B. BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE V. E. II ROMA
8
54 G
2

8.54.G-2

M. TVLLII CICERONIS OPERA OMNIA QVAE EXSTANT,

A DIONYSIO LAMBINO MONSTROLIENSI

EX CODICIBVS MANVSCRIPTIS EMENDATA, ET AVCTA:

QVORVM ORDINEM ET NVMERVM

ALTERA PAGINA INDICABIT.

Eiuſdem D. Lambini annotationes, ſeu emendationum rationes, ſingulis Tomis diſtinctæ.

Index rerum & verborum memoria digniorum copioſus
& locuples, ſingulis Tomis adjectus.

Et fragmenta omnia, quæ à viris doctis non ita pridem vndique collecta, exſtant.

CONCORDIA RES PARVÆ CRESCVNT,

DISCORDIA MAXIMÆ DILABVNTVR.

PARISIIS,

In AEdibus Rouillij, via Iacobæa,
ſub ſigno Concordiæ.

M. D. LXVI.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

MARCVS TVLL·CIC·FLOR·OLYM·174·
Ora vides Marcj Ciceronis, falſa ſed illa:
Verior in libris extat imago mea.

TOMVS PRIMVS HÆC CONTINET.

Rhetoricorum ad C.Herennium libros IIII.
De inuentione Rhetorica lib. II.
De Oratore ad Q. Fratrem lib. III.
De Claris Oratoribus lib. I. *qui Brutus inſcriptus eſt.*
Oratorem ad Brutum.
Topica ad C.Trebatium Iuriſconſultum.
Partitiones Oratorias.
De optimo genere Oratorum,

PRIVILEGII SVMMA.

CAROLI Maximiliani Valeſij Gallorum regis Chriſtianiſs. lege ſingulari ſancitum eſt, nequis typographus ſcripta omnia M. Tullij Ciceronis à D. Lambino Monſtrolienſi poſt alios ſuperiores locis innumerabilibus emendata, iuſſu & ſumtibus Iac. à Puteo, Bern. Turriſani, Philip. Galteri Rouillij, cum eiuſdem Lambini emendationum rationibus, ſeu annotationibus, typis Anno CIↃ IↃ LXVI. x. Kalendas Mart. impreſſa imprimere, néve quis bibliopola, néve quis alios diuendere, néve alibi impreſſa, in aliquam Galliæ vrbem, vllúmve alium huius regni locum importare, & ibi venalia habere neque coniunctim, neque ſeparatim, ſiue emendationes ſiue in ipſo Ciceronis contextu impreſſæ, ſiue ſeruata vulgata ſcriptura, ſeorſum à contextu poſitæ, quocumque denique modo ad faciendam fraudem legi aliquid in hac editione fuerit immutatum, quemadmodum fit à furibus, qui rerum furtiuarum faciem mutare ſolent, ſine eorum, qui ſuprà commemorati ſunt, permiſſione ante ſexennium à die x. ante Kalend. Mart huius anni quo die hæc editio abſoluta eſt, numerandũ, audeat. Qui ſecus faxit, pœna litteris Regis, quæ Molinis datæ ſunt, ſignatæ DE VABRES, declarata mulctabitur.

DIONYS. LAMBINVS ERRICO MEMMIO VIRO CLARISSIMO, SVPplicum libellorum in regia magiſtro. S. D.

CVM Galliæ tuis, exterarúmque nationum hominibus ea munera largiris, Errice Memmi, quæ non ex arcis & loculis tuis, ſed è reconditiſſimis & locupletiſſimis bibliothecæ tuæ ſcriniis depromta, vtilitates eis afferunt, non ad corpus, aut ad rem familiarem, ſed ad animum pertinenteis, longè melius profectò de iis mereris, quàm vt tibi parem gratiam referre queant. Nam ſi eos, qui corporum morbis remedia vel ipſi inuenerunt, vel ab aliis inuenta adhibent, eóſque, qui in viros bonos rerum ad victum neceſſariarum egeſtate laborantes, beneficentiam ac liberalitatem conferunt, tantoperè laudare, tótque ac tantis honoribus afficere ſolemus, cùm tamen & viris fortibus corporum morbi ſint tolerabiles, & multi in paupertate beatè vixerint: qui verò animum non habeat ab angoribus purum ac vacuum, cupiditatibus liberum ac ſolutum, virtute præditum, doctrináque excultum, non miſer eſſe non poſſit: te, qui in hominũ genus ea beneficia confers, quæ nõ ad corporis dolorem minuendum, grauitatémque leuandam: non ad rei familiaris tenuitatem ſuſtentandam, iacturám ve ſarciendam, ſed ad animorum diuitias altè exſtruendas, atque exaggerandas, ad animos bonis litteris, ingenuiſque artibus excolendos atque inſtruendos, ad animorum denique tranquillitatem, ſanitatémque comparandam tantopere valent, quibus laudibus ad cælum efferemus? quibus honoribus ornabimus atque augebimus? omninò nihil à quoquam excogitari poteſt, quod tuis in homines humanitate politos beneficiis æqualiter reſpondere poſſit. Veruntamen cùm bonorum omnium humanorum honos ſit maximum: cúmque diis immortalibus (quorum in hominum genus beneficia, longè ſunt & plurima & maxima) nihil maius tribuere aut ſoleamus, aut poſſimus, quam honorem, gratámque eorum, quæ ab iis accepimus, memoriam: cùm denique, etiamſi quæ viciſſim à nobis accipiunt, præ multitudine & magnitudine ſuorum erga nos munerum, pauca & parua eſſe intelligant, nihil maius tamen à nobis requirant idque, quod à nobis ſedulò redditur, æqui boni faciant: quẽadmodum homines, licet tuorum erga ſe meritorum admiratione obſtupeſcant, nihilominus gratiam tibi, qualemcumque poſſint, referre, aut certè gratam voluntatem remetiri debent: ita te naturam in hoc tuam, quæ veram & ſolidam gloriam, non inanem gloriæ imaginem, ſemper expetiuit, ducem ſecutum, tuorum benefactorum conſcientia fretum, nullam præterea aliam mercedem, quàm liquidiſſimam & ſinceriſſimam voluptatem ex tua in homines benignitate natam ac profectam, flagitare, aut exſpectare, ipſáque honeſtate (quod facis) contentum eſſe decet. Neque enim beneficia tua fœneraris, ſed ad bene merendum de hominibus natura factus, honeſtatem ac pulchritudinem virtutis, vnicum & verum tuæ beneficentiæ, omniſque virtutis fructum eſſe putas. Atque vt hoc naturæ tuæ maximè conſentaneum eſt, ideóque in te eſt probabiliſſimum, minimèque mirabile: ſic de multis aliis ſi hoc idem dicatur: & remotiſſimum à verò iudicetur, & fidem omnem ſuperare videatur. Tu enim ſcilicet, qui virtutis & honeſti ſpeciem aſſiduè animo contemplaris, acerrimiſque mentis oculis contueris, eius incredibili amore inflammatus, nihil præterea admiraris, non emolumentum, non gloriam inanem, non auram popularem, non cetera, quæ ciuis de populo contingere queant: vſque adeò, vt, quod à Platone dictum eſt, virtutis ſpeciem oculis corporis non cerni: quòd ſi cernatur, mirabileis ſui amores excitaturam: in te comprobatum & confirmatum eſſe videatur. Illi autem veræ laudis dulcedinem numquam guſtauerunt, ſed falſa vtilitatis & voluptatis & gloriæ ſpecie decepti, in ſtudio rerum inaniſſimarum conſeneſcunt: litteras, & litteris expolitos homines odio acerrimo perſequuntur, eóſque in circulis, in conuiuiis, apud ſui ſimileis, apud diſſimileis, apud omneis contumelióſiſſimè lædunt, atque inuidioſiſſimè criminantur. Ita effrenatis, & indomitis pecuniæ, & diuitiarum cupiditatibus incenſi, tantum abeſt, vt remp. proſint, aut conſulant, vt etiam ſint peſtiferi & pernicioſi ciues. Tu verò (vt cetera tua in remp. merita hoc loco ſileam) quam habes omni librorum & calamo deſcriptorum, & typis impreſſorum genere inſtructiſſimam ac refertiſſimam, impenſóque emtam bibliothecam, eam ita omnibus noſtri ordinis hominibus patefacis, vt non tibi, ſed omnibus comparaſſe videaris. Ex ea enim antiquiſſima & fideliſſima depromta exemplaria cum iis libenter ac iucundè cõmunicas, quos exploratũ habes & poſſe, & velle fructus inde decerptos, reip. impertire. Neque verò veteres ſolùm tuas membranas ad cõmunem omnium & publicam vtilitatem confers, ſed etiam auctoritate & gratia tua, quibus in primis flores, aſſequeris, vt ſiqui forte antiqua aliqua habeant exemplaria, quorum ſimilia alia habeas, aut etiam non habeas, ipſi vltrò, aut certè à te admoniti & rogati, ad te deferant, vt vel iis vtare pro tuis, vel eorum teſtimonio tuorum fides confirmetur: id quod etiam nobis in hoc negotio conficiendo plurimùm profuiſſe experti ſumus. Quare quemadmodum rex ille regum Agamemnon optat apud Homerũ, vt decem Neſtoris ſimileis habeat: quod ſi acciderit, non dubitat, quin breui Troia ſit peritura: ſic regi noſtro Carolo optandum ſit, vt decẽ habeat Memmij ſimileis: quod ſi contingat, dubitare non debeat, quin barbaries & ignoratio bonarum litterarum, quæ tametſi magna ex parte profligata, & fugata eſt, eius tamen etiam nunc in quibuſdam Galliæ locis veſtigia remanẽt, funditus ex tota Gallia in perpetuum ſit exſulatura. Neque tamen hoc ita accipi[illegible], quaſi negem complureis alios eſſe ornatiſſimos atque ampliſſimos viros, qui & litteras ament, & [illegible] faueant, eorúmque cauſa omnia cupiant: ſed horum alios impedit rerum priuatarum cura: alios [illegible]patio diſtrictos tenet: alios ambitio moratur ac retardat: alij litterarũ ſtudium ad vſum [illegible] ad oblectationẽ domeſticam ſibi reſeruant: de litteris in publico ſermonẽ habere, aut earum

ſcientiam præ ſe ferre perſonæ ſuæ parum decorum eſſe putant: alij, etiamſi ſe litteras didiciſſe non diſſimulent, pro litteratis tamen viris, iis maximè, qui ſolo litterarum nomine cõmendantur, laborem aliquem, aut moleſtiam ſuſcipere nolint. Te autem neque res familiaris, (quæ tuo merito lautiſſima & ampliſſima eſt,) amplificandæ ſtudium, neque reip. (in qua magna cum laude verſaris) adminiſtratio, neque vel honoris eius, quem adeptus es, vel eorum, qui te manẽt, curſus, neq; quicquam aliud à perpetuo in litteras & litteratos homines ſtudio atque officio reuocat: neque tuam perſonã dedecere exiſtimas etiam foris declarare, palámque profiteri te litteras didiciſſe: ſed vt eæ maximo tibi ſunt ornamento, ſummóque ad negotia & priuata & publica gerẽda adiumẽto: ita eas colere, atque ornare, te decere, tuũ eſſe, tuæ perſonæ cõuenire putas: neque ſatis habes litteras in ſinu ferre, & veluti filiolas oſculari tuas: ſed eos omneis, qui litteras profitentur, etiamſi præterea nihil admodum iudicio vulgi magnum habeant, modò ſint benè morati, probi atque integri: & ſingulari beneuolentia comprehendere, & mira comitate complecti, & conſilio, opera, re iuuare conſueſti. Neque verò, quamuis tibi iucundiſſimũ ſit in litteris verſari, & tum denique cùm cariſſima tua, & copioſiſſima librorum ſupellectile frueris, tibi viuere videare, vllam tamen operam de eo munere, cui præpoſitus es, ſtudia litterarum detrahunt: quin tu quoque vnà cum aliis ampliſſimis & clariſſimis Galliæ viris, qui partim mortem obierunt, partim etiamnum viuunt: maledictum illud & crimen in litteras notiſſimum & vulgatiſſimum, eas à rebus gerendis abducere, animiſque languorem, torporem, mollitiem, atque ignauiam quamdam afferre, iampridem re infirmaſti ac diluiſti. Nam (vt eos, qui corporum ſenſibus mortui, gloria, & memoria hominum ſempiterna viuunt, prætermittam, Budæos, Baiffios, Pinos, Oliuerios, Conanos, Marilliacos, Bellaios, Maſſencalos, Ranconnetos, Oberios, Tiraquellos, & alios innumerabileis) cùm Mich. Hoſpitalius, Galliæ Cancell. Io. Morouillerius, Epiſc. Aurel. Seb. Albaſpina, Epiſc. Lemouic. Io. Monlucius, Epiſc. Valent. Ioannes Bapt. Menilius Patr. Reg. Io. Faber Pibracius, patr. Reg. AEgid. Bordinus, proc. Reg. Io. Trucius, præſes Curiæ Gratianop. Germ. Valens Pimpuntius, conſil. reg. Nic. Perrotus, conſ. reg. P. Fuxius, apud Britanniæ reginã legatus Reg. Arn. Ferrerius, apud Venetos legatus reg. Rob. Io. And. Huralti fratres, quorum duo ſupplicum libellorum in regia ſunt magiſtri, tertius conſ. Reg. multi alij, quos enumerare longum ſit, & tu cum primis: cùm vos igitur ea, quæ didiciſtis, & legiſtis, ex vmbraculo & otio eruditorum virorum non modò in ſolem & puluerem, verumetiam in aciem atque diſcrimen ipſum producitis, tum vos maledictum & crimen illud falsò eſſe litteris obiectum re declaratis. Atque, vt de aliorum, quos modò nominaui, præclaris, fortibus, & conſtantibus actionibus in re & forenſi & publica taceam: quæ tua nuper, cùm tibi de ſeditioſis, & turbulentis hominibus, qui apud Bleſos, Aurelianenſeis, Turones quotidie cædeis indigniſſimas faciebant, quæſtio à rege mandata eſſet, in eis perſequendis, comprimendis, à furore ad ſanitatem reuocandis, vigilantia, perſeuerantia, fortitudo, iuſtitia, ſeueritas, ſollertia, moderatio, prudentia fuit, cùm alij in alias ciuitates iiſdem morbis laboranteis dimiſſi, iiſdem partibus ſibi mandatis timidiores fuiſſent, alij negligentiores, alij remiſſiores ac pene dicam lentiores, alij duriores atque acerbiores? Nã cùm intelligeres, hanc regis eſſe voluntatẽ, vt ſui ciues mutuã amicitiã, & concordiã inter ſe colant, neque armis inter ſe digladiẽtur: tu iuris æquabilitate, & ſapiẽtia tua ita huic maxime ſalutari Regis volũtati obſecutus es, atque inſeruiſti, vt triũ illarũ vrbiũ ciueis ex alienis ac diſcordibus, amicos inter ſe & concordeis reddideris, maliſque illis omnibus domeſticis atque inteſtinis liberaris. Ceteras tuas actiones in tuo munere fungendo prudentiæ, conſilij, ingenij, magnitudinis animi, æquitatis, iuſtitiæ pleniſſimas non cõmemoro, ne aut res Gallis omnibus notiſſimas, & veluti in optimo lumine collocatas, oratione mea obſcurare, aut, dum tuas illuſtreis & in ſpecie forenſi poſitas virtutes prædico, de aliorũ laudibus aliquid detrahere videar. Redeo igitur ad egregiam tuam in muſarum alumnos beneuolentiã, ac liberalitatem ſingularémque in omneis nationes litteris politas beneficentiam: per quam fideliſſimis atq; integerrimis, aut certè longe integrioribus, quàm ſint vulgati codices, exemplaribus ex bibliotheca tua depromtis, maximã nobis ad veterum ſcriptorum libros fœdiſſimis maculis contaminatos, teterrimiſque mendis refertos, purgandos, atque emendandos facultatem dare ſoles. Ac de aliis quidẽ libris, qui & iam ante tuo, tuæque bibliothecæ beneficio emendatiores in vulgus dimanarunt, & poſteà deo opt. max. approbante in manus hominũ peruenturi ſunt, taceo. Ciceronem autem noſtrum: hoc eſt tuum & meum: tuum, quia primùm te auctore atque impulſore, deinde te adiutore, & libros optimos ad rem conficiendam ſuppeditante, in hanc voluntatem, curámque incubui: meum quia aſſiduitate, diligentia, perſeuerantia, labore, opera, & fortaſſe etiam aliquo in his litteris vſu & iudicio, rem ſuſceptam ac receptam ad exitum perduxi: hunc igitur Ciceronem, quem tantopere admiraris, quẽ tanti facis, quem tam vehementer amas, quem tam cupide amplecteris, magna ex parte tuorum librorum beneficio, & meo tamen ſtudio, meáque opera, quoad eius conſequi potui, emendatum, quemadmodum tibi diu, multúmque recuſanti pollicitus ſum, dono, dico, conſecro: hoc eſt & vigilias, ſudores, labores, quos in hoc opere abſoluendo pertuli, & animi oblectationes, lætitias, voluptates, quas indidẽ percipiebam, vel cùm locum aliquem corruptum ſiue ex obſcuris antiquæ ſcripturæ veſtigiis, ſiue etiam ex planiſſimo & certiſſimo ipſorum veterum exemplarium teſtimonio in integrum reſtituebam, vel cùm vtilitatis ad omneis bonarũ litterarũ ſtudioſos ex vigiliis meis peruenturæ magnitudinẽ animo præſagiebã, ac præuidebã: hoc igitur totum, quantum quantũ eſt, qualecumque eſt, Memmi, ex animo tibi, vt debeo, dono: quod abs te profectũ eſt, quódque tuo beneficio hic renouatus, & veluti poſitis nouis exuuiis conſecutus eſt Latinorum præſtantiſſimus orator, idémque philoſophus: id tibi bona fide reddo. Vale, Lutetiæ, Anno à ſalute generi hominum data, CIↃ. IↃ. LXVI.

IDEM

IDEM ERVDITO, ET HVMANITATE POLITO LECTORI.

SÆPE, multúmque apud me dubitaui, *Lector erudite*, vtrum magis mirandum ſit, quanto quiſque plureis & grauiores pro rep. labores ſubit ac perfert, quantóque melius de hominibus meretur, tanto eum acriora hominum odia in ſe excitare, tantóque plureis & acerbiores ſibi inimicitias conflare, cùm & naturæ lex, & æquitatis ratio poſtulent, vt, quo ſe quiſque ſuis ciuibus, & reliquis hominibus vtiliorem præbuerit, eo ab iis maiorem gratiam ineat, eóque ampliora præmia ferat: quo inutiliorem, aut pernicioſiorem, eo grauioribus pœnis coerceatur: an potius in tanta rerum iniquitate ac peruerſitate quemquam exſiſtere, qui reip. potius, quàm ſibi conſulere velit. Nam, ne neceſſe habeam memoriam rerum prætetiratum vltimam recordari, & replicare, veterélque illos clariſsimos viros, optiméque de ſua repub. meritos commemorare, Miltiadem, Themiſtoclem, Ariſtidem, Cimonem, Iphicratem, Demoſthenem, C. Coriolanum, Q. Fabium Maximum, P. Scipionem Africanum, Q. Metellum, Q. Rutilium Rufum, M. Ciceronem, ceteros Græcos & Romanos, qui cùm optimè de ſua patria meriti eſſent, vel populi iracundiam indigniſsimè ſubierunt, vel ab inimicis per inſidias excepti ac circumuenti ſunt: quàm multos ex noſtris, noſtræque ætatis hominibus, & honeſto loco natos, & optimis diſciplinis eruditos, & (quod caput eſt) caſtos atque integros videmus, aut nullis honoribus ornatos vitam priuatam atque obſcuram degere, aut, ſiqui fortè ad aliquem honoris gradum prouecti fuerint, omnium iniquorum, atque inuidorum dentibus ac maledictis peti, calumniis onerari, falſis criminibus obrui atque opprimi? &, quamuis hæc ita ſint, nihilominus tamen ſemper aliquos exſiſtere, quos patriæ caritas potius ad fortiter agendum, ac de repub. bene merendum excitet, quàm propoſitus periculi metus à ſtudio iuuandæ reip. deterreat? Cùm igitur vtrumque horum peræquè mirũ ſit, cùmq; vtriuſque cauſas ſæpe mecum quæſiuiſſem atque inueſtigaſſem, ſingulorũ tandem reperi cauſas eſſe binas. Nam quòd hominibus bene vel de ſua ciuitate, vel de vniuerſo genere hominum meritis, plures aduerſentur atque inuideant, quàm faueant & gratiam referant: id videtur aſsignandum primùm deprauatæ hominum naturæ, ad iniuriam vlciſcendam procliuiori & propenſiori, quàm ad beneficium remunerandum: deinde inuidorum, ingratorum, improborum multitudini, virorum bonorum & gratorum paucitatem longè numero ſuperanti. Quòd autem tot incommodis, tot ludibriis, tot ignominiis, tot denique capitis & vitæ periculis propoſitis exoriantur tamen nonnulli, pro caritate patriæ & pro arctiſsimo illo hominum inter homines ſocietatis vinculo pauci, pro iniquitate inuidorum atque improborum multi, qui neglecta re ſua familiari, abiecta etiam valetudinis cura hominibus proſint & conſulant: id vel animorum diuinitati atque immortalitati aſsignandum eſt, qui etiam in his compagibus corporis incluſi, vt quiſque ſapientiſsimus atque optimus eſt, ita longiſsimè in poſterum præſentiunt, adeò vt nil, niſi ſempiternum, ſpectare videantur: vel præſtanti cuidam & eximiæ illorum virorum bonitati ac virtuti aſcribendum, qui opificem illum & architectum huius mundi deum, cuius eſt maximè proprium omneis iuuare, nocere nemini, in hac mortali vita imitantes, non modò ſuæ rei familiaris iacturam facere, ſed etiam animam profundere parati ſunt, vt in ciueis ſuos, atque adeò in omneis genteis, aliquid beneficij conferant: quales fuiſſe dicuntur Liber & Hercules, & ceteri, quos propter plurima & maxima in genus hominum merita, memor acceptorum beneficiorum antiquitas, in deorum numerum retulit: quales Aiax & Palamedes, qui cùm optimè de Græcis eſſent meriti, iudiciis iniquis circumuenti ſunt: quales Themiſtocles, Leonidas, Epaminondas, Coriolanus, Scipio Africanus, aliique innumerabiles tũ apud Græcos, tũ apud Romanos, tũ apud nos exſtiterunt, qui partim magnis ſuis laboribus, ac ſudoribus magnas reip. vtilitates pepererunt, partim ſuo ſanguine patriæ ſalutem redemerũt. Atque vt eos omittã, qui bellis gerendis præfuerũt, quíque in acie pro patria fortiter pugnãtes ceciderũt, quibus, tametſi viui magna inuidia laborarint, mortuis tamen diuini honores à ciuitatibus decreti ſunt: à quibus, obſecro, tot artes ac diſciplinæ, quibus vita exculta & expolita eſt, nobis per manus traditæ ſunt, niſi ab iis, qui ſeſe non ſibi, ſed aliis natos eſſe putauerunt? quo in numero habendi ſunt, Apollo, Mercurius, Vulcanus, Æſculapius, Minerua. Ac ne nimis altè repetere videar, néve Homerum, Heſiodum, Platonem, Xenophontem, Ariſtotelem, Theophraſtum, Plutarchum, Varronem, Lucretium, Virgilium, Horatium, ceteros commemorem, potiúſque de iis loquar, qui noſtra, aut patrum noſtrorum memoria omnem ætatem in litteris, & bonis artibus conſumſerunt, atque ita conſumſerunt, vt non ſolùm ex aſsidua lectione, & rerum contemplatione, liberalem animi oblectationem petiſſe, ſed omnia ſua ſtudia, omneiſque ſuas vigilias ad communem vtilitatem contuliſſe videantur: quantum debent nationes omnes Guliel. Budæo, Fabro Stapulenſi, Francíſco Vatablo, Lazaro Baiſſio, Orontio Fineo, Hermolao Barbaro, Angelo Politiano, Thomæ Linacro, Thomæ Moro, P. Bembo, Iacobo Sadoleto, Lazaro Bonamico, P. Victorio, Paullo Manutio, Carolo Sigonio, Rodolpho Agricolæ, Eraſmo Rotherodamo, Philippo Melanchtoni,

Ad Lectorem.

Ioach. Camerario, Iacobo Tuſano, Franciſco Siluio, Gul. Philandro, Franc. Duareno, Iac. Cuiacio, Barnabæ Briſſonio, Iac. Strebæo, Adr. Turnebo, Ioan. Aurato, P. Ramo, M. Antonio Mureto, ceteris ſimilibus, qui tot nocteis inſomneis traduxerunt, toties voluptati bellum indixerunt, toties Genium ſuum defrudarunt, omnia denique, quæ iudicio vulgi magna habentur, contemſerunt, ac pro nihilo putarunt, vt & ſuæ ætatis hominibus, & poſteris conſulere poſſent, nulla alia vi excitati atque impulſi, niſi vel diuinæ mentis imitandæ cupiditate penitus inſita, vel animi ipſius natura etiam in corpore mortali incluſa immortalitatis ſuæ ſpecimen edere geſtiente, & ſempiterna omnia cogitante, ac moliente? Nam ſiquis fortè ita dicet, optimum quemque longius quiddam, quàm vitæ termini ferunt, ſpe, atque animo de ſe & gloria ſua cogitare, & ſpe poſteritatis, fructúque ductum maximos labores corporis atque animi perferre: primùm hoc ipſum eſſe dico argumento firmiſsimo immortalitatis animorum, quòd homines mortales immortalia & ſempiterna ſpectent: deinde negare equidem non poſſum ſcriptum hoc eſſe ab optimo, & locupletiſsimo ſcriptore, exiguum nobis à natura vitæ curriculum eſſe circumſcriptum, immenſum gloriæ, & nonnullos bonarum litterarum, bonarúmque artium cognitione ornatos viros immortalitatis & gloriæ ſempiternæ dulcedine quadam titillari: ſed primùm cùm orbis terrarum pateat ad vltimas ſolis orientis & obeuntis oras, atque ad extremas Auſtri, & Aquilonis parteis, ad eas denique terras, quæ ſub pedibus noſtris incoluntur, quò nullius noſtrûm nomen neque peruênit vmquam, neque peruenturum eſt: quantis ea gloria, quam homines expetunt, anguſtiis continetur? Deinde quamuis nobis aliquis ſpondeat, (quod tamen fieri non poteſt) ſed demus hoc aliquem & ſpondere, & præſtare poſſe, longiſsimam futurorum hominum prolem, deinceps vniuſcuiuſque noſtrûm laudes à patribus acceptas poſteris proditurum, quàm longum tempus illud futurum eſt, ſi cum infinita æternitate comparetur? Poſtremò gloria quæ appellatur, habet illa quidem honeſtatis ſpeciem & ſimilitudinem quandam, eáque excitantur etiam magnis ingeniis præditi homines: ſed neque vera illa honeſtas eſt, quam viri boni maximè intuentur: &, quos nihil præter eam ad benè de hominibus merendum ſtimulat, ij leues ſunt homines, inanes ac mendaces, quamtumuis ingenio valeant. Quemadmodum enim talis gloriæ cauſa nihil eſt, quod nõn ſint facturi, ita infamiæ & inuidiæ, & offenſionis popularis metu nullum officium eſt, quod non ſint prætermiſſuri: qualeis fuiſſe accepimus Callicratidem, & Cleombrotum: quorum alter cùm bello Peloponneſiaco multa egregiè feciſſet, vertit ad extremum omnia, cùm dedecoris & infamiæ metu claſſem ab Arginnuſis remouendam non putauit, & cum Athenienſibus iniquo loco, & imparibus viribus dimicauit: alter inuidiam timens temerè cum Epaminonda conflixit. Quod contrà Q. Fabius Maximus.

Qui non ponebat rumores ante ſalutem,
Atque ita Romanis cunctando reſtituit rem.

Quam ſententiam comprobans doctiſsimus & elegantiſsimus poëta,

Falſus honor iuuat (inquit) *& mendax infamia terret*
Quem, niſi mendoſum & & mendacem?

Non igitur clariſsimos illos viros, quos ſuprà commemoraui, innumerabileiſque alios, gloriolæ cuiuſdam inaniſsimæ ſpes induxiſſe putãda eſt, vt tot labores exanclarent, tot vigiliis ſeſe macerarent, & conficerent: ſed potentior quædã vis, vt dixi, & quaſi cognatio cum præſtantiſsima illa, atque excellentiſsima natura, quæ iccirco optima & maxima dicta eſt, quòd cùm ſit potẽtiſsima, potentia tamẽ ſua vtitur ad iuuandos & ſeruandos, non ad lædendos aut perdendos mortaleis, eos impulit, vt omnem ingenij ſui vim ad bene merendum de hominibus expromerent & profunderent. Quòd ſi de ſingulis affirmare difficile eſt, quòd & variæ & obſcuræ ſunt hominum voluntates: ea tamen ratio & natura rerum eſt, vt non videatur res tam leuis, tam fluxa, tam caduca, tam fallax atque incerta excellenteis ingenio & virtute homines ad tot corporis atque animi labores ſubeundos fuiſſe excitatura: aut ſi etiam, non ea tamen gloria, quæ ex temeritate multitudinis imperitæ pendet, ſed illuſtris quædam & peruagata multorum & magnorum vel in ſuos ciueis, vel in omne genus hominum fama meritorum, & conſentiens laus bonorum, & incorrupta vox de excellente virtute bene iudicantium: quam tamen, cùm ea (vt diximus) & tam anguſtis terrarum finibus, ſi totam orbis terrarum magnitudinem ſpectes, contineatur, & tam breui temporis interuallo, ſi eam cũ tota æternitate conferas, circumſcribatur, non eſt credibile doctis viris ita fucum facere, vt ſeſe eius ſpe tantis laboribus fatigent atque exerceant: ſed earum rerum, quas diximus, vel vtramque, vel alterutram, vt tam arduam atque aſperam vitæ ingrediantur viam, ſtimulos acerrimos admouere. Ego quidem à doctiſsimis illis viris longo diſtans interuallo, ſiue naturæ ipſius impetu & vi quadam potentiore, ac ſuperiore inſtinctus, atque impulſus, ſiue diuinæ illius auræ particula etiam in me animorum immortalitatẽ declarante (neque enim vmquã infitiari verebor me vnũ ex iis eſſe, qui ſe ab iis voluptatibus, quæ nobis ſunt cũ pecudibus cõmunes, longiſsimè remouerũt, eáſque arteis ab ineũte ætate coluiſſe, quæ homine ingenuo digniſsimæ ſunt) cùm primùm aliquid in litteris videre cœpi, incredibili earũ amore ita flagraui, vt rei familiaris cura neglecta, artibúſq; vendibilibus & quæſtuoſis ſpretis ac reiectis, eas potiſsimùm ſecutus ſim, quæ propter ſe, non propter fructũ aliquẽ expetuntur. Itaque cùm in optimo quoq; ſcriptore & Græco & Latino euoluẽdo ac legendo aliquot annos, in Gallia cõſumſiſſem in Italiam profectus ſum acerrimis ingeniis ſemper florentem, ex qua orti eruditiſsimi homines terras omneis humanitatis participes, immortali ſui nominis gloria paullò ante noſtram ætatem compleuerunt, Bembi, Sadoleti, Bonamici, Amaſæi, Victorij, Caræ, [illegible]garhi, Manutij, Faërni,

Sirleti,

Ad Lectorem.

Sirleti, Sigonij, Zanchi, Commenduni, Robortelli, Luiſini, Taurellij, Panuini, Vrſini, Bargæi, ſexcenti alij: Ibi libros Ariſtotelis de moribus ad Nicomachum, Latinos à me factos non eo conſilio, vt ederem, ſed partim vt ampliſsimo & clariſsimo cuidam viro, cuius eram familiaris, morem gererem, partim multorum eruditiſsimorum virorum hortatu, typis mandaui ac diuulgaui: ibidem Q. Horatium Flaccum cum exemplaribus antiquis, quorum magna eſt in eis locis copia, comparaui: eóſque duces atque auctores ſecutus, multos in eo poëta locos & modoſos emendaui, & implicatos explicaui. Idémque in Lucretio perfeci, aut certè conatus ſum. His rebus ſecunda hominum voluntate abſolutis, cùm aliorum multorum, tum maximè Errici Memmij c. v. ſupplicum libellorum in Regia magiſtri hortatu cœpi in M. Tullio Cicerone, cuius me perſtudioſum fuiſſe, qui me penitus nouerunt, teſtes mihi eſſe poſſunt, idem cupere præſtare. Sed cùm intelligerem ſine libris veteribus rem tantam conari, eſſe operam ludere, atque adeò nihil agere: cùmque in hanc optimã huius rei ſuſcipiendæ voluntatem tanta difficultas incurreret, hunc nodum Erricus Memmius expediuit. Ita partim mea ſponte, partim auctoritate cùm aliorum non paucorum, tum verò Errici Memmij v. c. adductus, cùm præſertim Memmius magna mihi librorum manuſcriptorum non modò ſuorum, verumetiam alienorum, & commodatò rogatorum copia ſuppeditata maximam mihi ad hoc negotium conficiendum facultatem daret. nonnullos etiam meo Marte nactus eſſem, alios ab Io. Huralto, homine Græcis ac Latinis litteris pererudito, omnibúſque bonis artibus inſtructiſsimo, ſupplicum libellorum in regia magiſtro, affine meo, qui nuper apud Venetos legatione functus eſt: alios ab Io. Tilio, viro litteratiſſimo, Epiſcopo Meldenſi: alios à N. Clerici conſiliarij, regij, viri, dum vixit, integerrimi, ac doctiſſimi heredibus: alios ab Iac. Cuiacio iuriſconſulto, & doctore præſtantiſsimo, alios ab aliis: ad rem ſuſcipiendam, magnam illam quidem & difficilem, ſed laudabilem & præclaram, aggreſſus ſum.

Bienniũ cum anno dimidio, & paullo amplius, partim in cõſulendis antiquis exemplaribus (cuius tamen rei onere & moleſtia magnam partem me leuauit Memmius, duobus iuuenibus eruditis, & oculatis, qui omneis veteris ſcripturæ diſsimilitudines fideliſsimè ex libris antiquis expreſſas atque effictas ad oras duorum librorũm vulgatorum aſcriberent, impenſo conductis) partim in vno exemplo Ciceronis, quod ſequeretur typographus, meo arbitratu concinnando, adornando, & apparando, partim in conſcribendis emendationum rationibus, partim in toto Cicerone typis excudendo conſumtum eſt, cùm ab eo die, à quo die editio cœpta eſt, quotidie pericula ſecunda (ſic enim appello ea folia, quæ non ſeriò, ſed periclitandi gratia litterarum typis exarantur, atque excuduntur) inſpicerem, atque emendarem: in quo tamen meæ diligentiæ, induſtriæque non reſpondit euentus, quoniam neque operarij, hominum genus non ſolùm tardiſsimum, verùm etiam contumaciſsimum, ac peruicaciſsimum, neque is, qui operariis præeſſe & præcipere, & emendandorum periculorum munere fungi ſolet, meas emendationes accuratè ſecuti ſunt: quo factum eſt, vt in hac editione nonnulla errata magno meo ſtomacho & dolore admiſſa ſint: quæ quomodo corrigenda ſint, in calce ſingulorum voluminum lectorem admonendum curauimus. Initio igitur operis à me ſuſcepti cùm mihi tria reprehenſorum genera, parata prouiderem: vnum eorum, qui me actum egiſſe criminarentur, quippe qui rem à tot aliis, iiſque doctiſsimis & clariſsimis viris ſuſceptam, & ad exitum perductam de integro molitus eſſem: alterum eorũ, qui quererentur, & nimis multa, & nimis audaciter à me eſſe immutata: tertium eorum, qui me nimis timidum fuiſſe in exemplaribus antiquis ſequẽdis, & vulgatis ex eorũ auctoritate corrigendis, arguerent: his omnibus vt aut ſatisfacere, aut mei facti rationem probare poſſem, data eſt à me opera diligenter. Nam qui dicent, alios hoc idem ante me feciſſe, atque anteuertiſſe: iis hoc reſpondebo: primùm omneis illos in ſingulis Ciceronis ſcriptis emendandis elaboraſſe, alios in philoſophicis, alios in orationibus: atque horum alios in ſingulis, alios in aliquot, neque quemquam in omnibus: alios in rhetoricis, neque his omnibus: neminem eſſe, quod ſciam, qui totum Ciceronem emendandum ſuſceperit, nedum rem confecerit: deinde ſiqui aliquam in hoc negotio operam nauarint, me ſuam cuique laudem reddidiſſe, gratiámque retuliſſe: à nemine ſui laboris fructum impudenter atque iniuſtè in me tranſtuliſſe, quod nuper in meo Lucretio quidam omnium mortalium petulantiſsimus, atque impudentiſsimus fecit: quòd ſicuius ſententia mihi non ſatis fuit probata, vel me eius nomini peperciſſe, vel eo nominatim appellato, pudenter & modeſtè eius ſententiam infirmaſſe atque improbaſſe, meam ſine arogantia confirmaſſe: neque proteruè & petulanter aliorũ coniecturas aut exagitaſſe, aut irriſiſſe, meas inſolenter & glorioſè venditaſſe, atque oſtentaſſe. Secundum autẽ & tertium genus, (vt vna opera vtrũque aut placatum dimittam, aut retineam) præmonitum velim me mediam quandam viam in hoc negotio gerendo ſecutum eſſe. Nam neque ita mihi omnia ad viuum eſſe reſecanda exiſtimaui, vt, quicquid in libris veteribus reperiſſem, id ſtatim eiecta vulgata ſcriptura, in eius locum ſubſtituerem: neque rurſus ita religioſus aut timidus fui, vt, quo in loco perſpicuè ſinceri eſſent libri antiqui, contaminati vulgati, ei loco manus medicas, atque adeò ſcalpellum non adhiberem, eum locum continuò non ſanarem.

Præterea vbi lectionem vulgatam immutaui, mei facti rationem in meis ſcholiis expoſui: vbi nihil mutaui, cùm tamen aliter eſſet ſcriptum in libris antiquis, de eo quoque lectorem admonui, ſcripturámque veterem bona fide repræſentaui, ídque variè, interdum nihil ipſe ſtatuens, iudiciúmque lectori ſuum relinquens, interdum ſententiam meam aperiens, & alteram probans, alteram improbans, modóque vulgatam antiquæ, modò antiquam vulgatæ anteponens. Hoc præterea inſtitutum perpetuò ſeruaui ac tenui, vt ſiquis vel ex iis, qui è vita excesserunt, vel ex iis, qui etiam nunc viuunt, locum aliquem eruditâ, ingenioſa, acuta, ſagaci coniectura ductus, reſtituit, aut etiã reſtituere conatus eſt, ſiue eam in hac

editione ſecutus ſum,ſiue,vt non ſecutus ſim,probaui tamen, eam ſuo auctori ac vero domino bona fide reddiderim, neque eum ſua merita laude priuarim. Quæ autem vel à P. Victorio, vel à Paullo Manutio, (qui duo præclaram in hoc ſcriptore emendando operam ante me nauauerunt) vel ab aliis iam antè reſtituta, atque in libris vulgatis repoſita ſunt,eorum cùm omnes bonis artibus,& exquiſitis litteris ornati homines ſint teſtes & conſcij, mihi neceſſe eſſe non putaui de iis omnibus lectorem admonere, vt pote memorem, ne & eius otio intemperanter abuti,& chartam male perdere viderer. Quoniam autem vel longum, vel alienum atque ineptum erat eos omneis, qui aut libros manuſcriptos ad hoc opus adiuuandum mihi commodarunt, aut in eadem re operam aliquam poſuerunt, in hac epiſtola enumerare, eorum nomina infrà ordine perſcribenda curaui,vt & illi ſibi à me qualemcumque potuerim, gratiam relatam eſſe intelligant,& tu, Candide lector, eis habeas maximam, ſi iuſtam referre nullo modo poſsis. Vale. Idib. Febr. anno. CIↃ CI. LXVI.

EORVM, QVI ANTE DIONYS. LAMBINVM IN EMENDANDO CICERONE ALIQVID OPERAE POSVERVNT, QVI'VE eum aut coniecturis probabilibus, aut libris veteribus, præter Memmium (qui vnus plureis, quàm ceteri omnes, ſuppeditauit) adiuuerunt, nomina.

ITALI.

P.Bembus,Patricius Venetus,poëta,hiſtoricus,orator,Card.
Angelus Politianus, poëta,orator,& philoſ.
Io.Naugerius, patric.Ven.orator & philoſ.
Andr.Alciatus , iuris ciuilis interpr.
Lazarus Bonamicus,orator,& philoſ.
Romulus Amaſæus,orator,& philoſ.
Octauius Panthagathus, orator,& philoſ.
Petr Victorius,orator,& philoſ.
Paull.Manutius, orator,& philoſ.
Seb. Corradus,orator,& philoſ.
Carolus Sigonius, orator,& philoſ.
Fr.Robortellus, orator,& philoſ.
Gabr.Faërnus, orator,poëta, & philoſ.
Hier. Ferrarius, orator.
Baſil.Zanchus,orator & philoſ.
Leonard.Malaſpina,orator , & philoſ.
Cœlius Secundus Curio, orator & philoſ.
Bernard.Lauredanus patric. Ven.orator,& philoſ.

GALLI.

Gulielmus Budæus,Pariſ. ſupplicum libell.in reg. magiſter.
Lazarus Baifius,ſupplicum libellorum in reg.mag.
P.Daneſius litterarum Græcarum , & philoſophiæ Lutetiæ doctor regius, nunc epiſcopus Vaurenſ.
Iac.Tuſanus Græcarum litterarũ Lutetiæ profeſſor Regius.
Gulielmus Pellicerius, epiſc.Monſpeſſ.
Fr.Duarenus,iuriſconſ. & legum interpres.
Fr.Siluius,Ambianus, orator.
Adr.Turnebus Græcarum litterarum & philoſophiæ Lutetiæ profeſſor regius.
Io.Tilius Epiſc. Meld.
AEmar. Ranconetus, conſ. Regius.
Err.Memmius Pariſ. ſupp.libell. in reg mag.
Io.Huraltus Lignotaller us,ſuppl.libell.in reg.mag.
Germanus Valens Pimpunt ius,Aurel. conſil.reg.
Io.Faber Toloſ.Sangiorius,ſuppl libell.in reg mag.
Iac.Cuiacius Toloſ. iuris ciuilis interpres.
Bern.Briſſonius,iuriſconſ.& actor cauſarum.
Io.Auratus Græcarum litt.Lutetiæ doctor reg.
M. Ant. Muretus,orator & philoſophus.
Fr.Hotomanus,iuriſconſ.& legum interpres.
Iac.Lodoicus Strebæus, orator,& philoſ.
Ioach.Perionius Benedictinus, orator,& philoſ.
P. Ramus artis dicendi , & philoſophiæ Lutetiæ doctor Regius.
Leodeg.Quernus,Litterarũ latinarũ Lutetiæ doctor Regius.
P.Pithœus iuriſconſ. & actor cauſ.
Gul.Capella,medicus, & philoſ.
Erricus Stephanus,Roberti Steph.fil. Orator & philoſ.
Ioſ.Scaliger. Iulij Cæſaris fil.poëta,& philoſ.
Io Paſſeratius poëta & iuris conſultus.
P. Daniel, Aurel. iuriſconſ.

HISPANI ET LVSITANI.

Ant. Auguſtinus , Epiſc.
Ant Goueanus,poëta,& iuris interpres.
Achilles Statius, orator,& philoſ.

GERMANI ET BELGAE VLTIMI.

Deſid.Eraſmus Roterod.orator,& Theologus.
Beatus Rhenanus,orator,& Theol
Philippus Melanchthon , orator & philoſ.
Io. Riuius, orator, & philoſ.
Bartholom. Latomus,Lutetiæ litterarum Latinarum prof. Regius.
Iodocus Badius Aſcenſius.
Ioach.Camerarius,orator,& philoſ.
Xyſtus Betuleius , orator,& philoſ.
Car.Langius,orator & philoſ.
Iac.Reuardus , iuriſconſ.
Fr.Fabricius Marcoduranus, orator & philoſ.
Gul.Canterus,orator, & philoſ.

HELVETII.

Erricus Glareanus,poeta,& philoſ.
Corradus Geſnerus, medicus.

SARMATAE, SEV POLONI.

Andreas Patricius,orator & philoſ.

SCOTI.

Georg. Bucananus,poëta, & philoſ.
Io. Scriniger,iuris ciuilis interpres,& philoſ.

e iij

ΕΙ'Σ ΚΙΚΕ'ΡΩΝΑ ΤΟΥ͂ ΛΑΜ-
βίνου ἐπιφημισμένον Ἐῤῥίκῳ Μεμμίῳ.

Λαμβῖνος Κικέρων ἄλλος, Κικέρωνα τὸν ἄλλον,
    Ἄλλῳ Μεμμιέ σοι τῷ Κικέρωνι τρίτῳ,
Ξύσας, ῥινώσας, καὶ πρὸς κάθετον θ᾽ ἅμ᾽ ἐλέγξας,
    Πάντα τ᾽ ἀκριβώσας πάντοθεν ἀκρονυχί,
Τηλίκον ἀμφὶ πόνῳ τόσσῳ χρόνον, (ὢ μέγα θαῦμα)
    Οὐκ ἔτος ἐξ ἔτεος πᾶν ἀναλωσάμενος,
Ἄξιος ἄξια δῶρα, μάλ᾽ ἄξιον ἄνθεμα θῆκε,
    Τῷ σοφῷ ἀνδρὶ, σοφὸς, πανσοφίης ξόανον.
Πολλὰ καὶ ἄλλα πέλει μνημήια σοί γε παλαιὰ,
    χαλκέα χρυσείοις μικτὰ, καὶ ἀργυρέοισι:
Οὐδὲ φιλαρχαϊκῶν ὁ φιλαρχαϊκώτερος ἄλλος,
    Οὐδ᾽ ὁ φιλοβιβλῶν σοῦ φιλοβιβλότερος.
Δὴ καὶ πλειστάκι πλεῖστα καὶ ἄλλοις βιβλί᾽ ἔχρησας,
    Καὶ μάλα Λαμβίνῳ, τῶν σοί φα μάρτυς ἐγώ.
Ὧν χάριν ἀντίχαριν τόδε σοι μνημήιον ἐστι,
    Ἀντ᾽ ἐρανισθέντων ἀντερανιζόμενον:
Ἀλλ᾽ οὐ τοῖον ἄγαλμα παλαίφατον, οὔτι νόμισμα,
    Σὴ ἀποθήκη ἔχει πουλυνομισματική,
Οἷον ὁ Λαμβῖνος νέον, (ἢ Λαμπῖνον αὖ εἴπω)
    Λάμπρυνει, τὸν ἰὸν πάντ᾽ ἀποτριψάμενος.
Κτῆμα μὲν ἀμφοτέροις μέγα καὶ κλέος εὐξαμένοις,
    Χρῆμα δὲ τιμαλφὲς τοῖς Κικερωνοφίλοις.
            Ἰω. Αὐρᾶτος ἐποίει.

Eiuſdem ad D. Lambinum collegam ſuum, de T. Lucretio Caro & M. Tullio Cicerone ab eo emendatis.

Correxit Cicero tua carmina, docte Lucreti,
    Cùm vix tota nouum Roma legebat opus.
Hæc quoque correxti, multis ſed putria ſæclis
    Lambine antiquo pro Cicerone, nouus.
Hac poteráſque tenus conſiſtere: viuida ſed vis
    Semper ab inuentis vlteriora petit.
Ergo quid vlterius tua laus Ciceronis habebat
    Æmula, quo cœptum perſequeretur iter?
Mira, ſed acta loquar. Ciceronem corrigis ipſum:
    Viciſti. debet nunc Cicero ipſe tibi.

In Ciceronem à Dionyſ. Lambino locis innnmerabilibus emendatum.

Qui iacuit longo poſt funera roſus ab æuo,
Tullius ille, decus linguæ, gentiſque togatæ,
Pulcrior è tenebris ſurgit, lucémque reuiſit
Munere diuino Lambini: qui velut alter
Phyllirides, illum cæco reuocauit ab Orco.
            P. Ronſardus faciebat.

In Ciceronem à D. Lambino emendatum, Io. Ant. Baifius.

Qui modo mendoſis maculata volumina næuis,
    Librariorum incuria, æui iniuria,
Nomine quæque tuo paſſim præſcripta, dolenter
    Tulli, dabas terenda doctorum manu,
Omnia iam proprio agnoſcas rediuiuus honore,
    Lætúſque lucem prodiens petas licet,
Ceu poſita verno nitidus ſub ſole ſenecta,
    Serpens iuuentæ munere elatus nouæ.
Te tibi nunc docta Lambinus reddidit arte,
    Dum te indecoro liberat fœdum ſitu.
Næuorum maculæ ceſſerunt protinus omnes:
    Natiuus ille manſit intactus, cicer.

Τοῦ αὐτοῦ ὡς ἀπὸ Κικέρωνος.

Παλλάδος, ἠδὲ Λυαίου ἀληθέα μῦθον ἐλέγχεις,
    Τοῦ μὲν δισσολοχεῦς, τῆς δὲ κεκατογενοῦς.
Μάρτυς ἐγὼ Κικέρων Λαμβῖνέ σοι ἄρτι λοχευθεὶς
    Δεύτερος, ὡς Βάκχος: Παλλὰς ἅτ᾽ ἐκ κορυφῆς.

A D. Dionyſium Lambinum litterarũ Græcarum profeſſorem Regium.

Quæ prius innumeros mendis fœdata per annos
    Scripta putri veterum delituere ſitu,
Nuper ab obſcuris tenebris reuocata, nitori
    Antiquo docti reſtituère viri:
Vatibus ipſe etiam Caro, Flaccóque duobus,
    Lambinus turpeis abluerat maculas:
Tullius vnus adhuc paßim lacera ora gerebat,
    Vllam nec medicæ ſenſerat artis opem.
Non pateris Lambine nefas: ſed protinus, inquis,
    Hic eget auxiliis, hic eget arte mea:
Admotáque manu veluti Podalirius alter,
    Sanas in magno vulnera cruda viro:
Cernas vt eloquij, non qualem Roma parentem
    Pro Roſtris lacerum viderat antè ſuis,
Sed qualem expertus ſumtis Antonius armis,
    Aut, magnum strueret cùm Catilina nefas:
Audeat & melius dicentem vt Curia, quàm ſi
    Reccoctus Rhodij rhetoris arte foret.
Macte animo Lambine tuo, pulcróque labore:
    Vindica ab interitu ſcripta vetuſta virûm.
Quódque facis, miſeras hoc aſſere tempore muſas,
    Quæ nunc contemtæ, quæ ſine honore iacent.
Cuius, ob eximiam doctrinam, viuida fama
    Laudibus implebit ſolis vtramque domum.
Et longè inuidia poſt te pallente relicta,
    Aeterno æternùm nomine clarus eris,
Sequana Lutetiam bifido dum fluminis vrbem
    Præteriens cornu, cærula ſalſa petet:
Dum interiecta hæc vrbs tollens ſua lumina, cernet
    Hinc collem Alarici, Martis & inde iugum:
Dúmque nouem herboſo ludent Helicone ſorores,
    Dúmque erit intonſo laurus amata deo.
Tu modò perge, tuus quò te labor improbus vrget,
    Ire: caue & cœpta demoueare via.
            Nic. Vergetius faciebat.

Patricij Adamſoni Scoti ad Dionyſ. Lambinum de Cicerone locis innumerabilib. eius opera reſtituto, Carmen.

Vt ſocer effœtis Æſon reuireſceret annis,
    Medeæ factum Colchidis arte fuit.
At natæ Peliæ eluſæ fallacibus herbis,
    Præſtare id patri non potuere ſuo.
Sic Cicero exuta rugoſæ pelle ſenecta
    Florenteis annos induit arte tua.
Nec quiſquam eloquij (ſic dij voluere) parentem
    Candori poterat reſtituiſſe ſuo,
Ni prius eximios vates renouaſſet, & alter
    Romanæ linguæ ni foret ipſe parens.
Tentarunt alij: ſed erant ſine viribus artes,
    Et fruſtra medicas appoſuere manus:
Quid mirum? multos doctos hæc protulit ætas,
    Paucos Lambinos ſæcula multa ferunt.

M. TVLLII CICERONIS GENVS, PATRIA, INGENIVM, STVDIA, DOCTRINA, MORES, VITA, FACTA. RES GESTAE, MORS: OMNIA

ferè ex ipſo Cicerone à Dionyſ. Lambino collecta,

AD CAROLVM MAXIMILIANVM VALESIVM Franciæ Regem Chriſtianiſsimum.

INTEREA, *Carole, dum tu Rex omniũ regum Chriſtianorum maximus ac potentiſſ. Galliam tuam, ſuperiorum annorum malis conquaſſatam, peragras, ac perluſtras: ego totum omnium, quos Lutetia bonas artes, Græcáſque litteras tuo nomine, tuiſque auſpiciis profiteri voluiſti, minimus, at poſtremus, nulla opera ei docendi muneri, quo me fungi voluiſti, detracta, M. Tullij Ciceronis oratorum Latinorum facile principis, eloquentiǽque Romanæ parentis libros in hac vrbe iterum atque iterum relegi, & cum multis antiquis exemplaribus comparaui: atque ex eorum auctoritate locos innumerabiles in hoc grauiſſimo, diſertiſſimo, doctiſſimo, probatiſſimo denique ſcriptore deprauatos emendaui: vt, quemadmodum ſuperioribus annis duo poëtæ clariſſimi, M. Lucretius Carus, & Q. Horatius Flaccus meo labore, meáq; opera emendatiores, quàm vnquam antea, excuſi in publicum prodierunt: ita nunc meo ſtudio, meáque diligentia præſtantiſſimus Latinorum orator, ſi non omni ex parte in integrũ reſtitutus, (quod vix quiſquam mortalium præſtare poteſt) at certè multo integrior, quàm poſt inuentam artem typographicam editus eſt, in hominum manus perueniret. Dicet aliquis: quid Regi, & reip. ex iſto labore immenſo et diu? Multum: & plus fortaſſe, quàm non tu Carole, cui perſuaſum eſt litteras tibi & tuæ Galliæ ſummo eſſe ornamento, maximóque ad bene beatéque viuendum, & ad rem bene gerendas adiumento. ſed quiſquam iſtorum, qui litteris, & litteratis hominibus inimici atque infeſti ſunt, credere, aut exiſtimare poſſit. Atque vt omittam ſingillatim litterarum Hebraicarum ſeu Syriacarum, Græcarum, Latinarum, omniúmque ingenuarum artium vtilitatem, pulchritudinem, iucunditatem tibi exponere ac prædicare: quod & aliàs fecimus, & alio fortaſſe loco dedita opera facturi ſumus: videtur hic locus ferre, atque adeò poſtulare, vt quantam tu, & nos tui ciues, ex M. Tullij Ciceronis lectione vtilitatem percipere poſſimus, quàm breuiſſime fieri poterit, oſtendam. Prius autem quàm in hunc ſermonem ingrediar, operæpretium mihi facturus eſſe videor, ſi de M. Tullij Ciceronis genere, patria, ingenio, ſtudiis, doctrina, moribus, vita, factis, & rebus geſtis, genere mortis quædam dicam.*

Fuit igitur M. Tullius patria, Arpinas: genere M. Tullij Ciceronis equitis Ro. filius, ingenio acerrimo, ac pene dicam, diuino præditus, quemadmodum & omnes, qui de eo aliquid ſcripſerunt, teſtantur, & ex eius ſcriptis intelligere licet. Cùm autem puer ingenij magnitudine ita ſuis æqualibus præſtaret, vt & alij pueri è ludo diſcendi redeuntes eum tanquam regem quendam, medium circumſtantes, domum ſæpe deducerent, & puerorum patres illius ingenij fama permoti, in ludum litterarium ſæpe ventitarent, vt, quod fama, & auditione acceperant, oculis cernerent, & quaſi manibus tangerent, tanto tamen diſcendi ſtudio flagrauit non ſolùm puer, verùm etiam grandior factus, & corroborata iam ætate, atque adeò quandiu vixit, vt non modò voluptatibus omnibus, quibus à ſperata ingenij & eloquentiæ gloria aut omnino intercludi, aut vel minimum retardari poſſet, bellum indiceret: verùm etiam naturaleis & neceſſarias cupiditates comprimeret & coërceret: omnibus corporis oblectationibus à doctrina alienis ſibi interdiceret: ioca, conuiuia, ſermonem etiam pene omnium familiarium deſereret. vt animo libero ac ſoluto ſtudia doctrinæ, & eloquentiæ colere poſſet. Atque vt primùm è pueris exceſſit, & iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari ſolet, iiſque, quas qui didicerunt, eruditi appellantur, inſtitutus atque expolitus eſt. cùm omnes diſciplinas, omneiſque arteis libero homine dignas amplexatus eſt, tum has duas in primis, artem dicendi, & poëticam, quibus ſe penitus daret, celeriter arripuit, ac diligenter tenuit: poëticam, quoniã ad eam natura ferebatur: artem dicendi, quia & hanc ſibi viam ad gloriam, cuius erat auidiſſimus, maxime patere intelligebat, & ad hoc ſtudium à parentibus, propinquis, atque amicis potiſſimùm vocabatur. Itaque etiamnum puer poëma edidit, Glaucum Marinum nomine: quod ad multa ſæcula ſaluum permanſit. adultus autem & firmata iam ætatẽ, multa alia poëmata ſcripſit: quæ tum valde probata ſunt, quæque (ſi etiam nunc extarent, vt ex eorum reliquiis & fragmentis coniicere licet, magnopere probarentur: Phænomena, Prognoſtica, Alcyones, Limona, Marium, De conſulatu ſuo lib. 3. de ſuis temporib. lib. 3. Iocularem libellum. Verùm cùm eum, vt dixi, cupiditas gloriæ ad artem dicendi, ſtudiúmque eloquentiæ ab omni ferè alia cogitatione, curáque traduceret: earum artium maximè, ſine quibus eloquentia conſtare, ægréque ſuos fines tueri poteſt, ſtudio flagrantiſſimo tenebatur. Itaq; cùm aſſidue ſcriberet, legeret, commentaretur, præſtantiſſimos ſuæ ætatis oratores quotidie audiret, oratoriis exercitationibus contentus non erat. ſed Q. Mucium Scæuolam P. filium, quia ſe ille ad docendum nõ dabat, de iure conſulebat, atque ...... ab eo diſcebat. eodémq; tempore cùm princeps Academiæ Philo cum Athenienſium optimatibus bello Mithridatico domo profugiſſet, Romámq; veniſſet, totum ſe ei tradidit, admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio concitatus: in quo hoc etiam commorabatur attentius, quòd, etſi rerum ipſarum varietas & magnitudo ſumma eum delectatione retinebat, ſublata iam eſſe in perpetuum ratio iudiciorum videbatur, non paucis oratoribus crudeliſſimè interfectis. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ operam dedit, & ſummo cauſarum actori, & magiſtro. Triennio proximo, quod fuit ſine armis, cùm pauci omnino oratores in vrbe eſſent reliqui, quos ſibi audiendos eſſe exiſtimaret, noctes & dies in omniũ doctrinarum meditatione verſabatur. vixit cum Diodoro Stoico: qui ille apud Ciceronem habitauit, & eius domi eſt mortuus: à quo cùm in aliis rebus, tum ſtudioſiſſime in dialectica exercebatur: quæ quaſi contracta, & aſtricta eloquentia putanda eſt. Huic igitur doctori, & eius artibus multis ac variis, ita tamen erat deditus, vt ab exercitationibus oratoriis nullus ei dies vacuus eſſet. Commentabatur declamitans ſæpe cum M. Piſone, cum Q. Pompeio, aut cum aliquo alio quotidie: idque faciebat ſæpe etiam Latinè, ſed Græcè ſæpius, vel quòd Græca oratio (vt ipſe ait) plura ornamenta ſuppeditans conſuetudinem ſimiliter Latinè dicendi afferebat: vel quòd à Græcis ſummis doctoribus, niſi Græcè diceret, neque corrigi poſſet, neque doceri. Recuperata tandem per Syllam rep. tum primùm ad cauſas & priuatas & publicas adire cœpit, non vt in foro diſceret, quod M. Craſſus, & multi alij fecerant, ſed vt, quantum efficere potuiſſet, doctus in forum veniret. Eodem tempore iterum Moloni operam dedit. Itaque prima cauſa publica pro Sexto Roſcio, ab eo dicta tantum cõmendationis habuit, vt nulla grauior aut maior eſſet, quæ non patrocinio eius digna videretur. Sed cùm in ea cauſa ſuſcipienda & perorandа Chryſogonum Syllæ libertum gratioſiſſimum acriter & aſpere perſtrinxiſſet, Syllǽque voluntatem idcirco offendiſſet, partim quòd Syllæ potentiam pertimeſceret, partim quòd erat ea corporis gracilitate, & infirmitate, ita procero & tenui collo, eo denique habitu, eáque corporis figura, vt nõ procul abeſſet à vitæ periculo, ſi labor & magna laterum cõtentio accederet: hortantibus amicis, vt cauſas agere deſiſteret, cùm ſibi quoduis potius periculum adeundum, quàm à ſperata dicendi gloria diſcedendum putaret: in Aſiam profectus eſt ſperans ſe remiſſione & moderatione vocis, commutatóque genere dicendi & periculum vitare poſſe, & temperatius dicere. Cùm igitur veniſſet Athenas, ſex menſes cum Antiocho veteris Academiæ nobiliſſimo, & prudentiſſimo philoſopho fuit, ſtudiúmque philoſophiæ nunquam intermiſſum, à primáque adoleſcentia

leſcentia cultum, & ſemper auctum, hoc rurſus ſummo auctore ac doctore renouauit. Eodem tempore ibidem apud Demetrium Syrum, veterem & non ignobilem dicendi magiſtrum, ſtudioſè exerceri ſolebat. Poſt ab eo tota Aſia peragrata eſt cum ſummis oratoribus: quibuſcum exercebatur ipſis libentibus: quorum princeps erat Menippus Stratonicenſis, totius Aſiæ temporibus illis diſertiſſimus. Aſſiduiſſimè cum eo fuit Dionyſius Magnes. Erat etiam AEſchylus Cnidius, Xenocles Adramitenus, qui tum in Aſia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus Rhodum venit, ſéque ad eundem, quem Romæ audiuerat, Molonem applicauit, cùm auctorem in veris cauſis, ſcriptorémque præſtantē, tum in notandis animaduertendiſque vitiis, & inſtituendo, docendóque prudentiſſimum. Is dedit operam, vt Ciceronem nimis redundantem, & iuuenili quadam dicendi impunitate & licentia ſuperfluentem, coërceret. Ita recepit ſe Romam biennio poſt non modò exercitatior, ſed propè mutatus. nam & contentio nimia vocis reſederat, & quaſi deferbuerat oratio, lateribus vires, & corpori mediocris habitus acceſſerat. Duo tum excellebant oratores, qui eum imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortenſius: quorum alter remiſſus & lenis, & propriis verbis comprehendens ſolutè & facilè ſententiam: alter ornatus, acer, & verborum actioniſque genere commotior. vnum igitur annum cùm rediſſet ex Aſia, cauſas nobiles egit, cùm quæſturam ipſe, conſulatum Cotta, ædilitatem peteret Hortenſius. Interim cū quæſtorē Sicilienſis excepit annus: Cotta ex cōſulatu profectus eſt in Galliam: Hortēſius princeps in foro & erat & habebatur. Cùm anno poſt è Sicilia Cicero rediiſſet, videbatur iā illud in eo, quicquid eſſet, eſſe perfectum, & habere maturitatē quādam ſuā. Cùm igitur eſſet in plurimis cauſis, & in principibus patronis quinquenniū ferè verſatus, tū in patrocinio Sicilienſi maximè in certamen venit deſignatus ædilis cum deſignato conſule Hortenſio: qui poſt conſulatum fortaſſe quòd videret, ex conſularibus neminem eſſe ſecum cōparandum, negligeret autem eos, qui conſules non fuiſſent, ſummum illud ſuum ſtudium remiſit, quo à puero fuerat incenſus: atque in omnium rerum abundantia voluit beatius, aut certè remiſſius, viuere. Ita primus, & ſecundus, & tertius annus multum detraxit quaſi de picturæ veteris colore. Longius autem procedens, & cùm in cæteris eloquentiæ partibus, tum maximè in celeritate, & continuatione verborum adhæreſcens, ſui diſſimilior quotidie videbatur. Cicero autem nō deſiſtebat cùm omni genere exercitationis, tum maximè ſtilo ſuum illud quod erat, augere, quantumcumque erat. Atque in hoc ſpatio, & in his poſt ædilitatem annis, prætor & primus, & incredibili populi voluntate factus eſt. Nam cùm propter aſſiduitatem in cauſis, & induſtriam, tum propter exquiſitum, & minime vulgarē orationis genus animos hominum ad ſe dicendi nouitate conuerterat, neque id mirum. Nam accuratius, quàm vulgus hominum, ſtuduiſſe litteris videbatur: quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur. Philoſophiam matrem omnium benefactorum, beneque dictorum, complexus erat: ius ciuile didicerat, rem ad priuatas cauſas, & ad oratoris prudentiam maximè neceſſariam: memoriam rerum Romanarum tenebat: ex qua, ſi quando opus eſſet, ab inferis locupletiſſimos teſtes excitabat: ſolebat breuiter, argutéque incluſo aduerſario laxare iudicum animos, atque à ſeueritate paulliſper ad hilaritatem, riſúmq; traducere: poterat rem dilatare verbis, atque à propria ac definita diſputatione hominis ac temporis, ad communem quæſtionem vniuerſi generis orationem trāſferre. Itaque cùm iam propè euanuiſſet Hortenſius, & Cicero anno ſuo, ſexto autem poſt illum conſulem conſul factus eſſet: reuocare ſe ille ad induſtriam cœpit, ne cùm Cicero par honore eſſet, aliqua re ſuperior videretur. ſic duodecim poſt Ciceronis conſulatum annos in maximis cauſis vterque coniunctiſſimè verſatus eſt. Cùm autem initio non minus quàm Demoſthenem ferūt, actionis vitio laboraret, dicitur AEſopi & Roſcii, quorum alter tragœdus, alter comœdus erat, geſtus ſtudioſè obſeruaſſe, & hoc pacto actionis deformitatem correxiſſe. Atque hæc quidem de eius ſtudio. Nūc de vita & moribus, & rebus geſtis pauca dicenda ſunt.

Hoc igitur in M. Tullio ſingulari laude, maximâque admiratione dignum eſt, nunquam eum eloquentia ſua ad perniciem cuiuſquam innocentis abuſum eſſe: ſed contrà ſemper eam ad ſalutem bonorum iniuria oppreſſorum, & circumuentorum contuliſſe. Q. Verrem hominem improbiſſimum, furaciſſimum, auariſſimum, libidinoſiſſimum, nequiſſimum, expilatorem Aſiæ, depeculatorem ærarii, euerſorem prouinciæ Siciliæ, non ſua ſponte, ſed Siculorum rogatu, & officio adductus, in iudicium vocauit: cùmque non tam dicendi facultate, & eloquentia, quam teſtimoniis optimorum virorum, & tabulis publicis ac priuatis perculit. Cum P. Clodio, homine impuro, ſcelerato, atq; impio: qui in veſte muliebri deprehenſus erat in domo Cæſaris, cùm à virginibus Veſtalib. & matronis Roman. pro populo Rom. ſacra fierent: qui non pluris fecerat bonam deam, quàm tres ſorores, geſſit inimicitias: quæ ei magno conſtiterunt. Ab eo enim ciuis optimè de rep. meritus, è ciuitate indigniſſimè eiectus eſt. L. Catilinam cædem optimi cuiuſque, interitum ciuitatis, incendium vrbis, peſtem patriæ molientem, voce atque auctoritate conſulari perterruit, atque exire ex vrbe iuſſit. Magiſtratus & honores omnes ei populus Ro. nō modò ſine repulſa, ſed etiam omnibus omniū ordinum ſuffragiis detulit. Tātam autem ille in omnibus magiſtratibus gerēdis integritatem, caſtitatem, fidem, diligentiam, innocentiam adhibuit, vt non criminis modò, ſed ne ſuſpicioni quidem locum reliquerit. Quæſtura Sicilienſis omnium ſuperiorum fuit & gratiſſima & clariſſima. In ea maximum frumenti numerum in ſumma annonæ caritate Romam miſit: negotiatoribus comis, mercatoribus iuſtus, municipibus liberalis, ſociis abſtinens, omnibus in omni officio diligentiſſimus fuit viſus. Functus eſt præterea magnificentiſſimo munere ædilitatis: quamquam quodam loco ait ipſe ſibi licere cum L. Philippo, C. Curione, C. Cotta gloriari, ſe ſine magno munere omnia adeptum eſſe, quæ habētur in ciuitate ampliſſima, quoniam pro amplitudine honorum, quos cunctis ſuffragiis adeptus eſt, idque ſuo anno, quod contigit illorum, qui ſuprà nominati ſunt, nemini, exiguus ſumtus ædilitatis eius fuit. Prætor primus, vt paullo antè dixi, cūctis ſuffragiis renunciatus eſt: quo in magiſtratu cùm ei quæſtio de pecuniis repetundis obtigiſſet, caſtiſſimè, atque integerrimè eo munere functus eſt. Itaque narrant quidam, Licinium Macrum, hominem cùm per ſe potentem, tum Craſſi opibus & amicitia florentem, cùm apud eum de pecuniis repetundis accuſatus eſſet, & ſua, & potentiſſimorum virorum gratia fretum, ſtudióque & factione hominum nobilium confiſum, domum ſe è iudicio nondum pronunciata ſententia, quaſi abſolutum, contuliſſe, indéque mutata veſte, & tonſo capite, vt omni crimine, iudicioque liberatum, iterum in forum veniſſe. Sed cùm Craſſus ei è limine pedem efferenti obuiam factus eſſet, triſtiſſimúmque iudicii euentū ei nunciaſſet, dixiſſet eum omnibus ſententiis damnatum eſſe: regreſſum illum in febrim incidiſſe, ac decubuiſſe, neque ex morbo cōualuiſſe. Quæ res perhonorifica, & perquàm glorioſa Ciceroni fuit, quaſi eo diligenter & ſeuerè iudicium illud exercente, plus apud eum verum crimen, & leges, quàm gratia & potentia valuerint. Ferūt etiā illud, cùm Vatinius, homo acerbus, ſæuus, inimiciſque natura, & aduerſus magiſtratus in cauſis agendis aſper, impudens, & contumax: cui ad animi vitium ac turpitudinem, accedebat etiam corporis deformitas ex ſtrumis plurimis ac fœdiſſimis, quibus ceruices habebat oppletas, ac refertas, contracta: cùm is igitur à Cicerone prætore quiddam iniquius poſtularet, neque id ab eo impetraret, ſed ille diu deliberaret, tempúſque differret: dixiſſet autem Vatinius, ſe, ſi prætor ſederet, Cicerone aut quouis alio idem poſtulante, de ea re non ita dubitaturum, neque deliberaturum: reſpondiſſe Ciceronē, At ego, Vatini, tantas, quantas tu, ceruices non habeo. Conſulem priorem cunctis ſuffragiis omnes ordines, vniuerſa ciuitas non prius tabella, quàm voce, declarauit. Geſſit autem in ſuo conſulatu cùm multa alia præclara, reique publicæ ſalutaria, & ſumma laude digniſſima, tum Kalendis Ianuariis ſenatum & bonos omnes legis Agrariæ, maximarúmq; largitionum metu liberauit, atque agrum Campanum, vt ait ipſe quodam loco, ſi diuidi non oportuit, conſeruauit: ſi oportuit, melioribus auctoribus reſeruauit. In C. Rabirio perduellionis reo XL. annis ante ſe conſulem interpoſitam ſenatus auctoritatem ſuſtinuit contra inuidiam, atque defendit: quoſdam adoleſcentes, bonos quidem & fortes, ſed vſos ea conditione fortunæ, vt, ſi eſſent magiſtratus adepti, reip. ſtatum conuulſuri viderentur, ſuis inimicitiis, nulla ſenatus mala gratia, comitiorum ratione priuauit: C. Antonium collegam, cupidum prouinciæ, multa in rep. molientem, patientia, & obſequio ſuo mitigauit: prouinciam Galliam ſenatus auctoritate, exercitu, pecunia inſtructam atque ornatam non ſolùm cum C. Antonio communicauit, verùm etiam (quòd ea reip. tempora ferre exiſtimabat) in concione, reclamante populo Ro. depoſuit. L. Catilinam, quem ſuprà commemoraui, hominem audaciſſimum ac ſceleratiſſimum egredi ex vrbe iuſſit, vt à quo legibus tutus eſſe populus Ro. non poterat, ab eo mœnibus tutus eſſe poſſet: ille denique tela intenta iugulis ciuitatis, de coniuratorum nefariis manibus extorſit: ille faces iam accenſas ad vrbis incendiū, comprehendit, atque extinxit: quibus eum nominibus Q. Catulus princeps ſenatus, & auctor conſilii publici frequentiſſimo ſenatu patrem patriæ nominauit: eidem vir clariſſimus L. Gellius ſenatū

audiente ciuicam coronam deberi dixit: eidem ſenatus, quod antea togato nemini, nõ, vt multis, rep. bene geſta, ſed, vt nulli, cõſeruata reip. teſtimonium dedit, & ſingulari genere ſupplicationis deorum immortalium templa pateſecit: idem, cùm in contione abiens magiſtratu dicere à tribuno pl. prohiberetur quæ conſtituerat, ſine vlla dubitatione iurauit remp. & vrbem ſua vnius opera eſſe ſaluam: eidem populus Ro. vniuerſus illa in contione non vnius diei gratulationem, ſed æternitatem quandam, immortalitatémque donauit, cùm eius iuſiurandũ tale, atque tantum iuratus ipſe vna voce, & conſenſu approbauit. Quo tempore ita eius domum ſuis è foro reditus, vt nemo, niſi qui cum eo eſſet, ciuium eſſe in numero videretur. Atque ita eſt ab eo conſulatus peractus, vt nihil ſine conſilio ſenatus, nihil non approbante populo Ro. gerit: vt ſemper in Roſtris curiam, in ſenatu populũ defenderit, vt multitudinem cum principibus, equeſtrem ordinem cũ ſenatu coniunxerit. Declaratum eſt annis conſequentibus in Cicerone, quod & multi alij viri boni, bene que de rep. meriti ſenſerũt, atque experti ſunt, plus ſæpe in rep. poſſe vel tempora, vel fortunam, vel etiam improborum audaciam, vel populi leuitatem & inconſtantiam, quàm virtutem & innocentiam, & beneficij accepti memoriã. M. Tullius Cicero, ille ipſe, qui ciuitatem ex interitu, vrbem ex incendio & flamma, Italiam ex vaſtitate eripuerat, P. Clodio contionibus turbulentis multitudinem imperitam, & populi fæcem, & ſeruitia concitante, Pompeio vel conniuente, vel tacente, vel etiam metuente: Cæſare cum exercitu ad portas ſedente, & tribuno pl. turbulentiſſimo fauorem adiuuante: Craſſo apertè eum optimum oppugnante, & homini ſceleratiſſimo ſuffragante, ac fauente: duobus non conſulibus, ſed prouinciarum mercatoribus, inſpectantibus, Gabinio & Piſone, quorum alter vnguentis perperuò oblitus, calamiſtrata coma, vino, ganea, lenociniis, ſtupris, adulteriis confectus neminem fefellit: (nemo enim clauum imperij tenere, gubernacula reip. tractare in maximo curſu, maximiſq; fluctibus eum poſſe arbitrabatur hominem ſaltatorem, vnguentis delibutum, emerſum ſubitò ex diuturnis tenebris luſtrorum & ſtuprorum:) alter Ciceronis affinis ampliſſimo loco natus multos in omnes partes fefellit: nam & quia erat opinione hominum nobilitate ipſa, blanda conciliatricula, commendatus, (valet enim apud omnes clarorum virorum etiam mortuorum memoria) & quia triſtem ſemper, taciturnum, ſubhorridum, atque incultum videbant, & quia erat eo cognomine, vt ingenerata ei familiæ frugalitas videretur, ei fauebant, eum gaudebant conſulem reip. quem Gabinio opponerent, contigiſſe: eum denique ad integritatem maiorum ſuorum ſpe ſua vocabant: ſed cùm eius animi vitia, & flagitia parietibus tegerentur: (quæ obſtructio diuturna eſſe non poteſt) improbitatem ac nequitiam eius auctoritas, ac poteſtas declarauit: His igitur duobus conſulibus partim conniuentibus, ac diſſimulantibus: partim apertè ei aduerſantibus, M. Tullius è patria, quam conſeruarat, à Clodio eiectus eſt. Qua in re ſingularis eius in remp. amor, & patriæ caritas apparuit. Nam cùm arma in templũ Caſtoris palàm comportarentur, gradus eiuſdem templi tollerentur, armati homines forum & contiones tenerent, cædes, lapidationéſque quotidie in vrbe fierent, repudiaretur à cõſulibus ſenatus auctoritas, equeſter ordo, reus à conſulibus citaretur: vnus Clodius omnium rerũ poteſtatem armis & latrociniis poſſideret: cùm ſenatus & viginti amplius hominum millia pro eo præſente veſtem mutaſſent, conſuléſque ſenatum ac populum Ro. lugere vetuiſſent, atque ad pullatum veſtitum redire iuſſiſſent: cùm denique hæc eſſet ei propoſita conditio, vt aut tribuno pl. equitum Ro. & bonæ partis populi præſidio fretus reſiſteret ac repugnaret, aut cederet: cúmque in altero ſpes eſſet maturi reditus: in altero verò vel fortiter pugnando cadendum, vel ſummo cum bonorum omnium periculo atque adeò exitio vincendum eſſet: peſtem omnibus bonis impendentem eorum conſeruandorum cauſa maluit vnus ſuſcipere ac ſubire, diſtrahique à complexu ſuorum, quàm propoſito tot ciuium interitu dimicare. Fuit igitur hoc ſummi eius in patriam amoris ſignum certiſſimum, atque illuſtriſſimum, quòd, cùm ab ea abeſſe ſine maximo dolore non poſſet, hunc perpeti, quàm illam labefactari, atque interire videre maluit. Narrant boni & locupletes auctores cùm vento reflante ex alto Dyrrachium, vnde ſoluerat, reiectus eſſet, cúmque è naui eſſet exiturus, ingentem terræ motum & latum maris diſcidium extitiſſe: vnde cõiecerunt haruſpices nõ longum eius exſilium fore, mutationis enim hæc eſſe ſigna. Quorum diuinationem exitus cõprobauit. Menſes enim duntaxat circiter XVI abfuit. Dicitur autem hanc calamitatem paullo humilius ac mollius, quàm virum philoſophiæ præceptis inſtructum atque imbutum decebat, tuliſſe. Quia cùm in itinere magna quædam vndique hominum multitudo ad eum beneuolentiæ ergò concurreret, eíque æmula liberalitate, & prolixè deferret: cùm ipſa Græciæ ciuitates officiis in eum certarent, mærore tamen contabeſcebat & conſeneſcebat, atque identidem, vt amantes ab iis, quas amant, diuulſi, oculos in patriam retorquebat, animúmque contractum ac demiſſum gerebat. Quod qui ei vitio vertunt, molliti̇æque animi aſcribunt, immeritò faciunt. Non enim maxima ſua calamitate, & grauiſſimo caſu commouebatur, quamquam commouebatur: ſed vir patriæ amantiſſimus, remp. ſe tanquam vnico tutore ac defenſore orbatam caſum lugebat, atque iniquo animo ferebat. Prætereà poteráne, cùm ſe à tot rerum tanta varietate diuelli, cùm à complexu ſuorum diſtrahi, cùm ſuas adeis diſturbari, fortunas diripi, ſe patriæ cauſa patriam amittere, ſpoliari populi Ro. beneficiis ampliſſimis, præcipitari ex altiſſimo dignitatis gradu videret, auſtitiſſe ſe eſſe hominem: & communem naturæ ſenſum repudiare? Tum verò neque illud eius factum laudabile, neque beneficium vllum ab eo in remp. profectum dici deberet, ſi quidem ea reip. cauſa reliquiſſet, quibus æquo animo careret: eámque animi duritiam, ſicut corporis, quod cùm vritur, nõ ſentit, ſtuporem potius, quàm virtutem putaremus. Venit tandem Ciceronis reuocandi dies. Ac primùm quidem Kalendis Ianuariis, qui dies poſt eius ex vrbe diſceſſum, reip. primus illuxit, cũ frequentiſſimus ſenatus concurſu Italiæ, referente P. Lentulo, conſentiente populi Ro. atque vna voce reuocauit: eum idem ſenatus, exteris nationibus, eum legatis, magiſtratibúſque populi Ro. auctoritate ſua, conſularibus litteris, nõ, vt Clodius maledicti loco nominarat, exſulem, ſed vt ſenatus illo ipſo tempore appellauit, ciuem, conſeruatorémque reip. commendauit: ad eius vnius ſalutem ſenatus auxilium omnium ciuium cuncta ex Italia, qui remp. ſaluam eſſe vellent, conſulis voce, & litteris implorandum putauit: capitis eius ſeruandi cauſa Romam vno tempore quaſi ſigno dato Italia tota conuenit: de eius ſalute P. Lentuli, præſtantiſſimi viri, atque optimi conſulis, Cn. Pompeij clariſſimi ciuis, cæterorúmque principum celeberrimæ & grauiſſimæ contiones fuerunt: de eo ſenatus ita decreuit, Cn. Pompeio auctore, & eius ſententiæ principe, vt, ſi quis eius reditum impediſſet, in hoſtium numero putaretur: iiſque verbis eiuſmodi de eo ſenatus auctoritas declarata eſt, vt nemini ſit triumphus honorificẽtius, quàm ei ſalus, reſtitutioque perſcripta. De eodem cùm omnes magiſtratus promulgaſſent, præter App. Claudium, fratrem inimici, præterque duos tribunos pl. Sex. Atilium Serranum, & Q. Numerium, qui ſilentium ſuum Clodio vendiderant: P. Lentulus conſul comitiis centuriatis legem tulit de collegæ Q. Metelli ſententia: quæ lex ita accepta eſt, vt nemini ciuium vlla, quo minus adeſſet, iuſta excuſatio viſa ſit: vt nullis comitiis vnquam tanta hominum multitudo, neque tantus ſplendor fuerit. Hac igitur lege lata talis Ciceronis fuit reditus, vt à Brundiſio vſque Romam agmen perpetuum totius Italiæ cerneretur. Neque enim regio fuit vlla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publicè ad eum venerint gratulatum. Aduentus eius in vrbes Italiæ, & effuſiones hominum ex oppidis, concurſus ex agris patrum familiâs cum coniugibus ac liberis tales fuerunt, vt verendum ei fuerit, nequis putaret, eum gloriæ ſtudio & cupiditate inflammatũ re circo exiſſe, vt ita rediret: atq; vt id, quod poſtea ab ipſo de ſuo reditu glorianti dictum eſt, ſe ab Italia veluti eius humeris ſublatum, in patriam eſſe reportatũ, veritate inferius eſſe videretur. Appropinquanti ei ad vrbem ſenatus & populus vniuerſus, Romáque adeò ipſa, quaſi ſuis ſedibus cõuulſa, ad complectendum conſeruatorem ſuum procedere viſa eſt: quæ eum ita accepit, vt nõ modò omniũ generum, ætatum, ordinum omnes viri ac mulieres, omnis fortunæ, & loci, ſed etiam mœnia ipſa & tecta vrbis ac templa læta viderentur. Eundem cõſequentibus diebus in ea ipſa domo, quam Clodius incenderat, pontifices, conſules, prætores collocarunt: eámque (quod ante eum nemini) pecunia publica ædificandam cenſuerunt. Aliquot annis poſt ſuum reditum L. Murænæ, L. Flacco, P. Sylla, P. Sextio, M. Cœlio, Cornelio Balbo, T. Annio Milone, C. Rabirio Poſtumo, multiſque aliis defenſis, omnibúſque, præter Milonem, iudicio liberatis, multis rebus in rep. præclarè geſtis, in augurum collegium, quod ante à neglexerat, ſe cooptari paſſus eſt. Ad extremum in Ciliciam pro conſule profectus re declarauit, quod & à magnis philoſophis dictũ eſt, & incredibile multis videtur, eum, qui vnam virtutẽ habeat, omneis habere: eúmque, qui virtute præditus ſit, omnia bene & præclarè gerere. *Nam is, cui laus omnis parta Roma, quæ ſita in foro erat: is, qui togatus patriam ſeruarat: is, cui vni togato ſupplicationem ſenatus decreuerat: is denique, cui [illegible] ordines, Italia cũcta, omnes gentes teſtimoniũ vrbis atque imperij conſeruati [illegible]*

uincia

uincia triumpho digniſsimas. ſignis enim collatis, acieque inſtructa ad Amanum montem, magnum hoſtium numerum interfecit, plurimáque caſtella improuiſo aduentu cepit, ita vt imperator ab exercitu ſit appellatus. Præterea oppidum Eleutherocilicum, ſtrenuorum hominum & acrium, & ad defendendum paratorum, Pindeniſſum cùm vallo & foſſa cinxiſſet, ſex caſtellis, caſtriſque maximis ſepſiſſet: aggere, vineis, turribus oppugnauit, vſuſque tormentis multis, multis ſagittarijs, magno ſuo labore, ſine vlla moleſtia, ſumtúque ſociorum ſeptimo & quinquageſimo die rē confecit, vt omnibus partibus vrbis aut diſturbatis, aut incenſis compulſi in eius poteſtatem peruenerint. Cùm autem cæteri ferè omnes, qui in prouincias mittebantur ſiue prætores, ſiue pro prætoribus, ſiue pro conſulibus, vrbes prouinciales tributis & ſumtibus, & expenſis exhaurirent: ea fuit continentia Ciceronis, vt ex prouincia ab eius recedente ne terruncius quidē, neq; in eum, neq; in quẽquã legatorum, aut quæſtorum, aut aliorum comitum inſumtus fuerit. Quin non modò fœnum, quod lege Iulia licebat, ſed ne ligna quidem accipiebat. vnde natæ occaſio eſt ioci illius, quo M. Cælium illuſit: qui cùm à Cicerone per litteras petijſſet, vt negotium daret ijs, qui venari ſolebant, pantherarum capiendarum, ſibique Romam aduehendarum, reſcripſit et perurbanè & peruenuſte, hoc quidē age mãdatum ſua diligenter: ſed earum miram eſſe paucitatem: & eas, quæ eſſent, valdè dici queri, quòd nihil cuiquã neque inſidiarũ, neque iniuriæ in ſua prouincia fieret, niſi ſibi. Prouinciales cõuiuio quotidie accipiebat non ſumtuoſo, neque opiparo, neque magnifico, quidem illo ſed liberali & copioſo, & prolixo: domus eius ianitorem non habebat: nunquam à quoquam recumbans in lecto repertus eſt, ſed à prima luce aut ſtans, aut inambulãs in atrio ſalutantes comiter & officioſe excipiebat. Ferunt autem neque virgis quemquam vnquam contumelioſè verberaſſe, neque veſtem cuiquam laceraſſe, neque ira elatus maledixiſſe, aut mulctam per contumeliam irrogaſſe. Aiũt præterea eum ita per Aſiam iter feciſſe, vt etiam fames, qua nihil miſerius eſt, quæ tum erat in ea Aſiæ parte, cui præerat, (meſſis enim nulla fuerat) ei optanda fuerit. Quacunque enim iter fecit, nulla vi, nullo iudicio, nulla contumelia, auctoritate & cohortatione perfecit, vt & Græci, & ciues Ro. qui frumentum compreſſerant, magnum frumenti numerum populis pollicerentur. Itaq; exercitu imbecillo contra magni belli metũ firmiſsima præſidia habuit, æquitatem, continentiam, abſtinentiam, integritatem, innocentiam. Atque his ſubſidijs ea eſt conſecutus, quæ nullis legionibus conſequi potuiſſet, vt ex alieniſsimis ſocijs amiciſsimos, ex infideliſsimis firmiſsimos redderet, animóſq; nouarũ rerũ expectatione ſuſpẽſos, ad veteris imperij beneuolentiã reduceret. Poſtremò non modò Ariobarzanem regem præſentibus inſidijs liberauit, et ſaluti fuit, eius regnum ſeruauit, incorruptum ſe, atque integrum eius inſidiatoribus præbens, verùm etiam vt cum auctoritate regnaret, curauit, atque perfecit. Quòd ſi in omnibus ſæculis pauciores viri reperti ſunt, qui ſuas cupiditates, quàm hoſtium copias ſuperarent: noſtrum eſt profectò eum virum, qui ad res bellicas hæc, quæ cariora ſunt, genera virtutum adiunxit, cum præſtantiſsimis imperatoribus comparare. Atqui tale de eo ſenatus, populúſque Ro. iudicium fuit. Namque ei ſupplicationem triumphúmque & ſenatus decreuit, & populus comprobauit. verùm quia paullo antequàm ſenatui et triumphum à conſulibus flagitaret, ſparſa fuerant quædam belli ciuilis inter Cæſarem & Pompeium ſemina: quos cùm inter ſe reconciliare in gratiam vellet, cupiditates certorum hominum ei ex vtraque parte impedimento fuerunt: ei quidem ad vrbem accedenti ita obuiam proditum eſt, vt nihil fieri potuerit honorificentius: verùm non triumphauit. Incidit enim triumphi tempus in flammam ciuilis diſcordiæ: cui mederi ſæpe conatus, nihil profecit, quorundam non ſolùm improborum: ſed etiam eorum, qui boni habebantur, furore eius conſilijs & conatibus obſtante: cùm hi belli fortunam experiri cuperent, ille clamaret bello ciuili nihil eſſe miſerius. Occupato tandem à Cæſare Arimino, Piſauro Ancona, Aretio: vrbe à conſulibus & Pompeio direptioni & incendio relicta, relicta ad extremũ etiã Italia, Cicerone vehementer improbante, Græciáque petita: cùm Cicero diu multúmque æſtuaſſet, dubitans vtrùm Pompeium ſequeretur, & bello ciuili intereſſet, an in Italia maneret & quieſceret, (quod ei per Cæſarem licebat) cùm identidem diceret ſe habere quem fugeret, non habere quem ſequeretur: tandem nõ victoria ſpe elatus, ſed officio adductus, neque officio publico, ſed priuato: neque reip. cauſa, quam funditus deletam putabat, ſed ne quis putaret eum immemorem eſſe in illum, qui leuarat eum ex incommodis, quibus [illegible] affecerat: non cupiditate aliqua impulſus, ſed pudore victus, ipſe quoque mare tranſijt, atque ad Pompeium ſe contulit, prudens & ſciens ad exitium euntis voluntarium. Neque enim Cæſar vel promiſsis ſuis de ſententia potuit demouere, vel poteſtate, metúve deterrere. Nam cùm Cæſar & Cicero cõgreſsi inter ſe, & collocuti eſſent, Cæſárque Ciceronem hortatus eſſet, vt ad vrbem veniret, quòd diceret, & damnatum iri ſe eius iudicio, niſi veniret, & tardiores fore reliquos, niſi vnà cum eis veniret: ſi nullam aliam ob rē venire vellet, at certe veniret, vt de pace ageret ſuo arbitratu. reſpondit Cicero, ſe ſi huius rei gratia veniret, ſic de ea acturum: ſenatui non placere iri in Hiſpanias, nec exercitus in Græciam tranſportari, multáque de Cneo deploraturũ. Quid potuit à quoquam aut liberius aut fortius & homini, penes quem tanta erat poteſtas, & tali tempore reſponderi? Atqui extrema multo etiam liberiora, & conſtantiora fuerunt. Nam cùm Cæſar dixiſſet ſe hæc nolle dici: tum Cicero, eò (inquit) adeſſe nolo, quòd aut ſic mihi dicendum eſt, multáque, quæ nullo modo ſilere poſſem, ſi adeſſem: aut non veniendum. Cùm multa autem diuinitùs à M. Tullio de hoc bello, eiúſque euentu multo antè prædicta ferantur, tum illud in primis. Cùm omnes opes & ſuas & populi Ro. Pompeius ad Cæſarem detuliſſet, ſeróque ea ſentire cœpiſſet, quæ multo antè præſenſerat & præuiderat Cicero, eam Cæſaris eſſe potentiam, vt ei ſine bello ciuili reſiſti non poſſet, cùmque iam inferri patriæ bellum nefarium videret: erat illa vox ſuit nota multis, vtinã Cn. Pompei cum Cæſare ſocietatem aut numquã coiſſes, aut numquam diremiſſes. *Atque illo tamen tempore non cauſam ſe, ſed conſilium improbare dicebat. ſciò enim Pompeium & ſenatum eis armis aduerſari videbat, quæ præterito tempore confirmata per ipſos erant: dolebátque pilis & gladijs, non conſilijs, neque auctoritatibus de iure publicè diſceptari. & tamen ſi ea, quæ facta ſunt, cùm fore prædicebat, certò non diuinabat futura: ſed quod & fieri poſſe, & ſi eueniſſet, exitioſum fore videbat, id ne accideret metuebat: tamen ſi ei alterutrum de euentu atque exitu rerum promittendum eſſet, id futurũ, quod euenit, quàm quod alij ſperabant, exploratius promittere potuiſſet. Victo igitur Pompeio, amiſsis etiam caſtris cùm alij bellum renouare conati ſeſe in Africam contuliſſent, alij locum exſilio quæſiuiſſent: ſeſe victori credere, & Romæ habitare maluit, hanc rationem ſecutus, quia ſi ibi ciuitas eſſet, ciuis: ſi non eſſet, exſul eſſe poſſet Romæ non incommodiore loco, quàm ſi ſe Rhodum aut Mytilenas contuliſſet. Tulliæ filiæ obitum ægrè ille quidem tulit, ſed non eſt tamen longius progreſſus, quàm cuius grauiſsimi philoſophi conceſſerunt: quorum ſcripta omnia, quæcunque eius in eam ſententiam extabant, non ſolùm legit, (quod ipſum erat fortis ægroti accipere medicinam) ſed etiã in ſua ſcripta tranſtulit: quod afflicti aut fracti animi nõ fuit. Quare immeritò à quibuſdã reprehenſus eſt, deſiderantibus ſcilicet in eo firmitatem atque conſtantiam. Nam ſiue ita leuatus erat, vt animum vacuum ad res difficiles ſcribendas afferret, reprehendendus non fuit: ſiue aberrationem illam à dolore delegerat maxime, quæ liberaliſsima, doctóque homine digniſsima eſt, laudari etiam eum oportet. Coniurationis in C. Iulium Cæſarem non fuit conſcius, neque particeps. Quòd ſi fuiſſet, non ſolùm tyrannum, ſed tyrannidem ſuſtuliſſet. nunc autem Cæſare interfecto, ſubortus continuò eſt in eius locũ longè & impotentior, & deterior dominus Antonius, qui remp. funditus euertit. Notum eſt illud, ex principio epiſtolæ cuiuſdam ad Trebonium: cum quo congruit quod item ad Caſsium ſcripſit.* Quàm vellē me ad illas pulcherrimas epulas Idibus Martijs inuitaſſes: reliquiarum nihil haberemus. At nunc cum his tantum negotij eſt, vt veſtrum illud diuinum in remp. beneficium, nonnullam habeat querelam. *Cùm igitur M. Antonius paucis poſt cædem Cæſaris diebus in æde Telluris de concordia verba feciſſet, eius orationem ſubſecutus Cicero, iecit fundamenta pacis, Athenienſiúmque vetus exemplum renouauit, atque omnem memoriam diſcordiarũ obliuione ſempiterna delendam cenſuit. Cùm lux quædam reip. oblata videretur, non regno modò, ſed etiã regni timore ſublato, magnúmque pignus populo Ro. dediſſet Antonius, ſe ciuitatem liberam eſſe velle, eò quod dictaturæ nomen, quod ſæpe iuſtum fuerat, propter perpetuæ dictaturæ memoriam funditus è rep. ſuſtuliſſet: ecce repente Cæſare funere elato, etiam laudato à M. Antonio miſerabiliter, cùm ſæpe hæc verba iteraret,* tantũ virum, clariſsimum ciuem interfectum, *& veſte cruenta ad miſericordiam populo commouendam explicata, atque hoc pacto multitudine concitata, ac pene ad furorem redacta, adeò vt gladiis deſtrictis coniuratos appeteret, & cum facibus ad eorũ ædes conuolaret: tũ & mutauit ſe ipſe Antonius, & in peiorē partem verſa ſunt omnia, Brutúſq; & Caſsius & cæteri patriæ liberatores profugere ex vrbe coacti ſunt. Ita M. Tullius audire*

hæc malens, quàm videre, proficiſcendi in Græciam conſilium cepit. Cum ex Leucopetra, promontorio agri Rhegini, conſcendiſſet, vt tranſmitteret: non ita multum prouectus, reiectus Auſtro eſt in eum ipſum locum, vnde conſcenderat. Intempeſta nocte accepto à quibuſdam Roma venientibus nuntio, M. Antonium repudiatis malis ſuaſoribus, remiſſis Galliæ prouinciis ad auctoritatem ſenatus eſſe rediturum, ſtatim M. Tullius abiecto profectionis conſilio celeriter Veliam aduectus Romam rediit, non ſpe proficiendi aliquid, ſed vt ſiquid ſibi humanitus accidiſſet (multa autem impendere ſibi prouidebat præter naturam, præterque fatum) eius diei, quo die de repub. in ſenatu verba faceret, vocẽ, teſtem populo Ro. relinqueret ſuæ erga patriam voluntatis. Romã venienti tanta hominũ multitudo obuiã proceſſit, reditúmque gratulata eſt, vt dies integer in ſalutationibus & gratulationibus conſumptus ſit. Die poſtero cùm Antonius ſenatum adeſſe iuſſiſſet: Cicero autem de via langueret, miſiſſétque ad eum pro amicitia quæ cũ eo erat, vt eo die ſine eius offenſione abeſſe liceret: ille ſenatu audiente dixit, ſe cum fabris & dolabris domum Ciceronis iturum, eiúſque domum diſturbaturum, niſi maturè in ſenatum veniret: ſtatimque miſit milites, qui aut eum domo vi abſtraherent, aut domum eius incenderent: à quo incepto, & conſilio tamen communibus amicis deprecantibus reuocatus, pignoribus ablatis, & mulcta irrogata deſtitit. hic ſimultatum, odiorúmque initium inter Ciceronem & Antonium ortũ, cùm Antonius multa in rep. contra leges quotidie moliretur, pecuniam publicam diſſiparet, exſules ſine lege reſtitueret, vectigalia venderet, prouincias de populi imperio tolleret, regna pecunia adderet, colonias populi Ro. oppugnaret, tormentiſque verberaret: Octauius adoleſcens, C. Iulij Cæſaris ſororis filius, qui tum erat Athenis, heredem ſe Cæſaris auunculi profeſſus, aditaque hereditate, ingentem pecuniam ex bonis Cæſaris à M. Antonio ablatam eſſe quereretur, eámque repeteret: illo recuſante, cum eo ſuſcepit inimicitias: & breui tempore comparato ex veteranis iuſto & firmo exercitu, M. Antonio cum magnis copiis Brundiſio ad vrbem aduolanti ſeſe oppoſuit, cùm ſenatus, populúſque Ro. nullos duces haberet, nullas copias: nullum eſſet conſilium publicum, nulla libertas. Quòd niſi quis eum ſenatui, populóque Ro. obtuliſſet deus, aut danda ceruices erant crudelitati Antonij nef vitæ, aut fuga quærenda: quæ tamen ipſa exitum non habebat, quia omnia ad perniciem ſenatus, populique Ro. peſtifero illi patriæ euerſori patebant. Quocirca M. Tullius dandum imperium Cæſari adoleſcenti cenſuit: ſine quo rei militaris adminiſtratio, teneri exercitus, bellum geri non poteſt. decreuit etiam, vt eſſet pro prætore eo iure, quo qui optimo, vt adoleſcentem his præmiis ad cauſam libertatis defendendam magis ac magis excitaret. Signa poſtea cum Antonio hic idem Cæſar, Hirtius & Panſa conſules contulerunt. Quo in prælio cũ Hirtius & Panſa occubuiſſent, victus fugiſſet Antonius, Cæſar reliquus eſſet imperator, quem totus populi Ro. exercitus ſequeretur, atque intueretur: cœpit tum ſenatus potentiam Cæſaris extimeſcere. Itaque vt eius opes imminueret, conatus eſt milites veteranos ab eo præmiis & muneribus auocare. Qua ille re cognita, veritus ne nudus ab omni præſidio, inimicorum iniuriis eſſet opportunus: quoſdam e ſuis ad Ciceronem allegauit, et qui ſuaderent, vt ſibi conſulatum petenti ſuffragaretur, atque vnà cum ipſo ſe conſulem faciendum curaret: Ciceronem omnes Cæſaris opes, ſibi paratas ſuas eſſe, credere iubebant: omnia Cæſarem, quæ illi expediret, aut quæ illum velle cognouiſſet, pollicerentur. Quæ cum facile Ciceroni perſuaſiſſent, nõ quòd ſuæ ambitioni conſulere, ſuáue gloriæ velificari ſtuderet, (quod quidam falsò criminãtur) ſed vel quia exercitum Cæſari, quẽ ipſe comparârat, adimi debere, aut etiam poſſe non putabat: vel quia quem alium, præter Cæſarem, eiúſq; exercitum, Antonio, & eius copiis, quas poſt cladem acceptam ſtatim reparârat, opponeret, non habebat: vel quia Cæſarem cauſam libertatis ſemel ſuſceptam deſerturum ac proditurum non exiſtimabat: omnia eius cauſa velle cœpit, omneiſque ei honores ſua ſententia, ſuóque decreto detulit. Eripere autem ei aut imperium, quod ei belli neceſſitas dederat: aut milites, qui illius nomen, promiſſa, fidem, auctoritatem, imperium ſecuti pro populi Ro. libertate arma ceperant, ſat eſſe non putauit. Neque verò Ciceronem, virum & natura prudentiſſimum, & vſu experientiſſimum fugiebat, quanto ſuæ exiſtimationis, ne dicam capitis, periculo, fidem ſuam populo Ro. pro Cæſare adoleſcente obligaſſet: neque idem ignorabat, multo grauiorem ac difficiliorem eſſe animi, iudicij, ſententiæ, maximè præſertim in rebus, quàm pecuniæ pro altero obligationem, quoniam pecuniam, quam quis promiſerit, ſoluere de ſua re familiari poteſt, niſi egentiſſimus ſit: fidem autem ſuã ſiquis pro altero reip. obligarit, liberare eam non poteſt, niſi is, pro quo fidem dederit, dependi patiatur. Sed ſibi perſuaſerat Cicero, quamquam flexibilis erat Cæſaris adoleſcentis ætas, & multi ad deprauandum parati, eam tamen, & inito ingenij, naturǽque bonitatem, ſeu indolem, & in ſe eſſe auctoritatem, & in cauſa ſuſcepta pulchritudinem ac dignitatẽ, vt eum facile retinere poſſit. & feciſſet, niſi vel fata humana conſilia obſtruxiſſent, vel peſtifera conſilia apud Cæſarem plus quàm ſalutaria valuiſſent. Qui igitur Ciceronem, quòd homo ſenex vt ab adoleſcente deciperetur, commiſerit, reprehendunt, ij ita illi valde iniqui atque iniuſti ſunt exiſtimatores, quippe cùm aut poſtulent vt homo præſtet quod non eſt hominis præſtare, aut de conſiliis hominum ex euentu iudicent. Atqui neque hominis eſt præſtare vel fatum, vel fortunam, vel quicquam aliud, quod vires humanas ſuperat: neque conſilia debent euentis ponderari. Fuit igitur Ciceronis conſilium & rectiſſimum & prudentiſſimum, vt illa tempora tulerunt, neque quiſquam mortalium eſt, qui quicquam illo tempore ſalutarius à quoquam aut cogitari, aut prouideri potuiſſe, quàm quod à Cicerone cogitatum ac prouiſum eſt, demonſtrare poſſit. Summa tum erat in rep. rei pecuniariæ difficultas, quæ impeditiſſimus in omni re & priuata & publica nodus eſt. exhauſtum erat ærarium: obſiſti deſcebant homines ad nomen tributi: Antonio furenti ſine exercitu obſiſti non poterat: nulla erant in Italia copia, nulli duces, præter Cæſarem, qui ſe Antonio opponeret. Quid cuiquam prudenti reip. moderatori, & bono ciui melius poterat in mentem venire, quàm vt adoleſcentem nobilem, locupletem, & tùm per ſe potentem, tum propemodum Cæſaris auũculi potentiæ heredem, militibúſq; veteranis gratiſſimum, honoribus, & præmiis ad populi Ro. libertatem, patriǽque ſalutem defendendam eliceret, atque inuitaret? an imperium ei denegando, eum à rep. alienaret? Quid dementius? Non igitur aut temeritas hominis conſideratiſſimi, aut credulitas viri prudentiſſimi, aut ambitio ciuem in ſua rep. principem, & omnibus populi honoribus ornatum, ac pene dicam quaſi ſaturum, atque expletum obcæcauit, ſed vel Octauij perfidia & regnandi cupiditas, vel temporum turbulentia, vel fatalis quædam calamitas (quam nemo mortalium humano conſilio vitare, aut auertere poteſt) vel hæc vniuerſa & Ciceronem vnà cum rep. & remp. vnà cum Cicerone perculerunt atque afflixerunt. Fuit enim hoc illius diuini viri fatum ſine rep. neque poſſe vincere, neque vinci. Ita Cæſar adoleſcens coniunctus cum Antonio & Lepido ſenſibus & copiis Ciceronem, à quo tantopere fuerat ornatus, deſeruit, & in poteſtatem inimici crudeliſſimi tradidit atque permiſit. Quo facto vnà cum fratre Quinto proſcriptus eſt. Hoc nũcio accepto cùm fugere in Macedoniam ad Brutum vnà cum Quinto, quem ſecum habebat in Tuſculano, conſtituiſſet: Quintus frater autem domum ſibi reuertendum eſſe exiſtimaret, quòd ad hoc iter faciendum, viaticum ſibi non prouidiſſet, nihilque domo, ad eius itineris ſumptum tolerandum deportaſſet: complexi inter ſe, multis cum lachrymis alter ab altero diſtracti ac diuulſi ſunt. At Quintus quidem paucis pòſt diebus cũ filio interfectus eſt, à ſeruis ſuis iudicatus ac proditus. Marcus autem nunc omnia grauia & horribilia expectans, nunc in Cæſare aliquid ſpei habens, & identidem ſententiam, conſiliúmque profectionis & manſionis mutans, multiſque triſtiſſimis oſtentis mortem ſibi præſignificari intelligens, ſe vltimò ſuorum fidei & cuſtodiæ ſeſe credidit, poteſtatique permiſit. Illi autem eum in villam quandam in ora maritima ſitam deduxerũt, quò ſimulatque peruenit, quieti ſeſe dedit ad omnem euentum paratus. Quieſcente Cicerone cùm ſerui diu iis atque horribilibus coruorum vocibus ac volatibus domini interitum, niſi maturè fugam capeſſeret, denuntiantibus ac ſignificantibus moniti, Ciceronem ſeruare in animum induxiſſent, indignum eſſe arbitrati committere vt necis domini ſpectatores eſſent, præſertim cùm aues ipſæ ſalutis eius expediendæ rationem, viámque oſtenderant: ſubitò partim inuitum, partim precibus omnibus oratum, vt ſe ſeruari pateretur, eum in lectica collocatum itineribus deuiis ad mare circumgeſtarunt. Interea percuſſores ab Antonio miſſi Herennius centurio, & Pilius quidam tribunus militum, quem parricidij accuſatum quondam defenderat Cicero, audacibus hominibus & ad cædem paratis ſtipati, adueniunt. Ianua villæ Ciceronis clauſa reperta, & cùm fores pulſaſſent, Cicerone non inuento: cùm ceteri, qui intus erant, non ita multo, vbi eſſet, aut quò iuiſſet, interrogati, ſcire ſe negaſſent: adoleſcens quidam Philologus nomine, Quinti libertus, quem Marcus ipſe erudierat, nullo metu, nulla vi coactus, & ſponte ſua Herennio dicitur enuntiaſſe, Ciceronem à ſeruis ablatum atque [illegible] eſſe, & quà iter faceret, indicaſſe. Qua re audita, paucis comitibus ſumptis Herennius [illegible] Ille autem eorum aduentum ex ſtrepitu & rumore cognito, primùm conſiſtere

ſiſtere ſeruos & iumenta iuſsit: deinde aperta lectica, &, quod erat facere ſolitus, barba leniter manu attrectata: contentis ac defixis in percuſſorem imminentem iam & propinquum oculis, prolixo capillo, barba promiſſa, toto corpore inculto, ſqualoris & horroris pleno, curiſque & vigiliis confecto, vltro præbuit iugulum: & cùm ceteri omnes illi ſicarij à tam tetro ſpectaculo oculos auerterent, tanti viri maieſtatem, atque dignitatem reueriti, Herennius caput ei gladio ceruicibus abſcidit, ſimúlque manum eam, qua Philippicas orationes conſcripſerat, quod ita iuſſerat Antonius, præcidit. Ita vir optimus, optiméque de patria meritus hominis importuniſſimi, & crudeliſſimi iuſſu reip. ab tyrannis audaciſſimis ac ſceleratiſſimis oppreſſa, vnà cum patria, quam toties ſeruarat, occidit: vtrumque eorum, quæ maxime exoptarat, conſecutus: quorum alterum erat, vt moriens populum Ro. liberum relinqueret: alterum vt ita cuique, vt quiſque meritus eſſet, eueniret. Fuit in illo viro ſingularis iuſtitia, temperantia, moderatio, frugalitas, abſtinentia, lenitas, innocentia, caſtitas, ſanctimonia, integritas, fides, continentia, probitas, prudentia, fortitudo, animi magnitudo, & deſpicientia rerum humanarum. Quòd autem & à nonnullis timidior dictus eſt natura, & ipſe talem ſe in ſcriptis ſuis confitetur: non eſt ea timiditas intelligenda, quæ cum fortitudine pugnat, & quæ ignauia appellatur, qua qui præditus eſt, à factis fortibus, & à periculis pro patria, & libertate, & dignitate adeundis refugit: ſed ea animi affectio, quæ cõſiderata ratio rectiùs appelletur: & quæ prudentiæ maxime finitima et penè gemina eſt. Eſt enim prudẽtis timidum eſſe in magnis, periculoſiſque rebus, ſempérque magis aduerſos rerũ exitus metuere, quàm ſecundos ſperare. Scripta plurima reliquit, quæ vtinam & omnia, & integra ad nos perueniſſent. Quãtum ex omnibus, ſi ſique tota & integra ſingulũ percepturi fuerimus, ex eo cognoſcere licet, quòd ex his reliquiis, ijſque mutilis & laceris, tantam ad litterarum ſtudioſos vtilitatem peruenire videamus. Cùm ſint autẽ eius ſcripta in quatuor genera diſtributa, aliáque ſint quaſi τεχνικὰ quibus, tota Ars dicendi continetur: alia, quæ orationes appellantur: alia, quæ epiſtolæ: alia, quæ philoſophica. eorum nullum eſt, vnde quiſquam, quantumuis iniuſtus rerum exiſtimator, quicquã vel minimum ad mores corrumpendos valere verè criminari poſsit. Atque vt omittam Rhetorica, quæ totam artem dicendi copioſiſſimè, prudentiſſimè, diſtinctiſſimè, planiſſimè explicatã complectuntur: in orationibus ipſis, præterquàm quòd incredibilẽ, ſingularem, admirabilẽ, ac penè diuinam ſermonis elegantiam, venuſtatẽ, grauitatẽ, vim atq; vbertatem continent: multi ſunt præterea loci ad philoſophiam pertinentes, & grauiſſimè, & ad rem accõmodatiſſimè tractati. Nihil de religione, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de virtutibus aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore aut voluptate, nihil de vita aut morte, nihil de perturbationibus animi & erroribus à philoſophis vllis diſputatũ eſt, cuius nõ appareãt veſtigia, emineãt in orationibus M. Tullij illuſtria quædã & præclara lineamẽta, atque adeò viua ſimulacra. Quod idem de epiſtolis verè dici poteſt. Iam philoſophica totam & veterum Academicorum, & nouorum, & Peripateticorum, qui nihil fere à veteribus Academicis diſcrepabant, & Stoicorum, & Epicureorum, & aliorum ſententiam, rationémque continent. Nam cùm de rebus omnibus, vt Academicus, non ſolùm in vtramque partem diſputaret, verùm etiam ex omniũ philoſophorum ſententiis quid in quaque veri ineſſet, ſtudioſè eliceret, appâret ex eius ſcriptis nullius illum philoſophiæ rudem atque expertem fuiſſe. Neque verò eſt quòd eum quiſquam ex tali diſputandi genere aut nulla in certa ſententia conſtitiſſe, neque quicquam, quod ſequeretur, habuiſſe, aut impium fuiſſe, minúſque rectè de deo, aut de animorum immortalitate ſenſiſſe exiſtimet. Qui ex eius ſcriptis intelligere licet, eum & id ſolum rectum eſſe ſenſiſſe, quod honeſtum, quod iuſtum, quod denique cum virtute conſentaneum, & coniunctum ſit, & in virtute plurimum eſſe præſidij ad bene beatéque viuendum iudicaſſe, & deum vnum eſſe huius mundi opificem atque effectorem, eundémque mentem ſolutam & liberam, ſegregatam ab omni concretione mortali, omnia ſentientem & mouentem, ipſúmque præditum motu ſempiterno, in omnes beneficum ac liberalem, omnibus animantibus commoda, quibus vtuntur, lucem, qua fruuntur, ſpiritum, quem ducunt, dantem atque impertientem, omnia cogitantem, intelligentem, prouidentem, atque animaduertentem: bonis & piis ſuæ pietatis præmium perſoluentem, improbos & impios pœnis ſempiternis afficientem, perſuaſum habuiſſe. Sed erat mos ille pat[illegible]que antiqui Academicus, ſemper in dicendo ac diſ[illegible] omnibus ad[illegible] nunquam interponentẽ ea approbare, quæ ſimilia veri viderentur: quæ contrà, improbare. hunc morem adamauerat atque expetiuerat Cicero, eúmque in primis ſequebatur, diligentérque retinebat, vt affirmandi arrogantiam vitaret, eadem opera temeritatem fugeret, à ſapientia maximè diſcrepantem, plurimúmque diſſidentem. Huius igitur diuini ſcriptoris lectionem, Carole, noli putare cum aliorum Latinorum lectionis vtilitate eſſe comparandam. Ex aliis enim vel quod ad vnam aliquam artem pertineat, vel, ſi forte etiam ad plures referri poſsit, quod tamen aut minus diſtinctè, aut minus eleganter atque ornatè, aut minus variè & copioſè, aut minus eruditè ſcriptum ſit, petere ſolemus. Ex hoc, tanquam vberrimo omniũ doctrinarum atque artium fonte, ſiue grammaticũ aliquid, ſiue rhetoricum, ſiue dialecticum, ſiue hiſtoricum, ſiue poëticum, ſiue geographicum, ſiue œconomicum, ſiue morale & politicum, ſiue phyſicum, ſiue geometricum, ſiue muſicum, ſiue aſtrologicum, ſiue theologicum (cuiuſmodi quidem theologicum illa tempora ferebant) quicquid denique ad vllam omnino artem libero homine dignam pertinens requiras, hinc tibi aſsiduè haurire, hinc auidiſſimam ſitim explere, hinc immenſa atque ingẽtia prata irrigare licet. Ab hoc diſcũt pueri, ab hoc ſenes: ab hoc priuati, ab hoc magiſtratus: ab hoc ruſtici ab hoc vrbani: ab hoc miſeri & calamitoſi, ab hoc beati & fortunati: ab hoc pauperes & egentes, ab hoc diuites & abundãtes: ab hoc ignobiles & obſcuri, ab hoc nobiles & clari viri: ab hoc plebeii, ab hoc patricij: ab hoc ſacerdotes, ab hoc profani, ab hoc Galli, ab hoc exteræ nationes: ab hoc militares & ſagati, ab hoc pacis alumni, & togati: ab hoc homines infimi & humiles, ab hoc viri excellẽtes & prĩcipes: ab hoc manipulares, ab hoc imperatores: ab hoc poëtæ, ab hoc oratores: ab hoc grammatici, ab hoc philoſophi: ab hoc medici, ab hoc iuriſconſulti: ab hoc qui viuunt in regno, ab hoc liberæ ciuitates: ab hoc populares, ab hoc optimates: denique nemo eſt mortaliũ, cuiuſcũque ſit vel ætatis, vel loci, vel ordinis, vel fortunæ, vel ſtudij, vel nationis, quin à Cicerone & melior & doctior fieri poſsit. Quid? exiſtimáſne Carole, tot doctiſſimis atque ampliſſimis viris, quos habet tua Gallia innumerabiles, tot magiſtratibus, tot curiarum præſidibus, tot prætoribus, tot legatis, tot ſupplicum libellorum in tua regia magiſtris, tot conſiliariis, tot cauſarum actoribus & patronis, tot oratoribus, tot iuriſconſultis aut ſuppetere poſſe quod quotidie dicant in tanta varietate rerum, niſi animos ſuos cùm aliorum ſcriptorum, tum maxime Ciceronis lectione excolant: aut tantam contentionem, tot ac tantos labores eis eſſe tolerabiles, niſi ſeſe huius potiſſimùm eruditiſſimi, diſertiſſimíque ſcriptoris & ſuauiſſimo ſermone, & grauiſſimis ſententiis relaxent? Enimuerò, Carole, cùm multis aliis nominibus gloriari, ſeu (vt Chriſtianius dicam) deo optimo, maximo, gratias agere debet tuus ob hanc rem maximè, quòd tuus hic populus ita litteras amplecti cœpit, vt fugatis tenebris lucem aſpicere, pulſa barbarie, ſermonis munditiem atque elegantiam expetere, poſita atque exuta inhumanitate, humanitatem & cultum loquendi genus adamare, profligata ac domita ignoratione litterarum atque inertia, eruditarum linguarum, bonarúmque artium ſtudio flagrare cœperit. Quemadmodum enim ex ſuperiorum ſæculorum inſcientia atque ignorantia, nata ſunt omnium malorum, quæ in noſtram ætatem redundarunt, ſemina: ita ſpes eſt fore vt ambitione, profuſione, luxuria, intemperantia, libidine, auaritia, iniuſtitia, perfidia, impietate, ceteriſque immanibus animorum & rerump. peſtibus ac venenis extinctis, ac funditus deletis, vnà cũ litteris reuireſcant & reuiuiſcant in Gallia tua honeſtæ laudis ſtudium, frugalitas, parſimonia, temperantia, pudor, abſtinentia, iuſtitia, fides, pietas, ceteráque animorum & ciuitatum præſidia, ac firmamenta. Sed, vt ad Ciceronem noſtrum redeam, hic eſt ille ſcriptor, Carole, quem ciuium tuorum clariſſimi, atque ampliſſimi viri, quorum alij ſunt ſenatores, alij apud externos principes legati, alij in tua regia ſupplicum libellorum magiſtri, alij curiae [illegible] præſides, alij conſiliarij, alij tuarum cauſarum actores ac patroni, alij procuratores tui, alij ſecretarij, alij cauſidici, egregie præter ceteros amplectuntur, habent in ſinu, manibus terunt, oculis vorant, aſsiduéque legunt, atque ediſcunt. hic eſt, qui cùm omnibus cuiuſuis fortunæ, ordinis, ſtatus, loci hominibus immenſam atque infinitam rerũ ac verborum copiam ſuppeditat, tum maxime eos, qui tibi aſsiduam operam nauant, quorum conſilio & opera in tuis rebus obeundis, explicandis, agendis vteris, Cancellarium tuum, virum ſapientiſſimũ ac prudentiſſimũ, tuos ſupplicũ libellorũ magiſtros, ſenatores, oratores, legatos, prætores, iudices, conſiliarios, cauſarum actores ac patronos in rebus omnibus, quibus inſtructos eſſe oportet homines talibus muneribus præpoſitos, ornat, atque inſtruit. Hũc qui legunt, hunc

qui non ſolum oratione, & dicendi ratione imitantur, atque exprimunt, verùm etiam vita factíſque ſequuntur atque æmulantur: idem ſpectant, idémque intuentur, quod iis propoſitum fuit, quodque omnibus reip. moderatoribus, & regibus propoſitum eſſe debet: quod in Carole, vnicè expetas, quod tui maiores vehementer expetiuerunt, populi quietem, otium, ſalutem ac vitam beatam. Fuit enim M. Tullius partium optimatium, &, vt Græci appellant, ariſtocraticus. Status autem reip. optimatum, quem ariſtocratiam illi nominant, idem propoſitum eſt, quod regalis. Et vt in ariſtocratia præſunt ij reip. qui conſilio, ſapientia, & virtute præſtant: ita reges bene morati, & iuſtitiæ fama, gloriáque florentes initio ab hominibus quæſiti & conſtituti ſunt, vt talibus regibus, tanquam legibus parentes, bene beatéque viuerent: quorum regum filij, ac poſteri longo ordine regnum acceptum iiſdem artibus, quibus fuerat partum, retinentes, regium nomen, regiámque poteſtatem ſemper apud omnes gentes obtinere conſueuerunt: & meritò. Nam præterquàm quòd credibile eſt ſapientum & iuſtorum regum filios & poſteros maiorum ſuorum ſimiles futuros: eorum, qui populũ ſibi creditum iuſtè & ſapienter gubernarunt ac rexerunt, liberis iure hic debetur honos, vt, quorum ipſi iuſtitiæ, ſapientiæ, clementiæ, ceterarúmque virtutum hereditatem creuerunt, eorum quoque amplitudinis, maieſtatis, potentiæ heredes exiſtant. Hunc igitur illum Ciceronem, doctiſſimum virum, eloquentiſſimum, integerrimum, caſtiſſimum, ſanctiſſimum, conſeruatorem reip. parentem patriæ à ſenatu appellatum, quem Romani aſpectabant, cuius ob os ora obuertebãt ſua, cui vni togato poſt vrbem conditam ſupplicatio decreta eſt, cuius libri omni doctrinæ genere referti ſunt, cuius lectione omnes humanitatis participes nationes incredibiliter delectantur, à quo erudiuntur, à quo expoliuntur, atque excoluntur: hunc (inquam) Ciceronem locis innumerabilibus ope veterum membranarum, quarum bonam partem nobis Erricus Memmius, vir clariſſ. ſupplicum libellorum in regia tua magiſter, ſuppeditauit, à nobis emendatum & propemodum in integrum reſtitutum (nam omnia quidem eius vulnera ſanare neque alij doctiſſimi & clariſſimi viri, qui ante me hoc idem facere conati ſunt, potuerunt, neque ego potui: ſed tamen hoc aſſecutus ſum, vt iure gloriari poſſim numquam antea Ciceronis ſcripta typis impreſſa, in hominum manus integriora perueniſſe) interea, dum tu ab vrbe Lutetia abes, & fineis regni tui peragras, in publicum edendum curaui. meos autem in hoc opere conficiendo conſumptos labores clariſſimo illi viro, quem modo nominaui, Errico Memmio, conſecraui, primùm quia mihi huius negotij ſuſcipiendi ſuaſor atque auctor fuit: deinde quia adiutor, ac pæne dicam ſocius: poſtremò quia me ita facturum fidem ei dedi. Sed ipſe Memmius huius rei à me ſuſceptæ, & iam tandem confectæ magnitudine animo agitata, & perſpecta, multo antè proſpiciens quanta mihi inuidiæ moles immineat, ſuaſit mihi, vt tuam iſtam validiſſimam & potentiſſimam dexteram, fidem certiſſimam, & ſtabiliſſimam, præſidium firmiſſimum ac munitiſſimum implorarem: quibus ego tectus & ſeptus inuidorum, maleuolorum, ſycophantarum, quorum plena ſunt omnia, venenatos & peſtiferos morſus: furum ac plagiariorum, qui omnia aliena rimantur, atque harpagant, ſagaceis & rapaceis manus effugere poſſẽ. Hoc igitur facio Carole, téque precibus omnibus oro atq; obſecro, primùm vt me & collegas meos, quos in hac vrbe totius Galliæ maxima, celeberrima, opulentiſſima linguas eruditas & ingenuas arteis docere voluiſti: deinde vt ceteros omneis, qui litteras vel profitentur & docent, vel amant, & venerantur, ea beneuolentia comprehendas, eáque fide complectare, qua fide Franciſcus I. auus tuus, litterarum ac doctrinarum parens, eos complecti ſolebat: poſtremò vt Ciceronem mea quidem opera & diligentia, meóque ſummo labore, ac ſtudio, multis denique vigiliis, & pæne dicã, ærumnis: tui autem ſupplicum libellorum magiſtri, Errici Memmij adiumento, ac ſubſidio à mendis innumerabilibus vindicatum, tuæ quaſi legitimæ tutelæ ab ipſo Memmio tradi & commendari patiare, traditúmque & cõmendatum tueare. Vale & regna. Lutetiæ a.d. x. Kalendas Mart. anno CIↃ IↃ LXVI.

Coniunge hos verſus cum ſuperioribus.

In Dion. Lambini Ciceronem ab eo, locis innumerabilibus emendatum, Remigij Bellaquei carmen.

Hic eſt, pro Roſtris quem olim ſtupuere Quirites,
Fidus togatæ teſtis eloquentiæ:
Hic eſt, oppreſſo vidit quem Roma ſenatu,
Verè patronum ciuibus carum ſuis.
Hic decus eſt patriæ, & Latij facundia, cuius
Cadente Roma, cécidit abſciſſum caput.
Nunc tamen integer eſt, mendis neque cernitur vllis
Scaber, ſed à putri repurgatus ſitu:
Nunc pulchro ore nitet, veteri & fulgore relucet,
Vna notatus nobili cicercula.
Quis deus effigiem laceram, maculíſque refertam
Redintegrauit, emaculauit, abluit?
Nomen non edam. Sed erit tibi nominis inſtar,
ANTIQVITATIS RESTITVTOR OPTIMVS.

Io. Aurati verſus Græcos ſuprà poſitos in Lambini Ciceronem ad Erric. Memmium ſic Latinos faciebat Otho Turnebus Adr. Turnebi filius.

Lambinus Ciceronem, alter Cicero, tibi Memmi,
Qui Ciceroniadum tertius es Cicero,
Terſum, limatum, perpendiculóque probatum,
Et ſummo exactum ſæpius vnguiculo,
Tantillo in tanta conſumto mole laboris,
Vix anni alterius tempore (mira fides!)
In primis digno dignus digniſſima dona,
Vir doctus docto pignora docta dicat.
Plurima priſca alia ex ære, argentóque nitenti,
Ex auróque ſimul ſunt monumenta tibi:
Nec ſignorum inter cupidos cupientior alter,
Nec qui plus veteres curet, ametque libros:
Quorum aliis multos, ſed plureis ipſe dediſti
Lambino: locuples teſtis & vnus ego.
Pro quibus hæc ab eo tibi gratia iuſta refertur,
Vnica pro multis mutua charta tuis:
Sed tua tam carum ſignum, librúmque vetuſtum
Nullum apotheca tegit, diues & ampla licet,
Quale tibi nunc Lambinus (niſi dicere malis
Lampinum) ingenij Lampade clarat opus,
Pignus vtrique ingens, & laude quod æthera tangat:
Quantiuis & emant quod Ciceronicolæ.

Lege in verſibus Græcis Io. Aurati, qui ſunt ſuprà, verſum decimum tertium hoc modo Δὴ [illegible], &c.
Et dele nomẽ, quod eſt inter Bartholom. Latom. & Ioach. Camer.

In verſibus eiuſdem Græcis ab eodem Turn. paullo aliter Latinitate donatis, qui ſunt in calce 4. tomi, lege hoc modo XX. & XXI. verſum.
Quorum iuſta tibi, hoc monumentum, párque refertur
Gratia, próque tuis dona tibi hæc redeunt.

INCERTI AVCTORIS, SEV, VT DOCTIS VIDETVR, Cornificij Rhetoricorum ad C. Herennium

LIBER PRIMVS.

1 ETSI NEGOTIIS familiaribus impediti, vix ſatis otium ſtudio ſuppeditare poſſumus, & idipſum quod datur otij, libentius in philoſophia conſumere conſueuimus: tamen tua nos, C. Herenni, voluntas commouit, vt de ratione dicendi conſcriberemus: ne aut tua cauſa noluiſſe nos, aut fugiſſe laborem putares. & eo ſtudioſius hoc negotium ſuſcepimus, quòd te non ſine cauſa velle cognoſcere artem rhetoricam intelligebamus. Non enim parum habet in ſe fructus copia dicendi, & commoditas orationis, ſi recta intelligentia, & definita animi moderatione gubernetur. Quas ob res, illa, quæ Græci ſcriptores arrogantiæ cauſa ſibi aſſumſerunt, reliquimus. Nam illi quidem ne parum multa ſciſſe viderentur, ea conquiſiuerunt, quæ nihil attinebant, vt ars difficilior cognitu putaretur. nos autẽ ea, quæ videbantur ad rationẽ dicendi pertinere, aſſumſimus. non enim ſpe quæſtus, aut inanis gloriæ commoti venimus ad ſcribendum, quemadmodum ceteri: ſed vt induſtria noſtra tuæ morem geramus voluntati. Nunc, ne nimiùm longa ſumatur oratio, de re dicere incipiemus: ſed, ſi te vnum illud monuerimus, artem ſine aſsiduitate dicendi nõ multùm iuuare: vt intelligas hanc rationem præceptionis accommodari ad exercitationem oportere.

ORATORIS officium eſt, de iis rebus poſſe dicere, quæ res ad vſum ciuilem moribus ac legibus conſtitutæ ſunt, cum aſſenſione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria ſunt genera cauſarum, quæ recipere debet orator: demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem, vel vituperationem. Deliberatiuum eſt, quod in conſultatione poſitum, habet in ſe ſuaſionem, vel diſſuaſionem. Iudiciale eſt, quòd poſitum in controuerſia, habet accuſationem, aut petitionem cum defenſione. Nunc quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde, quomodo has cauſas tractari conueniat, oſtendemus. Oportet igitur in oratore eſſe inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, pronunciationem. Inuentio, eſt excogitatio rerum verarum, aut veriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio, eſt ordo & diſtributio rerum, quæ demonſtrat quid quibus in locis ſit collocandum. Elocutio, eſt idoneorum verborum, & ſententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria, eſt firma animi rerum, & verborum, & diſpoſitionis perceptio. Pronuntiatio, eſt vocis, vultus, geſtus moderatio cum venuſtate. Hæc omnia tribus rebus aſſequi poterimus: arte, imitatione, exercitatione. Ars, eſt præceptio, quæ dat certam viam, rationémque dicendi. Imitatio eſt, qua impellimur cum diligenti ratione, vt aliquorum ſimiles in dicendo velimus eſſe. Exercitatio, eſt aſsiduus vſus, conſuetudóque dicendi. Quoniam igitur demonſtratum eſt, quas cauſas oratorem recipere, quáſque res habere conueniret: nunc, quemadmodum poſſint ad inuentionis rationem oratoris officia accommodari, dicendum videtur.

INVENTIO in ſex parteis orationis conſumitur: exordium, narrationem, diuiſionem, confirmationem, confutationem, concluſionem. Exordium, eſt principium orationis, per quod animus auditoris, aut iudicis conſtituitur, vel apparatur ad audiendum. Narratio, eſt rerum geſtarum, aut perinde vt geſtarum, expoſitio. Diuiſio, eſt per quam aperimus quid nobis cum aduerſario conueniat, quid in controuerſia ſit: & per quam exponimus quibus de rebus ſumus dicturi. Confirmatio, eſt noſtrorum argumentorum expoſitio cum aſſeueratione. Confutatio, eſt contrariorum argumentorum diſſolutio. Concluſio, eſt artificioſus orationis terminus. Nunc, quoniam vnà cum oratoris officiis, quo res cognitu facilior eſſet, producti ſumus, vt de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuentionis rationem accommodaremus: de exordio primùm dicendum videtur. CAVSA poſita, quo commodius exordiri poſsimus, genus cauſę conſiderandum eſt. Genera cauſarum ſunt quattuor: honeſtum, turpe, dubium, humile.

Honeſtum cauſæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum videtur: aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere, vt pro viro forti: contra paricidam. Turpe genus intelligitur, cum aut honeſta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus eſt, cum habet in ſe cauſa honeſtatis, & turpitudinis partem. Humile genus eſt, cum contemta res affertur. Cum hæc ita ſint, conueniet exordiorum rationem ad cauſæ genus accommodari. Exordiorum duo ſunt genera: Principium, quod Græcè προοίμιον appellatur: & inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principuim eſt, cùm ſtatim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita ſumitur, vt attẽtos, vt docileis, vt beneuolos auditores habere poſsimus. Si genus cauſæ dubium habebimus, à beneuolentia principium conſtituemus, nequid illa turpitudinis pars nobis obeſſe poſsit. Sin humile genus erit cauſæ, faciemus attentos. Sin turpe, inſinuatione vtendum erit, (de qua poſterius dicemus) niſi quid nacti erimus, quare aduerſarios criminando beneuolentiam captare poſsimus. Sin honeſtum cauſæ genus erit, licebit recte vel vti, vel non vti principio. Si vti principio volemus, aut id oportebit oſtendere, quare cauſa ſit honeſta, aut breuiter, quibus de rebus ſimus dicturi, exponere. Sin vti nolemus: aut à narratione, aut à lege, aut à ſcriptura, aut ab aliquo firmiſſimo noſtræ cauſæ adiumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem volumus, quomodo quidque eorum effici poſſit, aperiemus. Docileis auditores habere poterimus, ſi ſummá cauſæ breuiter exponemus, & ſi attentos eos faciemus. nam docilis eſt, qui attente vult audire. Attentos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inuſitatis verba facturos, aut de iis rebus, quæ aut ad remp. pertineant, aut ad eos ipſos qui audient, aut ad Deorum immortalium religionem, aut ad pietatem: & ſi rogabimus vt attente audiant: & ſi numero exponemus, quibus de rebus dicturi ſumus. Beneuolos auditores facere quattuor modis poſſumus: à noſtra, ab aduerſariorum, ab auditorum perſona, & à rebus ipſis. À noſtra perſona beneuolentiam contrahemus, ſi noſtrum officium ſine arrogantia laudabimus, ſi aut in remp. quales fuerimus, aut in parenteis, aut in amicos, aut in eos ipſos qui audiunt vel omneis, vel aliquos, referemus: dummodo hęc omnia ad eam ipſam rem, de qua agitur, ſint accommodata. Item ſi noſtra incommoda proferemus, inopiam, ſolitudinem, calamitatem: & ſi orabimus, vt nobis ſint auxilio, & ſimul oſtendemus, nos in aliis ſpem noluiſſe habere. Ab aduerſariorum perſona beneuolentia captabitur, ſi eos in odium, in inuidiam, in contemtionem adducemus. In odium rapiemus, ſiquod eorum ſpurce, ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter, malitioſe, flagitioſe factum proferemus.

In inuidiam trahemus, ſi vim, ſi potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelam, hoſpitium, ſodalitatem, affinitates aduerſariorum proferemus, & his adiumentis magis, quàm veritati eos confidere aperiemus. In contemtionem adducemus, ſi inertiam, ignauiam, deſidiam, luxuriam eorum proferemus. Ab auditorum perſona beneuolentia colligetur, ſi res eorum fortiter, ſapienter, manſuete, magnifice in-

dicatas proferemus: & ſi, quæ de his exiſtimatio, quæ iudicij expectatio ſit, aperiemus. A rebus ipſis beneuolum efficiemus auditorem, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, aduerſariorum per contemtionem deprimemus. Deinceps de inſinuatione aperiendum eſt. TRIA ſunt tempora, quibus principio vti non poſſumus: quæ diligenter ſunt conſideranda: aut cum turpem cauſam habemus, hoc eſt cum ipſa res animum auditoris à nobis alienat: aut cum animus auditoris perſuaſus videtur eſſe ab iis, qui antè contrà dixerunt: aut cum defeſſus eſt eos audiendo, qui antè dixerunt. Si cauſa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, non hominem, aut hominem, non rem ſpectari oportere: non placere nobis ipſis, quæ facta dicantur ab aduerſariis, & eſſe indigna, & nefaria. Deinde, cum diu rem auxerimus, nihil ſimile à nobis factum oſtendemus, aut aliquorum iudicium de ſimili cauſa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad noſtram cauſam pedetentim accedemus, & ſimilitudinem conferemus. Item, ſi negabimus nos de aduerſariis, aut de aliqua re eorum dicturos: & tamen occulte dicemus, interiectione verborum. Si perſuaſus auditor fuerit, id eſt, ſi oratio aduerſariorum auditoribus fidem fecerit (neque enim non facilè ſcire poterimus, quoniam non ſumus neſcij quibus rebus fides fieri ſoleat) ergo ſi fidem factam putabimus, his rebus nos inſinuabimus ad cauſam. de eo, quod aduerſarij firmiſsimum ſibi adiumentum putauerint, primùm nos dicturos pollicebimur: aut ab aduerſarij dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione vtemur, quid potiſsimum dicamus, aut cui loco primùm reſpondeamus cum admiratione. Si defeſsi erunt audiendo, ab aliqua re, quæ riſum mouere poſsit, exordiemur: ab apologo, à fabula veriſimili, imitatione, deprauatione, inuerſione, ambiguo, ſuſpicione, irriſione, ſtultitia, exſuperatione, collatione, adiectione, aut abiectione litterarum, aut commutatione: præterea expectatione, ſimilitudine, nouitate, hiſtoria, verſu: aut ab alicuius interpellatione, aut irriſione: & ſi promiſerimus aliter ac parati fuerimus, nos eſſe dicturos: nos non eodem modo, vt ceteri ſoleant, verba facturos: quid alij ſoleant, quid nos facturi ſimus, breuiter exponemus. Inter inſinuationem, & principium hoc intereſt, quòd principium huiuſmodi debet eſſe, vt ſtatim apertis rationibus, quas præſcripſimus, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem. At inſinuatio eiuſmodi debet eſſe, vt occultè per diſsimulationem eadem illa omnia conficiamus, vt ad eandem commoditatem in dicendo peruenire poſsimus. Verùm hæ tres vtilitates, tametſi in tota oratione ſunt comparandæ, hoc eſt vt auditores ſeſe perpetuò nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant: tamen id per exordium cauſæ maxime comparandum eſt. Nunc, nequando vitioſo exordio vtamur, quæ vitia vitanda ſint, docebo. In exordienda cauſa ſeruandum eſt, vt lenis ſit ſermo, & vſitata verborum conſuetudo, vt non apparata oratio videatur eſſe.

VITIOSVM exordium eſt, quod in plureis cauſas poteſt accommodari: quod vulgare dicitur. Item vitioſum eſt, quo nihilominus aduerſarius poteſt vti, quod commune appellatur. Item illud, quo leuiter commutato aduerſarius poteſt vti è contrario. Item vitioſum eſt, quod nimium apparatis verbis compoſitum eſt, aut nimis longum eſt, & quod non ex ipſa cauſa natum videtur, quod ſeparatum vocatur: in quo etiam tranſlatum includitur, vt non proprie cohæreat cum narratione: & quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. De exordio ſatis dictum eſt: deinceps ad narrationem tranſeamus.

NARRATIONVM tria ſunt genera. Vnum, quo exponimus rem geſtam, & vnumquidque trahimus ad vtilitatem noſtram, vincendi cauſa: quod pertinet ad eas cauſas, de quibus iudicium futurum eſt. Alterum genus eſt narrationis, quod intercurrit nōnunquam aut fidei, aut criminationis, aut tranſitionis, aut alicuius apparationis, vel laudationis cauſa. Tertium genus eſt id, quod à cauſa ciuili remotum eſt, in quo tamen exerceri conuenit, quo commodius illas ſuperiores narrationes in cauſis tractare poſsimus. Eius narrationis duo ſunt genera: vnum quod in negotiis, alterum quod in perſonis po-

ſitum eſt. Id,quod in negotiorum expoſitione poſitum eſt,treis habet parteis:fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, quæ neque veras,neque veriſimileis continet res: vt quæ in tragœdiis traditæ ſunt. Hiſtoria, eſt res geſta,ſed ab ætatis noſtræ memoria remota. Argumentum, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit: velut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in perſonis poſitum eſt, debet habere ſermonis feſtiuitatem, animorum diſsimilitudinem,grauitatem, lenitatem,ſpem,metum,ſuſpicionem, deſiderium, diſsimulationem, errorem, miſericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationes, inſperatum incommodum, ſubitam lætitiam, iucundum exitum rerum. Verùm hæc in exercendo tranſigentur: illud,quod ad veritatem pertinet, quomodo tractari conueniat, aperiemus. Treis conuenit res habere narrationem: vt breuis,vt dilucida, vt veriſimilis ſit:quæ quoniam fieri oportere ſcimus,quemadmodum faciamus,cognoſcendum eſt. Rem breuiter narrare poterimus,ſi inde incipiemus narrare,vnde neceſſe erit: & ſi non ab vltimo initio repetere volemus: & ſi ſummatim, non particulatim narrabimus: & ſi non ad extremum, ſed vſque eò, quò opus erit,perſequemur: & ſi tranſitionibus nullis vtemur: & ſi non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere: & ſi exitus rerum ita exponemus, vt antè quoque quæ facta ſunt, ſciri poſsint, tametſi ea reticuerimus: quod genus, ſi dicam,me ex prouincia rediſſe,profectum quoque in prouinciam intelligatur: & omnino non modò id quod obeſt, ſed etiam id quod neque obeſt, neque adiuuat, ſatius eſt præterire: & ne bis, aut ſæpius idem dicamus: cauendum eſt etiam ne id quod ſemel ſuprà diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram veſperi aduênit Simo: Vbi aduênit Megaram,inſidiatur virgini:Inſidias poſtquàm fecit, vim in loco attulit. Rem dilucide narrabimus,ſi vt quicque primùm geſtũ erit, ita primùm exponemus: & rerum, ac temporum ordinem conſeruabimus, vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur. Hic erit conſiderandum, nequid perturbate, nequid contorte,nequid ambigue,nequid noue dicamus: nequã in aliam rem tranſeamus: ne ab vltimo repetamus: ne longe perſequamur: nequid,quod ad rem pertineat, prætereamus: & ſic ſequemur ea, quæ de breuitate præcepta ſunt. nam quo breuior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Veriſimilis narratio erit, ſi vt mos, vt opinio, vt natura poſtulat, dicemus: ſi ſpatia temporum, perſonarum dignitates,conſiliorum rationes,locorum opportunitates conſtabunt, ne referri poſsit aut temporis parum fuiſſe, aut cauſam nullam, aut locum idoneum non fuiſſe, aut homines ipſos facere, aut pati non potuiſſe. Si vera res erit,tum nihilominus hęc omnia narrando conſeruanda ſunt.nam ſæpe veritas,niſi hęc ſeruata ſint,fidẽ non poterit facere. Sin erit ficta,eo magis erunt conſeruanda. De his rebus caute confligendum eſt,quibus in rebus tabulæ,aut alicuius firma auctoritas videbitur interfuiſſe. Adhuc quæ dicta ſunt,arbitror mihi conſtare cum ceteris artis ſcriptoribus, niſi quòd de inſinuatione noua quædam excogitauimus, qui eam ſoli præter ceteros in tria tempora diuiſimus, vt planè certam viam, & perſpicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc,quod reliquum eſt,quoniam de rerum inuentione diſputandum eſt,in qua ſingulare conſumitur oratoris officium:dabimus operam, vt nihilo minus induſtriè, quàm rei vtilitas poſtulabit,quæſiuiſſe videamur,ſi prius pauca de cauſarum diuiſione dixerimus.

CAVSARVM diuiſio in duas parteis diſtributa eſt. Primùm enim perorata narratione debemus aperire quid nobis conueniat cum aduerſariis, ſi ea, quæ nobis vtilia erunt, conuenient: quid in controuerſia relinquatur: hoc modo: Interfectam eſſe ab Oreſte matrem conuenit mihi cum aduerſariis. iure fecerit, & licueritne facere, id eſt in controuerſia. Item è contrariò: Agamemnonem eſſe à Clytemneſtra occiſum confitentur. cum id ita ſit, tamen me vlciſci parentem negant oportuiſſe. Deinde, cum hoc fecerimus, diſtributione vti debemus.Ea diuiditur in duas parteis,enumerationem, & expoſitionem. Enumeratione vtemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi ſumus. eam minus,vel plus,quàm trium partium numero eſſe non oportet. nam &

periculoſum eſt,nequando plus,minúſue dicamus,& ſuſpicionem afferret auditori præmeditationis, & artificij:quæ res fidem abrogat oratori. Expoſitio eſt,cum quibus de rebus dicturi ſumus, exponimus breuiter, & abſolute. Nunc ad confirmationem & confutationem tranſeamus.

TOTA ſpes vincendi,ratióque perſuadendi poſita eſt in confirmatione, & confutatione. Nam cùm adiumenta noſtra expoſuerimus, contrariáque diſſoluerimus,abſolute nimirum munus oratorium confecerimus. Vtrunque igitur facere poterimus, ſi conſtitutionem cauſæ cognouerimus. Cauſarum conſtitutiones alij quattuor fecerunt: noſter doctor Hermagoras treis putauit eſſe: non vt de illorum quicquam detraheret enumeratione, ſed vt oſtenderet,id quod oportuiſſet ſimpliciter,& ſingulari modo docere,illos diſtribuiſſe dupliciter, & bipartitò. Conſtitutio, eſt prima deprecatio defenſoris cum accuſatoris inſimulatione coniuncta. Conſtitutiones itaque,vt antè diximus, tres ſunt: coniecturalis,legitima,iuridicialis. Coniecturalis eſt,cùm de facto controuerſia eſt,hoc modo: Aiax in ſilua, poſtquàm reſciuit quæ feciſſet per inſaniam,gladio incubuit. Vlyſſes interuenit: occiſum conſpicatur: è corpore telum cruentū educit. Teucer interuenit. cùm fratrem occiſum, & inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis arceſſit. Hìc,quoniam coniectura verum quæritur,de facto erit controuerſia,& ex eo conſtitutio cauſæ coniecturalis nominatur. Legitima cōſtitutio eſt,cùm ex ſcripto,aut ex ſcriptis aliquid controuerſiæ naſcitur. Ea diuiditur in parteis ſex: ſcriptum & ſententiam, contrarias leges, ambiguum,definitionem, tranſlationem, ratiocinationem. Ex ſcripto & ſententia naſcitur controuerſia,cùm videtur ſcriptoris voluntas cum ſcripto ipſo diſſentire, hoc modo: Sit lex, quæ iubeat eos, qui propter tempeſtatem nauim reliquerint, omnia perdere: eorum nauim, cæteráque eſſe, ſi nauis conſeruata ſit, qui remanſerint in naui. Magnitudine tempeſtatis omnes perterriti, nauim reliquerunt, & in ſcapham deſcenderunt,præter vnum ægrotum. is propter morbum exire,& fugere non potuit:caſu, & fortuitu nauis in portum incolumis delata eſt: illam ægrotus poſſidet: nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc conſtitutio legitima eſt ex ſcripto & ſententia. Ex contrariis legibus controuerſia conſtat, cùm alia lex iubet aut permittit: alia vetat quidpiam fieri, hoc modo. Lex vetat eum, qui de pecuniis repetundis damnatus ſit, in concione orationem habere: Altera lex iubet, augurem, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis, in demortui locum qui petat, nominauit:petitur ab eo multa. Conſtitutio hæc legitima eſt ex contrariis legibus. Ex ambiguo controuerſia naſcitur,cùm ſcriptum duas aut pluries ſententias ſignificat,hoc modo: Paterfamilias, cùm filium heredem faceret, teſtamento vaſa argentea vxori legauit. TVLLIVS HERES MEVS TERENTIAE VXORI MEAE XXX. PONDO VASORVM ARGENTEORVM DATO, QVAE VOLET. Poſt mortem eius,vaſa pretioſa & cælata magnifice petit illa. Tullius ſe x x x. pondo,quæ velit ipſe,ei debere dicit. Conſtitutio eſt legitima ex ambiguo. Ex definitione cauſa conſtat, cùm in controuerſia eſt, quo nomine factum appelletur. ea eſt huiuſmodi: Cùm L. Saturninus legem frumentariam de ſemiſsibus & trientibus laturus eſſet, Q. Cepio, qui per id temporis quæſtor vrbanus erat, docuit Senatum, ærarium pati non poſſe largitionem tantam. Senatus decreuit, ſi eam legē ad populum ferat aduerſus rempublicam videri eum facere. Saturninus ferre cœpit: collegæ intercedere: ille nihilominus ciſtellam detulit. Cepio, vt illum contra S. C. intercedētibus collegis aduerſus remp. vidit ferre, cum viris bonis impetum facit, ponteis diſturbat, ciſtas deiicit, impedimento eſt quo ſecius feratur lex. arceſitur Cepio maieſtatis. Conſtitutio eſt legitima ex definitione. vocabulum enim definitur ipſum, cùm quæritur, quid ſit minuere maieſtatem. Ex tranſlatione controuerſia naſcitur, cùm aut tempus differendum, aut accuſatorem mutandum, aut iudices commutandos reus dicit. Hac parte conſtitutionis Græci in iudiciis, nos in iure plerunque vtimur. In hac parte nos iuris ciuilis ſcientia maximè adiuuabit. in iudiciis tamen nonnihil ea

vtimur, vt hoc modo: Siquis peculatus accuſatur, quòd vaſa argentea publica de loco priuato dicatur ſuſtuliſſe, poſſit dicere, cum definitione ſit vſus, quid ſit furtum, quid peculatus: ſecum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ conſtitutionis his de cauſis rarò venit in iudicium, quòd in priuata actione prætoriæ exceptiones ſunt: & cauſa cadit is, qui non quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæſtionibus cauetur legibus, vt antè, ſi reo commodum ſit, iudicium de accuſatore fiat, vtrùm illi liceat accuſare, néc ne. Ex ratiocinatione controuerſia conſtat, cùm res ſine propria lege venit in iudicium, quæ tamen ab aliis legibus ſimilitudinem quandam aucupatur. ea eſt huiuſmodi: Lex eſt, SI FVRIOSVS ESSE INCIPIT, AGNATORVM, GENTILIVMQVE IN EO, ET IN FAMILIA, PECVNIAQVE EIVS, POTESTAS ESTO. & Lex, QVI PARENTEM NECASSE IVDICATVS ERIT, IS OBVOLVTVS ET OBLIGATVS CORIO, DEIICITOR IN PROFLVENTEM. & Lex, PATERFAMILIAS VTI SVPER FAMILIA, PECVNIAVE SVA LEGASSIT, ITA IVS ESTO. & Lex, SI PATERFAMILIAS INTESTATVS MORITVR, FAMILIA, PECVNIAQVE EIVS AGNATORVM, GENTILIVMQVE ESTO. Malleolus iudicatus eſt matrem necaſſe. ei damnato ſtatim folliculo lupino os obuolutum eſt, & ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt, & in carcerem ductus eſt. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt: teſtamentum ipſo præſente conſcribunt: teſtes ritè affuerunt: de illo ſupplicium paullo pòſt ſumitur. ij qui heredes erant teſtamento, hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnauerat in eius periculo, ſuam vocat hereditatem lege agnationis. Hîc certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio naſcitur, quare potuerit, aut non potuerit iure teſtamentum facere. Conſtitutio legitima eſt ex ratiocinatione. Cuiuſmodi partes eſſent legitimæ conſtitutionis, oſtendimus: nunc de iuridiciali conſtitutione dicamus. IVRIDICIALIS conſtitutio eſt, cùm factum conuenit, ſed iure, an iniuria factum ſit, quæritur. Eius conſtitutionis partes ſunt duæ, quarum vna abſoluta, altera aſſumtiua nominatur. Abſoluta eſt, cùm id ipſum, quod factum eſt, vt aliud nihil foris aſſumatur, rectè factum eſſe dicemus. ea eſt huiuſmodi: Mimus quidam nominatim Accium poetam compellauit in ſcena. cum eo Accius iniuriarum agit. hic nihil aliud defendit, niſi licere nominare eum, cuius nomine ſcripta dentur agenda.

Aſſumtiua pars eſt, cùm per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumta ex extranea re, comprobatur. Aſſumtiuæ partes ſunt quattuor: conceſſio criminis, remotio, tranſlatio, comparatio. Conceſſio eſt, cùm reus poſtulat ſibi ignoſci. ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt, cùm conſultò ſe negat reus feciſſe. Ea diuiditur in fortunam, imprudẽtiam, neceſſitudinem. Fortunam, vt Cepio ad tribunos pleb. de amiſsione exercitus. Imprudentiam, vt ille, qui de eo ſeruo, qui dominum occiderat, cui frater eſſet, ſupplicium ſumſit antequàm tabulas teſtamenti aperuerit, cùm is ſeruus manumiſſus teſtamento eſſet. Neceſsitudinem, vt ille, qui ad diem commeatus non venit, quòd eum aquæ interclusiſſent. Deprecatio eſt, cùm & peccaſſe ſe, & conſultò feciſſe confitetur, & tamen poſtulat vt ſui miſereantur. Hoc in iudicio nõ ferè poteſt vſu venire, niſi quando pro eo dicimus, cuius multa rectè facta eſſe conſtat. Hoc modo in loco communi per amplificationem iniiciemus. Quod ſi feciſſet, tamen ei pro priſtinis beneficiis ignoſci conueniret: verùm nihil poſtulat ignoſci. Ergo in iudicium non venit: at in ſenatum, aut ante Imperatorem, aut in concilium talis cauſa poteſt venire. Ex tranſlatione criminis cauſa conſtat, cùm feciſſe nos nõ negamus, ſed aliorum peccatis coactos feciſſe dicimus: vt Oreſtes cùm ſe defendit, in matrem confert crimen. Ex remotione criminis cauſa conſtat, cùm à nobis non crimen, ſed culpam ipſam amouemus, & vel in hominẽ transferimus, vel in rem quampiam conferimus. In hominem transferimus: vt ſi accuſetur is, qui P. Sulpicium ſe fateatur occidiſſe, & id iuſſu conſulum ſe feciſſe defendat: & eos dicat non modò imperaſſe, ſed rationem quoque oſtendiſſe, quare id facere liceret. In rem

conſertur, vt ſiquis ex teſtamento,quod facere iuſſus ſit,ex plebiſcito vetetur. Ex comparatione criminis cauſa conſtat, cùm dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere, & id, quod fecerimus, ſatius fuiſſe facere. Ea cauſa huiuſmodi eſt: C. Pompilius,cùm à Gallis obſideretur,neque effugere vllo modo poſſet,vênit cum hoſtinm ducibus in collocutionem: & ita diſceſsit,vt impedimenta relinqueret,& exercitum educeret: ſatius eſſe duxit amittere impedimenta, quàm exercitum perdere. exercitum eduxit, impedimenta reliquit,arceſsitur maieſtatis. Quæ conſtitutiones,& quæ conſtitutionum partes ſint,ſatis videor oſtendiſſe. Nunc quomodo eas,& qua via tractari conueniat,demonſtrandum eſt, ſi prius aperuerimus quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari, quò omnis ratio totius orationis conferatur. Conſtitutione igitur cauſæ reperta,ſtatim quærenda eſt ratio. Ratio eſt,quæ cauſam facit,& continet defenſionem,hoc modo,(vt docendi cauſa in hac potiſsimùm conſiſtamus:) Oreſtes, cùm confiteatur ſe occidiſſe matrem,niſi attulerit facti rationem, peruertet defenſionem. ergo affert eam: quæ niſi intercederet, ne cauſa quidem eſſet. illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo, vt oſtendi,ratio eſt ea, quæ continet defenſionem, ſine qua ne parua quidem dubitatio poteſt remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamentum quærendum eſt: id eſt, quod accuſationem continet, quod affertur contra rationem defenſionis, de qua antè dictum eſt. Id conſtituetur hoc modo: Cùm vſus fuerit Oreſtes ratione, hoc pacto, Iure occîdi: illa enim patrem meum occiderat: vtetur accuſator firmamento, hoc modo: Sed non abs te occîdi, neque indemnatam pœnas péndere oportuit. Ex ratione defenſionis,& ex firmamento accuſationis,iudicij quæſtio naſcatur oportet:quam nos iudicationem,Græci κρινόμενον appellant. Ea conſtituitur ex coniunctione firmamenti,& rationis defenſione,hoc modo: Cùm dicat Oreſtes, ſe patris vleiſcendi cauſa matrem occidiſſe, rectúmne fuerit à filio ſine iudicio Clytemneſtram occidi. Ergo hac ratione iudicationem inuenire conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit.

In omnibus conſtitutionibus, & partibus conſtitutionum hac via iudicationes reperientur,præterquàm in coniecturali cōſtitutione. nam in ea nec ratio quare fecerit,quæritur:feciſſe enim negatur: nec firmamentū exquiritur:quoniam non ſubeſt ratio. Quare ex intētione & infitiatione iudicatio conſtituitur,hoc modo: Intentio eſt, Occidiſti Aiacem. Inficiatio, Non occidi. Iudicatio, occiderítne. Ratio omnis vtriuſque orationis,vt antè dictum eſt, ad hanc iudicationem conferenda eſt. Si plures erunt conſtitutiones, aut partes conſtitutionum, iudicationes quoque plures erunt in vna cauſa, ſed omnes ſimili ratione reperientur. Sedulò dedimus operam,vt breuiter,& dilucide,quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc, quoniam huius voluminis magnitudo ſatis creuit, commodius eſt in altero libro de ceteris rebus deinceps exponere: nequa propter multitudinem litterarum poſsit animum tuum defatigatio retardare. ſed ſi quo tardius hæc, quàm ſtudes, abſoluentur, cùm rerum magnitudini, tùm noſtris quoque occupationibus aſsignare debebis. Veruntamen maturabimus, & quod noſtro negotio deminutum fuerit, exæquabimus induſtria: vt pro tuo in nos officio,& noſtro in te ſtudio munus hoc accumulatiſsime tuæ largiamur voluntati.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM

LIBER SECVNDVS.

IN PRIMO libro Herenni,breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorem oporteret,& in quibus officiis elaborare conueniret,& ea officia,qua ratione facillime conſequi poſſet. Verùm quia neque de omnibus rebus ſimul dici poterat,&de maximis primùm ſcribendum fuit, quo cetera tibi faciliora cognitu viderentur, ita nobis placitum eſt,vt ea,quæ difficillima eſſent, potiſsimùm conſcriberemus.

CAVSARVM igitur tria ſunt genera:demonſtratiuum,deliberatiuum,iudiciale.mul-

to difficillimum eſt iudiciale. ergo id primum abſoluemus. de hoc & priore libro egimus, cùm de quinque oratoris officiis tractaremus, quorum inuentio & prima, & difficillima eſt. ea quoque nobis erit hoc libro propemodum abſoluta: ſed paruam partem eius in tertium volumen transferemus. De ſex partibus orationis primùm ſcribere instituimus. Et in primo libro locuti ſumus de exordio, narratione, diuiſione, nec pluribus verbis,quàm neceſſe fuit:nec minus dilucide,quàm te velle exiſtimabamus.Deinde coniunctè de confirmatione & confutatione dicendum fuit. quare genera conſtitutionum, & earum parteis aperuimus: ex quo ſimul oſtendebatur, quomodo conſtitutionem, & partem conſtitutionis cauſa poſita reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodum quæri conueniret: qua inuenta, curandum eſt, vt omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Poſtea admonuimus,eſſe cauſascomplureis, quibus plures conſtitutiones, aut partes conſtitutionum accommodarentur. Reliquum videbatur eſſe, vt oſtenderemus quæ ratio poſſet inuentiones ad vnamquanque conſtitutionem,& ad partem conſtitutionis accommodare. Et item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, ſequi, & qualeis vitari oporteret: quorum vtrunque pertinet ad confirmationem,& confutationem. Deinde ad extremum docebimus,cuiuſmodi conclusionibus orationum vti oporteat. qui locus erat extremus de ſex partibus orationis.

Primùm ergo quæremus, quemadmodum quanque cauſam tractari conueniat. & nimirum coniecturalem, quæ prima, & difficillima eſt,potiſsimum conſideremus.

In causa coniecturali, narratio accuſatoris ſuſpiciones interiectas,& diſperſas habere debet,vt nihil actum,nihil dictum, nuſquam ventum,aut abitum,nihil denique factum ſine cauſa putetur. Defenſoris narratio ſimplicem & dilucidam expoſitionem debet habere, cum attenuatione ſuſpicionis. Huius cõſtitutionis ratio in ſex parteis eſt diſtributa: probabile,collationem,ſignum,argumentum,conſecutionem,approbationem.

Horum vnumquidque quid valeat, aperiemus. Probabile eſt, per quod probatur expediſſe reo peccare,& à ſimili turpitudine hominem nunquam abfuiſſe. Id diuiditur in cauſam, & in vitam. Cauſa eſt ea,quæ induxit ad maleficium, commodorum ſpe, aut incommodorum vitatione: vt cùm quæritur, num quod commodum maleficio appetierit, num honorem, num pecuniam, num dominationem, num aliquam cupiditatem aut amoris,aut huiuſmodi libidinis voluerit explere: Aut num quod incommodum vitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, ſupplicium. Hic accuſator in ſpe commodi cupiditatem oſtendet aduerſarij, in vitatione incommodi formidinem augebit. Defenſor autem negabit fuiſſe cauſam, ſi poterit,aut eam vehementer extenuabit. Deinde iniquum eſſe dicet,omneis, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in ſuſpicionem maleficij deuocari.Deinde vita hominis ex ante factis ſpectabitur. In quo primùm conſiderabit accuſator, num quando ſimile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret,num quando venerit in ſimilem ſuſpicionem: & in eo debebit eſſe occupatus, vt ad eandem cauſam peccati,quam paulo antè expoſuerit, ita hominis poſsit accommodari, hoc modo. Si dicet pecuniæ cauſa feciſſe, oſtendet eum ſemper auarum fuiſſe: ſi honoris,ambitioſum. ita poterit animi vitium cum cauſa peccati conglutinare. Si non poterit par animi vitium cum cauſa reperire,reperiat diſpar. Si non poterit auarum demonſtrare,quem pecuniæ cauſa dicat maleficium feciſſe:demonſtret corruptorem, vel perfidioſum,ſi quo modo poterit.denique aliquo,aut quamplurimis vitiis cõtaminet perſonam: deinde dicat,qui illud fecerit tam nequiter,eundem hũc tam perperam feciſſe non eſſe mirandum. Si vehementer caſtus,& integer exiſtimabitur aduerſarius,dicet facta, non famam ſpectari oportere: illum antè occultaſſe ſua flagitia, ſe planum facturum, ab eo maleficium non abeſſe. Defenſor primùm demonſtrabit vitam integram, ſi poterit: id ſi non poterit,confugiet ad imprudentiam, ſtultitiam, adoleſcentiam, vim, perſuaſionem:quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat aſsignari. Sin vehementer vitæ hominis turpitudine impedietur,& infamia,priùs dabit

operam, vt falſos rumores diſsipatos eſſe dicat de innocente: & vtetur loco communi, rumoribus credi non oportere. Si nihil eorum fieri poterit, vtatur extrema defenſione, & dicat, non ſe de moribus eius apud cenſores, ſed de criminibus aduerſariorum apud iudices dicere. Collatio eſt, cum accuſator id, quod aduerſarium feciſſe criminatur, alij nemini, niſi reo bono fuiſſe demonſtrat: aut alium neminem potuiſſe perficere, niſi aduerſarium: aut eum ipſum aliis rationibus facere, aut non potuiſſe, aut non æque commodè potuiſſe, aut eum fugiſſe alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defenſor demonſtret oportet aut aliis quoque bono fuiſſe, aut alios quoque id, quod ipſe inſimuletur, facere potuiſſe. Signum, eſt per quod oſtenditur idonea perficiendi facultas eſſe quæſita. id diuiditur in parteis ſex: locum, tempus, ſpatium, occaſionem, ſpem perficiendi, ſpem celandi. Locus quæritur, celebris, an deſertus: ſemper, an tum cùm id factum ſit, fuerit in eo loco ſolitudo: ſacer, an profanus: publicus, an priuatus fuerit: cuiuſmodi loci attingant: num, qui eſt paſſus, perſpectus aut exauditus eſſe poſsit. Horum quid reo, quid accuſatori conueniat, perſcribere non grauaremur, niſi facilè quiuis cauſa poſita, poſſet iudicare. Initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci, cetera facilè comparabit exercitatio. Tempus ita quæritur, qua parte anni: noctu, an interdiu: qua diei, qua noctis hora factum eſſe dicatur, & cuiuſmodi temporibus. Spatium ita conſiderabitur, ſatíſne longum fuerit ad eam rem tranſigendam, & potueritne ſcire ſatis ad id perficiendum ſpatij futurum. Nam parui refert ſatis ſpatij fuiſſe ad id perficiendum, ſi id ante ſciri, & ratione prouideri non potuit. Occaſio quæritur, idoneáne ſatis fuerit ad rem aggrediendam, an alia melior, quæ aut præterita ſit, aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, ſpectabitur hoc modo: ſi, quæ ſuprà dicta ſunt ſigna, concurrerint: ſi præterea ex altera parte vires, pecunia, conſilium, ſcientia, apparatio: ex altera parte imbecillitas, inopia, ſtultitia, imprudentia, inapparatio demonſtrabitur fuiſſe. propter quas res ſcire potuerit, vtrùm diffidendum, an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conſciis, arbitris, adiutoribus, liberis, aut ſeruis, aut vtriſque. Argumentum, eſt per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma ſuſpicione. id diuiditur in tempora tria: præteritum, inſtans, conſequens. In præterito tempore oportet conſiderare vbi fuerit, vbi viſus ſit, quicum viſus ſit, num quid appararit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de conſciis, de adiutoribus: de adminiſtris: num quid in eo loco præter conſuetudinem fecerit, aut alieno tempore. In inſtanti tempore quæritur, num viſus ſit cum faciebat, num quis ſtrepitus, clamor, crepitus exauditus ſit, aut denique num quid aliquo ſenſu perceptum ſit, aſpectu, auditu, tactu, odoratu, guſtu. nam quiuis horum ſenſus poteſt conflare ſuſpicionem.

In conſequenti tempore ſpectabitur, num quid re tranſacta relictum ſit, quod indicet aut factum eſſe maleficium, aut à quo factum ſit. Factum eſſe, hoc modo: ſi tumore, & liuore decoloratum eſt corpus mortui, ſignificat cum veneno eſſe necatum.

A quo factum ſit, hoc modo: ſi telum, ſi veſtimentum, ſiquid eiuſmodi relictum ſit, aut ſi veſtigium rei repertum fuerit, vt cruor in veſtimentis: aut ſi in loco comprehenſus, aut viſus tranſacto negotio fuerit, quo in loco res geſta dicatur. Conſecutio, eſt cum quæritur, quæ ſigna nocentis & innocentis conſequi ſoleant. Accuſator dicet, ſi poterit, aduerſarium, cum ad eum ventum ſit, erubuiſſe, expalluiſſe, titubaſſe, inconſtanter locutum eſſe, concidiſſe, pollicitum eſſe aliquid: quæ ſigna conſcientiæ ſunt. Si reus nihil horum fecerit, accuſator dicet, eum vſque adeò præmeditatum fuiſſe, quid ſibi eſſet vſu venturum, vt confidentiſsimè reſiſtens reſponderet: quæ ſigna, confidentiæ, non innocentiæ ſunt. Defenſor ſi pertimuerit, magnitudine periculi, non conſcientia peccati ſe commotum eſſe dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit eſſe commotum. Approbatio, eſt qua vtimur ad extremum, confirmata ſuſpicione. Ea habet locos proprios, atque communeis. Proprij ſunt ij, quibus, niſi accuſator,

& ij, quibus niſi defenſor, nemo poteſt vti. Communes ſunt, qui alia in cauſa ab reo, alia ab accuſatore tractantur. In cauſa coniecturali proprius locus accuſatoris eſt,cùm dicit malorũ miſereri non oportere,& cum auget peccati atrocitatem. Defenſoris proprius locus eſt, cum miſericordiam captat,& cum accuſatorem calumniari criminatur.

Communes loci ſunt cum accuſatoris,tũ defenſoris,à teſtibus,contra tẽſteis,à quæſtionibus, contra quæſtiones,ab argumentis,contra argumenta,à rumoribus, contra rumores. A' teſtibus dicemus,ſecundum auctoritatem,& vitam teſtium,& conſtantiam teſtimoniorum.Contra teſteis,ſecũdum vitæ turpitudinẽ ,teſtimoniorum inconſtantiam:ſi aut fieri non potuiſſe dicemus , aut non factum eſſe quod dicant,aut ſcire illos non potuiſſe,aut cupide dicere,& argumẽtari.hæc ad improbationem, & approbationẽ teſtium pertinebunt. A' quæſtionibus dicemus,cum demonſtrabimus,maiores noſtros veri inueniendi cauſa tormentis & cruciatu voluiſſe quæri,& ſummo dolore homines cogi,vt quicquid ſciant,dicant.Et præterea cõfirmatior hæc erit diſputatio,ſi quæ dicta erunt argumẽtando,iiſdem viis,quibus omnis coniectura tractatur,trahemus ad veriſimilem ſuſpicionem:idémque hoc in teſtimoniis facere oportebit. Contra quęſtiones hoc modo dicemus : primùm maiores noſtros voluiſſe certis in rebus interponi quæſtiones , cùm quæ verè dicerentur, ſciri, quæ falſò in quæſtione pronuntiarentur, refelli poſſent, hoc modo:Quo in loco quid poſitum ſit , & ſiquid eſſet ſimile ei,quod videri,aut aliquo ſimili ſigno percipi poſsit:deinde,dolori credi non oportere,quòd aliusalio recentior ſit in dolore,quòd ingenioſior ad comminiſcendum,quòd denique ſępe ſcire aut ſuſpicari poſsit,quid quæſitor velit audire:quod cum dixerit,intelligat ſibi finẽ doloris futurum. Hæc diſputatio comprobabitur, ſi refellemus, quæ in quæſtionibus erunt dicta probabili argumẽtatione: ídque partibus coniecturæ,quas ante expoſuimus,facere oportebit.

Ab argumentis, & ſignis, & ceteris locis , quibus augetur ſuſpicio , dicere hoc modo conueniet: Cum multa concurrant argumẽta,& ſigna,quæ inter ſe conſentiant,rem perſpicuam,non ſuſpicioſam videri debere. item plus oportere ſignis , & argumentis credi, quàm teſtibus.hæc enim eo modo exponi,quo modo reuera ſint geſta: teſteis corrumpi poſſe vel pretio, vel gratia vel metu, vel ſimultate. Contra argumenta, & ſigna,& ceteras ſuſpiciones dicemus hoc modo : ſi demonſtrabimus , nullam rem eſſe,quam non ſuſpicionibus quiuis poſsit criminari. deinde, vnamquanque ſuſpicionem extenuabimus, & dabimus operam , vt oſtendamus , nihilo magis in nos eam , quàm in alium quempiam conuenire: indignum eſſe facinus , ſine teſtibus coniecturam,& ſuſpicionem firmamenti ſatis habere. A' rumoribus dicemus: ſi negabimus ita temere famam naſci ſolere, quin ſubſit aliquid : & ſi dicemus cauſam non fuiſſe, quare quiſpiam confingeret & comminiſceretur. Et præterea ſi ceteri falſi ſoleant eſſe , argumentabimur hunc eſſe verum.

Contra rumores dicemus primùm, ſi docebimus multos eſſe falſos rumores, & exemplis vtemur,de quibus falſa fama fuerit:& aut inimicos noſtros,aut homines natura maleuolos,& maledicos confinxiſſe dicemus: & aut aliquam cõfictam fabulam in aduerſarios afferemus,quam dicamus omnibus in ore eſſe:aut verum rumorem proferemus,qui illis aliquid turpitudinis afferat, neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus,ideo quòd quiuis homo poſsit quemuis turpem de quolibet rumorem proferre,&confictam fabulam diſsipare. Veruntamen ſi rumor vehementer probabilis eſſe videbitur,argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quòd & difficillima tractatu eſt conſtitutio coniecturalis, & in veris cauſis ſæpiſsime tractanda eſt, eo diligentius omneis eius parteis perſcrutati ſumus : vt ne paruula quidem titubatione , aut offenſione impediremur, ſi ad hanc rationem præceptionis , aſsiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ conſtitutionis parteis tranſeamus.

Cvm voluntas ſcriptoris cum ſcripto diſsidere videbitur , ſi à ſcripto dicemus , his locis vtemur,ſecundum narrationem: Primùm ſcriptoris collaudatione: Deinde ſcripti recitatione:deinde percunctatione,ſciréntne aduerſarij id ſcriptum fuiſſe in lege,aut

teſtaměto, aut ſtipulatione; aut quolibet ſcripto, quod ad eandem rem pertineat: Deinde collatione quid ſcriptum ſit, quid aduerſarij ſe feciſſe dicant: quid iudicem ſequi conueniat, vtrùm id quod diligenter ſcriptum ſit, an id quod acutè ſit excogitatum: deinde ea ſententia, quæ ab aduerſariis ſit excogitata, & ſcripto attributa, contemnetur, & infirmabitur. Deinde quæretur quid ei obſtiterit, ſi id voluiſſet ſcribere, cur non potuerit perſcribere. Deinde à nobis ſententia reperietur, & cauſa proferetur quare id ſcriptor ſenſerit, quod perſcripſit: & demonſtrabitur ſcriptum eſſe illud dilucide, breuiter, commode, perfecte, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, cum ab aduerſariis ſententia, & voluntas afferretur, à ſcripto potius iudicatæ ſint: Deinde oſtendetur, quàm periculoſum ſit à ſcripto recedere. Locus communis eſt contra eum, qui, cum fateatur ſe contra id, quod legibus ſancitum, aut teſtamento perſcriptum ſit, feciſſe, tamen facti quærat defenſionem. A' ſententia ſic dicemus. Primùm laudabimus ſcriptoris commoditatem, atque breuitatem, qui illud tantùm ſcripſerit, quod neceſſe fuerit: illud, quod ſine ſcripto intelligi potuerit, non neceſſariò ſcribendum putarit. Deinde dicemus ca lumniatoris eſſe officium, verba & litteras ſequi, negligere voluntatem. Deinde id quod ſcriptum ſit, aut non poſſe fieri, aut non lege, non more, non natura, non æquo & bono poſſe fieri: quæ omnia ſcriptorem voluiſſe quàm rectiſsimè fieri nemo dubitet: at ea quę à nobis facta ſint, iuſtiſsime facta. Deinde contrariam ſententiam aut nullam eſſe, aut ſtultam, aut iniuſtam, aut non poſſe fieri, aut non conſtare cum ſuperioribus & inferioribus ſententiis: aut cum iure communi, aut cum aliis legibus communibus, aut cum rebus iudicatis diſſentire. Deinde exemplorum à voluntate, contra ſcriptum iudicatorum enumeratio. Deinde legum, & ſtipulationum breuiter exſcriptarum, in quibus intelligatur ſcriptorum voluntas, expoſitio. Locus communis contra eum, qui ſcriptum recitet, & voluntatem ſcriptoris non interpretetur. Cum duæ leges inter ſe diſcrepant, videndum eſt primùm, numqua obrogatio, aut derogatio ſit. Deinde, vtrùm leges ita diſſentiant, vt altera iubeat, altera vetet: an ita vt altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defenſio, qui negabit ſe feciſſe, quod cogeretur, cum altera lex permitteret. plus enim valet ſanctio permiſsione. Item illa defenſio tenuis eſt, cum oſtenditur id factum eſſe, quod ea lex ſanciat, cui legi obrogatum, vel derogatum ſit: id quod poſteriori lege ſancitum ſit, eſſe neglectum. Cum hæc erunt conſiderata, ſtatim noſtræ legis expoſitione, recitatione, collaudatione vtemur. Deinde contrariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad noſtræ cauſæ commodum. Deinde de iudiciali abſoluta ſumemus rationem iuris, & quæremus partem iuris, vtrùm cum ea faciat: de qua parte poſterius diſſeremus. SI AMBIGVVM eſſe ſcriptum putabitur, quod in duas aut plureis ſententias trahi poſsit, hoc modo tractandum eſt: primùm, ſitne ambiguum, quærendum eſt. Deinde, quomodo ſcriptum eſſet, ſi id quod aduerſarij interpretantur, ſcriptor fieri voluiſſet, oſtendendum eſt. Deinde id quod nos interpretemur, & fieri poſſe, & honeſtè, rectè, lege, more, natura, æquo & bono fieri poſſe: quod aduerſarij interpretantur, è contrario: nec eſſe ambigue ſcriptum, cum intelligatur vtra ſentētia vera ſit. Sunt qui arbitrantur ad hanc cauſam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphiboliarum eam, quæ à dialecticis profertur. Nos verò arbitramur, non modò nullo adiumento eſſe, ſed potius maximo impedimento. omneis enim illi amphibolias aucupantur, eas etiam quæ ex altera parte ſententiam nullam poſſunt interpretari. Itaque & alieni ſermonis moleſti interpellatores, & ſcripti tum odioſi, tum obſcuri interpretes ſunt: & dum cautè, expeditéque loqui volunt, infantiſsimi reperiuntur. Ita dum metuunt, in dicendo nequid ambiguum dicant, nomen ſuum pronuntiare non poſſunt. Verùm horum pucrileis opiniones, certiſsimis rationibus, cum voles, refellemus. In pręſenti autem hæc interſerere non alienum fuit, vt huius infantiæ garrulam diſciplinam contemneremus. Cùm definitione vtemur, primùm afferemus breuem vocabuli definitionem hoc modo. Maieſtatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis am-

plitudo conſtat, quæ ſunt ea? quæ capiunt ſuffragia populi, & magiſtratus conſilia. Nempe igitur tu & populum ſuffragio, & magiſtratum conſilio priuaſti, cum ponteis diſturbaſti. Item ex contrario, Maieſtatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit. Ego non affeci, ſed prohibui detrimentum. ærarium enim conſeruaui, libidini malorum reſtiti, maieſtatem omnem interire non paſſus ſum. Primùm igitur vocabuli ſententia breuiter, & ad vtilitatem cauſæ accommodatè deſcribetur. Deinde factum noſtrum cum verbi deſcriptione coniungetur. Deinde, contrariæ deſcriptionis ratio refelletur, ſi aut falſa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniurioſa. Id quoque ex iuris partibus ſumetur, ac de iuridiciali abſoluta, de qua iam loquemur. Quæritur in tranſlationibus, primùm, num aliquis eius rei actionem, aut petitionem, aut perſecutionem habeat, quem non oporteat: num alio modo, tempore, loco, num alia lege, num alio quærente, aut iudicante. Hæc legibus, moribus, æquo & bono reperientur: de quibus dicetur in iuridiciali abſoluta. In cauſa rationali primùm quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut ſimilibus, ſimiliter ſcriptum, aut iudicatum ſit. deinde, vtrùm ea res ſimilis ſit ei rei, qua de agitur, an diſsimilis. deinde vtrùm conſultò de ea re ſcriptum non ſit, quod ſatis cautum putarit, propter cęterorum ſcriptorum ſimilitudinem, an inconſultò. De partibus legitimæ conſtitutionis ſatis dictum eſt, nunc ad iuridicialem reuertamur. ABSOLVTA iuridiciali conſtitutione vtemur, cum ipſam rem, quam nos feciſſe confitemur, iure factam dicemus, ſine vlla aſſumptione extraneæ defenſionis in ea conuenit quæri, iuréne, an iniuria factum ſit. De eo cauſa poſita dicere poterimus, ſi ex quibus partibus ius conſtet, cognouerimus. Conſtat igitur ex his partibus: natura, lege, conſuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto. Natura ius eſt, quod cognationis, aut pietatis cauſa obſeruatur, quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius eſt id, quod populi iuſſu ſancitum eſt: quod genus eſt. IN IVS VT EAS, CVM VOCERIS. Conſuetudine ius eſt id, quod ſine lege æque ac ſi legitimum ſit, vſitatum eſt: quod genus eſt. Quod argentario tuleris expenſum, à ſocio eius rectè repetere poſsis. Iudicatum eſt id, de quo ſententia lata eſt, aut decretum interpoſitum. ea ſæpe diuerſa ſunt, vt aliud alij iudici, aut prętori, aut conſuli, aut tribuno plebis placitum ſit: & fit, vt de eadem re ſæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit: quod genus, M. Druſus, prætor vrbanus, quod cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit: Sex. Iulius non reddidit. Item C. Cælius iudex abſoluit iniuriarùm eum qui Lucillium poëtam in ſceua nominatim læſerat: P. Mucius eum, qui L. Accium poëtam nominauerat, condamnauit. Ergo quia poſſunt res ſimili de cauſa diſsimiliter iudicatæ proferri, cum id vſu venerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum, conferemus. Ex ęquo & bono ius conſtat, quod ad veritatem & ad vtilitatem communem videtur pertinere: quod genus maior annis LX, & cui morbus cauſa eſt, cognitorem det. Ex eo nouum ius conſtitui conuenit ex tempore, & ex hominis dignitate. Ex pacto ius eſt, ſiqui inter ſe pepigerunt, ſi quid inter quos conuênit. Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc modo: REM VBI PAGVNT, ORATIONE PAGVNT. IN COMITIO, AVT IN FORO ANTE MERIDIEM CAVSAM CONDICVNTO. Sunt item pacta, quæ ſine legibus obſeruantur ex conuentu, quæ iuri præſtare dicuntur. His igitur è partibus iniuriam demonſtrari, ius confirmari conuenit, ídque in abſoluta iuridiciali faciendum videtur.

CVM ex comparatione quęretur, vtrùm ſatius fuerit facere id, quod reus dicat ſe feciſſe: an id quod accuſator dicat oportuiſſe fieri: primùm quæri cōueniet, vtrùm fuerit vtilius ex contentione, hoc eſt vtrùm honeſtius, facilius, conducibilius. deinde oportebit quæri, ipſúmne oportuerit iudicare, vtrùm fuerit vtilius, an aliorum fuerit ſtatuendi poteſtas. deinde interponetur ab accuſatore ſuſpicio ex coniecturali conſtitutione, quare putetur non ea ratione factum eſſe, quo melius deteriori anteponeretur: ſed dolo malo negotium geſtum. deinde quæretur potueritne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab

defenſore contrà refelletur argumentatio coniecturalis aliqua probabili cauſa, de qua antè dictum eſt. His locis ita tractatis, accuſator vtetur loco communi in eum qui inutile vtili præpoſuerit, cùm ſtatuendi non habuerit poteſtatem. Defenſor contra eos, qui æquum eſſe cenſeant, rem pernicioſam vtili præponi, vtetur loco communi per conqueſtionem, & ſimul quæret ab accuſatoribus, & à iudicibus ipſis quid facturi eſſent, ſi in eo loco fuiſſent: & tempus, locum, rem, deliberationem ſuam ponet ante oculos.

Tranſlatio criminis eſt, cùm ab reo facti cauſa in aliorum peccatum transfertur, in qua primùm quærendum eſt, iuréne in alium crimen transferatur. deinde ſpectandum eſt, an æquè magnum ſit illud peccatum quod in alium transferatur, atque illud, quod reus ſuſcepiſſe ſe fateatur. deinde oportuerítne in ea re peccare, in qua alius antè peccarit. deinde oportueritne iudicium antè fieri. deinde cùm factum iudicium non ſit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteatne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non venerit. Locus communis accuſatoris, contra eum qui plus cenſeat vim, quàm iudicia valere oportere. & ab aduerſariis percunctabitur accuſator quid futurum ſit, ſi idem ceteri faciant: vt de indemnatis ſupplicium ſumant, quòd eos idem feciſſe dicat. quid ſi ipſe accuſator idem facere voluiſſet? Defenſor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur. rem, locum, tempus ante oculos ponet: vt ij qui audient, exiſtiment aut non potuiſſe, aut non fuiſſe vtile rem in iudicium venire.

Conceſſio eſt, per quam nobis ignoſci poſtulamus. ea diuiditur in purgationem, & deprecatiomem. Purgatio eſt, cùm conſultò à nobis factum negamus. ea diuiditur in neceſſitudinem, fotunam, imprudentiam. De his primùm partibus oſtendendum eſt: deinde ad deprecationem reuertendum videtur. Primùm conſiderandum eſt, vtrùm per culpam ventum ſit in neceſſitudinem: an culpam veniendi neceſſitudo fecerit. deinde quærendum eſt, ecquo modo vis illa vitari potuerit, ac leuari. deinde is qui in neceſſitudinem cauſam conferet, expertúſne ſit ecquid contrà facere, aut excogitare poſſet. deinde num quæ ſuſpiciones ex coniecturali conſtitutione trahi poſſint, quæ ſignificent id conſultò factum eſſe, quod neceſſariò accidiſſe dicitur. deinde ſi maximè neceſſitudo quępiam fuerit, conueniátne eam ſatis idoneam cauſam putari. Si autem imprudentia reus ſe peccaſſe dicet, primùm quæretur, vtrùm potuerit ſcire, an non potuerit. deinde vtrùm data ſit opera, vt ſciretur, an non. deinde vtrùm caſu neſcierit, an culpa. nam qui ſe propter vinum, aut amorem, aut iracundiā fugiſſe rationem dicet, is animi vitio videbitur neſciſſe, non imprudentia. quare non imprudentia ſe defendet, ſed culpa contaminabit. deinde coniecturali conſtitutionę quæretur, vtrùm ſcierit, an ignorauerit: & conſiderabitur, ſatíſne imprudentia præſidij debeat eſſe, cùm factum eſſe conſtet. Cùm in fortunam cauſa conferetur, & ea re defenſor ignoſci reo dicet oportere: eadem omnia vidētur conſideranda quæ de neceſſitudine præſcripta ſunt. etenim omnes hæ tres partes purgationis inter ſe finitimæ ſunt, vt in omneis eadem ferè poſſint accommodari. Loci communes in his cauſis: Accuſatoris contra eum, qui cùm ſe peccaſſe fateatur, tamen oratione iudices demoretur. Defenſoris, de humanitate, de miſericordia: voluntatem in omnibus rebus ſpectari conuenire: & quæ conſultò facta non ſint, ea fraudi eſſe non oportere. Deprecatione vtemur, cùm fatebimur nos peccaſſe, neque id imprudenter, aut fortuitò, aut neceſſariò feciſſe dicemus: & tamen ignoſci nobis poſtulabimus. Hîc ignoſcendi ratio quæritur ex iis locis, ſi plura aut maiora officia, quàm maleficia videbuntur conſtare: ſiqua virtus, aut nobilitas erit in eo qui ſupplicabit: ſiqua ſpes erit vſui futurum, ſi ſine ſupplicio diſceſſerit: ſi ille ipſe ſupplex, manſuetus, & miſericors in poteſtatibus oſtendetur fuiſſe: ſi ea quæ peccauit, non odio, neque crudelitate, ſed officio, & recto ſtudio commotus fecit: ſi tali de cauſa aliis quoque ignotum eſt: ſi nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur ſi eum miſſum fecerimus: ſi nulla aut à noſtris ciuibus, aut ab aliqua alia ciuitate vituperatio ex ea re ſuſcipietur. Loci communes de humanitate, fortuna, miſericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario vtetur is, qui

contrà dicet, cum amplificatione, & enumeratione omnium peccatorum. Hæc cauſa iudicialis fieri non poteſt, vt in primo libro oſtendimus: ſed quòd poteſt vel ad ſenatum, vel ad concilium peruenire, non viſa eſt ſuperſedenda. Cùm à nobis crimen remouere volemus, aut in rem, aut in hominem noſtri peccati cauſam conferemus. Si cauſa in hominem conferetur, quærendum erit primùm, potueritne tantum, quantum reus demonſtrabit, is, in quem cauſa confertur: & ecquonam modo aut honeſtè, aut ſine periculo potuerit obſiſti. ſi maximè ita ſit, num ea re concedi reo conueniat, quòd alieno inductu fecerit. deinde in coniecturalem trahetur controuerſiam, & quæretur num conſultò factum ſit. Si cauſa in rem quandam conferetur, & hæc eadem ferè, & omnia quæ de neceſsitudine præcepimus, conſideranda erunt.

Qvoniam ſatis oſtendiſſe videmur, quibus argumentationibus in vnoquoque genere cauſæ iudicialis vti conueniret, conſequi videtur, vt doceamus quemadmodum ipſas argumentationes ornatè & abſolutè tractare poſsimus. nam ferè non difficile eſt inuenire quid ſit cauſæ adiumento: difficillimum verò eſt, inuentum expolire, & expeditè pronuntiare. hæc enim res facit vt neque diutius, quàm ſatis ſit, in eiſdem locis commoremur: neque eodem identidem reuoluamur: neque inchoatam argumentationem relinquamus: neque incommodè ad aliam deinceps tranſeamus. Itaque hac ratione & ipſi meminiſſe poterimus quid in vnoquoque loco dixerimus, & auditor cùm totius cauſæ, tum vniuſcuiuſque argumentationis diſtributionem percipere & meminiſſe poterit. Ergo abſolutiſsima & perfectiſsima argumentatio eſt ea, quæ in quinque parteis eſt diſtributa: propoſitionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propoſitio eſt, per quam oſtendimus ſummatim quid ſit, quod probare volumus. Ratio eſt cauſa, quæ demonſtrat id verum eſſe, quod intendimus, breui ſubiectione. Rationis confirmatio eſt ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expoſitam rationem. Exornatio eſt, qua vtimur rei honeſtandæ, & collocupletandæ cauſa, confirmata argumentatione. Complexio eſt, quæ concludit breuiter, colligens parteis argumentationis. Hiſce igitur quinque partibus vt abſolutiſsimè vtamur, hoc modo tractabimus argumentationem. Cauſam oſtendemus Vlyſsi fuiſſe quare interfecerit Aiacem. Inimicum enim acerrimum de medio tollere volebat, à quo ſibi non iniuria ſummum periculum metuebat. videbat illo incolumi, ſe incolumen non futurum. ſperabat illius morte, ſe ſalutem ſibi comparare. conſueuerat enim, ſi iure non poterat, quauis iniuria inimico exitium machinari. cui rei mors indigna Palamedis teſtimoniũ dat. Ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo ſupplicium verebatur: & conſuetudo peccandi, maleficij ſuſcipiendi remouebat dubitationem. Omnes enim cùm minima peccata cum cauſa ſuſcipiunt, tum verò illa, quæ multo maxima ſunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti ſuſcipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ ſpes, ſi complures ſcelere ſe contaminauerunt imperij cupiditate, ſi multi leue compendium fraude maxima commutauerunt: cui mirum videbitur, iſtum à maleficio propter acerrimam formidinem non temperaſſe? Virum fortiſsimum, integerrimum, inimicitiarum perſequentiſsimum, iniuria laceſsitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conſcius ſui peccati, inſidioſus, inimicum incolumen eſſe noluit: cui tandem hoc mirum videbitur? Nam cùm feras beſtias videamus alacreis & erectas vadere, vt alteri beſtiæ noceant: non eſt incredibile putandum, iſtius quoque animum ferum, crudelem, atque inhumanum cupidè ad inimici perniciem eſſe profectum: præſertim cùm in beſtiis nullam neque bonam, neque malam rationem videamus: in iſto plurimas & peſsimas rationes ſemper fuiſſe intelligamus. Si ergo pollicitus ſum, me daturum cauſam, qua inductus Vlyſſes acceſſerit ad maleficium, & ſi inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum interceſsiſſe demonſtraui: non eſt dubium, quin confiteatur cauſam maleficij fuiſſe. Ergo abſolutiſsima eſt argumentatio ea, quæ ex quinque partibus conſtat: ſed ea non ſemper neceſſe eſt vti. Tum enim complexione ſuperſedendum

eſt, ſi res breuis eſt, vt facilè memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda eſt, ſi parum locuples ad amplificandum & exornandum res videtur eſſe. Sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tum exornatione, & complexione ſuperſedendum eſt. In omni autem argumentatione de duabus partibus poſtremis, hæc, quam expoſuimus, ratio eſt habenda. Ergo ampliſsima eſt argumentatio quinquepartita: breuiſsima eſt tripartita: mediocris, ſublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita. DVO SVNT genera vitioſarum argumentationum: vnum, quod ab aduerſario reprehendi poteſt, idque pertinet ad cauſam: alterum, quod tametſi nugatorium eſt, tamen non indiget reprehenſione. quæ ſint quæ reprehenſione confutari conueniat, quæ tacitè contemni, atque vitari ſine reprehenſione, ſi exempla ſubiecero, dilucide intelligere poteris. Hæc cognitio vitioſarum argumentationum duplicem vtilitatem afferet. nam & vitare in argumentatione vitium admonebit, & ab aliis non vitatum commodè reprehendere docebit. Quoniam igitur oſtendimus plenam & perfectam argumentationem ex quinque partibus conſtare, in vnaquaque parte argumentationis, quæ vitia vitanda ſint, conſideremus: vt & ipſi ab his vitiis recedere, & aduerſariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare poſsimus. Expoſitio vitioſa eſt, cùm ab aliqua, aut à maiore parte ad omneis confertur id, quod non neceſſariò eſt omnibus attributum: vt ſiquis hoc modo exponat: Omnes qui in paupertate ſunt, malunt maleficio diuitias parare, quàm officio paupertatem tueri. Siquis hoc modo expoſuerit argumentationem, vt non curet quærere qualis ratio, aut rationis confirmatio ſit: ipſam facilè reprehendemus expoſitionem, cùm oſtendemus, quod in aliquo paupere improbo ſit, id in omneis pauperes falſò & iniuria conferri. Item vitioſa expoſitio eſt, cùm id quod raró fit, fieri omnino negatur: hoc modo, Nemo poteſt vno aſpectu, neque præteriens in amorem incidere. nam cùm non nemo deuenerit in amorem vno aſpectu, & cùm ille neminem omnino dixerit, nihil refert raró id fieri, dummodo aliquando fieri, aut poſſe fieri intelligatur. Item vitioſa expoſitio eſt, cum omneis res oſtendimus nos collegiſſe, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo, Quoniam igitur hominem occiſum conſtat eſſe, neceſſe eſt aut à prædonibus, aut ab inimicis occiſum eſſe, aut abs te, quem ille heredem teſtamento ex parte faciebat. prædones illo loco nunquam ſunt viſi: inimicum nullum habebat: relinquitur, ſi neque à prædonibus, neque ab inimicis occiſus eſt, quòd alteri non erant, alteros non habebat, vt abs te ſit interemtus. Nam in huiuſmodi expoſitione reprehenſione vtemur, ſiquos præter eos, quos ille dixerit, ſuſcipere potuiſſe maleficium, oſtendemus: velut in hoc exemplo, cùm dixerit neceſſe eſſe aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occiſum eſſe: dicemus potuiſſe vel à familia, vel à coheredibus noſtris. Cùm hoc modo illorum collectionem diſturbauerimus, nobis latiorem locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum eſt in expoſitione, nequando, cùm omnia collegiſſe videamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item vitioſa expoſitio eſt, quæ conſtat ex falſa enumeratione: vt ſi, cùm plura ſint, pauciora dicamus, hoc modo, Duæ res ſunt, iudices, quæ homines ad maleficium impellunt, luxuries, & auaritia. Quid amor, inquiet quiſpiam, quid ambitio, quid irreligio, quid metus mortis, quid imperij cupiditas, quid denique alia permulta? Item falſa enumeratio eſt, cùm pauciora ſunt, & plura dicimus, hoc modo: Tres res ſunt, quæ omneis homines ſollicitant: metus, cupiditas, ægritudo. Satis enim fuerat dixiſſe metum, & cupiditatem: quoniam ægritudinem cum vtraque re coniunctam eſſe neceſſe eſt. Item vitioſa expoſitio eſt, quæ nimium longè repetitur, hoc modo: Omnium malorum ſtultitia eſt mater, quæ præ ceteris parit immenſas cupiditates: immenſæ porrò cupiditates, infinitæ & immoderatæ ſunt: hæ pariunt auaritiam: auaritia porrò hominem ad quoduis maleficium impellit. igitur auaritia inducti aduerſarij noſtri, hoc in ſe facinus admiſerunt. Hic id quod extremum dictum eſt, ſatis fuit exponere, ne Ennium, & ceteros poëtas

imitemur, quibus hoc modo loqui conceſſum eſt,

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes,
Néue inde nauis inchoandæ exordium
Cœpiſſet, quæ nunc nominatur nomine
Argó, qua vecti Argiui delecti viri,
Petebant villo pellem inaurato arietis
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Nam hîc ſatis erat dicere (ſi id modò, quod eſſet ſatis, curaſſet poëta)

Vtinam, ne hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Ergo hac quoq; ab vltimo repetitione in expoſitionibus magnopere ſuperſedendum eſt. non enim reprehenſione eget, ſicut aliæ complures, ſed ſua ſponte vitioſa eſt.

Vitioſa ratio eſt, quæ ad expoſitionem non eſt accommodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem.

Infirma ratio eſt, quæ non neceſſariò oſtendit ita eſſe, quemadmodum expoſitum eſt: velut apud Plautum,

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immune eſt facinus: verùm in ætate vtile,
Et conducibile. Hæc expoſitio eſt. Videamus quæ ratio afferatur.
-nam ego amicum hodie meum
Concaſtigabo pro commerita noxia
Inuitus, ni id me inuitet vt faciam, fides.

Ex eo, quod ipſe facturus es, non ex eo quod fieri conuenit, vtile quid ſit ratiocinatur. Vana ratio eſt, quæ ex falſa cauſa conſtat, hoc modo, Amor fugiendus non eſt: nam ex eo veriſsima naſcitur amicitia. aut hoc modo, Philoſophia vitanda eſt: affert enim ſecordiam, atque deſidiam. Nam hæ rationes, niſi falſæ eſſent, expoſitiones quoque earum veras eſſe confiteremur. Item infirma ratio eſt, quæ non neceſſariam cauſam affert expoſitionis: velut Pacuuius,

Fortunam inſanam eſſe, & cæcam, & brutam perhibent philoſophi,
Saxóque inſtare eam globoſo prædicant volubilem.
Ideò quò ſaxum fors impulerit, cadere fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem memorant, quia nihil cernat, quò ſeſe applicet:
Inſanam autem illam aiunt, quia atrox, incerta, inſtabiliſque ſit.
Brutam autem, quia dignum, atque indignum nequeat internoſcere.
Sunt autem & alij philoſophi, qui contrà fortunam negent
Eſſe vllam, ſed temeritate omnia autument regi: id magis
Veriſimile eſſe aiunt, quòd vſus re apſe experiundo edocet:
Velut hic Oreſtes modò fuit rex, modò mendicus factus eſt:
Naufragio res hæc contigit. nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hîc Pacuuius infirma ratione vtitur, cùm ait veriſimilius eſſe temeritate, quàm fortuna rés regi. nam vtraque opinione philoſophorum fieri potuit, vt is, qui rex fuiſſet, mendicus factus eſſet. Item infirma ratio eſt, quæ videtur pro ratione afferri, ſed idem dicit, quod in expoſitione dictum eſt, hoc modo: Magno malo eſt hominibus auaritia, iccirco quòd homines magnis & multis incommodis conflictantur propter immenſam pecuniæ cupiditatem. Nam hîc aliis verbis idem per rationem dicitur, quod dictum eſt per expoſitionem. Item infirma ratio eſt, quæ minus idoneam, quàm res poſtulat, cauſam ſubiicit expoſitionis, hoc modo: Vtilis eſt ſapientia, propterea quòd qui ſapientes

ſunt,pietatẽ colere conſueuerunt. Item vtile eſt amicos veros habere. habeas enim quibuſcum iocari poſsis:nam in huiuſmodi rationibus non vniuerſali, neque abſoluta, ſed extenuata ratione expoſitio confirmatur. Item infirma ratio eſt, quæ vel alij expoſitiõni poteſt accommodari:vt facit Pacuuius,qui eandẽ affert rationem quare cæca,eandem quare bruta fortuna dicatur. In confirmatione rationis multa & vitanda in noſtra, & obſeruanda in aduerſariorum ratione ſunt vitia, proptereàque diligentius conſideranda ſunt,quòd accurata confirmatio rationis totam vehementiſsime comprobat argumentationem. Vtuntur igitur ſtudioſè in confirmanda ratione duplici cõcluſione,hoc modo:

Iniuria abs te afficior indigna pater.
Nam, ſi improbum Chreſpontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptiis? ſin eſt probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex ſimplici parte reprehendentur. Ex contrario, hoc modo:

Nulla te indigna ô nata afficio iniuria.
Si probus eſt, bene locaui: ſin eſt improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex ſimplici parte reprehendentur, ſi ex duplici concluſione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam ſi improbum Chreſpontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum,
Erraui, pòſt cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehenſio huiuſmodi concluſionis duplex eſt: acutior illa ſuperior, facilior hæc poſterior ad excogitandum. Item vitioſa eſt confirmatio rationis, cùm ea re,quæ plures res ſignificat,abutimur pro certo vnius rei ſigno,hoc modo: Neceſſe eſt,quoniam pallet,ægrotaſſe: aut neceſſe eſt peperiſſe,quoniam ſuſtinet puerum infantem. Nam hæc ſua ſponte certa ſigna non habent,ſi non cetera quoque ſimilia concurrant:quòd ſi concurrerint,nonnihil huiuſmodi ſigna adaugent ſuſpicionẽ. Item vitioſum eſt,cùm vel in aliũ,vel in eũ ipſum,qui dicit id,quod in aduerſariũ dicitur, poteſt cõuenire hoc modo:

Miſeri ſunt, qui vxores ducunt: At tu duxiſti alteram.

Item vitioſum eſt id,quod vulgarem habet defenſionem,hoc modo: Iracundia inductus peccauit, aut adoleſcentia, aut amore, huiuſmodi enim deprecationes ſi probabuntur, impune maxima peccata dilabentur. Item vitioſum eſt, cùm id pro certo ſumitur,quod inter omneis non conſtat, quia etiam nunc in controuerſia eſt, hoc modo:

Eho tu, dij, quibus eſt poteſtas,motus ſuperûm,atque inferûm,
Pacem inter ſeſe conciliant,& conferunt concordiam.

Nam ita pro ſuo iure hoc exemplo vſum Chreſpontem Ennius induxit,quaſi iam ſatis certis rationibus ita eſſe demonſtraſſet. Item vitioſum eſt id,quod iam quaſi ſerò, & peracto negotio dici videtur,hoc modo: In mentem mihi ſi veniſſet Quirites,non commiſiſſem, vt hunc in locum res veniret. nam hoc,aut hoc feciſſem: ſed me tum hæc ratio fugit. Item vitioſum eſt, cùm id quod in aperto delicto poſitum eſt, tamen aliqua leui tegitur defenſione, hoc modo:

Cùm te expetebant omnes, florentiſsimo
Regno reliqui: nunc deſertum ab omnibus,
Summo periclo ſola vt reſtituam paro.

Item vitioſum eſt,quod aliam in partem,ac dictum ſit,poteſt accipi.id eſt huiuſmodi, vt ſiquis potens ac factioſus in concione dixerit.Satius eſt vti bonis regibus, quàm malis legibus.Nam & hoc,tametſi rei augendæ cauſa poteſt ſine malitia dici,tamen propter potentiam eius,qui dicit,nõ dicitur ſine atroci ſuſpicione. Item vitioſum eſt,falſis,aut vulgaribus definitionibus vti. Falſę ſunt huiuſmodi,ſiquis dicat iniuriam nullã eſſe,niſi quę

ex pulſatione,aut conuicio conſtet. Vulgares ſunt,quæ nihilominus in aliam rem tranſferri poſſunt: vt ſiquis dicat, quadruplator,vt breuiter deſcribam, capitalis eſt. eſt enim improbus,& peſtifer ciuis.nam nihilo magis quadruplatoris, quàm furis, quàm ſicarij, aut proditoris attulit definitionem. Item vitioſum eſt,pro argumento ſumere, quod in diſquiſitione poſitum eſt: vt ſiquis, quem furti arguat, dicat eum eſſe hominem improbum,auarum, fraudulentum: ei rei teſtimonio eſſe, quòd ſibi furtum fecerit. Item vitioſum eſt,controuerſiam controuerſia diſſoluere, hoc modo: Non cõuenit,cenſores, iſtum vobis ſatisfacere ex eo quòd ait, ſe non potuiſſe adeſſe ita vt iuratus fuerat. quid ſi ad exercitum non veniſſet? idne tribuno militum diceret? Hoc ideo vitioſum eſt,quia non expedita,aut iudicata res,ſed impedita & in ſimili controuerſia poſita,exempli loco profertur. Item vitioſum eſt, cùm id, de quo ſmmma controuerſia eſt, parum expeditur, & quaſi tranſactum ſit,relinquitur, hoc modo:

Apertè fatur Pythius, ſi intelligas:
Tali dari arma, qualis, qui geſſit, fuit,
Iubet, potiri ſi ſtudeamus Pergamo.
Quæ ego profiteor eſſe mea. nam me æquum eſt frui
Fraternis armis, mihique adiudicarier,
Vel quòd propinquus, vel quòd virtute æmulus.

Item vitioſum eſt,ipſum ſibi in ſua oratione diſſentire, & contra ea,quæ antè dixerit, dicere, hoc modo:

Quare accuſem hunc,nequeo exputando euoluere.
Nam ſi veretur: quid eum accuſem, qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet:
Quid eum accuſem, qui id parui auditu exiſtimet?

Non incommoda ratione videtur ſibi oſtendiſſe quare non accuſaret. quid quod poſtea ait? Nunc ego te ab ſummo iam detexam exordio.

Item vitioſum eſt, quod dicitur contra iudicis voluntatem, aut eorum, qui audiunt: ſi aut partes,quibus illi ſtudent, aut homines, quos illi caros habent, læduntur: aut aliquo huiuſmodi vitio lædatur auditoris voluntas. Item vitioſum eſt, non omneis res confirmare, quas pollicitus ſis in expoſitione. Item verendum eſt, ne de alia re dicatur, cùm alia de re controuerſia ſit: inque huiuſmodi vitio conſiderandum eſt, ne aut ad rem addatur quid,aut quippiam de re detrahatur,aut tota cauſa mutata,in aliam cauſam deriuetur: Vti apud Pacuuium Zethus cum Amphione, quorum controuerſia cùm de muſica inducta ſit, diſputatio in ſapientiæ rationem, & virtutis vtilitatem conſumitur. Item conſiderandum eſt,ne aliud accuſatoris criminatio contineat, aliud defenſoris ratio purget: quod ſæpe conſultò multi ab reo faciunt anguſtiis cauſæ coacti: Vti ſiquis cùm accuſetur ambitu magiſtratum petiſſe, ab imperatoribus ſæpenumerò ſe apud exercitum donatum eſſe dicat. Hoc ſi diligenter in aduerſariorum oratione obſeruauerimus, ſæpe deprehendemus, & in eiuſmodi deprehenſione oſtendemus, eos de ea re quid dicant, non habere. Item vitioſum eſt,artem, aut ſcientiam,aut ſtudium quodpiam vituperare propter eorũ vitia, qui in eo ſtudio ſunt: veluti qui rhetoricam vituperant propter alicuius oratoris vituperandã vitam. Item vitioſum eſt,ex eo quod perperã factum eſſe conſtat, putare oſtendi à quo homine factum ſit, hoc modo: Mortuum deformatum, tumore præditum, corpore decoloratum fuiſſe conſtat. ergo veneno necatus eſt. Deinde, ſi ſit vſqueadeò in eo occupatus, quod multi faciunt, vt venenum datum eſſe contendat:vitio non mediocri conflictetur. non enim factúmne ſit,quæritur, ſed à quo factum ſit. Item vitioſum eſt, in comparandis rebus alteram rem afferre, de altera mentionem non facere, aut negligentius diſputare: vt ſi comparetur, vtrùm ſatius ſit populum frumentum accipere, an non accipere:quæ commoda ſint in altera re, curet enumerare: quæ in altera incommoda ſint, velut depreſſa prætereat: aut ea, quæ

minima ſunt, dicat. Item vitioſum eſt, in rebus comparandis neceſſe putare, alteram rem vituperari, cùm alteram laudes: quod genus, ſi quæratur, vtris maior honor habendus ſit, Albenſibus, an Veientanis, quòd reipub. & populo Rom. profuerunt: & is qui dicat alteris habendum, alteros lædat. Non enim neceſſe eſt, ſi alteros præponas, alteros vituperare. fieri enim poteſt, vt cùm alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupide pugnaſſe contra veritatem puteris. Item vitioſum eſt, de nomine, & vocabulo eius rei controuerſiam ſtruere, quam rem conſuetudo poteſt optime iudicare: velut Sulpicius, qui interceſſerat, ne exſules, quibus cauſam dicere non licuiſſet, reducerentur: idem poſterius immutata voluntate, cùm eandem legem ferret, aliam ſeſe ferre dicebat, propter nominum commutationem. nam non exſules, ſed vi eiectos ſe reducere aiebat: proinde quaſi id fuiſſet in controuerſia, quo illi nomine appellarentur à populo Rom. aut proinde quaſi non omnes, quibus aqua & igni interdictum eſt, exſules appellentur. Verùm illi fortaſſe ignoſcimus, ſi cum cauſa fecit: nos tamen intelligamus vitioſum eſſe, intendere controuerſiam propter nominum commutationem.

Qvoniam exornatio conſtat ex ſimilibus, & exemplis, & amplificationibus, & rebus iudicatis, & ceteris quæ pertinent ad exaggerandam & locupletandam argumentationem: quæ ſint his generibus vitia, conſideremus. Simile vitioſum eſt, quod ex aliqua parte diſsimile eſt, nec habet parem rationem comparationis: aut ipſi obeſt, qui affert. Exemplum vitioſum eſt, ſi aut falſum eſt, vt reprehendatur: aut improbum, vt non ſit imitandum: aut maius, aut minus, quàm res poſtulabit. Res iudicata vitioſe proferetur, ſi aut diſsimili de re proferatur: aut de ea re, de qua controuerſia non eſt: aut ſi improba, aut ſi eiuſmodi, vt aut plures, aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduerſariis proferri poſsint. Item vitioſum eſt, quod aduerſarij factum eſſe confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum eſſe. nam id augeri oportet tantùm.

Item vitioſum eſt, id augere, quod conuenit doceri, hoc modo: Vt ſiquis, quem arguat hominem occidiſſe: & antè, quàm ſatis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat, nihil indignius eſſe, quàm hominem occidere. non enim vtrùm indignum ſit, an non, ſed factúmne ſit quæritur. Complexio vitioſa eſt, quæ non vt quicque primùm dictum eſt, complectitur: & quæ non breuiter concludit: & quæ non ex enumeratione certum & conſtans aliquid relinquit, vt intelligatur, quid propoſitum in argumentatione ſit: quid deinde in ratione, quid in confirmatione, quid in tota argumentatione demonſtratum.

Conclvsiones, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripartitæ ſunt. nam conſtant ex enumeratione, amplificatione, & commiſeratione. Quattuor in locis vti poſſumus concluſionibus: in principio: ſecundùm narrationem: ſecundùm firmiſsimam argumentationem, in concluſione. Enumeratio eſt, per quam colligimus, & commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breuiter: vt renouetur, non redintegretur oratio: & ordine, quicquid erit dictum, referimus: vt auditor, ſi memoriæ mandauerit, ad id quod ipſe meminerit, reducatur. In qua curandum eſt, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim, & dedita opera comparata oratio videbitur eſſe, aut artificij ſignificandi, aut ingenij venditandi, vel memorię oſtentandę cauſa. quapropter initium enumerationis eſt à diuiſione ſumendum. deinde ordine breuiter exponendæ ſunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione & confutatione. Amplificatio, eſt quæ per locum communem inſtigationis auditorum cauſa ſumitur. Loci communes ex decem præceptis commodiſsime ſumuntur, adaugendi criminis cauſa.

Primus locus ſumitur ab auctoritate, cùm commemoramus, quantæ curæ ea res fuerit diis immortalibus, aut maioribus noſtris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus ſapientiſsimis, ſenatui. item maximè quomodo de his rebus legibus ſancitũ ſit. Secundus locus eſt, cùm conſideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: vtrùm ad omneis, quod atrociſsimum eſt: an ad ſuperiores (quod genus ij ſunt, à quibus

auctoritatis locus communis ſumitur)an ad pares, hoc eſt in eiſdem partibus animi,corporis,fortunarum poſitos: an ad inferiores,qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus eſt,quo percontamur quid ſit euenturum, ſi omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, oſtendimus quid periculorum aut incommodorum conſequatur. Quartus locus eſt,quo demonſtratur, ſi huic ſit remiſſum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, ſi ſemel aliter iudicatum ſit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut perperam factum,aut erratum iudicium corrigere poſsit. quo in loco non incommodum erit vti ceterarum rerum comparatione, vt oſtendamus alias res poſſe aut vetuſtate ſedari, aut conſilio corrigi: huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futuram. Sextus locus eſt, cùm oſtendemus ex conſilio factum, & dicemus voluntario facinori nullam eſſe excuſationem, ſed imprudentiæ iuſtam deprecationem paratam.

Septimus locus eſt, quo oſtendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum eſſe: quod genus, iniuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid,quarum rerum cauſa bella ſuſcipiuntur,& cum hoſtibus de vita dimicatur. Octauus locus eſt,quo oſtendimus, non vulgare, ſed ſingulare eſſe maleficium, ſpurcum, nefarium, inuſitatum: quo maturius & atrocius vindicandum ſit. Nonus locus conſtat ex peccatorum comparatione, quaſi cùm dicemus,maius eſſe maleficiũ ſtuprare ingenuam,quàm ſacrum lædere: quòd alterum propter egeſtatem,alterum propter intemperantem ſuperbiam fiat. Decimus locus eſt,per quem ómnia quæ in negotio gerendo acta ſunt,quæq́ue rem conſequi ſolent, exponemus acriter,& criminoſè, & diligẽter,vt agi res,& geri negotium videatur,rerum conſequentium enumeratione.Miſericordia commouebitur auditoris animus,ſi variam fortunarum commutationem dicemus: ſi oſtendemus, in quibus commodis fuerimus, quibúſque in incommodis ſimus comparatione.ſi quæ nobis futura ſint,niſi cauſam obtinuerimus,enumerabimus, & oſtendemus.ſi ſupplicabimus,& nos ſub eorum,quorum miſericordiam captabimus, poteſtatem ſubüciemus.ſi quid noſtris parentibus, liberis, ceteris neceſſariis caſurum ſit propter noſtras calamitates, aperiemus: & ſimul oſtendemus,illorum nos ſollicitudine,& miſeria,non noſtris incommodis dolere.ſi de clementia,humanitate, miſericordia noſtra,qua in alios vſi ſumus ,aperiemus.ſi nos ſemper,aut diu in malis fuiſſe oſtendemus.ſi noſtrum fatum,aut fortunam cóqueremur. ſi animum noſtrum fortem,patientem incommodorum oſtendemus futurum. Commiſerationem breuem eſſe oportet.nihil enim lacryma citius areſcit. Ferè locos omneis obſcuriſsimos totius artificij tractauimus in hoc libro . quapropter huic volumini modus hic ſit. reliquas præceptiones, quoad videbitur,in tertium librum transferemus. Hæc ſi,vt conquiſitè conſcripſimus,ita diligenter fueris conſecutus,& nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus,& tute noſtram diligentiam laudabis,tuáque perceptione lætabere:tu ſcientior eris præceptorum artificio,nos alacriores ad reliquum perſoluendum . Verùm hæc futura ſatis ſcio.te enim non ignoro. ſed nos deinceps ad cetera præcepta tranſeamus,vt (quòd libentiſsimè facimus)tuæ rectiſsimæ voluntati morem geramus.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM

LIBER TERTIVS.

AD OMNEM iudicialem cauſam quemadmodum conueniret inuentionem rerum accommodari, ſatis abundanter, vt arbitror, ſuperioribus libris demonſtratum eſt. Nunc earum rationem rerum inueniendarum, quæ pertinent ad cauſas deliberatiuas, & demonſtratiuas, in hunc librum tranſtulimus: vt omnis inueniendi præceptio tibi quamprimùm perſolueretur. Reliquę quattuor partes erãt artificij.De tribus partibus in hoc libro dicemus:diſpoſitione,pronunciatione,memoria.De elocutione,quia plura dicenda videntur,in quarto libro conſcribere maluimus:quem, vt arbitror, tibi librum

celeriter abſolutū mittemus,nequid tibi rhetoricæ artis deeſſe poſsit. Interea prima quęque & nobiſcum, cum voles, & interdum ſine nobis legendo conſequêre,nequid impediare, quin ad hanc vtilitatem pariter nobiſcum progredi poſsis. Nunc tu fac vt attentum te præbeas: nos proficiſci ad inſtituta pergemus.

DELIBERATIONES partim huiuſmodi ſunt, vt quæratur, vtrum potius faciendum ſit:partim huiuſmodi, vt quid potiſsimum ſit faciendum, conſideretur. Vtrum potius,hoc modo: Karthago delenda,an relinquenda videatur. Quid potiſsimum,hoc pacto: vt ſi Annibal conſultet,cùm ex Italia Karthaginem arceſsitur, in Italia permaneat,an domum redeat,an in Ægyptum profectus,occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipſæ propter ſe conſultandæ ſunt:vt ſi deliberet Senatus,captiuos ab hoſtibus redimat, an non: partim propter aliquam extraneam cauſam veniunt in deliberationem, & conſultationem: vt ſi deliberet Senatus bello Italico ſoluátne legibus Scipionem, vt cum liceat ante tempus conſulem fieri: partim & propter ſe ſunt deliberandæ, & magis propter extraneam cauſam veniunt in conſultationem: vt ſi deliberet Senatus, bello Italico ſociis ciuitatem det,an non. In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipſam rem accommodabitur: in quibus extranea cauſa efficiet deliberationem, in his ea ipſa cauſa erit adaugenda, aut deprimenda. Omnem deliberationem eorum,qui ſententiam dicent, finem ſibi conueniet vtilitatis proponere, vt omnis eò totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas parteis in ciuili conſultatione diuiditur: tutam,& honeſtam. Tuta eſt,quæ conficit inſtantis,aut conſequentis periculi vitationem qualibet ratione. Hæc diſtribuitur in vim,& dolum: quorū aut alterum ſeparatim,aut vtrunque ſumemus coniunctim. Vis diſcernitur per exercitus, claſſeis,arma, tormenta,euocationes hominum,& alias res huiuſmodi. Dolus conſumitur in pecunia, pollicitatione, diſsimulatione, maturatione, mentitione, & ceteris rebus,de quibus magis idoneo tempore loquemur, ſiquando de re militari, aut de adminiſtratione reipublicæ ſcribere velimus. Honeſta res diuiditur in rectum, & laudabile. Rectum eſt, quod cum virtute & officio fit. Id diuiditur in prudentiam,iuſtitiam,fortitudinem, modeſtiam. Prudentia eſt calliditas, quæ ratione quadam poteſt delectum habere bonorum, & malorum. Dicitur item prudentia ſcientia cuiuſdam artificij. Et appellatur prudentia multarum rerum memoria, & vſus complurium negotiorum. Iuſtitia eſt æquitas,ius ſuum vnicuique tribuens pro dignitate cuiuſque. Fortitudo eſt rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemtio, & laboris cum vtilitatis ratione perpeſsio. Modeſtia eſt in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus vtemur in dicendo, ſi commoda cum incommodis conferemus: cùm alterum ſequi,alterum vitare cohortabimur: aut ſiquam ad rem cohortabimur aliquem,cuius rei aliquā diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere: & quomodo, & qua quidque ratione fieri poſsit,oſtendemus. Aut ſi ſuadebimus quippiam,cui ſimilis rei geſtæ aut pręſentem,aut auditam memoriam poſsimus habere: qua in re facile quod velimus, exemplo allato perſuadere poterimus. Iuſtitiæ partibus vtemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum dicemus miſereri oportere: ſi oſtendemus,benè merentibus gratiam referri cōuenire:ſi demonſtrabimus,vlciſci male meritos oportere:ſi fidem magnopere cenſebimus conſeruandā: ſi leges & mores ciuitatis egregie ſeruari dicemus oportere: ſi ſocietates atq; amicitias dicemus ſtudioſe coli cōuenire:ſi,quod ius in parenteis,deos,patriam natura cōparauit, id religioſe colendum demonſtrabimus:ſi hoſpitia,clientelas,cognationes,affinitates caſtè colendas eſſe dicemus: ſi nec prece,nec pretio,nec gratia,nec periculo,nec ſimultate à via recta oſtendemus deduci oportere: ſi dicemus in omnibus æquabile ius ſtatui conuenire. His atque huiuſmodi partibus iuſtitiæ,ſiquā rem in concione,aut in concilio faciendā cenſebimus,iuſtā eſſe oſtendemus:contrariis,iniuſtam.ita fiet vt eiſdem locis & ad ſuadendum,& ad diſſuadendū ſimus parati. Sin fortitudinis retinendę cauſa faciendum quid eſſe dicemus,oſtēdemus res magnas,& excelſas ſequi,& appetere oportere: & itē res

humileis, & indignas viris fortibus, viros forteis propterea contemnere oportere, nec idoneas pro dignitate ſua iudicare. Item ab nulla re honeſta periculi,aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortem turpitudine haberi: nullo dolore cogi, vt ab officio recedatur:nullius pro rei veritate metuere inimicitias:quodlibet pro patria,parentibus, hoſpitibus, amicis, & his rebus, quas iuſtitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet ſuſcipere laborem. Modeſtiæ partibus vtemur, ſi nimias libidines honoris, pecuniæ,& ſimilium rerum vituperabimus: ſi vnamquanque rem certo naturæ termino definiemus: ſi denique quid cuique ſatis ſit, oſtendemus,& nimiùm progredi diſſuadebimus,& modum vnicuique rei ſtatuemus. Huiuſmodi partes ſunt virtutis,amplificandæ, ſi ſuadebimus: attenuandæ, ſi ab his dehortabimur, vt hæc attenuentur, quæ ſuprà demonſtraui.nam nemo erit qui cenſeat à virtute recedendum:verùm aut res non huiuſmodi dicetur eſſe,vt virtutem poſsimus egregiam experiri:aut in contrariis potius rebus, quàm in his virtus conſtare oſtendetur. Item,ſiquo pacto poterimus,quamis,qui contrà dicet,iuſtitiam vocarit,nos demonſtrabimus ignauiã eſſe,& inertiam, ac prauam libertatem. Quam prudentiã appellarit,ineptam,& garrulã,&odioſam ſcientiam eſſe dicemus. Quam ille modeſtiam dicet eſſe, eam nos inertiam,& diſſolutam negligentiam eſſe dicemus. Quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam, & inconſideratam appellabimus temeritatem. Laudabile eſt,quod conficit honeſtam,& præſentem,& conſequentem commemorationem.hoc nos eò à recto ſeparauimus,non quòd hę quattuor partes quæ ſubiiciuntur ſub vocabulo recti, hanc honeſtatis commemorationem dare non ſoleant: ſed quanquam ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicendo ſeorſum tractandum eſt hoc ab illo.neque enim ſolùm laudis cauſa rectũ ſequi conuenit, ſed ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. Cùm igitur erit demonſtratum rectum,laudabile eſſe demonſtrabimus, aut ab idoneis hominibus, vt ſiqua res honeſtiori ordini placeat,quæ à deteriore ordine improbetur: aut ab aliquibus ſociis, aut omnibus ciuibus,exteris nationibus,poſteríſque noſtris. Cùm huiuſmodi locorum diuiſio ſit in conſultatione, breuiter aperienda eſt tractatio totius cauſæ. Exordiri licebit vel à principio, vel ab inſinuatione, vel iiſdem rationibus, quibus in iudiciali cauſa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit.Et quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt vtilitas: & ea diuiditur in rationem tutam,atque honeſtam:ſi vtrunque poterimus oſtendere,vtrunque pollicebimur nos in dicendo demonſtraturos eſſe. ſin alterum demõſtraturi erimus,ſimpliciter,quod dicturi ſumus,oſtendemus. At ſi noſtram rationem tutam eſſe dicemus,diuiſione vtemur in vim,&conſilium. Nam quod in docendo rei dilucidandæ cauſa dolum appellauimus,id in dicendo honeſtius conſilium appellabimus. Si rationis noſtræ ſententiam rectam eſſe dicemus,& omnes partes recti incident,quadripartita diuiſione vtemur:ſi non incident,quot erunt,tot exponemus in dicendo.In confirmatione, & confutatione vtemur locis, quos antè oſtendimus, noſtris confirmandis, contrariis confutandis. Argumentationis artificioſæ tractandæ ratio de ſecundo libro petetur. Sed ſi acciderit,vt in conſultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honeſta, ſententia ſit: vt in deliberatione eorum, qui à Pœnis circunſeſsi deliberant quid agant: qui tutam rationem ſequi ſuadebit, vtetur his locis: Nullam rem vtiliorem eſſe incolumitate:virtutibus vti neminem poſſe,qui ſuas rationes in tuto nõ collocarit: ne deos quidem eſſe auxilio iis,qui ſe conſultò in periculum mittant:honeſtum nihil oportere exiſtimari,quod non ſalutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam,his locis vtetur:Virtutem nullo tempore relinquendam:vel dolorem, ſi is timeatur:vel mortem,ſi ea formidetur,dedecore,& infamia leuiorem eſſe: conſiderare, quæ ſit turpitudo conſecutura. at non immortalitatem, neque æternam incolumitatem conſequi: nec eſſe exploratum illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos: virtute vel vltro ad mortem proficiſci, eſſe præclarum:fortitudini fortunam quoque eſſe adiumento ſolere: eum tutò viuere,qui honeſtè viuat,non qui in præſentia incolumis ſit:& eum,qui turpi-

ter viuat,incolumem in perpetuum eſſe non poſſe. Concluſionibus ferè ſimilibus in his, & in iudicialibus cauſis vti ſolemus,niſi quòd his maxime cõducit,quàmplurima rerum antè geſtarum exempla proferre. Nunc ad demonſtratiuum cauſæ genus tranſeamus.

QVONIAM hæc cauſa diuiditur in laudem, & vituperationem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus,ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda.Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum,& corporis,& animi. Rerum externarum ſunt ea, quæ caſu , aut fortuna ſecunda,aut aduerſa accidere poſſunt : vt genus,educatio,diuitiæ,poteſtates,gloriæ,ciuitates,amicitiæ,& cetera quæ huiuſmodi ſunt,& ea quæ his contraria. Corporis ſunt ea,quæ natura corpori tribuit commoda ,aut incommoda: vt velocitas,vires,dignitas, valetudo, & quæ his contraria ſunr. Animi ſunt ea,quæ conſilio & cogitatione noſtra conſtant:vt prudentia,iuſtitia,fortitudo,modeſtia,& quæ his contraria ſunt.Erit igitur hæc confirmatio,& confutatio nobis.In huiuſmodi autem cauſa principium ſumetur aut à noſtra,aut ab eius,de quo loquemur,aut ab eorum,qui audient,perſona,aut abs re. Ab noſtra,ſi laudabimus,dicemus nos aut officio facere,quòd cauſa neceſsitudinis intercedat: aut ſtudio, quòd eiuſmodi virtutis ſit,vt omnes cõmemorare debeant velle:aut quòd rectum ſit ex aliorum laude oſtendere,qualis noſter animus ſit.Sin vituperabimus, aur merito facere , quòd ita tractati ſumus:aut ſtudio, quòd vtile putemus eſſe, ab omnibus vnicam malitiam, atque nequitiam cognoſci : aut quòd placeat oſtendi, quid nobis diſpliceat,ex aliorum vituperatione. Ab eius perſona,de quo loquemur,ſi laudabimus, vereri nos dicemus,vt illius facta verbis cõſequi poſsimus:omneis homines illius virtutes prædicare oportere:ipſa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire.Sin vituperabimus , ea quæ videbimus contrariè paucis verbis commutatis dici poſſe, dicemus : vt paullo ſuprà exempli cauſa demonſtratum eſt. Ab auditorum perſona, ſi laudabimus, dicemus,quoniam non apud ignotos laudemus,nos monendi cauſa pauca eſſe dicturos: aut ſi erunt ignoti, vt talem virum velint cognoſcere,petemus.quoniã in eodem virtutis ſtudio ſint, apud quos laudemus , atque ille, qui laudatus fuerit, ſperare nos facile iis, quibus velimus,huius facta probaturos. Contraria vituperatio,quoniã norint,pauca de nequitia eius nos eſſe dicturos:quòd ſi ignorent,petemus,vt cognoſcant,vti malitiam vitare poſsint:quoniã diſsimiles ſint,qui audiunt,atque ille qui vituperatur,ſperare nos illius vitam vehementer eos improbaturos. Ab rebus ipſis,incertos eſſe quid potiſsimum laudemus:vereri nos,ne,cum multa dixerimus,plura prætereamus:& quę ſimileis ſententias habebũt:quibus ſententiis cõtraria ſumuntur à vituperatione. Principio tractato ab aliqua harum,quas antè commemorauimus,rationum,narratio nõ erit vlla,quæ neceſſariò conſequatur.ſed,ſiqua inciderit,cùm aliquod factum eius,de quo loquemur , nobis narrandum ſit cum laude, aut vituperatione,præceptio narrandi de primo libro repetetur.Diuiſione hac vtemur:primò exponemus quas res laudaturi ſumus,aut vituperaturi. deinde,vt quęque,quóue tempore res erit geſta,ordine dicemus,vt quid,quámq;tutè,cautéque egerit,intelligatur . Sed exponere oportebit animi virtutes , aut vitia: deinde commoda, aut incommoda corporis , aut rerum externarum , quomodo ab animo tractata ſint,demonſtrare.Ordinem hunc adhibere in demonſtranda vita debemus. Ab externis rebus,genus in laude,quibus maioribus natus ſit . ſi bono genere , parem , aut excellentiorem fuiſſe : ſi humili genere, ipſum in ſuis , non in maiorum virtutibus habuiſſe præſidium . In vituperatione , ſi bono genere , dedecori ſuis maioribus fuiſſe : ſi malo, tamen his ipſis detrimento fuiſſe.Educatio in laude:bene & honeſte in bonis diſciplinis per omnem pueritiam educatum eſſe.in vituperatione,è cõtrario.Deinde tranſire oportet ad corporis commoda. À natura,in laude,ſi ſit dignitas,atque forma,laudi fuiſſe eam, non quemadmodum ceteris,detrimento,atque dedecori.ſi vires,arque velociras egregia, honeſtis hæc exercitationibus , & induſtria dicemus comparata . ſi valetudo , ex perpetua diligentia , & temperantia cupiditatum . In vituperatione , ſi erunt hæc corporis commoda, his male vſum dicemus , quæ caſu & natura tanquam quilibet gladiator

habuerit. ſi non erunt, præter formam, omnia ipſius culpa & intemperantia non fuiſſe dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res, & in his animi virtutes, atque vitia conſiderabimus: diuitiæ, an paupertas fuerit: & quæ poteſtates, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ, & quid fortiter in inimicitiis gerendis fecerit: cuius cauſa ſuſceperit inimicitias: qua fide, beneuolentia, officio geſſerit amicitias. In diuitiis qualis, aut in paupertate cuiuſmodi fuerit: quemadmodum habuerit in poteſtatibus gerendis animum. Si interierit, cuiuſmodi mors eius fuerit, cuiuſmodi res mortem eius ſit conſecuta. Ad omneis autem res, in quibus animus hominis maxime conſideratur, illę quattuor animi virtutes erunt accommodandæ: vt, ſi laudemus, aliud iuſtè, aliud fortiter, aliud modeſtè, aliud prudenter factum eſſe prædicemus: Sin vituperabimus, aliud iniuſtè, aliud ignauè, aliud immodeſtè, aliud ſtultè factum eſſe dicamus. Perſpicuum eſt iam nimirum ex hac diſpoſitione, quemadmodum ſit tractanda tripartita diuiſio laudis, & vituperationis, ſi illud etiam aſſumſerimus, non neceſſe eſſe nos omneis has parteis in laudem, aut vituperationem transferre, propterea quòd ſæpe ne incidunt quidem: ſæpe ita tenuiter incidunt, vt non ſint neceſſariæ dictu. Quapropter eas parteis, quæ firmiſsimæ videbuntur, legere oportebit. Concluſionibus breuibus vtemur, enumeratione ad exitum cauſæ: in ipſa cauſa crebras & breueis amplificationes interponemus per locos communeis. Nec hoc genus cauſæ, eò quòd raro accidat in vita, negligentius conſiderandum eſt. neque enim id, quod poteſt accidere, vt faciendum ſit aliquando, non oportet velle quàm accommodatiſsimè poſſe facere. Et ſi ſeparatim hæc cauſa minus ſæpe tractatur: at in iudicialibus, in deliberatiuis cauſis ſæpe magnæ partes verſantur laudis, ac vituperationis. quare in hoc quoque genere cauſæ nonnihil induſtriæ conferendum putauimus. Nunc abſoluta nobis difficilima parte rhetoricæ, hoc eſt inuentione perpolita, atque ad omne cauſæ genus accommodata, tempus eſt ad ceteras parteis orationis proficiſci. Deinceps igitur de diſpoſitione dicemus.

QVONIAM diſpoſitio eſt, per quam illa quæ inuenimus, in ordinem redigimus, vt certo quidque loco pronuncietur: videndum eſt cuiuſmodi rationem in diſponendo nos habere conueniat. Genera diſpoſitionis ſunt duo: vnum ab inſtitutione artis profectum: alterum ad caſum temporis accommodatum. Ex inſtitutione artis diſponemus, cùm ſequemur eam præceptionem, quam in primo libro expoſuimus: hoc eſt, vt vtamur principio, narratione, diuiſione, confirmatione, confutatione, concluſione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum eſt antè, in dicendo ſequemur. Item ex inſtitutione artis non modò totas cauſas per orationem, ſed per ſingulas quoque argumentationis parteis diſponemus, quemadmodum in ſecundo libro docuimus: id eſt expoſitionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex expoſitio eſt: vna per orationes, altera per argumentationes ab inſtitutione artis profecta. Eſt autem & alia diſpoſitio, quæ, cùm ab ordine artificioſo recedendum eſt, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: vt ſi à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmiſsima argumentatione, aut à litterarum aliquarum recitatione: aut ſi ſecundum principium confirmatione vtamur, deinde narratione: aut ſiquam huiuſmodi permutationem ordinis faciamus, quorum nihil, niſi cauſa poſtulet, fieri oportebit. Nam ſi vehementer aures auditorum obtuſæ videbuntur, atque animi defatigati ab aduerſariis multitudine verborum, commode poterimus principio ſuperſedere, & exordiri cauſam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. deinde, ſi commodum erit, quod non ſemper neceſſe eſt, ad principij ſententiam reuerti licebit. Si cauſa noſtra magnam difficultatem videbitur habere, vt nemo æquo animo principium poſſit audire, à narratione cùm incœperimus, ad principij ſententiam reuertamur, licebit. Si narratio parum probabilis erit, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus, & tranſlationibus partium ſæpe vti neceſſe eſt, cum ipſa res artificioſam diſpoſitionem artificioſe commutare cogit. In confirmatione, & confutatione, argu-

mentationum diſpoſitiones huiuſmodi conuenit habere: firmiſsimas argumentationes in primis & poſtremis cauſæ partibus collocare: mediocreis, & neque inutileis ad dicendum, neque neceſſarias ad probandum, quæ ſi ſeparatim ac ſingulæ dicantur, infirmæ ſint:cum ceteris coniunctæ,firmæ, & probabiles fiunt, interponi,& in medio collocari oportet.Nām ſtatim re narrata expectat animus auditoris, ex qua re cauſa confirmari poſsit. quapropter continuò firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrimè dictum facilè memoriæ mandatur, vtile eſt,cùm dicere deſinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc diſpoſitio locorum, tanquam inſtructio militum facillime in dicendo,ſicut illa in pugnando, parere victoriam poterit.

Pronvntiationem multi maximè oratori vtilem dixerunt eſſe, & ad perſuadendum plurimùm valere. nos quidem vnam eam de quinque rebus plurimum poſſe non facilè dixerimus:nec egregiè magnā eſſe vtilitatem in pronunciatione audacter confirmauerimus. Nam commodæ inuentiones,& concinnæ verborum elocutiones,& partium cauſæ artificioſæ diſpoſitiones, & horum omnium diligens memoria ſine pronunciatione,non plus,quàm ſine his rebus pronunciatio ſola valere poterit. Quare,quia nemo de ea re diligenter ſcripſit (nam omnes vix poſſe putarunt de voce,vultu, geſtu, dilucide ſcribi, cùm hæ res ad ſenſus noſtros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda eſt,non negligenter videtur tota res conſideranda. Diuiditur igitur pronunciatio in vocis figuram, & corporis motum. Figura vocis eſt ea, quæ ſuum quendam poſsidet habitum,ratione & induſtria comparatum. Ea diuiditur in treis parteis: magnitudinem,firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem vocis maximè comparat natura, nonnihil adauget, ſed maximè conſeruat cura. Firmitudinem vocis maxime natura comparat, nonnihil adauget, & maxime conſeruat exercitatio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc eſt, vt eam torquere in dicendo pro noſtro commodo poſsimus, maximè faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis, & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil nos attinet commonere,niſi vt ab iis, qui non inſcij ſunt eius artificij, ratio curandę vocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conſeruatur ratione declamationis, & de mollitudine vocis, quæ maximè neceſſaria eſt oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum videtur. Firmam igitur maximè poterimus in dicendo vocem conſeruare, ſi quàm maximè ſedata & depreſſa voce principia dicemus. nam læditur arteria, ſi antè quàm leni voce bene permulſa ſit, acri clamore compleatur. Etiam interuallis longioribus vti conueniet. recreatur enim ſpiritu vox, & arteriæ reticendo acquieſcunt. Et continuum clamorem remittere, & ad ſermonem tranſire oportet (commutationes enim faciunt, vt multo genere vocis effuſo in omni voce integri ſimus (& acutas vocis exclamationes uitare. ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis exclamatione: & ſi quis ſplendor eſt vocis, conſumitur vno clamore vniuerſus. & vno ſpiritu continenter multa dicere in extrema conueniunt oratione.fauces enim caleſiunt, & arteriæ complentur: & vox,quæ variè tractata eſt, reducitur in quendam ſonum æquabilem, atque conſtantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iure debetur, velut accidit in hac re. Nam, quæ diximus ad vocem conſeruandam prodeſſe, eadem attinent ad ſuauitatem pronunciationis: vt quod noſtræ voci profit, idem voluptate auditoris probetur. Vtile eſt ad firmitudinem vocis ſedata vox in prıncipio. quid inſuauius, quàm clamor in exordio cauſæ? Interualla vocem confirmant.eadem ſententias concinniores diuiſione reddunt, & auditori ſpatium cogitandi relinquunt. Conſeruat vocem continui clamoris remiſsio: & auditorem quidem varietas maxime delectat, cum & ſermone animum eius retinet, & exſuſcitat clamore. Acuta exclamatio vocem & fauceis vulnerat: eadem lædit auditorem. habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in

dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio eſt voci. quid? hæc eadem, nónne animum vehementiſsime calefacit auditoris in totius concluſione cauſæ? Quoniam igitur res eædem vocis firmitudini, & pronunciationis ſuauitati proſunt, de vtraque re ſimul erit in præſentia dictum: de firmitudine, & de ſuauitate, quæ coniuncta fuerunt: cetera ſuo loco paullo pòſt dicemus. Mollitudò igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis conſideranda eſt. eam diuidimus in ſermonem, contentionem, amplificationem. Sermo, eſt oratio remiſſa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio, eſt oratio acris, & ad confirmandum, & confutandum accommodata. Amplificatio, eſt oratio, quæ aut ad iràcundiam inducit, aut ad miſericordiam trahit animum auditoris. Sermo diuiditur in parteis quattuor: dignitatem, demonſtrationem, narrationem, iocationem. Dignitas, eſt oratio cum aliqua grauitate; & vocis remiſsione. Demonſtratio, eſt oratio, quæ docet remiſſa voce quomodo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio, eſt rerum geſtarum, aut proinde ac geſtarum expoſitio. Iocatio, eſt oratio, quæ ex aliqua re riſum pudentem, & liberalem poteſt comparare. Contentio diuiditur in continuationem, & diſtributionem.

Continuatio, eſt orationis enuntiandæ acceleratio clamoſa. Diſtributio, eſt in contentione oratio frequens cum raris & breuibus interuallis acri vociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem, & conqueſtionem. Cohortatio eſt, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conqueſtio, eſt oratio quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad miſericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo vocis in treis parteis diuiſa eſt, & hæ ipſe partes ſunt in octo parteis alias diſtributæ: harum octo partium, quæ cuiuſque idonea pronuntiatio ſit, demonſtrandum videtur. Sermo, cùm eſt in dignitate, plenis faucibus quàm ſedatiſsima, & depreſsiſsima voce vti conueniet: ita tamen, vt ne ab oratoria conſuetudine ad tragicam tranſeamus. Cùm autem eſt in demonſtratione, voce paullulum attenuata, crebris interuallis, & diuiſionibus oportet vti: vt ipſa pronuntiatione eàs res, quas demonſtrabimus, inſerere, atque inculcare videamur in animis auditorum. Cùm autem ſermo in narratione eſt, tum vocum varietate opus eſt: vt quo quidque pacto geſtum ſit, ita narrari videatur. Strenue quod volumus oſtendere factum, celeriuſcule dicemus: at aliud otioſe retardabimus. deinde modò acriter, tum clementer, mæſtè, hilariter, in omneis parteis commutabimus, vt verba, ita pronuntiationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, reſponſa, ſiquæ admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter animaduertemus, vt omnium perſonarum ſenſus, atque animos voce exprimamus. Sin erit ſermo in iocatione, leuiter tremebunda voce, cum parua ſignificatione riſus, ſine vlla ſuſpicione nimiæ cachinnationis, leniter oportebit à ſermone ſerio vocem ad liberalem iocum torquere. Cùm autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per diſtributionem faciendum eſt, in continuatione adaucto mediocriter ſono vocis, verbis continuandis, vocem quoque adaugere oportebit, & torquere ſonum, celeriter cum clamore verba conficere, vt vim volubilem orationis vociferatio conſequi poſsit: in diſtributione vocem ab imis faucibus exclamatione quàm clariſsima adhibere oportet: & quantum ſpatij per ſingulas exclamationes ſumſerimus, tantum inter ſingula interualla ſpatij conſumere iubemur. In amplificationibus, cum cohortatione vtemur voce attenuatiſsima, clamore leni, ſono æquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conqueſtione vtemur voce depreſſa, inclinato ſono, crebris interuallis, longis ſpatiis, magnis commutationibus. De figura vocis ſatis dictum eſt: nunc de corporis motu dicendum videtur. Motus, eſt corporis geſtus, & vultus moderatio quædam, quæ probabiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Conuenit in vultu pudorem & acrimoniam ineſſe: In geſtu nec venuſtatem conſpicuam, nec turpitudinem eſſe, ne aut hiſtriones, aut operarij videamur eſſe. Ad eaſdem igitur parteis, in qua vox eſt diſtributa, motus quoque corporis ratio videtur eſſe accommodanda,

Nam ſi erit ſermo cum dignitate, ſtantes in veſtigio, leui dexteræ motu loqui oportebit: hilaritate, triſtitia, mediocritate vultus ad ſermonis ſententias accommodata.

Sin erit in demonſtratione ſermo, paullulum corpus à ceruicibus demittemus. Nam hoc eſt à natura datum, vt quamproximè tum vultum admoueamus ad auditores, ſiquam rem eos docere, & vehementer inſtigare velimus. Sin erit in narratione ſermo, idem motus poterit idoneus eſſe, qui paullo antè demonſtrabatur in dignitate. Sin in iocatione, vultu quandam debebimus hilaritatem ſignificare ſine commutatione geſtus. Si contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili vultu, acri aſpectu vtemur. Sin contentio fiet per diſtributionem, celeri porrectione brachij, inambulatione, pedis dextri rara ſupploſione, acri & defixo aſpectu vti oportebit. Si vtemur amplificatione per cohortationem, paullo tardiore & conſideratiore geſtu conueniet vti: ſimilibus ceteris rebus atque in contentione per continuationem. Sin vtemur amplificatione per conqueſtionem, fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam ſedato & conſtanti geſtu, mæſto & conturbato vultu vti oportebit. Non ſum neſcius, quantum ſuſceperim negotij, qui motus corporis exprimere verbis, & voces imitari ſcriptura conatus ſim. Verùm nec hoc confiſus ſum poſſe fieri, vt de his rebus ſatis commodè ſcribi poſſet: nec ſi id fieri non poſſet, hoc quod feci, fore inutile putabam, propterea quòd hîc admonere voluimus quod oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc tamen ſcire oportet, pronunciationem bonam id efficere, vt res ex animo agi videatur. Nunc ad theſaurum inuentorum, atque omnium partium rhetoricæ cuſtodem memoriam tranſeamus.

MEMORIA vtrùm habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiſcatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque conſtet in hac re multum valere artē & præceptiomem, ita de ea re loquemur. Placet enim nobis eſſe artificioſam memoriam: quare placeat, aliàs oſtendemus: in præſenti cuiuſmodi ea ſit, aperiemus.

Sunt igitur duæ memoriæ: vna naturalis, altera artificioſa. Naturalis eſt ea, quæ noſtris animis inſita eſt, & ſimul cum cogitatione nata. Artificioſa eſt ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in ceteris rebus ingenij bonitas imitatur ſæpe doctrinam: ars porrò naturæ commoda confirmat & auget: ita fit in hac re, vt nonnunquam naturalis memoria, ſicui data eſt egregia, ſimilis ſit huic artificioſæ: porrò hæc artificioſa, naturæ commoda retineat, & amplificet ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria præceptione confirmanda eſt, vt ſit egregia: & hæc quæ doctrina datur, indiget ingenij. Nec hoc magis, aut minus in hac re, quàm in ceteris artibus fit, vt doctrina, & præceptione, natura niteſcat. Quare & illis qui natura memores ſunt, vtilis hæc erit inſtitutio, quod tute paullo pòſt intelligere poteris. Quòd ſi illi freti ingenio, noſtra præceptione non indigerent, tamen iuſta cauſa daretur, quare iis qui minus ingenij habent, adiumento velimus eſſe. Nunc de artificioſa memoria loquamur.

Conſtat igitur artificioſa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, perfecte, inſignitè aut natura, aut manu ſunt abſoluti, vt eos facilè naturali memoria comprehendere & amplecti queamus: vt ædeis, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia his ſimilia. Imagines ſunt formæ quædam, & notæ, & ſimulacra eius rei, quam meminiſſe volumus: quod genus, equi, leones, aquilæ: quorum memoriam ſi volemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiuſmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines conſtituere oporteat, oſtendamus. Quemadmodum igitur qui litteras ſciunt, poſſunt id quod dictum eſt, ſcribere, & recitare quod ſcripſerunt: ita qui μνημονικὰ didicerunt, poſſunt quæ audierunt, in locis collocare, & ex his memoriter pronunciare. Loci enim ceræ, aut chartæ ſimillimi ſunt: imagines, litteris: diſpoſitio & collocatio imaginum, ſcripturæ: pronunciatio, lectioni. Oportet igitur, ſi volumus multa meminiſſe, multos locos comparare, vt in multis locis multas imagines collocare poſſimus. Item putamus oportere ex

ordine hos locos habere,nequando perturbatione ordinis impediamur,quo ſecius quoto, quóque loco libebit, vel à ſuperiore , vel ab inferiore , vel à media parte imagines ſecuti , ea quæ mandata locis erunt, edere & proferre poſsimus . Nam vt ſi ordine ſtanteis notos complureis viderimus , nihil noſtra interſit, vtrùm à ſummo , an ab imo, an à medio nomina eorum dicere incipiamus : item in locis ex ordine collocâtis eueniet , vt in quamlibet partem , quoto,quóque loco libebit,imaginibus commoniti dicere poſsimus id quod locis mandauerimus. Quare & ex ordine locos comparare: & locos quos ſumſerimus, egregiè commeditari oportebit,vt perpetuò nobis hærere poſsint. Nam imagines , ſicut litteræ delentur,vbi nihil illis vtimur : loci tanquam cera , remanere debent. Et ne fortè in numero locorum falli poſsimus , quintum quenque locum placet notari: quod genus, ſi in quinto loco manum auream collocemus , & ſi in decimo aliquem notum , cui prænomen ſit Decimo : deinde facile erit ſimileis notas quinto quoque loco collocare. Item commodius eſt in derelicta , quàm in celebri regione locos comparare: propterea quòd frequentia , & obambulatio hominum conturbat & infirmat imaginum notas : ſolitudo conſeruat integras ſimulacrorum figuras . Præterea diſsimiles forma , atque natura loci comparandi ſunt , vt diſtinctè interlucere poſsint . nam ſi quis multa intercolumnia ſumſerit , conturbabitur ſimilitudine locorum , vt ignoret quid quoque loco collocarit : & magnitudine modica mediocreis locos habere oportet.nam & præter modum ampli vagas imagines reddunt , & nimis anguſti ſæpe non videntur poſſe capere imaginum collocationem . Tum nec nimis illuſtreis, nec vehementer obſcuros locos haberi oportet , ne aut obcæcentur tenebris imagines , aut ſplendore præfulgeant . Interualla locorum mediocria placet eſſe, ferè paullo plus, aut minus pedum tricenûm . nam vt aſpectus, ita cogitatio minus valet , ſiue nimis procul remoueris, ſiue vehementer prope admoueris id quod oportet videri . Sed quanquam facile eſt ei , qui paullo plura meminiſſe voluerit , quamuis multos & idoneos locos comparare : tamen, ſi quis forte ad iſta ſatis idoneos inuenire ſe non putabit , ipſe ſibi conſtituat quàm volet multos , licebit. cogitatio enim, quamuis regionem poteſt amplecti, & in ea ſitum loci cuiuſdam ad ſuum arbitrium fabricari & architectari. Quare licebit ſi hac promta copia contenti non erimus, noſmetipſos nobis cogitatione noſtra regionem conſtituere,& idoneorum locorum commodiſsimam diſtinctionem comparare. De locis ſatis dictũ eſt, nunc ad imaginum rationem tranſeamus. Quoniam ergo rerum ſimileis imagines eſſe oportet , & ex omnibus verbis noſmet nobis notas ſimilitudines eligere debemus, duplices ſimilitudines eſſe debent: vnæ rerum , alteræ verborum . Rerum ſimilitudines exprimuntur , cùm ſummatim ipſorum negotiorum imagines comparamus . Verborum ſimilitudines conſtituuntur , cùm vniuſcuiuſque nominis & vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam ſæpe vna nota , & imagine ſimplici comprehendemus, hoc modo : Vt ſi accuſator dixerit ab reo hominem veneno necatum, & hereditatis cauſa factum arguerit , & eius rei multos dixerit teſteis , & conſcios eſſe : ſi hoc primum , vt ad defendendum nobis expeditum ſit , meminiſſe volemus: in primo loco rei totius imaginem conformabimus : & ægrotum in lecto cubantem faciemus , illum ipſum de quo agetur , ſi formam eius tenebimus : ſi eum non cognouerimus , aliquem ægrotum non de minimo loco ſumemus , vt citò in mentem venire poſsit ; & reum ad lectum eius adſtituemus , dextra poculum , ſiniſtra tabulas , medico teſticulos arietinos tenentem . Hoc modo & teſtium, & hereditatis, & veneno necati memoriam habere poterimus. Item deinceps cetera crimina ex ordine in locis ponemus : & quotieſcunque rem meminiſſe volemus , ſi formarum diſpoſitione , & imaginum diligenti notatione vtemur , facilè ea quæ volemus , memoria conſequemur. Cùm verborum ſimilitudines imaginibus exprimere volemus , plus negotij ſuſcipiemus, & magis ingenium noſtrum exercebimus . id nos hoc modo facere oportebit : Iam domuitionem reges Atridæ parant . in loco conſtituere oportet manus ad cælum tollentem Domitium , cùm à

regibus Martiis loris cędatur.Hoc erit,Iam domuitionē reges. In altero loco Æſopum, & Cimbrum ſubornare Iphigeniam, Agamemnonem,& Menelaum : hoc erit, Atridæ parant.hoc modo omnia verba erunt expreſſa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, ſi naturalem memoriā exſuſcitauerimus hac notatione: vt verſu poſito, ipſi nobiſcum primùm tranſeamus bis,aut ter eum verſum : deinde cum imaginibus verba exprimamus.hoc modo naturæ ſuppeditabitur doctrina. nam vtraque ab altera ſeparata minus erit firma : ia tamen vt multo plus in doctrina, atque arte præſidij ſit. quod docere non grauaremur,ni metueremus, ne cùm ab inſtituto noſtro receſsiſſemus,minus commodè ſeruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc quoniam ſolet accidere, vt imagines partim acres, firmæ, & ad monendum idoneæ ſint : partim imbecilles & infirmæ, & quæ vix memoriam poſsint excitare: qua de cauſa vtrunque fiat,conſiderandum eſt : vt cognita cauſa, quas vitemus,& quas ſequamur imagines, ſcire poſsimus. Docet igitur nos ipſa natura quid oporteat fieri. nam ſi quas res in vita videmus paruas, vſitatas, quotidianas ,eas meminiſſe non ſolemus : propterea quòd nulla niſi noua,aut admirabili re commouetur animus.at ſi quid videmus, aut audimus egregiè turpe, aut honeſtum,inuſitatum,magnum,incredibile,ridiculum,id diu meminiſſe conſueuimus.Itémque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliuiſcimur plerunque : quæ acciderunt in pueritia,meminimus optimè ſępe.nec hoc alia de cauſa poteſt accidere,niſi quòd vſitatæ res facilè è memoria elabuntur:inſignes & nouæ manent in animo diutius.Solis exortus, curſus, occaſus nemo admiratur, propterea quòd quotidie fiunt : at eclipſeis ſolis mirantur,quia rarò áccidunt: & ſolis eclipſeis magis mirantur, quàm lunæ,quoniam hæ crebriores ſunt. Docet ergo, ſe natura,vulgari, & vſitata re non exſuſcitari : nouitate, & inſigni quodam negotio commoueri. Imitetùr igitur ars naturam : & quod ea deſiderat, inueniat : quod oſtendit, ſequatur. Nihil eſt enim quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primum : ſed rerum principia ab ingenio profecta ſunt, & exitus diſciplina comparantur. Imagines igirur nos in eo genere conſtituere oportebit, quod genus manere in memoria diutiſsimè poteſt : id accidet, ſi quàmmaxime notas ſimilitudines conſtituemus:ſi non mutas,nec vagas, ſed aliquid agenteis imagines ponemus : ſi egregiam pulchritudinem, aut vnicam turpitudinem eis attribuemus : ſi aliqua re exornabimus, vt ſi coronis, aut veſte purpurea, quo nobis notior ſit ſimilitudo : aut ſiqua re deformabimus, vt ſi cruentam, aut cœno óblitam, aut rubrica delibutam inducemus, quo magis inſignita ſit forma : aut ſi ridiculas res aliquas imaginibus attribuemus. nam ea res quoque faciet, vt facilius meminiſſe poſsimus. nam quas res vèras facilè meminimus, eaſdem fictas, & diligenter notatas meminiſſe non eſt difficile. Sed illud facere oportebit,vt identidem primos quoſque locos imaginum renouandarum cauſa celeriter animo percurramus. Scio pleroſque Græcos, qui de memoria ſcripſerunt, feciſſe,vt multorum verborum imagines conſcriberent: vti qui eas ediſcere vellent, paratas haberent, nequid in quærendo operæ conſumerent : quorum rationem aliquot de cauſis improbamus. Primùm, quòd in verborum innumerabilium multitudine ridiculum ſit mille verborum imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc valere, cùm ex infinita verborum copia modo aliud, modò aliud nos verbum meminiſſe oportebit?deinde,cur volumus ab induſtria quenquam remouere,vt nequid ipſe quærat,cùm illi omnia parata,quæſitáque tradamus? Præterea ſimilitudine alia alius magis commouetur. nam vt ſæpe formam ſiquam ſimilem cuipiam dixerimus eſſe, non omneis habeamus aſſenſores, quòd alij videtur aliud : ita fit in imaginibus, vt quæ nobis diligenter notæ ſint, eæ parum videantur inſignes aliis. Quare ſibi quenque ſuo commodo conuenit imagines comparare. Poſtremò præceptoris eſt docere, quemadmodum quæri quidque conueniat, & vnum aliquod, aut alterum, non omnia quæ eius generis erunt, exempli cauſa ſubiicere, quo res poſsit eſſe dilucidior : vt cùm de procemiis quærendis diſputamus, rationem damus quærendi, non mille procemiorum genera conſcri-

bimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc, ne forte verborum memoriam aut nimis difficilem, aut parum vtilem arbitreris, & ipſarum rerum memoria contentus ſis, quòd & vtiliores ſint, & plus habeant facilitatis: admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere eos, qui velint res faciliores ſine labore & moleſtia facilè meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe antè exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, vt verſus meminiſſe poſſimus: ſed vt hac exercitatione, illa rerum memoria, quæ pertinet ad vtilitatem, confirmetur: vt ab hac difficili conſuetudine, ſine labore ad illam facilitatem tranſire poſsimus. Sed cùm in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio ſine ſumma aſsiduitate exercitationis: tum vero in μνημονικῆ minimum valet doctrina, niſi induſtria, ſtudio, labore, diligentia comprobetur. Quamplurimos igitur locos vt habeas, & quàm maximè ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. non enim, ſicut à ceteris ſtudiis abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos poteſt cauſa deducere aliqua. nunquam eſt enim, quin aliquid memoriæ tradere velimus, & tum maximè, cùm aliquo maiore negocio detinemur. Quare cùm ſit vtile facilè meminiſſe, non te fallat, quòd tantopere vtile ſit, quanto labore ſit appetendum: quod poteris exiſtimare vtilitate cognita. Pluribus verbis ad eam te hortari non eſt ſententia: ne aut tu noſtro, aut nos tuo ſtudio diffidere, aut minus, quàm res poſtulat, dixiſſe videamur. de quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quaſque parteis in animo frequentato, & quod maximè neceſſe eſt, exercitatione confirmato.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER QVARTVS.

QVONIAM in hoc libro C. Herenni de elocutione conſcripſimus, & quibus in rebus opus fuit exemplis, noſtris vſi ſumus, & id fecimus præter conſuetudinem Græcorum, qui de hac re ſcripſerunt: neceſſario faciendum eſt, vt paucis rationem noſtri conſilij demus. Atque hoc nos neceſsitudine facere, non ſtudio, ſatis erit ſigni, quòd in ſuperioribus libris nihil neque ante rem, neque præter rem locuti ſumus. Nunc, ſi pauca, quæ res poſtulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum eſt artis, ita vti inſtituimus, perſoluemus. Sed facilius noſtram rationem intelliges, ſi prius quid illi dicant, cognoueris. Compluribus de cauſis putant oportere, cùm ipſi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, vniuſcuiuſque generis ab oratore, aut poëta probato ſumtum ponere exemplum. Et primùm ſe id modeſtia commotos facere dicunt, propterea quòd videatur eſſe oſtentatio quædam, non ſatis habere præcipere de artificio, ſed etiam ipſos videri velle artificioſe gignere exempla: hoc eſt, inquiunt, oſtentare ſe, non artem oſtendere. Quare pudor in primis eſt ad eam rem impedimento, ne nos ſolos probare, nóſque ſolos amare, alios contemnere, & deridere videamur. Etenim cùm poſsimus ab Ennio ſumtum, aut à Graccho ponere exemplum, videtur eſſe arrogantia, illa relinquere, & ad ſua deuenire. Præterea exempla, teſtimoniorum locum obtinent. id enim quod admonuerit, & leuiter præceperit ars & ratio, exemplo, ſicut teſtimonio, comprobatur. Non igitur ridiculus ſit, ſiquis in lite, aut in iudicio, domeſticis teſtibus pugnet, & ſuo ipſius teſtimonio abutatur? Vt enim teſtimonium, ſic exemplum rei confirmandæ cauſa ſumitur. Non ergo oportet hoc, niſi à probatiſsimo ſumi: ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipſum confirmatione. etenim neceſſe eſt aut ſe omnibus anteponant, & ſua maxime probent: aut negent optima eſſe exempla, quæ à probatiſsimis oratoribus, aut poëtis ſumta ſunt. Si ſe omnibus anteponant, intolerabili arrogantia ſunt: ſi quos ſibi præponant, & eorum exempla ſuis exemplis non putent præſtare, non poſſunt dicere, quare ſibi illos anteponant. Quid igitur ipſa auctoritas antiquorum?

Nam cùm res probabiliores, tum hominum ſtudia ad imitandum alacriora reddit: immo erigit omnium cupiditates, & acuit induſtriam, cùm ſpes iniecta eſt, poſſe imitando Gracchi, aut Craſsi conſequi facultatem. Poſtremò hoc ipſum ſummum eſt artificium, res varias & diſpares in tot poëmatis & orationibus ſparſas, & vagè diſiectas, ita diligenter eligere, vt vnumquodque genus exemplorum ſub ſingulos artis locos ſubiicere poſſis. Hoc ſi induſtria ſolùm fieri poſſet, tamen eſſemus laudandi, cùm talem laborē non fugiſſemus. nunc verò ſine ſummo artificio non poteſt fieri. Quis eſt enim, qui niſi ſumme teneat artem, poſsit ea, quæ iubeat ars, de tanta & tam diffuſa ſcriptura notare, & ſeparare? Ceteri, cùm legunt orationes bonas, aut poëmata, probant oratores, & poëtas, neque intelligunt qua re commoti probent, quòd ſcire non poſſunt vbi ſit, nec quid ſit, nec quomodo factum ſit id, quod eos maximè delectet. At is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime ſcribenda redigit in ſingulas rationes præceptionis, neceſſe eſt eius rei ſummus ſit artifex. Hoc igitur ipſum maximum artificium eſt, in arte ſua poſſe & alienis exēplis vti. Hæc illi cùm dicunt, magis nos auctoritate ſua commouent, quàm veritate diſputationis. Illud enim veremur, ne cui ſatis ſit ad contrariam rationem probandam, quòd ab ea ſteterint ij, qui & inuentores huius artificij fuerunt, & vetuſtate iam ſatis omnibus probati ſunt. quòd ſi illorum auctoritate remota, res omneis volent cum re comparare, intelligent, non omnia eſſe concedenda antiquitati. Primum igitur quod ab eis de modeſtia dicitur, videamus, ne nimium inutiliter & pueriliter proferatur. Nam ſi tacere, & nihil ſcribere modeſtia eſt, cur quicquam ſcribunt, aut loquuntur? Sin aliquid ſuum ſcribunt, cur quo ſecius omnia ſcribant, impediuntur modeſtia? Quaſi ſiquis ad Olympiacum venerit curſum, & ſteterit, vt mittatur, impudenteis illos dicat eſſe, qui currere cœperint, ipſe intra carceres ſtet, & narret aliis, quomodo Ladas, aut Botiſcus Sicyonij curſitarint: ſic iſti, cùm in artis curriculum deſcenderunt, illos, qui in eo, quod eſt artificij, elaborent, aiunt facere immodeſte: ipſi aliquem antiquū oratorem, aut poëtam, aut alium ſcriptorem laudant, ſic vt in ſtadium artis rhetoricæ prodire non audeant. Non auſim dicere, ſed tamen vereor, ne, qua in re laudem modeſtiæ venentur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi vis? aliquis inquiet. artem tuam ſcribis: gignis nobis nouas præceptiones: eas ipſe confirmare non potes: ab aliis exempla ſumis: vide ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam ſi eorum volumina prehenderint antiqui oratores, & poëtæ, & ſuum quiſque de libris ſuis tulerit: nihil iſtis, quod ſuum eſſe velint, relinquetur. At exempla, quoniam teſtimoniorum ſimilia ſunt, item conuenit, vt teſtimonia, ab hominibus probatiſsimis ſumi. Primùm omnium exempla ponuntur hîc non confirmandi, neque teſtificandi cauſa, ſed demonſtrandi. Non enim, cùm dicimus eſſe exornationem, quæ verbi cauſa conſtet, ex ſimiliter deſinentibus verbis, & ponimus hoc exemplum à Craſſo, QVIBVS POSSVMVS, ET DEBEMVS, teſtimonium collocamus, ſed exemplum. Hoc igitur intereſt inter exemplum, & teſtimonium: Exemplo demonſtratur, id, quod dicimus, cuiuſmodi ſit: Teſtimonio, eſſe illud ita, vt nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet teſtimonium cum re conuenire. aliter enim rem non poteſt confirmare. at id, quod illi faciunt, cum re non conuenit. Quid ita? Quia pollicentur artem ſe ſcribere, & exempla proferunt ab iis plerunque, qui artem neſcierunt. tum quis eſt, qui poſsit id, quod de arte ſcripſerit, comprobare, niſi aliquid ſcribat ex arte? Contráque faciunt, quàm polliceri videntur. nam cum ſcribere artem inſtituūt, videntur dicere ſe excogitaſſe, quod alios docerent: cum verò ſcribunt, oſtendunt nobis quid alii excogitarint. At hoc ipſum eſt difficile, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile? vtrùm laborioſum, an artificioſum? Si laborioſum, non ſtatim præclarum. ſunt enim multa laborioſa, quæ ſi faciatis, non continuò gloriemini: niſi fortè, ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis. ſin autem iſtud artificium egregium dicitis: videte, ne in-

ſueti rerum maiorum videamini, ſi vos parua res, ſicuti magna, delectat. Nam iſto modo eligere rudis quidem nemo poteſt: ſed ſine ſummo artificio multi. Quiſquis enim audierit de arte paullo plus, in elocutione præſertim, omnia videre poterit quæ ex arte dicuntur: facere nemo poterit, niſi eruditus: Vt ſi de tragœdiis Ennij velis ſententias eligere, aut de Pacuuianis periodos: ſi quia planè rudis id facere nemo poterit, cùm feceris, te litteratiſsimum putes, ineptus ſis: propterea quòd id facile faciat quiuis mediocriter litteratus: item ſi cùm ex orationibus, aut poëmatibus elegeris exempla, quæ certis ſignis artificij notata ſunt, quia rudis id nemo facere poſsit, artificioſiſsime te feciſſe putes, erres: propterea quòd iſto ſigno videmus te nonnihil ſcire, aliis ſignis te ſcire multa intelligimus. Quòd ſi artificioſum eſt intelligere quæ ſunt ex arte ſcripta: multo eſt artificioſius ipſum ſcribere ex arte. Qui enim ipſe ſcribet artificioſe, ab aliis commodè ſcripta facilè intelligere poterit: qui eliget facilè, non continuò ipſe commodè ſcribet. & ſi eſt maxime artificioſum, alio tempore vtantur ea facultate, non tum, cùm párere ipſi, & gignere, & proferre debent. poſtremò in eo vim artificij conſumant, vt ipſi ab aliis potius eligendi, quàm aliorum boni electores exiſtimentur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui dicunt alienis ſe exemplis vti oportere, ſatis eſt dictum. nunc quæ ſeparatim dici poſsint, conſideremus. Dicimus ergo eos omneis, ideò quòd alienis vtantur, peccare: tum etiam magis delinquere, quòd à multis exempla ſumant. ſed de eo, quod poſtea dicimus, antè videamus. Si concederem aliena oportere aſſumere exempla, vincerem vnius oportere. Primùm contra hoc nulla ſtaret eorum ratio. liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui ſibi in omneis res ſuppeditaret exempla, vel poëtam, vel oratorem, cuius auctoritate niterentur. Deinde intereſt magni eius, qui diſcere vult, vtrùm vnum aliquem omnia, an omnia neminem, ſed aliud alium putet conſequi poſſe. Si enim putabit poſſe omnia penes vnũ conſiſtere: ipſe quoque ad omnium nitetur facultatem. ſin id deſperarit: in paucis ſe exercebit. ipſis enim contentus erit. nec mirum, cùm ipſe præceptor artis omnia penes vnum reperire no potuerit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, ceteriſque: item ſumtis aliis à poëtis, & hiſtoriarum ſcriptoribus, neceſſe erit eum, qui diſcet, ab omnibus putare omnia, ab vno pauca vix potuiſſe ſumi. Quare ſi ſe vnius alicuius eſſe ſimilem ſatis habebit: omnia, quæ omnes habuerint, ſolum habere ſe poſſe diffidet. ergo inutile eſt ei, qui diſcere vult, non putare vnum omnia poſſe. Igitur nemo in hanc incideret opinionem, ſi ab vno exempla ſumſiſſent. nunc hoc ſigni eſt, ipſos artis ſcriptores non putaſſe vnum potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitêre, quoniam neque ſua protulerunt, neque vnius alicuius, aut denique duorum, ſed ab omnibus oratoribus. & poëtis exempla ſumſerunt. Deinde, ſiquis velit artem demonſtrare, nihil prodeſſe ad diſcendum: non malè vtatur hoc adiumento, quod vnus omneis arteis conſequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat horum rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum eſt, ipſum ſcriptorem artis, ſuo iudicio cõprobare? Ergo ab vno ſumenda fuiſſe docuimus exempla, ſi ſemper aliunde ſumerentur. Nunc omnino aliunde ſic intelligemus ſumenda non fuiſſe. primùm omnium, quod ab artis ſcriptore affertur exemplum, eius artificij debet eſſe, non, vt ſiquis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat, Sume à me: ſed huius exemplum aliunde rogabo, tibi quod oſtendam. Si, mercem ipſi qui venditant, aliunde exemplum quæritent eius mercis: aceruos ſe dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant quod oſtendant: ſi Triptolemus, cùm hominibus ſemen largiretur, ipſe ab aliis id mutuaretur: aut ſi Prometheus, cùm mortalibus ignem diuidere vellet, ipſe à vicinis cum teſta ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum videretur? Iſti magiſtri omnium dicendi præceptores non videntur ſibi ridicule facere, cùm id, quod aliis pollicentur, ab aliis quærunt. Si, qui ſe fonteis maximos penitus abſconditos aperuiſſe dicat, is hæc ſitiens quàmmaximè loquatur, neque habeat quo ſitim ſedet, non irrideatur? Iſti, cùm

non

non modò dominos ſe fontium, ſed ſeipſos fonteis eſſe dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, ſi, cùm id polliceantur aliis, areſcant ipſi ſiccitate. Chares à Lyſippo ſtatuas facere non iſto modo didicit, vt Lyſippus caput oſtenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: ſed omnia coràm magiſtrum facientem videbat, ceterorum opera vel ſua ſponte conſiderare poterat. Iſti credunt eos, qui hæc velint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius. Præterea ne poſſunt quidem ea, quæ ſumuntur ab aliis exempla, tam eſſe accommodata ad artem, quàm propria, propterea quòd in dicendo leuiter vnuſquiſque locus plerũque tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo expreſſe conſcripta ponere oportet exempla, vt in artis formam cõuenire poſſint: & pòſt in dicendo, ne poſſit ars eminere, & ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam, vt magis ars cognoſcatur, ſuis exemplis melius eſt vti. Poſtremò hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quòd nomina rerum Græca, quæ conuertimus, ea remota ſunt à conſuetudine. Quæ enim res apud noſtros non erant, earum rerum nomina non poterant eſſe vſitata. Ergo hæc aſperiora primò videantur neceſſe eſt: idque fiet rei, non noſtra difficultate. Reliquum ſcripturæ conſumetur in exemplis. hæc aliena ſi poſuiſſemus: factum eſſet, vt, quod commodius eſſet in hoc libro, id noſtrum non eſſet: quod aſperius, & inuſitatius, id propriè nobis attribueretur. Ergo hãc quoque incommoditatem fugimus. His de cauſis, cùm artis inuentionem Græcorum probaſſemus, exemplorum rationem ſecuti non ſumus. Nunc tempus poſtulat, vt ad elocutionis præcepta tranſeamus. Bipartita erit igitur nobis elocutionis pręceptio. Primùm dicemus, quibus in generibus ſemper omnis oratoria elocutio debeat eſſe: Deinde oſtendemus quas res ſemper habere debeat.

SVNT igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitioſa conſumitur: vnam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Grauis eſt, quæ conſtat ex verborum grauium magna & ornata conſtructione. Mediocris eſt, quæ conſtat ex humiliore, neque tamen ex infima & peruulgatiſſima verborum dignitate. Attenuata eſt, quæ demiſſa eſt vſque ad vſitatiſſimã puri ſermonis conſuetudinem. In graui figura cõſumetur oratio, ſi, quæ cuiuſque rei poterunt ornatiſſima verba reperiri, ſiue propria, ſiue tranſlata, ſiue extranea, ad vnamquanque rem accommodabuntur: & ſi graues ſententiæ, quæ in amplificatione, & commiſeratione tractantur, eligentur: & ſi exornationes ſententiarum, aut verborum, quę grauitatem habebunt, de quibus pòſt dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: Nam quis eſt veſtrûm, iudices, qui ſatis idoneam poſſit in eum pœnam excogitare, qui prodere hoſtibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc ſcelere comparari: quod huic maleficio dignum ſupplicium poteſt inueniri? In iis, qui violaſſent ingenuam, matremfamilias conſtupraſſent, pulſaſſent aliquem, aut poſtremò necaſſent, maxima ſupplicia maiores noſtri conſumſerunt: huic truculentiſſimo ac nefario facinori ſingularem pœnam non reliquerunt? Atqui in aliis maleficiis, aut ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius ſceleris qui ſunt affines, vno conſilio vniuerſis ciuibus atrociſſimas calamitates machinantur. O feros animos! O crudeleis cogitationes! O derelictos ab humanitate homines! qui agere auſi ſunt, aut qui cogitare potuerũt, quo pacto hoſtes reuulſis maiorum ſepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatem: quomodo deûm templis ſpoliatis, optimatibus trucidatis, aliis abreptis in ſeruitutem, virginibus matribusfamilias, ingenuis pueris ſub hoſtilem libidinem ſubiectis, vrbs acerbiſſimo cõcidat incendio conflagrata: qui ſe non putant id quod voluerint, ad exitum perduxiſſe, niſi ſanctiſſimę patriæ miſerandum ſcelerati viderint cinerem. Nequeo verbis conſequi, iudices, indignitatem rei: ſed negligentius id fero, quia vos mei non indigetis. Veſter enim vos animus amantiſſimus reip. facilè edocet, vt eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, pręcipitẽ deturbetis ex ea ciuitate, quam iſte ſpurciſſimorũ hoſtium dominatu nefario voluerit obruere. In mediocri figura verſabitur oratio, ſi hæc, vt antè dixi,

aliquantulum demiſerimus, neque tamen ad infimum deſcenderimus, ſic: Quibuſcum bellum geramus, iudices, videtis. cum ſociis, qui pro nobis pugnare, & imperium nōſtrum nobiſcum ſimul virtute & induſtria conſeruare ſoliti ſunt. Hi cùm ſe, & opes ſuas, & copiam neceſſariorum norunt: tùm verò nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum ſocietatem, quid in omnibus rebus populus Rom. poſſet, ſcire, & exiſtimare poterant. Hi, cùm deliberaſſent nobiſcum bellum gerere, quæſo, quæ res erat, qua freti bellum ſuſcipere conarentur: cùm multo maximam ſociorum partem in officio manere intelligerent, cùm ſibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præſtò eſſe viderent, non denique vllam rem, quæ res pertinet ad bellum adminiſtrandum? Si cum finitimis de finibus bellum gererent: ſi totum certamen in vno prœlio poſitum putarent: tamen omnibus rebus inſtructiores ac paratiores venirent: nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes partim vi, partim voluntate conſenſerunt, cùm aut armis, aut liberalitate à populo Rom. ſuperati eſſent, ad ſe transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis, quid Fregellani? non ſua ſponte conati ſunt? Eo quidem iſti minus facilè conarentur, quo, illi quemadmodum deſciuiſſent, videbant. Nam rerũ imperiti, qui vniuſcuiuſque rei de rebus antè geſtis exempla petere non poſſunt, ij per imprudentiam facillimè deducuntur in fraudem. at ij, qui ſciunt quid aliis acciderit, facilè ex eorum euentis, ſuis rationibus poſſunt prouidere. Nulla igitur re inducti, nulla ſpe freti arma ſuſtulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quenquam tenuiſſe, vt imperium populi Rom. tentare auderet nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuiſſe neceſſe eſt. quid aliud, niſi hoc quod dico, poteſt eſſe? In attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum ſermonem demiſſum eſt, hoc erit exemplũ: Nam, vt forte hic in balneas vênit, cœpit, poſtquàm perſuſus eſt, defricari. Deinde, vbi viſum eſt in alueum deſcendere, ecce ibi iſte de tranſuerſo, Heus, inquit, adoleſcens, pueri tui modò me pulſarunt: ſatisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter conſuetudinem appellatus eſſet, erubuit. Iſtę clarius eadem, & alia dicere cœpit. Hic vix tandem, inquit, Sine me conſiderare. Tum verò iſte cœpit clamare voce magna, ea quæ facilè cuiuis rubores elicere poſſent: Ita petulans es, atque acer, vt ne ad ſolarium quidem idoneus, vt mihi videtur, ſed penes ſcenam, & in eiuſmodi locis exercitatus ſis. Conturbatus eſt adoleſcens. nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas verſarentur, imperito eiuſmodi conuiciorum.

Vbi enim iſte vidiſſet ſcurram exhauſto rubore, qui ſe putaret nihil habere, quod de exiſtimatione perderet, vt omnia ſine famę detrimento facere poſſet? Igitur genera figurarum ex his exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata verborũ conſtructio quædam, & item alia in grauitate poſita, alia in mediocritate. Eſt autem cauendum, ne, dum hæc genera conſectamur, in finitima & propinqua vitia veniamus. Nam graui figuræ, quæ laudanda eſt, propinqua eſt ea, quæ fugienda eſt, quæ rectè videbitur appellari, ſi ſufflata nominabitur. Nam vt corporis bonam habitudinem tumor imitatur ſæpe, ita grauis oratio ſæpe imperitis videtur ea, quæ turget, & inflata eſt, cùm aut nouis, aut priſcis verbis, aut duriter aliunde tranſlatis, aut grauioribus, quàm res poſtulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellibus venditat patriam, non ſatis ſupplicij dederit, ſi præceps in Neptunias depultus erit lacunas. Pœnitet igitur iſtum, qui monteis belli fabricatus eſt, campos ſuſtulit pacis. In hoc genus plerique cùm declinaſſent, & ab eo, quò profecti ſunt, aberrauerunt, & ſpecie grauitatis falluntur, nec perſpicere poſſunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti ſunt, ſi peruenire eò non potuerunt, errantes perueniunt ad confine eius generis genus, quod appellamus fluctuans, & diſſolutum, eò quòd ſine neruis & articulis fluctuat huc & illluc, nec poteſt ſeſe confirmare, nec viriliter expedire. id eſt huiuſmodi: Socij noſtri, cùm belligerare nobiſcum vellent, profectò ratiocinati eſſent etiam atque etiam, quid poſſent facere, ſi quidem ſua ſponte facerẽt, & non haberent hîc adiutores multos, & malos homines, atq; audaceis. So-

lent

lent enim diu cogitare omnes,qui magna negocia volunt agere. Non poteſt huiuſmodi ſermo tenere attentum auditorem. diffluit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non poſſunt in illa facetiſsima verborum attenuationę commodè verſari, veniunt ad aridum & exangue genus orationis, quod non alienum eſt exile nominari. cuiuſmodi eſt hoc: Nam ille ad balneas acceſsit: ad hunc poſtea dixit, Hic tuus ſeruus me pulſauit. poſtea dixit hic illi, Conſiderabo. Pòſt ille huic conuicium fecit, & magis magíſque præſentibus multis clamauit. Friuolus hic quidem iam, & illiberalis eſt ſermo. non enim adeptus eſt id, quod habet attenuata figura, puris verbis & electis compoſitam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus pòſt loquemur: quæ, ſi raræ diſponentur, diſtinctam ſicuti coloribus: ſi crebræ collocabuntur, óblitam reddent orationem. Sed figuram in dicendo cmutari oportet, vt grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, vt facilè ſatietas varietate vitetur.

Qvoniam quibus in generibus elocutio verſari debeat, dictum eſt: videamus nunc quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quæ maxime oratori accommodata eſt, treis res in ſe debet habere: elegantiam, cópoſitionem, dignitatem. Elegantia eſt, quæ facit, vt vnumquidque pure & aperte dici videatur. Hæc diſtribuitur in latinitatem, & explanationem. Latinitas eſt, quę ſermonem purú conſeruat ab omni vitio remotum. Vitia in ſermone, quo minus is Latinus ſit, duo poſſunt eſſe: Solœciſmus, & Barbariſmus. Solœciſmus eſt, cùm in verbis pluribus conſequens verbum ſuperiori non accommodatur. Barbariſmus eſt, cùm verbum aliquod vitioſe effertur. Hæc qua ratione vitare poſsimus, in arte grammatica dilucidè diſcemus. Explanatio eſt, quæ reddit apertam & dilucidam orationem. ea comparatur duabus rebus: vſitatis verbis, & propriis. Vſitata ſunt ea, quæ verſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei verba ſunt, aut eſſe poſſunt, de qua loquemur.

Compositio, eſt verborum conſtructio, quæ facit omneis parteis orationis æquabiliter perpolitas. ea conſeruabitur, ſi fugiemus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam atque hiantem orationem reddunt, vt hoc eſt: bacæ Eoæ amœniſsimæ impendebát. Et ſi vitabimus eiuſdem litteræ nimiá aſsiduitatem: cui vitio verſus hic erit exemplo (ná hîc nihil prohibet in vitiis, alienis exemplis vti) O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti. Et hic eiuſdem poëtę, Quicquam quiſquam cuiquam, quod conueniat, neget. Et ſi eiuſdem verbi aſsiduitatem nimiam fugiemus. ea eſt huiuſmodi: Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non eſt fidem habere. Et ſi non vtemur continenter ſimiliter cádentibus verbis, hoc modo:

Flentes, plorantes, lachrymantes, obteſtantes. Et ſi verborum tranſiectionem vitabimus, niſi, quæ erit concinna: qua de re poſterius loquemur. quo in vitio eſt Lucillius aſsiduus, vt hoc eſt in priore libro: Has res ad te ſcriptas Luci miſimus Æli. Item fugere oportet longam verborum continuationé, quæ & auditoris aureis, & oratoris ſpiritum lædit. His vitiis in compoſitione vitatis, reliquum operis conſumendum eſt in dignitate.

Dignitas eſt, quæ reddit ornatam orationé, varietate diſtinguens. Hæc in verborum & ſententiarú exornationem diuiditur. Verborum exornatio eſt, quæ ipſius ſermonis inſignita perpolitione continetur. Sententiarú exornatio eſt, quæ nón in verbis, ſed in ipſis rebus quandam habet dignitaté. Repetitio eſt, cùm continenter ab vno, atq; eodem verbo in rebus ſimilibus & diuerſis principia ſumútur, hoc modo: Vobis iſtud attribuendum eſt, vobis gratia eſt habenda, vobis res iſta erit honori. Item Scipio Numantiam ſuſtulit, Scipio Karthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem ſeruauit. Item, Tu in forum prodire, tu lucem conſpicere, tu in horum conſpectum venire conaris? audes verbum facere, audes quicquam ab iſtis petere, audes ſupplicium deprecari? Quid eſt, quod poſsis defendere? quid eſt, quod audeas poſtulare? quid eſt, quod tibi

putes concedi oportere? Non iuſiurandum contemſiſti? non amicos prodidiſti? non parenti manus intuliſti? non denique in omni dedecore volutatus es? Hæc exornatio, cùm multùm venuſtatis habet, tum grauitatis & acrimoniæ plurimùm. Quare videtur eſſe adhibenda & ad exornandam; & ad exaugendam orationem. CONVERSIO eſt, per quam non, vt antè, primum repetimus verbum, ſed ad poſtremum continenter reuertimur, hoc modo: Pœnos populus Rom. iuſtitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Item, Ex quo tempore concordia de ciuitate ſublata eſt, libertas ſublata eſt, fides ſublata eſt, amicitia ſublata eſt, reſp. ſublata eſt. Item, C. Lælius homo nauus erat, ingenioſus erat, doctus erat, bonis viris & ſtudioſis amicus erat. ergo in ciuitate primus erat. Item, Nam cùm iſtos, vt abſoluant te, rogas, vt peierent rogas: vt exiſtimationem negligant rogas: vt leges populi Rom. tuæ libidini largiantur, rogas. COMPLEXIO, eſt quæ vtranque complectitur exornationem, & hanc, & quam antè expoſuimus: vt & repetatur idem primum verbum ſępius, & crebrò ad idem poſtremum reuertamur, hoc modo: Qui ſunt qui fœdera ſæpe ruperunt? Karthaginienſes. qui ſunt qui crudele bellum in Italia geſſerunt? Karthaginienſes. qui ſunt qui Italiam deformauerunt? Karthaginienſes. qui ſunt qui ſibi poſtulant ignoſci? Karthaginienſes. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item, Quem ſenatus damnarit, quem populus Rom. damnarit, quem omnium exiſtimatio damnarit, eum vos ſententiis veſtris abſoluetis? TRADVCTIO, eſt quæ facit, vt, cùm idem verbum crebrius ponatur, non modò non offendat animum, ſed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vitam non poteſt colere. Item, Eum tu hominem appellas, qui ſi fuiſſet homo, nunquam tam crudeliter vitam hominis petiiſſet? At erat inimicus. ergo inimicum ſic vlciſci voluit, vt ipſe ſibi reperiretur inimicus? Item, Diuitias ſine diuitum eſſe: tu verò virtutem præfer diuitiis. Nam ſi voles diuitias cum virtute comparare, vix ſatis idoneæ tibi videbuntur diuitiæ, quæ virtutis pediſequæ ſint. Ex eodem genere exornationis eſt, cùm idem verbum modò ponitur in hac, modò in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam ſtudioſè curas, quæ multas tibi dabit curas? Item, Amari iucundum eſt, ſi curetur nequid inſit amari. Item, Veniam ad vos, ſi mihi ſenatus det veniam. In his quattuor generibus exornationum, quæ adhuc propoſitæ ſunt, fit, vt ad idem verbum, non inopia verborum redeatur ſæpius: ſed ineſt feſtiuitas quædam, quæ facilius auribus diiudicari, quàm verbis demonſtrari poteſt. Contentio, eſt cùm ex contrariis verbis, aut rebus oratio conficitur, hoc pacto: Habet aſſentatio iucunda principia, eadem exitus amariſſimos affert. Item, Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item, In otio tumultuaris, in tumultu ſolus es ocioſus. In re frigidiſſima cales, in feruentiſſima friges. Tacito cùm opus eſt, clamas: vbi loqui cónuenit, obmuteſcis. Ades? abeſſe vis: abes? reuerti cupis. In pace bellum quæritas, in bello pacem deſideras. In concione de virtute loqueris, in prœlio præ ignauia tubæ ſonitum perferre non potes. Hoc genere ſi diſtinguemus orationem, & ornati, & graues poterimus eſſe. Exclamatio, eſt quæ conficit ſignificationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut vrbis, aut loci, aut rei cuiuſpiam compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor, Africane, cuius mortui quoque nomen ſplendori, ac décori eſt ciuitati. Tui clariſſimi nepotes ſuo ſanguine abluerunt inimicorum crudelitatem. Item, O perfidioſæ Fregellæ, quàm facilè ſcelere veſtro contabuiſtis: vt, cuius nitor vrbis Italiam nuper illuſtrauit, eius nunc vix fundamentorum reliquiæ remaneant. Item, Bonorum inſidiatores latrocinio vitam innocentiſſimi cuiuſque petiſtis: tantámne ex iniquitate iudiciorum veſtris calumniis aſſumſiſtis facultatem? Hac exclamatione ſi loco vtemur & raró, & cùm rei magnitudo poſtulare videbitur, ad quam volemus, indignationem animum auditoris adducemus. Interrogatio non omnis grauis eſt, neque concinna: ſed hæc, quæ cùm enumerata ſunt ea, quæ obſunt cauſæ aduerſariorum, confirmat ſuperiorem orationem, hoc pacto: Cùm igitur hæc omnia fa-

ceres,

ceres, diceres, adminiſtrares, vtrùm animos ſociorum ab repub. remouebas & alienabas, an non? & vtrùm aliquem exornari oportuit, qui iſta prohiberet, ac fieri non fineret, an non? Ratiocinatio, eſt per quam noſipſi à nobis rationem poſcimus, quare quidque dicamus, & crebrò noſmet à nobis petimus vniuſcuiuſque propoſitionis explanationem, ea eſt huiuſmodi, Maiores noſtri, ſi quam vnius peccati mulierem damnabant, ſimplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo pacto? quoniam quam impudicam iudicarant, eam veneficij quoque damnatam exiſtimabant. Quid ita? quia neceſſe eſt eam, quæ ſuum corpus addixerit turpiſsimæ cupiditati, timere permultos. Quos iſtos? virum, parenteis, fratres, ceteros, ad quos videt ſui dedecoris infamiam pertinere. Quid poſtea? quos tantopere timeat, eos neceſſe eſt, vt, quoquo modo poſsit, veneficio petat. Cur? quia nulla poteſt honeſta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconſideratam.

Quid veneficij damnatã? quid? putabant impudicam quoque neceſſariò. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium cauſa, quàm turpis amor, & intemperans libido commouere potuit: cùm, cuius animus mulieris eſſet corruptus, eius corpus caſtum eſſe non putarint. Quid? in viris idémne hoc obſeruabant? minime. Quid ita? quia viros ad vnumquodque maleficium ſingulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas vna ducit. Item, Bene maiores noſtri hoc comparauerunt, vt neminem regem, quem armis cepiſſent, vita priuarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dediſſet, iniquum erat in eorum ſupplicio conſumere, quos eadem fortuna paullo antè in ampliſsimo ſtatu collocarat. quid quòd exercitum contrà duxit? deſino meminiſſe. Quid ita? quia viri fortis eſt, qui de victoria contendant, eos hoſteis putare: qui victi ſunt, eos homines iudicare, vt poſsit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille ſi viciſſet, num idem feciſſet? non profectò tam ſapiens fuiſſet. Quid igitur ei parcis? quia talem ſtultitiam contemnere, non imitari conſueui. Hæc exornatio ad ſermonem vehementer accommodata eſt, & animum auditoris retinet attentum, cùm venuſtate ſermonis, tum rationum expectatione. Sententia eſt oratio ſumta de vita, quæ aut quid ſit, aut quid eſſe oporteat in vita, breuiter oſtendit, hoc modo: Difficile eſt plurimùm virtutem reuereri, qui ſemper ſecunda fortuna ſit vſus. Item, Liber is eſt exiſtimandus, qui nulli turpitudini ſeruit. Item, Egens æque eſt is, qui non ſatis habet, & is, cui nihil ſatis poteſt eſſe. Item, Optima viuendi ratio eſt eligenda: eam iucundam conſuetudo reddet. Huiuſmodi ſententiæ ſimplices non ſunt improbandæ, propterea quòd habet breuis expoſitio, ſi rationis nullius indiget, magnam delectationem.

Sed illud quoque probandum eſt genus ſententiæ, quod confirmatur ſubiectione rationis, hoc modo: Omnes bene viuendi rationes in virtute ſunt collocandæ, propterea quòd ſola virtus in ſua poteſtate eſt: omnia præter eã ſubiecta ſunt fortunæ dominationi: Item, Qui fortunis alicuius inducti, amicitiã eius ſecuti ſunt: hi ſimul ac fortuna dilapſa eſt, deuolant omnes. Cùm enim receſsit ea res, quæ fuit cõſuetudinis cauſa, nihil ſupereſt, quare poſsint in amicitia retineri. Sunt itẽ ſententiæ, quæ dupliciter efferuntur: & cũ ratione, & ſine ratione. Sine ratione, hoc modo: Errant qui in proſperis rebus omneis impetus fortunæ ſe putãt fugiſſe: Sapienter cogitãt, qui temporibus ſecundis, caſus aduerſos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adoleſcentium peccatis ignoſci putant oportere, fallũtur: propterea quòd ætas illa non eſt impedimẽto bonis ſtudiis: at hi ſapienter faciunt, qui adoleſcenteis maxime caſtigant: vt, quibus virtutibus omnem vitam tueri poſsint, eas in ætate maturiſsima velint comparare. Sententias interponi raro conuenit, vt rei actores, non viuendi præceptores eſſe videamur. cùm ita interponentur, multùm afferent ornamenti. Nam neceſſe eſt animo eam cõprobet tacitus auditor, cùm ad cauſam videat accommodari rem certam ex vita & moribus ſumtam. Contrarium idem ferè eſt, quod cõtentio. Contrarium eſt, quod ex rebus diuerſis duabus alteram breuiter & facile confirmat, hoc pacto: Nam, qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper, eum quomodo

alienis rebus amicum fore ſperes? Et item, Nam,quem in amicitia perfidioſum cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere poſſe? Et qui priuatus intolerabili ſuperbia fuerit,eum cõmodum,& ſui cognoſcentem fore in poteſtate quis ſperet? Et qui in ſermonibus, & conuentu amicorum verum dixerit nunquam,eum ſibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item, Quos de collibus deiecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui, cùm plures erant, paucis nobis exæquari non poterant: hi, poſtquàm pauciores ſunt,metuimus ne ſint ſuperiores? Hoc exornationis genus breuibus & continuatis verbis perfectum eſſe debet: & cùm commodum eſt auditu, propter breuem & abſolutam concluſionem: tum verò vehementer id,quod opus eſt oratori,comprobat contraria re: & ex eo,quod dubium non eſt,expedit illud,quod dubium eſt,vt aut dilui non poſsit,aut multò difficillimè poſsit. Membrum orationis appellatur res breuiter abſoluta,ſine totius ſententiæ demonſtratione,quę denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas.id eſt vnum, quod appellatur mẽbrum.deinde hoc excipiatur oportet ab altero,Et amicum lædebas.Ex duobus mẽbris ſolis, hæc exornatio poteſt conſtare.ſed commodiſsima, & abſolutiſsima eſt,quæ ex tribus conſtat, hoc pacto: Et inimico proderas,& amicum lædebas, & tibi ipſi non conſulebas. Item, Nec reipublicæ conſuluiſti, nec amicis profuiſti, nec inimicis reſtitiſti.

Articulus dicitur, cùm ſingula verba interuallis diſtinguntur cæſa oratione, hoc modo: Acrimonia, voce, vultu aduerſarios perterruiſti. Item, Inimicos inuidia, iniuriis, potentia, perfidia ſuſtuliſti. Inter huius generis, & illius ſuperioris vehementiam hoc intereſt: quòd illud tardius & rarius venit,hoc crebrius & celerius peruenit. Itaque in illo genere ex remotione brachij, & contortione dexteræ gladius ad corpus afferri: in hoc autem crebro & celeri vulnere corpus conſauciari videtur. Continuatio,eſt denſa & continens frequentatio verborum,cum abſolutione ſententiarum. ea vtemur commodiſsime tripartitò: in ſententia, in contrario, in concluſione. In ſententia, hoc pacto: Ei non multùm poteſt obeſſe fortuna, qui ſibi firmius in virtute,quàm in caſu,præſidium collocauit. In contrario, hoc modo: Nam ſiquis ſpei non multùm collocarit in caſu, quid eſt quòd ei magnopere caſus obeſſe poſsit? In concluſione, hoc pacto: Quòd ſi in eos plurimùm fortuna poteſt, qui ſuas rationes omneis in caſum contulerunt: non ſunt omnia committenda fortunæ, ne nimis magnam in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis vim adeò frequentatio eſt neceſſaria, vt infirma facultas oratoris videatur, niſi ſententiam, & contrarium, & concluſionem frequentibus efferat verbis. Sed & aliàs quoque nonnunquam non alienum eſt,tametſi neceſſe non eſt, eloqui res aliquas per huiuſmodi continuationes. Compar appellatur, quod habet in ſe membra orationis, de quibus antè diximus, quæ conſtent ex pari ferè numero ſyllabarum. Hoc non dinumeratione noſtra fiet (nam id quidem puerile eſt) ſed tantùm affert vſus, & exercitatio facultatis, vt animi quodam ſenſu par membrum ſuperiori referre poſsimus, hoc modo: In prœlio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat, hæc omnia grauis caſus adminiſtrabat. Item, Illi fortuna felicitatem dedit,huic induſtria virtutem comparauit. In hoc genere ſæpe fieri poteſt, vt non planè par ſit numerus ſyllabarum, & tamen eſſe videatur, ſi vna,aut etiam altera ſyllaba eſt alterum breuius: aut ſi cùm in altero plures ſunt, in altero longior, aut longiores, plenior, aut pleniores ſyllabæ erunt: vt longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius aſſequatur, & exæquet. Simiter cadens exornatio dicitur, cùm in eadem conſtructione verborum, duo aut plura ſunt verba, quæ ſimiliter iiſdem caſibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis. Item, Cuius omnis in pecunia ſpes eſt, eius à ſapientia animus eſt remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia corrumpit animum: & tamen, cùm ita viuit, ueminem præ ſe ducit hominem. Similiter deſinens eſt, cùm tametſi caſus non inſunt in verbis, tamen ſimiles exitus ſunt, hoc pacto: Turpiter audes facere,nequiter ſtudes dicere. Viuis

inuidioſe, delinquis ſtudioſe, loqueris odioſe. Item, Audacter territas, humiliter placas. Hęc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in caſus ſimilitudine verſatur, inter ſe vehementer conueniunt: & ea re, qui his bene vtuntur, plerunque ſimul ea collocant in iiſdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: Perditiſsima ratio eſt amorem petere, pudorem fugere: diligere formam, negligere famam. Hîc & ea verba quæ caſus habent, ad caſus ſimileis, & illa quæ non habent, ad ſimileis exitus veniunt.

Annominatio eſt, cùm ad idem verbum, & idem nomen acceditur, commutatione vel additione vnius litteræ aut litterarum, ſyllabæ aut ſyllabarum: aut ad res diſsimileis ſimilia verba accommodantur. Ea multis & variis rationibus conficitur: attenuatione, aut complexione eiuſdem litteræ, ſic: Hic, qui ſe magnifice iactat atque oſtentat, veniit antè quàm Romam venit. Ex contrario, ſic: Hic quos homines alea vincit, eos ferro ſtatim vinciit. Productione eiuſdem litteræ, hoc modo: Hunc auium dulcedo ducit ad auium. Breuitate eiuſdem litteræ, hoc modo: Hic tametſi videtur eſſe honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam. Addendis litteris, hoc pacto: Hic ſibi poſſet temperare, niſi amori mallet obtemperare. Demendis litteris, ſic: Si lenònes tanquam leones vitaſſet, vitæ ſe tradidiſſet. Transferendis litteris, ſic: Videte, iudices, vtrùm homini nauo, an vano credere malitis. Item, Nolo eſſe laudator, ne videar adulator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quem velis diligere. Hæ ſunt annominationes, quæ in litterarum breui commutatione, aut productione, aut tranſiectione, aut aliquo huiuſmodi genere verſantur. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis ſimilitudinem, & tamen diſsimiles non ſunt: quibus de generibus vnum eſt huiuſmodi: Quid veniam, qui ſim, quare veniam, quem inſimulem, cui proſim, quem poſtulem, breui cognoſcetis. Nam hîc eſt in quibuſdam verbis quædam ſimilitudo non tam affectanda, quàm illę ſuperiores: ſed tamen adhibenda nonnunquam.

Alterum genus huiuſmodi: Demus operam Quirites, ne omnino patres conſcripti, circunſcripti putentur. Hæc annominatio magis accedit ad ſimilitudinem, quàm ſuperior, ſed minus, quàm illæ ſuperiores: propterea quòd non ſolum additæ, ſed vno tempore demtæ quoque litteræ ſunt. Tertium genus eſt, quod verſatur in caſuum commutatione, aut vnius, aut plurium nominum. vnius hominis, hoc modo: Alexander Macedo ſummo labore animum ad virtutes à pueritia confirmauit. Alexandri virtutes per orbem terrarum cum laude & gloria vulgatæ ſunt. Alexandrum omnes vt maximè metuerunt, item plurimùm dilexerunt. Alexandro ſi vita longior data eſſet, Oceanum Macedonum gloria tranſuolaſſet. Varie hîc vnum nomen in commutatione caſuum volutatum eſt. Plura nomina caſibus commutatis hoc modo facient annominationem: Ti. Gracchum remp. adminiſtrantem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho ſimiliter occiſio oblata eſt, quæ virum reip. amantiſsimum ſubitò de ſinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captum, maiorum perfidia per ſcelus vita priuauit. Tuus ò Druſe ſanguis domeſticos parietes, & vultum parentis aſperſit. Sulpicium, cui paullo antè omnia concedebant, eum breui ſpacio non modò viuere, ſed etiam ſepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum vnum in ſimiliter cadentibus, alterum in ſimiliter deſinentibus verbis, tertium in annominationibus poſitum eſt, perraro ſumenda ſunt, cùm in veritate dicemus: propterea quòd hæc reperiri poſſe non videntur ſine elaboratione, & operæ conſumtione. Eiuſmodi autem ſtudia ad delectationem, quàm ad veritatem videntur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & ſeueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & non modò tollitur auctoritas dicendi, ſed offenditur quoque in eiuſmodi oratione auditor: propterea quòd eſt in his lepos, & feſtiuitas, non dignitas, neque pulchritudo. Quare quæ ſunt ampla & pulchra, diu placere poſſunt: quæ lepida & concinna, citò ſatietate afficiunt aurium ſenſum faſtidioſiſsimum. Quo modo igitur, ſi crebrò his generibus vtemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita, ſi rarò has interſeremus exornationes,

& in cauſa tota variè diſpergemus, commodè luminibus diſtinctis illuſtrabimus orationem. Subiectio eſt, cùm interrogamus aduerſarios: aut quærimus ipſi quid ab illis, aut quid contra nos dici poſsit. deinde ſubiicimus id quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum ſit, aut obfuturum è contrario, hoc modo: Quæro igitur vnde iſte tam pecunioſus ſit factus. amplum patrimonium relictum eſt? at patris bona venierunt. hereditas aliqua obuênit? non modo hoc non poteſt dici: ſed etiam à neceſſariis omnibus exheredatus eſt. præmium aliquod ex lite, aut iudicio cepit? non modò id non fecit, ſed etiam inſuper ipſe grandi ſponſione victus eſt. Ergo ſi his rationibus locupletatus non eſt, ſicut omnes videtis: aut iſti domi naſcitur aurum: aut, vnde licitum non eſt, pecunias accepit. Item, Sæpe, iudices, animaduerti, multos aliqua ex honeſta re, quam ne inimici quidem criminari poſsint, ſibi præſidium petere, quorum nihil poteſt aduerſarius facere. Nam vtrùm ad patris virtutem confugiet? at cum vos iurati capite damnaſtis. An ad ſuam reuertetur antiquam vitam alibi honeſtè tractatam? at hic quidem ante oculos veſtros quomodo vixerit, ſcitis omnes. An cognatos ſuos enumerabit, quibus vos conueniat commoueri? at hi quidem nulli ſunt. Amicos proferet? at nemo eſt qui ſibi non putet turpe, iſtius amicum nominari. Item, Credo, inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxiſti. non: nam eum indemnatum necaſti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es. at ne ſcriptas quidem iudicaſti. Cùm ipſe te veteris amicitiæ commonefaceret, miſericordia commotus es. nihilo minus, ſed etiam ſtudioſius occidiſti. Quid? cùm tibi pueri ad pedes volutarentur, miſericordia motus es? at eorum patrem crudeliſsime ſepultura quoque prohibuiſti. Multùm ineſt acrimoniæ, & grauitatis in hac exornatione, propterea quòd cùm quæſitum eſt quid oporteat, ſubiicitur id non eſſe factum. quare facillime fit, vt exaugeatur indignitas negocij. Ex eodem genere, vt ad noſtram quoque perſonam referamus ſubiectionem, ſic: Nam quid me facere conueniret, cùm à tanta Gallorum multitudine circunſederer? dimicarem? at cùm parua manu tum prodiremus, locum quoque inimiciſsimum habebamus. ſederem in caſtris? at neque ſubſidium, quod expectarem, habebamus: neque erat, quo vitam produceremus. Caſtra relinquerem? at obſidebamur. Vitam militum negligerem? at eos videbar ea accepiſſe conditione, vt quoad poſſem, incolumeis patriæ, & parentibus conſeruarem. Hoſtium conditionem repudiarem? at ſalus antiquior eſt militum, quàm impedimentorum. Eiuſmodi conſequuntur identidem ſubiectiones, vt ex omnibus oſtendi videatur, nihil potius, quàm quod factum ſit, faciundum fuiſſe. Gradatio, eſt in qua non antè ad conſequens verbum deſcenditur, quàm ad ſuperius aſcenſum eſt, hoc modo: Nam quæ ſpes reliqua libertatis manet, ſi his & quod libet, licet, & quod licet, poſſunt, & quod poſſunt, audent, & quod audent, faciunt, & quod faciunt, vobis moleſtum non eſt? Item, Neque ſenſi hoc, & non ſuaſi: neque ſuaſi, & non ipſe ſtatim facere cœpi: neque facere cœpi, & non perfeci: neque perfeci, & non probaui. Item, Africano induſtria virtutem, virtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Item, Imperium Græciæ fuit penes Athenienſeis, Athenienſium potiti ſunt Spartiatæ, Spartiatas ſuperauere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt: qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Aſiam bello ſubactam. Habet in ſe quendam lepôrem ſuperioris cuiuſque crebra repetitio verbi, quæ propria eſt huius exornationis. Definitio eſt, quæ rei alicuius proprias amplectitur poteſtates breuiter & abſolutè, hoc modo: Maieſtas reipub. eſt, in qua continetur dignitas & amplitudo ciuitatis. Item, Iniuriæ ſunt, quæ aut pulſatione corpus, aut conuicio aureis, aut aliqua turpitudine vitã cuiuſpiam violant. Item, Non eſt iſta diligentia, ſed auaritia: ideò quòd diligentia eſt accurata conſeruatio ſuorum: auaritia, verò iniurioſa appetitio alienorum. Item, Non eſt iſta fortitudo, ſed temeritas: propterea quòd fortitudo eſt contemtio laboris, & periculi, cum ratione vtilitatis, & compenſatione commodorum: temeritas, eſt cum inconſiderata laborum perpeſsione gladiatoria periculorum ſuſceptio.

Hæc

Hæc ideò commoda putatur exornatio, quia omnem rei cuiuſpiam vim & poteſtatem ita dilucide proponit, & breuiter explicat, vt neque pluribus verbis oportuiſſe dici videatur: neque dilucidius potuiſſe dici putetur. Tranſitio vocatur, quæ cùm oſtendit breuiter quid dictum ſit, proponit item breui quid ſequatur, hoc modo: In patriam cu iuſmodi fuerit, habetis: nunc in parenteis qualis extiterit, conſiderate. Item, Mea in iſtum beneficia cognoſcitis: nunc quam iſte mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res. nam & quid dixerit, commonet, & ad reliquum comparat auditorem. Correctio eſt, quæ tollit id, quod dictum eſt: & pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: Quòd ſi iſte ſuos hoſpites rogaſſet, immò ſi innuiſſet modò, hoc facilè perfici poſſet. Item, Nam poſtquàm iſti vicerunt, atque adeò victi ſunt: nam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O virtutis comes inuidia, quæ bonos inſequeris plerunque, atque adeò inſectaris! Commouetur hoc genere animus auditoris. res enim communi verbo elata tantummodo dicta videtur. poſt ipſius oratoris correctionem magis idonea fit pronunciatione. Non igitur ſatius eſſet, dicet aliquis, ab initio (præſertim cùm ſcribas) ad optimum & lectiſsimum verbum deuenire? Eſt cùm non eſt ſatius, ſi commutatio verbi id erit demonſtratura, eiuſmodi rem eſſe, vt cùm eam communi verbo appellaris, leuius dixiſſe videaris: cùm ad electius verbum accedas, inſigniorem facias. Quòd ſi continuò veniſſes ad id verbum, nec rei, nec verbi gratia animaduerſa eſſet. Occupatio eſt, cùm dicimus nos præterire, aut non ſcire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixiſti, dicerem, ſi hoc tempus idoneum putarem: nunc conſultò relinquo, & illud prætereo, quòd te rei militari infrequentem tradidiſti: deinde quòd iniuriarum ſatisfeciſti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto: horum nihil dico: reuertor ad illud, de quo iudicium eſt. Item, Non dico te ab ſociis pecunias accepiſſe: non ſum in eo occupatus, quòd ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas omneis tuas prætermitto. Hæc vtilis eſt exornatio, ſi aut rem, quam non attineat aliis oſtendere, occulte admonuiſſe prodeſt: aut ſi longum eſt, aut ignobile, aut planum, aut non poteſt fieri, aut facilè poteſt reprehendi, vt vtilius ſit occulte feciſſe ſuſpicionem, quàm huiuſmodi intendiſſe accuſationem, quæ redarguatur. Diſiunctio eſt, cùm eorum, de quibus dicimus, aut vtrunque, aut vnumquodque certo concluditur verbo, ſic: Populus R. Numantiam deleuit, Karthaginem ſuſtulit, Corinthum diſiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatæ ſunt: nihil Karthaginienſibus ſcientia rei militaris adiumento fuit: nihil Corinthiis erudita calliditas præſidij tulit: nihil Fregellanis morum & ſermonis ſocietas opitulata eſt. Item, Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut vetuſtate extinguitur. Hic vtrunque, & in ſuperiore exemplo vnamquanque rem certo verbo concludi videmus. Coniunctio, eſt cùm interpoſitione verbi & ſuperiores orationis partes comprehendutur, & inferiores, hoc modo: Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut vetuſtate. Adiunctio, eſt cùm verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, ſed aut primum, aut poſtremum collocamus. Primum hoc pacto: Defloreſcit formæ dignitas, aut morbo, aut vetuſtate. Poſtremum ſic: Aut morbo, aut vetuſtate formæ dignitas defloreſcit. Ad feſtiuitatem diſiunctio eſt appoſita. quare rarius vtemur ea, ne ſatietatem pariat: Ad breuitatem coniunctio. quare ſæpius adhibenda eſt. Hæ tres exornationes de ſimplici genere manant. Conduplicatio, eſt cum ratione amplificationis, aut commiſerationis, eiuſdem vnius, aut plurium verborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi, tumultus domeſticos & inteſtinos comparauit. Item, Commotus non es, cùm tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item, Nunc etiam audes in horum conſpectum venire proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ venire audes in horum conſpectum? Vehementer auditorem commouet eiuſdem redintegratio verbi, & vulnus maius efficit in contrario cauſæ, quaſi aliquod telum ſepius per-

ueniat in eandem partem corporis. Interpretatio,eſt quæ non iterans idem redintegrat verbum : ſed id commutat,quod poſitum eſt , alio verbo , quod idem valeat,hoc modo: Rempub. radicitus euertiſti : ciuitatem funditus deieciſti. Item, Patrem nefariè verberaſti : parenti manus ſceleratè intuliſti . Neceſſe eſt eius, qui audit animum commoueri, cùm grauitas prioris dicti renouatur interpretatione verborum. Commutatio eſt,cùm duæ ſententiæ inter ſe diſcrepantes ex tranſiectione ita efferuntur , vt à priore poſterior contraria priori proficiſcatur,hoc modo: Eſſe oportet , vt viuas : non viuere , vt edas.

Item,Ea re poëmata non facio,quia cuiuſmodi volo,non poſſum:cuiuſmodi poſſum, nolo. Item, Quæ de illo dicuntur, dici non poſſunt : quæ dici poſſunt , non dicuntur.

Item , Si poema , loquens pictura eſt : pictura , tacitum poema debet eſſe. Item , Quia ſtultus es , ea re taces : non tamen quia taces, ea re ſtultus es. Non poteſt dici , quin commode fiat , cùm in contrariæ ſententiæ relatione verba quoque conuertantur . Plura hîc ſubiecimus exempla, vt, quoniam difficile eſt hoc genus exornationis inuentu , dilucidum eſſet : vt , cùm bene eſſet intellectum , facilius in dicendo inueniretur. Permiſsio eſt, cùm oſtendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere, & concedere alicuius voluntati,ſic:Quoniam omnibus rebus ereptis, ſolùm mihi ſupereſt animus , & corpus, hæc ipſa, quæ mihi de multis ſola relicta ſunt , vobis, & veſtræ condono poteſtati . Vos me, quo pacto vobis videbitur , vtanimi atque abutamini licebit impune : in me quicquid libet,ſtatuite,dicite: obtemperabo. Hoc genus,tametſi aliàs quoque nonnunquam tractandum eſt,tamen ad miſericordiam commouendam vehementiſsime eſt accommodatum. Dubitatio eſt, cùm quærere videtur orator , vtrum de duobus potius,aut quid de pluribus potiſsimùm dicat , hoc modo : Obfuit eo tempore plurimùm reip. conſulum ſiue ſtultitiam, ſiue malitiam dicere oportet, ſiue vtrunque. Item , Tu iſtud auſus es dicere homo omnium mortalium ? quæro quonam te digno moribus tuis appellem nomine. Expeditio eſt , cùm rationibus compluribus enumeratis , quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, ceterę tolluntur, vna relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo : Neceſſe eſt , cùm conſtet iſtum noſtrum fundum fuiſſe , oſtendas te aut vacuum poſſediſſe,aut vſu tuum feciſſe , aut emiſſe , aut hereditate tibi veniſſe . Vacuum, cùm ego adeſſem , poſsidere non potuiſti : tuum vſu feciſſe etiam nunc non potes: emtio nulla profertur : hereditate tibi me viuo mea pecunia venire non potuit. Relinquitur ergo, vt me vi de meo fundo deieceris . Hæc exornatio plurimùm iuuabit coniecturaleis argumentationes : ſed non erit tanquam in pleriſque,vt cùm velimus,ea poſsimus vti . nam facere id non poterimus , niſi nobis ipſa negotij natura dabit facultatem.

Diſſolutio eſt , quæ coniunctionibus verborum è medio ſublatis , ſeparatis partibus effertur , hoc modo: Gere morem parenti,pare cognatis , obſequere amicis , obtempera legibus. Item, Deſcende in integram defenſionem : noli quicquam recuſare : da ſeruos in quæſtionem : ſtude verum inuenire . Hoc genus & acrimoniam habet in ſe, & vehementiſsimum eſt , & ad breuitatem accommodatum. Præciſio eſt , cùm dictis quibuſdam , reliquum, quod cœptum eſt dici,relinquitur in audientium iudicio, ſic : Mihi tecum par certatio non eſt , ideò quòd populus Rom. me : nolo dicere , necui forte arrogans videar:te autem ſæpe ignominia dignum putauit. Item, Tu iſtud nunc audes dicere ? qui nuper alienæ domi : non auſim dicere, ne, cùm te digna dixero,me indignum quippiam dixiſſe videar . Hîc atrocior tacita ſuſpicio,quàm diſerta explanatio facta eſt.

Concluſio eſt , quæ breui argumentatione ex iis , quæ antè dicta ſunt, aut facta, conficit id,quod neceſſariò conſequatur , hoc modo : Quòd ſi Danais datum erat oraculum, non poſſe capi Troiam ſine Philoctetæ ſagittis : hæ autem nihil aliud fecerunt, niſi Alexandrum perculerunt: hunc extinguere , id nimirum capi fuit Troiam . Reſtant etiam decem exornationes verborum : quas iccircò non vagè diſperſimus , ſed à ſuperioribus ſeparauimus , quòd omnes in vno genere poſitæ ſunt . Nam earum omnium hoc proprium eſt,vt ab vſitata verborum poteſtate recedatur,atque in aliam rationem cum quadam

dam

dam venuſtate oratio conferatur. De quibus exornationibus Nominatio eſt prima, quæ nos admonet, vt cui rei nomen aut non ſit, aut ſatis idoneum non ſit, eam noſmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut ſignificationis cauſa. Imitationis cauſa: hoc modo, vt maiores rudere, & vagire, & mugire, & murmurare, & ſibilare appellauerunt. Significandæ rei cauſa, ſic: Poſtquàm iſte in remp. fecit impetum, fragor ciuitatis in primis eſt auditus. Hoc genere rarò eſt vtendum, ne noui verbi aſsiduitas odium pariat: ſed ſi commodè quis eo vtatur, & rarò, non modò non offendet nouitate, ſed etiam exornabit orationem. Pronominatio eſt, quæ ſicuti cognomine quodam extraneo demonſtrat id, quod ſuo nomine appellari non poteſt: vt ſiquis, cùm loquatur de Gracchis, At non Africani nepotes, inquiet, iſtiuſmodi fuerunt. Item ſiquis de aduerſario cùm dicat: Videte nunc, inquit, iudices, quemadmodum me Plagioſippus iſte tractarit. Hoc pacto non inornatè poterimus & in laudando, & in lædendo aut corpore, aut animo, aut extraneis rebus dicere, ſicuti cognomen pro certo nomine collocamus. Denominatio eſt, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua poſsit intelligi res, quæ non ſuo vocabulo ſit appellata. id aut ab inuentore conficitur: vt ſi quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet: aut ab inuento: vt ſiquis pro Libero vinum, pro Cerere frugem appellet: aut ab inſtrumento dominum: vt ſiquis Macedonas appellarit hoc modo: Non tam citò ſariſſæ Græcia potitæ ſunt: aut idem Gallos ſignificans dicat, Nec tam facilè ex Italia materis tranſalpina depulſa eſt: aut id quod fit, ab eo qui facit: vt ſiquis cum bello velit oſtendere aliquid quempiam feciſſe, dicat: Mars iſtud neceſſariò te facere coegit: aut ſi quod facit, ab eo quod fit: vt cùm deſidioſam artem dicemus, quia deſidioſos facit: & frigus pigrum, quia pigros efficit: Ab eo quod continet, id quod continetur, hoc modo denominabitur: Armis Italia non poteſt vinci, nec Græcia diſciplinis. nam hîc pro Græcis, & Italis, quæ continent, notata ſunt: Ab eo quod continetur, id quod continet: vt ſiquis aurum, vel argentum, vel ebur nominet, cùm diuitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuiſio, quàm in quærendo difficilis inuentio eſt, ideò quòd plena conſuetudo eſt, non modò poëtarum, & oratorum, ſed etiam quotidiani ſermonis, huiuſmodi denominationum. Circuitio, eſt oratio rem ſimplicem aſſumtam circunſcribens elocutione, hoc pacto: Scipionis prouidentia Karthaginis opes fregit. Nam hîc, niſi ornandi ratio quædam eſſet habita, Scipio potuit & Karthago ſimpliciter appellari. Tranſgreſsio eſt, quæ verborum perturbat ordinem peruerſione, aut tranſiectione. Peruerſione, ſic: Hoc vobis deos immortaleis arbitror dediſſe virtute pro veſtra. Tranſiectione, hoc modo: Inſtabilis in iſtum plurimùm fortuna valuit. Item, Omneis eripuit tibi benè viuendi caſus facultates. Huiuſmodi tranſiectio, quæ rem non reddit obſcuram, multùm proderit ad continuationes, de quibus antè dictum eſt: in quibus oportet verba ſicuti ad poëticum quendam extruere numerum, vt perfectè, & perpolitè. poſsint eſſe abſolutæ. Superlatio, eſt oratio ſuperans veritatem, alicuius augendi, minuendíue cauſa. hæc ſumitur ſeparatim, aut cum comparatione. Separatim ſic, Quòd ſi concordiam retinebimus in ciuitate: imperij magnitudinem ſolis ortu atque occaſu metiemur. Cum comparatione, aut à ſimilitudine, aut à præſtantia ſuperlatio ſumitur. A' ſimilitudine, ſic, Corpore niueum candorem, aſpectu igneum ardorem aſſequebatur. A' præſtantia, hoc modo: Cuius ex ore ſermo melle dulcior profluebat. Ex eodem genere hoc eſt, Tantus erat in armis ſplendor, vt ſolis fulgor obſcurior videretur. Intellectio eſt, cùm res tota parua de parte cognoſcitur, aut de toto pars. De parte totum ſic intelligitur, Non illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij commonebant? Nam hîc omnis ſanctimonia nuptiarum vno ſigno tibiarum intelligitur. De toto pars: vt ſiquis ei, qui veſtitum aut ornatum ſumtuoſum oſtentet, dicat, Oſtentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab vno plura intelliguntur, hoc modo, Pœno fuit Hiſpanus auxilio, fuit immanis ille tranſalpinus: in Italia quoque idem non nemo togatus ſenſit. A' pluribus vnum ſic

intelligitur, Atrox calamitas pectora mærore pulſabat. itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura ſpiritus ducebatur. Nam in ſuperioribus plures Hiſpani, & Galli, & togati: hìc vnum pectus, & vnus pulmo intelligitur: et erit illic diminutus numerus feſtiuitatis cauſa, hîc adauctus grauitatis gratia. Abuſio eſt, quæ verbo ſimili & propinquo, pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breues ſunt, aut parua ſtatura, aut longum in homine conſilium, aut oratio magna, aut vti pauco ſermone. Nam hîc facile eſt intellectu, finitima verba rerum diſsimilium ratione abuſionis eſſe traducta.

Tranſlatio eſt, cùm verbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter ſimilitudinem rectè videtur poſſe transferri. ea vtimur rei ante oculos ponendæ cauſa, ſic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore ſubito. Breuitatis cauſa, ſic: Recens aduentus exercitus ſubitò ciuitatem extinxit. Obſænitatis vitandæ cauſa, ſic: Cuius mater quotidianis nuptiis delectatur. Augendi cauſa, ſic: Nullus vrbis mæror, & calamitas iſtius explere inimicitias, & nefariam ſaturare crudelitatem potuit. Minuendi cauſa, ſic: Magno ſe prædicat auxilio fuiſſe, quia paullulùm in rebus difficillimis aſpirauit. Ornandi cauſa, ſic: Aliquando reip. rationes, quæ malitia nocentium exaruerant, virtute optimatum reuireſcunt. Tranſlationem dicunt pudentem eſſe oportere, vt cum ratione in conſimilem rem tranſeat: ne ſine delectu, temerè, & cupidè videatur in diſsimilem rem tranſcurriſſe. Permutatio, eſt oratio aliud verbis, aliud ſententia demonſtrans. Ea diuiditur in treis parteis: ſimilitudinem, argumentum, contrárium. Per ſimilitudinem ſumitur, cùm tranſlationes, vna aut plures frequenter ponuntur à ſimplici ratione ductæ, ſic: Nam cùm canes fungantur officiis luporum, cuinam præſidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cùm à perſona, aut à loco, aut à re aliqua ſimilitudo, augendi, aut minuendi cauſa ducitur: vt ſiquis Druſum, Gracchum, Numitorémque obſoletum dicat. Ex contrario ducitur ſic: vt ſiquis hominem prodigum, & luxurioſum illudens, parcum, & diligentem appellet. Et in hoc poſtremo, quod ex contrario ſumitur, & in illo primo, quod à ſimilitudine ducitur, per tranſlationem argumento poterimus vti. Per ſimilitudinem, ſic: Quid ait hic rex, atque Agamemnon noſter, ſiue potius, vt crudelitas eſt, Atreus? Ex contrario, ſiquem impium, qui patrem verberauerit, AEnean vocemus: intemperantem, & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc ſunt ferè, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipſa monet, vt deinceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

Distribvtio eſt, cùm in plureis res, aut perſonas negotia quædam certa diſpertiuntur, hoc modo: Qui veſtrûm, iudices, nomen ſenatus diligit, hunc oderit neceſſe eſt. petulantiſsimè enim ſemper iſte oppugnauit ſenatum. Qui equeſtrem locum ſplendidiſsimum cupit eſſe in ciuitate, is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe velit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſsimo maculæ, atque dedecori ſit. Qui parenteis habetis, oſtendite iſtius ſupplicio vobis homines impios non placere. Quibus liberi ſunt, ſtatuite exemplum, quantæ pœnæ in ciuitate ſint hominibus iſtiuſmodi comparatæ. Item, Senatus officium eſt, conſilio ciuitatem iuuare: Magiſtratus officium eſt, opera & diligentia conſequi voluntatem ſenatus: Populi officiũ eſt, res optimas, & homines maximè idoneos ſuis ſententiis deligere, & probare: Accuſatoris officium eſt, inferre crimina: Defenſoris, diluere, & propulſare: Teſtis eſt dicere quæ ſcierit, aut audierit: Quæſitoris eſt, vnumquenque horum in officio ſuo continere. Quare L. Caſsi, in cauſis ſi teſtem, præterquàm, quod ſciat, aut audierit, argumentari, & coniectura perſequi patieris, ius accuſatoris cum iure teſtimonij commiſcebis: teſtis improbi cupiditatem confirmabis: reo duplicem defenſionem parabis. Eſt hæc exornatio copioſa. comprehendit enim breuiter multa, & ſuum cuique tribuens, officium ſeparat, & res diuidit plureis. Licentia eſt, cùm apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure noſtro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos ij diligunt, cùm in aliquo errato verè reprehendi poſſe videantur, hoc modo: Miramini Quirites, quòd ab omnibus veſtræ ra-

tiones

tiones deſerantur, quòd cauſam veſtram nemo ſuſcipiat, quòd ſe nemo veſtri defenſorem profiteatut? id tribuite veſtræ culpæ, atque deſinite iſtud mirari. quid enim eſt quare non omnes iſtam rem fugere, ac vitare debeant? Recordamini quos habueritis defenſores. ſtudia eorum vobis ante oculos ponite. deinde omnium exitus conſiderate. tum vobis veniet in mentem, vt verè dicam, negligentia veſtra, ſiue ignauia potius, illos omneis ante oculos veſtros trucidatos eſſe, inimicos eorum veſtris ſuffragiis in ampliſsimum locum perueniſſe. Item, Nam quid fuit, iudices, quare in ſententiis ferendis dubitaueritis, aut iſtum hominem nefarium ampliaueritis? non apertiſsimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ teſtibus comprobatæ? non contrà tenuiter, & nugatoriè reſponſum? Hîc vos veriti eſtis, ſi primo cœtu condemnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini: dum eam vitaſtis vituperationem, quæ longè à vobis erat abfutura, eam inueniſtis, vt timidi atque ignaui putaremini. Maximas & priuatas, & publicas calamitates accepiſtis: cùm etiam maiores impendêre videantur, ſedetis & oſcitamini. Luce noctem, nocte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi, atque incommodi nuntiatur: & eum, cuius opera vobis hæc áccidunt, vos remoramini diutius, & alitis, atque ad reip. perniciem retinetis, quoad poreſtis, in ciuitate. Eiuſmodi licentia ſi nimiùm videbitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur. nam continuò aliquid huiuſmodi licebit inferre: Hîc ego virtutem veſtram quæro, ſapientiam deſidero, veterem conſuetudinem requiro: vt, quod erit commotum licentia, id laude mitigetur, vt altera res ab iracundiæ moleſtia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res, ſicut in amicitia, ita in dicendo, ſi loco fit maxime, facit, vt & illi, qui audiunt, à culpa abſint: & nos, qui dicimus, amici eorum, & veritatis eſſe videamur. Eſt autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod aſtutiore ratione comparatur: cùm aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipſi ſe cupiunt obiurgari: aut id, quod ſcimus facilè omneis audituros, dicimus nos timere quomodo accipiant: ſed tamen veritate commoueri, vt nihilo ſecius dicamus. Horum amborum generum exempla ſubiiciemus. Prioris, huiuſmodi: Nimiùm Quirites animis eſtis ſimplicibus, & manſuetis: nimiùm creditis vnicuique: exiſtimatis vnumquenque eniti, vt perficiat, quæ vobis pollicitus ſit. erratis, & fruſtrà falſa ſpe iam diu detinemini. ſtultitia veſtra eſt: quia quod erat in veſtra poteſtate, ab aliis petere, quàm vos ipſi ſumere maluiſtis. Poſterioris licentiæ hoc erit exemplum, Mihi cum iſto, iudices, fuit amicitia, ſed iſta tamen amicitia (tametſi vereor quomodo accepturi ſitis, tamen dicā) vos me priuaſtis. quid ita? quia, vt vobis eſſem probatus, eum qui vos oppugnabat, inimicum, quàm amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen eſt, ſicuti demonſtrauimus, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quæ ſi nimium fuerit aſpera, mitigabitur laude: & aſsimulatione, de qua poſterius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quòd imitatur licentiam, & ſua ſponte ad animum auditoris ſe accommodat. Diminutio eſt, cùm aliquid ineſſe nobis, aut iis quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut induſtria egregiū dicemus: quod, nequa ſignificetur arrogans oſtentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo. Nam hoc pro meo iure, iudices, dico, me labore & induſtria curaſſe, vt diſciplinam militarem non in poſtremis tenerem. Hîc ſiquis dixiſſet, Vt optime tenerem: tametſi verè dixiſſet, tamen arrogans viſus eſſet. nunc & ad inuidiam vitandam, & ad laudem comparandam ſatis dictum eſt. Item, Vtrùm igitur auaritiæ cauſa, an egeſtatis acceſsit ad maleficium? Auaritiæ? at largiſsimus fuit in amicos, quod ſignum liberalitatis eſt, quæ contraria auaritiæ eſt. Egeſtatis? at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuiſsimum patrimonium reliquit. Hîc quoque vitatum eſt, ne magnum, aut maximum diceretur. hoc igitur in noſtris, aut eorum, quos defendemus, egregiis commodis proferendis obſeruabimus. Nam eiuſmodi res & inuidiam contrahunt in vita, & odium in oratione, ſi inconſideratè tractes. Quare quemadmodum in viuendo ratione fugitur inuidia, ſic in dicendo conſilio vitatur odium. Deſcriptio nominatur, quæ re-

rum conſequentium continet perſpicuam, & dilucidam cum grauitate expoſitionem, hoc modo: Quòd ſi iſtum, iudices, veſtris ſententiis liberaueritis, ſtatim, ſicut è cauea leo emiſſus, aut aliqua teterrima bellua ſoluta ex catenis volitabit, & vagabitur in foro, acuens denteis in cuiuſque fortunas, in omneis amicos, atque inimicos, notos atque ignotos incurſans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum, atque omnem familiam perfringens, remp. funditus labefactans. Quare, iudices, eiicite eum de ciuitate, liberate omneis formidine, vobis denique ipſis conſulite. Nam ſi iſtum impunitum dimiſeritis: in voſmetipſos, mihi credite, feram, & truculentam beſtiam, iudices, immiſeritis. Item, Nam ſi de hoc, iudices, grauem ſententiam tuleritis: vno iudicio ſimul multos iugulaueritis. grandis natu parens, cuius ſpes ſenectutis omnis in huius adoleſcentia poſita eſt, quare velit in vita manere, non habebit: filij parui priuati patris auxilio, ludibrio, & deſpectui paternis inimicis erunt oppoſiti: tota domus huius indigna cóncidet calamitate: at inimici ſtatim ſanguinolenta palma, crudeliſsima victoria potiti, inſultabunt in horũ miſerias: & ſuperbis factis ſimul, & verbis inuehentur. Item, Nam neminem veſtrûm fugit, Quirites, capta vrbe, quæ miſeriæ conſequi ſoleant: arma qui contra tulerunt, ſtatim crudeliſsimè trucidantur: ceteri, qui poſſunt per ætatem & vireis laborem ferre, rapiuntur in ſeruitutem: qui non poſſunt, vita priuantur: vno denique, atque eodem tempore domus hoſtili flagrat incendio: & quos natura, aut voluntas neceſsitudine, aut beneuolentia coniunxit, diſtrahuntur: liberi partim è gremiis parentum deripiuntur, partim in ſinu iugulantur, partim ante pedes cõſtuprantur. nemo, iudices, eſt, qui poſsit ſatis rem conſequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis vel indignatio, vel miſericordia poteſt commoueri: cùm res conſequentes comprehenſæ vniuerſæ perſpicua breuiter exprimuntur oratione. Diuiſio eſt, quæ rem ſemouens à re, vtranque abſoluit ratione ſubiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi quicquam obiiciam? ſi probus es, non meruiſti: ſin improbus, non commoueris. Item, Quid nunc ego de meis propriis meritis prædicem? ſi meminiſtis, obtundam: ſin oblîti eſtis, cùm re nihil egerim, quid eſt quod verbis proficere poſsim? Item, Duæ res ſunt, quæ poſſunt homines ad turpe compendium commouere: inopia, atque auaritia. te auarum in fraterna diuiſione cognouimus: inopem atque egentem nunc videmus. quî potes igitur oſtendere cauſam maleficij non fuiſſe? Inter hanc diuiſionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia eſt, de qua in libro primo diximus ſecundum narrationem, hoc intereſt: quòd illa diuidit per enumerationem, aut per expoſitionem, quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura ſit: hæc ſe ſtatim explicat, & breuiter duabus, aut pluribus partibus ſubiiciés rationes, exornat orationem.

Frequentatio eſt, cùm res in tota cauſa diſperſæ coguntur vnum in locum, quo grauior, aut acrior, aut crimino ſior oratio ſit, hoc pacto: A' quo tandem abeſt iſte vitio? quid eſt, iudices, cur velitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor eſt, inſidiator alienæ: cupidus, intemperans, petulans, ſuperbus, impius in parenteis, ingratus in amicos, infeſtus cognatis, in ſuperiores contumax, in æquos & pares faſtidioſus, in inferiores crudelis, denique in omneis intolerabilis. Eiuſdem generis eſt illa frequentatio, quæ plurimùm coniecturalibus cauſis opitulatur, cùm ſuſpiciones, quæ ſeparatim iactæ, minutæ & infirmæ erant, vnum in locum coactæ, rem videntur perſpicuam facere, non ſuſpicioſam, hoc pacto: Nolite igitur, iudices, nolite ea, quæ dixi, ſeparatim ſpectare, ſed omnia colligite, & conferte in vnum. Si & commodum ad iſtum ex illius morte veniebat, & vita hominis eſt turpiſsima, animus auariſsimus, fortunæ familiares attenuatiſſimæ, & res iſta bono nemini præter iſtum fuit: neque alius quiſquam æquè commodè, neque iſte aliis commodioribus rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam eſt ab iſto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cùm locus idoneus maxime quæſitus, tùm occaſio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportuniſſimum, ſpatium conficiendi longiſſimum ſumtum eſt, non ſine maxi-

maoc-

ma perficiendi, & occultandi maleficij ſpe: & præterea antè quàm occiſus homo eſſet iſte viſus eſt in eo loco, in quo eſt occiſio facta, ſolus: paullo pòſt in ipſo loco maleficij, vox illius qui occidebatur, audita eſt: deinde poſt occiſionem, iſtum multa nocte domum rediiſſe cõſtat: poſtero die titubanter, & inconſtanter de occiſione illius locutum: hæc partim teſtimoniis, partim quæſtionibus & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum, neceſſe eſt eſſe verum: veſtrum iudices eſt his vnum in locum collatis, certam ſumere ſcientiam, non ſuſpicionem maleficij. Nam vnum aliquod, aut alterum poteſt in iſtum caſu cecidiſſe ſuſpicioſe: vt omnia inter ſe à primo ad poſtremum conueniant, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Vehemens eſt hæc exornatio, & in coniecturali conſtitutione cauſæ fermè ſemper neceſſaria, & in ceteris generibus cauſarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. Expolitio eſt, cùm in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere videmur. Ea autem dupliciter fit, ſi aut eandem planè dicemus rem, aut de eadem re Eandẽ rem dicemus non eodẽ modo: nã id quidẽ obtundere auditorem eſt, non rẽm expolire: ſed commutatè. Cõmutabimus tripliciter: verbis, pronunciando, tractando. Verbis commutabimus, ſi, cùm res ſemel dicta ſit, iterum aut ſæpius aliis verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum eſt periculum, quod ſapiens pro ſalute patriæ vitandum arbitretur.

Cùm agetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profectò nullum vitæ diſcrimen ſibi pro fortunis reipub. fugiendum putabit: & erit in ea ſententia ſemper, vt pro patria ſtudioſe quamuis in magnam deſcendat vitæ dimicationem. Pronuntiando commutabimus, ſi tum in ſermone, tum in acrimonia, tum in alio atque alio genere vocis, atque geſtus, eadem verbis commutando, pronunciatione quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodiſsimè ſcribi poteſt, neque parum eſt apertum: quare non eget exemplo. Tertium genus eſt commutationis, quod tractando conficitur, ſi ſententiam traiiciemus aut ad ſermocinationem, aut ad exſuſcitationem. Sermocinatio eſt, de qua planius paullo pòſt ſuo loco dicemus. Nunc breuiter, ad hanc rem quod ſatis ſit, attingemus: in qua conſtituetur alicuius perſonæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo (vt, quo facilius res cognoſci poſſit, ne ab eadem ſententia recedamus:) Sapiens, qui omnia reip. cauſa ſuſcipienda pericula putabit, ſæpe ipſe ſecum ita loquitur: Non mihi ſoli, ſed etiam, atque adeò multo potius natus ſum patriæ: vita, quæ fato debetur, ſaluti patriæ potiſſimùm ſoluatur. Aluit hæc me, tutè atque honeſtè produxit vſque ad hanc ætatem, muniit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honeſtiſſimis diſciplinis. Quid eſt, quod à me ſatis ei perſolui poſſit, vnde hæc accepta ſunt? Quia hæc loquitur ſecum ſapiens, ſæpe ego in periculis reipub. nullum ipſe periculum fugi. Item mutatur res tractando, ſi traducitur ad exſuſcitationem, cùm & nos commoti dicere videamur, & auditoris animum commoueamus, ſic: Quis eſt tam tenui cogitatione præditus: cuius animus tantis anguſtiis inuidiæ continetur, qui non hunc hominẽ ſtudioſiſſimè laudet, & ſapientiſſimũ iudicet, qui pro ſalute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro reipub. fortunis, quamuis magnum, atque atrox periculum ſtudioſe ſuſcipiat, & libenter ſubeat? Equidem hunc hominem magis cupio ſatis laudare, quàm poſſum, idémque hoc certo ſcio vobis omnibus vſu venire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, verbis, pronuntiando, tractando: ſed tractando dupliciter, ſermocinatione, & exſuſcitatione. Sed de eadem re cùm dicemus, pluribus vtemur commutationibus. Nam cùm rem ſimpliciter pronunciauerimus, rationem poterimus ſubiicere: deinde duplicem, vel ſine rationibus, vel cum rationibus pronunciare ſententiã: deinde afferre contrarium: de quibus iam omnibus diximus in verborum exornationibus: deinde ſimile & exemplum, de quo ſuo loco plura dicemus: deinde concluſionem, de qua in ſecundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonſtrantes, argumentationem quemadmodum concludere oporteat. Ergo huiuſmodi vehementer ornata poterit eſſe expolitio, quæ conſtabit ex frequen-

tibus verborum exornationibus,& ſententiarum. Hoc modo igitur ſeptem partibus tractabitur, vt ab eiuſdem ſententiæ non recedamus exemplo, vt ſcire poſſis, quàm facilè præceptione rhetorica res ſimplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro repub. periculum vitabit, ideò quòd ſæpe fit, vt,cùm pro repub. perire noluerit, neceſſariò cum rep. pereat. & quoniam ſunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandum eſt. ergo,qui fugiunt id periculum, quod pro rep. ſubeundum eſt,ſtultè faciunt. nam neque effugere incômoda poſſunt,& ingrati in ciuitatem reperiuntur. At, qui patriæ pericula ſuo periculo expetunt, hi ſapientes putandi ſunt: cùm & eum, quem debent honorem ,reip. reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis. Etenim vehementer eſt iniquum, vitam, quam à natura acceptam propter patriam conſeruaueris, naturæ,cùm cogat,reddere: patriæ, cùm roget,non dare: & cùm poſſis cum ſumma virtute & honore pro patria interire, malle per dedecus, & ignauiam viuere: & cùm pro amicis,& parentibus, & ceteris neceſſariis adire periculum velis, pro rep. in qua & hoc, & illud ſanctiſſimum nomen patriæ continetur, nolle in diſcrimen venire. Itaque vti contemnendus eſt, qui in nauigando ſe,quàm nauim màuult incolumem:ita vituperandus,qui in reip.diſcrimine ſuæ plus, q̃ cõmuni ſaluti conſulit. Naue enim fracta, multi incolumes euaſerunt: ex naufragio patriæ ſaluus nemo poteſt enatare. Quod mihi benè videtur Decius intellexiſſe, qui ſe deuouiſſe dicitur, & pro legionibus in hoſteis medios immiſiſſe, vnde amiſit vitam: at non perdidit. re enim viliſſima & perparua maximã redemit: dedit vitam, accepit patriam: amiſit animã, potitus eſt gloria,quæ cum ſumma laude prodita,vetuſtate quotidie magis eniteſcit. Quòd ſi pro rep. debere accedi ad periculum & ratione demonſtratum eſt, & exemplo comprobatum: ij ſapientes ſunt exiſtimandi,qui nullum pro ſalute patriæ periculum vitant.

In his igitur generibus expolitio verſatur,de qua producti ſumus,vt plura diceremus, quòd non modò cùm cauſam dicimus,adiuuat & exornat orationem: ſed multo maximè per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra cauſam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo vti, cùm exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro ſecundo. Commoratio eſt,cùm in loco firmiſſimo, quo tota cauſa continetur, manetur diutius: & eodem ſæpius reditur. hac vti maximè conuenit, & id eſt oratoris boni maximè proprium. non enim datur auditori poteſtas animum de re firmiſsima demouendi. Huic exemplum ſatis idoneum ſubiici non potuit: propterea quòd hic locus non eſt à tota cauſa ſeparatus, ſicut membrum aliquod, ſed tanquam ſanguis perfuſus eſt per totum corpus orationis. Contentio eſt,per quam contraria referuntur. Ea eſt in verborum exornationibus,vt antè docuimus,eiuſmodi: Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In ſententiarum,huiuſmodi:Vos huius incommodis lugetis: iſte reipub. calamitate lætatur. Vos veſtris fortunis diffiditis: iſte ſolus ſuis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc intereſt: illud ex verbis celeriter relatis conſtat: hîc ſententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet. Similitudo, eſt oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re diſpari ſimile. Ea ſumitur aut ornandi cauſa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Et quomodo quattuor de cauſis ſumitur, ita quattuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per breuitatem, per collationem. Ad vnamquanque ſumendæ cauſam ſimilitudinis accommodabimus ſingulos modos pronunciandi. Ornandi cauſa ſumitur per contrarium, ſic: Non enim quemadmodum in palæſtra,qui tædas ardenteis accipit, celerior eſt in curſu continuo, quàm ille,qui tradit: ita melior imperator nouus, qui accipit exercitum, quàm ille,qui decedit: propterea quòd defatigatus curſor integro facem: hic peritus imperator imperito exercitum tradit. Hoc ſine ſimili ſatis planè, & perſpicuè, & probabiliter dici potuit, hoc modo: Dicitur minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere ſolere: ſed ornandi cauſa ſimile ſumtum eſt, vt orationi dignitas quædam comparetur. Dictum eſt autem per contrarium.

rium.nam tunc ſimilitudo ſumitur per contrarium,cùm ei rei,quam nos probamus, aliquam rem negamus eſſe ſimilem, vt paullo antè, cùm de curſoribus diſſerebamus. Per negationem dicetur probandi cauſa,hoc modo: Neque equus indomitus, quamuis natura bene compoſitus ſit, idoneus poteſt eſſe ad eas vtilitates, quæ deſiderantur ab equo: neque homo indoctus, quamuis ſit ingenioſus, ad virtutem poteſt peruenire.hoc probabilius factum eſt, quod minus eſt veriſimile, non poſſe virtutem ſine doctrina comparari: quoniam ne equus quidem indomitus idoneus poſsit eſſe. ergo ſumtum eſt probandi cauſa. Dictum eſt autem per negationem. id enim perſpicuum eſt de primo ſimilitudinis verbo. Sumitur & apertius dicendi cauſa ſimile per breuitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, ſicut in certamine currendi, non ita cónuenit exerceri,vt quoad neceſſe ſit, peruenire poſsis: ſed vt productus ſtudio, & viribus vltrà facilè procurras. Nam hoc ſimile eſt, vt apertius intelligatur, mala ratione facere eum, qui reprehendat eos, qui (verbi cauſa) poſt mortem amici, liberos eius cuſtodiant: propterea quòd in curſore tantum velocitatis eſſe oporteat, vt efferatur vſque ad finem: in amico tantum beneuolentiæ, vt vltra quàm amicus ſentire poſsit, procurrat amicitiæ ſtudio. Dictum eſt autem ſimile per breuitatem. non enim ita, vt in ceteris rebus, res ab re ſeparata eſt: ſed vtræque res coniunctè & confuſè pronunciatæ ſunt. Ante oculos ponendi negotij cauſa ſumetur ſimilitudo, cùm dicetur per collationem, ſic: Vti citharœdus, cùm prodierit optimè veſtitus,palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus variis intexta,& cum corona aurea,magni fulgoris gemmis illuminata,citharam tenens exornatiſsimam, auro & ebore diſtinctam: ipſe præterea forma & ſpecie ſit,& ſtatura appoſita ad dignitatem: ſi cùm magnam populo commouerit his rebus expectationem, repentè ſilentio facto, vocem emittat acerbiſsimam cum turpiſsimo corporis motu: quo melius ornatus ſit, & magis fuerit expectatus, eo magis deriſus, & contemtus eiiciatur: ita ſi quis in excelſo loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit: ſi virtutis, & artium, quæ virtutis magiſtræ ſunt, egebit: quo magis ceteris rebus erit copioſus, illuſtris, & expectatus,eo vehementius deriſus, & contemtus ex omni bonorũ conuentu eiicietur. Hoc ſimile per collationem vtriuſque rei, & alterius inſcientiæ artificij,alterius ſtultitiæ ſimili ratione collata,ſub aſpectum omnium rem ſubiecit. Dictum eſt autem per collationem: propterea quòd propoſita ſimilitudine,paria ſunt relata omnia. In ſimilibus obſeruare oportet diligenter, vt, cùm rem afferamus ſimilem, cuius rei cauſa ſimilitudinem attulerimus,eius rei verba quoque ad ſimilitudinem habeamus accommodata. Id eſt huiuſmodi: Vt hirundines æſtiuo tempore præſtò ſunt, frigore pulſæ recedunt. ex eadem ſimilitudine nunc per tranſlationem verba ſumimus: ita falſi amici ſereno vitæ tempore præſtò ſunt: ſimulatque hiemem fortunæ viderint,deuolant omnes. Sed inuentio ſimilium facilis erit, ſiquis ſibi omneis res animatas & inanimatas, mutas & loquenteis, feras & manſuetas, terreſtreis & cæleſteis & marinas, artificio, caſu, natura comparatas, vſitatas atque inuſitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari ſimilitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos poſsit. Non enim res tota toti rei neceſſe eſt ſimilis ſit, ſed ad id ipſum, ad quod conferetur, ſimilitudinem habeat oportet. Exemplum, eſt alicuius facti aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propoſitio. Id ſumitur iiſdem de cauſis, quibus ſimilitudo. Rem ornatiorem facit, cùm nullius rei, niſi dignitatis cauſa ſumitur: Apertiorem, cùm id, quod ſit obſcurum, magis dilucidum reddit: Probabiliorem, cùm magis veriſimilem facit: Ante oculos ponit, cùm exprimit omnia perſpicuè, vt res dicta propè manu tentari poſsit. Vniuſcuiuſque generis ſingula ſubieciſſemus exempla, niſi exempli quis vſus eſſet, in expolitione demonſtraſſemus,& cauſas ſumendi in ſimilitudine aperuiſſemus. Quare noluimus, neque pauca,quo minus res intelligeretur,neque re intellecta,plura conſcribere. Imago,eſt formę

cum forma cũ quadã ſimilitudine collatio. Hæc ſumitur aut laudis, aut vituperationis cauſa. Laudis cauſa, ſic: Ibat Turnus in prœlium corpore, tauri validiſsimi: impetu, leonis acerrimi ſimilis. Vituperationis, vt in odium, aut in inuidiam, aut in contemtionem adducat. Vt in odium, hoc modo: Iſte quotidie per forum medium, tanquam iubatus draco ſerpit, dentibus aduncis, aſpectu venenato, ſpiritu rabido, circunſpectans huc & illuc, ſiquem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus inſecare, lingua aſpergere poſsit. Vt in inuidiam adducat, hoc modo: Iſte, qui diuitias ſuas iactat, ſicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quiſpiam depreſſus, & oneratus auro clamat & delirat. Vt in contemtionem adducat, ſic: Iſte, qui tanquam cochlea abſcondens retentat ſeſe tacitus, quo ſit tutus, cum domo ſua comeditur, & auſertur.

Effictio eſt, cùm exprimitur, & effingitur verbis corporis cuiuſpiã forma, quoad ſatis ſit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico, iudices, rubrum, breuem, incuruum, canum, ſubcriſpum, cæſium, cui ſanè magna eſt in mento cicatrix, ſiquo modo poteſt vobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cùm vtilitatem, ſiquem velis oſtendere: tum venuſtatem, ſi breuiter & dilucidè facta ſit. Notatio eſt, cùm alicuius natura certis deſcribitur ſignis, quæ, ſicuti notæ quædam, naturę ſunt attributa. Vt ſi velis non diuitem, ſed oſtentatorem pecuniæ ſuæ deſcribere, Iſte, inquies, iudices, qui ſe dici diuitem, putat eſſe præclarum, primùm nunc videte, quo vultu nos intueatur. nónne vobis videtur dicere, Darem, ſi mihi moleſti non eſſetis? Cùm verò ſiniſtra mentum ſubleuat, exiſtimat ſe gemmæ nitore, & auri ſplendore aſpectus omnium præſtinguere. Cùm puerum reſpicit hunc vnum, quem ego noui, vos non arbitror nouiſſe, alio nomine appellat, deinde alio atque alio, Heus tu, inquit, veni Sannio, nequid iſti barbari perturbent: vt ignoti, qui audiunt, vnum putent eligi de multis. ei dicit in aurem, aut vt domi lectuli ſternantur: aut ab auunculo rogetur AEthiops, qui ad balneas veniat: aut aſturconi locus ante oſtium ſuum detur: aut aliquod fragile falſæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, vt omnes audiant, Videto, vt diligenter numeretur, ſi poteſt, ante noctem. Puer, qui bene hanc hominis naturam nouit, Tu illo plureis mittas oportet, inquit, ſi hodie vis tranſnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum, & Soſiam. Sanè. Deinde caſu veniunt hoſpites homini, qui iſtum ſplendide, dum peregrinaretur, receperant: ex ea re homo hercle conturbatur, ſed tamen à vitio naturæ non recedit, Bene, inquit, facitis, cùm venitis: ſed rectius feciſſetis, ſi ad me domum recta abiiſſetis. Id feciſſemus, inquiunt illi, ſi domum nouiſſemus. At iſtud quidem facile fuit vndelibet inuenire. verùm ite mecum. Sequuntur illi. ſermo interea huius conſumitur omnis in oſtentatione. Quærit, in agris cuiuſmodi frumenta ſint: negat ſe, quia villæ incenſæ ſint, accedere poſſe: nec ædificare etiam nunc audere, Tametſi in Tuſculano quidem cœpi inſanire, & in iiſdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, venit in ædeis quaſdam, in quibus ſodalitium erat eodem die futurum: quò iſte pro notitia domini ædium ingreditur cum hoſpitibus: Hic, inquit, habito. Perſpiciunt argentum, quod erat expoſitum: viſunt triclinium ſtratum. probant. accedit ſeruulus. dicit homini clare, dominum iam venturum, ſi velit exire. Itáne, inquit? eamus hoſpites. frater venit ex Salerno. ego illi obuiam pergo: vos huc decima venitote. Hoſpites diſcedunt. Iſte ſe raptim domum ſuam coniicit. Illi decima, quò iuſſerat, veniunt: quærunt hunc: reperiunt, domus cuia ſit: in diuerſorium deriſi conferunt ſeſe. Vident hominem poſterodie: narrant, expoſtulant, accuſant. Ait iſte eos ſimilitudine loci deceptos, angiportu toto deerraſſe: contra valetudinem ſuã ſe ad multam noctẽ expectaſſe. Sannioni puero negotium dederat, vt vaſa, veſtimenta, pueros corrogaret. Seruulus non inurbanus ſatis ſtrenue, & concinne comparat. Iſte hoſpites domum deducit. Ait ſe ædeis maximas cuidam amico ad nuptias commodaſſe. Nuntiat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim, qui commodarat) Apage te, inquit, ædeis commodaui, familiam dedi: argentum quoque vult? Tametſi hoſpites habeo, tamen vtatur licet: nos

Samiis

Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? Eiuſmodi eſt hominis natura, vt, quæ ſingulis diebus efficiat gloria atque oſtentatione, ea vix annuo ſermone enarrare poſſim. Huiuſmodi notationes, quæ deſcribunt quid conſentaneũ ſit vniuſcuiuſque naturæ, vehementer habent magnam delectationem. Totam enim naturam cuiuſpiã ponunt ante oculos aut glorioſi, vt nos exempli cauſa cœperamus: aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris: denique cuiuſuis ſtudium protrahi poteſt in medium tali notatione. Sermocinatio eſt, cùm alicui perſonæ ſermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cùm militibus vrbs redundaret, & omnes timore oppreſsi domi continerentur, venit iſte cum ſago, gladio ſuccinctus, tenens iaculum: quinque adoleſcentes hominem ſimili ornatu ſubſequuntur. irrumpit in ædeis ſubitò: deinde magna voce, Vbi eſt iſte beatus, inquit, ædium dominus? quin mihi præſtò ſit? quid tacetis? Hîc alij omnes ſtupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infeliciſsimi cum maximo fletu ad iſtius pedes abiiciens ſeſe: Parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulciſsima ſunt in vita, miſerere noſtri: noli extinguere extinctos: Fer manſuete fortunam: nos quoque fuimus beati: noſſe te eſſe hominem. At ille, Quin illum mihi datis? ac vos auribus meis opplorare deſinitis? non abibit. Illi nunciatur interea veniſſe iſtũ, & clamore maximo mortem minari: quod ſimul vt audiuit, Heus, inquit, Gorgia pediſeque puerorum, abſconde pueros, defende, fac vt incolumeis ad adoleſcentiam perducas. Vix hęc dixerat, cùm ecce iſte præſtò, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitã ademit? exple meas inimicitias, & iracundiam ſatura tuo ſanguine. Ille cum magno ſpiritu, Metuebam, inquit, ne planè victus eſſem: nunc, vt video, in iudicio mecum contendere non vis, vbi ſuperari turpiſsimum eſt, ſuperare pulcherrimum: interficere me vis: occidar equidem, ſed victus non peribo. At ille, In extremo vitæ tempore etiam ſententias loqueris: neque ei, quem vides dominari, vis ſupplicare? Tum mulier, Immo quidem iſte rogat, & ſupplicat: ſed tu, quæſo, commoueare, Et tu per deos, inquit, hunc amplexáre: dominus eſt: vicit hic te: vince tu tuum animum. Cur non deſinis vxor, inquit ille, loqui, quæ me digna non ſunt? tace, & quæ curanda ſunt, cura. tu ceſſas mihi vitam, tibi omnem bene viuendi ſpem mea morte eripere? Iſte mulierem repulit ab ſe lamentantem. Illi neſcio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illa virtute eſſet, gladium in látere defixit. Puto in hoc exemplo datos eſſe vnicuique ſermones ad dignitatem accommodatos: id quod oportet in hoc genere obſeruare. Sunt item ſermocinationes cõſequentes hoc genus. Nam quid putamus illos dicturos, ſi hoc iudicaueritis? nónne hac omnes vtentur oratione? Deinde ſubiicere ſermonem. Conformatio eſt, cùm aliqua, quæ non adeſt, perſona, confingitur quaſi adſit: aut cùm res muta, & informis fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quòd ſi nunc hæc vrbs inuictiſsima vocem emittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis tropæis ornata, triumphis ditata certiſsimis, clariſsimis locupletata victoriis, nunc veſtris ſeditionibus, ò ciues, vexor: quam dolis malitioſa Karthago, viribus robuſta Numantia, diſciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nũc ab homunculis deterrimis proteri, atque conculcari? Item, Quòd ſi nũc Lucius ille Brutus reuiuiſcat, & hîc ante pedes veſtros adſit: non hac vtatur oratione? Ego reges eieci: vos tyrannos introducitis. ego libertatem, quæ non erat, peperi: vos partam ſeruare non vultis. ego capitis mei periculo patriam liberaui: vos liberi ſine periculo eſſe non curatis. Hæc conformatio, licet in plureis res mutas, atque inanimatas transferatur, proficit tamen plurimùm in amplificationis partibus, & commiſeratione. Significatio eſt, quæ plus in ſuſpicione relinquit, quàm poſitum eſt in oratione. ea fit per exſuperationem, ambiguũ, conſequentiam, abſciſsionẽ, ſimilitudinem, Per exſuperationem, cùm plus dictum eſt, quàm patitur veritas, augendę ſuſpicionis cauſa, ſic: Hic de tanto patrimonio tam citò teſtam, qua ſibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguum, cùm verbum poteſt in duas, plureíſue ſententias accipi, ſed accipitur in eam partem, quã vult is, qui dixit: vt ſi dicas de eo, qui multas hereditates adierit:

Proſpice tu, qui plurimum cernis. Quemadmodum ambigua vitanda ſunt,quæ obſcuram reddunt orationem: ita hæc conſequenda, quæ conficiunt huiuſmodi ſignificationem.Ea reperientur facilè,ſi nouerimus,& animaduerterimus verborũ ancipiteis & multipliceis poteſtates. Per conſequentiam ſignificatio fit,cùm res,quæ ſequuntur aliquam rem,dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione: vt ſi ſalſamentarij filio dicas: Quieſce tu,cuius pater cubito ſe emungere ſolebat. Per abſciſsionem, ſi cùm incipimus aliquid dicere,præcidimus: & ex eo,quod iam diximus,ſatis relinquitur ſuſpicionis, ſic: Qui iſta forma, & ætate nuper alienæ domi: nolo plura dicere. Per ſimilitudinem,cùm aliqua re ſimili allata, nihil amplius dicimus, ſed ex ea ſignificamus quid ſentiamus,hoc modo:Noli Saturnine nimiùm populi frequentia fretus eſſe.inulti iacent etiamGracchi. Hæc exornatio plurimum feſtiuitatis habet interdum,& dignitatis.Sinit enim quiddam tacito oratore ipſum auditorem ſuſpicari. Breuitas eſt,cum res ipſis tantummodo verbis neceſſariis expedita eſt, hoc modo:Lemnum præteriens cepit:inde Thaſsi præſidium reliquit: pòſt vrbem in Bithynia ſuſtulit:inde appulſus in Helleſpontum,ſtatim potitur Abydo.Item,Modò conſul,quondam tribunus, deinde primus erat ciuitatis:tum proficiſcitur in Aſiam:deinde exſul & hoſtis eſt dictus: pòſt imperator: poſtremò conſul factus eſt.Habet paucis comprehenſa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda ſępe eſt,cùm aut res non egẽt longę orationis,aut tempus non ſinit cõmorari.

Demonſtratio eſt,cùm ita res verbis exprimitur,vt geri negotium,& res ante oculos eſſe videatur.Id fieri poterit,ſi,quæ antè,& pòſt,& in ipſa re facta erunt,cõprehendemus: aut ſi à rebus conſequentibus, aut à circunſtantibus non recedemus,hoc modo: Simulátque Gracchus proſpexit fluctuare populum,verentem,ne ipſe auctoritate ſenatus commotus à ſententia deſiſteret: iubet áduocari concionem. Iſte interea ſcelere & malis cogitationibus redundans,euolat ex templo Iouis, & oculis ardentibus, erecto capillo,contorta toga, cum pluribus aliis ire celerius cœpit. Illi præco audientiam faciebat: hic ſubſellium quoddam calce premens, dextro pede defringit, & alios hoc idem iubet facere. Cùm Gracchus deos inciperet precari·curſim iſti impetum faciunt, & ex aliis,atque aliis partibus commeant omnes,atque è poulo vnus,Fuge,inquit,Tiberi,fuge:non vides?reſpice,inquam.Deinde vaga multitudo ſubito timore perterrita, fugere cœpit. At iſte ſpumans ex ore ſcelus, anhelans ex infimo pectore crudelitatem, contorquet brachium: & dubitanti Graccho quid eſſet, neque tamen locum,in quo cõſtiterat, relinquẽti,percutit tempus.Ille nulla voce delibãs inſitam virtutem,cóncidit tacitus. Iſte viri fortiſsimi miſerando ſanguine aſperſus, quaſi facinus præclariſsimum feciſſet, circunſpectans, & hilarè ſceleratam gratulantibus manũ porrigens,in templum Iouis contulit ſeſe.Hæc exornatio in amplificanda & commiſeranda re plurimùm prodeſt, in huiuſmodi narrationibus. ſtatuit enim totam rem,& proponit ante oculos.Omneis rationes honeſtandę elocutionis ſtudioſè collegimus:in quibus Herenni ſi te diligenter exercueris, & grauitatem,& dignitatẽm,& ſuauitatem habere in dicendo poteris,vt oratorie planè loquaris: ne nuda atque inornata inuẽtio vulgari ſermone efferatur. Nunc identidem noſmetipſi nobis inſtemus.res enim communis agitur,vt frequenter & aſsidue conſequamur artis rationem, ſtudio & exercitatione:quod alij cum moleſtia tribus de cauſis maximè faciunt: aut ſi cum quibus libenter exerceantur, non habent: aut ſi ſibi diffidunt: aut ſi neſciunt,quam viã ſequi debeant:quę à nobis abſunt omnes difficultates.Nã & ſimul libenter exercemur propter amicitiã,cuius initiũ cognatio fecit:cetera philoſophię ratio cõfirmauit: & nobis non diffidimus: propterea ꝙ & aliquantulũ proceſsimus,& alia meliora ſunt,quę multo intentius petimus in vita,vt etiã ſi nõ peruenerimus in dicẽdo,quò volumus,parua pars tamen vitæ perfectiſsimę deſideretur:& viã, quã ſequamur,habemus:propterea quòd in his libris nihil pręteritũ eſt rhetoricæ pręceptionis.Demõſtratũ eſt enim, quo modo res in omnibus generibus cauſarũ inueniri oporteat. dictũ eſt,quo pacto eas diſponere cõueniat.traditũ eſt qua ratione eſſet pronunciandũ.præceptũ eſt,qua via me-

miniſſe

miniſſe poſſemus. demonſtratum eſt,quibus modis perfecta elocutio comparetur. Quæ ſi ſequemur,acutè & citò reperiemus,diſtinctè & ordinatè diſponemus,grauiter & venuſtè pronunciabimus,firmè & perpetuò meminerimus,ornatè & ſuauiter eloquemur. Ergo amplius in arte rhetorica nihil eſt. Hæc omnia adipiſcemur,ſi rationes præceptionis diligentia conſequemur & exercitatione.

M. TVLLII CICERONIS RHETORICORVM, SEV DE Inuentione Rhetorica, Libri duo, qui reliqui ſunt.

LIBER PRIMVS.

SAEPE & multùm hoc mecum cogitaui, bonine, an mali plus attulerit hominibus,& ciuitatibus copia dicendi, ac ſummum eloquentiæ ſtudium. Nam cùm & noſtræ reipub. detrimenta cõſidero, & maximarum ciuitatum veteres animo calamitates colligo: non minimam video per diſertiſſimos homines inuectam eſſe partem incommodorum. Cùm autem res ab noſtrá memoria propter vetuſtatem remotas ex litterarum monimentis repetere inſtituo: multas vrbeis conſtitutas, plurima bélla reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias intelligo cùm animi ratione, tum etiam facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem ratio ipſa in hanc potiſſimùm ſententiam ducit, vt exiſtimem ſapientiam ſine eloquentia parum prodeſſe ciuitatibus: eloquentiam verò ſine ſapientia nimium obeſſe plerunque, prodeſſe nunquam. Quare ſiquis omiſſis rectiſſimis,atque honeſtiſſimis ſtudiis rationis & officij, conſumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis ſibi,pernicioſúſque patriæ ciuis alitur. qui verò ita ſeſe armat eloquentia, vt non oppugnare commoda patriæ, ſed pro his pugnare poſſit: is mihi vir & ſuis, & publicis rationibus vtiliſſimus,atq; amiciſſimus ciuis fore videtur. Ac ſi volumus huius rei,quæ vocatur eloquẽtia,ſiue artis,ſiue ſtudij,ſiue exercitationis cuiuſdam,ſiue facultatis à natura profectæ conſiderare principium:reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natũ, atque ab optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cùm in agris homines paſſim beſtiarum modo vagabantur: & ſibi victu ferino vitam propagabant: nec ratione animi quicquam, ſed pleraque viribus corporis adminiſtrabant. Nondum diuinæ religionis, non humani officij ratio colebatur: nemo legitimas viderat nuptias: non certos quiſquam inſpexerat liberos: non ius æquabile quid vtilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem atque inſcientiam,cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad ſe explendam viribus corporis abutebatur, pernicioſiſsimis ſatellitibus. Quo tempore quidam magnus videlicet vir & ſapiens cognouit, quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hóminum, ſiquis eam poſſet elicere, & meliorem præcipiendo reddere. qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſiueſtribus abditos ratione quadam vnum in locum compulit, & congregauit: & eos in vnamquanque rem inducens vtilem atque honeſtam, primò propter inſolentiam reclamanteis,deinde propter rationem atque orationem ſtudioſius audienteis, ex feris & immanibus miteis reddidit & manſuetos. Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe, vt homines à conſuetudine ſubitò conuerte-

ſet, & ad diuerſas vitæ rationes traduceret. Age verò, vrbibus conſtitutis, vt fidem colere, & iuſtitiam retinere diſcerent, & aliis parêre ſua voluntate conſueſcerent: ac non modò labores excipiendos communis commodi cauſa, ſed etiam vitam amittendam exiſtimarent: quî tandem fieri potuit, niſi homines ea,quæ ratione inueniſſent, eloquentia perſuadere potuiſſent? Profectò nemo,niſi graui ac ſuaui commotus oratione, cùm viribus plurimùm poſſet, ad ius voluiſſet ſine vi deſcendere: vt inter quos poſſet excellere, cum his ſe pateretur æquari: & ſua voluntate à iucundiſſima conſuetudine recederet, quæ præſertim vim naturæ iam obtineret propter vetuſtatem. Ac primò quidem ſic & nata & progeſſa longius eloquentia videtur: & item poſtea maximis in rebus pacis & belli cum ſummis hominum vtilitatibus eſſe verſata. Poſtquàm verò commoditas quædam, praua virtutis imitatrix, ſine ratione officij, dicendi copiam conſecuta eſt: tum ingenio freta malitia vrbeis peruertere, & vitas hominum labefactare aſſueuit. Atque huius quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Veriſimillimum mihi videtur quodam tempore,neque in publicis rebus infanteis & inſipiẽteis homines ſolitos eſſe verſari: nec verò ad priuatas cauſas magnos ac diſertos homines accedere: ſed cùm à ſummis viris maximæ res adminiſtrarentur,arbitror alios fuiſſe non incallidos homines, qui ad prauas controuerſias priuatorum accederent. Quibus in controuerſiis cùm ſæpe à mendacio contra verum homines ſtare conſueſcerent, dicendi aſſiduitas aluit audaciam: vt neceſſariò ſuperiores illi propter iniurias ciuium reſiſtere audacibus, & opitulari ſuis quiſque neceſſariis cogerentur. Itaque cùm in dicendo ſæpe par, nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet is, qui omiſſo ſtudio ſapientiæ,nihil ſibi præter eloquentiam comparaſſet: fiebat, vt & multitudinis, & ſuo iudicio dignus, qui remp. gereret, videretur. Hinc nimirum non iniuria, cùm ad gubernacula reip. temerarij atque audaces homines acceſſerant, maxima ac miſerrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odij, atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia, vt homines ingenioſiſſimi quaſi ex aliqua turbida tempeſtate in portum, ſic ex ſeditioſa & tumultuoſa vita ſe in ſtudium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur poſtea cetera ſtudia recta atque honeſta per otiũ concelebrata ab optimis enituiſſe: hoc verò à pleriſque eorum deſertum obſoleuiſſe eo tempore, quo multo vehementius erat retinendum, & ſtudioſius adaugendum. nam quo indignius rem honeſtiſſimam & rectiſſimam violabat ſtultorum & improborum temeritas, & audacia ſummo cum reip. detrimento: eo ſtudioſius & illis reſiſtendum fuit,& reip. conſulendum. Quod noſtrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque eorum (vt verè dicam) diſcipulum Africanum, neque Graccos Africani nepotes: quibus in hominibus erat ſumma virtus, & ſumma virtute amplificata auctoritas: & quæ his rebus ornamento, & reip. præſidio eſſet, eloquentia. Quare meo quidem animo nihilominus eloquentiæ ſtudendum eſt,etſi ea quidam & priuatim & publicè peruerſè abutuntur: ſed eo verò vehementius, ne mali magno cum detrimento bonorum,& communi omnium pernicie plurimùm poſſint: cùm præſertim hoc vnum ſit, quod ad omneis res & priuatas, & publicas maximè pertineat: hoc tuta, hoc honeſta, hoc illuſtris,hoc eodem vita iucunda fiat. Nam hinc ad remp. plurima commoda veniunt, ſi moderatrix omnium rerum præſtò eſt ſapientia. hinc ad ipſos, qui eam adepti ſunt,laus, honos, dignitas confluit: hinc amicis quoque certiſſimum ac tutiſſimum præſidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines,cùm multis rebus humiliores, & infirmiores ſint, hac re maxime beſtiis præſtare,quòd loqui poſſunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is,qui,qua re homines beſtiis præſtent, ea in re hominibus ipſis antecellat. Hoc ſi fortè non natura modò, neque exercitatione conficitur,verùm etiã artificio quodã comparatur:non alienũ eſt videre quæ dicant hi,qui quædã eius artis præcepta nobis reliquerunt. Sed antè quàm de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicẽdum de genere ipſius artis, de officio,de fine,de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius & expeditius vniuſcuiuſque animus

ipſam rationem ac viam artis conſiderare poterit.

Civilis quædam ratio eſt, quæ multis & magnis ex rebus conſtat. Eius quædam magna & ampla pars eſt artificioſa eloquentia, quam rhetoricam vocant. Nam neque, cum his ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere, & ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi, & artificio contineri, magnopere diſſentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, vt eam ciuilis ſcientiæ partem eſſe dicamus. Officium autem eius facultatis videtur eſſe, dicere appoſitè ad perſuaſionem: Finis, perſuadere dictione. Inter officium autem, & finem hoc intereſt: quòd in officio, quid fieri: in fine, quid officio conueniat, conſideratur. vt medici officium dicimus eſſe, curare ad ſanandum appoſitè: finem, ſanare curatione. Item oratoris quid officium, & quid finem eſſe dicamus, intelligimus, cum id, quod facere debet, officium eſſe dicemus: illud, cuius cauſa facere debet, finem appellamus. Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur: vt ſi medicinæ materiam dicamus morbos ac vulnera, quòd in his omnis medicina verſetur: item quibus in rebus verſatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res alij pluris, alij pauciores exiſtimauerunt. Nam Gorgias Leontinus antiquiſſimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optimè poſſe dicere exiſtimauit. hic infinitam & immenſam huic artificio materiam ſubiicere videtur. Ariſtoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta atque ornamenta ſubminiſtrauit, tribus in generibus rerum verſari rhetoris officium putauit: demonſtratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem, aut vituperationem. Deliberatiuum eſt, quod poſitum in diſceptatione, & conſultatione ciuili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio, habet in ſe aut accuſationẽ, & defenſionem: aut petitionem, & recuſationem. Et quemadmodum noſtra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita verſari exiſtimanda eſt. Nam Hermagoras quidem, nec quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur: qui oratoris materiam in cauſam & in quæſtionem diuidat. Cauſam eſſe dicit, rem, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione: quam nos quoque oratori dicimus eſſe attributam. nam treis ei parteis, quas antè diximus, ſupponimus: iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam. Quæſtionem autem eam appellat, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam ſine certarum perſonarum interpoſitione, ad hunc modum: Ecquid ſit bonum in vita præter honeſtatem, Verı́ne ſint ſenſus, Quæ ſit mundi forma, Quæ ſolis magnitudo. Quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facilè omneis intelligere exiſtimamus. Nam, quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumta intelligimus, eas ſicut aliquas paruas res oratori attribuere magna amentia videtur. Quòd ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam: videretur fretus ſua ſcientia, falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio: & non quid ars, ſed quid ipſe poſſet, expoſuiſſe. nunc verò ea vis eſt in homine, vt ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quàm philoſophiam conceſſerit. Neque eò dico, quòd eius ars, quam edidit, mihi mendoſiſſimè ſcripta videatur: (nam ſatis in ea videtur ex antiquis artibus ingenioſe, & diligenter electas res collcaſſe, & nonnihil ipſe quoque noui protuliſſe) verùm oratori minimum eſt de arte loqui, quod hic fecit: multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuiſſe omnes videmus.

Quare materia quidem nobis artis rhetoricæ videtur ea, quam Ariſtoteli viſam eſſe diximus. Partes autem hæ ſunt, quas plerique dixerunt: inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronunciatio. Inuentio, eſt excogitatio rerum verarum, aut veriſimiliũ, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio, eſt rerum inuentarum in ordinem diſtributio. Elocutio, eſt idoneorum verborum, & ſententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria eſt firma animi rerum, ac verborum ad inuentionem perceptio.

Pronunciatio, eſt ex rerum, & verborum dignitate, vocis, & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter conſtitutis, eas rationes, quibus oſtendere poſſimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. Nam & multorum verborum indigent, & non tantopere ad artis deſcriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem videtur cõiunctim agendum de materia ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps eſt omnium partium, potiſſimùm in omni cauſarum genere, qualis debeat eſſe, conſideretur. Omnis res, quæ habet in ſe poſitam in dictione, aut diſceptatione aliquam controuerſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem. Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur, conſtitutionem appellamus. Conſtitutio, eſt prima conflictio cauſarum, ex depulſione intentionis profecta, hoc modo: Feciſti: non feci: aut iure feci. Cùm facti controuerſia eſt, quoniã coniecturis cauſa firmatur, conſtitutio coniecturalis appellatur. Cùm autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiua nominatur. Cùm verò, qualis res ſit, quęritur, quia & de vi, & de genere negotij controuerſia eſt, cõſtitutio generalis vocatur. At cùm cauſa ex eo pẽdet, quòd nõ aut is agere videtur, quem oportet: aut non cum eo, quicum oportet: aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet: tranſlatiua dicitur conſtitutio: quia actio tranſlationis, & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne cauſæ genus incidere neceſſe eſt. nam in quam non inciderit, in ea nihil eſſe poterit controuerſiæ. Quare eam ne cauſam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuerſia in omnia tempora poteſt diſtribui. Nam ecquid factum ſit, poteſt quæri hoc modo: Occideritne Aiacem Vlyſſes. Ecquid fiat, hoc modo: Bonóne animo ſint erga populũ Rom. Fregellani. Ecquid futurum ſit, hoc modo: Si Karthaginem reliquerimus incolumem, num quid ſit incommodi ad remp. peruenturum. Nominis eſt controuerſia, cùm de facto conuenit, & quæritur, id quod factum eſt, quo nomine appelletur. Quo in genere neceſſe eſt ideò nominis eſſe controuerſiã: non quòd de facto ipſo non conueniat, ſed quòd id, quod factum ſit, aliud alij videatur eſſe, & idcircò alius alio nomine id appellet. Quare in huiuſmodi generibus definienda res erit verbis, & breuiter deſcribenda: vt ſiquis ſacrum ex priuato ſubripuerit, vtrùm fur, an ſacrilegus ſit iudicandus. nam id cùm quæritur, neceſſe erit definire vtrunque, quid ſit fur, quid ſacrilegus: & ſua deſcriptione oſtendere, alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque aduerſarij dicunt. Generis eſt controuerſia, cùm ecquid factum ſit, conuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat: & tamen quantum, & cuiuſmodi, & omnino quale ſit, quæritur, hoc modo: Iuſtum, an iniuſtum: vtile, an inutile: & omnia, in quibus quale ſit, id quod factum eſt, quæritur, ſine vlla nominis controuerſia. huic generi Hermagoras parteis quattuor ſuppoſuit: deliberatiuam, demonſtratiuam, iuridicialem, negocialem. Quod eius, vt nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendũ videtur: verùm breuiter, ne aut ſi taciti præterierimus, ſine cauſa non ſecuti eum putemur: aut, ſi diutius in hoc conſtiterimus, moram atque impedimentum reliquis pręceptis intuliſſe videamur. Si deliberatio, & demõſtratio genera ſunt cauſarum: non poſſunt rectè partes alicuius generis cauſæ putari. Eadem enim res alij genus, alij pars eſſe poteſt: eidem genus eſſe, & pars non poteſt. Deliberatio autem, & demonſtratio genera ſunt cauſarum. Nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale, & demonſtratiuum, & deliberatiuum. Nullum dicere cauſæ eſſe genus, cum cauſas eſſe multas dicat, & in eas præcepta det, amentia eſt. Vnum autem iudiciale ſolum eſſe quî poteſt, cum deliberatio, & demonſtratio neque ipſæ ſimiles inter ſe ſint, & ab iudiciali genere plurimum diſſideant, & ſuum quæque finem habeat, quò referri debeat? Relinquitur ergò, vt omnino tria genera ſint cauſarum. Deliberatio igitur, & demonſtratio non poſſunt rectè partes alicuius generis cauſæ putari. Malè igitur eas ge-

neralis

neralis conſtitutionis parteis eſſe dixit. Quòd ſi generis cauſæ partes non poſſunt rectè putari: multo minus rectè partis cauſæ partes putabuntur. Pars autem cauſæ conſtitutio eſt omnis. Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur: At demonſtratio, & deliberatio generis cauſæ partes non poſſunt rectè putari, quia ipſa ſunt genera. multo igitur minus rectè partis eius, quòd hic dicit, partes putabuntur. Deinde, ſi conſtitutio & ipſa, & pars eius quælibet, intentionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. At ſi, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt: demonſtratio, & deliberatio, nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Si igitur conſtitutio & ipſa, & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt: deliberatio, & demonſtratio, neque conſtitutio, neque pars conſtitutionis eſt. Placet autem ipſi conſtitutionem intentionis eſſe depulſionem. placeat igitur oportet, demonſtrationem & deliberationem nec eſſe conſtitutionem, nec partem conſtitutionis. Atque hoc eodem incommodo vrgebitur, ſiue conſtitutionem primam cauſæ accuſatoris confirmationem dixerit: ſiue defenſoris primam deprecationem. Nam eum eadem omnia incommoda ſequentur. Deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalis eſſe, & definitiua. Rurſus nec definitiua cauſa poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & definitiua eſſe, & tranſlatiua. Et omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim cõtinere, ideò quòd vnaquęque ex ſe, & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur: altera autem aſſumta, numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & tranſlatiuam ſolet habere conſtitutionem, & vnam aliquando, & plureis nonnunquam. ergo ipſa nec conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet vſu venire. Genera igitur, vt antè diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicuius conſtitutionis. Hæc ergo conſtitutio, quam generalem nominamus, parteis nobis videtur duas habere: iuridicialem, & negotialem. Iuridicialis eſt, in qua æqui, & recti natura, vel præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis eſt, in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, conſideratur: cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Ac iuridicialis quidem ipſa in duas diſtribuitur parteis: abſolutam, & aſſumtiuam. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe continet iuris & iniuriæ quæſtionem. Aſſumtiua eſt, quæ ipſa ex ſe nihil firmi dat ad recuſationem: foris autem aliquid defenſionis aſſumit. Eius partes ſunt quattuor: conceſsio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Conceſsio eſt, cùm reus non id, quod factum eſt, defendit, ſed, vt ignoſcatur ſibi, poſtulat. Hæc in duas parteis diuiditur: purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt, cùm factum conceditur, culpa remouetur. Hæc parteis habet treis: imprudentiam, caſum, neceſsitatem. Deprecatio eſt, cùm & peccaſſe ſe reus, & conſultò peccaſſe confitetur, & tamen, vt ignoſcatur, poſtulat: quod genus perrarò poteſt accidere. Remotio criminis eſt, cùm id crimen, quod infertur, ab ſe, & à ſua culpa, vi, & poteſtate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit: ſi aut cauſa, aut factum in alium transferetur. Cauſa transfertur, cùm aliena dicitur vi, & poteſtate factum. Factum autem, cùm alius aut debuiſſe, aut potuiſſe facere dicitur. Relatio criminis eſt, cùm ideò iure factum dicitur, quòd alius antè iniuria laceſsierit. Comparatio eſt, cùm aliud aliquod factum rectum, aut vtile contenditur, quod vt fieret, id quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum. In quarta conſtitutione, quam tranſlatiuam nominamus, eius conſtitutionis eſt controuerſia, cùm aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur: non quia non vſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi: ſed quia non animaduerterint eam artis ſcriptores ſuperiores, nec retulerint in numerum conſtitutionum.

Pôſt autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus (res enim perſpicua eſt)quàm inuidia,atque obtrectatione qnadá impediri. Et conſtitutiones quidem, & earum parteis expoſuimus. exempla autem cuiuſque generis tunc commodius expoſituri videmur,cùm in vnumquodque eorum, argmentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit,cùm ad genus,& ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari. Conſtiutione cauſæ reperta,ſtatim placet conſiderare, vtrùm cauſa ſit ſimplex, an coniuncta: & ſi coniuncta erit, vtrùm ſit ex pluribus quæſtionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex eſt, quæ abſolutam in ſe continet vnam quæſtionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non. Coniuncta ex pluribus quæſtionibus eſt,in qua plura quæruntur,hoc modo: Vtrùm Karthago diruatur,an Karthagin i ſibus reddatur,an eò colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, vtrum potius, aut quid potiſsimum ſit, quæritur, ad hunc modum: Vtrùm exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui ſociis ſit auxilio, an teneatur in Italia, vt quàm maximæ contra Annibalem copiæ ſint. Deinde conſiderandum eſt, in ratione, an in ſcripto ſit controuerſia. nam ſcripti controuerſia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Eius autem genera, quæ ſeparata ſunt à conſtitutionibus, quinque ſunt. Nam tum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris diſsidere: tum inter ſe duæ leges,aut plures diſcrepare: tum id quod ſcriptum eſt, duas,aut plureis res ſignificare videtur: tum ex eo, quod ſcriptum eſt, aliud quod non ſcriptum eſt, inueniri: tum vis verbi, quaſi in definitiua conſtitutione, in quo poſita ſit,quæri. Quare primum genus de ſcripto & ſententia, ſecundum ex contrariis legibus, tertium ambiguum, quartum ratiocinatiuum,quintum definitiuum nominamus. Ratio eſt autem, cum quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ac tum conſiderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cùm ſimplex, an coniuncta ſit, intellexeris, & ſcripti, an rationis habeat controuerſiam videris: deinceps erit videndum,quę quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum cauſæ ſit: quæ omnia à conſtitutione proficiſcantur oportet. Quæſtio eſt ea, quæ ex conflictione cauſarum gignitur controuerſia, hoc modo: Non iure feciſti: iure feci. Cauſarum autem conflictio eſt, ex qua conſtitutio conſtat. Ex ea igitur naſcitur controuerſia, quam quæſtionem dicimus, hoc modo: Iuréne fecerit. Ratio eſt ea, quæ continet cauſam: quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſiæ relinquitur, hoc modo (vt docendi cauſa in facili & peruulgato exemplo conſiſtamus) Oreſtes ſi accuſetur matricidij, niſi dicat, Iure feci: illa enim patrem meum occiderat: non habet defenſionem: qua ſublata,omnis quoque controuerſia ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt, quòd illa Agamemnonem occiderit.

Iudicatio eſt, quæ ex infirmatione, & confirmatione rationis naſcitur controuerſia. Nam ſit ea nobis expoſita ratio, quam paullo antè expoſuimus. Illa enim,inquit,patrem meum occiderat. At non, inquit aduerſarius, abs te filio matrem necari oportuit. Potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis illa ſumma naſcitur controuerſia, quam iudicationem appellamus. Ea eſt huiuſmodi: Rectúmne fuerit ab Oreſte matrem occîdi, cùm illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum, eſt firmiſsima argumentatio defenſoris, & aptiſsima ad iudicationem: vt ſi velit Oreſtes dicere, eiuſmodi animum matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſe ipſum, ac ſorores,in regnum, in famam generis, & familiæ, vt ab ea pœnas liberi ſui potiſsimùm petere debuerint. Et in ceteris quidem conſtitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur: In coniecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt (factum enim non conceditur) non poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio. Quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem, & iudicationem: vt,factum eſt: factum non eſt: factúmne ſit. Quot autem in cauſa conſtitutiones, aut earum partes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in cauſa repertis, tum denique ſingulæ partes totius cauſæ conſiderandæ ſunt. Nam non, vt quodque dicendum pri-

mum,

mum, ita primum animaduertendum videtur: ideò quòd illa, quæ prima dicuntur, ſi vehementer velis congruere, & cohærere cum cauſa, ex eis ducas oportet, quæ pòſt dicenda ſunt. Quare cùm iudicatio, & ea, quæ ad iudicationem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata, tunc deniquè ordinandæ ſunt ceteræ partes orationis. Hæ partes ſex eſſe omnino nobis videntur: exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehenſio, concluſio. Nunc quoniam exordium princeps omnium eſſe debet, nos quoque primùm orationem exordiendi præcepta dabimus.

Exordivm, eſt oratio animum auditoris idoneè comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, ſi eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Quare, qui bene exordiri cauſam volet, eum neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter antè cognoſcere. Genera cauſarum ſunt quinque: Honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum.

Honeſtum cauſæ genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra auditoris fauet animus.

Admirabile eſt, à quo alienatus eſt animus eorum, qui audituri ſunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia eſt: aut cauſa & honeſtatis & turpitudinis particeps, vt & et beneuolentiam pariat, & offenſionem. Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſceodum negotiis cauſa implicita eſt. Quare, quoniam diuerſa ſunt genera cauſarum, exordiri quoque diſpari ratione in vnoquoque genere neceſſe eſt. Igitur exordium io duas parteis diuiditur: in principium, & inſinuationem. Principium, eſt oratio perſpicuè, & protinus efficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Inſinuatio, eſt oratio quadam diſsimulatione & circuitione obſcurè ſubiens auditoris animum. In admirabili genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit: ſin erunt vehementer abalienati, confugere neceſſe erit ad inſinuationem. Nam ab iratis, ſi perſpicuè pax & beneuolentia petitur, non modò ea non inuenitur, ſed augetur atque inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ contemtioois tollendæ cauſa, neceſſe erit attentum efficere auditorem. Anceps genus cauſæ, ſi dubiam iudicationem habebit, ab ipſa iudicatione exordiendum eſt: ſin autem partem turpitudinis, partem honeſtatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, vt in genus honeſtum cauſa tranſlata videatur. Cùm autem erit honeſtum cauſæ genus, vel præteriri principium poterit: &, ſi commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmiſsima ratione noſtræ dictioois: vel, ſi vti principio placebit, beneuolentiæ partibus vtendum eſt, vt id, quod eſt, augeatur. In obſcuro cauſæ genere per principium docileis auditores efficere oportebit. Nunc quoniam quas res exordio conficere oporteat, dictum eſt: reliquum eſt, vt oſtendatur quibus quęque res rationibus confici poſsit. Beneuolentia quattuor ex locis comparatur: ab noſtra, ab aduerſariorum, ab iudicum perſona, ab ipſa re. Ab noſtra perſona, ſi de noſtris factis & officiis ſine arrogantia dicemus: ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus: ſi, quæ incommoda acciderint, aut quæ inſtent difficultates, proferemus: ſi prece & obſecratione humili ac ſupplici vtemur. Ab aduerſariorum autem, ſi eos aut in odium, aut in iouidiam, aut in contemtionem adducemus. In odium adducentur, ſiquid eorum ſpurcè, ſuperbè, crudeliter, malitioſè factum proferetur. In inuidiam, ſi vis eorum, potentia, diuitiæ, gratia, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum vſus arrogans & intolerabilis: vt his rebus magis videantur, quàm cauſæ ſuæ confidere. In cootemtionem adducentur, ſi eorum ioertia, negligentia, ignauia, deſidioſum ſtudium, & luxurioſum otium proferetur.

Ab auditorum perſona beneuolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuetè geſtæ proferentur, vt nequa aſſentatio nimia ſignificetur: & ſi de his, quàm honeſta exiſtimatio, quantáque eorum iudicij, & auctoritatis expectatio ſit, oſtendetur. Ab ipſis rebus, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, aduerſariorum autem per con-

temtionem deprimemus. Attentos autem faciemus, ſi demonſtrabimus, ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia eſſe, & aut ad omneis, aut ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illuſtreis homines, aut ad deos immortaleis, aut ad ſummam reip. pertinere. & ſi pollicebimur, nos noſtram cauſam breui demonſtraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, ſi plures erunt. Docileis auditores faciemus, ſi apertè, & breuiter ſummam cauſæ exponemus, hoc eſt, in quo conſiſtat controuerſia. Nam & cùm docilem velis facere, ſimul attentum facias oportet. nam is maxime docilis eſt, qui attentiſſime eſt paratus audire. Nunc inſinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendum videtur. Inſinuatione igitur vtendum eſt, cùm admirabile genus cauſę eſt, &, vt antè diximus, cùm animus auditoris infeſtus eſt. Id autem tribus ex cauſis fit maxime: ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo: aut ſi ab iis, qui antè dixerunt, iam quiddam auditori perſuaſum videtur: aut eo tempore locus dicendi datur, cùm iam illi, quos audire oportet, defeſsi ſunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus, quàm ex primis duabus, in oratorem nonnunquam animus auditoris offenditur. Si cauſæ turpitudo contrahet offenſionem: aut pro homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponere oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, vt ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur: & diſsimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus. Deinde, cùm iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionem, & dicere ea, quæ indignantur aduerſarij, tibi quoque indigna videri: Deinde demonſtrare, nihil eorum ad te pertinere, & negare te quicquam de aduerſariis eſſe dicturum, neque hoc, neque illud: vt neque aperte lædas eos, qui diliguntur: & tamen id obſcure faciens, quoad poſsis, alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquorum iudicium ſimili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Deinde aut eandem, aut conſimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præſentia demonſtrare. Sin oratio aduerſariorum fidem videbitur auditoribus feciſſe, (id quod ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu) oportet aut de eo, quod aduerſarij ſibi firmiſsimũ putarint, & maxime ij, qui audierint, probarint, primùm te dicturum polliceri: aut ab aduerſarij dicto exordiri, & ab eo potiſsimùm, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione vti, quid primũ dicas, aut cui potiſsimùm loco reſpondeas cũ admiratione. Nã auditor, cùm eum, quẽ aduerſarij perturbatũ putant ſua oratione, videt animo firmiſsimo contrà dicere paratũ: plerunq; ſe potius temere aſſenſiſſe, quàm illũ ſine cauſa confidere arbitratur. Sin auditoris ſtudiũ defatigatio abalienauit à cauſa, te breuius, quàm paratus fueris, eſſe dicturũ, commodũ eſt polliceri, non imitaturum aduerſarium. Sin autem res dabit: non inutile eſt ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, aut, ex tempore quæ nata ſit: quod genus ſtrepitu, acclamatione: aut iam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irriſionem: aut, ſi rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triſte, nouum, horribile ſtatim non incommodum eſt iniicere. Nam vt cibi ſatietas & faſtidium, aut ſubamara aliqua re leuatur, aut dulci mitigatur: ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renouatur. Ac ſeparatim quidem, quæ de principio, & inſinuatione dicenda videbantur, hæc ferè ſunt: nunc quiddam breuiter & communiter de vtroque præcipiendum videtur. Exordium, ſententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, in ſe continere, propterea quòd id optimè faciendum eſt, quod oratorem auditori maxime commendat: ſplendoris, & feſtiuitatis, & concinnitudinis minimùm, propterea quòd ex his ſuſpicio quædam apparationis, atque artificioſæ diligentiæ naſcitur, quæ maxime orationi fidem, oratori adimit auctoritatem. Vitia verò hæc ſunt certiſsima exordiorum, quæ ſummopere vitare oportebit: vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plureis cauſas poteſt accommodari, vt conuenire videatur. Commune eſt, quod nihilo minus in hanc, quàm in con-

trariam partem cauſæ poteſt conuenire. Commutabile eſt, quod ab aduerſario poteſt leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum eſt, quod pluribus verbis, aut ſententiis vltrà, quàm ſatis eſt, producitur. Separatum eſt, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec, ſicut aliquod membrum, annexum orationi. Tranſlatum eſt, quod aliud conficit, quàm cauſæ genus poſtulat: vt ſiquis docilem faciat auditorem, cùm beneuolentiam cauſa deſiderat: aut ſi principio vtatur, cùm inſinuationem res poſtulat. Contra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordiis præcepta traduntur: hoc eſt, quod eum, qui audit, neque beneuolum, neque attentum, neque docilem efficit: aut, (quo profectò nihil peius eſt,) vt contrà ſit, facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

NARRATIO, eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Narrationum tria ſunt genera. Vnum genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controuerſiæ continetur. Alterum, in quod degreſsio aliqua extra cauſam aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis cauſa interponitur. Tertium genus, eſt remotum à ciuilibus cauſis, quod delectationis cauſa non inutili cum exercitatione dicitur & ſcribitur. Eius partes ſunt duæ: quarum altera in negotiis, altera in perſonis maxime verſatur. Ea, quæ in negotiorum expoſitione poſita eſt, treis habet parteis: fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, in qua nec veræ, nec veriſimiles res continentur. cuiuſmodi eſt:

Angues ingentes alites iuncti iugo.

Hiſtoria, eſt geſta res ab ætatis noſtræ memoria propter vetuſtatem remota. quod genus, Appius indixit Karthaginienſibus bellum. Argumentum, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. cuiuſmodi apud Terentium:

" Nam is poſtquàm exceſsit ex ephebis, Soſia.

Illa autem narratio, quæ verſatur in perſonis, eiuſmodi eſt, vt in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones & animi perſpici poſsint, hoc modo:

" Venit ad me ſæpe clamitans, quid agis Mitio?
" Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
" Cur potat? cur tu his rebus ſumtum ſuggeris?
Veſtitu nimio indulges, nimiùm ineptus es.
Nimiùm ipſe eſt durus, præter æquúmque & bonum.

Hoc in genere narrationis multa ineſſe debet feſtiuitas, confecta ex rerum varietate, animorum diſsimilitudine, grauitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſiderio, diſsimulatione, errore, miſericordia, fortunæ commutatione, inſperato incommodo, ſubita lætitia, iucundo exitu rerum. Verùm hæc ex iis, quæ poſteà de elocutione pręcipientur, ornamenta ſumentur. Nunc de narratione ea, quæ cauſæ continet expoſitionem, dicendum videtur. Oportet igitur eam treis habere res: vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit. Breuis erit, ſi vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab vltimo repetetur: & ſi, cuius rei ſatis erit ſummã dixiſſe, eius partes non dicentur (nam ſępe ſatis eſt quid factum ſit dicere, vt non enarres, quemadmodum ſit factum) & ſi non longius, quàm quod ſcitu opus eſt, in narrando procedetur: & ſi nullam in rem aliam tranſibitur: & ſi ita dicetur, vt nonnunquam ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit, intelligatur: & ſi non modò id, quod obeſt, verùm etiam id, quod nec obeſt, nec adiuuat, præteribitur: & ſi ſemel vnumquidque dicetur: & ſi non ab eo, in quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, vt, cùm ſe breueis putent eſſe, longiſſimi ſint: cùm dent operam, vt res multas breuiter dicant, non vt omnino paucas res dicant, & non plureis, quàm neceſſe ſit. nam pleriſque breuiter dicere videtur, qui ita dicit, Acceſsi ad ædeis, puerum euocaui, reſpondit, quæſiui dominum, domi negauit eſſe. Hic tametſi tot res breuius non potuit dicere: tamen, quia ſatis fuit dixiſſe, domi negauit eſſe: fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda eſt breui-

tatis imitatio,& non minus rerum non neceſſariarum, quàm verborum multitudine ſuperſedendum. Aperta autem narratio poterit eſſe, ſi, vt quidque primùm geſtum erit, ita primùm expônetur, & rerum ac temporum ordo ſeruabitur, vt ita narrentur, vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur. Hic conſiderandum erit,nequid perturbatè, nequid contortè dicatur: nequam in aliam rem tranſeatur, ne ab vltimo repetatur, ne ad extremum prodeatur: nequid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino,quæ præcepta de breuitate ſunt, hoc quoque in genere ſunt conſeruanda. nam ſæpe res parum eſt intellecta longitudine magis, quàm obſcuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis vtendum eſt, quo de genere dicendum eſt in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, ſi in ea videbuntur ineſſe ea, quæ ſolent apparere in veritate: ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur: ſi cauſæ factorum extabunt: ſi fuiſſe facultates faciundi videbuntur: ſi tempus idoneum: ſi ſpatij ſatis: ſi locus opportunus ad eam rem, qua de re narrabitur, fuiſſe oſtendetur: ſi res & ad eorum,qui agent, naturam,& ad vulgi morem,& ad eorum,qui audiunt, opinionem accommodabitur. ac veri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. Illud autem præterea conſiderare oportebit, ne aut cùm obſit narratio, aut cùm nihil proſit, tunc interponatur: aut non loco, aut non, quemadmodum cauſa poſtulat, narretur. Obeſt tum,cùm ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem, quam argumentando, & cauſam agendo leniri oportebit. Quod cùm acciderit, membratim oportebit parteis rei geſtæ diſpergere in cauſam: & ad vnamquanque confeſtim rationem accommodare,vt vulneri præſtò medicamentum ſit, & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tunc, cùm ab aduerſariis re expoſita,noſtra nihil intereſt iterum, aut alio modo narrare: aut cùm ab iis, qui audiunt,ita tenetur negotium,vt noſtra nihil interſit eos alio pacto docere. Quod cùm acciderit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Non loco dicitur, cùm non in ea parte orationis collocatur, in qua res poſtulat: quo de genere agemus tum, cùm de diſpoſitione dicemus. nam hoc ad diſpoſitionem pertinet. Non quemadmodum cauſa poſtulat, narratur, cùm aut id, quod aduerſario prodeſt, dilucidè & ornatè exponitur: aut id quod ſeipſum adiuuat, obſcure dicitur & negligenter. Quare,vt hoc vitium vitetur, omnia torquenda ſunt ad commodum ſuæ cauſæ, contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo: quæ illius erunt, leuiter attingendo: ſua diligenter & enodate narrando. Ac de narratione quidem ſatis dictum videtur: deinceps ad partitionem tranſeamus.

Recte habita in cauſa partitio, illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationem. Eius partes duæ ſunt,quarum vtraque magnopere ad aperiendam cauſam,& conſtituendam pertinet controuerſiam. Vna partitio eſt, quæ quid cum aduerſariis conueniat, & quid in controuerſia relinquatur,oſtendit: ex qua certum quiddam deſignatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt,in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitur diſtributa: ex qua conficitur, vt certas animo res teneat auditor, quibus dictis, intelligat fore peroratum. Nunc vtroque genere partitionis quemadmodum conueniat vti, breuiter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conueniat, aut quid non conueniat, oſtendit: hæc debet illud quod conuenit, inclinare ad ſuæ cauſæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem eſſe à filio conuenit mihi cum aduerſariis. Item contrà, Interfectum eſſe à Clytemneſtra Agamemnonem conuenit. nam hîc vterque & id poſuit, quod conueniebat: & tamen ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde quid in controuerſia ſit, ponendum eſt in iudicationis expoſitione, quæ,quemadmodum inueniretur, antè dictum eſt. Quæ autem partitio, rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet: breuitatem, abſolutionem, paucitatem. Breuitas eſt, cùm niſi neceſſarium nullum, aſſumitur verbum. Hæc in hoc genere ieircò vtilis eſt, quòd rebus ipſis,& partibus cauſæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt. Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cau-

in cauſam, genera, de quibus dicendum eſt, amplectimur partitione. In qua videndum eſt, ne aut aliquod genus vtile relinquatur, aut ſerò extra partitionem, id quod vitioſiſſimum ac turpiſſimum eſt, inferatur. Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neque permiſte cum partibus implicantur. Nam genus eſt, quod plureis parteis amplectitur, vt animal. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, vt equus. Sed ſæpe eadem res alij genus, alij pars eſt. Nam homo animalis pars eſt, Thebani aut Troiani genus. Hæc ideò diligentius inducitur præſcriptio, vt apertè intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione ſeruari poſſit. nam, qui ita partitur, Oſtendam propter cupiditatem & audaciam, & auaritiam aduerſariorum omnia incommoda ad remp. perueniſſe: is non intellexit in partitione expoſito genere, partem ſe generis admiſcuiſſe. nam genus eſt omnium nimirum libidinum cupiditas: eius autem generis ſine dubio pars eſt auaritia. Hoc igitur vitandum eſt, ne, cuius genus poſueris, eius ſicuti diuerſam aliquam ac diſsimilem partem ponas in eadem partitione. Quòd ſiquod in genus plures inciderint partes: id cùm in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur eo tẽpore commodiſsimè, cùm ad ipſum ventum erit explicandum in cauſæ dictione poſt partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quàm ſatis eſt, demonſtraturos nos dicamus, hoc modo: Oſtendam aduerſarios, quod arguimus, & potuiſſe facere, & voluiſſe, & feciſſe. nam feciſſe oſtendere ſatis eſt: aut cùm in cauſa partitio nulla ſit, & ſimplex quiddam agatur: tamen vtamur diſtributione: id quod perrarò poteſt accidere. Ac ſunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc vſum oratorium non tantopere pertinent: quæ verſantur in philoſophia, ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ conuenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inueniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, vt & prima quæque pars, vt expoſita eſt in partitione, ſic ordine tranſigatur: & omnibus explicatis peroratum ſit, vt nequid poſterius præter concluſionem inferatur. Hoc modo partitur apud Terentium breuiter & commode ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum velit:

“ Eo pacto & nati vitam, & conſilium meum
“ Cognoſces, & quid facere in hac re te velim.

Itaque quemadmodum in partitione propoſuit, ita narrat: primùm nati vitam:

Nam is poſtquàm exceſſit ex ephebis, Soſia,
“ Liberius viuendi fuit poteſtas.

Deinde ſuum conſilium: “ Et nunc id operam do. Poſt hæc quid Soſiam velit facere, id quod poſtremum poſuit in partitione, poſtremum dicit: “ Nunc tuum eſt officium.

Quemadmodum igitur hìc ad primam quanque partem primùm acceſſit, & omnibus abſolutis finem dicendi fecit, ſic nobis placet & ad ſingulas parteis accedere, & omnibus abſolutis perorare. Nunc de confirmatione deinceps ita, vt ordo ipſe poſtulat, præcipiendum videtur.

Confirmatio eſt, per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera diuiduntur. Veruntamen non incommodum videtur ſiluam quandam, atque materiam vniuerſam permiſtam, & confuſam antè exponere omnium argumentationum: pòſt autem tradere quemadmodum vnumquodque genus cauſæ omnibus hinc argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Omnis res argumentando confirmatur aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod negotiis eſt attributũ. Ac perſonis quidem has res attributas putamus: nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen, eſt certum, & proprium vniuſcuiuſque perſonæ vocabulum, quo quæque appellatur. Naturam ipſam definire difficile eſt: parteis autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius eſt. Hæ autem partim diuino, partim mortali in genere verſantur. Mortalium

autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere numeratur. Atque hominum genus & in ſexu conſideratur, virile an muliebre ſit: & in natione, patria, cognatione, ætate. natione, Graius, an barbarus. patria, Athenienſis, an Lacedæmonius. cognatione, quibus maioribus, quibus conſanguineis. ætate, puer, an adoleſcens: natu grandior, an ſenex. Præterea commoda & incommoda conſiderantur ab natura data animo, aut corpori. corpori, hoc modo: Valens, an imbecillus: longus, an breuis: formoſus, an deformis: velox, an tardus ſit. animo, acutus an hebetior: memor an obliuioſus: comis, officioſus, patiens, pudens, an contrà: & omnino, quæ à natura data animo & corpori conſiderabuntur, in natura conſideranda ſunt. Nam, quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent, de quo poſterius dicendum eſt. In victu conſiderare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu ſit educatus: quos habuerit artium liberalium magiſtros: quos viuendi præceptores, quibus amicis vtatur, quo in negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus, quomodo rem familiarem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur, ſeruus ſit an liber, pecunioſus an tenuis, priuatus an cum poteſtate: ſi cum poteſtatè, iure an iniuria: felix, clarus, an contrà: quaIeis liberos habeat. At ſi de non viuo quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit conſiderandum. Habitum autem appellamus animi aut corporis, conſtantem, & abſolutam aliqua in re perfectionē, vt virtutis aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis ſcientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, ſed ſtudio & induſtria partam.

Affectio, eſt animi, aut corporis ex tempore aliqua de cauſa commutatio: vt lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas: & alia, quæ genere in eodem reperiuntur.

Studium autem eſt, animi aſsidua, & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio: vt ad philoſophiam, poeticam, geometriam, litteras. Conſilium, eſt aliquid faciendi, aut non faciendi verè excogitata ratio. Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur: quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipſi accidat, quid dicat, aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurum ſit, qua ſit vſurus ratione. Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attributa. Negotiis autem quę ſunt attributa, partim ſunt continentia cum ipſo negotio, partim in geſtione negotij conſiderantur, partim adiuncta negotio ſunt, partim geſtum negotium conſequuntur. Continentia cum ipſo negotio ſunt ea, quæ ſemper affixa eſſe videntur ad rem, neque ab ea poſſunt ſeparari. Ex his prima eſt breuis complexio totius negotij, quæ ſummam continet facti, hoc modo: Parentis occiſio, patriæ proditio. Deinde cauſa eius ſummæ, per quam, & quamobrem, & cuius rei cauſa factum ſit, quæritur: deinde ante rem geſtam quæ facta ſint, continenter vſque ad ipſum negotium: deinde in ipſo gerendo negotio quid actum ſit: deinde quid poſtea factum ſit. In geſtione autem negotij, qui locus ſecundus erat, de iis, quæ negotiis attributa ſunt, quæritur locus, tempus, modus, occaſio, facultas. Locus conſideratur, in quo res geſta ſit ex opportunitate, quam videatur habuiſſe ad negotium adminiſtrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus, ſacer an profanus, publicus an priuatus, alienus, an ipſius de quo agitur, locus ſit, aut fuerit. Tēpus autem eſt id, quo nunc vtimur (nam ipſum quidem generaliter definire difficile eſt) pars quædam æternitatis, cum alicuius annui, menſtrui, diurni, nocturniue ſpacij certa ſignificatione. In hoc & quæ præterierunt, conſiderantur: & horum ipſorum cùm ea, quæ propter vetuſtatem obſoleuerunt, vt incredibilia videātur, & iam in fabularū numerū reponantur: tum ea, quæ, tametſi iandiu geſta, & à memoria noſtra remota ſint, tamen faciunt fidem, verè tradita eſſe, quòd eorum monimenta certa in litteris extent: tū quæ nuper geſta ſunt, quæ ſcire plerique poſsint: & item quæ inſtant in præſentia, & quæ maximè fiunt, & quæ conſequuntur. In quibus poteſt cōſiderari, quid ocyus, & quid ſerius futurum ſit. Et item communiter in tempore perſpiciendo longinquitas eius eſt conſideranda.

randa.nam ſæpe oportet commetiri cum tempore negociũ,& videre potueritne aut magnitudo negotij, aut multitudo rerum in eo tranſigi tempore. Conſideratur autem tempus & anni,& menſis,& diei,& noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occaſio autem eſt pars temporis,habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi,aut nõ faciendi opportunitatem. Quare à tempore differt.nam genere quidem vtrunque idem eſſe intelligitur: verùm in tempore ſpatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno,aut in aliqua anni parte ſpectatur : In occaſione ad ſpatium temporis facien di quædam opportunitas intelligitur eſſe adiuncta. Quare cum genere idem ſit,parte & ſpecie,vt diximus,differt. Hæc diſtribuitur in tria genera : publicum,commune,ſingulare. Publicum eſt,quod ciuitas vniuerſa aliqua de cauſa frequentat : vt ludi , dies feſtus, bellum. Commune eſt,quod àccidit omnibus eodem ferè tempore: vt meſsis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem eſt, quod aliqua de cauſa priuatim ſolet alicui accidere: vt nuptiæ,ſacrificium,funus,conuiuiũ,ſomnus. Modus autem eſt,in quo quemadmodũ, & quo animo factum ſit,quæritur. Eius partes ſunt prudentia & imprudentia. Prudentiæ autẽ ratio quęritur ex iis,quæ clàm,palàm, vi, perſuaſione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur: cuius partes ſunt , inſcientia,caſus, neceſsitas: & in affectionem animi, hoc eſt moleſtiam, iracundiam, amorem, & cetera quæ in ſimili genere verſantur. Facultates ſunt, aut quibus facilius fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt. Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius,& quod minus,& quod ſimile erit et negotio quo de agitur,& quod æquè magnum,& quod contrarium,& quod diſparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius & minus, & æquè magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotij, ſicut ex ſtatura corporis, conſideratur. Simile autem ex ſpecie comparabili: aut ex conferenda, atque aſsimilanda natura iudicatur. Contrarium eſt, quod poſitum in genere diuerſo, ab eodem, cui contrarium eſſe dicitur, plurimùm diſtat: vt frigus calori, vitæ mors. Diſparatum autem eſt id, quod ab aliqua re per oppoſitionem negationis ſeparatur, hoc modo: Sapere, & non ſapere. Genus eſt, quod parteis aliquas amplectitur, vt cupiditas amorem, auaritiam. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, vt amor, auaritia cupiditati. Euentus, eſt exitus alicuius negotij, in quo quæri ſolet, quid ex quaque re euenerit, eueniat, euenturum ſit. Quare hoc in genere,vt commodius,quid euenturum ſit, antè animo colligi poſsit,quid quaque ex re ſoleat euenire, conſiderandum eſt,hoc modo:Ex arrogantia odium, ex inſolentia arrogantia. Quarta autem pars eſt ex iis, quas negotiis dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In hac eæ res quæruntur, quæ geſtum negotium conſequuntur. Primùm, quod factum eſt,quo id nomine appellari conueniat:deinde eius facti qui ſint principes & inuentores: qui denique auctoritatis eius,& inuentionis comprobatores atque æmuli: deinde ecquæ ea de re, aut eius rei ſit lex,conſuetudo,actio,iudicium,ſcientia,artificium: deinde natura eius euenire vulgò ſoleat,an inſolenter & rarò : poſteà homines id ſua auctoritate comprobare,an offendi eo conſueuerint: & cetera quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim, aut ex interuallo ſolent conſequi. Deinde poſtremò attendendum eſt, num quæ res ex iis rebus quæ ſunt poſitę in partibus honeſtatis, aut vtilitatis conſequantur, de quibus in deliberatiuo genere cauſæ diſtinctius erit dicendum. Ac negotiis quidem ferè res eæ,quas commemorauimus,ſunt attributæ. Omnis autem argumentatio,quę ex iis locis,quos commemorauimus,ſumetur, aut probabilis,aut neceſſaria debebit eſſe. Etenim, vt breuiter deſcribamus, argumentatio videtur eſſe inuentum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter oſtendens, aut neceſſariè demonſtrans. Neceſſariè demonſtrantur ea, quæ aliter,ac dicuntur,nec fieri,nec probari poſſunt,hoc modo:Si peperit,cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in neceſſaria demonſtratione verſatur,maxime tractatur in dicendo,aut per complexionem,aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionem. Complexio eſt, in qua vtrum conceſſeris,reprehenditur,ad hunc modum: Si improbus eſt,cur vteris? ſin probus, cur accuſas? Enumeratio eſt, in qua pluribus rebus

expoſitis, & ceteris infirmatis, vna reliqua neceſſariò confirmatur,hoc pacto : Neceſſe eſt aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum,aut metus, aut ſpei , aut alicuius amici gratia:aut,ſi horum nihil eſt,ab hoc non eſſe occiſum. nam ſine cauſa maleficiũ ſuſceptum eſſe non poteſt.Sed neque inimicitiæ fuerunt,nec metus vllus,nec ſpes ex morte illius,alicuius commodi , neque ad amicum huius aliquem mors eius pertinebat . Relinquitur, igitur , vt ab hoc non ſit occiſus . Simplex autem concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur , hoc modo: Si vos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis: ego autem eo ipſo tempore trans mare fui: relinquitur , vt id quod dicitis , non modò non fecerim, ſed ne potuerim quidem facere . Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli poſsit: & ne confirmatio modũ in ſe argumentationis ſolùm habeat, & quandam ſimilitudinem neceſſariæ concluſionis : verùm ipſa argumentatio ex neceſſaria ratione conſiſtat. Probabile autem eſt id , quod ferè fieri ſolet : aut quod in opinione poſitum eſt:aut quod habet in ſe ad hoc quandam ſimilitudinem,ſiue id falſum eſt,ſiue verum.In eo genere, quod ferè ſolet fieri , probabile huiuſmodi eſt: Si mater eſt, diligit filium. Si auarus eſt, negligit iuſiurandum.In eo autem,quod in opinione poſitum eſt, huiuſmodi ſunt probabilia:Impiis apud inferos pœnas eſſe paratas:Eos,qui philoſophiæ dẽt operam , non arbitrari deos eſſe. Similitudo autem in contrariis , & paribus, & in iis rebus, quæ ſub eãdem cadunt rationem,maxime ſpectatur.In contrariis,hoc modo : Nam ſi iis, qui imprudentes læſerunt,ignoſci cõuenit : iis qui neceſſariò profuerũt,haberi gratiam non oportet.Ex pari, ſic: Nam vt locus in mari ſine portu nauibus eſſe non poteſt tutus: ſic animus ſine fide ſtabilis amicis eſſe non poteſt. In iis rebus,quæ ſub eandem rationem cadunt,hoc modo probabile conſideratur : Nam ſi Rhodiis turpe non eſt portorium locare,ne Hermacreonti quidem turpe eſt conducere.Hæc tum vera ſunt,hoc pacto:Quoniam cicatrix eſt,fuit vulnus: tum veriſimilia,hoc modo:Si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum venire oportebat . Omne autem (vt certas quaſdam in parteis diſtribuamus)probabile,quod ſumitur ad argumentationem, aut ſignum eſt, aut credibile,aut iudicatum, aut comparabile. Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit,& quiddã ſignificat,quod ex ipſo profectum videtur,quod aut antè fuerit, aut in ipſo negotio, aut pòſt ſit conſecutum , & tamen indiget teſtimonii, & grauioris confirmationis: vt cruor , fuga,pallor, puluis, & quæ his ſunt ſimilia . Credibile eſt, quod ſine vllo teſte auditoris opinione firmatur,hoc modo: Nemo eſt,qui non liberos ſuos & incolumeis & beatos eſſe cupiat.Iudicatũ,eſt res aſſenſione,aut auctoritate,aut iudicio alicuius,aut aliquorũ comprobata. Id tribus in generibus ſpectatur: religioſo,communi,approbato. Religioſum eſt, quod iurati legibus iudicarunt. Commune eſt, quod omnes vulgò probarunt,& ſecuti ſunt, huiuſmodi : Vt maioribus natu aſſurgatur:vt ſupplicum miſereatur . Approbatum eſt,quod homines , cùm dubium eſſet, quale haberi oporteret , ſua conſtituerunt auctoritate,velut Gracchi patris factum,quem populus Rom. ob id,quòd inſciente collega in cenſura nihil geſsit,poſt cẽſuram conſulem fecit. Comparabile autem eſt,quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem continet. Eius partes ſunt tres: imago,collatio,exemplum. Imago,eſt oratio demonſtrans corporum,aut naturarum ſimilitudinem. Collatio,eſt oratio rem cum re ex ſimilitudine conferens. Exemplum, eſt quod rem auctoritate,aut caſu alicuius hominis, aut negotij confirmat,aut infirmat.Horum exempla & deſcriptioues in præceptis elocutionis cognoſcentur. Ac fons quidem confirmationis,vt facultas tulit,apertus eſt, nec minus dilucide , quàm rei natura ferebat,demonſtratus eſt.Quemadmodum autem quæque conſtitutio, & pars conſtitutionis,& omnis controuerſia , ſiue in ratione , ſiue in ſcripto verſetur , tractari debeat: & quæ in quaſque argumentationes conueniant : ſingillatim in ſecundo libro de vnoquoque genere dicemus . In præſentia tantummodo numeros,& modos,& parteis argumentandi confuſe & permiſtim diſperſimus : pòſt deſcripte & electe in genus quodque cauſæ , quid cuique conueniat,ex hac copia digeremus. Atque inueniri quidem omnis ex his locis argumen-

tatio poterit: inuentam exornari,& certas in partëis diſtingui, & ſuauiſsimum eſt,& ſumme neceſſarium, & ab artis ſcriptoribus maxime neglectum. Quare & de ea præceptione nobis & hoc in loco dicendum viſum eſt, vt ad inuentionem argumenti abſolutio quoque argumentandi adiungeretur. Et magna cum cura & diligentia locus hic omnis conſiderãdus eſt, quòd rei non ſolùm magna vtilitas eſt, ſed præcipiendi quoque ſumma difficultas.

OMNIS igitur argumentatio, aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem. Inductio, eſt oratio, quæ rebus non dubiis captat aſſenſionem eius, quicum inſtituta eſt: quibus aſſenſionibus facit, vt illi dubia quædam res propter ſimilitudinem earum rerum, quibus aſſenſit, probetur: velut apud Socraticum AEſchinem demonſtrat Socrates, cum Xenophontis vxore, & cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutam: Dic mihi quæſo Xenophontis vxor, ſi vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes: illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quid ſi veſtem, & ceterum ornatum muliebrem pretij maioris habeat, quàm tu habes? tuúmne, an illius malis? Illius verò, reſpondit. Age verò, ſi virum illa meliorem habeat, quàm tu habes: tuúmne, an illius malis? Hîc mulier erubuit. Aſpaſia autem ſermonem cum ipſo Xenophonte inſtituit. Quæſo, inquit, Xenophon, ſi vicinus tuus equum meliorem habeat, quàm tuus eſt: tuúmne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quid ſi fundum meliorem habeat, quàm tu habes: vtrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem ſcilicet. Quid ſi vxorem habeat meliorem, quàm tu habes, vtrùm illius malis? Atque hîc Xenophon quoque ipſe tacuit. Pòſt Aſpaſia: Quoniam vterque veſtrûm, inquit, id mihi ſolum non reſpondit, quod ego ſolum audire volueram, egomet dicam quid vterque cogitet: Nam & tu mulier optimum virum, & tu Xenophon vxorem lectiſsimam habere maxime vis. Quare niſi hoc perfeceritis, vt neque vir melior, neque fœmina lectior in terris ſit, profectò ſemper id, quod optimum putabitis eſſe, multò maximè requiretis: & tu, vt maritus ſis quàm optimæ fœminæ, & hæc vt quàm optimo viro nupta ſit. Hîc, cùm rebus non dubiis eſſet aſſenſum, factum eſt propter ſimilitudinem, vt etiam illud, quod dubium videbatur, ſiquis ſeparatim quæreret, id pro certo propter rationem rogandi concederetur. Hoc modo ſermonis Socrates plurimùm vſus eſt, propterea quòd nihil ipſe afferre ad perſuadendum volebat, ſed ex eo, quod ſibi ille dederat, quicum diſputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam conceſsiſſet, neceſſariò approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primùm, vt illud, quod inducemus per ſimilitudinem, eiuſmodi ſit, vt ſit neceſſe concedi. Nam ex quo poſtulabimus nobis illud, quod dubium ſit concedi, dubium eſſe id ipſum, non oportebit: Deinde illud, cuius confirmandi cauſa fiet inductio, videndum eſt, vt ſimile iis rebus ſit, quas res quaſi non dubias antè induxerimus. Nam antè aliquid nobis conceſſum eſſe nihil proderit, ſi ei diſsimile erit id, cuius cauſa illud concedi primum voluerimus: Deinde non intelligatur quò ſpectent illæ primæ inductiones, & ad quem ſint exitum peruenturæ. Nam qui videt, ſi ei rei, quæ primò rogetur, rectè aſſenſerit, illam quoque rem, quæ ſibi diſpliceat, eſſe neceſſariò concedendam, plerunque aut non reſpondendo, aut malè reſpondendo longius procedere rogationem non ſinit. Quare ratione rogationis, imprudens ab eo quod conceſsit, ad id quod non vult concedere, deducendus eſt. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. ſi negabitur, aut oſtendenda ſimilitudo eſt earum rerum, quæ antè conceſſæ ſunt, aut alia vtendum inductione. Si concedetur, concludenda eſt argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda reſponſio eſt: aut, quoniam taciturnitas imitatur confeſsionem, pro eo ac ſi conceſſum ſit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars ex ſimilitudine conſtat vna, pluribúſue. Altera ex eo, quod concedi volumus, cuius cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt. Tertia ex concluſione, quæ aut confirmat conceſsionem, aut quid ex ea conficiatur, oſtendit. Sed quia nõ ſatis dilucidè videbitur alicui demonſtratũ, niſi aliquod ex ciuili cauſarum

genere exemplum ſubiecerimus, videtur eiuſmodi quoque vtendum exemplo: non quo præceptio differat, aut aliter hoc in ſermone, atque in dicendo ſit vtendum: ſed vt eorum voluntati fiat ſatis, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, niſi demonſtratum eſt, nequeunt cognoſcere. ergo in hac cauſa, quæ apud Græcos eſt peruagata, quòd Epaminondas Thebanorum imperator, ei qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat, exercitum non tradidit: & cùm paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus vicit: poterit accuſator argumentatione vti per inductionem, cùm ſcriptum legis contra ſententiam defendat, ad hunc modum: Si iudices, id quod Epaminondas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, adſcribat ad legem, & addat exceptionem hanc, EXTRA QVAM SI QVIS REIP. CAVSA EXERCITVM NON TRADIDERIT, patiemini? non opinor. Quòd ſi voſmetipſi, quod à veſtra religione, & ſapientia remotiſſimum eſt, iſtius honoris cauſa hanc eandem exceptionem iniuſſu populi ad legem adſcribi iubeatis, populus Thebanus patietúrne id fieri? profectò non patietur. Quod ergo adſcribi ad legem nefas eſt, id ſequi, quaſi adſcriptum ſit, rectum vobis videtur? Noui veſtram intelligentiam. non poteſt ita videri, iudices. Quòd ſi litteris corrigi neque ab illo, neque à vobis ſcriptoris voluntas poteſt: videte ne multo indignius ſit id re & iudicio veſtro mutari, quod ne verbo quidem commutari poteſt. Ac de inductione quidē ſatis in præſentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim & naturam conſideremus. Ratiocinatio, eſt oratio ex ipſa re aliquid probabile eliciens, quod expoſitū, & per ſe cognitum, ſua ſe vi & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius conſiderandum putauerunt, cùm idem in vſu dicendi ſequerentur, paullulum in præcipiendi ratione diſſenſerunt. Nam partim quinque eius parteis eſſe dixerunt, partim non plus quàm in treis parteis poſſe diſtribui putauerunt. Eorum controuerſiam non incommodum videtur cum vtrorunque ratione exponere. Nam & breuis eſt, & non eiuſmodi, vt alteri prorſus nihil dicere putentur: & locus hic nobis in dicendo minime negligendus videtur. Qui putant in quinque diſtribui parteis oportere, aiunt primùm conuenire exponere ſummam argumentationis, ad hunc modum: Melius accurantur, quæ conſilio geruntur, quàm, quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus variis, & quàm copioſiſsimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quę ratione regitur, omnibus rebus inſtructior, & apparatior eſt, quàm ea, quæ temere, & nullo conſilio adminiſtratur. Exercitus is, cui præpoſitus eſt ſapiens & callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is, qui ſtultitia & temeritate alicuius adminiſtratur. Eadem nauigij ratio eſt. Nauis nanque optime curſum conficit ea, quæ ſcientiſsimo gubernatore vtitur. Cùm propoſitio igitur ſit hoc pacto approbata, & duæ partes tranſierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod oſtendere velis, id ex vi propoſitionis aſſumere oportere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus adminiſtratur. Huius aſſumtionis quarto in loco aliam porrò inducunt approbationem, hoc modo: Nam & ſignorum ortus, & obitus definitū ordinem ſeruant, & annuæ commutationes, non modò quadam ex neceſsitate ſemper eodem modo fiunt: verùm ad vtilitates quoque rerum omnium ſunt accōmodatæ: & diurnæ, nocturnæque viciſsitudines, nulla in re vnquam mutatæ quicquā nocuerunt. Quæ ſigno ſunt omnia, non mediocri quodam conſilio naturam mundi adminiſtrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Conſilio igitur mundus adminiſtratur: aut vnum in locum cùm conduxerit breuiter propoſitionem & aſſumtionem, adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quòd ſi melius geruntur ea, quæ conſilio, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur: nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus adminiſtratur: conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem. Qui autem tripartitam eſſe dicunt, ij non aliter tractari putant oportere, ſed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neque à propoſitione, neque ab

aſſum-

aſſumtione approbationes earum ſeparari oportere: neque propoſitionem abſolutam, neque aſſumtionem ſibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non ſit. Quare quas illi duas parteis numerant, propoſitionem & approbationem, ſibi vnam propoſitionem videri: quæ ſi approbata non ſit, propoſitio non ſit argumentationis. Item quæ ab illis aſſumtio, & aſſumtionis approbatio dicitur, eandem ſibi aſſumtionem ſolam videri. Ita fit vt eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita videatur. Quare euenit, vt res non tam ad vſum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior ea partitio videtur eſſe, quæ in quinque parteis tributa eſt, quam omnes ab Ariſtotele & Theophraſto profecti, maxime ſecuti ſunt. Nam quemadmodum illud ſuperius genus argumentandi, quod per inductionem ſumitur, maxime Socrates & Socratici tractauerunt: ſic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, ſumme eſt ab Ariſtotele, atque à Peripateticis, & Theophraſto frequentatum: deinde à rhetoribus iis, qui elegantiſsimi atque artificioſiſsimi putati ſunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere ſecuti putemur: & breuiter dicendum, ne in huiuſmodi rebus diutius, quàm ratio præcipiendi poſtulat, commoremur. Si quadam in argumentatione ſatis eſt vti propoſitione, & non oportet adiungere approbationem propoſitioni: quadam autem in argumentatione infirma eſt propoſitio, niſi adiuncta ſit approbatio: ſeparatum quiddam eſt à propoſitione approbatio. Quod enim adiungi, & ſeparari ab aliquo poteſt, id non poteſt idem eſſe, quod eſt id, ad quod adiungitur, & à quo ſeparatur. Eſt autem quædam argumentatio, in qua propoſitio non indiget approbatione: quædam, in qua nihil valet abſque approbatione, vt oſtendemus. Separata igitur eſt à propoſitione approbatio. Oſtendetur autem quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ propoſitio in ſe continet quiddam perſpicuum, eò quod eam conſtare inter omneis neceſſe eſt, hanc velle approbare & confirmare nihil attinet. Ea eſt huiuſmodi: Si, quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui: in cæde intereſſe non potui. Hoc quia perſpicue verum eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. hoc ſi non conſtat, indiget approbationis: qua inducta, complexio conſequetur, Igitur in cæde intereſſe non potui. Eſt igitur quædam propoſitio, quæ non indiget approbatione. nam eſſe quidem quandam, quæ indigeat, quid attinet oſtendere, quod cuiuis facile perſpicuum eſt? Quod ſi ita eſt, ex hoc, & ex eo, quod propoſueramus, hoc conficitur, ſeparatum eſſe quiddam à propoſitione approbationem. Si autem ita eſt, falſum eſt non eſſe plus quàm tripartitam argumentationem. Simili modo licet alteram quoque approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumtione conſiderare. Nam ſi quadam in argumentatione ſatis eſt vti aſſumtione, & non oportet adiungere approbationem aſſumtioni: quadam autem in argumentatione infirma eſt aſſumtio, niſi adiuncta ſit approbatio: ſeparatum quiddam eſt extra aſſumtionem approbatio. Eſt autem argumentatio quædam, in qua aſſumtio non indiget approbationis, quædam autem, in qua nihil valet ſine approbatione, vt oſtendemus. Separata igitur eſt ab aſſumtione approbatio. Oſtendemus autem quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ perſpicuam omnibus veritatem continet aſſumtio, nihil indiget approbationis. ea eſt eiuſmodi: Si oportet velle ſapere, dare operam philoſophiæ cõuenit. hæc propoſitio indiget approbationis. Non enim perſpicua eſt, neque conſtat inter omneis, propterea quod multi philoſophiam nihil prodeſſe, plerique etiam obeſſe arbitrantur. Aſſumtio perſpicua eſt hæc: Oportet autem ſapere. hoc autem quia ipſum ex ſe perſpicitur, & verum eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Quare ſtatim concludenda eſt argumentatio, Igitur dare operam philoſophiæ cõuenit. Eſt ergo aſſumtio quædam, quæ approbationis non indiget. nam quandam indigere, perſpicuũ eſt. Separata eſt igitur ab aſſumtione approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe plus quàm tripartitã argumẽtationem. Atque ex his illud iam perſpicuum eſt, eſſe quandam argumentationem, in qua neque propoſitio, neque aſſumtio indigeat approbatio-

nis. ea eſt huiuſmodi (vt certum quiddam, & breue exempli cauſa ponamus) Si ſummopere ſapientia petenda eſt: ſummopere ſtultitia vitanda eſt. Summo autem opere ſapientia petenda eſt. ſummo igitur opere ſtultitia vitanda eſt. Hîc & propoſitio, & aſſumtio perſpicua eſt. Quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perſpicuum eſt, approbationem tum adiungi, tum non adiungi. Ex quo cognoſcitur, neque in propoſitione, neque in aſſumtione contineri approbationem: ſed vtranque ſuo loco poſitam, vim ſuam tanquam certam & propriam obtinere. Quod ſi ita eſt, commode partiti ſunt illi, qui in quinque parteis diſtribuerunt argumẽtationem. Quinque igitur partes ſunt eius argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur: Propoſitio, per quā breuiter is locus exponitur, ex quovis omnis oportet emanet ratiocinationis.

Approbatio propoſitionis eſt, per quam id, quod breuiter expoſitum eſt, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Aſſumtio, per quam id, quod ex propoſitione ad oſtendendum pertinet, aſſumitur. Aſſumtionis approbatio, per quam id quod aſſumtum eſt, rationibus confirmatur. Complexio, per quam id quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur. Quæ plurimas habet argumẽtatio parteis, ea conſtat ex his quinque partibus: Secunda eſt quadripartita. Tertia tripartita: Dein bipartita, quod in controuerſia eſt. Ex vna quoque parte poteſt alicui videri poſſe conſtare. Eorum igitur, quæ conſtant, exempla ponemus: horum, quæ dubia ſunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio eſt huiuſmodi: Omnes leges, iudices, ad commodum reip. referri oportet, & eas ex vtilitate communi, non ex ſcriptione, quæ in litteris eſt, interpretari. Ea enim virtute & ſapientia maiores noſtri fuerunt, vt in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud, quàm ſalutem, atque vtilitatem reip. proponerent. Neque enim ipſi, quod obeſſet, ſcribere volebant: &, ſi ſcripſiſſent, cùm eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum cauſa ſaluas eſſe vult, ſed reip. quòd ex legibus omnes remp. optimè putant adminiſtrari. Quamobrem igitur leges ſeruari oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari conuenit: hoc eſt, quoniam reip. ſeruimus, ex reip. commodo atque vtilitate leges interpretemur. Nam vt ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis vtilitatem ſpectet, quoniam eius cauſa eſt inſtituta: ſic à legibus nihil cónuenit arbitrari, niſi quod reip. conducat, proficiſci: quoniam eius cauſa ſunt comparatæ. Ergo in hoc quoque iudicio definite litteras legis perſcrutari, & legem, vt æquum eſt, ex vtilitate reip. conſiderate, quod hic fecit. Quid enim magis vtile fuit Thebanis, quàm Lacedæmonios opprimi? Cui rei magis Epaminondam Thebanorum imperatorem, quàm victoriæ Thebanorum conſulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tropæo carius, atque antiquius habere conuẽnit? Scripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat. At hoc quidem ſatis conſideratum eſt, nullam eſſe legem, niſi reip. cauſa, ſcriptam. Summam igitur amentiam eſſe exiſtimabat, quod ſcriptum eſſet reip. ſalutis cauſa, id non ex reip. ſalute interpretari. Quòd ſi leges omneis ad vtilitatem reip. referri cónuenit: hic autem ſaluti reip. profuit: profectò non poteſt eodem facto, & communibus fortunis conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. Quattuor autem è partibus conſtat argumentatio, cùm aut proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. Id facere oportet, cùm aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumtio pérſpicua eſt, & nullius aprobationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quattuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum: Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non poteſtis, niſi id quod in lege ſcriptum eſt, ſequamini. Quod enim certius legis ſcriptor teſtimonium voluntatis ſuæ relinquere potuit, quàm quod ipſe magna cum cura atque diligentia ſcripſit? Quòd ſi litteræ non extarent: magnopere eas requireremus, vt ex his ſcriptoris voluntas cognoſceretur: nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne ſi extra iudicium quidem eſſet, vt is nobis ſententiam legis interpretaretur: nedum nunc iſtud patiamur, cùm præſtò lex ſit, non ex

non ex

non ex eo, quod apertiſsime ſcriptum eſt, ſed ex eo, quod ſuæ cauſæ cõuenit, ſcriptoris voluntatem interpretari. Quòd ſi vos, iudices, legibus obtemperare debetis,& id facere non poteſtis,niſi id,quod ſcriptum eſt in lege,ſequamini:quid cauſæ eſt, quin iſtum contra legem feciſſe iudicetis? Aſſumtionis autem approbatione præterita, quadripartita ſic fiet argumentio:Qui ſæpenumerò nos per fidem feſellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Siquid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter noſmetipſos, quem iure accuſare poſsimus. Ac primùm quidem decipi incommodum eſt,iterum ſtultũ, tertiùm turpe. Karthaginienſes autem perſæpe iam nos feſellerunt. Summa igitur amentia eſt in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Vtraque approbatione præterita, tripartita fit hoc pacto: Aut metuamus Karthaginienſeis oportet, ſi incolumeis eos reliquerimus: aut eorum vrbem diruamus. At metuere quidem non oportet. Reſtat igitur, vt vrbem diruamus. Sunt autem qui putant nonnunquam poſſe concluſione ſuperſederi, cùm id perſpicuum ſit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod ſi fiat, bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non eſt:peperit autem. hîc ſatis eſſe dicunt proponere,& aſſumere: quoniam perſpicuum ſit quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda eſſe,& illud vitium, quod illis diſplicet, magnopere vitandum:ne,quod perſpicuum ſit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, ſi complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur,vt in vnum conducamus propoſitionem,& aſſumtionem,hoc modo: Quòd ſi leges omneis ad vtilitatem reip. referri cõuenit: hic autem ſaluti reip.profuit: profectò non poteſt eodem facto,& ſaluti communi conſuluiſſe,& legibus non obtemperaſſe. Aut ita, vt ex contrario ſententia conficiatur,hoc modo: Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Aut ita, vt id ſolum, quod conficitur,inferatur, ad hunc modum: Vrbem igitur diruamus: Aut, vt id,quod eam rem, quæ conficitur, ſequatur neceſſe eſt. id eſt huiuſmodi: Si peperit, cum viro concubuit: peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc ſi nolis inferre, & inferas id, quod ſequitur: fecit igitur inceſtum: & concluſeris argumentationem,& perſpicuam fugeris complexionem. Quare in longis argumentationibus, aut ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: in breuibus id ſolum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perſpicuus eſt, conſecutione vti. Siqui autem ex vna quoque parte putabunt conſtare argumentationem: poterunt dicere ſæpe ſatis eſſe hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit. nam hoc nullius neque approbationis, neque aſſumtionis, vel eius approbationis, neque complexionis indigere. ſed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam argumentatio nomine vno duas res ſignificat, ideò quòd & inuentum aliquam in rem probabile, aut neceſſarium, argumentatio vocatur, & eius inuenti artificioſa expolitio. Quando igitur proferent aliquid huiuſmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inuentum proferent,non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: atque hac diſtinctione alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulſabimus, ſiqui aut aſſumtionem aliquando tolli poſſe putent, aut propoſitionem:quæ,ſiquid habet probabile,aut neceſſarium,quo quo modo commoueat auditorem neceſſe eſt. Quòd ſi ſolum argumentum ſpectaretur, quod eſſet excogitatum, ac nihil,quo pacto tractaretur, referret: nequaquam tantùm inter ſummos oratores & mediocreis intereſſe exiſtimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. nam in rebus omnibus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. id fieri poterit,ſi non ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationem. Nam primùm omnium generibus ipſis diſtinguere cõuenit orationem: hoc eſt tum inductione vti, tum ratiocinatione: deinde in ipſa argumentatione non ſemper à propoſitione incipere, nec ſemper quinque partibus vti,neq; eadem ratione partitiones expolire, ſed tum ab aſſum-

tione incipere licet, tum à probatione alterutra, tum vtraque, tum hoc, tum illo genere complexionis vti. Id vt perſpiciatur: aut ſcribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ propoſita ſunt, hoc idem exerceamus. Ac de partibus quidem argumentationis ſatis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probè tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philoſophia multis & obſcuris, de quibus certum eſt artificium conſtitutum. Verùm illa nobis abhorrere ab vſu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quàm ceteros attendiſſe, non affirmamus, ſed perquiſitius & diligentius conſcripſiſſe pollicemur. Nunc vt inſtituimus, proficiſci ordine ad reliqua pergemus.

Reprehensio eſt, per quam argumentando aduerſariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut leuatur. Hæc fonte inuētionis eodem vtetur, quo vtitur confirmatio: propterea quòd, quibus ex locis aliqua res confirmari poteſt, iiſdem ex locis poteſt infirmari. Nihil enim conſiderandum eſt in his omnibus inuentionibus, niſi id, quod perſonis, aut negotiis attributum eſt. Quare inuentionem, & argumentationum expolitionem ſumtam ex illis, quæ antè præcepta ſunt, hanc quoq; in partem orationis transferri oportebit. Veruntamen vt quædam præceptio detur huius quoque partis, exponemus omneis reprehenſionis modos: quos, qui obſeruabunt, facilius ea, quę contrà dicentur, diluere, aut infirmare poterunt. Omnis argumentatio reprehenditur, ſi aut ex iis, quæ ſumta ſunt, non conceditur aliquod vnum, pluraue: aut ex his conceſſis, complexio confici negatur: aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum oſtenditur: aut ſi contra firmam argumentationem, alia æquè firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, cùm aut id, quod credibile dicunt, negatur eſſe eiuſmodi: aut quod comparabile putant, diſsimile oſtenditur: aut iudicatum aliam in partem traducitur: aut omnino iudicium improbatur: aut quod ſignum eſſe aduerſarij dixerunt, id eiuſmodi negatur eſſe: aut ſi complexio, aut vna, aut vtraque ex parte reprehenditur: aut ſi enumeratio falſa oſtenditur: aut ſi ſimplex concluſio falſi aliquid continere demonſtratur. Nam omne quod ſumitur ad argumentationem, ſiue pro probabili, ſiue pro neceſſario, neceſſe eſt ſumatur ex his locis, vt antè oſtendimus. Quod pro credibili ſumtum eſt, id infirmabitur, ſi aut perſpicuè falſum erit, hoc modo: Nemo eſt, qui non pecuniam, quàm ſapientiam malit: aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis eſt, qui non officij cupidior ſit, quàm pecuniæ? aut erit omnino incredibile: vt ſiquis, quem conſtet eſſe auarum, dicat alicuius mediocris officicij cauſa, ſe maximam pecuniam neglexiſſe: aut ſi, quod quibuſdam rebus, aut hominibus àccidit, id omnibus dicatur vſu venire, hoc pacto: Qui pauperes ſunt, iis antiquior officio pecunia eſt: Qui locus deſertus eſt, in eo cædem factam eſſe oportet: In loco celebri homo occidi qui potuit? aut ſi id quòd rarò fit, fieri omnino negetur: vt Curius pro Fuluio: " Nemo poteſt vno aſpectu neque prætериens in amorem incidere. Quod autem pro ſigno ſumetur, id ex iiſdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in ſigno primùm verum eſſe oſtendi oportet: deinde eſſe eius rei ſignum proprium, qua de re agitur: vt cruorem cædis: deinde factum eſſe, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit: poſtremò ſciſſe eum, de quo quæritur, eius rei, qua de re agitur, legem, & conſuetudinem. Nam eæ res ſunt ſigno attributæ: quas diligentius aperiemus, cùm ſeparatim de ipſa coniecturali conſtitutione dicemus. Ergo horum vnumquidque in reprehenſione, aut non eſſe ſigno, aut parum magno eſſe, aut à ſe potius, quàm ab aduerſariis ſtare, aut omnino falſò dici, aut in aliam quoque ſuſpicionem duci poſſe demonſtrabitur. Cùm autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per ſimilitudinem maximè tractatur, in reprehendendo conueniet ſimile id negare eſſe, quod conferetur, ei, quicum conferetur. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur diuerſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ac ſi quo in numero illud, quod per ſimilitudinem afferetur, & quo in loco hoc, cuius cauſa afferetur, haberi conue-

conueniat, oſtendetur. Deinde quid res cum re differat, demonſtrabimus. ex quo docebimus aliud de eo quod comparabitur, & de eo quicum comparabitur, exiſtimari oportere. Huius facultatis maxime indigebimus, cùm ea ipſa argumentatio, quæ per inductionem tractabitur, erit reprehendenda. Si iudicatum aliquod inferetur: quoniam id ex his locis maxime firmatur, laude eorum, qui iudicarunt, ſimilitudine eius rei, qua de re agitur, ad eam rem, qua de re iudicatum eſt, commemorando non modò non eſſe reprehenſum iudicium, ſed ab omnibus approbatum, & demonſtrando difficilius ad iudicandum, & maius fuiſſe id iudicatum, quod afferatur, quàm id quod inſtet: Ex contrariis locis, ſi res aut vera, aut veriſimilis permittet, infirmari oportebit. Atque erit obſeruandum diligenter, ne nihil ad id quod agatur, pertineat id quod iudicatum ſit: & videndum eſt, ne ea res proferatur, in qua ſit offenſum, vt de ipſo quid iudicarit, iudicium fieri videatur. Oportet autem animaduertere, ne, cùm aliter multa ſint iudicata, ſolitarium aliquod, aut rarum iudicatum afferatur. Nam his rebus auctoritas iudicati maxime poteſt infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quaſi probabilia ſumentur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ verò ſicuti neceſſaria inducentur, ea ſi forte imitabuntur modò neceſſariam argumentationem, neque erunt eiuſmodi, ſic reprehendentur. Primùm complexio, quæ vtrum conceſſeris, debet tollere, ſi vera eſt, nunquam reprehendetur: ſin falſa, duobus modis, aut conuerſione, aut alterius partis infirmatione. Conuerſione, hoc modo:

Nam ſi veretur, quid eum accuſes, qui eſt probus?
« Sin inuerecundum animi ingenium poſsidet,
« Quid eum accuſes, qui id parui auditu exiſtimet?

Hic ſiue vereri dixeris, ſiue non vereri, concludendum hoc putat, vt neges eſſe accuſandum. Quod conuerſione ſic reprehendetur: Immò verò accuſandus eſt. Nam ſi veretur, accuſes. non enim parui auditu exiſtimabit. Sin inuerecundum animi ingenium poſsidet, tamen accuſes. non enim probus eſt. Alterius autem partis infirmatione hoc modo reprehendetur. Verùm ſi veretur, accuſatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio vitioſa intelligitur, ſi aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici poſsit, aut cauſa non ſit, quare non honeſte poſsimus concedere. Præteritur quiddam in eiuſmodi enumerationibus: Quoniam habes iſtum equum, aut emeris oportet, aut hereditate poſsideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus ſit: aut, ſi horum nihil eſt, ſurripueris neceſſe eſt. Sed neque emiſti, neque hereditate vênit, neque domi natus eſt, neque donatus eſt: neceſſe eſt ergo ſurripueris. Hoc commode reprehendetur, ſi dici poſsit ex hoſtibus equus eſſe captus, cuius prædæ ſectio venierit: quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id ſit inductum, quod præteritum ſit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, ſi aut contrà aliquid dicetur: hoc eſt, ſi (exempli cauſa, vt in eodem verſemur,) poterit oſtendi hereditate veniſſe: aut ſi illud extremum non erit turpe concedere: vt ſiquis, cùm dixerint aduerſarij, Aut inſidias facere voluiſti, aut amico morem geſsiſti, aut cupiditate elatus es: amico ſe morem geſsiſſe fateatur. Simplex autem concluſio reprehenditur, ſi id, quod ſequitur, non videatur neceſſariò cum eo, quod anteceſsit, cohærere. Nam hoc quidem, Si ſpiritum ducit, viuit: Si dies eſt, lucet: eiuſmodi eſt, vt cum priore neceſſariò poſterius cohærere videatur. Hoc autem, Si mater eſt, diligit filium: Si aliquando peccauit, nunquam corrigetur, ſic conueniet reprehendi, vt demonſtretur non neceſſariò cum priore poſterius cohærere. hoc genus & cetera neceſſaria, & omnino omnis argumentatio, & eius reprehenſio maiorem quandam vim obtinet, & latius patet, quàm hîc exponitur: ſed eius artificij cognitio huiuſmodi eſt, vt non ad huius artis partem aliquam adiungi poſsit: ſed ipſa ſeparatim longi temporis, & magnæ, atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud inſtitutum, ſi facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum

ad vſum oratorium contentos nos eſſe oportebit. Cum igitur ex iis, quæ ſumuntur, aliquid conceditur, ſic infirmabitur Cum autem his conceſsis, complexio ex eis non conficitur hæc erunt conſideranda, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si cùm aliquis dicat ſe profectum eſſe ad exercitum, contráqne eum quis velit hac vti argumentatione, Si veniſſes ad exercitum, à tribunis militaribus viſus eſſes: non es autem ab his viſus: non igitur es ad exercitum profectus. Hîc cùm conceſſeris propôſitionem, & aſſumtionem, complexio eſt infirmanda. Alind enim, quàm cogebatur, illatum eſt. Ac nunc quidem quo facilius res cognoſceretur, perſpicuo & grandi vitio præditum pôſuimus exemplum: ſed ſæpe obſcurius poſitum vitium pro vero probatur, cùm aut parum memineris quod conceſſeris, aut ambiguum aliquod pro certo conceſſeris. Ambiguum ſi conceſſeris ex ea parte, quam ipſe intellexeris: eam partem ſi aduerſarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare: demonſtrare oportebit, non ex eo quod ipſe conceſſeris, ſed ex eo quod ille ſumſerit, confici complexionem, ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis: Si pecuniam non habetis, pauperes eſtis: Indigetis autem pecuniæ: mercaturæ enim, niſi ita eſſet, operam non daretis: pauperes igitur eſtis. Hoc ſic reprehenditur: Cùm dicebas, Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis: hoc intelligebam, ſi propter inopiam in egeſtate eſtis, pecuniam non habetis, & idcirco concedebam. cùm autem hoc aſſumebas, indigetis autem pecuniæ: illud accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. ex quibus conceſsionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur eſtis: conficeretur autem, ſi tibi primò quoque hoc conceſsiſſem, qui pecuniam maiorem vellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpe autem oblîtum putant, quid conceſſeris, & idcirco id quod non conficitur, quaſi conficiatur, in concluſione infertur, hoc modo: Si ad illum hereditas veniebat, veriſimile eſt ab illo eſſe necatum. Deinde hoc approbant pluribus verbis: pòſt aſſumunt, Ad illum autem hereditas veniebat. deinde infertur, Ille igitur occîdit: id quod ex iis, quæ ſumſerant, non cõficitur. Quare obſeruare diligenter oportet & quæ aſſumantur, & quid ex his conficiatur. Ipſum autem genus argumentationis vitioſum his de cauſis oſtendetur: ſi aut in ipſo vitium erit: aut non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur. Atque in ipſo vitium erit: ſi omnino totum falſum erit, ſi commune, ſi vulgare, ſi leue, ſi remotum, ſi mala definitio, ſi controuerſum, ſi perſpicuum, ſi non conceſſum, ſi turpe, ſi offenſum, ſi contrarium, ſi inconſtans, ſi aduerſum. Falſum eſt, in quo perſpicue mendacium eſt, hoc modo: non poteſt eſſe ſapiens, qui pecuniam negligit: Socrates autem pecuniam negligebat: non igitur ſapiens erat. Commune eſt, quod nihilo magis ab aduerſariis, quàm à nobis facit, hoc modo: Idcirco, iudices, quia veram cauſam habebam, breuiter peroraui. Vulgare eſt, quod in aliam quoque rem non probabilem, ſi nunc conceſſum ſit, transferri poſsit, hoc modo: Si veram cauſam non haberet, vobis ſe, iudices, non commiſiſſet. Leue eſt, quod aut poſt tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem veniſſet, non commiſiſſet: aut perſpicuè rem turpem leui tegere vult defenſione, hoc modo:

" Cùm te expetebant omnes, florentiſsimo
" Regno, reliqui: nunc deſertum ab omnibus,
" Summo periclo ſola vt reſtituam, paro.

Remotum eſt, quod vltrà, quàm ſatis eſt, repetitur, hoc modo: Quòd ſi non P. Scipio Corneliam filiam Tib. Graccho collocaſſet, atque ex ea duos Graccos procreaſſet, tantæ ſeditiones natæ non eſſent. Quare hoc incommodum Scipioni adſcribendum videtur. Huiuſmodi eſt illa quoque conqueſtio:

" Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
" Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.

Longins enim repetita eſt, quàm res poſtulabat. Mala definitio eſt, cùm aut communia deſcribit, hoc modo: Seditioſus eſt is, qui malus, atque inutilis eſt ciuis. nam hoc

non

non magis ſeditioſi, quàm ambitioſi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis vim deſcribit: Aut falſum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia, eſt pecuniæ quærendæ intelligentia: Aut aliquid non graue, nec magnum continet, ſic: Stultitia, eſt immenſæ gloriæ cupiditas, Eſt hîc quidem ſtultitia, ſed ex parte quadam, non ex omni genere definita. Controuerſum eſt, in quo ad dubium demonſtrandum dubia cauſa affertur, hoc modo:

« Eho tu, dij, quibus eſt poteſtas motus ſuperûm, atque inferûm,
« Pacem inter ſe conciliant, conferunt concordiam.

Perſpicuum eſt, de quo non eſt controuerſia, vt ſiquis, cùm Oreſtem accuſet, planum faciat ab eo matrem eſſe occiſam. Non conceſſum eſt, cùm id quod augetur, in controuerſia eſt, vt ſiquis, cùm Vlyſſem accuſet, in hoc maximè commoretur, indignum eſſe ab homine ignauiſsimo virum fortiſsimum Aiacem necatum. Turpe eſt, quod aut eo loco, in quo dicitur: aut eo homine, qui dicat: aut eo tempore, quo dicitur: aut iis, qui audiunt: aut ea re, qua de re agitur, indignum propter inhoneſtam rem videtur. Offenſum eſt, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit, vt ſiquis apud equites Romanos cupidos iudicandi Cæpionis legem iudiciariam laudet. Contrarium eſt, quod contra ea dicitur, quæ ij, qui audiunt, fecerunt, vt ſiquis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem vrbis expugnatorem diceret, nihil eſſe crudelius, quàm vrbeis diruere, cùm ipſe Alexander Thebas diruiſſet. Inconſtans eſt, quod ab eodem de eadem re diuerſe dicitur, vt ſiquis, cùm dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene viuēdum indigere, neget poſtea ſine bona valetudine poſſe bene viuere: aut ſe amico adeſſe propter beneuolentiam: ſperare enim aliquid commodi ad ſe peruenturum. Aduerſum eſt, quod ipſi cauſæ aliqua ex parte officit: vt ſiquis hoſtium vim, & copias, & felicitatem augeat, cùm ad pugnandum milites cohortetur. Si non ad id, quod inſtitutum eſt, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonſtrabit: aut ſi, cùm totum debebit oſtendere, de parte aliqua loquetur, hoc modo: Mulierum genus auarum eſt. nam Eriphyle auro viri vitam vendidit: Aut ſi non id quod accuſabitur, defendet: vt ſiquis, cùm ambitus accuſabitur, manu ſe fortem eſſe defendet: vt Amphion apud Euripidem, item apud Pacuuium, qui vituperata muſica, ſapientiam laudat: aut ſi res ex hominis vitio vituperabitur: vt ſiquis doctrinam ex alicuius docti vitiis reprehendet: Aut ſiquis, cum aliquem volet laudare, de felicitate eius, non de virtute dicet: Aut ſiquis rem cum re ita comparabit, vt alteram ſe non putet laudare, niſi alteram vituperarit: aut ſi alteram ita laudabit, vt alterius non faciat mentionem: vt ſiquis cùm aliqui deliberent, vtrùm bellum geratur, an non: pacem laudet omnino, non illud bellum inutile eſſe demonſtret: Aut ſi, cùm de certa re quæretur, de communi inſtituetur oratio: Aut ſi ratio alicuius rei reddetur falſa, hoc modo: Pecunia bonum eſt, propterea quòd ea maxime vitam beatam efficiat: Aut ſi infirma, vt Plautus:

« Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immune eſt facinus: verùm in ætate vtile,
« Et conducibile:
« Nam ego amicum hodie meum
« Concaſtigabo pro commerita noxia
« Inuitus, ni id me inuitet vt faciam, fides.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum eſt auaritia. multos enim magnis incommodis affecit pecuniæ cupiditas: Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum eſt amicitia. plurimæ enim delectationes ſunt in amicitia. Quartus modus erat reprehenſionis, per quem contra firmam argumentationem, æquè firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime verſatur, aut cum aliquid, quod contrà dicatur, æquum eſſe concedimus, ſed id quod nos defendimus, neceſſarium eſſe de-

monſtramus: aut cùm id, quod illi defendant, vtile eſſe fatemur: quod nos dicamus, demonſtramus eſſe honeſtum. Ac de reprehenſione quidem hæc exiſtimauimus eſſe dicenda: deinceps concluſionem ponemus. Hermagoras degreſsionem deinde, tum poſtremam concluſionem ponit. In hac autem degreſsione putat ille oportere quandam inferri orationem à cauſa, atque à iudicatione ipſa remotam: quæ aut ſui laudem, aut aduerſarij vituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat: ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis non argumentando, ſed augendo per quandam amplificationem. Hanc ſiquis partem putarit eſſe orationis, ſequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabuntur. Nobis autem non placuit hanc partem in numerum reponi, quòd de cauſa degredi, niſi per locum communem, diſplicet: quo de genere poſterius eſt dicendum. Laudes autem, & vituperationes non ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas. nunc de concluſione dicemus.

CONCLVSIO, eſt exitus & determinatio totius orationis. Hæc habet parteis treis: enumerationem, indignationem, conqueſtionem. Enumeratio eſt, per quam res diſperſæ ac diffuſè dictæ, vnum in locum coguntur, & reminiſcendi cauſa, vnum ſub aſpectum ſubiiciuntur. Hæc ſi ſemper eodem modo tractabitur, perſpicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur: ſin varie fiet, & hanc ſuſpicionem, & ſatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, vt plerique faciunt propter facilitatem: ſingulatim vnamquanque rem attingere, & ita omneis breuiter tranſire argumentationes: tum autem, id quod difficilius eſt, dicere quas parteis expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus vnamquanque partem confirmaueris: tum ab iis, qui audiunt, quærere quid ſit, quod ſibi velle debeant demonſtrari, hoc modo: Hoc docuimus, illud planum fecimus: ita ſimul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil eſſe præterea, quod debeat deſiderare. Atque in his generibus (vt antè dictum eſt) tum tuas argumentationes tranſire ſeparatim, tum (id quod artificioſius eſt) cum tuis contrarias coniungerę: & cùm tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, oſtendere. Ita per breuem comparationem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehenſione redintegrabitur. Atque hæc aliis quoque actionis modis variare oportebit. Nam cùm ex tua perſona enumerare poſsis, vt quid, & quo quidque loco dixeris, admoneas: tum verò perſonam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Perſonam, hoc modo: Nam ſi legis ſcriptor exiſtat, & quærat à vobis, quid dubitetis: quid poſsitis dicere, cùm vobis hoc, & hoc ſit demonſtratum? Atque hic item vt in noſtra perſona licebit aliâs ſingillatim tranſire omneis argumentationes: aliâs ad partitiones ſingula genera referre: aliâs ab auditore, quid deſideret, quærere: aliâs hęc facere per comparationem ſuarum, & conttariarum argumentationum. Res autem inducetur, ſi alicui rei huiuſmodi, legi, loco, vrbi, monimento oratio attribuetur per enumerationem, hoc modo: Quid ſi leges loqui poſſent? nónne hæc apud vos quererentur? Quid nam amplius deſideratis iudices, cùm vobis hoc, & hoc planum factum ſit? In hoc quoque genere omnibus iiſdem modis vti licebit. Cõmune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, vt ex vnaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non poteſt, id eligatur, quod erit grauiſsimum: & vnumquidque quàm breuiſsime tranſeatur, vt memoria, non oratio, renouata videatur. Indignatio, ęſt oratio, per quam conficitur, vt in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offenſio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, poſſe omnibus ex locis iis, quos in confirmationis præceptis poſuimus, tractari indignationem. Nam ex iis rebus, quæ perſonis atque negotiis attributæ ſunt, quæuis amplificationes & indignationes naſci poſſunt: ſed tamen ea, quæ ſeparatim de indignatione præcipi poſſunt, conſideremus.

Primus locus ſumitur ab auctoritate, cùm commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit diis

rit diis immortalibus,aut eis,quorũ auctoritas grauiſsima debeat eſſe. qui locus ſumetur ex ſortibus,oraculis,vatibus,oſtentis,prodigiis,reſponſis,& ſimilibus rebus.Item ex maioribus noſtris, regibus, ciuitatibus, gentibus,hominibus ſapientiſsimis,ſenatu,populo, legum ſcriptoribus. Secundus eſt, per quem, illa res ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem oſtenditur:ad omneis, aut ad maiorem partem, quod atrociſſimum eſt: an ad ſuperiores, quales ſunt ij, quorum ex auctoritate indignatio ſumitur, quod indigniſsimum eſt: an ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquiſsimum eſt: an ad inferiores,quod ſuperbiſsimum eſt. Tertius locus eſt,per quem quærimus,quidnam ſit euenturum, ſi idem ceteri faciant: & ſimul oſtendimus, huic ſi conceſſum ſit, multos æmulos eiuſdem audaciæ futuros: ex quo quid mali ſit euenturum, demonſtrabimus. Quartus locus eſt, per quem demonſtramus multos alacreis expectare quid ſtatuatur, vt ex eo quod vni conceſſum ſit, ſibi quoque tali de re quid liceat, intelligere poſsint. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus ceteras res perperam conſtitutas, intellecta veritate commutatas corrigi poſſe: hanc eſſe rem, quæ ſi ſit ſemel iudicata,neque alio commutari iudicio, neque vlla poteſtate corrigi poſsit. Sextus locus eſt, per quem conſultò,& de induſtria factum eſſe demonſtratur: & illud adiungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere: imprudentiæ nonnunquam concedi conuenire.

Septimus locus eſt, per quem indignamur, quòd tetrum, crudele, nefarium,tyrannicum factum eſſe dicamus, per vim,per manum opulentam,quæ res ab legibus, & ab æquabili iure remotiſsima ſit. Octauus locus eſt, per quem demonſtramus non vulgare,neque factitatum eſſe ne ab audaciſsimis quidem hominibus id maleficium, de quo agitur: atque id à feris quoque hominibus,& à barbaris gentibus, & immanibus beſtiis remotum eſſe. Hæc erunt, quæ in parenteis,liberos,coniuges,conſanguineos, ſupplices crudeliter facta dicentur:& deinceps ſiqua proferantur in maiores natu,in hoſpites,in vicinos,in amicos,in eos,quibuſcum vitam egeris, in eos,apud quos educatus ſis, in eos,à quibus eruditus,in mortuos,in miſeros & miſericordia dignos,in homines claros, nobileis,& honore vſos:in eos qui neque lædere alium,nec ſe defendere potuerunt,vt in pueros,ſenes,mulieres:quibus omnibus acriter excitata indignatio ſummũ in eum, qui violarit horum aliquid,odium commouere poterit. Nonus locus eſt,per quem cũ aliis,quę conſtat eſſe peccata,hoc, de quo quæſtio eſt,comparatur,& ita per contentionem, quanto atrocius & indignius ſit illud,de quo agitur,oſtenditur. Decimus locus eſt,per quem omnia,quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæque poſt negotium conſecuta ſunt, cum vniuſcuiuſque indignatione, & criminatione colligimus: & rem verbis quàm maximè ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus: vt id quod indignum eſt, proinde illi videatur indignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit. Vndecimus locus eſt, per quem oſtendimus ab eo factum,à quo minime oportuerit: & à quo,ſi alius faceret, prohiberi cõueniret. Duodecimus locus eſt per quem indignamur,quòd nobis hoc primis acciderit, nec alicui vnquam vſu euenerit. Tertiuſdecimus locus eſt, ſi cum iniuria contumelia iuncta demonſtratur:per quem locum in ſuperbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartuſdecimus locus eſt, per quem petimus ab iis,qui audiunt, vt ad ſuas res noſtras iniurias referant: ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitent:ſi ad mulieres,de vxoribus: ſi ad ſenes, de patribus aut parentibus. Quintuſdecimus locus eſt, per quem dicimus inimicis quoque & hoſtibus, ea quæ nobis acciderint, indigna videri ſolere. & indignatio quidem his ferè de locis grauiſsime ſumetur. Conqueſtionis autem parteis huiuſmodi de rebus petere oportebit. Conqueſtio,eſt oratio, auditorum miſericordiam captans. In hac primùm animum auditoris mitem, & miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtione commoueri poſsit. Id locis communibus efficere oportebit,per quos fortunæ vis in omneis,& hominum infirmitas oſtenditur: qua oratione habita grauiter & ſententioſe, maxime demittitur animus auditoris, & ad miſericordiam comparatur, cùm in alieno malo ſuam infirmitatem conſiderabit. Deinde

primus locus eſt miſericordiæ, per quem & quibus in bonis fuerint, & quibus in malis ſint, oſtenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint, demonſtratur. Tertius, per quem vnumquodque deploratur incommodum: vt in morte filij, pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio: & ſi qua ſimili in genere quolibet de incommodo per cõqueſtionẽ dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferuntur, & indignę, ætate, genere fortuna, priſtino honore, beneficiis: quas paſsi, perpeſſuríue ſint. Quintus, per quem omnia ante oculos ſingillatim incommoda ponuntur, vt videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipſa quaſi adſit, non verbis ſolùm ad miſericordiam ducatur. Sextus, per quem præter ſpem in miſeriis demonſtratur eſſe, & cùm aliquid expectaret, non modò id non adeptus eſſe, ſed in ſummas miſerias incidiſſe. Septimus, per quem ad ipſos, qui audiunt, ſimilem caſum conuertimus: & petimus, vt de ſuis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat eſſe, nos cùm videant, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur eſſe factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non poſtremam eius vocem audiui, non extremum ſpiritum excepi. Item, Inimicorum in manibus mortuus eſt: hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus: à feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas, & experteis animi res refertur: vt ſi ad equum, domum, veſtem, ſermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, ſolitudo demonſtratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut ſui corporis ſepeliendi, aut alicuius eiuſmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem diſiunctio deploratur ab aliquo, cùm diducaris ab eo, quicum libentiſsime vixeris, vt à parente, filio, fratre, familiari. Tertiuſdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quòd ab iis, à quibus minime conueniat, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus: aut à quibus indignum ſit, vt ſeruis, libertis, clientibus, ſupplicibus. Quartuſdecimus, qui per obſecrationem ſumitur, in quo orantur modò illi, qui audiunt, humili & ſupplici oratione, vt miſereantur. Quintuſdecimus, per quem non noſtras, ſed eorum qui cari nobis debent eſſe, fortunas conqueri nos demonſtramus. Sextuſdecimus eſt, per quem animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus: & tamen amplum, & excelſum, & patientem incommodorum eſſe, & futurum, ſiquid acciderit, demonſtramus. Nam ſæpe virtus & magnificentia, in qua grauitas & auctoritas eſt, plus proficit ad miſericordiã commouendam, quàm humilitas & obſecratio. Commotis autem animis, diutius in conqueſtione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhethor Apollonius, lacryma nihil citius areſcit. Sed quoniam & ſatis videmur de omnibus partibus orationis dixiſſe, & huius voluminis magnitudo longius proceſsit, quæ ſequuntur deinceps, in ſecundo libro dicemus.

M. T. CICERONIS RHETORICORVM, SEV DE INVENTIONE RHETORICA LIBER SECVNDVS.

CROTONIATAE quondam, cùm florerent omnibus copiis, & in Italia cum primis beati numerarẽtur, templum Iunonis, quod religioſiſsimę colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxim, qui tum longè ceteris excellere pictoribus exiſtimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & ceteras complureis tabulas pinxit, quarum nonnulla pars vſque ad noſtram memoriam propter fani religionem remanſit: &, vt excellentem muliebris formæ pulcritudinem muta in ſeſe imago contineret, Helenæ ſe pingere ſimulacrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimùm aliis præſtare ſæpe accepiſſent,

libenter

libenter audierunt. Putauerunt enim, eum, ſi quo in genere plurimùm poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregium ſibi opus illo in fano relicturum. Neque eos illa opinio feſellit. nam Zeuxis illico quæſiuit ab his quáſnam virgines formoſas haberent. Illi autem ſtatim hominem deduxerunt in palæſtram, atque ei pueros oſtenderunt multos, magna præditos dignitate. (Etenim quodam tempore Crotoniatæ multùm omnibus corporum viribus, & dignitatibus anteſteterunt, atque honeſtiſsimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt.) Cùm puerorum igitur formas & corpora magno hic opere miraretur, Horum, inquiunt illi, ſorores ſunt apud nos virgines. quare qua ſint illæ dignitate, potes ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi quæſo, inquit, ex iſtis virginibus formoſiſsimas, dum pingo id, quod pollicitus ſum vobis, vt mutum in ſimulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de conſilio virgines vnum in locum conduxerunt, & pictori quas vellet, eligendi poteſtatem dederunt. Ille autem quinque delegit, quarum nomina multi poëtæ memoriæ tradiderunt, quòd eius eſſent iudicio comprobatæ, qui veriſsimum pulchritudinis habere iudicium debuiſſet. Neque enim putauit omnia, quæ quæreret ad venuſtatem, vno ſe in corpore reperire poſſe, ideo quòd nihil ſimplici in genere omni ex parte perfectum natura expoliuit. Itaque tanquam ceteris non ſit habitura quod largiatur, ſi vni cuncta conceſſerit, aliud alij commodi aliquo adiuncto incommodo muneratur. Quod quoniam nobis quoque voluntatis áccidit, vt artem dicendi perſcriberemus: non vnum aliquod propoſuimus exemplum, cuius omnes partes, quocunque eſſent in genere, exprimendæ nobis neceſſariò viderentur, ſed omnibus vnum in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſque commodiſsime præcipere videbatur, excerpſimus: & ex variis ingeniis excellentiſsima quæque libauimus. ex iis enim, qui nomine & memoria digni ſunt, nec nihil optimè, nec omnia præclariſsimè quiſquam dicere nobis videbatur. Quapropter ſtultitia nobis viſa eſt, aut à bene inuentis alicuius recedere, ſi quo vitio eius offenderemur: aut ad vitia quoque eius accedere, cuius aliquo benè præcepto duceremur. Quòd ſi in ceteris quoque ſtudiis è multis eligere homines commodiſsimum quidque, quàm ſeſe vni alicui certo mallent addicere: minus in arrogantiam offenderent: non tantopere in vitiis perſeuerarent: aliquanto ex inſcientia leuius laborarent. Ac ſi par in nobis huius artis, atque in illo picturæ, ſcientia fuiſſet, fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus noſtrum, quàm illius pictura nobilis eniteret. ex maiore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi poteſtas. Ille vna ex vrbe, & ex earum numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium quicunque fuerunt, ab vltimo principio huius præceptionis, vſque ad hoc tempus expoſitis copiis, quodcunque placeret, eligendi poteſtas fuit. Ac veteres quidem ſcriptores artis vſque à principe illo, atque inuentore Tiſia repetitos vnum in locum conduxit Ariſtoteles, & nominatim cuiuſque præcepta magna conquiſita cura perſpicuè conſcripſit, atque enodata diligenter expoſuit: ac tantum inuentoribus ipſis ſuauitate, & breuitate dicendi pręſtitit, vt nemo illorum præcepta ex ipſorum libris cognoſcat: ſed omnes, qui quid illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quaſi ad quendam multo commodiorem explicatorem reuertantur. Atque hic quidem ipſe & ſeſe ipſum nobis, & eos qui ante ſe fuerant, in medio poſuit, vt & ceteros, & ſeipſum per ſe cognoſceremus. Ab hoc autem qui profecti ſunt, quanquã in maximis philoſophiæ partibus operę plurimum conſumſerunt, ſicut & ipſe, cuius inſtituta ſequebantur, fecerat: tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alij quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanauerunt: qui item permultum ad dicendum, ſiquid ars proficit, opitulati ſunt. nam fuit tempore eodem, quo Ariſtoteles, magnus & nobilis rhetor Iſocrates: cuius ipſius quam conſtet eſſe artem, non inuenimus. Diſcipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac ſunt diſciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diuerſis ſicuti familiis, quarum altera cùm verſaretur in philoſophia, nonnullam rheto-

ricæ quoque artis ſibi curam aſſumebat: altera verò omnis in dicendi erat ſtudio & pręceptione occupata: vnum quoddam eſt conflatum genus à poſterioribus, qui ab vtriſque ea, quæ commode dici videbantur, in ſuas arteis contulerunt: quos ipſos ſimul, atque illos ſuperiores nos nobis omneis, quoad facultas tulit, propoſuſmus, & ex noſtro quoque nonnihil in commune contulimus. Quòd ſi ea, quæ in his libris exponuntur, quantopere eligenda fuerunt, tanto ſtudio electa ſunt: profectò neque nos, neque alios induſtriæ noſtræ pœnitebit. Sin autem aut temere aliquid alicuius præteriiſſe, aut non ſatis eleganter ſecuti videbimur: docti ab aliquo facilè & libenter ſententiá commutabimus. non enim parum cognoſſe, ſed in parum cognito ſtultè & diu perſeueraſſe, turpe eſt: propterea quòd alterum communi hominum infirmitati, alterum ſingulari vniuſcuiuſque vitio eſt attributum. Quare nos quidem ſine vlla affirmatione ſimul quærentes, dubitanter vnumquidque dicemus: ne dum paruulum hoc conſequimur, vt ſatis commode hæc perſcripſiſſe videamur, illud amittamus, quod maximum eſt, necui rei temere, atque arroganter aſſenſerimus. Verùm hoc quidem nos & in hoc tempore, & in omni vita ſtudioſe, quoad facultas feret, conſequemur. Nunc autem ne longius oratio progreſſa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur eſſe, dicemus. Igitur primus liber expoſito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuerſiarum, & inuentiones, & conſtitutiones, & iudicationes continebat. Deinde parteis orationis, & in eas omneis, omnia præcepta. Quare cùm in eo ceteris de rebus diſtinctius dictum ſit, diſperſe autem de confirmatione, & de reprehenſione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in ſingula cauſarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expoſitum eſt, hîc tantùm ipſa inuenta vnamquanque in rem exponentur ſimpliciter ſine vlla exornatione: vt ex hoc, inuenta ipſa: ex ſuperiore autem, expolitio inuentorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad cònfirmationis, & reprehenſionis parteis referre oportebit.

Omnis & demonſtratiua, & deliberatiua, & iudicialis cauſa neceſſe eſt in aliquo eorum, quæ antè expoſita ſunt, conſtitutionis genere vno, pluribúſue verſetur. Hoc quanquam ita eſt, tamen cùm communiter quædam de omnibus præcipi poſsint, ſeparatim quoque aliæ ſunt cuiuſque generis, & diuerſæ præceptiones. Aliud enim laus, aut vituperatio, aliud ſententiæ dictio, aliud accuſatio, aut recuſatio conficere debet. In iudiciis, quid æquum ſit, quæritur: in demonſtrationibus, quid honeſtum: In deliberationibus, vt nos arbitramur, quid honeſtum ſit, & quid vtile. Nam ceteri vtilitatis modò finem in ſuadendo, & in diſſuadendo exponi oportere arbitrati ſunt. Quorum igitur generum fines & exitus diuerſi ſunt, eorum præcepta eadem eſſe non poſſunt. Neque nunc hoc dicimus non eaſdem in vnumquodquégenus cauſæ incidere conſtitutiones: veruntamen oratio quædam ex ipſo fine, & genere cauſæ naſcitur, quæ pertineat aut ad vitæ alicuius demonſtrationem, aut ad ſententiæ dictionem, aut ad iudicium. Quare nunc in exponendis controuerſiis, in iudiciali genere cauſarum & præceptorum verſabimur. Ex quo pleraque in cetera quoque cauſarum genera ſimili implicata controuerſia nulla cum difficultate transferentur: pòſt autem ſeparatim de reliquis dicemus. Nunc ad coniecturalem conſtitutionem proficiſcamur, cuius exemplum ſit hoc expoſitum: In itinere quidam proficiſcentem ad mercatum quendam, & ſecum aliquantum nummorum ferentem eſt comitatus. cum hoc, vt ferè fit, in via ſermonem contulit: ex quo factum eſt, vt illud iter familiarius facere vellent. Quare, cùm in quandam tabernam deuertiſſent, ſimul cenare, & in eodem loco ſomnum capere voluerunt. Cenati diſcubuerunt ibidem: caupo autem (nam ita dicitur pòſt inuentum, cùm in alio maleficio deprehenſus eſſet) cùm illum alterum, videlicet, qui nummos haberet, animaduertiſſet: noctu, poſtquàm illos arctius, vt fit, iam ex laſsitudine dormire ſenſit, acceſsit: & alterius eorum, qui ſine nummis erat, gladium propter appoſitum è vagina eduxit, & illum alte-

rum occîdit: nummos abſtulit, gladium cruentum in vaginam recondidit, & ipſe ſeſe in lectum ſuum recipit. Ille autem, cuius gladio occiſio erat facta, multo ante lucem ſurrexit, comitē illum ſuum inclamauit ſemel, ac ſępius. illum ſomno impeditū non reſpondere exiſtimauit: ipſum gladium, & cetera, quæ ſecum attulerat, ſuſtulit: ſolus profectus eſt. Caupo non multo pôſt clamat hominem eſſe occiſum, & cum quibuſdam diuerſoribus illum, qui antè exierat, conſequitur: in itinere hominem comprehendit: gladium eius è vagina educit: reperit cruentum: homo ab illis in vrbem deducitur, ac reus fit. In hac intentio eſt criminis, Occidiſti. Depulſio, Non occîdi. Ex quibus conſtitutio eſt. Quæſtio eadem in coniecturali, quæ iudicatio, Occideritne. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit controuerſiam. Hoc autem & in horum locorum expoſitione, & in ceterorum oportebit attendere, non omneis in omnem cauſam conuenire. Vt enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus litteris ſcribitur: ſic omnem in cauſam non omnis argumentorum copia, ſed eorum neceſſaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur, ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo, coniectura capienda eſt. Cauſa diſtribuitur in impulſionem, & ratiocinationem. Impulſio eſt, quæ ſine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur: vt amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuiſſe, vt rem perſpicere cum conſilio, & cura non potuerit: & id, quod fecit, impetu quodam animi potius, quàm cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem, eſt diligens, & conſiderata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur interfuiſſe tum, cùm aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de cauſa vitaſſe, aut ſecutus eſſe animus videtur: vt ſi amicitiæ quid cauſa factum dicetur, ſi inimici vlciſcendi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi denique (vt omnia generatim amplectamur) alicuius retinendi, augendi, adipiſcendíue commodi: aut contrà reiiciendi, deminuendi, deuitandíue incommodi cauſa. Nam in horum genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod maioris vitandi incommodi cauſa, vel maioris adipiſcendi commodi ſuſcipitur: aut commodum aliquod maioris adipiſcendi commodi, vel maioris vitandi incommodi præteritur. Hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt huius conſtitutionis: nam nihil factum eſſe cuiquam probatur, niſi aliquid quare factum ſit, oſtenditur. Ergo accuſator, cùm impulſione aliquid eſſe factum dicet, illum impetum & quandam commotionem animi, affectionémque verbis & ſententiis amplificare debebit, & oſtendere, quanta vis amoris ſit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex alia aliqua cauſa, qua impulſum aliquem id feciſſe dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui ſimili impulſu aliquid commiſerint, & ſimilitudinum collatione, & ipſius animi affectionis explicatione curandum eſt, vt non mirum videatur, ſiquod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit. Cùm autem non impulſione, verùm ratiocinatione aliquem commiſiſſe quid dicet: quid commodi ſit ſecutus, aut quid incommodi fugerit, demonſtrabit, & id augebit, quammaxime poterit: vt, quoad eius fieri poſsit, idonea quammaxime cauſa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ cauſa: quantam gloriam conſecuturam exiſtimarit. Item ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarum, & omnino quicquid erit, quod cauſæ fuiſſe dicet, id ſummè augere debebit. Et hoc eum magnopere conſiderare oportebit, non quid in veritate modò, verùm etiam vehementius, quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuiſſe, aut non eſſe aliquid commodi, aut incommodi, ſi oſtendi poteſt ei viſum eſſe, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines, cùm aut res aliuſmodi eſt, ac putatur, aut non is euentus eſt, quem arbitrati ſunt. Res aliuſmodi eſt tum, cùm aut id, quod bonum eſt, malum putant: aut contrà, quod malum eſt, bonum: aut quod nec malum eſt, nec bonum, malum aut bonum: aut quod malum, aut bonum eſt, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto ſiquis negabit vllam pecuniam eſſe fratris, aut amici vita, aut denique officio ſuo antiquiorem, aut ſuauiorem: non erit hoc accuſatori negandum.

Nam in eum culpa,& ſummum odium transferetur,qui id,quod tam verè,& piè dicetur, negabit. Verùm illud dicendum erit, illi non eſſe ita viſum : quod ſumi oportebit ex iis, quæ ad perſonam pertinent, de quo pòſt dicendum eſt . Euentus autem tum fallit , cùm aliter áccidit,atque ij,qui arguuntur, arbitrati eſſe dicuntur: vt ſiquis dicatur alium occidiſſe, ac voluerit,quòd aut ſimilitudine , aut ſuſpicione , aut demonſtratione falſa deceptus ſit: aut eum necaſſe , cuius teſtamento non ſit heres , quòd eius teſtamento ſe heredem arbitratus ſit . non enim ex euentu cogitationem ſpectari oportere, ſed qua cogitatione, & ſpe ad maleficium profectus ſit,conſiderari : & quo animo quid quiſque faciat, non quo caſu vtatur , ad rem pertinere . In hoc autem loco caput illud erit accuſatori , ſi demonſtrare poterit,alij nemini cauſam fuiſſe faciendi . Secundarium , ſi tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuiſſe aliis quoque cauſa faciendi videbitur : aut poteſtas aliis defuiſſe demonſtranda eſt , aut facultas , aut voluntas . Poteſtas , ſi aut neſciſſe , aut non affuiſſe,aut conficere aliquid non potuiſſe dicetur. Facultas,ſi ratio,adiutores,adiumenta , ceteráque , quæ ad rem pertinebunt, defuiſſe alicui demonſtrabuntur . Voluntas, ſi animus à talibus factis vacuus , & integer eſſe dicetur . Poſtremò, quas ad defenſionem rationes reo dabimus , iis accuſator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verùm id breuiter faciendum eſt , & in vnum multa ſunt conducenda : vt non alterius defendendi cauſa hunç accuſare,ſed huius accuſandi cauſa alterum defendere videatur. Atque accuſatori quidem hæc ferè ſunt in cauſa facienda,& conſideranda. Defenſor autem ex contrario: primùm impulſionem aut nullam fuiſſe dicet : aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit,& paruulam quandam fuiſſe demonſtrabit , aut non ex ea ſolere huiuſmodi facta naſci docebit. Quo erit in loco demonſtrandum,quæ vis,& natura eius ſit affectionis,qua impulſus aliquid reus commiſiſſe dicetur: in quo & exempla,& ſimilitudines erunt proferendæ, & ipſa diligenter natura eius affectionis quàm leuiſsime quietiſsimam ad partem explicanda : vt & res ipſa à facto crudeli ac turbulento , ad quoddam mitius & tranquillius traducatur:& oratio ad animum eius,qui audiet,& ad animi quendam intimum ſenſum accõmodetur. Ratiocinationis autem ſuſpiciones infirmabit,ſi aut commodum nullùm fuiſſe, aut paruum, aut aliis maius fuiſſe, aut nihilo ſibi maius, quàm aliis , aut incommodum ſibi maius, quàm commodum dicet : vt nequaquam fuerit illius commodi,quod expetitũ dicatur,magnitudo aut cum eo incõmodo,quod acciderit, aut cum illo periculo,quod ſubeatur , comparanda : qui omnes loci ſimiliter incommodi quoque vitatione tractabuntur. Sin accuſator dixerit eum id eſſe ſecutum, quòd ei viſum ſit commodum:aut id fugiſſe, quod putarit eſſe incommodum , quanquam in falſa fuerit opinione : demonſtrandum erit defenſori, neminem tanta eſſe ſtultitia, qui tali in re poſsit veritatem ignorare. Quòd ſi hoc concedatur:illud non conceſſum iri, ne dubitaſſe quidem hunc quid eius iuris eſſet, ſed id quod falſum fuerit , ſine vlla dubitatione pro falſo: quod verum,pro vero probaſſe. Quod ſi dubitauerit, ſummæ fuiſſe amentiæ, dubia ſpe impulſum certum in periculum ſe committere.Quemadmodum autem accuſator,cùm ab aliis culpam demouebit, defenſoris locis vtetur: ſic iis locis, qui accuſatori dati ſunt,vtetur reus,cùm in alios ab ſe crimen volet transferre. Ex perſona autem coniectura capietur,ſi eæ res, quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter conſiderabuntur : quas omneis in primo libro expoſuimus. nam & de nomine nonnunquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomen autem cùm dicimus, cognomen quoque & agnomen intelligatur oportet. De hominis enim certo & proprio vocabulo agitur : vt ſi dicamus iccircò aliquem Calidiũ vocari,quòd temerario,& repentino conſilio ſit:aut ſi ea de re hominibus Græcis imperitis verba dediſſe , quòd Clodius , aut Cæcilius , aut Mucius vocarentur. Et de natura licet aliquantum ducere ſuſpicionis . omnia enim hæc, vir an mulier, huius an illius ciuitatis ſit , quibus ſit maioribus , quibus conſanguineis , qua ætate , quo animo , quo corpore , quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt . Et ex victu multæ trahuntur ſuſpiciones, cùm,quemadmodum , & apud

quos,

quos, & à quibus educatus, & eruditus ſit, quæritur, & quibuſcum, qua ratione vitæ, quo more domeſtico viuat. Et ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur, cùm ſeruus an liber, pecunioſus an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, priuatus an cum poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit, conſideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & conſtanti animi, aut corporis abſolutione conſiſtit, quo in genere eſt virtus, ſcientia, & quæ contraria ſunt: res ipſa cauſa poſita docebit, ecquid hic quoque locus ſuſpicionis oſtendat. Nam affectionis quidem ratio perſpicuam ſolet præ ſe gerere coniecturam, vt amor, iracundia, moleſtia: propterea quòd & ipſorum vis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem conſequuntur, faciles cognitu ſunt. Studium autem, quoniam eſt aſsidua, & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facilè ex eo ducetur argumentatio, quam res ipſa deſiderabit in cauſa. Item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. nam conſilium, eſt aliquid faciendi, non faciendiue excogitata ratio. Item facta, & caſus, & orationes, quæ ſunt omnia (vt in confirmationis præceptis dictum eſt) in tria tempora diſtributa, facile erit videre, ecquid afferant ad coniecturam confirmandam ſuſpicionis. Ac perſonis quidem eæ res ſunt attributæ, ex quibus omnibus vnum in locum coactis, accuſatoris erit improbatione hominis vti. Nam cauſa facti parum firmitudinis habet, niſi animus eius, qui inſimulatur, in eam ſuſpicionem adducatur, vt à tali culpa non videatur abhorruiſſe. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cùm cauſa, quare peccauerit, non interceſsit: ſic cauſam peccati intercedere leue eſt, ſi animus nulli minus honeſtæ rationi affinis oſtenditur. Quare vitam eius, quem arguit, ex antefactis accuſator, improbare debebit, & oſtendere, ſiquo in pari antè peccato conuictus ſit: Si id non potuerit: ſiquam in ſimilem antè ſuſpicionem venerit: ac maximè ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere eiuſmodi cauſa aliqua commotum peccaſſe, aut in æquè magna re, aut in maiore, aut in minore: vt ſiquem pecunia dicat inductum feciſſe, poſsit demonſtrare aliqua in re eius aliquod factum auarum. Item in omni cauſa naturam, aut victum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam, qua commotum peccaſſe dicet, adiungere: atque ex diſpari quoque genere culparum, ſi ex pari ſumendi facultas non erit, improbare animum aduerſarij oportebit: vt, ſi auaritia inductum arguas feciſſe, & auarum eum, quem accuſes, demonſtrare non poſsis: aliis affinem eſſe vitiis doceas, & ex ea re non eſſe mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquiſſe. Quantum enim de honeſtate & auctoritate eius, qui arguitur, detractum eſt, tantum de facultate totius eſt defenſionis deminutum. Si nulli affinis poterit vitio reus antè admiſſo demonſtrari: locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, vt veterem famam hominis nihil putent ad rem pertinere. nam eum antè celaſſe, nunc manifeſtò teneri. Quare non oportere hanc rem ex ſuperiori vita ſpectari, ſed ſuperiorem vitam ex hac re improbari, & aut poteſtatem antè peccandi non fuiſſe, aut cauſam. Aut ſi hæc dici non poterunt: dicendum erit illud extremum, non eſſe mirum, ſi nunc primùm deliquerit. Nam neceſſe eſſe eum, qui velit peccare, aliquando primùm delinquere. Sin vita anteacta ignorabitur: hoc loco præterito, & cur prætereatur, demonſtrato, argumentis accuſationem ſtatim confirmare oportebit. Defenſor autem primùm, ſi poterit, debebit vitam eius, qui inſimulabitur, quàm honeſtiſsimam demonſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua eius nota, & communia officia, quod genus in parenteis, cognatos, amicos, affineis, neceſſarios: quæque magis rara, & eximia ſunt, ſi ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut vtraque re, cùm neceſſe non eſſet, officij cauſa, aut in remp. aut in parenteis, aut in aliquos eorum, qui modò expoſiti ſunt, facta eſſe dicet. Deinde ſe nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditum ab officio receſsiſſe. Quod eo confirmatius erit, ſi, cùm poteſtas impune aliquid faciendi minus honeſte fuiſſe dicetur, voluntas ei faciendi demon-

ſtrabitur abfuiſſe. Hoc autem ipſum genus erit eo firmius, ſi eo ipſo in genere, quo arguetur, integer anteà fuiſſe demonſtrabitur: vt ſi, cùm auaritiæ cauſa feciſſe arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hìc illa magna cum grauitate inducetur indignatio,iuncta conqueſtioni,per quam miſerum facinus eſſe,& indignum demonſtrabitur, cùm animus in omni vita fuerit à vitiis remotiſsimus,eam cauſam putare,quæ homines audaceis in fraudem rapere ſoleat, caſtiſsimum quoque hominem ad peccandum potuiſſe impellere:aut iniquum eſſe, & optimo cuique pernicioſiſsimum, non vitam honeſte actam tali in tempore quamplurimùm prodeſſe, ſed ſubita ex criminatione, quæ confingi facilè poſsit,non ex anteacta vita, quæ neque ad tempus fingi,neque vllo modo immutari poſsit,facere iudicium.Sin autem in anteacta vita aliquæ turpitudines erunt: aut falsò veniſſe in eam exiſtimationem dicetur, aut ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione: aut imprudentiæ neceſsitudini, aut perſuaſioni adoleſcentiæ, aut alicui non malitioſæ animi affectioni attribuentur, aut diſſimili in genere vitiorum, vt animus non omnino integer, ſed à tali culpa remotus eſſe videatur. Ac ſi nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione: negare oportebit,de vita eius, & moribus quæri, ſed de eo crimine,de quo arguatur. quare antè factis omiſsis,illud quod inſtet, agi oportere. Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducētur, ſi totius adminiſtratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur. atque hæ ſuſpiciones partim ex negotio ſeparatim,partim communiter ex perſonis atque ex negotio proficiſcentur.Ex negotio duci poterunt,ſi eas res,quæ negotiis attributæ ſunt,diligenter conſiderabimus.Ex iis igitur in hanc conſtitutionem conuenire videntur genera eorum omnia,partes generũ pleræque. Videre igitur primùm oportebit, quæ ſint continentia cum ipſo negotio:hoc eſt,quæ ab re ſeparari non poſsint.Quo in loco ſatis erit diligenter cōſiderare,quid ſit ante rem factum,ex quo ſpes perficiendi nata,& faciendi facultas quæſita videatur:quid in ipſa re gerenda, quid poſtea conſecutum ſit. Deinde ipſius eſt negotij geſtio pertractanda.Nam hoc genus earum rerũ,quæ negotio ſunt attributæ, ſecundo in loco nobis eſt expoſitum.Hoc ergo in genere ſpectabitur locus,tempus,occaſio,facultas:quorum vniuſcuiuſque vis diligenter in confirmationis pręceptis explicata eſt.Quare,ne aut hìc non admonuiſſe,aut ne eadem iterũ dixiſſe videamur:breuiter demonſtrabimus,quid quaque in parte cōſiderari oporteat. In loco igitur opportunitas,in tempore longinquitas,in occaſione commoditas ad faciendum idonea,in facultate copia & poteſtas earum rerum, per quas aliquid facilius fit, aut ſine quibus omnino cōfici non poteſt, conſideranda eſt.Deinde videndum eſt quid adiunctum ſit negotio,hoc eſt,quid maius, quid minus,quid æquè magnum ſit,quid ſimile: ex quibus cōiectura quædam ducitur,ſi quemadmodũ res maiores,minores,æquè magnæ,ſimileſque agi ſoleant,diligenter conſiderabitur.Quo in genere euentus quoque videndus erit,hoc eſt quid ex quaque re ſoleat euenire,magnopere conſiderandum erit: vt metus, lætitia,titubatio. Quarta autem pars erat ex iis,quas negotiis dicebamus eſſe attributas,conſecutio.In ea quæruntur ea,quæ geſtum negotium confeſtim,aut ex interuallo conſequuntur.In qua videbimus ecquę conſuetudo ſit,ecquæ lex,ecquæ actio, ecquod eius rei artificium ſit,aut vſus, aut exercitatio hominum,aut approbatio,aut offenſio,ex quibus nonnunquam elicitur aliquid ſuſpicionis. Sunt autem aliquæ ſuſpiciones,quæ communiter & ex negotiorum,& ex perſonarum attributionibus ſumuntur.Nam & ex fortuna,& ex natura,&ex victu,ſtudio,factis, caſu,orationibus,conſilio,& ex habitu animi,aut corporis pleraque pertinent ad eaſdem res,quæ rem credibilem,aut incredibilem facere poſſunt,& cum facti ſuſpicione iunguntur.Maxime enim quæri oportet in hac conſtitutione, primùm potueritne aliquid fieri: deinde ecquid ab alio potuerit:deinde facultas,de qua antè diximus: deinde vtrùm id facinus ſit,quod pœnitere fuerit neceſſe:item quod ſpem celandi nō haberet:deinde neceſſitudo,in qua,num neceſſe fuerit id aut fieri,aut ita fieri,quæritur.Quorum pars ad conſilium pertinet,quod perſonis attributum eſt, vt in ea cauſa,quam expoſuimus. Ante rem

erit, quòd in itinere ſe tam familiariter applicauerit: quòd ſermonis cauſam quæſiuerit: quòd ſimul diuerterit: dehinc cenarit. In re, nox, ſomnus. Poſt rem, quòd ſolus exierit, quòd illum tam familiarem comitem tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit. Horum pars ad conſilium pertinet. quæritur enim vtrùm videatur diligenter ratio faciendi eſſe habita, & excogitata, an ita temere, vt non veriſimile ſit, quenquam tam temere ad maleficium acceſsiſſe. In quo quæritur num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel à fortuna adminiſtrari. Nam ſæpe, ſi pecuniæ, ſi adiumenta, ſi adiutores deſint, facultas fuiſſe faciendi non videtur. Hoc modo, ſi diligenter attendamus, apta inter ſe eſſe intelligimus hæc quæ negotiis, & illa quæ perſonis ſunt attributa. Hîc neque facile eſt, neq; neceſſarium diſtinguere, vt in ſuperioribus partibus, quo pacto quidque accuſatorem, & quo modo defenſorẽ tractare oporteat. Non neceſſarium, propterea quòd cauſa poſita, quid in quanque conueniat, res ipſa docebit eos, qui non omnia hîc ſe inuenturos putabunt: ſed ad ea, quæ præcepta ſunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quòd & infinitum eſt tot de rebus vtranque in partem ſingillatim de vnaquaque explicare: & aliàs aliter hæc in vtranque partem cauſæ ſolent conuenire. Quare conſiderare hæc quæ expoſuimus oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus incedet, ſi geſti negotij & ſuam, & aduerſarij narrationem ſæpe & diligenter pertractabit, & quid quæque pars ſuſpicionis habebit, eliciens conſiderabit. Quare, quo conſilio, qua ſpe perficiẽdi quidq; factum ſit: cur hoc modo potius, quàm illo: cur ab hoc potius, quàm ab illo: cur nullo adiutore, aut cur hoc: cur nemo ſit conſcius: aut cur ſit: aut cur hic ſit: cur hoc antè factũ ſit: cur hoc antè factum non ſit: cur hoc in ipſo negotio: cur hoc poſt negotium: aut quid factum de induſtria: aut quid rem ipſam conſecutum ſit: conſtétne oratio aut cum re, aut ipſa ſecum: hoc huiúſne rei ſit ſignum, an illius, an huius & illius, & vtrius potius: quid factum ſit quod nõ oportuerit, aut non factũ quod oportuerit. Cùm animus hac intẽtione omneis totius negotij parteis cõſiderabit, tum illi ipſi in mediũ conſeruati loci procedẽt, de quibus antè dictũ eſt: & tùm ex ſingulis, tũ ex coniunctis argumenta certa naſcentur. Quorum argumentorũ pars probabili, pars neceſſario in genere verſabitur. Accedunt autem ad coniecturam ſæpe quæſtiones, teſtimonia, rumores, quæ omnia vterque ſimili via præceptorum torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit. Nam & ex quæſtione ſuſpiciones, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, vt ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij videntur errare, qui hoc genus ſuſpicionum artificij non putant indigere, & ij, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendũ putant. Omnis enim coniectura iiſdem ex locis ſumenda eſt. Nam & eius, qui in quæſtione aliquid dixerit, & eius qui in teſtimonio, & ipſius rumoris cauſa, & veritas ex iiſdem attributionibus reperietur. Omni autem in cauſa pars argumẽtorum eſt adiuncta ei cauſæ ſolùm, quæ dicitur, & ab ipſa ita ducta, vt ab ea ſeparatim in omneis eiuſdẽ generis cauſas transferri non ſatis commode poſsit: pars autem eſt peruagatior, & aut in omneis eiuſdẽ generis, aut in pleraſq; cauſas accõmodata. Hęc ergo argumẽta, quę transferri in multas cauſas poſſunt, locos cõmuneis nominamus. Nã locus communis, aut certæ rei quandã continet amplificationem: vt ſiquis velit oſtendere, eum qui parentẽ necarit, maximo ſupplicio eſſe dignum: quo loco niſi perorata, & probata cauſa, non eſt vtendum: aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabileis rationes argumentandi: vt ſuſpicionibus credi oportere, & contrà ſuſpicionibus credi nõ oportere. Ac pars locorũ communium, aut per indignationem, aut per conqueſtionem inducitur, de quibus antè dictum eſt: pars per aliquam probabilem vtraque ex parte rationem. Diſtinguitur autem oratio, atque illuſtratur maxime, raròinducendis locis communibus, & aliquo loco iam certioribus illis argumentis auditoribus confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cùm diligenter aliquis proprius cauſæ locus tractatus eſt: & auditoris animus aut renouatur ad ea, quæ reſtãt, aut omnibus iam dictis exſuſcitatur.

Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & ſuauitatis, & grauitatis plurimùm conſiſtit, & omnia, quæ inuentione verborum, & ſententiarum aliquid habent dignitatis, in communeis locos conferuntur. Quare, non vt cauſarum, ſic oratorum quoque multorum communes loci ſunt. nam niſi ab iis, qui multa exercitatione magnam ſibi & verborum, & ſententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornate, & grauiter, quemadmodum natura ipſorum deſiderat. Atque hoc ſit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus, in coniecturalem conſtitutionem qui loci communes incidere ſoleant. Suſpicionibus credi oportere, & non oportere. Rumoribus credi oportere, & non oportere. Teſtibus credi oportere, & non oportere. Quæſtionibus credi oportere, & non oportere. Vitam antè actam ſpectari oportere, & non oportere. Eiuſdem eſſe, qui in illo peccarit, hoc quoque admiſiſſe: & non eſſe eiuſdem. Maxime ſpectari cauſam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & ſiqui eiuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcentur, in contrarias parteis deducentur. Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem: & alter per quem negat malorum miſereri oportere. Defenſoris, per quem calumnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur, & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hi, & ceteri omnes loci communes ex iiſdem præceptis ſumũtur, quibus ceteræ argumentationes: ſed illæ tenuius, & acutius, & ſubtilius tractantur: hi autem grauius, & ornatius, & cùm verbis, tum etiam ſententiis excellentibus. In illis enim finis eſt, vt id quod dicitur, verum eſſe videatur: in his, tametſi hoc quoque videri oportet, tamen finis eſt amplitudo. Nunc ad aliam conſtitutionem tranſeamus.

Cvm eſt nominis controuerſia, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutiõ definitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis poſita ſit hæc cauſa: C. Flaminius, is, qui conſul remp. malè geſsit bello Punico ſecundo, cùm tribunus plebis eſſet, inuito ſenatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum, per ſeditionem ad populum legem Agrariam ferebat. Hunc pater ſuus concilium plebis habentem, de templo deduxit: arceſsitur maieſtatis. Intentio eſt, Maieſtatem minuiſti, quòd tribunum plebis de templo deduxiſti. Depulſio eſt, Non minui maieſtatem. Quæſtio eſt, Maieſtatémne minuerit. Ratio, In filium enim quam habebam poteſtatem, ea vſus ſum. Rationis infirmatio. At enim, qui patria poteſtate, hoc eſt priuata quadam, tribunitiam poteſtatem, hoc eſt populi poteſtatem infirmat, is minuit maieſtatem. Iudicatio eſt, Minuátne is maieſtatem, qui in tribunitiam poteſtatem patria poteſtate vtatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omneis afferri oportebit. Ac ne quis fortè arbitretur nos non intelligere, aliam quoque incidere conſtitutionem in hanc cauſam: eam nos partem ſolam ſumimus, in qua præcepta nobis danda ſunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in cauſa, ſi diligenter attendet, omneis videbit conſtitutiones, & earũ parteis, & controuerſias, ſiquæ fortè in eas íncident. nam de omnibus perſcribemus. Primus ergo accuſatoris locus eſt eius nominis, cuius de vi quæritur, breuis, & aperta, & ex hominum opinione, definitio, hoc modo: Maieſtatem minuere, eſt de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare. Hoc ſic breuiter expoſitum, pluribus verbis eſt, & rationibus confirmandum, & ita eſſe, vt deſcripſeris, oſtendendum. Poſtea ad id quod definieris, factum eius, qui accuſabitur, adiungere oportebit: & ex eo quod oſtenderis eſſe, verbi cauſa, Maieſtatem minuere, docere, aduerſarium maieſtatem minuiſſe: & hunc totum locum communi loco confirmare, per quem ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Pòſt erit infirmanda aduerſariorum deſcriptio. Ea autem infirmabitur, ſi falſa demonſtrabitur. Hoc ex opinione hominum ſumetur, cùm quemadmodnm, & quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo verbo vti ſoleant, conſiderabitur. Item infirmabitur, ſi turpis, aut inutilis eſſe oſtendetur eius deſcriptionis approbatio: & ſi, quæ incommoda conſecutura ſint eo conceſſo, oſtende-

oſtendetur. Id autem ex honeſtatis & ex vtilitatis partibus ſumetur, de quibus in delibera tionis præceptis exponemus: Et ſi cum definitione noſtra aduerſariorum definitionem conferemus: & noſtram veram, honeſtam, vtilem eſſe demonſtrabimus, illorum contrà. Quæremus autem res, aut maiori, aut minori, aut pari in negotio ſimileis, ex quibus affirmetur noſtra deſcriptio. Iam ſi res plures erunt definiendæ: vt ſi quæratur, fur ſit, an ſacrilegus, qui vaſa ex priuato ſacra ſurripuerit: erit vtendum pluribus definitionibus. Deinde ſimili ratione cauſa tractanda. Locus autem communis in eius malitiam, qui non modò rerum, verumetiam verborum poteſtatem ſibi arrogare conetur, vt & faciat, quod velit: & id quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defenſoris primus locus eſt item nominis breuis & aperta, & ex opinione hominum, deſcriptio, hoc modo: Maieſtatem minuere, eſt aliquid de rep. cùm poteſtatem non habeas, adminiſtrare: Deinde huius confirmatio, ſimilibus, & exemplis, & rationibus: Poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio: Deinde locus communis, per quem facti vtilitas, aut honeſtas adaugetur: Deinde ſequetur aduerſariorum definitionis reprehenſio: quæ iiſdem ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus, conficitur: & cetera poſt eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defenſoris is, per quem indignabitur, accuſatorem in ſui periculi cauſa non res ſolùm conuertere, verumetiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accuſatorum demonſtrandæ, aut miſericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à miſericordia deterrendi cauſa ſumuntur, ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere ducuntur. Quare non in omne cauſæ genus incidunt. Eorum mentionem in coniecturali conſtitutione fecimus. Inductione autem eorum, cùm cauſa poſtulabit, vtemur.

Cvm autem actio tranſlationis, aut commutationis indigere videtur: quòd non aut is agit, quem oportet, aut cum eo quicum oportet, aut apud quos, aut qua lege, aut qua pœna, aut quo crimine, aut quo tempore oportet: conſtitutio tranſlatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus ſunt, ſi ſingula tranſlationum genera quæramus: ſed quia ratio præceptorum ſimilis eſt, exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt. Atque in noſtra quidem conſuetudine multis de cauſis fit, vt rarius incidant tranſlationes. Nam & prætoriis exceptionibus multæ excluduntur actiones: & ita ius ciuile habemus conſtitutum, vt cauſa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit. Quare in iure plerunque verſantur. Ibi enim & exceptiones poſtulantur, & quodammodo agendi poteſtas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum conſtituitur. In ipſis autem iudiciis rarius incidunt: & tamen, ſi quando incidunt, eiuſmodi ſunt, vt per ſe minus habeant firmitudinis: confirmantur autem aſſumta alia aliqua conſtitutione. Vt in quodam iudicio, cùm venefici cuiuſdam nomen eſſet delatum, & quia patricidij cauſa ſuſcripta eſſet, extra ordinem eſſet acceptum, cùm in accuſatione alia quædam crimina teſtibus & argumentis confirmarentur: patricidij autem ſolùm mētio facta eſſet: defenſor in hoc ipſo multum oportet, & diu conſiſtat, cùm de nece parentis nihil demonſtratum ſit, indignum facinus eſſe ea pœna afficere eum, qua patricidæ afficiuntur: Id autem, ſi damnaretur, fieri neceſſe eſſe, quoniam & id cauſæ ſubſcriptum, & ex ea re nomen extra ordinem ſit acceptum. Ea igitur pœna ſi affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem neceſſariò conſequatur. Hîc defenſor pœnæ commutationem ex tranſlatiuo genere inducendo, totam infirmabit accuſationem. Veruntamen ceteris quoque criminibus defendendis coniecturali conſtitutione tranſlationem confirmabit. Exemplum autem tranſlationis in cauſa nobis poſitum ſit huiuſmodi: Cùm ad vim faciendam quidam armati veniſſent, armati contrà præſtò fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis reſiſtenti gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præciſa eſt, iniuriarum. poſtulat is, qui cum agitur, à prætore exceptionem: Extrà qvàm si in revm capitis

PRAEIVDICIVM FIAT. Hîc is, qui agit, iudicium purum poſtulat: Ille quicum agitur, exceptionem illá addi ait oportere. Quæſtio eſt, Excipiendum ſit, an non. Ratio, Non enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij, de quo inter ſicarios quæritur, præiudicium fieri. infirmatio rationis, Eiuſmodi ſunt iniuriæ, vt de his indignum ſit non primo quoque tempore iudicari. Iudicatio, Atrocitas iniuriarum ſatíſne cauſæ ſit, quare, dum de ea iudicatur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudicium comparatum ſit, præiudicetur. atque exemplum quidem hoc eſt. In omni autem cauſa ab vtroque quæri oportebit, à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid ſtatui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus pòſt dicendum eſt, ſumi oportebit: & ratiocinari quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat: & videre vtrùm malitia quid aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſsitudine, quòd alio modo agi non poſsit: an occaſione agendi ſic ſit iudicium, aut actio conſtituta: an rectè ſine vlla re eiuſmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui tranſlationem inducet, fugere iudicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat. À tranſlatione autem, omnium fore perturbationem, ſi non ita res agantur, & in iudicium veniant, quo pacto oporteat: hoc eſt, ſi aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, aut alio crimine, aut alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ conſtitutiones, quæ parteis non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem conſtitutionem, & parteis eius conſideremus.

CVM & facto, & facti nomine conceſſo, neque vlla actionis illata controuerſia, vis & natura, & genus negotij ipſius quæritur, conſtitutionem generalem appellamus. Huius primas eſſe parteis duas nobis videri diximus, negotialem, & iuridicialem. Negotialis eſt, quæ in ipſo negotio iuris ciuilis habet implicitam controuerſiam. Ea eſt huiuſmodi: Quidam pupillum heredem fecit: pupillus autem mortuus eſt antè, quàm in ſuam tutelam veniret. De hereditate ea, quæ pupillo vênit, inter eos, qui patris pupilli heredes ſecundi ſunt, & inter agnatos pupilli controuerſia eſt: poſſeſsio heredum ſecundorum eſt. Intentio eſt agnatorum, Noſtra pecunia eſt, de qua is, cuius agnati ſumus, teſtatus non eſt. Depulſio eſt, Immò noſtra, qui heredes, ſecundi teſtamento patris ſumus. Quæſtio eſt, Vtrorum ſit. Ratio eſt, Pater enim & ſibi, & filio teſtamentum ſcripſit, dum is pupillus eſſet. Quare, quæ filij fuerunt, teſtamento patris noſtra fiant neceſſe eſt. Infirmatio rationis, Immò pater ſibi ſcripſit, & ſecundum heredem non filio, ſed ſibi iuſsit eſſe. Quare præter quàm quod ipſius fuit teſtamento, vllius veſtrûm eſſe non poteſt. Iudicatio, Poſsítne quiſquam de filij pupilli re teſtari, an heredes ſecundi ipſius patrisfamiliâs, non filij quoque eius pupilli heredes ſint. Atque hoc non alienum eſt, quòd ad multa pertineat, ne aut nuſquam, aut vſquequaque dicatur, hîc admonere. Sunt cauſæ, quæ plures habent rationes in ſimplici conſtitutione: quod fit, cùm id quod factum eſt, aut quod defenditur, pluribus de cauſis rectum, aut probabile videri poteſt, vt in hac ipſa cauſa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio, Vnius enim pecuniæ plures diſsimilibus de cauſis heredes eſſe non poſſunt: nec vnquam factum eſt, vt eiuſdem pecuniæ alius teſtamento, alius lege heres eſſet. Infirmatio autem hæc erit, Non eſt vna pecunia: propterea quòd altera iam erat pupilli aduentitia: cuius heres non illo tempore in teſtamento quiſquam ſcriptus erat, ſi quid pupillo accidiſſet: & de altera patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quam iam mortuo pupillo ſuis heredibus concedebat. Iudicatio eſt, Vnáne pecunia fuerit. aut ſi hac erunt vſi infirmatione, Poſſe plureis eſſe vnius pecuniæ heredes diſsimilibus de cauſis: de eo ipſo iudicatio naſcitur, Poſsíntne eiuſdem pecuniæ plures diſsimilibus generibus heredes eſſe. Ergo vna in conſtitutione intellectum eſt, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta videamus. Vtriſque, aut etiam omnibus, ſi plures ambigent, ius ex quibus rebus conſtet, eſt conſiderandum. Initium ergo eius ab natura ductum videtur: quædam autem ex vtilitatis

ratione

ratione aut perſpicua nobis, aut obſcura in conſuetudinem veniſſe: pòſt autem approbata quædam à conſuetudine, aut verò vtilia viſa, legibus eſſe firmata. Ac naturæ quidem ius eſt, quod nobis non opinio, ſed quædam innata vis afferat, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſeruantiam, veritatem. Religionem eam, quæ in metu & in cerimonia deorum ſit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parenteis, aut alios ſanguine coniunctos officium conſeruare moneat. Gratiam, quæ memoria & remuneratione officiorum, & honoris, & amicitiarum obſeruantiam teneat. Vindicationem, per quam vim, & contumeliam defendẽdo, aut vlciſcendo propulſamus à nobis, & à noſtris, qui nobis eſſe cari debent: & per quam peccata punimus. Obſeruantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedenteis reueremur & colimus. Veritatem, per quam damus operam, nequid aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum ſit. Ac naturæ quidem iura minus ipſa quæruntur ad hanc controuerſiam: quod neque in hoc ciuili iure verſantur, & à vulgari intelligẽtia remotiora ſunt: ad ſimilitudinem verò aliquam, aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt inferenda. Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit. In ea autem iura ſunt quædam ipſa iam certa propter vetuſtatem. Quo in genere & alia ſunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere conſueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa conſuetudine facta ſunt: quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos cõuenit, quod ita iuſtum putatur, vt iuri præſtare dicatur. Par, quod in omneis æquabile eſt. Iudicatum, de quo iam antè ſententia alicuius, aut aliquorum conſtitutum eſt. Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus iuris quicquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex maiore, aut ex minore naſci videbitur, quenque attendere, atque elicere pertentando vnamquanque partem iuris oportebit. Locorum autem communium, quoniam (vt antè dictum eſt) duo ſunt genera: quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem: quid ipſa cauſa det, & quid augeri per communem locum poſsit, & oporteat, conſiderabitur. Nam certi, qui in omneis incidant loci, præſcribi non poſſunt. in pleriſque fortaſſe pro auctoritate iuriſconſultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum eſt autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communeis, præter eos, quos expoſuimus, ipſa res oſtendat. Nunc iuridiciale genus, & parteis eius conſideremus.

IVRIDICIALIS eſt, in qua æqui & iniqui natura, & præmij aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutam, aſſumtiuam alteram nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, non vt negotialis implicitè & abſcõditè, ſed patentius & expeditius recti & non recti quæſtionem continet. Ea eſt huiuſmodi: Cùm Thebani Lacedæmonios bello ſuperaſſent, & ferè mos eſſet Graiis, cùm inter ſe bellum geſsiſſent, vt ij, qui viciſſent, tropæum aliquod in finibus ſtatuerent, victoriæ modò in præſentia declarandæ cauſa, non vt in perpetuum belli memoria maneret, æneum ſtatuerunt tropæum. Accuſantur apud Amphictyonas, id eſt apud commune Græciæ concilium. Intentio eſt, Non oportuit. Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne. Ratio eſt, Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt, Attamen æternum inimicitiarum monimentum Graios de Graiis ſtatuere non oportet. Iudicatio eſt, Cùm ſummæ virtutis celebrandæ cauſa Graij de Graiis æternum inimicitiarum monimentum ſtatuerunt, recténe, an contrà fecerint. Hanc ideò rationem ſubiecimus, vt hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe vſi ſunt: non enim iuſte, neque pie bellum geſsiſtis: in relationem criminis delaberemur, de qua pòſt loquemur. Vtrumque autem cauſæ genus in hanc cauſam incidere perſpicuum eſt. In hanc argumentationes ex iiſdem locis ſumendæ ſunt, atque in cauſam negotialem, qua de antè dictum eſt. Locos autem communeis & ex cauſa ipſa, ſiquid inerit indignationis,

aut conqueſtionis, & ex iuris vtilitate & natura multos & graueis ſumere licebit,& oportebit, ſi cauſæ dignitas videbitur poſtulare. Nunc aſſumtiuam partem iuridicialis conſideremus. Aſſumtiua igitur tunc dicitur, cùm ipſum ex ſe factum probari non poteſt, aliquo autem foris adiuncto argumento defenditur. Eius partes ſunt quattuor:comparatio, relatio criminis, remotio criminis,conceſsio. Comparatio eſt, cùm aliquod factum, quod per ſe ipſum non ſit probandum, ex eo, cuius id cauſa factum eſt, defenditur. Ea eſt huiuſmodi: Quidam imperator, cùm ab hoſtibus circunſideretur, neque effugere vllo modo poſſet,depactus eſt cum eis, vt arma & impedimenta relinqueret, milites abduceret. Itaque fecit: armis & impedimentis amiſsis, præter ſpem milites conſeruauit. Accuſatur maieſtatis. Incurrit huc definitio. ſed nos hunc locum, de quo agimus, conſideremus. Intentio eſt, Non oportuit arma & impedimenta relinquere.Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne. Ratio eſt, Milites enim omnes periiſſent. Infirmatio eſt aut hæc coniecturalis, Non periiſſent: aut altera coniecturalis, Non ideò feciſti. Ex quibus ſunt iudicationes, Periiſſéntne: & Ideóne fecerit: aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus, At enim ſatius fuit amittere milites, quàm arma & impedimenta hoſtibus concedere. Ex qua iudicatio naſcitur, Cùm omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, vtrùm ſatius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Hoc cauſæ genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere ceterarum quoque conſtitutionum rationem atque præcepta, ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo,quod crimini dabitur, ij qui accuſabuntur, comparabunt. Id fiet, ſi aut id quod dicent defenſores futurum fuiſſe,niſi id factum eſſet, quo de facto iudicium eſt, futurum fuiſſe negabitur: aut ſi alia ratione, & aliam ob cauſam, ac dicet ſe reus feciſſe,demonſtrabitur eſſe factum. Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex coniecturali conſtitutione ſumetur. Sin autem certo nomine maleficij vocabitur in iudicium,ſicut in hac cauſa(nam maieſtatis arceſsitur)definitione, & definitionis præceptis vti oportebit. Atque hæc quidem plerunque in hoc genere incidunt, vt coniectura, & definitione vtendum ſit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet: eius generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accuſatori maxime eſt in hoc elaborandum,vt id ipſum factum, propter quod ſibi reus concedi putat oportere, quamplurimis infirmet rationibus: quod facile eſt, ſi quamplurimis conſtitutionibus aggrediatur id improbare. Ipſa autem comparatio ſeparata à ceteris generibus controuerſiarum ſic ex ſua vi cõſiderabitur,ſi illud quod comparabitur,aut non honeſtum, aut non vtile, aut non neceſſarium fuiſſe, aut non tantopere vtile,aut non tantopere honeſtum, aut non tantopere neceſſarium fuiſſe demonſtrabitur. Deinde oportet accuſatorem illud, quod ipſe arguat, ab eo quod defenſor comparet, ſeparare. Id autem faciet, ſi demonſtrabit non ita fieri ſolere, neque oportere,neque eſſe rationem,quare hoc propter hoc fiat:vt propter ſalutem militum,ea,quæ ſalutis cauſa comparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficium,& omnino id quod arguitur, cum eo quod factum ab defenſore laudatur, aut faciendum fuiſſe demonſtratur,contendere:& hoc extenuando maleficij magnitudinem ſimul adaugere. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur,honeſtius,vtilius,magis neceſſarium fuiſſe illud quod vitarit reus, quàm illud quod fecerit.Honeſti autem, & vtilis, & neceſſarij vis & natura in deliberationis præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit illam ipſam comparatiuam iudicationem exponere tanquam cauſam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio,quam antè expoſuimus: Cùm omnes perituri milites eſſent,niſi ad hanc pactionem veniſſent: vtrùm ſatius fuerit milites perire, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quaſi aliquam in conſultationem res veniat, tractari oportebit. Defenſor autem quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductę,in iis ipſe quoque ex iiſdem conſtitutionibus defenſionem comparabit: ceteros autem locos omneis, qui ad ipſam comparationem pertinebunt, ex contrario

contrario tractabit. Loci communes erunt accuſatoris in eum, qui, cùm de facto turpi aliquo, aut inutili, aut vtroque fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defenſoris eſt, nullum factum inutile, neque turpe, neque item vtile, neque honeſtum putari oportere, niſi quo animo, quo tempore, qua de cauſa factum ſit, intelligatur. Qui locus ita communis eſt, vt bene tractatus in hac cauſa, magno ad perſuadendum momento futurus ſit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex vtilitate, aut honeſtate, aut facti neceſsitudine demonſtratur. Et tertius, per quem res expreſſa verbis, ante oculos eorum qui audiunt, ponitur: vt ipſi ſe quoque idem facturos fuiſſe arbitrentur, ſi ſibi illa res, atque eadem faciendi cauſa per idem tempus accidiſſet. Relatio criminis eſt, cùm reus id quod arguitur, confeſſus, alterius ſe inductum peccato, iure feciſſe demonſtrat. Ea eſt huiuſmodi: Horatius occiſis tribus Curiatiis, & duobus amiſsis fratribus, domum ſe victor recepit. Is animaduertit ſororem ſuam de fratrum morte non laborantem: ſpôſi autem nomen appellantem identidem Curiatij cum gemitu & lamentatione. hoc indigne paſſus, virginem occîdit. accuſatur. Intentio eſt, Iniuria ſororem occidiſti. Depulſio eſt, Iure occîdi. Quæſtio eſt, Iuréne occiderit. Ratio eſt, Illa enim hoſtium mortem lugebat, fratrum negligebat me, & populum Ro. viciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt, Tamen à fratre indemnatam necari non oportuit. Ex qua iudicatio fit: Cùm Horatia fratrum mortem negligeret, hoſtium lugeret, fratris & populi Rom. victoria non gauderet, oportuerítne eam à fratre indemnatam necari. Hoc in genere cauſæ, primùm ſiquid ex ceteris dabitur conſtitutionibus, ſumi ab accuſatore oportebit, ſicuti in comparatione præceptum eſt: Poſtea, ſiqua facultas erit, per aliquam conſtitutionem, illum, in quem crimen transfertur, defendere: deinde leuius eſſe illuc, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipſe ſuſceperit: Poſtea tranſlationis partibus vti, & oſtendere à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut ſtatui de ea re conuenerit: ac ſimul oſtendere, non oportuiſſe antè ſupplicium, quàm iudicium interponere: Tum leges quoque & iudicia demonſtranda ſunt, per quæ potuerit id peccatum, quòd ſponte ſua reus punitus ſit, moribus, & iudicio vindicari: Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipſe, qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id quod iudicatum non ſit, pro infecto haberi oportere: Poſtea impudentiam demonſtrare eorum, qui eum nunc apud iudices accuſent, quem ſine iudicibus ipſi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo iam ipſi ſupplicium ſumſerint: Poſtea, perturbationem iudicij futuram, & iudices longius, quàm poteſtatem habeant, progreſſuros, ſi ſimul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint: Deinde hoc ſi conſtitutum ſit, vt peccata homines peccatis, & iniurias iniuriis vlciſcantur, quantum incommodorum conſequatur: Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat, voluiſſet: ne hoc quidem ipſo quicquam opus fuiſſe iudicio. ſi verò ceteri quoque idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. Poſtea demonſtrabitur, ne ſi iudicio quidem illa damnata eſſet, in quam id crimen ab reo conferatur, potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſumere. Quare eſſe indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſupplicium ſumſiſſe, quæ ne adducta quidem ſit in iudicium. Deinde poſtulabit, vt legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde, quemadmodum in comparatione præcipiebamus, vt illud quod comparabatur, extenuaretur ab accuſatore quammaxime: ſic in hoc genere oportebit illius culpam, in quam crimen transferetur, cum huius maleficio, qui ſe iure feciſſe dicat, comparare. Poſtea demonſtrandum eſt, non eſſe illud eiuſmodi, vt ob id hoc fieri conueniret. Extrema eſt, vt in comparatione, aſſumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis pręceptis dictio. Defenſor autem, quæ per alias conſtitutiones inducentur, ex iis locis, qui traditi ſunt, infirmabit. Ipſam autem relationem comprobabit: primùm augendo eius, in quem referet crimen, culpam & audaciã: & quammaxime per indignationem, ſi res feret, iuncta conqueſtione

ante oculos ponendo:poſtea leuius demonſtrando reum punitum, quàm ſit ille promeritus : & ſuum ſupplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accuſatore tractati, vt refelli, & contrariam in partem conuerti poſsint: quo in genere ſunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare. Illa autem acerrima accuſatorum criminatio , per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonſtrant, ſi de indemnato ſupplicij ſumendi poteſtas data ſit, leuabitur ſic: Primùm,ſi eiuſmodi demonſtrabitur iniuria, vt non modò viro bono , verùm omnino homini libero videatur non fuiſſe toleranda : deinde ita perſpicua, vt ne ab ipſo quidem,qui feciſſet,in dubium vocaretur: deinde eiuſmodi, vt in eum is maxime debuerit animaduertere,qui animaduerterit : vt nō tam rectum,non tam fuerit honeſtum in iudicium illam rem peruenire,quàm eo modo, atque ab eo vindicari, quo modo, & à quo ſit vindicata : Poſtea ſic rem fuiſſe apertam,vt iudicium de ea re fieri nihil attinuerit . Atque hìc demonſtrandum eſt rationibus,& rebus ſimilibus,permultas ita atroceis & perſpicuas res eſſe , vt de his non modò non neceſſe ſit, ſed ne vtile quidem, quin mox iudicium fiat , expectare. Locus communis ab accuſatore in eum, qui, cùm id quod arguitur , negare non poſsit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex iudiciorum perturbatione: atque hìc vtilitatis iudiciorum demonſtratio, & de eo conqueſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus: in eius autem, qui ſumſerit audaciam,& crudelitatem,indignatio: A defenſore in eius, quem vltus ſit, audaciam conqueſtio: rem non ex nomine ipſius negotij,ſed ex conſilio eius, qui fecerit , & cauſa , & tempore conſiderari oportere : quid mali futurum ſit , aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius,niſi tanta,& tam perſpicua audacia ab eo, ad cuius famam,aut ad parenteis , aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem , quam caram omnibus aut neceſſe eſt , aut oportet eſſe,fuerit vindicata. Remotio criminis eſt, cùm intentio facti, quod ab aduerſario infertur, in alium, aut in aliud remouetur. Id fit bipartitò. nam tum cauſa,tum res ipſa remouetur. Cauſæ remotionis hoc nobis exemplo ſit:Rhodij quoſdā legarunt Athenas.Legatis quæſtores ſumtum,quem oportebat dari,non dederunt.Legati profecti non ſunt.accuſantur. Intentio eſt,Proficiſci oportuit.Depulſio eſt,Non oportuit.Quæſtio eſt,Oportueritne. Ratio eſt, Sumtus enim, qui de puplico dari ſolet , is abs quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt, Vos tamen id quod publice vobis datum erat negotij, conficere oportebat. Iudicatio eſt, Cùm iis qui legati erant,ſumtus qui debebatur de publico,non daretur,oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primùm, ſicut in ceteris,ſiquid aut ex coniecturali,aut ex definitiua,aut ex alia conſtitutione ſumi poſsit,videre oportebit. Deinde pleraque & ex comparatione,& ex relatione criminis in hanc quoque cauſam conuenire poterunt. Accuſator autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primùm defendet,ſi poterit: ſin minus poterit,negabit hoc ad iudicium illius,ſed ad huius quem ipſe accuſet,culpā pertinere. Poſtea dicet,ſuo quenque officio conſulere oportere: nec ſi ille peccaſſet,hunc oportuiſſe peccare:deinde ille ſi deliquerit,ſeparatim illum, ſicut hunc,accuſari oportere,& non cum huius defenſione coniungi illius accuſationem. Defenſor autem , cùm cetera , ſiqua ex aliis incident conſtitutionibus, pertractarit , de ipſa remotione ſic argumentabitur.Primùm cuius acciderit culpa, demonſtrabit:Deinde cùm id aliena culpa accidiſſet , oſtendet ſe aut non potuiſſe, aut non debuiſſe id facere,quod accuſator dicat oportuiſſe. Quòd non potuerit,ex vtilitatis partibus, in quibus eſt neceſsitudinis vis implicata: quòd non debuerit,ex honeſtate conſiderabitur . De vtroque diſtinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta eſſe ab reo, quæ in ipſius fuerint poteſtate: quòd minus,quàm conuenerit,factum ſit,culpa id alterius accidiſſe.Deinde in alterius culpa exponenda demōſtrādum eſt,quantum voluntatis & ſtudij fuerit in ipſo:& id ſignis confirmandum huiuſmodi,ex cetera diligentia,ex antefactis,aut dictis:atque hoc ipſi vtile fuiſſe facere, inutile autem non facere,&cum cetera vita hoc fuiſſe magis conſentaneum,quàm quod propter alterius culpam non fecerit.Si autem non in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa de-

ſa demouebitur,vt in hac eadem re,ſi quæſtor mortuus eſſet,& idcirco legatis pecunia data non eſſet : accuſatione alterius,& culpæ depulſione demta, ceteris ſimiliter vti locis oportébit , & ex conceſsionis partibus , quæ conuenient , aſſumere : de quibus pôſt nobis erit dicendum. Loci autem communes iidem vtrique ferè, qui ſuperioribus aſſumtiuis incident. Hi autem certiſsimi : Accuſatoris, facti indignatio: Defenſoris , cùm in alio culpa ſit,& in ipſo non ſit,ſupplicio reum affici non oportere.Ipſius autem rei ſit remotio,cùm id quod datur crimini, negat neque ad ſe, neque ad officium ſuum reus pertinuiſſe : nec , ſiquod in eo ſit delictum, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt huiuſmodi: In eo fœdere, quod factum eſt quondam cum Samnitibus,quidam adoleſcens nobilis porcam ſuſtinuit iuſſu imperatoris . Fœdere autem ab ſenatu improbato , & imperatore Samnitibus dedito,quidam in ſenatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit,dedi oportere . Intentio eſt, Dedi oportet . Depulſio,Non oportet. Quæſtio,Oporteátne. Ratio eſt, Non enim meum fuit officium , nec mea poteſtas , cùm & id ætatis non haberem, & priuatus eſſem,& eſſet ſumma cum auctoritate & poteſtate imperator,qui videret vt ſatis honeſtum fœdus feriretur . Infirmatio eſt, At enim quoniam tu particeps factus es in turpiſsimo fœdere,ſummæ religionis, dedi te cõuenit . Iudicatio eſt , Cùm is qui poteſtatis nihil habuerit, iuſſu imperatoris in fœdere,& in tanta religione interfuerit,dedendus ſit hoſtibus,néćne. Hoc genus cauſæ à ſuperiore, hoc differt , quod in illo concedit ſe reus oportuiſſe facere id, quod fieri dicat accuſator oportuiſſe,ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quæ voluntati ſuæ fuerit impedimento, ſine conceſsionis partibus . nam earum maior quædam vis eſt : quod paullo pôſt intelligetur . In hoc autem non accuſare alterum , nec culpam in alium transferre debet , ſed demonſtrare,eam rem nec ad ſe,nec ad poteſtatem, neque ad officium ſuum pertinuiſſe , aut pertinere . Atque in hoc genere hoc accidit noui, quòd accuſator quoque ſæpe ex remotione criminationem conficit . Vt ſiquis eum accuſet,qui cùm prætor eſſet, in expeditionem ad arma populum vocarit,cùm conſules adeſſent . Nam vt in ſuperiore exemplo reus ab ſuo officio ac poteſtate factum demouebat: ſic in hoc ab eius officio ac poteſtate,qui accuſatur,ipſe accuſator factum remouendo , hac ipſa ratione confirmat accuſationem . In hac ab vtroque ex omnibus honeſtatis, & vtilitatis partibus,exemplis, ſignis , ratiocinando quid cuiuſque officij, iuris,poteſtatis ſit, quæri oportebit : & fuerítne ei, quo de agitur , id iuris,officij, poteſtatis attributum,néćne . Locos autem communeis ex ipſa re,ſiquid indignationis ac conqueſtionis habebit , ſumi oportebit. Conceſsio eſt, per quam non factum ipſum probatur ab reo: ſed vt ignoſcatur,id petitur. Cuius partes ſunt duæ:purgatio, & deprecatio. Purgatio eſt,per quam eius qui accuſatur,non factum ipſum , ſed voluntas defenditur . Ea habet parteis treis: imprudentiam , caſum , neceſsitudinem. Imprudentia eſt, cùm ſciſſe aliquid is qui arguitur, negatur. Vt apud quoſdam lex erat,nequis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cùm aduerſa tempeſtate in alto iactarentur, vouerunt, ſi eo portu,quem conſpiciebant , potiti eſſent,ei deo qui ibi eſſet,ſe vitulum immolaturos. Caſu autem erat in eo portu fanum Dianæ eius,cui vitulum immolari non licebat . Imprudentes legis , cum exiſſent, vitulum immolauerunt . accuſantur. Intentio eſt,Vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat. Depulſio eſt in conceſsione poſita . Ratio eſt , Neſciui non licere . Infirmatio eſt , Tamen quoniam feciſti quod non licebat , ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, Cùm id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit,ſítne ſupplicio dignus. Caſus autẽ inferetur in conceſsionem , cùm demonſtrabitur aliqua vis fortunæ voluntati obſtitiſſe ,vt in hac: Cùm Lacedæmoniis lex eſſet,vt hoſtias niſi ad ſacrificium quoddam redemtor præbuiſſet , capitale eſſet : hoſtias is qui redemerat , cùm ſacrificij dies inſtaret , in vrbem ex agro cœpit agere. tum ſubitò magnis commotus tempeſtatibus fluuius Eurotas is , qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus eſt , vt eo traduci victimæ nullo modo poſſent . Redemtor ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa hoſtias conſtituit omneis in litto-

re,vt qui trans flumen eſſent, videre poſſent. Cùm omnes ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento, tamen eum quidam capitis arceſsiuerunt. Intentio eſt, Hoſtiæ, quas debuiſti, ad ſacrificium præſtò non fuerunt. Depulſio eſt, conceſsio. Ratio, Flumen enim ſubitò accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio eſt, Tamen quoniam, quod lex iubet, factum non eſt, ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, Cùm in ea re contra legem redemtor aliquid fecerit, qua in re ſtudio eius ſubita fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicióne dignus ſit. Neceſsitudo autem infertur, cùm vi quadam reus id quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo: Lex eſt apud Rhodios, vt ſiqua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur. Cùm magna in alto tempeſtas eſſet, vis ventorum inuitis nautis Rhodiorum in portum nauim coegit. Quæſtor nauim populi vocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio eſt, Roſtrata nauis in portu deprehenſa eſt. Depulſio eſt, conceſsio. Ratio, Vi & neceſſariò ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt, Nauim ex lege tamen populi eſſe oportet. Iudicatio eſt, Cùm roſtratam nauim in portu deprehenſam lex publicarit, cúmque hæc nauis inuitis nautis vi tempeſtatis in portum coniecta ſit, oporteátne eam publicari. Horum trium generum idcircò vnum in locum contulimus exempla, quòd ſimilis in ea præceptio traditur argumentorum. Nam in his omnibus primùm, ſiquid res ipſa dabit facultatis, coniecturam induci ab accuſatore oportebit, vt id quod voluntate factum negabitur, conſultò factum ſupicione aliqua demonſtretur: Deinde inducere definitionem neceſsitudinis, aut caſus, aut imprudentiæ: & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuiſſe videatur, aut caſus, aut neceſsitudo: & ab his id, quod reus inferat, ſeparare, id eſt oſtendere diſsimile, quòd leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non neceſſarium fuerit: Poſtea demonſtrare, potuiſſe vitari, & hac ratione prouideri potuiſſe, ſi hoc, aut illud feciſſet, ac, ne ſic faceret, præcaueri: & definitionibus oſtendere, non hanc imprudentiam, aut caſum, aut neceſsitudinem, ſed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac ſiqua neceſsitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonſtrare, quiduis perpeti, mori denique ſatius fuiſſe, quàm eiuſmodi neceſsitudini obtemperare. Atque tum ex iis locis, de quibus in negotiali parte dictum eſt, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quaſi in abſoluta iuridiciali per ſe hoc ipſum à rebus omnibus ſeparatim conſiderare. Atque hoc in loco, ſi facultas erit, exemplis vti eorum hominum oportebit, quibus in ſimili excuſatione non ſit ignotum: & contentione, magis illis ignoſcendum fuiſſe: & ex deliberationis partibus, turpe, aut inutile eſſe, concedi eam rem, quæ ab aduerſario commiſſa ſit: permagnum eſſe, & magno futurum detrimento, ſi ea res ab iis, qui poteſtatem habent vindicandi, neglecta ſit. Defenſor autem conuerſis omnibus his partibus poterit vti. Maximè autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento, & ſe plus quàm fecerit, facere non potuiſſe: & in omnibus rebus voluntatem ſpectari oportere: & ſe cõuinci non poſſe, quòd non abſit à culpa: & ex ſuo nomine communem hominum infirmitatem poſſe damnari.

Deinde nihil indignius eſſe, quàm eum, qui culpa careat, ſupplicio non carere. Loci autem communes: accuſatoris, vnus in confeſsionem, & alter, quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, vt non de facto, ſed de facti cauſa quæratur: defenſoris autem, conqueſtio calamitatis eius, quæ non culpa, ſed vi maiore quadam acciderit: & de fortunæ poteſtate, & hominum infirmitate, & vti ſuum animum, non euentum conſiderent. In quibus omnibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum, & crudelitatis aduerſariorum indignationem ineſſe oportebit. Ac neminem mirari conueniet, ſi aut in his, aut in aliis exemplis ſcripti quoque controuerſiam adiunctam videbit. Quo de genere pòſt erit nobis ſeparatim dicendum, propterea quòd quædam genera cauſarum ſimpliciter, & ex ſua vi conſiderantur: quædam autem ſibi aliud quoque aliquod controuerſię genus aſſumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in vnamquanque

cauſam transferre, quod ex vno quoque genere conueniet: vt in his exemplis conceſsionis omnibus ineſt ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur. Sed quia de conceſsione loquebamur, in eam præcepta dedimus. alio autem loco de ſcripto, & ſententia dicemus. nunc in alteram conceſsionis partem conſiderationem intendemus. Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio continetur. Hoc genus vix in iudicio probari poteſt, ideò quòd conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorum vindex eſſe debet, vt ignoſcat, impetrare. Quare parcè eo genere, cùm cauſam in eo conſtitueris vt depreceris, vti licebit. Vt ſi pro aliquo claro, aut forti viro, cuius in remp. multa ſint beneficia, dixeris: poſsis, cùm videaris non vti deprecatione, vti tamen ad hunc modum: Quòd ſi iudices, hic pro ſuis beneficiis, pro ſuo ſtudio, quod in vos habuit ſemper, tali ſuo tempore, multorum ſuorum rectè factorum cauſa, vni delicto vt ignoſceretis poſtularet: tamen dignum veſtra manſuetudine, dignum virtute huius eſſet, iudices, à vobis hanc rem hoc poſtulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoſcendi voluntatem deducere. quare hoc genus, quanquam in iudiciis non verſatur, niſi quadam ex parte, tamen quia & pars ipſa inducenda nonnunquam eſt, & in ſenatu, aut conſilio ſæpe in ommi genere tractanda: in id quoque præcepta ponemus. Nam in ſenatu, & in conſilio de Siphace diu deliberatum eſt: & de Qu. Numitorio Pullo, apud L. Opimium, & eius conſilium diu dictum eſt: & magis in hoc quidem ignoſcendi, quàm cognoſcendi poſtulatio valuit. Nam ſe ſemper animo bono in populum Rom. fuiſſe non tam facilè probabat, cùm coniecturali conſtitutione vteretur, quàm, vt propter poſterius beneficium ſibi ignoſceretur, cùm deprecationis parteis adiungeret, petebat. Oportebit igitur eum, qui, ſibi vt ignoſcatur, poſtulabit, commemorare, ſiqua ſua poterit beneficia: & ſi poterit, oſtendere ea maiora eſſe, quàm hæc quæ deliquerit, vt plus ab eo boni, quàm mali profectum eſſe videatur: Deinde maiorum ſuorum beneficia, ſiqua extabunt, proferre: Deinde oſtendere, non odio, neque crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed aut ſtultitia, aut impulſu alicuius, aut aliqua honeſta, aut probabili cauſa. Poſtea polliceri, & confirmare, ſe & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui ſibi ignouerint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abſuturum: Deinde ſpem oſtendere, aliquo ſe in loco, magno iis, qui ſibi conceſſerint, vſui futurum: Poſtea, ſi facultas erit, ſe aut conſanguineum maioribus in primis, eorum, qui ſe ſaluum velint, aut amicum eſſe demonſtrare: & amplitudinem ſuæ voluntatis, & nobilitatem generis, & dignitatem oſtendere, & cetera ea, quæ perſonis ad honeſtatem & amplitudinem ſunt attributa, cum conqueſtione, ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrare, vt honore potius aliquo, quàm vllo ſupplicio dignus eſſe videatur: Deinde ceteros proferre, quibus maiora delicta conceſſa ſint. Ac multùm proficiet, ſi ſe miſericordem in poteſtate, & propenſum ad ignoſcendum fuiſſe oſtendet. Atque ipſum illud peccatum erit extenuandum, vt quamminimùm obfuiſſe videatur, & aut turpe, aut inutile demonſtrandum, tali de homine ſupplicium ſumere. Deinde locis communibus miſericordiam captare oportebit, ex iis præceptis, quæ in primo libro ſunt expoſita. Aduerſarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, ſed omnia ex crudelitate, & malitia facta eſſe dicet. Ipſum immiſericordem, & ſuperbum fuiſſe: &, ſi poterit, oſtendet ſemper inimicum fuiſſe, & amicum fieri nullo modo poſſe. Si beneficia ſua reus proferet: aut aliqua de cauſa facta, non propter beneuolentiam demonſtrabit, aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum, aut illa omnia maleficiis eſſe deleta, aut leuiora beneficia, quàm maleficia, aut cùm pro beneficiis honos habitus ſit, pro maleficio pœnam ſumi oportere: Deinde turpe eſſe, aut inutile, ignoſci: Deinde de quo vt poteſtas eſſet, ſæpe optarint, in eum poteſtate non vti, ſummam eſſe ſtultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis erit hic, indignatio maleficij, & alter, eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miſeriis ſint. Quo-

niam igitur in generali conſtitutione tandiu propter eius partium multitudinem commoramur, ne fortè varietate & diſsimilitudine rerum ductus alicuius animus, in quendam errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet, admonendũ videtur. Iuridicialem cauſam eſſe dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmij & pœnæ ratio quæreretur. Eas cauſas, in quibus de æquo, & iniquo quæritur, expoſuimus. reſtat nunc, vt de præmio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ cauſæ, quæ ex præmij alicuius petitione conſtant. nam & apud iudices de præmio accuſatorum ſæpe quæritur: & à ſenatu, aut à concilio aliquod præmium ſæpe petitur. ac neminem conueniet arbitrari nos, cùm aliquod exemplum ponamus, quod in ſenatu agatur, à iudiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probãdo, aut improbando dicitur, cùm ad eam dictionem ſententiarum quoque ratio accommodatur, id non ſi per ſententiæ dictionem agitur, deliberatiuum eſt: ſed quia de homine ſtatuitur, iudiciale eſt habendum. Omnino autem qui diligenter omnium cauſarum vim & naturam cognouerit, cùm genere primò, tum etiam forma intelliget eas diſsidere. Ceteris autem partibus aptas inter ſe omneis, & aliam in aliam implicatam videbit. Nunc de præmiis conſideremus. L. Licinius Craſſus conſul, quoſdam in citeriore Gallia, nullo illuſtri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, vt digni eſſent, qui hoſtes populi Ro. dicerentur: quòd tamen excurſionibus, & latrociniis infeſtám prouinciam redderent, inſectatus eſt, & confecit. Romam rediit: triumphum à ſenatu poſtulat. Hîc, vt nec in deprecatione, nihil attinet, rationibus & infirmationibus rationum ſupponendis ad iudicationem peruenire: propterea quòd niſi alia quoque íncidet conſtitutio, aut pars conſtitutionis, ſimplex erit iudicatio, & quæſtione ipſa continebitur. In deprecatione, huiuſmodi, Oporteátne pœna affici. In hac huiuſmodi, Oporteátne præmium dari. Nunc ad præmij quæſtionem appoſitos locos exponemus. Ratio igitur præmij in parteis quattuor eſt diſtributa: in beneficia, in hominem, in præmij genus, in facultates. Beneficia ex ſua vi, ex tempore, ex animo eius, qui fecit, ex caſu conſiderantur. Ex ſua vi conſiderabuntur, hoc modo: Magna an parua, facilia an difficilia, ſingularia ſint, an vulgaria, vera an falſa quadam ex oratione honeſtentur. Ex tempore autem, ſi tum cùm indigeremus: cùm ceteri non poſſent, aut nollent opitulari: ſi tum cùm ſpes deſeruiſſet, opitulatus ſit. Ex animo, ſi non ſui commodi cauſa, ſed eo conſilio fecit omnia, vt hoc conficere poſſet. Ex caſu, ſi non fortuna, ſed induſtria factum videbitur, aut ſi fortuna induſtriæ obſtitiſſe. In hominem autem, quibus rationibus vixerit: quid ſumtus in eam rem, aut laboris inſumſerit: ecquid aliquando tale fecerit: num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium ſibi poſtulet: num aliquando ipſe talem ob cauſam aliquem præmio affici negarit oportere: aut num iam ſatis pro eo quod fecerit, honos habitus ſit: aut num neceſſe fuerit ei facere id quod fecerit: aut num huiuſmodi ſit factum, vt niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet, non, quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmium petat, & ſpem incertam certo venditet pretio: aut num, quòd ſupplicium aliquod vitet, eò præmium poſtulet, vti de ſe præiudicium factum eſſe videatur. In præmij autem genere, quid, & quantum, & quamobrem poſtuletur, & quo, & quanto quæque res præmio digna ſit, conſiderabitur. Deinde apud maiores quibus hominibus, & quibus de cauſis talis honos ſit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium peruagetur. Atque hic eius, qui contra aliquem præmium poſtulantem dicet, locus erit communis, præmia virtutis & officij ſancta & caſta eſſe oportere: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines, virtutis cupidos fore, virtutis præmiò peruulgato. Quæ enim rara & ardua ſint, ea ex præmio pulchra & iucunda hominibus videri. Et tertius, ſi exiſtant, qui apud maiores noſtros ob egregiam virtutem tali honore dignati ſunt, nónne de ſua gloria, cùm pari præmio tales homines affici videant, delibrari putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Eius autem, qui præmium

petet,

petet, facti ſui amplificatio, & eorum,qui præmio affecti ſunt, cum ſuis factis contentio. Deinde ceteros à virtutis ſtudio repulſum iri, ſi ipſe præmio non ſit affectus. Facultates autem conſiderantur, cùm aliquod pecuniarium præmium poſtulatur, in quo vtrúmne copia ſit agri,vectigalium,pecuniæ,an pænuria,conſideratur. Loci communes, facultates augere,non minuere oportere:& impudentem eſſe,qui pro beneficio non gratiam,verùm mercedem poſtulet: cōtrà autem de pecunia ratiocinari ſordidum eſſe, cùm de gratia referenda deliberetur: & ſe non pretium pro facto,ſed honorem, ita vt factitatum ſit,pro beneficio poſtulare. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt:nunc de iis controuerſiis,quæ in ſcripto verſantur,dicendum videtur.

IN SCRIPTO verſatur controuerſia, cùm ex ſcriptionis ratione aliquid dubij naſcitur. Id fit ex ambiguo, ex ſcripto, & ſententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem naſcitur controuerſia, cùm quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt, quòd ſcriptum duas, pluréſue res ſignificat, ad hunc modum: Paterfamiliâs, cùm filium heredem faceret,vaſorum argenteorum pondo centum vxori ſuæ ſic legauit: HERES MEVS VXORI MEAE VASORVM ARGENTEORVM PONDO CENTVM, QVAE VOLET, DATO. Poſt mortem eius vaſa magnifica, & pretioſe cælata petit à filio mater: ille ſe quæ ipſe vellet, debere dicit. Primùm ſi fieri poterit, demonſtrandum eſt non eſſe ambiguè ſcriptum, propterea quòd omnes in conſuetudine ſermonis ſic vti ſolent eo verbo, vno, pluribúſue in ea ſententia, in qua is qui dicet, accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde ex ſuperiore, & ex inferiore ſcriptura docendum id,quod quæratur, fieri perſpicuum. Quare ſi ipſa ſeparatim ex ſe verba conſiderentur, omnia,aut pleraque ambigua viſum iri. quæ autem ex omni conſiderata ſcriptura perſpicua fiant, hæc ambigua non oportere exiſtimari. Deinde qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex ceteris eius ſcriptis, factis, dictis, animo, atque vita ſumi oportebit: & eam ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæretur, totam omnibus ex partibus pertentare, ſiquid aut ad id appoſitum ſit, quod nos interpretemur, aut ei, quod aduerſarius intelligat, aduerſetur. Nam facile, quid veriſimile ſit eum voluiſſe, qui ſcripſit, ex omni ſcriptura, & ex perſona ſcriptoris, atque ex iis rebus, quæ perſonis attributæ ſunt, conſiderabitur. Deinde erit demonſtrandum, ſi quid ex ipſa re dabitur facultatis, id,quod aduerſarius intelligat, multo minus commodè fieri poſſe, quàm id,quod nos accipimus: quòd illius rei neque adminiſtratio, neque exitus vllus extet: nos quod dicamus, facilè & commodè tranſigi poſſe: vt in hac lege: (nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur.) MERETRIX CORONAM AVREAM NE HABETO: SI HABVERIT, PVBLICA ESTO. Contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, poſsit dici, neque adminiſtrationem eſſe vllam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda: at in auro publicando, & adminiſtrationem, & exitum legis facilem eſſe, & incommodi nihil ineſſe. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num illo probato, quod aduerſarius intelligat, res vtilior, aut honeſtior,aut magis neceſſaria, à ſcriptore neglecta videatur. Id fiet, ſi id, quod nos dicimus, honeſtum, aut vtile, aut neceſſarium eſſe demonſtrabimus: & ſi id, quod ab aduerſariis dicetur, minime eiuſmodi eſſe dicemus. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo controuerſia, dare operam oportebit, vt de eo,quod aduerſarius intelligat, alia in lege cautum eſſe doceatur. Permultum autem proficiet, illud demonſtrare, quemadmodum ſcripſiſſet, ſi id, quod aduerſarius accipiat, fieri,aut intelligi voluiſſet: vt in hac cauſa, in qua de vaſis argenteis quæritur, poſsit mulier dicere, nihil attinuiſſe adſcribi, QVAE VOLET, ſi heredis voluntati permitteret. Eo enim non adſcripto, nihil ineſſe dubitationis, quin heres, quæ ipſe vellet, daret. Amentiæ igitur fuiſſe, cùm heredi vellet cauere, id aſcribere, quo non adſcripto nihilominus heredi caueretur.

Quare hoc genere magnopere talibus in cauſis vti oporebit: ſi hoc modo ſcri-

pſiſſet, iſto verbo vſus non eſſet: non iſto loco verbum iſtud collocaſſet. Nam ex his ſententia ſcriptoris maximè perſpicitur. Deinde quo tempore ſcriptum ſit, quærẽdum eſt, vt, quid eum voluiſſe in eiuſmodi tempore veriſimile ſit, intelligatur. Poſt ex deliberationis partibus, quid vtilius, & quid honeſtius & illi ad ſcribendum, & his ad com probandum ſit, demonſtrandum: & ex his ſiquid amplificationis dabitur, communibus vtrinque locis vti oportebit. Ex ſcripto & ſententia controuerſia conſiſtit, cùm alter verbis ipſis, quæ ſcripta ſunt, vtitur: alter ad id, quod ſcriptorem ſenſiſſe dicet, omnem adiungit dictionem. Scriptoris autem ſententia ab eo, qui ſententia ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demonſtrabitur: tum aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad tempus, id, quod inſtituit, accommodabitur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo: Paterfamiliâs, cùm liberorum nihil haberet, vxorem autem haberet, in teſtamento ita ſcripſit: SI MIHI FILIVS GENITVR VNVS, PLVRÉSVE, IS MIHI HERES ESTO. Deinde quæ aſſolent. Poſtea, SI FILIVS ANTÈ MORITVR, QVÀM IN TVTELAM SVAM VENERIT, TVM MIHI ILLE SECVNDVS HERES ESTO. Filius non eſt natus: ambigunt agnati cum eo, qui eſt ſecundus heres, ſi filius antè, quàm in tutelam ſuam veniat, mortuus ſit. In hoc genere non poteſt hoc dici, ad tempus, aut ad euentum aliquam ſententiam ſcriptoris oportere accommodari: propterea quòd ea ſola eſſe demonſtratur, qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicit, ſuam eſſe hereditatem defendit.

Alterum autem genus eſt eorum, qui ſententiam inducunt, in quo non ſimplex voluntas ſcriptoris oſtenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat: ſed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicialis aſſumtiuæ maximè ſuſtinetur. Nam tum inducitur comparatio, vt in eo qui, cùm lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hoſtibus opprimerentur, ſi foris eſſent, quòd prope muros hoſtes caſtra haberent: Tum relatio criminis, vt in eo milite, qui, cùm communis lex omnium, hominem occidere vetet, tribunum militum ſuum, qui vim ſibi inferre conabatur, occidit. Tum remotio criminis, vt in eo, qui, cum lex, quibus diebus in legationem proficiſceretur, præſtitueret, quia ſumtum non dedit quæſtor, profectus non eſt. Tum conceſsio per purgationem, & per imprudentiam, vt in vituli immolatione: & per vim, vt in naui roſtrata: & per caſum, vt in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita ſententia inducetur, vt vnum quiddam voluiſſe ſcriptor demonſtretur: aut ſic, vt in eiuſmodi re & tempore hoc voluiſſe doceatur. Ergo is, qui ſcriptum defendit, his locis plerunque omnibus, maiorem autem partem ſemper poterit vti: Primùm ſcriptoris collaudatione, & loco communi: nihil eos, qui iudicent, niſi id quod ſcriptum ſit, ſpectare oportere: & hoc eo magis, ſi legitimum ſcriptum proferetur, id eſt, aut lex ipſa, aut aliquid ex lege: Poſteà, quod vehementiſsimum eſt, facti aut intentionis aduerſariorum cum ipſo ſcripto contentione, quid ſcriptum ſit, quid factum, quid iuratus iudex: quem locum multis modis variare oportebit, tum ipſum ſecum admirantem, quidnam contrà dici poſſit: tum ad iudicis officium reuertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut expectare debeat: tum ipſum aduerſarium, quaſi intentantis loco producendo, hoc eſt interrogando, vtrùm ſcriptum neget eſſe eo modo, an ab ſe contrà factum eſſe, aut contrà contendi neget: vtrum negare auſus ſit, ſe dicere deſiturum. Si neutrum neget, & contrà tamen dicat, nihil eſſe quòd hominem impudentiorem quiſquam ſe viſurum arbitretur. in hoc ita commorari conueniet, quaſi nihil præterea dicendum ſit, & quaſi nihil contrà dici poſſit, ſæpe id quod ſcriptum eſt, recitando, ſæpe cum ſcripto factum aduerſarij confligendo, atque interdum acriter ad iudicem ipſum reuertendo. Quo in loco iudici demonſtrandum eſt, quid iuratus ſit, quid ſequi debeat: duabus de cauſis iudicem dubitare oportere, ſi aut ſcriptum ſit obſcurè, aut neget aliquid aduerſarius. cùm autem &

ſcriptum

ſcriptum ſit apertè, & aduerſarius omnia confiteatur: tum iudicem legi parère, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea,quæ contrà dici poterunt, oportebit. Contrà autem dicetur, ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor,& ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur, vt in illa de teſtamento, quam poſuimus, controuerſia: aut cauſa aſſumtiua inferetur,quamobrem ſcripto non potuerit,aut non oportuerit obtemperari. Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur: is,qui ſcripto vtetur, hæc dicet, non oportere de eius voluntate nos argumentari, qui,ne id facere poſſemus, indicium nobis reliquerit ſuæ voluntatis:multa incommoda conſequi, ſi inſtituatur, vt à ſcripto recedatur. Nam & eos qui aliquid ſcribant,non exiſtimaturos id,quod ſcripſerint, ratum futurum: & eos qui iudicent,certum, quod ſequantur, nihil habituros, ſi ſemel à ſcripto recedere conſueuerint. Quòd ſi voluntas ſcriptoris conſeruanda ſit,ſe,non aduerſarios à voluntate eius ſtare. Nam multo propius accedere ad ſcriptoris voluntatem eũ, qui ex ipſius eam litteris interpretetur,quàm illum,qui ſententiam ſcriptoris non ex ipſius ſcripto ſpectet,quod ille ſuæ voluntatis quaſi imaginem reliquerit,ſed domeſticis ſuſpicionibus perſcrutetur. Sin cauſam afferet is, qui à ſententia ſtabit: primùm erit contrà dicendum,abſurdũ eſſe nõ negare contra legẽ feciſſe,ſed quare fecerit,cauſam aliquã inuenire. Deinde conuerſa eſſe omnia: antè ſolitos eſſe accuſatores iudicibus perſuadere: affinem eſſe alicuius culpæ eum, qui accuſaretur: cauſam proferre, quæ eum ad peccandum impuliſſet: nunc ipſum reum cauſam afferre quare deliquerit: Deinde hanc inducere partitionem, cuius in ſingulas parteis multæ conuenient argumentationes. Primùm nulla in lege vllã cauſam contra ſcriptum accipi conuenire: deinde,ſi in ceteris legibus conueniat, hanc eſſe eiuſmodi legem, vt in ea non oporteat: Poſtremò, ſi in hac quoque lege oporteat, hanc quidem cauſam accipi minime oportere. Prima pars his ferè locis confirmabitur, ſcriptori neque ingenium, neque operam,neque vllam facultatem defuiſſe, quo minus apertè poſſet perſcribere id,quod cogitaret: non fuiſſe ei graue, nec difficile eam cauſam excipere, quam aduerſarij proferant, ſi quicquam excipiendum putaſſet: conſueuiſſe eos,qui leges ſcribant,exceptionibus vti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus ſcriptas, & maxime videre, ſiqua in ea ipſa lege, qua de agitur, ſit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis ſcriptorem,quo magis probetur eum fuiſſe excepturum,ſiquid excipiendum putaret: & oſtendere,cauſam accipere,nihil aliud eſſe,niſi legem tollere: ideò quòd cùm ſemel cauſa conſideretur,nihil attineat eam ex lege conſiderare:quippe quæ in lege ſcripta non ſit. Quod ſi ſit inſtitutum: omnibus dari cauſam & poteſtatem peccandi, cùm intellexerint vos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit,non ex lege,in quam iurati ſitis, rem iudicare. Deinde & ipſis iudicibus iudicandi, & ceteris ciuibus viuendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel à legibus receſſum ſit. Nam & iudices neque quod ſequantur, habituros, ſi ab eo,quod ſcriptum ſit, recedant: neque quo pacto in aliis improbare poſſint, quod contra legem iudicarint: & ceteros ciueis, quid agant, ignoraturos, ſi ex ſuo quiſque conſilio, & ex ea ratione, quæ in mentem,aut in libidinem venerit, non ex communi præſcripto ciuitatis vnamquanque rem adminiſtrabit. Poſtea quærere à iudicibus ipſis, quare in alienis detineantur negotiis? cur reipublicæ munere impediantur, cùm ſæpius ſuis rebus, & commodis ſeruire poſſint? cur in certa verba iurent? cur certo tempore conueniant,certóque diſcedant? nihil quiſquam afferat cauſæ, quo minus frequenter operam reip. det, niſi quæ cauſa lege excepta ſit? an ſe legibus obſtrictos in tãtis moleſtiis eſſe æquum cenſeant: aduerſarios noſtros leges negligere concedant? Deinde item quærere ab iudicibus, ſi eius cauſæ, propter quam ſe reus contra legem feciſſe dicat, exceptionem ipſe in lege adſcribat, paſſurine ſint. Poſtea hoc quod faciat, indignius, & impudentius eſſe, quàm ſi adſcribat. Age porrò, quid ſi velint ipſi iudices adſcribere: paſſurúſne ſit populus? atque hoc eſſe indignius, quam rem verbo, & litteris mutare non poſſint, eam re ipſa, & iudicio maxime commutare: Deinde indignum eſſe, de lege aliquid derogari,

aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cùm populo cognoſcendi, & probandi, aut improbandi poteſtas nulla fiat: hoc ipſis iudicibus inuidioſiſsimum futurum. Non hunc locum eſſe, neque hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi conuenire. Quòd ſi nunc id agant: velle ſe ſcire, qui lator ſit, qui ſint accepturi: ſe actiones videre & diſſuadere velle. Quòd ſi hæc cùm ſummè inutilia, tum multo turpiſsima ſint: legẽ, cuiuſcuiuſmodi ſit, conſeruari in præſentia à iudicibus: pòſt, ſi diſpliceat, à populo corrigi conuenire. Deinde, ſi ſcriptum non extaret, magnopere quæreremus: neque iſti, ne ſi extra periculum quidem eſſet, crederemus. Nunc cùm ſcriptum ſit, amentiam eſſe, eius, qui peccarit potius, quàm legis ipſius verba cognoſcere. His & huiuſmodi rationibus oſtenditur, cauſam extra ſcriptum accipi non oportere. Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendendum, ſi in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonſtrabitur, ſi lex aut ad res maximas, vtiliſsimas, honeſtiſsimas, religioſiſsimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas eſſe tali in re non diligentiſsimè legi obtemperare: aut ſi ita lex diligenter perſcripta oſtendetur, ita cautum vnaquaque de re, & ita quod oportuerit, exceptum, vt minimè conueniat quicquam in tam diligenti ſcriptura præteritum arbitrari. Tertius locus eſt ei, qui pro ſcripto dicet, maximè neceſſarius, per quem oſtendat oportet, ſi conueniat cauſam contra ſcriptum accipi, eam tamen minimè oportere, quæ ab aduerſariis afferatur. qui locus idcirco eſt huic neceſſarius, quòd ſemper is, qui contra ſcriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam ſumma impudentia eſt, eum, qui contra id, quod ſcriptũ ſit, aliquid probare velit, non æquitatis præſidio id facere conari. Siquid igitur ex hac ipſa cauſa quippiã accuſator deroget, omnibus partibus iuſtius, & probabilius accuſare videatur. Nam ſuperior omnis oratio hoc faciebat, vti, iudices, etiam ſi nollent, neceſſe eſſet: hæc autem, etiam ſi neceſſe non eſſet, vt vellent contrà iudicare. Id autem fiet, ſi quibus ex locis culpa demonſtrabitur eſſe in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut conceſsionis partibus ſe defendit: de quibus antè, vt potuimus, diligenter perſcripſimus: de iis locis, quæ res poſtulabit, ad cauſam aduerſariorum improbandam transferemus: aut ſi cauſæ & rationes afferentur, quare, & quo conſilio ita ſit in lege, aut in teſtamento ſcriptum, vt ſententia quoque & voluntas ſcriptoris, non ipſa ſolùm ſcripturæ cauſa confirmata eſſe videatur: aut ſi aliis quoque conſtitutionibus factum coarguetur. Contra ſcriptum autem qui dicet, primùm inducet eum locum, per quem æquitas cauſæ demonſtretur: aut oſtendet quo animo, quo conſilio, qua de cauſa fecerit: & quancunque cauſam aſſumet, aſſumtionis partibus ſe defendet, de quibus antè dictum eſt. Atque in hoc loco cùm diutius commoratus, ſui facti rationem, & æquitatem cauſæ exornauerit: tum ex his locis ferè contra aduerſarios dicet oportere cauſas accipi: demonſtrabit nullam eſſe legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit: omnia ſupplicia, quæ à legibus proficiſcantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ cauſa conſtituta eſſe: ſcriptorem ipſum, ſi exiſtat, factum hoc probaturum: & idem ipſum, ſi ei talis res accidiſſet, facturum fuiſſe: & ea re legis ſcriptorem certo ex ordine iudices, certa ætate præditos conſtituiſſe, vt eſſent, non qui ſcriptum ſuum recitarent, quod quiuis puer facere poſſet, ſed qui cogitationem aſſequi poſſent, & voluntatem interpretari: Deinde illum ſcriptorem, ſi ſcripta ſua ſtultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia ſumma diligentia perſcripturum fuiſſe: nunc verò, quòd intelligeret quales viri iudicaturi eſſent, idcirco eum, quæ perſpicua videret, non adſcripſiſſe: neque enim vos ſcripti ſui recitatores, ſed voluntatis interpretes fore putauit. Poſtea quærere ab aduerſariis, Quid ſi hoc feciſſem? quid ſi hoc accidiſſet? eorum aliquid, in quibus aut cauſa ſit honeſtiſsima, aut neceſsitudo certiſsima: túmne accuſaretis? Atqui hoc lex nuſquam excepit. Non ergo omnia ſcriptis, ſed quædam, quæ perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus caueri. Deinde nullam rem neque legibus, neque ſcriptura vlla: denique ne ſermone quidem quotidiano, atque impe-

imperiis domeſticis rectè poſſe adminiſtrari, ſi vnuſquiſque velit verba ſpectare,& non ad voluntatem eius, qui ea verba habuerit, accedere. Deinde ex vtilitatis & honeſtatis partibus oſtendere, quàm inutile, aut quàm turpe ſit id,quod aduerſarij dicant fieri potuiſſe,aut oportuiſſe: & id quod nos fecerimus, aut poſtulemus, quàm vtile, aut quàm honeſtum ſit. Deinde leges nobis caras eſſe, non propter litteras, quæ tenues & obſcuræ notæ ſunt voluntatis: ſed propter earum rerum,quibus de rebus ſcriptum eſt,vtilitatem, & eorum qui ſcripſerunt, ſapientiam & diligentiam. Poſtea quid ſit lex deſcribere, vt ea videatur in ſententiis, non in verbis conſiſtere: &iudex is videatur legi obtemperare, qui ſententiam eius,non qui ſcripturam ſequatur. Deinde quàm indignum ſit eodem afſici ſupplicio eum, qui propter aliquod ſcelus & audaciam contra legem fecerit,& eum, qui honeſta, aut neceſſaria de cauſa, non ab ſententia, ſed ab litteris legis receſſerit: atque his & huiuſmodi rationibus & accipi cauſam, & in hac lege accipi, & eam cauſam, quam ipſe afferat, oportere accipi demonſtrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui à ſcripto diceret, hoc fore vtiliſsimum, ſiquid de æquitate ea, quæ cum aduerſario ſtaret, derogaſſet: ſic huic qui contra ſcriptum dicet, plurimum proderit ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuam cauſam conuertere, aut aliquid ambigue ſcriptum oſtendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ ſibi proſit,defendere: aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo vrgeri videatur, ad ſuæ cauſæ commodum traducere: aut ex ſcripto, aliquid non ſcriptum inducere per ratiocinationem: de qua pòſt dicemus. Quacũque autem in re ſcripto ipſo, quamuis leuiter probabili, ſe defenderit,etiam cum æquitate cauſa abundabit, neceſſariò multùm proficiet, ideò quòd ſi id quo nititur aduerſariorum cauſa, ſubduxerit, omnem illã eius vim & acrimoniam lenierit ac diluerit. Loci autem communes certis ex aſſumtionis partibus in vtranque partem conuenient. Præterea eius,qui à ſcripto dicet,leges ex ſe,non ex eius,qui contrà cõmiſerit,vtilitate ſpectari oportere,& legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra ſcriptum,leges in conſilio ſcriptoris, & vtilitate communi, non in verbis conſiſtere: Quàm indignum ſit æquitatem litteris vrgeri,quæ voluntate eius,qui ſcripſerit, defendatur. Ex contrariis autem legibus controuerſia naſcitur, cùm inter ſe duæ videntur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo: Lex eſt, QVI TYRANNVM OCCIDERIT, OLYMPIONICARVM PRAEMIVM CAPITO, ET QVAM VOLET SIBI REM A MAGISTRATV DEPOSCITO, ET MAGISTRATVS EI CONCEDITO. Et altera lex, TYRANNO OCCISO, QVINQVE EIVS PROXIMOS COGNATIONE MAGISTRATVS NECATO. Alexandrũ,qui apud Pheræos in Theſſalia tyrannidẽ occuparat,vxor ſua,cui Thebe nomen fuit,noctu,cùm ſimul cubarent,occîdit.Hęc filiũ ſuũ,quẽ ex tyrãno habebat,ſibi præmij loco depoſcit.Sunt qui ex lege puerum occîdi dicant oportere.Res in iudicio eſt.In hoc genere in vtranque partem iidem loci, atque eadem præcepta conuenient, ideo quòd vterque ſuam legem confirmare, contrariã infirmare debebit. Primùm igitur leges oportet contendere conſiderando vtra lex ad maiores, hoc eſt ad vtiliores, ad honeſtiores, ac magis neceſſarias res pertineat. Ex quo conficitur, vt ſi leges duæ, aut plures, aut quotquot erunt, conſeruari non poſsint, quia diſcrepant inter ſe: ea maxime conſeruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur: Deinde vtra lex poſterius lata ſit. nam poſtrema quæq́ue grauiſsima eſt: Deinde vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. nam id quod imperatur, neceſſarium: illud quod permittitur, voluntarium eſt. Deinde vtra lege, ſi non obtemperatum ſit, pœna ſtatuatur,aut vtra maior pœna ſtatuatur. Nam maxime conſeruanda eſt ea, quæ diligentiſsimè ſancita eſt. Deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. nam ſæpe ea,quæ vetat,quaſi exceptione quadam corrigere videtur illam,quæ iubet. Deinde vtra lex de genere omni,vtra de parte quadam: vtra communiter in plureis, vtra in aliquam certam rem ſcripta videatur. nam quæ in partem aliquam,& quæ in certam quandam rem ſcripta eſt, propius ad cauſam accedere videtur,& magis ad iudicium pertinere. Deinde, ex lege vtrùm ſtatim fieri neceſſe ſit, an habeat aliquam moram, &

ſuſtentationem. nam id quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet: Deinde operam dare, vt ſua lex ipſo ſcripto videatur niti: contraria autem, aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci, quo ſanctius & firmius id videatur eſſe, quod apertius ſcriptum ſit: Deinde ſuæ legis ad ſcriptum ipſum ſententiam quoque adiungere: contrariam legem item ad aliam ſententiam traducere, vt, ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem videantur inter ſe: Poſtremò facere, ſi cauſa facultatem dabit, vt noſtra ratione vtraque lex conſeruari videatur, & aduerſariorum ratione altera ſit neceſſariò negligenda. Lócos autem communeis, & quos ipſa cauſa det, oportebit videre, & ex vtilitatis & honeſtatis ampliſsimis partibus ſumere, demonſtrantem per amplificationem, ad vtram potius legem accedere oporteat. Ex ratiocinatione naſcitur controuerſia, cùm ex eo, quod vſpiam eſt, ad id quod nuſquam ſcriptum eſt, peruenitur, hoc pacto: Lex eſt, SI FVRIOSVS EST, AGNATORVM, GENTILIVḾQVE IN EO, PECVNIÁQVE EIVS POTESTAS ESTO. Et Lex, PATERFAMILIÀS VTI SVPER FAMILIA, PECVNIÁQVE SVA LEGASSIT, ITA IVS ESTO. Et Lex, SI PATERFAMILIÀS INTESTATVS MORITVR, FAMILIA, PECVNIÁQVE EIVS AGNATORVM, GENTILIVḾQVE ESTO. Quidam iudicatus eſt parētem occidiſſe. ei ſtatim, quòd effugiendi poteſtas non fuit, ligneæ ſoleæ in pedes inditæ ſunt. os autem obuolutum eſt folliculo, & præligatum: deine eſt in carcerem deductus, vt ibi tantiſper eſſet, dum culeus, in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt, & teſteis adducunt. Heredes quos ipſe iubet, ſcribunt: tabulæ obſignantur. De illo pòſt ſupplicium ſumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis ſcripti ſunt, & inter agnatos, de hereditate controuerſia eſt. Hîc certa lex, quæ teſtamenti faciendi iis, qui in eo loco ſunt, adimat poteſtatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quæ hunc ipſum ſupplicio eiuſmodi afficiunt, & quæ ad teſtamenti faciendi poteſtatem pertinent, per ratiocinationem veniendum eſt ad eiuſmodi rationem, vt quæratur, habuerítne teſtamenti faciendi poteſtatem. Locos autem communeis in hoc genere argumentandi hos, & huiuſmodi quoſdam eſſe arbitramur: Primùm eius ſcripti, quod proferas, laudationem & confirmationem: Deinde eius rei, qua de re quæritur, cum eo de quo conſtat, collationem eiuſmodi, vt id de quo quæritur, ei de quo cōſtet, ſimile eſſe videatur. Poſtea admirationem cum percunctatione, quî fieri poſſit, vt, qui hoc æquum eſſe concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem ſit in genere: Deinde idcirco de hac re nihil eſſe ſcriptum: quòd, cùm de illa eſſet ſcriptum, de hac is qui ſcribebat, neminém dubitaturum arbitratus ſit: Poſtea multis in legibus multa eſſe prætерita, quæ idcirco prætерita nemo non arbitretur, quòd ex ceteris, de quibus ſcriptum ſit, intelligi poſsint: Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, vt in iuridiciali abſoluta. Contrà autem qui dicet, ſimilitudinem infirmare debebit: quod faciet, ſi demonſtrabit, illud quod conferatur, ab eo cui conferatur, diuerſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, loco, tempore, perſona, opinione: ſi quo in numero illud quod per ſimilitudinem affertur, & quo in loco illud cuius cauſa affertur, haberi conueniat, oſtendetur: Deinde quid res cum re differat, demonſtrabitur, vt non idem videatur de vtraque exiſtimari oportere. Ac, ſi ipſe quoque poterit ratiocinationibus vti, iis ratiocinationibus, de quibus antè dictum eſt, vtetur: ſi non poterit, negabit oportere quicquam, niſi quod ſcriptum ſit, conſiderare: periclitari omnia iura, ſi ſimilitudines accipiantur: nihil pæne eſſe, quod non alteri ſimile eſſe videatur multis de diſsimilibus rebus: in vnamquáque rem tantùm ſingulas eſſe leges: omnia poſſe inter ſe vel ſimilia, vel diſsimilia demonſtrari. Loci communes à ratiocinatione: oportere coniectura ex eo quod ſcriptum ſit, ad id quod non ſit ſcriptum, peruenire: & neminem poſſe omneis res per ſcripturam amplecti, ſed eum commodiſsimè ſcribere, qui curet, vt quædam ex quibuſdam intelligantur. Contra ratiocinationem huiuſmodi: coniecturam diuinationem eſſe, & ſtulti ſcriptoris eſſe non poſſe omnibus de rebus cauere, quibus velit. Definitio eſt, cùm in ſcri-

pto ver-

pro verbum aliquod eſt poſitũ,cuius de vi quæritur,hoc modo: Lex eſt. QVI IN ADVERSA TEMPESTATE NAVIM RELIQVERINT, OMNIA AMITTVNTO: EORVM NAVIS ET ONERA SVNTO, QVI IN NAVI REMANSERINT. Duo quidam,cùm iam in alto nauigarent,& cùm eorũ alterius nauis,alterius onus eſſet,naufragũ quendem natantem, & manus ad ſe tendentem animaduerterunt: miſericordia commoti,nauim ad eum applicuerunt,hominem ad ſe ſuſtulerunt.Pòſt aliquanto ipſos quoque tempeſtas vehementius iactare cœpit, vſque adeò, vt dominus nauis,cùm idem guberna tor eſſet, in ſcapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus ſcapham annexam trahebat, nauim quoad poſſet, moderaretur : ille autem, cuius merces erant,in gladium ibidem in naui incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum acceſsit ; & naui quoad potuit, eſt opitulatus.Sedatis autem fluctibus, & tempeſtate iam commutata, nauis in portum prouehitur. Ille autem,qui in gladium incubuerat, leuiter ſaucius, facilè eſt ex vulnere recreatus. Nauim cum onere,horum trium ſuam quiſque eſſe dicit.Hic omnes ſcripto ad cauſam accedunt, & ex nominis vi naſcitur controuerſia. Nam & relinquere nauim, & remanere in naui, denique nauis ipſa quid ſit, definitionibus quæritur. iiſdem autem ex locis omnibus,quibus definitiua conſtitutio,tractabitur.Nunc expoſitis iis argumentationibus, quæ in iudiciale cauſarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus & demonſtratiuum argumentandi locos & præcepta dabimus, non quo non in aliqua conſtitutione omnis ſemper cauſa verſetur,ſed quia proprij tantùm harum cauſarum quidam loci ſunt,non à conſtitutione ſeparati,ſed ad fineis horum generum accommodati.Nam placet in iudiciali genere finem eſſe æquitatem,hoc eſt partem quandam honeſtatis: In deliberatiuo autem Ariſtoteli placet,vtilitatem: nobis & honeſtatem & vtilitatem : In demonſtratiuo autem,honeſtatem . Quare in quoque genere cauſæ quædam argumentationes communiter ac ſimiliter tractabuntur : quædam ſeparatius ad finem,quò referri omnem rationem oportet, adiungentur . Atque vniuſcuiuſque conſtitutionis exemplum ſupponere nõ grauaremur,niſi illud videremus,quemadmodum res obſcuræ,dicendo fierent apertiores,ſic res apertas obſcuriores fieri oratione.Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

RERVM expetendarum tria genera ſunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte.Nam eſt quiddam quod ſua vi nos alliciat ad ſeſe, non emolumento captans aliquo,ſed trahens ſua dignitate:quod genus,virtus,ſcientia,veritas eſt. Aliud autẽ non propter ſuam vim & naturam, ſed propter fructum atque vtilitatem,expetendum: quod genus,pecunia eſt. Eſt porrò quiddam ex horum partibus iunctum,quod & ſua dignitate nos ducit, & quandam vtilitatem præ ſe gerit, quo magis expetatur : vt amicitia,bona exiſtimatio . Atque ex his horum contraria facilè tacentibus nobis intelligentur . Sed,vt expeditius ratio tradatur,ea quæ propoſuimus, breuiter nominabuntur. Nam in primo quidem genere quæ ſunt,honeſta appellabuntur: quæ autem in ſecundo,vtilia: Hæc autem tertia, quia parteis honeſtatis & vtilitatis continent, iunctæ res omnino ex duplici genere intelliguntur : ſed,quia maior eſt vis honeſtatis, in meliorem partem vocabuli conferantur,& honeſta nominentur. Ex his illud conficitur, vt appetendarũ rerum partes ſint,honeſtas & vtiltas, vitandarum , turpitudo & inutilitas . His igitur duabus rebus duæ res grandes ſunt attributæ, neceſsitudo & affectio : quarum altera ex vi, altera ex re & perſonis conſideratur.De vtraque pòſt apertius perſcribemus. Nunc honeſtatis rationes primùm explicemus. Quod autem totum,aut aliqua ex parte propter ſe petitur,honeſtum nominabimus. Quare cùm eius duæ partes ſint,quarum altera ſimplex,altera iuncta ſit, ſimplicem prius conſideremus Eſt igitur in eo genere omneis res vna vi, atque vno nomine amplexa virtus. Nam virtus, eſt animi habitus naturæ modo rationi conſentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota vis erit ſimplicis honeſtatis conſiderata. Habet igitur parteis quattuor: prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem,temperantiam. Prudentia,eſt rerum bonarum & malarum vtrarunque ſcientia. Partes eius,

memoria,intelligentia,prouidentia. Memoria eſt,per quam animus repetit illa,quæ fuerunt. Intelligentia eſt,per quam ea perſpicit,quæ ſunt. Prouidentia eſt,per quã futurum aliquid videtur,antè quàm factum ſit. Iuſtitia,eſt habitus animi,communi vtilitate conſeruata,ſuam cuique tribuens dignitatem. Eius initium eſt à natura profectum : Deinde quædam in conſuetudinem ex vtilitatis ratione venerunt : Poſtea res & à natura profectas, & à conſuetudine probatas, legum metus & religio ſanxit. Natura ius eſt, quod non opinio genuit,ſed quædam innata vis inſeuit:vt religionem,pietatem, gratiam, vindicationem, obſeruantiam, veritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ (quam diuinam vocant) curam,cerimoniámque affert. Pietas,per quam patriæ, & ſanguine coniunctis, officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria,& alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio eſt,per quam vis & iniuria, & omnino omne,quod obfuturum eſt, defendendo aut vlciſcendo propulſatur. Obſeruantia eſt, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam & honore dignantur. Veritas eſt, per quam immutata ea quæ ſunt, aut antè fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur. Conſuetudine ius eſt, quod aut leuiter à natura tractum aluit,& maius fecit vſus,vt religionem:aut ſiquid eorum,quę antè diximus,à natura profectum,maius factum propter conſuetudinem videmus,aut quod in morem vetuſtas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum,par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit. Par,quod in omneis æquabile eſt. Iudicatum,de quo alicuius, aut aliquorum iam ſententiis conſtitutum eſt. Lege ius eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt,vt obſeruet,continetur. Fortitudo,eſt cõſiderata periculorum ſuſceptio,& laborũ perpeſsio. Eius partes,magnificentia,fidentia,patientia,perſeuerantia. Magnificentia, eſt rerum magnarum,& excelſarum ,cum animi ampla quadam, & ſplendida propoſitione agitatio, atque adminiſtratio. Fidentia eſt, per quam magnis, & honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocauit. Patientia, eſt honeſtatis, aut vtilitatis cauſa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpeſsio. Perſeuerantia, eſt in ratione bene conſiderata, ſtabilis & perpetua permanſio. Temperantia, eſt rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi,firma & moderata dominatio. Eius partes ſunt,continentia, clementia, modeſtia.

Continentia eſt, per quam cupiditas conſilij gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicuius inferioris concitati comitate retinentur. Modeſtia, per quam pudor honeſtus claram & ſtabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter ſe ſolùm,vt nihil adiungatur emolumenti,petenda ſunt.Quod vt demonſtretur,neque ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet, & à breuitate præcipiendi remotum eſt. Propter ſe autem vitanda ſunt, non ea modò, quæ his contraria ſunt, vt fortitudini ignauia,iuſtitiæ iniuſtitia:verumetiam,illa quę propinqua,& finitima videntur eſſe, abſunt autem longiſsime:quod genus,fidentiæ contrarium eſt diffidentia,& ea re vitium eſt : audacia non contrarium,ſed appoſitum,ac propinquũ,& tamen vitium.Sic vnicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo iam nomine appellatum, vt audacia, quæ fidentiæ: pertinacia, quæ perſeuerantiæ finitima eſt : ſuperſtitio, quæ religioni propinqua eſt:aut ſine vllo certo nomine. Quæ omnia item vti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponuntur. Ac de eo quidem genere honeſtatis,quod omni ex parte propter ſe petitur,ſatis dictum eſt:nunc de eo , in quo vtilitas quoque adiungitur,quod tamen honeſtum vocamus,dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cùm dignitate,tum fructu quoque ſuo ducunt:quo in genere eſt gloria,dignitas,amplitudo,amicitia.

Gloria,eſt frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas,alicuius honeſta & cultu,& honore, & verecundia digna auctoritas. Amplitudo,eſt potentiæ,aut maieſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia,voluntas erga aliquem rerum bonarum,illius ipſius cauſa,quem diligit,cum eius pari voluntate. Hìc,quia de ciuilibus cauſis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus,vt eorũ quoque cauſa petenda videatur:

ne for

ne fortè,qui nos de omni amicitia dicere exiſtimant,reprehendere incipiant: quanquam ſunt,qui propter vtilitaté modò petendá putant amicitiá: ſunt qui propter ſe ſolùm:ſunt qui propter ſe& vtilitaté:quorũ quid veriſsime cõſtituatur,alius locus erit conſiderandi. Nunc hoc ſic ad vſum oratoriũ relinquatur,propter vtráque rem amicitiam eſſe expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim ſunt religionibus iunctæ, partim non ſunt: & quia partim ſunt veteres, partim nouæ: partim ab illorum, partim ab noſtro beneficio profectæ: partim vtiliores,partim minus vtiles: ex cauſarum dignitatibus,ex temporum opportunitatibus,ex officiis,ex religionibus, ex vetuſtatibus habebitur. Vtilitas autem aut in corpore poſita eſt, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum reuertitur:vt in rep. quædam ſunt,quę(vt ſic dicam) ad corpus pertinent ciuitatis,vt agri,portus, pecunia, claſſes,nautæ,milites, ſocij: quibus rebus incolumitaté ac libertatem retinent ciuitates:alię verò,quæ iá quiddá magis amplũ & minus neceſſarium conficiunt, vt vrbis egregia exornatio, atque amplitudo, vt quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac ſocietatum multitudo: quibus rebus non illud ſolùm conficitur, vt ſaluæ & incolumes, verumetiam vt amplæ,atque potentes ſint ciuitates. Quare vtilitatis duæ partes videntur eſſe, incolumitas, & potentia. Incolumitas, eſt ſalutis tuta atque integra conſeruatio. Potentia, eſt ad ſua conſeruanda, & alterius obtinenda,idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus,quæ antè dicta ſunt, quid difficilè, & quid facilè fieri poſsit, oportet conſiderare. Facilè id fieri dicimus,quod ſine magno, aut ſine vllo labore, ſumtu, moleſtia, quambreuiſsimo tempore confici poteſt. Difficilè autem fieri, quod quanquam laboris, ſumtus,moleſtiæ,longinquitatis indiget, atque aut omneis, aut plurimas,aut maximas cauſas habet difficultatis: tamen his difficultatibus ſuſceptis,compleri,atque ad exitum perduci poteſt. Quoniam ergo de honeſtate,& de vtilitate diximus, nunc reſtat vt de iis rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, neceſsitudine & affectione perſcribamus. Puto igitur eſſe hanc neceſsitudinem,cui nulla vi reſiſti poteſt,quæ neque mutari,neque leniri poteſt. Atque vt apertius hoc ſit,exemplis licet vim rei, qualis & quanta ſit, cognoſcamus. Vri poſſe flamma ligneam materiam neceſſe eſt. Corpus mortale aliquo tempore interire neceſſe eſt: atque ita neceſſe, vt vis ea poſtulat,quá modò deſcribebamus,neceſsitudinis: cui nulla vi reſiſti poteſt,quę neque mutari,neq̃ue leniri poteſt.Huiuſmodi neceſsitudines cùm in dicendi rationes íncident, rectè neceſsitudines appellabuntur. Sin aliquæ res íncident difficiles:in illa ſuperiori, Poſsítne fieri,quæſtione conſiderabimus. atque hoc etiam mihi videor videre,eſſe quaſdam cum adiunctione neceſsitudines,quaſdam ſimplices & abſolutas. Nam aliter dicere ſolemus, Neceſſe eſt Caſilinenſeis ſe dedere Annibali: aliter autem, Neceſſe eſt Caſilinum venire in Annibalis poteſtatem. Illo in ſuperiore adiunctio eſt hæc: niſi malint fame perire. ſi enim id malunt, non eſt neceſſe. Hoc inferius non item, propterea quòd ſiue velint Caſilinenſes ſe dedere, ſiue famem perpeti, atque ita perire, neceſſe eſt Caſilinum venire in Annibalis poteſtatem. Quid igitur perficere poteſt hæc neceſsitudinis diſtributio? Propè dicam plurimum, cùm is locus neceſsitudinis videbitur incurrere. Nam cùm ſimplex erit neceſsitudo: nihil erit quòd multa dicamus, cùm eam nulla ratione lenire poſsimus. Cùm autem ita neceſſe erit, vt aliquid effugere,aut adipiſci velimus: tum adiunctio illa quid habeat vtilitatis,aut honeſtatis, erit conſiderandum.Nam ſi velis attendere, ita tamen vt id quæras,quod conueniat ad vſum ciuitatis:reperias nullam eſſe rem,quam facere neceſſe ſit, niſi propter aliquam cauſam,quam adiunctionem nominamus. Præter has autem inuenias eſſe multas neceſsitudines, ad quas ſimilis adiunctio non accedit. Quod genus, vt homines mortales intereant,neceſſe eſt ſine adiunctione: vt cibo vtantur, non neceſſe eſt, niſi cum illa exceptione, EXTRÀ QVÀM, SI velint fame perire. Ergo, vt dixi, illud quod adiungitur, ſemper cuiuſmodi ſit,erit conſiderandum. Nam omni tempore id pertinebit aut ad honeſtatem,vt hoc modo exponéda neceſsitudo ſit: Neceſſe eſt hoc faciamus, ſi honeſte

volumus viuere:aut ad incolumitatem,hoc modo:Neceſſe eſt hoc faciamus,ſi incolumes volumus eſſe: aut ad commoditatem,hoc modo:Neceſſe eſt hoc faciamus,ſi ſine incommodo volumus viuere. Ac ſumma quidem neceſsitudo videtur eſſe honeſtatis:huic proxima incolumitatis: tertia , ac leuiſsima commoditatis , quæ cum his numquam poterit duabus contendere. Haſce autem ſæpe neceſſe eſt inter ſe comparari,vt, quanquam præſtet honeſtas incolumitati, tamen vtri potiſsimùm conſulendum ſit , deliberetur. Cuius rei certum quoddam præſcriptum videtur in perpetuum dari poſſe . Nam qua in re fieri poterit , vt,cùm incolumitati conſuluerimus , quod ſit in præſentia de honeſtate delibratum , virtute aliquando & induſtria recuperetur : incolumitatis ratio videbitur habenda. cùm autem id non poterit, honeſtatis . Ita in huiuſmodi quoque re , cùm incolumitati videbimur conſulere , verè poterimus dicere , nos honeſtatis rationem habere, quoniam ſine incolumitate eam nullo tempore poſſumus adipiſci . Qua in re, vel concedere alteri,vel ad condicionem alterius deſcendere, & in præſentia quieſcere, atque aaliud tempus expectare oportebit . In commoditatis verò ratione, modò illud attendatur, dignáne cauſa videatur ea, quæ ad vtilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honeſtate quicquam derogetur . Atque in hoc loco mihi caput illud videtur eſſe; vt quæramus quid ſit illud,quod ſi adipiſci aut effugere velimus, aliqua res nobis ſit neceſſaria: hoc eſt, quæ ſit adiunctio, vt proinde vti quæquæ res erit, laboremus,& grauiſſimam quanque cauſam vehementiſsime neceſſariam iudicemus. Affectio , eſt quædam ex tempore,aut ex negotiorum euentu, aut ex adminiſtratione , aut ex hominum ſtudio commutatio rerum, vt non tales, quales antè habitæ ſint , aut plerunque haberi ſoleant, habendæ videantur eſſe : vt ad hoſteis tranſire turpe videtur eſſe , at non illo animo,quo Vlyſſes tranſiit: & pecuniam in mare deiicere inutile, at non eo conſilio,quo Ariſtippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex conſilio,non ex ſua natura conſiderandæ:quibus in omnibus quid tempora petant , aut quid perſonis diguum ſit,conſiderandum eſt : & non quid, ſed quo quidque animo,quicum,quo tempore,quandiu fiat,attendendum eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendam locos ſumi oportere arbitramur. Laudes autem,& vituperationes ex iis locis ſumentur,qui loci perſonis ſunt attributi : de quibus antè dictum eſt . Sin diſtributius tractare quis volet , partiatur in animum,& corpus,& extraneas res licebit. Animi eſt, virtus, cuius de partibus paullo antè dictum eſt: corporis,valetudo,dignitas, vires,velocitas: extranea,honos, pecunia,affinitas,genus,amici,patria, potentia,& cetera,quæ ſimili eſſe in genere intelligentur. Atque in his id quod in omnia valet,valere oportebit, vt contrariis cognitis, contraria quoque, & quæ,& qualia ſint,intelligantur. Videre autem in laudando & in vituperando oportebit,nõ tam quæ in corpore,aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur,quàm quo pacto his rebus vſus ſit. Nam fortunam quidem & laudare ſtultitia, & vituperare ſuperbia eſt. Animi autem & laus honeſta,& vituperatio vehemens eſt. Nunc quoniam omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt , de inuentione prima ac maxima parte rhetoricæ ſatis dictum videtur . Quare quoniam & vna pars ad exitum hoc, & ſuperiore libro perducta eſt , & hic liber non parum continet litterarum : quæ reſtant , in reliquis dicemus.

M. TVLLII CICERONIS AD Q. FRATREM DIALOGI tres de Oratore.

LIBER PRIMVS.

COGITANTI mihi ſæpenumerò, & memoria vetera repetenti, perbeati fuiſſe, Quinte frater, illi videri ſolent, qui in optima republica, cùm & honoribus, & rerum geſtarum gloria florerent, eum vitæ curſum tenere potuerunt, vt vel in negotio ſine periculo, vel in otio cum dignitate eſſe poſſent. Ac fuit quidem tempus illud, cùm mihi quoque initium requieſcendi, atque animum ad vtriuſque noſtrûm præclara ſtudia referendi fore, iuſtum & propè ab omnibus conceſſum arbitrarer, ſi finitus rerũ forenſium labor, & ambitionis occupatio decurſu honorum: etiam ætatis flexu conſtitiſſet. Quam ſpem cogitationum, & conſiliorum meorum, tum graues communium temporum, tum varij noſtri caſus fefellerunt. Nam, qui locus quietis & tranquillitatis pleniſsimus fore videbatur, in eo maximæ moles moleſtiarum, & turbulentiſsimæ tempeſtates extiterunt. Neque verò nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otij datus eſt ad eas arteis, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nóſque recolendas. Nam prima ætate incidimus in ipſam perturbationem diſciplinæ veteris, & in conſulatu deuenimus in medium rerum omnium certamen atque diſcrimen, & hoc tempus omne poſt conſulatum obiecimus iis fluctibus, qui per nos à communi peſte depulſi, in noſmetipſos redundarunt. Sed tamen in his vel aſperitatibus rerum, vel anguſtiis temporis, obſequar ſtudiis noſtris: &, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel cauſæ amicorum, vel reſpublica tribuet otij, ad ſcribendum potiſsimùm conferam. Tibi verò frater neque hortanti deero, neque roganti. Nam neque auctoritate quiſquam apud me plus valere te poteſt, neque voluntate. Ac mihi repetenda eſt veteris cuiuſdam memoriæ non ſanè ſatis explicata recordatiò, ſed, vt arbitror, apta ad id quod requiris, vt cognoſcas quid viri omnium eloquentiſsimi, clariſsimíque ſenſerint de omni ratione dicendi. Vis enim, vt mihi ſæpe dixiſti, quoniam quædam pueris, aut adoleſcentulis nobis ex commentariolis noſtris inchoata ac rudia exciderunt vix hac ætate digna, & hoc vſu, quem ex cauſis quas diximus, tot tantíſque conſecuti ſumus, aliquid iiſdem de rebus politius à nobis, perfectiúſque proferri: ſoléſque nonnunquam hac de re à me in diſputationibus noſtris diſſentire, quòd ego eruditiſsimorum hominum artibus eloquentiam contineri ſtatuam: tu autem illam ab elegantia doctrinæ ſegregandam putes, & in quodam ingenij atque exercitationis genere ponẽdam. Ac mihi quidem ſæpenumero in ſummos homines, ac ſummis ingeniis præditos intuenti, quærendum eſſe viſum eſt, quid eſſet cur plures in omnibus artibus, quàm in dicendo admirabiles extitiſſent. nam quocunque te animo & cogitatione conuerteris, permultos & excellenteis in quoque genere videbis, non mediocrium artium, ſed propè maximarum. Quis enim eſt, qui, ſi clarorum hominum ſcientiam rerum geſtarum vel vtilitate, vel magnitudine metiri velit; non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac vna ciuitate præſtantiſsimos pæne innumerabileis, in dicendo autem excellenteis vix paucos proferre poſsimus? Iam verò conſilio ac ſapientia qui regere & gubernare remp. poſſent, multi noſtra, plures pa-

trum memoria,atque etiam maiorum extiterunt, cùm boni perdiu nulli, vix autem ſingulis ætatibus ſinguli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac nequis fortè cum aliis ſtudiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate litterarum verſentur, magis hanc dicendi rationem, quàm cum imperatoris laude, aut cum boni ſenatoris prudentia comparandā putet: conuertat animū ad ea ipſa artium genera, circunſpiciátque qui in iis floruerint,quàmque multi.ſic facillime quanta oratorū ſit,ſempérque fuerit paucitas,iudicabit. Neque enim te fugit omniū laudatarum artium procreatricem quandam, & quaſi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctiſsimis iudicari: in qua difficile eſt enumerare, quot viri, quanta ſcientia, quantáque in ſuis ſtudiis varietate, & copia fuerint: qui non vna aliqua in re ſeparatim elaborarunt, ſed omnia quæcunque eſſent, vel ſcientiæ perueſtigatione, vel diſſerendi ratione comprehenderunt. Quis ignorat,ij,qui mathematici vocantur,quanta in obſcuritate rerum,& quàm recondita in arte,& multiplici,ſubtiliq́ue verſentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt,vt nemo ferè ſtuduiſſe ei ſcientiæ vehementius videatur,quin, quod voluerit,conſecutus ſit. Quis muſicis, quis huic ſtudio litterarū,quod profitentur ij qui grammatici vocantur,penitus ſe dedidit, quin omnem illarum artium pæne infinitam vim & materiem, ſcientia & cognitione comprehenderit? Verè hoc mihi videor eſſe dicturus,ex omnibus iis,qui in harum artium liberaliſsimis ſtudiis ſint,doctrinı́ſque verſati,minimam copiam poetarū egregiorum extitiſſe.atq; in hoc ipſo numero, in quo perrarò exoritur aliquis excellens, ſi diligenter & ex noſtrorum, & ex Græcorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores,quàm poëtæ boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius videri debet, quia ceterarum artium ſtudia ferè reconditis, atque abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio poſita,cōmuni quodam in vſu, atque in hominum more & ſermone verſatur: vt in ceteris id maxime excellat,quod longiſsime ſit ab imperitorum intelligentia,ſenſúque diſiunctum: in dicendo autem vitium vel maximum ſit à vulgari genere orationis,atque à conſuetudine communis ſenſus abhorrere. Ac ne illud quidem verè dici poteſt, aut plureis ceteris artibus inſeruire, aut maiore delectatione, aut ſpe vberiore, aut præmiis ad perdiſcendum amplioribus commoueri. Atque, vt omittam Græciam, quæ ſemper eloquentiæ princeps eſſe voluit,atque illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus ſumma dicendi vis & inuenta eſt,& perfecta: in hac ipſa ciuitate profectò nulla vnquam vehementius, quàm eloquentiæ ſtudia viguerunt. Nam poſteà quàm imperio omnium gentium conſtituto diuturnitas pacis otium confirmauit: nemò ferè laudis cupidus adoleſcens, non ſibi ad dicendum omni ſtudio enitendum putauit. Ac primò quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis vllam viam, neque aliquod præceptum artis eſſe arbitrarentur, tantum, quantum ingenio & cogitatione poterant, conſequebantur. Pòſt autem auditis oratoribus Græcis, cognitiſque eorum litteris, adhibitiſque doctoribus, incredibili quodam noſtri homines dicēdi ſtudio flagrauerunt. Excitabat eos magnitudo & varietas, multitudóque in omni genere cauſarum, vt ad eam doctrinam, quam ſuo quiſque ſtudio conſecutus eſſet, adiungeretur vſus frequens, qui omnium magiſtrorum præcepta ſuperaret. Erant autem huic ſtudio maxima, quæ nunc quoque ſunt, propoſita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem: ingenia verò (vt multis rebus poſſumus iudicare) noſtrorum hominum multum ceteris hominibus omnium gentium præſtiterunt. Quibus de cauſis, quis non iure miretur ex omni memoria ætatum, temporum,ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius eſt hoc quiddam,quàm homines opinantur, & pluribus ex artibus, ſtudiiſque collectum. Quis enim aliud in maxima diſcentium multitudine,ſumma magiſtrorum copia, preſtantiſsimis hominum ingeniis, infinita cauſarum varietate, ampliſsimis eloquentiæ propoſitis præmiis eſſe cauſæ putet, niſi incredibilem quandam rei magnitudinem ac difficultatem? Eſt enim & ſcientia comprehendenda rerum pluri-

plurimarum,ſine qua verborum volubilitas inanis,atque irridéda eſt: & ipſa oratio conformanda non ſolùm electione, ſed etiam conſtructione verborum: & omnes animorum motus,quos hominum generi natura rerum tribuit,penitus pernoſcendi,quod omnis vis ratióque dicendi in eorum,qui audiunt, mentibus aut ſedandis,aut excitandis expromenda eſt. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæque, & eruditio libero digna,celeritáſque, & breuitas reſpondendi,& laceſſendi, ſubtili venuſtate,atque vrbanita te coniuncta. Tenenda præterea eſt omnis antiquitas, exemplorúmque vis: neque legum,aut iuris ciuilis ſcientia negligenda eſt.Nam quid ego de ipſa actione plura dicam? quæ motu corporis, quæ geſtu,quæ vultu, quæ vocis conformatione, ac varietate moderanda eſt: quæ ſola per ſe ipſa quanta ſit,hiſtrionum leuis ars,& ſcena declarat: in qua cùm omnes in oris, & vocis,& motus moderatione elaborent, quis ignorat quàm pauci ſint,fuerintque, quos animo æquo ſpectare poſsimus? Quid dicam de theſauro rerum omnium memoria?quæ niſi cuſtos inuentis,cogitatíſque rebus, & verbis adhibeatur:intelligimus omnia,etiam ſi præclariſsima fuerint,in oratore peritura. Quamobrem mirari deſinamus, quæ cauſa ſit eloquentium paucitatis,cùm ex iis rebus vniuerſis eloquentia conſtet,quibus in ſingulis elaborare permagnum eſt:hortemúrque potius liberos noſtros,ceteróſque, quorum gloria nobis & dignitas cara eſt, vt animo rei magnitudinem complectantur,neque iis aut præceptis, aut magiſtris, aut exercitationibus,quibus vtuntur omnes, ſed aliis quibuſdam ſe id quod expetunt, conſequi poſſe confidant. Ac mea quidem ſententia nemo poterit eſſe omni laude cumulatus orator, niſi erit omnium rerum magnarum, atque artium ſcientiam conſecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio: quæ niſi ſubſit res ab oratore percepta & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & pæne puerilem. Neque verò ego tantùm oneris imponam noſtris præſertim oratoribus, in hac tanta occupatione vrbis,ac vitæ,nihil vt iis putem licere neſcire: quanquam vis oratoris, profeſsióque ipſa bene dicendi hoc ſuſcipere,ac polliceri videatur,vt omni de re, quæcunque ſit poſita,ab eo ornatè,copioſéque dicatur. Sed quia non dubito,quin hoc pleriſque immenſum,infinitúmque videatur: & quòd Græcos homines non ſolùm ingenio & doctrina, ſed etiam otio ſtudióque abundanteis, partitionem iam quandam artium feciſſe video: neque in vniuerſo genere ſingulos elaboraſſe, ſed ſepoſuiſſe à ceteris dictionibus eam partem dicendi,quæ in foренſibus diſceptationibus iudiciorum, aut deliberationum verſaretur, & id vnum genus oratori reliquiſſe: non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi re quæſita, & multùm diſputata,ſummorum hominum propè conſenſu eſt tributum:repetámque non ab incunabulis noſtræ veteris,puerilíſque doctrinę quendam ordinem præceptorum,ſed ea quæ quondam accepi in noſtrorum hominum eloquentiſsimorum, & omni dignitate principum diſputatione eſſe verſata:non quòd illa contemnã,quæ Græci dicendi artifices, & doctores reliquerunt: ſed cùm illa pateant,in promtúque ſint omnibus,neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi poſsint, dabis hanc veniam mi frater, vt opinor,vt eorum, quibus ſumma dicendi laus à noſtris hominibus conceſſa eſt, auctoritatem Græcis anteponam.

CVM igitur vehementius inueheretur in cauſam principum conſul Philippus, Druſique tribunatus pro ſenatus auctoritate ſuſceptus, infringi iam,debilitarique videretur: dici mihi memini, ludorum Romanorum diebus L. Craſſum quaſi colligendi ſui cauſa, ſe in Tuſculanum contuliſſe: veniſſe eodem ſocer eius qui fuerat, Q. Mucius dicebatur, & M. Antonius,homo & conſiliorum in republica ſocius,& ſumma cum Craſſo familiaritate coniunctus. Exierant autem cum ipſo Craſſo duo adoleſcentes,& Druſi maximè familiares, & in quibus magnam tum ſpem maiores natu dignitatis ſuæ collocarant, C. Cotta,qui tum tribunatum plebis petebat, & P. Sulpicius,qui deinceps eum magiſtratum petiturus putabatur. hi primo die de temporibus, déque vniuerſa republica, quam ob cauſam venerant, multum inter ſe vſque ad extremum tempus diei collocuti

ſunt: quo quidem in ſermone multa diuinitus à tribus illis conſularibus C. Cotta deplorata & commemorata narrabat, vt nihil incidiſſet poſtea ciuitati mali, quod non impendêre illi tanto antè vidiſſent. Eo autem omni ſermone confecto, tantam in Craſſo humanitatem fuiſſe, vt, cum lauti accubuiſſent, tolleretur omnis illa ſuperioris triſtitia ſermonis, eáque eſſet in homine iucunditas, tantus in iocando lepos, vt dies inter eos curiæ fuiſſe videretur, conuiuium Tuſculani. Poſtero autem die, cùm illi maiores natu ſatis quieſſent, & in ambulationem ventum eſſet, tum Scæuulam duobus ſpatiis, tribúſue factis dixiſſe, Cur non imitamur, Craſſe, Socratem illum, qui eſt in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis eſt diffuſa ramis, quàm illa cuius vmbram ſecutus eſt Socrates: quę mihi videtur non tam ipſa aquula, quæ deſcribitur, quàm Platonis oratione creuiſſe: & quod ille duriſsimis pedibus fecit, vt ſe abiiceret in herbam, atque ita illa, quæ philoſophi diuinitus ferunt eſſe dicta, loqueretur, id meis pedibus certè concedi eſt ęquius. Tum Craſſum, Immò verò commodius etiam: puluinóſque popoſciſſe, & omneis in iis ſedibus, quæ erãt ſub platano, cõſediſſe. vbi, vt ex priſtino ſermone relaxarentur animi omnium, ſolebat Cotta narrare, Craſſum ſermonem quendam de ſtudio dicendi intuliſſe: qui, cùm ita eſſet exorſus, Non ſibi cohortandum Sulpiciũ & Cottam, ſed magis vtrunque collaudãdum videri, quòd tantam iam eſſent facultatem adepti, vt non æqualibus ſuis ſolùm anteponerentur, ſed etiam cum maioribus natu compararentur: Neque verò, inquit, mihi quicquam, præſtabilius videtur, quàm poſſe dicendo tenere hominũ cœtus, menteis allicere, voluntates impellere quò velit, vnde autem velit, deducere. hæc vna res in omni libero populo, maximéque in pacatis, tranquilliſque ciuitatibus præcipue ſemper floruit, ſempérque dominata eſt. Quid enim eſt aut tam admirabile, quàm ex infinita hominum multitudine exiſtere vnum, qui id quod omnibus natura ſit datum, vel ſolus, vel cum paucis facere poſſit? aut tam iucundum cognitũ atque auditu, quàm ſapientibus ſententiis, grauibuſque verbis ornata oratio & polita? aut tam potens, támque magnificum, quàm populi motus, iudicum religiones, ſenatus grauitatem vnius oratione conuerti? quid porrò tam regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre ſupplicibus, excitare afflictos, dare ſalutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tam neceſſarium, quàm tenere ſemper arma, quibus vel ipſe tectus eſſe poſsis, vel prouocare improbos, vel te vleiſci laceſſitus? Age verò ne ſemper forum, ſubſellia, roſtra, curiámque meditere: quid eſſe poteſt in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm ſermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim vno preſtamus vel maxime feris quòd colloquimur inter nos, & quod exprimere dicẽdo ſenſa poſſumus. Quamobrẽ quis hoc nõ iure miretur, ſumméque in eo elaborandum eſſe arbitretur, vt, quo vno homines maxime beſtiis præſtent, in hoc hominibus ipſis antecellat? Vt verò iam ad illa ſumma veniamus: quæ vis alia potuit aut diſperſos homines vnum in locum congregare, aut à fera agreſtíque vita ad hunc humanũm cultum ciuilémque deducere, aut iam conſtitutis ciuitatibus, leges, iudicia, iura deſcribere? Ac ne plura, quæ ſunt pæne innumerabilia, conſecter, comprehendam breuit[er. Sic] enim ſtatuo, perfecti oratoris moderatione & ſapientia, non ſolùm ipſius dignitatem, ſed & priuatorum plurimorum, & vniuerſæ reip. ſalutem maxime contineri. Quamobrem pergite, vt facitis, adoleſcentes: atque in id ſtudium, in quo eſtis, incumbite, vt & vobis honori, & amicis vtilitati, & reip. emolumento eſſe poſsitis. Tum Scæuula [com]iter, vt ſolebat, Cetera, inquit, aſſentior Craſſo, ne aut de C. Lælij ſoceri mei, aut de huius generi aut arte, aut gloria detrahã: ſed duo, Craſſe vereor vt tibi poſsim concedere: vnum, quòd ab oratoribus ciuitates & ab initio conſtitutas, & ſæpe conſeruatas eſſe dixiſti: alterum, quòd remoto foro, concione, iudiciis, ſenatu, ſtatuiſti, oratorem in omni genere ſermonis & humanitatis eſſe perfectum. Quis enim tibi hoc conceſſerit, aut initio genus hominum in montibus ac ſiluis diſsipatum, non prudentium conſiliis compulſum potius, quàm diſertorum oratione delinitum, ſe

oppidis, mœnibúſque ſepſiſſe: aut verò reliquas vilitates aut in conſtituendis, aut in conſeruandis ciuitatibus, non à ſapientibus & fortibus viris, ſed à diſertis, ornatéque dicentibus eſſe inſtitutas? An verò tibi Romulus ille aut paſtores & conuenas congregaſſe, aut Sabinorum connubia coniunxiſſe, aut finitimorum vim repreſsiſſe eloquentia videtur, non conſilio & ſapientia ſingulari? Quid? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullio, quid? in ceteris regibus, quorum multa ſunt eximia ad conſtituendam remp. num quod eloquentiæ veſtigium appâret? Quid? exactis regibus? tametſi ipſam exactionem mente, non lingua perfectam L. Bruti eſſe cernimus: ſed deinceps omnia nónne plena conſiliorum, inania verborum videmus? Ego verò, ſi velim & noſtræ ciuitatis exemplis vti, & aliarum, plura proferre poſsim detrimenta publicis rebus, quàm adiumenta per homines eloquentiſsimos importata. Sed, vt reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis Craſſe vobis duobus, eloquentiſsimos audiſſe, Ti. & C. Sempronios: quorum pater homo prudens, & grauis, haud quaquam eloquens, & ſæpe aliâs, & maximè cenſor ſaluti reip. fuit. atque is non accurata quadam orationis copia, ſed nutu atque verbo libertinos in vrbanas tribus tranſtulit. quod niſi feciſſet, remp. quam nunc vix tenemus, iam diu nullam haberemus. At verò eius filij diſerti, & omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præſidis ad dicendum parati, cùm ciuitatem vel paterno conſilio, vel auitis armis florentiſsimam accepiſſent, iſta præclara gubernatrice, vt ais, ciuitatum eloquentia rempublicam diſsipauerunt. Quid? leges veteres, moréſque maiorum: quid? auſpicia, quibus & ego, & tu Craſſe, cum magna reip. ſalute præſumus: quid? religiones, & ceremoniæ: quid? hæc iura ciuilia, quæ iampridem in noſtra familia ſine vlla eloquentiæ laude verſantur: num aut inuenta ſunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoria teneo, diuinum hominem in dicendo, & M. AEmilium Porcinam, & C. ipſum Carbonem, quem tu adoleſcentulus perculiſti, ignarum legum, hæſitantem in maiorum inſtitutis, rudem in iure ciuili: & hæc ætas noſtra, præter te Craſſe, qui tuo magis ſtudio, quàm proprio munere aliquo diſertorum, ius à nobis ciuile didiciſti, quod interdum pudeat, iuris ignara eſt. Quòd verò in extrema oratione quaſi pro tuo iure ſumſiſti, oratorem in omni ſermone copioſiſsime poſſe verſari, id, niſi hîc in tuo regno eſſemus, non tuliſſem, multíſque præiſſem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manum conſertum vocarent, quòd in alienas poſſeſsiones tam temere irruiſſes. Agerent enim tecum lege primùm Pythagorêi omnes, atque Democritici, ceteríque in ſuo genere phyſici, vindicaréntque ornati homines in dicendo, & graues, quibuſcum tibi iuſto ſacramento contendere non liceret. Vrgerent præterea philoſophorum greges, iam ab illo fonte & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didiciſſe, nihil omnino quæſiſſe, nihil ſcire conuincerent: & cùm vniuerſi in te impetum feciſſent, tum ſingulæ familiæ litem tibi intenderent. Inſtaret Academia, quæ quicquid dixiſſes, id teipſum ſcire negaret. Stoici verò noſtri diſputationum ſuarum atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipſa, quæ propria oratorum putaſſes adiumenta atque ornamenta dicendi, ab ſe peti vincerent oportere: ac non ſolùm meliora, ſed etiam multo plura Ariſtotelem, Theophraſtúmque de his rebus, quàm omneis dicendi magiſtros ſcripſiſſe oſtenderent. Miſſos facio mathematicos, grammaticos, muſicos, quorum artibus veſtra iſta dicendi vis ne minima quidem ſocietate coniungitur. Quamobrem iſta tanta, támque multa profitenda Craſſe non cenſeo. ſatis id eſt magnum, quod potes præſtare, vt in iudiciis ea cauſa, quancunque tu dicis, melior & probabilior eſſe videatur: vt in concionibus & ſententiis dicendis tua plurimùm valeat oratio: vt denique prudentibus diſertè, ſtultis etiam verè dicere videaris. hoc amplius ſi quid poteris, non id mihi videbitur orator, ſed Craſſus ſua quadam propria, non communi oratorum facultate poſſe. Tum ille, Non ſum, inquit, neſcius Scæuola, iſta inter Græcos dici & diſceptari ſolere. audiui enim ſummos

homines, cùm quæſtor ex Macedonia veniſſem Athenas, florente Academia, vt temporibus illis ferebatur, quòd eam Carneades, & Clitomachus, & AEſchines obtinebant: erat etiam Metrodorus, qui cum illis vnà ipſum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, vt ferebant, acerrimum & copioſiſsimum: vigebat auditor Panætij illius tui Mneſarchus, & Peripatetici Critolaus & Diodorus: multi erant præterea clari in philoſophia & nobiles, à quibus omnibus vna pæne voce repelli oratorem à gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina, rerúmque maiorum ſcientia, ac tantùm in iudicia & conciunculas, tanquam in aliquod piſtrinum detrudi & compingi videbam. Sed ego neque illis aſſentiebar, neque harum diſputationum inuentori & principi longè omnium in dicendo grauiſsimo, & eloquentiſsimo Platoni, cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam. quo in libro, hoc maximè admirabar Platonem, quòd mihi in oratoribus irridendis, ipſe eſſe orator ſummus videbatur. verbi enim controuerſia iam diu torquet Græculos homines contentionis cupidiores, quàm veritatis. Nam ſiquis hunc ſtatuit eſſe oratorem, qui tantummodò poſsit in iure, aut in iudiciis, aut apud populum, aut in ſenatu copioſe loqui: tamen huic ipſi multa tribuat & concedat neceſſe eſt. Neque enim ſine multa pertractatione rerumpub. neque ſine legum, morum, iuris ſcientia, neque natura hominum incognita ac moribus, in ipſis rebus ſatis callidè verſari & perite poteſt. qui autem hæc cognouerit, ſine quibus ne illa quidem minima in cauſis quiſquam rectè tueri poteſt, quid huic abeſſe poterit de maximarum rerum ſcientia? Sin oratoris nihil vis eſſe, niſi compoſite, ornate, copioſe eloqui: quæro, idipſum quî poſsit aſſequi ſine ea ſcientia, quam ei non conceditis? dicendi enim virtus, niſi ei, qui dicit, ea de quibus dicit, percepta ſint, extare non poteſt. Quamobrem ſi ornate locutus eſt, ſicut fertur, & mihi videtur phyſicus ille Democritus, materies illa fuit phyſici, de qua dixit: ornatus verò ipſe verborum, oratoris putandus eſt. Et ſi Plato de rebus à ciuilibus controuerſiis remotiſsimis diuinitus eſt locutus, quod ego concedo: ſi item Ariſtoteles, ſi Theophraſtus, ſi Carneades in rebus iis, de quibus diſputauerunt, eloquentes, & in dicendo ſuaues atque ornati fuerunt: ſint hæ res, de quibus diſputant, in aliis quibuſdam ſtudiis: oratio quidem ipſa propria eſt huius vnius rationis, de qua loquimur & quærimus. Etenim videmus iiſdem de rebus ieiunè quoſdam & exiliter, vt eum quem acutiſsimum ferunt, Chryſippum, diſputauiſſe: neque ob eam rem philoſophiæ non ſatisfeciſſe, quòd non habuerit hanc dicendi ex arte aliena, facultatem. Quid ergo intereſt? aut quî diſcernes eorum, quos nominaui, vbertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac varietate, & elegantia non vtuntur? Vnum erit profectò, quod ij, qui bene dicunt, proprium afferunt, compoſita oratio & ornata, & artificio quodam & expolitione diſtincta. Hæc autem oratio, ſi res non ſubeſt ab oratore percepta & cognita, aut nulla ſit neceſſe eſt, aut omnium irriſione ludatur. Quid eſt enim tam furioſum, quàm verborum vel optimorum, atque ornatiſsimorum ſonitus inanis, nulla ſubiecta ſententia, nec ſcientia? Quicquid erit igitur quacunque ex arte, quocunque de genere, id orator, ſi tanquam clientis cauſam didicerit, dicet melius & ornatius, quàm ille ipſe eius rei inuentor atque artifex. Nam ſiquis erit, qui hoc dicat, eſſe quaſdam oratorum proprias ſententias atque cauſas, & certarum rerum forenſibus quaſi cancellis circunſcriptam ſcientiam: fatebor equidem in his magis aſsiduè verſari hanc noſtram dictionem: ſed tamen in iis ipſis rebus permulta ſunt, quæ iſti magiſtri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim neſcit maximam vim exiſtere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut odium, aut dolorem incitandis, vel ab hiſce iiſdem permotionibus ad lenitatem, miſericordiámque reuocandis? Quare niſi qui naturas hominum, vímque omnem humanitatis, cauſáſque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perſpexerit: dicendo, quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philoſophorum putatur proprius: neque orator, me auctore vnquam repugnabit: ſed cùm illis cognitionem

rerum

rerum conceſſerit, quòd in ea ſolùm illi voluerunt elaborare: tractationem orationis, quæ ſine illa ſcientia nulla eſt, ſibi aſſumet. Hoc enim eſt proprium oratoris, quod ſæpe iam dixi, oratio grauis & ornata, & hominum ſenſibus, ac mentibus accommodata. Quibus de rebus Ariſtotelem & Theophraſtum ſcripſiſſe fateor. Sed vide, ne hoc Scæuula totum ſit à me. nam ego, quæ ſunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: iſti, quæ de his rebus diſputant, oratorum eſſe concedunt. Itaque ceteros libros artis ſuæ nomine: hos rhetoricos & inſcribunt, & appellant. Etenim, cùm illi in dicendo inciderint loci (quod perſæpe éuenit) vt de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de hominum, de gentium iure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere ſit dicendum: clamabunt credo omnia gymnaſia, atque omnes philoſophorum ſcholæ, ſua eſſe hæc omnia propriè, nihil omnino ad oratorem pertinere. Quibus ego, vt his de rebus in angulis omnibus conſumendi otij cauſa diſſerant, cùm conceſſero, illud tamen oratori tribuam & dabo, vt ea de quibus illi tenui quodam, exanguique ſermone diſputant, hic cum omni grauitate & iucunditate explicet. Hæc ego cum ipſis philoſophis tum Athenis diſſerebam. cogebat enim me Marcus Marcellus hic noſter: qui nunc ædilis curulis eſt: & profectò, niſi ludos nunc faceret, huic noſtro ſermoni intereſſet: at tum erat adoleſcentulus his ſtudiis mirifice deditus. Iam verò de legibus inſtituendis, de bello, de pace, de ſociis, de veſtigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, ætatéſque deſcripto, vel Græci dicant, ſi volunt, Lycurgum, aut Solonem (quanquam illos quidem cenſemus in numero eloquentium reponendos) ſciſſe melius, quàm Hyperidem, aut Demoſthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos: vel noſtri decemuiros, qui XII tabulas perſcripſerunt, quos neceſſe eſt fuiſſe prudenteis, anteponant in hoc genere & Ser. Galbæ, & ſocero tuo C. Lælio, quos conſtat dicendi gloria præſtitiſſe. nunquam enim negabo eſſe quaſdam arteis proprias eorum, qui in his cognoſcendis atque tractandis ſtudium omne ſuum poſuerunt: ſed oratorem plenum atque perfectum eſſe eum dicam, qui de omnibus rebus poſsit varie, copioséque dicere. Etenim ſæpe in iis cauſis, quas omneis proprias eſſe oratorum confitentur, eſt aliquid, quod non ex vſu forenſi, quem ſolum oratoribus conceditis, ſed ex obſcuriore aliqua ſcientia ſit promendum, atque aſſumendum. Quæro enim, num poſsit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici ſine rei militaris vſu, aut ſæpe etiam ſine regionum terreſtrium aut maritimarum ſcientia? num apud populum de legibus iubendis aut vetandis, num in ſenatu de omni rep. dici ſine ſumma rerum ciuilium cognitione & prudentia? num admoueri poſsit oratio ad ſenſus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos, (quod vnum in oratione dominatur) ſine diligentiſsima perueſtigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis ac moribus à philoſophis explicantur? Atque haud ſcio an minus vobis hoc ſim probaturus. equidem non dubitabo, quod ſentio, dicere. phyſica iſta ipſa, quæ paullo antè, & mathematica, & ceterarum artium propria poſuiſti, ſcientiæ ſunt eorum, qui illa profitentur: illuſtrare autem oratione ſiquis iſtas ipſas arteis velit, ad oratoris eis confugiendum eſt facultatem. Neque enim ſi Philonem illum architectum, qui Athenienſibus armamentarium fecit, conſtat perdiſerte populo rationem operis ſui reddidiſſe, exiſtimandum eſt architecti potius artificio diſertum, quàm oratoris fuiſſe: nec ſi huic M. Antonio pro Hermodoro fuiſſet de naualium opere dicendum, non, cùm ab illo cauſam didiciſſet, ipſe ornate de alieno artificio, copioſeque dixiſſet. neque verò Aſclepiades is, quo nos medico, amicóque vſi ſumus, tum cùm eloquentia vincebat ceteros medicos, in eo ipſo, quòd ornate dicebat, medicinæ facultate vtebatur, non eloquentiæ. Atque illud eſt probabilius, neque tamen verũ, quod Socrates dicere ſolebat, omneis in eo, quod ſciret, ſatis eſſe eloquẽteis. Illud eſt verius, neque quenquam in eo diſertum eſſe poſſe, quod neſciat: neque, ſi id optime ſciat, ignarúſque ſit faciendæ ac poliendæ orationis, diſerte id ipſum poſſe, de quo

oratoris definitio.

ſciat, dicere. Quamobrem ſiquis vniuerſam & propriam oratoris vim definire,complectíque vult, is orator erit mea ſententia, hoc tam graui dignus nomine, qui quæcunque res inciderit,quæ ſit dictione explicanda, prudenter,& compoſite, & ornate, & memoriter dicat,cum quadam etiam actionis dignitate.Sin cuipiam nimis infinitum videtur, quod ita poſui,quacunque de re:licet hinc,quantum cuique videbitur, circuncidat atque amputet: tamen illud tenebo, ſi, quæ ceteris in artibus aut ſtudiis ſita ſunt,orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ ſint in diſceptationibus, atque in vſu forenſi: tamen his de rebus ipſis ſi ſit ei dicendum,cùm cognouerit ab iis,qui tenent quæ ſint in quaque re: multo oratorem melius, quàm ipſos illos, quorum eæ ſint artes, eſſe dicturum. Ita ſi de re militari dicendum erit huic Sulpicio: quæret à C. Mario affini noſtro: & cùm acceperit,ita pronunciabit,vt ipſi Mario pæne hic melius,quàm ille ipſe ſcire videatur.Sin de iure ciuili: tecum communicabit, téque hominem prudentiſsimum & peritiſsimum, In iis ipſis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte ſuperabit. Sin qua res inciderit, in qua de natura, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo,de continentia, de dolore, de morte dicendum ſit: forſitan ſi ei ſit viſum (etſi hæc quidem noſſe debet orator) cum Sex. Pompeio erudito homine in philoſophia communicabit. Hoc profectò efficiet, vt quancunque rem à quoque cognorit,de ea multo dicat ornatius,quàm ille ipſe vnde cognorit. Sed ſi me audierit, quoniam philoſophia ipſa in treis parteis eſt diſtributa,in naturæ obſcuritatem, in diſſerendi ſubtilitatem, in vitam atque mores: duo illa relinquamus, ídque largiamur inertiæ noſtræ: tertium verò, quod ſemper oratoris fuit, niſi tenebimus: nihil oratori, in quo magnus eſſe poſsit, relinquemus. Quare hic locus de vita & moribus,totus eſt oratori perdiſcendus: cetera, ſi non didicerit,tamen poterit, ſiquando opus erit,ornare dicendo, ſi modò erunt ad eum delata,& ei tradita. Etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarum aſtrologiæ ornatiſsimis atque optimis verſibus Aratum de cælo, ſtellíſque dixiſſe: ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſsimum Nicandrum Colophonium poëtica quadam facultate, non ruſtica, ſcripſiſſe præclare: quid eſt cur non orator de rebus iis eloquentiſsime dicat, quas ad certam cauſam, tempúſque cognorit? Eſt enim finitimus oratori poëta, numeris aſtrictior paullo,verborum autem licentia liberior, multis verò ornandi generibus ſocius ac pæne par: in hoc quidem certe idem, nullis vt terminis circunſcribat, aut definiat ius ſuum, quo minus ei liceat eadem illa facultate & copia vagari quà velit. Nanque illud quare Scæuula negaſti te fuiſſe laturum, niſi in meo regno eſſes, quòd in omni genere ſermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum eſſe debere? Nunquam me hercule hoc dicerem,ſi eum,quem fingo,meipſum eſſe arbitrarer: ſed,vt ſolebat C.Lucillius ſæpe dicere, homo tibi ſubiratus, mihi propter eam ipſam cauſam minus,quàm volebat, familiaris, ſed tamen & doctus, & perurbanus: ſic ſentio, hominem neminem eſſe in oratorum numero habendum, qui non ſit omnibus iis artibus, quæ ſunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipſis ſi in dicendo non vtimur, tamen appâret, atque extat vtrùm ſimus earum rudes,an didicerimus: vt qui pila ludunt, non vtuntur in ipſa luſione artificio proprio palæſtræ,ſed indicat ipſe motus,didiceríntne palæſtrã,an neſciant: & vt,qui aliquid fingunt, etſi tum pictura nihil vtuntur, tamen vtrùm ſciant pingere, an neſciant, non obſcurum eſt: ſic in orationibus hiſce ipſis iudiciorum, concionum, ſenatus, etiam ſi propriæ ceteræ non adhibeantur artes, tamen facilè declaratur, vtrùm is qui dicat tantummodo in hoc declamatorio ſit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus inſtructus acceſſerit. Tum ridens Scæuula, Non luctabor, inquit, tecum Craſſe, amplius. id enim ipſum, quod contra me locutus es, artificio quodam es conſecutus, vt & mihi, quæ ego vellem non eſſe oratoris, concederes: & ea ipſa neſcio quo modo rurſus detorqueres, atque oratori propria traderes. Cùm ego prætor Rhodum veniſſem, & cum ſummo illo doctore iſtius diſciplinæ Apollonio, ea quæ à Panætio acceperam, contuliſſem: irriſit ille quidem, vt ſolebat, philoſophiam

philoſophia diſtributio in partes 3.

poëta, oratori finitimus.

phiam atque contemſit, multáque non tam grauiter dixit, quàm facetè: tua autem fuit oratio eiuſmodi, non vt vllam artem, doctrinámue contemneres, ſed vt omneis comites ac miniſtras oratoris eſſe diceres: quas ego, ſiquis ſit vnus complexus omneis, idémque ſi ad eas facultates iſtam ornatiſsimæ orationis adiunxerit, non poſſum dicere, eum non egregium quendam hominem atque admirandum fore: ſed is, ſiquis eſſet, aut ſi etiam vnquam fuiſſet, aut verò ſi eſſe poſſet, tu eſſes vnus profectò: qui & meo iudicio, & omnium, vix vllam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquiſti. Verùm ſi tibi ipſi nihil deeſt, quod in forenſibus rebus, ciuilibúſque verſetur, quin ſcias: neque eam tamen ſcientiam, quam adiungis oratori, complexus es: videamus ne plus ei tribuas, quàm res & veritas ipſa concedat. Hîc Craſſus, Memento, inquit, me non de mea, ſed de oratoris facultate dixiſſe. Quid enim nos aut didicimus, aut ſcire potuimus, qui antè ad agendum, quàm ad cognoſcendum venimus? quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorũ negotiis res ipſa antè confecit, quàm poſſemus aliquid de rebus tãtis ſuſpicari? Quòd ſi tibi tantum in nobis videtur eſſe, quibus etiam ſi ingenium, vt tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam ſtudium illud dicendi acerrimum defuit: quid cenſes, ſi ad alicuius ingenium vel maius, illa, quæ ego non attigi, acceſſerint? qualẽ illum & quantum oratorem futurum? Tum Antonius, Probas mihi, inquit, iſta Craſſe, quæ dicis: nec dubito quin multo locupletior in dicendo futurus ſit, ſiquis omnium rerum, atque artium rationem, naturamque comprehenderit. Sed primùm id difficile factu eſt, præſertim in hac noſtra vita, noſtríſque occupationibus: deinde illud etiam verendum eſt, ne abſtrahamur ab hac exercitatione, & conſuetudine dicendi populari & forenſi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis eſſe videtur eorum hominum, de quibus paullo antè dixiſti: quamuis illi ornate & grauiter aut de natura rerũ, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus eſt verborum, & lætum, ſed palæſtræ magis & olei, quàm huius ciuilis turbæ ac fori. Nanque egomet, qui ſerò ac leuiter Græcas litteras attigiſſem, tamen cum pro cõſule in Ciliciam proficiſcens, Athenas veniſſem, complureis tum ibi dies ſum propter nauigandi difficultatem cõmoratus. ſed cùm quotidie mecũ haberem homines doctiſsimos, eos ferè ipſos, qui abs te modò ſunt nominati, cúmque hoc neſcio quomodo apud eos increbruiſſet, me in cauſis maioribus, ſicuti te, ſolere verſari: pro ſe quiſque eorum, vt quiſque poterat, de officio & ratione oratoris diſputabat. Horũ alij, ſicut iſte ipſe Mneſarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil eſſe dicebat, niſi quoſdam operarios lingua celeri & exercitata: oratorem autem, niſi qui ſapiens eſſet, eſſe neminem: atque ipſam eloquentiam, quòd ex bene dicendi ſcientia conſtaret, vnam quandam eſſe virtutem: &, qui vnam virtutem haberet, omneis habere: eáſque eſſe inter ſe æqualeis & pares. ita, qui eſſet eloquens, eum virtutes omneis habere, atque eſſe ſapientem. Sed hæc erat ſpinoſa quædam, & exilis oratio, longéque à noſtris ſenſibus abhorrebat. Carneades verò multo vberius iiſdem de rebus loquebatur, non quo aperiret ſententiam ſuam (hic enim mos erat patrius Academiæ, aduerſari ſemper omnibus in diſputando) ſed tum maxime tamen hoc ſignificabat, eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere, neque poſſe quenquam facultatem aſſequi dicendi, niſi qui philoſophorum inuenta didiciſſet. Diſputabant contrà diſerti homines Athenienſes, & in rep. cauſiſque verſati, in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus hoſpes meus: qui cùm diceret eſſe quandam prudentiam, quæ verſaretur in perſpiciendis rationibus conſtituendarum & regendarum rerum publicarum: excitabatur homo promtus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum atque copia. Omneis enim parteis illius ipſius prudentiæ petendas eſſe à philoſophia docebat, neque ea, quæ ſtatuerentur in repub. de diis immortalibus, de diſciplina iuuentutis, de iuſtitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium: ceteráque, ſine quibus ciuitates aut eſſe, aut benè moratæ eſſe non poſſent, vſquã in eorum libris inueniri. Quòd ſi tantã vim rerum maxima-

Academicorũ philoſophorũ mos

rum arte ſua rhetorici illi doctores complecterentur, quærebat cur de proœmiis, & epilogis, & huiuſmodi nugis (ſic enim appellabat) referti eſſent eorum libri: de ciuitatibus conſtituendis, de ſcribendis legibus, de æquitate, de iuſtitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, littera in eorum libris nulla inueniretur. Ipſa verò præcepta ſic illudere ſolebat, vt oſtenderet non modò eos illius expertes eſſe prudentiæ, quam ſibi aſciſcerent, ſed ne hanc quidem ipſam dicendi rationem, ac viam noſſe. Caput enim eſſe arbitrabatur oratoris, vt & ipſis, apud quos ageret, talis, qualem ſe ipſe eſſe optaret, videretur: id fieri vitæ dignitate, de qua nihil rhetorici iſti doctores in præceptis ſuis reliquiſſent: & vti eorum, qui audirent, ſic afficerentur animi, vt eos affici vellet orator: quod ita fieri nullo modo poſſe aiebat, niſi cognoſceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem mouerentur. Hæc autem eſſe penitus in media philoſophia retruſa, atque abdita, quæ iſti rhetores ne primoribus quidem labris attigiſſent. Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis refellere conabatur. memoriter enim multa ex orationibus Demoſthenis præclare ſcripta pronuncians, docebat, illum in animis vel iudicum, vel populi in omnem partem dicendo permouendis, non fuiſſe ignarum, quibus ea rebus conſequeretur: quæ negaret ille ſine philoſophia quenquam ſcire poſſe. Huic reſpondebat, non ſe negare Demoſthenem ſummam prudentiam, ſummámque vim habuiſſe dicendi: ſed ſiue ille hoc ingenio potuiſſet, ſiue id quod conſtaret, Platonis ſtudioſus audiendi fuiſſet, non quid ille potuiſſet, ſed quid iſti docerent, eſſe quærendum. Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, vt omnino diſputaret, nullam artem eſſe dicendi: ídque cùm argumentis doceret, quòd ita nati eſſemus, vt & blandiri ſuppliciter iis, à quibus eſſet petendum, & aduerſarios minaciter terrere poſſemus, & rem geſtam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod contrà diceretur, refellere: ad extremum deprecari aliquid & conqueri, quibus in rebus omnis oratorum verſaretur facultas: & cùm conſuetudo, exercitatióque & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. Nam primùm quaſi dedita opera neminem ſcriptorem artis, ne mediocriter quidem diſertum fuiſſe dicebat, cùm repeteret vſque à Corace neſcio quo, & Tiſia, quos artis illius inuentores & principes fuiſſe conſtaret: eloquentiſsimos autē homines, qui iſta nec didiciſſent, nec omnino ſcire curaſsent, innumerabileis quoſdam nominabat: in quibus etiam ſiue ille irridens, ſiue quòd ita putaret, atque ita audiſset, me in illo numero, qui illa non didiciſsem, & tamen (vt ipſe dicebat) poſsem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum ego illi alterum facilè aſsentiebar, nihil me didiciſse: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipſum errare arbitrabar. Artem verò negabat eſse vllam, niſi quæ cognitis, penitúſque perſpectis, & in vnum exitum ſpectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia eſſe & incerta: cùm & dicerentur ab iis, qui ea omnia non planè tenerent, & audirentur ab iis, quibus non ſcientia eſſet tradenda, ſed exigui temporis aut falſa, aut certe obſcura opinio. Quid multa? ſic mihi tum perſuadere videbatur, neque artificium vllum eſſe dicendi, neque quenquam poſſe, niſi qui illa, quæ à doctiſsimis hominibus in philoſophia dicerentur, cognoſſet, aut callide, aut copioſe dicere. Quibus dicere Carneades ſolebat, ingenium tuum Craſſe vehementer admirans, me ſibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in diſputando eſſe viſum. Túmque ego hac eadem opinione adductus, ſcripſi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente & inuito excidit, & peruēnit in manus hominum, diſertos me cognoſse nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quòd eum ſtatuebam diſertum, qui poſſet ſatis acute atque dilucide apud mediocreis homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquentem verò, qui mirabilius & magnificentius augere poſset atq; ornare quæ vellet, omneíſque omnium rerum, quæ ad dicēdum pertinerent, fonteis animo ac memoria contineret. Id ſi eſt difficile nobis, qui antè quàm ad diſcēdum ingreſsi ſumus, obrui-

Artis definitio,

mur

mur ambitione & foro:ſit tamen in re poſitum atque natura. Ego enim, quantum auguror coniectura,quantáque ingenia in noſtris hominibus eſse video,non deſpero fore aliquem aliquando,qui & ſtudio acriore,quàm nos ſumus, atque fuimus , & otio ac facultate diſcendi maiore ac maturiore,& labore atque induſtria ſuperiore,cùm ſe ad audiendum,legendum,ſcribendúmq; maiore opera dederit,exiſtat talis orator,qualē quærimus: qui iure non ſolùm diſertus,ſed etiam eloquens dici poſsit: qui tamen mea ſententia,aut hic eſt iam Craſsus,aut ſiquis pari fuerit ingenio,pluráque quàm hic & audierit,& lectitarit & ſcripſerit,paullum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpicius, Inſperanti mihi, inquit,& Cottæ,ſed valde optanti vtrique noſtrum cécidit, vt in iſtum ſermonem, Craſse,delaberemini.nobis enim huc veniētibus ſatis iucundum fore videbatur , ſi,cùm vos de rebus aliis loqueremini , tamen nos aliquid ex ſermone veſtro memoria dignum excipere poſsemus :vt verò penitus in eam ipſam totius huius vel ſtudij, vel artificij , vel facultatis diſputationem pæne intimam perueniretis , vix optandum nobis videbatur. Ego enim qui ab ineunte ætate incenſus eſsem ſtudio vtriuſque veſtrûm, Craſsi verò etiam amore,cùm ab eo nuſquam diſcederem : verbum ex eo nunquam elicere potui de vi ac ratione dicendi,cùm & per me ipſum egiſsem,& per Druſum ſæpe tētaſsem:quo in genere tu Antoni(verè loquar)nunquam mihi percunctanti,aut quærenti aliquid defuiſti,& perſæpe me,quæ ſoleres in dicendo obſeruare,docuiſti.Nunc quoniam vterque veſtrûm patefecit earum rerum aditum,quas quærimus,& quoniam princeps Craſſus eius ſermonis ordiendi fuit: date nobis hanc veniam,vt ea,quæ ſentitis de omni genere dicendi,ſubtiliter perſequamini. Quod quidem ſi erit à vobis impetratum,magnam habebo Craſse huic palæſtræ,& Tuſculano tuo gratiam,& longè Academiæ illi, ac Lycio tuū hoc ſuburbanum gymnaſium anteponam. Tum ille, Immò verò,inquit, Sulpici,rogemus Antonium,qui & poteſt facere id,quod requiris,& conſueuit,vt te audio dicere. Nā me quidem & fateor ſemper à genere hoc toto ſermonis refugiſſe , & tibi cupienti atque inſtanti ſępiſsime negaſſe tute paullo antè dixiſti:quod ego non ſuperbia,neque inhumanitate faciebam , neque quo tuo ſtudio rectiſsimo, atque optimo non obſequi vellem: (præſertim cùm te vnum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptúmque cognoſſem) ſed mehercule iſtius diſputationis inſolentia,atq; earum rerū,quæ quaſi in arte traduntur , inſcientia. Tum Cotta, Quoniam id quod difficillimum nobis videbatur , vt omnino de his rebus Craſſe loquerere , aſſecuti ſumus : de reliquo iam noſtra culpa fuerit,ſi te,niſi omnia quæ percunctati erimus,explicaris,dimiſerimus. De his,credo,rebus, inquit Craſſus, vt in cretionibus ſcribi ſolet , quibus ſciam, poteróque. Tum ille, Nam quod tu non poteris,aut neſcies,quis noſtrûm tam impudens eſt,qui ſe ſcire,aut poſſe poſtulet? Iſta verò conditione , dum mihi liceat negare poſſe , quod non potero , & fateri neſcire,quod neſciam:licet, inquit Craſſus, veſtro arbitratu percunctemini. Atque,inquit Sulpicius,hoc primùm ex te, de quo modò Antonius expoſuit,quid ſentias, quærimus,exiſtiméſne artem aliquem eſſe dicendi. Quid? mihi nunc vos,inquit Craſſus,tanquam alicui Græculo otioſo & loquaci,& fortaſſe docto atque erudito,quęſtiunculam, de qua meo arbitratu loquar,ponitis? Quando enim me iſta curaſſe,aut cogitaſſe arbitramini , & non ſemper irriſiſſe potius eorum hominum impudentiam , qui cùm in ſchola aſſediſſent,in maxima hominum frequentia , dicere iuberent , ſiquis quid quæreret? quod primum ferunt Leontinum feciſſe Gorgiam , qui permagnum quiddam ſuſcipere ac profiteri videbatur,cum ſe ad omnia de quibus quiſque audire vellet,eſſe paratum denunciaret. Poſtea verò vulgò hoc facere cœperunt, hodiéque faciunt , vt nulla ſit res, neque tanta, neque tam improuiſa, neque tam noua,de qua non ſe omnia,quæ dici poſſunt,profiteátur eſſe dicturos.Quòd ſi te Cotta arbitrarer,aut te Sulpici de iis reb' audire velle,adduxiſsē huc Græcū aliquē,qui vos iſtiuſmodi diſputationib' delectaret:quod ne nūc quidē difficile factu eſt.Eſt enim apud M. Piſonē adoleſcentē huic ſtudio deditum, ſummo hominem ingenio, noſtriq; cupidiſsimū,Peripateticus Staſeas homo nobis ſanè

familiaris, & (vt inter homines peritos conſtare video) in illo ſuo genere omnium princeps. Quem tu mihi, inquit Mucius, Staſeam, quem Peripateticum narras? gerendus eſt tibi mos adoleſcentibus, Craſſe, qui non Græci alicuius quotidianam loquacitatem ſine vſu, neque ex ſcholis cantilenam requirunt: ſed ex homine omnium ſapientiſsimo atque eloquentiſsimo, atque ex eo, qui non in libellis, ſed in maximis cauſis, & in hoc domicilio imperij & gloriæ ſit conſilio linguáque princeps: cuius veſtigia perſequi cupiũt, eius ſententiam ſciſcitãtur. Equidem te cùm in dicendo ſemper putaui deum, tum verò tibi nunquam eloquentiæ maiorem tribui laudem, quàm humanitatis, qua nunc te vti vel maxime decet, neque defugere eam diſputationem, ad quam te duo excellentis ingenij adoleſcentes cupiunt accedere. Ego verò, inquit, iſtis obſequi ſtudeo, neque grauabor breuiter meo more, quid quaque de re ſentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere Scæuula fas mihi eſſe non puto) reſpondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, ſed omnem contentionem inter homines doctos in verbi controuerſia poſitam. Nam ſi ars ita definitur, vt paullo antè expoſuit Antonius, ex rebus penitus perſpectis, planéque cognitis, atque ab opinionis arbitrio ſeiunctis, ſcientiáque comprehenſis: non mihi videtur ars oratoris eſſe vlla. Sunt enim varia, & ad vulgarem popularémque ſenſum accõmodata omnia genera huius forenſis noſtræ dictionis. Sin autem ea quæ obſeruata ſunt in vſu, ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis animaduerſa ac notata, verbis deſignata, generibus illuſtrata, partibus diſtributa ſunt: (id quod fieri potuiſſe video) non intelligo, quamobrem non, ſi minùs illa ſubtili definitione, at hac vulgari opinione ars eſſe videatur. Sed ſiue eſt ars, ſiue artis quædam ſimilitudo, non eſt ea quidem negligenda: verùm intelligendum eſt, alia quædam ad conſequendam eloquentiam eſſe maiora. Tum Antonius vehementer ſe aſſentiri Craſſo dixit, quòd neque ita artem amplecteretur, vt ij ſolerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent, neque rurſum eam totam, ſicut plerique philoſophi facerent, repudiaret. Sed exiſtimo, inquit, gratum te his, Craſſe, facturum, ſi iſta expoſueris, quæ putas ad dicendum plus, quàm ipſam artem poſſe prodeſſe. Dicam equidem quoniã inſtitui, petámque à vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quanquam moderabor ipſe mihi, ne, vt quidam magiſter atque artifex, ſed quaſi vnus è togatorum numero, atque ex forenſi vſu homo mediocris, neque omnino rudis, videar non ipſe à me aliquid promſiſſe, ſed fortuitò in ſermonem veſtrum incidiſſe. Equidem cùm peterem magiſtratus, ſolebam in prenſando dimittere à me Scæuulam, cùm ei ita dicerem, me velle eſſe ineptum. id erat petere blandius: quod niſi ineptè fieret, bene non poſſet fieri. hunc autem eſſe hominem vnum ex omnibus, quo præſente ego ineptum me eſſe minime vellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum teſtem & ſpectatorem fortuna conſtituit. Nam quid eſt ineptius, quàm de dicendo dicere, cùm idipſum dicere nunquam ſit non ineptũm, niſi cùm eſt neceſſarium? Perge verò, Craſſe, inquit Mucius. iſtam enim culpam, quam vereris, ego præſtabo. Sic igitur ſentio, inquit Craſſus, naturam primùm, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neque verò iſtis, de quibus paullo antè dixit Antonius, ſcriptoribus artis rationem dicendi & viam, ſed naturam defuiſſe. Nam & animi atque ingenij celeres quidam motus eſſe debent, qui & ad excogitandum acuti, & ad explicandum ornandúmque ſint vberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni. Sed ſiquis eſt, qui hæc putet arte accipi poſſe, quod falſum eſt (præclare enim ſe res habeat, ſi hæc accendi, aut commoueri arte poſsint: inſeri quidem, & donari ab arte non poſſunt omnia: ſunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certè cum ipſo homine naſcuntur, linguæ ſolutio, vocis ſonus, latera, vires, conformatio quædam & figura totius oris & corporis? Neque hæc ita dico, vt ars aliquid limare non poſsit: (neque enim ignoro, & quæ bona ſint, fieri meliora poſſe doctrina: & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi poſſe) ſed ſunt quidam aut ita lingua hæſitantes, aut ita voce abſoni, aut ita vultu motúque corporis vaſti atque agreſtes, vt etiam ſi ingeniis atque arte valeant, tamen in oratorum

torum numerum venire non poſsint.ſunt autem quidam ita in iiſdem rebus habiles, ita naturæ muneribus ornati, vt non nati,ſed ab aliquo deo facti eſſe videantur. Magnum quoddam eſt onus atque munus, ſuſcipere,atque profiteri, ſe eſſe omnibus ſilentibus vnum,maximis de rebus, magno in conuentu hominum audiendum. adeſt enim ferè nemo, qui non acutius atque acrius vitia in dicente, quàm recta videat. ita quicquid eſt in quo offenditur, id etiam illa,quæ laudanda ſunt,obruit. Neque hæc in eam ſententiam diſputo, vt homines adoleſcenteis, ſiquid naturale fortè non habeant, omnino à dicendi ſtudio deterream. Quis enim non videt C. Cælio æquali meo magno honori fuiſſe homini nouo illam ipſam, quancunque aſſequi potuerit, in dicendo mediocritatem? quis veſtrûm æqualem meum Qu. Varium,vaſtum hominem atque fœdum, nõ intelligit illa ipſa facultate,quancunque habet, magnam eſſe in ciuitate gratiam conſecutum? Sed quia de oratore quærimus, fingendus eſt nobis oratione noſtra detractis omnibus vitiis orator,atque omni laude cumulatus. Neque enim ſi multitudo litium, ſi varietas cauſarum, ſi hæc turba & barbaria forenſis dat locum vel vitioſiſsimis oratoribus, idcircò nos hoc quod quærimus,omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non vtilitas quæritur neceſſaria, ſed animi libera quædam oblectatio,quàm diligenter,& quàm propè faſtidioſè iudicamus? Nullæ enim lites, neque controuerſiæ ſunt,quæ cogant homines,ſicut in foro non bonos oratores,item in theatro actores malos perpeti. Eſt igitur oratori diligenter prouidendum, non vti illis ſatisfaciat, quibus neceſſe eſt: ſed vt iis admirabilis eſſe videatur, quibus libere liceat iudicare. Ac ſi quæritis planè quid ſentiam, enunciabo apud homines familiariſsimos,quod adhuc ſemper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiam qui optime dicunt, quiſque id facillime atque ornatiſsime facere poſſunt, tamen niſi timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur,pæne impudentes videntur, tametſi id accidere non poteſt. Vt enim quiſque optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, varióſque euentus orationis, hominúmque expectationem pertimeſcit. Qui verò nihil poteſt dignum re,dignum nomine oratoris,dignum hominum auribus efficere,atque edere, is mihi etiam ſi commouetur in dicendo, tamen impudens videtur. non enim pudendo,ſed non faciendo id,quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem verò non pudet(id quod in pleriſque video) hunc ego non reprehenſione ſolùm,ſed etiam pœna dignum puto. Equidem & in vobis animaduertere ſoleo,& in me ipſo ſæpiſsime experior, vt exalbeſcam in principiis dicendi, & tota mente, atque omnibus artubus contremiſcam. Adoleſcentulus verò ſic initio accuſationis exanimatus ſum, vt hoc ſummum beneficium Quinto Maximo debuerim, quòd continuò conſilium dimiſerit, ſimulac me fractum ac debilitatum metu viderit.

Hîc omnes Craſſo aſſenſi ſignificare, & colloqui inter ſe cœperunt. fuit enim mirificus quidam in Craſſo pudor:qui tamen non modò non obeſſet eius orationi, ſed etiam probitatis commendatione prodeſſet. Tum Antonius,Sæpe,vt dicis, inquit, animaduerti Craſſe,& te & ceteros ſummos oratores, quanquam tibi par, mea ſententia,nemo vnquã fuit,in dicendi exordio permoueri.Cuius quidem rei cùm cauſam quærerem, quidnam eſſet,cur,vt in quoque oratore plurimùm eſſet,ita maxime is pertimeſceret:has cauſas inueniebam duas.vnam,quòd intelligerent ij,quos vſus ac natura docuiſſet,nonnunquam ſummis oratoribus non ſatis ex ſententia euentum dicendi procedere. ita non iniuria quotieſcunque dicerent,id quod aliquando poſſet accidere,ne tum illud ipſum accideret,timere:Altera eſt hæc, de qua queri ſæpe ſoleo. ceterarum hominum artium ſpectati & probati,ſiquando aliquid minus bene fecerunt,quàm ſolent:aut noluiſſe,aut valetudine impediti non potuiſſe conſequi id,quod ſcirent, putantur.Noluit, inquiunt,hodie agere Roſcius,aut crudior fuit.Oratoris peccatum,ſiquod eſt animaduerſum,ſtultitię peccatum videtur. ſtultitia autem excuſationem non habet:quia nemo videtur,aut,quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, ſtultus fuiſſe. quo etiam grauius iudicium in dicendo ſubimus. quoties enim dicimus,toties de nobis iudicatur: &,qui ſemel in geſtu pec-

cauit, non continuò exiſtimatur neſcire geſtum . cuius autem in dicendo aliquid reprehenſum eſt:aut æterna in eo, aut certè diuturna valet opinio tarditatis.Illud verò quod à te dictum eſt,eſſe permulta,quę orator,niſi à natura haberet,non multùm à magiſtro adiuuaretur:valde tibi aſſentior: ínque eo vel maxime probaui ſummum illum doctorem Alabandenſem Apollonium,qui cùm mercede doceret,tamen non patiebatur, eos,quos iudicabat non poſſe oratores euadere , operam apud ſeſe perdere , dimittebátque : & ad quancunque artem putabat eſſe aptum, ad eam impellere atque hortari ſolebat . Satis eſt enim ceteris artificiis percipiendis tantummodo ſimilem eſſe hominis,& id quod tradatur, vel etiam inculcetur,ſiquis fortè ſit tardior, poſſe percipere animo, & memoria cuſtodire.non quæritur mobilitas linguæ,non celeritas verborum,non denique ea,quæ nobis non poſſumus fingere,facies,vultus,ſonus. In oratore autem acumen dialecticorum, ſententiæ philoſophorum,verba propè poetarum, memoria iuriſconſultorum, vox tragœdorum,geſtus pæne ſummorum actorum eſt requirendus . Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri poteſt. quæ enim ſingularum rerum artifices,ſingula ſi mediocriter adepti ſunt ,probantur : ea niſi omnia ſumma ſunt in oratore , probari non poſſunt . Tum Craſſus , Atqui vide , inquit , in artificio perquàm tenui & leui quanto plus adhibeatur diligentiæ,quàm in hac re , quam conſtat eſſe maximam. Sæpe enim ſoleo audire Roſcium,cùm ita dicat,ſe adhuc reperire diſcipulum,quẽ quidem probaret , potuiſſe neminem:non quo non eſſent quidam probabiles : ſed quia, ſi aliquid modò eſſet vitij,id ferre ipſe non poſſet. Nihil eſt enim tam inſigne,nec tam ad diuturnitatem memoriæ ſtabile,quàm id,in quo aliquid offenderis.Itaque,vt ad hanc ſimilitudinem huius hiſtrionis oratoriam laudem dirigamus, videtíſne quàm nihil ab eo, niſi perfecte, nihil niſi cum ſumma venuſtate fiat ? nihil niſi ita, vt deceat, & vti omneis moueat atque delectet? Itaque hoc iandiu eſt conſecutus, vt in quo quiſque artificio excelleret , is in eo genere Roſcius diceretur . Hanc ego abſolutionem , perfectionémque in oratore deſiderans , à qua ipſe longè abſum,facio impudenter . mihi enim volo ignoſci,ceteris ipſe non ignoſco. Nam,qui non poteſt,qui vitioſe facit,quem denique non decet,hunc(vt Apollonius iubebat) ad id,quod facere poſſit,detrudendum puto . Num tu igitur,inquit Sulpicius,me,aut hunc Cottam ius ciuile , aut rem militarem iubes diſcere? nam quis ad iſta ſumma, atque in omni genere perfecta poteſt peruenire? Tum ille, Ego verò,inquit,quòd in vobis egregiam quandam ac præclaram indolem ad dicendum eſſe cognoui , idcirco hæc expoſui omnia : nec magis ad eos deterrendos , qui non poſſent, quàm ad vos,qui poſſetis,exacuendos accommodaui orationem meam.& quanquam in vtroque veſtrûm ſummum eſſe ingenium, ſtudiúmque perſpexi, tamen hæc,quæ ſunt in ſpecie poſita , de quibus plura fortaſſe dixi,quàm ſolent Græci dicere,in te,Sulpici,diuina ſunt . Ego enim neminem nec motu corporis , neque ipſo habitu,atque forma aptiorem , nec voce pleniorem , aut ſuauiorem mihi videor audiſſe: quæ,quibus à natura minora data ſunt,tamen illud aſſequi poſſunt, vt iis quæ habeant , modice & ſcienter vtantur , & vt ne dedeceat . Id enim eſt maxime vitandum , & de hoc vno minime eſt facile præcipere, non mihi modò, qui ſicut vnus paterfamiliâs his de rebus loquor , ſed etiam ipſi illi Roſcio,quem ſæpe audio dicere, caput eſſe artis,decere: quod tamen vnum id eſſe , quod tradi arte non poſſit. Sed ſi placet,ſermonem aliò transferamus,& noſtro more aliquando,non rhetorico loquamur.Minime verò,inquit Cotta. nunc enim te iam exoremus neceſſe eſt,quoniam retines nos in hoc ſtudio, nec ad aliam dimittis artem, vt nobis explices quicquid eſt iſtud, quod tu in dicendo potes . neque enim ſumus nimis auidi . iſta tua mediocri eloquentia contenti ſumus : idque ex te quærimus (vt ne plus nos aſſequamur , quàm quantulum tu in dicendo aſſecutus es) quoniam , quæ à natura expetenda ſunt, ea dicis non nimis deeſſe nobis , quid præterea eſſe aſſumendum putes?

Tum Craſsus arridens, Quid cenſes, inquit, Cotta, niſi ſtudium & ardorem quendam amoris?ſine quo, cùm in vita nihil quicquam egregium , tum certe hoc quod tu expetis,

nemo

nemo vnquam aſſequetur. Neque verò vos ad eam rem video eſſe cohortandos,quos, cùm mihi quoque ſitis moleſti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profectò ſtudia nihil proſunt perueniendi aliquò,niſi illud,quod eò,quò intendas,ferat,deducátque,cognoris.Quare,quoniam mihi leuius quoddam onus impoſuiſtis, neque ex me de oratoris arte,ſed de hac mea,quantulacunque eſt, facultate quæritis:exponam vobis non quandam aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem conſuetudinis meæ, qua quondam ſolitus ſum vti, cùm mihi in iſto ſtudio verſari adoleſcenti licebat. Tum Sulpicius,O diem, Cotta,nobis, inquit, optatum. quod enim neque precibus vnquam,neque inſidiando,neque ſpeculando aſſequi potui,vt,quid Craſſus ageret,meditandi aut dicendi cauſa,non modò videre mihi, ſed ex eius ſcriptore & lectore Diphilo ſuſpicari liceret:id ſpero nos eſſe adeptos,omniáque iam ex ipſo,quæ diu cupimus,cognituros. Tum Craſſus,Atqui arbitror Sulpici,cùm audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quàm exiſtimaturum, tum cùm ea audire cupiebas, cauſam cur cuperes, non fuiſſe.Nihil enim dicam reconditum,nihil expectatione veſtra dignum,nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam nouum. Nam principio (illud quod eſt homine ingenuo,liberalitérque educato dignũ) non negabo me iſta omniũ cõmunia contrita præcepta didiciſſe: Primùm oratoris officium eſſe,dicere ad perſuadendum accommodate: deinde eſſe omnem orationem aut de infinitæ rei quæſtione, ſine deſignatione perſonarum, & temporum, aut de re certis in perſonis ac temporibus locata: In vtraque autem re, quicquid in controuerſiam veniat, in eo quæri ſolere aut factúmne ſit: aut ſi eſt factum, quale ſit: aut, etiam quo nomine vocetur: aut, quod nonnulli addunt, recténe factum eſſe videatur: Exiſtere etiam controuerſias ex ſcripti interpretatione,in quo aut ambigue quid ſit ſcriptum, aut contrarie, aut ita vt à ſententia ſcriptum diſſideat. his autem omnibus partibus ſubiecta quædam eſſe argumenta propria: Sed cauſarum quæ ſint à communi quæſtione ſeiunctæ, partim in iudiciis verſari, partim in deliberationibus: Eſſe etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus poneretur: certóſque eſſe locos, quibus in iudiciis vteremur, in quibus æquitas quæreretur:alios,quibus in deliberationibus,qui omnes ad vtilitatem dirigerentur eorum, quibus cõſilium daremus: alios item,quibus in laudationibus,in quibus ad perſonarum dignitatem omnia referrentur. Cúmque eſſet omnis oratoris vis ac facultas in quinque parteis diſtributa, vt deberet reperire primùm quid diceret, deinde, inuenta non ſolùm ordine, ſed etiam momento quodam,atque iudicio diſpenſare atque diſponere,tum ea denique veſtire atque ornare oratione, pòſt memoria ſepire, ad extremum agere cum dignitate & venuſtate: etiam illa cognoram & acceperam, antè quàm de re diceremus, initiò conciliandos eorum eſſe animos,qui audirent: deinde rem demonſtrandam,poſtea controuerſiam conſtituendam: tum id,quod nos intenderemus,confirmandum,pòſt, quæ contrà dicerentur,refellenda: extrema autem oratione,ea quæ pro nobis eſſent,amplificanda & augenda, quæque eſſent pro aduerſariis, infirmanda atque frangenda. Audieram etiam quę de orationis ipſius ornamentis traderentur,in qua pręcipitur primùm, vt pure & latine loquamur:deinde vt planè & dilucide,tum vt ornate, pòſt ad rerum dignitatem apte, & quaſi decore: ſingularúmque rerum præcepta cognoram. Quin etiam quæ maxime propria eſſent naturæ,tamen in his ipſis artem adhiberi videram. nam de actione & de memoria quædam breuia,ſed magna cum exercitatione præcepta guſtaram. In his enim ferè rebus omnis iſtorum artificum doctrina verſatur: quam ego ſi nihil dicam adiuuare,mentiar. habet enim quædam quaſi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, & quò intuens, ab eo quodcunque ſibi propoſuerit, minus aberret. Verùm ego hanc vim intelligo eſſe in præceptis omnibus,non vt ea ſecuti oratores, eloquentiæ laudem ſint adepti: ſed,quæ ſua ſponte homines eloquentes facerẽt,ea quoſdam obſeruaſſe,atque in artẽ redegiſſe.ſic eſſe non eloquentiam ex artificio,ſed artificium ex eloquentia natum:quod tamen, vt antè dixi,non reiicio. eſt enim etiam ſi minus neceſſa-

rium ad bene dicendum,tamen ad cognoſcendũ nõ illiberale.Præterea exercitatio quædam ſuſcipienda vobis eſt, quanquam vos quidem iampridem eſtis in curſu : ſed iis,qui ingrediuntur ad ſtadium,quíque ea quæ agenda ſunt in foro,tanquam in acie, poſſunt etiam nunc exercitatione quaſi ludicra prædiſcere ac meditari. Hanc ipſam,inquit Sulpicius,noſſe volumus.attamen iſta,quæ abs te breuiter de arte decurſa ſunt, audire cupimus, quanquam ſunt nobis quoque non inaudita. Verùm illa mox : nunc de ipſa exercitatione quid ſentias quærimus. Equidem probo iſta,Craſſus inquit, quæ vos facere ſoletis: vt cauſa aliqua poſita conſimili cauſarum earum,quæ in forum deferuntur,dicatis quammaxime ad veritatem accommodate. ſed plerique in hoc vocem modò,neque eam ſcienter,& vireis exercent ſuas, & linguæ celeritatem incitant, verborúmque frequentia delectantur. in quo fallit eos, quod audierunt, DICENDO, homines, vt dicant, efficere ſolere. Vere enim etiam illud dicitur, PERVERSE dicere,homines peruerſe dicendo facillime conſequi. Quamobrem in iſtis ipſis exercitationibus,etſi vtile eſt etiam ſubitò ſæpe dicere, tamen illud vtilius, ſumto ſpatio ad cogitandum paratius atque accuratius dicere. Caput autem eſt, quod(vt verè dicam) minime facimus (eſt enim magni laboris, quem plerique fugimus) quamplurimum ſcribere. Stilus optimus, & præſtantiſsimus dicendi effector ac magiſter: neque iniuria. Nam ſi ſubitam & fortuitam orationem commentatio & cogitatio facilè vincit: hanc ipſam profectò aſsidua,ac diligens ſcriptura ſuperabit. omnes enim ſiue artis ſunt loci,ſiue ingenij cuiuſdam atque prudentiæ,qui modò inſunt in ea re,de qua ſcribimus,anquirentibus nobis,omníque acie ingenij contemplantibus,oſtendunt ſe & occurrunt : omnéſque ſententiæ, verbáque omnia, quæ ſunt cuiuſque generis maxime illuſtria, ſub acumen ſtili ſubeant & ſuccedant neceſſe eſt. tum ipſa collocatio, conformatióque verborum perficitur in ſcribendo, non poëtico,ſed quodã oratorio numero,& modo. Hæc ſunt,quæ clamores & admirationes in bonis oratoribus efficiunt:neque ea quiſquam,niſi qui diu,multúmque ſcriptitarit, etiam ſi vehementiſsime ſe in his ſubitis dictionibus exercuerit, conſequetur:& qui à ſcribendi conſuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, vt etiam ſubitò ſi dicat, tamen illa quæ dicantur, ſimilia ſcriptorum eſſe videantur : atque etiam ſiquando in dicendo ſcriptum attulerit aliquid, cùm ab eo diſceſſerit, reliqua ſimilis oratio conſequetur. Vt concitato nauigio cùm remiges ſuſtinuerunt, retinet tamen ipſa nauis motum & curſum ſuum intermiſſo impetu, pulſúque remorum : ſic in oratione perpetua, cùm ſcripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua curſum, ſcriptorum ſimilitudine,& vi concitata. In quotidianis autem concertationibus equidem mihi adoleſcentulus proponere ſolebam illam exercitationem maxime,qua C. Carbonem noſtrum illum inimicum ſolitum eſſe vti ſciebam, vt aut verſibus propoſitis quammaxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem,quem memoria poſſem comprehẽdere, eam rem ipſam quam legiſſem, aliis verbis quammaxime poſſem lectis pronuntiarem. Sed pòſt animaduerti hoc eſſe in hoc vitij, quod ea verba, quæ maxime eſſent cuiuſque rei propria,quæque ornatiſsima atque optima, occupaſſet aut Ennius, ſi ad eius verſus me exercerem : aut Graccus, ſi eius orationem mihi fortè propoſuiſſem.ita ſi iiſdem verbis vterer, nihil prodeſſe : ſi aliis, etiam obeſſe, cùm minus idoneis vti conſueſcerem. Poſtea mihi placuit, eóque ſum vſus adoleſcens, vt ſummorum oratorum Græcas orationes explicarem : quibus lectis hoc aſſequebar, vt,cùm ea quæ legerem Græce, Latine redderem, non ſolùm optimis verbis vterer, & tamen vſitatis:ſed etiam exprimerem quædam verba imitando,quæ noua noſtris eſſent,dummodo eſſent idonea. Iam vocis,& ſpiritus, & totius corporis,& ipſius linguæ motus,& exercitationes,non tam artis indigent,quàm laboris:quibus in rebus habenda eſt ratio diligenter,quos imitemur, quorum ſimiles velimus eſſe. Intuendi nobis ſunt non ſolùm oratores,ſed etiam actores,ne mala conſuetudine ad aliquam deformitatem,prauitatémque veniamus.Exercenda eſt etiam memoria ediſcendis ad verbum quamplurimis & noſtris ſcriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione

tione non ſane mihi diſplicet adhibere, ſi conſueris, etiam iſtam locorum ſimulacrorúmque rationẽ, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio eſt ex hac domeſtica exercitatione & vmbratili medium in agmen, in puluerem, in clamorem, in caſtra, atque in aciem forenſem. ſubeundus vſus omnium, & periclitandæ vires ingenij, & illa commentatio incluſa in veritatis lucem proferenda eſt. Legendi etiam poetæ, cognoſcenda hiſtoria, omnium bonarum artiũ ſcriptores ac doctores & legendi, & peruolutãdi, & exercitationis cauſa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi: diſputandúmque de omni re in contrarias partes: & quicquid erit in quaque, quod probabile videri poſſit, eliciendum atque dicendum. Perdiſcendum ius ciuile, cognoſcendæ leges, percipienda omnis antiquitas, ſenatoria conſuetudo, diſciplina reipub. iura ſociorum, fœdera, pactiones, cauſa imperij cognoſcenda eſt: libandus eſt etiam ex omni genere vrbanitatis facetiarum quidam lepos, quo tanquam ſale perſpergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ ſentiebam, quæ fortaſſe, quencunque patrem familiâs arripuiſſetis ex aliquo circulo, eadem vobis percunctantibus reſpondiſſet. Hæc cùm Craſſus dixiſſet, ſilentiũ eſt conſecutum. Sed quãquam ſatis iis, qui aderant, ad id quod erat propoſitum, dictum videbatur: tamen ſentiebant celerius eſſe multo, quàm ipſi vellent, ab eo peroratum. Tum Scæuula, Quid eſt Cotta? inquit, quid tacetis? nihílne vobis in mentem venit, quod præterea à Craſſo requiratis? Id me hercule, inquit, ipſum attendo: tantus enim curſus verborum fuit, & ſic euolauit oratio, vt eius vim atque incitationem aſpexerim: veſtigia, ingreſſúmque vix viderim. & tanquam in aliquam locupletem ac refertam domum venerim, non explicata veſte, neque propoſito argento, neque tabulis & ſignis propalàm collocatis, ſed his omnibus multis magnificiſque rebus conſtrictis ac reconditis: ſic modò in oratione Craſsi diuitias, atque ornamenta eius ingenij per quædam inuolucra atque integumenta perſpexi: ſed ea cùm contemplari cuperem, vix aſpiciendi poteſtas fuit. ita neque hoc poſſum dicere, me omnino ignorare quid poſsideat, neque planè noſſe ac vidiſſe. Quin tu igitur facis idem, inquit Scæuula, quod faceres, ſi in aliquam domum plenam ornamentorum, vel in villam veniſſes? ſi ea ſepoſita, vt dicis, eſſent: tu, qui valde ſpectandi cupidus eſſes, non dubitares rogare dominum, vt proferri iuberet, præſertim ſi eſſet familiaris: ſimiliter nũc quin petis à Craſſo, vt illam copiam ornamentorum ſuorum, quam conſtrictam vno in loco, quaſi per tranſennam prætereuntes ſtrictim aſpeximus, in lucem proferat, ac ſuo quidque loco collocet? Ego verò, inquit Cotta, à te peto Scæuula: (me enim, & hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium grauiſsimo, qui genus huiuſmodi diſputationis ſemper contemſerit, hæc quæ iſti forſitan puerorum elementa videantur, exquirere) ſed tu nobis hoc da Scæuula: perfice, vt Craſſus hæc quæ coarctauit, & peranguſte referſit in oratione ſua, dilatet nobis atque explicet. Ego mehercule, inquit Mucius, antea veſtra magis hoc cauſa volebam, quàm mea. Neque enim tantopere hanc à Craſſo diſputationem deſiderabam, quantopere eius in cauſis oratione delector. nunc verò Craſſe mea quoque etiam cauſa rogo, vt, quando tantum habemus otij, quantum iandiu nobis non contigit, ne grauere exædificare id opus, quod inſtituiſti. Formam enim totius negotij opinione maiorem melioremque video, quam vehementer probo. Enimuero, inquit Craſſus, mirari ſatis nõ queo, etiam te hæc Scæuula, deſiderare, quæ neque ego ita teneo, vt ij qui docent: neque ſunt eius generis, vt, ſi optimè tenerem, digna eſſent iſta ſapientia tua, ac tuis auribus.

Ain tu, inquit, ille? ſi de iſtis communibus & peruagatis vix huic ætati audiendum putas, etiámne illa negligere poſſumus, quæ tu oratori cognoſcenda eſſe dixiſti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur & reprimerentur, de hiſtoria, de antiquitate, de adminiſtratione reipub. denique de noſtro ipſo iure ciuili? hanc enim ego omnem ſcientiam, & copiam rerum in tua prudẽtia ſciebam ineſſe: in oratoris verò inſtrumento tam lautam ſupellectilem nunquam videram. Potes igitur, inquit Craſſus (vt alia omittam, quæ ſunt immenſa, &, vt ad ipſum tuum

Legendi poëtae, cognoscendae historiae.

facetiarum sale, spergenda oratio

transenna, ae, per quam aspectus transitus fit, sunt autem cancelli lignei, ferrei, siue uiminei, qui fenestris aut etiam meatibus opponi solent; per transennam strictim aspicere, verbalis figura dicta est, pro eo quod est, non propinque, neque diligenter, sed procul et summatim inspicere, translatum a negociatoribus, qui mercibus quas contrectari nolunt, cancellos obijciunt: est etiam transenna decipula, laqueus, funiculus ad insidias concinnatus, in transennam inducere, i. in laqueum, in pedicam funariam, in dolum et decipulam: ab aucupibus sumptum est qui intra cancellos escam spergunt, auiculis insidiantes. unde hodie qui dolo captus est, intra transennam esse dicitur: est in prouerbijs

ius ciuile veniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cùm in campum properaret & ridens & ſtomachans Scæuula, cùm Hypſeus maxima voce plurimis verbis à M. Craſſo prætore contenderet, vt ei, quem defendebat, cauſa cadere liceret: Cn. autem Octauius homo conſularis non minus longa oratione recuſaret, ne aduerſarius cauſa caderet, ac ne is, pro quo ipſe diceret, turpi tutelæ iudicio atque omni moleſtia, ſtultitia aduerſarij liberaretur? Ego verò iſtos, inquit (memini enim mihi narrare Mucium) non modò oratoris nomine, ſed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Craſſus, eloquentia, neque dicendi ratio aut copia, ſed iuris ciuilis prudentia: quòd alter plus lege agendo petebat, quàm quantum lex in XII tabulis permiſerat: quòd cùm impetraſſet, cauſa caderet: alter iniquum putabat, plus ſecum agi, quàm quod eſſet in actione: neque intelligebat, ſi ita eſſet actum, litem aduerſarium perditurum. Quid? his paucis diebus, nónne nobis in tribunali Q. Pompeii prætoris vrbani, familiaris noſtri, ſedentibus, homo ex numero diſertorum poſtulabat, vt illi, vnde peteretur, vetus atque vſitata exceptio daretur, CVIVS PECVNIAE DIES FVISSET? quod petitoris cauſa comparatum eſſe non intelligebat: vt, ſi ille infitiator probaſſet iudici antè petitam eſſe pecuniam, quàm eſſet cœpta deberi: petitor rurſus cùm peteret, ne exceptione excluderetur, quòd ea res in iudicium antea veniſſet. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici poteſt, quàm eum, qui hanc perſonam ſuſceperit, vt amicorum controuerſias, cauſáſque tueatur, laborantibus ſuccurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis, tenuiſsimíſque rebus ita labi, vt aliis miſerandus, aliis irridendus eſſe videatur? Equidem propinquum noſtrum P. Craſſum illum Diuitem, cùm multis aliis in rebus elegantem hominem & ornatum, tum præcipuè in hoc efferendum & laudandum puto, quòd, cùm P. Scæuulæ frater eſſet, ſolitus eſt ei perſæpe dicere, neque illum in iure ciuili ſatis illi arti facere poſſe, niſi dicendi copiam aſſumſiſſet, (quod quidem hîc, qui mecum conſul fuit, filius eius eſt conſecutus) neque ſe antè cauſas amicorum tractare atque agere cœpiſſe, quàm ius ciuile didiciſſet. Quid verò ille M. Cato? nónne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit, & iuris ciuilis omnium peritiſsimus? Verecundius hac de re iandudum loquor, quòd adeſt vir in dicendo ſummus, quem ego vnum oratorem maximè admiror: ſed tamen idem ſemper hoc ius ciuile contemſit. Verùm quoniam ſententiæ atque opinionis meę voluiſtis eſſe participes, nihil occultabo, & quoad potero, vobis exponam quid de quaque re ſentiam. Antonij incredibilis quædam & prope ſingularis, & diuina vis ingenij, videtur, etſi hac ſcientia iuris nudata ſit, poſſe facilè ceteris armis prudentiæ cauſas tueri ac defendere. quamobrem hic nobis ſit exceptus: ceteros verò non dubitabo primùm inertię condemnare ſententia mea, pòſt etiam impudentiæ. Nam volitare in foro, hærere in iure ac prætorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus ſæpe non de facto, ſed de æquitate ac iure certetur: iactare ſe in cauſis centumuiralibus, in quibus vſucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum, aut ratorum, ceterarúmque rerum innumerabilium iura verſentur, cùm omnino quid ſuum, quid alienum, quare denique ciuis aut peregrinus, ſeruus aut liber quiſpiam ſit, ignoret, inſignis eſt impudentiæ. Illa verò deridenda arrogantia eſt, in minoribus nauigiis rudem eſſe ſe confiteri: quinqueremeis autem, aut etiam maiores naueis gubernare didiciſſe. Tu mihi cùm in circulo decipiare aduerſarij ſtipulatiúcula, & cũ obſignes tabulas cliẽtis tui, quibus in tabulis id ſit ſcriptum, quo ille capiatur: ego tibi vllam cauſam maiorem committendam putem? Citius hercule is, qui duorum ſcalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarum nauem gubernarit. Quid ſi ne paruæ quidem cauſæ ſunt, ſed ſæpe maximæ, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os eſt illius patroni, qui ad eas cauſas ſine vlla ſcientia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur eſſe cauſa maior, quàm illius militis, de cuius morte cùm domum falſus ab exerci-

exercitu nuncius veniſſet: & pater eius re credita teſtamentum mutaſſet, &, quem ei viſum eſſet, heredem feciſſet, eſſetque ipſe mortuus: res delata eſt ad centumuiros, cùm miles domum reueniſſet, egiſſetque lege in hereditatem paternã, teſtamento exheres filius? Nẽpe in ea cauſa quæſitum eſt de iure ciuili, poſſétne paternorum bonorum exheres eſſe filius, quem pater teſtamento neque heredem, neque exheredem ſcripſiſſet nominatim. Quid? qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumuiri iudicarunt, cum Marcelli ab liberti filio, ſtirpe: Claudij patricij eiuſdem nominis hereditatem gente ad ſe rediiſſe dicerent, non in ea cauſa fuit oratoribus de toto ſtirpis ac gentilitatis iure dicendum?

Quid, quod item in centumuirali iudicio certatum eſſe accepimus? qui Romam in exſilium veniſſet, cui Romæ exſulare ius eſſet, ſi ſe ad aliquem quaſi patronum applicuiſſet, inteſtatóque eſſet mortuus, nónne in ea cauſa ius applicationis obſcurũ ſanè & ignotum, patefactum in iudicio atque illuſtratum eſt à patrono? Quid? nuper cùm ego C. Sergij Auratæ contra hunc noſtrum Antonium in iudicio priuato cauſam defenderem, nónne omnis in iure verſata noſtra defenſio eſt? Cùm enim M. Marius Cratidianus ædeis Auratæ vendidiſſet, neque ſeruire quandam earum ædium partem in mancipij lege dixiſset: defendebamus quicquid fuiſset incommodi in mancipio, id ſi venditor ſciſset, neque declaraſset, præſtare debere. Quo quidem in genere familiaris noſter M. Bucculeius homo neque meo iudicio ſtultus, & ſuo valde ſapiens, & à iuris ſtudio non abhorrens, ſimili quodam modo nuper errauit. nam cùm ædeis L. Fuſio venderet, in mancipio lumina, vti tum eſsent, ita recepit. Fuſius autem ſimulatque ædificari cœptum eſt, in quadã parte vrbis, quæ modò ex illis ædibus conſpici poſset: egit ſtatim cum Bucculeio, quòd, cuicunque particulæ cœli officeretur, quamuis eſset procul, mutata lumina putabat. Quid verò? clariſsima M'. Curij cauſa, & M. Coponij nuper apud centumuiros, quo concurſu hominum, qua expectatione defenſa eſt: cùm Q. Scæuula æqualis & collega meus, homo omnium & diſciplina iuris ciuilis eruditiſsimus, & ingenio prudentiaque acutiſsimus, & oratione maximè limatus atque ſubtilis, atque, vt ego ſoleo dicere iuris peritorum eloquentiſsimus, eloquentium iuris peritiſsimus, ex ſcripto teſtamentorum iura defenderet: negaretque, niſi poſtumus & natus, & antequàm in ſuam tutelam veniſset, mortuus eſset, heredem eum eſſe poſſe, qui eſset ſecundum poſtumum & natum, & mortuum heres inſtitutus: ego autem defenderem hac eum mente fuiſſe, qui teſtamentum feciſset, vt, ſi ei filius non eſset, qui in ſuam tutelam veniſset, M'. Curius eſſet heres? Num deſtitit vterque noſtrûm in ea cauſa, in auctoritatibus, in exemplis, in teſtamentorum formulis, hoc eſt in medio iure ciuili verſari? Omitto iam plura exempla cauſarum ampliſsimarum, quæ ſunt innumerabilia. capitis noſtri ſæpe poteſt accidere vt cauſæ verſentur in iure. Etenim ſic C. Mancinum nobiliſsimum atque optimum virum, ac conſularem, cùm eum propter inuidiam Numantini fœderis pater patratus ex ſenatuſconſulto Numantinis dedidiſset, eumque illi non recepiſsent, poſteaque Mancinus domum reueniſset, neque in ſenatum introire dubitaſset, P. Rutilius M. filius tribunus pl. de ſenatu iuſsit educi, quòd eum ciuem negaret eſſe: quia memoria ſic eſſet proditum, quem pater ſuus, aut populus vendidiſset, aut pater patratus dedidiſset, ei nullum eſſe poſtliminium. Quam poſsumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus cauſam, contentionémque maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis conſularis, præſertim cùm hæc non in crimine aliquo, quod ille poſset inficiari, ſed in ciuili iure conſiſteret? Similique in genere, inferiore ordine ſiquis apud nos ſeruiſset ex populo fœderato, ſeſeque liberaſſet, ac poſtea domum reueniſſet: quæſitum eſt apud maiores noſtros, num is ad ſuos poſtliminio rediiſſet, & amiſiſſet hanc ciuitatem. Quid? de libertate, quo iudicium grauius eſſe nullum poteſt, nónne ex iure ciuili poteſt eſſe contentio, cum quæritur, is qui domini voluntate cenſus ſit, ſi non ſit cónditum luſtrum, ſítne liber? Quid? quòd vſu memoria patrum vênit, vt paterfamiliâs, qui ex Hiſpania Romam veniſſet, cùm vxorem prægnantem in prouincia reliquiſſet, Romæque

alteram duxiſſet, neque nuncium priori remiſiſſet, mortuúſque eſſet inteſtatus, & ex vtraque filius natus eſſet, mediocríſne res in controuerſiá adducta eſt, cùm quæretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex poſteriore natus erat, & de eius matre? quæ, ſi iudicaretur, certis quibuſdam verbis, non nouis nuptiis fieri cum ſuperiore deuortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur & horum ſimilia iura ſuæ ciuitatis ignorantem, erectum & excelſum alacri & promto ore ac vultu huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterua toto foro, præſidium clientibus, atque opem amicis, & propè cunctis ciuibus lucem ingenij & conſilij ſui porrigentem atque tendentem, nónne in primis flagitioſum putandum eſt? Et quoniam de impudentia dixi, caſtigemus etiam ſegnitiam hominum atque inertiam. Nam ſi eſſet iſta cognitio iuris magna ac difficilis, tamen vtilitatis magnitudo deberet homines ad ſuſcipiendum diſcendi laborem impellere. Sed, ô Dij immortales, non dicerem hoc audiente Scæuula, niſi ipſe dicere ſoleret, nullius artis faciliorem ſibi cognitiorem videri. Quod quidem certis de cauſis à pleriſque aliter exiſtimatur: primùm quia veteres illi, qui huic ſcientiæ præfuerunt, obtinendæ atque augendæ potentiæ ſuæ cauſa peruulgari artem ſuam noluerunt: deinde poſteaquàm eſt editum, expoſitis à Cn. Flauio primùm actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificioſè digeſta generatim componerent. nihil eſt enim, quod ad artem redigi poſsit, niſi ille prius, qui illa tenet, quorum artem inſtituere vult, habeat illam ſcientiam, vt ex iis rebus quarum ars nondum ſit, artem efficere poſsit. Hoc video, dum breuiter voluerim dicere, dictum à me eſſe paullo obſcurius: ſed experiar, & dicam, ſi potero, planius. Omnia ferè, quæ ſunt concluſa nunc artibus, diſperſa & diſsipata quondam fuerunt, vt in muſicis, numeri & voces & modi: in geometria, lineamenta, formæ, interualla, magnitudines: in aſtrologia, cœli conuerſio, ortus, obitus, motuſque ſiderum: in grammaticis, poëtarum pertractatio, hiſtoriarum cognitio, verborum interpretatio, pronunciandi quidam ſonus: in hac denique ipſa ratione dicendi, excogitare, ornare, diſponere, meminiſſe, agere, ignota quondá omnibus & latè diffuſa videbantur. Adhibita eſt igitur ars extrinſecus ex alio genere quodam, quod ſibi totum philoſophi aſſumunt, quæ rem diſſolutam, diuulſámque conglutinaret, & ratione quadam conſtringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ, atque vſitatæ in rebus, cauſiſque ciuium æquabilitatis conſeruatio. Tum ſunt notanda genera, & ad certum numerum, paucitatémque reuocanda. Genus autem id eſt, quod ſui ſimileis communione quadam, ſpecie autem differenteis duas, aut plures complectitur parteis. Partes autem ſunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, ſubiiciuntur. Omnia quæ ſunt vel generum, vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, eſt exprimendum. Eſt enim definitio earum rerum, quæ ſunt eius rei propriæ, quam definire volumus, breuis & circũſcripta quædam explicatio. Hiſce ego rebus exempla adiungerem, niſi apud quos hæc haberetur oratio, cernerem. nunc complectar, quod propoſui, breuius. Si enim aut id mihi facere licuerit quod iandiu cogito, aut alius quiſpiam aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, vt primùm omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca ſunt: deindé eorum generum quaſi quædam membra diſpertiat: tum propriam cuiuſque vim definitione declaret: perfectam artem iuris ciuilis habebitis magis magnam atque vberem, quem difficilem atque obſcuram. Atque interea tamen dum hæc, quæ diſperſa ſunt, coguntur, vel paſsim licet carpentem, & colligentem vndique, repleri iſta iuris ciuilis ſcientia. Nónne videtis equitem Romanum, hominem acutiſsimo omnium ingenio, ſed minime ceteris artibus eruditum C. Aculeonem, qui mecum viuit, ſempérque vixit, ita tenere ius ciuile, vt ei, cùm ab hoc diſceſſeris, nemo de iis, qui peritiſsimi ſunt, anteponatur? Omnia enim ſunt poſita ante oculos, collocata in vſu quotidiano, in congreſsione hominum atque in foro: neque ita multis litteris, aut voluminibus magnis continentur. eadem enim ſunt elata primùm à pluribus: deinde paucis verbis commutatis etiam ab iiſdem ſcriptoribus ſcripta ſæpius. Accedit verò quo facilius percipi, cognoſcíque ius ciuile poſsit (quod minime

pleri-

plerique arbitrantur) mira quædam in cognoſcendo ſuauitas & delectatio. Nam, ſiue quem aliena ſtudia delectent, plurima eſt & in ipſo iure ciuili, & in pontificum libris, & in duodecim tabulis antiquitatis effigies, quod & verborum priſca vetuſtas cognoſcitur, & actionum genera quædam maiorum conſuetudinem, vitámque declarant: ſiue quis ciuilem ſcientiam contempletur, quam Scæuula non putat oratoris eſſe propriam, ſed cuiuſdam ex alio genere prudentiæ: totam hanc, deſcriptis omnibus ciuitatis vtilitatibus ac partibus, x i i tabulis contineri videbitis: ſiue quem iſta præpotens & glorioſa philoſophia delectet, dicam audacius, hoſce habet fonteis omnium diſputationum ſuarum, qui iure ciuili & legibus continentur. ex his enim & dignitatem maximè expetendam videmus cùm verus, iuſtus, atque honeſtus labor honoribus, præmiis, atque ſplendore decoratur: vitia autem hominum atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exſuliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationúmque plenis diſputationibus, ſed auctoritate, nutúque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, noſtra tueri, ab alienis menteis, oculos, manus abſtinere. Fremant omnes licet: dicam quod ſentio. bibliothecas mehercule omnium philoſophorum vnus mihi videtur x i i tabularum libellus, ſiquis legum fonteis & capita viderit, & auctoritatis pódere, & vtilitatis vbertate ſuperare. Ac ſi nos, id quod maximè debet, noſtra patria delectat, cuius tanta eſt vis, ac tanta natura, vt Ithacam illam in aſperrimis ſaxulis, tanquam nidulum, affixam, ſapientiſſimus ille vir immortalitati anteponeret: quo amore tãdem inflãmati eſſe debemus in eiuſmodi patriam, quæ vna in omnibus terris domus eſt virtutis, imperij, dignitatis? cuius primùm nobis mens, mos, diſciplina nota eſſe debet: vel quia eſt patria, parens omnium noſtrum, vel quia tanta ſapientia fuiſſe in iure conſtituendo putanda eſt, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiam & voluptatem, quòd, quantum præſtiterint noſtri maiores prudentia ceteris gentibus, tum facilimè intelligetis, ſi cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone noſtras leges conferre volueritis. Incredibile eſt enim quàm ſit omne ius ciuile præter hoc noſtrum, inconditum ac pæne ridiculum: de quo multa ſoleo in ſermonibus quotidianis dicere, cum hominum noſtrorum prudentiam ceteris hominibus, & maximè Græcis antepono. His ego de cauſis dixeram Scæuula, iis qui perfecti oratores eſſe vellent, iuris ciuilis cognitionē eſſe neceſſariam. Iam verò ipſa per ſeſe quantum afferat iis, qui ei præſunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, vt apud Græcos infimi homines mercedula adducti miniſtros ſe præbent in iudiciis oratoribus, ij qui apud illos πραγματικοὶ vocantur: ſic in noſtra ciuitate contrà ampliſſimus quiſque & clariſſimus vir, vt ille, qui propter hanc iuris ciuilis ſcientiam ſic appellatus à ſummo poeta eſt,

‹‹ Egregie cordatus homo catus AEliu' Sextus:

multique præterea, qui cùm ingenio ſibi auctore dignitatem reperiſſent, perfecerunt vt in reſpondendo iure, auctoritate plus etiam, quàm ipſo ingenio valerent. Senectuti verò celebrandæ & ornandæ, quod honeſtius poteſt eſſe perfugium, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc ſubſidium iam inde ab adoleſcentia comparaui, non ſolùm ad cauſarum vſum forenſem, ſed etiam ad decus atque ornamentum ſenectutis: vt cùm me vires (quod ferè iam tempus aduentat) deficere cœpiſſent, tum ab ſolitudine domum meam vindicarē. Quid eſt enim præclarius, quàm honoribus & reip. muneribus perfunctum ſenē poſſe ſuo iure dicere idē quod apud Enniū dicat ille Pythius Apollo, ſe eſſe eum, "vnde ſibi, ſi non "populi & reges, at omnes ſui ciues "conſilium expetant,

‹‹ Suarum rerum incerti? quos ego mea ope ex
‹‹ Incertis certos, compoteſque conſilij
‹‹ Dimitto, vt ne res temere tractent turbidas.

Eſt enim ſine dubio domus iuriſconſulti totius oraculum ciuitatis. Teſtis eſt huiuſce Q. Mucij ianua & veſtibulum, quod in eius infirmiſſima valetudine, affectáque iam

ætate, maxima quotidie frequentia ciuium, ac ſummorum hominum ſplendore celebratur. Iam verò illa non longam orationem deſiderant, quamobrem exiſtimem cùm publica iura, quæ ſunt propria ciuitatis atque imperij: tum monumenta rerum geſtarum & vetuſtatis exempla oratori nota eſſe debere. Nam vt in rerum priuatarum cauſis atque iudiciis depromenda ſæpe oratio eſt ex iure ciuili: idcirco, vt antè diximus, oratori iuris ciuilis ſcientia neceſſaria eſt: ſic in cauſis publicis iudiciorum, concionum, ſenatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici iuris auctoritas, & regendæ reip. ratio ac ſcientia tanquam aliqua materies, iis oratoribus, qui verſantur in rep. ſubiecta eſſe debet. Non enim cauſidicum neſcio quem, neque proclamatorē, aut rabulam hoc ſermone noſtro conquirimus, ſed eum virum, primùm qui ſit eius artis antiſtes, cuius cùm ipſa natura magnam homini facultatem daret, tamen eſſe deus putaretur, vt & ipſum quod erat hominis proprium, non partum per nos, ſed diuinitus ad nos delatum videretur: deinde qui poſſit, non tam caduceo, quàm nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hoſtium tela verſari: tum qui ſcelus fraudémque nocentis poſſit dicendo ſubiicere odio ciuium, ſupplicióque conſtringere: idémque ingenij præſidio innocentiam iudiciorum pœna liberare: idémque languentem, labantémque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique, quencunque in animis hominum motum res & cauſa poſtulet, eum dicendo vel excitare poſſit, vel ſedare. Hanc vim ſiquis exiſtimat aut ab iis qui de dicendi ratione ſcripſerunt, expoſitam eſſe, aut à me poſſe exponi tam breui, vehementer errat: neque ſolùm inſcientiam meam, ſed ne rerum quidem magnitudinem perſpicit. Equidem vobis, quoniam ita voluiſtis, fonteis, vnde hauriretis, atque itinera ipſa ita putaui eſſe demonſtranda, non vt ipſe dux eſſem, quod & infinitum eſt, & non neceſſarium: ſed vt commonſtrarem tantùm viam, &, vt fieri ſolet, digitum ad fonteis intēderem. Mihi verò, inquit Mucius, ſatis ſupérque abs te videtur iſtorum ſtudiis, ſi modò ſunt ſtudioſi, eſſe factum. nam, vt Socratem illum ſolitum aiunt dicere, perfectum ſibi opus eſſe, ſiquis ſatis eſſet incitatus cohortatione ſua ad ſtudium cognoſcendæ percipiendæque virtutis (quibus enim id perſuaſum eſſet, vt nihil mallent ſe eſſe quàm bonos viros, iis reliquam facilem eſſe doctrinam) ſic ego intelligo, ſi in hæc, quæ patefecit oratione ſua Craſſus, intrare volueritis, facillime vos ad ea, quæ cupitis, peruenturos ab hoc aditu, ianuáque patefacta. Nobis verò, inquit Sulpicius, iſta ſunt pergrata, pérque iucunda. ſed pauca etiam requirimus, in primíſque ea quæ valde breuiter à te Craſſe, de ipſa arte percurſa ſunt, cùm illa te & non contemnere, & didiciſſe confiterere. ea ſi paullò latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni deſiderij noſtri. nam nunc quibus ſtudendum rebus eſſet, accepimus, quod ipſum eſt tamen magnum: ſed vias earum rerum, rationémque cupimus cognoſcere. Quid ſi, inquit Craſſus, (quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, veſtræ potius obſecutus ſum vnluntati, quàm aut conſuetudini, aut naturæ meæ) petimus ab Antonio, vt ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus vnum libellum ſibi excidiſſe iandudum queſtus eſt, explicet nobis, & illa dicendi myſteria enunciet? Vt videtur, inquit Sulpicius. nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, ſentiemus. Peto igitur, inquit Craſſus, à te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis oneris ab horum adoleſcentium ſtudiis imponitur, vt exponas quid iis de rebus, quas à te quæri vides, ſentias. Deprehenſum equidem me, inquit Antonius, planè video atque ſentio non ſolùm quòd ea requiruntur à me, quorum ſum ignarus atque inſolens, ſed quia, quod in cauſis valde fugere ſoleo, ne tibi Craſſe, ſuccedam, id nunc vitare me iſti non ſinunt. verùm hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audacius, quòd idem mihi ſpero vſu eſſe venturum in hac diſputatione, quod in dicendo ſolet, vt nulla expectetur ornata oratio. neque enim ſum de arte dicturus, quam nunquam didici, ſed de mea conſuetudine: ipſáque illa, quæ in commentarium meum retuli, ſunt eiuſmodi, nō aliqua mihi doctrina tradita, ſed in rerum vſu, cauſíſque tractata: quæ

quæ ſi vobis hominibus eruditiſsimis non probabuntur, veſtram iniquitatē accuſatote, qui ex me ea quæſieritis, quæ ego neſcirem: meam facilitatem laudatote, cùm vobis non meo iudicio, ſed veſtro ſtudio inductus non grauatè reſpondero. Tum Craſſus, Perge modò, inquit, Antoni. nullum eſt enim periculum nequid tu eloquare, niſi ita prudenter, vt neminem noſtrûm pœniteat ad hunc te ſermonem impuliſſe. Ego verò, inquit, pergam, & id faciam, quod in principio fieri in omnibus diſputationibus oportere cēſeo, vt, quid illud ſit, de quo diſputetur, explanetur, ne vagari & errare cogatur oratio, ſi ij qui inter ſe diſſentiunt, non idem eſſe illud, de quo agitur, intelligent. Nam ſi fortè quæreretur, quæ eſſet ars imperatoris, conſtituēdum putarem principio, quis eſſet imperator: qui cùm eſſet conſtitutus adminiſtrator quidam belli gerendi: tum adiungeremus de exercitu, de caſtris, de agminibus, de ſignorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de inſidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ eſſent propriæ belli adminiſtrandi: quarum qui eſſent animo & ſcientia compotes, eos eſſe imperatores dicerem, vterérque exemplis Africanorum & Maximorum: Epaminondam atque Annibalem, atque eius generis homines nominarem. Sin autem quæreremus quis eſſet is, qui ad remp. moderandam vſum & ſcientiam, & ſtudium ſuum contuliſſet, definirē hoc modo: qui quibus rebus vtilitas reip. pareretur, augeretúrque, teneret, iíſque vteretur: hūc reip. rectorem, & conſilij publici auctorem eſſe habendum: prædicarémque P. Lentulum principem illum, & Ti. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabileis alios cùm ex noſtra ciuitate, tum ex ceteris. Sin autem quæreretur quíſnam iuris conſultus verè nominaretur: eū dicerem, qui legū & conſuetudinis eius, qua priuati in ciuitate vterentur, & ad reſpondendum, & ad agendū, & ad cauēdum peritus eſſet: & ex eo genere Sex. AElium, M. Manilium, P. Mucium nominarem. Atque vt iam ad leuiora artium ſtudia veniā, ſi muſicus, ſi grammaticus, ſi poëta quæratur: poſſim ſimiliter explicare quid eorum quiſque profiteatur, & quo non amplius ab quoque ſit poſtulandum. Philoſophi denique ipſius, qui de ſua vi ac ſapientia vnus omnia pæne profitetur, eſt tamen quædam deſcriptio, vt is qui ſtudeat omnium rerum diuinarum, atque humanarum vim, naturam, cauſáſque noſſe, & omnem bene viuendi rationem tenere & perſequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autē, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Craſſus: qui mihi viſus eſt omnem omnium rerum atque artium ſcientiam comprehendere vno oratoris officio ac nomine. atque eum puto eſſe, qui & verbis ad audiendum iucundis, & ſenteniis ad probandum accōmodatis vti poſsit in cauſis forenſibus, atque communibus. hunc ego appello oratorem: eúmque eſſe præterea inſtructum voce & actione, & lepôre quodam volo. Craſſus verò noſter mihi viſus eſt oratoris facultatem, non illius artis terminis, ſed ingenij ſui finibus immenſis pęne deſcribere. nam & ciuitatum regendarum oratori gubernacula ſentētia ſua tradidit, in quo per mihi mirum viſum eſt Scæuula te hoc illi concedere, cùm ſępiſsime tibi ſenatus breuiter impolitéque dicenti, maximis ſit de rebus aſſenſus. M. verò Scaurus, quē non longè ruri apud ſe eſſe audio, vir regendæ reipub. ſcientiſsimus, ſi audierit hanc auctoritatem grauitatis, & conſilij ſui vendicari à te Craſſe, quòd eam oratoris propriam eſſe dicas: iam, credo, huc veniat, & hanc loquacitatem noſtram vultu ipſo, aſpectúque conterreat: qui quanquā eſt in dicendo minimè contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quàm dicendi arte nititur. Neque verò ſiquis vtrunque poteſt, aut ille conſilij publici auctor, ac ſenator bonus, ob eam ipſam cauſam orator eſt: aut hic diſertus atque eloquens, ſi eſt idem in procuratione ciuitatis egregius, illam ſcientiam dicendi copia eſt cōſecutus. Multum inter ſe diſtant iſtæ facultates, longéque ſunt diuerſæ atque ſeiunctæ: neque eadem ratione ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem ſuam, & reip. dignitatem exornabant. neque enim eſt interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua atque more, vt ſingulis hominibus ne amplius quàm ſingulas arteis noſſe liceat. Quare non ſi eloquentiſsimus Athenis Pericles,

idémque in ea ciuitate plurimos annos princeps conſilij publici fuit, iccircò eiuſdem hominis atque artis vtraque facultas exiſtimanda eſt: nec ſi P. Craſſus idem fuit eloquens & iuris peritus, ob eam cauſam ineſt in facultate dicendi iuris ciuilis ſciētia. Nam ſi quiſque, vt in aliqua arte & facultate excellens, aliam quoque artem ſibi aſſumſerit, ita perficiet, vt quod præterea ſciet, id eius in quo excellet, pars quædam eſſe videatur: licet iſta ratione dicamus, pilâ bene & duodecim ſcriptis ludere, proprium eſſe iuris ciuilis, quoniam vtrunque eorum P. Mucius optime fecerit: eadémque ratione dicantur & quos φυσικοὺς Græci nominant, iidem poëtæ, quoniam Empedocles phyſicus egregium poema fecerit. At hoc ne philoſophi quidem ipſi, qui omnia ſicut propria, ſua eſſe, atque à ſe poſſideri volunt, dicere audent, geometriam aut muſicam philoſophi eſſe, quia Platonem omnes in illis artibus præſtantiſsimum fuiſſe fateātur. Ac ſi iam placet omneis arteis oratori ſubiungere, tolerabilius eſt ſic potius dicere, vt, quoniam dicendi facultas non debeat eſſe ieiuna atque nuda, ſed aſperſa atque diſtincta multarum rerum iucunda quadā varietate: ſit boni oratoris multa auribus accepiſſe, multa vidiſſe, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percurriſſe, neque ea, vt ſua poſſediſſe, ſed vt aliena libaſſe. fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tironem ac rudem, nec peregrinum atque hoſpitem in agendo eſſe debere. Neque verò iſtis tragœdiis tuis, quibus vti philoſophi maxime ſolent, Craſſe, perturbor, quòd ita dixiſti, neminem poſſe eorum menteis, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas reſtinguere, cùm eo maxime vis oratoris, magnitudóque cernatur, niſi qui rerum omnium naturam, mores hominum ac rationes penitus perſpexerit, in quo philoſophia ſit oratori neceſſario percipienda: quo in ſtudio, hominum quoque ingenioſiſsimorum, ocioſiſsimorúmque totas ætates videmus eſſe contritas: quorum ego copiam, magnitudinémque cognitionis atque artis non modò non contemno, ſed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foróque verſamur, eſt ſatis ea de moribus hominū & ſcire & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim vnquam orator magnus & grauis, cum iratum aduerſario iudicem facere vellet, hæſitauit ob eam cauſam, quòd neſciret quid eſſet iracundia, feruórne mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis cum ceteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miſcere atque agitare vellet, ea dixit, quæ à philoſophis dici ſolent? qui partim omnino motus negant in animis vllos eſſe debere, quíque eos in iudicum mentibus concitent, ſcelus eos nefarium facere: partim qui tolerabiliores volunt eſſe, & ad veritatem vitæ propius accedere, permediocreis, ac potius leueis motus debere eſſe dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ conſuetudine, mala ac moleſta, & fugienda, multo maiora & acerbiora verbis facit: itemque ea, quæ vulgò expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplificat atque ornat, neque vult ita ſapiens inter ſtultos videri, vti qui audiant, aut illum ineptum, aut Græculum putent: aut etiam ſi valde probent ingenium, oratoris ſapientiam admirentur, ſe eſſe ſtultos moleſte ferant: ſed ita peragrat animos hominum, ita ſenſus, menteſque pertractat, vt non deſideret philoſophorum deſcriptiones, neque exquirat oratione, ſummum illud bonum in animóne ſit, an in corpore: virtute, an voluptate definiatur: an hæc inter ſe iungi copularíque poſsint: an verò, vt quibuſdam viſum eſt, nihil certum ſciri, nihil planè cognoſci & percipi poſsit. quarū rerū fateor magnā, multiplicémque eſſe diſciplinā, & multas, copioſas, variáſq; rationes. ſed aliud quiddā longè, aliud Craſſe quærimus. acuto homine nobis opus eſt, & natura, vſúque callido, qui ſagaciter perueſtiget, quid ſui ciues, iique homines, quibus aliquid dicendo perſuadere velit, cogitent, ſentiant, opinentur, expectent. Teneat oportet venas cuiuſque generis, ætatis, ordinis, & eorum apud quos aliquid aget, aut erit acturus, menteis, ſenſúſque deguſtet. Philoſophorum autem libros reſeruet ſibi ad huiuſcemodi Tuſculani requiem atque ocium, ne ſiquando ei dicendum erit de iuſtitia & fide, mutuetur à Platone, qui cùm hęc exprimenda verbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem: vſque eò illa, quæ dicenda de iu-

ſtitia

ſtitia putabat,à vitæ conſuetudine,& à ciuitatum moribus abhorrebant. Quòd ſi ea probarentur in populis,atque in ciuitatibus:quis tibi Craſſe conceſsiſſet clariſsimo viro, & ampliſsimo principi ciuitatis, vt illa diceres in maxima concione tuorum ciuium, quæ dixiſti? "Eripite nos ex miſeriis: eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas noſtro ſanguine non poteſt expleri: nolite ſinere,nos cuiquam ſeruire,niſi vobis vniuerſis,quibus & poſſumus,& debemus. Omitto miſerias, in quibus, vt illi aiunt, vir fortis eſſe non poteſt:omitto fauceis, ex quibus te eripi vis,ne iudicio iniquo exſorbeatur ſanguis tuus: quod ſapienti negant accidere poſſe.ſeruire verò non modò te,ſed vniuerſum ſenatum,cuius tùm cauſam agebas,auſus es dicere? Poteſtne virtus Craſſe ſeruire iſtis auctoribus,quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris, quæ & ſemper,& ſola libera eſt,quæque etiam ſi corpora capta ſint armis,aut cõſtricta vinculis,tamen ſuum ius, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat? Quæ verò addidiſti,non modò ſenatum ſeruire poſſe populo, ſed etiam debere: quis hoc philoſophus tam mollis, tam languidus,tam eneruatus,tam omnia ad voluptatem corporis,doloremque referens, probare poſſet, ſenatum ſeruire populo,cui populus ipſe moderandi & regendi ſui poteſtatem quaſi quaſdam habenas tradidiſſet? Itaque hæc cùm à te diuinitus ego dicta arbitrarer,P.Rutilius Rufus,homo doctus & philoſophiæ deditus,non modò parum cõmode,ſed etiam turpiter & flagitioſe dicta eſſe dicebat. Idem Ser.Sulpicium Galbam,quem hominem probè commeminiſſe ſe aiebat, pergrauiter reprehendere ſolebat,quòd is L. Scribonio quæſtionem in eum ferente,populi miſericordiam concitaſſet,cùm M. Cato Galbæ grauis, atque acer inimicus,aſpere apud populum Rom. & vehementer eſſet locutus: quam orationem in Originibus ſuis expoſuit ipſe. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpicij Galli propinqui ſui filium Q. pupillum ipſe pæne in humeros ſuos extuliſſet, qui patris clariſsimi recordatione & memoria fletum populo moueret,& duos filios ſuos paruos tutelæ populi commendaſſet, ac ſe, tanquam in procinctu teſtamẽtum faceret ſine libra atque tabulis,populum Rom. tutorem inſtituere dixiſſet illorum orbitati. Itaq; cùm & inuidia & odio populi tum Galba premeretur,his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat: quod item apud Catonem ſcriptum eſſe video,niſi pueris & lacrymis vſus eſſet,pœnas eum daturum fuiſſe. Hæc Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat vel exſilium fuiſſe, vel mortem anteponendam. Neque verò hoc ſolùm dixit,ſed ipſe & ſenſit & fecit. Nam cùm eſſet ille vir exemplum, vt ſcitis,innocentiæ: cúmque illo nemo neque integrior eſſet in ciuitate,neque ſanctior: non modò ſupplex iudicibus eſſe noluit, ſed ne ornatius quidem, aut liberius cauſam dici ſuam,quàm ſimplex oratio veritatis ferebat. Paullùm huic Cottæ tribuit partium diſertiſſimo adoleſcenti ſororis ſuæ filio. dixit item cauſam illam quadam ex parte Q. Mucius more ſuo,nullo apparatu,pure & dilucide. Quòd ſi tu tunc Craſſe dixiſſes,qui ſubſidium oratori ex illis diſputationibus,quibus philoſophi vtuntur,ad dicendi copiam petendum eſſe paullo antè dicebas: & ſi tibi pro P. Rutilio non philoſophorum more, ſed tuo licuiſſet dicere,quamuis ſcelerati illi fuiſſent,ſicuti fuerunt,peſtiferi ciues,ſuppliciõque digni,tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euelliſſet vis orationis tuæ. nunc talis vir amiſſus eſt, dum cauſa ita dicitur, vt ſi in illa commentitia Platonis ciuitate res ageretur. nemo ingemuit, nemo inclamauit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo eſt queſtus, nemo remp. implorauit, nemo ſupplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio ſupploſit,credo,ne Stoicis renũciaretur. Imitatus eſt homo Romanus, & conſularis veterem illum Socratem, qui cùm omnium ſapientiſsimus eſſet,ſanctiſsiméque vixiſſet, ita in iudicio capitis pro ſe ipſe dixit, vt non ſupplex, aut reus, ſed magiſter aut dominus videretur eſſe iudicum. quin etiam cùm ei ſcriptam orationem diſertiſsimus orator Lyſias attuliſſet, quam, ſi ei videretur, ediſceret, vt ea pro ſe in iudicio vteretur, non inuitus legit, & commodè ſcriptam eſſe dixit: ſed, vt ſi mihi, inquit, calceos Sicyonios attuliſſes, non vterer, quamuis eſſent habiles,atque

apti ad pedem, quia non eſſent viriles: ſic illam orationem diſertam ſibi & oratoriam videri, fortem & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus eſt, neque ſolùm primis ſententiis, quibus tantùm ſtatuebant iudices, damnarent, an abſoluerent: ſed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis reo damnato, ſi fraus capitalis non eſſet, quaſi pœnæ æſtimatio. Hæc ſententia cùm iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quaſi æſtimationem commeruiſſe ſe maxime confiteretur. quod cùm interrogatus Socrates eſſet, reſpondit ſeſe meruiſſe, vt ampliſsimis honoribus & præmiis decoraretur, & vt ei victus quotidianus in Prytaneo publice præberetur: qui honos apud Græcos maximus haberetur. Cuius reſponſo ſic iudices exarſerunt, vt capitis hominem innocentiſsimum condemnarent. qui quidem ſi abſolutus eſſet (quod mehercule, etiam ſi nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinẽ vellem) quonam modo iſtos philoſophos ferre poſſemus, qui nunc, cùm ille damnatus eſt, nullam aliam ob culpam, niſi propter dicendi inſcientiam, tamen à ſe oportere dicũt peti præcepta dicendi? Quibuſcum ego non pugno vtrum ſit melius, aut verius. tantum dico & aliud illud eſſe atque hoc, & hoc ſine illo ſummum eſſe poſſe. Nam quòd ius ciuile, Craſſe, tam vehementer amplexus es, video quid egeris: tum cùm dicebas, non videbam. Primùm Scæuulæ te dediſti, quem omnes amare meritiſsimò pro eius eximia ſuauitate debemus: cuius artem cùm indotatam eſſe, atque incomitatam & incomtam videres, verborum eam dote locupletaſti & ornaſti. Deinde, quòd in ea tu plus operę laboríſque conſumſeras, cùm eius ſtudij tibi & hortator & magiſter eſſet domi, veritus es, niſi iſtam artem oratione exaggeraſſes, ne operam perdidiſſes. Sed ego ne cum iſta quidem arte pugno: ſit ſanè tanta, quantam tu illam eſſe vis. etenim ſine controuerſia & magna eſt, & late paret, & ad multos pertinet, & ſummo in honore ſemper fuit, & clariſsimi ciues ei ſtudio etiam hodie præſunt: ſed vide, Craſſe, ne dum nouo & alieno ornatu velis ornare iuris ciuilis ſcientiam, ſuo quoque eam conceſſo & tradito ſpolies atque denudes. Nam ſi ita diceres, qui iuris conſultus eſſet, eſſe eum oratorem: itémque qui eſſet orator, iuris eundem eſſe conſultum: præclaras duas arteis conſtitueres, atque inter ſe pares, & eiuſdẽmodi ſocias dignitatis. nunc uerò iuriſconſultum ſine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris eſſe poſſe, fuiſſéque plurimos: oratorem negas, niſi illam ſcientiam aſſumſerit, eſſe poſſe. ita & tibi iuris conſultus ipſe per ſe nihil, niſi leguleius quidam cautus & acutus, præco actionũ, cantor formularum, auceps ſyllabarum. Sed quia ſæpe vtitur orator ſubſidio iuris in cauſis, iccircò iſtam iuris ſcientiam eloquentiæ tanquam ancillulã, pediſequámque adiunxiſti. Quòd verò impudẽtiam admiratus es eorum patronorum, qui aut cùm parua neſcirent, magna profiterentur: aut ea quæ maxima eſsent in iure ciuili, tractare auderent in cauſis, cùm ea neſcirent, nunquámque didiciſsent: vtriuſque rei facilis eſt & promta defenſio. Nam neque illud eſt mirandum, qui, quibus verbis coemtio fiat, neſciat, eundem eius mulieris, quæ coemtionem fecerit, cauſam poſse defendere: nec ſi parui nauigij & magni eadem eſt in gubernãdo ſcientia, iccirco, qui, quibus verbis erciſci cieri oporteat, neſciat, idem erciſcundæ familiæ cauſam agere non poſsit. Nam quòd maximas centumuiraleis cauſas in iure poſitas protuliſti, quæ tandem earum cauſarum fuit, quæ ab homine eloquenti, iuris imperito non ornatiſsime potuerit dici? quibus quidem in cauſis omnibus, ſicut in ipſa M'. Curij, quæ abs te nuper eſt dicta, & in C. Hoſtilij Mancini controuerſia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat vxore, non remiſſo nuncio ſuperiori, fuit inter peritiſsimos homines ſumma de iure diſsenſio. Quæro igitur quid adiuuerit oratorem in his cauſis iuris ſcientia, cùm hic iuris conſultus ſuperior fuerit diſceſsurus, qui eſset non ſuo artificio, ſed alieno, hoc eſt nòn iuris ſcientia, ſed eloquentia ſuſtentatus? Equidem hoc ſæpe audiui, cùm ædilitatem P. Craſsus peteret, eúmque maior natu, etiam conſularis Ser. Galba aſsectaretur, quòd Craſsi filiam C. filio ſuo deſpondiſset: acceſsiſse ad Craſsum conſulendi cauſa quendam ruſticanum: qui cùm Craſsum ſeduxiſset, atque ad eum retuliſset, reſponſúmque ab eo verum magis,

quàm

quàm ad ſuam rem accommodatum, abſtuliſset: vt eum triſtem Galba vidit, nomine appellauit, quæſiuitque, qua de re ad Craſsum retuliſset: ex quo vt audiuit, commotúmque vt vidit hominem, Suſpenſo, inquit, animo & occupato Craſſum tibi reſpondiſſe video: deinde ipſum Craſſum manu prehendit, &, Heus tu, inquit: quid tibi in mentem vênit ita reſpondere? Tum ille fidenter homo peritiſsimus confirmare, ita ſe rem habere, vt reſpondiſſet, nec dubium eſſe poſſe. Galba autem alludens variè & copioſe multas ſimilitudines afferre, multáque pro æquitate contra ius dicere: atque illum, cùm diſſerendo par eſſe non poſſet (quanquam fuit Craſſus in numero diſertorum, ſed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugiſſe, & id quod ipſe diceret, & in P. Mucij fratris ſui libris, & in Sex. AElij commentariis ſcriptum protuliſſe, ac tamen conceſsiſſe, Galbæ diſputationem ſibi probabilem & propè veram videri. Attamē quæ cauſæ ſunt eiuſmodi, vt de earum iure dubium eſſe non poſsit, omnino in iudicium vocari non ſolent. Num quis eo teſtamento, quod paterfamiliâs antè fecit, quàm ei filius natus eſſet, hereditatem petit? Nemo: quia conſtat agnaſcendo rumpi teſtamentum. ergo in hoc genere iuris iudicia nulla ſunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem iuris incontrouerſi ignorare: quæ pars ſine dubio multo maxima eſt. In eo autem iure, quod ambigitur inter peritiſsimos, non eſt difficile oratori eius partis, quancunque defendet, auctorem aliquem inuenire: à quo cùm amentatas haſtas acceperit, ipſe eas oratoris lacertis, viribúſque torquebit. niſi verò (bona venia huius optimi viri dixerim Scæuulæ) tu libellis aut præceptis ſoceri tui cauſam M'. Curij defendiſti. Nónne arripuiſti patrocinium æquitatis, & defenſionem teſtamentorum ac voluntatis mortuorum? Ac mea quidem ſententia (frequēs enim te audiui atque affui) multo maiorem partem ſententiarum ſale tuo & lepôre, & politiſſimis facetiis pellexiſti, cùm & illud nimium acumen illuderes, & admirarere ingenium Scæuulæ, qui excogitaſſet naſci prius oportere, quàm emori: cúmque multa colligeres & ex legibus, & ex ſenatus conſultis, & ex vita ac ſermone communi, non modò acute, ſed etiam ridicule ac facete: vbi, ſi verba, non rem, ſequeremur, confici nihil poſſet. Itaque hilaritatis plenum iudicium ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi vis egregia ſumma feſtiuitate & venuſtate coniuncta profuit. Ipſe ille Mucius paterni iuris defenſor, & quaſi patrimonij propugnator ſui, quid in illa cauſa, cùm contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromtum videretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuiſſet imperitis occultius? nempe eius omnis oratio verſata eſt in eo, vt ſcriptum plurimùm valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magiſtros exercentur omnes, cùm in eiuſmodi cauſis aliàs ſcriptum, aliàs æquitatem defendere docentur. Et, credo, in illa miſitis cauſa ſi tu aut heredem, aut militem defendiſſes, ad Hoſtilianas te actiones, non ad tuam vim, & oratoriam facultatem contuliſſes. Tu verò vel ſi teſtamentū defenderes, ſic ageres, vt omne omnium teſtamentorum ius in eo iudicio poſitum videretur: vel ſi cauſam ageres militis, patrem eius, vt ſoles, dicendo à mortuis excitaſſes, ſtatuiſſes ante oculos, complexus eſſet filium, flénſque eum centumuiris commendaſſet: lapides mehercule omnes flere ac lacrymari coegiſſet, vt totum illud, VTI LINGVA NVNCVPASSIT, non in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, ſed in magiſtri carmine ſcriptum videretur. Nam primum quòd inertiam accuſas adoleſcentium, qui iſtam artem facillimam non ediſcant: quàm ſit facilis, primùm illi viderint, qui eius artis arrogantia, quaſi difficillima ſit, ita ſubnixi ambulant: deinde etiam tu ipſe videris, qui eam artem facilem eſſe dicis, quam concedis adhuc artem omnino non eſſe, ſed aliquando, ſiquis aliam artem didicerit, vt hanc artem efficere poſsit, tum eſſe illam artem futuram. deinde quòd ſit plena delectationis: tibi remittunt omnes iſtam voluptatem, & ea ſe carere patiuntur: nec quiſquam eſt eorum, qui, ſi iam ſit ediſcendum ſibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quàm Manlianas venalium vendendorum leges ediſcere. Tum autem, quòd amore patriæ cenſes nos noſtrorum maiorum inuenta noſſe debere: non vides veteres leges, aut ipſas ſua

vetuſtate conſenuiſſe, aut nouis legibus eſſe ſublatas? Quòd verò viros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus & præmia propoſita ſint virtutibus, & ſupplicia vitiis: equidem putabam virtutem hominibus (ſi modò tradi ratione poſsit) inſtituendo & perſuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipſum quidem illud etiam ſine cognitione iuris, quàm ſit bellum cauere malum, ſcire poſſumus. De me autem ipſo, cui vni tu conceditis vt ſine vlla iuris ſcientia tamen cauſis ſatisfacere poſsim, tibi hoc Craſſe reſpondeo, neque me vnquam ius ciuile didiciſſe, neque tamen in iis cauſis, quas in iure poſſem defendere, vnquam iſtam ſcientiam deſideraſſe. Aliud eſt enim eſſe artificem cuiuſdam generis atque artis: aliud in communi vita & vulgari hominum conſuetudine nec hebetem, nec rudem. Cui noſtrûm non licet fundos noſtros obire, aut res ruſticas vel fructus cauſa, vel delectationis inuiſere? tamen nemo tam ſine oculis, tam ſine mente viuit, vt, quid ſit ſementis ac meſsis, quid arborum putatio ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino neſciat. Num igitur ſi cui fundus inſpiciendus, aut ſi mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico ſit, Magonis Karthaginienſis ſunt libri perdiſcendi? an hac communi intelligentia contenti eſſe poſſumus? Cur ergo non iidem iure ciuili, præſertim cùm in cauſis, & in negociis, & in foro conteramur, ſatis inſtructi eſſe poſſumus ad hoc duntaxat, ne in noſtra patria peregrini, atque aduenæ eſſe videamur? Ac ſi iam ſit cauſa aliqua ad nos delata obſcurior, difficile, credo, ſit cum hoc Scæuula communicare. quanquam omnia ipſi, quorum negotium eſt, conſulta ad nos, & exquiſita deferunt. An verò, ſi de re ipſa, ſi de finibus, cum in rem præſentem non venimus, ſi de tabulis & perſcriptionibus controuerſia eſt, contortas res, & ſæpe difficileis neceſſariò perdiſcimus: ſi leges nobis, aut ſi hominum peritorum reſponſa cognoſcenda ſunt, veremur, ne ea, ſi ab adoleſcentia iuri ciuili minus ſtuduerimus, non queamus cognoſcere? Nihílne igitur prodeſt oratori iuris ciuilis ſcientia? Non poſſum negare prodeſſe vllam ſcientiam, ei præſertim, cuius eloquentia copia rerum debeat eſſe ornata: ſed multa, & magna, & difficilia ſunt ea, quæ ſunt oratori neceſſaria, vt eius induſtriam in plura ſtudia diſtrahere nolim. Quis neget opus eſſe oratori in hoc oratorio motu, ſtatúque, Roſcij geſtum & venuſtatem? tamen nemo ſuaſerit ſtudioſis dicendi adoleſcentibus, in geſtu diſcendo hiſtrionũ more elaborare. Quid eſt oratori tam neceſſarium, quàm vox? tamen me auctore nemo dicendi ſtudioſus, Græcorum more, tragœdorum voci ſeruiet, qui & annos complureis ſedentes declamitant, & quotidie antequàm pronuncient, vocem cubantes ſenſim excitant, eandémque cùm egerunt, ſedentes ab acutiſsimo ſono vſque ad grauiſsimum recipiunt, & quaſi colligunt. Hoc nos ſi facere velimus, ante condemnentur ij, quorum cauſas receperimus, quàm toties, quoties præſcribitur, Pæanem, aut Minuritionem citarimus. Quòd ſi in geſtu, qui multum oratorem adiuuat, & in voce, quæ vna maxime eloquentiam vel commendat, vel ſuſtinet, elaborare nobis non licet: ac tantum in vtroque aſſequi poſſumus, quantùm in hac acie quotidiani muneris, ſpatij nobis datur: quanto minus eſt ad iuris ciuilis perdiſcendi occupationem deſcendendum? quod & ſummatim percipi ſine doctrina poteſt, & hanc habet ab illis rebus diſsimilitudinem, quòd vox & geſtus ſubitò ſumi, & alicunde arripi non poteſt: iuris vtilitas ad quanque cauſam, quamuis repente vel à peritis, vel de libris depromi poteſt. Itaque illi diſertiſsimi homines miniſtros habent in cauſis iuriſperitos, cùm ipſi ſint imperitiſsimi, eos, qui, vt abs te paulo antè dictum eſt, pragmatici vocantur. In quo noſtri omnino melius multo, quòd clariſsimorum hominum auctoritate leges & iura tecta eſſe voluerunt. Sed tamen non fugiſſet hoc Græcos homines, ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent, oratorem ipſum erudire in iure ciuili, non ei pragmaticùm adiutorem dare. Nam quòd dicis ſenectutem à ſolitudine vindicari iuris ciuilis ſcientia: fortaſſe etiam pecuniæ magnitudine. ſed nos non quid nobis vtile, verùm quid oratori neceſſarium ſit, quærimus. quanquam, quoniam multa ad oratoris ſimilitudinem ab vno artifice ſumimus, ſolet idem Roſcius

dicere,

dicere,ſe,quo plus ſibi ætatis accedet, eo tardiores tibicinis modos & cantus remiſsiores eſſe facturum. Quòd ſi ille aſtrictus certa quadã numerorũ moderatione & pedũ, tamen aliquid ad requiẽ ſenectutis excogitat: quanto facilius nos non laxare modos, ſed totos mutare poſſumus? Neque enim te, Craſſe, fallit, quàm multa ſint, & quàm varia genera dicendi, quod haud ſciam an tu primus oſtenderis, qui iandiu multo dicis remiſsius & lenius, quàm ſolebas, neque minus hæc tamen tua grauiſsimi ſermonis lenitas, quàm illa ſumma vis & contentio, probatur: multíque oratores fuerunt, vt illum Scipionem audiuimus, & Lælium, qui omnia ſermone conficerent paullo intentiore: nunquam, vt Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quod ſi iam facere non poteris, aut noles, vereris ne tua domus talis & viri & ciuis, ſi à litigioſis hominibus non colatur, à ceteris deſeratur? Equidem tantum abſum ab iſta ſententia, vt non modò non arbitrer, ſubſidium ſenectutis in eorum, qui conſultum veniant, multitudine eſſe ponendum, ſed tanquam portum aliquem expectem iſtam, quam tu times, ſolitudinem. Subſidium enim belliſsimum exiſtimo eſſe ſenectuti, otium. Reliqua verò etiam ſi adiuuant, hiſtoriam dico, & prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam: ſi quando opus erit, à viro optimo, & iſtis rebus inſtructiſsimo familiari meo Longo mutuabor. Neque repugnabo quominus (id quod modò hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto ſtudio atque humanitate verſentur. ſed mehercule non ita multùm ſpacij mihi videtur, ſi modò ea facere & perſequi volent, quæ à te Craſſe præcepta ſunt: qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere viſus es huic ætati, ſed tamen ad id quod cupiunt, apiſcendum propè neceſſarias. Nam & ſubitę ad propoſitas cauſas exercitationes, & accuratæ & meditatę commentationes, ac ſtilus ille tuus, quem tu vere dixiſti perfectorem dicendi eſſe, ac magiſtrum, multi ſudoris eſt: & illa orationis tuæ cum ſcriptis alienis comparatio, & de alieno ſcripto ſubita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi cauſa diſputatio, non mediocris contentionis eſt vel ad memoriam, vel ad imitandum. Illud verò fuit horribile, quod mehercule vereor ne maiorem vim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum. Voluiſti enim in ſuo genere vnumquemque noſtrûm quaſi quendam eſſe Roſcium: dixiſtique non tam ea, quæ recta eſſent, probari, quàm quæ praua ſunt, faſtidiis adhæreſcere: quod ego non tam faſtidioſe in nobis, quàm in hiſtrionibus ſpectari puto. Itaque nos raucos ſæpe attentiſsime audiri video. tenet enim res ipſa, atque cauſa. at AEſopum, ſi paullum irrauſerit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, ſimulatque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa ſunt, quæ teneant: quæ ſi omnia ſumma non ſunt, (& pleraque tamen magna ſunt,) neceſſe eſt, ea ipſa, quæ ſunt, mirabilia videri. Ergo, vt ad primum illud reuertar, ſit orator nobis is, qui, vt Craſſus deſcripſit, accommodatè ad perſuadendum poſsit dicere. is autem concludatur in ea, quæ ſunt in vſu ciuitatum vulgari, ac forenſi: remotíſque ceteris ſtudiis, quamuis ea ſint ampla, atque præclara, in hoc vno opere, vt ita dicam, noctéis & dies vrgeatur: imitetúrque illum, cui ſine dubio ſumma vis dicendi conceditur, Athenienſem Demoſthenem: in quo tantum ſtudium fuiſſe, tantúſque labor dicitur, vt primùm impedimenta naturæ diligentia, induſtriáque ſuperarit: cúmq; ita balbus eſſet, vt eius ipſius artis, cui ſtuderet, primam litteram non poſſet dicere, perfecit meditando, vt nemo planius eo locutus eſſe putaretur: deinde cùm ſpiritus eius eſſet anguſtior, tantum continenda anima in dicendo eſt aſſecutus, vt vna continuatione verborũ (id quod eius ſcripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remiſsiones continerentur. Qui etiam (vt memoriæ proditum eſt) coniectis in os calculis ſumma voce verſus multos vno ſpiritu pronunciare conſueſcebat: neque is conſiſtens in loco, ſed inambulans, atque aſcenſu ingrediens arduo. Hiſce ego cohortationibus Craſſe, ad ſtudium, & ad laborem incitandos iuuenes vehemẽter aſſentior: cetera, quæ collegiſti ex variis & diuerſis ſtudiis & artibus, tametſi ipſe es omnia conſecutus, tamen ab oratoris proprio offi-

cio atque munere ſeiuncta eſſe arbitror. Hæc cum Antonius dixiſſet, ſanè dubitare viſus eſt Sulpicius & Cotta, vtrius oratio propius ad veritatem videretur accedere. Tum Craſſus, Operarium nobis quendam Antoni oratorem facis, atque haud ſcio, an aliter ſentias, & vtare tua illa mirifica ad refellendum conſuetudine, qua tibi nemo vnquam præſtitit: cuius quidem ipſius facultatis exercitatio oratorum propria eſt, ſed iam in philoſophorum conſuetudine verſatur, maximéque eorum, qui de omni re propoſita in vtranque partem copioſiſsimè dicere ſolent. Verùm ego non ſolùm arbitrabar, his præſertim audientibus, à me informari oportere, qualis eſſe poſſet is, qui habitaret in ſubſellis, neque quicquam amplius afferret, quàm quod cauſarum neceſsitas poſtularet: ſed maius quiddam videbam, cùm cenſebam oratorem, præſertim in noſtra rep. nullius ornamenti expertem eſſe oportere. Tu autem quoniam exiguis quibuſdam finibus totum oratoris munus circundediſti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptiſque oratoris quæſita ſunt: ſed opinor ſecundum hunc diem. ſatis enim multa à nobis hodie dicta ſunt. Nunc & Scæuula, quoniam in Tuſculanum ire conſtituit, paullum requieſcet, dum ſe calor frangat: & nos ipſi, quoniam id temporis eſt, valetudini demus operam. Placuit ſic omnibus. Tum Scæuula, Sanè, inquit, vellem non conſtituiſſem in Tuſculanum me hodie venturum eſſe Lælio: libenter audirem Antonium. Et cùm exſurgeret, ſimul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi moleſtus fuit, quòd ius noſtrum ciuile peruellit, quàm iucundus, quòd ſe id neſcire confeſſus eſt.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE, LIBER SECVNDVS.

Magna nobis pueris Quinte frater, ſi memoria tenes, opinio fuit, L. Craſſum non plus attigiſſe doctrinæ, quàm quantum prima illa puerili inſtitutione potuiſſet: M. verò Antonium omnino omnis eruditionis expertem atque ignarum fuiſſe: erántque multi, qui quanquam non ita ſe rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incenſos ſtudio diſcendi à doctrina deterrerent, libenter id quod dixi, de illis oratoribus prædicarent: vt, ſi homines nō eruditi ſummam eſſent prudentiā, atq; incredibilem eloquentiam conſecuti, inanis omnis noſter eſſe labor, & ſtultum in nobis erudiendis patris noſtri optimi ac prudentiſsimi viri ſtudium videretur. Quos tum, vt pueri, refutare domeſticis teſtibus, patre, & C. Aculeone propinquo noſtro, & L. Cicerone patruo ſolebamus, quòd de Craſſo pater & Aculeo, quocū erat noſtra matertera, quē Craſſus dilexit ex omnibus plurimùm, & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus vnà deceſſerat, multa nobis de eius ſtudio doctrináque ſæpe narrarunt: cúmque nos cum conſobrinis noſtris Aculeonis filiis & ea diſceremus, quæ Craſſo placerent, & ab iis doctoribus, quibus ille vteretur, erudiremur, etiam illud ſæpe intelleximus (quod vel pueri ſentire poteramus) illum & Græcè ſic loqui, nullam vt noſſe aliam linguam videretur, & doctoribus noſtris ea ponere in percunctando, eáque ipſum omni in ſermone tractare, vt nihil eſſe ei nouum, nihil inauditum videretur. De Antonio verò quanquam ſæpe ex humaniſsimo homine patruo noſtro acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi ſe doctiſsimorum hominum ſermonibus dediſſet: tamen ipſe adoleſcentulus quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo ſæpe quæſiui. Non erit profectò tibi quod ſcribo nouum: (nam, hoc iam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis variíſque ſermonibus, nullius rei, quæ quidem eſſet in his artibus, de quibus aliquid exiſtimare poſſem, rudem, aut ignarum eſſe viſum. Sed fuit hoc in vtroque eorum, vt Craſſus non tam exiſtimari vellet non didiciſſe, quàm illa deſpicere, & noſtrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc pópulo orationem fore cénſebat ſuam, ſi omnino didiciſſe nunquam

quam putaretur: atque ita ſe vterque grauiorem fore, ſi alter contemneret, alter ne noſſe quidem Græcos videretur. Quorum conſilium quale fuerit, nihil ſanè ad hoc tempus. illud autem eſt huius inſtitutæ ſcriptionis ac temporis, neminem eloquentia non modò ſine dicendi doctrina, ſed ne ſine omni quidem ſapientia florere vnquam & præſtare potuiſſe. Etenim ceteræ ferè artes ſeipſæ per ſe tuentur ſingulæ. bene dicere autem, quod eſt ſcienter, & peritè, & ornatè dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis ſeptum teneatur. Omnia quæcunque in hominum diſceptationem cadere poſſunt, bene ſunt ei dicenda, qui hoc ſe poſſe profitetur: aut eloquentiæ nomen relinquendum eſt. Quare equidem & in noſtra ciuitate, & in ipſa Græcia, quæ ſemper hæc ſumma duxit, multos & ingeniis, & magna laude dicendi ſine ſumma rerum omnium ſcientia fuiſſe fateor: talem verò exiſtere eloquentiam, qualis fuerit in Craſſo & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ ad tantam prudentiam pertinerent, tantámque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuiſſe confirmo. Quo etiam feci libentius, vt eum ſermonem, quem illi quondam inter ſe de his rebus habuiſſent, mandarem litteris: vel vt illa opinio, quæ ſemper fuiſſet, tolleretur, alterum non doctiſſimum, alterum planè indoctum fuiſſe: vel vt ea, quæ exiſtimarem à ſummis oratoribus de eloquentia diuinitus eſſe dicta, cuſtodirem litteris, ſi vllo modò aſſequi complectíque potuiſſem: vel mehercule, vt laudem eorum iam propè ſeneſcentem, quantum ego poſſem, ab obliuione hominum, atque à ſilentio vindicarem. Nam ſi ex ſcriptis cognoſci ipſi ſuis potuiſſent, minus hoc fortaſſe mihi putaſſem eſſe laborandum. ſed cùm alter non multum, quod quidem extaret, & idipſum adoleſcens: alter nihil admodum ſcripti reliquiſſet: deberi hoc à me tantis hominum ingeniis putaui, vt, cùm etiam nunc viuam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, ſi poſſem. Quod hoc etiam ſpe aggredior maiore ad probandum, quia non de Ser. Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia ſcribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, ſiquid velim, nullius memoria iam refellente: ſed edo hæc iis cognoſcenda, qui eos ipſos, de quibus loquor, ſæpe audierunt: vt duos ſummos viros iis, qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti ſint, viuorum & præſentium memoria teſte commendemus. Nec verò te cariſſime frater atque optime rhetoricis nunc quibuſdam libris, quos tu agreſteis putas, inſequor vt erudiam: (quid enim tua poteſt oratione aut ſubtilius, aut ornatius eſſe?) ſed quoniam ſiue iudicio, vt ſoles dicere: ſiue, vt ille pater eloquentiæ de ſe Iſocrates ſcripſit ipſe, pudore à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugiſti: ſiue, vt ipſe iocari ſoles, vnum putaſti ſatis eſſe, non modò in vna familia rhetorem, ſed pæne in tota ciuitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod meritò propter eorum, qui de dicendi ratione diſputarunt, ieiunitatem bonarum artium, poſſit illudi. Nihil enim mihi quidem videtur in Craſſi & Antonij ſermone eſſe præteritũ, quod quiſquam ſummis ingeniis, acerrimis ſtudiis, optima doctrina, maximo vſu cognoſci ac percipi potuiſſe arbitraretur: quod tu facillime poteris iudicare, qui prudentiam, rationémque dicendi per te ipſum: vſum autem per nos percipere voluiſti. Sed quo citius hoc quod ſuſcepimus, non mediocre munus conficere poſſimus, omiſſa noſtra adhortatione, ad eorum quos propoſuimus, ſermonem diſputationémque veniamus. Poſtero igitur die, quàm illa erant acta, hora ferè ſecunda, cùm etiam tum in lecto Craſſus eſſet, & apud eum Sulpicius ſederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eò Q. Catulus ſenex cum C. Iulio fratre vênit: quod vbi audiuit, commotus Craſſus ſurrexit, omnéſque admirati, maiorem aliquam eſſe cauſam eorum aduentus ſuſpicati ſunt. Qui cùm inter ſe, vt ipſorum vſus ferebat, amiciſſimè conſalutaſſent, Quid vos tandem, Craſſus, nunquidnam, inquit, noui? Nihil ſanè, inquit Catulus. etenim vides eſſe ludos. ſed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel moleſtos putes. cùm ad me in Tuſculanum, inquit, heri veſperi veniſſet Cæſar de Tuſculano ſuo, dixit mihi Scæuulam à ſe hinc euntem eſſe conuentum, ex quo mira quædam ſe audiſſe dicebat: te, quem ego toties omni

ratione tentans ad diſputandum elicere non potuiſſem, permulta de eloquentia cum Antonio diſſeruiſſe, & tanquam in ſchola propè ad Græcorum conſuetudinem diſputaſſe. Itaque frater exorauit meipſum nō quidem à ſtudio audiendi nimis abhorrentem, ſed mehercule verentem tamen ne moleſti vobis interueniremus, vt huc ſecum venirem. Scæuulam enim ita dicere aiebat, bonam partem ſermonis in hunc diem eſſe dilatam. Hoc ſi tu cupidius factum exiſtimas, Cæſari attribues: ſi familiarius, vtrique noſtrûm. nos quidem, niſi fortè moleſti interuenimus, veniſſe delectat. Tum Craſſus, Equidem quæcunque cauſa vos huc attuliſſet, lætarer, cùm apud me viderem homines mihi cariſsimos & amiciſsimos: ſed tamen (verè dicam) quæuis mallem fuiſſet, quàm iſta, quam dicis. Ego enim (vt, quemadmodum ſentio, loquar) nunquã mihi minus, quàm heſterno die placui: magiſque adeò id facilitate, quàm alia vlla culpa mea contigit: qui dum obſequor adoleſcentibus, me ſenem eſſe ſum oblitus: fecique id quod ne adoleſcens quidem feceram, vt iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, diſputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peroportunè, quòd tranſactis iam meis partibus ad Antonium audiendum veniſtis. Tum Cæſar, Equidem, inquit, Craſſe, ita ſum cupidus in illa longiore te, ac perpetua diſputatione audiendi, vt ſi id minus contingat, vel ſim quotidiano tuo ſermone contentus. Itaque experiar equidem illud, vt ne Sulpicius familiaris meus, aut Cotta plus quàm ego, apud te valere videantur: & te exorabo profectò, vt mihi quoque, & Catulo tuæ ſuauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non te vrgebo: neque committam vt, dum verere, ne tu ſis ineptus, me eſſe iudices. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæſar, ex omnibus Latinis verbis huius verbi vim vel maximam ſemper putaui. Quem enim nos ineptum vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quod non ſit aptus: idque in ſermonis noſtri conſuetudine perlatè patet. Nam qui aut, tempus quid poſtulet, non videt: aut plura loquitur: aut ſe oſtentat: aut eorum, quibuſcum eſt, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet: aut denique in aliquo genere, aut inconcinnus, aut multus eſt, is ineptus eſſe dicitur. Hoc vitio cumulata eſt eruditiſsima illa Græcorum natio. itaque quod vim huius mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio impoſuerunt. Vt enim quæras omnia: quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarũ, quæ ſunt innumerabiles, haud ſcio an vlla ſit maior, quàm illorũ, qui ſolent quocũque in loco, quoſcunque inter homines viſum eſt, de rebus aut difficillimis, aut non neceſſariis argutiſsime diſputare. Hoc nos ab iſtis adoleſcentibus facere inuiti & recuſantes heri coacti ſumus. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Craſſe, ij, qui in ciuitatibus ſuis clari & magni fuerunt, ſicuti tu és, nóſque omnes in noſtra rep. volumus eſſe: horum Græcorum, qui ſe inculcant auribus noſtris, ſimiles fuerunt: nec tamen in ocio ſermones huiuſmodi diſputationéſque fugiebant. Ac ſi tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem nō habent, inepti, ſicut debent videri: num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipſa, vbi inambulamus, & palæſtra, & tot locis ſeſsiones, gymnaſiorum Græcorum & diſputationum memoriam quodammodo commouent? aut importunum tempus in tanto otio, quod & rarò datur, & nunc peroptatò nobis datum eſt? aut homines ab hoc genere diſputationis alieni, qui omnes ij ſumus, vt ſine iis ſtudiis nullam vitam eſſe ducamus? Omnia iſta, inquit Craſſus, ego alio modo interpretor, qui primùm palæſtram & ſedes, & porticus etiam, ipſos, Catule, Græcos, exercitationis & delectationis cauſa, non diſputationis inueniſſe arbitror. Nam & ſæculis multis antè Gymnaſia inuenta ſunt, quàm in his philoſophi garrire cœperunt: & hoc ipſo tempore cùm omnia gymnaſia philoſophi teneant, tamen eorum auditores diſcum audire, quàm philoſophum malunt: qui ſimul vt increpuit, in media oratione de maximis rebus & grauiſsimis diſputantem philoſophum omnes vnctionis cauſa relinquunt. ita leuiſsimam delectationem grauiſsimæ, vt ipſi ferunt, vtilitati anteponunt. Otium autem quòd dicis eſſe, aſſentior. verùm ocij fructus eſt non contentio animi, ſed relaxatio. Sæpe ex ſocero meo audiui,

ineptus quis dicitur.

Græci ineptissimi

nomen inepti non reperitur apud Græcos.

locus ubi palæstra exercentur. à palæo, i. luctor.

discus, rotunda moles saxea, vel plumbea, sive ferrea, cuius iactu iuvenes inter se certabant, fortior iudicandus, qui aut altius in sublime, aut longius in tractu ultra designatũ spatiũ proiecisset. ita et missilibus contendebant. disci forma videtur esse plana, qualis spectantibus nobis, solis vel lunæ effigies apparet. (et ita hoc loco a Cicerone accipitur). huiusmodi disco videntur hodie nostri mimi et histriones uti, qui [illegible] gratia coram populo gesticulantur, dum nescio quid ad formã disci rotũdum et æneũ iaculantur in aerem: deinde virga excipiunt. eos aut discobolos appellat Plinius li. 2. cap. 34. i. disci iactores vel missores.

audiui, cùm is diceret, ſocerum ſuum Lælium ſemper ferè cum Scipione ſolitum ruſticari, eoſque inctedibiliter repueraſcere eſſe ſolitos, cùm rus ex vrbe tanquam è vinculis euolaſſent. Non audeo dicere de talibus viris, ſed tamen ita ſolet narrare Scæuula, conchas eos & vmbiliços ad Caietam, & ad Laurentum legere conſueuiſſe, & ad omnem animi remiſsionem, ludúmque deſcendere. Sic enim ſe res habet, vt quemadmodum volucreis videmus procreationis atque vtilitatis ſuæ cauſa fingere & conſtruere nidos:eaſdē autem, cùm aliquid effecerint, leuandi laboris ſui cauſa paſsim ac liberè ſolutas opere volitare:ſic noſtri animi foréſibus negociis, atque vrbano opere defeſsi, geſtiunt, ac volitare cupiunt, vacui cura ac labore. Itaque illud ego, quod in cauſa Curiana Scæuulæ dixi, nō dixi ſecus ac ſentiebam. "Nam ſi, inquā, Scæuula nullū erit teſtamentū rectè factum, niſi quod tu ſcripſeris, omnes ad te ciues cum tabulis veniemus, omnium teſtamenta meritò tu ſcribes vnus. Quid igitur? inquam: quando ages negocium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi, Mihi enim liber eſſe non videtur, qui non aliquando nihil agit. In qua permaneo Catule ſententia: méque cùm huc veni, hoc ipſum nihil agere, & planè ceſſare delectat. Nam quòd addidiſti tertium, vos eos eſſe, qui vitam inſuauem ſine his ſtudiis putaretis: id me non modò non hortatur ad diſputandum, ſed etiam deterret. Nam vt C. Lucillius homo doctus & perurbanus dicere ſolebat, ea quæ ſcriberet, neque ſe ab indoctiſsimis, neque à doctiſsimis legi velle, quòd alteri nihil intelligerent, alteri plus fortaſſe, quàm ipſe de ſe intelligi vellet: (quo etiam ſcripſit, Perſium non curo legere: hic enim fuit, vt noramus, omnium ferè noſtrorum hominum doctiſsimus: Lælium Decimum volo, quem cognouimus virum bonum & non illiteratum: ſed nihil ad Perſium:) ſic ego, ſi iam diſputandum ſit de his noſtris ſtudiis, nolim equidem apud ruſticos, ſed multo minus apud vos. malo enim non intelligi orationem meam, quàm reprehendi. Tum Cæſar, Equidem, inquit, Catule iam mihi videor nauaſse operam, quòd huc venerim. nam hæc ipſa recuſatio diſputationis, diſputatio quædam fuit mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus Antonium, cuius audio eſse parteis, vt de tota eloquētia diſserat, quémque iandudum Cotta & Sulpicius expectant? Ego verò, inquit Craſsus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipſe obmuteſcam, niſi prius à vobis impetrabo. Quidnam? inquit Catulus. Vt hîc ſitis hodie. Tum cùm ille dubitaret, quòd ad fratrem promiſerat, Ego, inquit Iulius, pro vtroque reſpondeo. Sic faciemus: atque iſta quidem conditione, vel vt verbum nullum faceres, me teneres. Hîc Catulus arriſit, & ſimul, Præciſa, inquit, mihi quidem dubitatio eſt, quoniam neque domi impetaram, & hic apud quem eram futurus, ſine mea ſententia tam facile promiſit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: & ille, Audite verò, audite, inquit. hominem enim audietis de ſchola, atque à magiſtro, & Græcis litteris eruditum: & eo quidem loquar confidentius, quod Catulus auditor acceſsit, cui non ſolùm nos Latini ſermonis, ſed etiam Græci ipſi ſolent ſuæ linguæ ſubtilitatem, elegantiámque concedere. Sed tamen quoniam hoc totum quicquid eſt, ſiue artificium, ſiue ſtudium dicendi, niſi acceſsit os, nullum poteſt eſse: docebo vos diſcipuli, quod ipſe non didici, quid de omni genere dicendi ſentiam. Hîc poſteaquam arriſerunt, Res mihi videtur eſse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum eſt, quæ ſciuntur: oratoris autem omnis actio opinionibus, non ſcientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui neſciunt, & ea dicimus, quæ neſcimus ipſi. itaque & illi aliàs aliud iiſdem de rebus & ſentiunt, & iudicant: & nos contrarias ſæpe cauſas dicimus, non modò vt Craſsus contra me dicat aliquādo, aut ego contra Craſsum, cùm alterutrū neceſse ſit falſum dicere: ſed etiam, vt vterque noſtrûm eadem de re áliàs aliud defendat, cùm plus vno verum eſse non poſsit. Vt igitur in eiuſmodi re, quæ mendacio nixa ſit: quæ ad ſcientiam non ſæpe perueniat: quæ opiniones hominum, & ſæpe errores aucupetur, ita dicam, ſi cauſam putatiseſse, cur audiatis. Nos verò, & valde quidem, Catulus inquit, putamus: atque eo magis, quòd nulla mihi oſtentatione

videris eſſe vſurus. exorſus enim es non glorioſe magis, à veritate, vt tu putas, quàm à neſcio qua dignitate. Vt igitur de ipſo genere ſum confeſſus, inquit Antonius, artem eſſe non maximam: ſic illud affirmo, præcepta poſſe quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad excipiendas eorum voluntates. Huius rei ſcientiam ſiquis volet magnam quandam artem eſſe dicere, non repugnabo. Etenim cùm plerique temere ac nulla ratione cauſas in foro dicant: nonnulli autem propter exercitationem, aut propter conſuetudinem aliquam callidius id faciant: non eſt dubium, quin ſiquis animaduerterit quid ſit quare alij melius, quàm alij dicant, id poſſit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is ſi non planè artem, at quaſi artem quandam inuenerit. Atque vtinam, vt illa mihi videre videor in foro, atque in cauſis: ita nunc quemadmodum ea reperitentur, poſſem vobis exponete. Sed de me videro: nũc hoc propono, quod mihi perſuaſi, quamuis ars non ſit, tamen nihil eſſe perfectò oratore præclarius. Nam vt vſum dicendi omittam, qui in omni pacata & libera ciuitate dominatur, tanta oblectatio eſt in ipſa facultate dicendi, vt nihil hominum aut auribus, aut mentibus iucundius percipi poſſit. Qui enim cantus moderatæ otationis pronunciatione dulcior inueniri poteſt? Quod carmen artificioſa verborum concluſione aptius? Qui actor imitanda, quàm orator ſuſcipienda veritate iucundior? Quid autem ſubtilius, quàm acutæ crebræque ſententiæ? Quid admirabilius, quàm tes ſplendore illuſtratæ verborum? Quid plenius, quàm omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim vlla non ptoptia oratoris eſt res, quæ quidem ornatè dici, grauitérque debeat. Huius eſt in dando conſilio de maximis rebus cum dignitate explicata ſententia: eiuſdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate & fraus hominum ad perniciem, & integritas ad ſalutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis à vitiis acrius reuocare, quis vituperare improbos aſperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupiditatem vehementius frangere accuſando poteſt? quis mærorẽ leuare mitius conſolando? Hiſtoria verò teſtis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuncia vetuſtatis, qua voce alia, niſi oratoris immortalitati commendatur? Nam ſi qua eſt ars alia, quæ verborum aut faciendorum, aut deligendorum ſcientiam profiteatur: aut ſi quiſquam dieitur, niſi orator, fotmare orationem, eámque variare & diſtinguere quaſi quibuſdam verborum, ſententiarúmque inſignibus: aut ſi via vlla niſi ab hac vna arte traditur aut argumentorum, aut ſententiarum, aut denique deſcriptionis, atque ordinis: fateamut, aut hoc quod hæc ars profiteatur, alienum eſſe, aut ei cum aliqua alia arte eſſe commune. ſed ſi in hac vna eſt ea ratio atque doctrina: non ſiqui aliarum artium bene locuti ſunt, eo minus id eſt huius vnius proprium: ſed vt oratot de iis rebus, quæ ceterarum artium ſunt, ſi modò eas cognouerit (vt heri Craſſus dicebat) optimè poteſt dicete: ſic ceterarum artium homines ornatius illa ſua dicunt, ſiquid ab hac arte didicerunt. Neque enim ſi de rebus ruſticis agricola quiſpiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diſerte dixerit, aut ſcripſerit, idcirco illius artis putanda ſit eloquentia: in qua, quia vis magna eſt in hominum ingeniis, eò multi etiam ſine doctrina aliquid omnium generum, atque artium conſequuntur: ſed quid cuiuſque ſit proprium, etſi ex eo iudicari poteſt, cùm videris quid quæque doceat, tamen hoc certius nihil eſſe poteſt, quàm quod omnes artes aliæ ſine eloquentia ſuum munus præſtare poſſunt, orator ſine ea nomen ſuum obtinere non poteſt: vt ceteri, ſi diſerti ſint, aliquid ab hoc habeant: hic niſi domeſticis ſe inſtruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non poſſit. Tum Catulus, Etſi, inquit Antoni, minime impediendus eſt interpellatione iſte curſus orationis tuæ, patiere tamen, mihíq; ignoſces. Non enim poſſum quin exclamem, vt ait ille in Trinummo: ita mihi vim oratoris tum exprimere ſubtiliter viſus es, tum laudare copioſiſſimè: quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, vt eloquentiam laudet. debet enim ad eam laudandam ipſam illam adhibere, quam laudat. ſed perge porrò. tibi enim aſſentiot, veſtrum eſſe hoc totum diſerte dicete: idque ſiquis in alia arte faciat, cum aſſum-

aſſumto aliunde vti bono, non proprio, nec ſuo. Et Craſſus, Nox te, inquit, nobis Antoni expoliuit, hominémque reddidit. nam heſterno ſermone vnius cuiuſdam operis, vt ait Cæcilius, remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorem deſcripſeras, inopem quendam humanitatis, atque vrbanitatis. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi propoſueram, vt ſi te refelliſſem, hos à te diſcipulos abducerem. nunc Catulo audiente & Cæſare, videor debere non tam pugnare tecum, quàm quod ipſe ſentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis eſt hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis ciuium conſtituẽdus, vt videamus quid ei negotij demus, cuíque eũ muneri velimus eſſe præpoſitum. Nam Craſſus heri, cum vos Catule & Cæſar non adeſſetis, poſuit breuiter in artis diſtributione idem quod Græci plerique poſuerunt: neque ſanè quid ipſe ſentiret, ſed quid ab illis diceretur, oſtendit: duo prima genera quæſtionum eſſe, in quibus eloquentia verſaretur: vnum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi videbatur id dicere; in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendáne eſſet eloquentia: expetendíne honores. Certum autem, in quo quid in perſonis, & in conſtituta re & definita quæreretur: cuiuſmodi ſunt, quæ in foro, atque in ciuium cauſis diſceptationibúſque verſantur. Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in conſilio dando eſſe poſita. nam illud tertium, quod & à Craſſo tactum eſt, &, vt audio, ille ipſe Ariſtoteles, qui hæc maximè illuſtrauit, adiunxit, etiam ſi opus eſt, tamen minus eſt neceſſarium. Quid nam? inquit Catulus? an laudationes? id enim video poni genus tertium. Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere ſcio & me, & omneis qui affuerunt, delectatos eſſe vehementer, cùm abs te eſt Popilia mater veſtra laudata, cui primùm mulieri hunc honorem in noſtra ciuitate tributum puto. Sed non omnia, quæcunque loquimur, mihi videntur ad artem & præcepta eſſe reuocanda. Ex his enim fontibus, vnde omnia ornate dicendi præcepta ſumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa deſiderare, quæ vt nemo tradat, quis eſt qui neſciat quæ ſint in homine laudanda? Poſitis enim iis rebus, quas Craſſus in illius orationis ſuæ, quam cõtra collegam cenſor habuit, principio dixit, quæ natura, aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus vinci, ſe poſſe animo æquo pati: quæ ipſi ſibi homines parare poſſent, in iis rebus ſe pati non poſſe, vinci. Qui laudabit quempiã, intelliget exponenda ſibi eſſe naturæ, & fortunæ bona. ea ſunt generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenij, cæterarúmque rerum, quæ ſunt aut corporis, aut extraneæ. Si habuerit, bene his vſum: ſi non habuerit, patienter caruiſſe: ſi amiſerit, moderate tuliſſe. Deinde quid ſapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuſte, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute, aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ ſunt eius generis, facile videbit qui volet laudare quempiam: & qui vituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam ineſt in ratione rerum? non enim ſi eſt facilius, eò de numero quoque eſt excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia quæ cadunt aliquando in oratorem, quamuis exigua ſint, ea ſic tractare, quaſi nihil poſſit dici ſine præceptis ſuis. Nam & teſtimonium ſæpe dicendum eſt, ac nonnunquã etiam accuratius: vt mihi neceſſe fuit in Sex. Titium ſeditioſum ciuem, & turbulentum. explicaui in eo teſtimonio dicendo omnia conſulatus mei conſilia, quibus illi tribuno pl. pro rep. reſtitiſſem, quæque ab eo contra remp. facta arbitrarer, expoſui. diu retentus ſum, multa audiui, multa reſpondi. Num igitur placet, cùm de eloquentia præcipias, aliquid etiam de teſtimoniis dicendis quaſi in arte tradere? Nihil ſanè, inquit Catulus, neceſſe eſt. Quid ſi (quod ſæpe ſummis viris accidit) mandata ſint exponenda, aut in ſenatu, aut ab imperatore, aut ad imperatorẽ, aut ad regẽ, aut ad populũ aliquẽ à ſenatu? Nũ quia genere orationis in huiuſmodi cauſis accuratiore eſt vtendum, idcirco etiã pars hęc cauſarum numeranda videtur, aut propriis præceptis inſtruenda? Minime verò, inquit Catulus. non enim deerit homini diſerto in eiuſmodi rebus facultas ex ceteris rebus & cauſis cõparata. Ergo item, inquit, illa quæ ſæpe diſerte agenda ſunt, & quæ ego paullo

popilia laudata.

bona fortunæ.

antè (cùm eloquentiam laudarem) dixi oratoris eſſe, neque habent ſuum locum vllum in diuiſione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda ſunt non minus diſerte, quàm quæ in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, conſolatio: quorum nihil eſt, quod non ſumma dicendi ornamenta deſideret, ſed ex artificio res iſtæ præcepta non quærunt. Planè, inquit Catulus, aſſentior. Age verò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas eſſe hiſtoriam ſcribere? Si, vt Græci ſcripſerunt, ſummi, inquit Catulus: ſi, vt noſtri, nihil opus eſt oratore. ſatis eſt non eſſe mendacem. Atqui ne noſtros contemnas, inquit Antonius, Græci quoq; ipſi ſic initio ſcriptitarũt, vt noſter Cato, vt Pictor, vt Piſo. Erat enim hiſtoria nihil aliud, niſi annalium confectio: cuius rei, memoriæque publicæ retinendæ cauſa ab initio rerum Rom. vſque ad P. Mucium pontificem max. res omneis ſingulorum annorum mandabat litteris pōtifex max. referebátque in album, & proponebat tabulam domi, poteſtas vt eſſet populo cognoſcendi: híque etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc ſimilitudinem ſcribendi multi ſecuti ſunt, qui ſine vllis ornamentis monumenta ſolùm temporũ, hominum, locorum, geſtarúmque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acuſilaus fuit, aliíque permulti: talis noſter Cato, & Pictor, & Piſo: qui neque tenent quibus rebus ornetur oratio (modò enim huc iſta ſunt importata) & dum intelligatur quid dicant, vnam dicendi laudem putant eſſe breuitatem. Paullulum ſe erexit, & addidit hiſtoriæ maiorem ſonum vocis vir optimus Craſſi familiaris Antipater: ceteri non exornatores rerum, ſed tantummodò narratores fuerunt. Eſt, inquit Catulus, vt dicis. ſed iſte ipſe Cælius neque diſtinxit hiſtoriam varietate locorum, neque verborum collocatione, & tractu orationis leni & æquabili illud opus perpoliuit: ſed, vt homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, ſicut potuit, dolauit. vicit tamen, vt dicis, ſuperiores. Minime mirum, inquit Antonius, ſi iſta res adhuc noſtra lingua illuſtrata non eſt. Nemo enim ſtudet eloquentiæ noſtrorum hominum, niſi vt in cauſis atque in foro eluceat. Apud Græcos autem eloquentiſſimi homines remoti à cauſis forenſibus, cùm ad ceteras res illuſtreis, tum ad ſcribendam hiſtoriam maxime ſe applicauerunt. Nanque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, in cauſis nihil omnino verſatum eſſe accepimus. Atqui tanta eſt eloquentia, vt me quidem (quantum ego Græcè ſcripta intelligere poſſum) magnopere delectet. Et poſt illum Thucydides omneis dicendi artificio mea ſententia facilè vicit: qui ita creber eſt rerum frequentia, vt verborum propè numerum ſententiarum numero conſequatur. Ita porrò verbis aptus, & preſſus, vt neſcias vtrùm res oratione, an verba ſententiis illuſtrentur. Atqui ne hunc quidem, quanquam eſt in repub. verſatus, ex numero fuiſſe accepimus eorum, qui cauſas dictitarunt: & hos libros tum ſcripſiſſe dicitur, cùm à repub. remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere ſolitum eſt, in exſulium pulſus eſſet. Hunc conſecutus eſt Syracuſius Philliſtus, qui cùm Dionyſij tyranni familiariſsimus eſſet, ocium ſuum conſumſit in hiſtoria ſcribenda, maximéque Thucydidem eſt, ſicut mihi videtur, imitatus. Poſtea quaſi ex clariſsima rhetoris officina duo præſtantes ingenio Theopompus, & Ephorus ab Iſocrate magiſtro impulſi ſe ad hiſtoriam contulerunt, cauſas omnino nunquam attigerunt. Denique etiam à philoſophia profectus princeps Xenophon Socraticus ille: poſt ab Ariſtotele Calliſthenes comes Alexandri, ſcripſit hiſtoriam: & hic quidem rhetorico pæne more, ille autem ſuperior leniore quodam ſono eſt vſus, & qui illum impetũ oratoris non habeat, vehemens fortaſſe minus, ſed aliquanto tamen eſt, vt mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus: quantum autem iudicare poſſum, longè eruditiſsimus, & rerum copia, & ſententiarum varietate abundantiſsimus, & ipſa compoſitione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad ſcribendum attulit, ſed nullum vſum forenſem. Hæc cùm ille dixiſſet, quid eſt, inquit Catule, Cæſar? vbi ſunt, qui Antonium Græcè negant ſcire? quot hiſtoricos nominauit? quàm ſcienter? quàm proprie de vnoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus,

lus,admirans,illud iam mirari deſino, quod multo magis antè mirabar, hunc, cùm hæc neſciret, in dicendo poſſe tantum. Atqui Catule, inquit Antonius, non ego vtilitatem aliquam ad dicendum aucupans,horum libros,& nonnullos alios,ſed delectationis cauſa, cùm eſt ocium, legere ſoleo. Quid ergo? eſt, fateor, aliquid tamen. vt, cùm in ſole ambulem,etiam ſi aliam ob cauſam ambulem, fieri natura tamen vt colorer: ſic cùm iſtos libros ad Miſenum (nam Romæ vix licet) ſtudioſius legerim, ſentio orationem meam illorũ cantu quaſi colorari.Sed ne latius hoc vobis patêre videatur,hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipſi qui ſcripſerunt, voluerunt à vulgo intelligi. In philoſophos verò ſiquando incidi,deceptus indicibus librorum, quòd ſunt ferè inſcripti de rebus notis & illuſtribus, de virtute, de iuſtitia, de honeſtate, de voluptate,verbum prorſus nullum intelligo: ita ſunt anguſtis & conciſis diſputationibus illigati. Poetas omnino quaſi aliena quadam lingua locutos non conor attingere. Cum his me (vt dixi) oblecto,qui res geſtas,aut orationes ſcripſerunt ſuas: aut qui ita loquuntur, vt videantur voluiſſe eſſe nobis, qui non ſumus eruditiſsimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtíſne quantum munus ſit oratoris hiſtoria? Haud ſcio an flumine orationis, & varietate maximum. neque tamen eam reperio vſquam ſeparatim inſtructam rhetorum præceptis. ſita ſunt enim ante oculos. Nam quis neſcit primam eſſe hiſtoriæ legem, nequid falſi dicere audeat, deinde nequid veri non audeat, nequa ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribendo, nequa ſimultatis? hæc ſcilicet fundamenta nota ſunt omnibus. Ipſa autem exædificatio poſita eſt in rebus, & verbis. rerum ratio ordinem temporum deſiderat, regionum deſcriptionem. vult etiam, quòd in rebus magnis, memoriáque dignis conſilia primùm, deinde acta,pòſt euentus expectantur, & de conſiliis ſignificari quid ſcriptor probet, & in rebus geſtis declarari non ſolùm quid actum, aut dictum ſit, ſed etiam quomodo: & cùm de euentu dicatur, vt cauſæ explicentur omnes,vel caſus, vel ſapientiæ, vel temeritatis: hominúmque ipſorum non ſolùm res geſtæ, ſed etiam, qui fama ac nomine excellat,cuiuſque vita atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fuſum atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens, ſine hac iudiciali aſperitate, & ſine ſententiarum forenſium aculeis perſequendum eſt. Harum tot, tantarúmque rerum videtíſne nulla eſſe præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem ſilentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes,conſolationes, præcepta, monita, quæ tractanda ſunt omnia diſertiſsime: ſed locũ ſuum in illis artibus,quæ traditæ ſunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque eſt infinita ſilua, quòd oratori plerique (vt etiam Craſſus oſtendit) duo genera ad dicendum dederunt: Vnum de certa,definitáque cauſa, quales ſunt quæ in litibus, quæ in deliberationibus verſantur: addat,ſi quis volet, etiam laudationes. Alterum, quod appellant omnes ferè ſcriptores, explicat nemo,infinitam generis ſine tempore & ſine perſona quæſtionem.hoc quid,& quantum ſit cùm dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim eſt oratoris quæcunque res infinitè poſita ſit,de ea poſſe dicere,dicendum erit ei quanta ſit ſolis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de muſicis rebus non poterit quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. Denique ei, qui profitetur eſſe ſuum non ſolùm de iis controuerſiis,quæ temporibus & perſonis notatæ ſunt, hoc eſt de omnibus forenſibus, ſed etiam de generum infinitis quæſtionibus dicere,nullum poteſt eſſe genus orationis,quod ſit exceptum. Sed ſi illam quoque partem quæſtionum oratori volumus adiungere vagam, & liberam, & latè patentem, vt de rebus bonis aut malis,expetendis aut fugiendis, honeſtis aut turpibus,vtilibus,aut inutilibus,de virtute,de iuſtitia,de continentia,de prudẽtia,de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris virtutibus, contrariíſque vitiis dicendum oratori putemus: itémque de repub. de imperio,de re militari, de diſciplina ciuitatis, de hominum moribus: aſſumamus eam quoque partem: ſed ita, vt ſit circunſcripta modicis regionibus. Equidem omnia quæ pertinent ad vſum ciuium,morem hominum,quæ verſantur in conſuetudine vitę,in ratione reip.

in hac ſocietate ciuili, in ſenſu hominum communi,in natura,in moribus,comprehendenda eſſe oratori puto, ſi minus, vt ſeparatim de his rebus philoſophorum more reſpondeat,at certè,vt in cauſa prudenter poſsit intexere: hiſce autem ipſis de rebus vt ita loquatur,vt ij,qui iura,qui leges,qui ciuitates conſtituerunt,locuti ſunt,ſimpliciter & ſplendidè, ſine vlla ſerie diſputationum, & ſine ieiuna concertatione verborum. Hoc loco, nequa ſit admiratio, ſi tot, tantarumque rerum nulla à me præcepta ponentur,ſic ſtatuo, vt in ceteris artibus, cum tradita ſunt cuiuſque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut ſimilia ſint, tradi non neceſſe eſt: vt in pictura, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, poteſt eum cuiuſuis vel formæ vel ætatis, etiam ſi non didicerit, pingere: neque eſt periculum,qui leonem aut taurum pingat egregiè,ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non poſsit. neque enim eſt omnino ars vlla,in qua omnia, quæ in illa arte effici poſſunt, à doctore tradantur: ſed qui primarum & certarum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua per ſe non incommodè perſequuntur. ſimiliter arbitror in hac ſiue ratione,ſiue exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus ſit,vt eorum menteis, qui aut de repub. aut de ipſius rebus, aut de iis contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium mouere poſsit,hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæſiturum eſſe quid dicat, quàm Polycletum illum, cùm Herculem fingebat, quemadmodum pellem aut hydram fingeret, etiam ſi hæc nunquam ſeparatim facere didiciſſet. Tum Catulus, Præclarè mihi videris, Antoni, poſuiſſe ante oculos quid diſcere oporteret eum,qui orator eſſet futurus: quid,etiam ſi non didiciſſet, ex eo quod didiciſſet, aſſumeret. deduxiſti enim totum hominem in duo ſolùm genera cauſarum: cetera innumerabilia exercitationi & ſimilitudini reliquiſti. Sed vide, ne in iſtis duobus generibus hydra tibi ſit & pellis, Hercules & alia opera maiora in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minus opus videtur de vniuerſis generibus rerum, quam de ſingulorum cauſis, ac multo etiam maius de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non eſt ita,inquit Antonius. dicam enim tibi Catule,non tam doctus,quàm (id quod eſt maius) expertus. Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus eſt homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium litterarum & politioris humanitatis experti: in cauſarum contentionibus magnum eſt quoddam opus, atque haud ſciam an de humanis operibus longè maximum: in quibus vis oratoris plerunque ab imperitis exitu & victoria iudicatur: vbi adeſt armatus aduerſarius, qui ſit & feriendus, & repellendus: vbi ſæpe is qui rei dominus futurus eſt, alienus atque iratus, aut etiam amicus aduerſario, & inimicus tibi eſt: cùm aut docendus eſt, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad cauſam oratione moderandus: in quo ſæpe beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendum eſt: qui tanquam machinatione aliqua tum ad ſeueritatem, tum ad remiſsionem animi, tum ad triſtitiam, tum ad lætitiam eſt contorquendus. omnium ſententiarum grauitate, omnium verborum ponderibus eſt vtendũ. accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena ſpiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus ſiquis illam artem comprehenderit, vt tanquam Phidias, Mineruæ ſignum efficere poſsit: non ſanè quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere diſcat, laborabit. Tum Catulus, Quo iſta maiora ac mirabiliora feciſti, eo me maior expectatio tenet, quibúſnam rationibus, quibúſue præceptis ea tanta vis comparetur: non quo mea quidem iam interſit (neque enim ætas id mea deſiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos ſecuti ſumus, qui nunquam ſententias de manibus iudicum vi quadam orationis extorſimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipſi patiebantur, accepimus) ſed tamen iſta tua, nullum ad vſum meum, tantum cognoſcendi ſtudio adductus requiro. Nec mihi opus eſt Græco aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta decantet, cùm ipſe nunquam forum, nunquam vllum iudicium aſpexerit: vt Peripateticus ille dicitur Phormio, cùm Annibal Karthagine

expulſus

expulſus Epheſum ad Antiochum veniſſet exſul, próque eo, quòd eius nomen erat magna apud omneis gloria, inuitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis, vt eum, quem dixi, ſi vellet, audiret: cúmque ſe non nolle dixiſſet: locutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum ceteri, qui illum audierant, cùm vehementer eſſent delectati, quærebant ab Annibale quídnam ipſe de illo philoſopho iudicaret. hîc Pœnus, non optimè Græcè, ſed tamen liberè reſpondiſſe fertur, Multos ſe deliros ſenes ſæpe vidiſſe, ſed, qui magis, quàm Phormio deliraret, vidiſſe neminem. Neq; mehercule iniuria. quid enim aut arrogãtius, aut loquacius fieri potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio cum populo Ro. omnium gentiũ victore certaſſet, Græcum hominem, qui nunquam hoſtem, nunquam caſtra vidiſſet, nunquam denique minimam partem vllius publici muneris attigiſſet, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes iſti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur. quod enim ipſi experti non ſunt, id docent ceteros. ſed hoc minus fortaſſe errant, quòd non te, vt Annibalem, ſed pueros, aut adoleſcentulos docere conantur. Erras Catule, inquit Antonius. nam egomet in multos iam Phormiones incidi. Quis enim eſt iſtorum Græcorum, qui quenquam noſtrum quicquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita moleſti ſunt. facilè omneis perpetior ac perfero. nam aut aliquid afferunt, quod mihi non diſpliceat, aut efficiunt vt me non didiciſſe minus pœniteat. dimitto autem eos non tam contumelioſè, quàm philoſophum illum Annibal: & eo fortaſſe plus habeo etiam negotij. ſed tamen eſt eorum doctrina, quantum ego iudicare poſſum, perridicula. Diuidunt enim totam rem in duas parteis, in cauſæ controuerſiã, & in quæſtionis. Cauſam appellant rem poſitam in diſceptatione finita rerum controuerſarum: quæſtionem autem rem poſitam in infinita dubitatione: de cauſa præcepta dant: de altera parte mirum ſilentiũ eſt. Deniq; quinque faciũt quaſi membra eloquentiæ, inuenire quid dicas, inuenta diſponere, deinde ornare verbis, pòſt memoriæ mandare, tum ad extremum agere ac pronunciare, rem ſanè non reconditam. Quis enim hoc non ſua ſponte viderit, neminem poſſe aptè dicere, niſi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminiſſet? Atque hæc ego non reprehendo, ſed ante oculos poſita eſſe dico, vt eas item quattuor, quinque, ſexue parteis, vel etiam ſeptem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas eſt ab his omnis oratio diſtributa. Iubent enim exordiri ita, vt eum qui audiat, beneuolũ nobis faciamus, & docilem, & attentum: denique rem narrare ita, vt veriſimilis narratio ſit, vt aperta, vt breuis: pòſt autem diuidere cauſam, aut proponere: noſtra confirmare argumẽtis ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alij concluſionem orationis, & quaſi perorationẽ collocant: alij iubent antequàm peroretur, ornandi aut augendi cauſa degredi, deinde concludere ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo. ſunt enim concinne diſtributa: ſed tamẽ (id quod neceſſe fuit hominibus expertibus veritatis) nõ perite. Quæ enim præcepta principiorum & narrationum eſſe voluerunt, ea in totis orationibus ſunt conſeruanda. Nam ego mihi beneuolum iudicem facilius facere poſſum in curſu orationis, quàm cùm omnia ſunt inaudita: docilem autem, non cùm polliceor me demonſtraturum, ſed tum cùm doceo & explano. attentum verò, crebrò tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denunciatione efficere poſſumus. Iam verò narrationem quòd iubent veriſimilem eſſe, & apertam & breuem, rectè nos admonent. quòd hæc narrationis magis putant eſſe propria, quàm totius orationis, valde mihi videntur errare. omninóque in hoc omnis eſt error, quòd exiſtimant artificium eſſe hoc quoddam non diſsimile ceterorum, cuiuſmodi de ipſo iure ciuili heſterno die Craſſus componi poſſe dicebat, vt genera rerum primùm exponerentur: in quo vitium eſt, ſi genus vllum prætermittatur: deinde ſingulorum generum partes: in quo & deeſſe aliquam partem, & ſuperare mendoſum eſt: tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abeſſe quicquam debet, nec redundare. Sed hoc ſi in iure ciuili, ſi etiam in paruis aut mediocribus rebus doctiores aſſequi poſſunt, non idem ſentio tanta hac in re, támque immenſa

poſſe fieri. Sin autem qui arbitrantur: deducendi ſunt ad eos, qui hæc docent. omnia iam explicata & perpolita aſſequentur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obſcuri. Sed videant quid velint: ad ludendúmne, an ad pugnandum arma ſint ſumturi. Aliud enim pugna & acies, aliud ludus campúſque noſter deſiderat. Vt tamen ars ipſa ludiera armorū & gladiatoria militi prodeſt aliquid: ſic animus acer & præſens, & acutus idem, atque verſutus inuictos viros efficit, non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem ſic iam inſtituam, ſi potero, vt quid efficere poſsit, antè perſpiciam. Sit enim mihi tinctus litteris, audierit aliquid, legerit, iſta ipſa præcepta acceperit. tentabo quid eum deceat, quid voce, quid viribus, quid ſpiritu, quid lingua efficere poſſit. Si intelligam ad ſummos poſſe peruenire, non ſolùm hortabor vt elaboret, ſed etiam, ſi vir quoque mihi bonus videbitur eſſe, obſecrabo. tantum ego in excellente oratore, & eodem viro bono pono eſſe ornamenti vniuerſæ ciuitati. Sin videbitur, cùm omnia ſumma fecerit, tamen ad mediocreis oratores eſſe venturus, permittā ipſi quid velit, moleſtus ei magnopere non ero. Sin planè abhorrebit, & erit abſurdus: vt ſe contineat, aut ad aliud ſtudium transferat, monebo. Nam neque is, qui optime poteſt, deſerendus vllo modo eſt à cohortatione noſtra: neque is qui aliquid poteſt, deterrendus: quòd alterum diuinitatis mihi cuiuſdam videtur: alterum, vel non facere, quòd non optime poſsis, vel facere, quod non peſsime facias, humanitatis: tertium verò illud, clamare contra quàm deceat, & quàm poſsit, hominis eſt (vt tu Catule de quodam declamatore dixiſti) ſtultitiæ ſuæ quamplurimos teſteis domeſtico præconio colligentis. De hoc igitur qui erit talis, vt cohortandus, adiuuandúſque ſit, ita loquamur, vt ei tradamus ea duntaxat, quæ nos vſus docuit, vt nobis ducibus veniat eò quò ſine duce ipſi peruenimus, quoniam meliora docere non poſſumus. Atque, vt à familiari noſtro exordiar, hunc ego Catule, Sulpicium cum primùm in cauſa paruula adoleſcentulum audiui, voce & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptis ad hoc munus, de quo quærimus: oratione autem celeri & concitata, quod erat ingenij: & verbis efferueſcentibus, & paullo nimiùm redundātibus, quod erat ætatis, non ſum aſpernatus. Volo enim ſe efferat in adoleſcente fœcunditas. Nam facilius, ſicut in vitibus, reuocantur ea, quæ ſeſe nimium profuderunt, quàm ſi nihil valet materies, noua ſarmenta cultura excitantur. ita volo eſſe in adoleſcente, vnde aliquid amputem. Non enim poteſt in eo ſuccus eſſe diuturnus, quod nimis celeriter eſt maturitatem aſſecutum. Vidi ſtatim indolem, neque dimiſi tempus, & eum ſum cohortatus, vt forum ſibi ludum putaret eſſe ad diſcendum: magiſtrum autem, quem vellet, eligeret: me quidem ſi audiret, L. Craſſum. quod iſte arripuit, & ita ſeſe facturum confirmauit, atque etiam addidit, gratiæ ſcilicet cauſa, me quoque ſibi magiſtrum futurum. Vix annus interceſſerat ab hoc ſermone cohortationis meæ, cùm iſte accuſauit C. Norbanum defendente me. Non eſt credibile quid intereſſe mihi ſit viſum inter eum, qui tum erat, & qui anno antè fuerat. Omnino in illud genus eum Craſsi magnificum atque præclarum natura ipſa ducebat. ſed ea non ſatis proficere potuiſſet, niſi eòdem, ſtudio atque imitatione intendiſſet, atque ita dicere conſueſſet, vt tota mente Craſſum, atque omni animo intueretur. Ergo hoc ſit primum in præceptis meis, vt demonſtremus quem imitetur: atque ita, vt, quæ maxime excellant in eo quem imitabitur, ea diligentiſsime perſequatur. tum accedat exercitatio, qua illum quem delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non vt multos imitatores ſæpe cognoui, qui aut ea quæ facilia ſunt, aut etiam illa, quæ inſignia ac pæne vitioſa, conſectantur imitando. Nihil eſt facilius, quàm amictum imitari alicuius, aut ſtatum, aut motum. Si verò etiam vitioſi aliquid eſt, id ſumere, & in eo vitioſum eſſe, non magnum eſt: vt ille qui nunc etiam amiſſa voce furit in repub. Furius, neruos in dicendo C. Fimbriæ, quos habuit ille, non aſſequitur: oris prauitatem, & verborum latitudinem imitatur. ſed tamen ille nec deligere ſciuit, cuius potiſsimùm ſimilis eſſet, & in eo ipſo, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet vt oportet, primùm vigilet neceſſe eſt in deligendo: deinde quem probauit, in eo

quæ

quæ maxime excellent, ea diligentiſsime perſequatur. Quid enim cauſæ cenſetis eſſe, cur ætates extulerint ſingulæ ſingula propè genera dicendi? quod non tam facilè in noſtris oratoribus poſſumus iudicare, quia ſcripta, ex quibus iudicium fieri poſſet, non multa ſanè relinquerunt, quàm in Græcis: ex quorum ſcriptis, cuiuſque ætatis quæ dicendi ratio, voluntáſque fuerit, intelligi poteſt. Antiquiſsimi ferè ſunt, quorum quidem ſcripta exſtent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, ſubtiles, acuti, breues, ſententiíſque magis, quàm verbis abundantes. Non potuiſſet accidere, vt vnum eſſet omnium genus, niſi aliquem ſibi proponerent ad imitandum. Conſecuti ſunt hos Critias, Theramenes, Lyſias. multa Lyſiæ ſcripta ſunt: nõnulla Critię. de Theramene audiuimus. omnes etiam tum retinebant illum Pericli ſuccum: ſed erant paullo vberiore filo. Ecce tibi exortus eſt Iſocrates magiſter iſtorum omnium, cuius è ludo, tanquam ex equo Troiano, meri principes exierunt: ſed eorum partim in pompa, partim in acie illuſtres eſſe voluerunt. Atqui & illi, Theopompus, Ephorus, Philiſtus, Naucrates, multíque alij naturis differunt, voluntate autem ſimiles ſunt & ipſi inter ſe, & magiſtri: & hi qui ſe ad cauſas contulerunt, Demoſthenes, Hyperides, Lycurgus, AEſchines, Dinarchus, alíique cõplures, etſi inter ſe pares non fuerunt, tamen ſunt omnes in eodem veritatis imitandæ genere verſati: quorum quandiu manſit imitatio, tandiu genus illud dicendi, ſtudiúmque vixit. poſteaquàm extinctis his, omnis eorum memoria ſenſim obſcurata eſt, & euanuit, alia quædam dicendi molliora ac remiſsiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem aiunt ſororis filium fuiſſe Demoſthenis: tum Phalereus ille Demetrius, omnium iſtorum mea ſententia politiſsimus, alíique eorum ſimiles extiterunt. Quæ ſi volemus vſque ad hoc tempus perſequi, intelligemus, vt hodie Alabandenſem illum Meneclem, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitatur Aſia: ſic ſemper fuiſſe aliquem, cuius ſe ſimileis plerique eſſe vellent. Hanc igitur ſimilitudinem qui imitatione aſſequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum ſcribendo maxime perſequatur. Quod ſi hic noſter Sulpicius faceret, multo eius oratio eſſet preſsior: in qua nunc interdum, vt in herbis ruſtici ſolent dicere, in ſumma vbertate ineſt luxuries quædam, quæ ſtilo depaſcenda eſt. Hîc Sulpicius, Me quidem, inquit, rectè mones, ídque mihi gratum eſt. ſed ne te quidem Antoni multum ſcriptitaſſe arbitror. Tum ille, Quaſi verò, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipſi deſunt. ſed tamen ne tabulas quidem conficere exiſtimor. verùm & in hoc ex re familiari mea, & in illo ex eo quod dico, quantulum id cunque eſt, quid faciam iudicari poteſt. Atque eſſe tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & ſuapte natura, quod velint ſine cuiuſquam ſimilitudine conſequantur: quod & in vobis animaduerti rectè poteſt Cæſar & Cotta: quorum alter inuſitatum quidem noſtris oratoribus lepôrem quendam & ſalem, alter acutiſsimum, & ſubtiliſsimum dicendi genus eſt conſecutus. Neque verò noſter æqualis Curio patre mea ſententia vel eloquentiſsimo temporibus illis, quenquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum grauitate & elegantia & copia ſuam quandam expreſsit quaſi formam, figurámque dicendi: quod ego maxime potui iudicare in ea cauſa, quam ille contra me apud centumuiros pro fratribus Coſsis dixit: In qua nihil illi defuit, quod non modò copioſus, ſed etiam ſapiens orator habere deberet. Verùm vt aliquando ad cauſas deducamus illum, quem inſtituimus, & eas quidem, in quibus pluſculum negocij eſt, iudiciorum atque litium: (riſerit aliquis fortaſſe hoc præceptum. eſt enim non tam acutum, quàm neceſſarium, magíſque monitoris non fatui, quàm eruditi magiſtri) hoc ei primùm præcipiemus, quaſcunque cauſas erit acturus, vt eas diligenter, penitúſque cognoſcat. Hoc in ludo non præcipitur. faciles enim cauſæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum aſcendere. aſcendit. hoſteis repulit. accuſatur. Nihil eſt negocij huiuſmodi cauſam cognoſcere. Rectè igitur nihil de cauſa dıſcẽda pręcipiunt. Hæc enim eſt in ludo cauſarum ferè formula. At verò in foro, tabulæ, teſtimonia, pacta conuenta, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſponſa, vita denique

eorum, qui in cauſa verſantur, tota cognoſcenda eſt: quarum rerum negligentia pleraſque cauſas, & maximè priuatas (ſunt enim multo ſæpe obſcuriores) videmus amitti. Ita nonnulli dum operam ſuam multi æſtimari volunt, vt toto foro volitare, & à cauſa ad cauſam ire videantur, cauſas dicũt incognitas: in quo eſt illa quidem magna offenſio, vel negligentiæ ſuſceptis rebus, vel perfidiæ receptis: ſed illa maior opinione, quòd nemo poteſt de ea re, quam non nouit, non turpiſsime dicere. ita dum inertiæ vituperationem, quæ maior eſt, contemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt, tarditatis. Equidem ſoleo dare operam, vt de ſua quiſque re me ipſe doceat, & vt ne quis alius adſit, quo liberius loquatur, & agere aduerſarij cauſam, vt ille agat ſuã, & quicquid de ſua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cùm ille diſceſsit, treis perſonas vnus ſuſtineo ſumma animi æquitate, meam, aduerſarij, iudicis. qui locus talis eſt, vt plus habeat adiumenti, quàm incommodi, hunc iudico eſſe dicendũ: vbi plus mali, quàm boni reperio, id totum abiudico atque reiicio. Ita aſſequor, vt alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique ingenio freti ſimul faciunt. ſed certè iidem illi melius aliquanto dicerent, ſi aliud ſumendum ſibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cùm rem penitus, cauſámque cognoui, ſtatim occurrit animo, quę ſit cauſa ambigendi. Nihil eſt enim quod inter homines ambigatur, ſiue ex crimine cauſa conſtet, vt facinoris: ſiue ex controuerſia, vt hereditatis: ſiue ex deliberatione, vt belli: ſiue ex perſona, vt laudis: ſiue ex diſputatione, vt de ratione viuendi: in quo non aut quid factum ſit, aut fiat, futurúmue ſit, quæratur, aut quale ſit, aut quid vocetur. Ac noſtræ ferè cauſæ, quæ quidem ſunt criminum, plerunque inficiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, quæ maxime ſunt, neganda ferè ſunt omnia: & de ambitu raro illud datur, vt poſsis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione ſeiungere. de ſicariis, de veneficiis, de peculatu inficiari neceſſe eſt. Id eſt igitur genus primum cauſarũ in iudiciis, ex controuerſia facti: in deliberationibus plerũque ex futuri, raro etiam ex inſtantis, aut facti. Sæpe autem res non, ſit, nécne, ſed qualis ſit, quæritur: vt cùm L. Opimij cauſam defendebat apud populum audiente me C. Carbo conſul, nihil de C. Gracchi nece negabat, ſed id iure pro ſalute patriæ factum eſſe dicebat, vt eidem Carboni tribuno pl. alia tum mente remp. capeſsenti P. Africanus de Ti. Graccho interroganti reſpondebat, iure cæſum videri. Iure autem omnia defenduntur, quæ ſunt eius generis, vt aut oportuerit, aut licuerit, aut neceſſe fuerit, aut imprudentia, aut caſu facta eſſe videantur. Iam quid vocetur, quæritur, cùm quo verbo quid appellandum ſit, contenditur: vt mihi ipſi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani cauſa ſumma contentio. pleraque enim de iis, quæ ab iſto obiiciebantur, cùm confiterer, tamen ab illo maieſtatem imminutam negabam: ex quo verbo lege Apuleia tota illa cauſa pendebat. Atque in hoc genere cauſarũ nonnulli præcipiunt, vt verbum illud, quod cauſam facit, dilucide, breuitérq; vterque definiat. Quod mihi quidem perquàm puerile videri ſolet. alia eſt enim, cùm inter doctos homines de iis ipſis rebus, quæ verſantur in artibus, diſputatur, verborum definitio: vt, cùm quæritur quid ſit ars, quid ſit lex, quid ſit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, vt vis eius rei, quam definias, ſic exprimatur, vt neque abſit quicquam, neq; ſuperſit. Quod quidem in illa cauſa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus ſum. Nam quantum vterque noſtrûm potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid eſſet maieſtatem minuere. Etenim definitio primùm reprehenſo verbo vno, aut addito, aut demto ſæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipſo doctrinam redolet, exercitationémque pæne puerilem: tum in ſenſum & in mentem iudicis intrare non poteſt. antè enim præterlabitur, quàm percepta eſt. Sed in eo genere, in quo quale ſit quid, ambigitur, exiſtit etiam ex ſcripti interpretatione ſæpe contentio, in quo nulla poteſt eſſe niſi ex ambiguo controuerſia. Nam illud ipſum, cùm ſcriptum à ſententia diſcrepat, genus quoddam habet ambigui, quod tum explicatur, cùm ea verba, quę deſunt, ſuggeſta ſunt: quibus additis, defenditur, ſententiam ſcripti perſpicuam fuiſſe: & ex contrariis ſcriptis ſiquid ambigitur, non

nouum

nouum genus naſcitur, ſed ſuperioris generis cauſa duplicatur: idque aut nunquam diiudicari poterit, aut ita diiudicabitur, vt referendis præteritis verbis id ſcriptum, quodcunque defendemus, ſuppleatur. ita fit, vt vnum genus in iis cauſis, quæ propter ſcriptum ambiguntur, relinquatur, ſi eſt ſcriptum aliquid ambigue. Ambiguorum autem cùm plura genera ſunt, quæ mihi videntur ij melius noſſe, qui dialectici appellantur: hi autem noſtri ignorare, qui non minus noſſe debeant: tum illud eſt frequentiſsimum in omni conſuetudine vel ſermonis, vel ſcripti, cùm idcircò aliquid ambigitur, quòd aut verbum, aut verba ſint prætermiſſa. Iterum autem peccant, cùm genus hoc cauſarum, quod in ſcripti interpretatione verſatur, ab illis cauſis, in quibus qualis quęque res ſit, diſceptatur, ſeiungunt. nuſquam enim tam quæritur quale ſit genus ipſum rei, quàm in ſcripto: quod totum à facti controuerſia ſeparatum eſt. Ita tria ſunt omnino genera, quæ in diſceptationem & controuerſiam cadere poſſunt, quid fiat, factum, futurúmue ſit: aut quale ſit: aut quomodo nominetur. Nam & illud quidem, quod quidam Græci adiungunt, recténe factum ſit, totum in eo eſt, quo, quale ſit, quærimus. Sed iam ad inſtitutum reuertar meum. Cùm igitur accepto cauſæ genere & cognito, rem tractare cœpi, nihil prius conſtituo, quàm quid ſit illud, quò mihi referenda ſit omnis illa oratio, quæ ſit propria quæſtionis & iudicij: deinde illa duo diligentiſsime conſidero, quorum alterum commendationem habet aut noſtri, aut eorum quos defendimus: alterum eſt accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id quod volumus, commouendos. Ita omnis ratio dicendi tribus ad perſuadendum rebus eſt nixa, vt probemus vera eſſe, quæ defendimus, vt conciliemus nobis eos qui audiunt, vt animos eorum ad quemcunque cauſa poſtulabit motum, vocemus. Ad probandum autem duplex eſt oratori ſubiecta materies: vna rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, ſed in re poſitæ, ratione tractantur, vt tabulæ, teſtimonia, pacta conuenta, quæſtiones, leges, ſenatuſconſulta, res iudicatæ, decreta, reſponſa, & reliqua ſiqua ſunt, quæ non ab oratore pariuntur, ſed ad oratorem à cauſa atque à reis deferuntur: altera eſt tota in diſputatione & argumentatione oratoris collocata. Ita in ſuperiore genere de tractandis argumentis, in hoc etiam de inueniendis cogitandum eſt. Atque iſti quidem qui docent, cùm cauſas in plura genera ſecuerunt, ſingulis generibus argumentorum copiam ſuggerunt: quod etiam ſi ad inſtituendos adoleſcentulos magis aptum eſt, vt ſimul ac poſita ſit cauſa, habeant quò ſe referant, vnde ſtatim expedita poſsint argumenta depromere: tamen & tardi ingenij eſt riuulos conſectari, fonteis rerum non videre: & iam ætatis eſt vſúſque noſtri, à capite, quod velimus, arceſſere, & vnde omnia manant, videre. Et primùm genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem vſum ſimilium rerum eſſe debebit. Nam pro tabulis, & contra tabulas: pro teſtibus, & contra teſteis: pro quæſtionibus, & contra quæſtiones: & item de ceteris rebus eiuſdem generis vel ſeparatim dicere ſolemus de genere vniuerſo, vel definitè de ſingulis temporibus, hominibus, cauſis: quos quidem locos (vobis hoc Cotta & Sulpici dico) multa commentatione atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis. Longum eſt enim nunc me explicare qua ratione aut confirmare, aut infirmare teſteis, tabulas, quæſtiones oporteat. Hæc ſunt omnia ingenij vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem, & præcepta duntaxat hactenus requirunt, vt certis dicendi luminibus ornentur. Itémque illa quæ ſunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illuſtrem, perpolitámque deſiderant. Itaque cùm hæc duo nobis quærenda ſint in cauſis, primùm quid, deinde quomodo dicamus: alterum quod totum arte tinctum videtur, tametſi artem requirit, tamen prudentiæ eſt pæne mediocris, quid dicendum ſit, videre: alterum eſt, in quo oratoris vis illa diuina, virtúſque cernitur, ea quæ dicenda ſunt, ornatè, copioſè, variéque dicere. Quare illam partem ſuperiorem, quoniam ſemel ita vobis placuit, non recuſabo quo minus perpoliam atque conficiam: quantum conſequar, vos iu-

dicabitis: quibus ex locis ad eas treis res, quæ ad fidem faciendā ſolæ valent, ducatur oratio, & vt concilientur animi, & doceantur, & moueantur. hæc ſunt enim tria numero. Ea verò quemadmodum illuſtrentur, præſtò eſt qui omneis docere poſsit, qui hoc primus in noſtros mores induxit, qui maximè auxit, qui ſolus effecit. Nanque ego Catule (dicam enim nō reuerens aſſentandi ſuſpicionem) neminem eſſe oratorem paullo illuſtriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas noſtra tulerit, quem non & ſæpe & diligenter audierim. Itaque ſiquid eſt in me, quod iam ſperare videor, quoniam quidem vos eius ingenij homines tantum operæ mihi ad audiendū datis, ex eo eſt, quòd nihil quiſquam vnquā me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus inſederit. Itaque ego is qui ſum, quantuſcunque ſum ad iudicandum, omnibus auditis oratoribus, ſine vlla dubitatione ſic ſtatuo & iudico, neminem omnium tot & tanta, quanta ſint in Craſſo, habuiſſe ornamenta dicendi. Quamobrem ſi vos quoque hoc idem exiſtimatis, non erit, vt opinor, iniqua partitio, ſi, cùm ego hunc oratorem, quem nunc fingo, vt inſtitui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Craſſo & veſtiendum & ornandum. Tum Craſſus: Tu verò, inquit, Antoni perge vt inſtituiſti. Neque enim eſt boni, neque liberalis parentis, quem procrearit & eduxerit, eum non & veſtire & ornare: præſertim cùm te locupletem eſſe negare non poſsis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in cauſa peroranda non dubitauit excitare reum conſularem, & eius diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices aduerſas ſenis imperatoris oſtendere? qui idem hoc accuſante Sulpicio, cùm hominem ſeditioſum, furioſúmque defenderet, non dubitauit ſeditiones ipſas ornare, ac demonſtrare grauiſsimis verbis, multos ſæpe impetus populi non iniuſtos eſſe, quos præſtare nemo poſsit: multas etiam è repub. ſeditiones ſæpe eſſe factas, vt cùm reges eſſent exacti, vt cùm tribunitia poteſtas eſſet conſtituta: illam Norbani ſeditionem ex luctu ciuium, & ex Cepionis odio, qui exercitum amiſerat, neque reprimi potuiſſe, & iure eſſe conflatam. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, ſine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlij, quid de Q. Regis cōmiſeratione dicā? Quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maximè enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam ſingulare: ſed hæc ipſa, quæ nunc ad me delegare vis, ea ſemper in te eximia & præſtantia fuerunt. Tum Catulus, Ego verò, inquit, in vobis hoc maximè admirari ſoleo, quòd, cùm inter vos in dicendo diſsimillimi ſitis, ita tamen vterque veſtrûm dicat, vt ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum eſſe videatur. Quare Craſſe, neque tu tua ſuauitate nos priuabis, vt ſi quid ab Antonio aut prætermiſſum, aut relictum ſit, non explices: neque te, Antoni, ſi quid non dixeris, exiſtimabimus non potuiſſe potius, quàm à Craſſo dici maluiſſe. Hîc Craſſus, Quin tu, inquit, Antoni omittis iſta, quæ poſuiſti, quæ nemo horum deſiderat, quibus ex locis ea, quæ dicenda ſint in cauſis, reperiantur? quæ quanquam abs te nouo quodam modo præclaréque dicuntur, ſunt tamen & re faciliora, & præceptis peruagata: illa depromis nobis, vnde afferas quæ ſæpiſsime tractas, ſempérque diuinitus? Depromam equidem, inquit Antonius: & quo facilius id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me poſtulanti recuſabo. Meæ totius orationis, & iſtius ipſius in dicendo facultatis, quam modò Craſſus in cælum verbis extulit, tres ſunt rationes, vt antè dixi: vna conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum autem trium partium prima lenitatem orationis, ſecunda acumen, tertia vim deſiderat. nam hoc neceſſe eſt, vt is, qui nobis cauſam adiudicaturus ſit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defenſionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipſarum explicatio ac defenſio poſita eſt, videtur omnem huius generis quaſi doctrinam continere: de ea primùm loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim ſunt, quæ vſu iam tractata, & animo quaſi notata habere videamur.

Ac tibi ſapienter monenti L. Craſſe libenter aſſentiemur, vt ſingularum cauſarum defenſio-

ſenſiones, quas ſolent magiſtri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, vnde omnis ad omnem & cauſam, & orationem diſputatio ducitur. Neque enim quoties verbum aliquod eſt ſcribendum nobis, toties eius verbi litteræ ſunt cogitatione conquirendæ: nec quoties cauſa dicenda eſt, toties ad eius cauſæ ſepoſita argumenta reuolui nos oportet: ſed habere certos locos, qui, vt litteræ ad verbum ſcribendum, ſic illi ad cauſam explicandam ſtatim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodeſſe poſſunt, qui eſt verſatus in rebus, vel vſu, quem ætas denique affert: vel auditione & cogitatione, quæ ſtudio & diligentia præcurrit ætatem. Nam ſi tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem & acutum in cogitando, quamuis ad pronunciandum expeditum, ſi erit idem in conſuetudine ciuitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus ac voluntatibus ciuium ſuorum hoſpes, non multùm ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. ſubacto mihi ingenio opus eſt, vt agro non ſemel arato, ſed nouato & iterato, quo meliores fœtus poſſit & grandiores edere. Subactio autem eſt vſus, auditio, lectio, litteræ. Ac primùm naturã cauſæ videat, quæ nunquam lateat, factúmne ſit quæratur, an quale ſit, an quod nomen habeat: quo perſpecto, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non his ſubductionibus, quas iſti docent, quid faciat cauſam, id eſt quo ſublato controuerſia ſtare non poſſit: deinde quid veniat in iudicium: quod iſti ſic iubent quærere: Interfecit Opimius Graccum. quid facit cauſam? quòd reipub. cauſa eum ex ſenatuſconſulto ad arma vocaſſet. Hoc tolle, cauſa non erit. At id ipſum negat contra leges licuiſſe Decius. Veniet igitur in iudicium, licuerítne ex S. C. ſeruandæ reipub. cauſa. Perſpicua ſunt hæc quidem, & in vulgari prudentia ſita. ſed illa quærenda, quæ ab accuſatore & defenſore argumenta ad id, quod in iudicium venit, ſpectantia debeant afferri. Atque hîc illud videndum eſt, in quo ſummus eſt error iſtorum magiſtrorum, ad quos liberos noſtros mittimus, non quòd hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, ſed tamen vt videatis, quàm ſit genus hoc eorum, qui ſibi eruditi videntur, hebes atque impolitum. Conſtituunt enim in partiendis orationum modis duo genera cauſarum. vnum appellant, in quo ſine perſonis atque temporibus de vniuerſo genere quæratur: alterum quod propriis nominibus perſonarum, locorum, ac temporum diſtinctũ eſt: in quo vno illi occupati ſunt. Superius verò illud, quod totum eſt in ratione generis poſitum, quaſi non neceſſarium ſit, nullis præceptis aperiunt, ignari omneis controuerſias ad vniuerſi generis vim & naturã referri. Nam in ea ipſa cauſa, de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimij perſona, nihil Decij. De ipſo enim vniuerſo genere infinita quæſtio eſt: num pœna videatur eſſe afficiendus, qui ciuem ex ſenatuſconſulto patriæ conſeruandæ cauſa interfecerit, cùm id per leges non liceret. Nulla denique eſt cauſa, in qua id quod in iudicium venit, ex reorum perſonis, ac non generum ipſorum vniuerſa diſputatione quæratur. Quin etiam in iis ipſis, vbi de facto ambigitur, ceperítne contra leges pecunias P. Decius, argumenta criminum & defenſionis reuocẽtur oportet ad genus, & ad naturam vniuerſam: quòd ſumtuoſus, de luxuria: quòd alieni appetens, de auaritia: quod ſeditioſus, de turbulentis & malis ciuibus: quòd à multis arguitur, de genere teſtium: contráque quæ pro reo dicentnr, omnia neceſſario à tempore atque homine ad communeis rerum & generum ſummas reuoluentur. Atque hæc forſitan homini non omnia, quæ ſunt in natura rerum celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in iudicium tum cùm de facto quæratur: ſed tamen criminum eſt multitudo, non defenſionum aut locorum infinita. Quæ verò cùm de facto non ambigitur, quæruntur qualia ſint: ea ſi ex reis numeres, & innumerabilia ſunt, & obſcura: ſi ex rebus, valde & modica, & illuſtria. Nam ſi Mancini cauſam in vno Mácino ponimus: quotieſcunque is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties cauſa noua naſcetur. Sin illa controuerſia cauſam facit, videatúrne ei, quem paterpatratus dediderit, ſi is non ſit receptus, poſtliminium eſſe: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defenſionis Mancini nomen pertinet. Ac ſi quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indi-

gnitas, extra quæſtionem eſt: & ea tamen ipſa oratio ad vniuerſi generis diſputationem referatur neceſſe eſt. Hæc ego non eo conſilio diſputo, vt homines eruditos redarguam, quanquam reprehendendi ſunt ij, qui in genere definiendo iſtas cauſas deſcribunt in perſonis & in temporibus poſitas eſſe. Nam etſi incurrunt tempora & perſonæ, tamen intelligendum eſt, non ex iis, ſed ex genere quæſtionis pendére cauſas. Sed hoc nihil ad me. nullum enim nobis cum iſtis certamen eſſe debet. tantum ſatis eſt intelligi, ne hoc quidem eos conſecutos, quod in tanto ocio etiam ſine hac forenſi exercitatione efficere potuerunt, vt genera rerum diſcernerent, eáque paullo ſubtilius explicarent. Verùm hoc (vt dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noſter, & Sulpici. quo modo nunc ſe iſtorum artes habent, pertimeſcenda eſt multitudo cauſarum. eſt enim infinita. Si in perſonis ponuntur, quot homines, tot cauſæ: ſin ad generum vniuerſas quæſtiones referuntur, ita modicæ & paucæ ſunt, vt eas omneis diligentes & memores & ſobrij oratores percurſas animo & propè decantatas habere debeant: niſi fortè exiſtimatis à M'. Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum, & ea re multa attuliſſe, quamobrem poſtumo non nato Curium tamen heredem Coponij eſſe oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad cauſæ vim ac naturam nomen Coponij aut Curij pertinuit. In genere erat vniuerſo rei negociíque, non in tempore ac nominibus omnis quæſtio, cùm ſcriptum ita ſit: SI MIHI FILIVS GENITVR, ISQVE PRIVS MORITVR, & cetera: TVM MIHI ILLE HERES ESTO: Si natus filius non ſit, videatúrne is, qui filio mortuo inſtitutus heres ſit, heres eſſe. Perpetui iuris, & vniuerſi generis quæſtio, non hominum nomina, ſed rationem dicendi, & argumentorum fonteis deſiderat. In quo etiam iſti nos iuriſconſulti impediunt, à diſcendóque deterrent. Video enim in Catonis & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure viro aut mulieri reſponderint: credó vt putaremus in hominibus, non in re, conſultationis, aut dubitationis cauſam aliquam fuiſſe: vt, quòd homines eſſent innumerabiles, debilitati à iure cognoſcendo, voluntatem diſcendi ſimul cum ſpe perdiſcendi abiiceremus. Sed hæc Craſſus aliquando nobis expediet, & exponet deſcripta generatim. Eſt enim, ne fortè neſcias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, ſe ius ciuile, quod nunc diffuſum & diſſipatum eſt, in certa genera coacturum, & ad artem facilem redacturum.

Et quidem, inquit Catulus, haud quaquam id eſt difficile Craſſo, qui & quod diſci potuit de iure, didicit: & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipſe afferet: vt quæ ſint in iure, vel aptè deſcribere, vel ornatè illuſtrare poſſit. Ergo iſta, inquit Antonius, tum à Craſſo diſcemus, cùm ſe de turba & ſubſelliis in ocium (vt cogitat) ſolitudinémque contulerit. Iam id quidem ſæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cùm diceret, ſibi certum eſſe à iudiciis cauſiſque diſcedere: ſed, vt ipſi ſoleo dicere, non licebit. Neque enim ipſe auxilium ſuum ſæpe à viris bonis fruſtrà implorari patietur, neque id æquo animo feret ciuitas: quæ ſi voce L. Craſſi carebit, ornamento quodam ſeſe ſpoliatam putabit.

Nam hercle, inquit Antonius, ſi hæc verè à Catulo dicta ſunt, tibi mecum in eodem eſt piſtrino, Craſſe, viuendum: vt iſtam oſcitantem & dormitantem ſapientiam, Scæuularum & ceterorum beatorum ocio concedamus. Arriſit hîc Craſſus leniter, &, Pertexe modò, inquit, Antoni, quod exorſus es: me tamen iſta oſcitans ſapiẽtia, ſimul atq; ad eam confugero, in libertatem vindicabit. Huius quidem loci, quem modò ſum exorſus, hic eſt finis, inquit Antonius, quoniam intelligeretur non, in hominum innumerabilibus perſonis, neque in infinita temporum varietate, ſed in generum cauſis atque naturis omnia ſita eſſe, quæ in dubium vocarentur: genera autem eſſe definita nõ ſolùm numero, ſed etiam paucitate: vt eam materiem orationis, quæ cuiuſque eſſet generis, ſtudioſi qui eſſent dicendi, omnibus locis deſcriptam, inſtructam, ornatámque comprehenderent, rebus dico & ſententiis. Etenim vi ſua verba parient: quæ ſemper ſatis ornata mihi quidem videri ſolent, ſi eiuſmodi ſint, vt ea res ipſa peperiſſe videatur. Ac ſi verum quæritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare poſſum, niſi ſenten-

tiam

tiam & opinionem meam) hoc inſtrumentum cauſarum , & generum vniuerſorum in forum deferre debemus , neque , vt quæque res delata ad nos erit , tum denique ſcrutari locos,ex quibus argumenta eruamus : quæ quidem omnibus , qui ea mediocriter modò conſiderarint, ſtudio adhibito , & vſu,pertractata eſſe poſſunt , ſed tamen animus referendus eſt ad ea capita,& ad eos quos ſæpe iam appellaui locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur . Atque hoc totum eſt ſiue artis , ſiue animaduerſionis , ſiue conſuetudinis , noſſe regiones, intra quas venire debeas , vt perueſtiges quod quæras . Vbi eum locum omnem cogitatione ſepſeris , ſi modò vſum rerum percallueris , nihil te effugiet : atque omne quod erit in re , occurret, atque incidet . Et ſic cùm ad inueniendum in dicendo hæc tria ſint , acumen , deinde ratio , quam licet (ſi volumus) appellemus artem , tertium diligentia: non poſſum equidem non ingenio primas concedere : ſed tamen ipſum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. diligentia, inquam, quæ cùm omnibus in rebus,tum in cauſis defendendis plurimùm valet. Hæc præcipuè colenda eſt nobis, hæc ſemper adhibenda , hæc nihil eſt quod non aſſequatur . Cauſa vt penitus , quod initio dixi, nota ſit , diligentia eſt : vt aduerſarium attente audiamus, atque vt eius non ſolùm ſententias , ſed etiam verba omnia excipiamus: vultus denique perſpiciamus omneis , qui ſenſus animi plerunque indicant , diligentia eſt. Id tamen diſſimulanter facere , ne ſibi ille aliquid proficere videatur , prudentia eſt. Deinde vt in iis locis, quos proponam paullo poſt,peruoluatur animus, vt ſe penitus inſinuet in cauſam, vt ſit cura & cogitatione intentus, diligentia eſt: vt his rebus adhibeat tanquam lumen aliquod,memoriā, vt vocem,vt vireis:hæc magna ſunt. Inter ingenium quidem & diligentiam perpaullulum loci relictum eſt arti. Ars demonſtrat tātum vbi quæras , atque vbi ſit illud,quod ſtudeas inuenire : reliqua ſunt in cura, attentione animi , cogitatione , vigilantia , aſſiduitate , labore , complectar vno verbo , quo ſæpe iam vſi ſumus,diligentia:qua vna virtute omnes virtutes reliquæ continentur.Nam orationis quidē copia videmus vt abundēt philoſophi,qui,vt opinor, (ſed tu hæc Catule melius) nulla dant præcepta dicendi,nec idcirco minus,quæcunque res propoſita eſt,ſuſcipiunt, de qua copioſe & abundanter loquuntur . Tum Catulus,Eſt,inquit, vt dicis, Antoni, vt plerique philoſophi nulla tradant præcepta dicendi , & habeant paratum tamen quid de quaque re dicant . Sed Ariſtoles, is,quem maxime ego admiror , propoſuit quoſdam locos,ex quibus omnis argumenti ratio non modò ad philoſophorū diſputationem, ſed etiam ad hanc orationem, qua in cauſis vtimur, inueniretur: à quo quidem homine iandudum,Antoni,nō aberrat oratio tua, ſiue tu ſimilitudine illius diuini ingenij in eadem incurris veſtigia, ſiue etiam illa ipſa legiſti,atque didiciſti : quod quidem mihi magis veriſimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dediſſe rebus video, quàm putaram. Tum ille,Verum, inquit, ex me audies Catule. Semper ego exiſtimaui iucundiorem & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primùm quamminimam artificij alicuius, deinde nullam Græcarum rerum ſignificationem daret. Atque ego idem exiſtimaui pecudis eſſe, non hominis,cùm tantas res Græci ſuſciperent, profiterentur,agerent,ſeſéque & videndi res obſcuriſsimas, & bene viuendi , & copioſe dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur,non admouere aurem:nec,ſi palàm audire eos non auderes,ne minueres apud tuos ciueis auctoritatem tuam,ſubauſcultādo tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, attendere. Itaque feci Catule, & iſtorum omnium ſummatim cauſas & genera ipſa guſtaui. Valde hercule , inquit Catulus , timide , tanquam ad aliquem libidinis ſcopulum,ſic tuam mentem ad philoſophiam appuliſti , quam hæc ciuitas aſpernata nunquam eſt . Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum cùm erat in hac gente magna illa Græcia : ex quo etiam quidam Numam Pompilium illum regem noſtrum fuiſſe Pythagoreum ferunt, qni permultis annis antè fuit, quàm ipſe Pythagoras : quo etiam maior vir habendus eſt , cùm illam ſapientiam conſtituendæ ciuitatis duobus propè ſæculis antè cognouit , quàm eam Græci natam eſſe ſenſerunt.

Et certè non tulit vllos hæc ciuitas aut gloria clariores,aut auctoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui ſecum eruditiſsimos homines ex Græcia palàm ſemper habuerunt. Atque ego hoc ex iſtis ſæpe audiui, cùm dicerent, pergratum Athenienſeis& ſibi feciſſe,& multis principibus ciuitatis,quòd,cùm ad ſenatum legatos de ſuis maximis rebus mitterent, treis illius ætatis nobiliſsimos philoſophos miſiſſent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem. itaque eos, cùm Romæ eſſent, & à ſe, & ab aliis frequenter auditos: quos tu cùm haberes auctores Antoni, miror cur philoſophiæ, ſicut Zethus ille Pacuuianus, propè bellum indixeris. Minimè verò,inquit Antonius: ac ſic decreui, philoſophari potius, vt Neoptolemus apud Ennium, paucis. nam omnino haud placet. Sed tamen hæc eſt mea ſententia,quã videbar expoſuiſſe: Ego iſta ſtudia non improbo, moderata modò ſint. opinionem iſtorum ſtudiorum, & ſuſpicionem omnem artificij apud eos,qui res iudicent, oratori aduerſariam eſſe arbitror. Imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem. Sed vt eò reuocetur, vnde huc declinauit oratio, ex tribus iſtis clariſsimis philoſophis, quos Romam veniſſe dixiſti, vidéſne Diogenem, eum fuiſſe, qui diceret artem ſe tradere bene diſſerendi, & vera ac falſa diiudicandi, quam verbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, ſi modò eſt hæc ars, nullum eſt præceptum quo modo verum inueniatur, ſed tantùm eſt quo modo iudicetur. Nam & omne quod eloquimur, ſic vt id aut eſſe dicamus, aut non eſſe: &, ſi ſimpliciter dictum ſit, ſuſcipiunt dialectici, vt iudicent verúmne ſit, an falſum: &, ſi coniunctè ſit elatum, & adiuncta ſint alia,iudicent recténe adiuncta ſint, & veráne ſumma ſit vniuſcuiuſque rationis: & ad extremum ipſi ſe compungunt ſuis acuminibus,& multa quærendo reperiunt,non modò ea,quæ iam non poſsint ipſi diſſoluere,ſed etiam quibus antè exorſa,& potius detexta, propè retexantur. Hîc nos igitur Stoicus iſte nihil adiuuat, quoniam quemadmodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit: quòd & multa reperit, quæ neget vllo modo poſſe diſſolui: & genus ſermonis affert non liquidum,non fuſum ac profluens, ſed exile, aridum, conciſum, ac minutum. quòd ſiquid probabit, ita probabit, vt oratori tamen aptum non eſſe fateatur. Hæc enim noſtra oratio multitudinis eſt auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis ſtatera, ſed quadam populari trutina examinantur. Quare iſtam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimiùm eſt, in iudicandis nimiùm loquax. Critolaum,quem ſimul cum Diogene veniſſe commemoras, puto plus huic ſtudio noſtro prodeſſe potuiſſe. erat enim ab ipſo Ariſtotele, à cuius inuentis tibi ego videor non longè aberrare. Atque inter hunc,cuius & illum legi librum, in quo expoſuit dicendi arteis omnium ſuperiorum, & illos, in quibus ipſe ſua quædam de eadem arte dixit: & hos germanos huius artis magiſtros, hoc mihi viſum eſt intereſſe, quòd ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim naturámque viderat, hæc quoque aſpexit, quæ ad dicendi artẽ,quã ille deſpiciebat, pertinebant:hi autem,qui hoc ſolùm colendum ducebant, laborarunt in hac vna ratione tractanda, non eadem prudentia qua ille, ſed vſu in hoc vno genere ſtudióque maiore. Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi & varietas perquàm eſſet optanda nobis, qui nullam vnquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit: nullam oppugnauit, quam non euerterit. Sed hoc maius eſt quiddam, quàm ab iis, qui hæc tradunt & docent, poſtulandum ſit. Ego autem ſiquem nunc planè rudem inſtitui ad dicendum velim, his potius tradam aſsiduis vno opere eandem incudem diem noctémque tundentibus, qui omneis tenuiſsimas particulas,atque omnia minima manſa,vt nutrices infantibus pueris, in os inſerant. Sin ſit is,qui & doctrina mihi liberaliter inſtitutus,& aliquo iam imbutus vſu, & ſatis acri ingenio eſſe videatur: illuc eum rapiã, vbi non ſecluſa aliqua aquula teneatur,ſed vnde vniuerſum flumen erumpat: qui illi ſedes & tãquam domicilia omnium argumentorum commonſtret, & ea breuiter illuſtret, verbíſque definiat. Quid enim eſt in quo hæreat, qui viderit omne,quod ſumatur in oratione

ratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex ſua ſumi vi atque natura, aut aſſumi foris? Ex ſua vi, cùm aut res quæ ſit tota, quæratur, aut pars eius, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. Extrinſecus autem, cùm ea quæ ſunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione vniuerſa vis explicanda eſt, ſic: Si maieſtas eſt amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hoſtibus populi Rom. tradidit, non qui eum, qui id feciſſet, populi Rom. poteſtati tradidit. ſin pars, partitione, hoc modo: Aut ſenatui parendum de ſalute reipub. fuit, aut aliud conſilium inſtituendum, aut ſua ſponte faciendum. Aliud conſilium, ſuperbum: ſuum, arrogans: vtendum igitur fuit conſilio ſenatus. Sin ex vocabulo, vt Carbo: Si conſul eſt, qui conſulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo quod rem attingit: plures ſunt argumentorum ſedes ac loci. nam & coniuncta quærimus, & genera, & parteis generibus ſubiectas, & ſimilitudines, & diſsimilitudines, & contraria, & conſequentia, & conſentanea, & quaſi præcurrentia, & repugnantia: & cauſas rerum inueſtigabimus, & ea quæ ex cauſis orta ſunt: & maiora, paria, minora quæremus. Ex coniunctis ſic argumenta ducuntur: Si pietati ſumma tribuenda laus eſt, debetis moueri, cùm Q. Metellum tam piè lugere videatis. Ex genere autem: Si magiſtratus in populi Rom. poteſtate eſſe debent, quid Norbanum accuſas, cuius tribunatus voluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea quæ eſt ſubiecta generi: Si omnes qui reip. conſulunt, cari nobis eſſe debent: certè in primis imperatores, quorum conſiliis, virtute, periculis retinemus & noſtram ſalutem, & imperij dignitatem. Ex ſimilitudine autem: Si feræ partus ſuos diligunt, qua nos in liberos noſtros indulgentia eſſe debemus? At ex diſsimilitudine: ſi barbarorum eſt in diem viuere, noſtra conſilia ſempiternum tempus ſpectare debent. Atq; vtroque in genere & ſimilitudinis & diſsimilitudinis exempla ſunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes ſæpe ponendæ. Iam ex contrario: Si Gracchus nefariè, præclarè Opimius. Ex conſequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehenſus es in illo ipſo loco, & nemo præter te ibi viſus eſt, & cauſa nemini, & tu ſemper audax: quid eſt quòd de facinore dubitare poſsimus? Ex conſentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, vt olim Craſſus adoleſcens: " Non ſi Opimium defendiſti Carbo, idcircò te iſti bonum ciuem putabunt. ſimulaſſe te, & aliud quid quæſiſſe perſpicuum eſt, quòd T. Gracchi mortem ſæ" pe in concionibus deploraſti, quòd P. Africani necis ſocius fuiſti, quòd eam legem in " tribunatu tuliſti, quòd ſemper à bonis diſſenſiſti. Ex cauſis autem rerum ſic: Auaritiam ſi tollere vultis, mater eius eſt tollenda luxuries. Ex iis autem, quæ ſunt orta de cauſis: Si ærarij copiis & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis vtimur: vectigalibus ſeruiamus. Maiora autem, & minora, & paria comparabimus ſic. Ex maiore: Si bona exiſtimatio diuitiis præſtat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis eſt expetenda? Ex minore ſic:

" –hic paruæ conſuetudinis
" Cauſa, mortem huius tam fert familiariter:
Quid ſi ipſe amaſſet? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari ſic: Eſt eiuſdem & eripere contra rempub. & largiri pecunias. Foris autem aſſumuntur ea, quæ non ſua vi, ſed extranea ſubleuantur, vt hæc: Hoc verum eſt: dixit enim Q. Lutatius. hoc falſum eſt: habita enim quæſtio eſt. hoc ſequi neceſſe eſt: recito enim tabulas. de quo genere toto paullo antè dixi. Hæc vt breuiſsimè dici potuerunt, ita à me dicta ſunt. Vt enim ſi cui aurum, quod eſſet multifariam defoſſum, commonſtrare vellem, ſatis eſſe deberet, ſi ſigna & notas oſtenderem locorum, quibus cognitis ille ſibi ipſe foderet, & id quod vellet, paruo labore, nullo errore inueniret: ſic has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærenti demonſtrant vbi ſint: reliqua, cura & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique cauſarum generi maximè conueniat, non eſt artis exquiſitæ præſcribere, ſed eſt mediocris ingenij iudicare.

Neque enim nunc id agimus, vt artem aliquam dicendi explicemus, ſed vt doctiſsimis hominibus vſus noſtri quædam quaſi monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum poſita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere poſsit, non modò in forenſibus diſceptationibus, ſed omnino in vllo genere dicendi. Si verò aſſequetur vt talis videatur, qualem ſe videri velit: & animos eorum ita afficiet, apud quos aget, vt eos, quocũque velit, vel trahere, vel rapere poſsit: nihil profectò præterea ad dicendum requiret. Iam illud videmus nequaquam ſatis eſſe reperire quid dicas, niſi id inuentum tractare poſsis. Tractatio autem varia eſſe debet, ne aut cognoſcat artem, qui audiat, aut defatigetur ſimilitudinis ſatietate. Proponi oportet quid afferas, & id quare ita ſit, oſtendere: & ex iiſdẽ illis locis interdũ concludere, aliàs relinquere, alióque tranſire: ſæpe non proponere, ac ratione ipſa afferenda, quicquid proponendum fuerit, declarare: ſicui quid ſimile dicas, prius vt ſimile confirmes, deinde quod agitur, adiungas. puncta argumentorum plerunque vt occulas, nequis ea numerare poſſit, vt re diſtinguantur, verbis confuſa eſſe videantur. Hæc vt & properans, & apud doctos, & ſemidoctus ipſe percurro, vt aliquando ad illa maiora veniamus. Nihil eſt enim in dicendo Catule maius, quàm vt faueat oratori, qui audiet, vtque ipſe ſic moueatur, vt impetu quodam animi, & perturbatione magis, quàm iudicio, aut conſilio regatur. Plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut ſpe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quàm veritate, aut præſcripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. Quare niſi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus. Paullum, inquit Catulus, etiam nunc deeſſe videtur iis rebus, Antoni, quas expoſuiſti, quod ſit tibi antè explicandum, quàm illuc proficiſcare, quò te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placeat, inquit Catulus, & quæ diſpoſitio argumentorum: in qua tu mihi ſemper deus videri ſoles. Vide quàm ſim in iſto genere, inquit, Catule, deus. non mehercule mihi niſi admonito veniſſet in mentem: vt poſsis exiſtimare, me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, vſu ſolere in dicendo, vel caſu potius incurrere. Ac res quidem iſta, quam ego, quia non noram, ſic tanquam ignotum hominem præteribam, tantùm poteſt in dicendo, vt ad vincendum nulla plus poſsit. Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis, & diſponendarum rerum requiſiiſſe. Nam ſi ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipſa per ſe comprobanda poſuiſſem: tempus eſſet iam de ordine argumentorum & de collocatione aliquid dicere. ſed cùm tria ſint à me propoſita, de vno dictum: cùm de duobus reliquis dixero, tum erit denique de diſponenda tota oratione quærendum. Valet igitur multum ad vincendum, probari mores, inſtituta & facta, & vitam, & eorum qui agent cauſas, & eorum pro quibus: & item improbari aduerſariorum: animóſque eorum apud quos agitur, conciliari quammaximè ad beneuolẽtiam, cùm erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus geſtis, exiſtimatione vitæ: quæ facilius ornari poſſunt, ſi modò ſunt, quàm fingi, ſi nulla ſunt. Sed hæc adiuuant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris ſignificatio, verborum comitas: ſiquid perſequare acrius, vt inuitus & coactus facere videare. facilitatis, liberalitatis, manſuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi ſigna proferri perutile eſt: eáque omnia, quæ proborum, demiſſorum, non acrium, non pertinacium, non litigioſorum, non acerborum ſunt, valde beneuolentiam conciliant, abalienántque ab iis, in quibus hæc non ſunt. Itaque eadem ſunt in aduerſarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis cauſis excellet, in quibus minus poteſt inflammari animus iudicis acri & vehemẽti quadam incitatione. Non enim ſemper fortis oratio quæritur, ſed ſæpe placida, ſummiſſa, lenis, quæ maximè commendat reos. Reos autem appello, non eos modò, qui arguuntur, ſed ómneis quorum de re diſceptatur. ſic enim olim loquebãtur. Horum igitur exprimere mores oratione, iuſtos, integros, religioſos, timidos, perferenteis iniuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in princi-

principiis, vel in re narranda, vel in perorãda tantam habet vim, ſi eſt ſuauiter & cum ſenſu tractatum, vt perſæpe plus quàm cauſa valeat. Tantum autem efficitur ſenſu quodam ac ratione dicendi, vt quaſi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam ſententiarum, & genere verborum, adhibita etiã actione leni, facilitatémque ſignificanti, efficitur vt probi, vt bene morati, vt boni viri eſſe videantur. Huic autem eſt illa diſpar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere menteis iudicum permouet, impellítque vt aut oderint, aut diligant, aut inuideant, aut ſaluum velint, aut metuant, aut ſpernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mæreant, aut miſereantur, aut punire velint, aut ad eos motus deducantur ſiqui finitimi ſunt & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum eſt oratori, vt aliquam permotionem animorum ſua ſponte ipſi afferant ad cauſam iudices, ad id quod vtilitas oratoris feret, accommodatam. facilius eſt enim currentem (vt aiunt) incitare, quàm commouere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obſcurius: ſicut medico diligenti prius quàm conetur ægro adhibere medicinam, non ſolùm morbus eius, cui mederi volet, ſed & conſuetudo valentis, & natura corporis cognoſcenda eſt: ſic equidem cùm aggredior ancipitem cauſam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curáque verſor, vt odorer quàm ſagaciſsimè poſsim, quid ſentiant, quid exiſtiment, quid exſpectent, quid velint, quò deduci oratione facillimè poſſe videatur. Si ſe dant, &, vt antè dixi, ſi ſua ſponte quò impellimus, inclinant atque propendent, accipio quod datur, & ad id, vnde aliquis flatus oſtenditur, vela do. Sin eſt integer, quietúſque iudex, plus eſt operis. Sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ rectè à bono poëta dicta eſt flexanima, atq; omniũ regina rerũ, oratio, vt non modò inclinantem erigere, aut ſtantem inclinare, ſed etiam aduerſantem & repugnantem, vt imperator bonus ac fortis capere poſsit. Hæc ſunt illa, quæ me ludens Craſſus modò flagitabat, cum à me diuinitus tractari diceret, & in cauſa M'. Aquillij, Caiíque Norbani, nõnullíſque aliis quaſi præclarè acta laudaret: quæ mehercule ego Craſſe, cùm à te tractantur in cauſis, horrere ſoleo: tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, vultu, geſtu, digito denique iſto tuo ſignificari ſolet: tantùm eſt flumen grauiſsimorum, optimorúmque verborum: tam integræ ſententiæ, tam veræ, tam nouæ, tam ſine pigmentis fucóque puerili, vt mihi non ſolùm tu incendere iudicem, ſed ipſe incenſus eſſe videaris. Neque enim fieri poteſt vt doleat is qui audit, vt oderit, vt inuideat, vt pertimeſcat aliquid, vt affectet, vt ad fletum miſericordiámque adducatur, niſi omnes ij motus, quos orator adhibere volet iudici, in ipſo oratore impreſsi eſſe, atque inuſti videbuntur. Quòd ſi fictus aliquis dolor ſuſcipiendus eſſet, & ſi in eiuſmodi genere orationis nihil eſſet niſi falſum, atq; imitatione ſimulatum: maior ars aliqua forſitan eſſet requirẽda. nunc ego quid tibi Craſſe, quid ceteris accidat, neſcio: de me autem cauſa nulla eſt cur apud homines prudentiſsimos atque amiciſsimos mētiar. Non mehercule vnquam apud iudices, aut dolorem, aut miſericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo volui, quin ipſe in commouẽdis iudicibus, iis ipſis ſenſibus, ad quos illos adducere vellem, permouerer. Neque enim facile eſt perficere vt iraſcatur ei, cui tu velis, iudex, ſi tu ipſe id lentè ferre videare: neque vt oderit eum, quem tu velis, niſi te ipſum flagrantem odio antè viderit. Neque ad miſericordiam adducetur, niſi ei tu ſigna doloris tui verbis, ſententiis, voce, vultu, collacrymatione denique oſtenderis. Vt enim nulla materies tam facilis ad exardeſcendum eſt, quæ, niſi admoto igni, ignem concipere poſsit: ſic nulla mens eſt tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ poſsit incendi, niſi ipſe ad eam inflammatus, & ardens acceſſeris. Ac ne fortè hoc magnum ac mirabile eſſe videatur, hominem toties iraſci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præſertim in rebus alienis: magna vis eſt earum ſententiarum, atque eorum locorum, quos agas, tractéſque in dicendo, vt nihil opus ſit ſimulatione & fallaciis. Ipſa enim natura orationis eius quæ ſuſcipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipſum magis etiã, quàm

quenquam eorum qui audiunt, permouet. Et ne hoc in cauſis, in iudiciis, in amicorum periculis, in concurſu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cùm agitur non ſolùm ingenij noſtri exiſtimatio: nam id eſſet leuius: quanquam, cùm profeſſus ſis te id poſſe facere, quod pauci, ne id quidem negligendum eſt: ſed alia ſunt maiora multo, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cùm alieniſsimos defendimus, tamen eos alienos, ſi ipſi viri boni haberi volumus, exiſtimare non poſſumus. Sed, vt dixi, ne hoc in nobis mirum eſſe videatur, quid poteſt eſſe tam fictum, quàm verſus, quàm ſcena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere ſæpe ipſe vidi, cùm ex perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis viderentur ſpondialia illa dicentis,

‹‹ Segregare abs te auſus, aut ſine illo Salamina ingredi?
‹‹ Neque paternum aſpectum es veritus,

Nunquam illud aſpectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij videretur. Vt idem inflexa ad miſerabilem ſonum voce,

‹‹ -cùm me ætate exacta indigum
‹‹ Liberûm laceraſti, orbaſti, extinxſti: neque fratris necis,
‹‹ Neque nati eius parui, qui tibi in tutelam eſt traditus?

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ ſi ille hiſtrio quotidie cùm ageret, tamen rectè agere ſine dolore non poterat, quid? Pacuuium putatis in ſcribendo leni animo ac remiſſo fuiſſe? Fieri nullo modo potuit. Sępe enim audiui, poëtam bonum neminem (id quod à Democrito & Platone in ſcriptis relictum eſſe dicunt) ſine inflammatione animorum exiſtere poſſe, & ſine quodam afflatu quaſi furoris. Quare nolite exiſtimare me ipſum, qui non heroum veteres caſus, fictóſque luctus vellem imitari, atque adumbrare dicendo, neque actor eſſem alienæ perſonæ, ſed auctor meæ, cùm mihi M'. Aquillius in ciuitate retinendus eſſet, quæ in illa cauſa peroranda fecerim, ſine magno dolore feciſſe. Quem enim ego conſulem fuiſſe, imperatorem ornatum à ſenatu, ouantem in Capitolium aſcendiſſe meminiſſem, hunc cùm afflictum, debilitatum, mærentem, in ſummum diſcrimen adductum viderem, non prius ſum conatus miſericordiã aliis commouere, quàm miſericordia ſum ipſe captus. Sẽſi equidem tum magnopere moueri iudices, cùm excitaui mæſtum ac ſordidatum ſenem, & cùm iſta feci, quæ tu Craſſe laudas, non arte, de qua quid loquar neſcio, ſed motu magno animi ac dolore, vt diſcinderem tunicam, vt cicatrices oſtenderem, cùm C. Marius mærorem orationis meæ præſens ac ſedens multum lacrymis ſuis adiuuaret: cúmque ego illum crebrò appellans, collegam ei ſuum commendarem, atque ipſum aduocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam inuocarem, non fuit hæc ſine meis lacrymis, non ſine dolore magno miſeratio, omniúmque deorum & hominum & ciuium & ſociorum imploratio. Quibus omnibus verbis, quæ à me tum ſunt habita, ſi dolor abfuiſſet meus, non modò non miſerabilis, ſed etiam irridenda fuiſſet oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo Sulpici, bonus ego videlicet, atque eruditus magiſter, vt in dicendo iraſci, vt dolere, vt flere poſsitis: quanquam te quidem quid ego hoc doceam, qui in accuſando ſodali & quæſtore meo tantum incendium non oratione ſolùm, ſed multo etiam magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras, vt ego ad id reſtinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in cauſa ſuperiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam in Cepionis graui miſerabilíque caſu, in iudicium vocabas: deinde principem & ſenatus & ciuitatis M. AEmilium lapide percuſſum eſſe conſtabat: vi pulſum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cùm intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, vt hæc tu adoleſcens pro rep. queri ſumma cum dignitate exiſtimarere: ego homo cenſorius vix ſatis honeſtè viderer ſeditioſum ciuem, & in hominis conſularis calamitate crudelem poſſe defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum virorum plenum forum, vix vt mihi tenuis quędam venia daretur excuſationis, quòd tamen eum defenderem, qui mihi quæſtor fuiſſet. Hîc quid ego dicam me artem aliquam adhibuiſſe? quid fecerim narrabo:

narrabo: ſi placuerit, vos meam defenſionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium ſeditionum genera, vitia, pericula collegi: eámque orationem ex omni reip. noſtræ temporũ varietate repetiui: concluſíque ita, vt dicerem, etſi omnes ſemper moleſtæ ſeditiones fuiſſent, iuſtas tamen fuiſſe nonnullas, & propè neceſſarias. Tum illa quæ modò Craſſus commemorabat, egi, neque reges ex hac ciuitate exigi, neque tribunos pl. creari, neque plebiſcitis toties conſularem poteſtatem minui, neque prouocationem patronam illam ciuitatis, ac vindicem libertatis populi Rom. dari ſine nobilium diſſenſione potuiſſe: ac, ſi illæ ſeditiones ſaluti huic ciuitati fuiſſent, non continuò ſiquis motus populi factus eſſet, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali eſſe ponendum. Quòd ſi vnquam populo Rom. conceſſum eſſet, vt iure concitatus videretur, id quod docebam ſæpe eſſe conceſſum: nullam illa cauſam iuſtiorem fuiſſe. Tum omnẽ orationem traduxi, & conuerti in increpandam Cepionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. Sic & eorum dolorem, qui lugebant ſuos, oratione refricabam: & animos equitum Ro. apud quos tum iudices cauſa agebatur, ad Q. Cepionis odium, à quo erant ipſi propter iudicia abalienati, renouabam atque reuocabam. Quod vbi ſenſi me in poſſeſsione iudicij ac defenſionis meæ conſtitiſſe, quòd & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum ſeditionis coniunctione defenderam: & iudicum animos totos vel calamitate ciuitatis, vel luctu ac deſiderio propinquorum, vel odio proprio in Cepionem, ad cauſam noſtram conuerterem: tunc admiſcere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterũ, de quo antè diſputaui, lenitatis & manſuetudinis cœpi: me pro meo ſodali, qui mihi in liberûm loco more maiorũ eſſe deberet, & pro mea omni propè fama fortunîſque decernere: nihil mihi ad exiſtimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere poſſe, quàm ſi is qui ſæpe alieniſsimis à me, ſed meis tamen ciuibus ſaluti exiſtimarer fuiſſe, ſodali meo auxilium ferre non poſſem. Petebam à iudicibus, vt illud ætati meæ, vt honoribus, vt rebus geſtis, ſi iuſto, ſi pio dolore me eſſe affectum viderent, concederent, præſertim, ſi in aliis cauſis intellexiſſent, omnia me ſemper pro amicorum periculis, nihil vnquam pro me ipſo deprecatum. Sic in illa omni defenſione atque cauſa, quod eſſe in arte poſitum videbatur, vt de lege Apuleia dicerem, vt, quid eſſet minuere maieſtatem, explicarem: perquàm breuiter perſtrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minimè præceptis artium ſunt perpolitæ, omnis eſt à me illa cauſa tractata, vt & acerrimus in Cepionis inuidia renouanda, & in meis moribus erga meos neceſſarios declarandis manſuetiſsimus viderer. ita magis affectis iudicum animis, quàm doctis, tua tum Sulpici eſt à nobis accuſatio victa. Hic Sulpicius, Verè hercule, inquit, Antoni, iſta commemoras. nam ego nihil vnquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum eſt elapſa illa cauſa. Cùm enim, quemadmodum dixiſti, tibi ego non iudicium, ſed incendium tradidiſſem: quod tuum principium, dij immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæſitatio tractúſque verborum? vt tu illud initio quod tibi vnum ad ignoſcendum homines dabant, tenuiſti, te pro homine neceſſario, quæſtore tuo dicere? quam tibi primùm muniſti ad te audiendum viam? Ecce autem cùm te nihil aliud profeciſſe arbitrarer, niſi vt homines tibi ciuem improbum defendenti ignoſcendum propter neceſsitudinem arbitrarentur, ſerpere eò occultè cœpiſti, nihil dum aliis ſuſpicantibus, me verò iam pertimeſcente: vt illam non Norbani ſeditionem, ſed populi Rom. iracundiam, neque eam iniuſtam, ſed meritam ac debitam fuiſſe defenderes. Deinde qui locus abs te prætermiſſus in Cepionem? vt tu illa omnia odio, inuidia, miſericordia miſcuiſti? Neque hoc ſolùm in defenſione, ſed etiam in Scauro, cæteríſque meis teſtibus, quorum tu teſtimonia non refellendo, ſed ad eundem impetum populi confugiendo refutaſti. Quæ cùm abs te modò commemorarentur, equidem nulla præcepta deſiderabam. Iſtam enim ipſam demonſtrationem defenſionum tuarum abs te ipſo commemoratam, doctrinam non mediocrem eſſe puto. Atqui, ſi ita

placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos ſequi in dicendo, quæque maximè ſpectare ſolemus. docuit enim iam nos longa vita, vſúſque rerum maximarum, vt, quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primùm conſiderare ſoleo, poſtuléttne cauſa. nam neque paruis in rebus adhibendæ ſunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, vt nihil ad eorum menteis oratione flectendas proficere poſsimus: ne aut irriſione, aut odio digni putemur, ſi aut tragœdias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea quæ non poſsint commoueri. Nam quoniam hæc ferè maximè ſunt in animis iudicum, aut quicunque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, inuidia, miſericordia, ſpes, lætitia, timor, moleſtia: ſentimus amorem conciliari, ſi id velle videare, quod ſit vtile ipſis, apud quos agas, defendere: ſi aut pro bonis viris, aut certè pro iis, qui illis boni atque vtiles ſint, laborare. nanque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defenſio caritatem: plúſque proficit, ſi proponitur ſpes vtilitatis futuræ, quàm præteriti beneficij commemoratio. Enitendum eſt, vt oſtendas in ea re, quam defendas, aut dignitatem ineſſe, aut vtilitatem: eúmque cui concilies hunc amorem, ſignifices nihil ad vtilitatem ſuam retuliſſe, ac nihil omnino ſua cauſa feciſſe. Inuidetur enim commodis hominum ipſorum: ſtudiis autem eorum ceteris commodandi fauetur. Videndúmque hoc loco eſt, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorum laudem atque gloriam, cui maximè inuideri ſolet, nimis efferre videamur. Atque iiſdem ex locis & odium in alios ſtruere diſcemus, & à nobis ac noſtris demouere: eadémque hæc genera tractanda ſunt in iracundia vel excitanda, vel ſedanda. Nam ſi, quod ipſis, qui audiunt, pernicioſum, aut inutile ſit, id factum augeas, odium creatur: ſin, quod aut bonis viris, aut iis, quos quiſque minime lædere debuerit, aut reipub. tum excitatur ſi non tam acerbum odium, àttamen aut inuidiæ, aut odij non diſsimilis offenſio. Item timor incutitur aut ex ipſorum periculis, aut ex communibus. interior eſt ille proprius: ſed hic quoque communis ad eandem ſimilitudinem eſt perducendus. Par atque vna ratio eſt ſpei, lætitiæ, moleſtiæ. Sed haud ſciam, an acerrimus longè ſit omnium motus inuidiæ: nec minus virium opus ſit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Inuident autem homines maximè paribus, aut inferioribus, cùm ſe relictos ſentiunt, illos autem dolent euolaſſe. ſed etiam ſuperioribus inuidetur ſæpe vehementer, & eo magis ſi intolerantius ſe iactant, & æquabilitatem iuris, præſtantia dignitatis, aut fortunæ ſuæ tranſeunt. Quæ ſi inflammanda ſunt, maximè dicendum eſt, non eſſe virtute parta, deinde etiam vitiis atque peccatis. Tum ſi erunt honeſtiora atque grauiora, tamen non eſſe tanta vlla merita, quanta inſolentia hominis, quantúmque faſtidium. Ad ſedandum autem, magno illa labore, magnis periculis eſſe parta, nec ad ſuum commodum, ſed ad aliorum eſſe collata: ſi quam gloriam peperiſſe videatur, tametſi ea non ſit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totámque abiicere, atque deponere: omninóque perficiendum eſt (quoniam plerique ſunt inuidi, maximéque eſt hoc commune vitium, & peruagatum: inuidetur autem præſtanti, florentíque fortunæ) vt hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna, cum laboribus & miſeriis permiſta eſſe videatur.

At miſericordia mouetur, ſi is qui audit, adduci poteſt, vt illa quæ de altero deplorentur, ad ſuas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat, aut intuens alium, crebrò ad ſeipſum reuertatur. ita cùm ſinguli caſus humanarum miſeriarum grauiter accipiuntur, ſi dicuntur dolenter, tum afflicta & proſtrata virtus maximè luctuoſa eſt: &, vt illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione, boni viri debet ſpeciem tueri, lenis (vt ſæpe iam dixi) atque ſummiſſa: ſic hæc, quæ ſuſcipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta ac vehemens eſſe debet. Sed eſt quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens eſſe debet, difficilis ad diſtinguendum ſimilitudo. Nam & ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eoſdem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac vi nonnunquam animi aliquid infundendum eſt illi lenitati: neque eſt vlla tempe-

ratior

ratior oratio, quàm illa, in qua aſperitas contentionis oratoris ipſius humanitate conditur: remiſsionis autem lenitas quadam grauitate & contentione firmatur. In vtroque autem genere dicendi, & illo in quo vis atque contentio quæritur, & hoc, quod ad vitam & mores accommodatur, & principia tarda ſunt, & exitus tamen ſpiſsi & producti eſſe debent. Nam neque aſsiliendum ſtatim eſt ad genus illud orationis (abeſt enim totum à cauſa: & homines prius illud ipſum, quod proprium ſui iudicij eſt, audire deſiderant) nec cùm in eam rationem ingreſſus ſis, celeriter diſcedendum eſt. Non enim ſicut argumentum, ſimul atque poſitum eſt, arripitur, alterúmque & tertium poſcitur: ita miſericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, ſimul atque intuleris, poſsis commouere. Argumentum enim ratio ipſa confirmat: quæ ſimul atque emiſſa eſt, adhæreſcit. illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, ſed magis perturbationem requirit: quam conſequi, niſi multa, & varia, & copioſa oratione, & ſimili contentione actionis nemo poteſt. Quare qui aut breuiter, aut ſummiſsè dicunt, docere iudicem poſſunt, commouere non poſſunt: in quo ſunt omnia. Iam illud perſpicuum eſt, omnium rerum in contrarias parteis facultatem ex iiſdem ſuppeditari locis. Sed argumento reſiſtendum eſt aut iis, quæ comprobandi eius cauſa ſumuntur, reprehendendis: aut demonſtrando id, quod concludere illi velint, non effici ex poſitis, nec eſſe conſequens, aut, ſi ita non refellas, afferendum eſt in contrariam partem, quod ſit aut grauius, aut æquè graue. Illa autem, quæ aut conciliationis cauſa leniter, aut permotionis vehementer aguntur, contrariis cõmotionibus inferenda ſunt, vt odio beneuolentia, vt miſericordia inuidia tollatur. Suauis autem eſt, & vehementer ſæpe vtilis iocus, & facetiæ: quæ etiam ſi alia omnia tradi arte poſſunt, naturæ ſunt propria certè, neque vllam artem deſiderant: in quibus tu longè aliis mea ſententia Cæſar, excellis. quo magis mihi etiam teſtis eſſe potes, aut nullã eſſe artem ſalis, aut ſiqua eſt, eã nos tu potiſsimùm docebis. Ego verò, inquit Cæſar, omni de re facetius puto poſſe ab homine nõ inurbano, quàm de ipſis facetiis diſputari. Itaque cùm quoſdam Græcos inſcriptos libros eſſe vidiſſem de ridiculis, non nullam in ſpem veneram, poſſe me aliquid ex iſtis diſcere. inuêni autem ridicula, & falſa multa Græcorum. nam & Siculi in eo genere, & Rhodij, & Byzantij, & præter ceteros, Attici excellunt: ſed qui eius rei rationem quandam conati ſunt, artémque tradere, ſic inſulſi extiterunt, vt nihil aliud eorum, niſi ipſa inſulſitas, rideatur. Quare mihi quidem videtur nullo modo doctrina iſta res poſſe tradi. Etenim cùm duo ſint genera facetiarum, alterum æquabiliter in omni ſermone fuſum, alterum peracutum & breue: illa à veteribus ſuperior, cauillatio: hæc altera, dicacitas nominata eſt. Leue nomen habet vtraque res. quippe. leue enim eſt totũ hoc, riſum mouere. Veruntamen, vt dicis Antoni, multùm in cauſis perſæpe lepôre, & facetiis profici vidi. Sed cùm in illo genere perpetuæ feſtiuitatis ars non deſideretur (natura enim fingit homines, & creat imitatores & narratores facetos, & vultu adiuuante, & voce, & ipſo genere ſermonis) tum verò in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cùm antè illud facetè dictũ emiſſum hærere debeat, quàm cogitari potuiſſe videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cùm à Philippo interrogatus quid latraret, furem ſe videre reſpondit? quid in omni oratione Craſſus vel apud centumuiros contra Scæuulam, vel contra accuſatorem Brutum, cùm pro Cn. Planco diceret? Nam id quod tu mihi tribuis, Antoni, Craſſo eſt omnium ſententia concedendum. Non enim ferè quiſquam reperietur, præter hunc, in vtroque genere lepôris excellens, & illo, quod in perpetuitate ſermonis, & hoc quod in celeritate, atque dicto eſt. Nam hæc perpetua contra Scæuulam Curiana defenſio, tota redundauit hilaritate quadam, & ioco: dicta illa breuia non habuit. Parcebat enim aduerſarij dignitati, in quo ipſo ſeruabat ſuam: quod eſt hominibus facetis & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem, & temporum, & ea, quæ occurrant, cùm ſalſiſsimè dici poſsint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipſum non inſulſe interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium, Flammam à ſapiente facilius ore in ar-

dente opprimi, Quàm bona dicta teneat. Hæc ſcilicet bona dicta, quæ ſalſa ſint. Nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed vt in Sceuula continuit ea Craſſus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, cauſam illam, diſputationémque eluſit: ſic in Bruto quem oderat, & quem dignum contumelia iudicabat, vtroque genere pugnauit. Quàm multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, quàm multa de amiſſo patrimonio dixit? atque illa breuia, cùm ille diceret ſe ſine cauſa ſudare: Minime mirum, inquit: modò enim exiſti de balneis. Innumerabilia huiuſcemodi fuerũt: ſed non minus iucunda illa perpetua. Cùm enim Brutus duos lectores excitaſſet, & alteri de colonia Narbonenſi Craſſi orationem legendam dediſſet, alteri de lege Seruilia: & cùm contraria inter ſeſe de rep. capita contuliſſet, noſter hic facetiſſimè treis patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legendos dedit: ex libro primo, FORTE EVENIT, VT IN PRIVERNATI ESSEMVS. Brute, teſtificatur pater ſe tibi Priuernatem fundum reliquiſſe: Deinde ex libro ſecundo, IN ALBANO ERAMVS EGO ET MARCVS FILIVS. Sapiens videlicet homo cum primis noſtræ ciuitatis, norat hunc gurgitem: metuebat ne cùm is nihil haberet, nihil eſſe ei relictum putaretur: Tum ex libro tertio, in quo finem ſcribendi fecit (tot enim, vt audiui Scæuulam dicere, ſunt veri Bruti libri.) IN TIBVRTI FORTE ASSEDIMVS EGO ET M. FILIVS. Vbi ſunt ij fundi Brute, quos tibi pater publicis commentariis conſignatos reliquit? Quòd niſi puberem te, inquit, iam haberet: quartum librum compoſuiſſet, & ſe etiam in balneis locutum cum filio, ſcriptũ reliquiſſet. Quis eſt igitur, qui non fateatur, hoc lepôre, atque his facetiis non minus refutatum eſſe Brutum, quàm illis tragœdiis, quas egit idem, cùm caſu in eadem cauſa funere efferretur anus Iunia? Proh dij immortales, quæ fuit illa, quanta vis, quàm inexſpectata, quàm repentina? cum coniectis oculis, geſtu omni imminenti, ſumma grauitate & celeritate verborum, – Brute quid ſedes? quid illam anum patri nunciare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid maioribus tuis? quid Lucio Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti ſtudere? patrimonióne augendo? At id non eſt nobilitatis: ſed fac eſſe: nihil ſupereſt: libidines totum diſſipauerunt. An iuri ciuili? eſt paternum: ſed dicet te, cùm ædeis venderes, ne in rutis quidem & cæſis ſolium tibi paternum recepiſſe. An rei militari, qui nunquam caſtra videris? an eloquentiæ, quæ nulla eſt in te, & quicquid eſt vocis, ac linguæ, omne in iſtum turpiſſimum calumniæ quæſtum contuliſti? Tu lucem aſpicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in vrbe, tu in ciuium eſſe conſpectu? Tu illam mortuam, tu imagines ipſas non perhorreſcis: quibus non modò imitandis, ſed ne collocandis quidem tibi vllum locum reliquiſti? Sed hæc tragica, atque diuina: faceta autem & vrbana innumerabilia etiam ex vna concione meminiſtis. Nec enim concio maior vnquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quàm huius cõtra collegam in cenſura nuper, neque lepôre, & feſtiuitate conditior. Quare tibi Antoni, vtrunq; aſſentior, & multùm facetias in dicẽdo prodeſſe ſæpe, & eas arte nullo modo poſſe tradi. Illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuiſſe tantum, & non huius rei quoque palmam, vt ceterarum, Craſſo detuliſſe. Tum Antonius, Ego verò ita feciſſem, inquit, niſi interdum in hoc, Craſſo paullulum inuiderem. Nam eſſe quamuis facetum atque ſalſum, non nimis eſt per ſe ipſum inuidendũ: ſed cùm omniũ ſis venuſtiſſimus & vrbaniſſimus, omnium grauiſſimum & ſeueriſſimũ & eſſe, & videri, quod iſti contigit vni, id mihi vix ferendum videbatur. Hîc cùm arriſiſſet ipſe Craſſus, Attamen, inquit Antonius, cùm artem eſſe facetiarum, Iuli negares, aperuiſti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixiſti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de grauitate decerperet. quod quidem in primis à Craſſo obſeruari ſolet. Sed hoc præceptũ prætermittendum eſt facetiarum, cum his nihil opus ſit: nos autem quo modo vtamur, cùm opus ſit, quærimus: vt in aduerſarium, & maximè ſi eius ſtultitia poterit agitari: in teſtem ſtultum, cupidum, leuem, ſi facilè homines audituri videbũtur. Omnino probabiliora ſunt,

quæ

quæ laceſsiti dicimus, quàm quæ priores. Nam & ingenij celeritas maior eſt, quæ appâret in reſpondendo, & humanitatis eſt reſponſio. Videmur enim quieturi fuiſſe, niſi eſſemus laceſsiti: vt in iſta ipſa concione nihil ferè dictum eſt ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quod non prouocatus reſponderit. Erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta auctoritas, vt, quod eſſet ab eo obiectum, lepôre magis eleuandum, quàm contentione frangendum videretur. Tum Sulpicius, Quid igitur? inquit, patiemur Cæſarem; qui, quanquam Craſſo facetias concedit, tamen multo in eo ſtudio magis ipſe elaborat, non explicare nobis totum genus hoc iocandi, quale ſit, & vnde ducatur, præſertim cùm tantam vim & vtilitatem ſalis & vrbanitatis eſſe fateatur? Quid ſi, inquit Iulius, aſſentior Antonio dicenti, nullam eſſe artem ſalis? Hîc cum Sulpicius reticuiſſet, Quaſi verò, inquit Craſſus, horum ipſorum, de quibus Antonius iam diu loquitur, ars vlla ſit. obſeruatio quædam eſt, vt ipſe dixit, earum rerum quæ in dicendo valent. quæ ſi eloquenteis facere poſſet, quis eſſet non eloquens? Quis enim hæc vel non facilè, vel certè aliquo modo poſſet ediſcere? Sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc vtilitatem eſſe arbitror, non vt ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur: ſed vt ea, quæ natura, quæ ſtudio, quæ exercitatione conſequimur, aut recta eſſe confidamus, aut praua intelligamus, quum, quò referenda ſint, didicerimus. Quare, Cæſar, ego quoque à te hoc peto, vt, ſi tibi videtur, diſputes de hoc toto iocandi genere, quid ſentias: nequa fortè dicendi pars, quoniam ita voluiſtis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato ſermone præterita eſſe videatur. Ego verò, inquit ille, quoniam collectam à conuiua Craſſe exigis, non committam, vt ſi defugerim, tibi cauſam aliquam dem recuſandi: quanquam ſoleo ſæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in ſcena geſtum ſpectante Roſcio. Quis enim ſeſe commouere poteſt, cuius ille vitia non videat? ſic ego nunc Craſſo audiente primùm loquar de facetiis, & docebo ſus (vt aiunt) oratorem eum, quem cùm Catulus nuper audiſſet, fænum alios aiebat eſſe oportere. Tum ille, Iocabatur, inquit Catulus: præſertim cùm ita dicat ipſe, vt ambroſia alendus eſſe videatur. verùm te, Cæſar, audiamus, vt ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi reſtant, inquit: ſed tamen defeſſus iam labore, atque itinere diſputationis meæ, requieſcam in Cæſaris ſermone, quaſi in aliquo peropportuno deuerſorio. Atqui, inquit Iulius, non nimis liberale hoſpitium meum dices. nam te in viam, ſimulac perpaullulum guſtaris, extrudam & eiiciam. Ac ne diutius vos demorer, de omni iſto genere quid ſentiam, perbreuiter exponam. De riſu quinque ſunt, quæ quærantur: vnum, quid ſit: alterum, vnde ſit: tertium, ſitne oratoris velle riſum mouere: quartum, quatenus: quintum, quæ ſint genera ridiculi. Atque illud primum, quid ſit ipſe riſus, quo pacto concitetur; vbi ſit, quomodo exiſtat, atque ita repente erumpat, vt eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo ſimul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus. Neque enim ad hũc ſermonẽ hoc pertinet: & ſi pertineret, neſcire me tamen id nõ puderet, quod ne ipſi quidem illi ſcirent, qui pollicerentur. Locus autem & regio quaſi ridiculi (nam id proximè quæritur) turpitudine & deformitate quadam continetur. Hæc enim ridentur vel ſola, vel maximè quæ notant & deſignant turpitudinem aliquam non turpiter.

Eſt autem, vt ad illud tertium veniam, eſt planè oratoris mouere riſum, vel quòd ipſa hilaritas beneuolentiam conciliat ei, per quem excitata eſt: vel quòd admirantur omnes acumen vno ſæpe in verbo poſitum, maximè reſpondentis, nonnunquam etiam laceſſentis: vel quòd frangit aduerſarium, quòd impedit, quòd eleuat, quòd deterret, quòd refutat: vel quòd ipſum oratorem politum eſſe hominem ſignificat, quòd eruditum, quòd vrbanum, maximéq; quòd triſtitiam ac ſeueritatem mitigat & relaxat, odioſáſque res ſæpe, quas argumentis dilui non facilè eſt, ioco riſúque diſſoluit. Quatenus autem ſint ridicula tractanda oratori, perquàm diligenter videndum eſt: quod in quarto loco quærendi poſueramus. Nam nec inſignis improbitas, & ſcelere iuncta, nec rurſus miſeria inſignis agitata ridetur. Facinoroſos enim maiore quadam vi, quàm ridiculi, vulnerari

volunt: miſeros illudi nolunt, niſi ſe fortè iactant. Parcendum eſt autem maximè caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda eſt primùm in iocando moderatio. Itaque ea facillimè luduntur, quæ neque odio magno, neq; miſericordia maxima digna ſunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum eſt in iſtis vitiis, quæ ſunt in vita hominum neque carorum, neque calamitoſorum, neque eorum, qui ob facinus ad ſupplicium rapiendi videntur: eáque bellè agitata ridentur. Eſt etiam deformitatis & corporis vitiorum ſatis bella materies ad iocandum. Sed quærimus idem, quod in ceteris rebus maximè quærendum eſt, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, nequid inſulſe, ſed etiam ſiquid perridicule poſsis, vitandum eſt oratori vtrunque, ne aut ſcurrilis iocus ſit, aut mimicus. Quæ cuiuſmodi ſint, facilius iam intelligemus, cùm ad ipſa ridiculorum genera venerimus. Duo enim ſunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, ſiquando quid tanquam aliqua fabella narratur, vt olim tu Craſſe in Memmium, comediſſe eum lacertum Largij, cùm eſſet cum eo Terracinæ de amicula rixatus. Salſa tota, ac tamen à te ipſo ficta narratio. Addidiſti clauſulam, tota Terracina, tum omnibus in parietibus inſcriptas fuiſſe litteras, tria L L L. duo M M. Cùm quæreres, id quid eſſet, ſenem tibi quendam oppidanum dixiſſe, Lacerat lacertum Largij mordax Memmius. Perſpicitis, genus hoc quàm ſit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, ſiue habeas verè quod narrare poſsis, quod tamen eſt mendaciunculis aſpergendum: ſiue fingas. Eſt autem hæc huius generis virtus, vt facta demonſtrentur, vt mores eius de quo narres, vt ſermo, vt vultus omnes exprimantur: vt iis qui audiunt, tum geri illa, fierique videantur. In re ineſt item ridiculũ, quod ex quadam deprauata imitatione ſumi ſolet, vt idẽ Craſſus, "Per tuam nobilitatem, per veſtram familiam. Quid aliud fuit in quo concio rideret, niſi illa vultus, & vocis imitatio? Per tuas ſtatuas verò cùm dixit, & extento brachio paullulum etiam de geſtu addidit, vehementius riſimus. Ex hoc genere eſt illa Roſciana imitatio ſenis:

"Tibi ego Antipho has ſero, inquit. ſenium eſt cùm audio.

Atque ita eſt totum hoc ipſo genere ridiculum, vt cautiſsimè tractandum ſit. Mimorum eſt enim ethologorum, ſi nimia eſt imitatio, ſicut obſcœnitas. Orator ſurripiat oportet imitationem, vt is, qui audiat, cogitet plura, quàm videat. Præſtet idem ingenuitatem, & ruborem ſuum, verborum turpitudine, & rerum obſcœnitate vitanda. Hæc ergo duo genera ſunt eius ridiculi, quod in re poſitum eſt: quæ ſunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus deſcribuntur hominum mores, & ita effinguntur, vt aut re narrata aliqua, quales ſint, intelligantur: aut imitatione breuiter iniecta, in aliquo inſigni ad ridendũ vitio reperiantur. In dicto autem ridiculum eſt id, quod verbi, aut ſententiæ quodam acumine mouetur: ſed vt in illo ſuperiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda eſt mimorum ethologorum ſimilitudo, ſic in hoc, ſcurrilis dicacitas oratori magnopere fugienda eſt. Quî igitur diſtinguemus à Craſſo, à Catulo, à ceteris familiarem noſtrum Granium, aut Vargulam amicum meum? Non mehercule in mentem mihi quidem venit: ſunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior. Hoc opinor, primùm, ne quotieſcunque potuerit dictum dici, neceſſe habeamus dicere. Puſillus teſtis proceſsit. Licet, inquit, rogare Philippus? Tum quæſitor properans, Modò breuiter. Hic ille. Non accuſabis, perpuſillum rogabo. Ridiculè: ſedebat iudex L. Aurifex breuior etiam, quàm ipſe teſtis. omnis eſt riſus in iudicem conuerſus. viſum eſt totũ ſcurrile iudicium. Ergo hęc, quæ cadere poſſunt in quos nolis, quamuis ſint bella, ſunt tamen ipſo genere ſcurrilia: vt iſte qui ſe vult dicacem, & mehercule eſt, Appius, ſed nonnunquam in hoc vitium ſcurrile delabitur: Cenabo, inquit, apud te, huic luſco familiari meo C. Sextio: vnũ enim locũ eſſe video. Eſt hoc ſcurrile, quòd & ſine cauſa laceſsiuit, & tamẽ id dixit, quod in omneis luſcos conueniret. Ea quia meditata putantur eſſe, minus ridentur. Illud egregium Sextij, & ex tempore, Manus laua, inquit, & cena. Temporis igitur ratio, & ipſius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum diſtinguet oratorem à ſcurra: &

quod

quod nos cum cauſa dicimus, non vt ridiculi videamur, ſed vt proficiamus aliquid, illi totũ diem, & ſine cauſa. Quid enim eſt Vargula aſſecutus, cùm eum candidatus A. Sempronius cum Marco ſuo fratre complexus eſſet, Puer abige muſcas? Riſum quæſiuit, qui eſt mea ſententia vel tenuiſsimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi prudentia & grauitate moderabimur: quarum vtinam artem aliquam haberemus: ſed domina natura eſt. Nunc exponamus genera ipſa ſummatim, quæ riſum maximè moueant. Hæc igitur ſit prima partitio, Quod facetè dicatur, id aliàs in re habere, aliàs in verbo facetias: maximè autem homines delectari, ſiquando riſus coniunctè re, verbóque moueatur. Sed hoc mementote, quoſcunque locos attingam, vnde ridicula ducantur, ex iiſdem locis ferè etiam graueis ſententias poſſe duci. tantùm intereſt, quòd grauitas honeſtis in rebus ſeuerè, iocus in turpiculis, & quaſi deformibus ponitur: velut iiſdem verbis & laudare frugi ſeruum poſſumus, & ſi eſt nequam, iocari. Ridiculum eſt illud Neronianum vetus in furace ſeruo: Solum eſſe, cui domi nihil ſit nec obſignatum, nec occluſum. Quod idem in bono ſeruo dici ſolet, & hoc iiſdem etiam verbis. Ex iiſdem autem locis omnia naſcuntur. Namque quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex vulnere ob remp. accepto, & ob eam cauſam verecundàti in publicum prodire, mater dixit, Quin prodis mi Spuri, vt quotieſcunque gradum facias, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem? præclarum & graue eſt. quod Caluino Glaucia claudicàti, Vbi eſt vetus illud, Num claudicat? at hic claudicat. Hoc ridiculum eſt: & vtrunque ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit, eſt ductum. Quid hoc Næuio ignauius? Seuerè Scipio. At in malè olentem, Video me à te non conueniri, ſed circumueniri: Subridiculè Philippus. At vtrunque genus continet verbi ad litteram immutati ſimilitudo. Ex ambiguo dicta, vel argutiſsima putantur: ſed non ſemper in ioco, ſæpe etiam in grauitate verſantur. Africano illi maiori coronam ſibi in conuiuio ad caput accommodanti, cùm ea ſæpius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, ſi non cõuenit: caput enim magnum eſt. laudabile & honeſtum. At ex eodem genere eſt, Caluus ſatis eſt quod dicit paruin. Ne multa, nullum genus eſt ioci, quo non ex eodem ſeuera & grauia ſumantur. Atque hoc etiam animaduertendum, non eſſe omia ridicula faceta. Quid enim poteſt eſſe tam ridiculum quàm Sannio eſt? ſed ore, vultu, imitandis moribus, voce, deniqne corpore ipſo ridetur. Salſum hũc poſſum dicere, atque ita, non vt eiuſmodi, oratorem eſſe velim, ſed vt mimum. Quare primum genus hoc quod riſum vel maximè mouet, non eſt noſtrum, moroſum, ſuperſtitioſum, ſuſpicioſum, glorioſum, ſtultum. Naturæ ridentur ipſæ, quas perſonas agitare ſolemus, non ſuſtinere. Alterum genus eſt imitatione admodũ ridiculum, ſed nobis tantum licet furtim, ſiquando, & curſim. Alterum minime eſt liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum, obſcœnitas, non ſolùm non foro digna, ſed vix conuiuio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ ſunt, quæ aut in re, vt antè diuiſi, poſitæ videntur eſſe: aut in verbo. Nam quod quibuſcunque verbis dixeris, facetum tamen eſt, re continetur: quod mutatis verbis ſalem amittit, in verbis habet lepôrem omnem. Ambigua ſunt in primis acuta, atque in verbo poſita, non in re: ſed non ſæpe magnum riſum mouent, magiſque vt bellè & litteratè dicta laudátur: vt in illum Titium, qui cum ſtudioſe pila luderet, & idem ſigna ſacra noctu frangere putaretur, gregaléſque eum, cum in campum non veniſſet, requirerent, excuſauit Veſpa Terentius, quod eum brachium fregiſſe diceret. Vt illud Africani, quod eſt apud Lucillium,

Quid Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit. Vt tuus amicus, Craſſe, Granius, Non eſſe ſextantis. Et ſi quæritis, is qui appellatur dicax, hoc genere maximè excellit, ſed riſus mouent alia maiores. Ambiguum per ſeipſum probatur id quidem, vt antè dixi, vel maximè. ingenioſi enim videtur, vim verbi in aliud, atque ceteri accipiant, poſſe ducere: ſed admirationem magis, quàm riſum mouet, niſi ſiquando incidit in aliud quoque genus ridiculi. Quæ genera percurrã equidem: ſed ſcitis eſſe notiſsimum ridiculi

genus,cùm aliud exſpectamus, aliud dicitur. hîc nobiſmet ipſis noſter error riſum mouet. Quòd ſi admiſtum eſt etiam ambiguum, fit ſalſius: vt apud Næuium videtur eſſe miſericors ille,qui iudicatum duci videns, percunctatur ita,

‹‹ Quanti addictus? mille nummûm.

Si addidiſſet tantummodò, ducas licet: eſſet illud genus ridiculi præter expectationem: ſed quia addidit,

‹‹ Nihil addo, ducas licet:

addito ambiguo altero genere ridiculi, fuit,vt mihi quidē videtur,ſalſiſsimus. Hoc tum eſt venuſtiſsimum, cùm in altercatione arripitur ab aduerſario verbum,& ex eo,vt à Catulo in Philippum, in eum ipſum aliquid,qui laceſsiuit, infligitur. Sed cùm plura ſint ambigui genera, de quibus eſt doctrina quædam ſubtilior, attendere & aucupari verba oportebit: in quo,vt ea quæ ſint frigidiora vitemus(etenim cauendum eſt ne arceſsitum dictum putetur) permulta tamen acutè dicemus. Alterum genus eſt, quod habet paruam verbi immutationem,quod in littera poſitū Græci vocant παρονομασίαν, vt Nobiliorē mobiliorē Catō: aut,vt idem cùm cuidam dixiſſet,Eamus deambulatū:& ille,Quid opus fuit de? Immò verò,inquit,quid opus fuit te? Aut eiuſdem reſponſio illa, Si tu & aduerſus,& auerſus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumen, cùm ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis vocetur,vt ego nuper Nummium diuiſorem, vt Neoptolemum ad Troiam,ſic illum in campo Martio nomen inueniſſe.Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam verſus facetè interponitur,vel vt eſt, vel paullulum immutatus: aut aliqua pars verſus: vt Statius Scauro ſtomachanti,ex quo ſunt nonnulli, qui tuam legem de ciuitate natam Craſſe dicant,

‹‹ St. tacete. quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater,
‹‹ Tanta confidentia eſtis, auferte iſtam enim ſuperbiam.

Nam in Cælio ſanè etiam ad cauſam vtile fuit tuum illud Antoni, cùm ille pecuniam à ſe profectam diceret teſtis, & haberet filium delicatiorem, abeunte iam illo,

‹‹ Sentin' ſenem eſſe tactum triginta minis?

In hoc genus coniiciuntur prouerbia: vt illud Scipionis, cùm Aſellus omneis prouincias ſtipendia merentem ſe peragraſſe gloriaretur, Agas aſellum,& cetera. Quare ea quoque quoniam mutatis verbis non poſſunt retinere eandem venuſtatem, non in re, ſed in verbis poſita ducantur. Eſt etiam in verbo poſitum non inſulſum genus ex eo, cùm ad verbum, non ad ſententiam rem accipere videare:ex quo vno genere totus eſt Tutor mimus vetus oppidò ridiculus.Sed abeo à mimis.tātùm genus huius ridiculi inſigni aliqua & nota re notari volo. Eſt autem ex hoc genere illud quod tu Craſſe nuper ei quite rogaſſet, num tibi moleſtus eſſet futurus, ſi ad te bene ante lucem veniſſet: Tu verò, inquiſti, moleſtus non eris. Iubebis igitur te, inquit, ſuſcitari? & tu, certe negaras,te moleſtum futurum. Ex eodem hoc vetus illud eſt,quod aiunt Maluginenſem illum M.Scipionem, cùm ex centuria ſua renunciaret Accidinum conſulem,præcóque dixiſſet,Dic de L. Manlio: Virum bonum, inquit, egregiúmque ciuem eſſe arbitror. Ridiculè etiam illud L. Porcius Naſica Cenſori Catoni,cùm ille,Ex tui animi ſententia tū vxorem habes? Non hercule, inquit, ex animi mei ſententia. Hæc aut frigida ſunt,aut tum ſalſa, cùm aliud eſt exſpectatum. Natura enim nos(vt antè dixi) noſter delectat error, ex quo cùm quaſi decepti ſumus exſpectatione rei,ridemus.In verbis etiam illa ſunt,quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex vnius verbi tranſlatione, aut ex inuerſione verborum. Ex immutatione, vt olim Ruſca cùm legem ferret annalem, diſſuaſor M.Seruilius, Dic mihi,inquit,M. Pinnari,num ſi contra te dixero,mihi malè dicturus es, vt ceteris feciſti? Vt ſementem feceris, ita & metes, inquit. Ex tranſlatione autem,vt cùm Scipio ille maior Corinthiis ſtatuam pollicentibus eo loco, vbi aliorum eſſent imperatorum, turmaleis dixit diſplicere. Inuertuntur autem verba,vt Craſſus apud M. Perpernam iudicem, pro Aculeone cùm diceret,aderat cōtra Aculeonem Gratidiano L.Heluius Lamia defor-

deformis, vt noſtis: qui cùm interpellatet odioſè, Audiamus, inquit, pulchellum puerum, Craſſus. Cùm eſſet arriſum, Non potui mihi, inquit Lamia, formam ipſe fingere, ingenium potui. tum hic, Audiamus, inquit, diſertum. multo etiam arriſum eſt vehementius. Sunt etiam illa venuſta, vt in grauibns ſententiis, ſic in facetiis. Dixi enim dudum materiam aliam eſſe ioci, aliam ſeueritatis: grauium autem & iocorum vnam eſſe rationem. Ornant igitur in primis orationem verba relata contrariè, quòd idem genus eſt ſæpe etiam facetum: vt Ser. ille Galba cùm iudices L. Scribonio Liboni tribuno pl. ferret familiareis ſuos, & dixiſſet Libo, Quando tandem Galba de triclinio tuo exibis? Cùm tu, inquit, de cubiculo alieno. À quo genere ne illud quidem plurimùm diſtat, quod Glaucia Metello, Villam in Tyburte habes, cohortem in palatio. Ac verborum quidem genera quæ eſſent faceta, dixiſſe me puto. Rerum plura ſunt, eáque magis (vt dixi ante) ridentur, in quibus eſt narratio, res ſanè difficilis. Exprimenda enim ſunt, & ponenda ante oculos ea, & quæ videantur veriſimilia, quod eſt proprium narrationis, & quæ ſint, quod ridiculi ptoprium eſt, ſubturpia: cuius exemplum, vt breuiſsimum, ſit ſanè illud, quod antè poſui, Craſsi de Menmio: & ad hoc genus aſcribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex hiſtoria: vt cùm Sex. Titius ſe Caſſandram eſſe diceret, Multos, inquit Antonius, poſſum tuos Aiaces Oileos nominare. Eſt etiam ex ſimilitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem. Collationem, vt ille Gallus olim teſtis in Piſonem, cùm innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixiſſet datam, ídque Scaurus tenuitate Magij redargueret, Erras, inquit, Scaure: ego enim Maglum non conſeruaſſe dico, ſed tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abſtuliſſe: Vt M. Cicero ſenex huius viri optimi noſtri familiaris patet noſtros homines ſimileis eſſe Syrorum venalium: vt quiſque optimè Græcè ſciret, ita eſſe nequiſsimum.

Apologus, latine fabula dicitur, in qu[...] inducuntur muta animalia loqui.

Valde autem ridentur etiam imagines, quæ ferè in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum ſimilitudine turpioris: vt meum illud in Helmium Manciam, Iam oſtendam cuiuſmodi ſis, cùm ille, Oſtende quæſo: demonſtraui digito pictũ Gallum in Mariano ſcuto Cimbrico ſub nodis diſtortum, eiecta lingua, buccis fluentibus. Riſus eſt commotus. nihil tam Manciæ ſimile viſum eſt. Vt cùm Teſtio Panario mentum in dicendo intotquenti, tum vt diceret, ſiquid vellet, ſi nucem fregiſſet. Etiam illa, quæ minuendi, aut augendi cauſa ad incredibilem admirationem efferuntur: velut tu Craſſe in concione, ita ſibi ipſum magnum videri Memmium, vt in forũ deſcendens, caput ad fornicem Fabij demitteret. Ex quo genere etiã illud eſt, quod Scipio apud Numantiam cùm ſtomacharetur cum C. Metello, dixiſſe dicitur, Si quintum páreret mater eius, aſinum fuiſſe parituram. Arguta etiam ſignificatio eſt, cum parua re, & ſæpe verbo, res obſcura & latens illuſtratur: vt cùm C. Fabricio P. Cornelius, homo, vt exiſtimabatur, auarus & furax, ſed egregiè fortis & bonus imperator, gratias ageret, qnòd ſe homo inimicus conſulem feciſſet, bello præſertim & magno & graui: nihil eſt quòd mihi gratias agas, inquit, ſi malui compilari, quàm venire: Vt Aſello Africanus obiicienti luſtrum illud infelix, Noli, inquit, mirari. is enim qui te ex ærariis exemit, luſtrum condidit, & taurum immolauit. Tanta ſuſpicio eſt, vt religione ciuitatem obſtrinxiſſe videatur Mummius, quòd Aſellum ignominia leuarit. Vrbana etiam diſsimulatio eſt, cùm alia dicuntur, ac ſentias: non illo genere, de quo antè dixi, cùm contraria dicas, vt Lamiæ Craſſus: ſed cùm toto genere orationis ſeuerè ludas, cùm aliter ſentias ac loquare: vt noſter Scæuula Septimuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repenſum, roganti vt ſe in Aſiam præfectum duceret: Quid tibi vis, inquit, inſane? tanta malorum eſt multitudo ciuium, vt tibi ego hoc confirmem, ſi Romæ manſeris, te paucis annis ad maximas pecunias eſſe venturum. In hoc genere Fannius in annalibus ſuis Africanũ hunc AEmilianum dicit fuiſſe, & eum Græco verbo appellat εἴρωνα. Sed vti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia, diſsimulantiáque longè lepôre & humanitate omnibus prꝫſtitiſſe. Genus eſt perelegans, & cùm grauitate ſalſum, cúque oratoris

dictionibus,tum vrbanis ſermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc, quæ à me de facetiis diſputantur, non maiora forenſium actionum, quàm omnium ſermonum condimenta ſunt. Nã quod apud Catonem eſt,qui multa retulit,ex quibus à me exempli cauſa multa ponuntur, per mihi ſcitum videtur,C.Publicium ſolitum dicere, Sp. Mummium cuiuis tempori hominem eſſe. ſic profectò res ſe habet, nullum vt ſit vitæ tempus, in quo non deceat leporem, humanitatémque verſari. Sed redeo ad cetera. Eſt huic finitimum diſſimulationi, cùm honeſto verbo vitioſa res appellatur: vt cùm Africanus cenſor tribu mouebat eum centurionem, qui in Paulli pugna non affuerat, cùm ille ſe cuſtodiæ cauſa diceret in caſtris remanſiſſe, quæreréťque cur ab eo notaretur, Non amo, inquit, nimium diligenteis. Acutum etiam illud eſt,cùm ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult: vt Salinatori Maximus, cùm Tarento amiſſo, arcem tamen Liuius retinuiſſet, multáque ex ea prœlia præclara feciſſet, cùm aliquot poſt annos Maximus id oppidum recepiſſet, rogarétque eum Salinator, vt meminiſſet opera ſua ſe Tarentum recepiſſe, Quidni, inquit, meminerim? nunquam ego recepiſſem, niſi tu perdidiſſes. Sunt etiam illa ſubabſurda, ſed eo ipſo nomine ſæpe ridicula, non ſolùm mimis perappoſita, ſed etiam quodammodo nobis: “ homo fatuus
“ Poſtquàm rem habere cœpit, eſt emortuus. &, Quid eſt tibi
“ Iſta mulier? Vxor. Similis mediusfidius. &,
“ Quandiu ad aquas fuit, nunquam eſt emortuus. Genus hoc leuius, &, vt dixi, mimicum, ſed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, vt vel non ſtultus, quaſi ſtultè cum ſale dicat aliquid: vt tibi Antoni Mancia, cùm audiſſet, te cenſorem à M.Duronio de ambitu poſtulatum, Aliquando, inquit, tibi tuum negocium agere licebit. Valde hæc ridentur, & hercule omnia quæ à prudentibus quaſi per diſſimulationem non intelligendi ſubabſurdè ſalſéque dicuntur. Ex quo genere eſt etiam, nõ videri intelligere, quod intelligas, vt Pontidius, Qualem exiſtimas, qui in adulterio deprehenditur? Tardũ. Vt ego, qui in delectu, Metello cùm excuſationem oculorum à me non acciperet, & dixiſſet, Tu igitur nihil vides? Ego verò, inquam, à porta Eſquilina video villam tuam. Vt illud Naſicæ, qui cùm ad poëtam Ennium veniſſet, eique ab oſtio quærenti Enniũ, ancilla dixiſſet domi non eſſe, Naſica ſenſit illam domini iuſſu dixiſſe, & illũ intus eſſe: paucis pòſt diebus cùm ad Naſicam veniſſet Ennius, & eum à ianua quæreret, exclamat Naſica ſe domi non eſſe: tum Ennius, Quid? ego non cognoſco vocem, inquit, tuam? Hîc Naſica, Homo es impudens. ego cùm te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non eſſe: tu mihi nõ credis ipſi? Eſt bellũ illud quoque ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipſo genere, quod dixit: vt cùm Q. Opimius conſularis, qui adoleſcentulus malè audiſſet, feſtiuo homini Egilio, qui videretur eſſe mollior, nec eſſet, dixiſſet,
“ - Quid tu Egilia mea?
“ Quando ad me cum tua colu, & lana venis?
“ - Non pol (inquit) audeo,
“ Nam me ad famoſas mater vetuit accedere. Salſa ſunt etiam, quæ habent ſuſpicionem ridiculi abſconditam: quo in genere eſt illud Siculi, cui, cùm familiaris quidam quereretur, quòd diceret vxorem ſuam ſuſpendiſſe ſe de ficu: Amabo te, inquit, da mihi, de iſta arbore quos ſeram ſurculos. In eodem genere eſt quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cùm in epilogo miſericordiam ſe mouiſſe putaret, poſtquàm aſſedit, rogauit hunc, videretúrne miſericordiam mouiſſe. Ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto eſſe tam durum, cui non oratio tua miſeranda viſa ſit. Me quidem hercule illa etiam valde mouent ſtomachoſa, & quaſi ſubmoroſa ridicula: non cùm à moroſo dicuntur: tum enim non ſal, ſed natura ridetur. In quo, vt mihi videtur, perſalſum illud eſt apud Næuium, “ Quid ploras pater?
“ Mirum ni cantem, condemnatus ſum.

Huic generi quaſi contrarium eſt ridiculi genus patientis, ac lenti: vt cùm Cato per-

cuſſus

cuſſus eſſet ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, Caue: rogauit nunquid aliud ferret præter arcam. Etiam ſtultitiæ ſalſa reprehenſio: vt ille Siculus, cui prætor Scipio patronum cauſæ dabat hoſpitem ſuum, hominem nobilem, ſed admodũ ſtultum: Quæſo, inquit, prætor, aduerſario meo da iſtum patronum: deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam, quæ coniectura explanantur longè aliter atque ſunt, ſed acutè atque concinnè: vt cùm Scaurus accuſaret Rutilium ambitus, cùm ipſe conſul eſſet factus, ille repulſam tuliſſet, & in eius tabulis oſtenderet litteras A.F.P.R, idque diceret eſſe, Actum fide P. Rutilij: Rutilius autem, Antè factum, pòſt relatum: C. Cannius eques Rom. cùm Rufo adeſſet, exclamat neutrum illis litteris declarari. Quid ergo? inquit Scaurus. AEmilius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiam diſcrepantia, Quid huic abeſt, niſi res & virtus? Bella etiam eſt familiaris reprehenſio quaſi errantis: vt cùm obiurgauit Albius Granium, quòd cum eius tabulis quiddam ab Albucio probatum videretur, & valde abſoluto Scæuula gauderet, neque intelligeret contra ſuas tabulas eſſe iudicatum. Huic ſimilis eſt etiam admonitio in conſilio dando familiaris: vt cùm patrono malo, qui vocem in dicendo obtudiſſet, ſuadebat Granius, vt mulſum frigidum biberet, ſimulac domum rediſſet: Perdam, inquit, vocem, ſi id fecero: Melius eſt, inquit, quàm reum. Bellum etiam eſt, eùm, quod cuique ſit conſentaneum, dicitur: vt cùm Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quòd Phrygionis Pompeij locupletis hominis bona ſine teſtamento poſſederat, ſederétque aduocatus reo Beſtiæ, cùm funus quoddam duceretur, accuſator C. Memmius, Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, ſi potes eſſe poſſeſſor.

Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod eſt præter exſpectationem, cuius innumerabilia ſunt exempla: vel Appij maioris illius, qui cùm ageretur in ſenatu de agris publicis, & de lege Toria, & premeretur Lucillius ab iis, qui à pecore eius depaſci agros publicos dicerent: Non eſt, inquit, Lucillij pecus illud: erratis: (defendere Lucillium videbatur) ego liberum puto eſſe: quà lubet, paſcitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchum perculit, cùm ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mucium iudicem tuliſſet, Eiuro, inquit: iniquus eſt. cùm eſſet admurmuratum: Ah, inquit, Patres conſcripti: non ego mihi illum iniquum eiuro, verùm omnibus. Hoc verò Craſſi nihil facetius: qui cùm læſiſſet teſtis Silus Piſonem, quòd ſe in eum audiſſe dixiſſet, Poteſt fieri, inquit, Sile, vt is, vnde te audiſſe dicis, iratus dixerit. Annuit Silus. Poteſt etiam, vt tu non rectè intellexeris. Id quoque toto capite annuit, vt ſe Craſſo daret. Poteſt etiam fieri, inquit, vt omnino, quod te audiſſe dicis, nunquam audieris. Hoc ita præter exſpectationem accidit, vt teſtem omnium riſus obrueret. Huius generis eſt plenus Næuius. "Eſt locus: eſt familia. ſapiens, ſi algebis, tremes. & alia permulta. Sæpe etiam facetè concedas aduerſario idipſum quod tibi ille detrahit: vt C. Lælius, cùm ei quidam malo genere natus diceret, indignùm eſſe ſuis maioribus, At hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam ſententioſe ridicula dicuntur, vt M. Cincius quo die legem de donis & muneribus tulit, cùm C. Cento prodiiſſet, & ſatis contumelioſe, Quid fers Cinciole? quæſiſſet: Vt emas, inquit, Cai, ſi vti velis. Sæpe etiam ſalſe, quæ fieri non poſſunt, optantur: vt M. Lepidus, cum ceteris ſe in campo exercentibus in herba ipſe recubuiſſet, Vellem hoc eſſet, inquit, laborare. Salſum eſt etiam quærentibus, & quaſi percunctantibus lentè reſpondere quod nollent: vt cenſor Lepidus, cùm M. Antiſtio Pirgenſi equum ademiſſet, amicíque vociferarentur & quærerent, quid ille patri ſuo reſponderet, cur ademtum ſibi equum diceret, cum optimus colonus, parciſſimus, modeſtiſſimus, frugaliſſimus eſſet: Me iſtorum, inquit, nihil credere. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, exſecrationes, admirationes, minationes. Sed & hæc ipſa nimis mihi videor multa in genera deſcripſiſſe. Nam illa, quæ verbi ratione & vi continentur, certa ferè ac definita ſunt: quæ plerunque, vt antè dixi, laudari magis, quàm rideri ſolent. Hæc autẽ quæ ſunt in re, & in ipſa ſententia, partibus ſunt innumerabilia, generibus pauca. Exſpectationibus enim decipiendis, & naturis aliorũ irridendis, ipſorum ridiculè in-

dicandis, & ſimilitudine turpioris, & diſsimulatione, & ſubabſurda dicendo, & ſtulta reprehendendo, riſus mouentur. Itaque imbuendus eſt is, qni iocoſe vult dicere, quaſi natura quadam apta ad hęc genera, & moribus, vt ad cuiuſq; modi genus ridiculi, vultus etiam accõmodetur: qui quidem quo ſeuerior eſt & triſtior, vt in te Craſſe, hoc illa quoque quæ dicuntur, ſalſiora videri ſolent. Sed iam tu Antoni, qui hoc deuerſorio ſermonis tui libenter acquieturum te eſſe dixiſti, tanquam in Pomtinum deuerteris neque amœnum, neque ſalubrem locum: cenſeo vt ſatis diu te putes requieuiſſe, & iter reliquum conficere pergas. Ego verò, atque hilarè quidem à te acceptus, inquit, & cùm doctior per te, tum etiam audacior factus ſum ad iocandum. Non enim vereor, nequis me in iſto genere leuiorem iam putet: quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protuliſti. Sed habetis ea, quæ voluiſtis ex me audire: de quibus quidẽ accuratius dicendũ & cogitandũ fuit. Nã cetera faciliora ſunt, atque ex iis, quæ iam dicta ſunt, reliqua naſcuntur omnia. Ego enim, cùm ad cauſam ſum aggreſſus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, perſecutus, cùm & argumenta cauſæ, & eos locos, quibus animi iudicum conciliantur, & illos, quibus permouentur, vidi atque cognoui: tum conſtituo quid habeat quæque cauſa boni, quid mali. nulla enim ferè res poteſt in dicendi diſceptationem, aut controuerſiam vocari, quę non habeat vtrunque: ſed quantum habeat, id rêfert. Mea autem ratio in dicendo hæc eſſe ſolet, vt boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem: ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: à malo autem, vitióque cauſæ ita recedam, non vt id me defugere appareat, ſed vt totum bono illo ornando, & augendo diſsimulatum antè obruatur. & ſi cauſa eſt in argumentis, firmiſsima quæque maximè tueor, ſiue plura ſunt, ſiue aliquod vnum: ſin autem in conciliatione, aut in permotione cauſa eſt: ad eam me potiſsimùm partem, quæ maximè commouere animos hominum poteſt, confero. Summa denique huius generis hæc eſt, vt ſi in refellendo aduerſario firmior eſſe oratio, quàm in confirmandis noſtris rebus poteſt, omnia in illum conferam tela: ſin noſtra facilius probari, quàm illa redargui poſſunt, abducere animos à contraria defenſione, & ad noſtram coner traducere. Duo denique illa quæ facillima videntur, quoniam quæ difficiliora ſunt, non poſſum, mihi pro meo iure ſumo: vnũ, vt moleſto aut difficili argumemto, aut loco nonnunquam omnino nihil reſpondeam: quòd forſitan aliquis iure irriſerit. quis enim eſt, qui id facere non poſsit? ſed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate diſputo: confiteórque me, ſi qua premat res vehementius, ita cedere ſolere, vt non modò non abiecto, ſed ne reiecto quidem ſcuto fugere videar: ſed adhibere quandam in dicendo ſpeciem atque pompam, & pugnæ ſimilem fugã: conſiſtere verò in meo pręſidio, ſic vt non fugiendi hoſtis, ſed capiendi loci cauſa ceſsiſſe videar. Alterum eſt illud, quod ego maximè oratori cauendum & prouidendum puto, quódque me ſollicitare ſummè ſolet: non tam vt proſim cauſis elaborare ſoleo, quàm vt nequid obſim: non quin enitendum ſit in vtroque, ſed tamen multo turpius eſt oratori, nocuiſſe videri cauſæ, quàm non profuiſſe. Sed quid hoc loco vos inter vos Catule? an hæc, vt ſunt contemnenda, contemnitis? Minimè, inquit ille, ſed Cæſar de iſto ipſo quiddam velle dicere videbatur. Me verò lubente, inquit Antonius, dixerit, ſiue refellendi cauſa, ſiue quærendi. Tum Iulius, Ego mehercule, inquit, Antoni, ſemper is fui, qui de te oratore ſic prædicarem, vnum te in dicendo mihi videri tectiſsimum, propriúmque hoc eſſe laudis tuæ, nihil à te vnquam eſſe dictum, quod obeſſet ei, pro quo diceres: ídque memoria teneo, cùm mihi ſermo cum hoc ipſo Craſſo multis audientibus eſſet de te inſtitutus, Craſſúſque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixiſſe me, cum ceteris tuis laudibus hanc eſſe vel maximam, quòd non ſolùm quod opus eſſet, diceres, ſed etiam quod non opus eſſet, non diceres: tum mihi illum reſpondere memini, cetera in te ſummè eſſe laudanda, illud verò improbi eſſe hominis & perfidioſi, dicere quod alienum eſſet, & noceret ei, pro quo qnis diceret. quare non ſibi eum diſertum, qui id non faceret, videri, ſed

impro-

improbum,qui faceret. Nunc ſi tibi videtur, Antoni,demonſtres velim,quare tu hoc ita magnũ putes, nihil in cauſa mali facere, vt nihil tibi in oratore maius eſſe videatur. Dicam equidem, Cæſar,inquit.Sed & tu,& vos omnes hoc,inquit, mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, ſed de exercitationis & conſuetudinis meæ mediocritate.Craſsi quidem reſponſum excellentis cuiuſdam eſt ingenij ac ſingularis: cui quiddam portẽti ſimile eſſe viſum eſt, poſſe aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obeſſétque ei,quem defenderet. Facit enim de ſe coniecturam, cuius tanta vis ingenij eſt,vt neminem niſi conſultò putet quod contra ſeipſum ſit, dicere: ſed ego non de præſtanti quadam & eximia,ſed propè de vulgari & communi prudentia diſputo. Vt apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine conſilij, atque ingenij Athenienſis ille fuiſſe Themiſtocles,ad quem quidàm doctus homo, atque in primis eruditus acceſsiſſe dicitur, eíque artem memoriæ, quæ tum primùm proferebatur; pollicitus eſſe ſe traditurum. cùm ille quæſiſſet, quídnam illa ars efficere poſſet,dixiſſe illum doctorem, vt omnia meminiſſet: & ei Themiſtoclem reſpondiſſe, gratius ſibi illum eſſe facturum, ſi ſe obliuiſci,quæ vellet,quàm ſe meminiſſe docuiſſet. Vidéſne quæ vis in homine acerrimi ingenij, quàm potens,& quanta mens fuerit, qui ita reſponderit, vt intelligere poſſemus nihil ex illius animo, quod ſemel eſſet infuſum, vnquam effluere potuiſſe: cùm quidem ei fuerit optabilius obliuiſci potius poſſe,quod meminiſſe nollet, quàm quod ſemel audiſſet, vidiſſétue, meminiſſe? Sed neque propter hoc Themiſtoclis reſponſum memoriæ nobis opera danda non eſt, neque illa mea cautio & timiditas in cauſis propter præſtantem prudentiam Craſsi negligenda eſt. Vterque enim iſtorum non mihi attulit aliquam, ſed ſuam ſignificauit facultatem. Etenim permulta ſunt in cauſis, in omni parte orationis circunſpicienda, nequid offendas, nequò irruas. Sæpe aliquis teſtis aut non lædit, aut minus lædit, niſi laceſſatur: orat reus, vrgent aduocati,vt inuehamur,vt maledicamus, denique vt interrogemus.Non moueor,non obtempero,non ſatisfacio, neque tamen vllam aſſequor laudem. Homines enim imperiti facilius quod ſtultè dixeris,reprehendere,quàm quod ſapiẽter tacueris,laudare poſſunt. Hîc quantum ſit mali,ſi iratum,ſi non ſtultum,ſi non leuem teſtem læſeris? Habet enim & voluntatem nocendi in iracundia,& vim in ingenio,& pondus in vita. Nec ſi hoc Craſſus non committit, ideò non multi & ſæpe committunt. Quo quidem mihi videri turpius nihil ſolet, quàm cùm ex oratoris dicto aliquo, aut reſponſo, aut rogato ſermo ille ſequitur, Occidit ille. Aduerſariúmne?Immò verò,aiunt,ſe, & eum, quem defendit. Hoc Craſſus non putat niſi perfidia accidere poſſe: ego autem ſæpiſsime video in cauſis aliquid mali facere homines minimè malos. Quid illud quod ſuprà dixi,ſolere me cedere, &,vt planius dicam,fugere ea,quæ etiam valde cauſam meam premerent?cùm id non faciunt alij,verſantúrque in hoſtium caſtris, ac ſua præſidia dimittunt: mediocritérne cauſis nocent,aut cum aduerſariorũ adiumenta confirmant? aut ea quę ſanare nequeunt,exulcerant? Quid, cùm perſonarum quas defendunt, rationem non habent? Si,quæ ſunt in his inuidioſa, non mitigant extenuando, ſed laudando, & efferendo inuidioſiora faciunt, quantum eſt in eo tandem mali? Quid ſi in homines caros, iudicibúſque iucundos, ſine vlla præmunitione orationis acerbius & contumelioſius inuehare, nónne abs te iudices abalienes? Quid ſi, quæ vitia,aut incommoda ſunt in aliquo iudice vno, aut pluribus, ea tu aduerſariis exprobrando, non intelligas,te in iudices inuehi? Quid mediocre peccatum eſt? Quid ſi, cùm pro altero dicas, litem tuam facias,aut læſus efferare iracundia, cauſam relinquas? nihilne noceas? In quo ego, non quòd libenter malè audiam, ſed, quia cauſam non libenter relinquo, nimiùm patiens & lentus exiſtimor: vt cùm te ipſum Sulpici obiurgabam quòd miniſtratorem peteres, non aduerſarium.

Ex quo etiam illud aſſequor, vt ſiquis mihi maledicat, petulans, aut planè inſanus eſſe videatur. In ipſis autem argumentis ſiquid poſueris aut apertè falſum, aut ei quod dixeris, dicturúſue ſis, contrarium, aut genere ipſo remotum ab vſu iudiciorum, ac foro,

nihílne noceas? Quid multa? Omnis cura mea ſolet in hoc verſari ſemper (dicam enim ſæpius) ſi poſsim, vt boni aliquid efficiam dicendo: ſin id minus, vt certè nequid mali. Itaque nunc illuc redeo Catule, in quo tu me paullo antè laudabas, ad ordinem, collocationémque rerum ac locorum: cuius ratio eſt duplex: altera, quam affert natura cauſarum: altera, quæ oratorum iudicio & prudentia comparatur. Nam vt aliquid ante rem dicamus, deinde vt rem exponamus, pòſt vt eam probemus noſtris præſidiis confirmandis, contrariis refutandis, deinde vt concludamus, atque ita peroremus: hoc dicendi genus natura ipſa præſcribit. Vt verò ſtatuamus, ea quæ probandi, docendi, perſuadendi cauſa dicenda ſunt, quemadmodum componamus, id eſt vel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrũt argumenta, multa, quæ in dicendo profutura videantur: ſed eorum partim ita leuia ſunt, vt contemnenda ſint: partim etiam ſiquid habent adiumenti, ſunt nonnunquam eiuſmodi, vt inſit in iis aliquid vitij, neque tanti ſit illud, quod prodeſſe videatur, vt cum aliquo malo coniũgatur. Quæ autem ſunt vtilia atque firma, ſi tamen ea (vt ſæpe fit) valde multa ſunt: ea quæ ex iis, aut leuiſsima ſunt, aut aliis grauioribus conſimilia, ſecerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri. Equidem cùm colligo argumenta cauſarum, non tam ea numerare ſoleo, quàm expendere. Et quoniam, vt ſæpe iam dixi, tribus rebus homines ad noſtram ſententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo: vna ex tribus his rebus res præ nobis eſt ferenda, vt nihil aliud niſi docere velle videamur: reliquæ duæ, ſicut ſanguis in corporibus, ſic illæ in perpetuis orationibus fuſæ eſſe debebunt. Nam & principia, & ceteræ partes orationis, de quibus paullo pòſt pauca dicemus, habere hãc vim magnopere debent, vt ad eorum menteis, apud quos agitur, mouendas, permanare poſsint.

Sed his partibus orationis, quæ etſi nihil docent argumentando, perſuadendo tamen & commouendo proficiunt plurimùm, quanquam maximè proprius eſt locus & in exordiendo, & in perorando: degredi tamen ab eo, quod propoſueris, quódque agas, permouendorũ animorum cauſa ſępe vtile eſt. Itaq; vel re narrata atque expoſita ſępe datur ad commouendos animos degrediendi locus, vel argumentis noſtris confirmatis, vel cõtrariis refutatis, vel vtroque loco, vel omnibus, ſi habet eam cauſa dignitatem, eámque copiam, rectè vt fieri poſsit. eæque cauſæ ſunt ad augendum & ad ornandum grauiſsimę atque pleniſsimæ, quæ plurimos exitus dant ad eiuſmodi degreſsionem, vt iis locis vti liceat, quibus animorum impetus eorum qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quæ minimè firma ſunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui ſiquando (id quod mihi nunquam placuit) plureis adhibent patronos, vti in quoque eorum minimùm putant eſſe, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc poſtulat, vt eorum exſpectationi, qui audiunt, quam celerrimè ſuccuratur: cui ſi initio ſatisfactum non ſit, multo plus ſit in reliqua cauſa laborandum. Malè enim ſe res habet, quæ non, ſtatim vt dici cœpta eſt, melior fieri videtur. Ergo vt in oratore optimus quiſque, ſic in oratione firmiſsimum quodque ſit primũ: dum illud tamen in vtroque teneatur, vt ea, quæ æquè excellant, ſeruentur etiam ad perorandum: ſiqua erunt mediocria (nam vitioſis nuſquam eſſe oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem coniiciantur. Hiſce omnibus rebus conſideratis, tum denique id quod primum eſt dicendum, poſtremùm ſoleo cogitare, quo vtar exordio. Nam ſiquando id primum inuenire volui, nullum mihi occurrit, niſi aut exile, aut nugatoriũ, aut vulgare atque commune. Principia autem dicendi ſemper cùm accurata, & acuta, & inſtructa ſententiis, apta verbis, tum verò cauſarum propria eſſe debent. Prima eſt enim quaſi cognitio & commendatio orationis in principio: quæ continuò eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo demirari ſoleo, non quidem iſtos, qui nullam huic rei operam dederunt, ſed hominem in primis diſertum atque eruditum Philippum, qui ita ſolet ſurgere ad dicendum, vt, quod primum verbum habiturus ſit, neſciat: & ait idem, cùm brachium concalefecerit, tum ſe ſolere pugnare: neque attendit,

eos

eos ipſos vnde hoc ſimile ducat, illas primas haſtas ita iactare leniter, vt & venuſtati vel maximè ſeruiant, & in reliquum viribus ſuis conſulant. Neque eſt dubium quin exordium dicendi vehemens & pugnax non ſæpe eſſe debeat: ſed ſi in ipſo illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congreſſum multa fiunt, quæ nô ad vulnus, ſed ad ſpeciem valere videantur: quanto hoc magis in oratione exſpectandum eſt, in qua non vis potius, quàm delectatio poſtulatur? Nihil eſt denique in natura rerum omnium, quod ſe vniuerſum profundat, & quod totum repente euolet: ſic omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerrimè, lenioribus principiis natura ipſa prætexuit. Hæc autem in dicendo non extrinſecus alicunde quærenda, ſed ex ipſis viſceribus cauſæ ſumenda ſunt. idcirco tota cauſa pertentata atque perſpecta, locis omnibus inuentis atque inſtructis, conſiderandum eſt quo principio ſit vtendum. Sic & facilè reperietur. ſumentur enim ex iis rebus, quæ ſunt vberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi degredi ſæpe oportere. Itaque & momenti aliquid afferent, cùm erũt pæne ex intima defenſione depromta, & apparebit, ea non modò non eſſe communia, nec in alias cauſas poſſe transferri, ſed penitus ex ea cauſa, quæ tum agatur, effloruiſſe. Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur, ſignificationem habere debebit, aut aditum ad cauſam, aut communitionem, aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet, vt ædibus ac templis veſtibula & aditus, ſic cauſis principia pro portione rerum præponere. Itaque in paruis atque in frequentibus cauſis ab ipſa re exordiri ſæpe eſt commodius. Sed cùm erit vtendum principio (quod plerunque erit) aut ex reo, aut ex aduerſario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, ſententias duci licebit. Ex reo (reos appello, quorum res eſt) quæ ſignificent virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitoſum, quæ miſericordia dignum, quæ valeant contra falſam criminationem. Ex aduerſario, iiſdem ex locis ferè contraria. Ex re, ſi crudelis, ſi nefanda, ſi præter opinionem, ſi immeritò, ſi miſera, ſi ingrata, ſi indigna, ſi noua, ſi quæ reſtitui ſanaríque non poſſit. Ex iis autem, apud quos agetur, vt beneuolos, benéque exiſtimanteis efficiamus: quod agendo efficitur melius, quàm rogando. Et id quidem in totam orationem confundendum, nec minimè in extremam: ſed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentum, commonent Græci, vt principio faciamus iudicem, & docilem: quæ ſunt vtilia, ſed non principij magis propria, quàm reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quòd & attenti tum maximè ſunt, cùm omnia exſpectant: & dociles magis initiis eſſe poſſunt. illuſtriora enim ſunt, quæ in principiis, quàm quæ in mediis cauſis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in cauſa: quos tamen totos in principio explicare non oportebit, ſed tantum impelli primò iudicem leuiter, vt iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita ſit principium conſequenti orationi, vt non tanquam citharœdi prooemium affictum aliquod, ſed coherens cum omni corpore membrum eſſe videatur. Nam nonnulli cùm illud meditati ediderunt, ſic ad reliqua tranſeunt, vt audientiam ſibi fieri velle videantur. Atque eiuſmodi illa præluſio eſſe debet, non vt Samnitum, qui vibrant haſtas ante pugnã, quibus in pugnando nihil vtuntur: ſed vt ipſis ſententiis, quibus præluſerunt vel pugnare poſſint. Narrare verò rem quòd breuiter iubent: ſi breuitas appellãda eſt, cùm verbum nullum redundat: breuis eſt L. Craſſi oratio. ſi tum eſt breuitas, cùm tantum verborum eſt, quantum neceſſe eſt: aliquando id opus eſt, ſed ſæpe obeſt vel maximè in narrando, non ſolùm quòd obſcuritatem affert, ſed etiam quòd eam virtutem, quæ narrationis eſt maxima, vt iucunda, & ad perſuadendum accommodata ſit, tollit. videant illam.

Nam is poſtquàm exceſſit ex ephebis-

Quàm longa eſt narratio? mores adoleſcentis ipſius, & ſeruilis percunctatio, mors Chryſidis, vultus & forma, & lamentatio ſororis, reliqua peruariè, iucundéque narrantur.

Quòd ſi hanc breuitatem quæſiſſet, "Effertur,imus,ad ſepulchrum venimus "In ignem poſita eſt: decem verſiculis totũ conficere potuiſſet: quanquã hoc ipſum, "Effertur,imus," conciſum eſt ita, vt non breuitati ſeruitum ſit, ſed magis venuſtati. Quòd ſi nihil fuiſſet, niſi "In ignem poſita eſt: tamen res tota cognoſci facilè potuiſſet: ſed & feſtiuitatẽ habet narratio diſtincta perſonis, & interpuncta ſermonibus: & eſt probabilius, ſi, quod geſtũ eſſe dicas, quemadmodum actum ſit, exponas: & multo apertius ad intelligendum eſt, ſi conſiſtitur aliquandiu, ac non iſta breuitate percurritur. Apertam enim narrationem tam eſſe oportet, quàm ceteras orationis parteis: ſed magis in hac elaborandum eſt, quòd & difficilius eſt, non eſſe obſcurum in re narranda, quàm aut in principio, aut in argumentando, aut in purgando, aut in perorando: & maiore etiam hæc periculo pars orationis obſcura eſt, quàm ceteræ, vel quia ſi quo alio in loco eſt dictum quid obſcurius, tantum id perit, quod ita dictum eſt: narratio obſcura totam excæcat orationem: vel quòd alia poſsis, ſemel ſi obſcurius dixeris, dicere alio loco planius: narrationis vnus eſt in cauſa locus. Erit autem perſpicua narratio, ſi verbis vſitatis, ſi ordine temporum ſeruato, ſi non interruptè narrabitur. Sed quando vtendum ſit, aut non ſit narratione, id eſt conſilij. Neque enim ſi nota res eſt, nec dubium, quid geſtum ſit, narrare oportet: nec ſi aduerſarius iam narrauit, niſi refellemus: ac ſiquando erit narrandum, videndum, ne illa, quæ ſuſpicionem & crimen efficient, contráque nos erunt, acriter perſequamur, & vt quicquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Craſſus, ſiquando fiat, perfidia, non ſtultitia fieri putat, vt cauſæ noceamus, accidat. Nam ad ſummã totius cauſæ pertinet, cautè, an contrà demonſtrata res ſit: quòd omnis orationis reliquæ fons eſt narratio. Sequitur vt cauſa ponatur: in quo videndum eſt quid in controuerſiam veniat. Tum ſuggerenda ſunt firmamenta cauſæ coniuncta, & contrariis infirmandis, & tuis confirmandis. Nanque vna in cauſis ratio quædam eſt eius orationis, quæ ad probãdam argumentationem valet. Ea autem & confirmationem, & reprehenſionem quærit: ſed quia neque reprehendi quæ contrà dicuntur, poſſunt, niſi tua confirmes: neque hæc confirmari, niſi illa reprehendas: idcirco hæc & natura & vtilitate & tractatione coniuncta ſunt. Omnia autem concludenda plerunque rebus augendis, vel inflãmando iudice, vel mitigando, omniáque cùm ſuperioribus orationis locis, tum maximè extremo, ad menteis iudicum quàm maximè permouendas, & ad vtilitatem noſtrã vocandas, conferenda ſunt. Neque ſanè iam cauſa videtur eſſe cur ſecernamus ea præcepta, quæ de ſuaſionibus tradenda ſunt, aut laudationibus. Sunt enim pleraque communia: ſed tamen ſuadere aliquid, aut diſſuadere, grauiſsimæ mihi videtur eſſe perſonæ. Nam & ſapientis eſt, conſilium explicare ſuum de maximis rebus: & honeſti & diſerti, vt mente prouidere, auctoritate probare, oratione perſuadere poſsit. Atque hæc in ſenatu minore apparatu agenda ſunt. Sapiens enim eſt conſilium, multíſque aliis dicendi relinquendus locus: vitanda etiam ingenij oſtentationis ſuſpicio. Concio capit omnem vim orationis, & grauitatem varietatémque deſiderat. Ergo in ſuadendo nihil eſt optabilius, quàm dignitas. Nam qui vtilitatem putat, non quid maximè velit ſuaſor, ſed quid interdum magis ſequatur, videt. Nemo eſt enim, præſertim in tam clara ciuitate, quin putet expetendam maximè dignitatem: ſed vincit vtilitas plerunque, cùm ſubeſt ille timor, ea neglecta ne dignitatem quidem poſſe retineri. Controuerſia autem inter hominum ſententias aut in illo eſt, vtrùm ſit vtilius: aut etiam cùm id cõuenit, certatur vtrùm honeſtati potius, an vtilitati conſulendum ſit. Quæ quia pugnare ſæpe inter ſe videntur: qui vtilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præſidij, militum, ceterarum rerum, quarum fructum vtilitate metimur: itémque incommoda contrariarum. Qui ad dignitatem impellit, maiorum exempla, quæ erunt cum periculo glorioſa, colliget: poſteritatis immortalem memoriam augebit: vtilitatem ex laude naſci defendet, ſempérque eam cum dignitate eſſe coniunctam. Sed quid fieri poſsit, aut non poſsit, quidque etiam ſit neceſſe

neceſſe,aut non ſit,in vtraque re maximè eſt quærendum. Inciditur enim omnis deliberatio, ſi intelligitur non poſſe fieri, aut ſi neceſsitas affertur: & qui id docuit non videntibus aliis, is plurimum vidit. Ad conſilium autem de repub. dandum caput eſt, noſſe remp. Ad dicendum verò probabiliter,noſſe mores ciuitatis:qui quia crebrò mutantur, genus quoque orationis ſæpe eſt mutandum. & quanquam vna ferè vis eſt eloquentiæ, tamen quia ſumma dignitas eſt populi, grauiſsima cauſa reipub. maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddam, & illuſtrius eſſe adhibendum videtur: maximáque pars orationis admouenda eſt ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua,aut in ſpem,aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: ſæpe etiam à temeritate, iracundia, ſpe, iniuria, inuidia,crudelitate reuocandos.Fit autem,vt,quia maxima quaſi oratori ſcena videatur concio,natura ipſa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem,vt, quemadmodum tibicen ſine tibiis canere, ſic orator ſine multitudine audiente eloquens eſſe non poſsit. Et cùm ſint populares multi, variique lapſus,vitanda eſt acclamatio aduerſa populi: quæ aut orationis peccato aliquo excitatur,ſi aſperè,ſi arroganter,ſi turpiter,ſi ſordidè, ſi quo animi vitio dictum eſſe aliquid videatur: aut hominum offenſione, vel inuidia, quæ aut iuſta eſt,aut ex criminatione, atque fama: aut res ſi diſplicet: aut ſi eſt in aliquo motu ſuæ cupiditatis,aut metus multitudo. híſque quattuor cauſis totidem medicinæ opponuntur: tum obiurgatio, ſi eſt auctoritas: tum monitio,quaſi lenior obiurgatio: tum promiſsio,ſi audierint, probaturos: tum deprecatio, quod eſt infimum, ſed nonnunquam vtile. Nullo autem loco plus facetiæ proſunt, & celeritas, & breue aliquod dictum, nec ſine dignitate, & cum lepôre. Nihil enim tam facilè, quàm multitudo, à triſtitia, & ſæpe ab acerbitate, commodè ac breuiter,& acutè & hilarè dicto deducitur. Expoſui ferè,vt,potui, vobis,in vtroque genere cauſarum quæ ſequi ſolerem,quæ fugere, quæ ſpectare,quáque omnino in cauſis ratione verſari. Nec illuc tertium genus eſt difficile,quod ego initio quaſi à præceptis noſtris ſecreueram:ſed quia & multa ſunt orationum genera, & grauiora,& maioris copiæ,de quibus nemo ferè præciperet: & quòd nos laudationibus non ita multùm vti ſoleremus, totum hunc ſegregabam locum. Ipſi enim Græci legendi, qui magis delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quàm vtilitatis huius forenſis cauſa,laudationes ſcriptitauerunt:quorum ſunt libri,quibus Themiſtocles, Ariſtides, Ageſilaus, Epaminondas,Philippus, Alexander, aliíque laudantur. Noſtræ laudationes, quibus in foro vtimur, aut teſtimonij breuitatem habent nudam,atque inornatam, aut ſcribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minimè accõmodata eſt. Sed tamen quoniam eſt vtendum aliquãdo,nonnunquam etiam ſcribendum,velut P.Tuberoni Africanum auunculum laudanti ſcripſit C. Lælius, vel vt noſmetipſi ornandi cauſa, Græcorum more, ſi quos velimus, laudare poſſumus, ſit à nobis quoque tractatus etiam hic locus. Perſpicuum eſt igitur alia eſſe in homine optanda, alia laudanda. Genus,forma,vires, opes,diuitiæ,cetera,quæ fortuna det aut extrinſecus, aut corpori, non habent in ſe veram laudem, quæ deberi virtuti vni putatur. Sed tamen quòd ipſa virtus in earum rerum vſu ac moderatione maximè cernitur,tractanda etiam in laudationibus hæc ſunt naturæ & fortunæ bona: in quibus eſt ſumma laus, non extuliſſe ſe in poteſtate, non fuiſſe inſolentem in pecunia, non ſe prætuliſſe aliis propter abundantiam fortunæ: vt opes & copiæ non ſuperbiæ videatur ac libidini, ſed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dediſſe. Virtus autem, quæ eſt per ſe ipſa laudabilis,& ſine qua nihil laudari poteſt,tamen habet plureis parteis: quarum alia eſt ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia poſitæ: aliæ quæ in ingenij aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, iuſtitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus,iucunda eſt auditu in laudationibus. Omnes enim hæ virtutes non tam ipſis, qui eas habent, quàm generi hominum fructuoſæ pu-

tantur : ſapientia & magnitudo animi,qua omnes res humanæ,tenues , & propè pro nihilo putantur , & in excogitando vis quædam ingenij , & ipſa eloquentia , admirationis habet non minus , iucunditatis minus. Ipſos enim magis videtur , quos laudamus,quàm illos,apud quos laudamus, ornare ac tueri : ſed tamen in laudando iųngenda ſunt etiam hæc genera virtutum. Feriunt enim aureis hominum cùm illa,quæ iucunda & grata,tum etiam illa,quæ mirabilia ſunt in virtute, laudata. Et quoniam ſingularum virtutum ſunt certa quædam officia ac munera , & ſua cuique virtuti laus propria debetur : erit explicandum in laude iuſtitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum eiuſmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit . Itémque in ceteris res geſtæ ad cuiuſque virtutis genus & vim & nomen accommodabũtur . Gratiſsima autem laus eorum factorum habetur , quæ ſuſcepta videntur à viris fortibns ſine emolumento ac præmio . quæ verò etiam cum labore ac periculo ipſorum , hæc habent vberrimam copiam ad laudandum, quòd & dici ornatiſsimè poſſunt , & audiri facillimè . Ea enim denique viri præſtantis virtus eſſe videtur , quæ eſt fructuoſa aliis, ipſi autem laborioſa , aut perculoſa , aut certè gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis videri ſolet , tuliſſe caſus patienter aduerſos , non fractum eſſe fortuna , retinuiſſe in rebus aſperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant , habiti honores , decreta virtuti præmia , res geſtæ iudiciis hominum comprobatæ : in quibus etiam felicitatem ipſam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis eſt . Sumendæ autem res erũt aut magnitudine præſtabiles,aut nouitate primæ, aut genere ipſo ſingulares . Neque enim paruæ,neque vſitatę,neque vulgares,admiratione,aut omnino laude dignæ videri ſolent . Eſt etiam cum ceteris præſtantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum eſt mihi paullo plura,quàm oſtenderam , dicere:non tam propter vſum forenſem , qui eſt à me in omni hoc ſermone tractatus, quàm vt hoc videretis , ſi laudationes in oratoris eſſent officio , quod nemo negat , oratori virtutum omnium cognitionem , ſine qua laudatio effici non poſsit, eſſe neceſſariam . Iam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis ſumenda eſſe perſpicuum eſt . Simul eſt illud ante oculos , nec bonum virum propriè & copioſè laudari ſine virtutũ : nec improbum notari ac vituperari ſine vitiorum cognitione ſatis inſignitè atque aſperè poſſe . Atque his locis & laudandi & vituperandi ſæpe nobis eſt vtendum in omni genere cauſarum . Habetis de inueniendis rebus , diſponendíſque quid ſentiam . Adiungam etiam de memoria , vt labore Craſſum leuem , neque ei quicquam aliud, de quo diſſerat , relinquam,niſi ea quibus hæc exornentur . Perge verò , inquit Craſſus . libenter enim te cognitum iam artificem,aliquandóque euolutum illis integumentis diſsimulationis tuæ, nudatúmque perſpicio: & quòd mihi nihil,aut non multum relinquis,percommodè facis , éſtque mihi gratum . Iam iſtuc quantum tibi reliquerim,inquit Antonius , erit in tua poteſtate . ſi enim verè agere volueris , omnia tibi relinquo : ſin diſsimulare , tu quemadmodum his ſatisfacias , videris . Sed, vt ad rem redeam , non ſum tanto ego , inquit ingenio , quanto Themiſtocles fuit , vt obliuionis artem , quàm memoriæ malim : gratiámque habeo Simonidi illi Ceo, quem primum ferunt artem memoriæ protuliſſe . Dicunt enim cùm cenaret Cranone in Theſſalia Simonides apud Scopam fortunatum hominem & nobilem , ceciniſſetque id carmen , quod in eum ſcripſiſſet , in quo multa ornandi cauſa poëtarum more in Caſtorem ſcripta & Pollucem fuiſſent, nimis illum ſordidè Simonidi dixiſſe , ſe dimidium eius , quod pactus eſſet ei, pro illo carmine daturum : reliquum à ſuis Tyndaridis , quos æquè laudaſſet, peteret , ſi ei videretur. Paullo pòſt eſſe ferunt nunciatum Simonidi , vt prodiret : iuuenes ſtare ad ianuam duos quoſdam, qui eum magnopere euocarent:ſurrexiſſe illum:prodiſſe:vidiſſe neminem.hoc interim ſpacio conclaue illud,vbi epularetur Scopas,concidiſſe.ea ruina ipſum oppreſſum cum ſuis interiiſſe : quos cùm humare vellent ſui,neque poſſent obtritos vllo modo internoſcere , Simonides dicitur ex eo quòd meminiſſet quo eorum loco quiſque recubuiſſet , demonſtrator vniuſcuiuſque ſepeliendi fuiſſe . Hac tum re admonitus

nitus inueniſſe fertur,ordinem eſſe maximè,qui memoriæ lumen afferret. Itaque iis,qui hanc partem ingenij exercerent, locos eſſe capiendos,& ea quæ memoria tenere vellent, effingenda animo,atque in his locis collocanda:ſic fore,vt ordinem rerum,locorum ordo conſeruaret,res autem ipſas rerum effigies notaret: atque vt locis pro cera, ſimulacris pro litteris vteremur. Qui ſit autem oratori memoriæ fructus,quanta vtilitas, quanta vis,quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda cauſa,quæ ipſe cogitaris? omneis fixas eſſe in animo ſententias,omnem deſcriptum verborum apparatum? ita audire vel eum vnde dicas, vel eum,cui reſpondendum ſit, vt illi non infundere in aureis tuas orationē,ſed in animo videantur inſcribere?Itaque ſoli,qui memoria vigent, ſciunt quid & quatenus & quomodo dicturi ſint, quid reſponderint, quid ſuperſit: iidémque multa ex aliis cauſis aliquando à ſe acta,multa ab aliis audita meminerunt. Quare confiteor equidem,huius boni naturā eſſe principem: ſicut earum rerū de quibus antè locutus ſum,omniū.Sed hæc ars tota dicendi,ſiue artis imago quædā,& ſimilitudo eſt,habet hāc vim,non vt totū aliquid,cuius in ingeniis noſtris pars nulla ſit, pariat & procreet,verùm vt ea quæ ſunt orta iam in nobis & procreata,educet atq; confirmet. Veruntamen neque tam acri memoria ferè quiſquam eſt,vt non diſpoſitis notatíſque rebus ordinem verborum,atque ſententiarum complectatur:neque verò tam hebeti,vt nihil hac conſuetudine & exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudenter ſiue Simonides, ſiue alius quis inuēnit,ea maximè animis affigi noſtris,quæ eſſent à ſenſu tradita atque impreſſa:acerrimum autem ex omnibus noſtris ſenſibus eſſe ſenſum videndi:quare facillimè animo teneri poſſe ea,quæ perciperentur auribus,aut cogitatione,ſi etiam oculorum commendatione animis traderentur:vt res cæcas,& ab aſpectus iudicio remotas, conformatio quædam & imago & figura ita notaret,vt ea,quæ cogitando vix complecti poſſemus, intuendo quaſi teneremus.His autem formis atque corporibus, ſicut omnibus rebus, quæ ſub aſpectum veniunt,memoria noſtra mouetur atque excitatur: ſed locis opus eſt. etenim corpus intelligi ſine loco non poteſt. Quare ne in re nota & peruulgata multus & inſolens ſim,locis eſt vtendum multis,illuſtribus, explicatis modicis interuallis: imaginibus autem agentibus, acribus,inſignitis,quæ celeriter occurrere, celeritérq; percutere animū poſſint.Quam facultatem & exercitatio dabit,ex qua conſuetudo gignitur, & ſimilium verborum conuerſa & immutata caſibus,aut traducta ex parte ad genus notatio,& vnius verbi imagine, totius ſententiæ informatio, pictoris cuiuſdam ſummi ratione & modo formarum varietate locos diſtinguentis. Sed verborum memoria, quæ minus eſt nobis neceſſaria,maiore imaginum varietate diſtinguitur. Multa enim ſunt verba,quæ quaſi articuli connectunt membra orationis,quæ formari ſimilitudine nulla poſſunt.Eorum fingendæ nobis ſunt imagines,quibus ſemper vtamur. Rerū memoria propria eſt oratoris. Eam ſingulis perſonis bene poſitis notare poſſumus: vt ſententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus.Neq; verū eſt quod ab inertibus dicitur,opprimi memoriā imaginum pondere,& obſcurari etiam id quod per ſe tenere potuiſſet. Vidi enim ego ſummos homines,& diuina propè memoria,Athenis Carneadem,in Aſia,quem viuere hodie aiunt,Scepſium Metrodorum:quorum vterque tanquam litteris in cera,ſic ſe aiebat imaginibus in iis locis,quos haberet,quæ meminiſſe vellet, perſcribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria eſt,ſi eſt nulla naturalis:ſed certè,ſi latet,euocanda eſt.

Habetis ſermonem bene longum hominis vtinam non impudentis: illud quidem certè,non nimis verecundi:qui quidem cùm te, Catule,tum etiam L. Craſſo audiente,de dicēdi ratione tam multa dixerim. Nam iſtorum ætas minus me fortaſſe mouere debuit: ſed mihi ignoſceretis profectò,ſi modò quæ cauſa me ad hāc inſolitam mihi loquacitatem impulerit,acceperitis. Nos verò,inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre reſpondeo) non modò tibi ignoſcimus,ſed te diligimus, magnámque tibi habemus gratiam:& cùm humanitatem & facilitatem agnoſcimus tuam,tum admiramur iſtam ſcientiam & copiam.Equidem etiā hoc me aſſecutum puto, quòd magno ſum leuatus errore

& illa admiratione liberatus,quòd multis cum aliis ſemper admirari ſolebam, vnde eſſet ea illa tua tanta in cauſis diuinitas.nec enim te iſta attigiſſe arbitrabar , quæ diligentiſsimè cognoſſe,& vndique collegiſſe,vſúque doctum partim correxiſſe video,partim comprobaſſe. Neque eo minus eloquentiam tuam,ſed multo magis virtutem & diligentiam admiror,& ſimul gaudeo iudicium animi mei cóprobari,quòd ſemper ſtatui,neminem ſapientiæ & eloquentiæ laudem ſine ſummo ſtudio & labore & doctrina conſequi poſſe. Sed tamen quídnam eſt id quod dixiſti,fore vt tibi ignoſceremus,ſi cognoſſemus quæ te cauſa in hunc ſermonem impuliſſet?Quæ eſt enim alia cauſa,niſi quòd nobis , & horum adoleſcentium ſtudio,qui te attentiſsimè audierunt, morem gerere voluiſti? Tum ille, Adimere,inquit,omnem excuſationem Craſſo volui, quem ego paullo ſciebam vel prudentius, vel inuitius (nolo enim dicere de tam ſuaui homine faſtidioſius) ad hoc genus ſermonis accedere.Quid enim poterit dicere? Conſularem ſe eſſe hominē & cenſorium? Eadem noſtra cauſa eſt . An ætatem afferet ? Quadriennio minor eſt. An ſe hæc neſcire? Quæ ego ſerò,quę curſim arripui,quæ ſubſeciuis operis,vt aiunt:iſte à puero,ſummo ſtudio,ſummis doctoribus.Nihil dicam de ingenio,cui par nemo fuit.etenim me dicentem qui audierit,nemo vnquã tam ſui deſpiciens fuit,quin ſperaret,aut melius, aut eodē modo ſe poſſe dicere:Craſſo dicente,nemo tam arrogans, qui ſimiliter ſe vnquam dicturum eſſe confideret. quamobrem ne fruſtrà hi tales viri venerint,te aliquando, Craſſe, audiamus. Tum ille,Vt ita iſta eſſe concedam,inquit,Antoni,quæ ſunt longè ſecus:quid mihi tu tandem hodie , aut cuiquam homini, quod dici poſsit,reliquiſti ? Dicam enim verè,amiciſsimi homines,quod ſentio.ſæpe ego doctos homines,quid dico ſæpe?immò verò nonnunquam : ſæpe enim qui potui,qui puer in forum venerim,neque inde vnquam diutiùs,quàm quęſtor,afuerim?ſed tamen audiui,vt heri dicebam,& Athenis cùm eſſem, doctiſsimos viros,& in Aſia iſtum ipſum Scepſium Metrodorum,cùm de his ipſis rebus diſputaret : neque verò mihi quiſquam copioſius vnquam viſus eſt , neque ſubtilius in hoc genere dicendi, quàm iſte hodie, eſſe verſatus . quod ſi eſſet aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermiſſum,non eſſem tam inurbanus, ac pene inhumanus,vti ego eo grauarer,quod vos cupere ſentirem. Tum Sulpicius, An ergo,inquit, oblitus es Craſſe,Antonium ita partitum eſſe tecum,vt ipſe inſtrumentum oratoris exponeret, tibi eius diſtinctionem atque ornatum relinqueret? Hîc ille,Primùm,quis Antonio permiſit,inquit,vt & parteis faceret,& vtram vellet,prior ipſe ſumeret ? deinde, ſi ego rectè intellexi cùm valde libenter audirem,mihi coniunctè eſt viſus de vtraque re dicere. Ille verò,inquit Cotta,ornamenta orationis non attigit,neque eam laudē,ex qua eloquentia nomen ſuū inuēnit. Verba igitur,inquit Craſſus,mihi reliquit Antonius, rem ipſe ſumſit. Tum Cæſar , Si,quod difficilius eſt, id tibi reliquit, eſt nobis,inquit,cauſa cur te audire cupiamus: ſin,quod facilius,tibi cauſa non eſt cur recuſes. Et Catulus, Quid? quod dixiſti,inquit,Craſſe,ſi hîc hodie apud te maneremus,te morem nobis eſſe geſturum,nihílne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens,poſſem tibi,inquit, Craſſe concedere : ſed vide nequid Catulus attulerit religionis. opus hoc cenſorium eſt : id autem committere , vide quàm homini cenſorio conueniat . Agite verò, ille inquit , vt vultis : ſed nunc quidem , quoniam id temporis eſt , ſurgendum cenſeo & requieſcendum : poſt meridiem , ſi ita vobis eſt commodum, loquemur aliquid , niſi fortè in craſtinum differre mauultis. Omnes ſe vel ſtatim, vel poſt meridiem, ſi ipſe mallet: quàm primùm tamen audire velle dixerunt.

M. TVL-

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE, LIBER TERTIVS.

INSTITVENTI mihi, Quinte frater, cum ſermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem poſt Antonij diſputationem Craſſus habuiſſet, acerba ſanè recordatio veterem animi curam, moleſtiámque renouauit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Craſsi morte extincta ſubita eſt, vix diebus decem poſt eum diem, qui hoc & ſuperiore libro continetur. Vt enim Romam rediit extremo ludorum ſcenicorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita eſſe in concione à Philippo, quem dixiſſe conſtabat, “Videndum ſibi eſſe aliud conſiliũ: illo ſenatu ſe remp. regere non poſſe: Manè idibus Septembribus, & ille, & ſenatus frequens vocatu Druſi in curiam venit. ibi cùm Druſus multa de Philippo queſtus eſſet, retulit ad ſenatum de illo ipſo, quòd conſul in eum ordinem tam grauiter in concione eſſet inuectus. Hìc ſæpe inter homines ſapientiſsimos conſtare vidi, quáquam hoc Craſſo, cùm aliquid accuratius dixiſſet, ſemper ferè contigiſſet, vt nunquam dixiſſe melius putaretur: tamen omnium conſenſu ſic eſſe tum iudicatum, ceteros à Craſſo ſemper omneis, illo autem die etiam ipſum à ſe ſuperatum. Deplorauit enim caſum atque orbitatem ſenatus, cuius ordinis à conſule, qui quaſi parens bonus, aut tutor fidelis eſſe deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone, diriperetur patrimonium dignitatis. neque verò eſſe mirandum, ſi, cùm ſuis conſiliis rempub. profligaſſet, conſilium ſenatus à repub. repudiaret. Hic cùm homini & vehementi & diſerto, & in primis forti ad reſiſtendum Philippo quaſi quaſdam verborum faceis admouiſſet, non tulit ille, & grauiter exarſit, pignoribúſque ablatis Craſſum inſtituit coërcere. Quo quidem ipſo in loco multa à Craſſo diuinitus dicta eſſe ferebantur, cùm ſibi illum conſulem eſſe negaret, cui ſenator ipſe non eſſet. “An tu cùm omnem auctoritatem vniuerſi ordinis pro pignore putares, eámque in conſpectu populi Rom. concideres, me his pignoribus exiſtimas poſſe terreri? Non tibi illa ſunt cædenda, ſi Craſſum vis coërcere: hæc tibi eſt excidenda lingua: qua vel euulſa, ſpiritu ipſo libidinem tuam libertas mea refutabit. Permulta tum vehementiſsima contentione animi, ingenij, virium, ab eo dicta eſſe conſtabat: ſententiámque eam, quam ſenatus frequens ſecutus eſt, ornatiſsimis & grauiſsimis verbis, vt populo Rom. ſatisfieret: “nunquam ſenatus neque conſilium reipub. neq; fidem defuiſſe, ab eo dictam: & eundem, id quod in auctoritatibus perſcriptis extat, ſcribendo affuiſſe. Illa tanquam cycnea fuit diuini hominis vox & oratio, quam quaſi reſpectantes, poſt eius interitum veniebamus in curiam, vt veſtigium illud ipſum, in quo ille poſtremùm inſtitiſſet, contueremur. Nanque tum latus ei dicenti condoluiſſe, ſudorémque multum conſecutum eſſe audiebamus: ex quo cùm cohorruiſſet, cum febri domum rediit: diéque ſeptimo lateris dolore conſumtus eſt. O fallacem hominum ſpem, fragilémque fortunam, & inaneis noſtras contentiones, quæ in medio ſpacio ſæpe franguntur & corruunt, & antè in ipſo curſu obruuntur, quàm portum conſpicere potuerunt. Nam quandiu Craſsi fuit ambitionis labore vita diſtricta, tandiu priuatis magis officiis & ingenij laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut reipub. dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum omnium conceſſu ad ſummam auctoritatem dabat, is eius omnem ſpem, atque omnia vitæ conſilia morte peruertit. Fuit hoc luctuoſum ſuis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus: ſed ij tamen rempub. caſus ſecuti ſunt, vt mihi non erepta L. Craſſo à Diis immortalibus vita, ſed donata mors eſſe videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia ſenatum, non ſceleris nefarij principes ciuitatis reos, non luctum filiæ, non exſulium generi, non acerbiſsimam C. Marij fugam, non illam poſt reditum eius cædem omnium crudeliſsimam, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem,

in qua ipſe florentiſsima multùm omnibus gloria præſtitiſſet. Sed quoniam attigi cogitatione vim varietatémque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius: atque eis ferè ipſis definietur viris, qui hoc ſermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim nõ iure beatam L. Craſsi mortem illam, quæ eſt à multis ſæpe defleta, dixerit, cùm horum ipſorum ſit, qui tum cum illo poſtremùm ferè collocuti ſunt, euentum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum virum omni laude præſtantem, cùm ſibi non incolumem fortunam, ſed exſulium & fugam deprecaretur, eſſe coactum, vt vita ſe ipſe priuaret. Iam M. Antonij in his ipſis Roſtris, in quibus ille rempub. conſtantiſsimè conſul defenderat, quæque cenſor imperatoris manubiis ornarat, poſitum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuium capita ſeruata. Neque verò longè ab eo C. Iulij caput, hoſpitis Etruſci ſcelere proditum, cum L. Iulij fratris capite iacuit: vt ille, qui hæc non vidit, & vixiſſe cum repub. pariter, & cum illa ſimul exſtinctus eſſe videatur. Neque enim propinquum ſuum maximi animi virum P. Craſſum ſuapte interfectum manu, neque collegæ ſui pontificis maximi ſanguine ſimulacrum Veſtæ reſperſum vidit: cui mærori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis inimiciſsimi hominis eodem illo die mors nefaria fuiſſet. Non vidit eorum ipſorum, qui tum adoleſcentes Craſſo ſe dicarant, horribileis miſeróſque caſus: ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus poſt mortem Craſsi depulſus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore menſibus eiectus eſt è ciuitate. Sulpicius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuiſſet: quibuſcum priuatus coniunctiſsimè vixerat, hos in tribunatu ſpoliare inſtituit omni dignitate: cui quidem ad ſummam gloriam eloquentiæ floreſcenti, ferro erepta vita eſt, & pœna temeritatis non ſine magno reipub. malo conſtituta. Ego verò te Craſſe, cùm vitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino conſilio & ortum & exſtinctum eſſe arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, conſtantiáque tua, ciuilis ferri fuit ſubeunda crudelitas: aut ſiqua te fortuna ab atrocitate mortis vindicaſſet, eadem eſſe te funerum patriæ ſpectatorem coegiſſet. Neque ſolùm tibi improborum dominatus, ſed etiam propter admiſtam ciuium cædem, bonorum victoria mærori fuiſſet. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum caſus de quibus ante dixi, & ea quæ noſmetipſi ob amorem in rempub. incredibilem & ſingularem pertulimus ac ſenſimus, cogitanti, ſententia ſæpe tua vera ac ſapiens videri ſolet, qui propter tot, tantos, támque præcipites caſus clariſsimorum hominum, atque optimorum virorum, me ſemper ab omni contentione ac dimicatione reuocaſti. Sed quoniam hæc iam neque integra nobis eſſe poſſunt, & ſummi labores noſtri magna compenſati gloria mitigantur, pergamus ad ea ſolatia, quæ non modò ſedatis moleſtiis iucunda, ſed etiam hærentibus ſalutaria nobis eſſe poſſunt: ſermonémque L. Craſsi reliquum, ac pæne poſtremum memoriæ prodamus, atque ei, etſi nequaquam parem illius ingenio, at pro noſtro tamen ſtudio meritam gratiam, debitamque referamus. Neque enim quiſquam noſtrûm cùm libros Platonis mirabiliter ſcriptos legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur, non, quanquam illa ſcripta ſunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo, de quo ſcripta ſunt, ſuſpicatur. Quod item nos poſtulamus, non à te quidem, qui nobis omnia ſumma tribuis, ſed à ceteris, qui hæc in manus ſument, vt maius quiddam de L. Craſſo, quàm quantum à nobis exprimetur, ſuſpicentur. Nos enim, qui ipſius ſermoni non interfuiſſemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos ac ſententias huius diſputationis tradidiſſet, quo in genere orationis vtrunque oratorem cognoueramus, id ipſum ſumus in eorum ſermone adumbrare conati. Quod ſiquis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Craſſum pleniorem fuiſſe putet, quàm quomodo à nobis vterque inductus eſt: is erit ex iis, qui aut illos non audierint, aut iudicare non poſsint. Nam fuit vterque (vt expoſui antea) cùm ſtudio atque ingenio & doctrina præſtans omnibus, tum in ſuo genere perfectus: vt neque in Antonio deeſſet hic ornatus orationis, neque in Craſſo redundaret. Vt igitur ante meridiem diſceſſerunt, paullulúmque requierũt, in primis hoc à ſe

Cotta

Cotta animaduerſum eſſe dicebat,omne illud tempus meridianum Craſſum in acerrima atque attentiſsima cogitatione poſuiſſe,ſeſéque,qui vultum eius, cùm ei dicendum eſſet, obtutúmque oculorum in cogitandò probè noſſet, atque in maximis cauſis ſæpe vidiſſet, tum dedita opera quieſcentibus aliis in eam exedram veniſſe, in qua Craſſus lectulo poſito recubuiſſet,cúmque eum in cogitatione defixum eſſe ſenſiſſet, ſtatim receſsiſſe,atque in eo ſilentio duas horas ferè eſſe conſumtas: deinde cùm omnes inclinato iam in pomeridianum tempus die veniſſent ad Craſſum, Quid eſt Craſſe? inquit Iulius: imúſne ſeſſum? etſi admonitum venimus te, non flagitatum. Tum Craſſus,An me tam impudentem eſſe exiſtimatis,vt vobis præſertim,hoc munus putem me diutius poſſe debere?

Quínam igitur, inquit ille, locus? an in media ſilua placet? eſt enim is maximè & opacus, & frigidus. Sanè, inquit Craſſus. etenim eſt in eo loco ſedes huic noſtro non inopportuna ſermoni. Cùm placuiſſet idem ceteris, in ſiluam venitur: & ibi magna cum audiendi exſpectatione conſidetur. Tum Craſſus,Cùm auctoritas atque amicitia veſtra, tum Antonij facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea cauſa libertatem recuſandi: quanquam in partienda diſputatione noſtra,cùm ſibi ea, quæ dici ab oratore oporteret, ſumeret,mihi autem relinqueret,vt explicarem quemadmodum illa ornari oporteret: ea diuiſit,quæ ſeiuncta eſſe non poſſunt.Nam cùm omnis ex re atque verbis conſtet oratio: neque verba ſedem habere poſſunt, ſi rem ſubtraxeris: neque res lumen, ſi verba ſemoueris. Ac mihi quidem veteres illi maius quiddam animo complexi, plus multo etiam vidiſſe videntur,quàm quantum noſtrorum ingeniorum acies intueri poteſt, qui omnia hæc,quæ ſuprà & ſubter, vnum eſſe, & vna vi, atque vna conſenſione naturæ conſtricta eſſe dixerunt. Nullum eſt enim genus rerum, quod aut auulſum à ceteris per ſe ipſum conſtare, aut quo cetera ſi careant, vim ſuam atque æternitatem conſeruare poſsint. Sed ſi hæc maior eſſe ratio videtur, quàm vt hominum poſsit ſenſu,aut cogitatione comprehendi, eſt etiam illa Platonis vera, & tibi Catule certè non inaudita vox,omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium vno quodam ſocietatis vinculo contineri. Vbi enim perſpecta vis eſt rationis eius, qua cauſæ rerum atque exitus cognoſcuntur,mirus quidam omnium quaſi conſenſus doctrinarum, concentúſque reperitur. Sed ſi hoc quoque videtur eſſe altius, quàm vt id nos humi ſtrati ſuſpicere poſsimus: illud certè tamen,quod amplexi ſumus, quod profitemur, quod ſuſcepimus, noſſe & tenere debemus. Vna eſt enim,quod & ego heſterno die dixi, & aliquot locis antemeridiano ſermone ſignificauit Antonius, eloquentia,quaſcunque in oras diſputationis, regionéſue delata eſt.Nam ſiue de cæli natura loquitur, ſiue de terræ:ſiue de diuina vi,ſiue de humana:ſiue ex inferiore loco,ſiue ex æquo:ſiue ex ſuperiore:ſiue vt impellat homines,ſiue vt doceat, ſiue vt deterreat, ſiue vt concitet, ſiue vt reflectat, ſiue vt incendat, ſiue vt leniat: ſiue ad paucos, ſiue ad multos, ſiue inter alienos, ſiue cum ſuis, ſiue ſecum,riuis eſt diducta oratio,non fontibus: & quocunque ingreditur, eodem eſt inſtructu ornatúque comitata.Sed quoniam oppreſsi iam ſumus opinionibus,non modò vulgi,verùm etiam hominum leuiter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius diuulſa & quaſi diſcerpta contrectant:& qui tanquam ab animo corpus,ſic à ſententiis verba ſeiungunt, quorum ſine interitu neutrum fieri poteſt: non ſuſcipiam oratione mea plus quàm mihi imponitur: tantū ſignificabo breui, neque verborum ornatū inueniri poſſe, non partitis,expreſsíſque ſententiis,neque eſſe vllam ſententiam illuſtrem ſine luce verborum. Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breuiter quid ſentiam de vniuerſo genere dicendi. Natura nulla eſt (vt mihi videtur) quæ non habeat in ſuo genere res complureis diſsimileis inter ſe,quæ tamen conſimili laude digneutur. Nam & auribus multa percipimus, quæ etſi nos vocibus delectant, tamen ita ſunt varia ſæpe, vt id,quod proximum audias,iucundiſsimum eſſe videatur:& oculis colliguntur pæne innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, vt vnū ſenſum diſsimili genere delectent:& reliquos ſenſus ſingulos ſingulæ voluptates

oblectant diſpares, vt ſit difficile iudicium excellentis maximè ſuauitatis. Atque hoc idem quod eſt in naturis rerum, transferri poteſt etiam ad arteis. Vna fingendi eſt ars, in qua præſtantes fuerunt Myro, Polycletus, Lyſippus: qui omnes inter ſe diſsimiles fuerunt, ſed ita tamen, vt neminem ſui velis eſſe diſsimilem. Vna eſt ars, ratióque picturæ, diſsimillimíque tamen inter ſe Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quiſquam eſt, cui quicquam in arte ſua deeſſe videatur. Et ſi hoc in his quaſi mutis artibus eſt mirandum, & tamen verum: quanto admirabilius in oratione, atque in lingua? quæ cùm in iiſdẽ ſententiis verbíſque verſetur, ſummas habet diſsimilitudines, non ſic vt alij laudandi, alij vituperandi ſint, ſed vt ij, quos conſtet eſſe laudandos, in diſpari tamen genere laudentur. Atque id primùm in poëtis cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cum oratoribus, quàm ſint inter ſeſe Ennius, Pacuuius, Acciúſque diſsimiles: quàm apud Græcos AEſchylus, Sophocles, Euripides: quámque omnibus par pæne laus in diſsimili ſcribendi genere tribuatur. Aſpicite nunc eos homines atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid interſit inter oratorum ſtudia atque naturas. ſuauitatem Iſocrates, ſubtilitatem Lyſias, acumen Hyperides, ſonitum AEſchines, vim Demoſthenes habuit. Quis eorũ non egregius? & tamen quis cuiuſquam niſi ſui ſimilis? Grauitatem Africanus, lenitatem Lælius, aſperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit, & ſuo tamen quiſque in genere princeps? Sed quid ego vetera conquiram, cùm mihi liceat vti præſentibus exemplis atque viuis? Quid iucundius auribus noſtris vnquam accidit huius oratione Catuli? quæ eſt pura ſic, vt Latinè loqui pæne ſolus videatur: ſic autem grauis, vt in ſingulari dignitate omnis tamen adſit humanitas, ac lepos. Quid multa? iſtum audiens, equidem ſic iudicare ſoleo, quicquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, vitioſius & deterius futurum. Quid noſter hic Cæſar? nónne nouam quandam rationẽ attulit orationis, & dicendi genus induxit propè ſingulare? Quis vnquam res præter hunc tragicas pæne comicè, triſteis remiſſe, ſeueras hilarè, forenſeis ſcenica propè venuſtate tractauit, atque ita, vt neque iocus magnitudine rerum excluderetur, neq; grauitas facetiis minueretur? Ecce præſentes duo propè æquales, Sulpicius & Cotta: quid tam inter ſe diſsimile? quid tam in ſuo gegenere præſtans? Limatus alter & ſubtilis, rem explicans propriis aptíſque verbis: hæret in cauſa ſemper, & quid iudici probandum ſit cùm acutiſsimè vidit, omiſsis ceteris argumentis, in eo mentem orationémque defigit. Sulpicius autem fortiſsimo quodam animi impetu, pleniſsima & maxima voce, ſumma contentione corporis, & dignitate motus, verborũ quoque ea grauitate & copia eſt, vt vnus ad dicendum inſtructiſsimus à natura eſſe videatur. Ad noſmetipſos iam reuertor, quoniã ſic fuimus ſemper comparati vt hominum ſermonibus quaſi in aliquod contentionis iudicium vocaremur. Quid tam diſsimile, quàm ego in dicẽdo, & Antonius? cùm ille is ſit orator, vt nihil eo poſsit eſſe præſtantius: ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maximè tamen in comparatione coniungar. Videtíſne genus hoc quod ſit Antonij? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte cauſæ ſeptum, acre, acutum, enucleatum, in vnaquaque re commorans, honeſte cedens, acriter inſequens, terrens, ſupplicans, ſumma orationis varietate, nulla noſtrarum aurium ſatietate. Nos autem, quicunque in dicendo ſumus (quoniam eſſe aliquo in numero vobis videmur) certè tamen ab huius multùm genere diſtamus: quod quale ſit, non eſt meum dicere, propterea quòd minimè ſibi quiſque notus eſt, & difficillimè de ſe quiſque ſentit. Sed tamen diſsimilitudo intelligi poteſt & ex motus mei mediocritate, & ex eo quòd, quibus veſtigiis primùm inſtiti, in iis ferè ſoleo perorare: & quòd aliquanto me maior in verbis, quàm in ſentẽtiis eligendis labor & cura torquet, verentem ne ſi paullo obſoletior fuerit oratio, non digna exſpectatione & ſilentio fuiſſe videatur. Quòd ſi in nobis, qui adſumus, tantæ diſſimilitudines, tam certæ res cuiuſque propriæ, & in ea varietate ferè melius à deteriore, facultate magis, quàm genere diſtinguitur, atq; omne laudatur, quod in ſuo genere perfectum

fectum eſt: quid cenſetis, ſi omnes, qui vbique ſunt aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? nónne fore, vt quot oratores, totidem ferè reperiantur genera dicendi? Ex qua mea diſputatione forſitan occurrat illud, ſi pæne innumerabiles ſint quaſi formæ, figuræque dicendi, ſpecie diſpares, genere laudabiles, nō poſſe ea, quæ inter ſe diſcrepāt, iiſdem præceptis, atque vna inſtitutione formari. Quod non eſt ita: diligentiſsiméque hoc eſt eis, qui inſtituunt aliquos atque erudiunt, videndum, quò ſua quenque natura maximè ferre videatur. Etenim videmus ex eodem quaſi ludo ſummorum in ſuo cuiuſque genere artificum & magiſtrorum exiſſe diſcipulos diſsimileis inter ſe, attamen laudandos, cùm ad cuiuſque naturam inſtitutio doctoris accommodaretur: cuius eſt vel maximè inſigne illud exemplum (vt cęteras arteis omittamus) quod dicebat Iſocrates doctor ſingularis, ſe calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis vti ſolere. alterum enim exſultantem verborum audacia reprimebat: alterum cunctantem & quaſi verecundantem incitabat. Neque eos ſimileis effecit inter ſe, ſed tantùm alteri affinxit, de altero limauit, vt id conformaret in vtroque, quod vtriuſque natura pateretur. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt, vt ſi non omnia, quæ proponerentur à me, ad omnium veſtrûm ſtudium, & ad genus id quod quiſque veſtrûm in dicendo probaret, adhæreſceret: id à me genus exprimi ſentiretis, quod maximè mihi ipſi probaretur. Ergo hæc & agenda ſunt ab oratore, quæ explicauit Antonius, & dicenda quodammodo. Quínam igitur dicendi eſt modus melior (nam de actione pòſt videro) quàm vt Latinè, vt planè, vt ornatè, vt ad id quodcunque agetur, aptè congruentérque dicamus? Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror exſpectari à me, puri dilucidíque ſermonis. Neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui neſciat: nec ſperamus, qui Latinè non poſsit, hunc ornatè eſſe dicturum: neque verò, qui non dicat, quod intelligamus, hunc poſſe, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, vſum neceſſarium. nam alterum traditur litteris, doctrináque puerili: alterum adhibetur ob eam cauſam, vt intelligatur quid quiſq; dicat: quod videmus ita eſſe neceſſarium, vt tamen eo minus nihil eſſe poſsit. Sed omnis loquendi elegantia quanquam expolitur ſcientia litterarum, tamen augetur legendis oratoribus & poëtis. Sunt enim illi veteres, qui nondum ornare poterant ea, quæ dicebant, omnes propè præclarè locuti: quorum ſermoni aſſuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui niſi Latinè. Neque tamen erit vtendum verbis iis, quibus iam conſuetudo noſtra non vtitur, niſi quando ornandi cauſa, parcè, quod oſtendam: ſed vſitatis ita poterit vti, lectiſsimis vt vtatur is, qui in veteribus erit ſcriptis ſtudioſe & multùm volutatus. Atque vt Latinè loquamur, non ſolùm videndum eſt, vt verba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat, & ea ſic & caſibus & temporibus & genere & numero conſeruemus, vt nequid perturbatum ac diſcrepans, aut præpoſterum ſit, ſed etiam lingua, & ſpiritus, & vocis ſonus eſt ipſe moderandus. Nolo exprimi litteras putidius, nolo obſcurari negligentius: nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata & quaſi anhelata grauius. nam de voce nondum ea dico, quæ ſunt actionis, ſed hoc, quod mihi cum ſermone quaſi coniunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo eſt, quin effugere cupiat, mollis vox, atque muliebris, aut quaſi extra modum abſona atque abſurda. Eſt autem vitium, quod nonnulli de induſtria conſectantur. Ruſtica vox & agreſtis quoſdam delectat, quo magis antiquitatem, ſi ita ſonet, eorū ſermo retinere videatur: vt tuus Catule ſodalis L. Cotta gaudere mihi videtur grauitate linguæ, ſonóque vocis agreſti: & illud quod loquitur, priſcum viſum iri putat, ſi planè fuerit ruſticanum. Me autem tuus ſonus, & ſuauitas iſta delectat: omitto verborum, quanquam eſt caput: (verùm id affert ratio, docent litteræ, confirmat conſuetudo & legendi & loquendi) ſed hanc dico ſuauitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, vt apud Græcos, Atticorum, ſic in Latino ſermone, huius eſt vrbis maximè propria. Athenis iandiu doctrina ipſorum Athenienſium interiit: domicilium tātùm in illa vrbe remanet ſtudiorum, quibus vacant ciues, peregrini fruuntur, capti quo-

dammodo nomine vrbis & auctoritate: tamen eruditiſsimos homines Aſiaticos quiuis Athenienſis indoctus,non verbis,ſed ſono vocis:nec tam bene, quàm ſuauiter loquendo facilè ſuperabit. Noſtri minus ſtudent litteris, quàm Latini: tamen ex iſtis,quos noſtis, vrbanis, in quibus minimùm eſt litterarum, nemo eſt quin litterariſsimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum lenitate vocis, aque ipſo oris preſſu & ſono facilè vincat. Quare cùm ſit quædam certa vox Romani generis, vrbiſque propria, in qua nihil offendi,nihil diſplicere,nihil animaduerti poſsit, nihil ſonare,aut olere peregrinum,hác ſequamur:neq; ſolùm ruſticã aſperitatẽ,ſed etiã peregrinã inſolentiam fugere diſcamus. Equidem cùm audio ſocrũ meam Læliã(facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conſeruant,quòd multorũ ſermonis expertes, ea tenent ſemper, quæ prima didicerunt) ſed eam ſic audio, vt Plautum mihi, aut Næuium videar audire. Sono ipſo vocis ita recto & ſimplici eſt,vt nihil oſtentationis, aut imitationis afferre videatur: ex quo ſic locutum eſſe eius patrem iudico, ſic maiores: non aſperè, vt ille quem dixi,non vaſtè,nõ ruſticè, non hiulcè, ſed preſsè,& æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noſter,cuius tu illa lata Sulpici nonnunquam imitaris, vt iota litteram tollas, &, e, pleniſsimum dicas, non mihi oratores antiquos, ſed meſſores videtur imitari. Hic cùm arriſiſſet ipſe Sulpicius, Sic agam vobiſcum, inquit Craſſus,vt quoniam me loqui voluiſtis,aliquid de veſtris vitiis audiatis. Vtinam quidem,inquit ille.id enim ipſum volumus: idque ſi feceris,multa(vt arbitror)hîc hodie vitia ponemus. At enim nõ ſine meo periculo, Craſſus inquit, poſſum Sulpici te reprehendere: quoniam Antonius mihi te ſimillimum dixit ſibi videri. Tu verò: (inquit ille) quoniam monuit idem, vt ea quæ in quoque maxima eſſent, imitaremur.ex quo vereor ne nihil ſim tui, niſi ſupploſionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, ſi fortè, motum. Ergo iſta,inquit Craſſus, quæ habes à me, non reprehendo,ne me ipſum irrideam. Sũt autem mea multo & plura & maiora,quàm dicis.quæ autem ſunt aut tua planè,aut imitatione ex aliquo expreſſa, de iis te, ſiquis me fortè locus admonuerit, commonebo. Prætereamus igitur præcepta Latinè loquendi, quæ pueriles doctrina tradit, & ſubtilior cognitio ac ratio litterarum alit, aut conſuetudo ſermonis quotidiani: ac domeſtici libri confirmant, & lectio veterum oratorum & poëtarum. Neque verò in illo altero diutius commoremur, vt diſputemus, quibus rebus aſſequi poſsimus,vt ea,quę dicamus,intelligantur,Latinè ſcilicet dicendo,verbis vſitatis, ac propriè demonſtrantibus ea quæ ſignificari ac declarari volemus, ſine ambiguo verbo aut ſermone,non nimis longa continuatione verborum,non valde productis iis,quę ſimilitudinis cauſa ex aliis rebus transferuntur, non diſcerptis ſententiis, non præpoſteris temporibus, non confuſis perſonis, non perturbato ordine. Quid multa? tam facilis eſt tota res, vt mihi permirum ſæpe videatur, cùm difficilius intelligatur quid patronus velit dicere,quàm ſi ipſe ille,qui patronum adhibet,de re ſua diceret. Iſti enim qui ad nos cauſas deferunt, ita nos plerunque ipſi docent,vt non deſideres planius dici. Eaſdem res autem ſimul ac Fufius,aut veſter æqualis Pomponius agere cœpit,nõ æquè quid dicant, niſi admodum attendi, intelligo: ita confuſa eſt omnis oratio, ita perturbata, nihil vt ſit primum, nihil vt ſecundum:tantáque inſolentia ac turba verborum,vt oratio,quæ lumen adhibere rebus debet,ea obſcuritatem & tenebras afferat, atque vt quodammodo ipſi ſibi in dicendo obſtrepere videantur. Verùm,ſi placet, quoniã hæc ſatis ſpero vobis quidem,certè maioribus moleſta & putida videri,ad reliqua aliquanto odioſiora pergamus. Atqui vides, inquit Antonius, quàm alias res agamus, quàm te inuiti audiamus: qui adduci poſſumus(de me enim coniicio)relictis vt rebus omnibus te ſectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam eſt oratio tua. Faciles enim,inquit, Antoni,partes eæ fuerunt duæ, quas modò percurri, vel potius pæne prætermiſi,Latinè loquendi, planéque dicendi: reliquæ ſunt magnæ, implicatæ,variæ,graues,quibus omnis admiratio ingenij,omnis laus eloquentiæ cõtinetur. Nemo enim vnquam eſt oratorem, quòd Latinè loqueretur,admiratus:ſi eſt aliter,irrident: neque

neque eum oratorem tantummodo, ſed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixiſſet, vt, qui adeſſent, intelligerent quid diceret: ſed contemſit eum, qui minus id facere potuiſſet. In quo igitur homines exhorreſcunt? quem ſtupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, vt ita dicam, inter homines putant? Qui diſtinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè, & rebus & verbis dicunt, & in ipſa oratione quaſi quendam numerum, verſúmque conficiunt: id eſt quod dico, ornate: qui hoc idem ita moderantur, vt rerum, vt perſonarum dignitates ferunt, ij ſunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nomino. Qui ita dicerent, eos negauit adhuc ſe vidiſſe Antonius, & iis hoc nomen dixit eloquentiæ ſolis eſſe tribuendum. Quare omneis iſtos me auctore deridete atque contemnite, qui ſe horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos eſſe arbitrantur, neque adhuc quam perſonam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Vero enim oratori, quæ ſunt in hominum vita, quandoquidem in ea verſatur orator, atque ea eſt ei ſubiecta materies, omnia quæſita, audita, lecta, diſputata, tractata, agitata eſſe debent. Eſt enim eloquentia vna quædam de ſummis virtutibus: quanquam ſunt omnes virtutes æquales & pares: ſed tamen eſt ſpecies alia magis alia, formoſa & illuſtris: ſicut hæc vis, quæ ſcientiam complexa rerum, ſenſa mentis & conſilia ſic verbis explicat, vt eos qui audiant, quocunque incubuerit, poſſit impellere: quæ quo maior eſt vis, hoc eſt magis cum probitate iungenda, ſummáque prudentia: quarum virtutum expertibus ſi dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, ſed furentibus quædam arma dederimus. Hanc, inquam, cogitandi pronunciandíque rationem, vimque dicendi, veteres Græci ſapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones: atque ab hac ſimilitudine Coruncanij noſtri, Fabricij, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortaſſe docti, ſed impetu mentis ſimili, & voluntate. Eadem autem alij prudentia, ſed conſilio ad vitæ ſtudia diſpari, quietem atque ocium ſecuti, vt Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos ſe ad cognitionem rerum tranſtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipſius ſcientiæ ſuauitatem, qua nihil eſt hominibus iucũdius, plureis quàm vtile fuit rebus publicis, delectauit. Itaque vt ei ſtudio ſe excellentiſsimis ingeniis homines dediderunt, ex ea ſumma facultate vacui ac liberi temporis, multo plura, quàm erat neceſſe, doctiſsimi homines ocio nimio & ingeniis vberrimis affluentes, curanda ſibi eſſe, & quærenda, & inueſtiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur & rectè faciendi, & benè dicendi magiſtra: neque diſiuncti doctores, ſed iidem erant viuendi præceptores atque dicendi: vt ille apud Homerum Phœnix, qui ſe à Peleo patre Achilli iuueni comitem eſſe datum dicit ad bellum, vt illum efficeret oratorem verborum, actorémque rerum. Sed vt homines labori aſsiduo & quotidiano aſſueti, cùm tempeſtatis cauſa opere prohibentur, ad pilam ſe, aut ad talos, aut ad teſſeras conferunt, aut etiam nouum ſibi ipſi aliquem excogitant in ocio ludum: ſic illi à negociis publicis tãquam ab opere, aut temporibus excluſi, aut voluntate ſua feriati, totos ſe alij ad poëtas, alij ad geometras, alij ad muſicos contulerunt, alij etiam, vt dialectici, nouum ſibi ipſi ſtudium, ludúmque pepererunt: atque in iis artibus, quæ repertæ ſunt, vt puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque ætates ſuas conſumſerunt. Sed quòd erant quidam, iique multi, qui aut in rep. propter ancipitem, quæ non poteſt eſſe ſeiuncta, faciendi dicendíque ſapientiam florerent, vt Themiſtocles, vt Pericles, vt Theramenes: aut qui minus ipſi quidem in rep. verſarentur, ſed huius tamen eiuſdem ſapientię doctores eſſent, vt Gorgias, Thraſimachus, Iſocrates: inuenti ſunt, qui cùm ipſi doctrina & ingeniis abundarent, à re autem ciuili, & à negociis, animi quodam iudicio, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum teſtimonio, totiúſque iudicio Græciæ, cùm prudentia, & acumine, & venuſtate, & ſubtilitate, tum verò eloquentia, varietate, copia, quam ſe cunque in

partem dediſſet, omnium fuit facilè princeps. Hic iis,qui hæc,quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cùm appellarentur vno nomine, quòd omnis rerum optimarum cognitio,atque in iis exercitatio ,philoſophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit,ſapienterque ſentiendi, & ornatè dicendi ſcientiam, re cohærenteis, diſputationibus ſuis ſeparauit: cuius ingenium, varióſque ſermones immortalitati ſcriptis ſuis Plato tradidit, cùm ipſe litteram Socrates nullam reliquiſſet. Hinc diſsidium illud extitit,quaſi linguæ atque cordis, abſurdum ſanè,& inutile, & reprehendendum, vt alij nos ſapere, alij dicere docerent. Nam cùm eſſent plures orti ferè à Socrate, quòd ex illius variis & diuerſis,& in omnem partem diffuſis diſputationibus alius aliud apprehenderat, proſeminatæ ſunt quaſi familiæ diſſentientes inter ſe,& multùm diſiunctæ, & diſpares: cùm tamen omnes ſe philoſophi Socraticos & dici vellent, & eſſe arbitrarentur. Ac primò ab ipſo Platone Ariſtoteles, & Xenocrates: quorum alter Peripateticorum,alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antiſthene,qui patientiam & duritiam in Socratico ſermone maximè adamarat, Cynici primùm, deinde Stoici: tum ab Ariſtippo, quem illæ magis voluptariæ diſputationes delectarant,Cyrenaica philoſophia manauit: quam ille & eius poſteri ſimpliciter defenderant, ij, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati ſatisfaciunt, quam non aſpernantur: nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philoſophorũ, qui ſe omnes ferè Socraticos eſſe dicebant, Eretriacorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: ſed ea horum vi,& diſputationibus ſunt iandiu fracta & extincta. Ex illis autẽ, quæ remanent,ea philoſophia,quæ ſuſcepit patrociniũ voluptatis,etſi cui vera videatur, procul abeſt tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem auctorem publici cõſilij, & regendæ ciuitatis ducem,& ſententiæ atque eloquentiæ principem in ſenatu, in populo, in cauſis publicis eſſe volumus. nec vlla tamen ei philoſophiæ fiet iniuria à nobis. Non enim repelletur inde,quò aggredi cupiet, ſed in hortulis quieſcet ſuis, vbi vult,vbi etiam recubans molliter & delicatè, nos auocat à Roſtris,à iudiciis,à curia, fortaſſe ſapienter,hac præſertim republica. Verùm ego non quæro nunc quæ ſit philoſophia veriſsima, ſed quæ oratori coniuncta maximè.Quare iſtos ſine vlla contumelia dimittamus. ſunt enim & boni viri:&,quoniam ſibi ita videntur,beati: tantúmque eos admoneamus,vt illud, etiam ſi eſt veriſsimum, tacitum tamen,tanquam myſterium,teneat, quod negant verſari in rep. eſſe ſapientis. Nam ſi hoc nobis atque optimo cuique perſuaſerint,non poterunt ipſi eſſe, id quod maximè cupiunt,ocioſi. Stoicos autem, quos minimè improbo, dimitto tamen: nec eos iratos vereor, quoniam omnino iraſci neſciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quòd ſoli ex omnibus eloquentiam virtutem ac ſapientiam eſſe dixerunt. ſed vtrunque eſt in his, quod ab hoc, quem inſtruimus, oratore valde abhorreat, vel quòd omneis,qui ſapientes non ſint, ſeruos, latrones, hoſteis, inſanos eſſe dicunt, neque tamen quenquam eſſe ſapientem. Valde autem eſt abſurdum ei concionem,aut ſenatum, aut vllum cœtum hominum committere,cui nemo illorum qui adſint,ſanus,nemo ciuis,nemo liber eſſe videatur. Accedit quòd orationis etiam genus habent fortaſſe ſubtile,& certè acutum,ſed vt in oratore,exile,inuſitatum,abhorrens ab auribus vulgi, obſcurum, inane, ieiunum, & tandem eiuſmodi, quo vti ad vulgus nullo modo poſsint. Alia enim & bona & mala videtur Stoicis,& ceteris ciuibus,vel potius gentibus: alia vis honoris,ignominiæ, præmij, ſupplicij. verè an ſecus, nihil ad hoc tempus: ſed ea ſi ſequamur, nullam vnquam rem dicendo expedire poſsimus. Reliqui ſunt Peripatetici & Academici: quanquam Academicorum nomen eſt vnum, ſententiæ duæ. Nam Speuſippus Platonis ſororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat,& qui Xenocratem Polemo,& Crantor, nihil ab Ariſtotele, qui vnà audierat Platonem, magnopere diſſenſit: copia fortaſſe & varietate dicendi pares non fuerunt. Arceſilas primùm,qui Polemonem audierat,ex variis Platonis libris,ſermonibúſque Socraticis hoc maximè arripuit,nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus, aut animo percipi poſsit: quem

ferunt

ferunt eximio quodam vſum lepôre dicendi,aſpernatum eſſe omne animi,ſenſúſque iudicium, primúmque inſtituiſſe (quanquam id fuit Socraticum maximè) non quid ipſe ſentiret, oſtendere, ſed contra id,quod quiſque ſe ſentire dixiſſet, diſputare. Hinc hæc recentior Academia manauit,in qua exſtitit diuina quadam celeritate ingenij,dicēdíque copia Carneades: cuius ego etſi multos auditores cognoui Athenis, tamen auctores certiſsimos laudare poſſum & ſocerum meum Scæuulam, qui eum Romæ audiuit adoleſcens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clariſsimum virum, qui illum à ſe adoleſcente Athenis iam affectum ſenectute multos dies auditum eſſe dicebat. Hæc autem vt ex Apennino fluminum, ſic ex communi ſapientium iugo ſunt doctrinarum facta deuortia, vt philoſophi tanquam in ſuperum mare Ionium defluerent, Græcum quoddam & portuoſum: oratores autem in inferum hoc Tuſcum & barbarum,ſcopuloſum atque infeſtum laberentur, in quo etiam ipſe Vlyſſes erraſſet. Quare ſi hac eloquentia, atque hoc oratore contenti ſumus, qui ſciat, aut negare oportere, quod arguare, aut,ſi id non poſsis,tum oſtendere,quod is fecerit, qui inſimuletur, aut rectè factum, aut alterius culpa, aut iniuria,aut ex lege,aut non contra legem, aut imprudentia, aut neceſſariò,aut non eo nomine vſurpandum quo arguatur,aut non ita agi, vt debuerit, ac licuerit: & ſi ſatis eſſe putatis ea, quæ iſti ſcriptores artis docent, diſcere: quæ multo tamen ornatius, quàm ab illis dicuntur, & vberius explicauit Antonius: ſed ſi his contenti eſtis,atque iis etiam,quæ dici voluiſtis à me: ex ingenti quodam oratorem,immenſóque campo in exiguum ſanè gyrum compellitis. Sin veterem illum Periclem,aut hūc etiā,qui familiarior nobis propter ſcriptorū multitudinem eſt,Demoſthenē ſequi vultis,& ſi illam præclarā & eximiam oratoris perfecti ſpeciē,& pulchritudinem adamaſtis:aut vobis hæc Carneadia, aut illa Ariſtotelia vis comprehendenda eſt. Nanque(vt antè dixi) veteres illi vſque ad Socratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum,quæ ad vitam, quæ ad virtutem,quę ad remp.pertinebant,cognitionem & ſcientiam cum dicendi ratione iungebant: poſtea diſſociati(vt expoſui) à Socrate diſerti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus,philoſophi eloquentiam deſpexerunt,oratores ſapientiam: neq; quicquā ex alterius parte tetigerunt, niſi quod illi ab his,aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiſcuè haurirent, ſi manere in priſtina communione voluiſſent. Sed vt pontifices veteres propter ſacrificiorum multitudinem treis viros epulones eſſe voluerunt, cùm eſſent ipſi à Numa, vt etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerent, inſtituti:ſic Socratici à ſe cauſarum actores à communi philoſophiæ nomine ſeparauerunt, cùm veteres,dicendi & intelligendi mirificam ſocietatem eſſe voluiſſent. Quæ cùm ita ſint, paullum equidem de me deprecabor, & petam à vobis, vt ea quæ dicam,non de memet ipſo,ſed de oratore dicere putetis. Ego enim ſum is,qui, cùm ſummo ſtudio patris in pueritia doctus eſſem, & in forum ingenij tantùm,quantùm ipſe ſentio, non tantùm, quantùm ipſe forſitan vobis videar,detuliſſem,non poſsim dicere, me hæc,quæ nunc complector,proinde vt dicam diſcenda eſſe,didiciſſe:quippe qui omnium maturrimè ad publicas cauſas acceſſerim, annóſque natus vndeuiginti, nobiliſsimum hominem & eloquentiſsimum in iudicium vocarim: cui diſciplina fuerit forum: magiſter, vſus, & leges, & inſtituta populi Rom. móſque maiorum. Paullum ſitiens iſtarum artium de quibus loquor, guſtaui, quæſtor in Aſia cùm eſſem, æqualem fere meum ex Academia rhetorem nactus Metrodorum illum,de cuius memoria commemorauit Antonius: & inde decedens, Athenis: vbi ego diutius eſſem moratus, niſi Athenienſibus,quòd myſteria non referrent, ad quæ biduo ſerius veneram,ſuccenſuiſſem. Quare hoc quòd complector tantam ſcientiam,vimque doctrinæ,non modò non pro me,ſed contra me eſt potius, (nō enim quid ego, ſed quid orator poſsit, diſputo) atque hos omneis, qui arteis rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere,& de principiis, & de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta eſt, vt omnium rerum, virtutum, officiorum,omniſque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, muta-

tionéſque teneat: eadem mores, leges, iura deſcribat, remp. regat, omnia quæ ad quamque rem pertineant, ornatè copioſéque dicat. In quo genere nos quidem verſamur tantum quantum poſſumus: quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum vſu valemus: neque tamen iſtis, qui in vna philoſophia quaſi tabernaculum vitæ ſuæ collocarunt, multùm ſanè in diſputatione concedimus. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre poteſt, quamobrem voluptas ſit ſummum bonum, quod ego non copioſius poſsim vel tutari, ſi velim, vel refellere ex illis locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius eſt rudis, vnuſquiſque noſtrûm verſatus? Quid eſt, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominũ Stoici poſsint dicere, qua in diſputatione ego his debeam, aut veſtrûm quiſquam concedere? Non eſt enim philoſophia ſimilis artium reliquarum. nam quid faciet in geometria qui non didicerit? quid in muſicis? Aut taceat oportebit, aut ne ſanus quidem iudicetur. Hæc verò quæ ſunt in philoſophia, ingeniis eruuntur ad id quod in quoque veriſimile eſt, eliciendum acutis atque acribus: eáque exercitata oratione poliuntur. Hic noſter vulgaris orator ſi minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus: hac ipſa exercitatione communi iſtos quidem noſtros verberabit, neque ſe ab iis contemni ac deſpici ſinet. Sin aliquis extiterit aliquando, qui Ariſtotelio more de omnibus rebus in vtranque partem poſsit dicere, & in omni cauſa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis explicare, aut hoc Arceſilæ modo & Carneadis contra omne quod propoſitũ ſit, diſſerat, quíq; ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum vſum, exercitationemque dicendi: is ſit verus, is perfectus, is ſolus orator. Nam neque ſine forenſibus neruis ſatis vehemens & grauis, nec ſine varietate doctrinæ ſatis politus & ſapiens eſſe orator poteſt. Quare Coracem iſtum veſtrum patiamur nos quidem pullos ſuos excludere, è nido qui euolent clamatores odioſi ac moleſti, Pamphilúmque neſcio quem ſinamus in infulis tantam rem, tanquam puerileis delicias aliquas depingere: nóſque ipſi hac tam exigua diſputatione heſterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta ſit, vt omnibus philoſophorum libris, quos nemo oratorum iſtorum vnquam attigit, comprehenſa eſſe videatur. Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Craſſe, mirandum eſt, eſſe in te tantam dicendi vel vim, vel ſuauitatem, vel copiam: quem quidem antea natura rebar antea dicere, vt mihi non ſolùm orator ſummus, ſed etiam ſapientiſsimus homo viderere. Nunc intelligo, illa te ſemper etiam potiora duxiſſe, quæ ad ſapientiam ſpectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxiſſe. ſed tamen cùm omneis gradus ætatis recordor tuæ, cúmque vitam tuã ac ſtudia conſidero: neque quo tempore iſta didiceris, video: neq; magnopere te iſtis ſtudiis, hominibus, libris fuiſſe intelligo deditum: neque tamen poſſum ſtatuere vtrùm magis mirer, te illa, quæ mihi perſuades maxima eſſe adiumenta, potuiſſe in tantis tuis occupationibus perdiſcere: an, ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere. Hìc Craſſus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum perſuadeas velim, me non multo ſecus facere cùm de oratore diſputem, ac facerem ſi eſſet mihi de hiſtrione dicendum. Negarem enim poſſe eum ſatisfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare didiciſſet: neque ea cùm dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet: ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificij exiſtimatorem. Similiter nunc de oratore, veſtro impulſu loquor, ſummo ſcilicet. Semper enim quacunque de arte, aut facultate quæritur, de abſoluta & perfecta quæri ſolet. Quare ſi iam me vultis eſſe oratorem, ſi etiam ſat bonum, ſi bonum denique, non repugnabo (quid enim nunc ſim ineptus? ita me exiſtimari ſcio) quod ſi ita eſt, ſummus tamen certè non ſum. neque enim apud homines res eſt vlla difficilior, neque maior, neque quæ plura adiumenta doctrinæ deſideret. Attamen quoniam de oratore nobis diſputandum eſt: de ſummo oratore dicam neceſſe eſt. vis enim & natura rei niſi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta ſit, intelligi non poteſt. Me autem, Catule, fateor neque hodie in iſtis libris, & cum iſtis hominibus viuere: neque verò, id quod tu rectè commeminiſti, vllum vnquam

quam habuiſſe ſepoſitum tempus ad diſcendum:ac tantùm tribuiſſe doctrinæ temporis, quantùm mihi puerilis ætas,& forenſes feriæ conceſſerunt. At ſi quæris Catule,de doctrina iſta quid ego ſentiam;non tantum ingenioſo homini,& ei qui forum,qui curiam, qui cauſas,qui remp.ſpectet,opus eſſe arbitror temporis,quantum ſibi ij ſumſerunt,quos diſcenteis vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad vſum transferuut,aliter ab iis,qui ipſarum artium tractatu delectati, nihil in vita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Samnitium ſumma iam ſenectute eſt, & quotidie commentatur:nihil enim curat aliud. at Q. Velocius, puer didicerat: ſed quòd erat aptus ad illud, totúmque cognorat,fuit, vt eſt apud Lucillium,

- quamuis bonus ipſe " Samnis in ludo,ac rudibus cuiuis ſatis aſper.

ſed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat. erat enim ſcenicus.quid faceret aliud? at Numerius Furius noſter familiaris,cùm eſt commodum,cantat. eſt enim paterfamiliâs, eſt eques Romanus. Puer didicit, quod diſcendum fuit. Eadem ratio eſt harum artium maximarum. Dies & nocteis virum ſumma virtute & prudentia videbamus, philoſopho eùm operam daret, Q. Tuberonem. at eius auunculum vix intelligeres id agere, cùm ageret tamen, Africanum. Iſta diſcuntur facilè, ſi & tantum ſumas, quantum opus ſit, & habeas qui docere fideliter poſsit, & ſcias etiam ipſe diſcere. Sed ſi tota vita nihil velis aliud agere:ipſa tractatio & quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid,quod cum deſidioſa delectatione veſtiges. Ita fit vt agitatione rerum ſit infinita cognitio, facilis vſus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria ſtudiúmque permaneat. Libet autem ſemper diſcere: vt ſi velim ego talis optimè ludere, aut pilæ ſtudio tenear, etiam fortaſſe ſi aſſequi non poſsim. At alij, quia præclarè faciunt, vehementius quàm cauſa poſtulat, delectantur, vt Titius pila, Brulla talis. Quare nihil eſt, quod quiſquam magnitudinem artium ex eo quòd ſenes diſcunt, pertimeſcat. Nanque aut ſenes ad eas acceſſerunt, aut vſque ad ſenectutem in ſtudiis detinentur, aut ſunt tardiſsimi. Res quidem ſe mea ſententia ſic habet,vt niſi quod quiſque citò potuerit, nunquam omnino poſsit perdiſcere. Iam, iam inquit,Catulus,intelligo, Craſſe, quid dicas: & hercule aſſentior. ſatis video tibi homini ad perdiſcendum acerrimo, ad ea cognoſcenda,quæ dicis, fuiſſe temporis. Pergíſne, inquit Craſſus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed iam, ſi placet, ad inſtituta redeamus. Mihi verò, Catulus inquit, placet. Tum Craſſus, Quorſum igitur,inquit, hæc ſpectat tam longa & tam altè repetita oratio? Hæ duæ partes, quæ mihi ſuperſunt, illuſtrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici poſtulat ornatè, altera aptè: hanc habent vim,vt ſit quàm maximè iucunda,quàm maximè in ſenſus eorum,qui audiunt,influat,& quàm plurimis ſit rebus inſtructa. Inſtrumentum autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum ſanè atque mendicum eſt. Illud rurſus ipſum,quod tradunt iſti, qui profitentur ſe dicendi magiſtros, non multo eſt maius, quàm illud vulgare ac forenſe. Apparatu nobis opus eſt, & rebus exquiſitis vndique,& collectis, arceſsitis,comportatis, vt tibi Cæſar faciendum eſt ad annum: vt ego in ædilitate laboraui, quod quotidianis & vernaculis rebus ſatisfacere me poſſe huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis eſt vel ratio,vel ſine ratione ipſa exercitatio. Rerum eſt ſilua magna: quam cùm Græci iam non tenerent, ob eámque cauſam iuuentus noſtra dediſceret pæne diſcendo: etiam Latini, ſi diis placet, hoc biennio magiſtri dicendi extiterunt: quos ego cenſor edicto meo ſuſtuleram, non quo (vt neſcio quos dicere aiebant) acui ingenia adoleſcentium nollem, ſed contrà ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, cuicuimodi eſſent,videbam tamen eſſe præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & humanitate dignam ſcientiam: hos verò nouos magiſtros nihil intelligebam poſſe docere,niſi vt auderent:quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per ſe ipſum eſt magnopere fugiendum. Hoc cùm vnum traderetur, & cùm

impudentiæ ludus eſſet, putaui eſſe cenſoris, ne longius id ſerperet, prouidere. quanquam non hæc ita ſtatuo atque decerno, vt deſperem, Latinè ea, de quibus diſputauimus, tradi ac perpoliri. patitur enim & lingua noſtra, & natura rerum, veterem illam, excellentémque prudentiam Græcorum ad noſtrum vſum morémque transferri: ſed hominibus opus eſt eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere noſtri nulli fuerunt: ſin quando exſtiterint, etiam Græcis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primùm, & quaſi colore quodam & ſucco ſuo. Nam vt grauis, vt ſuauis, vt erudita ſit, vt liberalis, vt admirabilis, vt polita: vt ſenſus, vt dolores habeat, quantum opus ſit, non eſt ſingulorum articulorum: in toto ſpectantur hæc corpore. Vt porrò conſperſa ſit quaſi verborum, ſententiarúmque floribus: id non debet eſſe fuſum æquabiliter per omnem orationem, ſed ita diſtinctum, vt ſint quaſi in ornatu diſpoſita quædam inſignia & lumina. Genus igitur dicendi eſt eligendum, quòd maximè teneat eos, qui audiant: & quod non ſolùm delectet, ſed etiam ſine ſatietate delectet. Non enim à me iam exſpectari puto vt moneam, vt caueatis ne exilis, ne inculta ſit veſtra oratio, ne vulgaris, ne obſoleta. aliud quiddam maius & ingenia me hortantur veſtra, & ætates. Difficile enim dictu eſt, quænam cauſa ſit, cur ea, quæ maximè ſenſus noſtros impellunt voluptate, & ſpecie prima acerrimè commouent, ab iis celerrimè faſtidio quodam & ſatietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine & varietate floridiora ſunt in picturis nouis pleraque, quàm in veteribus? quæ tamen etiam ſi primo aſpectu nos ceperunt, diutius non delectant: cùm iidem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido obſoletóque teneamur. Quanto molliores ſunt & delicatiores in cantu flexiones, & falſæ voculæ, quàm certæ & ſeueræ? quibus tamen non modò auſteri, ſed, ſi ſæpius fiunt, multitudo ipſa reclamat. Licet hoc videre in reliquis ſenſibus: vnguentis minus diu nos delectari ſumma & acerrima ſuauitate conditis, quàm his moderatis: & magis laudari quæ terram, quàm quæ crocum olere videatur. In ipſo tactu eſſe modum & mollitudinis, & læuitatis. Quinetiam guſtatus, qui eſt ſenſus ex omnibus maximè voluptarius, quíque dulcitudine præter ceteros ſenſus commouetur, quàm citò id, quod valde dulce eſt, aſpernatur ac reſpuit? Quis potione vti aut cibo dulci diutius poteſt? cùm vtroque in genere ea, quæ leuiter ſenſum voluptate moueant, facillimè fugiant ſatietatem. Sic omnibus in rebus, voluptatibus maximis faſtidium finitimum eſt, quo hoc minus in oratione miremur: in qua vel ex poëtis, vel ex oratoribus poſſumus iudicare, concinnam, diſtinctam, ornatam, feſtiuam, ſine intermiſſione, ſine reſpiratione, ſine varietate, quamuis claris ſit coloribus picta vel poëſis, vel oratio, non poſſe in delectatione eſſe diuturna. Atque eo citius in oratoris, aut in poëtæ cincinnis ac fuco offenditur, quòd ſenſu in nimia voluptate natura, non mente, ſatiatur: in ſcriptis, & in dictis non aurium ſolùm, ſed animi iudicio etiam magis infucata vitia noſcuntur. Quare, BENE, & PRAECLARE, quamuis nobis ſæpe dicatur: BELLE, & FESTIVE, nimiùm ſæpe nolo. quanquam illa ipſa exclamatio, NON POTEST MELIVS, ſit velim crebra: ſed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac ſumma laus vmbram aliquam & receſſum, quo magis id quod erit illuminatum, exſtare atque eminere videatur. Nunquam agit hunc verſum Roſcius eo, quo poteſt, geſtu.

" Nam ſapiens virtuti honorem præmium, haud prædam petit:
ſed abiicit prorſus, vt in proximos
" Ecquid video? ferro ſeptus poſſidet ſedes ſacras:
incidat, aſpiciat, admiretur, ſtupeſcat. Quid ille alter?
" Quid petam præſidij?
quàm leniter, quàm remiſsè, quàm non actuoſè? Inſtat enim,
O pater, ô patria, ô Priami domus.

" In quo tanta commoueri actio non poſſet, ſi eſſet conſumta ſuperiore motu & exhauſta. Neque id actores prius viderunt, quàm ipſi poëtæ, quàm denique illi etiam qui fecerunt modos: à quibus vtriſque ſummittitur aliquid, atque extenuatur: deinde augetur, inflatur, va-

tur,variatur, diſtinguitur. Ita ſit nobis igitur ornatus & ſuauis orator,(nec tamen poteſt aliter eſſe) vt ſuauitatem habeat auſteram & ſolidam,non dulcem atque decoctam. Nam ipſa ad ornandum præcepta quæ dantur, eiuſmodi ſunt, vt ea quamuis vitioſiſsimus orator explicare poſsit. Quare,vt antè dixi,primùm ſilua rerum ac ſententiarum comparanda eſt: qua de parte dixit Antonius. hæc formanda filo ipſo & genere orationis, illuminanda verbis,varianda ſententiis. Summa autem laus eloquentiæ eſt amplificare rem ornando:quod valet non ſolùm ad augendum aliquid, & tollendum altius dicendo,ſed etiam ad extenuandum atque abiiciendum. Id deſideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem oratione faciẽdam adhiberi dixit Antonius, vel cùm explanamus aliquid,vel cùm conciliamus animos,vel cùm concitamus. Sed in hoc, quod poſtremum dixi, amplificatio poteſt plurimùm:eáque vna laus oratoris eſt, & propria maximè. Etiam maior eſt illa exercitatio,quàm extremo ſermone inſtruxit Antonius(primo reiiciebat)laudandi & vituperandi. Nihil eſt enim ad exaggerandam & amplificandam orationem accommodatius, quàm vtrunque horum cumulatiſsimè facere poſſe. Conſequentur etiam illi loci, qui quanquam proprij cauſarum, & inhærentes in earum neruis eſſe debent,tamen,quia de vniuerſa re tractari ſolent,communes à veteribus nominati ſunt: quorum partim habent vitiorum & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incuſationem aut querelam, contra quam dici nihil ſolet, nec poteſt, vt in depeculatorem, in proditorem, in paricidam: quibus vti,confirmatis criminibus,oportet. aliter enim ieiuni ſunt, atque inanes. alij autem habent deprecationem, aut miſerationem: alij verò ancipites diſputationes,in quibus de vniuerſo genere in vtranque partem diſſeri copioſè licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philoſophiarum,de quibus antè dixi,putatur. apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forenſibus dicendi ratio & copia petebatur. de virtute enim,de officio,de æquo & bono, de dignitate, vtilitate, honore, ignominia, præmio, pœna, ſimilibúſque rebus in vtranque partem dicendi animos & vim & artem habere debemus. Sed quoniã de noſtra poſſeſsione depulſi,in paruo,& eo litigioſo prædiolo relicti ſumus,& aliorũ patroni, noſtra tenere,tuerique non potuimus: ab iis(quod indigniſsimum eſt)qui in noſtrum patrimonium irruperunt, quod opus eſt nobis,mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi,qui ex particula parua vrbis ac loci nomen habent, & Peripatetici philoſophi,aut Academici nominantur: olim autem propter eximiam rerum maximarum ſcientiam à Græcis politici philoſophi appellati,vniuerſarum rerum publicarum nomine vocabantur,omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere verſari,aut definita controuerſia certis temporibus, ac reis,hoc modo: placeátne à Karthaginienſibus captiuos noſtros redditis ſuis recuperari? aut infinita de vniuerſo genere quæſtione, quid omnino de captiuo ſtatuendum ac ſentiendum ſit. Atque horũ ſuperius illud genus,cauſam aut controuerſiam appellant:eámque tribus, lite,aut deliberatione, aut laudatione definiunt. hæc autem altera quæſtio infinita, & quaſi propoſita, conſultatio nominatur. atque hactenus loquuntur. Etiam hac inſtituendo diuiſione vtuntur,ſed ita, non vt iure,aut iudicio,aut vi denique recuperare amiſſam poſſeſsionem, ſed vt ex iure ciuili ſurculo defringendo vſurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod eſt temporibus,locis, reis definitum, obtinent,atque idipſum lacinia. nunc enim apud Philonem,quem in Academia maximè vigere audio, iam harum etiam cauſarum cognitio exercitatióque celebratur. Alterum verò tantummodo in prima arte tradenda nominant,& oratoris eſſe dicunt: ſed neque vim, neque naturam eius,nec parteis,nec genera proponunt,vt præteriri omnino fuerit ſatius,quàm attactum deſeri. nunc enim inopia reticere intelliguntur:tum iudicio viderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi,de qua quæri & diſceptari poteſt,ſiue in infinitis conſultationibus diſceptatur,ſiue in iis cauſis,quæ in ciuitate & in forenſi diſceptatione verſantur:neque eſt vlla,quæ non aut ad cognoſcendi,aut ad agendi vim rationémque referatur. nam aut ipſa cognitio rei ſcientiáque perquiritur: vt, virtus ſuámne propter dignitatem,an propter

fructum aliquem expetatur:aut agendi conſilium exquiritur:vt,ſitne ſapienti capeſſenda reſpublica. Cognitionis autem tres modi,coniectura,definitio,&,vt ita dicam, conſecutio. Nam quid in re ſit,coniectura quæritur: vt illud, ſitne in humano genere ſapientia. Quam autem vim quæque res habeat,definitio explicat: vt ſi quæratur,quid ſit ſapientia. Conſecutio autem tractatur,cùm,quid quanque rem ſequatur,inquiritur: vt illud, ſitne aliquando mentiri boni viri. Redeunt rurſus ad coniecturam, eámque in quattuor genera diſpertiunt.Nā aut quid ſit,quæritur, hoc modo: naturáne ſit ius inter homines, an opinionibus: aut quæ ſit origo cuiuſque rei:vt,quod ſit initium legum,aut rerum publicarum: aut cauſa,& ratio: vt ſi quæratur, cur doctiſsimi homines de maximis rebus diſſentiant:aut de immutatione: vt ſi diſputetur,num interire virtus in homine, aut num in vitium poſsit conuerti. Definitionis autem ſunt diſceptationes, vt cùm quæritur,quid in communi mente quaſi impreſſum ſit: vt ſi diſſeratur, ſdne ſit ius, quod maximæ parti ſit vtile: aut cùm quid cuiuſque ſit proprium,exquiritur: vt, ornatè dicere,propriúmne ſit oratoris, an id etiam aliquis præterea facere poſsit: aut cùm res diſtribuitur in parteis,vt ſi quæratur,quot ſint genera rerum expetendarum,aut,ſintne tria,corporis,animi, externarúmque rerum: aut cùm,quæ forma,& quaſi naturalis nota cuiuſque ſit, deſcribitur: vt ſi quæratur auari ſpecies, ſeditioſi, glorioſi. Conſecutionis autem duo prima quæſtionum genera ponuntur. nam aut ſimplex eſt diſceptatio, vt ſi diſſeratur,expetendáne ſit gloria? aut ex comparatione, laus,an diuitiæ magis expetendæ ſint? Simplicium autem ſunt tres modi, de expetendis fugiendíſue rebus: vt, expetendíne honores ſint? num fugienda paupertas? de æquo,aut iniquo: æquúmne ſit vlciſci iniurias etiam propinquorum? de honeſto aut turpi: vt hoc, ſitne honeſtum gloriæ cauſa mortem obire? Comparationis autem duo ſunt modi: vnus,cùm idémne ſit, an aliquid interſit, quæritur: vt metuere & vereri, rex & tyrannus, aſſentator & amicus: alter, cùm quid præſtet aliud alij, quæritur: vt illud, optimíne cuiuſque ſapientes,án populari laude ducantur? Atque eæ quidem diſceptationes,quæ ad cognitionem referuntur, ſic ferè à doctiſsimis hominibus deſcribuntur. Quæ verò referuntur ad agendum,aut in officij diſceptatione verſantur, quo in genere quid rectum, faciendúmque ſit, quæritur,cui loco,omnis virtutum & vitiorum eſt ſilua ſubiecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda,aut ſedanda, tollendáue tractantur. Huic generi ſubiectæ ſunt cohortationes, obiurgationes, conſolationes, miſerationes, omníſque ad omnem animi motum impulſio, &, ſi ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus ac modis diſceptationum omnium, nihil ſanè ad rem pertinet,ſi qua in re diſcrepauit ab Antonij diuiſione noſtra partitio. Eadem enim ſunt membra in vtriſque diſputationibus, ſed paullo ſecus à me, atque ab illo, partita ac diſtributa. Nunc ad reliqua progrediar, méque ad meum munus penſúmq; reuocabo.Nam ex illis locis,quos expoſuit Antonius,omnia ſunt ad quæque genera quæſtionum, argumenta ſumenda: ſed aliis generibus alij loci magis erunt apti. de quo non tam quia longum eſt,quàm quia perſpicuum,dici nihil eſt neceſſe.Ornatiſsimæ ſunt igitur orationes eæ,quæ latiſsimè vagantur,& à priuata ac ſingulari controuerſia ſe ad vniuerſi generis vim explicandam conferunt & conuertunt, vt ij,qui audiant,natura & genere,& vniuerſa re cognita, de ſingulis reis & criminibus & litibus ſtatuere poſsint. Hanc ad conſuetudinem exercitationis vos adoleſcentes eſt Antonius cohortatus, atque à minutis anguſtíſque concertationibus ad omnem vim varietatémque vos diſſerendi traducendos putauit. Quare non eſt paucorum libellorum hoc munus, vt ij,qui ſcripſerunt de dicendi ratione, arbitrati ſunt, neque Tuſculani,atque huius ambulationis antemeridianæ,aut noſtræ pomeridianæ ſeſsionis. Non enim ſolùm acuenda nobis, neque procudenda lingua eſt,ſed onerandum complendúmque pectus maximarum rerum & plurimarum ſuauitate, copia,varietate. Noſtra eſt enim (ſi modò nos oratores ſumus, ſi in ciuium diſceptationibus,ſi in periculis, ſi in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes ſumus) noſtra eſt,inquam,omnis iſta prudentiæ doctrinæque

næque

næque poſſeſsio, in quam homines quaſi caducam atque vacuam, abundantes ocio, nobis occupatis inuolauerunt: atque etiam aut irridentes oratorem, vt ille in Gorgia Socrates, cauillantur: aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eóſque rhetoricos inſcribunt: quaſi non illa ſint propria rhetorum, quæ ab iiſdem de iuſtitia, de officio, de ciuitatibus inſtituendis & regendis, de omni viuendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniã iam aliunde non poſſumus, ſumenda ſunt nobis ab iis ipſis, à quibus expilati ſumus: dummodo illa ad hanc ciuilem ſcientiam, ad quam pertinent, & quã intuentur, transferamus: neque (vt antè dixi) omnem teramus in his diſcendis rebus ætatem: ſed cùm fonteis viderimus (quos niſi qui celeriter cognorit, nunquam cognoſcet omnino) tum quotieſcunq; opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam eſt aeris acies in naturis hominũ & ingeniis, vt res tantas quiſquam, niſi monſtratas, poſsit videre: neque tanta tamen in rebus obſcuritas, vt eas non penitus acri vir ingenio cernat, ſi modò aſpexerit. In hoc igitur tanto, immenſóque campo cùm liceat oratori vagari liberè, atque vbicunque conſtiterit, conſiſtere in ſuo: facilè ſuppeditat omnis apparatus, ornatúſque dicendi. Rerum enim copia, verborum copiam gignit: &, ſi eſt honeſtas in rebus ipſis, de quibus dicitur, exiſtit ex rei natura quidam ſplendor in verbis. Sit modò is, qui dicet aut ſcribet, inſtitutus liberaliter educatione, doctrináque puerili, & flagret ſtudio, & à natura adiuuetur, & in vniuerſorum generum infinitis diſceptationibus exercitatus, ornatiſsimos ſcriptores oratoréſque ad cognoſcendum, imitãdúmque legerit: næ ille haud ſanè quemadmodum verba ſtruat & illuminet, à magiſtris iſtis requiret. Ita facilè in rerum abũdantia ad orationis ornamenta ſine duce, natura ipſa, ſi modò eſt exercitata, delabetur. Hîc Catulus, Dij immortales, inquit, quantam rerum varietatem, quantum vim, quantam copiam Craſſe complexus es, quantíſque ex anguſtiis oratorem educere auſus es, & in maiorum ſuorum regno collocare! Nanque illos veteres doctores, auctoréſque dicendi nullum genus diſputationis à ſe alienum putaſſe accepimus, ſempérque eſſe in omni orationis genere verſatos: ex quibus Eleus Hippias cum Olympiam veniſſet maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus eſt cuncta pæne audiẽte Græcia, nihil eſſe vlla in arte rerum omnium, quod ipſe neſciret: nec ſolùm has arteis, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continentur, geometriam, muſicam, litterarum cognitionem, & poëtarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quę de rebuſp. diſſeruntur: ſed annulũ quẽ haberet, palliũ quo amictus, ſoccos quibus indutus eſſet, ſe ſua manu confeciſſe. Scilicet nimis hic quidem eſt progreſſus, ſed ex eo ipſo eſt coniectura facilis, quantũ ſibi illi ipſi oratores de præclariſsimis artibus appetierint, qui ne ſordidiores quidẽ repudiarint. Quid de Prodico Ceo, quid de Thraſymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar, quorum vnuſquiſq; plurimum temporibus illis etiam de natura rerũ & diſſeruit & ſcripſit? Ipſe ille Leontinus Gorgias, quo patrono (vt Plato voluit) philoſopho ſuccubuit orator, qui aut non eſt victus vnquam à Socrate, neque ſermo ille Platonis verus eſt: aut ſi eſt victus, eloquentior videlicet fuit & diſertior Socrates, &, vt tu appellas, copioſior & melior orator: ſed hic in illo ipſo Platonis libro, de omni re, quæcunque in diſceptationem quæſtionémque vocaretur, ſe copioſiſsimè dicturũ eſſe profitetur: íſque princeps ex omnibus auſus eſt in conuentu poſcere qua de re quiſque vellet audire. cui tantus honos habitus eſt à Græcia, ſoli vt ex omnibus Delphis non inaurata ſtatua, ſed aurea ſtatueretur. Atque ij, quos nominaui, multíq; præterea ſummi dicendi doctores, vno tempore fuerũt. Ex quibus intelligi poteſt ita ſe rem habere, vt tu Craſſe dicis, oratoríſque nomen apud antiquos in Græcia maiore quadam vel copia vel gloria floruiſſe. Quo quidem magis dubito, tibíne plus laudis, an Græcis vituperationis eſſe tribuendum ſtatuam: cùm tu in alia lingua ac moribus natus, occupatiſsima in ciuitate, vel priuatorum negotiis pæne omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac ſummi imperij gubernatione diſtrictus, tantam vim rerum cognitionémque comprehenderis, eámq; omnẽ cum eius, qui conſilio & oratione in ciuitate valeat, ſcientia atque

exercitatione ſociaris: illi nati in litteris, ardentéſque his ſtudiis, ocio verò diffluentes, non modò nihil acquiſierint, ſed ne relictum quidem, & rraditum, & ſuum conſeruarint. Tum Craſſus, Non in hac, inquit, vna Catule re, ſed in aliis etiam compluribus, diſtributione partium ac ſeparatione magnitudines ſunt artium diminutæ. An ru exiſtimas, cùm eſſet Hippocrates ille Cous, fuiſſe rum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, alios, qui oculis, alios, qui auribus mederenrur? Num geometriam Euclide aur Archimede, num muſicam Damone aut Ariſtoxeno, num ipſas litteras Ariſtophane aur Callimacho tractante, tam diſcerptas fuiſſe, vt nemo genus vniuerſum complecteretur, atque vt alius aliam ſibi partem, in qua elaboraret, ſeponeret? Equidem ſæpe hoc audiui de patre & ſocero meo, noſtros quoque homines, qui excellere ſapientiæ gloria vellent, omnia, quæ quidem tum hæc ciuitas noſſet, ſolitòs eſſe complecti. Meminerant illi Sex. AElium, M. verò Manilium nos etiam vidimus rranſuerſo ambulantem foro: quod erat inſigne, eum, qui id faceret, facere ciuibus omnibus conſilij ſui copiam. ad quos olim & ita ambulanteis, & in ſolio ſedenteis domi, ſic adibatur, non ſolum vt de iure ciuili ad eos, verùm etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negocio referretur. Hæc fuit P. Craſſi illius veteris, hæc T. Coruncanij, hæc proaui generi mei Scipionis prudentiſſimi hominis ſapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunr, vt ad eos, de omnibus diuinis atque humanis rebus referretur: iidémque & in ſenatu, & apud populum, & in cauſis amicorum, & domi, & militiæ conſilium ſuum fidémque præſtabant. Quid enim M. Catoni præter hanc politiſſimam doctrinam tranſmarinam atque aduentitiam defuit? num quia ius ciuile didicerat, cauſas non dicebat? aut quia poterat dicere, iuris ſcientiam negligebat? atquî vtroque in genere & elaborauir, & præſtitit. Num propter hanc ex priuatorum negociis collectam grariam tardior in rep. capeſſenda fuit? Nemo apud populum fortior, nemo melior ſenator, idem facilè optimus imperator: deniq; nihil in hac ciuitate temporibus illis ſciri, diſcíue potuir, quod ille non cùm inueſtigarir & ſcierit, tum etiam conſcripſerit. Nunc contrà plerique ad honores adipiſcendos, & ad remp. gerendam nudi veniunt atque inermes, nulla cognitione rerum, nulla ſcientia ornati. Sin aliquis excellit vnus è multis, effert ſe ſi vnum aliquid affert, aur bellicam virtutem, aut vſum aliquem militarem (quæ ſanè nunc quidem obſoleuerunt) aut iuris ſcientiam (ne eius quidem vniuerſi: nam pontificium quod eſt coniunctum, nemo diſcit) aut eloquētiam, quam in clamore, & in verborum curſu poſitam putant: omnium verò bonarū artium, denique virtutum ipſarum ſocietatem, cognationémq; nō norunr. Sed, vt ad Græcos referā orationē, quibus carere in hoc quidem ſermonis genere non poſſumus (nā vt virtutis à noſtris, ſic doctrinæ ſunt ab illis exempla repetenda) ſeptem fuiſſe dicūtur vno tempore, qui ſapientes & haberentur, & vocarentur. hi omnes præter Mileſium Thalem, ciuitatibus ſuis præfuerunt. Quis doctior iiſdem illis temporibus, aut cuius eloquenria litteris inſtructior fuiſſe traditur, quàm Piſiſtrati, qui primus Homeri libros confuſos antea ſic diſpoſuiſſe dicitur, vt nunc habemus? Non fuit ille quidem ciuibus ſuis vtilis, ſed ita eloquentia floruit, vt litteris doctriuáque præſtaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia ſic accepimus, vt cùm contra voluntatem Athenienſium loqueretur pro ſalute patriæ, ſeuerius tamen idipſum, quod ille contra populareis homines diceret, populare omnibus & iucundum videretur: cuius in labris veteres comici etiam cùm illi maledicerent (quod tum Athenis fieri licebat) lepôrem habitaſſe dixerunt: tantámque in eo vim fuiſſe, vt in eorum mentibus, qui audiſſenr, quaſi aculeos quoſdam relinqueret. Ar hunc non clamator aliquis ad clepſydrā latrare docuerat, ſed, vt accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir ſummus in maximarum rerum ſcientia. Itaque hic doctrina, conſilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuir Athenis & vrbanis eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? ciuitatibus ſuis quidē non boni, ſed certè docti atque eloquentes, nónne Socraticis erant diſputationibus eruditi? Quis Dionem Syracuſium doctrinis om-

nis omnibus expoliuit? non Plato? Atque eum idem ille non linguæ ſolùm, verùm etiam animi ac virtutis magiſter ad liberandam patriam impulit, inſtruxit, armauit. Aliiſne igitur artibus hunc Dionem inſtituit Plato, aliis Iſocrates clariſsimum virum Timotheum Cononis præſtantiſsimi imperatoris filium, ſummum ipſum imperatorem, hominemque doctiſsimum? aut aliis Pythagoreus ille Lyſis Thebanum Epaminondam, haud ſcio an ſummum virum vnum omnis Græciæ? aut Xenophon Ageſilaum, aut Philolaum Architas Tarentinus? aut ipſe Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna vocitata eſt? Equidem non arbitror. Sic enim video, vnam quandam omnium rerum, quæ eſſent homine erudito dignæ, atque eo, qui in repub. vellet excellere, fuiſſe doctrinam: quam, qui accepiſſent, ſi iidem ingenio ad pronunciandum valuiſſent, & ſe ad dicendum quoque non repugnante natura dediſſent, eloquentia præſtitiſſe. Itaque ipſe Ariſtoteles, cùm florere Iſocratem nobilitate diſcipulorum videret, quòd ipſe ſuas diſputationes à cauſis forenſibus & ciuilibus ad inanem ſermonis elegantiam tranſtuliſſet: mutauit repentè totam formam propè diſciplinæ ſuæ, „verſúmq; quendam de Philocteta paullo ſecus dixit. Ille enim turpe ſibi ait eſſe tacere cum barbaris: hic autem, cùm Iſocratem pateretur dicere. Itaque ornauit & illuſtrauit doctrinam illam omnem, rerúmque cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neque verò hoc fugit ſapientiſsimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem acciperit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & eloquendi. Nunc ſiue quis volet, eum philoſophum, qui copiam nobis rerum orationíſque tradat, per me appellet oratorem licet: ſiue hunc oratorem, quem ego dico ſapientiã iunctam habere eloquentiæ, philoſophum appellare malet, non impediam: dummodo hoc conſtet, neque infantiam eius qui rem norit, ſed eam explicare dicendo non queat: neque inſcientiam illius, cui res non ſuppetat, verba non deſint, eſſe laudandam: quorum ſi alterum ſit optandum, malim equidem indiſertam prudentiam, quàm ſtultitiam loquacem. Sin quærimus quid vnum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda eſt: quem ſi patiuntur eundem eſſe philoſophum, ſublata controuerſia eſt: ſin eos diſiungent, hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto ineſt omnis illorum ſcientia, in philoſophorum cognitione non continuò ineſt eloquentia: quæ quamuis contemnatur ab eis, neceſſe eſt tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cùm Craſſus dixiſſet, parumper & ipſe conticuit, & ceteris ſilentium fuit. Tum Cotta, Equidem, inquit, Craſſe, non poſſum queri, quòd mihi videare aliud quiddam, & non id, quod ſuſceperis, diſputaſſe. plus enim aliquanto attuliſti, quàm tibi eſſet tributum à nobis, ac denunciatum. Sed certè & hæ partes fuerunt tuæ, de illuſtranda oratione vt diceres: & eras ipſe iam ingreſſus, atque in quattuor parteis omnem orationis laudem deſcripſeras: cúmque de duabus primis, nobis quidem ſatis, ſed, vt ipſe dicebas, celeriter exigueque dixiſſes, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primùm ornatè, deinde etiam aptè diceremus: quò cùm ingreſſus eſſes, repentè te quaſi quidam æſtus ingenij tui procul à terra abripuit, atque in altum à conſpectu pæne omnium abſtraxit. omnem enim rerum ſcientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidiſti (neque enim fuit tam exigui temporis) ſed apud hos quid profeceris neſcio, me quidem in Academiam totum compuliſti: in qua velim ſit illud, quod ſepè poſuiſti, vt non neceſſe ſit conſumere ætatem, atque vt poſsit is illa omnia cernere, qui tantummodo aſpexerit: ſed etiam ſi eſt aliquanto ſpiſsius, aut ſi ego ſum tardior, profectò nunquam conquieſcam, neque defatigabor ante quàm illorum ancipiteis vias rationéſque & pro omnibus & contra omnia diſputandi percepero.

Tum Cæſar, Vnum, inquit, me ex tuo ſermone maximè, Craſſe, commouit, quòd eum negaſti, qui non citò quid didiciſſet, vnquam omnino poſſe perdiſcere: vt mihi non ſit difficile periclitari, & aut ſtatim percipere iſta, quæ tu verbis ad cælum extuliſti: aut, ſi nō potuerim, tempus non perdere, cùm tamen his noſtris poſsim eſſe contentus. Hîc Sulpicius, Ego verò, inquit, Craſſe, neq; Ariſtotelem iſtum, neque Carneadem, nec philoſo-

phorum quendam deſidero. vel me licet exiſtimes deſperare, poſſe iſta perdiſcere, vel, id quod facio, contemnere. mihi rerum forenſium & communium vulgaris hæc cognitio ſatis magna eſt ad eam, quam ſpecto, eloquentiam, ex qua ipſa tamẽ permulta neſcio: quę tum denique, cùm cauſa aliqua quæ à me dicenda eſt, deſiderat, quæro. Quamobrem niſi fortè es iam defeſſus, & ſi tibi graues non ſumus, refer ad illa te, quæ ad ipſius orationis laudẽ ſplendorémque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non vt deſperarẽ, me eloquentiam conſequi poſſe, ſed vt aliquid addiſcerem. Tum Craſſus, peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas Sulpici. Quis enim de iſto genere non docuit? non inſtituit? non etiam ſcriptum reliquit? ſed geram tibi morẽ, & ea dũtaxat, quæ mihi nota ſunt, breuiter exponam. cenſebo tamen ad eos, qui auctores & inuentores ſunt harum ſanè minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis: quorum primùm nobis ratio ſimpliciter videnda eſt, deinde coniunctè. Nam eſt quidam ornatus orationis, qui ex ſingulis verbis eſt: alius, qui ex continuatis coniunctíſque conſtat. Ergo vtemur verbis aut iis, quæ propria ſunt, & certa quaſi vocabula rerum, pæne vnà nata cum rebus ipſis: aut iis, quæ transferuntur, & quaſi alieno in loco collocantur: aut iis, quæ nouamus & facimus ipſi. In propriis eſt igitur verbis illa laus oratoris, vt abiecta atque obſoleta fugiat, lectis atque illuſtribus vtatur, in quibus plenum quiddam & ſonans ineſſe videatur. Sed in hoc verborum generè propriorum, delectus eſt quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio ponderandus: in quo conſuetudo etiam bene loquendi valet plurimùm. Etiam hoc, quod vulgò de oratoribus ab imperitis dici ſolet, Bonis is verbis, aut aliquis non bonis vtitur: non arte aliqua perpenditur, ſed quodam quaſi naturali ſenſu iudicatur. in quo non magna laus eſt vitare vitium, quanquam id eſt magnum: veruntamen hoc quaſi ſolum quoddam atque fundamentum eſt, verborum vſus & copia bonorum. ſed quid ipſe ædificet orator, & in quo adiungat artem, id eſſe nobis quærendum atque explicandum videtur.

Tria ſunt igitur in verbo ſimplici, quæ orator afferat ad illuſtrandám atque exornandam orationem: aut inuſitatum verbum, aut nouatum, aut tranſlatum. Inuſitata ſunt priſca ferè ac vetuſta, & ab vſu quotidiani ſermonis iamdiu intermiſſa: quæ ſunt poëtarum licentiæ liberiora, quàm noſtræ: ſed tamen raro habet etiam in oratione poëticum aliquod verbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere, vt Cælius, "Qua tempeſtate Pœnus in Italiam vênit: nec prolem, aut ſubolem, aut fari, aut nuncupari: aut, vt tu ſoles Catule, non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco poſitis grandior atque antiquior oratio ſæpe videri ſolet. Nouantur autem verba, quæ ab eo qui dicit ipſo gignuntur ac fiunt, vel coniungendis verbis, vt hæc:

" Tum pauor ſapientiam mihi omnem ex animo expectorat.
" Nunquid verò non vis huius me verſutiloquas malitias:

Videris enim & verſutiloquas, & expectorat, ex coniunctione facta eſſe verba, non nata. Vel ſine coniunctione, vt, illud diſerti ſenis, Dij genitales:
" vt, - bacarum vbertate incuruiſcere.
"

Tertius ille modus transferendi verbi latè patet, quem neceſſitas genuit inopia coacta primò, & anguſtiis: poſt autem delectatio iucunditáſque celebrauit. nam, vt veſtis frigoris depellendi cauſa reperta primò, poſt adhiberi cœpta eſt ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: ſic verbi tranſlatio inſtituta eſt inopiæ cauſa, frequentata delectationis. nam gemmare viteis, luxuriem eſſe in herbis, lætas ſegetes, etiam ruſtici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio poteſt, id tranſlato cùm eſt dictum, illuſtrat id quod intelligi volumus, eius rei, quam alieno verbo poſuimus, ſimilitudo. Ergo hę tranſlationes quaſi mutuationes ſunt, cùm quod non habeas, aliunde ſumas. Illæ paullo audaciores, quæ non inopiam indicant, ſed orationi ſplendoris aliquid arceſſunt: quarum ego quid vobis aut inueniendi rationem, aut genera ponam? Tranſlatio omnis, ſimilitudinis eſt ad verbum vnum contracta breuitas: quod verbum in alieno loco tanquam in ſuo poſi-

ſuo poſitum ſi agnoſcitur, delectat: ſi ſimile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, vt illa omnia, -inhorreſcit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctíſque & nimbûm occæcat nigror,
Flamma inter nubeis coruſcat, cælum tonitru contremit.
Grando miſta imbri largifluo ſubita præcipitans cadit:
Vndique omnes venti erumpunt, ſæui exiſtunt turbines,
Feruit æſtu pelagus - Omnia ferè, quo eſſent clariora, tranſlatis per ſimilitudinem verbis, dicta ſunt. Aut quo ſignificetur magis res tota ſiue facti alicuius, ſiue conſilij: vt ille qui occultãtem rem conſultò, ne id quod ageretur, intelligi poſſet, duobus tranſlatis verbis ſimilitudine ipſa indicat,
Quandoquidem iſte circumueſtit dictis, ſepit ſedulò.

Nonnunquuam etiam breuitas tranſlatione conficitur, vt illud, Si telum manu fûgit. Imprudentia teli emiſsi breuius propriis verbis exponi nõ potuit, quàm eſt vno ſignificata tranſlato. Hoc in genere perſæpe mihi admirandũ videtur, quid ſit quòd omnes trãſlatis & alienis magis delectentur verbis, quàm propriis & ſuis. nam ſi res ſuum nomen, & proprium vocabulum non habet, vt pes in naui, vt nexum, quod per libram agitur, vt in vxore diuortium: neceſsitas cogit, quod non habeas, aliunde ſumere: ſed in ſuorum verbörum maxima copia tamen homines aliena multo magis, ſi ſunt ratione tranſlata, delectant. Id accidere credo vel quòd ingenij ſpecimen eſt quoddam tranſilire ante pedes poſita, & alia longè repetita ſumere: vel quòd is qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat: quæ maxima eſt delectatio: vel quòd ſingulis verbis res, ac totum ſimile, conficitur: vel quòd omnis tranſlatio, quæ quidem ſumta ratione eſt, ad ſenſus ipſos admouetur, maximè oculorum, qui eſt ſenſus acerrimus. Nam & odor vrbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, ſunt deducta à ceteris ſenſibus: illa verò oculorum multo acriora ſunt, quæ ponunt pæne in conſpectu animi, quæ cernere & videre non poſſumus. Nihil eſt enim in rerum natura, cuius nos non in aliis rebus poſsimus vti vocabulo & nomine. Vnde enim ſimile duci poteſt (poteſt autem ex omnibus) indidem verbum vnum, quod ſimilitudinem continet, tranſlatum, lumen afferet orationi. quo in genere primùm fugienda eſt diſsimilitudo: vt,
- Cæli ingentes fornices.

Quamuis ſphæram in ſcenam (vt dicitur) attulerit Ennius, tamen in ſphæra fornicis ſimilitudo non poteſt ineſſe - Viue Vlyſſes dum licet,
Oculis poſtremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete. haberet enim moram ſperantis diutius ſe eſſe victurum: ſed rape. hoc verbum eſt ad id aptatum, quod antè dixerat, -dum licet. Deinde videndum eſt ne longè ſimile ſit ductum. Syrtim patrimonij, ſcopulum libentius dixerim. Charybdim bonorum, voraginem potius. facilius enim ad ea, quæ viſa, quàm ad illa, quæ audita ſunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc vel ſumma laus eſt in verbis transferendis, vt ſenſum feriat id, quod tranſlatum ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum, ad quas animos eorum, qui audient, trahet ſimilitudo. Nolo morte dici Africani caſtratam eſſe remp. Nolo ſtercus curiæ dici Glauciã. quamuis ſit ſimile, tamen eſt in vtroque deformis cogitatio ſimilitudinis. Nolo eſſe aut maius quàm res poſtulet, Tempeſtas comiſſationis: aut minus, comiſſatio tempeſtatis. Nolo eſſe verbum anguſtius id quod tranſlatum ſit, quàm illud proprium, ac ſuum.
- quídnam eſt obſecro? Quid te adiri abnutas?

Melius eſſet, vetas, prohibes, abſterres: quoniam ille dixerat,
Adſta illico iſtic, ne contagio mea - Bonis, vmbráue obſit.

Atque etiam ſi vereare ne paullo durior tranſlatio eſſe videatur, mollienda eſt prepoſito ſæpe verbo: vt ſi olim M. Catone mortuo pupillum ſenatum quis relictum diceret, paullo durius: ſin, vt ita dicam, pupillum, aliquanto mitius eſſet. Etenim verecunda

debet eſſe tranſlatio, vt deducta eſſe in alienum locum,non irrupiſſe: atque vt precariò, non vi veniſſe videatur. Modus autem nullus eſt florentior, in ſingulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non eſt in vno verbo tranſlato,ſed ex pluribus continuatis connectitur, vt aliud dicatur, aliud intelligendum ſit: " - neque patiar iterum

" Ad vnum ſcopulum & telum claſſem Achiuûm offendere. Atque illud,

" Erras,erras:nam exſultantem te,& præfidentem tibi

" Repriment validæ legum habenæ,atque imperij inſiſtent iugo.

Sumta re ſimili,verba eius rei propria deinceps in rem aliam (vt dixi) transferuntur. Eſt hoc magnum ornamentum orationis,in quo obſcuritas fugienda eſt. Etenim ex hoc genere fiunt ea,quæ dicuntur ænigmata. Non eſt autem in verbo modus hic,ſed in oratione,id eſt in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quandam fabricationem habet,ſed in oratione:

" Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris eſt ſumta Africa:neque factum verbum eſt, vt

" - Mare ſaxifragis vndis. neque tranſlatum, vt

" Mollitur mare: ſed ornandi cauſa proprium proprio commutatum,vt

" Deſine Roma tuos hoſteis - &

" - Teſtes ſunt campi magni.

Grauis eſt modus in ornatu orationis, & ſæpe ſumendus: ex quo genere hæc ſunt,Martem belli eſſe communem,Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro vino, Neptunum pro mari, curiam pro ſenatu, campum pro comitiis, togam pro pace, arma ac tela pro bello.Quo item in genere & virtutes & vitia pro ipſis, in quibus illa ſunt, appellantur: Luxuries quam in domum irrupit,& quò auaritia penetrauit, aut, fides valuit, iuſtitia confecit. Videtis profectò genus hoc totum,quum inflexo commutatóque verbo res eadem enunciatur ornatius:cui ſunt finitima illa minus ornata,ſed tamen non ignoranda,cùm intelligi volumus aliquid aut ex parte totum,vt pro ędificiis cùm parietes aut tecta dicimus: aut ex toto partem,vt cum vnam turmam, equitatum populi Ro. dicimus: aut ex vno plures, vt,

" At Romanus homo tamen,etſi res bene geſta eſt,

" Corde ſuo trepidat. aut cùm ex pluribus intelligitur vnus:

" Nos ſumu' Romani,qui fuimus Rutuli.

aut quocunque modo non vt dictum eſt in eo genere intelligitur,ſed vt ſenſum eſt. Abutimur ſæpe etiam verbo,non tam eleganter, quàm in transferendo: ſed etiam ſi licentius, tamen interdum non impudenter:vt cùm grandem orationem pro longa,minutum animum pro paruo dicimus. Verùm illa videtíſne eſſe non verbi,ſed orationis,quæ ex pluribus,vt expoſui,tranſlationibus cõnexa ſunt? hæc autem,quæ aut immutata eſſe dixi,aut aliter intelligenda ac dicerentur,ſunt tranſlata quodammodo. Ita fit,vt omnis ſingulorũ verborum virtus atque laus tribus exiſtat ex rebus:ſi aut vetuſtũ verbum ſit, quod tamen conſuetudo ferre poſsit:aut factũ vel coniunctione,vel nouitate:in quo item eſt auribus cõſuetudiníq; parendum: aut tranſlatum,quod maximè tanquam ſtellis quibuſdam notat & illuminat orationem.Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maximè, collocationem primùm,deinde modum quendam formámque deſiderat. Collocationis eſt componere & ſtruere verba ſic,vt néue aſper eorum concurſus,néue hiulcus ſit,ſed quodammodo coagmentatus & læuis: in quo lepidè ſoceri mei perſonâ luſit is, qui elegantiſsimè id facere potuit, Lucillius:

" Quàm lepidè lexeis compoſtæ? vt teſſerulæ omnes,

" Endo pauimento atque emblemate vermiculato.

quæ cùm dixiſſet in Albutium illudens, ne à me quidem abſtinuit,

" Craſſum habeo generum,ne rhetoricotero' tu ſis.

Quid

Quid ergo iſte Craſſus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? Idem illud ſcilicet, vt & ille voluit, & ego vellem, melius aliquanto, quàm Albutius. verùm in me quidem luſit ille, vt ſolet. Sed eſt tamen hæc collocatio conſeruanda verborum, de qua loquor, quæ iunctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ læuem, quæ æquabiliter fluentem. Id aſſequemini, ſi verba extrema cum conſequentibus primis ita iungetis, vt néue aſperè concurrant, néue vaſtius diducantur. Hanc diligentiam ſubſequitur modus etiam & forma verborum: quod iam vereor ne huic Catulo videatur eſſe puerile. Verſus enim veteres illi propemodum in hac ſoluta oratione, hoc eſt numeros quoſdã nobis eſſe adhibendos putauerunt. Interſpirationis enim, non defatigationis noſtræ: neque librariorum notis, ſed verborum & ſententiarum modo interpunctas clauſulas in orationibus eſſe voluerunt. Idque princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur, vt inconditam antiquorum dicendi conſuetudinem, delectationis atque aurium cauſa (quemadmodum ſcribit diſcipulus eius Naucrates) numeris adſtringeret. Nanque hæc duo, muſici, qui erãt quondam iidem poëtæ, machinati ad voluptatem ſunt, verſum atque cantum: vt & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium ſatietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum cõcluſionẽ, quoad orationis ſeueritas pati poſſit, à poëtica ad eloquentiam traducẽda duxerunt. in quo illud eſt vel maximum, quòd verſus in oratione ſi efficitur coniunctione verborum, vitium eſt: & tamen eam coniunctionem ſicuti verſum numeroſè cadere, & quadrare, & perfici volumus. neque eſt ex multis res vna, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ignaróque diſtinguat, quàm quòd ille rudis inconditè fundit quantum poteſt, & id quod dicit, ſpiritu, non arte determinat: orator autem ſic illigat ſententiam verbis, vt eam numero quodam complectatur & adſtricto, & ſoluto. Nam cùm vinxit modis, & forma: relaxat, & liberat immutatione ordinis, vt verba neque alligata ſint quaſi certa aliqua lege verſus, neque ita ſoluta, vt vagentur. Quonam igitur modo tantum numeris inſiſtemus vt arbitremur nos hanc vim numeroſè dicendi conſequi poſſe? Non eſt res tam difficilis, quàm neceſſaria. Nihil eſt enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facilè ſequatur quocũque ducas, quàm oratio. ex hac verſus, ex eadem diſpares numeri conficiuntur: ex hac eâdem hęc etiam ſoluta variis modis, multorúmque generum oratio. Non enim ſunt alia ſermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad vſum quotidianum, alio ad ſcenam pompámque ſumũtur: ſed ea nos cùm iacentia ſuſtulimus è medio, ſicut molliſſimam ceram ad noſtrum arbitrium formamus & fingimus. Itaque tum graues ſumus, tum ſubtiles, tum medium quiddam tenemus. ſic inſtitutam noſtram ſententiam ſequitur orationis genus: idque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motũ mutatur & vertitur. Sed vt in pleriſque rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa fabricata: ſic in oratione, vt ea, quæ maximam vtilitatem in ſe continerent, eadem plurimùm haberent vel dignitatis, vel ſæpe etiam venuſtatis. Incolumitatis ac ſalutis omnium cauſa videmus hunc ſtatum eſſe huius totius mundi atque naturæ, rotundum vt cælum, terráque vt media ſit, eáque ſua vi nutúque teneatur: ſol vt circunferatur, vt accedat ad brumale ſignum, & inde ſenſim aſcendat in diuerſam partem, vt luna acceſſu & receſſu ſuo ſolis lumen accipiat: vt eâdem ſpatia quinque ſtellæ diſpari motu, curſúque conficiant. hæc tantam habent vim, vt paullùm immutata, cohærere non poſſint: tantam pulchritudinem, vt nulla ſpecies ne excogitari quidem poſſit ornatior. Referte nunc animum ad hominum vel etiam ceterarum animantium formam & figuram. nullam partem corporis ſine aliqua neceſſitate affictam, totámque formam quaſi perfectam reperietis arte, non caſu. Quid? in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia ſunt denique, niſi ad ſuam retinendam conſeruandámque naturam, nuſquam tamen eſt vlla pars, niſi venuſta. linquamus naturam, arteíſque videamus. Quid tam in nauigio neceſſarium, quàm latera, quàm carina, quàm prora, quàm puppis, quàm antennæ, quàm vela, quam mali, quàm reliqua? quæ tamen hanc habent in ſpecie venuſtatem, vt non ſolùm

ſalutis, ſed etiam voluptatis cauſa inuenta eſſe videantur. Columnæ & templa,& porticus ſuſtinent. tamen habent nō plus vtilitatis,quàm dignitatis. Capitolij faſtigium illud, & ceterarum ædium,non venuſtas, ſed neceſsitas ipſa fabricata eſt. Nam cùm eſſet habita ratio,quemadmodum ex vtraque parte tecti aqua delaberetur, vtilitatem templi faſtigij dignitas conſecuta eſt: vt etiam ſi in cælum Capitolium extolleretur, vbi imber eſſe non poſſet, nullam ſine faſtigio dignitatem habiturum fuiſſe videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, vt vtilitatem ac propè neceſsitatē ſuauitas quædam ac lepos conſequatur. clauſulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclusio, atque anguſtiæ ſpiritus attulerunt. Id inuentum eſt ita ſuaue,vt ſi cui ſit infinitus ſpiritus datus,tamen eum perpetuare verba nolimus. Id enim noſtris auribus gratum eſt inuentum,quod hominum lateribus non tolerabile ſolùm, ſed etiam facile eſſe poſſet. Longiſsima eſt igitur complexio verborum,quæ volui vno ſpiritu poteſt.ſed hic naturæ modus eſt,artis alius.Nam cùm ſint numeri plures, iambum & trochæum frequentem ſegregat ab oratore Ariſtoteles, Catule,veſter: qui natura tamen incurrunt ipſi in orationem, ſermonémq; noſtrum: ſed ſunt inſignes percuſsiones eorum numerorum,& minuti pedes. Quare plurimùm ad heroos nos pedes dactylum,& anapęſtum, & ſpondéum inuitat: in quo impunè progredi licet duos duntaxat pedes,aut paullo plus,ne planè in verſum aut ſimilitudinem verſuum incidamus. Aliæ ſunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuadorum verborum ſatis decorè cadunt. Probatur autem ab eodem illo maximè pæan,qui eſt duplex. nam aut à longa oritur, quam tres breues conſequuntur:vt hæc verba,definite, incipite,comprimite: aut à breuibus deinceps tribus extrema producta, atque longa: ſicut illa ſunt, domuerant,ſonipedes. Atque illi philoſopho ordiri placet à ſuperiore pæane,poſteriore finire. Eſt autem pean hic poſterior non ſyllabarum numero, ſed aurium menſura, quarū eſt acrius iudicium & certius, par ferè cretico,qui eſt ex longa,& breui,& longa:vt,

“ Quid petam præſidij,aut exſequar? quóue nunc.

A quo numero exorſus eſt Fannius: “ Si Quirites minas illius. Hunc ille clauſulis aptiorem putat:quas vult longa plerunque ſyllaba terminari. Neque verò hæc tam acrem curam diligentiámque deſiderant, quàm eſt illa poëtarum, quos neceſsitas cogit,& ipſi numeri ac modi ſic verba verſu includere,vt nihil ſit ne ſpiritu quidem minimo breuius aut longius, quàm neceſſe eſt. Liberior eſt oratio,& planè, vt dicitur, ſic eſt verè ſoluta, non vt fugiat tamen,aut erret, ſed vt ſine vinculis ſibi ipſa moderetur. Nanque ego illud aſſentior Theophraſto, qui putat orationem, quæ quidem ſit polita atque facta quodammodo,non adſtrictè, ſed remiſsius numeroſam eſſe oportere. Etenim ſicut ille ſuſpicatur, ex illis modis, quibus hic vſitatus verſus efficitur, poſt anapæſtus procerior quidam numerus effloruit,inde ille licentior & diuitior fluxit dithyrambus, cuius membra & pedes, vt ait idem, ſunt in omni locupleti oratione diffuſa. &,ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis atque vocibus,quod habet quaſdam impreſsiones, & quod metiri poſſumus interuallis æqualibus, rectè genus hoc numerorum, dummodo ne continuum ſit, in orationis laude ponetur. Nam ſi rudis & indocta putanda eſt illa ſine interuallis loquacitas perennis & profluens: quid eſt aliud cauſæ,cur repudietur,niſi quòd hominum vocem natura modulatur ipſa?quod fieri,niſi ineſſet numerus in voce,non poſſet. numerus autem in continuatione nullus eſt. diſtinctio, & æqualium & ſæpe variorum interuallorum percuſsio, numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quòd interuallis diſtinguntur,notare poſsumus: in amni præcipitante non poſſumus. Quòd ſi continuatio verborum hæc ſoluta multo eſt aptior atque iucundior, ſi eſt articulis, membríſque diſtincta,quàm ſi continuata ac producta: membra illa modificata eſſe debebunt: quæ ſi in extremo breuiora ſunt, infringitur ille quaſi verborum ambitus. Sic enim has orationis conuerſiones Græci nominant. Quare aut paria eſſe debent poſteriora ſuperioribus, & extrema primis: aut, quod etiam eſt melius & iucundius, longiora. Atque hæc

quidem

quidem ab iis philoſophis, quos tu maximè diligis Catule, dicta ſunt, quòd eo ſæpius teſtificor, vt auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus: aut quid diſputatione iſta afferri poteſt elegantius, aut omnino dici ſubtilius? Atenim vereor, inquit Craſſus, ne hæc aut difficiliora iſtis ad perſequendum eſſe videantur, aut, quia non traduntur in vulgari iſta diſciplina, non ea maiora ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Craſſe, ſi aut me, aut horum quenquam putas à te hæc opera quotidiana & peruagata exſpectare. iſta quæ dicis, dici volumus, neque tam dici, quàm iſto modo dici: neque tibi hoc pro me ſolùm, ſed pro his omnibus ſine vlla dubitatione reſpondeo. Ego verò, inquit Antonius, inuêni tandem, quem negaram in eo quem ſcripſi libello, me inueniſſe, eloquentem: ſed eò te ne laudandi quidem cauſa interpellaui, ne quid de hoc tam exiguo ſermonis tui tempore, verbo vno meo deminueretur. Hanc igitur, Craſſus inquit, ad legem, cùm exercitatione, tum ſtilo, qui & alia, & hoc maximè ornat ac limat, formanda vobis oratio eſt. neque tamen hoc tanti laboris eſt, quanti videtur: nec ſunt hæc rhythmicorum ac muſicorum acerrima norma dirigenda: & efficiendum eſt illud modò vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne inſiſtat interius, ne excurrat longius, vt membris diſtinguatur, vt conuerſiones habeat abſolutas. Neque ſemper vtendum eſt perpetuitate, & quaſi cõuerſione verborùm: ſed ſæpe carpenda membris minutioribus oratio eſt: quæ tamen ipſa membra ſunt numeris vincienda. Neque vos pæan, aut herous ille conturbet: ipſi occurrent orationi: ipſi, inquam, ſe offerent, & reſpondebunt non vocati. conſuetudo modò illa ſit ſcribendi atque dicendi, vt ſententiæ verbis finiantur, verborúmque coniunctio naſcatur à proceris numeris ac liberis, maximeq́; heroo, aut pæane priore, aut cretico, ſed variè diſtinctéq; conſidat. Notatur enim maximè ſimilitudo in cõquieſcendo: & ſi primi & poſtremi illi pedes ſunt hac ratione ſeruati, medij poſſunt latêre: modò ne circuitus ipſe verborũ ſit, aut breuior, quàm aures exſpectent, aut longior quàm vires atque anima patiatur. Clauſulas autem diligentius etiam ſeruandas eſſe arbitror, quàm ſuperiora, quòd in his maximè perfectio atque abſolutio iudicatur. Nam verſus æquè prima & media & extrema pars attenditur: qui debilitatur in quacunque ſit parte titubatum. In oratione autem prima pauci cernunt, poſtrema plerique: quæ quoniam appârent & intelliguntur, varianda ſunt, ne aut animorum iudiciis repudientur, aut aurium ſatietate. Duo enim, aut tres ſunt ferè extremi ſeruandi & notandi pedes, ſi modò non breuiora & præciſa erunt ſuperiora: quos aut chorios, aut heroos, aut alternos eſſe oportebit, aut pæanem illum poſteriorem, quem Ariſtoteles probat, aut ei parem creticum. Horum viciſsitudines efficient, vt neque ij ſatientur, qui audient, faſtidio ſimilitudinis: neq; nos id quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quòd ſi Antipater ille Sidonius, quem tu probè Catule meminiſti, ſolitus eſt verſus hexametros, alióſque variis modis, atque numeris fundere ex tempore, tantúmque hominis ingenioſi ac memoris valuit exercitatio, vt, cùm ſe mente ac voluntate coniciſſet in verſum, verba ſequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione & conſuetudine adhibita conſequemur? Illud autem nequis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet: cùm in omni genere, tum in hoc ipſo magna quædam eſt vis incredibiliſque naturæ. Omnes enim tacito quodam ſenſu ſine vlla arte aut ratione, quæ ſint in artibus ac rationibus, recta ac praua, diiudicant: idque cùm faciunt in picturis, & in ſignis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent inſtrumenti, tum multo oſtendunt magis in verborum, numerorum, vocumque iudicio, quòd ea ſunt in communibus infixa ſenſibus, neque earum rerum quẽquam funditus natura voluit eſſe expertem. Itaque non ſolùm verbis arte poſitis mouentur omnes, verumetiam numeris ac vocibus. Quotus enim quiſque eſt, qui teneat artem numerorum, ac modorum? At in his ſi paullum modò offenſum eſt, vt aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, vt à multitudine & populo non modò cateruæ atque conuentus, ſed

etiam ipſi ſibi ſinguli diſcrepantes eiiciantur? Mirabile eſt, cùm plurimum in faciendo interſit inter doctum & rudem, quàm non multùm differat in iudicando. Ars enim cùm à natura profecta ſit, niſi naturam moueat ac delectet, nihil ſanè egiſſe videatur. Nihil eſt autem tam cognatum mentibus noſtris, quàm numeri atque voces: quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & langueſcimus, & ad hilaritatem & triſtitiam ſæpe deducimur: quorum illa ſumma vis carminibus eſt aptior & cantibus, non neglecta, vt mihi videtur, à Numa rege doctiſsimo, maioribúſque noſtris, vt epularum ſollennium fides ac tibiæ, Saliorúnque verſus indicant: maximè autem à Græcia vetere celebrata: quibus vtinam, ſimilibuſque de rebus diſputari, quàm de puerilibus his verborum tranſlationibus maluiſſetis. Verùm vt in verſu vulgus, ſi eſt peccatum, videt: ſic ſi quid in noſtra oratione claudicat, ſentit: ſed poëtæ non ignoſcit, nobis concedit, tacitè tamen omnes non eſſe illud quod diximus, aptum perfectumque cernũt. Itaque illi veteres, ſicut hodie etiam nonnullos videmus, cùm circuitum & quaſi orbem verborum conficere non poſſent (nam id quidem nuper vel poſſe vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli ſingula etiam verba numeroſè dicebant: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen, vt & illa eſſent paria quæ dicerent, & æqualibus interſpirationibus vterentur. Expoſui ferè, vt potui, quæ maximè ad ornatum orationis pertinere arbitrabar, dixi enim de ſingulorum laude verborum, dixi de coniunctione eorum, dixi de numero atque forma. Sed ſi habitum etiam orationis, & quaſi colorem aliquem requiritis, eſt & plena quædam, ſed tamen teres: & tenuis, non ſine neruis ac viribus, & ea quæ particeps vtriuſque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris inſidêre quidam venuſtatis non fuco illitus, ſed ſanguine diffuſus debet color. rum denique nobis hic orator ita conformandus eſt & verbis & ſententiis, vt, quẽadmodum qui vtuntur armis aut palæſtra, non ſolùm ſibi vitandi aut feriendi rationem eſſe habendam putant, ſed etiam vt cum venuſtate moueantur: ſic verbis quidem ad aptam compoſitionem & decentiam, ſententiis verò ad grauitatem orationis vtatur. Formantur autem & verba & ſententiæ pæne innumerabiliter: quod ſatis ſcio notum eſſe vobis: ſed inter conformationem verborum, & ſententiarum hoc intereſt, quòd verborum tollitur venuſtas, ſi verba mutaris: ſententiarum permanet, quibuſcunque verbis vti velis. Quod quidem vos etſi facitis, tamen admonendos puto, nequid eſſe aliud oratoris puteris, quod quidem ſit egregium atque mirabile, niſi in ſingulis verbis illa tria tenere, vt tranſlatis vtamur frequenter, interdum que factis, raró autem etiam peruetuſtis: in perpetua autem oratione, cùm & coniunctionis læuitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum eſt quaſi luminibus diſtinguenda & frequentanda omnis ratio ſententiarum, atque verborum. Nam & cõmoratio vna in re permultum mouet, & illuſtris explanatio, rerúmque, quaſi gerãtur, ſub aſpectũ pæne ſubiectio, quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illuſtrandum id quod exponitur, & ad amplificandum: vt iis qui audient, illud quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum eſſe videatur: & huic contraria præciſio, & plus ad intelligendum quàm dixeris, ſignificatio, & diſtinctè conciſa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illuſio, à præceptis Cæſaris non abhorrens: & ab re non lõga degreſsio, in qua cùm fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concinnus eſſe debebit: propoſitióq; quid ſis dicturus, & ab eo quod eſt dictum, ſeiunctio: & reditus ad propoſitũ: & iteratio: & rationis apta concluſio: tũ augendi minuendíue cauſa, veritatis ſuperlatio atque traiectio: & rogatio: atque huic finitima quaſi percunctatio, expoſitióque ſententiæ ſuæ: tum illa quæ maximè quaſi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac ſignificantis diſsimulatio: quæ eſt periucunda, cùm in oratione, non contentione, ſed ſermone tractatur: deinde dubitatio: tum diſtributio: tum correctio vel antè, vel pòſt quàm dixeris, vel cùm aliquid à te ipſo reiicias: præmunitio eſt etiam ad id quod aggrediare: & reiectio in alium: communicatio, quæ eſt quaſi cum iis ipſis, apud quos dicas, deliberatio: morum ac vitæ imitatio vel in perſonis, vel ſine illis, ma-

gnum

gnum quoddam habens ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maximè: ſæpe autem etiam ad commouendos: perſonarum ficta inductio, vel grauiſſimum lumen augendi: deſcriptio: erroris inductio: & ad hilaritatem impulſio: antè occupatio: tum duo illa, quæ maximè mouent, ſimilitudo & exemplum: digeſtio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, vox quædam libera, atque etiam effrenatior augendi cauſa: iracundia, obiurgatio, promiſſio, deprecatio, obſecratio, declinatio breuis à propoſito, non vt ſuperior illa degreſſio: purgatio, conciliatio, læſio, optatio, atque execratio. His ferè luminibus illuſtrant orationem ſententiæ. Orationis autẽ ipſius tanquam armorum eſt vel ad vſum comminatio, & quaſi petitio, vel ad venuſtatem ipſa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, lepôrem aliâs: & paullum immutatum verbum atque deflexum, & eiuſdem verbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuerſio: & in eadem verba impetus, & concurſio, & adiunctio, & progreſſio, & eiuſdem verbi crebrius poſiti quędã diſtinctio, & reuocatio verbi, & illa quæ ſimiliter deſinunt, aut quæ cadunt ſimiliter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ ſunt inter ſe ſimilia. Eſt etiam gradatio quædam, & conuerſio, & verborum concinna tranſgreſſio, & contrarium, & diſſolutum, & declinatio, & reprehenſio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula, & ad propoſitum ſubiecta ratio, & item in diſtributis ſuppoſita ratio, & permiſſio, & rurſum alia dubitatio, & improuiſum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & diſputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & ſibi ipſi reſponſio, & immutatio, & diſiunctio, & ordo, & relatio, & degreſſio, & circumſcriptio. hæc enim ſunt ferè, atque horum ſimilia, vel plura etiam eſſe poſſunt, quæ ſententiarum, orationem, verborúmque conformationibus illuminent. Quæ quidem te Craſſe video, inquit Cotta, quòd nota eſſe nobis putes, ſine definitionibus & ſine exemplis effudiſſe. Ego verò, inquit Craſſus, ne illa quidem quæ ſuprà dixi, noua vobis eſſe arbittabar, ſed voluntati veſtrûm omnium parui. His autem de rebus ſol me ille admonuit vt breuior eſſem, qui ipſe iam præcipitans, me qnoque hæc præcipitem pęne euoluere coegit. Sed eſt tamen huius generis demonſtratio, & doctrina ipſa vulgaris: vſus autem grauiſſimus, & in hoc toto dicendi ſtudio difficillimus. Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, ſi non ſunt omnes patefacti, at certè commonſtrati loci: nunc quid aptum ſit, hoc eſt, quid maximè deceat in oratione, videamus. quanquam id quidẽ perſpicuum eſt, non omni cauſæ, nec auditori, neque perſonæ, neque tempori congruere orationis vnum genus. Nam & cauſæ capitis alium quendam verborum ſonum requirunt, alium rerum priuatarum atque paruarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud ſermones: aliud conſolatio, aliud obiurgatio, aliud diſputatio, aliud hiſtoria deſiderat. Rèfert etiam qui audiant: ſenatus, an populus, an iudices: frequentes, an pauci, an ſinguli: & quales ipſi quoque oratores, qua ſint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus, pacis, an belli: feſtinationis an ocij. Itaque hoc loco nihil ſanè eſt, quod præcipi poſſe videatur, niſi vt figuram orationis plenioris & tenuioris, & item illius mediocris, ad id quod agimus, accommodatam deligamus. ornamentis enim iiſdem vti ferè licebit, aliàs contentius, aliàs ſummiſſius: omníque in re poſſe quod deceat facere, artis & naturæ eſt: ſcire quid, quandóque deceat, prudentiæ. Sed hæc ipſa omnia perinde ſunt, vt aguntur. Actio, inquam, in dicendo vna dominatur: ſine hac ſummus orator eſſe in numero nullo poteſt: mediocris hac inſtructus ſummos ſæpe ſuperare. Huic primas dediſſe Demoſthenes dicitnr, cùm rogaretur quid in dicendo eſſet primum: huic ſecundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Aeſchine dictum videri ſolet, qui cum propter ignominiam iudicij ceſſiſſet Athenis, & ſe Rhodũ contuliſſet, rogatus à Rhodiis, legiſſe fertur orationem illam egregiam, quam in Cteſiphontem contra Demoſthenem dixerat: qua perlecta petitum eſt ab eo poſtridie, vt legeret illam etiam, quæ erat contrà à Demoſthene pro Cteſiphonte edita: quam cùm ſua-

uiſsima & maxima voce legiſſet, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, ſi audiſſetis ipſum? Ex quo ſatis ſignificauit quantum eſſet in actione, qui orationem eandem aliam eſſe putaret, actore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu Catule melius meminiſti, quod me puero tantopere efferretur? “Quò me miſer conferam? quò vertam? In capitoliúmne? at fratris ſanguine redundat. An domum? matrémne vt miſeram, lamentantemque videam & abiectam? Quæ ſic ab illo acta eſſe conſtabat, oculis, voce, geſtu, inimici vt lacrymas tenere non poſſent. Hæc eò dico pluribus, quòd genus hoc totum oratores, qui ſunt veritatis ipſius actores reliquerunt: imitatores autem veritatis hiſtriones occupauerunt. Ac ſine dubio in omni re vincit imitationem veritas: ſed ea ſi ſatis in actione efficeret ipſa per ſeſe, arte profectò non egeremus. verùm quia animi permotio, quæ maximè aut declaranda, aut imitanda eſt actione, perturbata ſæpe ita eſt, vt obſcuretur, atque pæne obruatur, diſcutienda ſunt ea, quæ obſcurant: & ea quæ ſunt eminentia & promta, ſumenda. Omnis enim motus animi ſuum quendam à natura habet vultum, & ſonum, & geſtum: totúmque corpus hominis, & eius omnis vultus, omnéſque voces, vt nerui in fidibus, ita ſonant, vt à motu animi quoque ſunt pulſæ. Nam voces, vt chordæ ſunt intentæ, quę ad quenque tactum reſpondeant, acuta, grauis: cita, tarda: magna, parua: quas tamen inter omneis eſt ſuo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa ſunt ab his delapſa plura genera, lene, aſperum: contractum, diffuſum: continenti ſpiritu, intermiſſo: fractum, ſciſſum: flexo ſono, recto: attenuatum, inflatum. Nullum eſt enim horum omnium generum, quod non arte ac moderatione tractetur. hi ſunt actori, vt pictori, expoſiti ad variandum colores. Aliud enim vocis genus iracundia ſibi ſumit, acutum, incitatum, crebrò incidens,

“ Ipſe hortatur me frater, vt meos mâlis miſer
“ Mandem natos: - & ea quæ tu dudum Antoni protuliſti,
“ Segregare abs te auſus, - &,
“ Ecquis hoc animum aduertit? vincite: - & Atreus ferè totus.

Aliud miſeratio ac mæror: flexibile, plenum, interruptum, flebili voce:

“ Quò nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
“ Domum paternam, Peliæne ad filias? & illa,
“ O pater, ô patria, ô Priami domus. & quæ ſequuntur:
“ Hæc omnia vidi inflammari,
“ Priamo vi vitam euitari.

Aliud metus: demiſſum, & hæſitans, & abiectum:

“ Multi' modis ſum circumuentus, morbo, exſulio, atque inopia:
“ Tum pauor ſapientiam mihi omnem ex animo expectorat,
“ Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum & necem:
“ Quæ nemo eſt tam firmo ingenio, aut tanta confidentia,
“ Quin refugiat timido ſanguen, atque exalbeſcat metu.

Aliud vis: contentum, vehemens, imminens quadam incitatione grauitatis:

“ Iterum Thyeſtes mecum altercatum venit,
“ Iterum iam aggreditur me, & quietum exſuſcitat,
“ Maior mihi moles, maius miſcendum eſt malum,
“ Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Aliud voluptas: effuſum, lene, tenerum, hilaratum, ac remiſſum:

“ Sed mihi cùm tetulit ille coronam ob collocandas nuptias,
“ Tibi ferebat: cùm ſimulabat ſeſe eam alteri dare,
“ Tunc ad te ludibundu' doctè & delicatè detulit.

Aliud moleſtia ſine commiſeratione: graue quiddam, & vno preſſu ac ſono obductum:

“ Qua tempeſtate Paris Helenam, innuptis ſibi iunxit nuptiis,
“ Ego tum grauida fui expletis iam ferè ad pariendum menſibus.

Per idem

Per idem propè tempus Polydorum Hecuba partu poſtremo parit. Omneis autem hos motus ſubſequi debet geſtus, non hic verba exprimens ſcenicus, ſed vniuerſam rem & ſententiam, non demonſtratione, ſed ſignificatione declarans; laterum inflexione hac forti ac virili: non ab ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam à palæſtra. Manus autem minus arguta, digitis ſubſequens verba, non exprimens: brachium procerius proiectum, quaſi quoddã telũ orationis: ſupploſio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore ſunt omnia. In eo autem ipſo dominatus eſt omnis oculorum: quo melius noſtri illi ſenes, qui perſonatum ne Roſcium quidem magnopere laudabant. Animi eſt enim omnis actio, & imago animi vultus eſt, indices oculi. Nam hæc eſt vna pars corporis, quæ, quot animi motus ſunt, tot ſignificationes & commutationes poſsit efficere: neque verò eſt quiſquam, qui eadem contuens, efficiat. Theophraſtus quidem Tauriſcum quendam dixit actorem auerſum ſolitum eſſe dicere, qui in agendo contuens aliquid, pronunciaret. Quare oculorum eſt magna moderatio. nam oris non eſt nimiùm mutanda ſpecies, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Oculi ſunt, quorum tum intentione, tum remiſsione, tum coniectu, tum hilaritate, motus animorum ſignificemus aptè cum genere ipſo orationis. Eſt enim actio quaſi ſermo corporis: quo magis menti congruens eſſe debet. Oculos autem natura nobis, vt equo aut leoni iubas, caudam, aureis, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac noſtra actione ſecundum vocem vultus valet. is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ ſunt actionis, ineſt quædam vis à natura data. quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maximè commouētur. Verba enim neminem mouent, niſi eum, qui eiuſdem linguæ ſocietate coniunctus eſt: ſententiæque ſæpe acutæ, non acutorum hominum ſenſus prætereuolant: actio quæ præ ſe motum animi fert, omneis mouet: iiſdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iiſdem notis & in aliis agnoſcunt, & in ſe ipſi indicant. Ad actionis autem vſum atque laudem, maximã ſine dubio partem vox obtinet: quæ primùm eſt optanda nobis: deinde quæcunque erit, ea tuenda: de quo illud iam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci ſeruiatur: equidem magnopere cenſeo ſeruiendum. ſed illud videtur ab huius noſtri ſermonis officio non abhorrere, quòd, vt dixi paullo antè, plurimis in rebus, quòd maximè eſt vtile, id neſcio quo pacto etiam decet maximè. Nam ad vocem in dicendo tuendam nihil eſt vtilius, quàm crebra mutatio: nihil pernicioſius, quàm effuſa ſine intermiſsione contentio. Quid? ad aureis noſtras, & actionis ſuauitatem, quid eſt viciſsitudine & varietate & commutatione aptius? Itaque idem Gracchus, quod potes audire Catule ex Licinio cliente tuo litterato homine, quem ſeruum ſibi ille habuit ad manum, cùm eburneola ſolitus eſt habere fiſtula, qui ſtaret occultè poſt ipſum cùm concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum ſonum, quo illum aut remiſſum excitaret, aut à contentione reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus, & ſæpe ſum admiratus hominis cùm diligentiam, tum etiam doctrinam & ſcientiam. Ego verò, inquit Craſſus, ac doleo quidem, illos viros in eam fraudem in repub. eſſe delapſos: quanquam ea tela texitur, & ea incitatur in ciuitate ratio viuendi, ac poſteritati oſtenditur, vt eorum ciuium, quos noſtri patres non tulerunt, iam ſimileis habere cupiamus. Mitte obſecro, inquit, Craſſe, Iulius, ſermonem iſtum, & te ad Gracchi fiſtulam refer, cuius ego nondum planè rationem intelligo. In omni voce, inquit Craſſus, eſt quiddam medium, ſed ſuum cuique voci. hinc gradatim aſcendere vocem, vtile & ſuaue eſt. Nam à principio clamare, agreſte quiddam eſt: ſed illud idem ad firmandam vocem eſt ſalutare. deinde eſt quoddam contentionis extremum, quod tamen inferius eſt, quàm acutiſsimus clamor: quò te fiſtula progredi non ſinet, & tamen ab ipſa contentione reuocabit. Eſt item contrà quiddam in remiſsione grauiſsimum, ad quod tanquam ſonorum gradibus deſcenditur. Hæc varietas, & hic per omneis ſonos vocis curſus, & ſe tuebitur, & actioni afferet ſuauitatem: ſed fiſtulatorem domi relinquetis, ſenſum huius

conſuetudinis vobiſcum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non vt volui, ſed vt me temporis anguſtię coegerunt. ſcitum eſt enim, cauſam conferre in tēpus, cùm afferre plura, ſi cupias, non queas. Tu verò, inquit Catulus, collegiſti omnia, quantum ego poſſum iudicare, ita diuinitus, vt non à Græcis didiciſſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe videare. Me quidem iſtius ſermonis participem factum eſſe gaudeo, ac vellem, vt meus gener ſodalis tuus Hortenſius affuiſſet: quem quidem ego confido, omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Craſſus, Fore dicis? inquit. ego verò eſſe iam iudico, & tum iudicaui, cùm me conſule in ſenatu cauſam defendit Africæ, nupérque etiam magis cùm pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem rectè vides Catule. nihil enim iſti adoleſcenti neque à natura, neque à doctrina deeſſe ſentio: quo magis eſt tibi Cotta & tibi Sulpici vigilandum ac laborandum. non enim ille mediocris orator veſtræ quaſi ſuccreſcit ætati, ſed & ingenio peracri, & ſtudio flagranti, & doctrina eximia, & memoria ſingulari: cui quanquam faueo, tamen illum ætati ſuæ præſtare cupio: vobis verò illum tanto minorem præcurrere vix honeſtum eſt. Sed iam ſurgamus, inquit, nóſque curemus, & aliquando ab hac contentione diſputationis animos noſtros, curáque laxemus.

M. TVLLII CICERONIS DE CLARIS ORATORIBVS

Liber, qui dicitur Brutus.

CVM è Cilicia decedens Rhodum veniſſem, & eò mihi de Q. Hortenſij morte eſſet allatum, opinione omnium maiorem animo cepi dolorem. Nam & amico amiſſo, cùm conſuetudine iucunda, tum multorum officiorum coniunctione me priuatum videbam, & interitu talis auguris dignitatem noſtri collegij deminutam dolebam: qua in cogitatione & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo iuratus iudicium dignitatis meæ fecerat: & inauguratum ab eodem: ex quo augurum inſtitutis parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam moleſtiam, quòd magna bonorum, ſapientiúmque ciuium penuria, vir egregius, coniunctiſsimúſque mecum conſiliorum omnium ſocietate, alieniſsimo reip. tempore exſtinctus, & auctoritatis & prudentiæ ſuæ triſte nobis deſiderium reliquerat: dolebámque quòd non, vt plerique putabant, aduerſarium aut obtrectatorem laudum mearum, ſed ſocium potius & conſortem glorioſi laboris amiſeram. Etenim ſi in leuiorum artium ſtudio memoriæ proditum eſt, poëtas nobileis poëtarum æqualium mortem doluiſſe: quo tandem animo eius interitum ferre debui, cum quo certare erat glorioſius, quàm omnino aduerſarium non habere? cùm præſertim non modò nunquam ſit aut illius à me curſus impeditus, aut ab illo meus, ſed contrà ſemper alter ab altero adiutus & communicando, & monendo, & fauendo. Sed quoniā perpetua quadam felicitate vſus ille ceſsit è vita, ſuo magis, quàm ſuorum ciuium tempore, & tum occidit, cum lugere facilius remp. poſſet, ſi viueret, quàm iuuare: vixíſque tam diu, quàm licuit in ciuitate bene beatéque viuere: noſtro incommodo detrimentóque, ſi eſt ita neceſſe, doleamus: illius verò mortis opportunitatem beneuolētia potius, quàm miſericordia proſequamur, vt, quotieſcunque de clariſsimo & beatiſsimo viro cogitemus, illum potius,

potius, quàm noſmetipſos, diligere videamur. Nã ſi id dolemus, quòd eo iam frui nobis non licet, noſtrum eſt id malum, quod modicè feramus, ne id non ad amicitiã, ſed ad domeſticam vtilitatem referre videamur: ſin tanquam illi ipſi acerbitatis aliquid accide rit, angimur: ſummam eius felicitatem non ſatis grato animo interpretamur. Etenim ſi viueret Q. Hortenſius, cetera fortaſſe deſideraret vnà cum reliquis bonis & fortibus ciuibus: hunc aut præter ceteros, aut cum paucis ſuſtineret dolorem, cùm forum populi Rom. quod fuiſſet quaſi theatrum illius ingenij, voce erudita, & Romanis, Græcíſque auribus digna, ſpoliatum atque orbatum videret. Equidem angor animo, non conſilii, non ingenij, non auctoritatis armis egere remp. quæ didiceram tractare, quibúſque me aſſuefeceram, quæque erant propria cùm præſtantis in rep. viri, tum bene moratæ & bene conſtitutę ciuitatis. Quòd ſi fuit in repub. tempus vllum, cùm extorquere arma poſ-ſet è manibus iratorum ciuium boni ciuis auctoritas & oratio, tum profectò fuit, cùm patrocinium pacis excluſum eſt aut errore hominum, aut timore. Ita nobiſmetipſis accidit, vt, quanquam eſſent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quòd, quo tempore ætas noſtra perfuncta rebus ampliſsimis tanquam in portum confugere deberet non inertiæ, neque deſidiæ, ſed ocij moderati atque honeſti: cúmque ipſa oratio iam noſtra caneſceret, haberétque ſuam quandam maturitatem, & quaſi ſenectutem, tum arma ſunt ea ſumta, quibus illi ipſi, qui didicerãt eis vti glorioſè, quemadmodũ ſalutariter vterentur, non reperiebant. Itaque ij mihi vidẽtur fortunatè beatéq; vixiſſe, cùm in ceteris ciuitatibus, tum maximè in noſtra, quibus cùm auctoritate, rerúmque geſtarum gloria, tum etiam ſapientiæ laude perfrui licuit. Quorum memoria & recordatio io maximis noſtris grauiſsimiſque curis iucunda ſanè fuit, cùm in eam nuper ex ſermone quodam incidiſſemus. Nam cùm inambularem in xyſto, & eſſem ocioſus domi, M. ad me Brutus, vt conſueuerat, cum T. Pomponio venerat, homines cùm inter ſe coniuncti, tum mihi ita cari, itáque iucundi, vt eorum aſpectu omnis, quæ me angebat de repub. cura conſederit. Quos poſtquàm ſalutaui, Quid vos, inquam, Brute & Attice, nunc? quid tandem noui? Nihil ſanè, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo vénimus, vt de repub. eſſet ſilentium, & aliquid audiremus potius ex te, quàm te afficeremus vlla moleſtia. Vos verò, inquam, Attice, & præſentem me cura leuatis, & abſenti magna ſolatia dediſtis. nam veſtris primùm litteris recreatus, me ad priſtina ſtudia reuocaui. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epiſtolam, quam ad te Brutus miſit ex Aſia, qua mihi viſus eſt, & monere te prudenter, & conſolari amiciſsimè. Rectè, inquam, eſt viſus. nam me iſtis ſcito litteris ex diuturna perturbatione totius valetudinis tanquam ad aſpiciendam lucem eſſe reuocatum. Atque, vt poſt Cannenſem illam calamitatem primùm Marcelli ad Nolã prœlio populus ſe Ro. erexit, poſteáq; proſperæ res deinceps multæ conſecutæ ſunt: ſic poſt rerum noſtrarũ, & cõmunium grauiſsimos caſus nihil ante epiſtolam Bruti mihi áccidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte ſollicitudines alleuaret meas. Tum Brutus, Volui id quidem efficere certè, & capio magnum fructum, ſi quidem quod volui, tanta in re conſecutus ſum: ſed ſcire cupio quæ te Attici litteræ delectauerint. Iſtæ verò, inquam, Brute non modò delectationem mihi, ſed etiam, vt ſpero, ſalutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quódnam tandem genus iſtuc tam præclarum litterarum fuit? An mihi potuit, inquam, eſſe aut gratior vlla ſalutatio, aut ad hoc tempus aptior, quàm illius libri, quo me hic affatus quaſi iacentem excitauit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iſte omnem rerum memoriam breuiter, &, vt mihi quidem viſum eſt, perdiligenter complexus eſt? Iſtum ipſum, inquã, Brute dico librum mihi ſaluti fuiſſe.

Tum Atticus, Optatiſsimum mihi quidem eſt, quod dicis: ſed quid tandem habuit liber iſte, quod tibi aut nouum, aut tanto vſui poſſet eſſe? Ille verò & noua, inquam, mihi quidem multa, & eam vtilitatem, quam requirebam: vt explicatis ordinibus tẽporum, vno in conſpectu omnia viderem: quæ cum ſtudioſè tractare cœpiſſem, ipſa mihi

tractatio litterarum ſalutaris fuit,admonuitque, Pomponi, vt à te ipſo ſumerem aliquid ad me reficiendum, téque remunerandũ,ſi non pari, at grato tamen munere: quanquam illud Heſiodium laudatur à doctis, quod eadem menſura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, ſi poſsis. Ego autem voluntatem tibi profectò remetiar, ſed rem ipſam nondum poſſe videor: ídque,vt ignoſcas, à te peto. Nec enim ex nouis(vt agricolæ ſolent) fructibus eſt,vnde tibi reddam quod accepi: ſic omnis fœtus repreſſus,exuſtúſque ſiti flos veteris vbertatis exaruit: nec ex cónditis, qui iacent in tenebris & ad quos omnis nobis aditus, qui pæne ſolis patuit, obſtructus eſt. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto & derelicto ſolo: quod ita diligenter colemus,vt impendiis etiam augere poſsimus largitatem tui muneris, modò idem noſter animus efficere poſsit, quod ager,qui pòſt quàm multos annos quieuit, vberiores efferre fruges ſolet. Tum ille,Ego verò & exſpectabo ea,quæ polliceris,nec exigam niſi tuo commodo, & erunt mihi pergrata ſi ſolueris. Mihi quoque, inquit Brutus, & exſpectanda ſunt ea, quæ Attico polliceris, & fortaſſe ego à te huius voluntarius procurator petam, quod ipſe, cui debes, ſe incommodo exacturum negat. At verò, inquam, tibi ego Brute non ſoluam, niſi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio ſit, petiturum. Non mehercule,inquit, tibi repromittere iſtuc quidem auſus ſim. nam hunc qui negat,video flagitatorem non illum quidem tibi moleſtũ, ſed aſsiduum tamen & acrem fore. Tum Pomponius, Ego verò,inquit,Brutum nihil mentiri puto. Videor enim iam te auſurus eſſe appellare, quoniam longo interuallo modò primùm animaduerti paullo te hilariorem. Itaque quoniam id quod mihi deberetur, ſe exacturum profeſſus eſt,quod huic debes, ego à te peto. Quídnam id? inquam. Vt ſcribas,inquit,aliquid. iampridem enim conticuerunt tuæ litteræ. Nam vt illos de repub. libros edidiſti, nihil à te ſane poſteà accepimus: eiſque noſmetipſi ad rerum noſtrarum memoriam comprehendendam impulſi,atque incenſi ſumus. Sed illa cum poteris,atque vt poſsis,rogo. Nunc verò, inquit, ſi es animo vacuo,expone nobis,quod quærimus. Quídnam eſt id? inquam. Quod mihi nuper in Tuſculano inchoauiſti de oratoribus,quãdo eſſe cœpiſſent,qui etiam & quales fuiſſent. Quem ego ſermonem cùm ad Brutum tuum,vel noſtrum potius detuliſſem, magnopere hic audire ſe velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cùm te ſciremus eſſe vacuũ. Quare ſi tibi eſt commodum,ede illa,quę cœperas & Bruto & mihi. Ego verò, inquam, ſi potero, faciam vobis ſatis. Poteris, inquit. relaxa modò paullum animum, aut ſanè(ſi potes) libera. Nempe igitur hinc tum Pomponi ductus eſt ſermo, quòd erat à me mentio facta, cauſam Deiotari fideliſsimi atque optimi regis ornatiſsimè & copioſiſsimè à Bruto me audiſſe defenſam. ſcio,inquit,ab iſto initio tractũ eſſe ſermonẽ,téque Bruti dolentem vicem, quaſi defleuiſſe iudiciorum vaſtitatem, & fori. Feci, inquam, iſtuc quidem,& ſæpe facio. Nam mihi Brute in te intuenti, crebrò in mentem venit vereri, ecquódnam curriculũ aliquando ſit habitura tua & natura admirabilis,& exquiſita doctrina,& ſingularis induſtria. Cùm enim in maximis cauſis verſatus eſſes, & cùm tibi ætas noſtra iam cederet,faſceíſque ſummitteret,ſubitò in ciuitate cùm alia ceciderunt, tum etiam ea ipſa de qua diſputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille, Ceterarum rerum cauſa, inquit, iſtuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus & gloria, quàm ſtudium ipſum,exercitatióque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præſertim tam ſtudioſo. Etenim dicere bene nemo poteſt, niſi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ veræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quiſquam poteſt. Præclarè, inquam, Brute dicis: eóque magis iſta dicendi laude delector, quòd cetera, quæ ſunt quondam habita in ciuitate pulcherrima; nemo eſt tam humilis, qui ſe non aut poſſe adipiſci, aut adeptum putet: eloquentem neminem video factum eſſe victoria. Sed quo facilius ſermo explicetur, ſedentes, ſi videtur, agamus. Cùm idem placuiſſet illis, tum in pratulo propter Platonis ſtatuam conſedimus. Hîc ego, Laudare igitur eloquentiam, & quan-

ta vis

ta vis ſit eius, expromere; quantámque iis, qui ſint eam conſecuti, dignitatem afferat, neque propoſitum nobis eſt hoc loco, neque neceſſarium. Hoc verò ſine vlla dubitatione confirmauerim, ſiue illa arte pariatur aliqua, ſiue exercitatione quadam, ſiue natura, rem vnam eſſe omnium difficillimam. Quibus enim ex quinque rebus conſtare dicitur, earum vnaquæque eſt ars ipſa magna per ſeſe. Quare quinque artium concurſus maximarum, quantam vim, quantámque difficultatem habeat, exiſtimari poteſt. Teſtis eſt Græcia, quæ cùm eloquentiæ ſtudio ſit incenſa, iamdiúque excellat in ea, præſtetque ceteris, tamen omneis arteis vetuſtiores habet, & multo antè non inuentas ſolùm, ſed etiam perſectas, quàm hæc eſt à Græcis elaborata dicendi vis, atque copia. in quá cùm intueor, maximè mihi occurrunt, Attice, & quaſi lucent Athenæ tuæ, qua in vrbe primùm ſe orator extulit, primúmque etiam monumentis & litteris oratio eſt cœpta mandari: tamen ante Periclem, cuius ſcripta quædam feruntut, & Thucydidem, qui non naſcentibus Athenis, ſed iam adultis ſuerunt, littera nulla eſt, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris eſſe videatur. Quanquá opinio eſt & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Piſiſtratum, & paullo ſeuiorem etiam Solonem, poſteáque Cliſthenem, multum, vt temporibus illis, valuiſſe dicendo. Poſt hanc ætatem aliquot annis, vt ex Atticis monumentis poteſt perſpici, Themiſtocles ſuit, quem conſtat cùm prudentia, tum etiam eloquentia præſtitiſſe. Pòſt Pericles, qui cùm floreret omni genere virtutis, hac tamen ſuit laude clariſsimus. Cleonem etiam temporibus illis turbulentum illum quidem ciuem, ſed tamen eloquentem conſtat fuiſſe. Huic ætati ſuppares Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicẽdi genus viguerit, ex Thucydidi ſcriptis, qui ipſe tum fuit, intelligi maximè poteſt. grandes erant verbis, crebri ſententiis, cópreſſione rerum breues, & ob eam ipſam cauſam interdum ſubobſcuri. Sed vt intellectum eſt quantam vim haberet accurata & ſacta quodammodo oratio, tum etiam magiſtri dicendi multi ſubitò exſtiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thraſymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Chius, Hippias Eleus, in honore magno ſuit, alíique multi temporibus eiſdem docere ſe profitebantur, arrogantibus ſanè verbis, quemadmodum cauſa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri ſuperior poſſet. Iis oppoſuit ſeſe Socrates, qui ſubtilitate quadam diſputandi refellere eorum inſtituta ſolebat verbis. Huius ex vberrimis ſermonibus exſtiterunt doctiſsimi viri: primúmque tum philoſophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquiot, ſed hæc in qua de bonis rebus & malis, déque hominum vita & moribus diſputatur, inuenta dicitur. quod quoniam genus ab hoc quod propoſuimus, abhorret, philoſophos aliud in tempus reiiciamus: ad oratores, à quibus degreſsi ſumus, reuertamur. Exſtitit igitur iam ſenibus illis, quos paullo antè diximus, Iſocrates (cuius domus cunctæ Græciæ quaſi ludus quidam patuit, atque officina dicendi) magnus orator, & perſectus magiſter, quanquàm forenſi luce caruit, intráque parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo iudicio eſt poſtea conſecutus. is & ipſe ſcripſit multa præclarè, & docuit alios: & cùm cetera melius quàm ſuperiores, tum primus intellexit, etiam in ſoluta oratione, dum verſum effugeres, modum tamen & numerum quendam oportere ſeruari. Ante hunc enim verborum quaſi ſtructura, & quædam ad numerum concluſio nulla erat: aut, ſiquando erat, non apparebat, eam dedita opera eſſe quæſitam: quæ forſitan laus ſit: veruntamen natura magis tunc, caſúque nonnunquá, quàm aut ratione aliqua, aut obſeruatione fiebat. Ipſa enim natuta circunſcriptione quadam verborum cõprehendit concludítque ſententiam: quæ cùm aptis conſtricta verbis eſt, cadit etiam plerumque numeroſè. Nam & aures ipſæ quid plenum, quid inane ſit, iudicant, & ſpiritu quaſi neceſsitate aliqua verborum comprehenſio terminatur: in quo non modò defici, ſed etiá laborare turpe eſt. Tum fuit Lyſias, ipſe quidem in cauſis forenſibus non verſatus, ſed egregiè ſubtilis ſcriptor atque elegans, quem iam propè audeas oratorem perfectum dicere. nam planè quidem perfectũ, & cui nihil admodũ deſit, Demoſthenẽ facilè dixeris. Nihil acutè inueniri potuit in eis cauſis, quas

ſcripſit,nihil(vt ita dicam) ſubdolè,nihil verſutè, quod ille non viderit : nihil ſubtiliter dici,nihil preſsè , nihil enucleatè, quo fieri poſsit aliquid limatius : nihil contra grande, nihil incitatum,nibil ornatum vel verborum grauitate, vel ſententiarum , quo quicquã eſſet elatius . Huic Hiperides proximus , & AEſchines fuit, & Lycurgus , & Dinarchus, & is, cuius nulla exſtant ſcripta , Demades, aliíque complures. Hæc enim ætas effudit hanc copiam , &, vt opinio mea fert , ſuccus ille & ſanguis incorruptus vſque ad hanc ætatem oratorum fuit,in qua naturalis ineſſet, non fucatus nitor. Phalereus enim ſucceſſit eis ſenibus adoleſcens, eruditiſsimus ille quidem horum omnium, ſed non tam armis inſtitutus, quàm palæſtra. itaque delectabat magis Athenienſeis,quàm inflammabat. proceſſerat enim in ſolem & puluerem,non vt è militari tabernaculo , ſed vt è Theophraſti doctiſsimi hominis vmbraculis. Hic primus inflexit orationem,& eam mollem tenerámque reddidit:& ſuauis,ſicut fuit,videri maluit,quàm grauis : ſed ſuauitate ea,qua perfunderet animos,nõ qua perfringeret: & tantùm vt memoriã concinnitatis ſuæ,non(quemadmodum de Pericle ſcripſit Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum,à quibus eſſet auditus. Vidéſne igitur vt in ea ipſa vrbe,in qua & nata & alta ſit eloquentia,quàm ea ſerò prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis ætatem & Piſiſtrati,de nullo vt diſerto memoriæ proditum eſt. At hi quidem, vt populi Ro. ætas eſt, ſenes : vt Athenienſium ſæcula numerantur , adoleſcentes debent videri. Nam etſi Seruio Tullo regnante viguerunt, tamen multo diutius Athenæ iam erant, quàm eſt Roma ad hodiernum diem : nec tamen dubito quin habuerit vim magnam ſemper oratio. Neque enim iam Troicis temporibus tantùm laudis in dicendo Vlyſsi tribuiſſet Homerus , & Neſtori , quorum alterum vim habere voluit , alterum ſuauitatem , niſi iam tum eſſet honos eloquentiæ: neque ipſe poëta hic tam idem ornatus in dicendo , ac planè orator fuiſſet: cuius etſi incerta ſint tempora,tamen annis multis fuit ante Romulũ:ſiquidem non infra ſuperiorem Lycurgum fuit,à quo eſt diſciplina Lacedæmoniorum aſtricta legibus. Sed ſtudium eius generis,maiórque vis agnoſcitur in Piſiſtrato. Denique hũc proximo ſæculo Themiſtocles inſecutus eſt, vt apud nos,perãtiquus: vt apud Athenienſeis, non ita ſanè vetus. Fuit enim regnante iam Græcia , noſtra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata . nam bellum Volſcorum illud grauiſsimum , cui Coriolanus exſul interfuit, eodem ferè tempore,quo Perſarum bellum, fuit,ſimiliſque fortuna clariſsimorum virorum. Siquidem vterque cùm ciuis egregius fuiſſet,populi ingrati pulſus iniuria, ſe ad hoſteis contulit, conatúmque iracundiæ ſuæ morte ſedauit. nam etſi aliter eſt apud te Attice de Coriolano , concede tamen,vt huic generi mortis potius aſſentiar. At ille ridens, Tuo verò , inquit , arbitratu , quoniam quidem conceſſum eſt rhetoribus ementiri in hiſtoriis , vt aliquid dicere poſsint argutius. Vt enim tu nunc de Coriolano, ſic Clitarchus,ſic Stratocles de Themiſtocle finxit. Nam quẽ Thucydides, qui & Athenienſis erat, & ſummo loco natus,ſummúſque vir,& paullo ætate poſterior, tantùm mortuum ſcripſit , & in Attica clàm humatum,addidit fuiſſe ſuſpicionem veneno ſibi conciuiſſe mortem : hunc iſti aiunt, cùm taurum immolauiſſet, excepiſſe ſanguinem patera , & eo epoto mortuum concidiſſe. Hanc enim mortem rhetoricè & tragicè ornare potuerunt:illa mors vulgaris nullam pręebebat materiem ad ornatum. Quare quoniam tibi ita quadrat,omnia fuiſſe in Themiſtocle paria & in Coriolano, paterã quoque à me ſumas licet. præbebo etiam hoſtiam , vt Coriolanus ſit planè alter Themiſtocles.

Homerus, multis annis fuit ante Romulum. 25.

Themistocles, et Coriolanus. 27:

Sit ſanè, inquam , vt lubet de iſto : & ego cautius poſthac hiſtoriam attingam te audiente , quem rerum Romanarum auctorem laudare poſſum religioſiſsimum . Sed tum ferè Pericles Xantippi filius, de quo antè dixi , primus adhibuit doctrinam : quæ quanquam tum nulla erat dicendi,tamen ab Anaxagora Phyſico eruditus,exercitationẽ mentis à reconditis abſtruſiſque rebus ad cauſas forenſeis populareíſque facilè traduxerat. Huius ſuauitate maximè hilaratæ ſunt Athenæ:huius vbertatẽ & copiam admiratæ,eiuſdem vim dicendi,terrorémque timuerunt. Hęc igitur ætas prima Athenis oratorem pro-

Coriolanus, alter Themistocles fuit.

pè

pè perfectum tulit. Nec enim in conſtituentibus rempub. nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis, naſci cupiditas dicendi ſolet. Pacis eſt comes, ociíque ſocia, & iam bene conſtitutæ ciuitatis quaſi alumna quædam eloquentia. Itaque ait Ariſtoteles, cùm ſublatis in Sicilia tyrannis res priuatæ longo interuallo iudiciis repeterentur, tum primùm (quòd eſſet acuta illa gens, & controuerſa natura) artem & præcepta Siculos Coracem & Tiſiam conſcripſiſſe. nam antea neminem ſolitum via nec arte, ſed accuratè tamen, & de ſcripto pleroſque dicere: ſcriptáſque fuiſſe & paratas à Protagora rerum illuſtrium diſputationes, quæ nunc communes appellãtur loci. Quod idem feciſſe Gorgiam, cùm ſingularum rerum laudes vituperationéſque conſcripſiſſet: quòd iudicaret hoc oratoris maximè proprium, rem augere poſſe laudando, vituperandóque rurſus affligere. Huic Antiphontem Rhamnuſium ſimilia quædam habuiſſe conſcripta, quo neminem vnquam melius vllam orauiſſe capitis cauſam, cùm ſe ipſe defenderet, ſe audiente locuples auctor ſcripſit Thucydides. Nam Lyſiam primò profiteri ſolitum artem eſſe dicendi: deinde quòd Theodorus eſſet in arte ſubtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eum ſcribere aliis cœpiſſe, artem remouiſſe. Similiter Iſocratem primò artem dicendi eſſe negauiſſe, ſcribere autem aliis ſolitum orationes, quibus in iudiciis vterentur: ſed cùm ex eo (quia quaſi committeret contra legem, quo quis in iudicio circumueniretur) ſæpe ipſe in iudicium vocaretur: orationes aliis deſtitiſſe ſcribere, totúmque ſe ad arteis componendas transtuliſſe. Et Græciæ quidem oratorum partus atque fonteis vides, ad noſtrorum annalium rationem veteres, ad ipſorum ſanè recenteis. Nam antequàm delectata eſt Athenienſium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domeſticis, & in bellicis rebus effecerat. Hoc autem ſtudium non erat commune Græciæ, ſed proptium Athenarum. Quis enim aut Argiuum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum ſcit fuiſſe temporibus illis? niſi quid de Epaminonda docto homine ſuſpicari libet. Lacedæmonium verò vſque ad hoc tempus audiui fuiſſe neminem. Menelaum ipſum dulcem illum quidem tradidit Homerus, ſed pauca dicentem. Breuitas autem laus eſt interdum in aliqua parte dicendi, in vniuerſa eloquentia laudem non habet. At verò extra Græciam magna dicendi ſtudia fuerunt, maximíque huic laudi habiti honores illuſtre oratorum nomen teddiderunt. Nam vt ſemel è Piræeo eloquentia euecta eſt, omneis peragrauit inſulas, atque ita peregrinata tota Aſia eſt, vt ſe externis oblineret moribus, omnémque illam Atticæ dictionis quaſi ſanitatem perderet, ac loqui pęne dediſceret. Hinc Aſiatici oratores non contemnendi illi quidem nec celeritate, nec copia: ſed parum preſsi, & nimis redundantes: Rhodij ſaniores, & Atticorum ſimiliores. Sed de Græcis hactenus. etenim hæc ipſa forſitan fuerunt non neceſſaria. Tum Brutus, Iſta verò, inquit, quàm neceſſaria fuerint, non facilè dixerim: iucunda certè mihi fuerunt, neque ſolùm non longa, ſed etiam breuiora, quàm vellem. Optimè inquam: ſed veniamus ad noſtros, de quibus difficile eſt plus intelligere, quàm quantum ex monumentis ſuſpicari licet. Quis enim putet aut celeritatem ingenij L. Iunio Bruto illi nobilitatis veſtræ principi defuiſſe? qui de matre ſuauianda ex oraculo Apollinis tam acutè argutéque coniecerit? qui ſummam prudentiam ſimulatione ſtultitiæ texerit? qui potentiſsimum regem, clariſsimi regis filium expulerit, ciuitatémq; perpetuo dominatu liberatã magiſtratibus annuis, legibus, iudiciiſq; deuinxerit? qui collegæ ſuo imperium abrogauerit, vt è ciuitate regalis nominis memoriam tolleret? quod certè effici non potuiſſet, niſi eſſet oratione perſuaſum. Videmus item paucis annis poſt reges exactos, cùm plebes propè ripam Anienis ad tertium milliarium conſediſſet, eúmq; montem, qui ſacer appellatus eſt, occupauiſſet, M. Valerium dictatorem dicendo ſedauiſſe diſcordias, eíque ob eam rem honores ampliſsimos habitos, & eum primum ob eã ipſam cauſam Maximum eſſe appellatum. Ne L. Valerium quidẽ Potitũ arbitror non aliquid potuiſſe dicẽdo, qui poſt decemuiralem inuidiã plebẽ in pattes incitatam, legibus & cõcionibus ſuis mitigauerit. Poſſumus Appium Claudiũ ſuſpi-

cari diſertum, quia ſenatum iamiam inclinatum, à Pyrrhi pace reuocauerit. Poſſumus C. Fabricium, quia ſit ad Pyrrhum de captiuis recuperandis miſſus orator: T. Coruncanium, quòd ex pontificum commentariis longè plurimum ingenio valuiſſe videatur: M'. Curium, quòd is tribunus pleb. interrege Appio Cæco diſerto homine comitia contra leges habente, cùm de plebe conſulem non accipiebat, patres antè auctores fieri coëgerit: quod fuerit permagnum, nondum lege Menia lata. Licet aliquid etiam de M. Popilli ingenio ſuſpicari, qui cùm cos. eſſet, eodémque tempore ſacrificium publicum cum læna faceret, quòd erat flamen Carmentalis, plebei contra patres concitatione & ſeditione nunciata, vt erat læna amictus, ita venit in concionem, ſeditionémque cùm auctoritate, tum oratione ſedauit. ſed eos oratores habitos eſſe, aut omnino tũ vllum eloquentiæ præmium fuiſſe, nihil ſanè mihi legiſſe videor: tantummodo coniectura ducor ad ſuſpicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus pleb. legem de agro Gallico & Piceno viritim diuidendo tulerit, qui cos. apud Traſimenum ſit interfectus, ad populum valuiſſe dicendo. Q. etiam Fabius Maximus Verrucoſus orator habitus eſt temporibus illis: & Q. Metellus, is, qui bello Punico ſecundo cum L. Veturio Philone conſul fuit. Quem verò extet, & de quo ſit memoriæ proditum eloquentẽ fuiſſe, & ita eſſe habitum, primus eſt M. Cornelius Cethegus, cuius eloquentiæ eſt auctor, & idoneus quidem mea ſententia, Q. Ennius, præſertim cùm & ipſe eum audiuerit, & ſcribat de mortuo: ex quo nulla ſuſpicio eſt, amicitiæ cauſa eſſe mẽtitum. Eſt igitur ſic apud illum in nono (vt opinor) annali,

« Additur orator Corneliu' ſuauiloquenti
« Ore Cethegus Marcu' Tuditano collega
« Marci filius, - & oratorem appellat, & ſuauiloquentiam tribuit: quæ nunc quidem non tam eſt in pleriſque. latrant enim iam quidem oratores, non loquuntur: ſed eſt ea laus eloquentiæ certè maxima.
« - is dictus popularibus olim,
« Qui tum viuebant homines, atque æuum agitabant,
« Flos delibatus populi. - Probè verò. Vt enim hominis decus ingenium: ſic ingenij ipſius lumen eſt eloquentia: qua virum excellentem præclarè tum illi homines florem populi eſſe dixerunt, - ſuadæque medulla. quam πειθὼ vocant Græci, cuius effector eſt orator, hanc ſuadam appellauit Ennius. eius autem Cethegum medullam fuiſſe vult, vt, quam deam in Pericli labris ſcripſit Eupolis ſeſſitauiſſe, huius hìc medullam noſtrum oratorem fuiſſe dixerit. At hic Cethegus cos. cum P. Tuditano fuit bello Punico ſecundo, quæſtórque his conſulibus M. Cato, planè annis CXL ante me conſulem: & id ipſum niſi vnius eſſet Ennij teſtimonio cognitum, hunc vetuſtas, vt alios fortaſſe multos, obliuione obruiſſet. Illius autem ætatis qui ſermo fuerit, ex Næuianis ſcriptis intelligi poteſt. His enim conſulibus, vt in veteribus commentariis ſcriptum eſt, Næuius eſt mortuus. quanquam Varro noſter diligentiſſimus inueſtigator antiquitatis putat in hoc erratum, vitámque Næuij producit longius. Nam Plautus P. Claudio, L. Porcio cos. quattuor annis poſt Næuij mortem, viginti poſt illos, quos ante dixi, cos. mortuus eſt, Catone cenſore. Hunc igitur Cethegum conſecutus eſt ætate Cato, qui annis IX, poſt eum fuit cos. eum nos vt perueterem habemus, qui L. Marcio, M. Mamilio coss. mortuus eſt annis LXXXIIII ipſis ante me conſulem. Nec verò habeo quenquam antiquiorem, cuius quidem ſcripta proferenda putem, niſi quem Appij Cæci oratio hæc ipſa de Pyrrho, & nonnullæ mortuorum laudationes fortè delectant: & hercules hæ quidem extant. Ipſæ enim familiæ ſua quaſi ornamenta ac monumenta ſeruabant & ad vſum, ſi quis eiuſdem generis occidiſſet, & ad memoriam laudum domeſticarum, & ad illuſtrandam nobilitatem ſuam. quanquam his laudationibus hiſtoria rerum noſtrarum eſt facta mendoſior. Multa enim ſcripta ſunt in eis, quæ facta non ſunt, falſi triumphi, plures conſulatus, genera etiam falſa, & à plebe tranſitiones, cùm homines hu-

miliores

miliores in alienum eiuſdem nominis infunderentur genus : vt ſi ego me à M. Tullio eſſe dicerem, qui patricius cum Ser.Sulpicio Cos. anno decimo poſt exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minus multæ ferè ſunt, quàm Attici Lyſiæ, cuius arbitror plurimas eſſe. Eſt enim Atticus, quoniam certè Athenis eſt & natus, & mortuus, & functus omni ciuium munere. quanquam Timæus eum quaſi Licinia & Mucia lege repetit Syracuſas: & quodammodo eſt nonnulla in his etiam inter ipſos ſimilitudo. acuti ſunt, elegantes, faceti, breues. Sed ille Græcus ab omni laude felicior. habet enim certos ſui ſtudioſos, qui non tam habitus corporis opimos, quàm gracilitates conſectentur: quos, valetudo modò bona ſit, tenuitas ipſa delectat. quanquam in Lyſia ſunt ſæpe etiam lacerti, ſic vt fieri valentius nihil poſſit: verùm eſt certè genere toto ſtrigoſior. ſed habet tamen ſuos laudatores, qui hac ipſa eius ſubtilitate admodum gaudeant. Catonem verò quis noſtrorum oratorum, qui quidem nunc ſunt, legit? aut quis nouit omnino? At quem virum, dij boni! mitto ciuem, aut ſenatorem, aut imperatorem. oratorem enim hoc loco quærimus. Quis illo grauior in laudando? acerbior in vituperando? in ſententiis argutior? in docendo, ediſſerendóque ſubtilior? Refertæ ſunt orationes amplius centum quinquaginta, (quas quidem adhuc inuenerim, & legerim) & verbis & rebus illuſtribus. licet ex his eligant ea, quæ notatione & laude digna ſint: omnes oratoriæ virtutes in eis reperientur. Iam verò Origines eius quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic deſunt, ſicuti multis iam ante ſæculis & Philiſto Syracuſio, & ipſi Thucydidi. Nam vt horum conciſis ſententiis, interdum etiam non ſatis apertis, officit Theopompus elatione atque altitudine orationis ſuæ, quod idem Lyſiæ Demoſthenes: ſic Catonis luminibus obſtruxit hæc poſteriorum quaſi exaggerata altius oratio. Sed & in noſtris inſcientia eſt, quòd ij ipſi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eáque ſubtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone ne nouerunt quidem: Hyperidæ volunt eſſe, & Lyſiæ: laudo. ſed cur nolunt Catones? Attico genere dicendi ſe gaudere dicunt. ſapienter id quidem, atque vtinam imitarentur, nec oſſa ſolùm, ſed etam ſanguinem. gratum eſt tamen quod volunt. Cur igitur Lyſias & Hyperides amatur, cùm penitus ignoretur Cato? Antiquior eſt huius ſermo, & quædam horridiora verba. Ita enim tum loquebantur. Id muta, quod tum ille non potuit: adde numeros, vt aptior ſit oratio: ipſa verba compone, & quaſi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitauerunt: iam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, ſi verborum immutationibus vtantur, quos appellant τρόπους: & ſententiarum, orationíſque formis, quæ vocant σχήματα. non veriſimile eſt quàm ſit in vtroque genere & creber & diſtinctus Cato. Nec verò ignoro nondum eſſe ſatis politum hunc oratorem, & quærendum eſſe aliquid perfectius: quippe cùm ita ſit ad noſtrorum temporum rationem vetus, vt nullius ſcriptum extet dignum quidem lectione, quod ſit antiquius: ſed maiore honore in omnibus artibus, quàm in hac vna dicendi verſatur antiquitas. Quis enim eorum, qui hæc minora animaduertunt, non intelligit, Canachi ſigna rigidiora eſſe, quàm vt imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, ſed tamen molliora, quàm Canachi. Nondum Myronis ſatis ad veritatem adducta, iam tamen quæ non dubites pulchra dicere. Pulchriora etiam Polycleti, & iam planè perfecta, vt mihi quidem videri ſolent. Similis in pictura ratio eſt, in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum qui non ſunt vſi plus quàm quattuor coloribus, formas & lineamenta laudamus. At in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle, iam perfecta ſunt omnia, & neſcio an reliquis in rebus omnibus idem eueniat. Nihil eſt enim ſimul & inuentum & perfectum. Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetæ: quod ex eis carminibus intelligi poteſt, quæ apud illum & in Phæacum & in procorum epulis canuntur. Quid, noſtri veteres verſus vbi ſunt,

“ quos olim Fauni, vateſque canebant?
Cùm neque Muſarum ſcopulos quiſquam ſuperarat,

« Nec dicti ſtudioſus erat : -

« Ante hunc. ait ipſe de ſe, nec mentitur in gloriando. ſic enim ſeſe res habet. nam & Odyſſea Latina eſt, ſic tanquam opus aliquod Dædali : & Liuianæ fabulæ non ſatis dignæ, quæ iterum legantur. Atque hic eſt Liuius, qui primus fabulam C. Clodio Cæci filio, & M.Tuditano Coſs. docuit, anno ipſo antè quàm natus eſt Ennius, poſt Romam conditam autem CCCC. X. vt hic ait, quem nos ſequimur. eſt enim inter ſcriptores de numero annorum controuerſia. Accius autem à Q. Maximo quintùm conſule captum Tarento ſcripſit Liuium annis XXX, poſtquàm eum fabulam docuiſſe & Atticus ſcribit, & nos in antiquis commentariis inuenimus : docuiſſe autem fabulam annis pòſt XI, C.Cornelio, Q. Minutio Coſs. ludis Iuuentatis, quos Salinator Senenſi prœlio vouerat. In quo tantus error Accij fuit, vt his Coſs. XL. annos natus Ennius fuerit: cui cùm æqualis fuerit Liuius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quàm ij, qui multas docuerant ante hos Coſs. & Plautus & Næuius. Hæc ſi minus apta videntur huic ſermoni Brute, Attico aſsigna, qui me inflammauit ſtudio illuſtrium hominum ætates & tempora perſequendi. Ego verò, inquit Brutus, & delector iſta quaſi notatione temporum, & ad id quod inſtituiſti, oratorum genera diſtinguere ætatibus, iſtam diligentiam eſſe accommodatam puto. Rectè, inquam, Brute intelligis, atque vtinam extarent illa carmina, quæ multis ſæclis ante ſuam ætatem in epulis eſſe cantitata à ſingulis conuiuis de claris virorum laudibus, in Originibus ſcriptum reliquit Cato: tamen illius, quem vatibus & Faunis annumerat Ennius, & bellum Punicum quaſi Myronis opus delectat. Sit Ennius ſanè, vt eſt certè, perfectior : qui ſi illum, vt ſimulat, contemneret, non omnia bella perſequens, primum illud Punicum acerrimum bellum reliquiſſet. Sed ipſe dicit cur id faciat, - ſcripſere (inquit) alij rem Verſibus. - & luculentè quidem ſcripſerunt, etiam ſi minus, quàm tu, politè. Nec verò tibi aliter videri debet, qui à Næuio vel ſumſiſti multa, ſi fateris: vel ſi negas, ſurripuiſti. Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Craſſus, qui cum ſuperiore Aphricano conſul fuit. Ipſum Scipionem accepimus non infantem fuiſſe. filius quidem eius, is qui hunc minorem Scipionem à Paullo adoptauit, ſi corpore valuiſſet, in primis habitus eſſet diſertus. indicant cùm oratiunculæ, tum hiſtoria quædam Græca ſcripta dulciſsimè. Numeróque eodem fuit Sex. AElius, iuris quidem ciuilis omnium peritiſsimus, ſed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem C. Sulpicius Gallus, qui maximè omnium nobilium Græcis litteris ſtuduit: iſque & oratorum in numero eſt habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. Iam enim erat vnctior quædam, ſplendidiórque conſuetudo loquendi. Nam hoc prætore ludos Apollini faciente, cùm Thyeſten fabulam docuiſſet, Q. Marcio, Cn. Seruilio Coſs. mortem obiit Ennius. Erat iiſdem temporibus Ti. Gracchus P. F. qui bis coſ. & cenſor fuit, cuius eſt oratio Græca apud Rhodios, quem ciuem cùm grauem, tum etiam eloquentem conſtat fuiſſe. P. etiam Scipionem Naſicam, qui eſt Corculum appellatus, qui item bis coſ. & cenſor fuit, habitum eloquentem, M. illius, qui ſacra acceperit, filium, dicunt: etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo coſ. fuit: Q. Nobiliorem M. filium iam patrio inſtituto deditum ſtudio litterarum: qui etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in AEtolia militauerat, ciuitate donauit, cùm triumuir coloniam deduxiſſet. & T. Annium Luſcum huius Q. Fuluij collegam, non indiſertum dicunt fuiſſe. Atque etiam L. Paullus Aphricani pater perſonam principis ciuis facilè dicẽdo tuebatur: & verò etiam tum Catone viuo, qui annos quinque & LXXX. natus exceſsit è vita cùm quidem eo ipſo anno contra Ser. Galbam ad populum ſumma contentione dixiſſet, quam etiam orationem ſcriptam reliquit. Sed viuo Catone minores natu multi vno tempore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus, is qui Græcè ſcripſit hiſtoriam, qui conſul cum L. Lucullo fuit, & litteratus & diſertus fuit : & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fuluius, & vnà Ser. Fabius Pictor, & iuris & litterarum & antiquitatis bene peritus. Quin

túſque

túſque Fabius Labeo fuit ornatus iiſdem ferè laudibus. Nam Q. Metellus, is cuius quattuor filij conſulares fuerunt, in primis eſt habitus eloquens: qui pro L. Cotta dixit accuſante Aphricano: cuius & aliæ ſunt orationes, & contra Ti. Gracchum expoſita eſt in C. Fannij annalibus. Tum ipſe L. Cotta veterator habitus, ſed C. Lælius & P. Aphricanus in primis eloquentes: quorum extant orationes, ex quibus exiſtimari de ingeniis oratorum poteſt. Sed inter hos ætate paullùm his antecedens ſine controuerſia Ser. Galba eloquentia præſtitit: & nimirum is princeps ex Latinis illa oratorum propria & quaſi legitima opera tractauit, vt degrederetur à propoſito ornandi cauſa, vt delectaret animos, aut permoueret, vt augeret rem, vt miſerationibus, vt communibus locis vteretur: ſed neſcio quomodo huius, quem conſtat eloquentia præſtitiſſe, exiliores orationes ſunt, & redolentes magis antiquitatem, quàm aut Lælij, aut Scipionis, aut etiam ipſius Catonis. Itaque exaruerunt, vix iam vt appareant. De ipſius Lælij & Scipionis ingenio, quãquam ea eſt iam opinio, vt plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus eſt in Lælio illuſtrior. At oratio Lælij de collegis, non melior, quàm, de multis quam voles, Scipionis: non quo illa Lælij quicquam ſit dulcius, aut quòd de religione dici poſsit auguſtius, ſed multo tamen vetuſtior & horridior ille quàm Scipio. & cùm ſint in dicendo variæ voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, & lubenter verbis etiam vti paullo magis priſcis Lælius. Sed eſt mos hominum, vt nolint, eundem pluribus rebus excellere. Nam vt ex bellica laude aſpirare ad Aphricanum nemo poteſt, in qua ipſa egregium Viriatico bello reperimus fuiſſe Lælium: ſic ingenij, litterarum, eloquentiæ, ſapientiæ denique, etſi vtrique primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi ceterorum iudicio ſolùm videtur, ſed etiam ipſorum inter ipſos conceſſu ita tributum fuiſſe. Erat omnino tum mos, vt in reliquis rebus melior, ſic in hoc ipſo humanior: vt faciles eſſent in ſuum cuique tribuendo. Memoria teneo, Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audiuiſſe, cùm diceret adoleſcentulo ſe accidiſſe, vt ex S.C.P. Scipio & D. Brutus (vt opinor) coss. de re atroci magnáque quærerent. Nam cùm in ſilua Scantia facta cædes eſſet, notíque homines interfecti, inſimulareturque familia, partim etiam liberi ſocietatis eius, quæ pecuaria de P. Cornelio, L. Mummio cenſoribus redemiſſet, decreuiſſe ſenatum, vt de ea re cognoſcerent & ſtatuerent conſules: cauſam pro publicanis accuratè, vt ſemper ſolitus eſſet, elegantérque dixiſſe Lælium. Cùm conſules re audita amplius de conſilij ſententia pronunciauiſſent, paucis interpoſitis diebus, iterum Lælium multo diligentius, meliúſque dixiſſe: iterumque eodem modo à conſulibus rem eſſe prolatam: tum Lælium, cùm eum ſocij domum reduxiſſent, egiſſentque gratias, & ne defatigaretur, orauiſſent, locutum eſſe ita, ſe, quæ feciſſet, honoris eorum cauſa ſtudioſè accuratéque feciſſe: ſed ſe arbitrari cauſam illam à Ser. Galba, quòd is in dicendo ornatior acriórque eſſet, grauius & vehementius poſſe defendi. Itaque auctoritate C. Lælii publicanos cauſam detuliſſe ad Galbam: illum autem, quòd ei viro ſuccedendum eſſet, verecundè & dubitanter recepiſſe: vnum quaſi comperendinatus medium diem fuiſſe, quem totum Galbam in conſideranda cauſa, componendáque poſuiſſe: & cùm cognitionis dies eſſet, & ipſe Rutilius rogatu ſociorum domum ad Galbam manè veniſſet, vt eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret, vſque illum quoad ei nunciatum eſſet conſules deſcendiſſe, omnibus excluſis, commentatum in quadam teſtudine cum ſeruis litteratis fuiſſe, quorum aliud alij dictare eodem tempore ſolitus eſſet. Interim cùm eſſet ei nunciatum tempus eſſe: exiſſe in ædeis eo colore, & iis oculis, vt egiſſe cauſam, non commentatum putares. Addebat etiam, id quod ad rem pertinere putabat, ſcriptores illos malè multatos exiſſe cum Galba. Ex quo ſignificabat, illum non in agendo ſolùm, ſed etiam in meditando vehementem, atque incenſum fuiſſe. Quid multa? magna exſpectatione, plurimis audientibus coram ipſo Lælio ſic illam cauſam, tanta vi, tantáque grauitate dixiſſe Galbam, vt nulla ferè pars orationis ſilentio prætereretur. Itaque multis querelis, multáque miſeratione adhibita, ſocios omnibus approbantibus illo die quæſtione liberatos eſſe. Ex hac

Rutiliana narratione ſuſpicari licet, cùm duæ ſummæ ſint in oratore laudes, vna ſubtiliter diſputandi ad docendum, altera grauiter agendi ad animos audientium permouendos: multóque plus proficiat is, qui inflammet iudicem, quàm ille, qui doceat, elegantiam in Lælio, vim in Galba fuiſſe. Quæ quidem vis tum maximè cognita eſt, cùm Luſitanis à Ser. Galba prætore contra interpoſitam (vt exiſtimabatur) fidem interfectis, T. Libone tribuno pleb. populum incitante, & rogationem in Galbam priuilegij ſimilem ferente, ſumma ſenectute (vt antè dixi) M. Cato legem ſuadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines ſuas retulit, paucis antè quàm mortuus eſt an diebus, an menſibus? Tum igitur recuſans Galba pro ſeſe, & populi Rom. fidem implorans, cùm ſuos pueros, tum C. Galli etiam filium flens, cõmendabat, cuius orbitas & fletus mirè miſerabilis fuit, propter recentem memoriam clariſsimi patris: iſque ſe tum eripuit flãma, propter pueros miſericordia populi commota, ſicut idem ſcriptum reliquit Cato. Atque etiam ipſum Libonem non infantem video fuiſſe, vt ex orationibus eius intelligi poteſt. Cùm hæc dixiſſem, & paullulum interquieuiſſem, Quid igitur, inquit, eſt cauſæ Brutus, ſi tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius appareat? quod mirari non poſſum in eis, qui nihil omnino ſcripti reliquerunt. Nec enim eſt eadem, inquam, Brute, cauſa non ſcribendi, & non tam bene ſcribendi, quàm dixerint. Nam videmus, alios oratores inertia nihil ſcripſiſſe, ne domeſticus etiam labor accederet ad forenſem. pleræque enim ſcribuntur orationes habitæ iam, non vt habeantur: alios non laborare vt meliores fiant. nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum ſcriptio. memoriam autem in poſterum ingenij ſui non deſiderant, cùm ſe putant ſatis magnam adeptos eſſe dicendi gloriam, eámque etiam maiorem viſum iri, ſi in exiſtimantium arbitrium ſua ſcripta non venerint: alios, quòd melius putent dicere ſe poſſe, quàm ſcribere, quod peringenioſis hominibus, neque ſatis doctis plerunque contigit, vt ipſi Galbæ: quem fortaſſe vis non ingenij ſolùm, ſed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebátque vt & incitata & grauis & vehemens eſſet oratio: dein cùm otioſus ſtilum prehenderat, motuſque omnis animi, tanquam ventus, hominem defecerat, flacceſcebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi conſectantur genus, accidere non ſolet, propterea quòd prudentia nunquam deficit oratorem, qua ille vtens eodem modo poſſit & dicere, & ſcribere: ardor animi non ſemper adeſt, iſque cùm conſedit, omnis illa vis & quaſi flamma oratoris, exſtinguitur. Hanc igitur ob cauſam videtur Lælij mens ſpirare etiam in ſcriptis, Galbæ autem vis occidiſſe. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummij fratres, quorum extant amborum orationes. ſimplex quidem Lucius fuit, & antiquus: Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, ſed tamen aſtrictior. fuit enim doctus ex diſciplina Stoicorum. Multæ ſunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. & C. Aureliorum Oreſtarum, quos aliquo video in numero oratorum fuiſſe. P. etiam Popillius cùm ciuis egregius, tum non indiſertus fuit. C. verò filius eius diſertus. Caiúſque Tuditanus cùm omni vita, atque victu excultus atque expolitus, tum eius elegans eſt habitum etiam orationis genus. Eodémque in genere eſt habitus is, qui iniuria accepta fregit Ti. Gracchum patientia, ciuis in rebus optimis conſtantiſsimus, M. Octauius. At verò M. Aemilius Lepidus, qui eſt Porcina dictus, iiſdem ferè temporibus, quibus Galba, ſed paullo minor natu, & ſummus orator eſt habitus: & fuit, vt apparet ex orationibus, ſcriptor ſanè bonus. Hoc in oratore Latino primùm mihi videtur & lenitas apparuiſſe illa Græcorum, & verborum comprehenſio, & iam artifex (vt ita dicam) ſtilus. Hunc ſtudioſè duo adoleſcẽtes ingenioſiſſimi & propè æquales C. Carbo & Ti. Gracchus audire ſoliti ſunt: de quibus iam dicendi locus erit, cùm de ſenioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemtus orator temporibus illis fuit, qui ſummos honores, homo per ſe cognitus, ſine vlla commendatione maiorum eſt adeptus. Tum L. Caſſius multum potuit, non eloquentia, ſed dicendo tamen, homo non liberalitate, vt alij, ſed ipſa triſtitia & ſeueritate popularis: cuius quidem

legi tabellariæ, M. Antius Briſo tribunus pleb. diu reſtitit, M. Lepido cõſule adiuuante. Eáque res P. Aphricano vituperationi fuit, quod eius auctoritate de ſententia deductus Briſo putabatur. Tum duo Cæpiones multùm clienteis conſilio & lingua, plus auctoritate tamen & gratia ſubleuabant. Sed Pompeii ſunt ſcripta nec nimis extenuata (quanquam veterum eſt ſimilis) & plena prudentiæ. P. Craſſum valde probatum oratorem iiſdem ferè temporibus accepimus, qui & ingenio valuit & ſtudio, & habuit quaſdam etiam domeſticas diſciplinas. Nam & cum ſummo illo oratore Ser. Galba, cuius C. filio filiam ſuam collocauerat, affinitate ſeſe deuinxerat: & cùm eſſet P. Mucij filius, fratrémque haberet P. Scæuulam, domi ius ciuile cognouerat. In eo induſtriam conſtat ſummá fuiſſe, maximámque gratiam, cùm & conſuleretur plurimùm, & diceret. Horum ætatibus adiuncti duo C Fannij, Caij, & Marci filij, fuerunt: quorum C. filius, qui conſul cum Domitio fuit, vnam orationem de ſociis & nomine Latino contra Gracchum reliquit, ſanè & bonam, & nobilem. Tum Atticus, Quid ergo? éſtne iſta Fannij? nam varia opinio pueris nobis erat. alij à C. Perſio litterato homine ſcriptam eſſe aiebant, illo, quem ſignificat valde doctum eſſe Lucillius: alij multos nobileis, quod quiſque potuiſſet, in illam orationem contuliſſe. Tum ego, Audiui equidem iſta, inquam, de maioribus natu: ſed nunquam ſum adductus vt crederem: eámque ſuſpicionem propter hanc cauſam credo fuiſſe, quòd Fannius in mediocribus oratoribus habitus eſſet, oratio autem vel optima eſſet illo quidem tempore orationum omnium. ſed nec eiuſmodi eſt, vt à pluribus confuſa videatur: vnus enim ſonus eſt totius orationis & idem ſtilus: nec de Perſio reticuiſſet Gracchus, cùm & Fannius de Menelao Marатheno & de ceteris obieciſſet, præſertim cùm Fannius nũquam ſit habitus elinguis. nam & cauſas defenſitauit, & tribunatus eius arbitrio & auctoritate P. Aphricani geſtus, non obſcurus fuit: alter autem C. Fannius M. F. C. Lælij gener, & moribus, & ipſo genere dicendi durior. Is ſoceri inſtituto (quem quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præſertim cùm ille Q. Scæuulam ſibi minorem natu generum prætuliſſet: cui tamen Lælius ſe excuſans, non genero minori dixit ſe illud, ſed maiori filiæ detuliſſe) is tamen inſtituto Lælij Panætium audiuerar. Eius omnis in dicendo facultas, ex hiſtoria ipſius non ineleganter ſcripta perſpici poteſt: quæ neque nimis eſt infans, neque perfectè diſerta. Mucius autem augur, quod peropus erat, ipſe per ſe dicebat, vt de pecuniis repetundis contra T. Albucium. is oratorum in numero non fuit: iuris ciuilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præſtitit. L. Cælius Antipater, ſcriptor (quemadmodum videtis) fuit, vt temporibus illis, luculentus, iuris valde peritus, multorum etiam, vt L. Craſsi, magiſter. Vtinam in Ti. Graccho, Caióque Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuiſſet, quale ingenium ad bene dicendum fuit. profectò nemo his viris gloria præſtitiſſet. Sed eorum alter propter turbulentiſsimum tribunatum (ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus acceſſerat) ab ipſa rep. eſt interfectus: Alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem morte voluntaria ſe à ſeueritate iudicum vindicauit. Sed fuit vterque ſummus orator, atque hoc memoria patrum teſte dicimus. Nam & Carbonis & Gracchi habemus orationes, nondum ſatis ſplendidas verbis, ſed acutas, prudentiæque pleniſsimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Græcis litteris eruditus. Nam ſemper habuit exquiſitos è Græcia magiſtros: in eis iam adoleſcens Diophanem Mytilenæum Græciæ temporribus illis diſertiſsimum. ſed & breue tempus ingenij augendi & declarãdi fuit. Carbo, quoad vita ſuppeditauit, eſt in multis iudiciis, cauſiſque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noſter L. Gellius, qui ſe illi contubernalem in conſulatu fuiſſe narrabat, canorum oratorem, & volubilem, & ſatis acrem, atque eundem & vehementem, & valde dulcem & perfacetum fuiſſe dicebat. addebat induſtrium etiam & diligentem, & in exercitationibus commentationibúſque multùm operæ ſolitum eſſe ponere. Hîc optimus illis temporibus eſt patronus habitus, eóque forum tenente plura fieri iudicia cœ-

perunt: nam & quæſtiones perpetuæ hoc adoleſcente conſtitutæ ſunt, quæ antea nullæ fuerunt. L.enim Piſo tribunus pleb. legem primus de pecuniis repetundis, Cenſorino & Manilio Coss. tulit. Ipſe etiam Piſo & cauſas egit, & multarum legum aut auctor, aut diſſuaſor fuit: íſque & orationes reliquit, quæ iam euanuerunt, & annaleis ſanè exiliter ſcriptos: & iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patronũ deſiderabant, tabella data: quã legem L.Caſsius, Lepido & Mancino Coss. tulit. Veſter etiã D.Brutus M.filius, vt ex familiari eius L. Accio poëta ſum audire ſolitus, & dicere non incultè ſolebat, & erat cùm litteris Latinis, tum etiam Græcis, vt temporibus illis, ſatis eruditus. quæ tribuerat idem Accius etiam Q.Maximo L.Paulli nepoti. Et verò antè maximum illum Scipionem, quo duce priuato Ti.Gracchus occiſus eſſet, cùm omnibus in rebus vehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuiſſe. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad remp. duntaxat quod opus eſſet, ſatis habuiſſe eloquentiæ dicitur. Iiſdémque temporibus L. Furius Philus perbene Latinè loqui putabatur, litteratiúſque, quàm ceteri. P. Scæuula valde prudenter, & acutè: paullo etiam copioſius. Nec multo minus prudenter M. Manilius. Appij Claudij volubilis, ſed paullo feruidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus, & C. Cato Aphricani ſororis filius, mediocres oratores: etſi Flacci ſcripta ſunt, ſed vt ſtudioſi litterarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidem: ſed vt vita, ſic oratione etiam turbulentus. M.Druſus C. F. qui in tribunatu C. Gracchum collegam iterum tribunum fregit, vir & oratione grauis, & auctoritate: eique proximè adiunctus C. Druſus frater fuit. Tuus etiam gentilis Brute M. Pennus facilè agitauit in tribunatu C. Gracchum paullùm ætate antecedens. Fuit enim M. Lepido, & L. Oreſte conſulibus quæſtor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. F. qui cum Q. AElio cos. fuit: ſed omnia is ſumma ſperans, ædilitius eſt mortuus. Nam de T.Flaminio, quem ipſe vidi, nihil accepi, niſi Latinè diligenter locutũ. Iis adiuncti ſunt C.Curio, M. Scaurus, P.Rutilius, C. Gracchus. de Scauro & Rutilio breuiter licet dicere. neuter ſummi oratoris habuit laudem, vterque in multis cauſis verſatus. erat in eis etiamſi maximi ingenij non eſſent, probabilis tamen induſtria: quanquam iis quidem non omnino ingenium, ſed oratorium ingenium defuit. Neque enim rêfert videre quid dicendum ſit, niſi id queas ſolutè & ſuauiter dicere: ne id quidẽ ſatis eſt, niſi id, quod dicitur, ſit voce, vultu, motuque conditius. Quid dicam opus eſſe doctrina? ſine qua etiam ſiquid bene dicitur adiuuante natura, tamen id quia fortuitò fit, ſemper paratũ eſſe non poteſt. In Scauri oratione ſapientis hominis & recti grauitas ſumma, & naturalis quædam inerat auctoritas, non vt cauſam, ſed vt teſtimonium dicere putares, cùm pro reo diceret. Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum videbatur: ad ſenatoriam verò ſententiam, cuius erat ille princeps, vel maximè: ſignificabat enim non prudentiam ſolùm, ſed quod maximè rem continebat, fidem. Habebat hoc à natura ipſa, quod à doctrina non facilè poſſet. quanquam huius quoque ipſius rei quemadmodum ſcis, præcepta ſunt. Huius & orationes ſunt, & tres ad L. Fuſidium libri ſcripti de vita ipſius acta, ſanè vtiles: quos nemo legit. at Cyri vitam & diſciplinam legunt, præclaram illam quidem, ſed neque tam rebus noſtris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendã. Ipſe etiam Fuſidius in aliquo patronorũ numero fuit. Rutilius autem in quodam triſti & ſeuero genere dicendi verſatus eſt, & vterque natura vehemens & acer. Itaque cùm vnà conſulatum petiuiſſent, non ille ſolùm, qui repulſam tulerat, accuſauit ambitus deſignatum competitorem, ſed Scaurus etiam abſolutus Rutilium in iudicium vocauit, multáque opera, multáque induſtria Rutilius fuit: quæ erat propterea gratior, quòd idem magnum munus de iure reſpondendi ſuſtinebat. Sunt eius orationes ieiunæ: multa præclara de iure: doctus vir, & Græcis litteris eruditus, Panætij auditor, propè perfectus in Stoicis: quorum peracutum, & artis plenum orationis genus, ſed tamẽ exile, nec ſatis populari aſſenſioni accommodatum. Itaque illa, quæ propria eſt huius diſciplinæ, philoſophorum de ſe ipſorum opinio, firma in hoc vno & ſtabilis inuenta eſt: qui quanquam innocentiſsimus in iudi-

cium

gentilis dicitur qui ex eadem gente ortus, et is qui simili nomine appellatur.

quod fortuito fit semper paratum esse non potest.

cium vocatus eſſet (quo iudicio conuulſam penitus ſcimus eſſe remp.) cùm eſſent eo tempore eloquentiſsimi viri L. Craſſus, & M. Antonius conſulares, eorum adhibere neutrum voluit. dixit ipſe pro ſeſe, & pauca C. Cotta, quòd ſororis erat filius: & is quidem tamen vt orator, quanquam erat admodum adoleſcens. Sed Q. Mucius enucleatè ille quidem, & politè, vt ſolebat, nequaquam autem ea vi, atque copia, quam genus illud iudicij & magnitudo cauſæ poſtulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis. vtrunque tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc quidem in ciuitate genera hac oratoria laude caruerunt. Volo enim, vt in ſcæna, ſic etiam in foro, non eos modò laudari, qui celeri motu & difficili vtantur, ſed eos etiam, quos ſtatarios appellant, quorum ſit illa ſimplex in agendo veritas, non moleſta. Et quoniam Stoicorum eſt facta mẽtio, Q. AElius Tubero fuit illo tempore L. Paulli nepos, nullo in oratorum numero, ſed vita ſeuerus, & congruens cum ea diſciplina, quam colebat, paullo etiam durior: qui quidem in triumuiratu iudicauerit contra P. Aphricani auunculi ſui teſtimonium, vacationem augures, quo minus iudiciis operam darent, non habere: ſed vt vita, ſic oratione durus, incultus, horridus. Itaq; honoribus maiorũ reſpondere non potuit. Fuit autem conſtans ciuis, & fortis, & in primis Graccho móleſtus, quod indicat Gracchi in eum oratio. Sunt etiam in Gracchum Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctiſsimus in diſputando. Tum Brutus, Quàm hoc idem in noſtris cõtingere intelligo, quod in Græcis, vt omnes ferè Stoici, prudentiſsimi in diſſerendo ſint, & id arte faciant, ſintque architecti pæne verborum: iidem traducti à diſputando ad dicendum, inopes reperiantur? Vnum excipio Catonem, in quo perfectiſsimo Stoico ſummam eloquentiam non deſiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam video fuiſſe. Et ego, Non, inquam, Brute, ſine cauſa, propterea quòd iſtorum in dialecticis omnis cura conſumitur. vagum illud orationis & fuſum & multiplex non adhibetur genus. Tuus autem auunculus, quemadmodum ſcis, habet à Stoicis, id quod ab illis petendum fuit, ſed dicere didicit à dicendi magiſtris, eorúmque more ſe exercuit. Quòd ſi omnia à philoſophis eſſent petenda, Peripateticorum inſtitutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuum Brute iudicium probo, qui eorum, id eſt ex vetere Academia philoſophorum ſectam ſecutus es, quorum in doctrina atque præceptis diſſerendi ratio coniungitur cum ſuauitate dicendi, & copia: quáquam ea ipſa Peripateticorum Academicorumque conſuetudo in ratione dicendi talis eſt, vt nec perficere oratorem poſsit ipſa per ſeſe, nec ſine ea orator eſſe perfectus. Nam vt Stoicorum aſtrictior eſt oratio, aliquantóque contractior, quàm aures populi requirunt: ſic illorum liberior & latior, quàm patitur conſuetudo iudiciorum & fori. Quis enim vberior in dicendo Platone? Iouem aiunt philoſophi, ſi Gręcè loquatur, ſic loqui. Quis Ariſtotele neruoſior? Theophraſto dulcior? Lectitauiſſe Platonem ſtudioſè, audiuiſſe etiã Demoſthenes dicitur: ídque appâret ex genere & granditate verborum. dicit etiam in quadam epiſtola hoc ipſe de ſeſe. Sed & huius oratio in philoſophiam tranſlata, pugnacior (vt ita dicam) videtur, & illorum in iudicia, pacatior. Nunc reliquorum oratorum ætates, ſi placet, & gradus perſequamur. Nobis verò, inquit Atticus, & vehementer quidem, vt pro Bruto etiam reſpondeam. Curio fuit igitur eiuſdem ætatis ferè ſanè illuſtris orator, cuius de ingenio ex orationibus eius exiſtimari poteſt. Sunt enim & aliæ, & pro Ser. Fuluio de inceſtu nobilis oratio. Nobis quidem pueris hæc omnium optima putabatur, quæ vix iam compâret in hac turba nouorum voluminum. Pręclarè, inquit Brutus. teneo qui iſtam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo Brute quem dicas. Certè enim & boni aliquid attulimus iuuentuti, magnificentius quàm fuerat, genus dicendi, & ornatius: & nocuimus fortaſſe, quòd veteres orationes poſt noſtras, non à me quidem (meis enim illas antepono) ſed à pleriſque legi ſunt deſitæ. Enumera, inquit, me in pleriſque. quanquam video mihi multa legenda iam te auctore, quæ antea contemnebam. Atqui hæc, inquam, de inceſtu laudata oratio, puerilis eſt locis multis: de amore, de tormentis,

de rumore, loci ſanè inanes, veruntamen nondum tritis noſtrorum hominum auribus, nec erudita ciuitate tolerabiles. Scripſit etiam alia nonnulla, & multa dixit & illuſtria, & in numero patronorum fuit: vt eũ mirer, cùm & vita ſuppeditauiſſet, & ſplendor ei non defuiſſet, conſulem non fuiſſe. Sed ecce in manibus vir & pręſtantiſsimo ingenio, & flagranti ſtudio, & doctus à puero, C. Gracchus. noli enim putare, quenquam, Brute, pleniorem & vberiorem ad dicendum fuiſſe. Et ille, Sic prorſus, inquit, exiſtimo: atque iſtum de ſuperioribus pæne ſolum lego. Immò planè, inquam, Brute legas cenſeo. damnum enim illius immaturo interitu res Romanæ, Latinæque litteræ fecerunt. Vtinã non tam fratri pietatem, quàm patriæ præſtare voluiſſet. quàm ille facilè tali ingenio, diutius ſi vixiſſet, vel paternam eſſet, vel auitam gloriam conſecutus! Eloquentia quidem neſcio an habuiſſet parem neminẽ. grandis eſt verbis, ſapiens ſententiis, genere toto grauis: manus extrema non acceſsit operibus eius: præclarè inchoata multa, perfecta non planè. Legendus, inquam, eſt hic orator Brute, ſi quiſquã alius, iuuentuti. non enim ſolùm acuere, ſed etiam alere ingenium poteſt. huic ſucceſsit ætati P. Galba Seruij illius eloquentiſſimi viri filius, P. Craſsi eloquentis & iuriſperiti gener. Laudabanr hunc patres noſtri: fauebant etiam propter patris memoriam, ſed cecidit in curſu. Nam rogatione Mamilia, Iugurthinæ coniurationis inuidia cùm pro ſeſe ipſe dixiſſet, oppreſſus eſt. Extat eius peroratio, qui epilogus dicitur, qui tanto in honore pueris nobis erat, vt eum etiam ediſceremus. hic qui in collegio ſacerdotum eſſet, primus poſt Romam conditam iudicio publico eſt condamnatus. P. Scipio, qui eſt in conſulatu mortuus, non multùm ille quidem, nec ſæpe dicebat, ſed & Latinè loquendo cuiuis erat par, & omneis ſale facetiiſque ſuperabat. Eius collega L. Beſtia bonis initiis orſus tribunatus (nam P. Popillium vi C. Gracchi expulſum ſua rogatione reſtituit, vir & acer & non indiſertus) triſteis exitus habuit conſulatus. Nam inuidioſa lege Mamilia C. Galbam ſacerdotem, & quattuor conſulareis, L. Beſtiam, C. Catonem, Sp. Albinum, ciuémque præſtantiſsimum L. Opimium Gracchi interfectorem à populo abſolutum, cùm is contra populi ſtudiũ ſtetiſſet, Gracchani iudices ſuſtulerunt. Huius diſsimilis in rribunatu, reliquáque omni vita, ciuis improbus C. Licinius Nerua non indiſertus fuit. C. Fimbria temporibus iiſdem ferè, ſed longius ætate prouectus, habitus eſt ſanè (vt ita dicã) luculentus patronus, aſper, maledicus, genere toto paullo feruidior, atque commotior, diligentia tamen & virtute animi atque vita bonus auctor in ſenatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cùm virtute, tũ etiam ipſo orationis genere liber: cuius orationes pueri legebamus, quas iam reperire vix poſſumus. Atque etiam ingenio & ſermone eleganti, valetudine incommoda C. Sextius Caluinus fuit: qui etſi cùm remiſerant dolores pedum, non deerat in cauſis, tamen id non ſæpe faciebat. Itaque conſilio eius, cùm volebant homines, vtebantur: patrocinio, cùm licebat. Iiſdem temporibus M. Brutus, in quo magnum fuit Brute dedecus generi veſtro, qui cùm tanto nomine eſſet, patremque optimum virum habuiſſet, & iuris peritiſsimum, accuſationem factitauerit, vt Athenis Lycurgus. Is magiſtratus nõ petiuit, ſed fuit accuſator vehemens, & moleſtus, vt facilè cerneres, naturale quoddã ſtirpis bonum degenerauiſſe vitio deprauatæ voluntatis. Atque eodem tempore accuſator de plebe L. Cæſulenus fuit, quem ego audiui iam ſenem, cùm ab L. Sabellio multã lege Aquilia de iniuria petiuiſſet. non feciſſem hominis pæne infimi mentionem, niſi iudicarem, qui ſuſpicioſius, aut crimenoſius diceret, audiuiſſe me neminem. Doctus etiam Græcis T. Albutius, vel potius pæne Græcus: loquor, vt opinor: ſed licet ex orationibus iudicare. Fuit autem Athenis adoleſcens: perfectus Epicureus euaſerat, minimè aptum ad dicendum genus. Iámq; Q. Catulus, non antiquo illo more, ſed hoc noſtro (niſi quid fieri poteſt perfectius) eruditus: multæ litteræ: ſumma non vitæ ſolùm atque naturæ, ſed orationis etiam comitas, incorrupta quædam Latini ſermonis integritas: quæ perſpici cùm ex orationibus eius poteſt, tum facillimè ex eo libro, quem de conſulatu & de rebus geſtis ſuis conſcriptum molli & Xenophonteo genere ſermonis miſit ad A. Furium

poëtam

poëtam,familiarem ſuum : qui liber nihilo notior eſt,quàm illi tres,de quibus antè dixi, Scauri libri. Tum Brutus, Mihi quidem nec iſte notus eſt, nec illi : ſed nec mea culpa eſt. nunquam enim in manus inciderunt. Nunc autem & à te ſumam, & conquiram iſta poſthac curioſius*. Fuit igitur in Catulo ſermo Latinus, quæ laus in dicendo non mediocris ab oratoribus pleriſque neglecta eſt. nam de ſono vocis, & ſuauitate appellandarum litterarum, quoniam filium cognouiſti, noli exſpectare quid dicam. quanquam filius quidem non fuit in oratorum numero: ſed non deerat ei tamen in ſententia dicenda cùm prudentia, tum elegans quoddã & eruditum orationis genus. Nec habitus eſt tamen pater ipſe Catulus princeps in numero patronorum,ſed erat talis, vt cùm quoſdam audires, qui tum erant præſtantes, videretur eſſe inferior: cùm autem ipſum audires ſine comparatione, non modò eo contentus eſſes, ſed melius non quæreres. Q. Metellus Numidicus, & eius collega M. Silanus, dicebant de rep. quod eſſet illis viris & conſulari dignitati ſatis. M. Aurelius Scaurus non ſæpé dicebat,ſed politè: Latinè verò in primis eſt eleganter locutus: quæ laus eadem in Aulo Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero eſt habitus diſertorum. Q. etiam Cepio vir acer & fortis, cui fortuna belli,crimini : inuidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. & L. Memmij fuerunt oratores mediocres,accuſatores acres atque acerbi. Itaque in iudicium capitis multos vocauerunt, pro reis non ſæpe dixerunt. Sp. Torius ſatis valuit in populari genere dicendi, is,qui agrum publicum vitioſa & inutili lege vectigali leuauit. M. Marcellus Eſernini pater, non ille quidem in patronis,ſed & in promtis tamen,& non inexercitatis ad dicendum fuit,vt filius eius P. Lentulus. L. etiam Cotta prætorius in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multùm laude proceſſerat, ſed de induſtria, cùm verbis,tum etiã ipſo ſono quaſi ſubruſtico perſequebatur atque imitabatur antiquitatem. Atque ego & in hoc ipſo Cotta, & in aliis pluribus intelligo, me non ita diſertos homines & retuliſſe in oratorum numerum,& relaturum. Eſt enim propoſitum colligere eos, qui hoc munere in ciuitate functi ſint, vt tenerent oratorum locum. quorum quidem quæ fuerit aſcenſio, & quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque abſolutio,ex eo,quod dicam,exiſtimari poteſt. quàm multi enim iam oratores commemorati ſunt, & quandiu in eorum enumeratione verſamur,cùm tamen ſpiſsè atque vix, vt dudũ ad Demoſthenem & Hyperidem,ſic nunc ad Antonium Craſſumque peruenimus! Nam ego ſic exiſtimo,hos oratores fuiſſe maximos,& in his primùm cum Græcorũ gloria Latinè dicendi copiam æquatam. Omnia veniebant Antonio in mentem: eáque ſuo quæque loco, vbi plurimùm proficere & valere poſset,vt ab imperatore equites,pedites, leuis armatura,ſic ab illo in maximè opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoriã ſumma,nulla meditationis ſuſpicio. Imparatus ſemper aggredi ad dicendũ videbatur, ſed ita erat paratus, vt iudices illo dicente nonnunquã viderentur non ſatis parati ad cauendum fuiſſe. verba ipſa, non illa quidem elegantiſsimo ſermone: itaque diligenter loquendi laude caruit: neque tamen eſt admodum inquinatè locutus, ſed illa quę propria laus oratoris eſt,in verbis(nam ipſum Latinè loqui eſt illud quidem, vt paullo antè dixi, in magna laude ponendum : ſed non tam ſua ſponte, quàm quòd eſt à pleriſque neglectum:non enim tam præclarum eſt ſcire Latinè,quàm turpe neſcire:neque tam jd mihi oratoris boni,quàm ciuis Romani proprium videtur) ſed tamen Antonius in verbis & eligendis (neque id ipſum tam lepôris cauſa, quàm ponderis) & collocandis, & comprehenſione deuinciendis, nihil non ad rationem,& tanquam ad artem dirigebat: verùm multo magis hoc idem in ſententiarum ornamentis, & conformationibus. quo genere quia præſtat omnibus Demoſthenes, idcirco à doctis oratorum eſt princeps iudicatus. σχήματα enim quæ vocant Græci,ea maximè ornant oratorem: eáque non tam in verbis pingendis habẽt pondus,quàm in illuminandis ſententiis. Sed cùm hæc magna in Antonio,tum actio ſingularis: quæ ſi partienda eſt in geſtum, atque vocem, geſtus erat non verba exprimens,ſed cum ſententiis congruens: manus,humeri,latera,ſupploſio

pedis,ſtatus,inceſſus,omniſque motus cum verbis ſententiiſque conſentiens. vox permanens,verùm ſubrauca natura: ſed hoc vitium huic vni in bonum vertebat. habebat enim flebile quiddam in conqueſtionibus,aptúmque cùm ad fidem faciendam,tum ad miſericordiam commouendam,vt verum videretur in hoc illud,quod Demoſthenem ferunt ei,qui quæſiuiſſet quid primum eſſet in dicendo,actionem: quid ſecũdum,idem:& idem tertium reſpondiſſe. Nulla res magis penetrat in animos,eóſque fingit,format,flectit: taleíſque oratores videri facit,qualeis ipſi ſe videri volunt. Huic alij parem eſſe dicebant,alij anteponebant L.Craſſum . illud quidem certè omnes ita iudicabant , neminem eſſe, qui horum alterutro patrono , cuiuſquam ingenium requireret. Equidem quanquam Antonio tantum tribuo,quantum ſuprà dixi,tamen Craſſo nihil ſtatuo fieri potuiſſe perfectius. erat ſumma grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum & vrbanitatis oratorius,non ſcurrilis lepos: Latinè loquendi accurata & ſine moleſtia diligens elegantia: in diſſerendo mira explicatio : cùm de iure ciuili , cùm de æquo & bono diſputaretur, argumentorum & ſimilitudinum copia . Nam vt Antonius coniectura mouenda , aut ſedanda ſuſpicione,aut excitanda, incredibilem vim habebat : ſic in interpretando, in definiendo , in explicanda æquitate nihil erat Craſſo copioſius : ídque cùm ſæpe aliàs,tum apud centumuiros in M'.Curij cauſa cognitum eſt. Ita enim multa tum contra ſcriptum pro æquo & bono dixit , vt hominem acutiſsimum Q. Scæuulam , & iure , in quo illa cauſa vertebatur , peritiſsimum, obrueret argumentorum exemplorumq́ue copia: atque ita tum ab his patronis æqualibus , etiam conſularibus, cauſa illa dicta eſt , cùm vterque ex contraria parte ius ciuile defenderet , vt eloquentium iuriſperitiſsimus Craſſus , iuriſperitorum eloquentiſsimus Scæuula putaretur : qui quidem cùm peracutus eſſet ad excogitandum quid in iure , aut in æquo verum, aut eſſet, aut non eſſet, tum verbis erat ad rem cum ſumma breuiate mirabiliter aptus . Quare ſit nobis orator in hoc interpretandi explanandíque & diſſerendi genere mirabilis,ſic vt ſimile nihil viderim: in augendo , in ornando,in refellendo magis exiſtimator metuendus , quàm admirandus orator. Verùm ad Craſſum reuertamur . Tum Brutus, Et ſi ſatis , inquit , mihi videbar habere cognitum Scæuulam ex iis rebus,quas audiebam ſæpe ex C. Rutilio : quo vtebatur propter familiaritatem Sceuulę noſtri,tamen iſta mihi eius dicendi tanta laus nota non erat. Itaque cepi voluptatem , tam ornatum virum , támque excellens ingenium fuiſſe in noſtra rep. Hîc ego, Noli,inquam , Brute exiſtimare his duobus quicquam fuiſſe in noſtra ciuitate præſtantius . Nam , vt paullo antè dixi conſultorum alterum diſertiſsimum,diſertorum alterum conſultiſsimum fuiſſe: ſic in reliquis rebus ita diſsimiles erant inter ſeſe, ſtatuere vt tamen non poſſes vtrius te malles ſimiliorem. Craſſus erat elegantium parciſsimus , Scæuula parcorum elegantiſsimus . Craſſus in ſumma comitate habebat etiam ſeueritatis ſatis,Scæuulæ multa in ſeueritate, non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo . ſed vereor ne fingi videantur hæc, vt dicantur à me quodammodo . res ſe tamen ſic habet , cùm omnis virtus ſit , vt veſtra Brute vetus Academia dixit, mediocritas: vterque horum mediũ quiddã volebat ſequi: ſed ita cadebat, vt alter ex alterius laude partem, vterque autem ſuam totam haberet. Tum Brutus, Cùm ex tua oratione mihi videor,inquit, bene Craſſum & Scæuulam cognouiſſe , tum de te & de Ser. Sulpicio cogitans,eſſe quandam vobis cum illis ſimilitudinem iudico. Quonam,inquam, iſtuc modo? Quia mihi & tu videris,inquit,tantum iuris ciuilis ſcire voluiſſe, quãtum ſatis eſſet oratori:& Seruius eloquentiæ tantum aſſumſiſſe , vt ius ciuile facilè poſsit tueri: ætatéſque veſtræ,vt illorum,nihil,aut non ferè multum differunt. Et ego, De me,inquam,dicere nihil eſt neceſſe: de Seruio autem & tu probè dicis, & ego dicam quod ſentio. Non enim facilè quemquam dixeris plus ſtudii , quàm illum , & ad dicendum, & ad omneis bonarum rerum diſciplinas adhibuiſſe. nam & in iiſdem exercitationibus ineunte ætate fuimus , & poſtea vnà Rhodum ille etiam profectus eſt , quo melior eſſet & doctior : & inde vt rediit , videtur mihi in ſecunda arte primus eſſe maluiſſe,

quàm

quàm in prima ſecundus. Atque haud ſcio an pār principibus eſſe potuiſſet: ſed fortaſſe maluit,id quod eſt adeptus,longè omnium non eiuſdem modò ætatis, ſed eorum etiam qui fuiſſent,in iure ciuili eſſe princeps. Hic Brutus, Ain'tu?inquit.etiámne Q.Scæuulæ Seruium noſtrum anteponis? Sic enim,inquam,Brute exiſtimo, iuris ciuilis magnum vſum & apud Scæuulam,& apud multos fuiſſe: artem in hoc vno. quod nunquam effeciſſet ipſius iuris ſcientia, niſi eam præterea didiciſſet artem,quæ doceret,rem vniuerſam tribuere in parteis,latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando, ambigua primùm videre,deinde diſtinguere,poſtremò habere regulam,qua vera & falſa iudicarentur, & quæ quibus poſitis eſſent, quæque non eſſent conſequentia. Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam,quaſi lucem ad ea,quę confuſè ab aliis aut reſpondebantur,aut agebantur. Dialecticā mihi videris dicere,inquit. Rectè,inquam, intelligis:ſed adiunxit etiam & litterarum ſcientiā,& loquendi elegantiā, quæ ex ſcriptis eius, quorum ſimilia nulla ſunt, facillimè perſpici poteſt. Cúmque diſcendi cauſa duobus peritiſsimis operam dediſſet, L. Lucillio Balbo, C. Aquillio Gallo, Galli hominis acuti & exercitati promtam & paratam in agendo & in reſpondendo celeritatem ſubtilitate diligentiaque ſuperauit: Balbi docti & eruditi hominis in vtraque re conſideratam tarditatem vicit, expediendis conficiendíſque rebus. ſic & habet,quod vterque eorum habuit, & expleuit,quod vtrique defuit. Itaque vt Craſſus mihi videtur ſapientius feciſſe, quàm Scæuula(hic enim cauſas ſtudioſe recipiebat, in quibus à Craſſo ſuperabatur:ille ſe conſuli volebat,ne qua in re inferior eſſet quàm Scæuula) ſic Seruius ſapientiſsimè. cùm enim duæ ciuiles artes ac forenſes plurimum & laudis haberent, & gratiæ,perfecit vt altera præſtaret omnibus: ex altera tantum aſſumeret, quantum eſſet & ad tuendum ius ciuile,& ad obtinendam conſularem dignitatem ſatis. Tum Brutus,Ita prorſus, inquit, & antea putabam. Audiui enim nuper eum ſtudioſe & frequenter Sami, cùm ex eo ius noſtrum pontificium,qua ex parte cum iure ciuili coiunctum eſſet,vellem cognoſcere, & nunc meum iudicium multo magis confirmo teſtimonio & iudicio tuo: ſimul illud gaudeo, quod & æqualitas veſtra, & pares honorum gradus, & artium ſtudiorúmque quaſi finitima vicinitas, tantum abeſt ab obtrectatione, inuidiáque, quæ ſolet lacerare pleroſque,vti ea non modò non exulcerare veſtram gratiam,ſed etiam conciliare videatur. quali enim te erga illum perſpicio, tali illum in te voluntate iudicióque cognoui. Itaque doleo & illius conſilio, & tua voce populum Ro.carere tandiu, quod cùm per ſe dolendum eſt, tum multo magis conſideranti ad quos iſta non tranſlata ſint, ſed neſcio quo pacto deuenerint. Hic Atticus, Dixeram,inquit,à principio,de repub. vt ſileremus: itaque faciamus. nam ſi iſto modo volumus ſingulas res deſiderare, non modò querendi, ſed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & inſtitutum ordinem perſequamur. Paratus igitur veniebat Craſſus,exſpectabatur,audiebatur,à principio ſtatim(quod erat apud eum ſemper accuratum) exſpectatione dignus videbatur: non multa iactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra ſupploſio pedis:vehemens, & interdum irata, & plena iuſti doloris oratio:multæ & cum grauitate facetiæ, quódque difficile eſt, idem & perornatus,& perbreuis. Iam in altercando inuēnit parem neminem. Verſatus eſt in omni ferè genere cauſarum: maturè in locum principum oratorum venit. Accuſauit C. Carbonem eloquentiſsimum hominem admodum adoleſcens: ſummam ingenij non laudem modò,ſed etiam admirationem eſt conſecutus. Defendit poſtea Liciniam virginem, cùm annos XXVII natus eſſet. in ea ipſa cauſa fuit eloquētiſsimus, orationíſque eius ſcriptas quaſdam parteis reliquit. Voluit adoleſcens in colonia Narbonenſi cauſæ popularis aliquid attingere, eámque coloniam, vt fecit, ipſe deducere. Extat in eam legem ſenior (vt ita dicam) quàm illa ætas ferebat, oratio. Multæ deinde cauſæ: ſed ita tacitus tribunatus, vt niſi in eo magiſtratu cenauiſſet apud præconem Granium, idque nobis narrauiſſet Lucillius,tribunum plebis neſciremus fuiſſe. Ita prorſus,inquit Brutus:ſed ne de

Scæuulæ quidem tribunatu quicquam audiuiſſe videor, & eum collegam Craſsi credo fuiſſe. Omnibus quidem aliis, inquam, in magiſtratibus, ſed tribunus anno pòſt fuit, eóque in Roſtris ſedente ſuaſit Seruiliam legem Craſſus. Nam cenſuram ſine Scæuula geſſit. cum enim magiſtratum nemo vnquam Scæuularum petiuit. Sed hæc Craſsi cùm edita oratio eſt, quam te ſæpe legiſſe certò ſcio, quattuor & triginta tum habebat annos, totidémque annis mihi ætate præſtabat. His enim conſulibus eam legem ſuaſit, quibus nati ſumus, cùm ipſe eſſet Q. Cepione cos. natus, & C. Lælio, triennio ipſo minor, quàm Antonius. Quod idcirco poſui, vt, dicendi Latinè prima maturitas in qua ætate exſtitiſſet, poſſet notari: & intelligeretur iam ad ſummum pæne eſſe perductam, vt eò nihil fermè quiſquam addere poſſet, niſi qui à philoſophia, à iure ciuili, ab hiſtoria fuiſſet inſtructior. Erit, inquit, M. Brutus, aut iam eſt iſte, quem exſpectas? Neſcio, inquam. Sed eſt etiam L. Craſsi in conſulatu pro Q. Cepione, defenſione iuncta non breuis, vt laudatio: vt oratio autem, breuis, poſtrema cenſoris oratio, qua anno duodequinquageſimo vſus eſt. in his omnibus ineſt quidam ſine vllo fuco veritatis color: quinetiá comprehenſio & ambitus ille verborum (ſi ſic periodum appellari placet) erat apud illum contractus & breuis, & in membra quædam, quæ κῶλα Græci vocant, diſpertiebat orationem lubentius. Hoc loco Brutus, quandoquidem tu iſtos oratores, inquit, tantòpere laudas, vellem aliquid Antonio præter illum de ratione dicendi ſanè exilem libellum, plura Craſſo libuiſſet ſcribere. cùm enim omnibus memoriam ſui, tum etiam diſciplinam dicendi nobis reliquiſſent. Nam Scæuulæ dicendi elegantiam ſatis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, mihi quidem à pueritia quaſi magiſtra fuit, inquam, illa in legem Cepionis oratio: in qua & auctoritas ornatur ſenatus, quo pro ordine illa dicuntur: & inuidia concitatur in iudicum & in accuſatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione grauiter, multa leniter, multa aſpere, multa facetè dicta ſunt: plura etiam dicta quàm ſcripta: quod ex quibuſdam capitibus expoſitis, nec explicatis intelligi poteſt. Ipſa illa cenſoria contra Cn. Domitium collegam non eſt oratio, ſed quaſi capita rerum, & orationis commentarium paullo plenius. Nulla eſt enim altercatio clamoribus vnquam habita maioribus. Et verò fuit in hoc & popularis dictio excellens. Antonij genus dicendi multo aptius iudiciis, quàm concionibus. Hoc loco ipſum Domitium non relinquo. Nam etſi non fuit in oratorum numero, tamen pono ſatis in eo fuiſſe orationis, atque ingenij, quo & magiſtratus perſonam, & conſularem dignitatem tueretur, quod idem de C. Cælio dixerim, induſtriam in eo ſummam fuiſſe, ſummáſque virtutes, eloquentiæ tantùm, quod eſſet in rebus priuatis, amicis eius, in rep. ipſius dignitati ſatis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latinè & diligenter loquentibus numeratus eſt: qui tamen ſumma nobilitate hominem, cognatione, ſodalitate, collegio, ſumma etiam eloquentia L. Philippum in conſulatus petitione ſuperauit. Eodem tempore C. Clodius etſi propter ſummam nobilitatem & ſingularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat. Eiuſdem ferè temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui meo iudicio eò perueniſſe videtur, quo potuit ferè Latinus orator ſine Græcis litteris, & ſine multo vſu peruenire. Huius orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum vrbanitatis habent, vt pæne Attico ſtilo ſcriptæ eſſe videantur. Eaſdem argutias in tragœdias ſatis quidem ille acutè, ſed parùm tragicè tráſtulit. Quem ſtudebat imitari L. Afranius poëta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, vt ſcitis, diſertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui à ſenatu hoſtis cum C. Mario iudicatus eſt, acer & vehemens accuſator. In eo genere ſanè probabilis, doctus autem Græcis litteris propinquus noſter factus ad dicendum M. Gratidius, M. Antonij perfamiliaris: cuius præfectus cùm eſſet in Cilicia, eſt interfectus: qui accuſauit C. Fimbriam, M. Marij Gratidiani patrem. Atque etiam apud ſocios, & Latinos, oratores habiti ſunt Q. Vectius Vectianus è Marſis, quem ipſe cognoui, prudés vir, & in dicédo breuis. Q. &

D. Va-

D.Valerij Sorani,vicini & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quàm docti & Græcis litteris,& Latinis. C.Ruſticellus Bononienſis,is quidē & exercitatus,& natura volubilis. Omnium autem eloquentiſsimus extra hanc vrbem T.Betucius Barrus Aſculanus: cuius ſunt aliquot orationes Aſculi habitæ. Illa Romæ contra Cepionem,nobilis ſanè: cui orationi Cepionis ore reſpondit AElius: qui ſcriptitauit orationes multas, orator ipſe nunquam fuit. Apud maiores autem noſtros video diſertiſsimum habitum ex Latio L. Papyrium Fregellanum, Ti. Gracchi P. F. ferè ætate. eius autem oratio eſt pro Fregellanis, coloniíſque Latinis habita in ſenatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis iſtis externis quaſi oratoribus? Quid cenſes, inquam, niſi id, quod vrbanis, præter vnum, quòd non eſt eorum vrbanitate quadam quaſi colorata oratio? Et Brutus, Qui eſt, inquit,iſte tandem vrbanitatis color? Neſcio, inquam. tantùm eſſe quendam ſcio. Id tu Brute iam intelliges, cùm in Galliam veneris. audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romæ, ſed hæc mutari, dediſcíque poſſunt. Illud eſt maius,quòd in vocibus noſtrorũ oratorum recinit quiddam & reſonat vrbanius. Nec hoc in oratoribus modò appâret,ſed etiam in ceteris. Ego memini T. Tincam Placentinum hominem facetiſsimum cum familiari noſtro Q. Granio præcone dicacitate certare.

Eón', inquit Brutus,de quo multa Lucillius? Iſto ipſo.ſed Tincam non minus multa ridiculè dicentem Granius obruebat neſcio quo ſapore vernaculo, vt ego iam non mirer,illud Theophraſto accidiſſe quod dicitur,cùm percunctaretur ex anicula quadam quanti aliquid venderet, & reſpondiſſet illa, atque addidiſſet, Hoſpes non pote minoris: tuliſſe eum moleſtè, ſe non effugere hoſpitis ſpeciem, cùm ætatem ageret Athenis,optiméque loqueretur. Omnino (ſicut opinor) in noſtris eſt quidam vrbanorum, ſicut ille Atticorum ſonus. Sed domum redeamus, id eſt, ad noſtros reuertamur. Duobus igitur ſummis Craſſo & Antonio, L. Philippus proximus accedebat, ſed longo interuallo tamen proximus. Itaque eum, etſi nemo intercedebat,qui ſe illi anteſerret,neque ſecundum tamen,neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum ſecundum numerauerim, aut tertium, qui vix è carceribus exierit, cùm palmam iam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantùm abſit à primo,vix vt in eodem curriculo eſſe videatur. ſed tamen erant ea in Philippo,quæ,qui ſine cōparatione illorũ ſpectaret,ſatis magna diceret: ſumma libertas in oratione, multæ facetiæ: ſatis creber in reperiendis, ſolutus in explicandis ſententiis.erat etiam in primis, vt temporibus illis, Græcis doctriuis inſtitutus: in altercando cum aliquo aculeo & maledicto ſacetus. Horum ætati propè coniunctus L. Gellius, non tam vendibilis orator, quàm vt neſcires quid ei deeſſet. nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum: nec Romanarum rerum immemor, & verbis ſolutus ſatis, ſed in magnos oratores inciderat eius ætas. multā tamen operam amicis, & vtilem præbuit, atque ita diu vixit, vt multarum ætatum oratoribus implicaretur, multùm etiam in cauſis verſaretur. Iiſdem ferè temporibus D. Brutus, is, qui conſul cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus litteris, & latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite: Cneúſque Pompeius Sexti F. aliquem numerum obtinebat. nam Sex. frater eius præſtantiſsimum ingenium contulerat ad ſummam iuris ciuilis, & ad perfectam geometriæ & rerum Stoicarum ſcientiam. Item in iure & ante hos M. Brutus, & paullo poſt eũ C.Bilienus homo per ſe magnus,propè ſimili ratione ſummus euaſerat:qui conſul factus eſſet, niſi in Marianos conſulatus, & in eas petitionis anguſtias incidiſſet. Cn. autem Octauij eloquentia, quæ fuerat ante conſulatum ignorata, in conſulatu multis concionibus eſt vehemēter probata.Sed ab eis,qui tantùm in dicentium numero,non in oratorum fuerunt,iam ad oratores reuertamur. Cenſeo, inquit Atticus. eloquenteis enim videbare,non ſedulos velle conquirere. Feſtiuitate igitur & facetiis,inquã,C.Iulius L.F.& ſuperioribus & æqualibus ſuis omnibus præſtitit,oratórq; fuit minimè ille quidē vehemēs,ſed nemo vnquã vrbanitate,nemo lepôre,nemo ſuauitate cōditior.Sũt eius aliquot orationes,ex quibus ſicut ex eiuſdē tragœdiis, lenitas eius ſine neruis perſpici poteſt.

Eius æqualis P. Cethegus, cui de rep. ſatis ſuppeditabat oratio. totā enim tenebat eam, penitúſque cognorat. Itaque in ſenatu conſularium auctoritatem aſſequebatur: ſed in cauſis publicis nihil, in priuatis ſatis veterator videbatur. Erat in priuatis cauſis Q. Lucretius Veſpillo & acutus, & iuriſperitus. nam Ofella concionibus aptior, quàm iudiciis: prudens etiā T. Annius Velina, & in eius generis cauſis orator ſanè tolerabilis. In eodem genere cauſarum multùm erat T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & pæne frigidus, ſed & callidus, & in capiendo aduerſario verſutus, & præterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligentia. Cuius auditor P. Orbius meus ferè æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem ciuili non inferior, quàm magiſter fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad ſummam ſenectutem, volebat eſſe ſimilis horum, eratque & bonus vir, & innocens, ſed dicebat parum. Nec ſanè plus frater eius M. Virgilius, qui tribunus plebis L. Syllæ imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius, in dicendo paullo tamen copioſior. Sed omnium oratorum, ſiue rabularum, qui & planè indocti, aut inurbani, aut ruſtici etiam fuerunt, quos quidem ego cognouerim, ſolutiſsimum in dicendo, & acutiſsimum iudico noſtri ordinis Q. Sertorium, equeſtris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis & expeditus ad dicendum, & vitæ ſplendore multo, & ingenio ſanè probabili, T. Iunius L. F. tribunitius, quo accuſante P. Sextius pr. deſignatus, damnatus eſt ambitus. is proceſsiſſet honoribus longius, niſi ſemper infirma atque etiā ægra valetudine fuiſſet. Atque ego præclarè intelligo, me in eorum commemoratione verſari, qui nec habiti ſint oratores, neque fuerint, præteririque à me aliquot ex veteribus commemoratione aut laude dignos: ſed hoc quidem ignoratione. Quid enim eſt ſuperioris ætatis, quod ſcribi poſsit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipſorum? De iis autem, quos ipſi vidimus, neminem ferè prætermittimus eorum, quos aliquando dicenteis vidimus. Volo enim ſciri, in tanta & tam vetere rep. maximis præmiis eloquentiæ propoſitis, omneis cupiſſe dicere, non plurimos auſos eſſe, potuiſſe paucos. Ego tamē ita de vno quoque dicam, vt intelligi poſsit, quem exiſtimem clamatorem, quem oratorem fuiſſe. Iiſdem ferè temporibus ætate inferiores paullo quàm Iulius, ſed æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, M. Druſus, P. Antiſtius, nec vlla ætate vberior oratorum fætus fuit. Ex his Cotta & Sulpicius cùm meo iudicio, tum omnium facilè primas tulerunt. Hic Atticus, Quomodo iſtuc dicis, inquit, cùm tuo iudicio, tum omnium? ſempérne in oratore probando aut improbando vulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit? An alij probantur à multitudine, alij autem ab iis, qui intelligunt? Rectè requiris, inquam, Attice, ſed audies ex me fortaſſe, quod non omnes probent. An tu, inquit, id laboras, ſi huic modò Bruto probaturus es? Planè, inquam, Attice diſputationem hanc de oratore probando aut improbando multo malim tibi, & Bruto placere: eloquētiam autem meam populo probari velim. Etenim neceſſe eſt, qui ita dicat, vt à multitudine probetur, eundem doctis probari. nam quid in dicendo rectum ſit, aut prauum, ego iudicabo, ſi modò is ſum, qui id poſsim aut ſciam iudicare: qualis verò ſit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria ſunt enim, vt quidem ego ſentio, quæ ſint efficienda dicendo: vt doceatur is, apud quem dicetur, vt delectetur, vt moueatur vehementius. Quibus virtutibus oratoris horum quídque efficiatur, aut quibus vitiis orator aut nō aſſequatur hæc, aut etiam in his labatur & cadat, artifex aliquis iudicabit. efficiatur autē ab oratore, nécne, vt ij, qui audiunt, ita afficiātur vt orator velit, vulgi aſſenſu, & populari approbatione iudicari ſolet. Itaque nunquam de bono oratore, aut non bono doctis hominibus cum populo diſſenſio fuit. An cenſes, dum illi viguerunt, quos antè dixi, non eoſdem gradus oratorū vulgi iudicio & doctorū fuiſſe? De populo ſiquem ita rogauiſſes, Quis eſt in hac ciuitate eloquentiſsimus? in Antonio & Craſſo aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. nemóne Philippū tam ſuauem oratorē, tam grauē, tam facetum his anteferret: quem noſmetipſi, qui hæc arte aliqua volumus expendere, proxi-

proximum illis fuiſſe diximus? Nemo profectò. id enim ipſum eſt ſummi oratoris,ſummum oratorem populo videri. Quare tibicen Antigenidas dixerit diſcipulo ſanè frigenti ad populum, Mihi cane & Muſis: ego huic Bruto dicenti, vt ſolet, apud multitudinem, Mihi cane,& populo, mi Brute,dixerim: vt, qui audient, quid efficiatur: ego, etiam cur ita efficiatur,intelligam. Credit iis,quæ dicuntur,qui audit oratorem: vera putat,aſſentitur,probat,fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? Delectatur audiens multitudo,& ducitur oratione,& quaſi voluptate quadam perfunditur. Quid habes quod diſputes? Gaudet, dolet, ridet,plorat,fauet, odit, contemnit,inuidet,ad miſericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum: iraſcitur, miratur, ſperat, timet: hæc proinde accidunt, vt eorum qui adſunt, mentes verbis & ſententiis & actione tractantur. Quid eſt quòd exſpectetur docti alicuius ſententia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum eſt. Denique hoc ſpecimen eſt popularis iudicij, in quo nunquam fuit populo cum doctis intelligentibúſque diſſenſio. Cùm multi eſſent oratores in vario genere dicendi, quis vnquam ex his excellere iudicatus eſt vulgi iudicio, qui non idem à doctis probaretur? Quando autem dubium fuiſſet apud patres noſtros,eligendi cui patroni daretur optio,quin aut Antonium optaret,aut Craſſum? Aderant multi alij.tamen vtrum de his potius,dubitaſſet aliquis: quin alterum,nemo. Quid? adoleſcentibus nobis,cùm eſſet Cotta & Hortenſius,num quis, cui quidem eligendi poteſtas eſſet, quenquam his anteponebat? Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios? de te ipſo nónne quid optarent rei, quid ipſe Hortenſius iudicaret, videbamus? qui cùm partiretur tecum cauſas (ſæpe enim interfui) perorandi locum, vbi plurimum pollet oratio, ſemper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam: & mihi beneuolentia, credo,ductus tribuebat omnia: ſed ego quæ de me populi ſit opinio, neſcio: de reliquis hoc affirmo,qui vulgi opinione diſertiſsimi habiti ſint, eoſdem intelligentium quoque iudicio fuiſſe probatiſsimos. Nec enim poſſet idem Demoſthenes dicere, quod dixiſſe Antimachum Clarium poëtam ferunt, qui cùm conuocatis auditoribus legeret eis magnum illud,quod nouiſtis, volumen ſuum, & eum legentem omnes præter Platonem reliquiſſent, Legam, inquit, nihilominus: Plato enim mihi vnus inſtar eſt multorum millium:& rectè. Poëma enim reconditum,paucorum approbationem,oratio popularis aſſenſum vulgi debet mouere. At ſi eundem hunc Platonem vnum auditorem haberet Demoſthenes, cùm eſſet relictus à ceteris, verbum facere non poſſet. Quid tu Brute poſſes, ſi te,vt Curionem quondam, concio reliquiſſet? Ego verò, inquit ille, vt me tibi indicem, in eis etiam cauſis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus eſt, non cum populo, tamen ſi à corona relictus ſim, non queam dicere. Ita ſe, inquam, res habet: vt ſi tibiæ inflatæ non referant ſonum, abiiciendas eas ſibi tibicen putet: ſic oratori populi aures tanquam tibiæ ſunt. eæ ſi inflatum non recipiunt, aut ſi auditor cum illo tanquam equus non facit,agitandi finis faciendus eſt. Hoc tamen intereſt, quòd vulgus interdum non probandum oratorem probat, ſed probat ſine comparatione, cùm à mediocri, aut etiam à malo delectatur: eo eſt contentus, eſſe melius non ſentit: illud quod eſt, qualecunque eſt,probat. Tenet enim aureis vel mediocris orator,ſit modò aliquid in eo: nec res vlla plus apud animos hominum,quàm ordo & ornatus orationis valet. Quare quis ex populo cùm Q. Scæuolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea cauſa,de qua antè dixi, quicquam politius,aut elegantius, aut omnino melius aut exſpectaret, aut poſſe fieri putaret? Cùm is hoc probare vellet,M'. Curiũ,cùm ita heres inſtitutus eſſet, ſi pupillus antè mortuus eſſet, quàm in ſuam tutelam veniſſet, pupillo non nato heredem eſſe non poſſe: quid ille non dixit de teſtamentorum iure? de antiquis formulis, quemadmodum ſcribi oportuiſſet, ſi etiam filio non nato heres inſtitueretur? quàm captioſum eſſe populo,quod ſcriptũ eſſet,negligi,& opinione quæri voluntates,& interpretatione diſertorum, ſcripta ſimplicium hominum peruertere? quàm ille multa de auctoritate patris ſui,qui ſemper ius illud eſſe defenderat? quàm omnino multa de cõſeruando iure ciuili?

Quæ quidem omnia cùm peritè & ſcienter, tum ita breuiter & preſsè, & ſatis ornatè & pereleganter diceret, quis eſſet in populo, qui aut exſpectaret, aut fieri poſſe quicquam melius putaret? At verò vt contrà Craſſus ab adoleſcente delicato, qui in littore ambulans ſcalmum reperiſſet, ob eámque rem ædificare nauem concupiuiſſet, exorſus eſt, ſimiliter Scæuulam ex vno ſcalmo captionis centumuirale iudicium hereditatis effeciſſe: hoc in illo initio conſecutus, multis eiuſdem generis ſententiis delectauit, animóſque omnium qui aderant, in hilaritatem à ſeueritate traduxit: quod eſt vnum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluiſſe eum, qui teſtamentum feciſſet, hoc ſenſiſſe, quoquo modo filius non eſſet, qui in ſuam tutelam veniret, ſiue non natus, ſiue antè mortuus, Curius heres vt eſſet: ita ſcribere pleroſque, & id valere, & valuiſſe ſemper. Hæc & multa eiuſmodi dicens, fidem faciebat: quod eſt ex tribus oratoris officiis alterum. Deinde æquum bonum, teſtamentorum ſententias, mortuorúmque voluntates tutatus eſt. quanta eſſet in verbis captio, cum in ceteris rebus, tum in teſtamentis, ſi negligerentur voluntates. quantam ſibi potentiam Scæuula aſſumeret, ſi nemo auderet teſtamentum facere poſtea, niſi de illius ſententia. Hæc cùm grauiter, tum ab exemplis copioſè, tum variè, tum etiam ridiculè & facetè explicans, eam admirationem, aſſenſionémque commouit, dixiſſe vt contrà nemo videretur. Hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui ſeparatim alterum admiratus eſſet, idem audito altero iudicium ſuum contemneret: at verò intelligens, & doctus audiens Scæuulam, ſentiret eſſe quoddam vberius dicendi genus & ornatius. ab vtroque autem cauſa perorata, ſi quæreretur vter præſtaret orator, nunquam profectò ſapientis iudicium à iudicio vulgi diſcreparet. Quî præſtat igitur intelligens imperito? Magna re, & difficili. ſiquidem magnum eſt ſcire quibus rebus efficiatur, omittarúrue dicendo illud quicquid eſt, quod aut effici dicendo oportet, aut omitti nõ oportet. Præſtat etiam illo doctus auditor indocto, quòd ſæpe cùm oratores duo, aut plures populi iudicio probantur: quod dicendi genus optimum ſit, intelligit. nam illud quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari poteſt. Vt enim ex neruorum ſono in fidibus, quàm ſcienter ei pulſi ſint, intelligi ſolet: ſic ex animorum motu cernitur quid his tractandis perficiat orator. Itaque intelligens dicendi exiſtimator, non aſsidens, & attentè audiens, ſed vno aſpectu & præteriens de oratore ſæpe iudicat. Videt oſcitantem iudicem, loquentem cum altero, nonnunquam etiam circulantem, mittẽtem ad horas quæſitorem, vt dimittat rogantem: intelligit oratorem in ea cauſa non adeſſe, qui poſsit animis iudicum admouere orationem, tanquam fidibus manum. Idem ſi præteriens aſpexerit erectos, intuenteis iudices, vt aut doceri de re, idque etiam vultu probare videantur: aut, vt auem cantu aliquo, ſic illos viderit oratione quaſi ſuſpenſos teneri, aut (id quod maximè opus eſt) miſericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos eſſe vehementius: ea ſi præteriens (vt dixi) aſpexerit, ſi nihil audierit, tamen oratorem verſari in illo iudicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum iam eſſe profectò intelliget. Cùm hæc diſſeruiſſem, vterque aſſenſus eſt, & ego tanquam de integro ordiens,

Quando igitur, inquam, à Cotta & Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, cùm hos maximè iudicio illorum hominum & illius ætatis dixiſſem probatos, reuertar ad eos ipſos: tum reliquos, vt inſtitui, deinceps perſequar. Quoniã ergo oratorum bonorũ (hos enim quærimus) duo genera ſunt, vnum attenuatè preſſéque, alterum ſublatè ampléque dicentium: etſi id melius eſt, quod ſplendidius & magnificentius, tamen in bonis omnia, quæ ſumma ſunt, iure laudantur: ſed cauenda eſt preſſo illi oratori inopia & ieiunitas: amplo autem, inflatum & corruptum orationis genus. Inueniebat igitur acutè Cotta, dicebat purè ac ſolutè, & vt ad infirmitatem laterum perſcienter contentionem omnem remiſerat, ſic ad virium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratione niſi ſincerum, nihil niſi ſiccum atque ſanum: illúdque maximum, quòd, cùm contentione orationis flectere animos iudicum vix poſſet, nec omnino eo genere dice-

retra-

ret: tractando tamen impellebat, vt idem facerent à ſe commoti, quod à Sulpicio concitati. Fuit enim Sulpicius vel maximè omnium, quos quidem ego audiuerim, grandis, & vt ita dicam, tragicus orator. vox cùm magna, tum ſuauis & ſplendida: geſtus & motus corporis ita venuſtus, vt tamen ad forum, non ad ſcenam inſtitutus videretur. Incitata, & volubilis, nec ea redundans tamen, nec circunfluens oratio. Craſſum hic volebat imitari, Cotta malebat Antonium: ſed ab hoc vis aberat Antonij, Craſsi ab illo lepos.

O magnam, inquit, artem, Brutus: ſiquidem iſtis, cùm ſummi eſſent oratores, duæ res maximæ altera alteri defuit. Atque in his oratoribus illud animaduertendum eſt, poſſe eſſe ſummos, qui inter ſe ſint diſsimiles. nihil enim tam diſsimile, quàm Cotta Sulpicio: at vterque æqualibus ſuis plurimùm præſtitit. Quare hoc doctoris intelligentis eſt, videre quò ferat ſua quenque natura, & ea duce vtentem ſic inſtituere, vt Iſocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & leniſsimo Ephori dixiſſe traditum eſt, alteri ſe calcaria adhibere, alteri frenos. Sulpicij orationes quæ feruntur, eas poſt mortem eius ſcripſiſſe P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra noſtrum ordinem meo iudicio diſertiſsimus. Ipſius Sulpicij nulla oratio eſt, ſæpéque ex eo audiui, cùm ſe ſcribere neque conſueſſe, neque poſſe diceret. Cottæ pro lege Varia quæ inſcribitur, eam L. AElius ſcripſit Cottæ rogatu. Fuit is omnino vir egregius, & eques Rom. cùm primis honeſtus, idémque eruditiſsimus & Græcis litteris & Latinis, antiquitatíſque noſtræ & in inuentis rebus, & in actis, ſcriptorúmque veterum litteratè peritus: quam ſcientiam Varro noſter acceptam ab illo, auctámque per ſeſe, vir ingenio præſtans, omníque doctrina, pluribus & illuſtrioribus litteris explicauit. ſed idem AElius Stoicus eſſe voluit, orator autem nec ſtuduit vnquam, nec fuit: ſcribebat tamen orationes, quas alij dicerent, vt Q. Metello F. vt Q. Cepioni, vt Q. Pompeio Rufo. quanquam is etiam ipſe ſcripſit eas, quibus pro ſe eſt vſus, ſed non ſine AElio. His enim ſcribendis etiam ipſe interfui, cùm eſſem apud AElium adoleſcens, eúmque audire perſtudioſè ſolerem. Cottam autem miror ſummum ipſum oratorem, miniméque ineptũ AElianas leueis oratiunculas voluiſſe exiſtimari ſuas. His duobus eiuſdem ætatis annumerabatur nemo tertius, ſed mihi placebat Pomponius maximè, vel dicam, minimè diſplicebat. Locus erat omnino in maximis cauſis præter eos, de quibus ſuprà dixi, nemini, propterea quòd Antonius, qui maximè expetebatur, facilis in cauſis recipiendis erat: faſtidioſior Craſſus, ſed tamẽ recipiebat. horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum ferè, aut ad Cæſarem: ſecundũ Philippum & Cæſarem, Cotta & Sulpicius expetebãtur. ita ab iis ſex patronis cauſæ illuſtres agebantur: neq; tã multa, quàm noſtra ætate, iudicia fiebant: neque hoc quod nunc fit, vt cauſæ ſingulæ defenderentur à pluribus: quo nihil eſt vitioſius. reſpondemus iis, quos non audiuimus: in quo primùm ſæpe aliter eſt dictũ, aliter ad nos delatũ: deinde magni intereſt coràm videre quemadmodũ aduerſarius de quaque re aſſeueret: maximè autem quemadmodum quæque res audiatur. Sed nihil vitioſius, quàm cùm vnũ corpus debeat eſſe defenſionis, naſci de integro cauſam, cùm ſit ab altero perorata. Omnium enim cauſarum vnum eſt naturale principium, vna peroratio: reliquæ partes quaſi membra ſuo quæque loco locata, ſuam vim & dignitatẽ tenent. Cùm autem difficile ſit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, vt ſibi ipſum non cõueniat: quanto difficilius cauere nequid dicas, quod non conueniat eius orationi, qui ante te dixerit? Sed quia & labor multo maior eſt totam cauſam, quàm partem dicere, & quia plures ineuntur gratię ſi vno tempore dicas pro pluribus: idcirco hanc conſuetudinem libenter aſciuimus. Erant tamẽ quibus videretur illius ætatis tertius Curio, quia ſplendidioribus fortaſſe verbis vtebatur, & quia Latinè non peſsimè loquebatur, vſu credo aliquo domeſtico. nã litterarum admodum nihil ſciebat. Sed magni intereſt quos quiſq; audiat quotidie domi, quibuſcũ loquatur à puero, quemadmodũ patres, pędagogi, matres etiã loquantur. Legimus epiſtolas Corneliæ matris Gracchorum. apparet filios non tam in gremio educatos, quàm in ſermone matris. Auditus eſt nobis Læliæ Caii filię ſæpe ſermo. ergo illam patris elegãtia

tinctam vidimus, & filias eius Mucias ambas, quarum ſermo mihi fuit notus: & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc verò Scipionis etiam tu Brute, credo, aliquando audiſti loquentem. Ego verò, ac lubenter quidem, inquit Brutus, & eo lubentius, quòd L. Craſsi erat filia. Quid Craſſum, inquam, illum cenſes iſtius Liciniæ filium, Craſsi teſtamento qui fuit adoptatus? Summo iſte quidem dicitur ingenio fuiſſe, inquit. Et verò hic Scipio collega meus, mihi ſanè bene & loqui videtur, & dicere. Rectè, inquam, iudicas Brute. etenim iſtius genus eſt ex ipſius ſapientiæ ſtirpe generatum. Nam & de duobus auis iā diximus, Scipione & Craſſo, & de tribus proauis, Q. Metello, cuius quattuor filij: P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi priuatus in libertatem rempub. vindicauit: Q. Scæuula augure, qui peritiſsimus iuris, idémq; percomis eſt habitus. Iam duorum abauorum quàm eſt illuſtre nomen, P. Scipionis, qui bis cōſul fuit, qui eſt Corculum dictus: alterius omnium ſapientiſsimi C. Lælij! O generoſam, inquit, ſtirpem, & tanquam in vnam arborem plura genera, ſic in iſtam domum multorum inſitam atque illiminatam ſapientiam. Similiter igitur ſuſpicor (vt conferamus parua magnis) Curionis, etſi pupillus relictus eſt, patrio fuiſſe inſtituto puro ſermoni aſſuefactā domum: & eo magis hoc iudico, quòd neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognoui in omni genere honeſtarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poëtam nouerat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat, non publicum ius, non priuatum & ciuile cognouerat. quanquam id quidem fuit etiam in aliis, & magnis quidem oratoribus, quos parum his inſtructos artibus vidimus, vt Sulpicium, vt Antonium. Sed ij tamen vnum illud habebant dicendi opus elaboratum: idque cùm conſtaret ex quinque notiſsimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. in quacunque enim vna planè claudicaret, orator eſſe non poſſet. Sed tamē alius in alia excellebat, magis reperiebat quid dici opus eſſet, & quomodo præparari, & quo loco locari memoriáque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erántque ei quædam ex his paria cum Craſſo: quædam etiam ſuperiora. at Craſsi magis enitebat oratio. nec verò Sulpicio, neque Cottæ dicere poſſumus, neque cuiquam bono oratori vllam ex illis quinque partibus planè atque omnino defuiſſe. Itaque in Curione hoc veriſsimè iudicari poteſt, nulla re vna magis oratorem commendari, quàm verborum ſplendore & copia. Nam cùm tardus in cogitando, tū in inſtruendo diſsipatus fuit. Reliqua duo ſunt, agere, & meminiſſe. in vtroque cachinnos irridentium commouebat. Motus erat is, quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cùm ex eo in vtranque partem toto corpore vacillante quæſiuit, quis loqueretur è lintre. Et Cn. Sicinius homo impurus, ſed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris ſimile quicquam: is cùm tribunus pleb. Curionem & Octauium coss. produxiſſet, Curióque multa dixiſſet ſedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat faſciis, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus, Nunquam, inquit, Octaui, collegæ tuo gratiam referes: qui niſi ſe ſuo more iactauiſſet, hodie te iſtic muſcæ comediſſent. Memoria autem ita fuit nulla, vt aliquoties, tria cùm propoſuiſſet: aut quartum adderet, aut tertium quæreret: qui in iudicio priuato vel maximo, cùm ego pro Titinia Cottæ perorauiſſem, ille contra me pro Sex. Næuio diceret, ſubitò totam cauſam oblitus eſt, idque veneficiis & cantionibus Titiniæ factum eſſe dicebat. Magna hæc immemoris ingenij ſigna, ſed nihil turpius, quàm quòd etiam in ſcriptis obliuiſcebatur quid paullo antè poſuiſſet: vt in eo libro, vbi ſe exeuntem è ſenatu, & cum Panſa noſtro, & cum Curione filio colloquentem facit, cùm ſenatum Cæſar cos. habuiſſet, omniſque ille ſermo ductus eſſet è percunctatione filij, quid in ſenatu eſſet actum. In quo multis verbis cùm inueheretur in Cæſarem Curio, diſputatióque eſſet inter eos, vt eſt conſuetudo dialogorum: cùm ſermo eſſet inſtitutus ſenatu miſſo, quem ſenatum Cæſar cos. habuiſſet, reprehendit eas res, quas idem Cæſar anno pòſt, & deinceps reliquis annis adminiſtrauiſſet in Gallia. Tum Brutus admirans, Tantámne fuiſſe obliuionem, inquit, in ſcripto præſertim, vt

tim, vt ne legens quidem vnquam ſenſerit quantum flagitij commiſiſſet? Quid autem, inquam, Brute ſtultius, quàm,ſi ea vituperare volebat,quæ vituperauit, non eo tempore inſtituere ſermonem,cùm illarum rerum iam tempora preteriiſſent? Sed ita totus errat, vt in eodem ſermone dicat,in ſenatum ſe Cæſare conſule non accedere, ſed id dicat ipſo cos. exiens è ſenatu. Iam,qui hac parte animi, quæ cuſtos eſt ceterarum ingenij partium, tam debilis eſſet, vt ne in ſcripto quidem meminiſſet quid paullo antè poſuiſſet,huic mi nimè mirum eſt ex tempore dicenti ſolitam effluere mentem. Itaq; cùm ei nec officium deeſſet,& flagraret ſtudio dicendi, perpaucæ ad eum cauſæ deferebantur. Orator autem viuis eius æqualibus,proximus optimis numerabatur,propter verborum bonitatem,vt antè dixi, & expeditam ac profluentem quodam modo celeritatem. Itaque eius orationes aſpiciendas tamen cenſeo.ſunt illę quidem languidiores,veruntamen poſſunt augere,& quaſi alere id bonum,quod in illo mediocriter fuiſſe concedimus:quod habet tantà vim,vt ſolum ſine aliis in Curione ſpeciem oratoris alicuius effecerit. Sed ad inſtituta redeamus. In eodem igitur numero eiuſdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentiſsimi viri filius,non ſatis acutus orator, ſed tamen orator numeratus eſt. Erat in verbis grauitas,& facilè dicebat,& auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniendis,nec minus verbis expeditus: fortis verò actor & vehemens,& verbis nec inops, nec abiectus, & quem planè oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminoſus. Multum ab iis aberat L. Fufius:tamen ex accuſatione M'. Aquillij diligentiæ fructum ceperat. Nam M. Druſum tuum magnum auunculum, grauem oratorem, ita duntaxat cùm de repub. diceret: L. autem Lucullum etiam acutum, patrémque tuum Brute, iuris quoque & publici & priuati ſanè peritum,M Lucullum: M. Octauium Cn. filiũ (qui tantum auctoritate,dicendóque valuit, vt legem Sempronian frumentariam populi frequentis ſuffragiis abrogauerit) Cn. Octauium, M. filium,M. Catonem patrem,Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie, id eſt à iudiciis, & in præſidiis reip. cui facilè ſatisfacere poſsint, collocemus. Eodem Q. Cepionem referrem,niſi nimis equeſtri ordini deditus,à ſenatu diſceſſiſſet. Cn. Carbonem, M. Marium,& ex eodem genere complureis minimè dignos elegantis conuentus auribus, aptiſsimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (vt in iis perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quinctius fuit:aptior autem etiã Palicanus auribus imperitorum. Et quoniam huius generis facta mentio eſt, ſeditioſorum omnium poſt Gracchos, L. Apuleius Saturninus eloquentiſsimus viſus eſt: magis ſpecie tamen & motu,atque ipſo amictu capiebat homines,quàm aut dicendi copia,aut mediocritate prudetiæ. Longè autem poſt homines natos improbiſsimus C. Seruilius Glaucia, ſed peracutus & callidus, cùm primiſque ridiculus. Is ex ſummis & fortunæ & vitæ ſordibus in prætura,cos. factus eſſet,ſi rationem eius haberi licere iudicatum eſſet. Nam & plebem tenebat, & equeſtrem ordinem beneficio legis deuinxerat. Is prætor eodem die,quo Saturninus tribunus plebis, Mario & Flacco Coss. publicè eſt interfectus,homo ſimillimus Athenienſis Hyperboli, cuius improbitatem veteres Atticorum comœdiæ notauerunt. Quos Sex. Titius conſecutus,homo loquax ſanè, & ſatis acutus,ſed tam ſolutus & mollis in geſtu,vt ſaltatio quædã naſceretur,cui ſaltationi Titius nomen eſſet. Ita cauendũ eſt nequid in agendo,dicendóue facias,cuius imitatio rideatur. Sed ad paullo ſuperiorem ætatem reuecti ſumus:nunc ad eam,de qua aliquantum locuti ſumus,reuertamur. Coniunctus igitur Sulpicij ætati P. Antiſtius fuit,rabula ſanè probabilis:qui multos cum tacuiſſet annos,neque contemni ſolùm,ſed irrideri etiam ſolitus eſſet: in tribunatu primùm contra C. Iulij illam conſulatus petitionem extraordinariam, verã cauſam agens eſt probatus:& eo magis,quòd eandẽ cauſam cùm ageret eius collega ille ipſe Sulpicius, hic plura & acutiora dicebat. Itaque poſt tribunatum primò multæ ad eum cauſæ,deinde omnes maximæ,quæcunque erant,deferebantur. Rem videbat acutè,componebat diligenter, memoria valebat, verbis non ille quidẽ ornatis vtebatur, ſed tamen

non abiectis. Expedita autem erat & perfacilè currens oratio. Et erat eius quidam tanquam habitus non inurbanus: actio paullùm cùm vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus inter profectionem, reditúmque L. Syllæ ſine iure fuit, & ſine vlla dignitate reſp. Hoc etiã autem magis probabatur, quòd erat ab oratoribus quædam in foro ſolitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat, & Curio: viuebat è reliquis patronis eius ætatis nemo, præter Carbonem & Pomponium, quorũ vtrunque facilè ſuperabat. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Siſenna, doctus vir, & ſtudiis optimis deditus, benè Latinè loquens, narus reipublicæ, non ſine facetiis, ſed neque laboris multi, nec ſatis verſatus in cauſis: interiectúſque inter duas ætates Hortenſij, & Sulpicij, nec maiorem conſequi poterat, & minori neceſſe erat cedere. Huius omnis facultas ex hiſtoria ipſius perſpici poteſt, quæ cùm facilè omneis vincat ſuperiores, tum indicat tamen quantum abſit à ſummo, quámque genus hoc ſcriptionis nondum ſit ſatis Latinis litteris illuſtratum. Nam Q. Hortẽſij admodum adoleſcentis ingenium, vt Phidiæ ſignum, ſimul aſpectum & probatum eſt. Is L. Craſſo, Q. Scæuula coss. primum in foro dixit, & apud hos ipſos quidem conſules: & cùm eorum, qui affuerunt, tũ ipſorum conſulum, qui omneis intelligentia anteibát, iudicio diſceſsit probatus. Vndeviginti annos natus erat eo tempore. Eſt autem L. Paullo, C. Marcello coss. mortuus: ex quo videmus eum in patronorum numero annos quattuor & XL. fuiſſe. Hoc de oratore paullo pòſt plura dicemus: hoc autem loco voluimus ætatem eius in diſparem oratorum ætatem includere: quanquam id quidem omnibus vſu venire neceſſe fuit. quibus paullo longior vita contigit, vt & cum multo maioribus natu, quàm eſſent ipſi, & cum aliquanto minoribus compararentur: vt Accius iiſdem ædilibus ait ſe & Pacuuium docuiſſe fabulam, cùm ille octoginta, ipſe triginta annos natus eſſet. Sic Hortẽſius nõ cum ſuis æqualibus ſolùm, ſed & mea cum ætate, & cũ tua Brute: & cum aliquanto ſupiore coniungitur. Siquidem & Craſſo viuo dicere ſolebat, & magis iam etiam vigebat cum Antonio: & cum Philippo iam ſene pro Cn. Pompeij bonis dicente, in illa cauſa, adoleſcens cùm eſſet, princeps fuit: & in eorum quos in Sulpicij ætate poſui, numerum facilè peruenerat, & ſuos inter æqualeis, M. Piſonẽ, M. Craſſum, Cn. Lentulũ, P. Lẽtulum Surã, longè præſtitit, & me adoleſcentẽ nactus octo annis minorẽ, quàm erat ipſe, multos annos in ſtadio eiuſdem laudis exercuit: & tecum ſimul, ſicut ego pro multis, ſic ille pro Ap. Claudio dixit, paullo ante mortem. Vides igitur vt ad te oratorem Brute peruenerimus, tam multis inter noſtrum, tuúmque initium dicendi interpoſitis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc ſermone noſtro ſtatui neminem eorum, qui viuerent, nominare, ne vos curioſius eliceretis ex me quid de quoque iudicarem: eos, qui iam ſunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non eſt, inquit, iſta cauſa, quam dicis, quamobrem de iis, qui viuunt, nihil velis dicere. Quænam igitur, inquam, eſt? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic ſermo tuus emanet, & ij tibi ſuſcenſeant, quos præterieris. Quid? vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillimè. ſed tamen te arbitror malle id ipſum tacere, quàm taciturnitatem noſtram experiri. Tum ego, Verè tibi, inquam, Brute dicam. non me exiſtimaui in hoc ſermone vſque ad hanc ætatem eſſe venturum, ſed ita traxit ordo ætatum orationem, vt iam ad minores etiam peruenerim. Interpone igitur, inquit, ſiquos videtur: deinde redeamus ad te, & ad Hortenſium. Immò verò, inquam, ad Hortenſium: de me alij dicent, ſiqui volent. Minimè verò, inquit. nam etſi me facilè omni tuo ſermone tenuiſti, tamen is mihi lõgior videtur, quòd propero audire de te. nec verò tã de virtutibus dicendi tuis, quæ cùm omnibus, tum certè mihi notiſsimæ ſunt, quàm quòd gradus tuos, & quaſi proceſſus diſcendi ſtudeo cognoſcere.

Geretur, inquam, tibi mos, quoniam me non ingenij prædicatorem eſſe vis, ſed laboris mei. Verùm interponam, vt placet, alios, & à M. Craſſo, qui fuit æqualis Hortẽſij, exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina inſtructus, anguſtius etiam à natura: labore & induſtria, & quòd adhibebat ad obtinendas cauſas curam etiam & gratiam, in principibus

patro-

patronis aliquot annos fuit. In huius oratione ſermo Latinus erat, verba non abiecta, res compoſitæ diligenter, nullus flos tamen, neque lumen vllum: animi magna, vocis parua contentio, omnia ferè vt ſimiliter, atque vno modo dicerentur. Nam huius æqualis & inimicus C. Fimbria non ita diu iactare ſe potuit: qui omnia magna voce dicens, verborum ſanè bonorum curſu quodam incitato ita furebat tamen, vt mirarere, tá alias res agere populum, vt eſſet inſano inter diſertos locus. Cn. autem Lentulus multomaiorem opinionem dicendi actione faciebat, quàm quanta in eo facultas erat: qui cùm eſſet nec peracutus, (quanquam & ex facie & ex vultu videbatur) nec abũdás verbis, (etſi fallebat in eo ipſo): ſic interuallis, exclamationibus, voce ſuaui & canora, admirando, irridendo latebat in agendo, vt ea quæ deerant, non deſiderarentur. Ita tanquam Curio copia nonnulla verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum: ſic Cn. Lentulus, ceterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultauit: in qua excellens fuit. neque multo ſecus P. Lentulus: cuius & excogitandi & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis & venuſtatis, vocis & ſuauitas & magnitudo. ſic in hoc nihil præter actionem fuit: cetera etiam minora, quàm in ſuperiore. M. Piſo quicquid habuit, habuit ex diſciplina: maximéque ex omnibus, qui antè fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehendendis verbis verſutum & ſollers, ſed ſæpe ſtomachoſum, nonnũquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem quaſi curſum forenſem diutius non tulit, quòd & corpore erat infirmo, & hominũ ineptias ac ſtultitias, quæ deuorandæ nobis ſunt, non ferebat, iracundiúſque reſpuebat, ſiue moroſo, vt putabatur, ſiue ingenuo liberóque faſtidio. Is cùm ſatis floruiſſet adoleſcens, minor haberi eſt cœptus poſtea: deinde ex virginum iudicio magnam laudem eſt adeptus, & ex eo tempore quaſi reuocatus in curſum, tenuit locum tam diu, quàm ferre potuit laborem: poſtea quantum detraxit de ſtudio, tantum amiſit ex gloria. P. Murena mediocri ingenio, ſed magno ſtudio rerum veterum, litterarum & ſtudioſus, & non imperitus, multæ induſtriæ, & magni laboris fuit. C. Cenſorinus Græcis litteris ſatis doctus, quod propoſuerat explicans expeditè, non inuenuſtus actor, ſed iners, & inimicus fori. L. Turius paruo ingenio, ſed multo labore, quoquo modo poterat, ſæpe dicebat. itaque ei paucæ centuriæ ad conſulatum defuerunt. C. Macer auctoritate ſemper eguit, ſed fuit patronus propemodum diligentiſſimus. huius ſi vita, ſi mores, ſi vultus denique non omnem commendationem ingenij euerteret, maius nomen in patronis fuiſſet. non erat abundans, non inops tamen: non valde nitens, non planè horrida oratio: vox, geſtus, & omnis actio, ſine lepôre: at in inueniendis cõponendíſque rebus mira accuratio: vt non facilè in vllo diligentiorem, maioremque cognouerim, ſed eam vt citius veteratoriam, quàm oratoriam diceres. hic etſi etiam in publicis cauſis probabatur, tamen in priuatis illuſtriorem obtinebat locum. C. deinde Piſo ſtatarius, & ſermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando, veruntamen vultu & ſimulatione multo etiam acutior, quàm erat, videbatur. Nam eius æqualem M'. Glabrionem bene inſtitutum aui Scæuulæ diligentia, ſocors ipſius natura, negligénſque tardauerat. Etiã L. Torquatus elegãs in dicendo, in exiſtimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompeius vir ad omnia ſumma natus, maiorem dicendi gloriam habuiſſet niſi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abſtraxiſſet. erat oratione ſatis amplus, rem prudenter videbat: actio verò eius habebat & in voce magnum ſplendorem, & in motu ſummam dignitatem. Noſter item æqualis D. Silanus vitricus tuus, ſtudij ille quidem habuit non multùm, ſed acuminis & orationis ſatis. Q. Pompeius A.F. qui Bithynicus dictus eſt, biennio quàm nos fortaſſe maior, ſummo ſtudio diſcendi, multáque doctrina, incredibili labore atque induſtria, quod ſcire poſſum. fuit enim mecum, & cum M. Piſone, cùm amicitia, tum ſtudiis exercitationibúſque cõiunctus. huius actio non ſatis commendabat orationem. in hac enim ſatis erat copiæ, in illa autem lepôris

parum. Erat eius æqualis P. Antronius voce peracuta atque magna, nec alia re vlla probabilis. Et L. Octauius Reatinus, qui cùm multas iam cauſas diceret, adoleſcens eſt mortuus: is tamen ad dicendum veniebat audacter magis, quàm paratè. Et C. Stalenus, qui ſe ipſe adoptauerat, & de Staleno AElium fecerat, feruido quodam & petulanti & furioſo genere dicendi: quòd quia multis gratum erat & probabatur, aſcendiſſet ad honores, niſi in facinore manifeſto deprehenſus, pœnas legibus & iudicio dediſſet. Eodem tempore C. & L. Cæpaſij fratres fuerunt, qui multa opera ignoti homines & repentini, quæſtores celeriter facti ſunt oppidano quodam & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem præteriiſſe videamur, C. Coſconium Calidianum, qui nullo acumine eam tamen verborum copiam, ſiquam habebat, præbebat populo cum multa concurſatione, magnóque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Craſſi quaſi ſecundarius. Is omnibus exemplo debet eſſe, quantum in hac vrbe polleat multorum obedire tempori, multorúmque vel honori, vel periculo ſeruire. His enim rebus infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam cõſecutus, etiam in patronorum, ſine doctrina, ſine ingenio, aliquem numerum peruenerat. ſed vt pugiles inexercitati etiam ſi pugnos & plagas, Olympiorum cupidi, ferre poſſunt, ſolem tamen ſæpe ferre non poſſunt: ſic ille cùm omni iam fortuna proſperè functus, labores etiam magnos excepiſſet, illius iudicialis anni ſeueritatem, quaſi ſolem, non tulit. Tum Atticus, Tu quidem de fece, inquit, hauris, ídque iandudum: ſed tacebam: hoc verò non putabam, te vſque ad Stalenos & Antronios eſſe venturum. Non puto, inquam, exiſtimare te, ambitione me labi, quippe de mortuis: ſed ordinem ſequens, in memoriam notam & æqualem neceſſariò incurro. Volo autem hoc perſpici, omnibus conquiſitis, qui in multitudine dicere auſi ſint, memoria quidem dignos perpaucos: verùm qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuiſſe. ſed ad ſermonem inſtitutum reuertamur. T. Torquatus T. filius, & doctus vir ex Rhodia diſciplina Molonis, & natura ad dicendum ſatis ſolutus atque expeditus (cui ſi vita ſuppeditauiſſet, ſublato ambitu conſul factus eſſet) plus facultatis habuit ad dicendum, quàm voluntatis. Itaque ſtudio huic non ſatisfecit, officio verò nec in ſuorum neceſſariorum cauſis, nec in ſententia ſenatoria defuit. Etiam M. Pontidius municeps noſter multas priuatas cauſas actitauit, celeriter ſanè verba voluens, nec hebes in cauſis, vel dicam, plus etiam quàm non hebes, ſed efferueſcens in dicendo, ſtomacho ſæpe, iracundiáque vehementius, vt non cum aduerſario ſolùm, ſed etiã (quod mirabile eſſet) cum iudice ipſo, cuius delenitor eſſe debet orator, iurgio ſæpe contenderet. M. Meſſalla minor natu, quàm nos, nullo modo inops, ſed non nimis ornatus genere verborum, prudens, acutus, minimè incautus, patronus in cauſis cognoſcendis, componendíſque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumque cauſarum. Duo etiam Metelli, Celer, & Nepos, nonnihil in cauſis verſati, nec ſine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus aſſecuti. Cn. autem Lentulus Marcellinus, nec vnquam indiſertus, & in conſulatu pereloquens viſus eſt, non tardus ſententiis, non inops verbis, voce canora, facetus ſatis. C. Memmius L. filius perfectus litteris, ſed Græcis, faſtidioſus ſanè Latinarũ, argutus orator, verbíſque dulcis, ſed fugiens non modò dicendi, verùm etiam cogitandi laborem, tantũ ſibi de facultate detraxit, quantũ imminuit induſtriæ. Hoc loco Brutus, Quàm vellem, inquit, de his etiã oratoribus, qui hodie ſunt, tibi dicere luberet: etſi de aliis minus, de duobus tamen, quos à te ſcio laudari ſolere, Cæſare, & Marcello, audirem non minus lubenter, quàm audiui de iis, qui fuerunt. Cur tandem? inquam: an exſpectas quid ego iudicem de iſtis, qui tibi ſunt æquè noti ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus ſatis eſt notus, Cæſar autem parum. illum enim ſæpe audiui: hic, cùm ego iudicare iam aliquid poſſem, afuit. Quid igitur de illo iudicas, quem ſæpe audiſti? Quid cenſes, inquit, niſi id, quòd habiturus es ſimilem tui? Næ ego, inquam, ſi ita eſt, velim tibi eum placere quàm maximè. Atqui & ita eſt, inquit, & vehementer placet: nec verò ſine cauſa. nam & didicit, & omiſsis ceteris ſtudiis vnum id egit, ſeſeque quoti-

quotidianis commentationibus acerrimè exercuit. Itaque & lectis vtitur verbis, & frequentibus: & ſplendore vocis, & dignitate motus fit ſpecioſum & illuſtre quod dicitur: omniaq́; ſic ſuppetunt, vt ei nullam deeſſe virtutē oratoris putem: maximeq́; laudandus eſt, qui hoc tempore ipſo cùm iaceat in hoc communi noſtro & quaſi fatali malo, conſoletur ſe cùm conſcientia optimæ mentis: tum etiā vſurpatione & renouatione doctrinæ. Vidi enim Mitylenis nuper virum, atque (vt dixi) vidi planè virum. itaque cùm eum antea tui ſimilem in dicendo viderim, tum verò nunc à doctiſsimo viro, tibiq́ue, vt intellexi, amiciſsimo Cratippo inſtructum omni copia, multo videbam ſimiliorem.

Hic ego, Etſi inquam, de optimi viri, nobiſque amiciſsimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miſeriarum, quarum obliuionem quærens, hunc ipſum ſermonem produxi longius. Sed de Cæſare cupio audire quid tandem Atticus iudicet. Et ille, Præclarè, inquit tibi conſtas, vt de iis, qui nunc ſunt, nihil velis ipſe dicere: & hercle ſi ſic ageres, vt de iis egiſti, qui iam mortui ſunt, neminem vt prætermitteres, næ tu in multos Antronios & Stalenos incurreres. Quare ſiue hanc turbam effugere voluiſti, ſiue veritus es nequis ſe aut præteritum, aut non ſatis laudatum queri poſsit, de Cæſare tamen potuiſti dicere, præſertim cùm & tuum de illius ingenio notiſſimum iudicium eſſet, nec illius de tuo obſcurum. Sed tamen Brute, inquit Atticus, de Cæſare & ipſe ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo exiſtimatore ſæpiſsime audio, illum omnium ferè oratorum Latinè loqui elegantiſsimè, nec id ſolùm domeſtica conſuetudine, vt dudum de Læliorum & Muciorum familiis audiebamus: ſed, quanquam id quoque credo fuiſſe, tamen vt eſſet perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & his quidem reconditis & exquiſitis, ſummóque ſtudio & diligentia eſt conſecutus. Quinetiam in maximis occupationibus, cùm ad te ipſum (inquit in me intuens) de ratione Latinè loquendi accuratiſsimè ſcripſerit, primóque in libro dixerit, - " verborum dilectum originē eſſe eloquentiæ, tribueritque, mi Brute, huic noſtro, qui me de illo maluit, quàm ſe dicere, laudem ſingularem (nam ſcripſit his verbis, cùm hunc nomine eſſet affatus, " Ac ſi, vt cogitata præclarè eloqui poſſent, nonnulli ſtudio & vſu elaborauerunt, cuius te pæne principem copiæ atque inuentorem bene de nomine ac dignitate populi Ro. meritum eſſe exiſtimare debemus) - hunc facilem & quotidianum nouiſſe ſermonem, non pro derelicto eſt habendum. Tunc Brutus, Amicè hercule, inquit, & magnificè te laudatum puto: quem non ſolùm principem atque inuentorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, ſed etiam benemeritum de populi Ro. nomine & dignitate. quo enim vno vincebamur à victa Græcia, id aut ereptum illis eſt, aut certè nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam, teſtimoniumq́ue Cæſaris, tuæ quidem ſupplicationi non, ſed triumphis multorum antepono. Et rectè quidem, inquam, Brute, modò ſit hoc Cæſaris iudicij, non beneuolentiæ teſtimonium. plus enim certè attulit huic populo dignitatis, quiſquis eſt ille, ſi modò eſt aliquis, qui non illuſtrauit modò, ſed etiam genuit in hac vrbe dicendi copiam, quàm illi, qui Ligurum caſtella expugnauerunt, ex quibus multi ſunt, vt ſcitis, triumphi. Verum quidē ſi audire volumus, omiſsis illis diuinis conſiliis, quibus ſæpe conſtituta eſt imperatorum ſapientia ſalus ciuitatis, aut belli, aut domi: multo magis orator præſtat minutis imperatoribus. At prodeſt plus imperator. Quis negat? ſed tamen (non metuo ne mihi acclametis: eſt autē quod ſentias, dicendi liber locus) malim mihi L. Craſsi vnā pro M'. Curio dictionem, quàm caſtellanos triumphos duos. At plus interfuit reipub. caſtellum capi Ligurum, quàm bene defendi cauſam M'. Curij. Credo. ſed Athenienſium quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quàm Mineruæ ſignum ex ebore pulcherrimum. tamen ego me Phidiam eſſe mallem, quàm vel optimum fabrum tignarium. Quare non quantum quiſque proſit, ſed quanti quiſque ſit, ponderandum eſt, præſertim cùm pauci pingere egregiè poſsint, aut fingere: operarij autem, aut baiuli deeſſe non poſsint. Sed perge Pomponi de Cæſare, & redde quæ reſtant. Solum quidem, inquit

ille,& quaſi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam, & Latinam: cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis aut ſcientiæ,ſed quaſi bonæ cõſuetudinis. Mitto C. Lælium,P.Scipionem.ætatis illius iſta fuit laus, tanquam innocentiæ, ſic Latinè loquendi,nec omnium tamen. nam illorum æqualeis Cæcilium & Pacuuium malè locutos videmus: ſed omnes tum ferè, qui nec extra vrbem hanc vixerant, nec aliqua barbarie domeſtica infuſcati fuerant, rectè loquebantur. Sed hanc certè rem deteriorem vetuſtas fecit & Romæ, & in Græcia. Confluxerunt enim & Athenas & in hanc vrbem multi inquinatè loquentes ex diuerſis locis, quo magis expurgandus eſt ſermo, & adhibenda ratio, quæ mutari non poteſt, nec vtendum prauiſſima conſuetudinis regula. T.Flaminium,qui cum Q.Metello conſul fuit,pueri vidimus. exiſtimabatur bene Latinè, ſed litteras neſciebat. Catulus erat ille quidem minimè indoctus, vt à te paullo eſt antè dictum,ſed tamen ſuauitas vocis, & lenis appellatio litterarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia ſe valde dilatandis litteris à ſimilitudine Græcæ locutionis abſtraxerat,ſonabátque contrarium Catulo, ſubagreſte quiddam,planéque ſubruſticum, alia quadam quaſi inculta & ſilueſtri via ad eandem laudem peruenerat. Siſenna autem quaſi emendator ſermonis vſitati cùm eſſe vellet, ne à C. Ruſcio quidem accuſatore deterreri potuit quo minus inuſitatis verbis vteretur. Quídnam iſtuc eſt? inquit Brutus: aut quis eſt iſte C. Ruſcius? Et ille fuit accuſator, inquit, vetus, quo accuſante Chirtilium, Siſenna defendens dixit, quædam eius ſputatilica eſſe crimina. Tum C. Ruſcius, Circumuenior, inquit, iudices, niſi ſubuenitis. Siſenna, quid dicas neſcio, metuo inſidias: ſputatilica, quid eſt hoc? ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. Maximi riſus, ſed ille tamen familiaris meus rectè loqui putabat eſſe inuſitatè loqui. Cæſar autem rationem adhibens, conſuetudinem vitioſam & corruptam pura & incorrupta conſuetudine emendat. Itaque cùm ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quæ etiamſi orator non ſis, & ſis ingenuus ciuis Ro. tamen neceſſaria eſt) adiungit illa oratoria ornamenta dicendi, tum videtur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cùm habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere. ſplendidam quandam, minimèque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma & magnificam, & generoſam quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidem eius mihi vehementer probantur: complureis autem legi. atque etiam commentarios quoſdam ſcripſit rerum ſuarum. Valde quidem, inquam, probandos. nudi enim ſunt, recti & venuſti, omni ornatu orationis, tanquam veſte, detracto: ſed dum voluit alios habere parata vnde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam, ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volent illa calamiſtris inurere: ſanos quidem homines à ſcribendo deterruit. Nihil enim eſt in hiſtoria, pura & illuſtri breuitate dulcius. Sed ad eos, ſi placet, qui è vita exceſſerunt, reuertamur. C. Sicinius igitur Q. Pompeij illius, qui cenſor fuit, ex filia nepos, quæſtorius mortuus eſt, probabilis orator, immo verò etiam probatus ex hac inopi ad ornandum, ſed ad inueniendũ expedita Hermagoræ diſciplina. ea dat rationes certas, & præcepta dicendi: quæ etſi minorem habent apparatum (ſunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quaſdam errare in dicendo non patienteis vias. has ille tenens, & paratus ad cauſas veniens, verborum non egens, ipſa illa comparatione, diſciplinaque dicendi iam in patronorum numerum peruenerat. Erat etiam vir doctus in primis C. Viſellius Varro conſobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate coniunctus. is cùm pòſt curulem ædilitatem iudex quæſtionis eſſet, eſt mortuus. in quo fateor vulgi iudicium à iudicio meo diſſenſiſſe. nam populo non erat ſatis vendibilis, præceps quædam, & cùm idcirco obſcura, quia peracuta, tum rapida & celeritate cæcata oratio: ſed neque verbis aptiorem citò alium dixerim, neque ſententiis crebriorem. Præterea perfectus in litteris, iuriſque ciuilis iam à patre Aculeone traditam tenuit diſciplinam. Réliqui ſunt qui mortui ſint, L. Torquatus, quem tu non tam citò rhetorem dixiſſes, etſi non deerat oratio, quàm, vt Græci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimæ litteræ, nec eæ vulgares, ſed interiores

quædam

quædam & reconditæ,diuina memoria,ſumma verborum & grauitas,& elegantia:atque hæc omnia vitæ decorabat dignitas, & integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarij in illa ætate plena litteratæ ſenectutis oratio.quanta ſeueritas in vultu! quantum pondus in verbis! quàm nihil non conſideratum exibat ex ore! Tum Brutus Torquati & Triarij mentione commotus (vtrunque enim eorum admodum dilexerat) Næ ego,inquit, vt omittam cetera,quæ ſunt innumerabilia, de iſtis duobus cùm cogito, doleo nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuiſſe. nam nec iſtos excellenteis viros, nec multos alios præſtanteis ciueis reſpublica perdidiſſet. Sileamus, inquam, Brute de iſtis,ne augeamus dolorem. nam & præteritorum recordatatio eſt acerba, & acerbior exſpectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere, & tantùm quid quiſque dicendo potuerit, quoniam id quærimus, prædicemus. Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt,M. Bibulus, qui & ſcriptitauit accuratè, cùm præſertim non eſſet orator,& egit multa conſtanter: Ap.Claudius ſocer tuus,collega & familiaris meus. hic iam & ſatis ſtudioſus,& valde cùm doctus,tum etiã exercitatus orator,& cùm auguralis, tum omnis publici iuris antiquitatiſque noſtræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, ſed Latinè tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli conſulares, quorum Publius ille noſtrarum iniuriarum vltor, auctor ſalutis, quicquid habuit,quantumcunque fuit,illud totum habuit ex diſciplina, inſtrumenta naturæ deerãt: ſed tantus animi ſplendor,& tanta magnitudo,vt ſibi omnia,quæ clarorum virorum eſſent, non dubitaret aſciſcere, eáque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus ſatis erat fortis orator, ſi modò orator, ſed cogitandi non ferebat laborem: vox canora,verba non horrida ſanè, vt plena eſſet animi & terroris oratio. Quæreres in iudiciis fortaſſe melius:in rep. quod erat,eſſe iudicares ſatis. Ne Titius quidem Poſtumius contemnendus in dicendo: de rep. verò non minus vehemens orator, quàm bellator fuit: effrenatus & acer nimis, ſed bene iuris publici leges atque inſtituta cognouerat. Hoc loco Atticus,Putarẽ te,inquit, ambitioſum eſſe,ſi (vt dixiſti) ij,quos iandiu colligis, viuerent. Omneis enim commemoras, qui auſi aliquando ſunt ſtantes loqui, vt mihi imprudens M.Seruilium præteriſſe videare. Non,inquam,ego iſtuc ignoro Pomponi,multos fuiſſe,qui verbum nunquam in publico feciſſent, cùm melius aliquanto poſſent, quàm iſti oratores,quos colligo, dicere: ſed his commemorandis etiam illud aſſequor,vt intelligatis primùm ex omni nnmero quàm non multi auſi ſint dicere: deinde ex iis ipſis quàm pauci fuerint laude digni. Itaque ne hos quidem equites Rom. amicos noſtros, qui nuper mortui ſunt, P. Cominium Spoletinum, quo accuſante defendi C. Cornelium, in quo & compoſitum dicendi genus, & acre & expeditum fuit: T. Accium Piſaurenſem, cuius accuſationi reſpondi pro A. Cluentio: qui & accuratè dicebat, & ſatis copiosè: erátque præterea doctus Hermagoræ præceptis: quibus etſi ornamenta non ſatis opima dicendi, tamen vt haſtæ velitibus amentatæ, ſic apta quædam & parata ſingulis cauſarum generibus argumenta traduntur. Studio autem neminem,nec induſtria maiore cognoui: quanquam ne ingenio quidem qui præſtiterit, facilè dixerim,C.Piſoni genero meo. nullum tempus illi vnquam vacabat aut à forenſi dictione, aut à commentatione domeſtica, aut à ſcribendo, aut à cogitando. itaque tantos proceſſus efficiebat, vt euolare, non excurrere videretur: erátque verborum & dilectus elegans & apta & quaſi rotunda conſtructio: cúmque argumenta excogitabantur ab eo multa & firma ad probandum, tum concinnæ acutæque ſententiæ: geſtúſque natura ita venuſtus,vt ars etiam quæ non erat, & è diſciplina motus videretur accedere. Vereor ne amore videar plura, quàm fuerint in illo, dicere: quod non ita eſt. (alia enim de illo maiora dici poſſunt) nam nec continentia, nec pietate, nec vllo genere virtutis quenquam eiuſdem ætatis cum illo conferendum puto.Nec verò M. Cælium prætereundum arbitror,quæcunque eius in exitu vel fortuna vel mens fuit: qui quandiu auctoritati meæ paruit, talis tribunus plebis fuit,vt nemo contra ciuium perditorum popularem,turbulentámque demen-

tiam à ſenatu & à bonorum cauſa ſteterit conſtantius: quam eius actionem, multum tamen & ſplendida, & grandis,& eadem in primis faceta & perurbana commendabat oratio. Graues eius conciones aliquot fuerunt,acres accuſationes tres, eæque omnes ex reip. contentione ſuſceptæ: defenſiones, & ſi illa erant in eo meliora,quæ dixi, non contemnendæ tamen, ſanéque tolerabiles. Hic cùm ſumma voluntate bonorum ædilis curulis factus eſſet, neſcio quo modo diſceſſu meo diſceſsit à ſeſe, ceciditque poſtea quàm eos imitari cœpit,quos ipſe peruerterat. Sed de M. Callidio dicamus aliquid, qui non fuit orator vnus è multis:potius inter multos propè ſingularis fuit: ita reconditas,exquiſitáſque ſententias mollis & pellucens veſtiebat oratio. nihil tam tenerum,quàm illius comprehenſio verborum, nihil tam flexibile, nihil quod magis ipſius arbitrio fingeretur, vt nullius oratoris æquè in poteſtate fuerit: quæ primùm ita pura erat, vt nihil liquidius: ita liberè fluebat,vt nuſquam adhęreſceret: nullum niſi loco poſitum, & tanquam in vermiculato emblemate, vt ait Lucillius, ſtructum verbum videres: nec verò vllum aut durum,aut inſolens, aut humile, aut longius ductum: ac non propria verba rerum, ſed pleraque tranſlata, ſic tamen, vt ea non irruiſſe in alienum locum, ſed immigraſſe in ſuum diceres. nec verò hæc ſoluta,nec diffluentia, ſed adſtricta numeris, non apertè, nec eodem modo ſemper, ſed variè diſsimulantérque concluſis. Erant autem & verborum & ſententiarum illa lumina,quę vocant Græci σχήματα, quibus tanquam inſignibus diſtinguebatur omnis oratio. qua de re agitur autem, illud quod multis locis in iuriſconſultorum includitur formulis,id vbi eſſet, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis,totumque dicendi placidum & ſanum genus. Quod ſi eſt optimum ſuauiter dicere, nihil eſt quod melius hoc quærendum putes. Sed cùm à nobis paullo antè dictum ſit, tria videri eſſe,quæ orator efficere deberet, vt doceret, vt delectaret, vt moueret: duo ſummè tenuit, vt & rem illuſtraret diſſerendo, & animos eorum,qui audirent, demulceret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoueret atque incitaret animos: quam plurimùm pollere diximus. nec erat vlla vis atque contentio, ſiue conſilio, quòd eos quorum altior oratio, actióque eſſet ardentior,furere,& bacchari arbitraretur: ſiue quòd natura non eſſet ita factus,ſiue quòd non conſueſſet, ſiue quòd non poſſet. hoc vnum illi, ſi nihil vtilitatis habebat, afuit: ſi opus erat, defuit. Quin etiam memini, cùm in accuſatione ſua Q. Gallio crimini dediſſet, ſibi eum venenum parauiſſe, idque à ſe eſſe deprehenſum, ſeſéque chirographa, teſtificationes, indicia,quæſtiones,manifeſtam rem deferre diceret, déque eo crimine accuratè & exquiſitè diſputauiſſet, me in reſpondendo, cùm eſſem argumentatus quantum res ferebat, hoc ipſum etiam poſuiſſe pro argumento, quòd ille, cùm peſtem capitis ſui, cùm indicia mortis ſe manifeſtò comperiſſe, & manu tenere diceret,tam ſolutè egiſſet, tam leniter, tam oſcitanter. "Tu iſtuc M. Callidi, niſi fingeres, ſic ageres præſertim iſta eloquentia? Cum alienorum hominum pericula defendere acerrimè ſoleas, tuum negligeres? vbi dolor, vbi ardor animi,qui etiam ex infantium ingeniis elicere vóces & querelas ſolet? nulla perturbatio animi,nulla corporis:frõs non percuſſa, non femur:pedis(quod minimum eſt)nulla ſupploſio. Itaque, tantùm afuit vt inflammares noſtros animos: ſomnum iſto loco vix tenebamus. Sic nos ſummi oratoris vel ſanitate, vel vitio pro argumento ad diluendũ crimen vſi ſumus. Tum Brutus, Atqui dubitamus,inquit,vtrùm iſta ſanitas fuerit, an vitium? Quis enim non fateatur, cùm ex omnibus oratoris laudibus longè iſta ſit maxima, inflammare animos audientium, & quocunque res poſtulet modo flectere, qui hac virtute caruerit, id ei quod maximum fuerit,defuiſſe? Sit ſanè ita, inquam: ſed redeamus ad eum, qui iam vnus reſtat, Hortenſium: tum de nobiſmetipſis, quoniam id etiam Brute poſtulas, pauca dicemus. quanquam facienda mentio eſt, vt quidem mihi videtur, duorum adoleſcentium, qui ſi diutius vixiſſent, magnam eſſent eloquentiæ laudem conſecuti. C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Caluum arbitror dicere. Rectè, inquam,arbitraris: quorum quidem alter,ita facilè ſolutéque verbis voluebat

ſatis interdum acutas, crebras quidem certè ſententias, vt nihil poſſet ornatius eſſe, nihil expeditius. Atque hic à magiſtris parum inſtitutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum: induſtriam non ſum expertus, ſtudium certè fuit: qni ſi me audire voluiſſet, vt cœperat, honores quàm opes conſequi maluiſſet. Quidnam eſt, inquit, iſtuc? & quemadmodum diſtinguis? Hoc modo, inquam: Cùm honos ſit præmium virtutis iudicio ſtudióque ciuium delatum ad aliquem: qui eum ſententiis, qui ſuffragiis adeptus eſt, is mihi & honeſtus & honoratus videtur. qui autem occaſione aliqua etiam inuitis ſuis ciuibus nactus eſt imperium, vt ille cupiebat, hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quæ ſi ille audire voluiſſet, maxima cum gratia & gloria ad ſummam amplitudinem perueniſſet, aſcendens gradibus magiſtratuum, vt pater eius fecerat, vt reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Craſſo M. F. cùm initio ætatis ad amicitiam ſe meam contuliſſet, ſæpe egiſſe me arbitror, cùm eum vehementer hortarer, vt eam laudis viam rectiſsimam eſſe duceret, quàm maiores eius ei tritam reliquiſſent. erat enim cùm inſtitutus optimè, tum etiam perfectè planéque eruditus: inerátque & ingenium ſatis acre, & orationis non inelegans copia: prætereáque ſine arrogantia grauis eſſe videbatur, & ſine ſegnitia verecundus. Sed hunc quoque abſorbuit æſtus quidam non inſolitæ adoleſcentibus gloriæ: qui quia nauarat miles operam imperatori, imperatorem ſe ſtatim eſſe cupiebat: cui muneri mos maiorum ætatem certam, ſortem incertam reliquit. Ita grauiſsimo ſuo caſu, dum Cyri & Alexandri ſimilis eſſe voluit, qui ſuum curſum tranſcurrerant, & L. Craſsi, & multorum Craſſorum inuentus eſt diſsimillimus. Sed ad Caluum (is enim nobis erat propoſitus) reuertamur, qui orator fuiſſet cùm litteris eruditior, quàm Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi & exquiſitius afferebat genus: quod quanquam ſcienter elegantérque tractabat, nimium tamen inquirens in ſe, atque ipſe ſeſe obſeruans, metuenſque ne vitioſum colligeret, etiam verum ſanguinem deperdebat. Itaque eius oratio nimia religione attenuata, doctis & attentè audientibus erat illuſtris, à multitudine autem, & à foro, cui nata eloquentia eſt, deuorabatur. Tum Brutus, Atticum ſe, inquit, Caluus noſter dici oratorem volebat. inde erat iſta exilitas, quam ille de induſtria conſectabatur. Dicebat, inquam, ita: ſed & ipſe errabat, & alios etiam errare cogebat. Nam ſiquis eos, qui nec ineptè dicunt, nec odioſè, nec putidè, Atticè putat dicere, is rectè, niſi Atticum, probat neminem. Inſulſitatem enim & inſolentiam tanquam inſaniam quandam orationis odit: ſanitatem autem & integritatē quaſi religionem & verecundiam oratoris probat. hæc omnium debet oratorum eadem eſſe ſententia. Sin autem ieiunitatem, & ſiccitatem, & inopiam, dummodo ſit polita, dum vrbana, dum elegans, in Attico genere ponit, hoc rectè duntaxat: ſed quia ſunt in Atticis alia meliora, videat ne ignoret & gradus, & diſsimilitudines, & vim, & varietatem Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari. Quos? nec enim eſt vnum genus. nam quid eſt tam diſsimile quàm Demoſthenes & Lyſias? quàm idem & Hyperides? quàm omnium horum AEſchines? quem igitur imitaris? Si aliquem, ceteri ergo Atticè non dicebant: ſi omneis, quî potes, cùm ſint ipſi diſsimillimi inter ſe? in quo illud etiam quæro, Phalereus ille Demetrius Atticéne dixerit. mihi quidem ex illius orationibus redolere ipſæ Athenæ videntur. At eſt floridior, vt ita dicam, quàm Hyperides, quàm Lyſias. Natura quædam aut voluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem tempus diſsimiles inter ſe, ſed Attici tamen: quorum Chariſius multas orationes ſcripſit, quas ſcribebat aliis, cùm cupere videretur imitari Lyſiam: Demochares autem, qui fuit Demoſthenis ſororis filius, & orationes ſcripſit aliquot, & earum rerum hiſtoriam, quæ erant Athenis ipſius ætate geſtæ, non tam hiſtorico, quàm oratorio genere perſcripſit. At Chariſij vult Hegeſias eſſe ſimilis, íſque ſe ita putat Atticum, vt veros illos præ ſe pæne agreſteis putet. At quid eſt tam fractum, tam minutum, tam in ipſa, quam tamen conſequitur, concinnitate puerile? Atticorum ſimiles eſſe volumus. Optime. ſúntne igitur ij Attici oratores? Quis negare poteſt? Hos imitamur. Quomodo, qui ſunt & inter ſe diſsi-

miles, & aliorum? Thucydidem, inquit, imitamur. Optimè, ſi hiſtoriam ſcribere, non ſi cauſas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum geſtarum pronunciator ſincerus & grandis etiam fuit: hoc forenſe concertatorium, iudiciale non tractauit genus. Orationes autem quas interpoſuit (multæ enim ſunt) eas ego laudare ſoleo, imitari neque poſſim, ſi velim: nec velim fortaſſe, ſi poſſim: vt ſi quis Falerno vino delectetur, ſed eo nec ita nouo, vt proximis conſulibus natum velit: nec rurſus ita vetere, vt Opimium, aut Anicium conſulem quærat. Atqui eæ notæ ſunt optimæ: credo: ſed nimia vetuſtas nec habet eam, quam quærimus, ſuauitatem, nec eſt iam ſane tolerabilis. Num igitur qui hoc ſentiat, ſi is potare velit, de dolio ſibi hauriendum putet? Minimè: ſed quandam ſequatur ætatem. Sic ego iſtis cenſuerim & nouam iſtam quaſi de muſto ac lacu feruidam orationem fugiendam: nec illam præclaram Thucydidi nimis veterem tanquam Anicianam notam perſequendam. Ipſe enim Thucydides ſi poſterius fuiſſet, multo maturior fuiſſet & mitior. Demoſthenem igitur imitemur. O dij boni! quid ergo nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? at non aſſequimur. Iſti enim videlicet Attici noſtri, quod volũt, aſſequuntur: ne illud quidem intelligunt, non modò ita memoriæ proditum eſſe, ſed ita neceſſe fuiſſe, cùm Demoſthenes dicturus eſſet, vt concurſus audiendi cauſa, ex tota Græcia fierent. At cùm iſti Attici dicunt, non modò à corona (quod eſt ipſum miſerabile) ſed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare ſi anguſtè & exiliter dicere, eſt Atticorum, ſint ſanè Attici: ſed in comitium veniant, ad ſtantem iudicem dicant. ſubſellia grandiorem & pleniorem vocem deſiderant. Volo hoc oratori contingat, vt, cùm auditum ſit eum eſſe dicturum, locus in ſubſelliis occupetur, compleatur tribunal, gratioſi ſcribæ ſint in dando & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cùm ſurgit is, qui dicturus ſit, ſignificetur à corona ſilentium: deinde crebræ aſſenſiones, multæ admirationes, riſus cùm velit, cùm velit fletus: vt, qui hæc procul videat, etiam ſi quid agatur, neſciat, at placere tamen, & in ſcena eſſe Roſcium intelligat. Hæc cui contingant, eum ſcito Atticè dicere, vt de Pericle audiuimus, vt de Hyperide, vt de AEſchine, de ipſo quidem Demoſthene maximè. Sin autem acutum, prudens, & idem ſincerum, & ſolidum & exſiccatum genus orationis probant, nec illo grauiore ornatu oratorio vtuntur, & hoc proprium eſſe Atticorum volunt: rectè laudant. eſt enim in arte tanta, tamque varia, etiam huic minutæ ſubtilitati locus. ita fiet, vt non omnes, qui Atticè, iidem bene: ſed vt omnes qui bene, iidem etiam Atticè dicant. Sed redeamus rurſus ad Hortenſium. Sanè quidem, inquit Brutus: quànquam iſta mihi tua fuit periucunda à propoſita oratione degreſsio. Tum Atticus, Aliquoties ſum, inquit, conatus, ſed interpellare nolui. Nunc quoniam ad perorandum ſpectare videtur ſermõ tuus, dicam, opinor, quod ſentio. Tu verò, inquam, Attice. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam quam in Socrate dicũt fuiſſe, qua ille in Platonis & Xenophontis & AEſchinis libris vtitur, facetam & elegantem puto. Eſt enim & minimè inepti hominis, & eiuſdem etiam faceti, cùm de ſapientia diſceptetur, hanc ſibi ipſum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam ſibi arrogant, vt apud Platonem Socrates in cælum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, ceteros: ſe autem omnium rerum inſcium fingit, & rudem. decet hoc neſcio quomodo illum: nec Epicuro qui id reprehendit, aſſentior. Sed in hiſtoria, qua tu es vſus in omni ſermone, cùm, qualis quiſque orator fuiſſet, exponeres: vide quæſo, inquir, ne tam reprehendenda ſit ironia, quàm in teſtimonio. Quorſum, inquam, iſtuc? non enim intelligo. Quia primùm, inquit, ita laudauiſti quoſdã oratores, vt imperitos poſſes in errorem inducere. Equidem in quibuſdam riſum vix tenebam, cùm Attico Lyſiæ Catonem noſtrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius ſummũ & ſingularem virum, nemo dicet ſecus: ſed oratorem, ſed etiam Lyſiæ ſimilem, quo nihil poteſt eſſe pictius: bella ironia, ſi iocaremur: ſin aſſeueramus, vide ne religio nobis tam adhibenda ſit, quàm ſi teſtimonium diceremus. Ego enim Catonem tuum, vt ciuem, vt ſenatorem, vt imperatorem, vt virum denique cùm prudentia & diligentia, tum omni

virtute

virtute excellentem probo:orationes autem eius, vt illis temporibus, valde laudo. ſignificant enim formam quandam ingenij, ſed admodum impolitam,& planè rudem. Origines verò cùm omnibus oratoriis laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philiſto & Thucydide comparares: Brutóne te id cenſebas, an mihi probaturum? quos enim ne è Græcis quidem quiſquam imitari poteſt, iis tu comparas hominem Tuſculanum, nondum ſuſpicantẽ quale eſſet copioſè & ornatè dicere?Galbã laudas. ſi vt illius ætatis principem,aſſentior:(ſic enim accepimus)ſin vt oratorem,cedò quæſo orationes(ſunt enim) & dic hunc,quem tu plus,quem te, amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes: paullùm hìc tibi aſſentior, modò ita laudes, vt antiquas: quod item de Aphricano, de Lælio,cuius tu oratione negas fieri quicquam poſſe dulcius. addis etiam neſcio quid auguſtius, nomine nos capis ſummi viri, vitæque elegantiſsimæ veriſsimis laudibus. Remoue hæc, ne iſta dulcis oratio ita ſit abiecta, vt eam aſpicere nemo velit. Carbonem in ſummis oratoribus habitum ſcio, ſed cùm in ceteris rebus, tum in dicendo ſemper,quo nihil eſt melius,id laudari, qualecunque eſt, ſolet. Dico idem de Gracchis, etſi de eis ea ſunt à te dicta, quibus ego aſſentior. Omitto ceteros: venio ad eos, in quibus iam perfectam putas eſſe eloquentiam,quos ego audiui,ſine cõtrouerſia magnos oratores,Craſſum & Antonium. de horum laudibus tibi prorſus aſſentior: ſed tamen non,vt Polycleti Doriphorum ſibi Lyſippus aiebat: ſic tu ſuaſionem legis Seruiliæ tibi magiſtram fuiſſe.hæc germana ironia eſt. Cur ita ſentiam,non dicam,ne me tibi aſſentari putes. Omitto igitur quæ de iis ipſis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modò de Cælio dixeris. ij enim fuerunt certè oratores: quanti autem & quales, tu víderis. Nam illud minus curo, quòd congeſsiſti operarios omneis, vt mihi videantur mori voluiſſe nonnulli, vt à te in oratorum numerum referrentur. Hæc cùm ille dixiſſet, Longi ſermonis initium detuliſti, inquam, Attice, rémque commouiſti noua diſputatione digná, quam in aliud tempus differamus. Voluendi enim ſunt libri, cùm aliorum, tum in primis Catonis. intelliges nihil illius lineamentis, niſi eorum pigmentorum, quæ inuenta nondum erant,florem & colorem defuiſſe. Nam de Craſsi oratione ſic exiſtimo, ipſum fortaſſe melius potuiſſe ſcribere,alium,vt arbitror,neminem. Nec in hoc ironiam duxeris eſſe, quòd eam orationem mihi magiſtram fuiſſe dixerim. Nam etſi tu melius exiſtimare videris de ea, ſiquam nunc habemus, facultate, tamen adoleſcentes quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quòd autem plures à nobis nominati ſunt, eò pertinuit (vt paullo antè dixi) quòd intelligi volui, in eo,cuius omnes cupidiſsimi eſſent,quàm pauci digni nomine euaderent. Quare εἴρωνα me, ne ſi Aphricanus quidem fuit(vt ait in hiſtoria ſua C. Fannius) exiſtimari velim. Vt voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum à te putabam, quod & in Aphricano fuiſſet, & in Socrate. Tum Brutus. De iſto poſtea: ſed tu, inquit, me intuens, orationes nobis veteres explicabis?

Ego verò, inquam, Brute, ſed in Cumano, aut in Tuſculano aliquando, ſi modò licebit, quoniam vtroque in loco vicini ſumus. Sed iam ad id vnde degreſsi ſumus, reuertamur. Hortenſius igitur cùm admodum adoleſcens orſus eſſet in foro dicere,celeriter ad maiores cauſas adhiberi cœptus eſt:quanquam inciderat in Cottæ & Sulpicij ætatem: qui annis decem maiores, excellente tum Craſſo & Antonio, deinde Philippo, pòſt Iulio,cum iis ipſis dicendi gloria comparabatur. Primùm memoria tanta,quantam in nullo cognouiſſe me arbitror, vt,quæ ſecum commentatus eſſet, ea ſine ſcripto verbis eiſdem redderet,quibus excogitauiſſet.hoc adiumento ille tanto ſic vtebatur, vt ſua commentata,& ſcripta,& nullo referente omnia aduerſariorum dicta meminiſſet. Ardebat autem cupiditate ſic, vt in nullo vnquam flagrantius ſtudium viderim. Nullum enim patiebatur eſſe diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. ſæpiſsime autem eodem die vtrunque faciebat. Attuleràtque minimè vulgare genus dicendi:duas quidem res,quas nemo alius, partitiones quibus de rebus dicturus eſſet, & collectiones, memor & quæ eſſent dicta contrà,quæque ipſe dixiſſet.Erat in verborum ſplendore ele-

garis, compoſitione aptus, facultate copioſus: eáque erat cùm ſummo ingenio, tum exercitationibus maximis conſecutus. Rem complectebatur memoriter, diuidebat acutè: nec prætermittebat ferè quicquam, quod eſſet in cauſa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. Vox canora & ſuauis, motus & geſtus etiam plus artis habebat, quàm erat oratori ſatis. Hoc igitur floreſcente Craſſus eſt mortuus, Cotta pulſus, iudicia intermiſſa bello, nos in forum venimus. Erat Hortẽſius in bello primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur vna lege iudicium Varia, ceteris propter bellum intermiſsis. qui frequentes aderant, tantùm pro ſe ipſi dicebant, oratores non illi quidem principes, L. Memmius, & Q. Pompeius, ſed oratores tamen teſte diſerto vterque Philippo, cuius in teſtimonio contentio & vim accuſatoris habebat & copiam. Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magiſtratibus erant, quotidiéq; ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus pleb. tunc C. Curio: quanquam is quidem ſilebat, vt erat ſemel à concione vniuerſa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, ſed tamen non infans. diſerti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pōponius, & ij quidem habitabant in Roſtris. C. etiā Iulius ædilis curulis quotidie ferè accuratas conciones habebat: ſed me cupidiſsimum audiendi primus dolor percuſsit, Cotta cùm eſt expulſus. reliquos frequenter audiens, acerrimo ſtudio tenebat, quotidiéque & ſcribens, & legens, & commentans, oratoriis tantùm exercitationibus contentus non eram. Iam conſequente anno Q. Varius ſua lege damnatus excesſerat. Ego autem iuris ciuilis ſtudio multum operæ dabam Q. Scæuulæ P. F. qui quanquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo ſtudioſos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla conſule & Pompeio fuit. tum P. Sulpicij in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognouimus. eodémque tempore cùm princeps Academiæ Philo cum Athenienſium optimatibus Mithridatico bello domo profugiſſet, Romamque veniſſet, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio concitatus: in quo hoc etiam commorabat attentius, quòd etſi rerum ipſarum varietas & magnitudo ſumma me delectatione retinebat, tamen ſublata iam eſſe in perpetuum ratio iudiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, tréſque proximo trium ætatum oratores erant crudeliſsimè interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Iulius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam & actori ſummo cauſarum, & magiſtro. Hæc etſi videntur eſſe à propoſita oratione diuerſa: tamen idcirco à me proferuntur, vt noſtrum curſum perſpicere, quoniam voluiſti, Brute poſsis (nam Attico hæc nota ſunt) & videre quemadmodum ſimus in ſpacio Q. Hortenſium ipſius veſtigiis perſecuti. Triennium ferè fuit vrbs ſine armis, ſed oratorum aut interitu, aut diſceſſu, aut fuga (nam aberant etiam adoleſcentes M. Craſſus, & Lentuli duo) primas in cauſis agebat Hortenſius, magiſque, magiſque quotidie probabatur. Antiſtius, Piſo ſæpe dicebant, minus ſæpe Pomponius, rarò Carbo, ſemel aut iterum Philippus. At verò ego hoc tempore omni noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione verſabar. Eram cum Stoico Diodoto: qui cùm habitauiſſet apud me, mecúmque vixiſſet, nuper eſt domi meæ mortuus. à quo cùm in aliis rebus, tum ſtudioſiſsimè in dialectica exercebar: quæ quaſi contracta & aſtricta eloquentia putanda eſt, ſine qua etiam tu Brute iudicauiſti, te illam iuſtam eloquentiam, quam dialecticam eſſe dilatatam putant, conſequi non poſſe. Huic ego doctori, & eius artibus variis atque multis ita eram tamen deditus, vt ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus eſſet. Commentabar declamitans (ſic enim nunc loquuntur) ſæpe cum M. Piſone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: ídque faciebam multùm etiam Latinè, ſed Græcè ſæpius: vel quòd Græca oratio plura ornamenta ſuppeditans, conſuetudinem ſimiliter Latinè dicēdi afferebat: vel quòd à Græcis ſummis doctoribus, niſi Græcè dicerem, neque corrigi poſſem, neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda rep. & crudelis interitus oratorum trium, Scæuulæ, Carbonis, Antiſtij: reditus Cottæ, Curionis,

rionis, Craſsi, Lentulorum, Pompeij: leges & iudicia conſtituta, recuperata reſpub. ex numero autem oratorum, Pomponius, Cenſorinus, Murena ſublati. tum primùm nos ad cauſas & priuatas & publicas adire cœpimus, non vt in foro diſceremus, quod plerique fecerunt, ſed vt, quantum nos efficere potuiſſemus, docti in forum veniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam. dictatore enim Sylla, legatus ad ſenatũ de Rhodiorum præmiis venerat. Itaque prima cauſa publica pro Sex. Roſcio dicta, tantum commendationis habuit, vt non vlla eſſet, quæ non digna noſtro patrocinio videretur. deinceps inde multæ, quas non minus diligenter elaboratas, & tanquam elucubratas afferebamus. Nunc quoniam totum me, non næuo aliquo, aut crepundiis, ſed corpore omni, videris velle cognoſcere, complectar nonnulla etiam, quæ fortaſſe videantur minus neceſſaria. Erat eo tempore in nobis ſumma gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abeſſe putatur à vitæ periculo, ſi accedit labor, & láterum magna contentio. Eóque magis hoc eos, quibus eram carus, commouebat, quòd omnia ſine remiſsione, ſine varietate, vi ſumma vocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cùm me & amici, & medici hortarentur, vt cauſas agere deſiſterem, quoduis potius periculum mihi adeundum, quàm à ſperata dicendi gloria diſcedendum putaui. Sed cùm cenſerem remiſsione & moderatione vocis, & commutato genere dicendi me & periculum vitare poſſe, & temperatius dicere: vt conſuetudinem dicendi mutarem, ea cauſa mihi in Aſiam proficiſcendi fuit. Itaque cùm eſſem biennium verſatus in cauſis, & iam in foro celebratum meum nomen eſſet, Roma ſum profectus. Cùm veniſſem Athenas, ſex menſeis cum Anthiocho veteris Academiæ nobiliſsimo & prudẽtiſsimo philoſopho fui, ſtudiumque philoſophiæ nunquam intermiſſum, à primáque adoleſcentia cultum, & ſemper auctum, hoc rurſus ſummo auctore & doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum veterem & non ignobilem dicendi magiſtrum ſtudioſè exerceri ſolebam. Pòſt à me Aſia tota peragrata eſt, cum ſummis quidẽ oratoribus, quibuſcum exercebar ipſis lubentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicenſis, meo iudicio tota Aſia illis tẽporibus diſertiſsimus: &, ſi nihil habere moleſtiarum, nec ineptiarum, Atticorum eſt, hic orator in illis numerari rectè poteſt. Aſsiduiſsimè autẽ mecum fuit Dionyſius Magnes: erat etiam AEſchylus Cnidius, Adramitenus Xenocles. hi tum in Aſia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, méque ad eundem, quem Romæ audiueram, Molonem applicaui, cùm actorem in veris cauſis, ſcriptorémque præſtantem, tum in notandis animaduertendíſq; vitiis, & inſtituendo docendóque prudentiſsimum. Is dedit operam, ſi modò id conſequi potuit, vt nimis redundanteis nos, & ſuperfluenteis iuuenili quadam dicendi impunitate & licentia reprimeret, & quaſi extra ripas diffluenteis coërceret. Ita recepi me biennio pòſt non modò exercitatior, ſed propè mutatus. nam & cõtentio nimia vocis reſederat, & quaſi deferbuerat oratio, lateribúſque vires, & corporis mediocris habitus acceſſerat. Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta & Hortenſius: quorum alter remiſſus & lenis, & propriis verbis comprehendens ſolutè & facilè ſententiam: alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum Brute iam defloreſcentem cognouiſti: ſed verborum & actionis genere commotior. Itaque cum Hortenſio mihi magis arbitrabar rem eſſe, quòd & dicendi ardore eram propior, & ætate coniunctior. Etenim videram in iiſdem cauſis, vt pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella conſulari, cùm Cotta princeps adhibitus eſſet, priores tamen agere parteis Hortenſiũ. Acrem enim oratorem, incẽſum, & agentem, & canorum concurſus hominum, foríque ſtrepitus deſiderat. Vnum igitur annum, cùm rediiſſemus ex Aſia, cauſas nobileis egimus, cùm quæſturam nos, conſulatum Cotta, ædilitatem peteret Hortenſius. Interim me quæſtorem SiciHenſis excepit annus: Cotta ex cõſulatu eſt profectus in Galliam: princeps & erat & habebatur Hortenſius. Cùm autem anno pòſt è Sicilia me recepiſſem, iam videbatur illud in me quicquid eſſet, eſſe perfectũ, &

habere maturitatem quandam ſuam. Nimis multa videor de me, ipſe præſertim: ſed omni huic ſermoni propoſitum eſt, non vt ingenium & eloquentiam meam perſpicias, vnde longè abſum, ſed vt laborem & induſtriam. Cùm igitur eſſem in plurimis cauſis, & in principibus patronis quinquennium ferè verſatus, tum in patrocinio Siciliensi maximè in certamen veni deſignatus ædilis cum deſignato conſule Hortenſio. Sed quoniam omnis hic ſermo noſter non ſolùm enumerationem oratorum, verumetiam præcepta quædam deſiderat, quid tanquam notandum & animaduertendum ſit in Hortenſio, breuiter licet dicere. Nam is poſt conſulatum (credo quòd videret, ex conſularibus neminem eſſe ſecum comparandum, negligeret autem eos, qui conſules non fuiſſent) ſummum illud ſuum ſtudium remiſit, quo à puero fuerat incenſus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatius, vt ipſe putabat, remiſsius certè viuere. Primus & ſecundus annus & tertius tantum quaſi de picturæ veteris colore detraxerat, quantum non quiuis vnus ex populo, ſed exiſtimator doctus & intelligens poſſet cognoſcere. Longius autem procedens, & cùm in cæteris eloquentiæ partibus, tum maximè in celeritate & continuatione verborum adhæreſcens, ſui diſsimilior videbatur fieri quotidie. Nos autem non deſiſtebamus cùm omni genere exercitationis, tùm maximè ſtilo noſtrum illud quod erat, augere, quantumcunque erat. Atque (vt multa omittam) in hoc ſpatio, & in his poſt ædilitatem annis prætor & primus, & incredibili populi voluntate ſum factus. Nam cùm propter aſsiduitatem & in cauſis induſtriam, tum propter exquiſitius & minimè vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi nouitate conuerteram. Nihil de me dicam: dicam de cæteris, quorum nemo erat, qui videretur exquiſitius, quàm vulgus hominum, ſtuduiſſe litteris, quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur: nemo, qui philoſophiam complexus eſſet, matrem omnium benè factorum, benèque dictorum: nemo, qui ius ciuile didiciſſet, rem ad priuatas cauſas, & ad oratoris prudentiam maximè neceſſariam: nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua ſi quando opus eſſet, ab inferis locupletiſsimos teſteis excitaret: nemo qui breuiter argutéque incluſo aduerſario laxaret iudicum animos, atque à ſeueritate paulliſper ad hilaritatem riſumque traduceret: nemo, qui dilatare poſſet, atque à propria ac definita diſputatione hominis ac temporis, ad communem quæſtionem vniuerſi generis orationem traduceret: nemo, qui delectandi gratia degredi parumper à cauſa, nemo qui ad iracundiam magnopere iudicem, nemo qui ad fletũ poſſet adducere: nemo qui animum eius (quod vnum eſt oratoris maximè proprium) quocunque res poſtularet, impelleret. Itaque cùm iam pæne euanuiſſet Hortenſius, & ego anno meo, ſexto autem poſt illum conſulem, conſul factus eſſem: reuocare ſe ad induſtriam cœpit, ne cùm pares honore eſſemus, aliqua re ſuperiores videremur. Sic duodecim poſt meum conſulatum annos in maximis cauſis, cùm ego mihi illum, ſibi me ille anteferret, coniunctiſsimè verſati ſumus: conſulatúſque meus, qui illum primò leuiter perſtrinxerat, idem nos rerum mearum geſtarum, quas ille admirabatur, laude coniunxerat. Maxumè verò perſpecta eſt vtriuſque noſtrûm exercitatio paullo antè quàm perterritum armis hoc ſtudium Brute noſtrum conticuit ſubitò & obmutuit, cùm lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad cauſas ſimillimas inter ſe, vel potius eaſdem noui veniebamus quotidie. quibus quidem cauſis tu etiam Brute præſtò fuiſti, compluréiſque & nobiſcum & ſolus egiſti: vt, qui non ſatis diu vixerit Hortenſius, tamen hunc curſum confecerit. Annis ante decem cauſas agere cœpit, quàm tu es natus. idem quarto & ſexageſimo anno perpaucis ante mortem diebus vnà tecum ſocerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in vtroque, orationes vtriuſque etiam poſteris noſtris indicabunt. Sed ſi quærimus cur adoleſcens magis floruerit dicendo, quàm ſenior Hortenſius, cauſas reperiemus veriſsimas duas: primùm, quòd genus erat orationis Aſiaticum, adoleſcentiæ magis conceſſum, quàm ſenectuti. Genera autem Aſiaticæ dictionis duo ſunt: Vnum ſententioſum, & argutum ſententiis non tam grauibus & ſeueris, quàm concinnis & venuſtis:

nuſtis: qualis in hiſtoria Timæus, in dicendo autem pueris nobis Hierocles Alabandeus, magis etiam Menecles frater eius fuit: quorum vtriuſq; orationes ſunt in primis, vt Aſiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus eſt non tam ſententiis frequentatum, quàm verbis volucre atque incitatum: quali eſt nunc Aſia tota: nec flumine ſolùm orationis, ſed etiam exornato & faceto genere verborum: in quo fuit AEſchylus Cnidius, & meus æqualis Mileſius AEſchines. In iis erat admirabilis orationis curſus, ornata ſententiarum concinnitas non erat. Hæc autem (vt dixi) genera dicendi aptiora ſunt adoleſcentibus, in ſenibus grauitatem non habent. Itaque Hortenſius vtroque genere florens, clamores faciebat adoleſcens. Habebat enim & Meneclium illud ſtudium crebrarum, venuſtarúmque ſententiarum: in quibus, vt in illo Græco, ſic in hoc erant quædam magis venuſtæ dulcéſque ſententiæ, quàm aut neceſſariæ, aut interdum vtiles. Et erat oratio cùm incitata & vibrans, tum etiam accurata & polita. Non probantur hæc ſenibus (ſæpe videbam cùm irridentem, tum etiam iraſcentem, & ſtomachantem Philippum) ſed mirabantur adoleſcentes, multitudo mouebatur. Erat excellens iudicio vulgi, & facilè primas tenebat adoleſcens. Etſi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum eſſe ætati videbatur: & certè quòd & ingenij quædam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, verborumque aſtricta comprehenſio, ſummã hominum admirationem excitabat. Sed cùm iam honores, & illa ſenior auctoritas grauius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem: quódq; exercitationem ſtudiũq; dimiſerat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritáſq; ſententiarũ priſtina manebat, ſed ea veſtitu illo orationis, quo conſueuerat, ornata non erat. Hoc tibi ille Brute minus fortaſſe placuit, quàm placuiſſet, ſi illum flagrantem ſtudio, & florentem facultate audire potuiſſes. Tum Brutus, Ego verò, inquit, & iſta quæ dicis, video qualia ſint: & Hortenſium magnum oratorem ſemper putaui, maximéque probaui pro Meſſalla dicentem, cùm tu afuiſti. Sic ferunt, inquam: idque declarat totidem, quot dixit (vt aiunt) ſcripta verbis oratio. Ergo ille à Craſſo conſule & Scæuola vſque ad Paullum & Marcellum conſules floruit: nos in eodem curſu fuimus à Sulla dictatore ad eoſdem ferè conſules. Sic Q. Hortenſij vox exſtincta fato ſuo eſt, noſtra publico. Melius quæſo ominare, inquit Brutus. Sit ſanè vt vis, inquam: & id non tam mea cauſa, quàm tua: ſed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit cùm fierent, quæ præuidit futura. Sæpe enim inter nos impendenteis caſus defleuimus, cùm belli ciuilis cauſas in priuatorum cupiditatibus incluſas, pacis ſpem à publico conſilio eſſe excluſam videremus. Sed illum videtur felicitas ipſius, qua ſemper eſt vſus, ab eis miſeriis, quæ cõſecutæ ſunt, morte vindicauiſſe. Nos autem Brute, quoniã poſt Hortenſij clariſſimi oratoris mortẽ orbæ eloquentiæ quaſi tutores relicti ſumus, domi teneamus eam ſeptam liberali cuſtodia, & hos ignotos, atq; impudenteis procos repudiemus, tueamúrque vt adultam virginem caſtè, & ab amatorum impetu, quantum poſſumus, prohibeamus. Equidẽ etſi doleo, me in vitam paullo ſerius, tanquam in viam, ingreſſum, priuſquàm confectum iter ſit, in hanc reip. noctem incidiſſe: tamen ea conſolatione ſuſtentor, quam tu mihi Brute adhibuiſti tuis ſuauiſsimis litteris: quibus me forti animo eſſe oportere cenſebas, quòd ea geſsiſſem, quæ de me etiam tacente ipſa loquerentur, mortuóque viuerent. Quæ, ſi rectè eſſet, ſalute reipub. ſin ſecus, interitu ipſo teſtimonium meorum de rep. conſiliorum darent. Sed in te intuens Brute doleo, cuius in adoleſcentiam per medias laudes quaſi quadrigis volantem trãſuerſa incurrit miſera fortuna reip. Hic me dolor angit, hæc me cura ſollicitat, & hunc mecum ſocium eiuſdem & amoris & iudicij. Tibi fauemus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam remp. in qua duorum generum ampliſsimorum renouare memoriam atque augere poſsis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc veneras vnus, qui non linguam modò acuiſſes exercitatione dicendi, ſed & ipſam eloquentiam locupletauiſſes grauiorum artium inſtrumento, & iiſdem artibus decus omne virtutis cum ſumma eloquentiæ laude iunxiſſes. Ex te duplex nos afficit ſollicitudo, quòd & ipſe rep.

careas, & illa te. Tu tamen, etſi curſum ingenij tui Brute premit hæc importuna clades ciuitatis, contine te in tuis perennibus ſtudiis, & effice id quod iam propemodum, vel planè potius effeceras, vt te eripias ex ea, quam ego congeſsi in hunc ſermonem, turba patronorum. Nec enim decet te ornatum vberrimis artibus, quas cùm domo haurire non poſſes, arceſsiuiſti ex vrbe ea, quæ domus eſt ſemper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longè eloquentiſsimus Græciæ? quid illa vetus Academia, atque eius heres Ariſtus, hoſpes & familiaris meus, ſi quidem ſimiles maioris partis oratorum futuri ſumus? nónne cernimus vix ſingulis ætatibus binos oratores laudabileis extitiſſe? Galba fuit inter tot æqualeis vnus excellens, cui, quemadmodum accepimus, & Cato cedebat ſenior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt: Lepidus poſtea, deinde Carbo. Nam Gracchi in concionibus multo faciliore & liberiore genere dicendi: quorum tamen ipſorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit. Antonius, Craſſus, pòſt Cotta, Sulpicius, Hortenſius. nihil dico amplius: tantum dico, ſi mihi accidiſſet, vt numerarer in multis, ſi operoſa eſt concurſatio magis opportunorum. *

M. TVLLII CICERONIS

AD MARCVM BRVTVM

Orator.

VTRVM difficilius, aut maius eſſet negare tibi ſæpius idem roganti, an efficere id quod rogares, diu multúmque, Brute, dubitaui. Nam & negare ei, quem vnicè diligerem, cuíque me cariſsimum eſſe ſentirem, præſertim & iuſta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur: & ſuſcipere tantam rem, quantam non modò facultate conſequi difficile eſſet, ſed etiam cogitatione complecti, vix arbitrabar eius eſſe, qui vereretur reprehenſionem doctorum atque prudentium.

Quid enim eſt maius, quàm, cùm tanta ſit inter oratores bonos diſsimilitudo, iudicare quæ ſit optima ſpecies, & quaſi figura dicendi? Quod quoniam me ſæpius rogas, aggrediar, non tam perficiendi ſpe, quàm experiendi voluntate. Malo enim, cùm ſtudio tuo ſim obſecutus, deſiderari à te prudentiam meam, quàm, ſi id non fecerim, beneuolentiam. QVAERIS igitur, idque iam ſæpius, quod eloquētiæ genus probē maximè, & quale mihi videatur illud, cui nihil addi poſsit, quod ego ſummum & perfectiſsimum iudicem. In quo vereor, ne ſi id, quod vis, effecero, eúmque oratorem quem quæris, expreſſero, tardem ſtudia multorum, qui deſperatione debilitati, experiri id nolent, quod ſe aſſequi poſſe diffidant. Sed par eſt omneis omnia experiri, qui res magnas, & magnopere expetendas concupiuere. Quòd ſi quem aut natura ſua, aut illa præſtantis ingenij vis fortè deficiet, aut minus inſtructus erit magnarum artium diſciplinis: teneat tamen eum curſum, quem poterit. Prima enim ſequentem, honeſtum eſt in ſecundis, tertiíſque conſiſtere. Nam in poëtis non Homero ſoli locus eſt (vt de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro: ſed horum vel ſecundis, vel etiam infra ſecundos. Nec verò Ariſtotelem in philoſophia deterruit à ſcribendo amplitudo Platonis: nec ipſe Ariſtoteles admirabili quadam ſcientia & copia ceterorum ſtudia reſtinxit. Nec ſolùm ab optimis ſtudiis excellentes viri deterriti non ſunt, ſed ne opifices quidem ſe ab artibus ſuis remouerunt, qui aut Ialyſi (quem

Rhodi

Rhodi vidimus)non potuerunt,ant Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec ſimulacro Iouis Olympij, aut Doriphori ſtatua deterriti, reliqui minus experti ſunt quid efficere, aut quò progredi poſſent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in ſuo cuiuſque generis laus, vt, cùm ſumma miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus verò, Græcis quidem, admirabile eſt quantum inter omneis vnus excellat. Attamen cùm eſſet Demoſthenes, multi oratores magni & clari fuerunt, & antea fuerant, nec poſtea defecerunt. Quare non eſt cur eorũ, qui ſe ſtudio eloquentiæ dediderunt, aut ſpes infringatur, aut langueſcat induſtria. Nam neque illud ipſum, quod eſt optimum, deſperandum eſt: & in præſtantibus rebus magna ſunt ea, quæ ſunt optimis proxima. Atque ego in ſummo oratore fingendo talem informabo, qualis fortaſſe nemo fuit. Non enim quæro quis fuerit, ſed quid ſit illud, quo nihil poſſit eſſe præſtantius: quod in perpetuitate dicendi non ſæpe, atque haud ſcio, an vnquam: in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios denſius, apud alios fortaſſe rarius. Sed ego ſic ſtatuo, nihil eſſe in vllo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id ſit, vnde illud, vt ex ore aliquo quaſi imago exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque vllo ſenſu percipi poteſt, cogitatione tantùm & mente complectimur. Itaque & Phidiæ ſimulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, & his picturis, quas nominaui, cogitare tamẽ poſſumus pulchriora. Nec verò ille artifex, cùm faceret Iouis formam, aut Mineruæ, contemplabatur aliquem, è quo ſimilitudinem duceret: ſed ipſius in mente inſidebat ſpecies pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eáque defixus, ad illius ſimilitudinem artem, & manum dirigebat. Vt igitur in formis, & figuris eſt aliquid perfectum, & excellens, cuius ad excogitatam ſpeciem imitando referuntur ea, quæ ſub oculos ipſa cadunt: ſic perfectæ eloquentiæ ſpeciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat ideas ille non intelligendi ſolùm, ſed etiam dicendi grauiſſimus auctor & magiſter Plato: eáſque gigni negat, & ait ſemper eſſe, ac ratione, & intelligentia contineri: cetera naſci, occidere, fluere, labi, nec diutius eſſe vno & eodem ſtatu. Quicquid eſt igitur, de quo ratione & via diſputetur, id eſt ad vltimam ſui generis formam ſpeciémque redigendum. Ac video, hanc primam ingreſsionem meam non ex oratoris diſputationibus ductam, ſed è media philoſophia repetitam, & eam quidem cùm antiquam, tum ſubobſcuram, aut reprehenſionis aliquid, aut certè admirationis habituram. Nam aut mirabuntur quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus: quibus ſatisfaciet res ipſa cognita, vt non ſine cauſa alte repetita videatur: aut reprehendent, quòd inuſitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me ſæpe noua videri dicere intelligo, cùm peruetera dicam, ſed inaudita pleriſque: & fateor me oratorem, ſi modò ſim, aut etiam quicunque ſim, non ex rhetorum officinis, ſed ex Academiæ ſpatiis extitiſſe. Illa enim ſunt curricula multiplicium, variorúmque ſermonum, in quibus Platonis primùm ſunt impreſſa veſtigia: ſed & huius, & aliorum philoſophorum diſputationibus & exagitatus maximè orator eſt, & adiutus. Omnis enim vbertas, & quaſi ſilua dicendi ducta ab illis eſt: nec ſatis tamen inſtructa ad forenſeis cauſas, quas, vt illi ipſi dicere ſolebant, agreſtioribus muſis reliquerunt. ſic eloquentia hæc forenſis ſpreta à philoſophis, & repudiata, multis quidem illa adiumentis, magníſque caruit: ſed tamen ornata verbis atque ſententiis iactationẽ habuit in populo, nec paucorum iudicium, reprehenſionémque pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & diſertis elegans doctrina defuit. Poſitum ſit igitur in primis, quod pòſt magis intelligetur, ſine philoſophia non poſſe effici, quem quærimus, eloquentem: non vt in ea tamen ſint omnia, ſed vt ſic adiuuet, vt palæſtra hiſtrionem. parua enim magnis ſæpe rectiſsimè conferuntur. nam nec latius, nec copioſius de magnis, variiſque rebus ſine philoſophia poteſt quiſquam dicere. Siquidem etiã in Phædro Platonis hoc Periclem præſtitiſſe ceteris dicit oratoribus Socrates, quòd is Anaxagoræ phyſici fuerit auditor: à quo cenſet eum, cùm alia præclara quædam, & magnifica didiciſſet, vberem & fæcundum fuiſſe, narúmque (quod eſt

eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. quod idem de Demoſthene exiſtimari poteſt: cuius ex epiſtolis intelligi licet, quàm frequens fuerit Platonis auditor. Nec verò ſine philoſophorum diſciplina genus, & ſpeciem cuiuſque rei cernere, neque eam definiẽdo explicare, nec tribuere in parteis poſſumus, nec iudicare quæ vera, quæ falſa ſint, neque cernere conſequentia, repugnantia videre, ambigua diſtinguere. Quid dicam de natura rerum, cuius cognitio magnam orationis ſuppeditat copiam: de vita, de officiis, de virtute, de moribus? ſine multa earum ipſarum rerum diſciplina aut dici, aut intelligi poteſt? Ad has tot, tantáſque res adhibenda ſunt ornamenta innumerabilia, quæ ſola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magiſtri. Quo fit, vt veram illam & abſolutam eloquentiam nemo conſequatur, quòd alia intelligendi, alia dicendi diſciplina eſt, & ab aliis rerum, ab aliis verborum doctrina quæritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquẽtię patrum noſtrorum tribuebat ætas, vir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem vnum reliquit, diſertos ait ſe vidiſſe multos, loquentem omnino neminem. Inſidebat videlicet in eius mente ſpecies eloquentiæ, quàm cernebat animo, reipſa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (ſic enim fuit) multa & in ſe, & in aliis deſiderans, neminem planè, qui rectè appellari eloquens poſſet, videbat. Quòd ſi ille nec ſe, nec L. Craſſum, eloquentem putauit, habuit profectò comprehenſam animo quandam formam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inueſtigemus hunc igitur Brute, ſi poſſumus, quem nunquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus vnquam fuit: quem ſi imitari atque exprimere non poſſumus, quod idem ille vix Deo conceſſum eſſe dicebat, attamen qualis eſſe debeat, poterimus fortaſſe dicere. Tria ſunt omnino genera dicendi, quibus in ſingulis quidam floruerunt: peræquè autem, id quod volumus, perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, vt ita dicam, fuerunt cum ampla & ſententiarum grauitate, & maieſtate verborum, vehementes, varij, copioſi, graues, ad permouendos & conuertendos animos inſtructi, & parati. quod ipſum alij aſpera, triſti, horrida oratione, neque perfecta, neque concluſa: alij læui, & inſtructa & terminata. Et contrà tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora facientes, ſubtili quadam & preſſa oratione, & limata. In eodémque genere alij callidi, ſed impoliti, & conſultò rudium ſimiles, & imperitorum: alij in eadem ieiunitate concinniores, id eſt faceti, florentes etiam, & leuiter ornati. Eſt autem quidam interiectus, intermedius, & quaſi temperatus, nec acumine poſteriorum, nec fulmine vtens ſuperiorum, vt cinnus amborum in neutro excellens, vtriuſque particeps: vel vtriuſque (ſi verum quærimus) potius expers. Iſque vno tenore, vt aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facultatem, & æqualitatem: aut addit aliquos, vt in corona, toros, omnémque orationem ornamentis modicis verborum ſententiarúmque diſtinguit. Horum ſingulorum generum quicunque vim ſingulis conſecuti ſunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt, ſed quærendum eſt, ſatíſne id, quod volumus, effecerint. Videmus enim fuiſſe quoſdam, qui iidem ornatè & grauiter, iidem verſutè & ſubtiliter dicerent. Atque vtinam in Latinis talis oratoris ſimulachrum reperire poſſemus. eſſet egregium non quærere externa, domeſticis eſſe contentos. ſed ego idem, qui in illo ſermone noſtro, qui eſt expoſitus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel vt hortarer alios, vel quòd amarem meos, recordor longè omnibus vnum anteferre Demoſthenem, qui vim accommodarit ad eam, quam ſentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipſe cognouerim. Hoc nec grauior extitit quiſquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi ſunt ij, quorum ſermo imperitus increbruit, qui aut dici ſe deſiderant Atticos, aut ipſi Atticè volunt dicere, vt mirentur hunc maximè, quo ne Athenas quidem ipſas magis credo fuiſſe Atticas. quid enim ſit Atticum, diſcant: eloquentiámque ipſius viribus, non imbecillitate ſua metiantur. Nunc enim tantum quiſque laudat, quantum ſe poſſe ſperat imitari. Sed tamen eos ſtudio optimo, iudicio minus

firmo

firmo præditos,docere quæ ſit ptopria laus Atticorum, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim,qui probari volunt, voluntatem eorum qui audiunt, intuentur,ad eámque, & ad eorum arbitrium, & nutum totos ſe fingunt & accommodant . Itaque Caria, & Phrygia,& Myſia, quòd minimè politæ, miniméque elegantes ſunt , aſciuerunt aptum ſuis auribus opimum quoddam,& tanquam adipatum dictionis genus , quod eorum vicini, non ita lato interiecto mari, Rhodij nunquam probauerunt,Græci autem multo minus,Athenienſes verò funditus repudiauerunt: quorum ſemper fuit prudens ſincerúmque iudicium, nihil vt poſſent niſi incorruptum audire,& elegans . Eorum religioni cùm ſeruiret orator , nullum verbum inſolens , nullum odioſum ponere audebat . Itaque hic, quem præſtitiſſe diximus ceteris , in illa pro Cteſiphonte oratione longè optima ſummiſſus à primo : deinde dum de legibus diſputat,preſsius : pòſt ſenſim incedens , iudices vt vidit ardenteis,in reliquis exſultauit audacius . At tamen in hoc ipſo diligenter examinante verborum omnium pondera , reprehendit AEſchines quædam, & exagitat , illudénſque , dura, odioſa,intolerabilia eſſe dicit.Quinetiam quærit ab ipſo,cùm quidem eum beluam appellet, vtrùm illa verba, an portenta ſint: vt AEſchini ne Demoſthenes quidem videatur Atticè dicere. Facile eſt enim verbum aliquod ardens(vt ita dicam)notare,ídque reſtinctis iam animorum incendiis,irridere. Itaque ſe purgans iocatur Demoſthenes.negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ , * in hoc in eum,* huc an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Myſus , aut Phryx Athenis, cùm etiam Demoſthenes exagitetur, vt putidus ? Cùm verò inclinata , vlulantíque voce more Aſiatico canere cœpiſſet, quis eum ferret? aut quis potius non iuberet auferri ? Ad Atticorum igitur aureis teretes,& religioſas qui ſe accommodant, ij ſunt exiſtimandi Atticè dicere . Quorum genera plura ſunt. hi vnum modò, quale id cunque ſit, ſuſpicantur . Putant enim qui horridè, incultéque dicat, modò id eleganter , enucleatéque faciat, eum ſolum Atticè dicere . Errant,quòd ſolum : quòd Atticè,non falluntur. Iſtorum enim iudicio , ſi ſolum illud eſt Atticum, ne Pericles quidem dixit Atticè, cui primæ ſine controuerſia deferebátur.Qui ſi tenui genere vteretur, nunquam ab Ariſtophane poëta fulgurare , tonare , permiſcere Græciam dictus eſſet. Dicat igitur Atticè venuſtiſsimus ille ſcriptor , ac politiſsimus Lyſias. quis enim id poſsit negare ? dum intelligamus, hoc eſſe Atticum in Lyſia , non quòd tenuis ſit atque inornatus , ſed quòd nihil habeat inſolens , aut ineptum . Ornatè verò, & grauiter,& copioſè dicere,aut Atticorum ſit, aut ne ſit AEſchines , néue Demoſthenes Atticus. Ecce autem aliqui ſe Thucydidios eſſe profitentur , nouum quoddam imperitorum,& inauditum genus. Nam qui Lyſiam ſequuntur , cauſidicum quendam ſequuntur , non illum quidem amplum atque grandem: ſubtilem & elegantem tamen, & qui in forenſibus cauſis poſsit præclarè conſiſtere. Thucydides autem res geſtas, & bella narrat,& prœlia , grauiter ſanè, & probè ,ſed nihil ab eo transferri poteſt ad vſum forenſem,& publicum . Ipſæ illæ conciones ita multas habent obſcuras, abditáſque ſententias,vix vt intelligantur : quòd eſt in oratione ciuili vitium vel maximum . Quæ eſt autem in hominibus tanta peruerſitas,vt inuentis frugibus , glande veſcantur ? an victus hominum, Athenienſium beneficio excoli potuit , oratio non potuit ? Quis porrò vnquam Græcorum rhetorum à Thucydide quicquam duxit? At laudatus eſt ab omnibus. Fateor , ſed ita,vt rerum explicator prudens, ſeuerus, grauis : non vt in iudiciis verſaret cauſas,ſed vt in hiſtoriis bella narraret Itaque nunquam eſt numeratus orator. Nec verò ſi hiſtoriam non ſcripſiſſet, nomen eius non exſtaret , cùm præſertim fuiſſet honoratus, & nobilis . Huius tamen nemo , neque verborum , neque ſententiarum grauitatem imitatur : ſed cùm mutila quædam, & hiantia locuti ſunt , quæ vel ſine magiſtro facere potuerunt , germanos ſe putant eſſe Thucydidas. Nactus ſum etiam ,qui Xenophontis ſimilem eſſe ſe cuperet , cuius ſermo eſt ille quidem melle dulcior , ſed à forenſi ſtrepitu remotiſsimus.Referamus nos igitur ad eum quem volumus,inchoandum,& eadem elo-

quentia informandum, quam in nullo cognouit Antonius. Magnum opus omnino, & arduum Brute conamur, ſed nihil difficile amanti puto. Amo autem & ſemper amaui ingenium, ſtudia, mores tuos. Incendor porrò quotidie magis, non deſiderio ſolùm (quo quidem conficior) congreſſus noſtros, conſuetudinem victus, doctiſsimos ſermones requirens tuos, ſed etiam admirabili fama virtutum incredibilium, quæ ſpecie diſpares, prudentia coniunguntur. Quid enim tam diſtans, quàm à ſeueritate comitas? quis tamen vnquam te aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quàm in plurimorum controuerſiis diiudicandis ab omnibus diligi? conſequeris tamen, vt eos ipſos, quos contra ſtatuas, æquos, placatóſque dimittas. Itaque efficis, vt, cùm gratiæ cauſa nihil facias, omnia tamen ſint grata, quæ facis. Ergo ex omnibus terris, vna Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipſe te, cùm in Italiæ luce cognoſceris, verſaríſque in optimorum ciuium vel flore, vel robore. Iam quantum illud eſt, quòd in maximis occupationibus nunquam intermittis ſtudia doctrinæ, ſemper aut ipſe ſcribis aliquid, aut me vocas ad ſcribendum? Itaque hoc ſum aggreſſus ſtatim Catone abſoluto, quem ipſum nunquam attigiſſem, tempora timens inimica virtuti, niſi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parêre nefas eſſe duxiſſem. ſed teſtificor, me à te rogatum, & recuſantem hæc ſcribere eſſe auſum. Volo enim mihi tecum commune eſſe crimen, vt, ſi ſuſtinere tantam quæſtionem non potuero, iniuſti oneris impoſiti tua culpa ſit, mea recepti. In quo tamen iudicij noſtri errorem, laus tibi dati muneris compenſabit. Sed in omni re difficillimum eſt formam (qui χαρακτὴρ Græcè dicitur) exponere optimi: quòd aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quiſpiam: quòd non diſcedit à communi more verborum. Pacuuio, inquit alius. omnes apud hunc ornati, elaboratíque ſunt verſus: multo apud alterum negligentius. Fac alium Accio. varia enim ſunt iudicia, vt in Græcis: nec facilis explicatio quæ forma maximè excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca: contrà alios nitida, læta, colluſtrata delectant. Quid eſt quòd præſcriptum aliquod, aut formulam exprimas, cùm in ſuo quodque genere præſtet, & genera plura ſint? Hac ego religione non ſum ab hoc conatu depulſus: exiſtimauíque in omnibus rebus eſſe aliquid optimum, etiam ſi lateret: ídque ab eo poſſe, qui eius rei narus eſſet, iudicari. Sed quoniam plura ſunt orationum genera, eáque diuerſa, neque in vnam formam cadunt omnia: laudationum, ſuaſionum, hiſtoriarum, & talium ſcriptionum, qualem Iſocrates fecit panegyricum, multíque alij, qui ſunt nominati ſophiſtæ, reliquarúmque rerum, quæ abſunt à forenſi contentione, eiuſque totius generis, quòd Græcè ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod quaſi ad inſpiciendum delectationis cauſa comparatum eſt, formam non complectar hoc tempore: non quo negligenda ſit. eſt enim illa quaſi nutrix eius oratoris, quem informare volumus, & de quo molimur aliquid exquiſitius dicere. Ab hac & verborũ copia alitur, & eorũ constructio, & numerus liberiore quadã fruitur licentia. Datur etiã venia cõcinnitati ſententiarum: & arguti, certíque, & circunſcripti verborum ambitus conceduntur: de induſtriáque non ex inſidiis, ſed apertè, ac palàm elaboratur, vt verba verbis quaſi dimenſa, & paria reſpondeant, vt crebrò conferant pugnantia, comparentúque contraria, & vt pariter extrema terminentur, eundémque referant in cadendo ſonum: quæ in veritate cauſarum, & rarius multò facimus, & certè occultius. In Panathenaico autem Iſocrates ea ſe ſtudioſè conſectatum fatetur. Non enim ad iudiciorum certamen, ſed ad voluptatem aurium ſcripſerat. Hæc tractaſſe Thraſymachum Chalcedonium primum, & Gorgiam Leontinum ferunt: Theodorum inde Byzantium, multóſque alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phædro Socrates, quorum ſatis arguta multa: ſed vt modò, primúmque naſcentia, minuta, & verſicolorium ſimilia quædam, nimiúmque depicta. quo magis ſunt Herodotus, Thucydidéſque mirabiles, quorum ætas, cùm in eorum tempora, quos nominaui, incidiſſet: longiſsimè tamen ipſi à talibus deliciis, vel potius ineptiis afuerunt. Alter enim ſine vllis ſalebris quaſi ſedatus amnis fluit: alter incitatior fertur, &

tur,& de bellicis rebus canit etiam quodămodo bellicum:primíſque ab his(vt ait Theophraſtus) hiſtoria commota eſt, vt auderet vberius,quàm ſuperiores,& ornatius dicere. Horum ætati ſucceſsit Iſocrates, qui præter ceteros eiuſdem generis laudatur ſemper à nobis, nonnunquam Brute leuiter, & eruditè repugnante te. Sed credas mihi fortaſſe, ſi, quid in eo laudem, cognoueris. Nam cùm conciſus ei Thraſymachus minutis numeris videretur, & Gorgias:qui tamen primi traduntur arte quadam verba iunxiſſe: Thucydides autem præfractior, nec ſatis (vt ita dicam) rotundus: primus inſtituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explere ſententias. In quo cùm doceret eos, qui partim in dicendo, partim in ſcribendo principes extiterunt, domus eius officina habita eloquentiæ eſt.Itaque vt ego,cùm à noſtro Catone laudabar, vel reprehendi me à ceteris facilè patiebar:ſic Iſocrates videtur teſtimonio Platonis aliorum iudicia debere contemnere. Eſt enim,vt ſcis,quaſi in extrema pagina Phædri his ipſis verbis loquens Socrates, «« Adoleſcens etiam nunc, ô Phædre, Iſocrates eſt. Sed quid de illo augurer, lubet di- «« cere. Quid tandem? inquit ille. Maiore mihi ingenio videtur eſſe,quàm vt cum orationibus Lyſiæ comparetur: præterea ad virtutem maior indoles: vt minimè mirum futu- «« rum ſit, ſi, cùm ætate proceſſerit, aut in hoc orationum genere,cui nùnc ſtudet, tantùm «« quantùm pueris, reliquis præſtet omnibus, qui vnquam orationes attigerunt: aut,ſi con- «« tentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora concupiſcat. Ineſt enim natu- «« ra philoſophia in huius viri mente quædam. Hæc de adoleſcente Iſocrate Socrates auguratur.at ea de ſeniore ſcribit Plato,& ſcribit ęqualis,& quidem exagitator omnium rhetorum hunc miratur vnum. Me autem, qui Iſocratem non diligunt,vnà cum Socrate, & Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus,& ſolutum,& effluens, ſententiis argutum,verbis ſonans eſt in illo epidictico genere, quod diximus proprium ſophiſtarum, pompæ quàm pugnæ aptius, gymnaſiis & palæſtræ dicatum,ſpretum & pulſum foro. Sed quòd educata huius nutrimentis eloquentia, ipſa ſe poſtea colorat & roborat: non alienum fuit de oratoris quaſi incunabulis dicere. Verùm hæc ludorum atque pompæ: nos autem iam in aciem dimicationemque veniamus. Quoniam tria videnda ſunt oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quomodo: dicendum omnino eſt quid ſit optimum in ſingulis, ſed aliquanto ſecus, atque in tradenda arte dici ſolet. nulla præcepta ponemus(neque enim id ſuſcepimus) ſed excellentis eloquentiæ ſpeciem,& formam adumbrabimus :nec quibus rebus ea paretur,exponemus,ſed qualis nobis eſſe videatur. Ac duo breuiter prima ſunt enim non tam inſignia ad maximam laudem, quàm neceſſaria, & tamen cum multis pæne communia. Nam & inuenire,& iudicare quid dicas,magna illa quidem ſunt,& tanquam animi inſtar in corpore,ſed propria magis prudentiæ,quàm eloquentiæ.quæ tamen cauſa eſt vacua prudẽtia? Nouerit igitur hic quidem orator, quem ſummum eſſe volumus, argumentorum, & rationum locos.

Nam quoniam quicquid eſt, quod in controuerſia, aut in contentione verſetur, in eo,aut ſitne, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur: ſitne? ſignis: quid ſit? definitionibus: quale ſit? recti, prauique partibus: quibus vt vti poſsit orator, non ille vulgaris,ſed hic excellens, à propriis perſonis & temporibus ſemper,ſi poteſt,auocat controuerſiam.(latius enim de genere,quàm de parte diſceptare licet:vt quod in vniuerſo ſit probatum,id in parte ſit probari neceſſe)hæc igitur quęſtio à propriis perſonis,& temporibus,ad vniuerſi generis orationem traducta, appellatur theſis. In hac Ariſtoteles adoleſcenteis nõ ad philoſophorum morem tenuiter differendi, ſed ad copiam rhetorum in vtranque partem, vt ornatius & vberius dici poſſet, exercuit. Idémque locos (ſic enim appellat quaſi argumentorum notas)tradidit, vnde omnis in vtranque partem traheretur oratio.

Facilè igitur hic noſter(non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, ſed doctiſsimum, & perfectiſsimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omneis, vtetur aptis generatim, diſcet ex quo emanent etiam qui communes appellantur loci. Nec verò vtetur imprudenter hac copia: ſed omnia expendet & ſeliget.

Non enim ſemper,nec in omnibus cauſis,nec ex iiſdem eadem argumentorum momenta ſunt. Iudicium ergo adhibebit: nec inueniet ſolùm quid dicat, ſed etiam expendet. Nihil enim feracius ingeniis, his præſertim, quæ diſciplinis exculta ſunt. Sed vt ſegetes fæcundæ, & vberes, non ſolùm fruges,verùm etiam herbas effundunt inimiciſsimas frugibus: ſic interdum ex illis locis aut leuia quædam, aut cauſis aliena, aut non vtilia gignuntur: quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebitur. Alioqui quónam modo ille in bonis hærebit & habitabit ſuis? vt molliet dura? vt occultabit quæ dilui non poterunt,atque omnino opprimet, ſi licebit? vt abducet animos, aut aliud afferet, quod oppoſitum probabilius ſit, quàm illud quod obſtabit? Iam verò ea,quæ inuenerit,qua diligentia collocabit? quoniam id ſecundum erat de tribus. Veſtibula nimirum honeſta, aditúſque ad cauſam faciet illuſtreis: cúmque animos prima aggreſsione occupauerit, infirmabit, excludétque contraria: de firmiſsimis alia prima ponet, alia poſtrema, inculcabitque leuiora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis eſſet, ſummatim breuitérque deſcripſimus. Sed,vt antè dictum eſt, in his partibus, (etſi granes atque magnæ ſunt) minus & artis eſt, & laboris. Cùm autem quid, & quo loco dicat,inuenerit, illud eſt longè maximum, videre quonam modo. Scitum eſt enim quod Carneades noſter dicere ſolebat, Clitomachum eadem dicere, Charmadam autẽ eodem etiammodo dicere. Quòd ſi in philoſophia tantùm intereſt quemadmodum dicas,vbi res ſpectatur, non verba penduntur: quid tandem in cauſis exiſtimandum eſt, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego Brute ex tuis litteris ſentiebam, non te id ſcitari, qualem ego in inueniendo,& in collocando ſummum eſſe oratorem vellem:ſed id mihi quærere videbare, quod genus ipſius orationis optimum iudicarem. Rem difficilem,dij immortales, atque omnium difficillimam. Nam cùm eſt oratio mollis,& tenera, & ita flexibilis, vt ſequatur quocunque torqueas: tum & naturæ variæ, & voluntates,multùm inter ſe diſtantia effecerunt genera dicendi. Flumen aliis verborum,volubilitáſque cordi eſt: qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Diſtincta alios, interpuncta, interualla, moræ, reſpirationéſque delectant. Quid poteſt eſſe tam diuerſum? tamen eſt in vtroque aliquid excellens. Elaborant alij in lenitate, & æquabilitate, & puro quaſi quodam, & candido genere dicendi. Ecce alij duritatem, & ſeueritatem quandam verbis, & orationis quaſi mæſtitiam ſequuntur, quódque paullo antè diuiſimus,vt alij graues, alij tenues,alij temperati vellent videri: quot orationum genera eſſe diximus,totidem oratorum reperiuntur. Et quoniam cœpi iam cumulatius hoc munus augere, quàm à te poſtulatum eſt (tibi enim tantum de orationis genere quærenti reſpondi etiam breuiter de inueniendo,& collocando) ne nũc quidem ſolùm de orationis modo dicam, ſed etiam de actionis. ita prætermiſſa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil eſt hoc loco dicendum, quæ communis eſt multarum artium. Quomodo autem dicatur,id eſt in duobus,in agendo & in eloquendo. Eſt enim actio quaſi corporis quædam eloquentia, cùm conſtet è voce,atque motu. Vocis mutationes totidem ſunt, quot animorum,qui maximè voce commouentur.Itaque perfectus ille,quem iandudum noſtra indicat oratio, vtcunque ſe affectum videri,& animum audientis moueri volet, ita certum vocis admouebit ſonum. de quo plura dicerem,ſi hoc præcipiendi tempus eſſet, aut ſi tu hoc quæreres. dicerem etiam de geſtu, cum quo iunctus eſt vultus: quibus omnibus dici vix poteſt quantum interſit quemadmodum vtatur orator. Nam & infantes actionis dignitate eloquentiæ ſæpe fructum tulerunt, & diſerti deformitate agendi multi infantes putati ſunt: vt iam non ſine cauſa Demoſthenes tribuerit & primas, & ſecundas, & tertias actioni. Si enim eloquentia nulla ſine hac, hæc autem ſine eloquentia tanta eſt: certè plurimum in dicendo poteſt. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, & contenta voce atrociter dicere, & ſummiſſa leniter,& inclinata videri grauis, & inflexa miſerabilis. Mira eſt enim quædam natura vocis, cuius quidem è tribus omnino ſonis,inflexo,acuto,graui,tanta ſit, & tam ſuauis varietas perfecta in

cta in cãtibus.Eſt autem in dicendo etiam quidam cantus obſcurior,non hic è Phrygia, & Caria rhetorum epilogus pæne canticum: ſed ille quem ſignificat Demoſthenes, & AEſchines, cùm alter alteri obiicit vocis flexiones. Obiicit plura AEſchini Demoſthenes,illúmque ſæpe dicit voce dulci, & clara fuiſſe. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad ſtudium perſequendæ ſuauitatis in vocibus. ipſa enim natura quaſi modularetur hominum orationem, in omni verbo poſuit acutam vocem, nec vna plus, nec à poſtrema ſyllaba citra tertiam, quo magis naturam ducem ad aurium voluptatem ſequatur induſtria. Ac vocis quidem bonitas optanda eſt, non eſt enim in nobis: ſed tractatio atque vſus in nobis. Ergo ille princeps variabit, & mutabit: & omneis ſonorum tum intendens, tum remittens perſequetur gradus: idémque motu ſic vtetur, nihil vt ſuperſit in geſtu. Status erectus & celſus: rarus inceſſus: nec ita longus: excurſio moderata, eáque rara: nulla mollitia ceruicum, nullæ argutiæ digitorum: non ad numerum articulus cadens: trunco magis toto ſe ipſe moderans,& virili laterum flexione,brachij projectione in contentionibus, contractione in remiſsis. Vultus verò, qui ſecundum vocem plurimum poteſt, quantam affert tum dignitatem, tum venuſtatem? in quo cùm effeceris nequid ineptum, aut vultuoſum ſit, tum oculorum eſt magna quædam moderatio. Nam vt imago eſt animi vultus, ſic indices oculi: quorum & hilaritatis & viciſsim triſtitiæ modum res ipſæ,de quibus agetur,temperabunt. Sed iam illius perfecti oratoris, & ſummæ eloquentiæ ſpecies exprimenda eſt: quem hoc vno excellere, id eſt oratione,cetera in eo latêre,indicat nomen ipſum.Non enim inuentor, aut compoſitor, aut actor hæc complexus eſt omnia, ſed & Græcè ab eloquendo ῥήτωρ, & Latinè eloquens dictus eſt. Ceterarum enim rerum, quæ ſunt in oratore, partem aliquam ſibi quiſque vendicat,dicendi autem,id eſt eloquendi, maxima vis ſoli huic conceditur. Quanquam enim & philoſophi quidam ornatè locuti ſunt,(ſiquidem & Theophraſtus diuinitate loquendi nomen inuênit, & Ariſtoteles Iſocratem ipſum laceſsiuit, & Xenophontis voce muſas quaſi locutas ferunt: & longè omnium, quicunque ſcripſerunt, aut locuti ſunt, exſtitit,& ſuauitate & grauitate princeps Plato) tamen horum oratio neque neruos, neque aculeos oratorios ac forenſeis habet. Loquuntur cum doctis,quorũ ſedare animos malunt, quàm incitare: ſiquidem de rebus placatis, ac minimè turbulentis docendi cauſa, non capiendi,loquuntur: vt in eo ipſo quòd delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quàm neceſſe ſit, facere videãtur. Ergo ab hoc genere non difficile eſt hanc eloquentiam, de qua nunc agitur,ſecernere. Mollis eſt enim oratio philoſophorum,& vmbratilis, nec ſententiis, nec verbis inſtructa popularibus,nec vincta numeris,ſed ſoluta liberius: nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil mirabile,nihil aſtutum:caſta,verecunda,virgo incorrupta quodãmodo.itaque ſermo potius, quàm oratio dicitur. Quanquam enim omnis locutio oratio eſt, tamen vnius oratoris locutio hoc proprio ſignata nomine eſt. Sophiſtarum, de quibus ſuprà dixi, magis diſtinguenda ſimilitudo videtur: qui omneis eoſdem volunt flores, quos adhibet orator in cauſis, perſequi. Sed hoc differunt, quòd, cùm ſit his propoſitum non perturbare animos, ſed placare potius,nec tam perſuadere, quàm delectare: & apertius id faciunt, quàm nos, & crebrius: concinnas magis ſententias exquirunt, quàm probabileis: à re ſæpe diſcedunt, intexunt fabulas, verba apertius transferunt, eáque ita diſponunt, vt pictores varietatem colorum: paria paribus referunt, aduerſa contrariis, ſæpiſsiméque ſimiliter extrema definiunt. Huic generi hiſtoria finitima eſt: in qua & narratur ornatè, & regio ſæpe,aut pugna deſcribitur: interponuntur etiam conciones,& hortationes:ſed in his tracta quædam, & fluens expetitur, non hæc contorta & acris oratio. Ab his non multo ſecus, quàm à poëtis,hæc eloquentia,quam quærimus,ſeuocanda eſt. Nam etiam poëtæ quæſtionem attulerunt, quidnam eſſet illud, quo ipſi differrent ab oratoribus. numero maximè videbãtur antea, & verſu:nunc apud oratores iam ipſe numerus increbruit. Quicquid eſt enim, quod ſub aurium menſuram aliquam cadit, etiam ſi abeſt à

verſu (nam id quidem orationis eſt vitium) numerus vocatur, qui Græcè ῥυθμὸς dicitur. Itaque video viſum eſſe nonnullis, Platonis & Democriti locutionem, etſi abſit à verſu, tamen, quòd incitatius feratur, & clariſsimis verborum luminibus vtatur, potius poëma putandum, quàm comicorum poëtarum, apud quos, niſi quòd verſiculi ſunt, nihil eſt aliud quotidiani diſsimile ſermonis. nec tamen id eſt poëtæ maximum: etſi eſt eo laudabilior, quòd virtutes oratoris perſequitur, cùm verſu ſit aſtrictior. Ego autem etiamſi quorundam grandis & ornata vox eſt poëtarum, tamen in ea cùm licentiam ſtatuo maiorem eſſe, quàm in nobis, faciendorum iungendorúmque verborum, tum etiam voluptati vocibus magis, quàm rebus inſeruiunt. Nec verò ſiquid eſt vnum inter eos ſimile (id autem eſt iudicium, electioque verborum) propterea ceterarum rerum diſsimilitudo intelligi non poteſt: ſed id nec dubium eſt, & ſiquid habet quæſtionis, hoc tamen ipſum ad id, quod propoſitum eſt, non eſt neceſſarium. Seiunctus igitur orator à philoſophorum eloquentia, à ſophiſtarum, ab hiſtoricorum, à poëtarum, explicandus eſt nobis qualis futurus ſit. Erit igitur eloquens (hunc enim auctore Antonio quærimus) is qui in foro, cauſiſque ciuilibus ita dicet, vt probet, vt delectet, vt flectat. probare neceſſitatis eſt, delectare ſuauitatis, flectere victoriæ. nam id vnum ex omnibus ad obtinendas cauſas poteſt plurimum. Sed quot officia oratoris, tot ſunt genera dicendi: ſubtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo: in quo vno vis omnis oratoris eſt. Magni igitur iudicij, ſummæ etiam facultatis eſſe debebit moderator ille, & quaſi temperator huius tripartitæ varietatis. Nam & iudicabit quid cuique opus ſit: & poterit, quocunque modo poſtulabit cauſa, dicere. Sed eſt eloquentiæ, ſicut reliquarum rerum, fundamētum ſapientia. Vt enim in vita, ſic in oratione nihil eſt difficilius, quàm, quid deceat, videre. πρέπον appellant hoc Græci: nos dicamus ſanè decorum: de quo præclarè, & multa præcipiuntur, & res eſt cognitione digniſsima. Huius ignoratione non modò in vita, ſed ſæpiſsimè & in poëmatis, & in oratione peccatur. Eſt autem, quid deceat, oratori videndum, non in ſententiis ſolùm, ſed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec verò locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus eſt, aut ſententiarum: ſempérque in omni parte orationis, vt vitæ, quid deceat, eſt conſiderandum: quod & in re de qua agitur, poſitum eſt, & in perſonis & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. Itaque hunc locum longè & latè patentem philoſophi ſolent in officiis tractare, non cùm de recto ipſo diſputant: nam id quidem vnum eſt: grammatici in poëtis, eloquentes in omni & genere & parte cauſarum. Quàm enim indecorum eſt, de ſtillicidiis cùm apud vnum iudicem dicas, ampliſsimis verbis, & locis vti communibus: de maieſtate populi Rom. ſummiſsè, & ſubtiliter? Hîc genere toto: at perſona alij peccant, aut ſua, aut iudicum, aut etiam aduerſariorum, nec re ſolùm, ſed ſæpe etiam verbo. etſi enim ſine re nulla vis verbi eſt, tamen eadem res ſæpe aut probatur, aut reiicitur alio, atque alio elata verbo. In omnibúſque rebus videndum eſt quatenus. etſi enim ſuus cuique modus eſt, tamen magis offendit nimium, quàm parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non ſentirent quid eſſet ſatis. Magnus eſſet hic locus Brute, quod te non fugit, & magnum volumen aliud deſiderat: ſed ad id, quod agitur, illud ſatis: cùm hoc decere, quod ſemper vſurpamus in omnibus dictis & factis, minimis & maximis: cùm hoc, inquam, decere vſquequaque quantum ſit, appareat, in alióque ponatur, aliudque totum ſit, vtrùm decere, an oportere dicas: (oportere enim, perfectionē declarat officij, quo & ſemper vtendum eſt, & omnibus: decere, quaſi aptum eſſe, conſentaneumque tempori & perſonæ: quod cùm in factis ſæpiſsimè, tum in dictis valet, in vultu denique, & geſtu, & inceſſu: contráque item. dedecere: quod ſi poëta fugit ut maximum vitium, qui peccat etiam cùm probam orationem affingit improbo, ſtultóue ſapientis: ſi denique pictor ille vidit, cùm immolanda Iphigenia triſtis Chalcas eſſet, mæſtior Vlyſſes, mæreret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis eſſe, quo-

niam

niam ſummum illum luctum penicillo nõ poſſet imitari: ſi denique hiſtrio quid deceat quærit:quid faciendum oratori putemus?) Sed cùm hoc tantum ſit,quid in cauſis,earumque quaſi membris faciat,orator viderit.Illud quidem perſpicuum eſt,non modò parteis orationis, ſed etiam cauſas totas, alias alia forma dicendi eſſe tractandas. Sequitur,vt cuiuſque generis nota quæratur & formula: magnum opus, & arduum, vt ſæpe iam diximus:ſed ingredientibus conſiderandũ fuit quid ageremus:nunc quidem iam,quocunque feremur,danda nimirum vela ſunt. Ac primùm informandus eſt ille nobis,quem ſolum quidam vocant Atticum. Summiſſus eſt,& humilis, conſuetudinem imitans, ab indiſertis re plus,quàm opinione differens. Itaque eum qui audiunt, quamuis ipſi infantes ſint,tamen illo modo confidunt ſe poſſe dicere. Nam orationis ſubtilitas imitabilis quidem illa videtur eſſe exiſtimanti, ſed nihil eſt experienti minus. Etſi enim non plurimi ſanguinis eſt, habeat tamen ſuccum aliquem oportet, vt,etiamſi illis maximis viribus careat,ſit (vt ita dicam) integra valetudine. Primùm igitur eum tanquam è vinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidem (vt ſcis) oratorij numeri, de quibus mox agemus,obſeruandi ratione quadam,ſed alio in genere orationis:in hoc omnino relinquendi: ſolutum quiddam ſit,nec vagum tamen,vt ingredi liberè,non vt licenter videatur errare. Verba etiam verbis quaſi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concurſu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis,quàm de verbis laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cùm hæc duo ei liberiora fuerint,circuitus, conglutinatióque verborum. Illa enim ipſa contracta, & minuta non negligenter tractanda ſunt,ſed quædam etiam negligentia eſt diligens.Nam vt mulieres eſſe dicuntur nonnullæ inornatæ, quas id ipſum deceat: ſic hæc ſubtilis oratio etiam incomta delectat. Fit enim quiddam in vtroque, quo ſit venuſtius, ſed non vt appareat. Tum remouebitur omnis inſignis ornatus,quaſi margaritarum:ne calamiſtri quidem adhibebuntur. Fucati verò medicamenta candoris & ruboris omnia repellentur: elegantia modò, & munditia remanebit. Sermo purus erit & Latinus: dilucidè, planéque dicetur: quid deceat, circunſpicietur. Vnum aderit, quod quartum numerat Theophraſtus in orationis laudibus,ornamentum illud ſuaue,& affluens:acutæ crebræque ſententiæ ponentur,neſcio vnde ex abdito erutæ, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit vſus oratoriæ quaſi ſupellectilis. Supellex eſt enim quodammodo noſtra,quæ eſt in ornamentis, alia rerum,alia verborum. Ornatus autem verborum duplex: vnus ſimplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in propriis vſitatíſque verbis: quòd aut optimè ſonant, aut rem maximè explanant: In alienis, aut tranſlatum, & ſumtum aliunde,vt mutuum: aut factum ab ipſo,vt nouum: aut priſcum & inuſitatũ. Sed etiam inuſitata ac priſca ſunt in propriis, niſi quòd raro vtimur. Collocata autem verba habent ornatum, ſi aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat,manente ſententia. Nam ſententiarum ornamenta, quæ permanent etiam ſi verba mutaueris,ſunt illa quidẽ permulta:ſed quæ emineant,pauciora. Ergo ille tenuis orator modò ſit elegans, nec in faciendis verbis erit audax,& in transferendis verecundus, & parcus:in priſcis,reliquíſque ornamentis,& verborum, & ſententiarum demiſſior,tranſlatione fortaſſe crebrior, qua frequentiſsimè ſermo omnis vtitur non modò vrbanorũ, ſed etiam ruſticorum: ſiquidem eſt eorum gemmare viteis, ſitire agros,lætas eſſe ſegetes, luxurioſa frumenta. Nihil horum parum audacter, ſed aut ſimile eſt illi, vnde transferas: aut ſi res ſuum nullum habet nomen, docendi cauſa ſumtum, non ludendi videatur. Hoc ornamento liberius paullo, quàm ceteris vtetur hic ſummiſſus, nec tam licenter tamen, quàm ſi genere dicendi vteretur ampliſsimo. Itaque illud indecorum, quod quale ſit, ex decoro debet intelligi,hìc quoque apparet, cùm verbũ aliquod altius transfertur,idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quæ verborum collocationem illuminat his luminibus, quæ Græci, quaſi aliquos geſtus orationis, σχήματα appellant (quod idem verbum ab his etiam in ſenten-

tiarum ornamenta transfertur) adhibet quidem hic ſubtilis, quem niſi quòd ſolum,ceteroquin rectè quidam vocant Atticum , ſed paullo parcius. Nam ſic vt in epularum apparatu à magnificentia recedens, non ſe parcum ſolùm , ſed etiam elegantem videri volet, eligétque quibus vtatur. Sunt enim pleraque apta huius ipſius oratoris, de quo loquor,parſimoniæ.Nam illa,de quibus antè dixi, huic acuto fugienda ſunt, paria paribus relata,& ſimiliter concluſa, eodémque pacto cadentia : & immutatione litteræ quæſitæ venuſtates, ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifeſtè deprehenſum appareat. Itémque ſiquæ verborum iterationes contentionem aliquam & clamorem requirent,erunt ab hac ſummiſſione orationis alienæ:ceteris promiſcuè poterit vti: continuationem verborum modò relaxet & diuidat, vtaturque verbis quàm vſitatiſsimis, tranſlationibus quàm mollisſimis. Etiam illa ſententiarum lumina aſſumet, quæ non erunt vehementer illuſtria. Non faciet remp. loquentem ,nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequentans, vna complexione deuinciet. Valentiorum hæc laterum ſunt,nec ab hoc,quem informamus,aut exſpectāda,aut poſtulanda. Erit enim vt voce, ſic etiam oratione ſuppreſsior.Sed pleraque ex illis conuenient etiam huic tenuitati: quanquam iiſdem ornamentis vtetur horridius. talem enim inducimus. Accedet actio non tragica,nec ſcenæ, ſed modica iactatione corporis,vultu tamen multa conficiens, non hoc,quo dicuntur os ducere, ſed illo , quo ſignificant ingenuè, quo ſenſu quidque pronuncient. Huic generi orationis aſpergentur etiam ſales , qui in dicendo mirum quantum valent : quorum duo genera ſunt, vnum facetiarum ,alterum dicacitatis. vtetur vtroque, ſed altero in narrando aliquid venuſtè, altero in iaciendo mittendóque ridiculo : cuius genera plura ſunt, ſed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen,ridiculo ſic vſurum oratorem,vt nec nimis frequenti,ne ſcurrile ſit :nec ſubobſcœno,ne mimicum:nec petulanti,ne improbum:nec in calamitatem,ne inhumanum: nec in facinus,ne odij locum riſus occupet: neque aut ſua perſona,aut iudicum,aut tempore alienum. Hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæſita,nec ex tempore ficta, ſed domo allata,quæ plerunq; ſunt frigida. parcet & amicitiis,& dignitatibus. vitabit inſanabileis contumelias. tantummodo aduerſarios figet, nec eos tamen ſemper,nec omneis,nec omni modo.quibus exceptis ſic vtetur ſale & facetiis, vt ego ex iſtis nouis Atticis talem cognouerim neminem , cùm id certè ſit vel maximè Atticum. Hanc ego iudico formā ſummiſſi oratoris, ſed magni tamen & germani Attici : quoniā quicquid eſt ſanum in oratione,id proprium Atticorum eſt: è quibus tamen non omnes faceti: Lyſias ſatis,& Hyperides:Demades præter ceteros fertur:Demoſthenes minus habetur:quo quidem mihi nihil videtur vrbanius:ſed non tam dicax fuit,quàm facetus. eſt autem illud acrioris ingenij, hoc maioris artis. Vberius eſt aliud,aliquantóque robuſtius,quàm hoc humile,de quo dictum eſt:ſummiſsius autem,quàm illud,de quo iam dicetur,ampliſſimum.Hoc in genere neruorum eſt vel minimùm , ſuauitatis haud ſcio an plurimùm. Eſt enim plenius, quàm hoc enucleatum : quàm autem illud ornatum, copioſúmque, ſummiſsius. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt, plurimúmque eſt in hac orationis forma ſuauitatis : in qua multi floruerūt apud Græcos,ſed Phalereus Demetrius meo iudicio præſtitit ceteris : cuius oratio cùm ſedatè placidéque loquitur, tum illuſtrant eam quaſi ſtellæ quædam, tranſlata verba atque immutata.Tranſlata ea dico, vt ſæpe iam , quæ per ſimilitudinem ab alia re aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa tranſferuntur. Mutata, in quibus pro verbo proprio ſubiicitur aliud,quod idem ſignificet, ſumtum ex re aliqua conſequenti. Quod quanquam tranferendo fit,tamen alio modo trāſtulit,cùm dixit Ennius-arce & vrbe orba ſum:alio modo,ſi pro patria arcem & vrbē dixiſſet:& horridam Africā terribili tremere tumultu cùm dicit, pro Afris immutat Africā. Hanc hypallagen rhetores,quia quaſi ſummutantur verba pro verbis: metonymiam grammatici vocant,quòd nomina transferuntur. Ariſtoteles autem tranſlationi hæc ipſa ſubiungit, & abuſionem, quam catachreſim vocant : vt cùm minutum dicimus animum

mum prō paruo,& abutimur verbis propinquis, ſi opus eſt, vel quòd delectat, vel quòd decet.Iam cùm fluxerunt continuæ plures tranſlationes,alia planè fit oratio. Itaq; genus hoc Græci appellant ἀλληγορίαν, nomine rectè, genere melius ille, qui iſta omnia tranſlationes vocat. Hæc frequentat Phalereus maximè,ſuntque dulciſsima:& quanquã tranſlatio eſt apud eum multa,tamen immutationes nuſquã crebriores.In idem genus orationis(loquor enim de illa modica ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam ſententiarum:latæ, eruditæque diſputationes ab eodem explicantur,& loci cõmunes ſine contentione inducuntur. Quid multa? è philoſophorum ſcholis tales ferè euadunt,& niſi coràm erit comparatus ille fortior, per ſe hic,quem dico,probabitur.Eſt etiã quoddam inſigne,& florens,pictum & expolitum orationis genus,in quo omnes verborum,omnes ſententiarum illigantur lepôres. Hoc totum è ſophiſtarum fontibus defluxit in forum: ſed ſpretum à ſubtilibus, repulſum à grauibus,in ea de qua loquor,mediocritate conſedit. Tertius eſt ille amplus, copioſus, grauis, ornatus, in quo profectò vis maxima eſt. Hic eſt enim,cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimùm valere paſſæ ſunt: ſed hanc eloquẽtiam, quæ curſu magno ſonituque ferretur: quam ſuſpicerent omnes, quam admirarentur, quam ſe aſſequi poſſe diffiderenr. Huius eloquentiæ eſt tractare animos,huius omni modo permouere. Hæc modò perfringit, modò irrepit in ſenſus, inſerit nouas opiniones, euellit inſitas. Sed multùm intereſt inter hoc dicendi genus, & ſuperiora. Qui in illo ſubtili & acuto elaborauit, vt callidè argutéque diceret, nec quicquam altius cogitaret, hoc vno profectò magnus orator eſt,ſi non maximus: miniméque in lubrico verſabitur: &, ſi ſemel conſtiterit,nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum & temperatum voco,ſi modò ſuum illud ſatis inſtruxerit, non extimeſcet ancipiteis dicendi,incertóſque caſus: etiam ſiquando minus ſuccedet, vt ſæpe fit, magnum tamen periculum non adibit.altè enim cadere non poteſt. At verò hic noſter, quem principem ponimus,grauis, acer,ardens,ſi ad hoc vnum eſt natus,aut in hoc ſolo ſe exercuit,aut huic generi ſtuduit vni,nec ſuam copiam illis duobus generibus temperauit, maximè eſt contemnendus. Ille enim ſummiſſus, quòd acutè & veteratoriè dicit, ſapiens: iam medius ſuauis: hic autem copioſiſsimus,ſi nihil eſt aliud,vix ſatis ſanus videri ſolet. Qui enim nihil poteſt tranquillè,nihil leniter,nihil partitè,definitè,diſtinctè,facetè dicere,præſertim cùm cauſæ partim totæ ſint eo modo,partim aliqua ex parte tractandæ,ſi is non præparatis auribus inflammare rem cœperit,furere apud ſanos, & quaſi inter ſobrios bacchari vinolentus videbitur. Tenemus igitur Brute,quem quærimus,ſed animo.nam manu ſi prehendiſſem,ne ipſe quidem ſua tanta eloquentia mihi perſuaſiſſet,vt ſe dimitterem.Sed inuentus profectò eſt ille eloquens,quem nunquam vidit Antonius. Quis eſt igitur is?Complectar breui,diſſerã pluribus. Is enim eſt eloquens, qui & humilia ſubtiliter,& magna grauiter, & mediocria temperatè poteſt dicere. Nemo is,inquies, vnquam fuit. Ne fuerit. ego enim quid deſiderem,non quid viderim,diſputo:redeóque ad illam Platonis,de qua dixeram, rei formam & ſpeciem: quam etſi non cernimus,tamen animo tenere poſſumus. Non enim eloquentem quæro, neque quicquã mortale & caducum, ſed illud ipſum,cuius qui ſit compos,ſit eloquens:quod nihil eſt aliud, niſi eloquentia ipſa, quam nullis niſi mentis oculis videre poſſumus.Is erit igitur eloquens(vt illud idem iteremus)qui poterit parua ſummiſſè,modica temperatè,magna grauiter dicere.Tota mihi cauſa pro Cecinna de verbis interdicti fuit.res inuolutas definiendo explicauimus, ius ciuile laudauimus,verba ambigua diſtinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius.temperata oratione ornandi copiam perſecuti ſumus. Ius omne retinendæ maieſtatis Rabirij cauſa continebatur. Ergo omni genere amplificationis exarſimus. At hæc interdum temperanda & varianda ſunt. Quod igitur in accuſationis quinque libris non reperitur genus? quod in Auiti?quod in Cornelij?quod in plurimis noſtris defenſionibus? quæ exẽpla ſelegiſſem, niſi vel nota eſſe arbitrarer,vel poſſe eligere,qui quærerent.Nulla eſt enim vllo in genere

laus oratoris, cuius in noſtris orationibus non ſit aliqua ſi non perfectio, at conatus tamen atque adumbratio. Si non aſſequimur, at quid deceat videmus. nec enim nunc de nobis, ſed de re dicimus: in quo tantum abeſt, vt noſtra miremur, vt vſque eò difficiles ac moroſi ſimus, vt nobis non ſatisfaciat ipſe Demoſthenes: qui quanquam vnus eminet inter omneis in omni genere dicendi, tamen non ſemper implet aureis meas: ita ſunt auidæ & capaces, & ſemper aliquid immenſum infinitumque deſiderant. Sed tamen, quoniam tu & hunc oratorem cum eius ſtudioſiſsimo Pammene, cùm eſſes Athenis, totum diligentiſsimè cognouiſti, neque eum dimittis è manibus, & tamen noſtra etiam lectitas: vides profectò illum multa perficere, nos multa conari: illum poſſe, nos velle, quocunque modo cauſa poſtulet, dicere. Sed ille magnus. nam & ſucceſsit ipſe magnis, & maximos oratores habuit æqualeis: nos magnum feciſſemus, ſiquidem potuiſſemus, quò contendimus, peruenire, in ea vrbe, in qua (vt ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui ſi Antonio Craſſus eloquens viſus non eſt, aut ſibi ipſe: nunquam Cotta viſus eſſet, nunquam Sulpicius, nunquam Hortenſius. Nihil enim amplè Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa grauiter Hortenſius: ſuperiores magis ad omne genus apti, Craſſum dico & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fuſæ orationis aureis ciuitatis accepimus, eáſque nos primi, quicunque eramus, & quantulúcunque dicebamus, ad huius generis dicẽdi, audiendi incredibilia ſtudia cõuertimus. Quantis illa clamoribus adoleſcentuli diximus, de ſupplicio patricidarum? quæ nequaqum ſatis deferbuiſſe pòſt aliquanto ſentire cœpimus. "Quid enim tam commune, quàm ſpiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? Ita viuunt dum poſſunt, vt ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, vt eorum oſſa terram non tangant: ita iactantur fluctibus, vt nunquam alluantur: ita poſtremò eiiciuntur, vt ne ad ſaxa quidẽ mortui conquieſcant. & quæ ſequuntur. Sunt enim omnia, ſicut adoleſcentis, nõ tam re & maturitate, quàm ſpe & exſpectatione laudata. Ab hac etiam indole iam illa matura. "Vxor generi, nouerca filij, filiæ pellex. Nec verò hic vnus erat ardor in nobis, vt hoc modo omnia diceremus. ipſa enim illa pro Roſcio iuuenilis redundantia multa habet attenuata, quędam etiam paullo hilariora: vt pro Auito, pro Cornelio, compluréſque aliæ. nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, ſcripſit, quàm multa ſunt noſtra: eáque hanc ipſam habent, quam probo, varietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poëtis, & maximè tragicis concederem, vt ne omnibus locis eadem contentione vterentur, crebróq; mutarent: nonnunquam etiam ad quotidianum genus ſermonis accederent: ipſe nunquam ab illa acerrima contentione diſcederem? Sed quid poëtas diuino ingenio profero? Hiſtriones eos vidimus, quibus nihil poſſet in ſuo genere eſſe præſtantius, qui non ſolùm in diſsimillimis perſonis ſatisfaciebant, cùm tamen in ſuis verſarentur: ſed & comœdum in tragœdiis, & tragœdum in comœdiis admodum placere vidimus. ego non elaborem? Cùm dico me, te Brute dico. nam in me quidem iam pridem effectum eſt, quod futurum fuit. tu autem eodem modo omneis cauſas ages? aut aliquod cauſarum genus repudiabis? aut in iiſdem cauſis perpetuum, & eundem ſpiritum ſine vlla commutatione obtinebis? Demoſthenes quidem, cuius nuper, inter imagines tuas ac tuorum, quòd eum credo amares, cùm ad te in Tuſculanum veniſſem, imaginem ex ære vidi, nihil Lyſiæ ſubtilitate cedit, nihil argutiis & acumine Hyperidi, nihil lenitate AEſchini, & ſplendore verborum. Multæ ſunt eius totæ orationes ſubtiles, vt contra Leptinem: multæ totæ graues, vt quædam Philippicæ: multæ variæ, vt contra AEſchinem falſæ legationis, vt contra eundem pro cauſa Cteſiphontis. Iam illud medium, quoties vult, arripit, & à grauiſsimo diſcedens, eo potiſsimùm delabitur. Clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimum efficit, cùm grauitatis locis vtitur. Sed ab hoc parũper abeamus, quandoquidem de genere, non de homine quærimus. rei potius, id eſt eloquentię, vim & naturã explicemus. Illud tamẽ, quod iã antè diximus, meminerimus, nihil nos pręcipiẽdi cauſa eſſe dicturos: atq; ita potius acturos, vt exiſtimatores videamur loqui, non magi-

magiſtri . in quo tamen longius progredimur, quòd videmus, non te hæc ſolnm eſſe lecturum, qui ea multo, quàm nos, qui ea docere videamur, habeas notiora: ſed hunc librũ, etiam ſi minus noſtra commendatione, tuo tamen nomine neceſſe eſſe diuulgari. Eſſe igitur perfectè eloquentis puto, non eam ſolùm facultatem habere, quæ ſit eius propria, fuſè, latéque dicendi: ſed etiam vicinam eius, ac finitimam dialecticorum ſcientiam aſſumere . quanquam enim aliud videatur eſſe oratio , aliud diſputatio, nec idem loqui eſſe, quod dicere: & quanquam diſputandi ratio, & loquendi dialecticorum ſit, oratorum autem dicendi & ornandi : attamen vtrunque in diſſerendo eſt . Zeno quidem ille , à quo diſciplina Stoicorum eſt, manu demonſtrare ſolebat quid inter has arteis intereſſet. Nam cùm compreſſerat digitos , pugnumque fecerat , dialecticam aiebat eiuſmodi eſſe : cùm autem diduxerat , & manum dilatauerat, palmæ illius ſimilem eloquentiam eſſe dicebat. Atque etiam ante hunc Ariſtoteles principio artis rhetoricæ dicit illam artem quaſi ex altera parte reſpondere dialecticæ: vt hoc videlicet differant inter ſe, quòd hæc ratio dicendi latior ſit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic ſummo, omnem, quæ ad dicendum trahi poſsit, loquendi rationem eſſe notam. quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minimè fallit) duplicem habet docendi viam. Nam & ipſe Ariſtoteles tradidit præcepta plurima diſſerendi, & poſtea qui dialectici dicuntur , ſpinoſiora multa pepererunt. Ergo eum cenſeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non eſſe omnino earum rerum rudem oportere: ſed vel illa antiqua, vel hac Chryſippi diſciplina inſtitutus nouerit primùm vim, naturam, genera verborum & ſimplicium, & copulatorum: deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione verum, falſúmne ſit, iudicetur: quid efficiatur è quoque: quod cuique conſequens ſit, quódq; contrarium: cúmque ambiguè multa dicantur, quomodo quidque eorum diuidi, explanaríque oporteat . Hæc tenenda ſunt oratori. ſæpe enim occurrunt, ſed quia ſua ſponte ſquallidiora ſunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur & via , primùm conſtituendum eſt quid quidque ſit (niſi enim inter eos, qui diſceptent, cónuenit quid ſit illud, de quo ambigitur, nec rectè diſſeri, nec vnquam ad exitum perueniri poteſt) explicanda eſt ſæpe verbis mens noſtra de quaque re, atque inuolutæ rei notitia definiendo aperienda eſt: ſiquidem eſt definitio, oratio, quę quid ſit id, de quo agitur, oſtendit quambreuiſsimè. Tum, vt ſcis, explicato genere cuiuſque rei, videndum eſt, quæ ſint eius generis ſiue formæ , ſiue partes , vt in eas tribuatur omnis oratio . Erit igitur hæc facultas in eo , quem volumus eſſe eloquentem , vt definirerem poſsit , neque id faciat tam preſſè & anguſtè, quàm in illis eruditiſsimus diſputationibus fieri ſolet : ſed cùm explanatius, tum etiam vberius, & ad commune iudicium, popularémque intelligentiam accómmodatius . Idemque etiam , cùm res poſtulabit , genus vniuerſum in ſpecies certas , vt nulla neque prætermittatur, neque redundet , partietur ac diuidet . Quando autem , aut quomodo id faciat , nihil ad hoc tempus pertinet, quoniam (vt ſuprà dixi) iudicem eſſe me, non doctorem volo. Nec verò dialecticis modò ſit inſtructus, ſed habeat omneis philoſophiæ notos & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate , nihil de caritate patriæ , nihil de bonis rebus aut malis , nihil de virtutibus aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi & erroribus, quę ſæpe cadunt in cauſas, ſed ieiunius aguntur: nihil, inquã, ſine ea ſcientia, quam dixi, grauiter, amplè, copioſè dici & explicari poteſt. De materia loquor orationis etiã nunc, non de ipſo genere dicendi. volo enim rẽ prius habeat orator, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quàm cogitet quibus verbis quidque dicat, aut quomodo. Quem etiam, quo grandior ſit, & quodammodo excelſior (vt de Pericle dixi ſuprà) ne phyſicorum quidem eſſe ignarũ volo. Omnia profectò, cùm ſe à cæleſtibus rebus referet ad humanas, excelſius magnificentiúſque & dicet & ſentiet. Cúmque illa diuina cognouerit, nolo ignoret ne hęc quidẽ humana. Ius ciuile teneat, quo egent cauſę forenſes quotidie. Quid eſt enim turpius , quàm legitimarum & ciuilium controuerſiarum patrocinia ſuſci-

pere, cùm ſis legum &,ciuilis iuris ignarus? Cognoſcat etiã rerum geſtarum,& memoriæ veteris ordinem, maximè ſcilicet noſtræ ciuitatis : ſed & imperioſorum populorum, & regum illuſtrium: quem laborem nobis Attici noſtri leuauit labor, qui conſeruatis, notatíſque temporibus,nihil cùm illuſtre prætermitteret ,annorum ſeptingentorum memoriam vno libro colligauit . Neſcire autem quid antè quàm natus ſis, acciderit,id eſt ſemper eſſe puerum. Quid enim eſt ætas hominis,niſi cùm ea,memoria rerum veterum,cum ſuperiorum ætate contexitur?Commemoratio autem antiquitatis,exemplorumq́ue prolatio ſumma cum delectatione & auctoritatem orationi affert & fidem.Sic igitur inſtructus veniet ad cauſas: quarum habebit genera primùm ipſa cognita. Erit enim ei perſpectum , nihil ambigi poſſe, in quo non aut res controuerſiam faciat , aut verba . Res,aut de vero,aut de recto,aut de nomine. Verba autem aut de ambiguo,aut de cõtrario. Nam ſiquando aliud in ſententia videtur eſſe,aliud in verbis : genus eſt quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri ſolet: in quo,quod eſt ambiguorum proprium,res duas ſignificari videmus . Cùm tam pauca ſinr genera cauſarum, etiam argumentorum præcepta pauca tradita ſunt , è quibus ducantur duplices loci : vni è rebus ipſis , alteri aſſumti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem . nam ipſæ quidem res in perfacili cognitione verſantur.quid enim iam ſequitur, quod quidem artis ſit,niſi ordiri orationem,in quo aut concilietur auditor,aut erigatur,aut paret ſe ad diſcendum?rem breuirer exponere,& probabiliter, & apertè,vt quid agatur,intelligi poſsit? ſua confirmare, aduerſaria euertere:eáq; efficere non perturbatè,ſed ſingulis argumentationibus ita concludendis,vt efficiatur quod ſit conſequens iis, quæ ſumentur ad quanque rem confirmandã?poſt omnia perorationem inflammãtem,reſtinguentémue concludere? Has parteis quemadmodũ tractet ſingulas,difficile dictu eſt hoc loco. nec enim ſemper rractantur vno modo. Quoniam autem non quem doceam,quæro, ſed quem probem:probabo primùm eũ,qui,quid deceat,videbit.Hęc enim ſapientia maximè adhibenda eloquenti eſt,vt ſit temporum,perſonarũq́ue moderator . nam nec ſemper, nec apud omneis,nec contra omneis,nec pro omnibus,nec omnibus eodem modo dicendum arbitror . Is erir ergo eloquens,qui ad id quodcunque decebit , poterit accommodare orationem.Quod cùm ſtatuerit,tum,vt quidque erit dicendũ,ita dicet:nec ſatura ieiunè,nec grandia minutè,nec item contrà, ſed erit rebus ipſis par & æqualis oratio. Principia verecunda, non elatis intenſa verbis, ſed acuta ſententiis vel ad offenſionem aduerſarij, vel ad commendationem ſui.Narrationes credibiles,nec hiſtorico, ſed propè quotidiano ſermone explicatæ dilucidè.Dein ſi tenues cauſæ:tum etiam argumentandi tenue filum & in docendo, & in refellendo:ídq; ita tenebitur,vt quanta ad rem, tanta ad orationẽ fiat acceſsio. Cùm verò ea cauſa inciderit,in qua vis eloquentię poſsit expromi:tum ſe latius fundet orator: rum reget & flectet animos , & ſic afficiet vt volet,id eſt,vt cauſæ natura, & ratio remporis poſtulabir. Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem aſcendit in tantum honorem eloquentia . Nam cùm omnis pars orationis eſſe debet laudabilis,ſic vt verbum nullum,niſi aut graue, aur elegans excidat:tum ſunt maximè luminoſæ & quaſi actuoſæ partes duæ: quarum alteram in vniuerſi generis quæſtione pono, quam (vt ſuprà dixi) Græci appellant θέσιν: alteram in augendis,amplificandíſque rebus:quæ ab eiſdem αὔξησις eſt nominata: quæ etſi æquabiliter toto corpore orationis fuſa eſſe debet,tamen in communibus locis maximè excellet.qui communes appellati ſunt eò quòd videntur multarum iidem eſſe cauſarum,ſed proprii ſingularum eſſe debebunr. Ac verò illa pars orationis,quæ eſt de genere vniuerſo,totas cauſas ſæpe continet.Quicquid eſt enim illud,in quo quaſi certamen eſt controuerſiæ,quod Græcè κρινόμενον dicitur,id ita dici placet , vt rraducatur ad perpetuam quæſtionem , atque vt de vniuerſo genere dicatur : niſi cùm de vero ambigetur,quod quæri coniectura ſolet.Dicetur autem non Peripateticorum more(eſt enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Ariſtotele conſtituta) ſed aliquanto neruoſius:& ita de re communia dicentur,vt & pro reis multa leniter dicantur,

& in

& in aduerſarios aſperè. Augendis verò rebus,& contrà abiiciendis, nihil eſt quod non perficere poſsit oratio:quod & inter media argumenta faciendum eſt,quotieſcunque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, & pæne infinitè in perorando. Duo ſunt etiam,quæ bene tractata ab oratore,admirabilem eloquentiam faciunt:quorum alterũ eſt, quod Græci ἠθικὸν vocant,ad naturam,& ad mores,& ad omnem vitæ conſuetudinem accommodatum:alterum,quod iidem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi,& concitantur:in quo vno regnat oratio. Illud ſuperius, come,iucundum,ad beneuolentiam conciliandam paratum:hoc verò vehemens,incenſum,incitatum,quo cauſæ eripiuntur: quod cùm rapidè fertur, ſuſtineri nullo pacto poteſt. Quo genere nos mediocres, aut multo etiã minus, ſed magno ſemper vſi impetu,ſæpe aduerſarios de ſtatu omni deiecimus.Nobis pro familiari reo ſummus orator non reſpõdit Hortẽſius. A nobis homo audaciſsimus Catilina in ſenatu accuſatus,obmutuit.Nobis priuata in cauſa magna & graui, cùm cœpiſſet Curio pater reſpondere,ſubitò aſſedit,cùm ſibi venenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miſerationibus loquar?quibus eò ſum vſus pluribus,quòd,etiam ſi plures dicebamus,perorationẽ mihi tamen omnes relinquebant:in quo vt viderer excellere,non ingenio, ſed dolore aſſequebar. Quæ qualiacunque in me ſunt,me enim ipſum non pœnitet quanta ſint,ſed appârent in orationibus: etſi carent libri ſpiritu illo, propter quem maiora eadem illa cùm aguntur, quàm cùm leguntur, videri ſolent. Nec verò miſeratione ſolùm mens iudicũ permouenda eſt, qua nos ita dolenter vti ſolemus, vt puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus: vt alia in cauſa excitato reo nobili, ſublato etiam filio paruo,plangore & lamentatione compleremus forum:ſed etiam eſt faciendum, vt iraſcatur iudex,mitigetur, inuideat,faueat,contemnat,admiretur,oderit, diligat, cupiat, ſatietate afficiatur, ſperet, metuat, lætetur, doleat. qua in varietate, duriorum accuſatio ſuppeditabit exempla: mitiorum, defenſiones meæ. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri poteſt, qui modus à me non tentatus ſit. dicerem perfectum, ſi ita iudicarem: nec in veritate crimen arrogantiæ extimeſcerem. Sed (vt ſuprà dixi) nulla me ingenij, ſed magna vis animi inflammat, vt me ipſe non teneam: nec vnquam is, qui audiret,incenderetur, niſi ardens ad eum perueniret oratio. Vterer exemplis domeſticis,niſi ea legiſſes. vterer alienis vel latinis,ſi vlla reperirem, vel Gręcis,ſi deceret:ſed Craſsi perpauca ſunt,nec ea iudiciorum:nihil Antonij,nihil Cottę, nihil Sulpicij:dicebat melius,quàm ſcripſit Hortenſius.Verùm hæc vis,quam quęrimus, quanta ſit, ſuſpicemur, quoniam exemplum non habemus: aut,ſi exempla ſequimur,à Demoſthene ſumamus: & quidem perpetuæ dictionis ex eo loco, vnde in Cteſiphontis iudicio de ſuis factis, conſiliis,meritis in rempub. aggreſſus eſt dicere. Ea profectò oratio, in eam formam, quæ eſt inſita in mentibus noſtris, includi ſic poteſt, vt maior eloquentia ne requiratur quidem.Sed iam forma ipſa reſtat & character ille qui dicitur: qui qualis eſſe debeat, ex iis ipſis, quæ ſuprà dicta ſunt, intelligi poteſt. Nam & ſingulorum verborum,& collocatorum lumina attigimus: quibus ſic abundabit, vt verbum ex ore nullum,niſi aut elegans, aut graue exeat: ex omníque genere frequentiſsimæ tranſlationes erunt,quòd eę propter ſimilitudinẽ transferunt animos,& referunt ac mouent huc & illuc: qui motus cogitationis celeriter agitatus per ſe ipſe delectat. Et reliqua ex collocatione verborum, quæ ſumuntur quaſi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. ſunt enim ſimilia illis,quæ in amplo ornatu ſcenę,aut fori appellãtur inſignia,non quòd ſola ornent,ſed quòd excellant. EADEM ratio eſt horum, quæ ſunt orationis lumina, & quodammodo inſignia, cùm aut duplicantur, iterantúrque verba: aut breuiter commutata ponuntur: aut ab eodem verbo ducitur ſæpius oratio: aut in idem coniicitur, aut in vtrunque:aut adiungitur idem iteratum: aut idem ad extremum refertur:aut continenter vnum verbum non in eandem ſentẽtiam ponitur,aut cùm ſimiliter vel cadunt verba, vel deſinunt: aut cùm ſunt contrariis relata contraria: aut cùm gradatim ſurſum verſus reditur: aut cùm demtis coniunctionibus diſſolutè plura dicuntur: aut cùm ali-

quid prætereuntes, cur id faciamus, oſtendimus: aut cùm corrigimus noſmetipſos quaſi reprehendentes:aut ſi eſt aliqua exclamatio vel admirationis,vel conqueſtionis:aut cùm eiuſdem nominis caſus ſæpius commutantur. Sed ſententiarum ornamenta maiora ſunt: quibus quia frequentiſsimè Demoſthenes vtitur, ſunt qui putent idcirco eius eloquentiam maximè eſſe laudabilem. Et verò nullus ferè ab eo locus ſine quadam conformatione ſententiæ dicitur:nec quicquam aliud eſt dicere,quàm omneis,aut certè pleraſque aliqua ſpecie illuminare ſententias: quas cùm tu optimè Brute teneas, quid attinet nominibus vti,aut exemplis? tantũmodo notetur locus. Sic igitur dicet ille, quem expetimus, vt verſet ſæpe multis modis eadem,& vna in re hęreat,in eadémque commoretur ſententia: ſæpe etiam vt extenuet aliquid, ſæpe vt irrideat, vt declinet à propoſito, deflectátque ſententiam: vt proponat quid dicturus ſit: vt, cùm tranſegerit iam aliquid, definiat: vt ſe ipſe reuocet:vt quod dixit,iteret: vt argumentum ratione concludat: vt interrogando vrgeat: vt rurſus quaſi ad interrogata ſibi ipſe reſpondeat:vt contrà ac dicat, accipi & ſentiri velit: vt addubitet quid potius,aut quomodo dicat,vt diuidat in parteis: vt aliquid relinquat ac negligat: vt antè præmuniat: vt in eo ipſo,in quo reprehendatur, culpam in aduerſarium conferat: vt ſæpe cum iis,qui audiunt,nonnunquam etiam cum aduerſario quaſi deliberet: vt hominum ſermones moréſque deſcribat: vt muta quædã loquentia inducat: vt ab eo,quod agitur, auertat animos: vt ſæpe in hilaritatem riſúmue conuertat: vt antè occupet quod putat opponi: vt cõparet ſimilitudines: vt vtatur exemplis: vt aliud alij tribuens diſpertiat: vt interpellatorem coërceat: vt aliquid reticere ſe dicat: vt denunciet quid caueat: vt liberius quid audeat: vt iraſcatur: etiam vt obiurget aliquando: vt deprecetur: vt ſupplicet: vt medeatur,vt à propoſito declinet aliquantum, vt optet,vt exſecretur,vt fiat iis apud quos dicat,familiaris: atque alias etiã dicendi quaſi virtutes ſequetur: breuitatem,ſi res petet: ſæpe etiam rem dicendo ſubiiciet oculis, ſæpe ſuprà feret, quàm fieri poſsit: ſignificatio ſæpe erit maior, quàm oratio: ſæpe hilaritas, ſæpe vitæ naturarúmque imitatio. Hoc in genere (nam quaſi ſiluam vides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo. ſed hæc niſi collocata, & quaſi ſtructa,& nexa verbis, ad eam laudem quam volumus, aſpirare non poſſunt. de quo cùm mihi deinceps viderem eſſe dicendum, etſi mouebant iam me illa, quæ ſuprà dixeram, tamen iis, quæ ſequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim poſſe reperiri non inuidos ſolùm,quibus referta ſunt omnia, ſed fautores etiam laudum mearum, qui non cenſerent eius viri eſſe,de cuius meritis tanta ſenatus iudicia feciſſet comprobante populo Rom. quanta de nullo, de artificio dicendi litteris tam multa mandare. Quibus ſi nihil aliud reſponderem, niſi me M. Bruto negare roganti noluiſſe, iuſta eſſet excuſatio,cùm & amiciſsimo, & præſtantiſsimo viro & recta & honeſta petenti ſatisfacere voluiſſem. Sed ſi profitear (quod vtinam poſſem) me ſtudioſis dicendi præcepta,& quaſi vias,quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id iuſtus rerum æſtimator reprehenderet? Nam quis vnquam dubitauit,quin in rep. noſtra primas eloquentia tenuerit ſemper in vrbanis,pacatíſque rebus, ſecundas iuris ſcientia: cùm in altera gratiæ, gloriæ, præſidij plurimùm eſſet, in altera perſecutionum, cautionúmque præceptio? quæ quidem ipſa auxilium ab eloquentia ſæpe peteret,ea verò repugnante vix ſuas regiones, fineíſque defenderet. Cur igitur ius ciuile docere ſemper pulchrum fuit, hominúmque clariſsimorum diſcipulis domus floruerunt:ad dicendum ſi quis acuat,aut adiuuet in eo iuuentutem,vituperetur? Nam ſi vitioſum eſt dicere ornatè, pellatur omnino è ciuitate eloquentia. ſin ea non modò eos ornat, penes quos eſt, ſed etiam vniuerſam remp. cur aut diſcere turpe eſt quod ſcire honeſtum eſt: aut,quod noſſe pulcherrimum eſt, id non glorioſum eſt docere? At alterum factitatum eſt: alterum nouum. Fateor: ſed vtriuſque rei cauſa eſt. alteros enim reſpondenteis audire ſat erat,vt ij,qui docerẽt,nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent,ſed eodẽ tempore & diſcentibus ſatisfacerent, & conſulentibus. Alteri,cùm domeſticum tempus in cognoſcendis,componendíſq; cauſis,forenſe in agendis, reliquum in ſe-

in ſeipſis reficiendis omne conſumerent: quem habebant inſtituẽdi aut docendi locum? Atque haud ſcio,an plerique noſtrorum oratorum ingenio plus valuerint,quàm doctrina. itaque illi dicere melius, quàm præcipere, nos contrà fortaſſe poſſumus. At dignitatem docere non habet. Certè,ſi quaſi in ludo:ſed ſi monendo,ſi cohortando,ſi percunctando,ſi communicando,ſi interdum etiã vnà legendo,audiendo : neſcio,docendo etiã aliquid aliquando ſi poſsis meliores facere,cur nolis. An quibus verbis ſacrorũ alienatio fiat,docere honeſtum eſt,vt eſt:quibus ipſa ſacra retineri,defendiq; poſsint, non honeſtũ eſt? At ius profitentur etiam qui neſciunt:eloquentiam autem illi ipſi,qui eoſecuti ſunt, tamen ea ſe valere diſsimulant,propterea quòd prudentia hominibus grata eſt,lingua ſuſpecta. Num igitur aut latêre eloquentia poteſt: aut id,quod diſsimulat, effugit: aut eſt periculum, nequis putet in magna arte & glorioſa turpe eſſe docere alios id, quod ipſi fuerit honeſtiſsimũ diſcere? Ac fortaſſe ceteri tectiores: ego ſemper me didiciſſe præ me tuli. quid enim poſſem? cùm & afuiſſem domo adoleſcens, & horum ſtudiorum cauſa maria tranſiſſem, & doctiſsimis hominibus referta domus eſſet,& aliquæ fortaſſe ineſſent in ſermone noſtro doctrinarum notæ? cúmque vulgò ſcripta noſtra legerentur,diſſimularem me didiciſſe? quid erat cur probarem? niſi quòd parum fortaſſe profeceram. Quod cùm ita ſit, tamen ea, quæ ſuprà dicta ſunt, plus in diſputando, quàm ea,de quibus dicendum eſt,dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis,& de ſyllabis propemodum dinumerandis,& dimetiendis loquemur: quæ etiamſi ſunt,ſicuti mihi videntur,neceſſaria,tamen fiunt magnificentius, quàm docentur. Eſt id omnino verum, ſed propriè in hoc dicitur. omnium magnarùm artium,ſicut arborum,altitudo nos delectat: radices,ſtirpéſque non item, ſed eſſe illa ſine his non poteſt. Me autem ſiue peruagatiſſimus ille verſus, qui vetat

“ Artem pudere proloqui,quam factites, diſsimulare non ſinit,quin delecter:ſiue tuũ ſtudium hoc à me volumen expreſsit: tamen eis quos aliquid reprehenſuros ſuſpicabar, reſpondendum fuit. Quòd ſi ea, quę dixi,non ita eſſent: quis tamen ſe tam durum,agreſtémque præberet, qui hanc mihi non daret veniam,vt,cùm meæ forenſes artes,& actiones publicæ concidiſſent, non me aut deſidiæ, quod facere non poſſum: aut mæſtitiæ, cui reſiſto, potius quàm litteris dederem? quæ quidem me antea in iudicia, atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi. nec verò talibus modò, qualeis hic liber continet, ſed multo etiam grauioribus & maioribus: quæ ſi erunt perfectæ, profectò forenſibus noſtris rebus & domeſticæ litteræ reſpondebunt. Sed ad inſtitutam diſputationem reuertamur. Collocabuntur igitur verba, aut vt inter ſe quàm aptiſsimè cohæreant extrema cum primis, eáque ſint quàm ſuauiſsimis vocibus: aut vt forma ipſa,concinnitáſque verborum conficiat orbem ſuum: aut vt comprehenſio numeroſè & aptè cadat. Atque illud primùm videamus, quale ſit,quod vel maximè deſiderat diligentiam,vt fiat quaſi ſtructura quædam,nec tamẽ fiat operoſè. nam eſſet cùm infinitus, tũ puerilis labor, quod apud Lucillium ſcitè exagitat in Albucio Scęuula,

“ Quàm lepidè lexeis compoſtæ, vt teſſerulæ omnes
Endo pauimento,atque emblemate vermiculato.

Nolo tam minuta hæc conſtructio appareat, ſed tamen ſtilus exercitatus efficiet facilè formulam componendi. Nam vt in legendo oculus, ſic animus in dicendo proſpiciet quid ſequatur,nec extremorum verborũ cum in ſequentibus primis concurſus aut hiulcas voces efficiat,aut aſperas. Quamuis enim ſuaues,grauéſue ſententiæ,tamen ſi inconditè poſitis verbis efferuntur,offendent aureis, quarum eſt iudicium ſubtiliſsimũ. Quod quidem Latina lingua ſic obſeruat, nemo vt tam ruſticus ſit,qui vocaleis nolit coniungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quòd eas litteras tantopere fugerit: & ſi idem magiſter eius Iſocrates: at non Thucydides: ne ille quidem haud paullo maior ſcriptor Plato,nec ſolùm in his ſermonibus,qui dialogi dicuntur, vbi etiam de induſtria id faciendũ fuit,ſed in oratione populari,qua mos eſt Athenis,laudari in con-

cione eos,quj ſint in prœliis interfecti: quæ ſic probata eſt, vt eam quotannis(vt ſcis)illo die recitari neceſſe ſit.in ea eſt crebra iſta vocalium concurſio, quã magna ex parte,vt vitioſam,fugit Demoſthenes.Sed Græci viderint:nobis,ne ſi cupiamus quidem,diſtrahere vocaleis conceditur. Indicant orationes illæ ipſæ horridulæ Catonis: indicant omnes poëtæ,præter eos,qui,vt verſum facerent, ſæpe hiabant: vt Næuius,

« Vos,qui accolitis Hiſtrum fluuium, atque Algidam. & ibidem,
« Quam nunquam nobis Grai, atque barbari. At Ennius ſemel,
« Scipio inuicte.- Et quidem nos,
« Hoc motu radiantis Eteſiæ in vada ponti. Hoc idem ſæpius noſtri non tuliſſent, quod Græci laudare etiam ſolent. Sed quid ego vocaleis? ſine vocalibus ſæpe breuitatis cauſa contrahebant, vt ita dicerent, multi' modis, argentei' vaſis, paſsi' crinibus, tecti' fractis. Quid verò licentius,quàm quòd hominũ etiam nomina contrahebant,quo eſſent aptiora? nam vt duellum bellum,& duis bis,ſic Duellium eum, qui Pœnos claſſe deuicit,Bellium nominauerunt, cùm ſuperiores appellati eſſent ſemper Duellij. Quinetiam verba ſæpe contrahuntur, non vſus cauſa, ſed aurium. Quomodo enim veſter Axilla Ahala factus eſt,niſi fuga litteræ vaſtioris? Quam litteram etiam è maxillis,taxillis,& vexillo,& paxillo cõſuetudo elegans Latini ſermonis euellit. Libenter etiam copulando verba iungebant, vt ſodes pro ſi audes, ſis pro ſi vis. Iam in vno capſis, tria verba ſunt. Ain' pro aíſne,nequire pro non quire, malle pro magis velle, nolle pro non velle. Dein etiam ſæpe, & exin, pro deinde, & exinde dicimus. Quid illud? non olet vnde ſit, quòd dicitur cum illis: cùm autem nobis non dicitur, ſed nobiſcum? quia ſi ita diceretur,obſcænius concurrerent litteræ,vt etiam modò, niſi AVTEM interpoſuiſſem, concurriſſent. Ex eo eſt mecum,& tecum,non cum me, & cum te: vt eſſet ſimile illis vobiſcum, atque nobiſcum. Atque etiam à quibuſdam ſerò iam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt: nam Proh deûm, atque hominum fidem,deorum aiunt. Ita credo. hoc illi neſciebant, an dabat hanc conſuetudo licentiam? Itaque idem poëta, qui inuſitatius contraxerat,

« Patris mei meûm factûm pudet, pro meorum factorum. &,
« Texitur exitiûm examen capiti,pro exitiorum.non dicit liberûm,vt plerique loquimur, cùm cupidos liberûm, aut in liberûm loco dicimus: ſed vt iſti volunt,
« Neque tuum vnquam in gremium extollas liberorum ex te genus. & idem,
« Nanque AEſclapij liberorum.- At ille alter in Chryſe,non ſolùm,
« Ciues antiqui amici maiorum meûm,- quod erat vſitatum: ſed durius etiam,
« Conſiliûm ſocij, auguriûm, atque extûm interpretes. Idémque pergit,
« Poſtquàm prodigiûm horriferûm, portentûm pauor. quæ non ſunt ſanè in omnibus neutris vſitata. Nec enim dixerim tam libenter armûm iudicium, etſi eſt apud eundem, Nihílne ad te de iudicio armûm áccidit? quàm armorum. Iam vt cenſoriæ tabulæ loquuntur,fabrûm,& procûm audeo dicere,non fabrorum,& procorum. Planéque duorumuirorum iudicium, aut triumuirorum capitalium, aut decemuirorum litibus iudicandis, dico nunquam. atqui dixit Accius, Video ſepulcra duo duorum corporum. Idémq; Mulier vna duûm virûm. Quid verum ſit,intelligo:ſed aliàs ita loquor,vt conceſſum eſt, vt hoc vel proh deûm dico, vel proh deorum: aliàs vt neceſſe eſt,cum triũuirûm, non virorum, & ſeſtertiûm nummûm, non nummorum,quòd in his conſuetudo varia non eſt. Quid quòd ſic loqui, noſſe,iudicaſſe vetant,nouiſſe iubent,& iudicauiſſe? quaſi verò neſciamus, in hoc genere, & plenum verbum rectè dici, & imminutũ vſitatè. Itaq; vtrunque Terentius, Eho: tu cognatum tuum non noras? Pòſt idem, Stilphonem,inquã,non noueras? Siet,plenum eſt:ſit,imminutũ. licet vtare vtroq;.ergo ibidem,

Quàm cara ſintque pòſt carendo intelligunt,
Quámque attinendi magni dominatus ſient. Nec verò reprehenderim,
-Scripſere alij rem. etſi ſcripſerunt,eſſe verius ſentio: ſed conſuetudini auribus indulgenti libenter obſequor.

Idem campus habet, inquit Ennius. &

“ In templis iſdem, probauit: at eiſdem erat verius, nec tamen opimius: malè ſonabat iiſdem. Impetratum eſt à conſuetudine, vt peccare ſuauitatis cauſa liceret: & pomeridianas quadrigas, quàm poſtmeridianas libentius dixerim: & mehercule, quàm mehercules. Non ſcire quidem barbarum iam videtur: neſcire dulcius. Ipſum meridiem, cur non medidiem? credo quòd erat inſuauius. vna præpoſitio eſt abs, cáque nunc tantùm in accepti tabulis manet, nec his quidem omnium: in reliquo ſermone mutata eſt. Nam amouit dicimus, & abegit, & abſtulit: vt iam neſcias, ab, ne verum ſit, an abs. Quid ſi etiam abfugites turpe viſum eſt? & abfer noluerunt, aufer maluerunt? quæ præpoſitio præter hæc duo verba, nullo alio in verbo reperietur. Noti erant, & naui & nari, quibus cum, in, præponi oporteret, dulcius viſum eſt ignoti, ignaui, ignari dicere, quàm vt veritas poſtulabat. Ex vſu dicunt, & è repub. quod in altero vocalis excipiebat, in altero eſſet aſperitas, niſi litteram ſuſtuliſſes: vt exegit, edixit, effecit, extulit, edidit. adiuncti verbi primam litteram præpoſitio commutauit, vt ſubegit, ſummutauit, ſuſtulit. Quid in verbis iunctis? quàm ſcitè inſipientem, non inſapientem? iniquum, non inæquum? tricipitem, non tricapitem? conciſum, non concæſum? Ex quo quidam pertiſum etiam volunt, quod eadem conſuetudo non probauit. Quid verò hoc elegantius, quod non fit natura, ſed quodam inſtituto? inclytus dicimus breui prima littera, inſanus producta: inhumanus breui, infelix longa. & ne multis, quibus in verbis eæ primæ litteræ ſunt, quæ in ſapiente atque felice, productè dicitur: in ceteris omnibus breuiter. Itémque compoſuit, conſueuit, concrepuit, confecit: conſule veritatem, reprehendet: refer ad aureis, probabunt. quære cur? ita ſe dicent iuuari. voluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipſe, cùm ſcirem ita maiores locutos eſſe, vt nuſquam niſi in vocali, aſpiratione vterentur, loquebar ſic, vt pulcros, & Cetegos, triumpos, Kartaginem dicerem. aliquando, ídque ſerò, conuicio aurium, cùm mihi extorta veritas eſſet, vſum loquendi populo conceſſi, ſcientiam mihi reſeruaui. Orciuios tamen, & Matones, Otones, Cepiones, ſepulcra, coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium iudicium ſemper licet. Burrum ſemper Ennius, nuſquam Pyrrhum. “ Vi patefecerunt Bruges, non Phryges, ipſius antiqui declarant libri. nec enim Græcam litteram adhibebant: nunc autem etiam duas. & quãuis cùm Phrygum, & Phrygibus dicendum eſſet, abſurdum erat aut tantùm barbaris caſibus Græcam litteram adhibere, aut recto caſu ſolùm Græcè loqui: tamen & Phryges, & Pyrrhum aurium cauſa dicimus. Quinetiam, quod iam ſubruſticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eædem erant poſtremæ duæ litteræ, quæ ſunt in optumus, poſtremam litteram detrahebant, niſi vocalis inſequebatur. Ita non erat ea offenſio in verſibus, quam nunc fugiunt poëtæ noui. Ita enim loquebamur.

“ Qui eſt omnibu' princeps. non omnibus princeps. &,

“ Vita illa dignu', locóque. non dignus.

Quòd ſi indocta conſuetudo tam eſt artifex ſuauitatis, quid ab ipſa tandem arte & doctrina poſtulari putamus? Hæc dixi breuius, quàm ſi hac de re vna diſputarem. eſt enim hic locus latè patens, de natura vſúque verborum: longius autem, quàm inſtituta ratio poſtulabat. Sed quia rerum verborúmque iudicium prudentiæ eſt: vocum autem, & numerorum aures ſunt iudices, & quòd illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem: in illis ratio inuênit, in his ſenſus artem. aut enim negligenda fuit nobis voluptas eorum, quibus probari volebamus: aut ars eius conciliandæ reperienda. Duæ ſunt igitur res, quæ permulceant aures, ſonus & numerus. De numero mox: nunc de ſono quærimus. Verba (vt ſuprà diximus) legenda ſunt potiſsimùm bene ſonantia, ſed ea non, vt poëtæ, exquiſita ad ſonum, ſed ſumta de medio, “ Qua pontus Helles- ſuperat modum. “At, Auratus aries Colchorum,- ſplendidis nominibus illuminatus eſt verſus: ſed proximus inquinatus inſuauiſsima littera finitus, “Frugifera & fertila arua Aſiæ tenet. Quare bonitate potius noſtrorum verborum vtamur, quàm ſplendore Græcorum.

niſi fortè ſic loqui pœnitet, “ Qua tempeſtate Paris Helenam:& quæ ſequuntur. immò verò iſta ſequamur,aſperitatémq; fugiamus, “ Habeo iſtam ego perterricrepā. Idémq;, “ Verſutiloquas malitias. Nec ſolùm componentur verba ratione, ſed etiam finientur: quoniam id iudicium eſſe aurium alterum diximus. Sed finiuntur aut compoſitione ipſa, & quaſi ſua ſponte : aut quodam genere verborum, in quibus ipſis concinnitas ineſt: quæ ſiue caſus habent in exitu ſimileis, ſiue paribus paria redduntur, ſiue opponuntur contraria,ſuapte natura numeroſa ſunt, etiam ſi nihil eſt factum de induſtria. In huius concinnitatis conſectatione Gorgiam fuiſſe principem accepimus.quo de genere illa noſtra ſunt in Miloniana: “ Eſt enim Iudices,hæc non ſcripta,ſed nata lex:quam non didicimus,accepimus, legimus : verùm ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus: ad quam non docti,ſed facti: non inſtituti,ſed imbuti ſumus. Hæc enim talia ſunt, vt quia referuntur ad ea,ad quæ debent referri , intelligamus non quæſitum eſſe numerum, ſed ſecutum. Quod fit item in contrariis referendis , vt illa ſunt , quibus non modò numeroſa oratio, ſed etiam verſus efficitur:

“ Eam quam mihi accuſas, damnas. condemnas dixiſſet, qui verſum effugere voluiſſet.
“ Bene quam meritam eſſe autumas, dicis malè mereri.
“ Id quod ſcis, prodeſt nihil: id quod neſcis obeſt. verſum efficit ipſa relatio contrariorum . id eſſet in oratione numeroſum, Quod ſcis,nihil prodeſt : quod neſcis, multum obeſt . Semper hæc, quæ Græci ἀντίθετα nominant, cùm contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium neceſſitate ipſa efficiunt etiam ſine induſtria. Hoc genere antiqui iam ante Iſocratē delectabantur,& maximè Gorgias : cuius in oratione plerunq; efficit numerum ipſa concinnitas. Nos etiā in hoc genere frequentes fuimus: vt illa ſunt in quarto accuſationis, “ Conferte hanc pacem cum illo bello: huius prætoris aduentum cum illius imperatoris victoria : huius cohortem impuram , cum illius exercitu inuicto:huius libidines,cum illius continentia. ab illo,qui cepit,cónditas:ab hoc qui conſtitutas accepit,captas dicetis Syracuſas. Ergo & hi numeri ſunt cogniti etiam à Latinis.

Genus illud tertium explicetur quale ſit numeroſæ , & aptæ orationis. quod qui non ſentiunt, quas aureis habeant,aut quid in his hominis ſimile ſit , neſcio. Meæ quidem & perfecto,cōpletóq; verborum ambitu gaudent,& curta ſentiunt,nec amant redundātia. quid dico meas ? conciones ſæpe exclamare vidi, cùm aptè verba cecidiſſent . id enim exſpectant aures, vt verbis colligetur ſententia. Non erat hoc apud antiquos: & quidem nihil aliud ferè non erat.Nam & verba eligebant , & ſententias graueis , & ſuaueis reperiebant : ſed eas aut vinciebant , aut explebant parum,Hoc me ipſum delectat,inquiunt. Quid ſi antiquiſſima illa pictura paucorum colorum magis,quàm hæc iam perfecta delectet? illa nobis ſit,credo,repetenda: hæc ſcilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur . Habet autem vt in ætatibus auctoritatem ſenectus , ſic in exemplis antiquitas: quæ quidem apud me ipſum valet plurimùm. nec ego id, quod deeſt antiquitati ,flagito potius,quàm laudo quod eſt, præſertim cùm ea maiora iudicem, quæ ſunt , quàm illa, quæ deſunt. Plus eſt enim in verbis,& in ſententiis boni,quibus illi excellunt , quàm in couclusione ſententiarum,quam non habent.Pòſt inuenta concluſio eſt,qua credo vſuros veteres illos fuiſſe, ſi iam nota, atque vſurpata res eſſet: qua inuenta omneis vſos magnos oratores videmus . Sed habet nomen inuidiam , cùm in oratione iudiciali & forenſi numerus Latinè , Græcè ῥυθμὸς, ineſſe dicitur . Nimis enim inſidiarum ad capiendas aureis adhiberi videtur ,ſi etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. Hoc freti iſti , & ipſi infracta , & amputata loquuntur , & eos vituperant,qui apta & finita pronunciant : ſi inanibus verbis,leuibúſq; ſententiis,iure: ſin probæ res,lecta verba , quid eſt cur claudicare,aut inſiſtere orationem malint,quàm cum ſentētia pariter excurrere ? Hic enim inuidioſus numerus nihil affert aliud,niſi vt ſit aptè verbis comprehenſa ſententia: quod fit etiam ab antiquis, ſed,plerunque caſu, ſæpe etiam natura:&,quæ valde laudantur apud illos , ea ferè quia ſunt concluſa, laudantur. Et apud Græcos quidem iam anni

propè

propè quadringenti ſunt, cùm hoc probatur: oos nuper agnouimus. Ergo Ennio licuit vetera contemnenti dicere, " Verſibu', quos olim Fauni, vatéſque canebant. - mihi de antiquis eodem modo noo licebit? præſertim cùm dicturus non ſim, " Ante hunc, vt ille: oec quæ ſequuntur, " Nos auſi reſerare. Legi eoim, audiuíque nonnullos, quorum propemodum abſolutè concluderetur oratio. Quod qui oon poſſunt, non eſt eis ſatis non contemni, laudari etiam volunt. Ego autem illos ipſos laudo, ídque meritò, quorum ſe iſti imitatores eſſe dicunt, etſi io eis aliquid deſidero: hos verò minimè, qui nihil illorum, niſi vitium, ſequuntur, cùm à bonis abſint longiſsimè. Quòd ſi aureis tam inhumanas, támque agreſteis habent: ne doctiſsimorum quidem virorum eos mouebit auctoritas? Omitto Iſocratem, diſcipulóſque eius, Ephorum, & Naucratem: quanquam orationis faciendæ, & ornandæ auctores locupletiſsimi, ſummíque ipſi oratores eſſe debeant: ſed quis omnium doctior? quis acutior? quis io rebus vel inueniendis, vel iudicandis acrior Ariſtotele fuit? quis porrò Iſocrati eſt aduerſatus infenſius? Is igitur verſum io oratione vetat eſſe, numerum iubet. Eius auditor Theodectes in primis (vt Ariſtoteles ſæpe ſignificat) politus ſcriptor, atque artifex, hoc idem & ſentit, & præcipit. Theophraſtus verò iiſdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo iſtos ferat, qui hos auctores non probent? niſi omnino hæc eſſe ab his præcepta neſciunt. Quod ſi ita eſt (nec verò aliter exiſtimo) quid? ipſi ſuis ſenſibus noo mouentur? oihílne eis inane videtur, nihil incónditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In verſu quidem theatra tota exclamant, ſi fuit vna ſyllaba aut breuior, aut loogior. Nec verò multitudo pedes nouit, nec vllos numeros tenet: oec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, iotelligit: & tameo omnium longitudinum & breuitatum in ſonis, ſicut acutarum, grauiúmque vocum, iudicium ipſa natura in auribus noſtris collocauit. Víſne igitur Brute totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quàm illi ipſi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? an his contenti eſſe, quæ ab illis dicta ſunt, poſſumus? Sed quid quæro, velíſne: cùm litteris tuis eruditiſsimè ſcriptis te id vel maximè velle perſpexerim? Primùm ergo origo, deinde cauſa, pòſt natura, tum ad extremum vſus ipſe explicetur orationis aptæ atque numeroſæ. Nam qui Iſocratem maximè mirantur, in hoc eum ſummis laudibus ferunt, quòd verbis ſolutis numeros primus adiunxerit. Cùm eoim videret, oratores cum ſeueritate audiri, poëtas autem cum voluptate: tum dicitur numeros ſecutus, quibus etiam in oratione vteretur, cùm iucunditatis cauſa, tum vt varietas occurreret ſatietati. Quod ab his verè quadam ex parte, noo totum, dicitur. Nam neminem ſcientius in eo genere verſatum Iſocrate confiteodum eſt. ſed princeps inueniendi fuit Thraſymachus: cuius omnia nimis etiam exſtant ſcripta numeroſè. Nam (vt paullo antè dixi) paria paribus adiuncta, & ſimiliter definita, itémque contrariis relata contraria, quæ ſua ſponte etiam ſi id non agas, cadunt plerunque numeroſè, Gorgias primus inuênit, ſed his eſt vſus intemperantius: id autem eſt genus (vt antè dictum eſt) ex tribus partibus collocationis alterũ. Horum vterq; Iſocratem ætate præcurrit, vt eos ille moderatiooe, non inueotione vicerit. Eſt enim vt in transferendis, faciendíſque verbis tranquillior, ſic in ipſis numeris ſedatior. Gorgias autem auidior eſt generis eius, & his feſtiuitatibus (ſic enim ipſe ceoſet) inſolentius abutitur: quas Iſocrates, cùm tamen audiuiſſet io Theſſalia adoleſcens ſenem iam Gorgiam, moderatius temperauit. Quinetiam ſe ipſe tantum, quãtum ætate procedebat (propè enim centum confecit annos) relaxarat à nimia neceſsitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem ſcripſit, cùm iam admodum eſſet ſenex: in quo dicit ſeſe minus iam ſeruire numeris, quàm ſolitus eſſet: ita non modò ſuperiores, ſed etiam ſe ipſe correxerat. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, auctoréſque, quos diximus, & origo inuenta eſt: cauſa quæratur: quæ ſic aperta eſt, vt mirer, veteres non eſſe commotos, præſertim cùm, vt fit, fortuitò ſæpe aliquid concluſè, aptéque dicerent: quod cùm animos homioum, aureiſque pepuliſſet, vt intelligi poſſet, id, quod caſus effudiſſet, cecidiſſe iucundè, ootaodum certè

genus,atque ipſi ſibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuncio naturalem quandam in ſe continet vocum omnium menſionem. Itaque & longiora,& breuiora iudicat, & perfecta,ac moderata ſemper exſpectat.mutila ſentit quædam, & quaſi decurtata : quibus, tanquam debito fraudetur, offenditur : productiora alia, & quaſi immoderatius excurrentia, quæ magis etiam aſpernantur aures : quòd cùm in pleriſque, tum in hoc genere nimium quod eſt, offendit vehementius, quàm id quod videtur parum. Vt igitur poëtica, & verſus inuentus eſt terminatione aurium, obſeruatione prudentium : ſic in oratione animaduerſum eſt, multo quidem illud ſerius, ſed eadem natura admonente, eſſe quoſdam certos curſus, concluſionéſque verborum. Quoniam igitur cauſam quoque oſtendimus, naturam nunc (id enim erat tertium) ſi placet explicemus: quæ diſputatio non huius inſtituti ſermonis eſt, ſed artis intimæ. Quæri enim poteſt qui ſit orationis numerus,& vbi ſit poſitus,& natus ex quo,& is vnúſne ſit,an duo, an plures, quáque ratione componatur, & ad quam rem, & quomodo, & quo loco, & quemadmodũ adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed vt in pleriſque rebus, ſic in hac duplex eſt conſiderandi via : quarum altera eſt longior, breuior altera, eadem etiam planior.Eſt autem longioris prima illa quæſtio,ſitne omnino vlla numeroſa oratio. quibuſdam enim non videtur, quia nihil inſit in ea certi, vt in verſibus : & quòd illi, qui affirmant eos eſſe numeros,rationem cur ſint,non queant reddere. deinde ſi ſit numerus in oratione, qualis ſit, aut quales : & ex poëticíſne numeris, an ex alio genere quodam: &, ſi è poëticis, quis eorum ſit,aut qui. nanque aliis vnus modò, aliis plures, aliis omnes iidem videntur. deinde quicunque ſunt, ſiue vnus, ſiue plures, communéſne ſint omnis generis orationi, quoniam aliud genus eſt narrandi, aliud perſuadendi, aliud docendi: an diſpares numeri cuique orationis generi accommodentur. Si communes, qui ſint:ſi diſpares,quid interſit: & cur non æquè in oratione,atque in verſu numerus appareat.deinde, quod dicitur in oratione numeroſum, id vtrùm numero ſolùm efficiatur, an etiam vel compoſitione quadam, vel genere verborum : an ſit ſuum cuiuſque : vt numerus in interuallis, compoſitio in vocibus,genus ipſum verborum in quadam quaſi forma,& lumine orationis appareat: ſítque omnium fons compoſitio, ex eáque & numerus efficiatur,& ea,quæ dicuntur orationis quaſi formæ,& lumina, quæ (vt dixi) Græci vocant σχήματα. At non eſt vnum, nec idem, quod voce iucundum eſt, & quod moderatione abſolutum,& quod illuminatum genere verborum : quanquam id quidem finitimum eſt numero, quia per ſe plerunque perfectum eſt : compoſitio autem ab vtroque differt, quæ tota ſeruit grauitati vocum,aut ſuauitati. Hæc igitur ferè ſunt, in quibus rei natura quærenda ſit. Eſſe igitur in oratione numerum quendam non eſt difficile cognoſcere. iudicat enim ſenſus, in quo iniquum eſt quod áccidit non agnoſcere, ſi cur id áccidat,reperire nequeamus. Neque enim ipſe verſus ratione eſt cognitus, ſed natura, atque ſenſu : quem dimenſa ratio docuit quid acciderit. ita notatio naturæ, & animaduerſio peperit artem. Sed in verſibus res eſt apertior: quanquam etiam à modis quibuſdam cantu remoto, ſoluta eſſe videatur oratio, maximéque id in optimo quoque eorum poëtarum,qui λυρικοὶ à Græcis nominantur, appareat·quos cùm cantu ſpoliaueris,nuda pæne remanet oratio. quorum ſimilia ſunt quædam etiam apud noſtros : velut illa in Thyeſte, " Quemnam te eſſe dicam? qui tarda in ſenectute : & quæ ſequuntur. quæ niſi cùm tibicen acceſsit, orationi ſunt ſolutæ ſimillima. At comicorum ſenarij propter ſimilitudinem ſermonis ſic ſæpe ſunt abiecti,vt nonnunquam vix in his numerus,& verſus intelligi poſsit:quo eſt ab inueniendum difficilior in oratione numerus,quàm in verſibus. Omnino duo ſunt,quæ condiant orationem:verborum,numerorúmque iucunditas. In verbis ineſt quaſi materia quædam, in numero autem expolitio :ſed vt ceteris in rebus neceſsitatis inuenta antiquiora ſunt, quàm voluptatis : ita et in hac re áccidit, vt multis ſæculis antè oratio nuda ac rudis ad ſolos animorum ſenſus exprimendos fuerit reperta,quàm ratio numerorum cauſa delectationis aurium excogitata.Itaque & Herodotus,

rodotus, & eadem , ſuperiórque ætas numero caruit , niſi quando temerè ac fortuitò, & ſcriptores peruetercs de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt.Nam quod & facilius eſt,& magis neceſſarium,id ſemper antè cognoſcitur.Itaque tralata, aut facta , aut iuncta verba facilè ſunt cognita,quia ſumebantur è conſuetudine, quotidianóque ſermone:numerus autem nondum deprehendebatur, neque habebat aliquam neceſsitudinem,aut cognationem cum oratione. Itaque ſerius aliquanto notatus,& cognitus,quaſi quandam palæſtrã,& extrema lineamenta orationi attulit. Quòd ſi & anguſta quædam atque conciſa, & alia eſt dilatata , & diffuſa oratio : neceſſe eſt,id non litterarum accidere tantùm natura , ſed interuallorum longorum , & breuium varietate : quibus implicata ,atque permixta oratio, quoniam tum ſtabilis eſt, tum volubilis,neceſſe eſt eiuſmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille , quem ſæpe iam diximus, incitatior numero ipſo fertur, & labitur,quoad perueniat ad finem,& inſiſtat. Perſpicuum eſt igitur numeris aſtrictam orationem eſſe debere , carere verſibus . ſed hi numeri poëticine ſint , an ex alio genere quodam , deinceps eſt videndum . Nullus eſt igitur numerus extra poëticos,propterea quòd definita ſunt genera numerorum . Nam omnis talis eſt, vt vnus ſit è tribus. Pes enim,qui adhibetur ad numeros, partitur in tria: vt neceſſe ſit partem pedis, aut æqualem eſſe alteri parti , aut altero tanto , aut ſeſqui eſſe maiorem . Ita fit æqualis dactylus , duplex iambus, ſeſquiplex pæan. qui pedes in orationem non cadere quî poſſunt ? quibus ordine locatis, quod efficitur,numeroſum ſit neceſſe eſt. Sed quæritur,quo numero,aut quibus potiſsimùm ſit vtendum . Incidere verò omneis in orationem etiam ex hoc intelligi poteſt , quòd verſus ſæpe in oratione per imprudentiam dicimus:quod vehementer eſt vitioſum : ſed non attendimus, neque exaudimus noſmetipſos . ſenarios verò, & Hyponactéos effugere vix poſſumus. Magnam enim partem ex iambis noſtra conſtat oratio. ſed tamen eos verſus facilè agnoſcit auditor. ſunt enim vſitatiſsimi . Inculcamus autem per imprudentiam ſæpe etiam minus vſitatos , ſed tamen verſus,vitioſum genus, & longa animi prouiſione fugiendum. Elegit ex multis Iſocratis libris triginta fortaſſe verſus Hieronymus, Peripateticus in primis nobilis,pleróſque ſenarios,ſed etiam anapæſticos : quo quid poteſt eſſe turpius? etſi in eligendo fecit malitioſè. prima enim ſyllaba demta ex primo verbo ſententiæ,poſtremum ad verbum primam rurſus ſyllabam adiunxit inſequentis . Ita factus eſt anapæſticus is, qui Ariſtophanéus nominatur . quod ne áccidat,obſeruari nec poteſt , nec neceſſe eſt . Sed tamen hic corrector in eo ipſo loco,quo reprehendit,vt à me animaduerſum eſt ſtudioſius inquirente in eum , emittit imprudens ipſe ſenarium . Sit igitur hoc cognitum,in ſolutis etiam verbis ineſſe numeros,eoſdémque eſſe oratorios,qui ſunt poëtici . Sequitur ergo, vt, qui maximè cadant in orationem aptam numeri, videndum ſit. Sunt enim qui iambicum putent, quod ſit orationi ſimillimus : qua de cauſa fieri , vt is potiſsimùm propter ſimilitudinem veritatis adhibeatur in fabulis, quòd ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ ſit accommodatior . Ephorus autem leuis ipſe orator , ſed profectus ex optima diſciplina, pæana ſequitur , aut dactylum : fugit autem ſpondéum & trochæum. Quòd enim pæan habeat treis breueis , dactylus autem duas, breuitate & celeritate ſyllabarum labi putat verba procliuius : contráque accidere in ſpondéo & trochæo , quod alter ex longis conſtaret, alter è breuibus fieret: alteram nimis incitatam,alteram nimis tardam orationem,neutram temperatam . Sed & illi priores errant , & Ephorus in culpa eſt. nam & qui pæana prætereunt , non vident,molliſsimum à ſeſe numerum , eundémque ampliſsimum præteriri. Quod longè Ariſtoteli videtur ſecus,qui iudicat heroum numerum grandiorem, quàm deſideret ſoluta oratio: iambum autem nimis è vulgari eſſe ſermone . Ita neque humilem, & abiectam orationem, nec nimis altam,& exaggeratam probat : plenam tamen eam vult eſſe grauitatis , vt eos, qui audient,ad maiorem admirationem poſsit traducere. Trochæum autem,qui eſt eodem ſpacio,quo choréus, cordacem appellat, quia contractio , & breuitas dignitatem

non habeat. Ita pæana probat, eóque ait vti omneis, ſed ipſos non ſentire cùm vtantur: eſſe autem tertium, ac medium inter illos: ſed ita factos eos pedes eſſe, vt in eis ſingulis modus inſit aut ſeſquiplex, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus antè dixi, tantùm modò commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim, & dactylus in verſum cadunt maximè. itaque vt verſum fugimus in oratione, ſic hi ſunt euitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam eſt oratio, nec quicquam inimicius, quàm illa verſibus. Pæan autem minimè eſt aptus ad verſum, quo libentius eum recepit oratio. Ephorus verò ne ſpondéum quidem, quem fugit, intelligit eſſe æqualem dactylo, quem probat. ſyllabis enim metiendos pedes, non interuallis exiſtimat: quod idem facit in trochæo, qui temporibus, & interuallis eſt par iambo, ſed eò vitioſus in oratione, ſi ponatur extremus, quòd verba melius in ſyllabas longiores cadunt. Atque hæc quæ ſunt apud Ariſtotelem, eadem à Theophraſto, Theodectéque de pæane dicuntur. Ego autem ſentio, omneis in oratione eſſe quaſi permixtos, & confuſos pedes. Nec enim effugere poſſemus animaduerſionem, ſi ſemper iiſdem vteremur: quia nec numeroſa eſſe, vt poëma: neque extra numerum, vt ſermo vulgi eſt, debet oratio: alterum nimis eſt vinctum, vt de induſtria factum appareat: alterum nimis diſſolutum, vt peruagatum, ac vulgare videatur: vt ab altero non delectere, alterum óderis. Sit igitur (vt ſuprà dixi) permixta & temperata numeris, nec diſſoluta, nec tota numeroſa, pæane maximè, quoniam optimus auctor ita cenſet: ſed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata. Quos autem numeros cum quibus tanquam purpuram miſceri oporteat, nunc dicendum eſt: atque etiam quibus orationis generibus ſint quique accommodatiſsimi. Iambus enim frequentiſsimus eſt in iis, quæ demiſſo atque humili ſermone dicuntur: pæan autem in amplioribus, in vtroque dactylus: ita in varia & perpetua oratione hi ſunt inter ſe miſcendi & temperandi. ſic minimè animaduertetur delectationis aucupium, & quadrandæ orationis induſtria, quæ latebit eo magis, ſi & verborum & ſententiarum ponderibus vtemur. Nam qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda ſibi cenſent: verba dico, & ſententias: eáque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, & præteruolat numerus, qui tamen ſi abeſſet, illa ipſa delectarent. Nec verò nimius is curſus eſto numerorum, orationis dico: (nam eſt longè aliter in verſibus) nihil vt fiat extra modum: nam id quidem eſſet poëma: ſed omnis nec claudicans, nec quaſi fluctuans, & æqualiter, conſtantérque ingrediens, numeroſa habeatur oratio. atque id in dicendo numeroſum putetur, non quod totum conſtat è numeris, ſed quod ad numeros proximè accedit. quo etiam difficilius eſt oratione vti, quàm verſibus: quòd in illis certa quædam, & definita lex eſt, quam ſequi ſit neceſſe: in dicendo autem nihil eſt propoſitum, niſi aut ne immoderata, aut anguſta, aut diſſoluta, aut fluens ſit oratio. Itaque non ſunt in ea tanquam tibicini percuſsionum modi: ſed vniuerſa comprehenſio, & ſpecies orationis clauſa, & terminata eſt, quod voluptate aurium iudicatur. Solet autem quæri, totóne in ambitu verborum numeri tenendi ſint, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim cenſent cadere tantùm numeroſè oportere, terminaríque ſententiam. Eſt autem, vt id maximè deceat, non id ſolum. ponendus eſt enim ille ambitus, non abiiciendus. Quare cùm aures extremum ſemper exſpectent, in eóque acquieſcant, id vacare numero non oportet: ſed ad hunc exitum tamen à principio ferri debet verborum illa comprehenſio, & tota à capite ita fluere, vt ad extremum veniens ipſa conſiſtat. Id autem bona diſciplina exercitatis, qui & multa ſcripſerint, & quæcunque etiam ſine ſcripto dicerent, ſimilia ſcriptorum effecerint, non erit difficillimum. Antè enim circunſcribitur mente ſententia, confeſtímque verba concurrunt: quæ mens eadem, quà nihil eſt celerius, ſtatim dimittit, vt ſuo quodque loco reſpondeat: quorum deſcriptus ordo aliàs alia terminatione concluditur: atque omnia illa & prima, & media verba, ſpectare debent ad vltimum. Interdum enim curſus eſt in oratione incitatior, interdum moderata ingreſsio: vt iam à principio videndum ſit, quemadmodum velis venire ad extremum:

mum: nec in numeris magis, quàm in reliquis ornamentis orationis, eadem cùm faciamus, quæ poëtæ, effugimus tamen in oratione poëmatis ſimilitudinem. Eſt enim in vtroque & materia & tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ternæ autem ſunt vtriuſque partes verborum, tranſlatum, nouum, priſcum. nam de propriis nihil hoc loco dicimus. collocationes autem eæ, quas diximus, compoſitio, concinnitas, numerus: ſed in vtroque frequentiores ſunt, & liberiores poëtæ. Nam & transferunt verba cùm crebrius, tum etiam audacius, & priſcis libentius vtuntur, & liberius nouis: quod idem fit in numeris, in quibus quaſi neceſsitati parêre coguntur. ſed tamen hæc nec nimis eſſe diuerſa, neque vllo modo coniuncta intelligi licet. Ita fit vt non item in oratione, vt in verſu, numerus exſtet: idque quod numeroſum in oratione dicitur, non ſemper numero fiat, ſed nonnunquam aut concinnitate, aut conſtructione verborum. Ita ſi numerus orationis quæritur qui ſit: omnis eſt: ſed alius alio melior atque aptior. ſi locus: in omni parte verborum. ſi vnde ortus ſit: ex aurium voluptate. ſi componendorum ratio: dicetur alio loco, quia pertinet ad vſum, quæ pars quarta & extrema nobis in diuidendo fuit. ſi ad quam rem adhibeatur: ad delectationem. ſi quando: ſemper. ſi quo loco: in tota continuatione verborum. ſi quæ res efficiat voluptatem: eadem, quæ in verſibus, quorum modum notat ars, ſed aures ipſæ tacito cum ſenſu ſine arte definiunt. Satis multa de natura: ſequitur vſus, de quo eſt accuratius diſputandum. In quo quæſitum eſt, in totóne circuitu illo orationis, quem Græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehenſionem, aut continuationem, aut circunſcriptionem dicimus: an in principiis ſolùm, an in extremis, an in vtraque parte numerus tenendus ſit: deinde cùm aliud videatur eſſe numerus, aliud numeroſum, quid interſit: tum autem in omnibúſne numeris æquabiliter particulas deceat incidere, an facere alias breuiores, alias longiores, ídque quando, aut cur, quibúſque partibus: pluribúſne, an ſingulis: imparibus, an æqualibus: & quando aut iſtis, aut illis ſit vtendum: quæque inter ſe aptiſſimè collocentur, & quo modo: an omnino nulla ſit in eo genere diſtinctio: quódque ad rem maximè pertinet, qua ratione numeroſa fiat oratio. Explicandum etiam eſt vnde orta ſit forma verborum, dicendúmque quantos circuitus facere deceat: déque eorum particulis, & tanquam inciſionibus diſſerendum eſt: quærendúmque vtrùm vna ſpecies, & longitudo ſit earum, ánne plures: & ſi plures, quo loco, aut quando, quóque genere vti oporteat: poſtremò totius generis vtilitas explicanda eſt, quæ quidem patet latius. non ad vnam enim rem aliquam, ſed ad plureis accommodatur. Ac licet non ad ſingulas res reſpondentem de vniuerſo genere ſic dicere, vt etiam ſingulis ſatis reſponſum eſſe videatur. Remotis igitur reliquis generibus vnum ſelegimus, hoc quidem quod in cauſis, foróque verſatur, de quo diceremus. Ergo in aliis, id eſt in hiſtoria, & in eo quod appellamus ἐπιδεικτικὴν, placet omnia dici Iſocratéo, Theopompéoque more, illa circunſcriptione, ambituque, vt tanquã in orbe incluſa currat oratio, quoad inſiſtat in ſingulis perfectis, abſolutíſque ſententiis. Itaque poſteaquàm eſt nata hæc vel circunſcriptio, vel comprehenſio, vel continuatio, vel ambitus, ſi ita licet dicere: nemo, qui aliquo eſſet in numero, ſcripſit orationem generis eius, quod eſſet ad delectationem comparatum, remotumque à iudiciis, forenſique certamine, quin redigeret omneis ferè in quadrum, numerumque ſententias. Nam cùm is eſt auditor, qui non vereatur ne compoſitæ orationis inſidiis ſua fides attentetur: gratiam quoque habet oratori voluptati aurium ſeruienti. Genus autem hoc orationis neque totum aſſumendum eſt ad cauſas forenſeis, neque omnino repudiandum. Si enim ſemper vtare, cùm ſatietatem affert, tum etiam quale ſit, ab imperitis agnoſcitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum ſenſum actoris, tollit funditus veritatem & fidem. Sed quoniam adhibendum nõnunquam eſt: primùm videndum eſt, quo loco: deinde, quandiu retinendum ſit: tum quot modis commutandum. Adhibenda eſt igitur numeroſa oratio, ſi aut laudandum eſt aliquid ornatius: vt nos in Accuſationis ſecundo de Siciliæ laude diximus: aut in ſenatu de

conſulatu meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis deſiderat, quàm doloris, vt in quarto Accuſationis de Ennenſi Cerere, de Segeſtana Diana, de Syracuſarũ ſitu diximus. Sæpe etiam in amplificanda re conceſſu omnium funditur numeroſè & volubiliter oratio. Id nos fortaſſe non perfecimus, conati quidem ſæpiſsimè ſumus: quod plurimis locis perorationes noſtræ voluiſſe nos, atque animo contendiſſe declarant. Id autem tum valet, cùm is, qui audit, ab oratore iam obſeſſus eſt, ac tenetur. non enim id agit, vt inſidiatorem obſeruet, ſed iam fauet, proceſſumque vult: dicendíque vim admirans, non inquirit quod reprehendat. Hæc autem forma retinenda non diu eſt: nec dico in peroratione, * quam ipſe includit, * ſed in orationis reliquis partibus. Nam cùm ſis his in locis vſus, quibus oſtendi licere, transferenda tota dictio eſt ad illa, quę neſcio cur, cùm Græci κόμματα, & κῶλα nominent, nos non rectè inciſa, & membra dicamus. Neque enim eſſe poſſunt rebus ignotis nota nomina: ſed cùm verba aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa transferre ſoleamus, in omnibus hoc fit artibus, vt, cùm id appellandum ſit, quod propter rerum ignorationem ipſarum nullum habuerit antè nomen, neceſsitas cogat aut nouum facere verbum, aut à ſimili mutuari. Quo autem pacto deceat inciſè, membratímue dici, iam videbimus. nunc quot modis mutentur comprehenſiones, concluſioneſque, dicendum eſt. Fluit omnino numerus à primo cùm incitatius breuitate pedum, tum proceritate tardius. curſum contentiones magis requirunt: expoſitiones rerum, tarditatem. Inſiſtit autem ambitus pedibus pluribus, è quibus vnum eſt ſecuta Aſia maximè, qui dichoreus vocatur, cum duo extremi chorei ſunt, id eſt è ſingulis longis & breuibus. Explanandum eſt enim, quòd ab aliis iidem pedes aliis nominantur vocabulis. Dichoreus non eſt ille quidem ſua ſponte vitioſus in clauſulis: ſed in orationis numero nihil eſt tam vitioſum, quàm ſi ſemper eſt idem. Cadit autem per ſe ille ipſe præclarè: quo etiam ſatietas formidanda eſt magis. Me ſtante C. Carbo C. F. tribunus plebis in concione dixit his verbis, " O M. Druſe. patrem appello. Hæc quidem duo binis pedibus inciſim: dein membratim ternis. " Tu dicere ſolebas, ſacram eſſe rempub.

Deinde item membratim quaternis: pòſt clauſula ambitus, " Quicunque eam violauiſſẽt, ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas. perſolutas dichoreus. nihil enim ad rem, extrema illa longa ſit, an breuis. deinde, " Patris dictum ſapiens, temeritas filij comprobauit. Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus eſt, vt admirabile eſſet. Quæro, nónne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta, fac ſic, " Comprobauit filij temeritas. iam nihil erit: etſi temeritas ex tribus breuibus, & longa eſt, quem Ariſtoteles, vt optimum, probat: à quo diſſentio. At eadem verba, eadem ſententia. Animo iſtuc ſatis eſt, auribus non ſatis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primùm enim numerus agnoſcitur: deinde ſatiat, poſtea cognita facilitate contemnitur. Sed ſunt clauſulæ plures, quæ numeroſè, & iucundè cadant. Nam & creticus, qui eſt è longa, & breui, & longa: & eius æqualis pæon, qui ſpacio par eſt, ſyllaba longior, quàm commodiſsimè putatur in ſolutã orationem illigari, cùm ſit duplex. nam aut è longa, & tribus breuibus, qui numerus in primo viget, iacet in extremo: aut è totidem breuibus, & longa, in quem optimè cadere cenſent veteres, ego non planè reiicio, ſed alios antepono. Ne ſpondéus quidem funditus eſt repudiandus. etſi enim, quòd eſt è longis duabus, hebetior videtur & tardior, habet tamen ſtabilem quendam & non expertem dignitatis gradum. In inciſionibus verò multo magis, & in membris. ſyllabarum enim paucitatem, grauitatis ſuæ tarditate compenſat. Sed hos cùm in clauſulis pedes nomino, non loquor de vno pede extremo. adiungo, quod minimum ſit, proximum ſuperiorem, ſæpe etiam tertium. ne Iambus quidem, qui eſt è breui & longa: aut par trochæus, qui habet treis breueis, ſed ſpacio par, non ſyllabis: aut etiam dactylus, qui eſt è longa & duabus breuibus, ſi eſt proximus à poſtremo, parum volubiliter peruenit ad extremum, ſi eſt extremus choréus, aut ſpõdéus. nunquam enim intereſt vter ſit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes malè concludunt, ſi quis eorum in extremo locatus eſt, niſi cùm pro cretico poſtremus eſt dactylus.

nihil enim intereſt dactylus ſit extremus, an creticus: quia poſtrema ſyllaba breuis, an longa ſit, ne in verſu quidem réfert. Quare etiam, pæana qui dixit aptiorem, in quo eſſet longa poſtrema, vidit parum: quoniam nihil ad rem, poſtrema breuis, an longa ſit. Iam pæan quòd plures habeat ſyllabas, quàm treis, numerus à quibuſdam, non pes habetur. Eſt quidem, vt inter omneis conſtat antiquos, Ariſtotelem, Theophraſtum, Theodectem, Ephorum, vnus aptiſsimus orationi vel orienti, vel mediæ: putant illi etiam cadenti, quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochimus autem è quinque ſyllabis, breui, duabus longis, breui, longa: vt eſt hoc, Amicos tenes: quouis loco aptus eſt, dum ſemel ponatur: iteratus, aut continuatus, numerum apertum, & nimis inſignem facit. His igitur tot commutationibus, támque variis ſi vtemur: nec deprehendetur manifeſtò, quid à nobis de induſtria fiat, & occurretur ſatietati. Et quia non numero ſolùm numeroſa oratio, ſed & cōpoſitione fit, & genere (quod antè dictum eſt) concinnitatis, compoſitio poteſt intelligi, cùm ita ſtructa verba ſunt, vt numerus non quæſitus, ſed ipſe ſecutus eſſe videatur: vt apud Craſſum, “Nam vbi libido dominatur, innocentiæ leue præſidium eſt. Ordo enim verborum efficit numerum, ſine vlla aperta oratoris induſtria. Itaque ſiqua veteres illi (Herodotum dico & Thucydidem, totámque illam ætatem) aptè numeroſéque dixerunt: ea non numero quæſito, ſed verborum collocatione ceciderunt. Formæ verò quædam ſunt orationis, in quibus ea concinnitas ineſt, vt ſequatur numerus neceſſariò. Nam cùm aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut quæ ſimiliter cadunt verba verbis comparantur: quicquid ita concluditur, plerunque fit vt numeroſè cadat: quo de genere cum exemplis ſuprà diximus, vt hæc quoque copia facultatem afferat, non ſemper eodem modo deſinendi. nec tamen hæc ita ſunt arcta & aſtricta, vt ea, cùm velimus, laxare nequeamus. Multùm intereſt vtrùm numeroſa ſit, id eſt ſimilis numerorum: an planè è numeris conſtet oratio. alterum ſi fit, intolerabile vitium eſt: alterum niſi fit, diſsipata, & inculta, & fluens eſt oratio. Sed quoniam non modò non frequenter, verumetiam rarò in veris cauſis, aut forenſibus circunſcriptè, numeroſéque dicendum eſt, ſequi videtur, vt videamus quæ ſint illa, quæ ſuprà dixi inciſa, quæ membra. hæc enim in veris cauſis maximam partem orationis obtinent. Conſtat enim ille ambitus, & plena comprehenſio è quattuor ferè partibus, quæ membra dicimus, vt & aureis impleat, & ne breuior ſit, quàm ſatis ſit, neq; longior: quanquam vtrunque nonnunquam, vel potius ſæpe áccidit, vt aut citius inſiſtendum ſit, aut longius procedendum, ne breuitas defraudaſſe aureis videatur, néue longitudo obtudiſſe. ſed habeo mediocritatis rationem. nec enim loquor de verſu, & eſt liberior aliquanto oratio. E quattuor igitur, quaſi hexametrorum inſtar verſuum quod ſit, conſtat ferè plena comprehenſio. His in ſingulis verſibus, quaſi nodi appârent continuationis, quos in ambitu coniungimus. Sin membratim nolumus dicere, inſiſtimus: ídque cùm opus eſt, ab iſto curſu inuidioſo facilè nos, & ſæpe diſiungimus. Sed nihil tam debet eſſe numeroſum, quàm hoc quod minimè appâret, & valet plurimum. Ex hoc genere illud eſt Craſsi, “Miſſos faciant patronos: ipſi prodeant. Niſi interuallo dixiſſet, - ipſi prodeant, - ſenſiſſet profectò effluxiſſe ſenariū. omnino melius caderet, prodeant ipſi: ſed de genere nunc diſputo. “Cur clandeſtinis conſiliis nos oppugnant? cur de perfugis noſtris copias comparant contra nos? Prima ſunt illa duo, quæ κόμματα Græci vocant, nos inciſa dicimus: deinde tertium, κῶλον illi, nos membrum, ſequitur non longa (ex duobus enim verſibus, id eſt membris, perfecta eſt) comprehenſio: & in ſpondéos cadit: & Craſſus quidem ſic plerunque dicebat, ídque ipſe genus dicendi maximè probo. ſed quæ inciſim, aut membratim efferuntur, ea vel aptiſsimè cadere debent: vt eſt apud me: “Domus tibi deerat? at habebas. pecunia ſuperabat? at egebas. hæc inciſè dicta ſunt quattuor. At membratim quæ ſequuntur duo: “Incurriſti amens in columnas: in alienos inſanus inſaniſti. Deinde omnis táquam crepidine quadam comprehenſio longior ſuſtinetur, “Depreſſam, cæcam, iacentem domum pluris, quàm te, & quàm fortunas

tuas æſtimaſti. & dichoreo finitur.at diſpondéo proximum illud. Nam in iis quibus, vt pugiunculis, vti oportet, breuitas facit ipſa liberiores pedes. Sæpe enim ſingulis vtendum eſt,plerunque binis:(& vtriſque addi pedis pars poteſt)non ferè ternis amplius. Inciſim autem, & membratim tractata oratio in veris cauſis plurimum valet, maximéque his locis, cùm aut arguas, aut refellas: vt noſtra in Corneliana ſecunda, “O callidos homines,ô rem excogitatam,ô ingenia metuenda. membratim adhuc: deinde cæſim.rurſus “ membratim. “diximus. teſtes dare volumus. Extrema ſequitur comprehenſio, ſed ex duobus membris, qua non poteſt eſſe breuior. “Quem, quæſo,noſtrûm fefellit,ita vos eſſe facturos? “ Nec vllum genus eſt dicendi aut melius,aut fortius, quàm binis aut “ ternis ferire verbis, nonnunquã ſingulis, paullò aliàs pluribus:inter quæ variis clauſulis interponit ſe raro numeróſa cõprehenſio:quam peruersè fugiens Hegeſias, dũ ille quoq; imitari Lyſiam vult, alterum pæne Demoſthenẽ,ſaltat,incidens particulas: & is quidem non minus ſententiis peccat, quàm verbis: vt non quærat quem appellet ineptum,qui illum cognouerit.Sed ego illa Craſsi,& noſtra poſui,vt,qui vellet,auribus ipſis,quid numeroſum etiam in minimis particulis orationis eſſet,iudicaret.Et quoniã plura de numeroſa oratione diximus, quàm quiſquam ante nos, nunc de eius generis vtilitate dicemus. Nihil enim eſt aliud Brute(quod quidem tu minimè omnium ignoras) pulchrè, & oratoriè dicere,niſi optimis ſententiis, verbíſque lectiſsimis dicere. Et nec ſententia vlla eſt, quæ fructum oratori ferat, niſi aptè expoſita atque abſolutè:nec verborum lumen appâret,niſi diligenter collocatorum:& horum vtrunq; numerus illuſtrat.numerus autem(ſæpe enim hoc teſtandum eſt)non modò non poëticè iunctus, verùm etiam fugiens illum, eíque omnium diſsimillimus:non quin iidem ſint numeri non modò oratorum & poëtarum, verùm omnino loquentium, denique etiam ſonantium omnium, quæ metiri auribus poſſumus: ſed ordo pedum facit, vt id,quod pronunciatur, aut orationis, aut poëmatis ſimile videatur. Hanc igitur ſiue compoſitionem, ſiue perfectionem, ſiue numerum vocari placet, adhibere neceſſe eſt, ſi ornatè velis dicere: non ſolùm, quod ait Ariſtoteles & Theophraſtus, ne infinitè feratur,vt flumen,oratio,quæ non aut ſpiritu pronunciantis, aut interductu librarij, ſed numero coacta debet inſiſtere: verúmetiam quòd multo maiorẽ habent apta vim, quàm ſoluta. Vt enim athletas, nec multo ſecus gladiatores videmms nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæſtram quandam, vt, quicquid in his rebus fiat vtiliter ad pugnam,idem ad aſpectum etiam ſit venuſtum: ſic oratio nec plagam grauem facit, niſi petitio fuit apta: nec ſatis rectè declinat impetum, niſi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit. Itaque qualis eorum motus,quos ἀπαλαίστους Græci vocant, talis horum mihi videtur oratio,qui non claudunt numeris ſententias tantumque abeſt,ne (quod ij,qui hoc aut magiſtrorum inopia, aut ingenij tarditate, aut laboris fuga non ſunt aſſecuti, ſolent dicere) eneruetur oratio compoſitione verborum: vt aliter in ea nec impetus vllus,nec vis eſſe poſsit.Sed magnam exercitationem res flagitat,nequid eorum, qui genus hoc ſecuti non tenuerunt,ſimile faciamus:vt verba traiiciamus apertè,quo melius aut cadat,aut voluatur oratio. quod ſe L. Cælius Antipater in procemio belli Punici, niſi neceſſariò, facturum negat. O virum ſimplicem, qui nos nihil celet:ſapientem,qui ſeruiendum neceſsitati putet:ſed hic omnino rudis.Nobis autem in ſcribendo, atque in dicendo neceſsitatis excuſatio non probatur. nihil eſt enim neceſſe: & ſi quid eſſet,id neceſſe tamen non erat confiteri.Et hic quidem,qui hanc à Lælio,ad quem ſcripſit,cui ſe purgat, veniã petit: & vtitur ea traiectione verborum, & nihilo tamẽ aptius explet,concludítque ſententias. Apud alios autem, & Aſiaticos maximè numero ſeruienteis, inculcata reperies inania quædam verba quaſi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegeſia maximè fluxit,infringendis,concidendíſque numeris in quoddam genus abiectum incidant Siculorum ſimillimum. Tertium eſt, in quo fuerunt fratres illi, Aſiaticorum rhetorum principes, Hierocles & Menecles, minimè mea ſententia contemnendi. Et ſi

enim

enim à forma veritatis, & ab Atticorum regula abſunt, tamen hoc vitium compenſant vel facultate, vel copia. ſed apud eos varietas non erat, quòd omnia ferè concludebantur vno modo. Quæ vitia, qui fugerit, vt neque verbum ita traiiciat, vt id de induſtria factum intelligatur, neque inferciens verba quaſi rimas expleat, nec minutos numeros ſequens concidat, delumbétq; ſententias, nec ſine vlla commutatione in eodem ſemper verſetur genere numerorum: is omnia ferè vitia vitauerit. Nam de laudibus multa diximus, quibus ſunt alia perſpicua vitia contraria. Quantum autem ſit aptè dicere, experiri licet, ſi aut compoſiti oratoris benè ſtructam collocationem diſſoluas permutatione verborum. corrumpetur enim tota res, vt & hæc noſtra in Corneliana, & deinceps omnia, "Neque me diuitiæ mouent, quibus omneis Africanos & Lælios multi venalitij, mercatoréſque ſuperarunt. Immuta paullum, vt ſit, "multi ſuperarunt mercatores, venalitiíque. perierit tota res. Et quæ ſequuntur, "Neque veſtis, aut cælatum aurum & argentum, quo noſtros veteres Marcellos, Maximóſque multi eunuchi è Syria AEgyptó que vicerunt. Verba permuta ſic, vt ſit, "Vicerunt eunuchi è Syria, AEgyptóque. Ad tertium, "Neque verò ornamenta iſta villarum, quibus L. Paullum & L. Mũmium, qui rebus his vrbem, Italiámque omnem referſerunt, ab aliquo video perfacilè Deliaco, aut Syro potuiſſe ſuperari. Fac ita "potuiſſe ſuperari ab aliquo Syro, aut Deliaco.

Vidéſne vt ordine verborum paullùm commutato, iiſdem tamen verbis ſtante ſententia, ad nihilum omnia récidant, cùm ſint ex aptis diſſoluta? aut ſi alicuius inconditi arripias diſſipatam aliquam ſententiam, eámq; ordine verborũ paullùm commutato in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerat antea diffluens ac ſolutum. Age ſume de Gracchi apud cenſores illud, "Abeſſe non poteſt, quin eiuſdem hominis ſit probos improbare, qui improbos probet. Quanto aptius, ſi ita dixiſſet, "quin eiuſdem hominis ſit, qui improbos probet, probos improbare? Hoc modo dicere nemo vnquam voluit, nemóq; potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc aſſequi non potuerũt. ita facti ſunt repentè Attici. Quaſi verò Trallianus fuerit Demoſthenes: cuius nõ tam vibrarent fulmina illa, niſi numeris contorta ferrentur. Sed ſiquos magis delectant ſoluta, ſequantur ea ſanè, modò cetera laudare poſsim: vt ſiquis Phidiæ clypeum diſſoluerit: collocationis vniuerſam ſpeciem ſuſtulerit, non ſingulorum operum venuſtatem: vt in Thucydide, orbem modò orationis deſidero, ornamenta compàrent. Iſti autem cùm diſſoluunt orationem, in qua nec res, nec verbum vllum eſt, niſi abiectum: nõ clypeum, ſed, vt in prouerbio eſt, (etſi humilius dictum eſt, tamen conſimile eſt) ſcopas (vt ita dicam) mihi videntur diſſoluere. atque, vt planè genus hoc, quod ego laudo, contemſiſſe videantur: aut ſcribant aliquid vel Iſocratéo more, vel quo AEſchines, aut Demoſthenes vtitur: tum illos exiſtimabo non deſperatione reformidauiſſe genus hoc, ſed iudicio refugiſſe: aut reperiam, ipſa eadem conditione qui vti velit, vt aut dicat, aut ſcribat, vtra voles lingua, eo genere quo illi volunt. Facilius eſt enim apta diſſoluere, quàm diſsipata connectere. Res autem ſe ſic habet (vt breuiſsimè dicam quod ſentio) compoſitè & aptè ſine ſententiis dicere, inſania eſt: ſententioſè autem ſine verborum & ordine, & modo, infantia: ſed eiuſmodi tamen infantia, vt ea qui vtantur, non ſtulti homines haberi poſsint: etiam plerunque prudentes: quo qui eſt contentus, vtatur. eloquens verò, qui non approbationes ſolùm, ſed admirationes, clamores, plauſus, ſi liceat, mouere debet: omnibus oportet ita rebus excellat, vt ei turpe ſit quicquam aut ſpectari, aut audiri libentius.

Habes meum de oratore, Brute, iudicium: quod aut ſequère, ſi probaueris: aut tuo ſtabis, ſi aliud quoddam eſt tuum. in quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro aſſeueraui, vnquam affirmabo eſſe verius, quàm tuum. Poteſt enim non ſolùm aliud mihi, ac tibi, ſed mihi ipſi aliud aliàs videri. Nec in hac modò re, quæ ad vulgi aſſenſum ſpectat, & ad aurium voluptatem, quæ duo ſunt ad iudicandum leuiſsima: ſed ne in maximis quidẽ rebus quicquam adhuc inuéni firmius quod tenerem, aut quò iudicium meum dirigerem, quàm illud quodcunque mihi quàmſimillimum

veri videretur, cùm illud ipſum verum in occulto lateret. Tu autem velim, ſi tibi ea, quæ diſputata ſunt, minus probabuntur, vt aut maius opus inſtitutum putes, quàm effici potuerit: aut, dum tibi roganti voluerim obſequi, verecundia negandi, ſcribendi me impudentiam ſuſcepiſſe.

M. TVLLII CICERONIS
AD C. TREBATIVM IVRIS- conſultum Topica.

MAIORES nos res ſcribere ingreſſos, C. Trebati, & iis libris, quos breui tempore ſatis multos edidimus, digniores, è curſu ipſo reuocauit voluntas tua. Cùm enim mecum in Tuſculano eſſes, & in bibliotheca ſeparatim vterque noſtrum ad ſuum ſtudium libellos quos vellet, euolret, incidiſti in Ariſtotelis Topica quædam, quæ ſunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inſcriptione commotus, continuò à me eorum librorum ſententiam requiſiſti. Quam tibi cùm expoſuiſſem, diſciplinam inueniendorum argumentorum, vt ſine vllo errore ad eam rationem & via perueniremus ab Ariſtotele inuenta, libris illis contineri: verecundè tu quidem, vt omnia, ſed tamen facilè vt cernerem te ardere ſtudio, mecum, vt tibi illa traderem, egiſti. Cùm autem ego te non tam vitandi laboris mei cauſa, quàm quia tua id intereſſe arbitrarer, vel vt eos per te ipſe legeres, vel vt totam rationem à doctiſsimo quodam rhetore acciperes, hortatus eſſem: vtrunque, vt ex te audiebam, es expertus: ſed te à libris obſcuritas reiecit: rhetor autem ille magnus, vt opinor, Ariſtotelica ſe ignorare reſpondit. Quod quidem minimè ſum admiratus, eum philoſophum rhetori non eſſe cognitum, qui ab ipſis philoſophis præter admodum paucos ignoretur. Quibus eo minus ignoſcendum eſt, quòd non modò rebus iis, quæ ab illo dictæ & inuentæ ſunt, allici debuerunt: ſed dicendi quoque incredibili quadã cùm copia, tum etiam ſuauitate. Non potui igitur tibi ſæpius hoc roganti, tamen verenti ne mihi grauis eſſes (facilè enim id cernebam) diutius debere, ne ipſi iuris interpreti fieri videretur iniuria. Etenim cùm tu mihi, meiſq; multa ſæpe ſcripſiſſes, veritus ſum, ne, ſi eo grauarer, aut ingratum id, aut ſuperbum videretur. Sed dum fuimus vnà, tu optimus es teſtis, quàm fuerim occupatus. Vt autem à te diſceſsi in Græciam proficiſcens, cùm opera mea nec reſp. nec amici vterentur, nec honeſtè inter arma verſari poſſem, ne ſi tutò id quidem mihi liceret: vt veni Veliã, tuáque & tuos vidi, admonitus huius æris alieni, nolui deeſſe ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cùm mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipſa nauigatione conſcripſi, tibíque ex itinere miſi, vt mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etſi admonitore non eges, ad memoriam noſtrarum rerum excitarem. Sed iam tempus eſt ad id, quod inſtituimus, accedere.

CVM omnis ratio diligens diſſerendi duas habeat parteis, vnam inueniendi, alteram iudicandi: vtriuſque princeps, vt mihi quidem videtur, Ariſtoteles fuit: Stoici autem in altera elaborauerunt. iudicandi enim vias diligenter perſecuti ſunt, eámque ſcientiam, dialecticam appellaut. Inueniendi veò artem, quæ topice dicitur, quæque ad vſum potior erat, & ordine naturæ certè prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in vtraque ſumma vtilitas eſt, & vtranque, ſi erit ocium, perſequi cogitamus, ab ea, quæ prior eſt, ordie-

ordiemur. Vt igitur earum rerum, quæ abſconditæ ſunt, demonſtrato & notato loco, facilis inuentio eſt: ſic cùm perueſtigare argumentum aliquod volumus, locos noſſe debemus. Sic enim appellatæ ab Ariſtotele ſunt eæ quaſi ſedes, è quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, Locum eſſe argumenti ſedem: argumentum autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem. ſed ex his locis, in quibus argumenta incluſa ſunt, alij in eo ipſo, de quo agitur, hęrent: alij aſſumuntur extrinſecus. In ipſo, tum ex toto, tum ex partibus eius, tum ex notatione, tum ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo quæritur. Extrinſecus autem ea ducuntur, quæ abſunt, longéque diſiuncta ſunt. Sed ad id totum de quo diſſeritur, tum definitio adhibetur, quæ quaſi inuolutum euoluit id de quo quæritur: eius argumenti talis eſt formula: Ius ciuile, eſt æquitas conſtituta iis, qui eiuſdem ciuitatis ſunt, ad res ſuas obtinendas. eius autem æquitatis vtilis eſt cognitio. vtilis eſt ergo iuris ciuilis ſcientia. Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neque cenſu, neque vindicta, nec teſtamento liber factus eſt, non eſt liber: neque eſt vlla earum rerum: non eſt igitur liber. Tum notatio, cùm ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo, Cùm lex aſsiduo vindicem aſsiduum eſſe iubet, locupletem iubet locupleti. Locuples enim eſt aſsiduus, (vt ait AElius) appellatus ab aſſe dando. Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo quęritur. Sed hoc genus in plureis parteis diſtributum eſt. nam alia coniugata appellamus, alia ex genere, alia ex forma, alia ex ſimilitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex conſequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex cauſis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum. Coniugata dicuntur, quæ ſunt ex verbis generis eiuſdem. Eiuſdem autem generis verba ſunt, quæ orta ab vno, variè commutantur, vt ſapiens, ſapienter, ſapientia. hæc verborum coniugatio, συζυγία dicitur, ex qua huiuſcemodi eſt argumentum: Si cōpaſcuus ager eſt, ius eſt compaſcere. A' genere ſic ducitur: Quoniam argentum omne mulieri legatum eſt, non poteſt ea pecunia, quæ numerata domi relicta eſt, non eſſe legata. Forma enim à genere, quoad ſuum nomen retinet, nunquam ſeiungitur. numerata autē pecunia nomen argenti retinet. legata igitur videtur. A' forma generis, quam interdū partē licet nominare, hoc modo: Si ita Fabiæ pecunia legata eſt à viro, ſi ei viro materfamiliâs eſſet: ſi ea in manum viri non conuenerat, nihil debetur. Genus enim eſt vxor. eius duæ formæ, vna matrumfamiliâs. eæ ſunt, quæ in manum conuenerunt: altera earum, quæ tantummodo vxores habentur: qua in parte cùm fuerit Fabia, legatum ei non videtur.

A' ſimilitudine, hoc modo: Si ædes eæ corruerunt, vitiúmue fecerunt, quarum vſusfructus legatus eſt, heres reſtituere non debet, nec reficere: non magis quàm ſeruum reſtituere, ſi is, cuius vſusfructus legatus eſt, deperiſſet. A' differentia: Non ſi vxori vir legauit omne argentum, quod ſuum eſſet, idcircò quæ in nominibus fuerunt, legata ſunt. Multum enim differt, in arcáne poſitum ſit argentum, an in tabulis pateat. Ex contrario autem ſic: Nō debet ea mulier, cui vir bonorum ſuorum vſumfructum legauit, cellis vinariis & oleariis plenis relictis putare id ad ſe pertinere. Vſus enim, nō abuſus legatus eſt. Ea ſunt inter ſe contraria. Ab adiunctis: Si ea mulier teſtamentū fecit, quæ ſe capite nunquam deminuit, non videtur ex edicto prætoris ſecundum eas tabulas poſſeſsio dari. adiungitur enim, vt ſecundum ſeruorum, ſecundum exſulum, ſecundum puerulorum tabulas poſſeſsio videatur ex edicto dari. Ab antecedentibus autem, & conſequentibus, & repugnantbus, hoc modo: Ab antecedentibus: Si viri culpa factum eſt diuortium, etſi mulier nuncium remiſit, tamen pro liberis manere nihil oportet. A' conſequentibus: Si mulier cùm fuiſſet nupta cùm eo quicum connubij ius non eſſet, nuncium remiſit: quoniam qui nati ſunt, patrem non ſequuntur, pro liberis manere nihil oportet. A' repugnantibus: Si paterfamiliâs vxori ancillarum vſumfructum legauit à filio, neque à ſecundo herede legauit: mortuo filio mulier vſumfructum non amittet. Quod enim ſemel teſtamento alicui datum eſt, id ab eo inuito cui datum eſt, auferri non

poteſt.Repugnant enim rectè accipere,& inuitum reddere. Ab efficientibus cauſis,hoc modo: Omnibus eſt ius parietem directũ ad parietem communem adiungere vel ſolidum,vel fornicatum. At ſiquis in pariete communi demoliendo damni infecti promiſerit,non debebit præſtare quod fornix vitij fecerit. Non enim eius vitio, qui demolitus eſt,damnum factum eſt, ſed eius operis vitio,quod ita ædificatum eſt, vt ſuſpendi nõ poſſet. Ab effectis rebus,hoc modo: Cùm mulier viro in manum conuênit,omnia quę mulieris fuerunt,viri fiunt dotis nomine. Ex comparatione autem omnia valent: quæ ſunt eiuſmodi:Quod in re maiore valet, valeat in minore:vt,ſi in vrbe fines non reguntur:neque aqua in vrbe arceatur. Item contrà: Quod in minore valet, valeat in maiore. licet idem exemplum conuertere. Item, Quod in re pari valet, valeat in hác, quæ par eſt: vt,quoniam vſu-auctotitas fundi biennium eſt, ſit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur, & ſunt ceterarum rerum,quarum annus eſt,vſus:valeat æquitas, quæ paribus in cauſis paria iura deſiderat. Quæ autem extrinſecus aſſumuntur, ea maximè ex auctoritate ducuntur.Itaque Græci taleis argumentationes,ἀτέχνους vocant,id eſt artis experteis: vt ſi ita reſpondeas, Quoniam P. Scæuula id ſolùm eſſe ambitus ædium dixerit, quoad parietis cõmunis tegẽdi cauſa tectum proiiceretur,ex quo tecto in eius ædeis,qui protexiſſet,aqua deflueret, id tibi ius videri. his igitur locis, qui ſunt expoſiti, ad omne argumentum reperiendum, tanquam elementis quibuſdam, ſignificatio & demonſtratio datur. Vtrùm igitur hactenus ſatis eſt?Tibi quidem tam acuto,& tam occupat,oputo. Sed quoniam auidum hominem ad has diſcendi epulas recepi, ſic accipiam, vt reliquiarum ſit potius aliquid, quàm te hinc patiar non ſatiatum diſcedere. Quando ergo vnuſquiſque eorum locorum, quos expoſui, ſua quædam membra habet,ea quàm ſubtiliſsimè perſequamur: & ptimùm de ipſa definitione dicatur. Definitio eſt oratio,quæ id,quod definitut, explicat quid ſit. Definitionum autem duo ſunt genera prima: vnum earum rerum, quæ ſunt: alterum earum, quæ intelliguntur. Eſſe ea dico, quæ cerni tangíue poſſunt: vt fundum, ædeis, parietem, ſtillicidium, mancipium,pecudem, ſupellectilem, penus, cetera. quo ex genere quædam interdum nobis definienda ſunt. Non eſſe rurſus ea dico, quæ tangi,demonſtraríue non poſſunt, cerni tamen animo,atque intelligi poſſunt: vt ſi vſucapionem, ſi tutelam, ſi gentem, ſi agnationem definias,quarum rerum nullum ſubeſt quaſi corpus, eſt tamen quædam conformatio inſignita,& impreſſa intelligentię,quam notionem voco.ea ſępe in argumentandi definitione explicanda ſunt. Atque etiam definitiones aliæ ſunt partitionũ, aliæ diuiſionum. Partitĩonum,cùm res ea, quæ propoſita eſt, quaſi in membra diſcerpitut:vt ſiquis ius ciuile dicat id eſſe,quod in legibus, ſenatuſconſultis,rebus iudicatis, iuriſperitorum auctoritate, edictis magiſtratuum,more, æquitate conſiſtat. Diuiſionum autem definitio formas omneis complectitur, quæ ſub eo genere ſunt,quod definitur: hoc modo, Abalienatio eſt eius rei, quæ mancipi eſt, aut traditio alteri nexu, aut in iure ceſsio, inter quos ea iure ciuili fieri poſſunt.Sunt & alia genera definitionum,ſed ad huius libri inſtitutum illa nihil pertinent: tantùm eſt dicendum, qui ſit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiunt, cùm ſumſeris ea,quæ ſunt ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, vſque eò perſequi dum proprium efficiatur,quod nullam in aliam rem transferri poſsit: vt hoc ,Hereditas eſt pecunia. commune adhuc.multa enim genera ſunt pecuniæ. Adde quod ſequitur,Quæ morte alicuius ad quẽpiã peruênit.nondũ eſt definitio.multis enim modis ſine hereditate teneri mortuotũ pecuniæ poſſunt. Vnũ adde verbũ,iure:iam à cõmunitatę res diſiuncta videbitur, vt ſit explicata definitio ſic,Hereditas eſt pecunia,quæ morte alicuius ad quempiã peruênit iure. Nõdum eſt ſatis,adde, Nec ea aut legata teſtamento,aut poſſeſsione retenta.confectũ eſt.Itémq; vt illud,Gentiles ſunt,qui intet ſe eodem nomine ſunt.nõ eſt ſatis.Qui ab ingenuis oriundi ſunt.ne id quidẽ ſatis eſt.Quorũ maiorum nemo ſeruitutem ſeruiuit.abeſt etiam nunc.Qui capite nõ ſunt deminuti.hoc fortaſſe ſatis eſt.nihil enim video Scęuulam pontificem ad hanc definitionem addidiſſe.

Atque

Atque hæc ratio valet in vtroque genere definitionum,ſiue id quod eſt, ſiue id,quod intelligitur, definiendum eſt. Partitionum & diuiſionum genus quale eſſet, oſtendimus: ſed quid inter ſe differant, planius dicendum eſt. in partitione quaſi membra ſunt: vt corporis,caput, humeri, manus, latera,crura, pedes, & cetera. In diuiſione formæ ſunt, quas Græci ἰδέας vocant: noſtri,ſiqui hæc fortè tractant, ſpecies appellant, non peſsimè id quidem, ſed inutiliter ad mutandos caſus in dicendo. Nolim enim, ne ſi Latinè quidem dici poſsit, ſpecierum & ſpeciebus dicere:& ſæpe his caſibus vtendum eſt:at formis & formarum velim. Cùm autem vtroque verbo idem ſignificetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam. Genus & formam definiunt hoc modo, Genus eſt notio ad plureis differentias pertinens. Forma eſt notio, cuius differentia ad caput generis & quaſi fontem referri pôteſt. Notionem appello, quod Græci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicunt.Ea eſt inſita & antè percepta cuiuſque formę cognitione enodationis indigens. Formæ igitur ſunt hæ,in quas genus ſine vllius prætermiſsione diuiditur: vt ſiquis ius in legem, morem,æquitatem diuidat. Formas qui putat idem eſſe, quod parteis, confundit artem, & ſimilitudine quadam conturbatus, non ſatis acutè, quæ ſunt ſecernenda, diſtinguit. Sæpe etiam definiunt & oratores & poëtæ per tranſlationem verbi ex ſimilitudine cum quadam ſuauitate. Sed ego à veſtris exemplis niſi neceſſariò non recedam. Solebat igitur Aquillius collega & familiaris meus, cùm de littoribus ageretur, quæ omnia publica eſſe vultis, quærentibus iis,ad quos id pertinebat,quid eſſet littus,ita definire, quà fluctus alluderet. hoc eſt quaſi qui adoleſcentiam florem ætatis,ſenectutem occaſum vitæ velit definire. Tranſlatione enim vtens, diſcedebat à verbis propriis rerum,ac ſuis. Quòd ad definitiones attinet, hactenus: reliqua videamus. Partitione autem ſic vtēdum eſt,nullam vt partem relinquas: vt ſi partiri velis tutelas,inſcienter facias, ſi vllam prætermittas. At ſi ſtipulationum, aut iudiciorum formulas partiare, non eſt vitioſum in re infinita prætermittere aliquid.Quod idem in diuiſione vitioſum eſt. Formarum enim certus eſt numerus,quæ cuique generi ſubiiciantur: partium diſtributio ſæpe eſt infinitior, tanquam riuorum à fonte deductio. Itaque in oratoriis artibus quæſtionis genere propoſito quot eius formæ ſint,ſubiungitur abſolutè: at cùm de ornamentis verborum,ſententiarumq́ue præcipitur, quæ vocantur σχήματα,non fit idem. Res enim eſt infinitior,vt ex hoc quoque intelligatur quid velimus inter partitionē & diuiſionem intereſſe.Quanquam enim vocabula propè idem valere videantur,tamen quia res differebant, nomina rerum diſtare voluerunt. Multa etiam ex notatione ſumuntur. Ea eſt autem cùm ex vi nominis argumentum elicitur,quam Græci ἐτυμολογίαν vocāt, id eſt, verbum ex verbo, veriloquium. Nos autem nouitatem verbi non ſatis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia ſunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Ariſtoteles σύμβολον appellat,quod Latinè eſt nota.Sed cùm intelligitur quid ſignificetur, minus laborandū eſt de nomine. Multa igitur in diſputando notatione eliciuntur ex verbo: vt cùm quæritur, poſtliminium quid ſit, non dico quæ ſint poſtliminij. nam id caderet in diuiſionem, quæ talis eſt: Poſtliminio redeunt hæc, homo,nauis,mulus clitellarius,equus,equa,quæ frena recipere ſolet. Sed cùm ipſius poſtliminii vis quæritur,& verbum ipſum notatur: in quo Seruius noſter(vt opinor)nihil putat eſſe notandum, niſi poſt: liminium illud, productionem eſſe verbi vult, vt in finitimo, legitimo, æditimo non plus ineſſe timum, quàm in meditullio tullium. Scæuula autem P. filius iunctum putat eſſe verbum,vt ſit in eo & poſt,& limen:vt quæ à nobis alienata ſunt cùm ad hoſtem peruenerint,& ex ſuo tanquā limine exierint,dein cùm redierint pòſt ad idem limen, poſtliminio videantur rediſſe. Quo in genere etiam Mancini cauſa defendi poteſt,poſtliminio rediſſe:deditum non eſſe, quoniā non ſit receptus. nam neq; deditionē, neque donationē ſine acceptione intelligi poſſe. Sequitur is locus,qui cōſtat ex iis rebus, quæ quodāmodo affectæ ſunt ad id, de quo ambigitur, quem modò dixi in plureis parteis diſtributum, cuius primus eſt locus ex coniugatione, quam Græci συζυγίαν vocant,ſi-

nitimus notationi, de qua modò dictum eſt: vt ſi aquam pluuiam eam modò intelligeremus,quam imbri collectam videremus, veniret Mucius, qui, quia coniugata verba eſſent pluuia, & pluendo, diceret,omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo creuiſſet. Cùm autem à genere ducetur argumentum, non erit neceſſe id vſque à capite arceſſere: ſæpe etiam citrà licet, dummodo ſuprà ſit,quod ſumitur,quam id,ad quod ſumitur: vt aqua pluuia vltimo genere ea eſt, quæ de cælo veniens creſcit imbri:ſed propiore loco, in quo quaſi ius arcendi continetur,genus eſt aqua pluuia nocens.eius generis formæ,loci vitio, & manu nocens: quarum altera iubetur ab arbitro coërceri,altera non iubetur. Commodè etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere ſumitur, cùm ex toto perſequare parteis, hoc modo:Si dolus malus eſt,cùm aliud agitur,aliud ſimulatur: enumerare licet quibus id modis fiat: deinde in eorum aliquem, id quod arguas dolo malo factum,includere:quod genus argumenti in primis firmum videri ſolet. Similitudo ſequitur,quæ latè patet, ſed oratoribus & philoſophis magis,quàm vobis. Etſi enim omnes loci ſunt omnium diſputationum ad argumenta ſuppeditanda, tamen aliis diſputationibus abundantius occurrunt, aliis anguſtius. Itaque genera tibi nota ſint: vbi autem his vtare, quæſtiones ipſæ te admonebunt. Sunt enim ſimilitudines, quæ ex pluribus collationibus perueniunt quò volunt, hoc modo: Si tutor fidem præſtare debet, ſi ſocius, ſi,cui mandaris,ſi, qui fiduciam acceperit, debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perueniens quò vult, appellatur inductio, quæ Græcè ἐπαγωγὴ nominatur:qua plurimum eſt vſus in ſermonibus Socrates. Alterum ſimilitudinis genus collatione ſumitur, cùm vna res vni, par pari comparatur, hoc modo: Quemadmodum ſi in vrbe de finibus controuerſia eſt, quia fines magis agrorum videntur eſſe, quàm vrbis, finibus regundis adigere arbitrum non poſsis: ſic ſi aqua pluuia in vrbe nocet, quoniam res tota magis agrorum eſt, aquæ pluuiæ arcendæ adigere non poſsis arbitrum. Ex eodem ſimilitudinis loco etiam exempla ſumuntur,vt Craſſus in Curiana cauſa exemplis plurimis vſus eſt,agens de eo,qui teſtamento ſic heredem inſtituiſſet,vt,ſi filius natus eſſet in decem menſibus,iſque mortuus eſſet prius quàm in ſuam tutelam veniſſet, ſecundus heres hereditatem obtineret: quæ commemoratio exemplorum valuit, eáque vos in reſpondendo vti multùm ſoletis. Ficta etiam exempla ſimilitudinis habent vim:ſed ea oratoria magis ſunt,quà veſtra, quanquam vti etiam vos ſoletis,ſed hoc modo: Finge mancipio aliquem dediſſe id quod mancipio dari non poteſt: num idcirco id eius factũ eſt,qui accepit?aut num is,qui mancipio dedit, ob eam rem ſe vlla re obligauit? In hoc genere oratoribus & philoſophis cõceſſum eſt,vt muta etiã loquantur,vt mortui ab inferis excitentur,aut aliquid quod fieri nullo modo poſsit,augendæ rei gratia dicatur,aut minuendæ, quæ hyberbole dicitur, & multa mirabilia alia. Sed latior eſt campus illorum. eiſdem tamen ex locis(vt antè dixi) & in maximis & in minimis quæſtionibus argumenta ducuntur. Sequitur ſimilitudinem differentia,rei maximè contraria ſuperiori: ſed eſt eiuſdem diſsimile & ſimile inuenire. Eius generis hæc ſunt, Non, quemadmodum quod mulieri debeas, rectè ipſi mulieri ſine tutore auctore ſoluas: ita quod aut pupillæ aut pupillo debeas, rectè poſſis eodem modo ſoluere. Deinceps locus eſt,qui à contrario ducitur. Contrariorum autem genera ſunt plura: Vnum eorum, quæ in eodẽ genere plurimùm differunt:vt ſapientia, ſtultitia. Eodem autem genere dicuntur,quibus propoſitis occurrunt tanquam è regione quædam contraria: vt celeritati tarditas, non debilitas. Ex quibus contrariis argumenta talia exiſtunt: Si ſtultitiam fugimus,ſapientiam ſequamur: & bonitatem, ſi malitiam. Hæc quæ ex eodem genere contraria ſunt,appellantur aduerſa. Sunt enim alia contraria, quæ priuantia licet appellemus Latinè,Græcè appellantur στερητικά. Præpoſitio enim IN,priuat verbum ea vi,quam haberet ſi IN præpoſitum non fuiſſet:vt dignitas,indignitas:humanitas,inhumanitas,& cetera generis eiuſdem. Quorum tractatio eſt eadem quæ ſuperiorum,quę aduerſa dixi. Nam alia quoque ſunt contrariorum genera,velut ea, quæ cum aliquo conferuntur: vt duplum,ſimplum:multa,pauca: longum,breue:maius, minus.

minus. Sunt etiã valde contraria alia, quæ appellantur negantia: ea ἀποφατικὰ Græci, contraria aientibus: vt, ſi hoc eſt, illud non eſt. Quid enim opus exemplo eſt? tantùm intelligatur argumento quærendo, contrariis omnibus contraria non conuenire. Ab adiunctis autem poſui equidem exemplum paullo antè, multa ſcilicet adiungi, quæ ſuſcipienda eſſent, ſi ſtatuiſſemus, ex edicto prætoris ſecundum eas tabulas poſſeſsionem dari, quas is inſtituiſſet, cui teſtamenti factio nulla eſſet. Sed locus hic magis ad coniecturaleis cauſas, quæ verſantur in iudiciis, valet, cùm quæritur quid aut ſit, au euenerit, aut futurum ſit, aut quid omnino fieri poſsit. Ac loci quidem ipſius forma talis eſt. Admonet autem hic locus, vt quæratur quid ante rem, quid cum re, quid poſt rem euenerit. Nihil hoc ad ius, ad Ciceronem, inquibat Gallus noſter, ſiquis ad eum quid tale retulerat, vt de facto quæreretur. Tu tamen patiere nullum à me artis inſtitutæ locum præteriri: ne, ſi nihil niſi quod ad te pertineat, ſcribendum putaris, nimiùm te amare videare. Eſt igitur magna ex parte locus hic oratorius, nec modò non iuriſconſultorum, ſed ne philoſophorum quidem. Ante rem enim quæruntur, quæ talia ſunt, apparatus, colloquia, locus, conſtitutum, conuiuium. Cum re autem, pedum crepitus, ſtrepitus hominum, corporum vmbræ: & ſiquid eiuſmodi. At poſt rem, rubor, pallor, titubatio, & ſiqua alia ſigna conturbationis, & conſcientiæ: præterea reſtinctus ignis, gladius cruentus, ceteráque, quæ ſuſpicionem facti poſſunt mouere. Deinceps eſt locus dialecticorum proprius, ex conſequentibus & antecedentibus & repugnantibus: qui etiam ab adiunctis longè diuerſus eſt. Nam adiuncta, de quibus paullo antè dictum eſt, non ſemper eueniunt: conſequentia autem ſemper. Ea enim dico conſequentia, quæ rem neceſſariò conſequuntur. Itémque & antecedentia, & repugnantia. Quicquid enim antecedit quanque rem, id cohæret cum re neceſſariò: & quicquid repugnat, id eiuſmodi eſt, vt cohærere nunquam poſsit. Cùm tripartitò igitur diſtribuatur locus hic, in conſecutionem, anteceſsionem, repugnantiam: reperiendi argumenti locus ſimplex eſt, tractandi triplex. Nam quid intereſt cùm hoc ſumſeris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui ſit omne argentum, legatum: vtrùm hoc modo concludas argumentum, Si pecunia ſignata argentum eſt, legata eſt mulieri. eſt autem pecunia ſignata argentum. legata igitur. an illo modo, Si numerata pecunia non eſt legata, non eſt numerata pecunia argentum. eſt numerata pecunia argentum. legata igitur eſt. an illo modo: Non & legatum argentum eſt, & non eſt legata numerata pecunia. legatum autem argentum eſt. legata igitur numerata pecunia eſt. Appellant autem dialectici eam cõcluſionem argumenti, in qua cùm primum ſumſeris, conſequitur id, quod annexũ eſt, primum concluſionis modum. Cùm id, quod annexum eſt, euerteris, vt id quoque, cui fuerit annexum, tollendum ſit: ſecundus appellatur concludendi modus. Cùm autem aliqua coniuncta negaueris, & his alia negatio rurſus adiungatur, & ex his primum ſumſeris, vt quod relinquitur, tollendum ſit: is tertius appellatur concluſionis modus. Ex hoc illa rhetorum ſunt ex contrariis concluſa, quæ ipſi enthymemata appellant: non quòd non omnis ſententia proprio nomine enthymema dicatur, ſed vt Homerus propter excellẽtiam commune poëtarum nomen efficit apud Græcos ſuum, ſic cùm omnis ſententia enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis conficiatur, acutiſsima, ſola propriè nomen commune poſſidet. Eius generis hæc ſunt "Hunc metuere, alterum in metu non ponere. "Eam, "quam nihil accuſas, damnas: bene quam meritam eſſe autumas, dicis malè mereri. "Id "quod ſcis, prodeſt nihil: id quod neſcis, obeſt. Hoc diſſerendi genus attingit omnino veſtras quoque in reſpondendo diſputationes, ſed philoſophorum magis, quibus eſt cum oratoribus illa ex repugnãtibus ſentẽtiis communis concluſio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures ſunt, qui ex diſiunctionibus conſtant. Aut hoc, aut illud. hoc autem. non igitur illud. Itémque, Aut hoc, aut illud. non eſt autem hoc: illud igitur. Quæ concluſiones idcirco ratæ ſunt, quòd in diſiunctione plus vno verum eſſe non poteſt. Atque ex iis concluſio-

nibus quas ſuprà ſcripſi,prior quartus,poſterior quintus à dialecticis modus appellatur. Deinde addunt coniunctionum negantiam, ſic, Non & hoc,& illud: hoc autem: non igitur illud.hic modus eſt ſextus. Septimus autem,Non & hoc,& illud. non autem hoc: illud igitur. Ex his modis concluſiones iunumerabiles naſcuntur, in quo eſt ferè tota dialectica. Sed ne eæ quidem,quas expoſui, ad hanc inſtitutionem ſunt neceſſariæ. Proximus eſt locus rerum efficientium, quæ cauſæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus cauſis. Harum exempla, vt reliquorum locorum, paullo antè poſui, & quidem ex iure ciuili.ſed hæc patent latius.Cauſarum igitur genera duo ſunt:Vnũ,quod vi ſua id,quod ſub ea ſubiectum eſt, certè efficit, vt ignis accendit. Alterum,quod naturam efficiendi non habeat,ſed ſine quo effici non poſsit: vt ſiquis æs cauſam ſtatuæ velit dicere, quòd ſine eo non poſsit effici. Huius generis cauſarum, ſine quo non efficitur, alia ſunt quieta, nihil agentia, ſtolida quodammodo: vt locus,tempus, materia, ferramenta, & cetera generis eiuſdem: alia autem præcurſionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per ſe adiuuantia,etſi non neceſſaria:vt amori congreſsio cauſam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere cauſarum ex æternitate pendentium fatum à Stoicis nectitur. Atque vt earum cauſarum,ſine quibus effici non poteſt,genera diuiſi, ſic etiam efficientium diuidi poſſunt. Sunt enim aliæ cauſæ, quæ planè efficiant nulla re adiuuante:aliæ quæ adiuuari velint: vt ſapientia efficit ſapienteis ſola per ſe:beatos efficiat,nécne ſola per ſe, quæſtio eſt. Quare cùm in diſputationem inciderit cauſa efficiens aliquid neceſſariò, ſine dubitatione licebit quod efficitur ab ea cauſa concludere. Cùm autem erit talis cauſa, vt in ea non ſit efficiendi neceſsitas, neceſſaria concluſio non ſequitur. Atque illud quidem genus cauſarum,quod habet vim efficiendi neceſſariam,errorem afferre non ferè ſolet: hoc autem,ſine quo non efficitur,ſæpe conturbat. Non enim ſi ſine parentibus filij eſſe non poſſunt, propterea cauſa fuit in parentibus gignendi neceſſaria. Hoc igitur,ſine quo nõ fit,ab eo,à quo certè fit,diligenter eſt ſeparandũ. Illud enim eſt tanquam, " Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus " Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes. niſi enim cecidiſſet abiegna ad terram trabes, Argo illa facta non eſſet.nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis neceſſaria. At cùm in Aiacis nauim criſpiſulcans igneum fulmen iniectum eſt, inflammatur nauis neceſſariò. Atque etiam eſt cauſarum diſsimilitudo, quòd aliæ eiuſmodi ſunt,vt ſine vlla appetitione animi, ſine voluntate,ſine opinione, ſuum quaſi opus efficiant, velut,vt omne intereat,quod ortum eſt. Aliæ autem aut voluntate efficiunt, aut perturbatione animi,aut habitu, aut natura, aut arte, aut caſu. Voluntate, vt tu cùm hunc libellum legis. Perturbatione,vt ſiquis euentum horum temporum timeat. Habitu,vt facilè & citò iraſcatur. Natura,vt vitium in dies creſcat. Arte, vt bene pingat. Caſu, vt proſperè nauiget. Nihil horum ſine cauſa, nec quicquam omnino, ſed huiuſmodi cauſæ non neceſſariæ. Omium autem cauſarum in aliis ineſt conſtantia,in aliis non ineſt. In natura & in arte conſtantia eſt,in ceteris nulla. Sed tamen earum cauſarum, quæ non ſunt conſtantes, aliæ ſunt perſpicuæ, aliæ latent. Perſpicuæ ſunt, quæ appetitionem animi,iudiciúmque tangunt. Latent, quæ ſubiectæ ſunt fortunæ. Cùm enim nihil ſine cauſa fiat, hoc ipſum eſt fortunæ,euentus obſcura cauſa, quæ latenter efficit. Etiam ea,quæ fiunt, partim ſunt ignorata, partim voluntaria.Ignorata,quæ neceſsitate effecta ſunt: voluntaria,quæ conſilio. Quæ autem fortuna,vel ignorata, vel voluntaria. Nam iácere telum, voluntatis eſt: ferire quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille ſubiicitur in veſtris actionibus. Si telum manu fugit, magis quàm iecit. Cadunt enim in ignorationem, atque in imprudentiam perturbationes animi: quæ quanquam ſint voluntariæ (obiurgatione enim & admonitione deiiciuntur) tamen habent tantos motus, vt ea quæ voluntaria ſunt, aut neceſſaria interdum,aut certè ignorata videantur. Toto igitur loco cauſarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem cauſis vel oratorum, vel philoſophorum magna argumentorum ſuppetit copia. In veſtris autem ſi non vberior, at fortaſſe ſubtilior. Priuata enim iudicia maxima-

ximarum quidem rerum,in iuriſconſultorum mihi videntur eſſe prudentia. Nam & adſunt multùm, & adhibentur in conſilio , & patronis diligentibus ad eorum prudentiam confugientibus haſtas miniſtrant. In omnibus igitur iis iudiciis, in quibus EX FIDE BONA eſt additum , plurimus eorum vſus eſt . vbi verò etiam, VT INTER BONOS, BENE AGIER, in primíſque in arbitrio rei vxoriæ , in quo eſt AEQVIVS MELIVS, parati eſſe debent . Illi dolum malum , illi fidem bonam , illi æquum bonum , illi quid ſocium ſocio: quid eũ,qui negocia aliena curaſſet, ei cuius ea negocia fuiſſent:quid eum qui mandaſſet,eúmue cui mandatum eſſet,alterum alteri præſtare oporteret:quid virum vxori , quid vxorem viro,tradiderunt. Licebit igitur diligenter cognitis argumentorum locis , non modò oratoribus & philoſophis, ſed iuris etiam peritis copiosè de conſultationibus ſuis diſputare . Coniunctus huic cauſarũ loco locus ille eſt,qui efficitur ex cauſis. Vt enim cauſa quid ſit effectum indicat , ſic quod effectum eſt,quæ fuerit cauſa, demonſtrat. Hic locus ſuppeditare ſolet oratoribus & poëtis , ſæpe etiam philoſophis, ſed iis,qui ornatè & copiosè loqui poſſunt,mirabilem copiam dicẽdi:cùm denunciant quid ex quaque re ſit futurum. Cauſarum enim cognitio cognitionem euentorum facit Reliquus eſt comparationis locus,cuius genus & exemplum ſuprà poſitum eſt,vt ceterorum: nũc explicanda tractatio eſt. Cõparantur igitur ea,quæ aut maiora,aut minora,aut paria dicuntur:in quibus ſpectantur hæc,numerus,ſpecies,vis,quędã etiam ad res aliquas affectio . Numero ſic comparabuntur , vt plura bona paucioribus anteponantur, pauciora mala pluribus , diuturniora bona breuioribus , longè & latè peruagata,ex quibus plura bona propagentur , quæque plures imitentur & faciant, anguſtis. Specie autem comparantur,vt anteponantur quæ propter ſe expetenda ſunt , iis,quæ propter aliud : & vt innata atque inſita,aſſumtis & aduentitiis : integra,contaminatis : iucunda , minus iucundis: honeſta, ipſis etiam vtilibus : procliuia, laborioſis : neceſſaria,non neceſſariis:ſua, alienis: rara,vulgaribus : deſiderabilia, iis quibus facilè carere poſsis: perfecta, inchoatis: tota, partibus : ratione vtentia, rationis expertibus : voluntaria , neceſſariis : animata,inanimatis: naturalia, non naturalibus: artificioſa, non artificioſis . Vis autem in comparatione ſic cernitur: efficiens cauſa grauior , quàm non efficiens : quæ ſe ipſis contenta ſunt,meliora,quàm quæ egent aliis : quæ in noſtra, quàm quæ in aliorum poteſtate ſunt: ſtabilia, incertis : quæ eripi non poſſunt , iis, quæ poſſunt . Affectio autem ad res aliquas eſt huiuſmodi, principum commoda maiora , quàm reliquorum : itémque quæ iucundiora,quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata . Atque vt hæc in comparatione meliora , ſic deteriora , quæ iis ſunt contraria . Parium autem comparatio nec elationem habet,nec ſummiſsionem. Eſt enim æqualis. Multa autem ſunt,quæ æqualitate ipſa comparantur, quæ ita ferè concluduntur: Si conſilio iuuare ciueis,& auxilio, æqua in laude ponendum eſt : pari gloria debent eſſe ij, qui conſulunt , & ij qui defendunt . at quod primum eſt . quod ſequitur igitur . Perfecta eſt omnis argumentorum inueniendorum præceptio , vt , cùm profectus ſis à definitione , à partitione,à notatione , à coniugatis,à genere, à forma , à ſimilitudine , à differentia , à contrariis , ab adiunctis, à conſequentibus,ab antecedentibus,à repugnantibus,à cauſis,ab effectis,à comparatione maiorum, minorum, parium : nulla præterea ſedes argumenti quærenda ſit. Sed quoniam ita à principio diuiſimus,vt alios locos diceremus in eo ipſo, de quo ambigitur, hærere, de quibus ſatis dictum eſt,alios aſſumi extrinſecus: de iis pauca dicamus,etſi ea nihil omnino ad veſtras diſputationes pertinent:ſed tamen totam rem perficiamus,quandoquidem cœpimus. neque enim tu is es,quem nihil niſi ius ciuile delectet . & quoniam ad te hæc ita ſcribuntur, vt etiam in aliorum manus ſint ventura, detur opera , vt quàmplurimum iis,quos recta ſtudia delectant , prodeſſe poſsimus. Hæc ergo argumentatio,quæ dicitur artis expers,in teſtimonio poſita eſt. Teſtimonium autem nunc dicimus omne quod ab aliqua externa re ſumitur ad faciendam fidem. Perſona autem non qualiſcunque teſtimonij pondus habet. ad fidem enim faciendam auctoritas quæritur: ſed auctoritatem

aut natura, aut tempus afferi. Naturæ auctoritas in virtute ineſt maximè. In tempore autem multa ſunt, quæ afferant auctoritatem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, vſus, neceſsitas, concurſio etiam nonnũquam rerum fortuitarum. Nam & ingenioſos, & opulentos, & ætatis ſpatio probatos, dignos quibus credatur putant: non rectè fortaſſe: ſed vulgi opinio mutari vix poteſt, ad eámque omnia dirigunt & qui iudicant, & qui exiſtimant. qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipſa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modò enumeraui, quanquam in iis nulla ſpecies virtutis eſt, tamen interdum confirmatur, ſi aut ars quædam adhibetur (magna enim eſt vis ad perſuadendũ ſcientiæ) aut vſus. plerunque enim creditur iis, qui experti ſunt. Facit etiam neceſsitas fidem, quæ cùm à corporibus, tum ab animis naſcitur. Nam &, verberibus, tormentis, igni fatigati quæ dicunt, ea videtur veritas ipſa dicere: &, quæ à perturbationibus animi ſunt, dolore, cupiditate, ira, metu, quia neceſsitatis vim habent, afferunt auctoritatem & fidem. Cuius generis etiam illa ſunt, ex quibus nonnunquam verum inuenitur, pueritia, ſomnus, imprudentia, vinolentia, inſania. Nam & pueri ſæpe indicauerunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: & per ſomnum, vinum, inſaniam, multa ſæpe patefacta ſunt. Multi etiam in res odioſas imprudentes inciderunt: vt Staleno nuper accidit, qui ea locutus eſt bonis viris ſubauſcultantibus, pariete interpoſito, quibus patefactis, in iudiciúmque prolatis, rei capitalis iure damnatus eſt. Huic ſimile quiddam de Lacedæmonio Pauſania accepimus. Concurſio autem fortuitorum talis eſt, vt ſi interuentum eſt caſu cùm aut ageretur aliquid, quod proferendum non eſſet, aut diceretur. In hoc genere etiam illa eſt in Palamedem coniecta ſuſpicionum proditionis multitudo. quod genus refutare interdum veritas vix poteſt. Huius etiam generis eſt fama vulgi, quoddam multitudinis teſtimonium. Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipartita ſunt: ex quibus alterum natura valet, alterum induſtria. Deorum enim virtus natura excellit, hominum autem, induſtria. Diuina hæc ferè ſunt teſtimonia: Primùm orationis: oracula enim ex eo ipſo appellata ſunt, quòd ineſt in his deorum oratio: Deinde rerum, in quibus inſunt quaſi opera diuina quædam. Primùm ipſe mundus, eiúſque omnis ordo & ornatus: deinceps aërij volatus auium atque cantus: deinde eiuſdem aëris ſonitus & ardores: multarúmque rerum in terra portenta, atque etiam per exta inuenta præſenſio: à dormientibus quoque multa ſignificata viſis. quibus ex locis ſumi interdum ſolent ad fidem faciendam teſtimonia deorum. In homine virtutis opinio valet plurimùm. Opinio autem eſt, non modò eos virtutem habere, qui habeant: ſed eos etiam, qui habere videantur. Itaque quos ingenio, quos ſtudio, quos doctrina præditos vident, quorúmque vitam conſtantem & probatam, vt Catonis, Lælij, Scipionis, aliorúmque plurium, rentur eos eſſe qualeis eſſe ſe ipſi velint. Nec ſolùm eos cenſent taleis eſſe, qui in honoribus populi, atque in rep. verſantur: ſed & oratores, & philoſophos, & poëtas, & hiſtoricos, ex quorum & dictis & ſcriptis ſæpe auctoritas petitur ad faciendam fidem.

Expositis omnibus argumentandi locis, illud primùm intelligendũ eſt, nec vllam eſſe diſputationem, in quam non aliquis locus incurrat: nec ferè omneis locos incidere in omnem quæſtionem: & quibuſdam quæſtionibus alios, quibuſdam eſſe alios aptiores locos. Quæſtionum duo ſunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum eſt, quod ὑπόθεσιν Græci, nos cauſam: infinitum, quod θέσιν illi appellant, nos propoſitum poſſumus nominare. Cauſa in certis perſonis, locis, temporibus, actionibus, negociis cernitur aut omnibus, aut pleriſque eorum: propoſitum autem in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propoſitum, pars cauſæ eſt. Sed omnis quæſtio earum aliqua de re eſt, quibus cauſę continentur, aut vna, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus. Quæſtionum autem, quacunque de re ſint, duo ſunt genera: vnum cognitionis, alterum actionis. Cognitionis ſunt hæ, quarum finis eſt ſcientia: vt ſi quæratur, à naturáne ius profectum ſit, an ab aliqua quaſi conditione hominum & pactione. Actionis autem huiuſmodi exempla ſunt, Sítne ſapientis ad rempub. accedere. Cogni-

Cognitionis quæſtiones tripartitæ ſunt, cùm an ſit, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur. Horum prima, coniectura: ſecunda, definitione: tertia, iuris & iniuriæ diſtinctione explicatur. Coniecturæ ratio in quattuor parteis diſtributa eſt: quarum vna eſt cùm quæritur, ſitne aliquid: Altera, vnde ortum ſit: Tertia, quæ id cauſa effecerit: Quarta, in qua de mutatione rei quæritur. Sit, nécne, ſic: Ecquídnam honeſtum ſit: ecquid æquũ reuera, an hæc tantùm in opinione ſint. Vnde autem ſit ortum, vt cùm quæritur, natura, an doctrina poſſit effici virtus. Cauſa autem efficiens ſic, vt cùm quæritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione ſic: Poſſítne eloquentia commutatione aliqua conuerti in infantiam. Cùm autem quid ſit quæritur, notio explicanda eſt, & proprietas, & diuiſio, & partitio. Hæc enim ſunt definitioni attributa. Additur etiam deſcriptio, quàm Græci χαρακτῆρα vocant. Notio ſic quæritur, ſitne id æquum, quod ei, qui plus poteſt, vtile eſt. Proprietas ſic, in hominémne ſolum cadat, an etiam in beluas ægritudo. Diuiſio, & eodem pacto partitio, ſic, Triáne genera bonorum ſint. Deſcriptio, qualis ſit auarus, qualis aſſentator, ceteráque eiuſdem generis, in quibus natura & vita deſcribitur. Cùm autem quæritur quale quid ſit: aut ſimpliciter quæritur, aut comparatè: Simpliciter, expetendáne ſit gloria: Comparatè, præponendáue ſit diuitiis gloria. Simplicium tria genera ſunt, de expetendo, fugiendóque: de æquo & iniquo: de honeſto & turpi. Comparationum autem duo, vnum de eodem & alio: alterum de maiore & minore. De expetendo & fugiendo, huiuſmodi, Síntne expetendæ diuitiæ: ſitne fugienda paupertas. De æquo & iniquo, æquúmne ſit vlciſci à quocunque iniuriam acceperis. De honeſto & turpi, honeſtúmne ſit pro patria mori. Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, vnum eſt de eodem, & alio: vt ſi quæratur quid interſit inter amicum & aſſentatorem: regem & tyrannum: Alterum de maiore & minore: vt, ſi quæratur, eloquentiáne pluris ſit, an iuris ciuilis ſcientia. De cognitionis quæſtionibus hactenus. Actionis, reliquæ ſunt: quarum duo ſunt genera, vnum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel ſedandum, planéue tollendum. Ad officium, ſic, vt cùm quæritur, ſuſcipiendíne ſint liberi: Ad mouẽdos animos, cùm fiunt cohortationes ad defendendam rempub. ad gloriam, & ad laudem: quo ex genere ſunt querelæ, incitationes, miſerationéſque flebiles: rurſúſque oratio cùm iram reſtinguẽs, tum metum eripiens, tum exſultantem lætitiam comprimens, tum ægritudinem abſtergens. Hæc cùm in propoſitis quæſtionibus genera ſint, eadem in cauſas transferuntur. Loci autem qui ad quaſque quæſtiones accommodati ſint, deinceps eſt videndum. Omnes illi quidem, quos ſuprà diximus, ad pleraſq; ſunt, ſed alij ad alias, vt dixi, aptiores. Ad coniecturam igitur maximè apta, quæ ex cauſis, quæ ex effectis, quę ex coniũctis ſumi poſſunt. Ad definitionem autem pertinet ratio & ſciẽtia definiendi. Atque huic generi finitimum eſt illud, quod appellari de eodem & altero diximus, quod genus forma quædan definitionis eſt. Si enim quæratur idémne ſit pertinacia & perſeuerantia, definitionibus iudicandum eſt. Loci autem conuenient in eius generis quæſtionem, conſequentes, antecedentes, repugnantes, adiunctis etiam duobus iis, qui ſumuntur ex cauſis & effectis. Nam ſi hanc rem illa ſequitur, hanc autem non ſequitur: aut ſi hanc rem illa antecedit, hanc non antecedit: aut ſi huic rei repugnat, illi non repugnat: aut ſi huius rei hęc, illius alia cauſa eſt: aut ſi ex alio hoc, ex alio illud effectum eſt: ex quouis horum id de quo quæritur, idémne an aliud ſit, inueniri poteſt. Ad tertium genus quæſtionis, in quo quale ſit quæritur, in comparationem ea cadunt, quæ paullo antè in comparationis loco enumerata ſunt. In id autem genus, in quo de expetendo fugiendóque quæritur, adhibentur ea, quæ ſunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itémque cùm de honeſto turpíque quæritur, ad animi bona, vel mala omnis dirigenda oratio eſt. Cùm autem de æquo & iniquo diſſeritur, æquitatis loci colliguntur. hi cernuntur bipartitò: & natura, & inſtituto. Natura parteis habet duas, tuitionem ſui, & vlciſcendi ius. Inſtitutio autem æquitatis tripartita eſt: Vna pars legitima eſt: altera æquitati conueniens:

tertia moris vetuſtate confirmata. Atque etiam rurſus æquitas tripartita dicitur eſſe: Vna ad ſuperos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. prima pietas, ſecunda ſanctitas, tertia iuſtitia aut æquitas nominatur. De propoſito ſatis multa: deinceps de cauſa pauciora dicenda ſunt. pleraque enim ſunt ei cum propoſito communia. Tria ſunt igitur genera cauſarum, iudicij, deliberationis, laudationis: quarum fines ipſi declarant quibus vtendum locis ſit. Nam iudicij finis ius eſt, ex quo etiam nomen. Iuris autem partes tum expoſitæ, cùm æquitatis. Deliberandi finis, vtilitas, cuius hæ partes, quæ modò expoſitæ, rerum expetendarum. Laudationis finis, honeſtas, de qua item eſt antè dictum. Sed definitæ quæſtiones à ſuis quæque locis quaſi propriis inſtituuntur, in accuſationem, defenſionémque partitæ. In quibus exiſtunt hęc genera, vt accuſator perſonam arguat facti, defenſor aliquid opponat de tribus, aut non eſſe factum, aut ſi ſit factum, aliud eius facti nomen eſſe, aut iure eſſe factum. Itaque aut inficialis, aut coniecturalis prima appelletur: definitiua altera: tertia, quamuis moleſtum nomen hoc ſit, iuridicialis vocetur. Harum cauſarũ propria argumenta ex iis ſumta locis, quos expoſuimus, in præceptis oratoriis explicata ſunt. Refutatio autem accuſationis, in qua eſt depulſio criminis, quæ Græcè στάσις dicitur, Latinè appelletur ſtatus, in quo primùm inſiſtit quaſi ad repugnandum congreſſa defenſio. Atque etiam in deliberationibus & laudationibus iidem exiſtunt ſtatus. Nam & negantur ſæpe ea futura, quæ ab aliquo in ſententia dicta ſunt fore, ſi aut omnino fieri non poſſunt, aut ſine ſumma difficultate non poſſunt. In qua argumentatione ſtatus coniecturalis exiſtit. At cùm aliquid de vtilitate, honeſtate, æquitate diſſeritur, déque iis rebus, quæ iis ſunt contrariæ, incurrunt ſtatus, aut iuris, aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari poteſt id factũ eſſe, quod laudetur, aut non eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit, aut omnino non eſſe laudabile, quòd non rectè, non iure factum ſit. Quibus omnibus generibus vſus eſt nimis impudenter Cęſar contra Catonem meum. Sed quæ ex ſtatu contentio efficitur, eam Græci κρινόμενον vocant. Mihi placet id, quoniam quidem ad te ſcribo, qua de re agitur, vocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, hæc continentia vocentur, quaſi firmamenta defenſionis, quibus ſublatis defenſio nulla ſit. Sed quoniã lege firmius in controuerſiis diſceptandis eſſe nihil debet, danda eſt opera, vt legem adiutricem & teſtem adhibeamus. In qua re alij quaſi ſtatus exiſtunt noui, qui appellantur legitimæ diſceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod aduerſarius velit, ſed aliud. Id autem contingit, cùm ſcriptum ambiguum eſt, vt duæ differentes ſententiæ accipi poſsint. Tum opponitur ſcripto voluntas ſcriptoris, vt quæratur, verbáne plus, an ſententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita ſunt tria genera, quæ controuerſiam in omni ſcripto facere poſſunt: ambiguum, diſcrepantia ſcripti & voluntatis, ſcripta contraria. Iam hoc perſpicuum eſt, non magis in legibus, quàm in teſtamentis, in ſtipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex ſcripto aguntur, poſſe controuerſias eaſdem exiſtere. Horum tractationes in aliis libris explicantur. Nec ſolùm perpetuæ actiones, ſed etiam partes orationis iiſdem locis adiuuantur, partim propriis, partim communibus: vt in principiis, quibus vt beneuoli, vt dociles, vt attenti ſint, qui audiant, efficiendum eſt propriis locis. Itémque narrationes, vt ad ſuos fineis ſpectent, id eſt vt planæ ſint, vt breues, vt euidentes, vt credibiles, vt moratæ, vt cum dignitate. Quæ quanquam in tota oratione eſſe debent, magis tamen ſunt propria narrandi. Quæ autem conſequitur narrationem fides, ea perſuadendo quoniam efficitur, qui ad perſuadendum loci maximè valeant, dictum eſt in iis, in quibus de omni ratione dicendi diximus. Peroratio autem & alia quędam habet, & maximè amplificationem: cuius effectus hic debet eſſe, vt aut perturbentur animi, aut tranquillentur: &, ſi ita iam affecti antè ſunt, vt augeat eorum motus, aut ſedet oratio. Huic generi, in quo & miſericordia, & iracundia, & odium, & inuidia, & ceteræ animi affectiones concitantur, præcepta ſuppeditantur aliis in libris, quos poteris mecum legere cùm voles. Ad id autem, quod te velle ſenſeram,

cumu-

cumulatè ſatisfactum eſſe debet voluntati tuæ. Nam,ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura quàm à te deſiderata erant, ſum complexus:fecíque quod ſæpe liberales venditores ſolent, vt cùm ædeis fundúmue vendiderint, rutis cæſis receptis, concedant tamen aliquid emtori, quod ornandi cauſa aptè & loco poſitum eſſe videatur. ſic tibi nos ad id quod quaſi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam voluimus non debita accedere.

M. TVLLII CICERONIS PARTITIONES ORATORIAE.

Dialogus, qui liber debuit ante libros de Oratore ad Q. Fratrem collocari.

Cicero filius, & Cicero pater loquentes introducuntur.

CICERO FILIVS.

STVDEO, mi pater, Latinè ex te audire ea, quæ tu mihi de ratione dicendi Græcè tradidiſti, ſi modò tibi eſt ocium, & ſi vis. CICERO PATER. An eſt, mi Cicero, quod ego malim, quàm te quàm doctiſsimum eſſe? Ocium autem primùm eſt, ſummum, quoniam aliquando Roma exeundi poteſtas data eſt: deinde iſta tua ſtudia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. C.F. Víſne igitur, vt tu me Græcè ſoles ordine interrogare, ſic ego te viciſsim his de rebus Latinè interrogem? C.P. Sanè, ſi placet. Sic enim & ego te meminiſſe intelligam quæ accepiſti, & tu ordine audies, quæ requires. C.F. Quot in parteis diſtribuenda eſt omnis doctrina dicendi? C.P. Treis. C.F. Cedò quas? C.P. Primùm in ipſam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quæſtionem. C.F. In quo eſt ipſa vis? C.P. In rebus & verbis. ſed & res & verba inuenienda ſunt, & collocanda. Propriè tamen in rebus inuenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem etſi commune eſt, tamen ad inueniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes eſt: earúmque omnium rerum cuſtos eſt memoria. C.F. Quid? orationis quot ſunt partes? C.P. Quattuor. Earum duæ valent ad rem docendá, narratio & confirmatio: ad impellendos animos duæ, principium & peroratio. C.F. Quid? quæſtio quáſnam habet parteis? C.P. Infinitam, quam conſultationem appello: & definitam, quam controuerſiam, ſeu cauſam nomino. C.F. QVONIAM IGITVR inuenire primum eſt oratoris, quid quæret? C.P. Vt inueniat quemadmodum fidem faciat eis, quibus volet perſuadere, & quemadmodum motum eorum animis afferat. C.F. Quibus rebus fides fit? C.P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis aut in re ipſa inſitis, aut aſſumtis. C.F. Quos vocas locos? C.P. In quibus latent argumenta. C.F. Quid eſt argumentum? C.P. Probabile inuentum ad faciendam fidem. C.F. Quomodo igitur duo genera iſta diuidis? C.P. Quæ ſine arte putantur, ea remota appello, vt teſtimonia. C.F. Teſtimoniorum quæ ſunt genera? C.P. Diuinum & humanum. Diuinum, vt oracula, vt auſpicia, vt vaticinationes, & reſponſa ſacerdotum, aruſpicum, coniectorum: Humanũ, quod ſpectatur ex auctoritate, ex voluntate, ex oratione aut libera, aut expreſſa: in qua inſunt ſcripta, pacta, promiſſa, iurata, quæſita. C.F. Quæ ſunt quæ dicis inſita? C.P. Quæ infixa ſunt rebus ipſis, [tum ex toto, tum ex partibus,

tum ex notatione, tum ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ ſuot ad id, de quo quæritur. Et ad id totum de quo diſſeritur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio verbi. Ex his autem rebus, que quodammodo affectæ ſunt ad id de quo quæritur, alia coniugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex ſimilitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex conſequentibus, alia ex repugnãtibus, alia ex cauſis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum:] vt definitio, vt cõtrarium, vt ea, quæ ſunt ipſi, contrarióue eius, aut ſimilia, aut diſsimilia, aut conſentanea, aut diſſentanea: vt ea, quæ ſunt quaſi coniuncta: vt ea, quæ ſunt quaſi pugnantia inter ſe: vt earum rerũ, de quibus agitur, cauſæ: vt cauſarum euentus, id eſt, quæ ſuot effecta de cauſis: vt diſtributiones, vt genera partium, generúmue partes: vt primordia rerum, & quaſi præcurrentia, in quibus ineſt aliquid argumenti: vt rerum contentiones, quid maius, quid par, quid mious ſit: in quibus aur naturæ rerum, aut facultates comparantur. C. F. Omnibúſne igitur ex his locis argumenta ſumemus? C. P. Imò verò ſcrutabimur & quæremus ex omnibus, ſed adhibebimus iudicium, vt leuia ſemper reiiciamus, nonnunquam etiam communia prætermittamus, & non neceſſaria. C.F. Quoniam de fide reſpondiſti, volo audire de motu. C.P. Loco tu quidem quæris, ſed planius quod vis explicabitur, cùm ad orationis ipſius, quæſtionumque rationem venero. C. F. Quid ſequitur igitur? C. P. Cùm inueneris, collocare. Cuius in infinita quæſtione ordo eſt idem ferè, quem expoſui locorum. In definita autem adhibenda ſunt illa etiam, quæ ad motus animorum pertinenr. C.F. Quomodo igitur iſta explicas? C.P. Habeo communia præcepta fidem faciendi & commouendi. Quoniam fides eſt firma opinio: motus autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad moleſtiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem: tot enim ſunt motus genera, partes plures generum ſingulorum: omnem collocationem ad finem accommodo quæſtionis. Nam eſt in propoſito finis, fides: in cauſa, & fides & motus. Quare cùm de cauſa dixero, in qua eſt propoſitum, de vtroque dixero. C. F. Quid habes igitur de cauſa dicere? C.P. Auditorum eam genere diſtingui. Nam aut auſcultator eſt modò, qui audit: aut diſceptator, id eſt rei ſententiæque moderator, ita vt aut delectetur, aut ſtatuat aliquid. Satuit autem aut de præteritis, vt iudex: aut de futuris, vt ſenatus. Sic tria ſunt cauſarum genera: iudicij, deliberationis, exornationis: quæ, quia in laudationes maximè confertur, proprium habet iam ex eo nomen. C.F. Quas res ſibi proponet in iſtis tribus generibus orator? C.P. Delectationẽ in exornatione: in indicio aut ſæuitiam aut clementiam iudicis: in ſuaſione autem aut ſpem, aut reformidationem deliberantis. C.F. Cur igitur expoois hoc loco genera cootrouerſiarum? C.P. Vt rationem collocandi ad finem cuiuſque accommodem. C. F. Quónam tandem modo? C. P. Quia quibus in orationibus delectatio finis eſt, varij ſunt ordines collocandi. Nam aut temporum ſeruantur gradus, aut generum diſtributiones, aut à minoribus ad maiora aſcendimus, aut à maioribus ad minora delabimur, aut hæc inæquali varietate diſtinguimus, cùm parua magnis, ſimplicia coniunctis, obſcura dilucidis, læta triſtibus, incredibilia probabilibus inteximus: quæ in exornationem cadunt omnia. C.F. Quid? in deliberatione quid ſpectas? C.P. Principia vel non lõga, vel ſæpe nulla, Sunt enim ad audiendum, qui deliberant, ſua cauſa parati. Nec multum ſanè ſæpe narrandum eſt. Eſt enim narratio præteritarum rerum, aut præſentium: ſuaſio autem, futurarum. Quare ad fidem & ad motum adhibenda eſt omois oratio. C.F. Quid? in iudiciis, quæ eſt collocatio? C. P. Non eadem accuſatoris & rei, quòd accuſator rerum ordinem perſeqnirur, & ſingula argumenta, quaſi haſta in manu collocata, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, teſtimoniis, accuratiuſque in ſingulis commoratur: perorationiſque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & in reliqua oratione, paullulum degrediens de curſu dicendi, vtitur, & vehementius in perorando. eſt enim ei propoſitum, vt iudicem efficiat iratum. C.F. Quid faciendum eſt cootrà reo? C.P. Omnia longè ſecus.

ſecus. ſumenda principia ad beneuolentiam conciliandam:narrationes aut amputandæ quæ lædunt,aut relinquendæ, ſi totæ ſunt moleſtæ : firmamenta ad fidem poſita , aut per ſe diluenda , aut obſcuranda , aut degreſsionibus obruenda : perorationes autem ad miſericordiam conferendæ. C. F. Sempérne igitur ordinem collocandi , quem volumus, tenere poſſumus? C.P. Non ſanè . nam auditorum aures moderantur oratori prudenti & prouido: &,quod reſpuunt , immutandum eſt. C.F. Expone deinceps quæ ipſius orationis , verborúmque præcepta ſint. C. P. Vnum igitur genus eſt eloquendi ſua ſponte fuſum : alterum verſum atque mutatum . Prima vis eſt in ſimplicibus verbis: in coniunctis ſecunda. Simplicia inuenienda ſunt , coniuncta collocanda. Et ſimplicia verba partim natiua ſunt , partim reperta . Natiua, ea quæ ſignificata ſunt ſenſu. Reperta,quæ ex his facta ſunt . Et nouata aut ſimilitudine, aut imitatione, aut inflexione , aut adiunctione verborum . Atque etiam eſt hæc diſtinctio in verbis,altera natura,tractatione altera . Natura, vt ſint alia ſonantiora, grandiora, læuiora , & quodammodo nitidiora : alia contrà . Tractatione autem , cùm aut propria ſumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen , aut noua , aut priſca , aut ab oratore modificata & inflexa quodammodo, qualia ſunt ea, quæ transferuntur , aut immutantur , aut ea quibus tanquam abutimur, aut ea quæ obſcuramus,quæ incredibiliter tollimus, quæque mirabilius quàm ſermonis conſuetudo patitur , ornamus . C. F. Habeo de ſimplicibus verbis,nunc de coniunctione quæro . C. P. Numeri quidam ſunt in coniunctione ſeruandi , conſecutióque verborum. Numeros aures ipſæ metiuntur, ne aut non compleas verbis,quod propoſueris,aut redundes . Conſecutio autem, ne generibus, numeris,temporibus, perſonis, caſibus perturbetur oratio. Nam vt in ſimplicibus verbis,quod non eſt Latinum , ſic in coniunctis quod non eſt conſequens, vituperandum eſt. Communia autem ſimplicium coniunctorúmque ſunt hæc quinque quaſi lumina,dilucidum, breue,probabile, illuſtre,ſuaue. Dilucidum fit vſitatis verbis, propriis, diſpoſitis, aut circunſcriptione concluſa, aut intermiſsione, aut conciſione verborum . Obſcurum autem, aut longitudine,aut contractione orationis,aut ambiguitate,aut inflexione atque immutatione verborum.Breuitas autem conficitur ſimplicibus verbis , ſemel vnaquaque re dicenda, nulli rei niſi vt dilucidè dicas, ſeruiendo . Probabile autem genus eſt orationis,ſi non nimis eſt comtum atque expolitum , ſi eſt auctoritas & pondus in verbis,ſi ſententiæ vel graues , vel aptæ opinionibus hominum ac moribus. Illuſtris autem oratio eſt,ſi & verba grauitate delecta ponuntur,& tranſlata,& ſuperlata,& ad nomen adiuncta, & duplicata,& idē ſignificantia , atque ab ipſa actione atque imitatione rerum non abhorrentia . Eſt enim hæc pars orationis,quæ rem conſtituat pæne ante oculos . Is enim maximè ſenſus attingitur : ſed ceteri tamen, & maximè mens ipſa moueri poteſt . Sed quæ dicta ſunt de oratione dilucida , cadunt in hanc illuſtrem omnia.eſt enim plus aliquanto illuſtre,quàm illud dilucidum. Altero fit vt intelligamus : altero verò vt videre videamur . Suaue autem genus erit dicendi , primùm elegantia & iucunditate verborum ſonantium & læuium : deinde coniunctione,quæ neq; aſperos habeat concurſus , neque diſiunctos atque hianteis:& ſit circunſcripta non longo anfractu,ſed ad ſpiritū vocis apto:habeátq; ſimilitudinē æqualitatemq; verborum:tum ex contrariis ſumta verbis,crebra crebris,paria paribus reſpondeant:relatáque ad idem verbum , & geminata atque duplicata , vel etiam ſæpius iterata ponantur: conſtructióque verborum tum coniunctionibus copuletur , tum diſſolutionibus relaxetur . Fit etiam ſuauis oratio , cùm aliquid aut inuiſum , aut inauditum , aut nouum dicas . Delectat enim quicquid eſt admirabile, maximéque mouet ea , quæ motum aliquem animi miſcet oratio , quæque ſignificat oratoris ipſius amabileis mores: qui exprimuntur aut ſignificando ex iudicio ipſius , animo humano ac liberali : aut inflexione ſermonis , cùm aut augendi alterius , aut minuendi ſui cauſa, alia dici ab oratore , alia exiſtimari videntur , ídque comitate fieri magis , quàm vanitate . Sed multa ſunt ſuauitatis præcepta , quæ orationem aut magis obſcuram , aut minus probabilem

faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis eſt ipſis, quid cauſa poſtulet, iudicandum. C.F. Reliquum eſt igitur, vt dicas de conuerſa oratione atque mutata. C.P. Eſt itaque id genus totum ſitum in commutatione verborum, quæ ſimplicibus in verbis ita tractatur, vt aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, cùm aut proprium, aut idem ſignificans, aut factum verbum in plura verba diducitur. Ex oratione, cùm aut definitio ad vnum verbum reuocatur, aut aſſumta verba remouentur, aut in circuitus diriguntur, aut in coniunctione fit vnum verbum ex duobus. In coniunctis autem verbis triplex adhiberi poteſt commutatio, non verborum, ſed ordinis tantummodo: vt cùm ſemel dictum ſit directè, ſicut natura ipſa tulerit, inuertatur ordo, & idem quaſi ſurſum verſum, retróque dicatur: deinde idem interciſè atque permiſtè. Eloquendi autem exercitatio maximè in hoc toto conuertendi genere verſatur. C.F. Actio igitur ſequitur, vt opinor. C.P. Eſt ita: quæ quidem oratori & cum rerum & cum verborum momentis commutanda maximè eſt. facit enim & dilucidam orationem, & illuſtrem, & probabilem, & ſuauem, non verbis, ſed varietate vocum, motu corporis, vultu. quæ plurimum valebunt, ſi cum orationis genere conſentient, eiúſque vim ac varietatem ſubſequentur. C.F. Nunquídnam de oratore ipſo reſtat? C.P. Nihil ſanè præter memoriam, quæ eſt gemina litteraturæ quodammodo, & in diſsimili genere perſimilis. Nam vt illa conſtat ex notis litterarum, & ex eo in quo imprimuntur illæ notæ: ſic confectio memoriæ tanquam cera, locis vtitur, & in his imagines vt litteras collocat. C.F. Quoniam igitur vis oratoris omnis expoſita eſt, quid habes de orationis præceptis dicere? C.P. Quattuor eſſe eius parteis: quarum prima & poſtrema ad motum animi valent: is enim initiis eſt, & perorationibus cócitandus: ſecunda, narratio, & tertia, confirmatio fidẽ faciunt orationi. Sed amplificatio quanquã habet proprium locum, ſæpe etiam primum, poſtremum quidem ferè ſemper, tamen reliquo in curſu orationis adhibenda eſt, maximéque cùm aliquid aut confirmatum eſt, aut reprehenſum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet. Eſt enim amplificatio, vehemens quædam argumentatio: vt illa docendi cauſa ſit, hæc commouendi. C.F. Perge igitur ordine quattuor mihi iſtas parteis explicare. C.P. Faciam, & à principiis primùm ordiar: quæ quidem ducuntur aut ex perſonis, aut ex rebus ipſis. Sumuntur autem trium rerum gratia, vt amicè, vt intelligenter, vt attentè audiamur. Quorum primus locus eſt in perſonis noſtris, diſceptatorum, aduerſariorum: è quibus initia beneuolentiæ cóciliandæ comparantur, aut meritis noſtris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maximè liberalitatis, officij, iuſtitiæ, fidei, contrariis rebus in aduerſarios conferendis, & cum iis, qui diſceptant, aliqua coniunctionis aut cauſa, aut ſpe ſignificanda: & ſi in nos aliquod odium offenſióue collata ſit, tollenda ea, minuendáue aut diluendo, aut extenuando, aut compenſando, aut deprecando. Intelligenter autem vt audiamur & attentè, à rebus ipſis ordiendum eſt. Sed facillimè auditor diſcit, & quid agatur, intelligit, ſi complectare à principio genus naturámque cauſæ, ſi definias, ſi diuidas, ſi neque prudentiam eius impedias confuſione partium, nec memoriam multitudine: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt rectè referri. Vt attentè autem audiamur, trium rerum aliqua conſequemur. nam aut magna quædam proponemus, aut neceſſaria, aut coniuncta cum ipſis apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, vt, ſiquando tempus ipſum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduerſario dictum aliquod, & maximè in perorando, dederit occaſionem nobis aliquam, vt dicamus aliquid ad tempus aptè: ne derelinquamus: & quæ ſuo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri. C.F. Quid? in narratione quæ tãdem obſeruanda ſint? C.P. Quoniam narratio eſt rerum explicatio, & quædam quaſi ſedes ac fundamentum conſtituendæ fidei, ea ſunt in ea ſeruanda maximè, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus, quæ partim ſunt neceſſaria, partim ſunt aſſumta ad ornandum. Nam vt dilucidè probabilitérque narremus, neceſſarium eſt: ſed aſſumimus etiam ſuauitatem.

Ergo

Ergo ad dilucidè narrandum, eadem illa ſuperiora explicandi & illuſtrandi præcepta repetemus, in quibus eſt breuitas: eáque ſæpiſsimè in narratione laudatur, de qua ſuprà dictum eſt. Probabilis autem erit, ſi perſonis, ſi temporibus, ſi locis ea quæ narrabuntur, conſentient: ſi cuiuſque facti & euenti cauſa ponetur: ſi teſtata dici videbuntur: ſi cum hominum opinione, auctoritate, ſi cum lege, cum more, cum religione coniuncta: ſi probitas narrantis ſignificabitur, ſi antiquitatis memoria, ſi orationis veritas, & vitę fides. Suauis autem narratio eſt, quæ habet admirationes, exſpectationes, exitus inopinatos, interpoſitos motus animorum, colloquia perſonarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus. C.F. Nempe ea ſequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. C.P. Ita eſt: quæ quidem in confirmationem & reprehenſionem diuiduntur. Nam in confirmando, noſtra probare volumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controuerſiam venit, id aut ſit, néene ſit, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur: in primo coniectura valet, in altero definitio, in tertio ratio. C.F. Teneo iſtam diſtributionem. nunc coniecturæ locos quæro. C.P. In veriſimilibus, & in propriis rerum notis poſita eſt tota. Sed appellemus docendi gratia veriſimile, quod plerunque ita fiat: vt adoleſcentiam procliuiorem eſſe ad libidinem: propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certumque declarat, vt fumus ignem. Veriſimilia reperiuntur ex partibus & quaſi membris narrationis. ea ſunt in perſonis, in locis, in temporibus, in factis, in euentis, in rerum ipſarum negociorumque naturis. In perſonis naturæ primùm ſpectantur, valetudinis, figuræ, virium, ætatis, marium, fœminarum: atque hæc quidem in corpore. Animi autem, aut quemadmodum affecti ſint, virtutibus, vitiis: artibus, inertiis: aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, moleſtia. Atque hæc quidem in natura ſpectantur. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, poteſtates, diuitiæ, libertas, & ea quæ ſunt iis contraria. In locis autem & illa naturalia, maritimi, an remoti à mari: plani, an montoſi: læues, an aſperi: ſalubres, an peſtilentes: opaci, an aprici. & illa fortuita, culti, an inculti: celebres, an deſerti: coædificati, an vaſti: obſcuri, an rerum geſtarum veſtigiis nobilitati: conſecrati, an profani. In temporibus autem præſentia & præterita & futura cernuntur. In his ipſis vetuſta, recentia, inſtantia, paullo pòſt, aut aliquanto futura. Inſunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quaſi naturam notant: vt hiems, ver, æſtas, autumnus: aut anni tempora, vt menſis, vt dies, vt nox, hora, tempeſtas, quæ ſunt naturalia. Fortuita autem, ſacrificia, feſti dies, nuptiæ. Iam facta & euentus, aut con ſilij ſunt, aut imprudentiæ: quæ eſt aut in caſu, aut in quadam animi permotione. Caſu, cùm aliter àccidit, ac putatum ſit: Permotione, cùm aut obliuio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis cauſa permouit. Eſt etiam in imprudentia neceſsitas ponenda. Rerum autem bonarum & malarum tria ſunt genera. nam aut in animis, aut in corporibus, aut extrà eſſe poſſunt. Huius igitur materiæ ad argumentum ſubiectæ perluſtrandæ animo partes erunt omnes, & ad id quod agetur, ex ſingulis coniectura capienda. Eſt etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti veſtigiis ſumitur: vt telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconſtans, tremor, & eorum aliquid, quod ſenſu percipi poſſit: etiam ſi præparatum aliquid, ſi communicatum cum aliquo, ſi poſtea viſum, auditum, indicatum. Veriſimilia autem partim ſingula mouent ſuo pondere, partim etiam ſi videntur eſſe exigua per ſe, multum tamen, cùm ſunt coacervata, proficiunt. Atque in his veriſimilibus inſunt nonnunquam etiã certę rerum & propriæ notæ. Maximam autem facit fidem ad ſimilitudinem veri, primùm exemplũ, deinde introducta rei ſimilitudo. Fabula etiam nonnunquam, etſi ſit incredibilis, tamen hómines commouet. C.F. Quid? definitionis quæ ratio eſt, & quæ via? C.P. Non dubium eſt id quidem, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadam, aut etiam communium frequẽtia, ex quibus propriũ quod ſit, eluceat. Sed quoniã de propriis oritur plerunq; magna diſſenſio, definiendum eſt ſæpe ex contrariis, ſæpe etiã ex diſsimilibus, ſæpe ex pari-

bus. Quamobrem deſcriptiones quoque ſunt in hoc genere ſæpe aptæ, & enumeratio conſequentium, in primiſque commouet explicatio vocabuli, ac nominis. C.F. Sunt expoſita iam ferè ea, quæ de facto, quæque de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea reſtant, quæ cùm factum conſtet & nomen, qualia ſint, vocatur in dubium. C.P. Eſt ita vt dicis. C.F. Quæ ſunt igitur in eo genere partes? C.P. Aut iure factum defenditur, aut vlciſcendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique neceſsitate, inſcientia, caſu. Nam quæ motu animi & perturbatione facta ſine ratione ſunt, ea defenſionem contra crimen in legitimis iudiciis non habent, in liberis diſceptationibus habere poſſunt. Hoc in genere, in quo quale ſit quæritur, ex controuerſia, iure & rectène factum ſit, quæri ſolet: quorum diſputatio ex locorum deſcriptione ſumenda eſt.. C.F. Ageſis ergo, quoniam in confirmationem & reprehenſionem diuiſeras fidem, & dictum de altero eſt, expone nunc de reprehendendo. C.P. Aut totum eſt negandum, quod in argumentatione aduerſarius ſumſerit, ſi fictum aut falſum eſſe poſsis docere: aut redarguenda ea, quæ pro veriſimilibus ſumta ſunt: Primùm dubia ſumta eſſe pro certis: Deinde etiam in perſpicuè falſis eadem poſſe dici: Tum ex iis, quæ ſumſerit, non effici quæ velit. Accedere autem oportet ad ſingula: ſic vniuerſa frangentur. Commemoranda ſunt etiam exempla, quibus ſimili in diſputatione creditum non ſit: tum querenda conditio communis periculi, ſi ingeniis hominum crimino ſorum ſit expoſita vita innocentium. C.F. Quoniam vnde inueniantur quæ ad fidem pertinent, habeu: quemadmodum in dicendo ſingula tractentur, exſpecto. C.P. Argumentationem quærere videris, quæ eſt argumenti explicatio: quæ ſumta ex iis locis, qui ſunt expoſiti, conficienda & diſtinguenda dilucidè eſt. C.F. Planè iſtuc ipſum deſidero. C.P. Eſt ergo (vt ſuprà dictum eſt) explicatio argumenti, argumentatio: ſed ea conficitur, cùm ſumſeris aut nõ dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quòd aut dubium, aut minus probabile per ſe videretur. Argumentandi autem duo ſunt genera: quorum alterum ad fidem directò ſpectat: alterum ſe inflectit ad motum. Dirigitur, cùm propoſuit aliquid, quod probaret, ſumſitque ea, quibus vteretur: atque his confirmatis, ad propoſitum ſeſe retulit, atque concluſit. Illa autem altera argumentatio, quaſi retrò & contrà prius ſumit, quæ vult, eáque confirmat: deinde id quod præponendum fuit, permotis animis iacit ad extremum. Eſt autem illa varietas in argumentando, & non iniucunda diſtinctio: vt cùm interrogamus noſmetipſos, aut percunctamur, aut imperamus, aut optamus: quæ ſunt cum aliis compluribus ſententiarum ornamenta. Vitare autem ſimilitudinem poterimus, non ſemper à propoſito ordientes, & ſi non omnia diſputando confirmabimus, breuitérque interdum, quæ erunt ſatis aperta, ponemus: quódque ex his efficietur, ſi id apertum ſit, non habebimus neceſſe ſemper concludere. C.F. Quid? illa quæ ſine arte appellantur, quę iandudum aſſumta dixiſti, ecquónam modo, ecquónam loco artis indigent? C.P. Illa verò indigent: nec eò dicuntur ſine arte, quòd ita ſunt, ſed quòd ea non parit oratoris ars, ſed foris ad ſe delata, tamen arte tractat, & maximè in teſtibus. Nam de toto genere teſtium, quàm id ſit infirmum, ſæpe dicendum eſt: & argumenta, rerum eſſe propria: teſtimonia, voluntatum: vtendúmque eſt exemplis, quibus, teſtibus creditum non ſit: & de ſingulis teſtibus, ſi natura vani, ſi leues, ſi cum ignominia, ſi ſpe, ſi metu, ſi iracundia, ſi miſericordia impulſi, ſi præmio, ſi gratia adducti: comparandíque ſuperiore cum auctoritate teſtium, quibus tamen creditum non ſit. Sæpe etiam quæſtionibus reſiſtendum eſt, quòd & dolorem fugientes multi in tormentis mentiti perſæpe ſunt, moríque maluerunt falſum fatendo, quàm vera inficiando dolere. Multi etiam ſuam vitam neglexerunt, vt eos, qui his cariores, quàm ipſi ſibi eſſent, liberarent. Alij autem, aut natura corporis, aut conſuetudine dolendi, aut metu ſupplicij, aut mortis, vim tormentorum pertulerunt. Alij ementiti ſunt in eos, quos oderát. Atque hæc exemplis firmanda ſunt. Neque eſt obſcurum, quin, quoniam in vtraque parte ſunt exempla, & item ad coniecturam faciendam loci, in contrariis contraria ſint ſumenda.

Atque etiam incurrit alia quædã in teſtibus & in quæſtionibus ratio. Sæpe enim ea, quæ dicta ſunt, ſi aut ambiguè, aut inconſtanter, aut incredibiliter dicta ſunt, aut etiam aliter ab alio dicta, ſubtiliter reprehenduntur. C.F. Extrema tibi pars reſtat orationis, quæ poſita in perorando eſt, de qua ſanè velim audire. C.P. Facilis eſt explicatio perorationis. Nam eſt diuiſa in duas parteis, amplificationem, & enumeratione͂. Augendi autem & hic eſt proprius locus in perorãdo: & in curſu ipſo orationis declinationes ad amplificandũ dantur confirmata re aliqua, aut reprehenſa. Eſt igitur amplificatio, grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. Ea & verborum genere conficitur, & rerum. Verba ponenda ſunt, quæ vim habeant illuſtrandi, nec ab vſu ſint abhorrentia, grandia, plena, ſonantia, iuncta, facta, cognominata, non vulgaia, ſuperlata, in primíſque tranſlata, nec in ſingulis verbis, ſed in continentibus ſoluta, quæ dicuntur ſine coniunctione, vt plura videantur. Augent etiam relata verba, iterata, duplicata, & ea quæ aſcendunt gradatim ab humilioribus verbis ad ſuperiora. Omninóque ſemper quaſi naturalis, & non explanata oratio, & grandibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in verbis: quibus actio voce, vultu, & geſtu, congruens, & apta, ad animos permouendos accommodanda eſt. Sed & in verbis, & in actione, cauſa erit tenenda, & pro re agenda. Nam quia hæc videntur perabſurda, cùm grauiora ſunt, quàm cauſa fert, diligenter quid quanque deceat, iudicandum eſt. Rerum amplificatio ſumitur eiſdem ex locis omnibus, ex quibus illa, quæ valere dicta ſunt ad fidem: maximéque definitiones valent conglobatæ, & conſequentium frequentatio, & contrariarum, & diſſimilium, & inter ſe pugnantium rerum conflictatio: & cauſæ, & ea quæ ſunt de cauſis orta, maximéque ſimilitudines, & exempla: fictæ etiam perſonæ, muta denique loquantur. Omninóque ea ſunt adhibenda, ſi cauſa patitur, quæ magna habentur: quorum eſt duplex genus. Alia enim magna natura videntur, alia vſu. Natura, vt cæleſtia, vt diuina, vt ea quorum obſcuræ cauſæ, vt in terris mundóque admirabilia quæ ſunt: ex quibus, ſimilibúſque, ſi attendas, ad augendum permulta ſuppetunt. Vſu, quæ videntur hominibus, aut prodeſſe, aut obeſſe vehementius. quorum ſunt genera ad amplificandum tria. nam aut caritate mouentur homines, vt deorum, vt patriæ, vt parentum: aut amore, vt fratrum, vt coniugum, vt liberorũ, vt familiarium: aut honeſtate, vt virtutum, maximéque earum, quæ ad cómunionem hominum, & liberalitatem valent. Ex iis etiam cohortationes ſumuntur ad ea retinenda, & in eos, à quibus ea violata ſunt, odia concitátur, & miſeratio naſcitur, ex iis rebus aut amiſſis, aut amittendis. Nihil eſt enim tam miſerabile, quàm ex beato miſer. Et hoc totum quidem moueat, ſi bona ex fortuna quis cadat, & ſi à quorum caritate diuellatur, quæ amittat, aut amiſerit, in quibus malis ſit, futurúſue ſit, exprimatur breuiter. Citò enim areſcit lacryma, præſertim in alienis malis. Nec quicquam in amplificatione nimis enucleandum eſt. minuta eſt enim omnis diligentia. hic autem locus grandia requirit. Illud iam eſt iudicij, quo quaque in cauſa genere vtamur augendi. In illis enim cauſis, quæ ad laudationem exornantur, ij loci tractandi ſunt, qui mouere poſſunt exſpectationem, admirationem, voluptatem. In cohortationibus autem, bonorum ac malorum enumerationes & exempla valent plurimùm. In iudiciis, accuſatori ferè, quæ ad iracundiam: reo plerunque quæ ad miſericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accuſator miſericordiam mouere debet, & defenſor iracundiam. Enumeratio reliqua eſt, nonnunquã laudatori, ſuaſori non ſæpe, accuſatori ſæpius, quàm reo, neceſſaria. Huius ipſa tépora duo ſunt: ſi aut memorię diffidas eorũ, apud quos agas, vel interuallo temporis, vel longitudine orationis: aut frequétatis firmamentis orationis, & breuiter expoſitis, vim ſit habitura cauſa maiorem. Et reo rarius vtédum eſt, quòd ponéda ſunt contraria, quorũ diſſolutio in breuitate nõ latebit, aculei pũgent. Sed erit in enumeratione vitãdũ, ne oſtétatio memoriæ ſuſcepta videatur eſſe pueriliſ. Id effugiet, qui nõ omnia minima repetet, ſed breuia ſingula attingés, pódera rerũ ipſa cóprehédet. C.F. Quoniã & de ipſo oratore, & de oratione dixiſti, expone eũ mihi núc, qué ex tri-

bus extremũ propoſuiſti quęſtionis locũ.C.P.Duo ſunt,vt initiò dixi,quęſtionũ genera, quorum alterum finitum temporibus & perſonis,controuerſiá,ſeu cauſam appello:alterum infinitum,nullis neque perſonis,neque temporibus notatum,propoſitum voco.Sed eſt propoſitum quaſi pars cauſæ quædam. Ineſt enim infinitũ in definito,& ad illud tamen referũtur omnia.Quamobrem prius de propoſito dicamus, cuius genera ſunt duo: cognitionis alterum . eius ſcientia eſt finis, vt verine ſint ſenſus . alterum actionis , quod refertur ad efficiendum quid: vt ſi quæratur quibus officiis amicitia colenda ſit . Rurſus ſuperioris genera ſunt tria: ſit,-nécne ſit : quid ſit:quale ſit. Sit nécne ſit:vt , ius in natura ſit , an in more . Quid autem ſit , ſitne ius id,quod maiori parti ſit vtile . quale autem ſit,iuſtè viuere ſit,nécne vtile. Actionis autem duo ſunt genera: Vnum ad perſequendum aliquid : aut declinandum : vt quibus rebus adipiſci gloriam poſsis , aut quomodo inuidia vitetur : Alterum , quod ad aliquod commodum vſumq́ue refertur , vt quemadmodum ſit reſpub . adminiſtranda, aut quemadmodum in paupertate viuendum. Rurſus autem in cognitionis conſultatione, vbi, ſit, nécne ſit, aut fuerit,futurúmue ſit,quæritur, vnum genus eſt quæſtionis , poſsítne aliquid effici : vt cùm quæritur ecquíſnam perfectè ſapiens eſſe poſsit : Alterum quemadmodum quidque fiat , vt quonam pacto virtus pariatur, naturáne , an ratione,an vſu . Cuius generis ſunt omnes , in quibus, vt in obſcuris naturalibúſque quæſtionibus, cauſæ rationéſque rerum explicantur. Illius autem generis , in quo quid ſit id, de quo agitur , quæritur , duo ſunt genera : quotum in altero diſputandum eſt, aliud an idem ſit , vt pertinacia & perſeuerantia:in altero autem deſcriptio generis alicuius, & quaſi imago exprimenda eſt, vt qualis ſit auarus , aut quid ſit ſuperbia. Tertio autem in genere , in quo quale ſit,-quæritur,aut de honeſtate , aut de vtilitate, aut de æquitate dicendum eſt. De honeſtate ſic : vt , honeſtúmne ſit pro amico periculum aut inuidiam ſubire. De vtilitate autem ſic : vt,ſitne vtile in rep.adminiſtranda verſari. De æquitate verò ſic : vt , ſitne æquum amicos cognatis anteferre . Atque in hoc eodem genere,in quo,quale ſit,quæritur,exoritur aliud quoddam diſputandi genus. Non enim ſimpliciter ſolùm quæritur quid honeſtum ſit,quid vtile,quid æquum,ſed etiam ex comparatione, quid honeſtius, quid vtilius , quid æquius: atque etiam quid honeſtiſsimum ,quid vtiliſsimum , quid æquiſsimum: cuius generis illa ſunt, quæ præſtantiſsima ſit dignitas vitæ . Atque ea quidem,quæ dixi, cognitionis ſunt omnia. Reſtant actionis.cuius alterum eſt præcipiẽdi genus,quod ad rationem officij pertinet : vt,quemadmodum colendi ſint parentes : Alterum autem,quod ad ſedandos animos,& oratione ſanandos , vt in conſolandis mæroribus , vt in iracundia comprimenda , aut in timore tollendo,aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium eſt diſputandi genus ad eoſdem illos animi motus (quod in amplificanda oratione ſæpe faciendum eſt) vel gignendos, vel concitandos. Atquæ hæc ferè eſt partitio conſultationum. C.F. Cognoui.ſed quæ ratio ſit in his inueniendi & diſponendi,requiro. C.P.Quid tu?aliámne cenſes, & non eandem eſſe, quæ eſt expoſita, vt ex iiſdem locis ad fidem , & ad inueniendum ducantur omnia?collocandi autem quæ eſt expoſita in aliis ratio,eadem huc transfertur. Cognita igitur omni diſtributione propoſitorum,ſeu conſultationum,controuerſiarum , ſiue cauſarum genera reſtant omnino . Et earum quidem forma duplex eſt: quarum altera delectationem ſectatur auriũ: alterius, vt obtineat,probet,& efficiat quod agit , omnis eſt ſuſcepta contentio . Itaque illud ſuperius exornatio dicitur : quod cùm latum genus eſſe poteſt, ſanéque varium,tum vnum ex eo delegimus , quod ad laudandos claros viros ſuſcepimus,& ad improbos vituperandos. Genus enim nullum eſt orationis , quod aut vberius ad dicendum , aut vtilius ciuitatibus eſſe poſsit,aut in quo magis orator in cognitione virtutum,vitiorúmque verſetur. Reliquum autem genus cauſarum aut in prouiſione poſteri temporis, aut in præteriti diſceptatione verſatur: quorum alterum deliberationis eſt, alterum iudicij. Ex qua partitione tria genera cauſarum extiterunt : vnum, quod à meliori parte,laudationis eſt appellatum , deliberationis alternm,

tertium iudiciorum. Quamobrem de primo primùm, ſi placet, diſputemus. C. F. Mihi verò placet. C. P. Ac laudandi, vituperandique rationes, quæ non ad bene dicendum ſolùm, ſed etiam ad honeſtè viuendum valent, exponam breuiter, atque à principiis exordiar & laudandi & vituperandi. Omnia ſunt profectò laudanda, quæ coniuncta cum virtute ſunt: & quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius eſt honeſtas, alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis exponendíſq; factis, ſine vllis argumentationibus, ad animi motus leniter tractãdos magis, quàm ad fidem faciendam aut confirmandam accomodatè. Non enim dubia firmantur, ſed ea, quæ certa, aut pro certis poſita ſunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ antè dicta ſunt, & narrandi & augendi præcepta repetentur. Et quoniam in his cauſis omnis ratio ferè ad voluptatem auditoris & ad delectationem refertur, vtendum erit iis in oratione ſingulorum verborum inſignibus, quæ habent plurimùm ſuauitatis: id eſt, vt factis verbis, aut vetuſtis, aut tranſlatis frequenter vtamur: & in ipſa conſtructione verborum, vt paria paribus, & ſimilia ſimilibus ſæpe referantur, vt contraria, vt geminata, vt circunſcripta numeroſè, non ad ſimilitudinem verſuum, ſed ad explendum aurium ſenſum, apto quaſi quodam verborum modo. Adhibendáque frequentius etiam illa ornamenta rerum ſunt, ſiue quæ admirabilia, & nec-opinata: ſiue ſignificata monſtris, prodigiis, oraculis: ſiue quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidiſſe diuina, atque fatalia. Omnis enim exſpectatio eius qui audit, & admiratio, & improuiſi exitus, habent aliquam in audiẽdo voluptatem. Sed quoniam in tribus generibus bona maláque verſantur, externis, corporis, & animi: prima ſunt externa, quæ ducuntur à genere: quo breuiter modicéque laudato, aut, ſi erit infame, prætermiſſo: ſi humile, vel præterito, vel ad augendam eius, quem laudas, gloriã, tacto: deinceps, ſi res patiatur, de fortunis erit & facultatibus dicendum: Poſtea de corporis bonis: in quibus, quòd virtutem maximè ſignificat, facillimè forma laudatur: Deinde eſt ad facta veniendum: quorum collocatio triplex eſt. aut enim temporum ſeruandus eſt ordo: aut in primis recentiſsimum quodque dicendum: aut multa & varia facta in propria virtutum genera ſunt digerenda. Sed hic locus virtutum atque vitiorum latiſsimè patens, ex multis & variis diſputationibus nunc in quandam anguſtam & breuem concludetur. Eſt igitur vis virtutis duplex: Aut enim ſcientia cernitur virtus, aut actione. Nam quæ prudentia, quæ calliditas, quæque grauiſsimo nomine ſapientia appellatur, hæc ſcientia pollet vna. Quæ verò moderandis cupiditatibus, regendíſque animi motibus laudatur, eius eſt munus in agendo, cui temperantiæ nomen eſt. Atque illa in ſuis rebus, domeſtica: in publicis, ciuilis appellari ſolet. Temperantia autem in ſuas itidem res, & in communeis diſtributa eſt: duobúſque modis in rebus commodis diſcernitur, & ea, quæ abſunt, non expetendo: & ab iis, quæ in poteſtate ſunt, abſtinendo. In rebus autem incommodis eſt itidem duplex. nam quæ venientibus malis obſtat, fortitudo: quæ verò ea, quæ iã adſunt, tolerat & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc vno genere amplectitur, magnitudo animi dicitur, cuius eſt liberalitas in vſu pecuniæ, ſimúlque altitudo animi in accipiendis incommodis, & maximè iniuriis, & omne quod eſt eius generis, graue, ſedatum, non turbulentum. In communione autem quæ poſita pars eſt, iuſtitia dicitur, eáque erga deos religio, erga parenteis pietas, vulgò autem bonitas, creditis in rebus fides, in moderatione animaduertendi lenitas, amicitia in beneuolentia nominatur. Atque hæ quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quaſi miniſtræ, comitéſque ſapientiæ: quarum altera, quæ ſint in diſputando vera atque falſa, quibuſque poſitis quid ſequatur, diſtinguit & iudicat: quæ virtus omnis in ratione ſcientiáque diſputandi ſita eſt: altera autem eſt oratoria. Nihil enim eſt aliud eloquentia, niſi copioſè loquens ſapientia: quæ ex eodem hauſta genere, quo illa, quæ in diſputando, vberior eſt atque latior, & ad motus animorum, vulgíque ſenſus accommodatior. Cuſtos verò virtutum omnium, dedecus fugiens, laudémque maximè conſequens, verecundia eſt. Atque hi ſunt quidem ferè quaſi quidam habitus animi ſic affe-

cti & conſtituti, vt ſint ſinguli inter ſe proprio virtutis genere diſtincti, à quibus vt quæque res geſta eſt, ita ſit honeſta neceſſe eſt, ſumméque laudabilis. Sunt autem alij quidam animi habitus ad virtutem quaſi præculti & præparati rectis ſtudiis & artibus, vt in ſuis rebus, ſtudia litterarum, vt numerorum, vt ſonorum, vt menſuræ, vt ſiderum, vt equorum, vt venandi, vt armorum: in communibus propenſiora ſtudia in aliquo genere virtutis præcipuè colendo, aut diuinis rebus deſeruiendo, aut parentibus, amicis, hoſpitibus præcipuè atque inſigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum: Vitiorum autem ſunt genera contraria. Cernenda autem ſunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quæ virtutem videntur imitari. Nam & prudentiam malitia, & temperantiã immanitas in voluptatibus aſpernandis, & magnitudinem animi ſuperbia in animis extollendis, & veræ gloriæ, laudíſque ſtudium deſpicientia in contemnendis honoribus, & liberalitatem effuſio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & iuſtitiam acerbitas, & religionem ſuperſtitio, & lenitatem mollitia animi, & verecundiã timiditas, & illã diſputandi prudentiam concertatio, captatióque verborum, & hanc oratoriam vim inanis quædam profluentia loquendi. Studiis autem bonis ſimilia videntur ea, quæ ſunt in eodem genere nimia. Quãobrem omnis vis laudandi vituperandíque ex his ſumetur virtutum, vitiorumque partibus: ſed in toto quaſi contextu orationis hæc erũt illuſtranda maximè, quemadmodum quiſque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum inſtitutus, moratuſque fuerit, & ſiquid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximéque ſi id diuinitus accidiſſe potuerit videri: tum quæ quiſque ſenſerit, dixerit, geſſerit, ad ea quæ propoſita ſunt, virtutum genera, accommodabuntur, ex illíſque iiſdem inueniendi locis cauſæ rerum, & euentus, & conſequentia requirẽtur. Neque verò mors eorum, quorum vita laudabitur, ſilentio præteriri debebit, ſi modò quid erit animaduertendum aut in ipſo genere mortis, aut in iis rebus, quæ poſt mortem erunt conſecutæ.

C. F. Accepi iſta, didicíque breuiter, non ſolùm quemadmodum laudarem alterum, ſed etiã quemadmodum eniterer vt poſſem ipſe iure laudari. Videamus igitur deinceps, in ſententia dicenda, quã viam & quæ præcepta teneamus. C. P. Eſt igitur in deliberando finis vtilitas, ad quem omnia ita referuntur in conſilio dando, ſententiáque dicenda, vt illa prima ſint ſuaſori aut diſſuaſori videnda, quid aut poſſit fieri, aut non poſſit: & quid aut neceſſe ſit, aut non neceſſe. Nam & ſiquid effici non poteſt, deliberatio tollitur, quamuis vtile ſit: & ſiquid neceſſe eſt (neceſſe autem id eſt, ſine quo ſalui, liberiue eſſe non poſſumus) id eſt reliquis & honeſtatibus in ciuili ratione, & commodis anteponendum. Cùm autem quæritur quid fieri poſſit, videndum etiam eſt quàm facilè poſſit. Nam quæ perdifficilia ſunt, proinde habenda ſæpe ſunt, ac ſi effici non poſſint. Et cùm de neceſſitate attendemus, etſi aliquid non neceſſarium videbitur, videndum tamen erit quàm ſit magnum. Quod enim permagnum eſt, pro neceſſario ſæpe habetur. Itaque cùm conſtet hoc genus cauſarum ex ſuaſione & diſſuaſione, ſuaſori proponitur ſimplex ratio: ſi & vtile eſt, & fieri poteſt, fiat: diſſuaſori duplex: vna, ſi non vtile eſt, ne fiat: altera, ſi fieri non poteſt, nec ſuſcipiatur. Sic ſuaſori vtrunque docendum eſt, diſſuaſori alterum infirmare ſat eſt. Quare quoniam in his verſatur omne conſilium duobus, de vtilitate antè dicamus, quæ in diſcernendis bonis, malíſque verſatur. Bonorum autem partim neceſſaria ſunt: vt vita, pudicitia, libertas, liberi, coniuges, germani, parentes: partim non neceſſaria: quorum alia ſunt per ſe expetenda, vt ea, quæ ſita ſunt in officiis atq; virtutibus: alia quòd aliquid commodi efficiũt, vt opes & copiæ. Eorum autem, quæ propter ſe expetuntur, partim honeſtate ipſa, partim commoditate etiã aliqua expetuntur. Honeſtate ipſa, ea quæ proficiſcuntur ab iis virtutibus, de quibus paullo antè eſt dictum, quæ ſunt laudabilia ipſa per ſe: Cõmoditate autem etiã aliqua, quæ ſunt in corporis aut in fortunæ bonis expetenda: quorum alia ſunt quodammodo cum honeſtate coniuncta, vt honos, vt gloria: alia diuerſa, vt vires, forma, valetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ. Eſt etiam quædam quaſi materies ſubiecta ſuaſori honeſtas: quæ maximè ſpe-

ctatur

ctatur in amicitiis: amicitiæ autem caritate & amore cernuntur. Nam cùm deorum,tum parentum patriæq́ue cultus,eorumq́ue hominum, qui aut ſapientia aut opibus excellũt, ad caritatem referri ſolet. Coniuges autem,& liberi,& fratres,& alij quos vſus familiaritáſque coniunxit, quanquam etiam caritate ipſa, tamen amore maximè continentur. In his igitur rebus cùm bona ſint,facile eſt intellectu, quæ ſint contraria. Quòd ſi ſemper optima quæque tenere poſſemus, haud ſanè,quoniam quidem ea perſpicua ſunt,conſilio multum egeremus. Sed quia temporibus,quæ vim habent maximam,perſæpe éuenit, vt vtilitas cum honeſtate certet, earumq́ue rerum contentio plerunque deliberationes efficit,ne aut opportuna propter dignitatem,aut honeſta propter vtilitatem relinquãtur, ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad veritatem ſolùm,ſed etiam ad opiniones eorum,qui audiunt, accommodanda eſt oratio, hoc primùm intelligamus,hominum duo eſſe genera: alterum indoctum & agreſte, quod anteferat ſemper vtilitatem honeſtati: alterum humanum,atque expolitum,quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus,honor, gloria, fides,iuſtitia,omníſque virtus: illi autem alteri quæſtus,emolumentum,fructúſque proponitur,atque etiam voluptas, quæ maximè eſt inimica virtuti,boníque naturam fallaciter imitando adulterat: quam immaniſsimus quiſque acerrimè ſequitur, neque ſolùm honeſtis rebus, ſed etiã neceſſariis anteponit.In ſuadendo,cùm ei generi hominum conſilium des, ſæpe ſanè laudanda eſt,& illud videndum, quanto magis homines mala fugiant, quàm ſequantur bona. Nam neque honeſtã tam expetunt, quàm deuitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis vllnm decus tam vnquam expetat, quàm ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor grauis eſt. Omnino genus hominum ad honeſtatem eſt natum, ſed malo cultu, prauíſque opinionibus corruptum. Quare in cohortando,atque ſuadendo propoſitum quidem nobis erit illud, vt doceamus qua via bona conſequi,maláque vitare poſsimus. Sed apud homines bene inſtitutos, plurimùm de laude & de honeſtate dicemus, maximéque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum vtilitate tuenda augendáque verſantur. Sin apud indoctos imperitóſque dicemus, fructus, emolumenta, voluptates, vitationéſque dolorum proferantur: addantur etiam contumeliæ atque ignominiæ. Nemo enim eſt tam agreſtis,quem non,ſi minus ipſa honeſtas, at contumelia tamen & dedecus magnopere moueat. Quare quod ad vtilitatem ſpectat, ex iis,quæ dicta ſunt,reperietur.Ecquid autem poſsit effici, nécne poſsit, in quo etiam quàm facilè poſsit, quámque expediat, quæri ſolet, maximè ex cauſis iis,quæ quamque rem efficiant, eſt videndum. Cauſarum autem genera ſunt plura. Nam ſunt aliæ,quæ ipſæ conficiunt, aliæ, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ ſuperiores conficientes vocentur: hæ reliquæ ponantur in eo genere, vt ſine his confici non poſsit. Conficiens autem cauſa, alia eſt abſoluta, & perfecta per ſe: alia aliquid adiuuans, & efficiendi ſocia quædam. cuius generis vis varia eſt, & ſæpe aut maior,aut minor: vt & illa,quæ maximam vim habet, ſola ſæpe cauſa dicatur. Sunt autem aliæ cauſæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum conficientes vocantur. Cùm autem quæritur quid ſit optimum factu, aut vtilitas, aut ſpes efficiendi ad aſſentiendum impellit animos. Et quoniam de vtilitate iam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto in genere, quibuſcum, & contra quos, & quo tempore, & quo loco, & quibus facultatibus, armorum, pecuniæ, ſociorum, earúmue rerum, quæ ad quanque rem efficiendam pertinent, poſsimus vti, requirendum eſt. Neque ſolùm ea ſunt, quæ nobis ſuppetunt, ſed etiam illa,quæ aduerſantur, videnda. Et ſi ex contentione procliuiora erunt noſtra, non ſolùm effici poſſe quæ ſuademus,erit perſuadendum, ſed curandum etiam vt illa facilia, procliuia, iucunda videantur. Diſſuadentibus autem, aut vtilitas labefactanda eſt, aut efficiendi difficultates efferendæ, neque aliis ex præceptis, ſed iiſdem ex ſuaſionis locis. Vterque verò ad augendum habeat exemplorum aut recẽtium,quo notiora ſint, aut veterum,quo plus auctoritatis habeant,

copiam. Maximéque ſit in hoc genere meditatus, vt poſsit vel vtilia ac neceſſaria ſæpe honeſtis, vel hæc illis anteferre. Ad commouendos autem animos maximè proficient, ſi incitandi erunt, huiuſmodi ſententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium ſatiandum, aut ad vlciſcendas iniurias pertinebunt. Sin autem reprimendi, de incerto ſtatu fortunæ, dubiíſque euentis rerum futurarum, & retinendis ſuis fortunis, ſi erunt ſecundæ: ſin autem aduerſæ, de periculo erunt commonendi. Atque hi quidem ſunt perorationis loci. Principia autem in ſententiis dicendis breuia eſſe debebunt. nō enim ſupplex vt ad iudicem venit orator, ſed hortator atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus ſit, debet, hortaríque ad ſe breuiter dicentem audiendum. Tota autem oratio ſimplex & grauis, & ſententiis debet ornatior eſſe, quàm verbis. C. F. Cognoui iam laudationis & ſuaſionis locos: nunc quæ iudiciis accommodata ſint, exſpecto, ídque nobis genus reſtare vnum puto. C.P. Rectè intelligis. atque eius quidem generis finis eſt æquitas: quæ non ſimpliciter ſpectatur, ſed ex comparatione nonnunquam: vt cùm de veriſsimo accuſatore diſceptatur, aut cùm hereditatis ſine lege, aut ſine teſtamento petitur poſſeſsio: in quibus cauſis, quid æquius, æquiſsimúmue ſit, quæritur: quas ad cauſas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, æquitatis locis. Atque etiam ante iudicium de conſtituendo ipſo iudicio ſolet eſſe contentio, cùm aut ſitne actio illi qui agit, aut iámne ſit, aut num iam eſſe deſierit, aut illáne lege, híſne verbis ſit actio, quæritur: quæ etiamſi antè quàm res in iudicium venit, aut concertata, aut diiudicata, aut confecta ſunt: tamen in ipſis iudiciis permagnum ſæpe habent pondus, cùm ita dicitur, Plus petiſti, ſerò petiſti, non fuit tua petitio, non à me petere debuiſti, non hac lege, non his verbis, non hoc iudicio. Quarum cauſarum genus eſt poſitū in iure ciuili, quod eſt in priuatarum ac publicarum rerum lege, aut more poſitum: cuius ſcientia neglecta ab oratoribus pleriſque, nobis ad dicendum neceſſaria videtur. Quare de conſtituendis actionibus, accipiendis ſubeundíſque iudiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quòd ea ferè generis eius ſunt, vt quanquam in ipſum iudicium ſæpe delabantur, tamen ante iudicium tractanda videantur: paullulum ea ſeparo à iudiciis, tempore magis agendi, quàm diſsimilitudine generis. Nam omnia, quæ de iure ciuili, aut de æquo & bono diſceptantur, cadunt in eam formam, in qua quale quid ſit, ambigitur, de qua dicturi ſumus, quæ in æquitate & iure maximè conſiſtit. In omnibus igitur cauſis tres ſunt gradus: ex quibus vnus aliquis capiendus eſt, ſi plureis non queas, ad reſiſtendum. Nam aut ita conſiſtendum eſt, vt quod obiicitur, factum neges: aut illud quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id eſſe quod aduerſarius criminetur: aut ſi neq; de facto, neq; de facti appellatione ambigi poteſt, id quod arguare, neges tale eſſe, quale ille dicat: & rectum eſſe quod feceris, cōcedendúmue defendas. Ita primus ille ſtatus, & quaſi conflictio cū aduerſario, coniectura quadam: ſecundus autē definitione, atq; deſcriptione, aut informatione verbi: tertius æqui, & veri, & recti, & humani ad ignoſcendum diſputatione tractādus eſt. Et quoniā ſemper is qui defendit, non ſolùm reſiſtat oportet aliquo ſtatu, aut inficiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda, ſed etiam rationem ſubiiciat recuſationis ſuæ: primus ille ſtatus rationem habet iniqui criminis, ipſam negationem, inficiationémque facti: ſecundus, quòd non ſit in re, quod ab aduerſario ponatur in verbo: tertius, quòd id rectè factum eſſe defendat, quod ſine vlla nominis controuerſia factum fateatur. Deinde vnicuique rationi opponendum eſt ab accuſatore id, quod ſi non eſſet in accuſatione, cauſa omnino eſſe non poſſet. Itaque ea, quæ ſic referuntur, continentia cauſarum vocentur: quanquam non ea magis, quæ contra rationem defenſionis afferuntur, quàm ipſæ defenſionis rationes continent cauſas. Sed diſtinguendi gratia rationem appellamus eam, quæ affertur à reo ad recuſandum depellendi criminis cauſa: quæ niſi eſſet, quid defenderet non haberet. Firmamentum autem, quod contrà ad labefactandam rationem refertur, ſine quo accuſatio ſtare non poteſt. Ex rationis autem & ex firmamenti conflictione &

quaſi

quaſi concurſu quæſtio exoritur quædam,quam diſceptationem voco:in quá quid deueniat ih iudicium , & de quó diſceptetur, quæri ſolet. Nam prima aduerſariorum contentio diffuſam habet quæſtionem: vt in coniectura, ceperítne pecunias Decius. In definitione, minuerítne maieſtatem Norbanus: In æquitate, iuréne occiderit Opimius Gracchum . Hæc quæ primam contentionem habent ex arguendo & reſiſtendo,lata, vt dixi, & diffuſa ſunt. Rationum & firmamentorũ contentio adducit in anguſtum diſceptationem . ea in coniectura nulla eſt . nemo enim eius,quod negat factum , rationem aut poteſt aut debet aut ſolet reddere. Itaque in his cauſis eadem & prima quæſtio, & diſceptatio eſt extrema.In illis autem vbi ita dicitur,non minuit maieſtatem,quòd egit de Cepione turbulentius : populi enim Ro. dolor iuſtus vim tum illam excitauit, non tribuni actio. maieſtas autem , quoniam eſt magnitudo quædam populi Ro . in eius poteſtate ac iure retinendo, aucta eſt potius quàm deminuta . & vbi ita refertur , Maieſtas eſt in imperij , atque in nominis populi Rom. dignitate, quam minuit is,qui per vim multitudinis rem ad ſeditionem vocauit: exiſtit illa diſceptatio , minuerítne maieſtatem , qui voluntate populi Rom. rem gratam & æquam per vim egerit. In his autem cauſis , vbi aliquid rectè factum , aut concedendum eſſe factum defenditur, cùm eſt facti ſubiecta ratio , ſicut ab Opimio, Iure feci, ſalutis omnium & conſeruandæ reip. cauſa: relatumque eſt ab Decio , Ne ſceleratiſsimum quidem ciuem ſine iudicio iure vllo necare potuiſti: oritur illa diſceptatio , potuerítne rectè ſalutis reip. cauſa ciuem euerſorem ciuitatis indemnatum necare . Ita diſceptationes eæ,quæ in iis controuerſiis oriuntur, quæ ſunt certis perſonis & temporibus notatæ, fiunt rurſus infinitæ: detractiſque temporibus & perſonis rurſum ad conſultationis formam rationémque reuocantur. Sed in grauiſsimis firmamentis etiam illa ponenda ſunt,ſiqua ex ſcripto legis,aut teſtamenti, aut verborum ipſius iudicij,aut alicuius ſtipulationis,aut cautionis opponi poſſunt defenſioni contraria. Atque hoc quidem genus in eas cauſas non incurrit,quæ coniectura continentur.Quod enim factum negatur , id argui non poteſt ſcripto. ne in definitionem quidem venit genus ſcripti ipſius . Nam etiam ſi verbum aliquod de ſcripto definiendum eſt , quam vim habeat , vt cùm ex teſtamentis quid ſit penus , aut cùm ex lege prædij quæritur quæ ſint ruta cæſa : non ſcripti genus , ſed verbi interpretatio controuerſiam parit . Cùm autem plura ſignificẽtur ſcripto propter verbi aut verborum ambiguitatem,vt liceat ei qui contrà dicat , eò trahere ſignificationem ſcripti , quò ei expediat , aut velit : aut etiam ſi ambiguè ſcriptum non ſit, vel à verbis voluntatem & ſententiam ſcriptoris abducere , vel alio ſe eadẽ de re contrariè ſcripto defendere : tum diſcepatio ex ſcripti contentione exiſtit:vt in ambiguis diſceptetur quid maximè ſignificetur:in ſcripti ſententiæque contentione, vtrum potius ſequatur iudex : in contrariis ſcriptis, vtrum magis ſit comprobandum. Diſceptatio autem cùm eſt conſtituta, propoſita eſſe debet oratori, quò omnes argumentationes repetitę ex inueniendi locis coniiciãtur.Quod quanquam ſatis eſt ei,qui videt quid in quoque loco lateat , quíque illos locos tanquam theſauros aliquos argumentorum notatos habet : tamen ea quæ ſunt certarum cauſarum propria,tangemus. In coniectura igitur cùm eſt in inficiando reus , accuſatori hæc duo prima ſunt . Sed accuſatorem pro omni actore & petitore appello. Poſſunt enim etiã ſine accuſatore in cauſis hæc eadem controuerſiarum genera verſari . Sed hæc duo ſunt ei prima , cauſa & euentus . Cauſam appello rationem efficiendi : euentum , id quod eſt effectum . Atque ipſa quidem partitio cauſarum paullo antè in ſuaſionis locis diſtributa eſt . Quæ enim in conſilio capiendo futuri temporis præcipiebantur , quamobrem aut vtilitatem viderentur habitura,aut efficiendi facultatẽ: eadẽ,qui de facto argumentabitur, colligere debebit , quamobrem & vtilia illi quem arguet , fuiſſe, & ab eo effici potuiſſe demonſtret. Vtilitatis coniectura mouetur , ſi illud quod arguitur , aut ſpe bonorum , aut malorum metu feciſſe dicitur:quod eo fit acrius,quo illa in vtroque genere maiora ponuntur.Spectantur etiam ad cauſam facti , motus animorum , ſi ira recens , ſi odium vetus , ſi vlci-

ſcendi ſtudium, ſi iniuriæ dolor, ſi honoris, ſi gloriæ, ſi imperij, ſi pecuniæ cupiditas, ſi periculi timor, ſi æs alienum, ſi anguſtiæ rei familiaris, ſi audax, ſi leuis, ſi crudelis, ſi impotens, ſi incautus, ſi inſipiens, ſi amans, ſi commota mente, ſi vinolentus, ſi cum ſpe efficiendi, ſi cum opinione celandi, aut, ſi patefactum eſſet, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi: aut ſi iudicij pœna leuior, quàm facti præmium: aut ſi facinoris voluptas maior, quàm damnationis dolor. His ferè rebus facti ſuſpicio confirmatur, cùm & voluntatis in reo cauſæ reperiuntur, & facultas. In voluntate autem vtilitas ex adeptione alicuius commodi, vitationéque alicuius incómodi quæritur, vt aut ſpes, aut metus impuliſſe videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quàm ratio vtilitatis impellit. Quamobrem ſint hæc dicta de cauſis. C. F. Teneo, & quæro, qui ſint illi euentus, quos ex cauſis effici dixiſti. C.P. Conſequentia quædam ſigna præteriti, & quaſi impreſſa facti veſtigia: quæ quidem vel maximè ſuſpicionem mouet, & quaſi tacita ſunt criminum teſtimonia: atq; hoc quidem grauiora, quòd cauſæ communiter videntur inſimulare & arguere omneis poſſe, quorum modò interfuerit aliquid: hæc propriè attingunt eos ipſos, qui arguuntur: vt telum, vt veſtigium, vt cruor, vt deprehenſum aliquid, quod ablatum ereptúmue videatur, vt reſponſum inconſtanter, vt hæſitatum, vt titubatum, vt cum aliquo viſus, ex quo ſuſpicio oriatur: vt eo ipſo in loco viſus, in quo loco facinus factum fuerit: vt pallor, vt tremor, vt ſcriptum, aut obſignatum, aut depoſitum quippiam. Hæc enim & talia ſunt, quæ aut in re ipſa, aut etiam antè quàm factum eſt, aut poſtea ſuſpicioſum crimen efficiant. Quę ſi non erunt, tamen cauſis ipſis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adiuncta illa diſputatione communi, non fuiſſe illum tá amentem, vt indicia facti aut effugere, aut occultare nő poſſet, vt ita apertus eſſet, vt locum crimini relinqueret. Communis ille contrà locus, audaciam temeritati, non prudentiæ eſſe coniunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non eſſe exſpectandum dum fateatur: argumentis peccata conuinci: & hîc etiam exempla ponẽtur. Atque hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam teſtium facultas: primum genus erit ipſum laudandum, dicendúq;, ne argumentis teneretur reus, ipſum ſua cautione feciſſe: teſteis effugere non potuiſſe. Deinde ſinguli laudabuntur. Quæ autem eſſent laudabilia, dictum eſt. Deinde dicendum etiam argumento firmo, quia tamen ſæpe falſum eſt, poſſe rectè non credi: viro bono & firmo, ſine vitio iudicis non poſſe non credi. Atque etiam ſi obſcuri teſtes erunt, aut tenues, dicendum erit non eſſe ex fortuna fidem ponderandam: aut eos eſſe cuiuſque locupletiſsimos teſteis, qui id de quo agatur, facillimè ſcire poſsint. Sin quæſtiones habitæ, aut poſtulatio vt habeantur, cauſam adiuuabunt, confirmandum primùm genus quæſtionum erit, dicendum de vi doloris, de opinione maiorum, qui eam rem totam niſi probaſſent, certè repudiaſſent: De inſtitutis Athenienſium, Rhodiorúmque doctiſſimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbiſsimum eſt) liberi ciuéſque torquentur: De noſtrorum etiam prudentiſsimorum hominum inſtitutis, qui cùm de ſeruis in dominos quæri noluiſſent, de inceſtu tamen, & coniuratione quæ facta me conſule eſt, quærendum putauerunt. irridenda etiam diſputatio eſt, qua ſolent vti ad infirmandas quæſtiones, & meditata, pueriliſque dicenda: Tum facienda fides, diligenter eſſe & ſine cupiditate quæſitum: dictáque quæſtionis, argumentis & coniectura ponderanda. Atque hæc accuſationis ferè membra ſunt. Defenſionis autem, primùm infirmatio cauſarum, aut non fuiſſe, aut non tantas, aut non ſibi ſoli, aut ſe commodius potuiſſe idem conſequi, aut non his eſſe moribus, non ea vita: aut nullos animi motus, aut non tam impotenteis fuiſſe. Facultatum autem infirmatione vtetur, ſi aut vireis, aut animum, aut copias, aut opes afuiſſe demonſtrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non ſe tam ineptum, vt id ſuſciperet, quod occultare non poſſet: neque tam amentem, vt pœnas ac iudicia contemneret. Conſequentia autem diluet, exponendo non eſſe illa certa indicia facti, quæ etiam nullo

admiſſo

admiſſo conſequi poſſent: conſiſtéque in ſingulis: & ea aut eorum, quæ ipſe facta eſſe dicet, propria eſſe defendet potius, quàm criminis: aut ſi ſibi cum accuſatore communia eſſent, pro periculo potius, quàm contra ſalutem valere debere: teſtiúmque & quæſtionum genus vniuerſum, & quod poterit in ſingulis, ex reprehenſionis locis, de quibus antè dictum eſt, refellet. Harum cauſarum principia ſuſpicioſa ad acerbitatem ab accuſatore ponentur, denunciabitúrque inſidiarum commune periculum, excitabuntúrque animi vt attendant. A' reo autem querela conflati criminis, collectarumque ſuſpicionum, & accuſatoris inſidiæ, & item commune periculum proferetur, animíque ad miſericordiam allicientur, & modicè beneuolentia iudicum colligetur. Narratio autem accuſatoris erit quaſi membratim geſti negotij ſuſpicioſa explicatio, ſparſis omnibus argumentis, obſcuratis defenſionibus. Defenſori aut præteritis, aut obſcuratis ſuſpicionum argumentis, rerum ipſarum euentus erunt caſuſque narrandi. In confirmandis autem noſtris argumentationibus, infirmandíſque contrariis, ſæpe erunt accuſatori motus animorum incitandi: reo mitigandi. Atque hæc quidem vtrique maximè in peroratione facienda: alteri frequentatione argumentorum, & coaceruatione vniuerſa: alteri, ſi planè cauſam redarguendo explicarit, enumeratione, vt quidque diluerit, & miſeratione ad extremum. C.F. Scire mihi iam videor quemadmodum coniectura tractanda ſit. Nunc de definitione audiamus. C.P. Communia dátur in iſto genere accuſatori defenſoríque præcepta. Vter enim definiendo deſcribendóq; verbo magis ad ſenſum iudicis, opinionémque penetrarit: & vter ad communem verbi vim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ij, qui audient, magis & propius acceſſerit, is vincat neceſſe eſt. Non enim argumentando hoc genus tractatur, ſed tanquam explicando excutiendoque verbo: vt ſi in reo pecunia abſoluto, rurſuſque reuocato, præuaricationem accuſator eſſe definiat, omnem iudicij corruptelam ab reo: defenſor autem non omnem, ſed tantummodo accuſatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima verborum, in qua etiam ſi propius accedat ad conſuetudinem, mentémque ſermonis defenſoris definitio, tamen accuſator ſententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos *qui leges ſcripſerunt, ratum habere iudicium, ſi totum corruptum ſit: ſi vnus accuſator corruptus ſit, reſcindere. nititur æquitate, & vtilitate: quaſi ſcribenda lex ſic eſſet, *QVI IVDICIA ACCVSATORÉMVE CORRVPERIT. *quæcunque tamen com plecteretur iudiciis corruptis, ea verbo vno præuaricationis comprehendiſſe dicit. Defenſor autem teſtatur conſuetudinem ſermonis, verbíque vim ex contrario reperiet quaſi ex vero accuſatore, cui contrarium eſt nomen præuaricatoris: ex cóſequentibus, quòd ea littera de accuſatore ſoleat dari iudici: ex nomine ipſo, quod ſignificat eum, qui in con trariis cauſis, quaſi variè eſſe poſitus videatur. Sed huic tamen ipſi confugiendum eſt ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum auctoritatem, ad finem aliquem periculi: communeq; ſit hoc præceptũ, vt cùm vterq; definierit quammaximè potuerit accommodatè ad communem ſenſum, vimque verbi: tum ſimilibus, exemplíſque eorum, qui ita locuti ſunt, ſuam definitionem, ſententiámque confirmet. Atque accuſatori ſit in hoc genere cauſarum locus ille communis, minimè eſſe concedendum, vt is, qui de re confiteatur, verbi ſe interpretatione defendat. Defenſor autem, & ea, quam propoſui, æquitate nitatur, & ea cùm ſecum faciat, non re, ſed deprauatione verbi ſe vrgeri queratur. Quo in genere percenſere poterit pleroſque inueniendi locos. Nam & ſimilibus vtetur, & contrariis, & conſequentibus, quanquam vterque, tamen reus, niſi planè erit abſurda cauſa, frequentius. Amplificandi autem cauſa, quæ aut cùm degredientur à cauſa, dici ſolent, aut cùm perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad miſericordiam, vel omnino ad animos iudicum mouendos, ex iis, quæ ſunt antè poſita, ſumentur, ſi modò rerum magnitudo, hominúmue aut inuidia, aut dignitas poſtulabit. C. F. Habeo iſta. nunc ea, quæ, cùm quale ſit quippiam diſceptatur, quæri ex vtraque parte deceat, velim audire. C.P. Confitentur in iſto genere qui arguuntur, ſe id feciſſe ipſum, in quo reprehenduntur.

Sed quoniam iure ſe feciſſe dicunt, iuris eſt omnis ratio nobis explicanda, quod diuiditur in duas parteis primas, naturam atque legem: & vtriuſque generis vis in diuinũ & humanum ius eſt diſtributa: quorum æquitatis eſt vnum, alterum religionis. AEquitatis autem vis eſt duplex: cuius altera directi, & veri, & iuſti, & (vt dicitur) æqui & boni ratione defenditur: altera ad viciſsitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio, gratia: in iniuria, vltio nominatur: atque hæc communia ſunt naturæ atq; legis: ſed propria legis, & ea quæ ſcripta ſunt, & ea quę ſine litteris aut gentiũ iure, aut maiorũ more retinentur. Scriptorum autem, priuatum aliud eſt, publicũ aliud. Publicum, lex, ſenatuſconſultũ, fœdus: Priuatum, tabulæ, pactum conuentũ, ſtipulatio. Quæ autem ſcripta non ſunt, ea aut conſuetudine, aut conuentis hominum, & quaſi conſenſu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, vt noſtros mores legéſque tueamur, quodammodo naturali iure præſcriptum eſt. & quoniam breuiter aperti fontes ſunt quaſi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc cauſarum genus eſſe debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more maiorum, de propulſanda iniuria, de vlciſcenda, de omni parte iuris. Si imprudenter, aut neceſsitate, aut caſu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui ſua ſponte & voluntate feciſſent, ad eius facti deprecationem ignoſcendi petenda venia eſt, quæ ſumetur ex pleriſque locis æquitatis. Expoſitum eſt, vt potui breuiſsimè, de omni controuerſiarum genere, niſi præterea tu quid requiris. C.F. Illud equidem, quod iam vnum reſtare video, quale ſit cùm diſceptatio verſatur in ſcriptis. C.P. Rectè intelligis. eo enim expoſito, munus promiſsi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus aduerſariis præcepta communia. Vterque enim eam ſignificationem, qua nitetur ipſe, dignam ſcriptoris prudentia eſſe defendet. Vterque id quod aduerſarius ex ambiguè ſcripto intelligendum eſſe dicet, aut abſurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe eſſe defendet, aut etiam diſcrepare à ceteris ſcriptis, vel aliorum, vel maximè, ſi poterit, eiuſdem: quámque defendet ipſe, eam rem & ſententiam quemuis prudentem & iuſtum hominem, ſi integrum daretur, ſcripturum fuiſſe, ſed planius: eámque ſententiam, quam ſignificari poſſe dicet, nihil habere aut captionis, aut vitij: contrariam autem ſi probarit, fore vt multa vitia, ſtulta, iniqua, contraria conſequantur. * Cùm autem aliud ſcriptor ſenſiſſe videtur, & aliud ſcripſiſſe: qui ſcripto nitetur, eum re expoſita, recitatione vti oportebit: deinde inſtare aduerſario, iterare, renouare, interrogare num aut ſcriptum neget, aut contrà factum inficietur. Pòſt iudicem ad vim ſcripti vocet. Hac confirmatione vſus, amplificet rem lege laudanda, audaciámque confutet eius, qui cùm palàm contrà fecerit, ídque fateatur, adſit tamen, factumq́ue defendat. Deinde infirmet defenſionem, cùm aduerſarius aliud voluiſſe, & ſenſiſſe ſcriptorem, aliud ſcripſiſſe dicat, non eſſę ferendum à quoquam potius latoris ſenſum, quàm à lege explicari. Cur ita ſcripſerit, ſi ita non ſenſerit? Cur cùm ea, quæ planè ſcripta ſint, neglexerit: quæ nunquã ſcripta ſint, proferat? Cur prudẽtiſsimos in ſcribendo viros, ſummę ſtultitię putet eſſe damnãdos? Quid impedierit ſcriptorẽ, quo minus exciperet illud, quod aduerſarius tanquã ſi exceptum eſſet, ita dicit ſe ſecutũ? Vtetur exẽplis iis, quib' idem ſcriptor: aut, ſi id non poterit, quibus alij quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio eſt, ſiqua poterit inueniri, quare non ſit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia cauſa obtemperandi, alia abrogandi: diſſentire aduerſarij vocem, atque legis. Deinde amplificandi cauſa, de conſeruandis legibus, de periculo rerum publicarum atque priuatarum, cùm aliis locis, tum in perorando maximè grauiter erit, vehementérque dicendum. Ille autem, qui ſe ſententia legis voluntatéque defendet, in conſilio atque in mente ſcriptoris, non in verbis ac litteris vim legis poſitam eſſe defendet: quódque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diuerticula peccatis darentur, atque vt ex facto cuiuſque iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit vtendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, ſi verbis legum, ac non ſententiis pareatur. Deinde genus eiuſmodi calliditatis & calumniæ retrahetur in odium iudicis, cum quadam in-

uidio-

uidioſa querela. Et ſi incidet imprudentiæ cauſa,quæ non addelictum,ſed ad caſum neceſsitatémue pertineat, quod genus paullo antè attigimus, erit iiſdem æquitatis ſententiis contra acerbitates verborum deprecandum. Sin ſcripta inter ſe diſſentient, tanta ſeries artis eſt,& ſic inter ſe ſunt pleraque connexa & apta,vt quæ paullo antè præcepta dedimus ambigui,quæq; proximè ſententiæ & ſcripti, eadem ad hoc genus cauſæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam ſignificationem,quæ nos adiuuat, eiſdem in contrariis legibus noſtra lex defendenda eſt. Deinde eſt efficiendum vt alterius ſcripti ſententiam, alterius verba defendamus. Ita quæ modò de ſcripto ſententiáque præcepta ſunt,eadem huc omnia transferemus. EXPOSITAE ſunt tibi omnes oratoriæ partitiones,quæ quidem è media illa noſtra Academia fluxerunt,neque ſine ea aut inueniri,aut intelligi, aut tractari poſſunt.Nam & partiri ipſum,& definire,& ambigui partitiones diuidere,& argumentorum locos noſſe,& argumẽtationem ipſam concludere,& videre quæ ſumenda in argumentando ſint,quídq; ex iis quæ ſumta ſunt,efficiatur, & vera à falſis, veriſimilia ab incredibilibus diiudicare & diſtinguere,& aut malè ſumta, aut malè cnncluſa reprehendere, & eadem vel anguſtè diſſerere, vt dialectici qui appellantur, vel vt oratorem decet, latè exprimere: illius exercitationis, & ſubtiliter diſputandi,& copioſè dicendi artis eſt. De bonis verò rebus & malis, æquis iniquis,vtilibus inutilibus, honeſtis turpibus, quam poteſt habere orator ſine illis maximarum rerum artibus facultatem aut copiam? Quare hæc tibi ſint, mi Cicero, quæ expoſui,quaſi indicia fontium illorum: ad quos ſi nobis eiſdem ducibus, aliíſue perueneris, tum & hæc ipſa melius,& multo maiora alia cognoſces. C. F. Ego verò,ac magno quidem ſtudio,mi pater,multíſque ex tuis pręclariſsimis muneribus nullum maius exſpecto.

M. TVLLII CICERONIS DE OPTIMO GENERE Oratorum.

ORATORVM genera eſſe dicuntur tanquam poëtarum. id ſecus eſt. nam alterum eſt ſimplex, alterum multiplex. Poëmatis enim tragici, comici,epici, melici etiam,ac dithyrambici, quod minus eſt tractatum à Latinis, ſuum quoduis eſt diuerſum à reliquis. Itaq; & in tragœdia comicum vitioſum eſt, & in comœdia turpe tragicum. Et in ceteris ſuus eſt cuiuſque certus ſonus,& quædam intelligentibus nota vox. Oratorum autem ſiquis ita numerat plura genera, vt alios grandeis, aut graueis, aut copioſos: alios tenueis, aut ſubtileis, aut breueis: alios eis interiectos, & tanquam medios putet: de hominibus dicet aliquid,de re parum. In re enim quod optimum ſit, quæritur: in homine dicitur quod eſt. Itaque licet dicere & Ennium ſummum epicum poëtam, ſicui ita videtur, & Pacuuium tragicum, & Cæcilium fortaſſe comicum. Oratorem genere non diuido. perfectum enim quæro. Vnum eſt autem genus perfecti, à quo qui abſunt, non genere differunt,vt ab Accio Terentius, ſed in eodem non ſunt pares. Optimus eſt enim orator, qui dicendo animos audientium & docet & delectat & permouet. Docere debitum eſt, delectare honorarium, permouere neceſſarium. hæc vt alius melius, quàm alius,concedendum

eſt: verùm id fit non genere,ſed gradu. Optimum quidem vnum eſt:& proximum,quod ei ſimillimum. ex quo perſpicuum eſt, quod optimo diſsimillimum ſit, id eſſe deterrimum. Nam quoniam eloquentia conſtat ex verbis, & ſententiis,perficiendum eſt vt purè, & emendatè loquentes, quod eſt Latinè, verborum præterea & propriorum,& tranſlatorum elegantiam perſequamur: In propriis ,vt aptiſsima eligamus: in tranſlatis, vt ſimilitudinem ſecuti verecundè vtamur alienis.Sententiarum autem totidem genera ſunt, quot diximus eſſe gradus oratorum . Sunt enim docendi, acutæ: delectandi, quaſi argutæ: commouendi, graues. Sed & verborum eſt ſtructura quędam duas res efficiens,numerum,& lęuitatem : & ſententiæ ſuam compoſitionem habent , & ad probandam rem accommodatum ordinem.ſed earum omnium rerum,vt ædificiorum,memoria eſt quaſi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo erunt ſumma,erit orator perfectiſſimus: in quo media,mediocris: in quo minima,deterrimus. Et appellabuntur omnes oratores , vt pictores appellantur etiam mali : nec generibus inter ſeſe , ſed facultatibus different . Itaque nemo eſt orator , qui ſe Demoſthenis ſimilem eſſe nolit : at Menander Homeri noluit. Genus enim erat aliud: id non eſt in oratoribus: aut etiam ſi eſt,vt alius grauitatem ſequens , ſubtilitatem fugiat , contrà , alius acutiorem ſe , quàm ornatiorem eſſe velit:etiam ſi eſt in genere tolerabili,certè non eſt in optimo.ſiquidem quod omneis laudes habet,id eſt optimum. Hæc dixi breuius equidẽ, quàm res petebat:ſed ad id,quod agimus,non fuit dicendum pluribus. Vnum enim cùm ſit genus,id quale ſit quærimus, Eſt autem tale,quale floruit Athenis: ex quo Atticorum oratorum ipſa vis ignota eſt,nota gloria . Nam alterum multi viderunt , vitioſi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia eſſe multa. Eſt enim vitioſum in ſententia, ſiquid abſurdum , aut alienum , aut non acutum, aut ſubinſulſum eſt. In verbis,ſi inquinatum, ſi abiectum, ſi non aptum,ſi durum , ſi longè petitum . hæc vitauerunt ferè omnes , qui aut Attici numerantur , aut dicunt Atticè : ſed quatenus valuerunt, ſani & ſicci duntaxat habeantur, ita,vt eis palæſtricè ſpatiari in xyſto liceat , non vt ab Olympiis coronam petant . qui cùm careant omni vitio,non ſunt contenti quaſi bona valetudine, ſed vireis,lacertos, ſanguinem quærunt, quandam etiam ſuauitatem coloris . eos imitemur , ſi poſſumus : ſin minus,illos potius, qui incorrupta ſanitate ſunt, quod eſt proprium Atticorum : quàm eos,quorum vitioſa abundantia eſt , qualeis Aſia multos tulit. Quod cùm faciemus , ſi modò idipſum aſſequemur(eſt enim permagnum) imitemur,ſi poterimus , Lyſiam, & eius quidem tenuitatem potiſsimùm . Eſt enim multis in locis grandior. ſed quia & priuatas ille pleraſque, & eas ipſas aliis , & paruarum rerum cauſulas ſcripſit , videtur eſſe ieiunior, quoniam ſe ipſe conſultò ad minutarum genera cauſarum limauerit . Quod qui ita faciet,vt,ſi cupiat vberior eſſe,non poſſit,habeatur ſanè orator, ſed de minoribus. magno autem oratori etiam illo modo ſæpe dicendum eſt in tali genere cauſarum.Ita fit vt Demoſthenes certè poſsit ſummiſsè dicere, elatè Lyſias fortaſſe non poſsit. Sed ſi eodem modo putant exercitu in foro , & in omnibus templis , quæ circum forum ſunt, collocato , dici pro Milone decuiſſe ,vt ſi de re priuata ad vnum iudicẽ diceremus,vim eloquentiæ ſua facultate , non rei natura metiuntur. Quare quoniam nonnullorum ſermo iam increbruit,partim ſeipſos Atticè dicere,partim neminem noſtrûm dicere:alteros negligamus:ſatis enim his res ipſa reſpondet,cùm aut non adhibeantur ad cauſas,aut adhibiti derideantur.nam ſi arriderentur , eſſet idipſum Atticorum . Sed qui dici à nobis Attico more nolunt, ipſi autem ſe non oratores eſſe profitentur, ſi teretes aureis habent , intelligénſque iudicium, tanquam ad picturam probandam adhibentur etiam inſcij faciendi,cum aliqua ſollertia iudicandi. ſin autem intelligentiam ponunt in audiendi faſtidio , neque eos quidquam excelſum magnificúmque delectat: dicant ſe ſubtile quiddam & politum velle,graue ornatumque contemnere: id verò deſinant dicere,qui ſubtiliter dicunt,eos ſolos Atticè dicere, id eſt quaſi ſiccè , & integrè . At ſi amplè , & ornatè , & copioſè cum eadem integritate Atticorum eſt , cui dubium eſt vtrùm orationem noſtram tolerabilem tantùm,

an etiam

an etiam admirabilem eſſe cupiamus? Non enim iam quærimus, quid ſit Atticè, ſed quid ſit optimè dicere: ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præſtantiſsimi ſunt ij qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facilè Demoſthenes, hunc ſiquis imitetur, eum & Atticè dicturum, & optimè: vt, quoniam Attici nobis propoſiti ſunt ad imitandum, bene dicere id ſit Atticè dicere. Sed cùm in eo magnus error eſſet, quale eſſet id dicendi genus, putaui mihi ſuſcipiendum laborem vtilem ſtudioſis, mihi quidem ipſi non neceſſarium. Conuerti enim ex Atticis duorum eloquentiſsimorum nobiliſsimas orationes inter ſe contrarias, Æſchinis; Demoſtheníſque: nec conuerti vt interpres, ſed vt orator, ſententiis iiſdem, & earum formis, tanquam figuris, verbis ad noſtram conſuetudinem aptis: in quibus non verbum verbo neceſſe habui reddere, ſed genus omnium verborum, vímque ſeruaui. non enim ea me annumerare lectori putaui oportere, ſed tanquam appéndere. Hic labor meus hoc aſſequetur, vt noſtri homines quid ab illis exigant, qui ſe eſſe Atticos volunt, & ad quam eos quaſi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides. eius enim quidam eloquentiam admirantur: id quidem rectè: ſed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud eſt enim explicare res geſtas narrando, aliud argumentando criminari, criménue diſſoluere: aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulchrè. num melius quàm Plato? neceſſe tamen eſt oratori, quem quærimus, controuerſias explicare forenſeis dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum. Quare ſiquis erit, qui Thucydidío genere cauſas in foro dicturum ſe eſſe profiteatur, is abhorreat etiam à ſuſpicione eius, quę verſatur in re ciuili & forenſi: qui Thucydidem laudauit, aſcribat ſuæ noſtram ſententiam. Quin ipſum Iſocratem, quem diuinus auctor Plato ſuum ferè æqualem admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate, quémque omnes docti ſummum oratorem eſſe dixerunt, tamen hoc in numero non repono. non enim in acie verſatur, & ferro, ſed quaſi rudibus eius eludit oratio. A me autem (vt cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobiliſsimum inducitur. Æſchines tanquam Æſerninus (vt ait Lucilius) non “ ſpurcus homo, ⟝ ſed doctus & acer, Cum Placideiano hìc componitur, optimu' longè Poſt homines natos: ⟝ nihil enim illo oratore arbitror cogitari poſſe diuinius. Huic labori noſtro duo genera reprehenſorum opponuntur: vnum hoc: Verùm melius Græci: A' quo quæratur, ecquid poſsint ipſi melius Latinè. alterum, Quid iſtas potius legam, quàm Græcas? Nec Andromacham igitur, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant. ſed tamen Ennium & Pacuuium, & Attium potius, quàm Euripidem, & Sophoclem legunt. iidem Andriam, & Synephebos: nec minus Terentiam, & Cæcilium, quàm Mænandrum legunt. Quod igitur eſt eorum in orationibus è Græco conuerſis faſtidium, nullum cùm ſit in verſibus? Sed aggrediamur iam quod ſuſcepimus, ſi prius expoſuerimus, quæ cauſa in iudiciū deducta ſit. Cùm eſſet lex Athenis nequis populiſcitum faceret, vt quiſquam corona donaretur in magiſtratu prius, quàm rationes retuliſſet: & altera lex, eos, qui à populo donarentur, in contione donari debere: quia in ſenatu Demoſtenes curator muris reficiendis fuit, eóſque refecit pecunia ſua: de hoc igitur Cteſiphon ſcitum fecit, nullis ab ipſo rationibus relatis, vt corona aurea donaretur: eáque donatio fieret in theatro, populo conuocato: qui locus non eſt contionis legitimæ: atque ita prædicaretur, eum donari virtutis ergô, beneuolentíæque, quam erga populum Athenienſem haberet. Hunc igitur Cteſiphontem in iudicium adduxit Æſchines, quòd contra leges ſcripſiſſet, vt & rationibus non relatis corona donaretur, & vt in theatro, & quod de virtute eius, & beneuolentia falſa ſcripſiſſet, quoniam Demoſthenes nec vir bonus eſſet, nec benemeritus de ciuitate. Cauſa ipſa abhorret illa quidem à formula conſuetudinis noſtræ, ſed eſt magna. Habet enim & legum interpretationem ſatis acutam in vtranque partem, & meritorum in remp. contentionem ſanè grauem. Cauſa autem fuit accuſandi Cteſiphontis Æſchini, quoniam ipſe ſe à Demo-

ſthene eſſet capitis accuſatus, quòd legationem ementitus eſſet, vt vlciſcendi inimici cauſa nomine Cteſiphontis iudicium fieret de factis, famáque Demoſthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo, quòd ciuis improbus, vt optimus laudatus eſſet. Hanc multam Æſchines à Cteſiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem, ſed iudicium factum eſt aliquot annis pòſt, Alexandro iam Aſiam tenente, ad quod iudicium concurſus dicitur è tota Græcia factus eſſe. Quid enim aut tam viſendum, aut tam audiendum fuit, quàm ſummorum oratorum in grauiſsima cauſa, accurata, & inimicitiis incẽſa cõtentio? Quorum ego orationes, ſi, vt ſpero, ita expreſſero, virtutibus vtens illorum omnibus, id eſt ſententiis, & earum figuris, & rerum ordine, verba perſequens eatényus, vt ea non abhorreant à more noſtro: (quæ ſi è Græcis omnia conuerſa non erunt, tamen vt generis eiuſdem ſint, elaborauimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Atticè volunt dicere. Sed de nobis ſatis: aliquando enim Æſchinem ipſum Latinè dicentem audiamus.

ANNOTATIONES D. LAMBINI MOMSTROLIENSIS IN CORNIFICII LIBROS IIII.

RHETORICORVM AD HERENNIVM: IN QVIBVS p. paginam ſignificat, l. lineam.

Pagina prima, linea prima. vix ſatis otium ſuppeditare poſſumus] *Sic in omnibus quidē libris manu ſcriptis reperi, atque idcirco nihil mutaui: ſed vox* otium *videtur mihi ab aliquo adiecta, & ita legendum,* vix ſatis ſtudio ſupped. poſſ. *vt* ſuppeditare *accipiamus abſolutè, pro* ἱκανοῦν, *id eſt ſufficere: quod noſtro ſermone diceremus, à peine pouons nous fournir à l'eſtude. Italicè, à fatica potiamo baſtare al ſtudio. Cùm ſimus toti ferè occupati negotiis familiaribus, vix quicquam noſtri ſupereſt, quod in ſtudio verſari poſſit.*

l.6. cognoſcere artem rhetoricam] *deletis vocibus,* artem rhetoricam, *ſic legendum putabam,* non ſine cauſa velle cognoſcere intelligebamus: *vt ſubintelligatur, vel repetatur* ἀπὸ κοινοῦ *rationem dicendi: quod antecedit.*

l.8. definita autem mod.] vox definita *abeſt à quibuſdā lib. vet.*

l.9. arrogāns cauſa] vocem inanis, *quæ fuerat alieno loco poſita, & ſuo mota (nam debet poni infra quarto abhinc verſu, & coniungi cum voce* gloriæ) *ego hinc ſuſtuli, & in ſuum locum reſtitui.*

l.10. quæ nihil attinebant] *ſic legendum, non,* quæ nihil ad rem attinebant, *aut, vt habent alij libri vulg. ad propoſitum attinebant. ita enim vſitatè loquuntur boni ſcriptores,* quæ nihil attinent, *ſine adiectione. M. Tull. Acad. quæſt.* nihil attinet de aſſenſione omnino loqui. *Idem eod. lib.1.* Neque enim naturæ attinet repugnare. *Idem accuſ. lib.5.* Quid enim attinuit te iubere in ea parte figere, quæ ad fretum ſpectaret? *Horat. lib.1. od.19.* Nec verſis animoſum equis Parthū dicere, nec quæ nihil attinent.

l.12. aut inanis gloria] *ſic reſtitui ex cod. manu ſcripto, cum antea legeretur: aut gloria commoti. licet tamen legere,* aut inani gloria commoti.

l.19. demonſtratiuum] *imperitè dixerunt Latini demonſtratiuum, quod Græci* ἐπιδεικτικὸν: *cùm oſtentatiuum potius debuerint dicere: vt docet Quintil. lib.3. ca.4.*

l.29. & diſpoſitionis] *copulationem* &c *ex cod. veteri reſtitutam quis non videt eſſe neceſſariam?*

l.31. tribus rebus] *ſic habent tres libri manuſcripti & vulgati,* tribus modis. *in vno manu ſcr. legitur* tribus aſſequi, *neutra voce adiecta, neque* rebus, *neque* modis. *ego tamen legi malim,* tribus rationibus.

l.35. nunc quemadmodum poſſint ad inuentionis rationem oratoris off.] *ſic hunc locum reſtitui ex eo, qui ſequitur proxima pag. l.8.* Nunc quoniam vnà cum oratoris off. q. r. c. f. e. p. ſ. vt de o. p. l. & eas ad inuentionis rationem accommodaremus, &c. *Nam libri veteres nihil me adiuuerunt, præterquàm, quòd mihi mendi ſuſpicionem commouerunt. ſic enim habent nonnulli:* poſsit oratio ad rationem oratoris officij, &c. *alij* poſsit orator ad orationem ipſius officia accommodare, &c.

PAGINA SECVNDA.

l.6. ſumus dicturi] *libri manuſcr. tres habent,* ſumus acturi. *ego tamen nihil muto.*

l.9. producti ſumus] *legendum fortaſſe eſt,* prouecti ſumus. *verumtamen nihil muto, præſertim veteribus codicibus vulgatam ſcripturam confirmantibus,* producti ſumus: *quod æquale eſt Græco verbo* προήχθημεν.

l.35. religionem, aut ad pietatem: niſi, &c.] *verba illa, quæ erant in libris vulg.* nos eſſe dicturos, *ſuſtulimus, vt ſupervacanea. Petenda enim ſunt* ἀπὸ κοινοῦ *ſuperiora, verba* facturos. *adde quòd non reperiuntur in tribus libris manu ſcriptis.*

PAGINA TERTIA.

l.41. vt non propriè] *quis non videt negationem hic deſiderari in libris vulgatis? ſeparatum enim eſt id, quod non cohæret.*

PAGINA QVARTA.

l.9. verùm hæc in exercendo tranſigentur] *ſic habent libri manu ſcripti. hæc autem referenda ſunt ad id, quod ſuprà dixit: Tertium genus eſſe narrationis à cauſa ciuili remotum, in quo tamen exerceri conueniat, &c.*

l.20. Athenis Megar. veſp. aduehit Simo &c.] *verſus ſunt iambici trimetri: quod animaduerſum indicauit Auratus primùm Memmio, deinde mihi.*

l.30. ne referri poſſit] *ſic reſtitui approbata Memmij & Aurati coniectura. Referri autem dictum accipio pro reſpondendo obiici, &, vt vulgus loquitur, replicari.*

l.34. confligendū eſt] *nihil muto, tametſi quidam libri manu ſcrip. habeant,* confingendum eſt. confligendum *autē interpretor concertandum, contendendum, pugnandum: vt ſit tranſlatio.*

PAGINA QVINTA.

l.2. fidem abrogat oratori] *alij libri habēt,* fidē abrogat orationi.

l.9. noſter doctor Hermagoras] *ſic habet liber manu ſcriptus vnus, & alter. Hermagoram autem ſæpe commemorat Marc. Tull. in lib. de inuent. & Quintil. lib.1. & 2.*

l.24. & in ſcapham deſcenderunt] *ſic reſtitui ſecutus libri manuſcrip. longè optimi auctoritatem: quam ratio adiuuat. nam qui naui relicta in ſcapham ſe conferunt, non conſcendunt, ſed deſcendunt.*

l.43. ciſtellam detulit] *ſic habent nonnulli libri vulgati, quibuſcum congruunt quidam manuſcrip. alij habent,* deferre.

l.45. pontem diſturbat, ciſtas deiicit] *liber manuſcrip. quidam habet* gradus pontis diſturbat, ciſtellas deiicit.

PAGINA SEXTA.

l.9. Si furioſus eſſe incipit] *hic locus reſtitutus eſt ex lib. Tuſcul. quæſt. Qui ita ſit affectus, eum dominum eſſe rerum ſuarum vetant duodecim tabulæ. Itaque non eſt ſcriptum,* SI INSANVS, *ſed* SI FVRIOSVS ESSE INCIPIT. *quanquam Adrianus Turnebus hanc lectionem tuetur, & ait hæc verba,* eſſe incipit, *eſſe interpretationem verbi* exſtitit: *cùm tamen in lib.2. de inuentione ſub extremum legatur, Si furioſus eſt.*

l.12. & obligatus corio] *ex libris manuſcrip. alij habent,* & obligatus culeo, *alij,* & obligatus corio lupino. *ego* culeo *legēdum puto.*

l.17. pedibus inductæ ſunt] *quidam libri manuſcripti habent,* indutæ, *nonnulli* indictæ, *ego* indutæ *magis probarim.*

l.39. conſultò feciſſe] *liber vnus manuſcrip. habet,* conſultò peccaſſe.

PAGINA SEPTIMA.

l.39. exæquabimus induſtria] *ſic omnes quidem habent libri præter vnum & alterum, in quibus ſcriptum eſt, exſequemur, ſed legendum puto,* exſarciemus, *id eſt ſeparabimus. vtitur hoc verbo & Qu. Tullius,* aliis te id rebus exſartturum eſſe perſuadeas. *& Terent. Heautont.* niſi eos, qui opere ruſtico faciundo facilè ſumptum exſarciant ſuum.

l.40. munus hoc accumulatiſſimè] *liber vnus manuſcript. habet,* accuratiſsimè. *ego nihil muto.*

IN LIBRVM SECVNDVM.

l.45. & in quibus officiis elaborare, &c] *ſic reſtitui deleta voce* artis, *quæ fuerat ineptè inculcata ab iis, qui ſcriptum reperiſſent in quibuſdā libris* elaborare are *cum tres poſtremæ litteræ huius verbi à librario aliud agente eſſent iteratæ. ex* are *enim factum eſt modò* arte, *modò* aperte, *nunc* artis, *nunc* partibus. *atque ita hic locus deprauatus eſt. Officia autem orationis intellige inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, &c.*

PAGINA OCTAVA.

l.19. quæ prima & difficillima eſt] *liber vnus manuſcrip. habet,* quæ prima, quæque difficillima eſt.

l.38. ita hominis poſſit accommodari] *emenda,* vita hominis, *&c.*

l.42. quem pecuniæ cauſa, &c.] *hæc verba reſtituimus ex codice manuſcr. quæ in vulgatis libris deſiderabantur. ſententia autem huius loci nunc aperta eſt. Si non poterit, inquit, demonſtrare, eum, quem pecuniæ cauſa arguat maleficium admiſiſſe, auarum eſſe: demonſtret eſſe corruptorem, &c.*

l.50. Sin vehementer vita hominis turpitudine, &c.] *cùm in vno codice manuſcr. reperiſſem ita ſcriptum, ſin veh. vita hominis turp. ego vitæ repoſui: quæ ſcriptura perſpicuè recta eſt.*

PAGINA NONA.

l.5. bono fuiſſe] *ſic legendum, & ita habent duo libri manuſcrip. Tum Caſſius ille iudex ſeueriſſimus identidem in cauſis quærere ſolebat, cui bono fuiſſet, vt teſtatur pluribus locis M. Tullius. Denique ſic loquitur infra haud multis poſt verſibus.*

l.9. quod ipſe inſimuletur] *nihil muto, quamuis liber vnus manuſcrip. habeat, quo de inſimulatur. ego enim ſubintelligo, feciſſe.*

l.22. aut non expectata.] *liber quidam manuſcrip. poſt has voces habet*, propter agendi cupiditatem: *quem ideo non ſum ſecutus, quòd ſuſpicer hæc verba ex ora libri in contextum eſſe tranſlata, neque eſſe Ciceronis.*

l.27. ex conſciis, arbitris, adiutoribus] *ſi hæc ſcriptura recta eſt: per arbitros, teſtes ſignificari dicemus, ſeu ſpectatores: vt cùm ita loquimur, locus ab arbitris liber ac remotus. ſed Memmius & Auratus legendum putant* adminiſtris. *ego nihil muto: non quòd eorum coniecturam improbem, ſed quòd hanc ſcripturam exiſtimem eſſe probabilem. adde quòd adminiſtri & adiutores idem propemodum videntur ſonare, niſi quòd adminiſtri minus ſunt, quàm adiutores. Itaque infrà vbi vulgò legebatur*, de adiutoribus, de adiumentis, *nos ita reſtituimus*, de adiutoribus, de adminiſtris.

*l.32. de adminiſtris, ſic reſtituimus coniectura docti. nam vox ad*iumentis *ad hunc locũ quadrare non poteſt, antecedente voce* quem.

ibidem. num quid in eo loco, &c.] *quidam liber manuſcrip. habet, num quo in loco præter conſuetudinem fuerit, aut etiam al. temp.*

l.43. expalluiſſe] *quidam cod. manuſcript. habet* expauiſſe *pro expalluiſſe. ſed fortaſſe vtrunque verbum ab auctore horum librorum poſitum eſt, deinde à librario alterum per imprudentiam omiſſum.*

l.46. confidentiſſimè reſiſtens] *liber vnus manuſcr. habet* conſiſtens, *quæ ſcriptura non eſt fortaſſe reiicienda: vt conſiſtentem intelligamus conſtantem, vel non perterritum, neque labefactatum, neque perculſum conſcientia peccati.*

PAGINA 10.

l.17. refelli poſſent &c.] *quidam liber manuſc. habet* refelli nõ poſſent. *ego nihil muto, adductus iis, quæ proximè ſequuntur. certum eſt enim quo quid in loco poſitum ſit, aut non poſitum ſit: & quædam ita certa ſunt, vt ea, quæ oculis cernuntur, aut quæ ſimili ſenſu percipiuntur. Si quis igitur in tormento contra hæc dicat, refelli poſſe.*

l.18. aut aliquo ſimili ſigno percipi poſſit] *ego malim legi*, ſimili ſenſu. *ſuprà enim proximè dixit* videri, *quod eſt viſu percipi. viſus autem ſeu aſpectus ſenſus eſt, non ſignum.*

l.19. reticentior ſit in dolore] *nihil muto, quamuis duo libri manuſcrip. habeant*, reticentior ſit in dolore. *ſic enim loquuntur Latini, tecens in labore, in dolore, id eſt* ἀταραχώτερος.

l.32. indignum eſſe facinus] *vox* facinus *videtur eſſe ſuperuacanea. abeſt certè ab vno cod. manuſcrip.*

l.45. perſcrutati ſumus] *quidã legendũ putant*, perſecuti ſumus.

PAGINA 11.

l.22. breuiter exſcriptarum] *cùm ex veteribus codicibus alij habeant* compoſitarum, *alij* expoſitarum, *alij* exſcriptarum, *alij, vt vulgati*, exceptarum, *ego* exſcriptarum *excudendum curaui. licet tamen ex illo* exceptarum, *quod meo iudicio mendoſum eſt, facere* excerptarum.

l.24. ſcriptum retinet] *liber vnus manuſcrip. habet*, ſcriptum retinet. *quam ſcripturam ſi quis probet, legendum erit infra*, interpretatus, *vt ſentiunt Memmius & Auratus. Ego vulgatam lectionem mihi mutandam non putaui.*

l.25. numqua obrogatio] *ſic legẽdum etiam inuitis libris omnibus, vt & infrà quinto abhinc verſu*, quod ea lex ſanciat, cui legi obrogatum, vel derogatum ſit. *Quid interſit autem inter* obrogare legi, abrogare legem, derogare legi, *ſciunt qui ſummis digitis literas Latinas attigerunt.*

l.40. cognitionem amphiboliarum] *cùm reperiſſem in omnibus ferè libris manuſcrip. ſcriptum* amphibologiarum, *& infra* amphibologias, *ego & hic* amphiboliarum, *& illic* amphibolias *repoſui. ita enim appellant dialectici & rhetores Græci* ἀμφιβολίας, *non* ἀμφιβολογίας, *multo minus* ἀμφιβολογίας. *quanquam amphibologiam non improbo, vocem Græcis vſitatam.*

l.47. pueriles opiniones] *liber vnus manuſcrip. habet* pueriles rationes. *alius*, pueriles ſuſpiciones. *deinceps autem vbi legitur*, rectiſſimis rationibus, *ego legendum puto*, certiſſimis.

ibid. In præſenti autem] *ſic reſtitui ſecutus lib. manuſcr. atque ita loquuntur Græci,* ἐν τῷ παρόντι: *vbi ſubintelligunt* χρόνῳ.

l.48. hac interſerere] *ſecutus ſum libros vulgatos. nam ceteri manuſcr. habent* intercedere, *vnus* interdicere, *quod poſterius videtur non eſſe reiiciendum: vt interdicere poſitum intelligamus pro interea, ſeu inter illa, quæ ſunt noſtri inſtituti operis dicere atque interponere. Verùm iudicet lector.*

PAGINA 12.

l.10. aut perſecutionem] *ſic reſtituendum arbitrabatur Aemarus Ranconetus: cui aſſentior. nam vulgati libri mẽdoſi ſunt, qui habent* exſecutionem.

l.11. quem non oporteat] *duo codices non habent hæc*, quem non oporteat.

l.12. aut iudicantis] *ſic reſtituit Aemarus Ranconetus.*

l.37. & cui morbus cauſa eſt] *legendum fortaſſe eſt*, & cui morbi cauſa eſt. *ſic enim loquebantur veteres, & ita M. Tullius in Philippica 1. Nec erit iuſtior P. C. in ſenatum non veniendi, morbi cauſa, quàm mortis.*

l.40. ante meridiem cauſam coniicito] *ſic habent omnes ferè libri manuſcripti: vulgati comicito. apud Gellium autem lib. 17. cap. 2. legitur conſcito. Renardus Brugenſis legendum cenſet* gnoſcito *ſeu* cnoſcito: *pro cognoſcito, vt referatur ad iudicem. mendoſe autem hic typographus impreſſit, condicunto.*

l.46. verum honeſtius] *ſic legendum viſum eſt Ranconeto, Memmio, Aurato, cum & vulgati & manuſcr. haberent* venuſtius.

PAGINA 13.

l.10. quod reus ſuſcepiſſe ſe fateatur] *tres libri manuſcr. habent, ſuſcepiſſe dicatur.* *l.15. quòd eos idem feciſſe dicat*] *videlicet accuſator. ſed quidam legendum putant, dicant: vt ſit, dicant ceteri.*

l.31. fugiſſe rationem] *eleganter & priſcè dictum. ſic Catull. de Vari ſcorto:* Fugit me ratio: meus ſodalis Cinna eſt Caius, &c. *& Plautus Amphitr.* Sciebam equidem nullum eſſe nobis, niſi me, Seruom Soſiam. fugit te ratio. *l.32. ſed culpa contaminabit*] *ita certa & recta eſt huius loci reſtitutio, ut ſine codicum veterum auctoritate probanda videatur: & tamen eam confirmant quatuor libri veteres. repetendum eſt autem, ſe* ἀπὸ κοινοῦ.

PAGINA 14.

l.12. conſequi videtur] *quidam libri manu ſcripti habent*, conſequens videtur.

PAGINA 15.

l.10. ſi exempla ſubiecero, dil. int. pot.] *tres libri manuſcripti habent*, niſi exempla ſubii. dil. int. non poteris.] *l.41. quid irreligio*] *ſic quidẽ habent aliquot manuſcripti & vulgati codices: ſed altera lectio, quæ reperitur item in nonnullis & manu ſcriptis & vulgatis*, religio, *non eſt prorſus reiicienda: dummodo religionis nomine ſtultam & falſam religionem, & inanem deorum metum, quam ſuperſtitionem appellant, intelligamus. Terent. Andr.* Noua nunc religio in te iſtæc inceſſit. *Lucret. lib. 1.* Tantum religio potuit ſuadere malorum. *Nam Epicurus non tollebat preces, & vota: & deum, ut præſtantem naturam, veneratione dignum eſſe exiſtimabat ſed religione tamen, id eſt vt ille interpretabatur, inani deorum timore animos hominum liberos ac vacuos eſſe oportere dicebat.*

l.46. ſtultitia eſt mater, quæ] *quatuor libri manuſcrip. habent, ſtultitia eſt mater atque materies, quæ, &c. ego nihil muto. veruntamen iudicet lector eruditus.*

PAGINA 16.

l.3. Caſa cecidiſſet abiegna, &c.] *ſic habent tres libri manuſcr. & ita iidem verſus leguntur lib. 3. de Nat. deorum. neque quẽquam mouere debet vox* trabes. *nam trabes dicebant veteres numero ſingulari in recto caſu. Iam verò hi verſus ex Ennij Medea ſunt, ex Euripidis Medea non ita vt verbum verbo ſit redditum, expreſſi:* Εἴθ' ὤφελ' Ἀργοῦς μὴ διαπτάσθαι σκάφος, *&c.* Μηδ' ἐν νάπαισι Πηλίου πεσεῖν ποτε, *&c.*

l.7. Petebant villo pellem inauratam] *ſic repoſui Aemari Ranconeti approbata coniectura.* *l.21. immune eſt facinus*] *cum hi verſus ſint ex Trinummo Plauti: apud Plautum autem in exemplaribus antiquis ſcriptum eſſe ſciam*, immoene eſt facinus *(quod valet immune: nam veteres dicebant moenus pro munus, & moeri pro muri, & poeniro pro punio, &c. idque notauimus in commentariis noſtris*

Lucretianis cum alibi, tum ad illum locum, belli fera mœnera, initio libri primi) Cum prætereà doceat Pompeius feſtus, immanis aliquando poni pro improbo, teſtémque citet hunc locum Plautinum ego repudiata vulgata lectione, antiquam & rectam repoſui, immoene, ſeu qui malet, immœne eſt facinus. neque tamen me fugit vulgatā ſeruari poſſe, vt immane poſitum eſſe intelligamus pro magno, quemadmodum apud Horatium od. 17. lib. 1. Natis in vſum lætitiæ ſcyphis Immane quantum diſcrepat. idem ſatyra 4. lib. 2. Immane eſt vitium date millia terna macello, &c. Sed quid attinet incerta & probabilia pro certis & veris conſectari? l. 35. ob eam rem memorant] ſic legendum putat Auratus. nam vulgatam lectionem, ut erant, refellit ratio & lex horum verſuum, qui ſunt tetrametri.

PAGINA 17.

l. 8 Vtuntur igitur ſtudioſe] ſic legendum, & ita habent duo libri manuſcr. vox ſtudioſi autem, quæ eſt in vulgatis, inepta eſt hoc loco l. 12. cogit linquere?] quattuor libri manuſcr. habent, cogis relinquere? quam ſcripturam ſi probabimus, S. conſonans erit elidenda.

PAGINA 18.

l. 13. Apertè fatur dictio] dictio, id eſt oraculum. ſic enim autem legendum, itáque habent omnes libri & manuſcr. & vulgati. Nam quòd in hac editione Pythios operæ excuderunt, hunc natum eſt. Ego è regione vocis dictio, cuiuſdam amici mei coniecturam annotaram, qui putabat legendum Pythius. quod cùm poſtea reieciſſem, neque funditus deleuiſſem, operæ hoc incertum pro illo certo impreſſerunt.

l. 17. Fraternis armis] Auratus legendum cenſet, Paternis armis, quia ibi loquatur Neoptolemus Achillis filius, armáque paterna poſcat, & ſua eſſe dicat. l. 28. Quare accuſem hunc, nequeo expurando euoluere] huius verſus reſtitutio debetur partim Aurato, partim libris manuſcriptis. Nam quòd ita repoſuerim, Quare accuſem hunc, in eo Aurato aſſenſus ſum, reiecta vulgata ſcriptura, Qua cauſa &c. Quòd autem exputando pro exponendo excudendum curaui, trium codicum manu ſcriptorum auctoritatem ſecutus ſum. Mihi tamen non diſplicet cuiuſdam doctiſſimi viri coniectura, cui potius ita legendum videtur. Quare hunc accuſem, nequeo putando euoluere. l. 44. corpore decoloratum] vox corpore] abeſt à duobus manuſcr. & meo quidem iudicio delenda eſt l. 45. Deinde ſi ſic vſque adeò in eo] fortaſſe legendum vſque in eo deleta particula adeo.

PAGINA 19.

l. 3. in Veientanis] ſic reſtitui, cum in libris ferè omnibus legatur Vegentinis, planè mendoſè. Item paullo pòſt vbi vulgo legitur, populo Ro. profuerunt, libri manuſcr. habent, populo Ro. præſidio fuerunt. l. 30. quid propoſitum] fortaſſe legendum, quid poſitum.

PAGINA 20.

l. 7. aliter iudicatum] id eſt ſecus, quod valet male iudicatum. in vno libro quidem manuſcr. legitur, non rectè iudicatum pro aliter iudicatum. ibidem. aut perperam factum, aut erratum] vnus liber non habet, aut perperam factum. l. 18. quàm ſacrum lædere] quidam legendum putant ſacrum legere. Quia ego ita ſcriptum reperi in vno optimo libro manuſcrip. l. 19. propter intemperantem ſuperbiam] legendum fort. eſt intemperatam. l. 22. commonebitur auditoris animus] libri manuſcr. habent, auditor, ſi, &c.

IN LIBRVM III.

P. 21. l. 18. finem ſibi conueniet vtilitatis] quidam legi volunt, vtilitatem. l. 32. perpeſſio] liber vnus manuſcr. habet perpenſio. l. 36. diſciplinabilem] videtur exprimere voluiſſe vocem Græcam διδακτὸν, ſeu potius μαθητόν. Sed quidam liber manuſcr. habet, diſciplinalem. ego nihil muto, tametſi vtrumque vſurpatum eſſe à Latinis probabile ſit: quod genus penetrales & penetrabiles: genitales & genitabiles: innumerales & innumerabiles: manabiles & manalis. adde, quod quidam annotarunt, naturales, & naturabiles.

PAGINA 22.

l. 1. nec idoneas pro dignitate ſua iudicare] ſic repoſui ſecutus vnum librum manu ſcrip. quidam tamen legendum cenſent, nec idoneas dignitati ſuæ. l. 35. rei dilucidandæ cauſa] vnus liber manuſcr. habet, rei dilucidè magnificandæ cauſa. alius, rei dilucidandæ, magnificandæ. planè mendoſè. quidam legendum putant, dilucidè manifeſtandæ.

PAGINA 23.

l. 7. gloriæ, ciuitates] quidam liber manuſcr. habet, gloriæ, ſodalitates. ego nihil muto. nam ciuitatis nomen ſic accipio, vt intelligam beneficam aut malignitatē eſſe fortunæ, huius aut illius ciuitatis eſſe: verbi gratia eſſe Pariſienſem, aut Sagienſem. l. 16. aut quod rectum ſit ex aliorum, &c.] videor mihi optimam ſcripturam ſecutus eſſe. libet tamen annotare aliam longè diuerſam, quæ reperitur in duobus manu ſcriptis, debeant velle, quod rectum ſit: aut ex aliorum laude, aut per comparationem oſtendere, qualis, &c. l. 20. vt illius facta verbis conſequi poſſimus] ſic legendum etiam reclamantibus libris omnibus. nam qui ita loquitur, veretur ne poſſim ſignificat ſe velle poſſe.

l. 24. Quoniam non apud ignotos] Quidam liber habet, non apud ignaros. ego autem nihil muto. nam vocem ignaros interpretationem eſſe vocis ignotos arbitror. Marc. Tullius quidem ipſe quoque ſic vſurpauit epiſtola ad L. Luceium lib. 5. Atque illi artifices corporis ſimulacra ignotis nota faciebant. ignotis, id eſt ignaris, ſiue ignorantibus. Infra quoque vbi legitur ignoti, in eodem illo libro legitur ignari. l. 25. quoniam in eodem virtutis ſtudio ſint] legendum fortaſſe eſt, in eodem virtutis ſtadio ſint, &c. quemadmodum & in Bruto, vbi de Hortēſio loquitur, quo loco legitur, me multos annos in ſtudio eiuſdem laudis exercuit, legendum putant viri docti, in ſtadio, &c. & lib. 1. de Orat. ad Qu. Fratrem, ſed iis, qui ingrediuntur in ſtadium, vbi vulgo legitur, ad ſtudium.

l. 41. aut excellentiorem] ſic reſtituimus, libros duos manuſcr. ſecuti, cùm vulgati haberent excelſiorem. l. 50. quæ caſu & natura] ſic habent omnes libri manuſcrip. quos quidem viderim, & plerique vulgati. Quidam tamen repoſuerunt, caſu & fortuna, planè temere & mendoſe. Ita autem & Seruius Sulpicius in epiſt. ad M. Tullium lib. 4. hæc duo coniungit caſum & naturam. ſic enim ille: Et ſi ſcio non iucundiſſimum nuntium me vobis allaturum, tamen quoniam caſus & natura in nobis dominatur, &c.

PAGINA 24.

l. 10. Sin vituperabimus, aliud inuicē] in libris vulgatis & nonnullis manuſcript. ita legitur, Sin vituperabimus, è contrariò. atque hanc eſſe puto rectam ſcripturam: alteram autem fuiſſe ad oram libri aſcriptam, quam ſecuti ſumus tamen, tum quia plana & probabilis eſt, tum quia à me reperta eſt in exemplis Caroli Stephani, & in vno libro item manuſcr.

PAGINA 25.

l. 23. ſed maximè conſeruat cura] liber vnus manuſcr. habet, conſeruat accuratio. l. 36. vt multo genere vocis effuſo] ſic reſtitui, cùm in libris omnibus legatur, nullo genere vocis effuſo. ſignificat enim eam vim eſſe commutationis vocis, vt quamuis ea variè profundatur, incolumis tamen & integra conſeruetur.

PAGINA 26.

l. 4. de firmitudine, & de ſuauitate] voces illas, quæ viſa ſunt, vt ſuperuacaneas, & ab aliquo ſemidocto interiectas ſuſtuli.

l. 27. inſerere atque inculcare] ſecutus ſum Io. Aurati coniecturam, qui cùm reperiſſet ſcriptum in vno & altero cod. manuſcrip. inſerere atque inſectare, ſic reſtituendum coniecit. l. 32. ſi quæ admirationes] liber vnus manuſcrip. habet, ſi quæ miſerationes.

l. 42. tantum inter ſingula interualla] alibi legitur, tantum in ſingula interualla & uolume. l. 48. nec venuſtatem conſpicuam] liber vnus manuſcr. habet, conſpiciendam.

l. 49. ne aut hiſtriones] liber vnus manuſcrip. habet, vt aut hiſtriones, &c. quæ ſcriptura non eſt reſcinda. quin ea fortaſſe recta & germana auctoris: nimirum hac ſententia, non oportere in geſtu venuſtatem conſpicuam, nec turpitudinem eſſe, adeo ſcilicet vtranque conſpicuam, vt aut hiſtriones, &c. huius autem, quam ſecuti ſumus lectionis hic ſenſus eſt, oportere in geſtu nec venuſtatem, &c. ne aut hiſtriones, &c.

PAGINA 27.

l. 24. Placet enim nobis eſſe artificioſam memoriam] Tres libri manuſcripti habent, artifici memoriam, vnus artificium memoriam: vnde ſuſpicatus ſum legendum, artificioſam memoriam.

l. 34. doctrina & præceptione] ſic habent duo libri manuſcrip.

non diſplicet tamen mihi altera lectio: doctrina, ingenio, præceptione, natura niteſcat.

PAGINA 28.

l.3. edere & proferre poſſimus] libri aliquot manu ſcript. habent, videre & proferre poſſimus: *nos tamen ſecuti ſumus vulgatos, qui habent, edere & proferre poſſimus.*

l.11. manum ameam colloc.] ſic omnes quidem habent libri: ſed Auratus arbitratur legendum, manum alteram: *à quo diſſentio.*

l.12. cui prænomen ſit Decimo] ſic legendum, & ita habent libri omnes & vulgati & manuſcrip. falluntur autem qui Decio legi volunt. nam primùm Decius non eſt prænomen Romanum. deinde vox Decimus apta eſt ad notandum decimum locum: Decius non item. Poſtremò quid opus eſt hîc quicquam mutare: cum Decimus ſit prænomen Romanum, & in libris omnibus legatur Decimo, *non* Decio? *l.43. medico teſticulos] qui hanc lectionem ſequuntur & probant,* medico *interpretantur, digito eo qui proximus eſt minimo, ſed libri duo manuſcrip. habent,* medicum teſticulos arietinos tenentem. *l. 49. Iam domuitionem reges Atridæ parant] verſus eſt ſenarius trimeter, neſcio cuius poëtæ. neque verò dubium eſt, quin ſit ita legendus. nã quòd in nonnullis manuſcrip. legitur,* domi vltionẽ, *ea deprauata ſcriptura eſt. vtitur autem hac voce Pacuuius teſte Nonio:* Nam ſolus Danais hic domuitionem dedit. *& Lucillius,* domuitionis cupidi. *id eſt domumitionẽ, & domum itionis.*

PAGINA 29.

l.1. In altero loco Aeſopum & Cimbrum ſubornare Iphigeniam] quidam libri habent, ſubornare vagantem Iphigeniam ad Agamemnonem, & Menel. *Ex qua ſcriptura conijcere poſſit aliquis legendum,* ſubornare vadentem Iphigeniam &c.

l.2. hoc erit, Atridæ parant] quia Atridæ cum ad bellum Troianum proficiſci pararent, Aulide Iphigeniam ad placandam Dianam immolarunt. Aeſopus autem & Cimber tragœdi fuerunt, qui Iphigeniam tragœdiam egerunt. l.4. ipſi nobiſcum primùm tranſeamus] liber vnus manuſcr. habet, primum tranſigamus &c. cæteri lectionem vulgatam confirmant ego hunc locum mendo vacare non puto. l.6. natura ſuppeditabitur doctrina] liber vnus manuſcr. habet ſuppeditabit.

l.40. poterunt hæc valere] fortaſſe legendum eſt, hæ valere: *vt ſubintelligatur,* imagines.

PAGINA 30.

l.3. & plus habeant facultatis] quidam liber manuſcrip. habet & plus habeãt facultatis. *& infra vbi legitur,* ad illam facultatem, *idem ille liber habet,* ad illam facultatem.

IN LIB. IIII.

l.40. videtur eſſe arrogantia] quidam liber manuſcriptus habet, videtur eſſe arrogantiæ. *legendum fortaſſe eſt, videtur eſſe arrogantis. l.43. non igitur ridiculus ſit &c.] ſic habent omnes ferè libri & vulgati & manuſcripti quod iccirco annotaui, quòd quidam temere repoſuerunt,* Nonne igitur: *quaſi verò,* non, *ſequente nota interrogationis, non idem valeat, quod nonne.*

PAGINA 31.

l.24. quomodo Ladas, aut Boiſcus Sicyonij] ſic reſtituit hunc locum Adr. Turnebus: quanquam putat Boiſcus legi poſſe. l.27. ſic vt in ſtadium artis ibet.] ſic repoſui cùm in libris omnibus, præterquam in vno manuſcrip. legatur, in ſtudium, *planè mendosè.*

l.31. libare laudem] fort. legendum, limare laudem. *limare autem id eſt detrahere & deterere. l.38.* QVIBVS POSSVMVS ET DEB. *] hæc ſunt ex oratione Craſſi, quam habuit ad Quirites, cùm ageret cauſſam ſenatus. Sic autem hunc locum reſtitui ex lib.1. de Orat. ad Qu. Fratrem; vbi plura ad hunc locum pertinentia referuntur, ex quibus hæc tantum aſcribam.* Nolite ſinere nos cuiquam ſeruire, niſi vobis vniuerſis, quibus & poſſumus & debemus.

PAGINA 32.

l.26. nunc quæ ſeparatim] legendum, vt habent duo libri manuſcripti, nunc ſeparatim, quæ. l.45. ipſe ab aliis id mutuaretur] vocem hominibus, *quæ interiecta erat inter illas duas,* aliis id, *Aurato auctore ſuſtuli.*

PAGINA 33.

l. 41. qui agere auſi ſunt, aut qui &c.] ſic hunc locum reſtitui. l. 43. Virginibus, matribus familias, ingenuis pueris] ſic reſtitui, Aurati coniectura probata.

l. 49. præcipitem deturbetis] Etiam in hoc loco reſtituendo Aurati auctoritatem ſecutus ſum, cum in libris omnibus legatur, perturbetis, *planè ineptè ac mendosè. Siquis tamen contendet legendum* proturbetis, *non repugnabo.*

PAGINA 34.

l.23. partim voluntate conſenſerunt] ſic habent omnes libri manuſcrip. quos quidem viderim. ſed ego putabam legendum, conceſſerũt.

l.28. rubores elicere poſſent] ſic reſtitutus eſt hic locus à Ranconeto coniectura ducto; cum in omnibus libris legatur, eicere.

PAGINA 35.

l.11. oblitam reddent] tres libri manuſcripti habent obliquam.

l.16. Quæ maximè oratori accommodata eſt] cum animaduertiſſem, nonnullos libros vulgatos habere, Quæ maximè ad modum oratoris accomm. *alios,* Quæ maximè ad commodum oratoris accomm. *ego ſic reſtitui, Quæ maximè oratori accommodata eſt: perſuaſum habens, illud,* ad commodum *natum eſſe ex ea voce, quæ ſequitur,* accommodata, *idque errore ſeu culpa librarij, qui vnam vocem bis ſcripſerit. l.29. bacæ Eoæ amœniſſimæ] ſic reſtituit Io. Auratus per bacas Eoas autem vniones ſignificantur orientales.*

l.30. flentes, plorantes] verſus eſt hexameter ſpondiacus.

PAGINA 36.

l.16. Videte ergo quid conueniat eos impetrare] quidam liber manuſcriptus habet, quàm conueniat eos veniam impetrare.

l.33. Amicis inexorabilem] Duo libri manuſcrip. habent, amicis implacabilem.

PAGINA 37.

l.28. difficile eſt plurimùm virtutem &c.] ſic reſtituit Ranconetus coniectura ductus, cùm in libris omnibus legatur, primùm.

l.36. omnia præter eam] liber vnus manuſcr. habet, omnia præterea]

PAGINA 38.

l.36. hoc non dinumeratione noſtra] ſic reſtituimus à veteri codice admoniti, in quo eſt denumeratione.

PAGINA 39.

l.11. Hic quos homines alea vincit &c.] ſic legitur in exemplis Manutianis: neque video quomodo aliter legi poſſit, ſi modò facere volumus vt exempla præceptionibus reſpondeant. neque tamen vincit *poteſt a verbo vincio vſitatè, quod ſciam, flecti, ſed* vinxit *potius.*

l.18. Deligere oportet, quem velis diligere] liber manuſcriptus longe optimus habet, Dilegere oportet &c. *nam à verbo dilego fit dilectus, vt à delectus mulium. l.30. à pueritia confirmauit] legendum fortaſſe eſt,* conformauit. *immo ſic eſſe legendum contendo.*

l.31. Alexandrum omnes, vt maximè] particulam, vt, quæ deſiderabatur, repoſui. l.37. maiorumque perfidia] ſecutus ſum libros duos manuſcriptos, & nonnullos vulgatos. nam alij vulgati partim habent, malorum perfidia: *partim,* maiorum natu perfidia. *& ita vnus antiquus.*

PAGINA 40.

l.6. Non modò hoc non poteſt dici] ſic hunc locum in integrum reſtitui, qui antea mutilatus & laceratus erat, cum ita legeretur, non poteſt dici. *fuerant ſcilicet omiſſa à librario hæ tres voces, modò hoc non. l.8. grandi ſponſione victus eſt] ſic legendum arbitror, & ita habent pleriqué libri vulgati & manuſcripti. nonnulli,* victus eſt: *quã lectionem reieci probata altera. nam & in oratione pro Cæcina, ita locutus eſt,* ſponſione vincere. *l.13. Alibi honeſte] ſic reſtitui, cum reperiſſem ſcriptum in lib. manuſcr. partim* alicui *partim* aliui. aliui *enim à librario ſcriptum eſſe pro* alibi *facile intelliget, qui verſatus eſt in lectione membranarum antiquarum.*

l.24. referamus ſubiectionem, ſic] liber vnus manuſcr. habet, fit ſic. *l.26. At cùm parua manu, tum] legendum fortaſſe eſt,* at cũ parua manu cùm prodiremus. *Ieadem, locũ quoque munitiſſimum] liber vnus manuſcr. habet,* locum quoque immunitiſsimum. *& ſupra lin.25. vbi eſt,* conueniret, *libri manuſcripti habent,* conuenit. *l.36. Neque ſenſi hoc, & non ſuaſi &c] videntur hæc ex Demoſthenis oratione pro Cteſiphonte expreſſa.* Οὐ γὰρ εἶπον μὲν, ἀλλ' οὐκ ἔγραψα, οὐδ' ἔγραψα μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπρέσβευσα μέν. *&c. id eſt, non enim dixi quidem ſed non decreui: neque decreui quidem, ſed non obij legationem &c. l. 50. laborum perpeſſione] quidam libri habent,* dolorum perpeſſione. *ſed parum refert. nam etiam apud Græcos* πόνος *vtrumque ſignificat, dolorem, & laborem.*

PAGINA

PAGINA 41.

l. 10. hoc facilè perſici poſſet] verbū perſici abeſt à nonnullis libris manuſcr. l. 23. quòd te rei militari infrequentem tradidiſſi] liber manuſcr. vnus habet, quòd te tribuni infrequentem rei militaris tradiderunt. quæ fortaſſe recta ſcriptura eſt.

l. 29. occultè fecisse ſuſpicionem] reclamantibus libris omnibus iecisse ſuſpicionem legendum puto. quamquam facere ſuſpicionem vſurpauit in oratione pro Flacco. l. 43. Ad breuitatem coniunctio] repete ἀπὸ κοινοῦ, eſt appoſita. mendoſi autem ſunt hoc loco veteres aliquot codic. in quibus ſcriptum eſt, vt in vulgatis, breuitatem parit coniunctio. Mendum autem natum eſt ex eo, quòd cum ab aliquo librario ita ſcriptum eſſet ne ſatietatem pariat, at breuitatem: alius librarius poſtea cum hunc librum deſcriberet, et, poſterius, ſiue prudens, putans eſſe ſupervacaneum, ſiue imprudens, duarum ſyllabarum ſimilitudine in errorem inductus, omiſit: poſtremò ſemidoctus aliquis cum videret aliquid deeſſe, addidit verbum, parit. l. 45. aut commiſerationis] hæc abſunt a duobus codic. manuſcr. quare vel delenda putant quidam, vel legendum, aut commorationis. l. 50. in contrario cauſa] fortaſſe legendum, in contraria cauſa.

PAGINA 42.

l. 39. relinquitur in audientium iudicio] quidam liber manuſcr. habet, relinquitur inchoatum.

PAGINA 43.

l. 19. Nec tam facilè ex Italia materis Tranſalpina] ſic legendum, & ita edidit Paullus Manutius. Eſt autem materis genus teli Gallici. Siſenna, Gallia in cerebus, Sueui lanceis conſiquunt.

l. 45. Non illæ te nuptiales tibiæ] quidam putant hic legendum, nuptiales tedæ. ſed cum in tribus codicibus manuſcrip. Memmiano, & in Nicotiano, & in ceteris repertum ſcriptum tibiæ, nihil cenſeo mutandum.

PAGINA 44.

l. 16. reuireſcunt] Duo libri manuſcripti habent, reuireſceot.

l. 21. pecuaria credemus] legendum putant quidam, pecua credemus, ſeu pecuda: quia veteres, inquiunt, teſte Nonio dicebant pecua & pecuda, & in ſingulari pecu, vt genu, ſeu pecuum, vnde pecuarius a. um. vt res pecuaria. ego nihil muto.

PAGINA 45.

l. 35. de qua poſterius] ſic legendum, non vt in vulgatis, ſuperius. nam poſteriore loco de eo licentiæ genere præcepit, quod aſsimulatione & aſtutia quadam conſtat: priore loco de ea licentia, quæ per acrimoniam tractatur.

PAGINA 46

l. 20. deripiuntur.] ſic legendum potius, quàm, vt eſt in vulgatis, diripiuntur. eſt enim deripere, de aliquo loco rapere. diripere autem in diuerſas partes rapere & diſcerpere, ſeu dilacerare.

PAGINA 47.

l. 7. certam ſumere ſcientiam] liber vnus manuſcriptus habet, ſomere ſententiam. l. 13. non eodem modo] ſequitur infra, ſed commutatè, id eſt commutata ratione dicendi: idque tripliciter, vt mox ſubijcit ibi, Commutabimus tripliciter &c. commutabimus autem nempe modum dicendi. Mendosè autem legitur in libris vulgatis, ſed commutare, cum libri ſcripti habeant, ſed commutate. Commutabimus tripliciter &c. l. 18. Cum agetur incolumitas] ſic reſtitui fretus auctoritate duorum librorum manuſcrip. reiecta vulgata lectione, cum augetur: quæ nata eſt ex ignoratione Latini ſermonis. nam ita loquuntur Latini, agitur ſalus reip. agitur vita bonorum omnium, agitur caput: non de ſalute, de vita, de capite: quod alibi docui pluribus verbis. l. 20. pro patria ſtudioſe quamuis &c.] lectionem vulgatam retinui, præſertim auctoritate aliquot librorum manuſcrip. confirmatam: quam non intelligentes quidam indocti, inculcarunt verbum pugnet, iudicantes ita legendum, vt pro patria ſtudioſè pugnet. ſed non viderunt aduerbium ſtudioſè pertinere ad verbum deſcendat: nec, quamuis poſitum pro quamuiſuis: vt ſit, deſcendat ſtudioſè in quamuis magnam vitæ dimicationem. l. 32. produxit vſque ad hanc ætatem] fortaſſe legendum, perduxit. l. 50. Ergo huiuſmodi] Inter hæc verba, & ea, quæ antecedunt, interiecta fuerant hæc, quæ reperiuntur in libris omnibus & vulgatis & manuſcriptis, In hoc libro docuimus, cuiuſmodi eſſet exornatio verbi, cui concluſioni nomen eſt: ea ego funditus deleui, vt ſupervacanea, & temere vel à librarijs, vel ab indoctis hominibus inculcata.

PAGINA 48.

l. 24 de qua producti ſumus] fortaſſe legendum prouecti ſumus, vt ſupra lib. 1. pag. 2. lin. 9

PAGINA 49.

l. 6. quod minus eſt veriſimile] ſic eſt legendum, libris omnibus inuitis, ſed velim ſupra etiam legi hoc probabilius, &c.

l. 29. Hoc ſimile per collationem &c.] hunc locum ope veterum codicum feliciſsimè reſtitui, vt intelligent qui vulgatam lectionem cum ea, quam repoſuimus, comparabunt. l. 47. prope manu tentari poſſit] quidam legendum cenſent, manu tractari, alij teneri.

PAGINA 50.

l. 2. Ibat Turnus in prælium.] Nomen Turnus, quod abeſt à libris vulgatis, in antiquis repertum repoſui.

l. 6. dentibus inſecare] legendum cenſet Auratus, inuncare, cum in vulgatis legatur, dentibus inſecare. l. 10. cum domo comedetur] liber manuſcr. habet, cum domo ſua vt comedatur, auſertur. l. 17. ſed oſtentatorem pecuniæ ſuæ] ſic reſtituerunt Memmius & Auratus, cum in omnibus libris legeretur, oſtentatorem pecunioſum. l. 20. Aſpectus omnium præſtinguere] ſic legendum, non perſtringere, neque præſtringere. præſtinguere autem valet obtenebrare: vt docet Nonius. de quo verbo vide plura in commentariis Lucretianis. l. 30 receperant] liber vnus manuſcript. habet, iocitarani. l. 41. decima ventote] quidam libri habent, ad decimam. Ad decimam autem hoc eſt, circiter decimam.

PAGINA 51.

l. 2. quæ ſingulis diebus efficiat] duo libri manu ſcripti habēt, quæ ſingulis diebus efferat. l. 10. tenens iaculum] quidam libri vet. habent, tenens baculum. l. 25. quæſo commoueare:] libri vulgati habent, quæſo, commouere & nonnulli manuſcr.

PAGINA 52.

l. 13. inde Thaſi præſidium reliquit] ſic reſtituit. Adr. Turnebus, cum in libris omnibus legatur, Tharſi, planè mendosè. Tharſus enim vrbs Ciliciæ eſt, Thaſus inſula in mari Ægæo Thraciam verſus non longè à Lemno. atque ita poſtea ſcriptum reperi in vno codice Memmiano longè optimo. l. 14. inde appulſus in Helleſpontum] ſic reſtituit Auratus. nam vulgati libri & duo manuſcrip. habent, pulſus, quæ tamē ſcriptura non eſt reiicienda. l. 28. cōmeant omnes] alij libri habent, conuolant omnes. l. 29. At iſte ſpumans ex ore ſcelus] quidam libri manuſcripti habent, at iſte ſpumas ex ore eiciēs. non probo. & ibidem alij habent, ex intimo. ego nihil muto. nam hic ex infimo idem valet quod ex intimo, ex alto. l. 31. percutit tempus] nihil muto, cum liber optimus Memmianus ſic habeat: neque me mouet, quod in duobus alijs ſcriptum eſt, percotit frontem. Nam & Virg. lib. 9. Aeneid. dixit, it haſta Tago per tempus vtruoque Stridens. l. 32. Ille nullo voce delibans inſitam, &c] ſecutus ſum omnes ferè libros manuſcrip. & vulgatos: tametſi mihi ne hæc quidē lectio ſatis probetur. ſuſpectum enim mihi eſt hoc delibans, quod vulgò interpretātur violans. malim legi delimans, ſeu potius dedecorans. Quod autem alij habent, ille nullam vocem edens, inſita virtute cōncidit: nihilo magis mihi probatur. ego malim ſic legi: Ille nullam vocem edens inſita virtute indignam. verùm iudicet lector eruditus.

EIVSDEM IN M. TVLLII CICERONIS RHETORICOrum, ſeu de inuentione rhetorica Liber primus.

PAGINA 54.

l. 8. vim naturæ iam obtineret.] legendum fortaſſe eſt, naturæ vicem obtineret.

PAGINA 55.

l. 20. in generibus rerum] ſic habent omnes libri: ſed legendum videtur, in gen. cauſarum. l. 32. Ecquid ſit bonum] ſic ha-

bent duo libri manu ſcripti ecquid autem, *id eſt verum aliquid, nũ aliquid, an aliquid.* *l.* 42. *electas res collocaſſe*] *ſic habent duo libri manuſcr. & omnes ferè vulgati. quidam tamen legi volunt* collegiſſe. *l.* 50. *ad inuentionem perceptio*] *vel delendum* ad inuentionem, *vel addendum*, idoneorum. *Ac fortaſſe paullo ante alieno loco poſitum eſt, hic ſuo reponendum. Quidam legi volunt*, verborum inuentionis.

PAGINA 56.

l. 22. *Nam ecquid factum ſit*] *ſic legendum, non, vt habent libri vulgati*, Nam quid factum ſit. *nam quæſtio quid ſit, efficit conſtitutionem definitiuam. hic autem de facti controuerſia agitur, in qua quæritur vel an aliquid factum ſit, vel an fiat, vel an futurum ſit.*

l. 27. *non conueniat*] *poſt hæc verba ſequitur deinceps in omnibus libris vulgatis & nonnullis manuſcript.* non quòd de facto non conſtet. *quod ego totum ſuſtuli, vt ab aliquo indocto inculcatum, cùm aſcriptum eſſet ad oram libri, tanquam interpretatio eorum quæ antecedunt. atque ita ſanè videtur etiam Aurato.*

PAGINA 57.

l. 5. *partis eius, quam hic dicit*] *id eſt conſtitutionis generalis. ſic autem legendum, & ita habent duo libri manu ſcripti, non* partis eius, quod, &c. *l.* 43. *cùm aliud aliquod factum*] *in vno codice manuſcrip. ita legitur*: cùm aliquod aliud ab illo, de quo agitur, factum rectum, &c.

PAGINA 59.

l. 7. *orationem exordiendi*] *cùm in libris manuſcrip. reperiſſem ſcriptum*, in oratione, *ego* orationem *repoſui.*

PAGINA 60.

l. 3. *ad ſummam reip.*] *legendum puto, ad ſummam rem, ſeu ad ſummam remp.* *l.* 10. *animus auditoris infeſtus eſt*] *malim legi*, infenſus, *ſeu* offenſus *eſt.*

PAGINA 61.

l. 14. *ab eo negotio, quo de agitur*] *ſic legendum, non, vt quidam volunt*, quod agitur.

PAGINA 66.

l. 49. *pòſt deſcriptè, & electè*] *quidam libri habent*, pòſt diſcretè, & electè.

PAGINA 67.

l. 34. *dubium eſſe id ipſum non oportebit*] *ſic habent libri manu ſcripti, quos ſecuti ſumus repudiata vulgata lectione*, id ipſum quod inducimus, *non* oportebit. *quis enim non videt has voces*, quod inducimus, *eſſe ab aliquo lectore ad oram libri adſcriptas, deinde à librario, ſcriptore in contextum verborũ M. Tullij tranſlatas?*

l. 40. *longius procedere rogationem*] *quidam liber vetus habet*, procedere orationem.

PAGINA 68.

l. 25. *nobis in dicendo*] *legendum putant quidam*, in docendo: *ſed errant: nam* in dicendo, *hoc eſt in cauſis ciuilibus.* *l.* 43. *ex omnibus partibus cogitur*] *quidam legendum exiſtimant* colligitur.

PAGINA 70.

l. 17. *Ex vna quoque parte, &c.*] *ſic reſtitui hunc locum partim auctoritate codicum manuſcr. fretus, partim coniectura ductus. monuit me poſtremò vt ita reponerem, locus ſimillimus infra pag. 72. lin. 31. vbi, Si quis autem ex vna quoque parte, &c.* *l.* 31. *quod hic fecit*] *hæc abſunt à tribus codicibus manuſcr. ego tamen ea mihi retinenda exiſtimaui. ſi quis verò delenda putabit, ita erit deinceps legendum*, Quid autem magis, &c. *quam lectionem puto etiam eſſe rectam, & antiquam.* *l.* 34. *exornato tropæo*] *ſic legendum, non* trophæo. *eſt enim nomen Græcum τρόπαιον, παρὰ τὸ τρέπειν, à Latinis vſucapium. neque eſt quòd quiſquam mihi dicat Latinos addere aſpirationẽ, vt dicant trophæum, cùm Græci efferant tropæum. Quamobrem enim non item efferunt* trophus *cum aſpiratione, ſed* tropus, *cuius eadem origo eſt? Eodem errore dicunt vulgo*, Boſphorus, *cùm ſine dubio* Boſporus *ſit & ſcribendum & pronunciandum, vt alibi oſtendimus.*

PAGINA 71.

l. 3. *quid cauſa eſt, quin iſtum, &c.*] *duo libri manuſcripti habent, quid dubitatis, quin iſtum, &c.* *l.* 23. *Aut ita vt ex contrario*] *liber vnus manuſcriptus habet*: Aut contrarium concluſionis inferimus hoc modo. *l.* 29. *& perſpicuam fugeris complexionem*] *ſic legendum*, fugeris, *non* feceris. *& ita habent duo libri manuſcr. longè optimi. nam & paullo antè dixit, id, quod perſpicuum ſit, in complexionem non eſſe inferendum, & id vitium eſſe vitãdum.*

PAGINA 72.

l. 3. *hoc idem exerceamus*] *poſt hoc verbum ſequitur deinceps in vulgatis libris, & nonnullis manuſcrip.* vt quàm facile facto ſit. *in quibuſdam aliis*, vt quàm facile dictu ſit, experiamur. *hoc totum delenimus, vt alienum & ſuperuacaneum. alioquin ita legẽdum erit*: id quod facile factu ſit. *l.* 11. *aut leuatur*] *tres libri veteres habent* alleuiatur. *l.* 14. *& argumentorum expolitionem*] *liber vnus manuſc. habet, & argumentationem, & expolitionem.*

PAGINA 73.

l. 10. *ad id quod agatur*] *legendum fortaſſe eſt*, ad id, quo de agatur. *l.* 35. *cuius prædæ ſectio venerit*] *exempla Veneta Aldina, & Pariſienſia ab Henrico Stephano impreſſa habẽt*, cuius prædæ ſectione venierit. *& ita habent quidam manuſcripti. in nonnullis aliis vulgatis legitur*, cuius prædæ ſectio, non venierit. *quam lectionem non probo. quidam docti legendum cenſent*, cuius prædæ ſectio venierit: *quibus aſſentior. vtatur tamen ſuo quiſque arbitratu.* *l.* 46. *maiorem quandam vim obtinet*] *ſic habent duo libri manuſcripti. omnes ferè vulgati*, continet.

PAGINA 74.

l. 48. *Caſa cecidiſſet abiegna ad tertiam trabes*] *ſic legendum.* trabes *dicebant veteres in numero ſingulari.*

PAGINA 75.

l. 40. *Immane eſt facinus*] *ſic legendum eſſe admonuimus ſupra lib. 2. rhetoric. Cornificij ad Herennium, pag. 16. l. 21.*

PAGINA 76.

l. 20. *& ita omneis breuiter tranſire*] *quidam legendum putant, & ita omneis breuiter tranſigere.* *l.* 22. *vt reducere in memoriam*] *quibuſdam doctis placet legi, redigere in memoriam.*

PAGINA 77.

l. 32. *quæq; poſt negotium conſecuta ſunt*] *legendum fortaſſe eſt*, quæque negotium conſecuta ſunt.

IN LIBRVM II.

PAGINA 78.

lin. 48. *propter ſanā religionem remanſit*] *legendum fortaſſe*, permanſit.

PAGINA 79.

l. 12. *vnum in locum conduxerunt*] *conduxerunt, συνήγαγον, ſic Lucretius*, parteis conducere in vnum. *& alibi*, conductis partibus. *Iterum M. Tullius infra*, vnum in locum conduxit Ariſtoteles. *l.* 14. *memoriæ tradiderunt*] *liber vnus manuſcrip. habet*, prodiderunt. *l.* 25. *ſi quo vitio*] *liber vnus manuſcrip. habet*, ſi quo inuenio. *l.* 26. *cuius aliquo bono præcepto*] *ſecutus ſum libros ferè omneis vulgatos. nam tres manu ſcripti habent*, bono præcepto. *quibuſcum conſentiunt Veneti impreſſi.*

PAGINA 80.

l. 14. *& in hoc tempore*] *ſecutus ſum libros vulgatos, & nõnullos manuſcr. nam manuſcr. vnus non habet vocem*, tempore, *quæ fortaſſe ſuperuacanea eſt, & aliunde illata.* in hoc *enim ita intelligendum eſt, in hoc negocio à nobis inſtituto.* *l.* 41. *Nunc ad coniecturalem conſtitutionem*] *ſecutus ſum nonnullos vulgatos & manuſcr. nam alii habent*, nunc à coniecturali conſtitutione *proficiſcamur, ſeu proficiſcemur. mendoſè, opinor.* *l.* 48. *cùm illum alterũ, videlicet qui nummos haberet*] *ſic omnes quidẽ libri habent, ſed ego legendũ puto*, cùm illum alterum nummos habere animaduertiſſet.

PAGINA 81.

l. 5. *gladium cruentum*] *liber vnus manuſcr.* habet gladium cruentatum: *& ita infrà. vbi in aliis eſt* cruentum.

PAGINA 82.

l. 7. *ſed qua cogitatione & ſpe ad maleficium profectus ſit*] *libri duo manuſcripti habent, qua cogitatione animus, & ſpe, &c.*

l. 24. *quàm leniſſimè quietiſſimam*] *ſic omnes quidem habent libri: ſed quidam docti arbitrantur eſſe legendum*, quàm leniſſimam. *nonnulli* quàm leniſſimè. *ego, ſi quid innouandum ſit, putem potius ſic legendum*, quàm leniſſimam & quietiſſimam, &c.

l. 43. *cognomen quoque & agnomen.*] *in duobus libris manuſcr. non eſt*, & agnomen.

PAGINA 83.

l. 3. *priuatus, an cum poteſtate ſit*] *tres libri manu ſcrip. habent*, priuatus, ao in poteſtate ſit. l. 14. *Item facta & caſus*] *libri duo manuſcr. habent*, Iam facta. l. 26. *vt ſi, quem pecunia*] *ſic reſtitui, cum reperiſſem in tribus libris manu ſcriptis*, ſi quidem: *vulgati autem habeant*, ſi quis, *mendosè*. quem *autem hoc loco relatiuum eſt, vt grammatici appellant, & legendum*, ſi, quem &c. *dimiſſo. non* ſiquem *pro* ſi aliquem, *coniunctim*. l. 35. *poterit vitio reus antè admiſſo*] admittere vitium, *videtur durius & inſolens*: admittere peccatum *vſitatius. itaque ſic legendum putem*: ſi nulli affinis poterit peccato antè admiſſo reus demonſtrari. *aut delendas has duas voces*, antè admiſſo.

PAGINA 84.

l. 22. *partes generum pleræque*] *ſic habent omnes libri vulg. & manuſcrip. præter vnum, in quo eſt*, pleræque non omnes. *qua ex ſcriptura conijcere quis poſſit legendum*, pleræque omnes. *ita enim ſæpe hæc coniunctè ponuntur*, plerique omnes.

l. 39. *etqua conſuetudo*] *videtur legendum potius*, ecqua *id eſt, num aliqua. & ita iuſta, ecqua lex. ita denique omnibus in locis vbi eſt ecqua, legendum putarim ecqua*. l. 48. *quod pœnitere fuerit*] *fortaſſe legendum*, cuius pœnitere fuerit neceſſe.

PAGINA 85.

l. 2. *quod ſimul diuerterit*] *quidam libri veteres habent*, quod ſimul deuenerit. *quod probo*. l. 5. *an ita temerè, vt non veriſimile ſit &c*] *a duobus codicibus abſunt hæc verba*, vt non veriſimile ſit quemquam tam temere. *ex qua ſcriptura conijcere poſſis aliquis ita hunc locum eſſe legendum*, on temere ad maleficium acceſsiſſe. l. 17. *ad inuentionem animus incedet*] *nihil muto: quamuis tres libri manu ſcripti habeant*, animus incidet.

PAGINA 86.

l. 43. *& ex eo, quod oſtenderis eſſe, verbi cauſa &c*] *id eſt, & ex eo, quod oſtenderis eſſe maieſtatem minuere, nempe eſſe de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate &c. derogare: oportebit docere &c. Sed non diſsimulabo, has voces*, verbi cauſa, *mihi videri eſſe delendas. Quid enim attinet eas addere, cum paullo antè huius definitionis exemplum poſueris?* l. 50. *eo conceſſo, oſtenderit*] *liber vnus manuſc. habet*, eis conceſsis. *alius*, eius conceſsis, *planè mendosè. Ego putabam legendum*, ea conceſſa: *nempe deſcriptione*.

PAGINA 87.

l. 17. *in ſui periculi cauſa*] *id eſt in ſuo periculo. ſuo autem, nempe defenſoris. Quòd ſi quis malit legi, in ſuo periculo, non repugnem*.

PAGINA 88.

l. 44. *ſuis heredibus concedebat*] *liber vnus manuſcrip habet, cedebat*.

PAGINA 89.

l. 1. *poſt autem approbata quadam à conſuetud.*] *hunc locum in pleriſque exemplis peruerſa interpunctione deprauatum, interpunctis mutatis emendaui*. l. 10. *veneremur & colimus*] *duo libri manuſcrip. habent, veremur & colimus: vnus, veneramur & colimus*.

l. 21. *aut aliquorum conſtitutum eſt*] *ſic legendum, & ita habent duo libri manuſcrip. & nonnulli vulgati. denique ex ſimili loco, qui eſt infrà, perſpicuum eſt ita hic legi debere*.

PAGINA 90.

l. 10. *Incurrit hoc definitio*] *ea verba, quæ deinceps ſequebantur in omnibus ferè vulgatis, trium librorum manuſcriptorum auctoritatem ſecuti delevimus. Quæ ſola ratione freti, pro noſtro iure deleuiſſemus. fuerunt enim à ſemidocto aliquo temere inculcata. cui rei argumento eſt, vt alia omittam, ipſa locutio. non enim ita loquutur M. Tullius, lædere maieſtatem, neque ita loquuntur Latini, accuſatus eſt læſæ maieſtatis (eſt enim barbarum) ſed accuſatus eſt lege maieſtatis, vel ſimpliciter*, accuſatus eſt maieſtatis, *vt hoc loco*.

l. 18. *tractari conueniet*] *verbum* conueniet *abeſt ab vno codice manuſcripto: vt fortaſſe ita ſit legendum, tractari oportebit, & adhibere ceterarum &c. verumtamen nihil muto*.

l. 26. *Atque hæc quidem plerumque in hoc genere incidunt*] *tres libri manuſcr. habent*, in hoc genere acciduot. *ex qua ſcriptura putabam ſic potius legendum*. Atque hoc quidem plerumque in genere accidit, vt & coniectura &c.

PAGINA 91.

l. 33. *perturbationem iudicij futuram*] *repete ἀπὸ κοινοῦ, demonſtrari & dele verbum* dicemus, *tanquam ab aliquo indocto inculcatum*.

l. 37. *ſi verò ceteri quoque idem faciant*] *in vno codice manuſcrip. ſequuntur deinceps hæc*, vt ſine iudicio eos puniant, quos accuſant. *quæ ego puto fuiſſe ab aliquo lectore ad oram libri annotata huius loci declarandi cauſa, deinde à ſtupidiore librario in contextū verborum Ciceronis coniecta*.

PAGINA 92.

l. 1. *quàm ſit ille promeritus*] *legendum fortaſſe, quàm ſit ille meritus*. l. 7. *verùm omnino homini libero*] *ſic habent tres libri manuſc. longè melius quàm vulgati*, verùm etiam. *nam hic omnino idem valet quod apud Græcos ἁπλῶς*. l. 18. *A defenſore in eius q. v. ſ. aud. conqueſtio*] *ſic reſtitui, cum in libris omnibus legatur, conqueſtione, planè mendosè*. l. 32. *aut ex definitione*] *hoc totum abeſt à duobus libris manuſcr*. l. 43. *vis implicata*] *verbū* demonſtrabit, *quod deinceps ſequitur in vulgatis, non eſt in duobus manuſcrip. idcirco ego deleui, cum præſertim ſit ſupernacaneum. nam verbū* conſiderabitur, *quod paullo pòſt ſequitur, etiam ad hoc membrum pertinet. adde quòd Latini non ſolent ità loqui, quòd non potuerit, demonſtrabit, ſed hoc modo potius*, non potuiſſe demonſtrabit.

PAGINA 93.

l. 6. *& in ipſo non ſit*] *alij libri habent*, aut in ipſo non ſit. *in alijs hoc totum deſideratur*. l. 8. *nec, ſi quod in eo ſit delictum*] *duo libri manuſcr. habent, nec ſi quid &c. quæ lectio ſi placebit, delictum erit participium*. l. 48. *magnis commotis tempeſtatibus*] *ſic omnes quidem libri habent, neque ego quicquam immuto: ſed putauerim tamen legi debere*, magnis commotis tempeſtatibus, *id eſt coortis aut excitatis*. l. 49. *vt eo traduci*] *malim legi*, vt eà traduci. *quanquam enim eo, ferri poteſt, id eſt per eum fluuium, vel ad ſacrificium, malim tamen eà, id eſt per eum locum, ſeu per eam viam*.

PAGINA 94.

l. 24. *at ni, ſic faceret, præcaueri*] *ſic reſtitui, cum in codicibus manuſcr. ſcriptum reperiſſem*, ne ſic, *non vt in pleriſque vulgatis*, niſi. l. 35. *qui poteſtatem habent vindicandi*] *ſic habent tres libri manuſcripti, quos ſecutus ſum, vulgati autem* iudicandi.

PAGINA 95.

l. 1. *quod ex vno quoque genere*] *ſic reſtitui vnum codicem manuſcriptum ſecutus, cum vulgati omnes habeant*, ex eo quoque.

l. 7. *Quare parcè eo genere, &c.*] *hunc locum fœde deprauatum in libris vulgatis, feliciſsime reſtitui partim coniectura ductus, partim à codicibus manuſcriptis adiutus. ſic autem habebant vulgati*. Quare parte eius generis, &c. *præterea hæc verba*, vt deprecetis, *deſunt in vulgatis, quæ reperi in duobus manuſcrip. poſtremò abeſt negatio a duobus item manuſcr. quæ eſt in vulgatis*.

l. 9. *cum videatis non vti deprecatione*] *non celabo lectorem vno in codice manuſcr. deſiderari negationem: quem non ſum ſecutus*. l. 18. *apud L. Opimiū & eius conſilium diu dictū eſt*] *omnes ferè libri manu ſcrip. habent, diu ductum eſt. quos non ſequor*.

l. 29. *à tali ratione abſuturum*] *ſic omnes ferè libri habent, præter vnum atque alterum: in quibus eſt, à tali ratione cautum futurum. Vir quidam doctus amicus meus putabat legendum, ſibi à tali ratione cauturum*. l. 30. *ſe aut conſanguineum maioribus in primis*] *in duobus libris manuſcr. ſcriptū reperi*, cōſang. aut à maioribus primis. *quæ ſcriptura mihi videtur probabilis. Cetera iam huius loci vulnera verbis in ſuum ordinem reſtitutis, a me ſanata ſunt*. l. 43. *aut aliqua de cauſa facta*] *facta beneficia, ratione loquendi genus beneficia collata, aut data, vſitatius quamquam proximè ita loquitur*. l. 44. *odium eſſe acre ſuſceptum*] *liber vnus manuſcr. habet*, hac re ſuſceptum. *quam ſcripturam probo: malim tamen ita legi*, ex hac re ſuſceptum.

l. 48. *vel quale odium*] *à quibuſdam libris manuſcrip. abeſt vox* quale: *& loco disiunctionis*, vel, *eſt copulatio*, &.

PAGINA 96.

l. 20. *nihil attinet*] *ſic legendum, non, vt in omnibus libris vulgatis, & nonnullis manuſcr. nihil ad nos attinet*. l. 28. *an falſa quadam ex oratione*] *liber vnus manuſcr. habet*, catione.

l. 34. *aut deorum bonitate*] *huius rei eſto exemplum Timothei felicitas, cui dormienti pictores fortunam adſtantem, vrbeiſque in plagas & retia conijcientem faciebant*. l. 43. *nimium peruagetur*] *nihil equidem muto, neque quicquam varietatis in codicibus manuſcriptis reperi: ſed doctus quidam putat legendum*, peruulgetur *vt infrà non longè*.

l.47. ea ex præmio pulchra] duo libri manuſcripti habent, ea experiendo: vnus, ea expetienda. quos non ſum ſecutus ſuprà autem l gendum quidam putant. Quæ enim amara & ardua ſunt.

l.49. delibrari oporteat] cùm reperiſſem in quatuor libris manuſcrip. & nonnullis vulgatis delibetati, ego delibrari repoſui. delibrari autem interpretor, detrahi, deminui, deteri: vt apud Lucret. lib. 3. nec delibrare valemus Tempore de mortis, &c. item ſæpe, de quo leges plura in ſcholiis noſtris Lucretianis.

PAGINA 97.

l.19. in ea ſententia, in qua] legendum putauerim, in eam ſententiam, in quam. l.37. & exitum legis] vocem legis repoſui ex codice manuſcr. confirmatur autem hæc ſcriptura ſuperiore ſimili loco. neque exitum legis in meretrice publicanda.

l.48. Amentia igitur fuiſſe] legendum videtur, Amentiam igitur, ſeu, ſi quis malit, Amentis.

PAGINA 98.

l.12. filius genitur vnus] cùm in tribus libris manuſcrip. ita ſcriptum reperiſſem, gignitur vnus, neque in vllo verbum, fuerit, legatur: ego ſic reponendum cenſeo, filius genitur vnus, &c. ex qua vera & recta ſcriptura non intellecta, alii fecerunt, genitus fuerit, alij gignitur. geno autẽ dixiſſe veteres pro gigno, & veteres grãmatici docent, & nos admonuimus in cõmentariis noſtris Lucretianis. atque eo verbo perſæpe Lucretius vtitur, vt quidem nos edidimus. l.27. tribunum militum ſuum] ſic eſt legendum, & ita habent duo libri manu ſcripti, & nonnulli vulgati: niſi quis malit repoui, tribunum militarem ſuum, vt eſt apud Marc. Tullium orat. pro Milone, vbi commemoratur hoc factum his verbis: Pudicitiam cùm eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marij propinquus eius imperatoris, interfectus ab eo eſt, cui vim afferebat. facere enim probus adoleſcens periculoſe, quàm perpeti turpiter maluit: atque hunc ille vir ſummus ſcelere ſolutum periculo liberauit. Eandem rem narrat Plutarchus in Mario, & ei militi nomen fuiſſe ait Trebonio: tribuno autem Caio Clodio. l.34. Maiorem autem partem] ſic eſt legendum, & ita loquebantur boni ſcriptores. Marc. Tull. Orat. perf. Magnam partem iambis noſtra conſtat oratio. Item eſp. lib. 1. Cæſar. lib. 4. de bell. Gall. magnam partem lacte atque pecore viuunt. & item Lucretius lib. 3. Non minimam partem mortis formidine aluntur. Idem vi. Inde bonam partem in lectum mærore dabantur. ſic enim edendum curauimus. vbi vulgò legebatur, Inde bona ex parte, &c. l.42. quaſi intentãtis loco producendo] duabus his vocibus deletis, intentantis loco, ſeu, vt habent quidam alij libri, intendentis loco, ſic legendum puto, quaſi producendo. l.43. aut contrà contendi neget] hoc totum quis non videt eſſe vel corruptum, vel foris inculcatum & ſupernacaneum? Nam quod quidam repoſuerunt, aut contra contendi poſſe neget: primùm hoc poſſe addiderunt de ſuo: deinde ſententiam expreſſerunt ab hoc loco alienam, atque adeò huic loco planè contrariam. ita enim eſſet potius legendum, aut contra contendi poſſe putet: vel ſic potius, aut contra dici poſſe contendat. hæc omnino vel delenda eſſe cenſeo, vel ſic, vt paullo antè admonui, emendanda: niſi ita explicemus, an neget contra ſcriptum à ſe factum, aut pugnari contra ſcriptum, cùm factum ſuum, quod cum ſcripto pugnat, defendat. l.44. nihil eſſe quòd hominem] ſic reſtitui ratione fretus. ſic enim loquuntur Latini, nihil eſt quòd: non, nihil eſt quo. ſic idem infrà. nã cùm ſimplex erit neceſſitudo, nihil erit quòd multa dicamus.

PAGINA 99.

l.11. conſeruãda ſit] liber vnus habet, obſeruãda ſit. l.37. quod contra legem iudicatum] tres libri manu ſcripti habent, quid contra legem iudicarunt. vnde ſuſpicor legendum, ſi quid contra legem &c.

l.46. ſi eius cauſa, propter quam] cum ab vno codice manu ſcripto longè optimo abeſſet vox cauſam, in alio ſcriptum eſſet cauſæ, ego deleta voce rei, cauſæ, retinui: quæ ſcriptura, mea quidem ſententia, recta & proba eſt.

PAGINA 100.

l.2. aut legem abrogari] hæc abſunt ab vno codice manu ſcripto.

l.4. qui lator ſit] quidam liber manuſcr. habet, qui legis lator ſit. alius quis lator legis ſit. l.5. ſe actiones videre] hic locus mihi ſuſpectus eſt. quidam libri manuſcripti habent, eas ſe actiones. quidam vir doctus legẽdum putat, eam ſe rogationem videre. ego putabam potius reponendum, eam ſe rationem &c. l.6. legem, cuius cuius modi ſit) id eſt cuiuſcumque modi ſit. ſed legẽdum arbitror cuiuscuimodi ſit, quod idem valet. nam cuiuſcuiuſmodi, durius ſonum eſt: quanquam etiam alibi Cicero hac voce vſus eſt, & Lucretius. quare ſequamur libros manu ſcriptos. l.29. vt ſententia quoque & voluntas ſcriptoris &c.] hunc locum partim coniectura ductus, partim à codicibus manuſcriptis adiutus reſtitui: in quibus confirmata ſcriptum reperi, non, vt in vulgatis, confirmatũ. l.41. ſed qui cogitationem aſſequi poſſent] ſic omnes habent libri. ſed ego ſic omnino legendum cenſeo, ſed qui cogitatione ſententiam aſſequi poſſent.

PAGINA 101.

l.34. ſibi præmij loco depoſcit] quidam liber manu ſcriptus habet, ſibi in præmij locum, alius, ſibi in præmium depoſcit.

l.45. quæ diligentiſſimè ſancita eſt] ſic reſtitui coniectura ductus, cùm in libris omnibus legeretur, quæ diligẽtiſſima & ſancta eſt, planè mendosè atque ineptè. ſancire legem autem, & diligenter ſancita lex vſitata ſunt Latinis genera loquendi. non diſſimulabo tamen me in vno codice manuſcripto ſcriptum reperiſſe, diligentiſſima & ſanctiſſima. ſed ego hoc ſanctiſſima ſuppoſitum eſſe puto ab eo, cui vox ſancta poſt vocem diligentiſſima non probaretur. Licet etiam legere, diligentiſſime ſancta eſt. quod propius abeſt ab antiqua ſcriptura.

PAGINA 102.

l.12. Si furioſus eſt] his verbis hanc legem fuiſſe perſcriptam traditum eſt, SI FVRIOSVS ESSE INCIPIT, &c.

l.14. PECVNIAQVE SVA LEGASSIT] ſic reſtitui, cùm in vulgatis legatur, legauerit. legaſſit autem antiquum pro legauerit. Sed non diſſimulabo, alibi hanc legem his verbis perſcriptam reperiri: PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA, TVTELA'VE REI SVAS, ITA IVS ESTO. l.17. inditæ ſunt] libri vulgati habent, inductæ ſunt: duo manuſcripti, induæ ſunt. vnde quidam legi volunt, indutæ ſunt, quomodo ſcriptum eſt in vno libro manuſcr. lib. 1. Rhetoric. ad Herennium. Videbatur tamen potius ita loqui debuiſſe, pedes in ſoleas ligneas induti ſunt, quemadmodũ dicimus, induere ſe in laqueum, in nubem.

PAGINA 103

l.24. quædam ſeparatim] liber vnus habet quædam ſeparatim, ſeparatim tamen non improbo, ab aduerbio poſitiuo ſeparatè.

l.47. naturæ, modo, rationi conſentaneus] liber vnus manuſcriptus habet, naturæ modo, atque rationi conſentaneus. modus naturæ autem, id eſt moderatio naturæ, ſeu moderata natura, ſeu lex & regula naturæ. Siquis lectionem receptam probabit, ſic poterit hic locus explicari, conſentaneus rationi, quæ ratio naturæ modus eſt. vel ſic: conſentaneus rationi, per modum & moderationem naturæ. vel ſic, conſentaneus naturæ, modo, rationi. Omnino ſuſpectus mihi eſt hic locus, neque videtur mendo vacare. ſcriptura tamen antiqua ſatis facilis & plana eſt.

PAGINA 104.

l.6. Natura ius eſt] tres libri manuſcripti habent, Naturæ ius eſt. quam ſcripturam quamuis non improbem, ita enim ſuprà hoc eodem libro locutus eſt, Naturæ iura, & conſuetudinis ius, &c. receptã tamẽ tueor ac retineo, vt Natura, ſit ſeptimi caſus. ſic enim etiã infra loquitur: Conſuetudine ius eſt. l.18. vulgi approbatione perduxit] liber vnus manuſcr. habẽt, produxit: quod probo. ita enim ſæpenumero loquitur. niſi quis malit legi, prooexit. l.31. in odium aliculus inferioris] ſic reſtitui coniectura ductus. nam vox inuectionis quæ reperitur in omnibus libris, ſine dubio corrupta eſt. l.46. alicuius honeſta] fortaſſe legendum honeſti.

PAGINA 105.

l.36. Hoc inferius] videtur legendum, in hoc inferiore. l.46. ad quas ſimilis adiunctio non accedit] Quidam putãt negatiuis nota deleta ſic legendum, ſimilis adiunctio accedit. l.48. EXTRA QVAM] neceſſe eſt verbi gratia, homines intereant, extrà quàm ſi velint fame perire, id eſt, præterquàm ſi, vel niſi velint, &c.

PAGINA 106.

l.8. de honeſtate delibratum] cùm in duobus libris manuſcrip.

ſcriptum

ſcriptum reperiſſem, delibratum, hoc ipſum lectoribus teſtificari volui ve deſinant iam dubitare omnes litterarum ſtudioſi homines vbique in ſimilibus locis legendum eſſe delibrato & delibratum, non delibare neque delibatum. qua de re tamen plura ſcripſimus in commentariis Lucretianis.

EIVSDEM ANNOTATIONES IN I. LIBRVM DE Orat. ad Quint. Fratr.

PAGINA 107.

l.15. Ac fuit quidem tempus] quidam legendum putant, Ac fuit quondam. l.17. ad præclara ſtudia referendi fore, iuſtum, &c.] poſt verbum fore, diſtinctionis virgula apponenda eſt. hoc enim ordo verborum eſt: Ac fuit quidem tempus, cum arbitrarer fore mihi initium requieſcendi, atque animum ad vtriuſque, &c. iuſtum & propè ab omnibus conceſſum, &c. vt ſit initium iuſtum, &c. quanquam quidam legi volunt, propè omnibus conceſſum. l.18. ſi finitus rerum forenſium labor, &c.] id eſt ſi quando rerum forenſium labor, & ambitionis occupatio finita, id eſt terminata decurſu honorum, id eſt adeptione omnium honorum, conſtitiſſet, id eſt repreſſa, & perducta ad calcem eſſet, etiam ætatis flexu, id eſt etiam ineunte ſenectute, vel ætate ad ſenectutem præcipitata. & ita mihi in reliqua ætate iam affecta quieſcere licuiſſet. Totus autem ſermo allegoria exornatus eſt, ducta à certaminibus Circenſibus. ſic enim loquuntur Latini, decurrere ſpatium. & ita Lucretius lib. 4. ſpatium decurrere amoris: & decurrere ætatem apud Terentium, Plautum, M. Tullium. & flexus ætatis ſignificat vnius ætatis exitum, & alterius initium, tranſlatione ſumta ab illis flexibus, qui fiebant à quadrigis circum metas: quos flexus Græci καμπτῆρας appellant. Sic idem M. Tullius in oratione pro Cælio flexum ætatis appellat extremam adoleſcentiam, & initium corroboratæ & conſtantis ætatis. finitus autē repoſui reclamantibus libris omnibus, ratione ipſa flagitante. l.23. maxima moles moleſtiarum] ſic habent tres libri manuſcripti. moles moleſtiarum autem tranſlatio eſt. ſic molem mali dixit Catilinaria ccc. & inuidiæ molem. Idem M. Tull. ex quodam poëta lib. 4. Tuſcul. quæſt. de Thyeſte & Atreo. Maior mihi moles, maius miſcendum malum. l.42. in ſummos homines] à quibuſdam codicibus manuſcriptis abeſt præpoſitio in. l.43. in omnibus artibus] duo libri manuſcrip. habent, in omnibus rebus. l.50. conſilio ac ſapientia] in quibuſdam libris manuſcr. ſcriptum eſt, conſilio & ſententia.

PAGINA 108.

l.6. quàmque multi. ſic facillimè] ſic hunc locum reſtitui ex auctoritate vnius libri manuſcripti multo optimi, qui in vulgatis ita legitur, quàmque multi ſint. facillimè, &c. l.11. vel differendi ratione] liber vnus manuſcriptus habet, vel deſcribendi ratione.

l.15. Quis muſicus] quidam liber manuſcr. habet, Quis muſicus, &c. quem non ſequor. l.31. nulla vnquam vehementius quàm] hoc totum abeſt ab vno codice manuſcr. in quo ita legitur hic locus: in hac ipſa ciuitate profectò eloquentiæ ſtudia viguerunt. ab alio abeſt vox profectò. l.38. dicendi ſtudio flagrauerunt] quidam docti exiſtimāt legendum eſſe, diſcendi ſtudio. Eadem l.in Excitabat eos magnitudo] quidam doctiſſimi viri legendum cenſent, Excipiebat eos.

PAGINA 109.

l.2. non ſolum electione] duo libri manuſcr. habent, non ſolum lectione.

PAGINA 110.

l.5. vt dies inter eos curiæ fuiſſe videretur] id eſt vt conuiuium Tuſculani, videretur fuiſſe dies, quo curiales vnà epulantur. Quidam aliter hunc locum intelligunt, ſic diſtinguentes: vt dies inter eos, curiæ fuiſſe videretur conuiuium, Tuſculani.

PAGINA 111.

l.11. Sed vt reliqua prætermittam] legendum fortaſſe eſt, Sed vt reliquos. l.16. vel doctrina præſidiis] liber vnus manuſcript. habet, vel doctrinæ viribus. l.19. remp. diſſipauerunt] liber vnus manuſcr. habet diſpreuerunt: vnde quidam viri docti coniiciunt legendum eſſe, diſparatunt: quod valet diſiunxerunt, diſſoluerunt, ἐχώρισαν, διέλυσαν.

l.23. Equidem & Ser. Galbam] ſic legendum, non Sergium: quod mendum miror non ſolum irrepſiſſe in pleroſque codices vulgatos, verum etiam à quibuſdam, qui habentur docti, defendi ac probari. Galbæ enim erant Sulpiciæ gentis: & Galbæ omnes ſunt Sulpicij. Hic igitur prænomine Seruius eſt, nomine Sulpicius, cognomine Galba. At Sergius nomen eſt gentile. non poſſunt ergo Galbæ dici Sergij. nemo enim ciuis Romanus duobus nominibus gentilibus appellari poteſt, quemadmodum neque duarum gentium eſſe. legēdum igitur eſt hoc loco Ser. id eſt Seruium Galbam, & item aliis in locis. l.24. quem tu adoleſcentulus perculiſti] ſic legendum, non perpuliſti, & ita habent libri manuſcrip. perculiſti autem, id eſt permouiſti, euertiſti: de quo verbo non plura in commentariis Horatianis. l.28. in omni ſermone] ſic habent aliquot libri manuſcr. & ita legi debet, nō vt in vulgatis, in omnis ſermonis diſputatione.

l.29. multiſque præiſſem] ſic habent duo libri manuſcripti: & ita legendum. ſic idem pro Milone: qui heſterna etiam cōtione incitati ſunt, vt vobis voce præirēt, quid iudicaretis. l.30. ex iure manum conſertum vocarent] Latine dicimus, manum, non manu conſerere. manum conſertum igitur ſcribi debet, non manu conſertum.

l.32. cæteriſque in ſuo genere phyſici. vindicarentque] libri duo veteres habent, cæterique ſuo iure phyſici vindicarent, ornati homines, &c. quos ſequi malim. l.38. id te ipſum ſcire negaret] ſic legendum, non negare cogeret, vt eſt in multis vulgatis. negant enim Academici quicquam ſciri poſſe, in quos præclarè diſputat Lucretius lib. 4. l.41 vincerent oportere] nihil muto, quamuis duo libri vet. habeant, dicerent oportere. eleganter enim poſitum vincerent, pro argumentis expugnarent, probarēt: quo ſæpe Lucretius & Horatius vtuntur, quemadmodum in noſtris in vtrunque commentariis admonuimus. l.47. tua plurimum valeat] ante vocem, tua, libri vulgati habent, ad perſuadendum: quod in libris manuſcr. non reperi. retinere tamen licet, ſi quis hoc malit ego malim abeſſe.

PAGINA 112.

l.16. ſine multa pertractatione rerum publicarum.] vocē omniū quæ abeſt à tribus libris manuſcriptis, ſuſtuli.

l.32. ex arte aliena] ſic habent libri tres manuſcr. quos ſecutus ſum. l.45. maximam vim exiſtere] ſic omnes quidem habent libri: ſed legendum videtur, conſiſtere: niſi dicamus non hoc dici à Cicer. maximam vim oratoris in hominum mentibus, &c. ſitam eſſe: ſed maximam vim oratoris extare, exiſtere, elucere in hominum mentibus, &c. Non celabo autem lectorem, in duobus libris manuſcript. legi: Quis enim neſcit maximè vim, &c. paullo pòſt vbi vulgò legitur, Quæ niſi qui naturas, &c. Io. Paſſeratij viri docti & ingenioſi coniectura approbata, repoſui: Quare niſi quomodo ſine dubio eſt legendum.

PAGINA 113.

l.9. de communi ciuium, de hominum, de gentium] ab vno libro manuſcr. abeſt vox, gentium: ſed ego putem potius delendum, de hominum, ſi quid delendum ſit. l.14. tenui quodam, exſanguique ſermone] ſic habet optimus codex manuſcr. quæ ſcriptura meo iudicio recta & vera eſt.

l. eadem, grauitate & iucunditate] quidam legendum cenſent grauitate & fæcunditate. l.18. de legibus inſtituendis] In vno codice manuſcr. legitur, de legibus tuendis. l.19. de iure ciuium generatim, &c. deſcripto] legendum fortaſſe eſt, de iure ciuium, &c. deſcriptorum.

l.22. vel noſtri decemuiros] noſtri, id eſt Latini, vel noſtri enim opponitur, illi, vel Græci. l.40. ad oratores ei confugiendum eſt, &c.] in tribus libris manuſcr. poſt illa verba, ad oratoris ei confugiendum eſt, ſequitur deinceps, tanquam ad architecti. quæ ego non puto eſſe Ciceronis. apparet enim eſſe ab eo loco, qui ſtatim ſequitur, huc eſſe à librariis temere tranſlata.

PAGINA 114.

l.18. in treis parteis eſt diſtributa] duo libri habent, in treis parteis eſt tributa.

PAGINA 115.

l.4. ornatiſſimæ orationis] legendum fortaſſe eſt, ornandæ orationis. l.30. pro ſe quiſque eorum, &c.] hic locus variè ſcriptus eſt in codicibus manuſcrip. alij enim ſic habent, pro ſe quiſque eorum, quātum quiſque poterat. alij ſic, pro ſe quiſque, quantum quiſque poterat: alij ſic, pro ſe quæ quiſque poterat. alij,

pro ſe quiſq; eorũ, vt quiſq; poterat: quã ſcripturã ſecuti ſumus.

PAGINA 116.

l.6. quam ſibi aſciſcerent] quidam libri manuſcr. habent quam ſibi aſcriberent. l.21. in eam partem ferebatur oratione] quidam liber manuſcr. habet, ferebat orationem. l.22. & blandiri ſuppliciter] cùm viderem ita eſſe in aliis libris vulgatis, blãdiri, & ſuppliciter inſinuare: in aliis, blandiri & ſubtiliter inſinuare, &c. in manuſcr. autem aliis non eſſe verbum inſinuare, vt neque in vulgatis Florentinis & Venetis, in aliis ita ſcriptum eſſe, & blandiri ſuppliciter, & ſubtiliter inſinuare: ego ſuſpicatus hoc totum ſubtiliter inſinuare, eſſe inculcatum vel ab arrogante aliquo, vel à librario, deleui. ſi quis tamen retinere volet, non pugnabo, dummodo blandiri ſuppliciter legat, non blandiri ſubtiliter. l.32. me in illo numero] hæc verba, in illo numero, delenda cenſeo, ſunt enim ab aliquo addita, qui non videbat, aut non intelligebat illud, quod antecedit, in quibus, id eſt in quorum numero.

l.38. non planè tenerent] liber vnus manuſcrip. habet, non planè cernerent. l.42. Quibus dicere Carneades ſolebat] docti quidam legendum cenſent, quibus adiicere: quibus aſſentior: iidem ſuperiore pag. verſu 45. vbi vulgo legitur, Excitabatur homo promtus, legi volunt, Excipiebatur homo promtus: quod magnopere probo.

l.50. antequàm ad diſcendum ingreſſi ſumus] duo libri manuſcrip. habent, ad diſcendum ingreſſi ſumus: vulgati, ad dicendum. quos non ſumus ſecuti, nam quomodo quiſquam ambitione & foro obrui poteſt, antequam ad dicendum ingrediatur?

PAGINA 117.

l.5. maiore opera dederis] duo libri manuſcrip. non habent maiore opera. quidam docti legendum cenſent, maiore opere, vt dicimus magnopere, ſeu magno opere, pro valde, non magna opera. & infra verſu 15. legendum puto, cùm ab eo nunquam diſcederem.

l.33. vt in cretionibus ſcribi ſolet] cùm in aliis libris manuſcr. reperiſſem ſcriptum certionibus, in aliis, Craſſi orationibus, in aliis, certioribus, ego cretionibus repoſui, præſertim cùm meminiſſem iam pridem ita à Fr. Duareno eſſe emendatum. Eſt autem cretio, vt docet Vlpianus, certorum dierum ſpatium, quod datur heredi ad deliberandum vtrùm expediat adire hereditatem, nécne: veluti Titius heres eſto, cernitóque hereditatem in diebus centum proximis, quibus ſcieris, poterisque. niſi ita creueris, exheres eſto.

PAGINA 118.

l.6. cuius veſtigia perſequi cupiunt, &c.] ſic reſtituimus deleto, qui, poſt vocem, veſtigia.

PAGINA 119.

l.26. dignum re] hæc abſunt à duobus codicibus manuſcript.

l.44. ceterarum hominẽ artium] liber manuſcrip. habet, quod ceterarum, &c.

PAGINA 120.

l.23. niſi perfectè] duo libri manuſcrip. habent, niſi perfectum.

PAGINA 121.

l.5. exponam vobis non quandam perreconditam] legendum mihi videtur, quandam non perreconditam. l.23. à ſententia ſcriptum diſſideat] quidam liber manuſcr. habet, diſſentiat.

PAGINA 122.

l.2. ſed ii, qui ingrediuntur in ſtadium] ſic reſtitui ſecutus codicem manuſcrip. longè optimum. Tranſlatio autem eſt ſeu potius allegoria à curſoribus. l.30. cùm remiges ſuſtinuerunt] ſic eſſe legendum licet intelligere cùm ex hoc ipſo loco, tum ex illo, qui eſt lib. 13. epiſtol. ad Attic. inter ſe comparatis, retinet (inquit) ipſa nauis motum & curſum ſuum intermiſſo impetu, cùm remiges ſuſtinuerunt. Atqui cùm remiges inhibent, non ſuſtinent, ſed alio modo remigant, vt ait in epiſtola illa ad Attic. ubi, INHIBERE illud tuum, quod valde mihi arriſerat, vehementiſsimè diſplicet, &c. volebat ſcilicet Atticus legi hoc loco inhibuerunt: idque probarat initio Marc. Tullius. pòſt cùm ad villam ſuam naui appulſa didiciſſet, remiges, cùm inhibere eſſent iuſſi, non ſuſtinere remos, ſed alio modo remigare, à ſententia poſteriore, cuius erat auctor Atticus, deſtitit, & in priore manſit: atque ita ſcripſit ad Atticum ſe velle eſſe in libro, ſemper quemadmodum fuit. Atque hæc cùm primus animaduertiſſet Io. Paſſeratius, mecum communicauit, ego probaui. ſcripſerat autem primo ſuſtinuerunt, non inhibuerunt.

PAGINA 123.

l.9. eliciendum atque dicendum] quidam libri manuſcript. habent, eliciendum atque dicendum. quidam eliciendum, duntaxat. quidam eligendum, atque eliciendum. nos primam illam ſcripturam ſecuti ſumus. verumtamen vt liberè, quod de hoc loco ſentio, dicam, ego ſic puto legendum: quod probabile videri poſſit, eliciendum. Perdiſcendum, &c. l.11. librandus eſt etiam, &c.] Diſſimulare non poſſum me in quatuor libris manuſcriptis reperiſſe ſcriptum, liberandus. quod deprauatum eſſe ſuſpicor à recto librandus. Librandus autem (ſi quidem vera eſt ſcriptura. nihil enim affirmo) poſitum videtur eſſe pro eo quod eſt, delibrandus, id eſt decerpendus.

l.22. conſtrictis ac reconditis] ſic repoſui libris omnibus reclamantibus, veritate ipſa flagitante. nam quæ ſunt conſtructa, ſunt ordine poſita, & ſuo loco collocata. at Scæuola petit vult à Craſſo, vt quæ coarctauit, ac peranguſtè referſit in oratione, ea dilatet atque explicet, & propalam collocet. non igitur erant conſtructa, ſed conſtricta, & compreſſa, quæ nunc vult explicari & dilatari. ſic etiam infrà legendum, conſtrictum vno in loco. cui opponitur dilatatum atque explicatum. l.30. quaſi per tranſennam prætereuntes] nihil muto, præſertim cùm Nonius Marcellus hunc locum his verbis teſtem producat in voce tranſenna. ſed tamen non celabo lectorem, me ita ſcriptum reperiſſe in duobus codicibus manuſcript. quaſi autem prætereuntem ſtrictim aſpeximus. l.34. Sed tu nobis hoc da Scæuola] liber vnus manu ſcrip. Clericanus habet, Sed tu hanc nobis veniam Scæuola: vt fortaſſe addendum ſit, da: vt ſit, da veniam.

PAGINA 124.

l.16. nec exceptione excluderetur, quòd ea res in iudicium antea veniſſet] ſic legendum, non cùm negatione, non veniſſet. hæc enim erat exceptio, qua vtebatur interdum is, vnde petebatur: NI EA RES IAM ANTEA IN IVDICIVM VENIT. quæ exceptio hac rurſum exceptione repellebatur: rectè exciperes, SI EA RES A ME PETITA ESSET, CVIVS REI DIES FVISSET, SEV VENISSET.

PAGINA 125.

l.3. teſtamento exheres filius] hæc abſunt ab vno codice manuſcript. Et ſanè videntur eſſe aliunde inuecta. hic enim filius non fuit teſtamento exheres aut exheredatus, ſed præteritus. Quod ſi quis dicat vocem, teſtamento, duntaxat eſſe delendam, ceteras duas retineri poſſe, non pugnabo.

l.10. in exſulium veniſſet] ſcribendum eſſe exſulium, non exſilium, veritas & ratio peruincunt. exſuliũ enim ab exſule. exſul autem à ſolo dictus eſt, quaſi de ſolo patriæ ſuæ pulſus, vt docet Feſtus ibidem, quaſi patronũ] in vno codice manuſcript. non eſt quaſi.

l.19. cum ædes L. Fuſio] ſic legendum vel repugnantibus libris omnibus. nulla enim gens eſt Fuſia. at Fuſius debet eſſe nomen gentile, non familiæ, id eſt nomen, non cognomen. non eſt autem cognomen: multo minus eſt prænomen: neque vlli vnquam ciues Romani Fuſii gentili nomine dicti ſunt. relinquitur vt Fuſio hoc loco ſcribendum ſit. niſi quis dicat legi poſſe L. Fuſo. Nam Fuſus cognomen eſt Romanum: ſed non celabo lectorem leue quiddam, infrà proximo verſu ibi, Fuſius autem, à quibuſdam codicibus abeſſe, autem: in aliis ſcriptum eſſe verò, pro autem. vnde cuiuis coniicere licet legendum, Fuſius ſimul atque, &c. ſine alterutra harum particularum. Ne illud quidem diſſimulabo, ſuprà in vno codice manuſcr. me ſcriptum reperiſſe, M. Bubulcus, & infrà Bubulco, & Bubulcio. Bubulcus autem cognomen fuit Romanum.

PAGINA 126.

l.9. caſtigemus etiam ſegnitiam hominum, &c.] Nonius Marcellus legit hoc loco ſegnitatem, non ſegnitiem aut ſegnitiam.

l.43. repleri iſtam iuris ciuilis ſcientia] ſic habent pleraque libri vulgati, quibus cùm conſentiunt aliquot manuſcript. alii habent, replere iſtam iuris ciuilis ſcientiam. & ita Pariſienſes à Carolo Stephano editi, & Veneti à Iunta impreſſi, & duo item manuſcripti.

l.45. cùm ab hoc diſceſſeris] nihil muto, quamuis duo libri manuſcr. habeant, diſceſſeritis.

PAGINA 127.

37. dignitatem repetiſſent] quidam liber manuſcrip. habet petiſſent. ego tamen nihil muto. ita enim propemodum Terentius locutus eſt Heauton. atque ibi ſimul rem & gloriam armis belli repperi. l.45. vnde ſibi, ſi illi] in his verbis hic incluſus eſt verſus Ennianus, vnde ſibi populi, & reges conſilium expetunt.

PAGINA 128.

l.11. tamen eſſe deus putaretur] vel aliquid deeſt poſt vocem deus: *vt parens, vel auctor, vel quippiam ſimile: vel repetendum ἀπὸ κοινοῦ antiſtes; vel legẽdum à deo data putaretur: vel ita hæc ita ſunt explicanda, tamen ita art eſſe deus putaretur: quod placet Aurato. ſuprà autem non longè vbi eſt, proclamatorem, docti quidam legendum cenſent* clamatorem, *qua voce iam antè vſus eſt.*

l.13. non tam caduceo] Caduceum à Græco nomine κηρύκιον ortum eſſe conſtat, converſo (vt volunt) ρ. in d. ſed docti quidam viri caruceum *Latinè ſcribendum exiſtimant.*

PAGINA 130.

l.6. duodecim ſcriptis] ſic legendum, & ita habent tres libri manuſcripti. eſt autem ſcriptus lapis ſeu calculus, vt docet Pompeius Feſtus, quo vtebantur veteres in hoc ludi genere. vſurpat idem nomen iterum M.Tull. in Hortenſio, quem locum refert Nonius Marcellus. Itaque tibi concedo quod in XII. ſcriptis ſolemus, vt calculum reducas, ſi te alicuius dati pœnitet. *l.38. ita peragrat animos hominum] ſic legendum puto,* peragrat animos hominum, *deleto* per.

PAGINA 131.

l.25. regendi ſui poteſtatem, quaſi habenas] delendam cenſeo vocem poteſtatem. *eſt enim hic* νόθος.

l.30. Neque verò hoc ſolum dixit] Hunc Rutilium accuſauit Apicius homo nequiſſimus ac luxurioſiſſimus, ventriſque vitio contaminatiſſimus, vt refert Athen. lib. 4.

PAGINA 132.

l.18. indotatam eſſe, atque incomitatam] docti quidam hoc totum, atque incomitatam, *putant eſſe alienum, non Ciceronis.*

l.23. & clariſſimi ciues et ſtudio etiam hodie præſunt] duo libri manuſcr. habent, & clariſſimi ciues et ſtudio & ſemper præfuerunt, & etiam hodie præſunt.

l.27. & eiuſdem modi ſoceas dign.] ſic reſtitui, cùm in libris & manuſc. & vulgatis reperiſſem partim eiuſdem, partim eiuſmodi. vtitur eadem vocum compoſitione & infrà lib. 2. nam cùm compreſſerat digitos, pugnúmque fecerat, dialecticam aiebat eſſe eiuſdemmodi. *l.31. cautor formularum] liber vnus manuſcr. habet* cautor formularum. *& ſuprà paulo ante quidam docti viri legendum putant,* catos & acutus. *l.38. quibus verbis ercíſci cieri] quidam vulgati libri habent* ercíſceri, *mendoſe opinor. manu ſcriptorum autem alii habent* ercíſci, *alii* ercíſci cieri, *vt excudendum curauimus: alii* cretunceri: *quod quid ſibi velit, fateor ingenue me neſcire: niſi dicamus eſſe erctum, citúmque, quod eſt apud Pompeiũ Feſtum. l.42. & in C.Hoſtilij Mancini] nihil muto, quamuis duo manuſcr. habeant.* in P. Lucilij Mancini. *Nam Mancini Hoſtiliæ gentis fuerunt: niſi quis dicat codices eſſe mendoſos, & Mancinos eſſe Lucilios.*

PAGINA 133.

l.15. hanc partem iuris incontrouerſi] ſic reſtitui, cùm in omnibus libris vulgatis legatur, in controuerſiis, *nulla nec ratione, nec ſententia. Iam ius incontrouerſum, id eſt ius certum, & de quo nulla controuerſia eſt, & de quo inter omnes conſtat.*

l.42. Nam primùm quod inertiam] hunc locum fœdè & miſerè in libris vulgatis laceratum, adiumento veterum codicum reſtitui.

l.49. Manlianas venalium vend.] alidis legitur. Mamilianas, *vt pag. 129. verſu 23. quidam legunt* M. Mamilium.

PAGINA 134.

l.21. fide tabulis & perſcriptionibus] ſic reſtitui ſecutus auctoritatem duorum librorum manuſcr. cum vulgati habeãt præſcriptionibus, *planè mendoſe. nam perſcriptionis nomen locum habet in nominibus, rationibus, & tabulis. Idem lib. 4. epiſt. ad Attic. epiſt. vltima. Hac pactio non verbis, ſed nominibus, & perſcriptionibus, multorum tabulis cùm eſſe facta diceretur, &c. Idem Philipp. 5. Illa verò diſſipatio pecuniæ publicæ ferenda nullo modo eſt, per quam ſeptiens millies perſcriptionibus, donationibúſque auertit.*

l.30. Græcorum more tragœdorum] ſic habent libri tres manuſcr. vulgati, Græcorum more, & tragœdorum. *l.35. aut minurtionem] ego in hoc loco reſtituendo Adr. Turnebi coniecturam ſecutus ſum, qui docet in annotationibus ad Ciceronis loca, pæana hoc loco eſſe cantionem, quæ clara & exſultãti voce citatur: minurtionem verò, cantionẽ, quæ tenui & leni & remiſſiore voce editur. Huc pertinet & quod ſcribit Feſtus, ab illo prolatum, minurritiones eſſe minorum auiũ cantus. adde quòd μινυρίζειν apud Græcos canere eſt. Reſtat ſcrupulus, quòd vnde ortum ſit minurritionis nomen, non eſt facile mihi quidem exputare. nam à Græco μινυρίζειν non poteſt: Latinum autem minurire, à quo videbatur proficiſci poſſe, nõ eſt Latinis, quod ſciam, vſitatum.*

l.42. Itaque illi diſertiſſimi homines] legendum videtur, illi: nempe Græci.

PAGINA 135.

l.15. & prudentiam iuris publici] fortaſſe deeſt priuati &, *ante vocem publici: niſi quis dicat de iure priuato ſatis eſſe dictum ſuprà.*

l.21. adeò quod cupiunt, apiſcendum] ſic reſtitui auctoritate duorum codicum fretus. apiſci autem eſt prehendere, conſequi, adipiſci, vſitatũ Plauto, Lucretio, Varroni, M.Tullio, ceteris bonis ſcriptoribus. l.31. ſi paullum trranſerit] ſic reſtitui repugnantibus libris omnibus, Priſciani fidem ſecutus, cuius hæc verba ſunt lib. x. farcio farſi: farcio farſi: rancio ranſi: fulcio fulſi. deinde affert hunc locum M.Tullij ita vt excudendum curaui.

EIVSDEM ANNOTATIONES IN LIBRVM SECVNdum de Orat. ad Quint. Fratr.

PAGINA 136.

l.27. qui quanquam non ita ſe rem] negationem, quæ abeſt ab omnibus codicibus vulgatis, ex manuſcr. reſtituimus.

PAGINA 137.

l.7. cuius terminis ſeptum teneatur] vel ſic legendum: vel ſi legimus ſepta, ſuprà legendum, bene dicendi autem *ſubintell. ars.*

PAGINA 138.

l.1. ad diſputandum elicere] in vno codice manuſcr. reperi ſcriptum, ad diſputandum ducere. PAG. 139. *2. incredibiliter repuèraſcere ſolitos] nihil muto, quamuis in duobus libris manuſcr. ſcriptum ſit* repueraſcere: *quoniam Nonius Marcellus repueraſcere probat, & hunc ipſum locum profert in hoc verbo. l.30. quòd ad fratrem promiſerat] vel ſubintellige,* iturum ſe: *vel dic* ad fratrem futurum, *id eſt apud fratrem: vel lege* apud fratrem.

l.33. quoniam neque domi imperaram] non dubium eſt mihi quidem, quin hic locus ſit integer: ſed lectorem celare nolui in vno codice manuſcr. legi, neque domi paraueram, *quod non probo. Iam illud,* neque domi imperaram, *ſic declaro, non imperaram meis cenam. non dixeram me domi cenaturum: cum ſe apud fratrem Iulium cenaturum promiſiſſet.*

l.35. hominem enim audietis de ſchola, &c.] aut hæc ironia eſt: aut legendũ, nõ de ſchola, neque à magiſtro, neq; Græcis, &c.

PAGINA 140.

l.3. præcepta p.q.d peracuta] quidam legendum putant, peraccommodata. l.4. & ad excipiendas eorum] liber vnus manuſcript. habet, & ad captandas. l.16. artificioſa verborum concluſione] vnus liber manuſcript. habet, verborum conſtructione.

l.28. aut deligendorum] manuſcript. duo habent dilegendorum. *quod non temere admonui, ſed vt meminerit lector dilectum militum dixiſſe veteres, quem nos hodie delectum dicimus fortaſſe inſcienter. ſic Feſtus. Dilectus, inquit, militum & is, qui ſignificatur amatus, à legenda dicti ſunt.*

PAGINA 141.

l.4. atque vrbanitates] cùm in omnibus libris manuſcr. ſcriptũ reperiſſem vrbanum, *idque in quibuſdam non ſine litura in extrema ſyllaba, ego vrbanitates repoſui, facilè ſuſpicatus ab iis inurbanum eſſe repoſitum, qui* vrbanum *mendoſum & huius loci ſententiæ repugnans eſſe intelligerent. l.36. aut in lite ordinanda] tres libri manuſcr. habent,* aut in lite ornanda.

l.31. patienter caruiſſe] quis non videt ita legendum, non, vt in libris vulgatis, ſapienter? *nam fortunæ & naturæ bonis ſapienter vti aliquem, conuenienter & aptè dicimus: carere autem ſapienter non conuenit. ſic contrà apud Horatium corruptus erat locus in prima ſatyra lib. 1.* & illis vtitur ante Quæſitis ſapiens. *vbi nos repoſuimus,* patiens, *auctoritatem codicum manu ſcript. ſecuti.*

l.36. quoniam inest in ratione rerum?] legendum fortaſſe eſt, in natura rerum? l.38. quæ cadunt aliquando in oratorem] legendum videtur potius, in orationē. l.44. quaſi in arte traderet?] hoc totum, quaſi in arte, alienum puto & ſubditum: niſi quis dicat ita legi poſſe, arte tradere? vel quaſi tradere? vel quaſi arte tradere? vel quaſi in arte tradere, id eſt quaſi ea, quæ à magiſtris traduntur in ſcholis.

PAGINA 143.

l.12. quaſi aliena quadam lingua] ſi emendata ſcriptura eſt, aliena lingua, id eſt non ſua. ſed non diſſimulabo me in duobus libris manuſcr. ſcriptum reperiſſe, quaſi aliena quadam lingua locutos. quam ſcripturam magnopere probo. aliam autem linguam intellige, quàm qua populus, aut cæteri homines loquuntur. Nam oratoris oratio non debet eſſe aliena à ſermone vulgi, niſi quòd debet eſſe ornatior. verba quidem ipſa propria, debent eſſe popularia, & vſu trita ac recepta. l.34. addat ſi quis volet etiam laudationes] ſic habent duo libri manuſcript. & ita legendum. nam vulgata lectio, laudationis, reiicienda eſt. non diſplicet mihi tamen docti cuiuſdam viri coniectura, qui putat legendum, laudationibus, vt reſpondeat ſuperioribus illis, in litibus, in deliberationibus. ſed probarem magis ſi ita legeretur, addat ſi quis volet quæ in laudationibus. quare ſcripturam veterum codicum retineamus.

PAGINA 144.

l.9. poteſt non cuiuſuis] hic locus flagitioſe fuerat depravatus à ſemidoctis, iiſdémque, vt fit, arrogantibus hominibus. Nam cum, quò referretur vox, eum, non viderent, putarúntque pictorem ſubintelligendum, ex, poteſt, fecerunt poſſe. & item ſuprà pro, eſt, ſuppoſuerunt eſſe. & ita totum hunc locum corruperunt. quem in ſuam integritatem reſtitui à veteribus codicibus adiutus. vox eum igitur, ſi quis forte quærat, non pictorem, ſed hominem refert. l.13. ſimiliter arbitror in hac] hic eſt ἀνταπόδοσις ſeu redditio ſimilitudinis à pictore. Animaduerte autem verbum arbitror eſſe poſitum pro verbo ſtatuo, quod eſt ſuprà, quia longius aberat ab hoc loco: idque factum eſſe, vt ſubueniatur memoriæ vel lectoris, vel auditoris.

PAGINA 145.

l.23. in infinita dubitatione] librorum manuſcriptorum alij habent, in infinita diuiſionis dubitatione: alij, in infinita dictionis dubitatione.

PAGINA 146.

l.4. Vt tamen ars ipſa] quàm ſit corruptus hic totus locus in libris vulgatis, quàm feliciter à nobis in ſuum ſtatum reſtitutus, cognoſcent qui hanc ſcripturam cum vulgatorum librorum lectione comparabunt. l.28. reuocantur ea, quæ ſeſe, &c.] legendum fortaſſe eſt, reſecantur. l.31. Vadi ſtatim inde eam, neque dimiſi tempus] non celabo lectorem meam ſuſpicionem: ſed primùm proponam vnius libri veteris ſcripturam. ſic igitur in eo ſcriptum eſt: neque dimiſi ipſum perdere tempus. quo quid ineptius eſt? quis non videt hæc verba, ipſum perdere, ab aliquo indocto eſſe ad oram libri aſcripta, deinde ab indoctiore librario in ordinem & contextum verborum M. Tullij eſſe coniecta? Sed progrediar longius. ſuſpicatus ſum aliquando etiam vocem, tempus, eſſe alienam: atque ita legendum, neque dimiſi. vel, neque eum dimiſi, & ſum cohortatus. Verumtamen nihil ſine auctoritate codicum manuſcript. mutandum cenſeo. nam & dimittere tempus dixit Philipp. 3. Nullum tempus P.C. dimittam, neque diurnum, neque nocturnum. l.38. niſi eodem ſtudio atque imitatione intendiſſet] ſecutus ſum duos lib. manuſcriptos. nam vulgata lectio, incidiſſet, mendoſa & praua eſt. reperi in vno alio codice, incepiſſet. quæ ſcripturæ varietas me in hanc opinionem adduxit, vt putem veram vocem eſſe depravatam, & neque intendiſſet, neque incepiſſet, neque incidiſſet, eſſe legendum, ſed aliud neſcio quod verbum à M. Tullio eſſe poſitum. qua de re ſi quis forte meam coniecturam requirat, ſuſpicatus aliquando ſum, legendum incubuiſſet. amicus quidam meus legendum putabat, niſi eodem ſtudio & imitatione ſe incitaſſet. ego incubuiſſet malim. verumtamen iudices lectar. interea intendiſſet non improbo. nam & in oratione pro Murena ita locutus eſt, vt eò quò intendit, maturè cum exercitu perueniat.

PAGINA 147.

l.10. retinebant illi Pericli ſuccum] ſic excudendum curaui, ne quis forte librario erratum eſſe putet. nam huiuſmodi nomina ſic inflexiſſe veteres in patrio caſu, Pericli, Thucydidi, Timarchidi, Theophani, Diocli, Oronti, Archonidi, &c. obſeruatum eſt à viris doctis, quorum nos exempla in Bruto proponemus. l.12. meri principes extiterunt] Cum ſcirem notatam, & argumentis confirmatam à P. Victorio hanc ſcripturam, eandémque à Nonio Marcello teſtatam, non putaui mihi eſſe repudiandam, quamuis eam in nullis libris manuſcriptis reperirem expreſſam. Itaque licebit, ſi cui placeat magis, vulgatam lectionem retinere, innumeri principes. ſed non diſſimulabo, verba illa, magiſter iſtorum omnium, mihi videri non eſſe M. Tullij, ſed ex ora libri in contextum eſſe translata. quod, ſi quis acrem contendet, facile videbit, niſi eam habeat obſcuriorem. nec me mouet, quòd ea proferat Nonius Marcellus. oſtendam enim, eum ipſum ſæpenumero errare.

l.35. inuſitatum quidem noſtris oratoribus] codex vnus manuſcript. habet noſtris auribus: vnde coniicere poſſit aliquis legendum, inauditum quidem noſtris auribus.

PAGINA 148.

l.3. multi æſtimari volunt] duo libri manuſcript. habent, multam: vnde quidam legendum putant, multum: quia inquiunt illi, ita loquuntur Latini, magni æſtimare, & multum æſtimare, non multi æſtimare. l.6. ita dum inertiæ vituperationem, quæ maior eſt] ſuſpectus mihi eſt hic locus. nam primùm quomodo inertiæ vituperatio maior eſt, quàm tarditatis? Deinde quid ſignificat per inertiam? vtrùm negligentiam, an inſcientiam? ſi negligentiam, maior eſt vituperatio perfidiæ. ſi inſcientiam, non video cur vituperabilior ſit inſcientia tarditate, maximè quæ ſit culpa contracta. Itaque putabam vel ſic legendum potius, ita dum inert. vitup. quæ minor eſt, contemnunt, &c. vel ſic: ita dum & inertiæ vituperationē, quæ minor eſt: & perfidiæ, quæ maior eſt, contemnunt, &c. l.17. quod inter homines ambigitur] legendum fortaſſe eſt, quo de inter homines ambigatur. l.18. ſiue ex controuerſia] fortaſſe legendum, ſiue ex re controuerſa.

PAGINA 149.

l.15. Cùm igitur accepto cauſæ genere, & cognito] codex vnus manuſcript. habet, accepto cauſæ genere, cognitam rem tractare cœpi. l.19. ad id, quod volumus] fortaſſe legendum, ad id, quò volumus.

PAGINA 150.

l.10. quantuſcunque ſum ad iudicandum, omnibus, &c.] locus mihi ſuſpectus: de quo quid ſentiam, breuiter exponam. illud totum, ad iudicandum, vel vt habent libri vulgati, adiudicandus, delendum puto, vt alienum ac ſuperuacaneum. ſunt enim declaratio ad oram libri annotata, deinde in contextum tranſlata. l.14. confirmaro] id eſt corroboraro: vt ſit tranſlatio ab ætate corroborata. ſed legendum fortaſſe eſt conformaro, vt in proœmio lib. 1. & ipſa oratio conformanda non ſolùm electione, &c. vbi vulgò legitur confirmanda.

l.38. & præceptis peruagata] in quibuſdam libris legitur peruulgata. l.46. aut defenſionis argumentis adducatur] hunc locum reſtituendum putabam ex alio loco huic ſimillimo, ac planè gemino, qui eſt pagina proxima, ibi, argumenta criminum & defenſionis reuocentur op. ad gen. &c. argumenta criminū autem ea ſunt, quibus vtitur accuſator ad probandum crimen. argumenta defenſionis, quibus reus aut defenſor. ſic igitur putabam hîc quoque reponendum, aut criminum, vel defenſionis argumentis: vt intelligamus accuſatori & defenſori præcepta dari. nam niſi ita legamus, ad defenſorem duntaxat pertinebunt.

PAGINA 151.

l.12. ſubacto mihi ingenio opus eſt, &c.] hunc locum profert Nonius ad verbum ſubigo. l.30. nullis præceptis aperiunt, ignari, &c.] hoc loco deerant aliquot voces, quas ex vno libro antiquiſſimo & optimo Memmiano reſtituimus.

PAGINA 152.

l.11. eſt enim infinita. Si iis perſonis pon.] hunc locum ſic legendum & diſtinguendum cenſeo. eſt enim infinita, ſi in perſonis ponatur: quia quot homines, tot cauſæ: ſin ad generum, &c. l.14. à M'. Curio cauſam dixiſſe] legendum fortaſſe eſt, à M'. Curij nomine cauſam dixiſſe L. Craſſum. l.29. & ad artem facilem redacturum] hæc abſunt ab vno manuſcr. codice. l.46. ſtudioſi qui eſſent diſcendi] legendum fortaſſe eſt, ſtudioſi qui eſſent diſcendi. vt ſtudioſos diſcendi intelligamus, quos Græci φιλομαθεῖς dicunt.

PAGINA 153.

l.21. vt vocem,vt vireis] codex vnus manuſcr.habet,vt vocem, vt aureis.

l.31. omnis argumentandi ratio] ſic habent duo libri manuſcripti. vnus,argumentandi via.vulgati,argumentatio.

PAGINA 155.

l.35. Ex maiore: Si bona exiſtimatio,&c.] Siquis attentè conſiderabit,reperiet,hoc argumentum eſſe à minore,non à maiore.

PAGINA 156.

l.2. quædam quaſi monita tradamus]ſic habent omnes libri vulgati, & nonnulli manuſcr.alij admonita.quidam monimenta.mẽdosè.

PAGINA 157.

l.1. ſi eſt ſuauiter & cum ſenſu tractatum] quid ſit hoc,cum ſenſu,non ſatis intelligo. putaui aliquando legendum & ſenſim tractatum.aut addendum,iucundo, vt ſit, cum iucundo ſenſo: aut, vt ſtatim infra , & cum ſenſo ac ratione tractatum. l.4. facilitatémque ſignificanti.]vel ſic legendum eſt , vt & in vno codice manuſcripto reperi:vel ſic vt olim emendandum putaueram, facilitatéque ſignificanda.

l.22. flexanima atque omnium] in duobus libris manuſcrip.non eſt copulatio atque.& ſtatim infrà in tribus non eſt , & repugnantem. l.29. tam vera,tam noua] duo libri manuſcr.habent,tam variæ,tam nouæ.

PAGINA 158.

l.2. in foro accidere miremur] in vno codice manuſcr. ſequuntur deinceps hæc verba , videmus etiã id euenire in quibuſdam aliis rebus confictis à nobis, & noſtra cogitatione adinuentis. deinde,cum igitur,&c.quæ non eſſe Ciceronis ,ſed alicuius indocti, qui tamen ſibi valde doctus videretur, deeſſe hic aliquid exiſtimãtis, eſſe puto neminem mediocriter eruditum,qui non videat. Atque hoc iccirco lectorem ſcire volui, vt meminerit,quemadmodum ſæpe admonui in commentariis noſtris Lucretianis , multos paſſim verſus alienos Lucretianis verſibus, quaſi aliquid deeſſet, ab indoctis eſſe admiſtos. ita in ceteris bonis ſcriptoribus multa eſſe aliena . Quoniam autẽ ab illo loco, Ac ne forte hoc magnũ ac mirabile,&c. multa ſunt interpoſita : vt ſubueniat memoriæ lectoris , iterat infra eandem rem aliis verbis,quomodo fieri ſolet. l.9. ſpondialia illa dicentis] ſic habent omnes libri manuſcripti : ſed quid ſibi velit hoc ſpondialia, non eſt facile explicare. nam ſiquis dicat eſſe dicta à ſpondeo : hoc tamen non eſt ſpondiacum,ſed trochaicum. Iſidorus docet ſpondialeis eſſe nominatos eos,qui in ſacris gentilium tibiis canebant : vt fortaſſe ſpondialia hic ſint intelligẽda,quæ ad tibias canebantur. ſed hoc non probatur Aurato:exiſtimátque hanc vocem eſſe deprauatam , & legendum Sophoclea pro ſpondialia , quia hi verſus ſint Latini facti ex Sophoclis Teucro.

PAGINA 159.

l.15. renuebam atque reuocabam] in vno cod.manuſcr.non ſunt hæc,atque reuocabam.

PAGINA 160.

l.50. animi aliquid infundendum eſt] vox animi abeſt ab vno codice.iam vocem infundendum coniectura ductus ſubſtitui in locum eius,quæ eſt in vulgatis cod.influendum , quæ nullo modo probanda aut ferenda eſt.quidam ſubſtituunt inſtillandum.nonnulli inſpergendum. in vno cod.manuſcr.reperi inflammandum. omnino locus eſt mendoſus:ad quem reſtituendum nihil me libri veteres adiuuerunt.

PAGINA 161.

l.4. & exitus tamen ſpiſsi]legendum fortaſſe eſt,& exitus item ſpiſsi,&c. l.17. non eſſicis ex poſitis] ſic legendum eſt,atque ita habent veteres codices duo.ex poſitis autem, id eſt quod dicit Ariſtot. ἐκ τῶν κειμένων.

l.23. Cæſar excellis]non diſsimulabo me in duobus libris manuſc. reperiſſe ſcriptum,excelles.quod non eſt fortaſſe reiiciendum.veteres enim dixerunt vtrunque excelleo.es.& excello.is. l.25. omni de re facetius]tres libri manuſcrip. habent,omni de re facilius. l.34. quippe . leue enim eſt, &c.] ſic habent omnes,quos quidem viderim, codices:niſi quòd nonnulli interpunctum non habent poſt quippe. At Io.Paſſeratius vir doctus & ingenioſus legendum putat quippini? leue eſt hoc totum,&c.

PAGINA 162.

l.19. in balneis locutum cum filio] ſic habent libri veteres , quos ſecutus ſum.vulgati,Iocutum : quæ tamen lectio non eſt planè reiicienda, vt fatetur Adr.Turnebus,qui hæc ioca eruditiſſimis & elaboratiſſimis explicationibus illuſtrauit.

PAGINA 164.

l.26. Tibi ego, Antipho,has ſero.] ſic legendum,non aſſero,vt eſt in vulg.cod.has autem,ſubintellige arbores. Verba ſunt Antiphonis filij,patris ſenis orationem imitantis.

PAGINA 165.

l.21. video me à te nõ conuenire,ſed circumuenire] à tribus codicibus manuſcr.abſunt hæc,non conuenire,ſed : vt ſi eorum auctoritatem ſequi velimus,ita ſit hoc loco legendum, video me à te circumueniri. l.26. Caluus ſatis eſt quod dicit parum.ne multa] hunc locum ſic diſtinguendum curaui , quamuis ſciam in aliis libris ſic diſtingui. Caluus,ſatis eſt quod dicit.Parúmne multa?planè, niſi fallor,mendosè. Ego ſuperiorem diſtinctionem magis probo,quam & Adr.Turnebus ſecutus eſt.

l.36. ex hoc oratorio loco] putant quidam eſſe legendum, ex hoc oratorio ioco : quibus ego ita aſſentior , vt ita prorſus reponendum putem.

PAGINA 166.

l.12. in quo,vt ea quæ ſunt]Priſcianus lib.x.legit hoc loco inquio, vt ea,&c. Atque ex eo probat ſcilicet, inquio vſurpatum eſſe à M. Tullio.ſed errat Priſcian.& vſus eſt mẽdoſo codice:quod item ei ſæpe accidit, & Nonio Marcello & aliis veteribus grammaticis decidit.

l.41. Non hercule,inquit,ex animi mei ſententia]ſecutus ſum codices manuſcr.nã vulgati habent : nõ hercle,inquit,ex animi tui ſententia. Vtriuſque lectionis ſententia probabilis eſt.ſed ego magis probo ſcripturam antiquam.

PAGINA 167.

l.10. cohortem in palatio] ſic habent libri manuſcr.quæ lectio plana & facilis eſt. ſignificabat enim Glaucia , Metellum villam habere opportuno loco ædificatam , & ſumtuoſam : & homines habere in palatio,ſiue armatos,ſiue inermes. Vulgati libri autem habent,cortem:quæ vox ita accipienda erit , vt ſi cohortem ſcriptum eſſet,ſi cui fortè magis probetur.

l.27. ſub nodis] ſic omnes quidem codices habent & manuſcr. & vulgati.ſub nodis autem interpretatur Turnebus ,ſub vinculis. ſed malo legi reclamantibus libris omnibus , ſub nouis.quod neque improbat vir ille doctiſſimus.ſub nouis autem ,ſubintell.tabernis: quemadmodum apud Plinium eſt , ſub veteribus.loca erant ſcilicet in foro ſic dicta.Varro lib.5.de lingua Latina.Sub nouis dicta pars ædificiorum in foro.

PAGINA 168.

l.5. cuiuis temporis hominem eſſe] quidam legi volunt, cuiuſuis temporis hominem eſſe. in vno quidem codice manuſcr. reperi quiduis temporis. Adde quòd Sp. legendum eſt , vt excudendum curaui,non P. l.8. cum ille ſe cuſtodiæ cauſa]in vno cod.manuſcr. ſcriptum reperi , cum ille ſe cuſtodem diceret, &c. in alio cùm ille ſe cuſtodiæ diceret, &c. quæ poſterior ſcriptura priorem cõfirmat, cuſtodem. l.25. vt ego,qui in dilectu] ſic habent duo cod.manuſcrip.& ita legi debet.dilectum autem militum dixiſſe veteres pro eo,quem vulgo delectum dicimus,docet Feſtus.

l.37. Quando ad me cum tua colu & lana venis?] ſecuti ſumus & in hoc verſu in ſuum numerum reſtituendo,& in aliis,Adr.Turnebi auctoritatem.

PAGINA 169.

l.34. Eſt locus:eſt familia.ſapiens.&c.] Adr.Turnebus ex auctoritate codicis manuſcr.bona ex parte hunc verſum reſtituit.ſic enim legit:Eſt iocus:eſt familia,&c. atque ita explicat : quantumuis facetus & vrbanus ſis,quantumuis bono loco natus , tamen iſta non facient,quin ſi algeas,tremas doctè & præclarè:itaque ego eum ſecutus ſum:præterquàm quòd ex vnius item manuſcr. codicis auctoritate repoſui,locus:vt excepto illo vrbanitatis bono,eadem ſententia maneat. quantumuis honeſta in familia,quantumuis bono & honeſto loco natus ſis,tu ſapiens effugere non poteris, quin, ſi algeas, tremas. l.50. ipſorum ridiculè iudicãdis.] codices duo manuſcr.habent,iudicandis. Omnino mihi hic locus ſuſpectus eſt.fortaſſe legẽdum eſt, ſuis ipſorum ridiculè iudicandis.

PAGINA 171.

l.18. optabilius obliuiſci potius]videtur legendum,optabile obliuiſci potius poſſe,&c.aut delendum potius.

l. 47. obiurgabam, quòd monſtratorē, &c.] ſic habent omnes ferè lib. vulgati, & aliquot manuſcrip. alij, me oratorē. ego autē miniſtratorem retineo. me oratorem, reiicio: quod puto eſſe declarandi cauſa annotatum, deinde in contextum tranſlatum.

PAGINA 172.

l. 23. perſuadendo tamen, & commouendo, &c.] videtur legendum conciliando tamen & commouendo. nam qui argumentatur, quive argumentando docet, perſuadet. l. 28. ſi habet eam cauſa dignitatem, eámque copiam, &c.] ſecutus ſum libros vulgatos, quibúſcum congruunt nonnulli manuſcrip. nam quidam alij habent, ſi habet ea res eam cauſam dignitatis atque vtilitatis, mendoſe, opinor. l. 29. eaque cauſa ſunt ad augendum atque ornandum] quidam libri veteres habent, ad agendum atque ornandum. quidam alij, ad agendum atque orandum. alij ita, vt nos excudendum curauimus: quæ ſcriptura reperitur in pleriſque vulgatis.

PAGINA 173.

l. 5. quanto hoc magis in oratione exſpectandum eſt] ſic habent duo libri manuſcrip. & omnes ferè vulgati. tres alij manuſcrip. ſpectandum eſt. quidam docti viri legi volunt, præſtandum eſt. l. 21. ſententias ducis licebit] ſic habent duo libri manuſcr. vulgati, decebit. l. 34. ad motus animorum conficiendos] quidam legunt conciendos.

l. 47. tollit. videant illam] ſecutus ſum tres libros manuſcrip. nam vulgati habent, niſi fallor, mendoſe, videlicet illa. videant illam autem. ſcilicet narrationem, quæ eſt apud Terent. in Andria. Nam is poſtquam, &c. Veruntamen (vt dicam quod ſentio) mihi videntur, neque, videlicet illa, neque videât illam, Ciceronis eſſe: ſed aliunde illata.

PAGINA 174.

l. 8. ſi conſiſtunt aliquādiu] hunc locum in vulgatis deprauatum, ſic emendaui ope veterum codicum. nam vulgata lectio conſtituitur, ferri non poteſt. l. 46. militum, ceterarum rerum, &c.] vocem vtilitatis, quæ huc fuerat inculcata, deleui.

PAGINA 175.

l. 16. ſi quoquo animi vitio] liber vnus manuſcrip. habet ſi cum animi vitio. ex qua ſcriptura quidam legendum putant, ſi quocunque. ego, ſi quid mutandum ſit, malim legi, ſi quo alio animi vitio, &c. aut codicis veteris ſcripturam reponi, aut vulgatam lectionem retineri, ſi quoquo animi. Præterea paulo antè, vbi eſt, orationis peccato aliquo: quidam legendum putant, oratoris peccato aliquo. l. 26. nec illud tertium genus] vocem, laudationum, delēdum cenſeo, quam veriſimile eſt ex ora libri in contextū eſſe tranſlatam. per tertiū genus enim laudationes ſignificantur, quæ tertiū genus cauſarum cōſtituunt. At, qui tertium laudationum genus dicit, tria laudationum genera à ſe poni ſignificat. Ad hunc locum pertinent illa, quæ ſunt ſuprà paucis poſt principium huius libri paginis. nam illud tertium, quod & à Craſſo tactum eſt, & vt audio, ille ipſe Ariſtoteles, qui hæc maximè illuſtrauit, adiunxit, etiam ſi opus eſt, tamen minus eſt neceſſarium. Quódnam? inquit Catulus: an laudationes? id enim video poni genus tertium: non dicit laudationum genus tertium.

l. 34. quæ ad orationis laudem] codex manuſcr. habet, ad oratoris laudem.

PAGINA 176.

l. 1. quæ omnes res humanas, tenuis, &c.] verbum geruntur, quod fuerat ab indoctis inculcatum, ſuſtuli, partim auctoritatem codicum manuſcr. ſecutus, partim ratione adductus.

l. 2. admirationis habet non minus] duo cod. manuſcr. habent, admirationis habet multum. l. 5. feriunt enim aures hominum, &c.] cum in omnibus libris & manuſcriptis & vulgatis reperiſſem feriunt, & in vno manuſcr. laudati: ego ex laudati feci laudata, leni immutatione facta. Placet tamen mihi magno opere P. Victorii coniectura, qui putat eſſe legendum, feriunt enim aures hominum cùm illa, quæ iucunda & grata, tum etiam illa, quæ mir. ſ. in virt. laudari. vt aures ſit recti caſus.

PAGINA 177.

l. 3. effingenda animo] codex vnus manuſcr. habet, effingenda animo. vnde ſuſpicor legendum, affigenda animo. ſic enim paucis pòſt verſibus loquitur, ea maximè animis affigi noſtris, quæ eſſent, &c. quanquam illo ipſo loco, ſic legitur in alio cod. manuſcrip. ea maxime animis effingi noſtris, &c. l. 28. imaginibus autem agentibus] cod. vnus manuſcript. habet, ingentibus, mendoſe, opinor.

l. 29. & ſimilium verborum conuerſa, &c.] quidam libri habent, conuerſa, & imminuta caſibus. nonnulli alii, quibuſcum aliquot vulgati conſentiunt, conſeruata & immutata, &c. l. 47. & pro meo fratre reſpondeo] tres libri manuſcr. habent, & pro meo fratre ſpondeo. ego tamen nihil immutandum cenſeo.

PAGINA 178.

l. 5. neminem ſapientiæ & eloquentiæ] in duobus cod. manuſcrip. non eſt vox ſapientiæ. l. 14. qua ſubſecivis operis] ſic habent aliquot libri manuſcrip. nonnulli ſubſicinis: quod æquè probandum eſt: atque alterutro modo ſine dubio legendum eſt. quod qui negāt, eos ſanum eſſe oportet.

EIVSDEM IN LIB. III. DE ORATORE.

PAG. 179. l. 28. non tibi illa ſunt cædenda, &c.] codex vnus manuſcr. habet, ſiue concidenda. & ſtatim infrà, incidenda lingua. l. 32. vt populo Rom. ſatisfieret] duo libri manuſcrip. habent, ſatisfaceret. l. 46. ſed ii tamen remp. caſum ſecuti ſunt] codex vnus manuſcrip. habet, ſed ij tamen reip. caſus.

PAGINA 181.

l. 18. neq; verba ſedē habere poſſunt] cod. vnus antiq. habet, neq; verba ſidem, &c. ego nihil muto. l. 20. qui omnia hæc, quæ ſupra, & ſubter] in vno cod. manuſcr. nō eſt quæ. & in duobus paullo pòſt ita legitur, atque conſenſione, ſine voce vna. l. 36. riuis eſt deducta oratio] duo libri manuſcr. habent, riuis eſt deducta. l. 43. non paratis, expreſſiſque] ſic omnes quidem habent libri & manuſcr. & vulgati. ſed quid ſibi velit hoc paratis, non video. alii legendum putant, non paratis. alii, non partis. ego, non repertis. ita enim reperire ſententias dicere licet, vt ſupra proximè, verborum ornatum inueniri. atque hoc etiā modo loquitur in Bruto. paratis, tamē probo.

PAGINA 182.

l. 12. quámque omnibus par pæne] ſic reſtitui reclamantibus libris omnibus, leui tamen immutatione facta, nempe ex quanquam, quod eſt in omnibus libris, facto quámque. referuntur enim hæc ad illud quàm ſint inter ſeſe, &c. l. 18. & ſuo tamen quiſque in genere princeps] cod. vnus manuſcr. habet, princeps fuit. vnde ſuſpicor vel ſic eſſe legendum, Quis horum non princeps temporibus illis fuit? & ſuo tamē quiſque in genere princeps fuit. vel ſic, Quis horum non princeps temporibus illis, & ſuo tamen quiſque in genere princeps fuit?

PAGINA 183.

l. 14. vt id conformaret in vtroque] cùm ita reſtituendum iampridem ſine auctoritate codicum veterum exiſtimaſſem, codex vnus manuſcrip. in quo conformaret, ſine vlla litura ſcriptum reperi, paucis abhinc menſibus iudicium meum comprobauit.

l. 21. puri, dilucidíque ſermonis] libri duo manuſcrip. habent, lucidíque ſermonis. l. 45. ſonus, & ſuauitas iſta delectat] qui pro ſuauitas, vt erat in omnibus libris vulgatis, repoſuerunt, ſubtilitas, quamuis repertum in codice manuſcripto, iudicio & ſenſu ſe carere declararūt. nā & ex iis, quæ tertio abhinc verſu ſequūtur, perſpicuum eſt, ſuauitas legendū, ibi, ſed hāc dico ſuauitatem, &c. & ex illis, quæ poſterius leguntur ibi, nec tam bene, quàm ſuauiter loquendo, &c.

PAGINA 184.

l. 5. Q. Valerium Soranum] fortaſſe legendum, Serranum.

l. 6. in qua nihil offendi] quidam legi volunt, nihil offendere.

l. 12. vt nihil oſtentationis, aut imitationis afferre videatur] ſic habent omnes libri vulgati, & item manuſcr. præter vnum, &, ſi forte, alterum: in quibus eſt auferre, planè mendoſe. Ego, ſi quid mutandum ſit, malim legi præ ſe ferre, aut præ ſe ferre. l. 21. Tu verò (inquit ille) quoniam, &c.] ſic emendaui hunc locum ex optimi codicis auctoritate, in vulgatis planè mendoſum. Tu verò, ſubintelligendum, potes me ſine periculo reprehendere. l. 44. quàm alias res agamus] ſic legendum, non vt in aliis libris, cùm alias res agamus. Eſt autem εἰρωνεία. l. 45. relictis vt rebus omnibus] ſic omnes quidem habēt libri veteres, & item vulgati: ſed delenda fortaſſe vox, omnibus. ſic enim loquebantur antiqui. Plautus Truculento. Probus eſt amator, qui relictis rebus rem perdit ſuam. Terent. Andria.

dria: Herus me relictis rebus iuſſit Pamphilum hodie obſeruare. *Lucret. lib. 3. in extr.* iam rebus quiſque relictis, &c.

PAG. 185. *lin. 25. ſed conſilio ad vitæ ſtudia diſpari*] *legendum fortaſſe*, ac vitæ ſtudio diſpari.

PAG. 186. *lin. 27. hac præ*[illegible] *tim rep.*] *ſic reſtitui reclamantibus libris quidem omnibus, ſed leuiter immutatis: nempe ex copulatiuis, ac, feci* hac. *quæ lectio perſpicuè recta eſt. ſuprà autem verſu 6. legendum* diſcidium, *per e, à verbo diſcindo. & ita excudi iuſſeram, quòd ita habeant omnes libri manuſcripti.*

PAG. 187. *lin. 39. annoſque natus vndeuiginti*] *ſic legendum reclamantibus libris omnibus. ſcribit enim Tacitus hoc eſſe factum à Craſſo decimonono ætatis anno.*

PAG. 188. *lin. 18. in vtramque partem poſſit dicere*] *cùm in duobus libris manuſcript. ita ſcriptum reperiſſem*, in vtramque partem ſententiam poſſit dicere, *vulgati autem omnes haberent*, in vtramque ſententiam poſſit dicere: *vocem* ſententiam *delens, ſuſpicatus eam primùm adſcriptã eſſe ab aliquo lectore ad verbum* dicere: *deinde ſcriptorem aliquem indoctum eam vocem in cõtextum coniecisse: poſtremò alium omiſſo vera voce*, partem, *eam, quæ eſſet adulterina, retinuiſſe. ſi quis tamen lectionem vulgatam probabit magis* in vtramque ſententiam, *id per me facere licebit. lin. 23. pullos ſuos excludere, è nido quis euolent*] *ſic habent tres codices manuſcripti: præterquàm quòd diſtinctionẽ immutaui. vulgati autẽ*, excludere in nido: *quæ ſcriptura minus mihi cõcinna viſa eſt.*

PAG. 189. *lin. 8. At Qu. Velocius, puer addidiceras*] *ſecutus ſum in hoc loco reſtituendo P. Victorij Florentini coniecturam, quã explicat lib. VI. variar. lect. ca. XXI. Fuerunt autem Samnites, gladiatorum genus ſic appellatum à Samnitibus Italiæ populis. Magiſter Samnitum, ſeu Samnitium, id eſt gladiatorum. lin. 10. ac rudibus, cuius ſatis*] *cùm libri vulgati omnes recẽtiores habeãt*, cauſis, *manuſcripti autem partim* cuius, *partim* cuuis, *& ita ferè vulgati antiquiores: neque vllo modo quadret ad hunc locum vox* cauſis: *ego* cuius *repoſui, proximè accedens ad ſcripturam librorum manuſcr.* rudibus *autem, id eſt virgis, quibus gladiatores donabantur, cùm à populo liberabantur, quibúſque interdum dimicabant, diſcendi cauſa. lin. 21. Libet autem ſemper diſcere*] *quidam putant hæc cum ſuperioribus ita eſſe connexa, vt vno quaſi ſpiritu continuentur, hoc modo*, memoria, ſtudiúmque permaneat, libeat autem ſemper diſcere: vt ſi velim, &c. *lin. 47. Nam apud Græcos, cuicuimodi eſſent*] *vel ſic legendũ vt reſtitui*, cuicuimodi: *vel* cuiuſcuiuſmodi, *id eſt cuiuſcumque modi. Præterea infrà, vbi eſt in vulgatis*, humanitatẽ dignam ſcientiam, *adiutus à codicibus antiquis*, humanitate dignam ſcientiam *repoſui.*

PAG. 190. *lin. 24. magis laudari quæ terram, &c.*] *ſecutus ſum codices vulgatos, & aliquot manuſcrip. quamuis altera lectio, quæ eſt in vno & altero manuſcr. ſit probabilis & ſpecioſa*, quod cerã, &c. *Monet me Plinius, qui hũc locũ teſtem producit lib. XVII. cap. V.* Certè Cicero lux doctrinarũ altera, Meliora, inquit, vnguẽta ſunt, quæ terrã, quàm quæ crocũ ſapiunt. hoc enim maluit dixiſſe quàm redolent. *Ex quibus Plinij verbis & hoc appãret hic apud M. Tullium legẽdum*, ſapere videantur. *Putant tamẽ quidã Plinij eſſe mendoſum, & vtrobique legendum* ceram. *lin. 26. cuique dulcitudine præter cæteros ſenſus commouetur*] *ſic excudendum curaui, quanquam reclamantibus libris omnibus, Nonij Marcelli auctoritatem ſecutus, qui hunc locũ proferens in nomine* dulcitudo, *ita legit. Infrà quoque paucis pòſt verſibus, vbi vulgò legitur*, ſine reprehenſione, ſine reſpiratione *repoſuimus, ab illo loco admoniti in Orat. perf.* diſtincta alios, & interpuncta, interualla, moræ, reſpirationéſque delectant. *lin. 34. quòd ſenſu in nimia voluptate*] *ordo verborum hic eſt, quod natura in nimia voluptate, ſenſu, non mente ſatiatur. Ita autem eſſe legendum, non vt in vulgatis*, ſenſus in nimia voluptate, &c. *ratio & veritas ipſa perſuaſerunt. Iam paullo antè vbi vulgò legitur*, non poſſe in delectatione eſſe diuturna, *neque aliter in libris manuſcriptis, ego malim legi* diuturnam: *vt referatur ad illa*, poëſim, vel orationem concinnam, diſtinctam, &c.

PAGINA. 191. *l. 34. aut infinita de vniuerſo genere quæſtio*] *hunc locum, qui ſic legitur in vulgatis*, aut infinitè de vniuerſo genere quærentis, *emendaui ex iis, quæ paullo pòſt ſequuntur.* hæc autem altera quæſtio infinita, &c. *lin. 39. aut vt denique recuperare*] *quis neget hunc locum ἀνακόλουθον eſſe reſtitutum? adiuuerunt me tamen nihilominus codices manuſcripti, in quibus*, aut denique, *ſcriptum reperi, non, vt in vulgatis*, vt denique. *lin. 45. quàm attactum deſeri.*] *ſic reſtitui partim coniectura ductus, partim auctoritate codicum manuſcr. fretus. Alij enim planè & ſine vlla litura habent* attactum: *alij*, ac tantum: *alij* ad tantum: *quæ duo poſteriora deprauata ſunt ex recto*, attactum.

PAG. 192. *lin. 12. vt ſi differatur*] *quidã libri manuſcr. habẽt* deferatur, *planè mendoſè. ego* diſquiratur, *ſiue* quæratur *legendũ puto.*

PAG. 193. *lin. 13. In hoc igitur tanto, immenſóque campo*] *cùm in tribus libris manuſcr. reperiſſem ita ſcriptum*, tanto, tam immenſóque campo, *coniunctionem*, tam, *deleui. licet tamen vulgatã lectionem tueri. lin. 20. næ ille haud ſanè*] næ *particulam affirmantem vulgus ſcribit per æ, diphthongum: ſed docti pleríque ſine diphthongo: atque ita ſcriptũ reperitur in libris manuſcr. teſtãtur, egóque reperi: verumtamen in præſenti conſuetudinẽ ſecutus ſum. lin. 21. ſine duce, natura ipſa*] *quidam deleta præpoſitione*, ſine, *legi volunt* duce natura ipſa. *lin. 31. quæ de rebuſp. differuntur*] *cùm in nonnullis libris manuſcr. ſcriptum reperiſſem*, dicerẽtur, *& ſuprà* cõtioentur, *non, vt in vulgatis*, contionentur, *ego ſic excudendum curaui*, quæ de rebuſp. differuntur. *nã ſic & infrà non longe loquitur*, plurimum temporibus illis etiam de natura rerũ & diſſeruit & ſcripſit. *lin. eadem, ſed annulum, quem haberes, &c.*] *hæc ex Platonis Hippia minore, vbi ſic Socrates*, ἔφησθα δὲ ἀφικέσθαι ποτὲ εἰς Ὀλυμπίαν, ἃ εἶχες περὶ τὸ σῶμα ἅπαντα αὐτοῦ ἔργα ἔχων, πρῶτον μὲν δακτύλιον, &c. *id eſt*, dixiſti autem te aliquando Olympiam veniſſe, cùm ea omnia, quæ gereres, quæque indutus eſſes, abs te facta eſſent, primúmque annulum, quem haberes, &c.

PAG. 194. *lin. 22. atqui vtroque in genere*] *cùm libri manuſcripti habeãt* partim, atq; vtroque, partim, quia vtroque: *dubito verũ potius ſit reponendum*, atqui vtroque, *an* quin vtroque. *mihi quidẽ alterutro modo legendum videtur. li. 41. At hũc non clamator al. quis*] *Quid erat quare cõſenſum omnium librorum manuſcr. aſpernarer ac repudiarem, in quibus legitur* clamator, *non* declamator?

PAGINA. 196. *l. 31. nec prolem aut ſubolẽ*] *ſubolem eſſe dicẽdũ, non ſobolem, ſæpe idem admonuimus ex Feſto, & aliis grammaticis antiquis. l. 35. Tum pauor ſapientiam, &c.*] *Quòd* ex animo *excudendum curaui, non* exanimato, *vt habent codices manuſcr. in eo Nonium ſecutus ſum: quòd autem* ex animo *ſeparatim, vulgatos codices & rationem, non ſi* exanimo *legeremus, quomodo ei, qui non animo caret, ſapiẽtia ex animo, aut ex pectore eici poteſt? Dictũ autẽ* ex animo *expectorare, quemadmodũ* ἐκ στηθέων, *& ædificare ædes; & ſimilia. Eſt autẽ hic verſus Ennij, iterúmq; profertur à M. Tullio lib. 4. Tuſc. quæſt. l. 36. Nũquid vero me non vis, &c.*] *hic verſus alio atque alio modo ſcriptus reperitur in codicib. manuſcr. Quin ne Nonius quidẽ ita profert, vt eſt in vulgatis. vt omittã, quòd eum profert tanquã Ciceronis, cùm ſit vel Accij, vel Pacuuij. ſecutus ſum autẽ probabiliſſimam ſcripturã, ita vt ſit octonarius iambicus. Neque verò eſt quòd in huius verſus ſententia exquirenda valde laboremus, cùm aliquid deſit ad ſententiæ integritatem. Satis enim habuit M. Tullius oſtendere & ex nomine* verſutiloquas, *quod eſt in hoc verſu, & ex verbo* expectorat, *quod eſt in ſuperiore, verba interdũ nouari per coniunctionẽ, ſeu compoſitionẽ, vt vulgò loquimur. l. 38. vt illud diſertè ſenis, Dij genitales*] *ſic repoſui partim codices manuſcr. ſecutus, partim cõiectura ductus. vulgata enim lectio ferri nõ poterat:* cùm iodigenitalis, *ſi modò nomẽ eſt Latinũ, ſit nomen iunctũ: hic autẽ ſubiici debeat exemplũ nominũ nouatorũ ſine cõpoſitione, quale eſt nomen* genitalis. *per diſertũ ſenẽ autẽ Ennius ſignificatur, cuius eſt hic verſus.*

„ Iupiter in cælo cum diis genitalibus æuum, Degit, &c.

l. 39. incuruiſcere] *ſic repoſui auctoritate, ac teſtimonio Nonij Marcelli adductus. qui ita profert in verbo* incuruiſcere. *Verſus autẽ integer, & aliquot alij ad eandem ſententiam pertinentes reſcrimus primo libro Tuſc. quæſt. cuiuſcumque ſint poëtæ.*

PAG. 197. *l. 2. inhorreſcit mare, &c.*] *hic verſus integer eſt lib. 1. de diuinat.* Interea propè iã occidẽte ſole inhorreſcit, &c. *Sunt autem Pacuuij verſus. l. 12. Si telũ manu fugit*] *ſic omnes quidẽ libri habent: ſed docti quidam viri, à quibus non libẽter diſſentio, ſcribendum exiſtimãt*, Si telum manũ fugit: *quemadmodũ Homerus dicit:* ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων, *id eſt, quale tibi verbũ vallũ dentium fugit? qualis oratio labra tua fugit? id eſt, cur tã inconſideratè locutus es? l. 16. vt nexum, quod per æs, & librã agitur*] *ſic Feſtus nexum definit:* Nexũ eſt, quodcomque per æs & librã geritur: idq; necti dicitur: quo in genere ſunt teſtamenti factio, nexi datio, nexi

liberatio. *Varro autem lib. 6. de lingua Latina refert Manilium item ſcripſiſſe, nexum eſſe omne, quod per æs & libram geritur, ſed ita vt in eo fit res mancipi. lin. 17. vt in vxore diuortium] nam propriè dicuntur aquarum & fluminum diuortia, vt ſuprà:* Hæc autē vt ex Apennino fluminum, ſic ex communi ſapiētium iugo, ſunt doctrinarum facta diuortia. *lin. 24. & dulcedo orationis] non diſſimulabo me in vno codice manuſc. reperiſſe ſcriptum* dulcitudo: *veruntamen* dulcedo *retinui, non pugnaturus ſiquis alterum malit. nam & ſuprà hoc eodem libro eadem voce eſt vſus, vt oſtendimus ex Nonio Marcello. lin. 43. comiſſatio tempeſtatis] ſic excudendum curauimus Varronis auctoritatem ſecuti lib. VI. de ling. Lat. niſi fortè apud Varronē* comaſſatio *legendū ſit à verbo Græco κωμάζειν, quod eſt natum ἀπὸ τοῦ κώμου. nam neque* comeſatio, *neque* comeſſatio *ſcribi, aut dici debet.*

PAG. 198. *lin. 32. Nos ſumus Romani, qui fuimus Rutuli] ſecutus ſum libros vulgatos. nam manuſcrip. habent,* qui fuimus antè Rutili. *quam ſcripturam mendoſam eſſe puto. lin. 40. auribus, conſuetud. iniquè parendum] ſic habent tres libri manuſcrip. & quidam vulgati. alij,* parcendum. *lin. 44 & ſtruere verba] duo libri manuſcr. habent,* & inſtruere verba. *ego nihil muto.*

lin. 45. coagmentatum & leue] nihil muto, quamuis doctus quidā cenſeat legendum, & hîc & vbiuis locorum, coamentatus *&* coamentare *ſine g. ab amentis, quibus haſta vincta iaciūtur: vnde haſta amentata. ego nondum conſuetudinem ſcribendi receptam in hoc verbo immutare auſus ſum. lin. 48. Endo pauimento, atque] iam pridem admonuimus ita hunc verſum eſſe legendum.* Endo *autem valet in, vt* endoitiū, endo procinctu, endo iure, endo plorato, endo iacito, *id eſt initium, in procinctu, in iure, implorato, iniicito. Lex XII tab. Si caluitur, pedēmve ſtruit, manum endoiacito. id eſt, ſi fallere aut fugere parat, ſeu cogitat, manū iniicito. Iā emblemata vermiculata ſunt (vt docet Turnebus) dicta minutiſſima & elaboratiſſima varietate calata, à vermiculis, qui lingua erodētes, ſpecies deſignāt miræ ſubtilitate & tenuitate inſignes. hîc autē legēdum* emblemata vermiculata. PAG. 199. *l. 45. ſine aliqua neceſſitate aſſictā] nō video quare hîc quicquā immutare debuerim: quamuis non negē in vno & altero cod. manuſcr. ſcriptū eſſe* affectā. *ex quo alij fecerunt,* effectam. *aſſictam partim autem interpretor additam aut adiunctam, ſeu adiectam. Ibidem, totámque formam quaſi perfectam reperietis, &c.] ſemper ſuſpicatus ſum hunc locū eſſe mutilatum. nam non ſatis hîc exprimitur quod vult & ſentit M. Tull. vult enim oſtendere, in pleriſque rebus vtilitatem ac neceſſitatem eſſe cum dignitate & venuſtate coniunctam: idque præclarè in ceteris præſtitit: hîc autem neceſſitas ſatet apertè demonſtratur, venuſtas obſcurius. Neque me codices manuſcrip. adiuuerunt. nihil enim inde varietatis reperi, niſi quòd pro* aſſictam, affectam *pro* perfectam, refertam *in vno legitur. vnde fortaſſe ita legendum videatur:* totamque ſummo quaſi lepôre refertam, perfectam reperietis arte, non caſu. *lin. 49. quàm carina, quàm prora, &c.] libri tres manuſcr. habent,* quàm cauerna. *vnde ſuſpicari poſſit aliquis legendum eſſe,* quàm gubernacula, *aut quod propius accedit,* guberna. *guberna autem, id eſt gubernacula. qua voce vſi ſunt Ennius & Lucretius, & alij veteres.*

PAGINA 200. *lin. 18. Alia ſunt gemina] liber vnus manuſcr. habet* Alteræ. *ego nihil muto. quòd ſi quid mutandum ſit, ego legendum putem,* At hæ ſunt geminæ: *videlicet percuſſiones. lin. 35. ex illis modis, quibus, &c.] legendum videtur potius,* ex illis pedibus, &c. *Deinde infrà eodem verſu delendam cenſeo vocem* numerus, *atque ita legendum:* poſt anapæſtus procerior quidam effloruit: *vel ſic,* poſt anapæſtus procerior quidam pes effloruit.

PAG. 202. *lin. 14. tum circuitum & quaſi orbem] liber vnus manuſcrip. habet,* cùm circulum, &c. *lin. 20. & tenuis, non ſine neruis ac viribus] ego ſublata negatione legendum,* & tenuia ſine neruis ac viribus, *arbitror. lin. 26. ad grauitatem orationis vtatur] ſequuntur deinceps in libris vulgatis hæc verba,* vt ij, qui in armorum tractatione verſantur. *quæ qui non videt eſſe ſuperuacanea, & aliunde inuecta, nihil videt. lin. 41. tum redditus ad tempus aptus & concinnus eſſe debebit] liber quidam manuſcr. habet* aptus & continuos, &c.

PAG. 202. *lin. 38. debet videri] ſecutus ſum libros vulgatos. nam pleriqu*e *manuſcrip. habent,* debent videri. *ego puto hæc verba non eſſe M. Tullij. nam repetì poteſt ἀντίθετον refert.*

PAG. 204. *lin. 3. actore mutato] ſic habent tres libri manuſcrip. & ita legendum, non, vt eſt in vulgatis,* auctore mutato. *lin. 24. Mandem natos] memini me iam aliquot ante annos hunc locum ita reſtituendum cenſere, coniectura quadam ductum: quā quando video auctoritate codicum veterum eſſe confirmatam, in ſententia maneo. ſic enim habent duo libri manuſcr. non, vt vulgati,* mandatem. *Præterea in ſuperiore verſu repoſui,* ipſe hortatur, *codices tres manuſcr. ſecutus. cùm vulgati habeant* impius hort. *lin. 40. me cū altercatum venit] ſic repoſui veteris ſcripturæ veſtigia ſecutus. ſuprà autem* ſanguen *retinui, quamuis duo libri manuſcripti habeant* ſanguine. *Nam & lib. 5. de Finib. & apud Non. Marcellum ita refertur. lin. 44. tenerum, hilaratum, &c.] tres libri manuſcrip. non habent vocem* tenerum: *vnde mihi orta ſuſpicio eſt, ea deleta legendum* hilarum, &c. *lin. 47. Tunc ad te ludibundu' doctè] ſic repoſui, ſecutus omnes ferè codices vulgatos: niſi quòd habent* ludibunda. *nam manuſcripti habent,* ludibunda voce. *alij,* ludibunda dote. *Omnino hi verſus valde ſunt corrupti tum in vulgatis, tum in manuſcriptis codicibus.*

PAG. 205. *lin. 5. digitis ſubſequens verba, non exprimens] ſic habent omnes libri tum vulgati, tum manuſcripti, niſi quòd diſtinctionem mutant. Quidam docti tamē legendum putant,* digitus ſubſequens verba, &c.

EIVSDEM ANNOTATIONES IN LIBRVM DE CLARIS oratoribus, qui inſcribitur Brutus.

PAG. 207. *l. 33. aut errore hominū] ſic legendū etiā reclamantibus libris omnibus, non* terrore. *ſic idē pro Ligario. Scelus tu iſtud vocas Tubero? cur? iſto enim nomine illa adhuc cauſa caruit. alij errorem appellant, alij timorem. qui durius ſpem, cupiditatem, &c. lin. 19. Itaque ij mihi videntur] nihil muto: veruntamen lectorem admonebo, in aliquot veterib. codicib. legi,* Itaque ei mihi, &c. *ei autem dicebant veteres pro ij.*

PAG. 208. *lin. 2. quanquam illud Heſiodium] ſic Heſiodus, αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώιον αἴκε δύνηαι. id eſt, eadem menſura, & meliore, ſi poſſis. lin. 4. voluntatem tibi profectò remetiar] ſic legendum etiam inuitis codicibus omnibus, nō emetiar. remetiar autem, id eſt referam, rependam, remunerabor. Sed docti quidam putant præterea mendum ineſſe in voce* profectò, *&* pro facto *legendum. lin. 24. ad rerum noſtrarum memoriam] cùm in libris manuſcrip. aliis reperiſſem ſcriptum,* ad rerum noſtrarum memoriam, *in aliis,* veterum annalium, *in vulgatis autem,* rerum naturalium: *ego* rerum noſtrarum *edendum curaui: quamuis docti quidam,* ad rerum memoriam *ſimpliciter legi malint. lin. 48. neminem video factum eſſe victoria] victoriam Cæſaris notat.*

PAG. 209. *lin. 21. ex Thucydidi ſcriptis] ſic excudendum curaui duos cod. manuſcrip. ſecutus, & nonnullos vulgatos. ſic enim huiuſmodi nomina inflectebant veteres in patrio caſu. Thucydides Thucydidi, Pericles Pericli, Arobarzanes Arobarzani, Orontes Oronti, & ſimilia. Idē Ver. 4.* In Timarchidi poteſtate ſociorū populi Ro. notiquiſſimorū atque amiciſſimorū liberos, matres familias, bona, fortunáſque omnes fuiſſe. *lib. IX. epiſt. ad Attic.* & Luceij conſilia & Theophani perſequamur. *idem lib. 2. de orat.* retinebant illum Pericli ſuccum. *Terent. Heautont.* Archonidi filiam. *Vergil. lib. 1. Aeneid.* Nunc acris Oronti, Nunc Amyci caſum gemit. *quæ ſunt commemorata à Priſciano lib. 6. li. 42. veruntamen natura magis tunc, caſúque, &c.] ſecutus ſum libros vulgatos, qui omnes ferè ſic habent, vt excudendum curaui: niſi quòd quidam non habent copulationem,* que, *poſt vocem* caſu, *ſed* caſu *ſimpliciter. veruntamen diſſimulare nolui, Priſcianum hunc locum aliter legere, vbi de numeris oratoriis diſputat: nempe hoc modo:* Veruntamen natura magis tunc, caſúque nonnunquam, haud ratione aliqua, aut obſeruatione fiebat. *quarum lectionum vera ſit potior, iudicet lector eruditus atque acutus.*

PAG. 210. *lin. 3. vel verborum grauitate, vel ſententiarum] lego* vel verborum granditate, vel ſententiarū grauitate. *lin. 8. non tam armis inſtitutus, quàm palæſtra] vel legendum* quàm palæſtræ, *ſi retineamus* inſtitutus, *vel* nō tam armis inſtructus, quàm palæſtra.

læſtra. *lin.* 21. *iam Troicis temporibus*] *ſic edendum curaui ſecutus & vulgatorum & manuſcript. codicum ſcripturam. Sed non diſſimulabo tamen, doctis quibuſdam placere legi,* Heroicis. *lin.* 34. *quoniam quidem conceſſum eſt*] *alij legi malunt*, quandoquidem, *& ſequ. verſu*, mentiri *legendum cenſent, non* ementiri.

PAG. 211. *lin.* 11. *Hunc Antiphontem Rhamnuſiũ ſimilia, &c.*] *quidam legi volunt*, Hinc Antiphontem, &c. *idque ex auctoritate veteris codicis. lin.* 19. *totúmque ſe ad artẽ componendas tranſtuliſſe*] *à duobus codicibus manuſcript. abeſt vox* componendas. *lin.* 31 *omnémque illam Attica dictionis quaſi ſanitatem*] *ſic eſt legendum, & ita reperi in optimo cod. manuſcr. nam vox* ſalubritatẽ, *quæ reperitur in libris vulgatis deinceps poſt hæc verba*, omnémq; illam, *adiecta eſt ab ignaris lingua Latina, qui aliquid deeſſe putarent, neque hoc loquendi genus intelligerent*, Atticæ dictionis quaſi ſanitatem: *in qua* quaſi *additum eſt ad leniẽdam tranſlati nominis aſperitatem. Simile mendum, ſimili indoctorum culpa contractum irrepſit in orationem pro P. Quinctio, ibi*, & ſiquã in re id quod parati ſunt facere, falſum crimen, quaſi venenatum aliquod telum iecerint, medicinæ faciendæ locus non erit. *nam delenda ſunt tres illa voces*, falſum crimen quaſi: *cùm ſit allegoria.*

PAG. 212. *lin.* 6. *nondum lege Mænia lata*] *quidam docti legendum arbitrantur*, lege Gabinia lata. *lin.* 8. *plebes coacta patres, &c. ſic legendum.* plebes *autem genitiandi caſus eſt, pro plebis: quo ſæpe vtuntur Latini ſcriptores. lin.* 22. *Ore Cethegus Marcu' Tuditano collega*] *ſic legendum, non, vt deprauauit Parrhaſius*, Ore Cethegus Vetorio collega Philoni. *Nam cùm Cethegus numquã Philonis fuerit collega, tum libri omnes manuſcr. ſic habent, vt nos curauimus excudendum. Eſt autem hic verſus ſpondiacus.*

lin. 28. *flos delibatus populi*] *ſic legendum, non, vt habent libri quidam vulgati*, illibatus. *Flos delibatus autem, id eſt flos ſenſim decerptus. liber vnus manuſcr. habet* delibutus: *atque hanc lectionem initio probabam. florem delibutum autem intelligebam florem, qui præter natiuam ſuauitatem ſit etiam vnguento ſuauiter olenti perunctus, ac perfuſus, vt ſcilicet amiſſo naturali odore, eo, quo ſit forte infitus, naribus gratus ſit ac iucundus. ſed lex carminis non recepit. ſecunda enim ſyllaba huius nominis breuis eſt.*

PAG. 213. *lin.* 20. *interdum etiam non ſatis apertis, officit Theopompus, &c.*] *verba aliquot, quæ fuerant huc inſerta*, cum breuitate, tum nimio acumine, *quæ neque reperi in duobus libris manuſcr. & à Budæo, Riuio, ceteris viris doctis reiecta ſunt, ego quoque reieci. lin.* 24. *hanc in Catone ne nouerunt quidem*] *ſic reſtitui, codicum manuſcrip. auctoritatem ſecutus. alij ſic legunt*, nõ nouerunt. Quid enim? Hyperidæ, &c. *Ibidem, Hyperidæ volunt eſſe, &c.*] *volunt eſſe Hyperidæ & Lyſiæ, id eſt volunt Hyperidæ & Lyſiæ dicendi genus imitatione exprimere. volunt eſſe Hyperidæ & Lyſiæ ſimiles. Hyperidæ & Lyſiæ ſunt numeri multitudinis recti caſus. Itaque legendum item ſtatim infrà*, Catones. *Atque ita ferè locutus eſt in oratore perfecto*, germanos ſe putant eſſe Thucydidas. *Quamquam non ignoro quoſdam ita legere*, Hyperidæ & Lyſiæ volunt eſſe ſimiles. *ſed hi vocem* ſimiles *addunt de ſuo. Nam nullis in libris reperitur. l.* 30 *& quaſi coagmenta*] *quidam legunt* coamenta, *nõ hîc ſolum, ſed vbicunque hoc verbum reperitur*, coamentare *ſine litera g. ſcribi volunt: de quo alibi dicemus. l.* 44. *At in Aëtione*] *ſic legendum, non, vt in quibuſdã vulgatis*, Actione, *nec vt in aliis* Echione. *non diſplicet tamen* Echione. *fuit enim & Echion nobilis pictor, quem cõmemorat in paradoxo*, ἐν μόνοις ὁ σοφὸς πλούσιος, *&c. l.* 47. *Quid? noſtri veteres verſus — quos olim, &c.*] *ſic Ennius*, ſcripſere alij rem Verſib', quos olim Fauni, &c.

PAG. 214. *l.* 10. *ludis Iuuentatis*] *ſic ferè habent codices manuſcrip. nam eorum alij habent*, Euentatis, *alij* inentatis. *atque ita iam pridem emendarat P. Victorius, Iuuentas autem, iuuentutis ſeu iuuenta dea eſt. lin.* 20. *vatibus & Faunis annumerat*] *cùm in duobus libris manuſcrip. reperiſſem ſcriptum* annumerat, *ego præpoſitionem*, in, *ante vocem* vatibus, *ſuſtuli. nã etiam alibi infrà ita loquitur, vbi de Sulpicio & Cotta loquitur:* His duobus eiuſdem ætatis annumerabatur nemo tertius. *Quòd ſi quis præpoſitionem retinere velet, erit legẽdum*, numerat, *non* enumerat, *neque* annumerat. *lin.* 24. *qui à Næuio vel ſumſiſti*] *legendum videtur*, à Liuio.

PAG. 215. *lin.* 27. *quæ pecunia de P. Cornelio, L. Memmio*] *quidam libri vulgati habent*, quæ picarias: *& paullo antè vbi legitur*, in ſilua Scantia, *docti quidam legunt*, in ſilua Sitanalij, in æſtiuis: *alij, in ſilua Sila.*

PAG. 216. *lin.* 9. *Tum igitur retuſant Galba pro ſeſe*] *aſſentior Sebaſt. Corrado, qui hoc loco legendum putat*, tum igitur nihil recuſans, &c. *Nam Galbam conſtat omnem ſpem ſalutis ſuæ non in cauſa, ſed in miſericordia iudicum collocaſſe.*

PAG. 217. *lin.* 3. *multum clientes conſilio*] *ordo eſt, multum ſublenabant clientes ſuos conſilio, & plus tamen auctoritate & gratia. Sed quidam legendum putant*, multum valentes conſilio & lingua, plus auctoritate tamen & gratia ſua valebant. *ego nihil mutandum cenſeo.*

PAG. 218. *lin.* 1. *nam & quæſtiones perpetua hoc adoleſc.*] *lectionem receptam ſeruaui. nam Seb. Corradus teſtatur ita ſcriptum eſſe in cod. quodam vet.* quæſtiones p. hoc adoleſcente, &c. *p. autem vult ille ſignificare* publicæ. *hoc non probat Cuiacius noſter, iuriſconſul. doctiſſimus. putáque ſcriptum initio fuiſſe*, nam & quæſtiones p. rep. *id eſt pecuniarum repetundarum. ego nihil mutandũ cenſeo. Nã lex de pecuniis repetũdis à Piſone lata, fecit, vt quæſtiones iam & eſſent & dicerentur perpetua. quamquã nihil pronuntio. Antonius Huraldus, conſiliarius Regius legendũ putat*, quæſtiones pecuniæ publicæ, *quem adiuuaret locus ille Philipp.* 21. verberibus ac tormentis quæſtionem habuit pecuniæ publicæ, &c. *niſi eo loco de quæſtione, quæ habetur per tormenta, ageretur. lin.* 19. *C. Gracchum collegam iterum tribunum fregit*] *ſic repoſui aſſenſus Seb. Corrado. Nam vulgata lectio* fecit, *ferri non poteſt. lin.* 25. *menter ſummi oratoris, &c.*] *hunc locum fœdè deprauatum in vulgatis libris, & in multis etiam manuſcrip. ope quorumdam manuſcrip. reſtitui. lin.* 32. *ſapientis hominis & recti*] *ſic habent omnes ferè libri vulgati & manuſcripti: quidam tamen*, tecti, *non improbant. lin.* 45. *magnum munus de iure reſpondendi*] *vſitatius videtur eſſe ita loqui*, munus iuris reſpondendi, *quàm* de iure reſpondendi.

PAG. 220. *lin.* 16. *Nam rogationi Mamilia*] *ſic edendum curaui Seb. Corradi ſententia probata. hac autem rogatione tulit Mamilius, vt quæreretur in eos, quorum conſilio Iugurtha ſenatus decreta neglexiſſet, &c. qua de re legito Salluſt. in bello Iugurthino. lin.* 42. *de iniuria permiſſet*] *ſic legendum putat Paullus Manutius: cui aſſentiuntur pleraque omnes docti viri. Lex Aquilia (inquit Vlpianus lib.* 12. *Digeſt.) omnibus legibus, quæ ante ſe de damno iniuria locutæ ſunt, derogauit.*

PAG. 221. *lin.* 2. *ſed nec mea culpa eſt*] *ſic habent codices Aldini, & ita legendum cenſent viri docti. nam vulgati & nonnulli manuſcripti habent.* Sed hæc, &c. *mendoſè, ni fallor. lin.* 27. *quæ fuerit aſcenſio*] *ſic emendaram multis iam antè annis in libro meo, cùm haberet, vt & ceteri vulgati*, aſſenſio. *idem cùm incidiſſem poſtea in caſtigationes Riuij, reperi quod mihi viſum fuerat, multo antè viro illi doctiſſimo in mentem veniſſe. Poſtremò meam & illius coniecturam libri manuſcripti comprobarunt. quæ fuerit aſcenſio autem, id eſt quæ progreſſio oratorum, & per quos quaſi gradus ad ſummam eloquentiam aſcenderint. lin.* 38. *ſed illa, quæ propria laus, &c.*] *hîc longum eſt hyperbaton, pendétque oratio ab illo loco*, verba ipſa, nõ illa quidem, &c. *vſque ad eum, qui eſt infrà*, Sed tamen Antonius, &c. *Huic antẽ maximè loco*, ſed illa, quæ propria laus, &c. *reſpondet ille inferior*, Sed tamen Antonius, &c. *hoc modo: Sed illa quæ propria laus oratoris eſt in verbis eligendis, ponderandis, & collocandis, &c. interponit deinde multa prius quàm ſententiã claudat ac terminet. debebant autem talia quædam ad ſententiam finiendam ſubiungi, illa, inquam, laude non caruit Antonius: quod quia non factũ eſt, & quoniam credibile erat vel auditorem, vel lectorem oblitum eſſe ſuperiora: ea ipſa repetit: & mutata orationis forma, ſententiam claudit. Solet autem in huiuſmodi repetitionibus vti his particulis verumtamen, ſed tamen, & ſimilibus. Sic igitur hoc loco: Sed tamen is, quem dico, Antonius, in verbis collocandis & ponderandis, &c. nihil non ad rationem & tamquam ad artem dirigebat: id eſt, ea laude non caruit, quæ propria laus oratoris eſt. Fui longior in hoc loco declarando, quem video à viris alioqui doctiſſimis non ſatis eſſe intellectum. lin.* 47. *ea maximè ornant oratorem*] *legendum fortaſſe eſt orationem. verumtamen parum admodum refert.*

PAG. 222. *lin.* 2. *ſed hoc vitium huic vni in bonum vertebat*] *ſic legendum, non vt quidam repoſuerunt*, conuertebatur. *vertebat autẽ hoc loco ſignificationẽ habet abſolutã, vt cùm dicimus, bene ibi vertat, male ibi vertat. ſic Lucret. lib.* vi. Nil adeò poſſet quio-

quā leue, tenoéque membris Vertere in vtilitatem. *ſic Liuius locis innumerabilibus. l. 3. flebile quiddam in conqueſtionibus*] *ſic reſtitui, & ita legi debet, niſi quis forte malit*, queſtionibus, *vt eſt in libris vulgatis. cum quo non pugnem, modò queſtionibus dictum pro conqueſtionibus accipiat. nam quod alij quidam* queſtionibus *legunt per æ diphthongum, &* queſtionibus *interpretantur, publicis iudiciis, non probo.*

PAG. 223. *l. 9. & quæ quibus poſitis eſſent, quæq; nõ eſſent cõſequẽtia*] *ſic edendũ curaui, cùm in libris vulgatis legatur*, quibus propoſitis. *ſed præter veterum cod. auctoritatem, mecum facit ſimilis locus in Poetis. Dialectica quibus poſitis quid ſequatur, diſtinguit & iudicat. l. 28. ab obtrectatione, inuidiáque*] *ſic habet codex multis antè annis Romæ impreſſus, & vnus manuſcriptus: & ita reſtituit Riuius. ſic Liuius lib. xxiij. Annal. obtrectationem & inuidiam coniunctè ponit in oratione Qu. Fabij. ſic Cæſar lib. 1. de bello ciuili.* à quibus deductum & deprauatum Pompeium queritur inuidia & obtrectatione laudis ſuæ. *l. 49. idque nobis narrauiſſet*] *nonnulli libri habent*, idque nobis bis narrauiſſet. *alij non habent alterum* bis: *quos ſecutus ſum.* PAG. 225. *lin. 22. Omnino (ſicut opinor) &c.*] *ſic reſtitui etiam reclamãtibus libris omnibus, itáque etiam doceo eſſe legendũ. nã ſiue* omnium *quod eſt in lib. vulg. coniungas cũ ſuperiore voce*, optimè, *ſiue ad poſteriora referas, ineptã locutionem efficies. hoc autem modo ſæpe loquitur M. Tullius (vt notat Riuius) Offic. 1. Omnino enim illud honeſtum, quod ex animo excelſo, magnificóque quærimus, animi efficitur, non corporis viribus. Idem in Catone maiore Omnino (vt mihi quidem videtur) rerum omnium ſatietas vitæ facit ſatietatem. l. 23. id eſt ad noſtros reuertamur*] *exiſtimet quiſque de hoc loco ſuo arbitratu: ego hanc interpretationem eſſe puto illorum verborum*, domũ redeamus, *ex ora libri in contextum à librario translatam.*

PAG. 226. *l. 4. Nam Oſilla*] *ſic hunc Lucretium cognomento appellãt Plutarchus, Appianus, Paterculus: alij Aphilam, alij Aſellã. ſed Oſilla legendũ puto. & ita apud Aſconium reponendum cenſeo.*

PAG. 227. *l. 2. Quare tibicen Antigenidas, &c.*] *fuit & citharista quidam Aſpendius, de quo ſic M. Tull. Ver. tertia, quæ eſt de anteactis:* Atque etiam illum Aſpendium citharistam, de quo ſæpe audiſtis id quod eſt Græcis hominibus in prouerbio, quem omnia intus canere dicebant, ſuſtulit, & in intimis ſuis ædibus poſuit. *li. 26. Antimachum Clarium poëtam*] *ſic legendum, nõ, vt eſt in nõnullis vulgatis*, clarum. *fuit enim Antimachus Colophonius. Clarus autẽ vrbs eſt in inſula Colophone, à qua & Apollo Clarius dictus eſt. de hoc Antimacho ſic Ouid. lib. 1. triſtiũ:* Nec tantum Clario Lyde eſt dilecta poëtæ: Nec tantũ Coo Battis amata viro. *lin. 28. Plato enim mihi vnus inſtar eſt multorum millium: & rectè.*] *hic locus miris in modum deprauatus eſt in libris omnibus: in quibus ita ferè legitur*, inſtar eſt omnium: me illum & rectè: *planè mẽdosè. Atque huic vulneri olĩ ſic medentur*, inſtar eſt omnium: meritò ille, & rectè. *ſed cùm hæc diuinare ſit, tum horum duorum*, meritò & rectè, *alterum ſuperfluum videtur. Ego autem veteris & vulgatæ ſcripturæ veſtigiis inſiſtens ſic repono:* inſtar eſt multorum millium: & rectè. *Quod autẽ vocem* omnium *deleo, hanc cauſam mei facti affero. ſic erat ſcriptum in libris manuſcriptis antiquiſſimis, vt ego edendum curaui. indoctus ſimul & negligens ſcriptor omiſit vocẽ* multorum *ſimilitudine vocis proximæ, vt fit, deceptus: deinde ex* millium *fecit*, me illũ. *qui poſtea hoc exemplari vſi ſunt, vbi ita ſcriptum eſſet: Plato enim mihi vnus inſtar eſt, me illum, &c. cùm aliquid deeſſe viderent, inſeruerunt vocem* omnium. *ita hunc locum puto fuiſſe corruptum, atque ita emendandum. Quo verò magis credas hanc eſſe veram & rectam lectionem, nõ dubito quin Antimachus ita Græcè dixerit: ὁ γὰρ Πλάτων ἐμοὶ μυρίων. quæ verba ſic interpretatum eſſe M. Tullium non eſt mirum:* vnus enim Plato mihi eſt inſtar multorum millium. *hoc enim planè ſonant verba Græca, niſi quòd μυρίοι decem millia ſignificat. atqui decem millia, multa ſunt millia. hæc igitur mea ſententia eſt: quam confido probaturos omnes his litteris politos homines. eam quidem ſcio multis doctis probari. l. 29. Poëma enim rec. pauc. approbationẽ: or. pop. aſſenſum vulgi debet mouere*] *hic locus ita legitur in libris vulgatis.* Poëma enim e p. approbatione: or. p ad ſenſum vulgi debet moueri: *ſine dubio mendosè. Riuius primus ad hæc vulnera ſananda operam nauauit, qui ita legendum iudicauit:* Poëma enim rec. pauc. approbationẽ: oratio popularis aſſenſum vulgi debet mouere. *Seb. Corradus ſecundo loco mus ita pridem, cetera Riuij emendationem approbans, in verbo* mouere, *improbauit, longéque propius ad antiquam ſcripturam accedens*, mouere *repoſuit. huius igitur loci reſtitutionem duobus illis viris debemus. l. 36. aut ſi auditor cum illo tanquam equus, &c.*] *ſic habent libri & vulgati & manuſcripti:* aut ſi auditor omnino tanquam equos, &c. *quæ lectio cùm ſit deprauata & mendoſa, mendum videtur ineſſe in voce* omnino. *ſignificat autem M. Tullius, niſi auditor adiuuet oratorem dicentem, attentè audiendo & approbando: dicendi finem eſſe faciẽdum: quemadmodũ auriga agitãdi finem facere debet, ſi equus curſu aurigam agitantẽ non adiuuet. ego igitur pro voce*, omnino, cum illo *repoſui. Iam facere cum aliquo, eſt adiuuare.*

PAG. 228. *l. 18. quàm ſcienter eis puſſi ſint*] *ſic habent boni & manuſcr. codices: & hanc lectionem confirmat Priſcianus, his verbis: Quid habet notandum hoc pronomen? (loquitur de pronomine, is) Quòd nominatiuum pluralem maſculinum tam in ei faciat, quàm in ij &c. lin. 31. nõnunquam etiam circulantem*] *libri quidam vulgati habent* calculantem. *ego* circulantem *probo, à verbo circulari, quod eſt verba in circulis facere. l. 32. quæſitorem: vt dimittat, rogantẽ*] *iudicem mittentem ad horas: hic diſtinctionis notã aſcribe: induc̃ (inquã) rogãtem quæſitorẽ, id eſt prætorẽ, vt dimittat omnes iudices.*

PAG. 229. *lin. 22. vt Q. Metello F.*] *iis aſſentior, qui F. aut delendum, aut ita accipiẽdum, vt ſignificet, fecit, arbitrantur. Eſt tamẽ aliquid tertiũ, nempe vt ita ſcribamus:* Q. Metello Balearici. F. *non eſt enim incredibile vocẽ* Balearici *à ſcriptore eſſe omiſſam. li. 41. vt ſibi ipſum nõ conueniat*] *ſic eſt ſine dubio legendum, nõ, vt in libris vulgatis*, ſibi ipſe. *neq; enim hoc docet M. Tullius, eſſe difficile in lõga oratione nõ aliquãdo aliquid ita dicere, vt ſibi ipſe orator nõ conueniat: ſed vt id ipſum, quod ab eo dicitur, ſibi nõ conueniat & ſecũ pugnet.*

PAG. 230. *l. 10. idémque peritiſſimus eſt habitus*] *quidam hic* patronus *legi volunt, nõ* peritiſſimus. *ſed alij negãt*, patronus *legi poſſe, quia in numero oratorũ non fuerit, vt ſuprà dicitur his verbis*, Mucius autem augur, quod opus erat, ipſe per ſe dicebat, vt de pecuniis repetundis contra T. Albucium. is in oratorum numero non fuit, iuris ciuilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præſtitit. *Comem autem fuiſſe declarant illa, quæ de eo ſcribuntur in Lælio*, Q. Mucius augur multa narrare de C. Lælio ſocero ſuo memoriter & iucundè ſolebat, &c. *& lib. 1. de orat.* Tum Scæuola comiter, vt ſolebat, &c. *l. 13. ſic in iſtam domum multorum inſitam, atque illiminatam*] *ſic repoſui coniectura ductus parua immutatione ſcripturæ veteris & vulgatæ factã: quippe qui ex* illuminatam, *quod nullo modo hoc quadrare poteſt*, illiminatam *feci.* illiminatam *autem mirificè conuenit cum voce* domum, *quæ intercedit. eſt enim verbum à limine factum: quod ſignificat in limen, ſeu in domũ introducere atque intromittere. nihilo autẽ debet durius videri* illiminare, *ſeu* inliminare, *quàm* eliminare, *quo vſus eſt Horatius epiſt. ad Torquatũ:* ne fidus inter amicos Sit qui dicta foras eliminet. *nam quemadmodum eliminare, eſt extra limen efferre, ita illiminare eſt intra limina, & in domum inferre atque inducere. l. 28. neque cuiquam bono oratori vllam ex his, &c.*] *mendoſè hic libri vulgati, & nonnulli item manuſc. habuit*, rem vllam. *nam vllam partẽ intelligere debemus. itaque ego voculã* rem *ſuſtuli.*

PAGINA. 231. *lin. 15. Erat in verbis grauitas*] *fortaſſe legendum* grãditas, *vt & alibi. li. 20. tamus ex accuſatione M'. Aquillij*] *ſic edendum curaui, M'. Nam Aquillius ferè omnibus Manius prænomen fuit, non Marcus. Manij autem dicti ſunt à manè: quod is, qui primus Manius dictus eſt, manè natus eſſet. Eſt autẽ hic Aquillius, quem defendit Antonius, C. Marij collega: de quo lib. 2. de orat. duobus locis, & oratione in Verr. de ſuppliciis. Aliúſque eſt ab eo, quem accuſauit P. Lentulus, de quo de diuinatione in Verrem. lin. 26. id eſt à iudiciis*] *quidam putant hæc verba initio interpretationis cauſa fuiſſe aſcripta. poſtea in contextum verborum Cic. tranſlata: quod credibile eſt.*

PAG. 232. *l. 29. & me adoleſcentẽ nactus*] *ſecutus ſum quorũdam librorum vulgatorum & vnius manuſcr. lectionem. nam alij habẽt* adoleſcentem natus octo annis minorẽ. *planè mendoſè. Quòd autem nonnulli legi volunt*, natu octo annis minorẽ, *nõ probo. inauditum enim eſt hoc loquendi genus atq; inſolens. quòd ſi quis mecum contendat*, natu *eſſe legendum, nolim pugnare: ſed tamẽ hoc dato & conceſſo, prudenter ab eo petiuerim, vt has duas voces*, octo annis *vno tempore tollas. lin. 30. in ſtudio eiuſdem laudis*] *aſſentior Riuio,*

qui

qui ita legendum arbitratus: & rectè. eſt enim tranſlatio. in ſtadio autem id eſt in curriculo. Atque ita eſſe legendum declarat verbum exercuit. ſic lib. 1. de orat. vbi vulgati libri habent: ſed iis, qui ingrediuntur in ſtudium &c. ille legendum putat ſtadium.

PAGINA 233.

l. 9. admirando, irridendo latebat in agendo] ſine dubio mendum ſubeſt in verbo calebat, quomodo legitur in omnibus libris vulgatis: neque tamen vlla eſt in libris manuſcr. varietas. Ego vel celabat, legendum arbitror, quod iam antè viſum eſt Seb. Corrado: vel latebat quod mihi magis probatur. latebat in agēdu autem intemallis, exclamationibus. &c. id eſt actione & rebus illis omnibus inopiā verborum, & tarditatem ſuam tegebat. Sed, nequid diſsimulem, vellem hunc totum locum ſic legi: ſic interu. exclam. v. ſ. &c. admit. irrideudo, agendu denique latebat, &c.

PAGINA 234.

l. 11. qui fuit M. Craſſi quaſi ſecundanus] ſic habent libri vulgati: verùm ego ſecundatum ſcriptum reperi in tribus libris manuſcr. Quocirca tutius eſſe iudicatam hanc ſcripturam ſequi, quàm vel ſecundanus, vel, vt Budæus & Rinius, ſecundarius, ſi mihi operæ typographi obtemperare voluiſſent. In ſecundarum porrò ſubintelligendum, partium. Si quis tamen ſecuodatius probet, non reluctor: vt ſecundarium intelligamus eum eſſe, quem Græci δευτεραγωνιστὴν appellant, id eſt actorem ſecundarum partiū ſecundas partes agētem.

PAGINA 235.

lin. 4. qui hoc tempore ipſo cùm iaceat in hoc, &c.] licuit mihi, opinor, & ſemper licebit, ex variis & diſsimilibus ſcripturis eam potiſſimùm ſumere atq; eligere, quæ probabiliſſima videatur. Cùm igitur viderē alios legere, vt habēt libri ferè omnes vulgati. qui hoc tēpore ipſu cùm liceat, cuius lectionis nulla ſentētia eſt, niſi forte addas eſſe, quod fecit Corradus: alios, quātum liceat: alios, quoniam liceat: alios, cùm iaceat: ego hanc poſtremam ſecutus ſum: cuius ſententia facillima atque apertiſſima eſt. hoc enim ſignificat his verbis M. Tullius, laudandum eſſe M. Marcellum, qui cùm communibus malis ac miſeriis afflictus ſit, ſe conſoletur tamen & conſcientia optimæ mentis, & renouatione doctrinæ. l. 24. verborum dilectum vetg.] duo libri manuſcr. habent, verburum dilectum: quos ſecutus ſum. dilectum enim militum dicebant veteres potius, quàm delectum: vt teſtatur Feſtus. l. 27. Ac ſi vi cogit. præclare, &c.] verba ſunt Cæſaris ad M. Tulliū: quæ vt ſunt nūc à me reſtituta, aperta & plana ſunt

l. 35. tua quidem ſupplicationi non, ſed, &c.] ſic legi debet, & ita habent tres libri manuſcr. & nonnulli vulgati. nam mendoſe in aliis legitur, nun ſolum, ſed, &c. Quid autem hic ſignificet Cicero, ſciunt qui tertiam Catilinariam, & orat. in Piſon. & orat. pro Sylla, & Philipp. ſecūdam & 14 legerunt. vbi ſupplicationem diis immortalibus ſuo nomine verbis ampliſſimis decretam eſſe ait: nempe quòd remp. conſeruaſſet: quod ei primum poſt vrbem conditam togato contigerit. l. 40. omiſſis illis diuinis conſiliis, quibus, &c.] Si hic M. Tullii ſenſus eſt, vt omittamus ea oratorum conſilia, per quæ imperatorum ſapientia belli, ſalus ciuitatis domi conſtituta eſt, videtur obſcurius eſſe locutus. debuit enim ita dicere: quibus ſæpe conſtituta eſt imperatorum ſapientia belli, ſalus ciuitatis dumi. Sin hoc ſentit, omiſſis conſiliis, per quæ ſalus ciuitatis per ſapientiam imperatorum domi aut belli conſtituta eſt: genus eſt loquendi Cicerone indecorum. Omatno locus eſt non ſatis facilis mihi quidem ad explicandum. Quod ſi quis ſententiam meam exquirat, fortaſſe ita legi debeat: umiſsis illis diu. conſ. quibus ſæpe cunſtimta eſt imperatorum ſapientia, ſalúſque ciuitatis aut belli aut dumi, &c. & ita vox ſapiētia erit recti caſus, vt in priore ſenſu. Quòd ſi ſapientia erit ſeptimi caſus, loquendi genus erit, vt dixi, Cicerone indignum.

PAG. 236. l. 8. & adhibenda ratio, quæ] Cùm ſic habeant libri omnes vulgati, & adhibenda quàm obtuſa, ratio: perſpicuū ſit autem, hoc totum, quàm obtruſa, fore intenſum, delendum curaui. Atque vt ne hoc temere à me factum eſſe dicas, facti mei rationem exponam. in tribus libris manu ſcriptis non eſt quàm obtruſa ratio. ſed in vno quantum ubruſa: in duobus, quantum ubmſſa. Si igitur alterutra mihi ſcriptura eſſet retinenda ac tuenda, leuius profectò peccarem, ſi antiquam, quàm ſi hanc recētem & vulgatam retinerem. At ego oſtendam, antiquam eſſe reſpuendam ac reiiciendam, vt & ipſam ſpuriam atque adulterinam: multo igitur magis vulgatam improbare debui. quomodo illud oſtendo? Ad hæc verba, expurgandus ſermu, annotauit lector aliquis Ciceronis ſtudioſus, tanquā aurum ubryzum, ſeu, tanquam ubruzum: ſignificans hanc eſſe mentem Ciceronis, ſermonem purgatum & purum eſſe oportere, tanquam aurum excoctiſſimum & puriſſimum, cuiuſmodi eſt obryzum ſeu obruſſum. hanc annotationem ad oram libri aſcriptam ſcriptor librarius, vt factitare ſolebat, in contextum verborum coniecit, exiſtimans eſſe Ciceronis, & quod grauius fuit, nō quo debuit loco, ſed alieniſſimo locauit. Nam ſi ita ſcripſiſſet, quu magis expurgandus eſt ſermo, tanquā aurum obruſſum, & adhibēda ratiu: peccaſſet ille quidem: Ciceroni enim verba nō ſua, ſed aliena affinxiſſet: ſed tamē tolerabilius peccaſſet. ſententiam enim non corrupiſſet, ſed potius, vt fortaſſe non nemini videri poſſit, illuſtraſſet. Nunc autem cùm poſt vocem adhibenda poſuerit, poſteáque ex ubruſſum factum ſit ab aliquo doctulo obruſſa, vt cum voce ratio congrueret, hunc locum fœdum in modum deformauit. hæc mei facti ratio eſt. Quòd ſi quis vocem, obruſſum, retinendam eſſe contendet, equidem non reluctabor, modò ita legatur vt ſuprà expoſui, expurgandus eſt ſermu tanquam obruzum, ſeu obruſſum, &c. hoc tantum vereor ne vox obruſſum parum ſit Ciceronianæ ſermonis integritati & nitori conſentanea. Mallem ita ab eo ſcriptum eſſe credere, expurgandus eſt ſermo tanquam aurum, & adhibenda, &c. l. 18. quo accuſante Chirilium] ſic habēt duo libri manu ſcripti, vnus Chircilium. quidam vulgati. C. Rutilium. l. 28. forma & magnificam, & generoſam quadammodo] ſic reſtitui ex Suetonio, qui hunc locum tāquam teſtem producit in Cæſare. vbi de eloquētia eius ſcribit. vulgati autem libri atque etiā manuſcr. mendoſè habent, magnifica & generuſa.

l. 32. dum voluit alius habete parata] ſic habent omnes libri: ſed docti quidam malunt legi paratum, quibus aſſentior: nec me mouet vox, illa, quæ ſequitur. l. 46. & celeritate cæcata] quidam teſtantur in vno codice manuſcr. ſcriptum eſſe, celeritate citata.

PAG. 237. l. 24. effrenatus & acer nimis] duo libri manuſcr. habent, & acerrimus. ego tamen nihil muto. l. 42. et atque verborum & dilectus elegans] ſic habent duo libri manuſcr. & ita legi debet, non delectus, vt ſæpe iam diximus.

PAG. 238. l. 6. poſtea quàm eos imitari cœpit] ſic habent libri tres manuſcr. tametſi vulgata lectio, cecidítque poſtea, cùm eos, &c. non ſit reiicienda. l. 19. quæ de re agitur] quidam legendum cenſent, quu de agitur, &c. l. 25. demulceret voluptate] ſic reſtitui, primùm orta mihi mendi ſuſpicione ex vnius manuſcr. codicis ſcriptura: vbi ita ſcriptum erat deuinceret: deinde ſuſpicatus à ſcriptore deuinceret & demuceret ſcriptum pro demulceret: poſtremò conſiderato hoc loquendi genere, deuincire voluptate, & cum hoc comparato, demulcere voluptate: quorū alterum ſine controuerſia vſitatum & tritum eſt Latinis: alterum inuſitatum & inſolens. l. 27. quorum altior oratio] legendum fortaſſe eſt, elatior.

l. 29. ſi nihil vtilitatis habebat, afuit] ſic loquebantur veteres, & ita legi debet, afuit, potius quàm abfuit, de quo aliàs. quanquam infrà paullo pòſt abfuit delendum curauimus, quod ita ſcriptum in libris omnibus reperimus: religione quadam, inepta fortaſſe, deterriti, ne afuit, quod eſt rectum & verum, edi iuberemus.

PAG. 239. l. 47. vt veros illos, &c.] alibi legitur, viros illos.

PAG. 241. lin. 23. longi ſermonis initium detuliſti] Cùm ex libris manuſcriptis alii habeant, depuliſti, alii detuliſti, vulgati autem planè mendoſiſſimè pepuliſti: ego putabam legendum vel retuliſti, vel attuliſti: ſed non ſum auſus tamen ab auctoritate codicū antiquorum tam longè diſcedere. Omnino detuliſti mihi non placet attuliſti malim. l. 34. exiſtimari velim] alii legi malunt nolim. vtraque lectio probabilis eſt, & vſitata.

PAG. 242. l. 18. oratoriis tantùm exercitationibus] alii quidam libri habent, uratutiis tamē, &c. quod ita probo, vt hoc amplectar tamen l. 20. Ego autem iuris ciuilis ſtudio multū opera, &c.] ego hæc verba, iuris ciuilis ſtudiu, putabam delenda, atque ita legēdum. Ego autem multū operæ dabam Q. Scæuolæ P. F. &c. quod valet, ego diſcebam ius ciuile Scæuola magiſtro: auditor eram Scæuolæ ius ciuile docentis, ſaltem conſulentibus reſpondendo. nam dare operam ſtudio iuris ciuilis, & dare operam Scæuolæ, fortaſſe diceremus ſeparatim & disiunctè: ſed coniunctim vix, niſi ſtudio ita accipiamus, vt ſit ſeptimi caſus: proinde ac ſi diceret M. Tullius, ſtudio iuris ciuilis adductus ſeu incenſus Q. Scæuolæ multū operæ dabā. l. 34. Q. Hortenſium ipſius veſtigiis] legendum fortaſſe eſt, ipſis veſtigiis.

lin. 36. primas in cauſis agebat] quidam libri habent, primus in cauſis agebat, mendoſè, opinor. quidam hoc totum delendū exiſtimant.

*ego ſic legendum putarem, ſi quid immutandum eſſet:*in cauſis agendis Hortenſius magis,magiſque,&c. PAG. 243.

l.8. & tanquam elucubratas] *ſic hunc locum reſtituit Riuius ex codicis (vt teſtatur) manuſ. vbi vulgò legitur*, etiã quàm elucubratus, *planè mendosè.* l.19. *vt conſuetudinẽ dicẽdi mutarẽ*] *docti quidam viri hoc totũ putant ex ora libri in contextũ eſſe illatũ, cum eſſet annotatũ ad illud explicandũ, ea cauſa mihi, &c. Omnino ſi hæc verba deleãtur, nihil de ſententia decedat.* l.35. *& ſuperfluentis iuuenili &c.*] *tres libri manuſcr. habent*, ſuptà fluenteis. *l.37. & contentio nimia vocis reſederat,*] *ſic legendum, non* reciderat.*reſederat autem, id eſt remiſſa fuerat,ſeu conquieuerat. ſic Cælius epiſt. ad Cic.lib.8.* Marcelli impetus reſederũt. *Horatius ode.3.lib.3.* Noſtriſque ductum ſeditionibus Bellum reſedit: protinus & graueis iras, & inuiſum nepotem, &c. PAG. 244.

l.43. vt qui non ſatis diu vixerit Hortenſius] *ſententia horum verborum hæc videtur eſſe, ſiquidem Ciceronis ſunt: adeò vt Hortenſius, quamuis non ſatis diu vixerit, hunc curſum tamen confecerit, quem nos commemoramus. Sed vt quod ſentio, liberè dicam, non videntur mihi eſſe Ciceronis, ſed aliena, & ab aliqua annotatiuncula nata. vulgò autem ita legitur hic locus:* vt qui non ſatis,&c. *& volunt quidam eſſe ἀνταπόδοσιν quare Benius ſolus cauſas egerit. iidem legendum cenſent,* vt cum, *eodem propemodum ſenſu: vel* atqui: *& poſt* vixit, *confecit. Ego malim legi,* vt, quamuis non ſatis, &c.

PAGINA 245.

l.36. & ab amatorum impetu] *ſic habent aliquot libri vulgati, quibuſcum cõgruunt duo manuſcr. videturque hæc lectio probabilis, vt quos dixit ſuprà procos impudenteis, nunc appellet amatores. alij habent* armatorum. *l.41. Quæ, ſi rectè eſt, ſalute reip.*] *horum verborũ hæc ſententia eſt, quæ videlicet, à me geſta, ſi rectè eſſet: id eſt ſi reſp. bene haberet, ſi reſp. ſalua eſſet, ſalute reip. teſtimoniũ meorum de rep. conſiliorum darent: ſin ſecus eſſet, id eſt ſi reſp. interiret bellis ciuilibus, ipſo interitu idem teſtimonium darent. oppoſuit ſaluti reip. interitum eiuſdem. ſed libri aliquot & manuſcr. & vulgati ſic habent: atque hanc lectionem ſequitur & probat Bud. in annotat. in Pand.* Quæ ſi rectè eſſet ſaluti reip: ſin ſecus, interitu ipſo, &c. *atque ille ſic explicat: Quæ ſi rectè eſſet ſaluti reip. id eſt ſi ſalua eſſet reſp. tum, ſubintelligit, perpetuam mihi gloriam compararent. ſin ſecus, &c. Veruntamen ignoſcant mihi Budæi noſtri manes: errat Budæus. nam ſi hoc ſenſiſſet Cicero, nõ eſſet ita locutus, ſi rectè eſſet ſaluti reip. ſed ita, ſi rectè eſſet reip. ſic enim loquuntur Latini, rectè eſt, ſimpliciter, vel, rectè eſt mihi, tibi, nobis, reip. non autem, rectè eſt ſaluti meæ, tuæ, noſtræ, &c. Quanquam, ſi bene memini, ſententiam poſtea mutauit Budæus, legendúmque ſalute, non ſaluti, iudicauit.*

l.43. quaſi quadrigis volantem] *libri vulgati ſic habent,* quaſi quadrigis vehentem. *quam lectionem quidam ſic explicãt, adoleſcẽtiam, quæ te vehit quadrigis per medias laudes. ſed ineptum eſt hoc loquendi genus, neque ſatis Latinum, adoleſcentia te vehit quaſi quadrigis. dicerent enim potius Latini, adoleſcentiam tuam quaſi quadrigæ vehunt. nam equus, currus, quadrigæ, vehunt: non autem res vlla vehit equo, curru, quadrigis. præterea vix afferunt verbis Ciceronis eum ſubaudiri volunt, te. Omnino igitur hæc lectio ferri non poteſt: neque ab auribus purgatis, & Ciceronis, aliorumq; ſimiliũ ſcriptorum lectioni aſſuefactis, probari debet. Atque vt fidentius hanc lectionem reſpuerem, & volantem reponerem, perpulit me duorum librorum manuſcriptorum ſcriptura, in quibus ſcriptum eſt* vohaotem. *fuit autẽ facilis lapſus calami à littera l. ad aſpirationis notã. deinde facile fuit ex* vohantem *facere* vehentem, *cùm præſertim propè eſſet nomẽ* quadrigis. *poſtremò quid non audent ſemidoctĩ? qui cum hoc verbum tranſlatè poſitum eſſe non viderẽt, corruperunt. Atqui ſic loquũtur item alij. Vergil. Aeneid. v.* Cæruleo per ſumma leuis volat æquora curru. *Idem lib. xij.* Vix ea fatus erat: medios volat ecce per hoſteis Vectus equo ſpumante Sages.

l.44. Hic me dolor angit: hæc me] *ſic reſtituo reclamantibus libris omnibus. ſic enim loqui ſolet M.Tullius,* angit me cura, angor cruciatu timoris, angor dolore, angor meis incommodis, *& ſimilib. Neque me mouet Virgilianum illud lib. ix. Aeneid.* nec ſolos tangit Atridas Iſte dolor. *nec illud x 11.* miſeri te ſi qua parentis Tangere cura poteſt. *aliud enim dicit, qui dicit, hæc cura me tangit, hic dolor me tangit. hoc enim ſignificat, hæc cura vel hic dolor me aliquantulum commouet, ſeu ad me pertinet. aliud qui, hæc cura & hic dolor me angit. hoc enim vult intelligi, ſe cura & dolore ſollicitari atque excruciari. Quare non dubium eſt, quin hoc loco ita ſit legẽdum: idque etiã declaratur verbo proximè ſequente,* ſollicitat: *quod, vt docet Feſtus, ſignificat, loco mouet. eſt autem factum ex ſolo & cieo. quo fit vt ſignificet acri quaſi plaga concutere. Itaque angit & ſollicitat cohærent & conueniant inter ſe: tangit & ſollicitat non item. Poſtremò ne aliena inuenta mihi iniuſtè videar arrogare, hoc idem iam antè venit in mentem Seb. Corrado, viro doctiſſimo.*

PAG. 246. *lin.5. arceſſiuiſti ex vrbe*] *ſic habent duo libri manuſcripti: ne quis forte me mea ſponte ita edi iuſſiſſe exiſtimet. & verò ita vbique legẽdum eſt. nam acceſſo non eſt Latinum: neque eius vlla eſt origo, nullum etymon. arceſſo autem veteres grammatici docent deduci à verbo accio, verſo c priore in r. Sed de hoc plura in commentariis Horatianis.* l.23. *nihil dico amplius: tantum dico, &c.*] *quædam hîc deſiderãtur, ſed non admodum multa, & quod propemodum æquè dolendum eſt, quicquid eſt ab hoc loco vſque ad extremum, non ſatis eſt integrum, neque emendatum. Quæ autem quidam diuinant quæ verſimile ſit à M.Tullio ab hoc loco eſſe dicta, laudo: diuinare non eſt meum. Optemus potius vt nobis aliquando alicunde codices manu ſcripti contingant, vnde & quæ deſunt explere, & quæ corruptæ ſunt, emendare poſſimus.*

EIVSDEM IN ORATOREM PERFECTVM.

PAG. ead. lin.50. *aut Ialyſi, quem Rhodi vidimus*] *ſic legendum eſt: hoc primũ. deinde Ialyſus, fuit opus Protogenis ſignum pulcherrimũ Rhodi, ab vrbe vna ex tribus Rhodi inſulæ Ialyſo nominis.*

PAG. 247. *lin.22. cuius ad excogitatam ſpeciem*] *duo libri manuſcripti habent,* cuius ad cogitatam, &c. *melius. ibidem,* quæ ſub oculos ipſa caduot] *ſic legẽdum, non, vt in vulgatis,* ipſa non cadunt. *atque ego ita coniectura ductus hunc locum emendaueram in meo codice antequàm P. Victorius libros var. lect. ediderit.*

l.58. nõ ex oratoris diſputationibus] *quidã legi volũt,* oratoriis.

PAG. 248. *l.27. quod ipſum alij aſpera, &c.*] *quidam legi volunt,* quorum ipſorum. *l.32. interiectus, intermedius & quaſi temp.*] *legendum puto, interiectus inter hos, & medius, & quaſi, &c. vel vt apud Noniũ, interiectus inter hos medius.* lin.33. *vt cinnus amborum*] *Nonius Marcellus in voce* cinnus, *qua voce docet commiſtionem rerum plurimarum ſignificari, hunc locum profert, & ita legit,* vt cionua amborum. *quam ſcripturam multi doctiſſimi viri ſequuntur & probant. alij vulgatam lectionem tuentur ac retinent, vicinus amborum. alij nondum ſtatuere ſe potuiſſe ſcribunt vtra reliquarum vtra ſit potior. ne ego quidem quicquam ſtatuo. veruntamen Nonij Marcelli teſtimonium reſpuendum eſſe non putans: non luctaturus ſiquis vulgatam lectionem retinere malit. Suum cuique iudicium liberũ eſt. mihi magis placet ea quam ſecutus ſum.* l.35. *præter facultatem*] *alij legunt* facilitatem: *quod non improbo.*

PAGINA 249.

l.6. & tanquam adipatum dictionis genus] *ab adipe adipatum, non adipale, deriuant Nonius & Cariſius: in quo eos ſecutus ſum. ſed quòd Nonius hunc locum teſtem producens in voce adipatum, legit,* & tanquam adipatæ dictionis genus, *in hoc non ſum eum ſecutus. Quis enim non videt Latini ſermonis vſum ac rationem poſtulare, vt ita legatur, optimum, & tanquã adipatum dictionis genus?*

*lin.19. in hoc in eum *] locus corruptus & inſanabilis ſine ope aliorum codicum antiquorum. nam ij quidem, quibus vſus ſum nihil me adiuuerunt. ego ex Demoſthene tale quiddam, deeſſe puto:* hoc, an illud verbum poſuerim, *ſeu,* hoc an illud locutus ſim: *ſeu,* hoc an illo verbo vſus ſim: *ſeu,* hoc an illud verbum vſurpatim. *ita enim Demoſthenes in orat. pro Cteſiph.* οὐ γὰρ παρ' ἐμὲ (οὐχ ἕξεις) γέγονε τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα εἰ τουτὶ τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ μὴ τουτὶ διελέχθην ἐγὼ: εἰ δευρὶ τὴν χεῖρα, ἀλλὰ μὴ δευρὶ παρήνεγκα: *id eſt, ſcilicet enim in hoc fortunæ Græcorum poſitæ ſunt, hoc, an illud verbum in ratione poſuerim, huc an illuc manum porrexerim.*

lin.46. neque verborum, neque ſententiarum grauitatem] *legendum ſic eſſe eſt,* neque verborum granditatem, neque ſententiarum grauitatem,&c. *l.48. Germanos ſe putant eſſe Thucydidas*] *ſic eſſe legendum, non, vt habent pleriſque libri vulgati,* germanos ſe putant eſſe Thucydidis, *iam pridem viderunt doctiſſimi aliquot viri: in his Riuius, & Hieronymus Ferrarius: idque ex auctoritate codicũ manuſcriptorum. Germanos Thucydidas autem,*

id eſt

id eſt veros & meros, & ipſiſſimos (vt ita dicam) Thucydidas.

PAGINA 250.

l.31. hiſtoriarum & talium ſcriptionum, &c.] vocem hiſtoriarum delendam cenſeo. l.39. vt verba verbis quaſi demenſa] ſic legi debet, non vt in libris vulgatis, demenſa. Idem in Timæo: dimenſæ ad ſpatium temporis annorum conuerſiones. in Catone maiore: miraris ſe non modo diligentiam, ſed etiam ſollertiam eius, à quo eſſent illa dimenſa. lin.47. minuta, & verſicolorium ſimilia] ſic reſtitui haud dubia coniectura ductus, reclamantibus libris omnibus, in quibus legitur verſicolorum, planè mendosè. quis enim non videt, verſicolorium, ſeu verſiculorum eſſe legendum tum ex voce minuta quæ antecedit, tum ex iis, quæ ſequuntur, nimiúmque depicta? nam columbarum plumæ vt verſicolores ab eodem dicuntur, ita ab aliis pictæ ſeu depictæ: & arma à Virgil. picta dicuntur lib. 8. pictis conſpectus in armis: ab eodem lib. x. verſicoloria: Aſtur equo fidens, & verſicoloribus armis. Poſtremò coniecturam meam confirmat locus ille, qui eſt infra pag. 253 vbi de ſophiſtarum oratione loquitur: verba aptius transferunt, eáque ita diſponunt, vt pictores varietatem colorum.

PAGINA 251.

lin.6. arte quadam verba iunxiſſe] duo libri manuſcripti habent, verbo vinxiſſe. lin.35. quæ tamen cauſa eſt vacua, &c.] ſecutus ſum nonnullos libros vulgatos, & obſcura ſcripturæ veteris veſtigia, cuius lectionis quamuis ſit probabilis ſententia, non videtur ea tamē mihi omni ex parte mendo vacare. Quin (vt dicam quod ſentio) totus hic locus mihi videtur adulterinus & alienus. l.37. Nam quoniam quicquid eſt, &c.] ab hoc loco pendet ſententia vſque ad illa verba: hæc igitur quæſtio, &c. Quæ iccirco aſcripſi, ne quis hic mēdum ſubeſſe exiſtimet.

lin.42. hæc igitur quæſtio à propriis, &c.] hæc eſt ἀπόδοσις illorum verborum, nam quoniam quicquid eſt, &c.

PAGINA 252.

l.28. elaborant alij in leuitate & æquabilitate] legendum putant quidā læuitate prima ſyllaba producta: quibus propemodū aſſentior.

PAGINA 253.

l.14. contractiones in remiſsis] legendum putant quidam, in remiſſionibus, quibus aſſentior. l.27. exilis & ſuauitate & grauitate] abeſt à libris vulgatis & ſuauitate: quod reperitur in manuſcriptis. ſed ego mallem legi, & vbertate & grauitate. nam in Xenophonte ſuauitas, in Platone vbertas eſt & grauitas. Fortaſſis autem Ciceronis ſtudioſus aliquis cùm hic ſentiret nonnihil deeſſe, addidit de ſuo & ſuauitate.

PAGINA 254.

l.42. cum hoc decere, quod ſemper &c.] ſententia pendet ab hoc loco vſque ad illum: Sed cum hoc tantum ſit, &c. cetera enim ſunt interpoſita. Iccirco & ſuo & aliorum ſcriptorum more, quòd veriſimile erat, auditorem ſeu lectorem, quæ hic ponuntur, eſſe oblitum, eadem iterat in antapodoſi. Iam verba aliquot, quæ aliunde poſt illa verba, cum hoc (inquam) decere, inſerta fuerant, auctoritate librorum manuſcriptorū fretus funditus delevi. PAG. 255. l.13. Primùm igitur eum] quidam legi volunt, eum, vt ad ſubſtantiam referatur. lin.14. Sunt enim quidam, vt ſcis, oratoris muneris] quidam legi malunt oratori. PAGINA 256.

lin.28. ornamentum illud ſuaue] ſic habet codex manuſcript. vulgati autem mendosè ornatum.

lin.6. & immutatione litteræ quæſita venuſtate &c] particulā quaſi, quæ nata erat ex voce ſequente quæſita, propter ſimilitudinem quaſi quæſi, ego haud dubiis coniecturis ductus funditus ſuſtuli.

lin.20. mirum quantum valent] quidam legendum putant, mirum quantū valeāt. ego hic nihil ſum auſus mutare. ita enim Græci loquuntur θαυμαστὸν ὅσον id eſt mirabile quātum. quod genus loquendi ita Græci explicant: tantum quantum mirabile eſt. Sed non celabo lectorem, me in duobus libris manuſcriptis ita ſcriptum repeperiſſe, nimium quantum. quæ ſcriptura non eſt reiicienda. nam ſic quoque loquuntur Græci ἀμήχανον ὅσον: ὑπερφυῶς ὅσον. Idem M. Tull. lib. 4. de Finib. Sed differre inter honeſtum & turpe nimium quantum: neſcio quid immenſum. niſi fortè etiam ibi legendum putet aliquis, mirum quantum. l.31. quoniā quicquid eſt ſalsū] hunc locū ope vnius veteris codicis reſtitui. nam ſine dubio mendoſus eſt in vulgatis, in quibus ſic legitur, quicquid eſt ſalſum & ſalubre, &c.

l.46. cùm dixit Ennius, arce & vrbe orba ſum] ſic legendum eſſe perſpicuè locus integer, quem profert lib. 3. Tuſc. quæſt. Quid petam præſidij aut exſequar: quóue nunc auxilio, aut fuga freta ſim? arce & vrbe orba ſum. quò accedam? quò ma applicem?

PAG. 257. lin.7. & loci communes ſine contentione inducuntur] ſic legendum, atque hoc eodem modo locutus eſt lib. 2. de Inuent. loci communes verò inducendi. l.48. Quod igitur in accuſationis quinque libris, &c.] ſic legendum eſt etiam reclamantibus libris omnibus. nam quinque dumtaxat accuſationis libri numerantur & à veteribus, & ab ipſo M. Tullio: primus de antea ctis: ſecundus de iure dicundo: Tertius de re frumentaria: Quartus de ſignis: Quintus de ſuppliciis. Ea autem oratio, quæ diuinatio inſcribitur, contentionem de conſtituendo accuſatore continet, neque eſt accuſationis nomine appellāda. Quæ ſequitur porro, cohortatio eſt iudicum ad ſeuerè iudicandum, & comminatio, niſi ſeuerè iudicēt. Sed hoc pluribus verbis oſtendit F. Hotomanus. l. ead. quod in Auito] ſic legi debet, non, vt habent codices vulgati, Habito. ſic enim appellabatur Cluentius Auitus. qua de re ſcripſimus in commentariis noſtris Lucretianis.

PAG. 258. lin. 28. At pro Auito, pro Cornelio] legendum fortaſſe eſt, Et pro Auito, &c. vel, vt pro.

PAG. 260. lin.39. maximè luminoſa, & quaſi actuoſæ partes duæ] ſic habent omnes libri & manuſcr. & vulgati, quos quidem viderim ſed Nonius Marcellus in voce actuoſæ videtur hoc legiſſe iactuoſa, atque adeo (quod mihi magis mirum videtur) iactuoſè. ſic enim ille, iactuoſè poſitum pro iactanter. Cicero, oratore. Cùm ſint luminoſæ, & quaſi iactuoſe partes duæ. l.40. id ita dici placet] quidam libri vulgati non habent verbum dici, mihi quidem ſupernacaneum videtur.

PAG. 261. l.49. aut cùm gradatim ſurſum verſus reditur] notant quidam docti viri, in his Riuius, quoſdam libros habere, ſurſum verſus renditur.

PAG. 262. l.2. vel admirationis, vel conqueſtionis] duo libri manuſcr. habēt, vel queſtionis. l.9. vt verſet ſæpe multis modis eadem, & vna in re hæreat, &c.] trium codicum manuſcr. auctoritate fretus ita edendum curaui, atque à lectione vulgata receſſi: quæ talis eſt: vt verſet ſæpe multis modis eandem & vnam rem, & hæreat in eadem commoretúrque ſententia. Viſa enim mihi eſt antiqua ſcriptura concinnior. l.21. vt denuntiet quid caueat] duo libri manuſcr. habent, quid caueant. quæ ſcriptura fortaſſe recta eſt, vt ſubintelligamus auditores. lin 42. hominúmque clariſſimorum] vſitatius erat dicere virorúmque clariſſimorum. itaque notandus eſt hic locus.

PAG 263. lin.7. decere honeſtum eſt, vt eſt] has duas voculas quæ deſunt in omnibus libris vulgatis, ego reſtitui ex auctoritate triū manuſc. quæ ſine dubio omiſſæ fuerunt à ſcriptore librario. Atque ita ſæpe loquitur M. Tullius, vt xi. epiſtol ad Atticum, epiſt. 3 quæ tu profectò vides, vt ſunt, grauiſſima eſſe. Idem lib. xii ad eundem. Quamuis prudens ad cogitandū ſis, vt es. & lib. 1. Tuſcul. Sed hic quamuis eruditus ſit, ſicut eſt, hęc magiſtro concedat Ariſtoteli. Idem Philipp. Quamuis enim ſis ſine mente, ſine ſenſu, vt es. lin.30. nec verò talibus modò] vocem rebus, quæ fuerat ab indocto aliquo adiecta, qui putaret eam deeſſe, ſuſtuli. nam repetendum à ſuperiorū litteris, quod eſt paullo antè. lin. 46. nemo vt tam ruſticus ſit, qui vocales nolit coniungere] ſic habent aliquot libri manuſc. & ita legendū eſſe docuit Pet. Victorius li. xii. var. Qui autem legunt qui, non vident à Cicer. hoc dici, etiā ruſticos vocalium concurſum vitare. Quòd autē hic ita impreſſum eſt, operarum erratum eſt.

PAG 264. lin.11. multis modis argenteis, vaſis, &c.] cum hic agatur de contrahendis & corripiēdis nominibus, ſiue vocalibus, quis non videt eſſe mendoſos codices vulgatos, in quibus ita legitur vaſis argenteis, palmis & crinibus? Ibid. paſſis crinibus] paſſis crinibus: id eſt expanſis, diſpanſis. Terent. Phorm. capillus paſſus, nodus pes. Virg. Crinibus Iliades paſſis. Ennius apud Nonium: Aegro corde comis paſſis, &c. quo loco tamen Nonius paſſis adiungit ad nomen palmis. l.15. vt ſi ex Axilla, Ahala factum eſt] ſcio vulgò dici, Seruilius Ala, vel vt alij volunt, Hala. ſed doctiorum conſenſum, & veterum marmorum auctoritatem ſecutus ſum, in quibus ſcriptum eſt Ahala. Omnino Ala videtur eadem ratione dicendum ex Axilla, qua ratione velum ſit ex vexillo. lin. 21. obſcœnius concurrerent litteræ] in monoſyllaba. nā ſi cum nobis dicamus, audietur cunno, quod erit ſiue mum cunno, quod nomen eſt obſcœnum. Superiore verſu, lege & dein pro deinde: & ex in, pro exinde dicimus.

PAGINA 265.

lin.9. qua præpoſitio præter hæc duo verba, &c.] *ſi præpoſitio* ab, *nullo alio in verbo reperitur, quàm in his duobus, peccant igitur qui ſcribunt* abfuit, *ſcribendúmque eſt* afuit, *vt admonuit anno ſuperiore Muretus, & vt ſcribitur in omnibus ferè libris manuſcr.*

l.27. Burrum ſemper Ennius, nuſquam Pyrrhum, &c.] *ita legendum eſſe, quemadmodum excudēdum curaui, teſtatur Quintilian. lib.1.cap. 4. his verbis.* Sed B quoque in locum aliarum dedimus aliquando: vnde Burrus & Bruges, & Balæna *teſtatur & Pompeius Feſtus in voce* Balæna.

PAGINA 266.

l.7. In huius concinnitatis conſectatione] *liber vnus manuſcr. habet*, confectione. *l.17. id quod neſcis, obeſt*] *videtur deeſſe aliquid ad id vt contrarium citrario omni ex parte opponatur. nempe ſic legendum ſit* : Id quod ſcis prudeſt nihil: multum id quod neſcis, obeſt: *quod apparet ex iis, quæ ſequuntur. l.23. in quarto accuſationis*] *ſi diuinationem & orationem, quæ deinceps ſequitur, in qua iudices cohortatur ad ſeuere iudicandum, numeres in actionibus Verrinis, hæc vnde hic locus eſt, erit ſexta. Eſt enim in oratione de ſignis. l.33. ſed eas aut vinciebant, aut explebant parum*] *ſic mire ſunt quoſdam vulgatos, quibuſcum congruunt & nonnulli manuſc. Nam alij partim habent*, ſed eas haud vinciebant, aut explebant parum. *partim* haud vinciebant, haud explebant. Parum hoc me ipſum, &c. *quæ lectio, mea ſententia, reiicienda eſt.*

l.43. Nimis enim inſidiarum] *quidam hîc legi volunt*, nimium.

PAGINA 267.

lin 3. Ante hunc] *quæ ad hunc locum pertinent, repete ex Bruto*, Cùm neq; Muſarum ſcopulos quiſquam ſuperarat, Nec dicti ſtudioſus erat Ante hunc. *l.19. theatra tota exclamant*] *legendum* reclamant, *quomodo loquitur lib 3. de Oratore pag.*201. *verſu* 49. *lin.28. in hoc enim ſummis laudibus ferunt*] *alij libri vulgati habent*, hoc in eius ſummis laudibus ferunt. *quam lectionem ob id non ſum ſecutus, quòd ita potius dixiſſet*, hoc in eius ſummis laudibus ponunt. *Malim tamen ita legi* : hoc in eius orationibus ſummis laudibus ferunt. *Arbitror enim vocem* orationibus *à ſcriptore librario eſſe prætermiſſam.*

PAGINA 269.

l.5. numerus autem nondum deprehendebatur] *ſic eſt legendum, non vt in aliis vulgatis*, non domo depromebatur. *in aliis*: non modo depromebatur. *Ita autem legendum eſſe cùm ex huius loci ſententia, tum ex antiqua ſcriptura coniect: quæ talis eſt* non domo depremebatur. *nam* depremebatur *deprauatum eſt ex* deprendebatur. *lin.18. ſeſquiplex pæan.*] *ſic habent omnes ferè libri vulgati: ſed duo ſcribunt* ſeſqui pæan. *ego hoc parui momenti eſſe puto. Illud non negligendum, quòd dicat æqualem fieri dactylum, &c. cùm dicere debeat, fieri æqualem partem dactylo, duplicem iambi, ſeſquiplicem pæanis. Itaque ſic forte legendum eſt:* Ita fit æqualis dactylo, duplex iambi, ſeſquiplex pæanis. *ſubintellige, aut repete è ſuperioribus*, pars. *paullo antè autem ſic cenſet legēdum Budæus*, aut altero tanto maiorem, aut ſeſqui.

PAGINA 270.

lin.28. Nec verò nimius is curſus eſto numerorũ] *ſic ego reſtitui: atque ita legi debet. ſuprà autem primo verſu huius pag. videtur legendum*, ſed ipſos non ſentire cur vtantur.

PAGINA 272.

lin.7. vt inſidiatorem obſeruet] *ſic eſſe legendum, etiam ſi nulli codices manuſcr. adiuuarent, ſententia & veritas ipſa declarat. nunquam enim iudex inſidiatur oratori aut actori: ſed ab oratore tanquam inſidiatore ſibi interdum timet. l.9.* * *quam ipſi includit* *] *hæc verba arbitror non eſſe Ciceronis, ſed aliena, atque ab aliquo ad oram libri aſcripta, quibus ſignificabat ille, quiſquis fuerit, perorationem numeratam & quodammodo incluſam eſſe in iis orationis partibus, in quibus numeroſe fuſam orationem locum habere dixit M.Tullius. Quòd ſi quis contendat eſſe Ciceronis, ita eſſet legendum* : quam ipſe incluſit. *quod tamen loquendi genus non eſſet ſatis concinnum. Quòd autem alij hæc verba*, quam ipſe includit, *ſic interpretantur, quam ipſe orator terminat, vt ſit hæc huius loci ſententia, de peroratione non eſſe opus præcipere quandiu hæc numeroſa oratio in ea ſit retinenda, vtpote quam ipſe orator includit ac terminat, vt longior eſſe non poſſit, multo minus probo. dixiſſet enim potius, quam ipſe finit ac terminat: vel quam ipſe claudit ac terminat. lin.29. Inſiſtit autem ambitus pedibus pluribus*] *Quis non videt ita legendum, non vt eſt in vulgatis libris omnibus*, modis pluribus? *Inſiſtit (inquit) id eſt finitur & terminatur ambitus pedibus pluribus: è quibus pedibus (non modis) vnum pedem (non modum) eſt ſecuta Aſia, qui pes (non qui modus) dichoreus vocatur. lin.26. deinde membratim ternis, &c.*] *hunc locum miſerabilem in modum laceratum & mutilatum, partim coniectura ductus, partim à codicibus manuſcr. ſublevatus in integrum reſtitui. quem ſic explico. hæc quæ ſequuntur, membratim dicuntur, ternis pedibus : id eſt, ita vt ſingula membra ternis pedibus conſtent. Cùm igitur duo membra ſint, ſex inſunt pedes.* Tu dicere ſolebas. *hoc eſt vnum membrum: in quo ſunt tres pedes, ſpondeus, trochæus, ſeu tribrachys, ſpondeus.* ſacram eſſe rempublicam: *alterum membrum : in quo ſunt item tres pedes: iambus, ſiue anapæſtus ſi non eliditur, iambus, dactylus. l.27. hæc item membratim quaternis*] *hunc locum feliciſſime reſtitui: quem, vt à litterarum ſtudioſis gratiam ineam, etiam declaro. Deinde, inquit, quæ ſequuntur, ſimiliter membratim dicuntur pedibus quaternis. ſingula enim membra quaternis membris conſtant, & dichoreo, quo ambitus clauditur, hoc modo*: Quicunque eam violauiſſent : *hoc eſt primum membrum, in quo ſunt pedes quattuor, ſpondeus, iambus, anapæſtus, ſpondeus*: ab omnibus eſſe ei pœnas: *ſecundum membrum, quod item quattuor pedibus conſtat, iambo, anapæſto, ſpondeo: ſequitur & clauſula ambitus, id eſt pes extremus dichoreus, qui periodum ſeu ambitum terminat*, perſolutas.

PAGINA 273.

lin.24. alterum ſi ſit, &c.] *nihil muto. veruntamen non celabo lectorem, in quibuſdam libris manuſcr. ſcriptum eſſe*, alterum ſi ſit: *& mox*, alterum niſi ſit. *lin.32. ne breuitas defraudaſſe aures*] *liber vnus manuſcr. habet*, defrudaſſe, *fortaſſéque ita legendum. ſic enim ſcribitur apud Nonium, & item apud Terentium in Phorm.* Suum defrudans genium.

lin.34. quaſi hexametrorum inſtar verſuum quod ſit] *legendum videtur*, quæ ſint. *lin.36. Sin membratim volumus dicere*] *Cùm ex aliis multis locis, tum ex hoc intelligere licet, quàm tardi ſint atque hebetes ludimagiſtri iſti, qui in nugis ſunt loquaces, &, ſi voles, diſerti: in elicienda verò cuiuſuis ſcriptoris ſententia, & in iudicādo vtrùm mendoſa ſit lectio, an emendata, aut muti, aut inepti, & ridicule facundi: vt in hoc loco mirum quàm cæcutiant, quem non viderunt in omnibus libris vulgatis & manuſcriptis eſſe mendoſum: quod tamen ex eo, quod ſubiicitur, exemplo intelligere licebat.* Miſſos faciant patronos. ipſi prodeant. *quæ verba diſerte ait Cicero eſſe interuallo id eſt caſim legenda, non membratim. legerentur enim membratim hoc modo: Miſſos faciant patronos, ipſi prodeant: & ita eſſet ſenarius. nunc autem cum interuallo leguntur, aut pronuntiantur, Miſſos faciant patronos: ipſi prodeant: vitatur ſenarius. Præterea dicit hæc duo eſſe κόμματα, quæ Latini inciſa dicunt. lin.43. deinde tertium, κῶλον illi*] *hic locus vitioſa interpunctione obſcurabatur, neque ab iſtis ludimagiſtris intelligebatur : nedum alij ex iis intelligere poterant. ſic igitur diſtinctus atque interpunctus vt eſt in hac editione, hoc modo eſt intelligendus. tertium ſiue κῶλον Græce, ſiue membrum Latine. ſequitur non longa comprehenſio (non longam autem dixit, quia duobus membris abſoluta eſt) & in ſpondeos cadit. Hanc comprehenſionem vulgò eſſe putant in his verbis, cur de perſonis, &c. à quibus quidam diſſentiunt. Vbi igitur eſt? non eſt (inquiunt) à Cicerone poſita.*

PAGINA 274.

lin.1. dichoreo finitur] *videtur hic aliquid deeſſe, vt ita ſit legendū*, dichoreóque finitur: *vel*, & dichoreo finitur, *vt edendū curauimus: vel*, dichoreo enim finitur: *vel*, quia dichoreo finitur: *vel ſimili quodam modo. ſubintelligitur autem*, comprehenſio, *& pertinet hoc ad illa ſuperiora*, comprehenſio longior ſuſtinetur: *quæ mendoſe leguntur in vulgatis libris*, comprehenſione longiore ſuſtinentur. *Sunt autem illa ex oratione pro Staneo, vt docti quidam exiſtimant. Extant enim ex hac oratione pauca quædam duntaxat fragmenta, in quibus tamen hic locus non reperitur.*

PAGINA 275.

lin.10. multi venalitij, mercatoréſque] *legendum*, venalitiarij. *nam venalitiarij, mangones ſunt, qui ſeruos venaleis habent: venalitij autem, ſerui ipſi ſunt venales. At hic non ſerui, ſed ſeruorum venditores ſignificantur. itaque venalitiarios cum mercatoribus coniungit.*

EIVSDEM

EIVSDEM ANNOTATIONES IN TOPICA.

PAGINA 276.

lin. 19. *quæ ſunt ab illo pluribus libris expl.] duo libri manuſcrip. non habent vocem* libris. *lin.* 23. *vt ſine vllo errore ad eam ratione & via perue.] in duobus libris manuſcr. non eſt* ratione, *neque* rationem, *quo modo legitur in vulgatis: & ſanè videtur eſſe ſupervacanea. nam vel repetitur vox* diſciplinam, *vel legendum,* ad ea, *vt ſubintelligamus,* argumenta. *ego* ratione *edendum curaui, ne nimis longè à lectione vulgata diſceſſiſſe videar.* *l.* 30. *minimè ſum admiratus] legẽdum fortaſſe eſt,* demiratus, *ſeu* miratus *ſimpliciter.*

l. 36. *multa ſæpe ſcripſiſſes] Et Petrus Victorius in annot. in lib. 7. epiſt. ſcribit ſe incidiſſe in librum antiquum, in quo ita ſcriptũ eſſet,* multa ſæpe ſcripſiſſes: *& ego ipſe in codice manuſcripto Barnabæ Briſſonij iuriſconſulti doctiſs. & cauſarum actoris Pariſienſis facundiſs. ſine vlla litura vidi. Scribere autem dicuntur iuriſconſulti, qui litigatoribus conſulentibus ſcribendo cauent.*

PAGINA 277.

l. 16. *appellatus ab aſſe dando] ſic eſt legendum, non, vt vulgo,* ab ære dando. *Quis enim non videt aſſiduum dictum eſſe non ab ære, ſed ab aſſibus, vel ab aſſidendo, id eſt à muneris obeundi pro re familiari aſſiduitate? Quod quidẽ & tradidit Gellius lib. xvj. cap. x. & Sextus Pompeius Feſtus in verbo* aſſiduus. *Iam verò quid aliud huius legis verba ſignificant, quàm (quod traditum eſt à Varrone lib. 1. de vita populi Ro. vt refert Nonius) aſſiduis, id eſt locupletibus ciues aſſiduos, id eſt locupletes, contracto ære alieno creditoribus addictos licuiſſe aſſibus datis in libertatem vindicare, & è vinculis eximere? idem autem proletariis non licuiſſe, quia cùm eſſent tenui & anguſta re familiari, cùmque reip. prodeſſent ea re duntaxat, quòd liberos procrearent, ſe & ſuos liberos familiámque totam in diſcrimen adducerent, ſeruituti que ac ſectioni ſubijcerent, ſi debitorem creditori addictum vindicare vellent? Non fuit autem hæc lex Aelia neque Sentia, ſed xij. tab. itcirco has voces deleui.* *l.* 19. *alia ex forma] ſic emẽdaui reclamantibus libris omnibus vulgatis, in quibus legitur,* formola, *vnum codicem manuſcriptum ſecutus. quæ lectio perſpicuè recta eſt.*

l. 37. *an in tabulis pateat] ſic legi debet, non vt in libris ferè omnibus,* debeatur. *ſic enim loquebantur veteres. M. Tull. Philipp.* 2. Septies millies ſeſtertium, quod in tabulis, quæ ſunt ad Opis, patebat. *Idem pro Quinctio.* Non habere ſe hoc nomen in codice fatetur, *ſed* in aduerſariis patere contendit. *l.* 42. *ſecundum puerulorum] quidam libri manuſcr. habent* puerorum.

l. 46. *quicum connubij ius non eſſet] liber vnus manuſcr. habet,* conubium non eſſet.

PAGINA 278.

l. 11. *quoniam vſu auctoritas fundi, &c.] ſic hunc locum emendaui detracta litera. S. de voce* vſus. *per vſu auctoritatem autem ſignificari puto iuris firmitatem ac ſtabilitatem quæſitam vſu rei biennis. Quòd autem quidam ſic legi volunt & hîc & in orat. pro Cæcina,* vſus, auctoritas fundi biennis eſt, *hac ſententia: vſus biennis fundi, eſt fundi auctoritas, id eſt ſi quis fundo vſus ſit biennium, ius ei vſu quæſitum eſt, ſeu, is vſu cepit fundũ non probo. hanc eandẽ autem ſententiam ex ea, quam ſequor lectione elicio, neque tantam vim verbis affero. Iam ſic dictum puto* vſu auctoritas, *vt* vſucapio. *lin. eadem: At in lege ædes non appell.] Ad hunc locum explicandum ac declarandum pertinent verba legis, quæ ſunt huiuſmodi:* VSV AVCTORITAS FVNDI BIENNIVM ESTO. CETERARVM RERVM VSVS ANNVS ESTO. *id eſt, biennium valeat ad quærendam fundi poſſeſſori auctoritatem, & vſucapionem: quod ſimilem vim habet ac ſi quis dicat, fundus biennium poſſeſſus vſucapitur, & ius quærit poſſeſſori. cæteræ res annum poſſeſſæ vſucapiuntur. Si quis igitur dicat,* At in lege ædes non appellantur, *id eſt non commemorantur, ſeu de ædibus ſilet lex: ideóque in cæterarum rerum, quæ anno vno vſucapiuntur, numero habendæ ſunt: ſummo iure ita iudicãdum eſſet: ſed æquitas plus valere debet, quæ* paribus in cauſis paria iura deſiderat. *Aedes autem fundo eò ſunt pares aut ſimiles, quòd quemadmodum fundus in rebus ſoli numeratur, ita & ædes.* *lin.* 12. *& ſunt cæterarum rerum &c.] id eſt & ſunt in numero aliarum rerum, quarum vſu auctoritas annus eſt. Sic eſſe legendum veritas & ratio peruincunt. Annuus autem factum ex annus, propter vocem,* vſus: *quaſi verò hæ voces ita cohærere deberent,* annuus vſus: *quod longe aliter eſt. nam vt ſcriptum eſt in lege, vſus, ſeu vſu auctoritas fundi, biennium eſto: ita cæterarum rerũ vſus, annus eſto. Poteſt tamen deleta voce vſus, hoc modo legi, cæterarum rerum annus eſto, vt ſubintelligatur auctoritas.* *l.* 16. *ex quo tecto in eius ædes, qui prot.] hic locus erat antea inexplicabilis, cum ſcilicet ita legebatur,* ex quo in tectum eius, ædeis qui protex, &c. *Nunc autem reſtitutus in antiquum ſtatum, planiſſimus eſt.*

PAGINA 279.

l. 20. *qui fluctus alluderet] ſic eſſe legendum vidit homo doctus Io. Paſſeratius. nam* eludebat *planè ineptum eſt. Sic autem Catull. in carm. de Pelei & Thet. nuptiis:* Omnia quæ toto delapſa è corpore paſſim Ipſius ante pedes fluctus ſalis alludebant. *ſic & Propertius lib. 3. eleg. xvi.* Clauſus ab vmbroſo quà alludit pontus Auerno Humida Baiarum ſtagna Miſenus aqua. *nam ſic emendauit Io. Auratus. Idem Paſſeratius paullo poſt legendum cenſet,* in oratoriis partibus, *vbi vulgò legitur* artibus.

PAGINA 281.

l. 9. *Nihil hoc ad ius. Ad Ciceronem] libris omnibus inuitis legendum cenſeo:* nihil hoc ad nos. *l.* 12. *nimium te amare videare] quod eſt ἐπικούρειον. erat autem Trebatius Epicureus. ſic in epiſtola quadam ad eundem lib.* 7. Indicauit mihi Panſa meus, Epicureum te eſſe factum. O caſtra præclara, &c. *ſequitur.* Sed quónam modo ius ciuile defendes, cum omnia tua cauſa facias, non ciuium? &c. *l.* 43. *Hunc metuere, alterum in m.] liber vnus manuſcr. habet,* Hoc metuere &c. *& ita legendum.*

l. 44. *Id quod ſcis prodeſt nihil: id quod] fortaſſe aliquid deeſt, atque ita legendum,* id quod ſcis prodeſt nihil, multùm id, quod neſcis, obeſt.

PAGINA 282.

l. 25. *ab eo, à quo certè fit] libri omnes vulgati habent,* in quo, *planè mendosè. duo libri manuſcr.* à quo. *quod perſpicuè rectum eſt.*

l. 26. *Caſa cecidiſſet, &c.] mendoſè legitur in quibuſdam libris vulgatis,* Cæſæ cecidiſſent, &c. *Primùm enim conſtat veteres dixiſſe* trabem *in numero ſingulari, recto caſu pro* trabs: *deinde ſic habent aliquot libri manuſcr. quemadmodum edendum curaui. Non diſſimulabo tamen ita legi apud Varronem & Priſcian.* Cæſa cecidiſſet. *l.* 41. *Etiam ea, quæ fiunt, &c.] Goueanus tollebat particulam* etiam, *& coniungens cum ſuperioribus hæc ita legebat,* vt ea quæ fiunt, partim ſint ignorata, &c. *cuius ſententiam & coniecturam adiuuat codex vnus manuſcr. Memmianus, & alter Briſſonianus.* *l.* 44. *Si telum manu fugit] legendum puto,* manum fugit. *vt & lib. 3. de oratore. In duobus quidem libris manuſcr. reperi ſcriptum,* manus fugit.

PAGINA 283.

lin. 4. *plurimus eorum vſus eſt] hæc abſunt à quibuſdam libris manuſcr. vnde mihi orta ſuſpicio eſt. verendum eſſe ne ſint aliena. nã iis ſublatis integra erit ſententia, vt ſcilicet hæc omnia pendeant vſq; ad id quod mox ſequitur,* parati eſſe debent, *hoc modo.* In omnibus igitur iis iudiciis, in quibus ex bona fide eſt additum: vbi verò etiam. &c. *id eſt in fiduciæ iudicio, in primiſque in arbitrio rei vxoriæ, &c. parati eſſe debent iuriſconſulti. Denique in exemplis Manutianis hæc verba non cõparent, neque in Florentinis. Ibid.* VT INTER BONOS BENE AGIER.] *verbum* oportet *quod erat ſolis & aliunde inculcatum, deleui, codicum aliquot manuſcr. auctoritate fretus. abeſt item in epiſtola quadam ad Trebatium, cuius initium eſt:* Mirabar quid eſſet, &c. *atque ita in ea legẽdum:* Vbi porro illa erit formula fiduciæ, INTER BONOS BENE AGIER?

PAG. 284. *l.* 10. *Nam & verberibus, tormẽtis, igni fatigati quæ dicunt] ſic excudẽdum curaui ſecutus & librorũ manuſcriptorum auctoritatem & Manutianorum exemplum. nã alij vulgati habent mẽdosè,* Nam & verberibus, tortis, in igni fatigati, &c. *lin.* 16. *vt Staleno nuper accidit] ſic eſt legendum, atque ita legitur in exemplis Manutianis, non, vt in aliis vulgatis,* Stalerio. *Eſt enim hic ille Stalenus, quem commemorat & in Bruto, his verbis,* C. Stalenus in facinore manifeſto deprehenſus, pœnas legibus & iudicio dedit: *& in Cluentiana, his verbis.* Iam cetera nota ſunt omnibus vt cum illo (Staleno) Oppianicus egerit de pecunia: vt ille ſe redditurum eſſe dixerit: vt eorum ſermonem omnem audie-

rint viri boni, qui tum conſultò propè in occulto ſtetiſſent: vt res patefacta, atque in forum prolata, & pecunia omnis à Staleno extorta atque erepta ſit. *lin. 45. nec tamen in maximis] legendum fortaſſe eſt*, nec tamen certis. *linea ead. Sed omnis quæſtio earum aliqua de re eſt] Exiſtimant quidam legendum*, Sed omnis quæſtio earum de aliqua rerum eſt, quibus, &c. *quibus propemodum aſſentior.*

PAGINA 285.

lin. 10. Additur etiam deſcriptio, quam Græci χαρακτῆρα vocāt] nonnulli libri vulgati habent, quam Græci ὑποτύπωσιν vocant. *quidam*, quam Græci χαρακτῆρα vocant: *quos ſequimur. alij*, quàm Græci ὑποτύπωσιν. *lin. 18. Comparationum autem duo &c] Goueanus dicebat ſe non videre quamobrem tertium genus comparationis prætermiſerit, in quo quæritur, paréſne & æquales res ſint, an impares, & inæquales. Ego ei reſpondebam, eo quæſtionis genere, quo quæritur, ſitne aliquid idem, an aliud, vt ſi quæratur ſitne idem amicus & aſſentator, contineri id quod ille appellat tertium genus: vt ſi quæratur, tantumdem peccet mendax, quantum periurus, nécne, vel ſint ne peccata æqualia. lin. 38. conſequentes, antecedentes, repugnantes.] liber vnus manuſc. habet*, conſequens, antecedens, repugnans. *quæ lectio non eſt reiicienda. malim tamen legi* à conſequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus.

l. 50. Inſtitutio autem æquitatis] lego. Inſtitutum autem æqu. tripertitum eſt: *& mox*, altera æquitati conueniens.

PAGINA 286.

l. 42. vt credibiles, vt moratæ] ſic habet liber vnus manuſcr. & item exempla Manutiana: neque dubium eſt quin hæc lectio recta ſit: vulgata autem, moderatæ, *praua & mendoſa.*

ANNOTATIONES IN PARTITIONES ORATORIAS.

PAGINA 287.

l. 35. eloquendi comes eſt] tres libri manuſcr. habent, eloquendi communis eſt. *veruntamen nihil muto. l. ead. eaſúmque omnium rerum, &c.] duo libri manuſcr. habent*, ſed earum rerū omnium cuſtos eſt memoria. *l. 39. quam controuerſiam, ſeu cauſam nomino] duo libri manuſcr. habent*, quam cauſam nomino: *vnus ita vt edendum curauimus. l. 50. tum ex toto, tum ex partibus &c.] Cùm ego ſæpe, multúmque dubitaſſem, cúmque etiā nunc quæri à doctis viderem, cur hic, pæne dicam, inepta & ſuperuacanea inculcarentur earundem rerum aliquantum diſcrepantibus verbis iteratio, & inanis ταυτολογία conſulens tandem libris veteribus, comperi, illa quæ iuſtà ponuntur ab illo loco, vt* definitio. vt contrariô, &c. *vſque ad illa verba*, Omnibúſne igitur ex locis, &c. *abeſſe ab illis libris. quæ re comperta, primùm cœpi ſuſpicari illa omnia eſſe aliena. deinde cùm viderentur mihi Ciceronis ſermoni ſimillima, & quaſi gemina, retorſi me identidem, atque animum modo huc, modo diſtrahens illuc, Topicorum eum locum, in quo de locis diſputat, cum hoc, in quo verſamur, diligenter contuli. quo facto reperi, hæc ita eſſe eadem, vt ex Topicis planè ad verbum deſcripta, & in hunc locum tranſlata videantur. Tum verò non dubitaui quin hæc primùm ab aliquo Ciceronis ſtudioſo ad oram libri, è regione eorum, quæ hic de locis diſſeruntur, fuerint adſcripta: deinde à librario in contextum verborum relata poſtremò ab aliis ea, quæ petita erant è topicis, hic ſunt retenta ac ſituata: quæ autem ſunt huius libri, vt ſuperuacanea & aliena, omiſſa, ac reiecta. Hæc igitur mea ſententia eſt, totum hunc locum, quem his duabus notis [ ] incluſi, eſſe delendum, vt è Topicis ab aliquo lectore, non à Cicerone, repetitum.*

PAGINA 288.

l. 27. Auditorum eam genere diſtingui] duo libri manu ſcr. habent, Auditorum eam genera diſtinguere. *quam ſcripturam rectam eſſe puto: tametſi vulgatam retinuerim, vt probabilem & tolerabilem. l. 29. incredibilia probabilibus interximus] duo libri manuſcr. habent* interſerimus.

PAGINA 289.

l. 31. Si & verba grauitate delecta ponuntur] ſic omnes quidem libri habent: ſed tamen exiſtimo legendum vel ſic, verba grauitate delecta: *vel ſic*, verba grandia & lecta ponuntur &c. *ſupra autem eadem pagina verſu. 2. legendum fortaſſe eſt* firmamenta ad fidem appoſita.

PAGINA 290.

l. 5. in plura verba deducitur] quidā libri manu ſcr. & itē vulgati habent, deducitur. *deinceps autem legendū videtur*, In verbum autem contrahitur oratio, cum, *aut defin.* &c. *l. 17. quæ eſt germana litteratura] ſic eſt legendum, & ita ſcriptum eſt in omnibus libris manuſcriptis. gemina autem, id eſt ſimillima. germana verò, vt habent libri omnes vulgati, præter Manutianos, aliud eſt. ſignificat enim id quod Græci dicunt γνήσιος, verum: vt* germanos ſe putant eſſe Thucydidas, *id eſt veros Thucydidas. & in epiſt. quadam ad Attic. lib. 1.* germani negotiatoris eſt ſub luſtrum cenſeri.

PAGINA 291.

l. 40. clamor editus] liber vnus manuſcr. habet, clamor auditus.

PAGINA 292.

l. 5. Aut ipſe factum defenditur] ſic legendum eſſe ratio vincit. ita enim loquitur idem Cicero locis innumerabilibus, numquam quiſquam depellitur. *l. 12. diuiſeras fidem] vulgati libri habent*, diuiſeras orationis fidem. *in manuſcriptis autem tribus non eſt vox* orationis: *& verò ſuperuacanea eſt: recteque eam deleui. l. 33. etſi nō omnia diſputando cōfirmabimus] hæc lectio ita perſpicuè recta eſt, vt vel ſine auctoritate codicum manuſcript. probanda & recipienda ſit. nunc autem iam trium librorum veterū auctoritas confirmat.*

l. 49. quoniam in vtraque parte ſunt] legendum fortaſſe eſt ſto vtranque partem.

PAGINA 293.

l. 10. grandia, plena, ſonantia] ſic repoſui, vnius codicis manuſcr. auctoritatem ſecutus. nam vulgati habent, grauia, plena, &c. *planè ineptè & mendoſè. ſic autem & ſupra dixit* verba ſonantiora, grandiora, læuiora, &c. *Præterea ſententiæ potius graues, quàm verba dicuntur. Poſtremò idem M. Tullius in Bruto, ſcribit Demoſthenem verborum granditatem à Platone ſumpſiſſe. l. 15. quibus actio voce, vultu, & geſtu] hic locus ſic in integrum ope codicum manuſcript. reſtituitur, quanto planior, quantóque concinnior eſt, quàm vt in vulgatis legitur? l. 16. cauſa erit tenenda, & pro re agenda] non videtur hic locus mendo vacare vel ex ſcriptura, quæ in vtriuſque codicibus reperitur, varietate. alij enim habent*, cauſa erit prouidenda. *hoc tantum: alij*, cauſa erit tenenda, & prouidenda. *alij*, cauſa erit ad peragendum ponderanda. *Ego putem ſic legendum*, cauſa erit tenenda & ponderanda. *l. 17. cum grauiora ſunt, quàm cauſa fert, &c] ſic erat in vulgatis libris omnibus*, cum grauiora ſunt, quàm cauſa, diligenter ferè, quid, &c. *quæ lectio planè inepta & inconcinna eſt. hæc autem, quam repoſui ex auctoritate codicum manuſcr. & elegans & concinna. l. 21. inter ſe pugnantium rerum conflictatio] ſic habent tres libri manu ſcripti: neque video quamobrem hanc vocem reformidare debuerim. nata enim eſt à verbo conflictlo ſeu conflictor, vt conflictio à confligo. l. 32. & miſeratio naſcitur ex iis rebus aut amiſſis, &c.] ex his paucis verbis multa ſunt menda exempta. primùm præpoſtera & peruerſa erat interpunctio: deinde totum hoc*, propius locus agendi *aliunde irrepſerat in hunc locum, cum eſſet annotatiuncula: poſtremò vox* periculo *erat aduentitia, & à miſero quo fuerat afflicta. quibus omnibus ſublatis & correctis, veram ſcripturam reſtituimus.*

l. 47. in breuitate non lucebit] in vno codice manuſcr. perſpicuè ita ſcriptum reperi non lucebit: *in alio*, non latebit. *ego*, non lucebit *probo: aut, vt habent libri vulg.* latebit, *ſine negatione. deinceps autem in proximo membro quidam deſiderant vocem*, magis, *aut aliquam aliam ſimilem, vt legatur hoc modo*, aculei magis pungent.

PAGINA 294.

l. 2. controuerſiam ſeu cauſam appello] duo libri veteres non habent, controuerſiam ſeu: *ſed in iis ita legitur*, & perſonis, cauſam appello. *in eiſdem ita legitur infra*: Sed eſt propoſitū quaſi pars cauſæ quædam. Ineſt enim, &c. *l. 21. aut quid ſit ſuperbia] duo libri manuſcr. habent, aut quid ſit ſuperbus. l. 35. aut in timore tollendo] duo libri manuſcr. habent*, aut in timore deliniendo. *ego nihil muto.*

PAGINA 295.

l. 24. in quibus quod virtutem maximè ſignif.] non placebat mihi vulgata lectio, in quibus quidem quæ virtutem, &c. *etiam antè quàm in codices manuſcriptos incidiſſem, in quibus partim ſic legitur,*

legitur, vt excudendum curaui : partim ſic, in quibus,quòd quaſi virtutem,&c. *l. 27. in propria virtutum genera ſunt digerenda] quidam libri manuſcr. habent*, dirigenda. *ego nihil mutandum cenſeo. l. 34. in rebus commodis diſcernitur] hoc totum*, in rebus commodis,*abeſt ab vno codice manuſcr. ego retinendum cenſeo. ſequitur enim quod huic opponitur* : In rebus autem incommodis,&c. *l. 40. & omne,quod eſt eius generis graue,ſedatum &c.] fuerat hic locus confidenter ab iis deprauatus, qui eum ad vocem proximè antecedentem* iniuriis *referebant,neque videbant referri ad ſuperiora illa*, ſimúlque altitudo animi,&c.*Eſt enim hic ordo verborum,& ſententia, liberalitas in vſu pecuniæ ſimúlque altitudo animi in accipiendis incommodis,& maximè iniuriis, & omne quod eſt in iis,quæ ſunt eius generis graue, ſedatum, non turbulentum,eſt animi altitudinis.Vellem autē ita legeretur*, & omne quod eſt in rebus eius generis,&c. *l.47. quo illa,quæ in diſputando] videtur aliquid deeſſe, vt conſumitur, occupatur, verſatur, ſiue quid aliud tale.*

PAGINA 296.

l.2. Sunt autem alij quidam animi habitus] cùm lectio vulgata multo iam antè quàm codices manuſcriptos conſuluiſſem,mihi diſpliceret (eſt autem hæc talis:Sunt autem alij quidam perfecti animi hab.) *poſteáque in aliis codicibus manuſcr.* vocem perfecti *non reperiſſem,in aliis in eius locum,*ficti,*ego nō ſum veritus vtrāque de medio tollere vt alienam & ſupervacaneam. l. 36. Quod enim permagnum eſt] ſic reperi ſcriptum in duobus libris calamo exaratis, atque ita legendum eſt,non vt in vulgatis*,permagni intereſt.

l. 50. Eſt etiam quædam quaſi mat. ſub.ſuaſori honeſtas.] hic locus cum eſſet in omnibus libris vulgatis mendoſus, miſerum in modum interpretes & ludimagiſtros antea torquebat. nunc autem à me reſtitutus,non eget interprete. Atque ad hanc me emendationē quaſi manu duxit vetus codex, in quo ſcriptum reperi, honeſtas *in recto caſu,quam ſcripturam cùm attentius conſideraſſem & viderē locum vt vulgò legitur,(ſic autem legitur*, materies ſubiecta honeſtati) *eſſe obſcurum,& pene dicam inexplicabilem,reſtituta voce* ſuaſori, *quæ omiſſa fuerat a librariis,planum,& vel puero ad intelligendum facilem atque explicatum reddidi.*

PAGINA 297.

l.23. alterum humanum atque expolitum] Quis neget hanc lectionem vulgata illi,cui deerat vox humanum, *multo eſſe anteponendam? Nam ſiue quis dicat humanum oppoſi indocto : conueniet oppoſitio:indocti enim ſunt inhumani: & ſtudia humanitatis appellantur ſtudia doctrinæ & litterarū,& appellatione humanitatis ſæpe doctrina & litteræ intelliguntur, & ἀπαίδευτοι, id eſt indocti,inhumani Latinè dicuntur,& doctrina dicitur id eſt excultos & humanos efficit: ſiue quis malit oppoſi agreſti,æquè quadrabit.nā agreſtis ferū eſt, fero autem humanum opponitur.Ita vtrocunque te vertas, hæc lectio multis partibus vulgata melior eſt. l.25. quæ via bona conſequi] ſic habent duo codices manuſc. l.31. Ecquid autē poſſit effici &c] ita legendū idque ſiū ex illo,nécne,quod paulo pòſt ſequitur,cū ex antiqua ſcriptura*,Et quid *intelligere licet. nam* & quid *deprauatū eſt à recto* ecquid.*Ecquid autem idem valet quod numquid,ſeu vtrùm aliquid, ſeu an quid. l.34. aliæ,quæ vim aliquam &c] duo codices manuſc, habent*,quę viam aliquam,&c.*ex qua ſcriptura conijcere poſſit aliquis legendum infrà paullo pòſt* aperiunt:*vt ſit*, quæ viam aliquam aperiunt.*verùm tamen nihil mutare auſus ſum : tametſi duriuſculum videatur hoc loquendi genus*,vim afferunt, *pro adiumentum afferunt,ſeu vim habent.Rurſum monet me,vt legendum putem*, viam afferunt, *ſeu potius* aperiunt, *non, vt eſt in libris vulgatis, vim afferunt,pro* adiumētum afferunt, *quòd eorum cauſarum,quæ per ſe conficiunt,alias vult eſſe abſolutas,alias adiuuantes, & efficiendi ſocias. Quòd ſi in prima cauſarum diuiſione*, vim afferunt *idem valeat quod adiumentum afferunt,membrum alterum poſterioris diuiſionis concurret cum membro altero prioris : quod erit abſurdum.Qua ratione adducor : vt exiſtimem nobis perſequentibus antiquæ ſcripturæ veſtigia, ita hunc locum emendandum*, quæ viam ad conficiendum aperiunt. *Atque hæ demum cauſæ rectè dicentur cauſæ, ſine quibus res confici non poteſt. Omnino hæc tota de cauſis diſputatio aliquantum eſt hîc implicata, atque obſcura : longè autem explicatior & planior in topicis. l.36. Conficiens autem cauſa,alia eſt abſoluta] Non videntur hæc mihi ſatis inter ſe conuenire,ſatis ve apte inter ſe reſpondere.Debuit enim vel ita dicere potius,Conficiens autem cauſa alia eſt abſoluta, & perfecta per ſe: alia quæ aliquid adiuuari velit, & efficiendi ſociam quærat:vel hoc modo:Conficiens autem cauſa alia eſt abſoluens & perficiens ipſa per ſe, alia aliquid adiuuans & efficiendi ſocia quædam, &c. Lege Topica ſub finem, vbi de cauſis diſputat.*

PAGINA 298.

l. 20. aut confecto ſunt] negationem, quæ ſententiam corrumpebat, nec erat in libris manuſcr. funditus deleui. l. 21. non à me petere debuiſti] hæc verba, petere debuiſti, *quæ deerant in codicibus omnibus, vulgatis, ex auctoritate trium manuſcr. reſtitui : quæ quàm ſint neceſſaria, quámque ſententiam huius loci illuſtrent, nemo eſt litteris mediocriter tinctus, qui non perſpiciat.*

PAGINA 299.

l 2. in qua quid deueniat in iudicium,&c.] legendum fortaſſe eſt, quid veniat,&c. *l. 52.* Maieſtas *eſt in imperij,atque in nomine populi Ro.&c.] ſic reſtitutus eſt hic locus ex auctoritate duorum librorū manuſcr. qui in vulg. ſic legitur*, In imperij atque in omni *omni populi &c.planè ineptè. l.26. ne in definitionem quidem venit genus.] mendoſè habebant libri omnes vulgati*,genere. *l.50. Spectantur etiam ad cauſam] quidam legendum putant*, Spectant etiam,&c. *quibus propemodum aſſentior.*

PADINA 300.

l.15. quorum modò interfuerit aliquid, &c.] multis iam antè annis videram,lectionem vulgatam,quorum non interfuerat aliquid,*eſſe mendoſam, & hanc negationem à meo codice pro meo iure deleueram. Quis enim non videt,M. Tullium hoc ſentire, cauſas valere etiam,contra eos qui non arguantur,ſimodò eorum interfuerit,ſeu ſi modò eis bono fuerit:effecta autē eos propriè attingere,qui arguantur, quíque in iudicium vocati ſint? hoc igitur videram : ſed vnde hæc negatio nata ſit,non videram. hoc mihi indicauerunt duo codices manuſcrip. in quibus ita ſine vlla litura,aut varietate ſcriptum eſt*, quorum modò interfuerit aliquid.*modò enim à librariis deprauatum fuerat, &* non *ex eo factum. Atque hæc ſcriptura ſine dubio vera & recta eſt.*

PAGSNA 300.

l.18. in quo loco facinus factum fuerit] hæc eſt antiqua ſcriptura optima fide à me in locum vulgatæ,quæ erat mutila & lacera, repoſita, deerant enim hæ voces,loco factum fuerit. *facere facinus autem,ne quis fortè de eo dubitet, genus eſt loquendi bonis ſcriptoribus vſitatum. Catullus ad Iuuentium* : Quid ſibi nunc cordi eſt? quem tu præponere nobis Audes? ah neſcis, quod facinus facias.*M.Tullius lib.2. de finibus*:Si enim ita eſt,vide ne facinus facias,cum mori ſuadeas. *idem pro Rabirio perduell. reo.*& id facinus pulcherrimum fieri arbitraret.

PAGINA. 301.

l. 20. & ad eam præceptionem] ſic omnes quidem habent libri, quæ lectio ſi emendata eſt,præceptionem appellat eam,quam alibi anticipationem, & prænotionem,Græcè πρόληψιν.Sed ego perceptionem *legendum puto. Eſt autem perceptio ea,quam Græci κατάληψιν appellant,eandémque Tullius alibi comprehenſionem. l.28 ſi vnus accuſator corruptus ſit,reſcindere. mittitur æquitate] vitioſa erat huius loci interpunctio. nihil præterea Eſt autem hæc eius ſententia: Negat accuſator eſſe probabile,eos,qui leges ſcripſerunt,ratum habere iudicium ſi totum ſit corruptum: ſi autē vnus accuſator ſit corruptus,reſcindere atque infirmare.proinde ac ſi ita dicat:qui leges ſcripſerunt, voluerunt iudicium reſcindi,ſi accuſator corruptus ſit ab reo,id eſt ſi præuaricatio facta ſit. voluerunt enim reum,qui præuaricatione liberatus atque abſolutus eſſet, in iudicium reuocari, eiúſque cauſam de integro cognoſci. Illi autem fuerunt ſapientes. ſapientes autem nihil abſurdè,nihil ſtultè, nihil temere faciunt. Abſurdum ſit autem, ſtultum ac temerarium hoc ſtatuis, ratum habere iudicium ſi totum ſit corruptum,reſcindi ſi accuſator duntaxat corruptus ſit. Ergo multo magis voluerunt latores legis iudicium reſcindi ſi totum ſit corruptum, quàm ſi accuſator tantùm à reo corruptus ſit. l. 29. mittitur æquitate, & vtilitate. quæ ſi ſcribenda, &c.] negari non poteſt, quin hic locus ſit corruptus. ego partim ex codicibus manuſcr. in quibus ſcriptum eſt* vtilitate,*pro* vt illa,*quod eſt in vulgatis : partim ex libro Aemarij Ranconeti, ad cuius libri oram hæc erant aſcripta ipſius manu litteris Romanis*, QVS SVOICIA ACCVSATOREMVE CORRVPERIT, *quantum potui locis his tenebris attuli. nihil de meo addidi, ne inueteratum vulnus nouo amplificarem. Quæ autem reperi in libro Ranconeti, qui nunc eſt Memmij, videri poſſunt ex aliquo antiquo codice petita: nihil tamen affirmo. fieri enim poteſt, vt ab illo acerrimi*

ingenij, limatiſſimique iudicij viro fuerint excogitata. Verum tamen malim ita legi: Quòd ſi ſcripta lex ſic eſſet, QVI IVDICIA, ACCVSATOREMVE CORRVPERIT: quæcunque tamen complecteretur iudicij corrupti nomine, ea verbo vno, &c. l. 33. quòd ea littera de accuſatore, &c.] Ranconetus ad hunc locum explanandum hæc verba Aſconij Pediani in orat. pro Corn. in codice ſuo annotarat. M. Silanus quinquennio antè conſul fuerat, quàm Domitius tribunus pl. atque ipſe quoque aduerſus Cimbros rem malè geſſerat. quam obcauſam Domitius eum apud populum accuſabat, criminabatur, bellum cum Cimbris iniuſſu populi geſſiſſe, idque principium fuiſſe calamitatum, quas eo bello populus accepiſſet: ac de eo tabellam quoque dedit. ſed pleniſſimè Silanus abſolutus eſt. Nam duæ ſolæ tribus cum Sergia & Quirina damnauerunt. Puto Ranconetum illorum Pediani verborum hæc tantum ad hunc locum accommodari voluiſſe, ac de eo tabellam quoque dedit. Sed Fr. Hotomanus per illam litteram P. præuaricationis litteram ſignificari putat: quæ ſcilicet cum littera A, coniuncta dabatur. hæ quæ duæ accuſatorem ſignificabant eſſe præuaricatum.

PAGINA 302.

l. 22. qua vtetur ipſe] ſecutus ſum codices manuſcriptos. nam vulgati habent, qua vtetur ipſe.

l. 42. aut alia cauſa obtemperandi, alia abrogandi.] fortaſſe legendum, alis cauſa temperaudi.

PAGINA 303.

l. 22. nullum maius exſpecto] codex manuſcr. habet, nullum maius expeto.

EIVSDEM ANNOTATIONES IN LIBRVM DE OPTIMO GENERE ORATORUM.

PAGINA EAD.

l. 36 quod minus eſt tractatum à Latinis] Memini cùm Romæ eſſem, hunc locum ſic à Romulo Amaſæo reſtitui. nam reuera dithyrambicum poëma nemo vnquam Latinus ſcripſit, vt ille dicebat. Quòd autem Adr. Turnebus lectionem vulgatam retinet, & hunc locum ſic explicat, vt intelligat hoc dici à Cicerone, poëma magis eſſe tractatum à Latinis, quam orationem, mihi pene incredibile eſt, & pugnat cum iis quæ ſunt in proœmio lib. 1. Tuſcu. quæſt. Nam cum apud Græcos antiquiſſimum è doctis ſit genus poëtarum, ſiquidem fuit & Heſiodus ante Romam conditam, & Archilocus regnante Romulo; ſerius poëticam nos accepimus, &c.

PAGINA 304.

l. 9. & ad probandam rem accommodatum ord.] in voce probandam mendum ſubeſſe ſuſpicor. quid enim confert ordo ad rem probandam? omnino vel delenda eſt, vel alia in eius locum ſubſtituenda. l. 10. vt ædificiorum] videtur hæc eſſe ſuperuacanea.

l. 38. dici pro Milone decuiſſe] legendum fortaſſe eſt, debuiſſe.

l. 49. At ſi amplè & ornatè, &c.] Cum & liber vnus manuſcr. & exempla Manutiana ſic haberent, at amplè, ego At ſi amplè repoſui. & infrà proximo verſu, vbi vulgati libri habent, quid dubium eſt, cui dubium eſt reſtitui.

PAGINA 305.

l. 27 Aeſchines tanquam Aeſerninum] hic Aeſerninus fuit Samnis, id eſt gladiator, & compoſitus cum præſtantiſſimo gladiatore Placidiano, ſeu Pacidiano, quem commemorat Horat, ſatyra 7. lib. 2.
cum fului, Rutubique Aut Placidiani contento poplite miror
Prœlia rubrica picta, aut carbone. Eundem commemorat M. Tullius lib 3. epiſt. ad Q. Fr. his verbis: & vidi Aeſerninum Samnitem. non putaſſet ſibi Pompeius de illius ſalute ſed de ſua dignitate mecum eſſe certamen. in vrbem introiuiſſet. ad inimicitias res veniſſet. Cum Aeſernino Samnite Placidianus comparatus videret, &c. Idē lib. 4. Tuſcul. quæſt. Sed in illo genere ſit ſanè Placidianus aliquis vt narrat Lucilius, Occidam illum equidem, & vincam, ſi quæritis, inquit, &c. Proferuntur autem hi verſus à Nonio Marcello ex Lucilio,

Æſerninu' fuit flacco ore.
Samnis ſpurcus homo, vita illa dignu', locóque
Cum Placidiano componitur? optimu' longè
Poſt homines natos gladiator qui fuit vnus? & itemà M. Tul.

l. 30. vnum hoc: verùm melius Græci] vnum genus hoc, quod iſta dicis, nobis obiiciens ſcilicet, At melius Græci, quàm tu Cicero: cui reſpondens Cicero, à quo genere (inquit) quæratur, num poſsint ipſi aliquid melius ſcribere, quàm quod à nobis ſcriptum eſt.

l. 37. Cum eſſet lex Athenis] argumentum eſt, & ſumma orationem inter ſe contrariarū, Aeſchinis, & Demoſthenis: quas nos eadem fere tempore, quo hæc ſcribebamus, auditoribus noſtris Lutetiæ explicabamus, & in Latinum ſermonem conuertebamus, longè deterius ſcilicet, quàm diuina eloquentia præditus M. Tullius Cicero: quis negetꝰ neque verò cum illa Suadæ medulla certare volui. quid enim cōtendat hirundo Cygnis? vt ait Lucretius, ſed paullo, opinor, melius, conuertimus, quàm qui ante nos, eas interpretati ſunt. Veruntamen iudicent homines, ſunt enim edita.

IN PRI-

IN PRIMVM TOMVM OPERVM M. TVLLII CICERONIS INDEX

ORDINE ALPHABETI À DOCTO QVOdam viro collectus.

Prior numerus paginam indicat, poſterior verſum.

A

ABS verum ſit, an abs, incertum. 265.18
Ab vltimo principio. 79.34
Abalienatio quid. 278.37
Abeſſe a ſummo. 232.12
Abſer non dicitur, ſed aufer. 265.9
Abfugitis non dicitur, ſed aufugitis. 265.9
Abhorret cauſa à formula conſuetudinis noſtræ. 305.47
Abhorrere. — vt nō abhorreant à more noſtro. 306.10
Abrogare fidem famæ. 30.43
Abs in accepti tabulis tantùm manet. 265.6
Abſcondens ſe tanquam cochlea. 50.19
Abſoluere iniuriarum. 32.31
Abſolutio partitionis quid. 62.50
Abſoni voce. 318.49
Abſorbuit hunc æſtus gloriæ adoleſcentibus non inſolitæ. 239.16
Abſtergêre ægritudinem. 285.30
Abſtinere ab alienis mentem, oculos, manus. 127.14
Abſum ab iſta ſententia. 135.11
Abundantia vitioſa Aſiaticorū. 304.30
Abuſio quid. 44.4
Abuti verbo. 198.34
Abutimur verbis propinquis, vel quòd delectat, vel quòd decet. 257.1
Abydus. 52.15
Academia negat quicquam ſciri. 111.37
Academia recentior ab Arceſila manauit. 187.4
Academię mos partius aduerſari ſemper omnibus in dicendo. 115.38
Academiæ princeps Philo. 242.24
Academiæ ſpatia. 247.35
Academici. 191.30
Academicorum nomen vnum: ſententiæ duæ. 186.45
Accendi, aut commoueri arte omnia poſſunt. 118.43
Accepiſſe multa auribus. 130.14
Acceſſit os ad artem. 159.39
Acceſſus, & receſſus lunæ. 199.40
Accius poëta — al. Attius. 6.29
Accius, Pacouius, Ennius diſsimiles. 182.11
Accius & Pacuuius iiſdem conſulib. docuerunt fabulam. 232.22
Accij error. 214.11
Accipere, & ſubire iudicium. 298.25
Accipere excuſationem. 168.26
Acclamatio aduerſa populi vitanda. 175.15
Acclamatio populi quibus rebus excitetur. 175.15
Acclamationis populi quæ medicinæ. 175.19
Accubuiſſent lauti. 110.40
Accumulatiſſimè. 7.40
Accurare. 68.27
Accuratæ, & meditatæ commentationes. 135.22
Accuratio mira in rebus inueniendis, & componendis. 233.34
Accuratus ſermo. 163.19
Accuſantur Thebani apud Amphictyonas. 89.39
Accuſationis libri quinque. 257.48
Accuſationis liber ſecūdus, vbi de Siciliæ laude. 272.50
Accuſationis liber quartus de Ennenſi Cerere, &c. 272.1
Accuſationem factitauit M. Brutus. 220.38
Accuſator ex remotione ſæpe criminationem conficit. 93.24
Accuſator nonnunquam miſericordiam mouere debet. 293.42
Accuſator viam eius, qui argruit, improbare debet. 83.22
Accuſator rerum ordinem perſequitur. 288.45
Accuſatoris oratio in conſtit. coniectur. cùm aliquid impulſione factum eſſe dicet. 81.30
Accuſatoris oratio in conſt. coniect. cùm aliquid ratiocinatione commiſſum eſſe dicet. 81.36
Accuſatori propoſitum eſt, vt iudicem efficiat iratum. 288.49
Acer & acutus in cogitando. 151.9
Acerbitas iuſtitiam imitatur. 296.12
Acetariim multa frequentare. 256.13
Acies actis. 163.18
Acies forenſis. 123.3
Acies ingeniorū intueri poteſt. 181.20
Acris memoria. 177.16
Actio cōſtat è voce atque motu. 252.38
Actio eloquendi comes. 287.35
Actio cum orationis genere conſentire debet, eiúſque vim ac varietatem ſubſequi. 290.16
Actio. — ſitne actio illi, qui agit: hisce verbis fit actio. 298.18
Actio eſt quaſi corporis quædam eloquentia. 252.37
Actio eſt quaſi ſermo corporis. 205.17
Actio in dicēdo vna dominatur. 303.43
Actio lumen eſt omnium virtutum oratoriarum. 204.10
Actio maximè penetrat in animos. 212.6
Actio ſine eloquētia, magna eſt. 252.46
Actio tragica. 256.17
Actio varietate vocum & motu corporis & vultu orationem facit dilucidam & illuſtrem, &c. 290.11
Actio vitio vocis, & ineptiis claudicās. 232.2
Actionis dignitate infantes eloquentiæ ſæpe fructum tulerunt. 252.44
Actionis præcepta. 252.35
Actionis quæſtio — ſitne ſapienti capeſſenda reſp. 192.1
Actionis quæſtio, ſitne ſapiētis ad rēp. accedere. 284.50
Actionis vis. 104.2
Actioni omnia tribuit Demoſthenes. 222.4
Actioni primas, ſecundas, tertias tribuit Demoſthenes. 252.45
Actioni primas, ſecundas, tertias dedit Demoſthenes. 303.45
Actione vulgus, imperiti, barbari commouentur. 205.21
Actuoſè. 190.46
Acuenda lingua. 192.46
Acuere ad dicendum. 262.43
Acuere induſtriam. 31.2
Acuere ingenium. 220.13
Acuere linguam exercitatione dicendi. 245.48
Acui ingenia. 189.45
Aculei contumeliarum. 162.3
Aculei ſententiarum forenſium. 143.48
Aculeos relinquere in eorum, qui audiunt, mentibus. 164.45
Acumen dialecticorum. 120.11
Acumen verſutum, ſollers, ſtomachoſum. 233.17
Acuſilaus hiſtoricus. 142.16
Acuta exclamatio vocem, & fauces vulnerat. 25.49
Acuta legum interpretatio. 305.49
Acuta vox — natura in omni verbo poſuit acutam vocem, nec vna plus, nec à poſtrema ſyllaba citra tertiam. 253.6
Acutæ, crebræque ſententiæ, quartum à Theophraſto numerantur in orationis laudibus. 255.28
Acuós, crebriſque ſententiis nihil ſubtilius. 140.17
Ad aliquem referre. 132.50
Ad eum finem. 122.36
Ad ſolatium idoneus. 34.29
Addubitare quid ponas, aut quomodo dicat. 262.14
Adducere aduerſarium in contentionem. 2.48
Adducere in controuerſiam. 126.2
Adductos in ſummum diſcrimē. 158.27
Adductus ſum, vt crederem. 217.17
Adeſſe ſcribendo. 179.34
Adhibenda ratio in loquendo, quæ mutari non poteſt. 236.11
Adhibere ægro medicinam. 157.14
Adhibere alicui conſolationem. 245.39
Adhibere curam, & gratiam ad obtinēdum. 232.50
Adhibere delectum. 252.6
Adhibere lumen. 184.41
Adhibere quandam in dicendo ſpeciē,

atque pompam. 170.33
Adhibere religionem. 240.49
Adigere arborum finibus regundis. 280.22
Adipiſci nomen honoris, nō honorem. 239.8
Aditus, nobis obſtructus. 208.8
Aditum dare ad. 179.43
Adiuncta rei. quid ante rem, quid cum re, quid poſt rem euenerit. 81.9
Adiunctum negotio. 65.19
Adiungere vſum frequentem ad doctrinam. 108.40
Admirabile. — quæ res admirabiles. 176.19
Admirabile genus cauſæ quod. 59.14
Admirabile delectat. 289.45
Admodum. 237.28
Admonitus æris alieni. 276.40
Admouere aurem Græcis. 153.41
Admouere certum vocis ſonum. 152.41
Admouere orationem ad ſenſus animorum. 113.33
Admouere orationem animis iudicum, tanquam fidibus manum. 228.33
Adoleſcens — in adoleſcente debet ſe efferre fæcunditas. 146.27
Adoleſcentia, flos ætatis. 279.20
Aduerſariorū prima cōtentio diffuſam habet quæſtionem. 299.1
Aduerſus & auerſus impudicus. 166.16
Adumbrare. 180.45
Adumbrare dicendo. 158.22
Adumbrare ſpeciem eloquentiæ excellentis. 251.31
Aduocatur. 158.33
Aduocatus ſederet reo Beſtiæ. 169.19
Ægyptus. 21.9
Ælius iuriſconſultus. 277.16
Æneas. 44.29
Ænigmata fiūt ex trāſlationibus. 198.11
Æquitas ad homines pertinens, iuſtitia. 286.2
Æquitas ad manes pertinens, ſanctitas. 286.2
Æquitas ad ſuperos deos pertinens, pietas. 286.2
Æquitas in iudiciali genere finis. 103.28
Æquitas paribus in rebus paria iura deſiderat. 278.10
Æquitas tripertita. 286.1
Æquitatis comparatio. 298.13
Æquitatis inſtitutio tripertita eſt. 285.50
Æquitatis vis duplex. 305.3
Æquitatis loci ad quæſtionem de æquo & iniquo colliguntur. 285.48
Æquius melius. 283.5
Æquum, placatúmque aliquem dimittere. 250.9
Æſchines rhetor, Cteſiphōtē in iudiciū adduxit. 305.44
Æſchini quæ cauſa fuerit accuſādi Cteſiphontis. 305.50
Æſchines, Hyperides, Demoſthenes. 147.15
Æſchines damnatus ceſſit Athenis, & ſe Rhodum contulit. 303.47
Æſchines orator. 210.4
Æſchines Mileſius Aſianus. 245.6
Æſchines Demoſthenem belluam appellat. 249.15
Æſchini ne Demoſthenes quidem videtur Atticè dicere. 249.16
Æſchinis dictū de Demoſthene. 204.1
Æſchines quædam in Demoſthene reprehendit, & exagitat. 249.14
Æſchines ſonitum habuit. 182.15
Æſchines tanquam Æſernins, vt ait Lucilius, non ſpurcus homo. 305.27
Æſchines Socraticus. 67.10
Æſchines, Academicus. 142.2
Æſchylus. 181.12
Æſchylus Cnidius Aſianus. 245.5
Æſopus. 29.1
Æſopus, ſi paullum irrauſerit, exploditur. 135.30
Æſtimator. — iuſtus rerum æſtimator. 262.37
Æſtus hunc gloriæ abſorbuit. 239.16
Æſtus ingenij procul te à terra abripuit. 195.38
Ætas hominis debet conterri cum ſuperiorum ætate, memoria rerum veterū. 260.6
Ætatis flexus. 107.20
Ætate longius prouectus. 220.29
Ætate procedere. 267.43
Aëtio pictor. 213.44
Affecta ætas. 127.50
Affectio quid. 64.19. & 106.19
Affectionis ratio perſpicuam præ ſe ſoles gerere coniecturam. 83.8
Affectus — oratio ad affectus monendos, vehemens, incenſa, &c. 261.8
Affectus ſenectute. 187.8
Afferre delectationem. 207.41
Afferre obſcuritatem, & tenebras. 184.41
Afferre ſalutem. 207.41
Affingere aliquid alicui. 183.23
Affingere probam orationē improbo. 254.48
Affinis alicuius culpæ. 99.18
Affinis animus nulli minus honeſtæ rei. 83.22
Affinis vitiis. 83.31
Affluentes otio nimio, & ingeniis vbertimis. 185.31
Africanus. 40.38
Africanum εἴρωνα appellat Fannius. 167.47
Africanus εἴρων. 241.33
Africanus grauitatem habuit in dicendo. 182.16
Agamemnon. 29.2
Agamemnon, ſiue potius Atreus. 44.27
Agendi conſilium. 192.1
Agendi deformitate diſerti multi inſanies putati ſunt. 252.45
Ager, qui multos annos quieuit, vberiores efferre fruges ſolet. 208.11
Agere geſtum ſpectante Roſcio. 163.22
Agere iniuriarum. 87.49
Agere lege. 111.30
Agere primas. 242.36
Agere ſuum negotium. 168.22
Agere tragœdias in nugis. 160.6
Ageſilaus laudatus. 175.31
Aggredi aliquid ſpe magna. 137.24
Agitur res communis. 52.40
Aglaophon pictor. 182.5
Agnaſcendo rūpitur teſtamentū. 133.14
Ahala, Axilla. 264.15
Aiax gladio incubuit. 5.14
Aiax Oileus. 167.17
Albenſes. 19.3
A. Albin⁹ Græce ſcripſit hiſtoriā. 214.48
Alcibiades. 209.20
Alcibiades eruditus Socraticis diſputationibus. 164.49
Alere ingenium. 220.14
Alexander laudatus. 175.30
Alexander Macedo. 39.29
Alexander Pheræorum tyrannus. 101.33
Alias res agere. 184.44
Alias res agere populum mirari. 233.5
Alienatio ſactorum quibus verbis fiat. 263.6
Ἀλληγορία. 257.3
Allegoria ex pluribus tranſlatis verbis connectitur. 198.4
Altius, quàm vt nos humi ſtrati ſuſpicere poſsimus. 181.29
Altitudo animi in accipiendis incommodis. 295.39
Amanti nihil difficile. 250.2
Ambigere. — Omnis res eandem naturam habet ambigendi, de qua quæri, & diſceptari poteſt. 191.47
Ambiguum admiratione magis, quàm riſum mouet. 165.49
Ambiguum ſcriptum. 11.34
Ambiguum, diſcrepantia ſcripti & voluntatis: ſcripta contraria. 286.35
Ambigui præcepta duobus aduerſariis ſunt communia. 301.18
Ambigui genera plura. 166.12
Ambigunt agnati. 98.15
Ambiguum — ex ambiguo, controuerſia. 148.47
Ambigua, quæ obſcuram reddunt orationem, vitanda ſunt. 12.1
Ambigua ſunt in primis acuta. 165.39
Ambiguorum genera. 149.4
Ambitionis occupatio. 107.19
Ambitus ille verborum. 224.15
Ambitus & plena comprehēſio è quattuor partibus conſtat, quæ membra dicuntur. 273.29
Ambitus inſiſtit pluribus pedib⁹. 272.19
Ambitus nominant Græci verborum conuerſiones. 200.49
Ambitus orationis ponendus, non abiiciendus. 270.40
Ambitus verborum, periodus. 224.16
Ambitus verborum certi, & circumſcripti. 250.38
Ambitus verborum completus, & perfectus. 266.29
Ambroſia alendus. 163.26
Amentatæ haſtæ. 237.37
Amici falſi ſereno tempore preſtò ſunt, &c. 49.35
Amicitia quid. 104.48
Amicitia propter quid ſit expetenda. 105.2
Amicitia propter honeſtatem & vtilitatem expetenda. 105.4
Amicitiæ, caritate & amore cernuntur. 297.1
Amœnus & ſalubris locus. 170.7
Amor quomodo concilietur. 160.10
Amouit, abegit, abſtulit. 265.8
Amphiboliarum cognitio. — al. amphilogiarum. 11.40
Amphictyones qui. 89.39

Amphion

Amphion apud Euripidem. 75.29
Ampla, & pulchra diu placere poſſunt: lepida, & concinna citò ſatietate afficiunt, &c. 39.48
Amplificare poſſe rem dicendo vna laus oratoris maximè propria. 191.11
Amplificatio quid. 19.43
Amplificatio quid. 26.9
Amplificatio quid ſit. 293.7
Amplificatio quantum poſsit in vtramque partem. 261.1
Amplificatio — nihil in amplificatione nimis enucleandum eſt. 293.36
Amplificatio diuiditur in cohortationo. & conqueſtionem. 26.17
Amplificatio poteſt plurimũ in eo loco, vbi auditorũ animi concitantur. 191.18
Amplificatio quem locum habeat. 290.22, & 26
Amplificatio quibus verbis cõſtare debeat. 293.9
Amplificatio rerum. 293.18
Amplificationis proprius locus. 293.6
Amplificatione quando ſit vtendum. 261.2
Amplitudo quid. 104.47
Amplius pronuntiare. 215.30
Amplus animus, & excelſus. 78.31
Anapæſtus. 200.35
Anaxagoras Clazomenius. 164.46
Anaxagoras. 185.26
Anaxagoras phyſicus Periclem erudiuit. 210.47
Anceps cauſa. 157.15
Anceps genus cauſæ. 59.13
Andromacha Latina. 305.32
Anfractu non longo circumſcripta oratio, al. amfractu. 289.40
Angit me cura. 207.25
Angit me dolor. 243.44
Anguſtiæ temporis. 107.29
Anguſtiæ tẽporis me coëgerunt. 106.2
Animale exemplum. 79.11
Animus acer, & præſens, & acut⁹ idem, atque verſutus inuictos viros efficit non difficilius arte coniuncta. 146.5
Animus defeſſus audiendo aut admiratione integratur, aut riſu renouatur. 60.39
Animus ſine fide ſtabilis eſſe amicis nõ poteſt. 66.21
Animi bona quæ. 23.10
Animi commoda. 64.7
Animi laus honeſta, vituperatio vehemens. 106.37
Animus — quo animo quid quiſq; faciat, nõ quo caſu vtatur, ad tẽ pertinet. 82.8
Animi maximè voce commouentur. 252.39
Annales L. Piſonis. 218.3
Annales maximi. 142.13
Annibal ex Italia domũ arceſſitur. 21.9
Annominatio quid. 19.7
Annominatio multis & variis rationibus conficitur. 39.9
Annumerare verba — appẽdere. 305.11
Ante oculos poſita. 145.28
Antè præmonire. 262.15
Ante rem quæ quærantur. 281.14
Antecesſio. 281.24
Anteire omneis intelligentia. 232.16
Antigenidas tibicen. 227.2
Antimachus Clarius, poëta. 227.25
Antiochus veteris Academiæ nobiliſſ. philoſ. 243.21
Antiopa, Epigoni Latini. 300.5
Antipater hiſtoricus addidit hiſtoriæ maiorem vocis ſonum. 142.19
Antipater Sidonius verſus hexametros, aliosque variis modis ſolitus eſt fundere ex tempore. 201.33
Antiphon Rhamnuſius. 211.12
Antiquiorem mortem turpitudine haberi oportet. 22.3
Antiquitas in exemplis auctoritatem habet. 266.36
Antiquitatis iter. 135.25
Antiquitatis commemoratio, exemplorúmque prolatio affert auctoritatem orationi & fidem. 260.7
Antiſthenes Cynicorum & Stoicorum parens. 186.13
Antiſtius rabula probabilis. 231.44
A'[illegible] numerum oratoriũ neceſsitate ipſa efficiũt etiã ſine induſtria. 266.19
Antonius orator — multa hic de Antonio. 221.35
Antonius diligenter loquendi laude caruit. 221.38
Antonius facilis in cauſis recipiendis erat. 229.30
Antonius magis affectis iudicũ animis, quàm doctis Sulpicium accuſatorem vicit. 159.33
Antonius non exiſtimabatur tabulas conficere. 147.30
Antonius omnia ſuo loco, vt imperator equites, & pedites, collocabat. 121.33
Antonius probabiliorem populo orationem fore cenſebat ſuam, ſi omnino non didiciſſe putaretur. 136.30
Antonius qua ratione vſus ſit in Norbano defendendo. 159.1
Antonius qua ratione vtatur in cauſis. 149.8
Antonij dicendi genus quale. 182.38
Antonij genus dicendi multo aptius iudiciis, quàm contionibus. 224.29
Antonij vis, animus, dignitas dicendi. 150.18
Antonius & Craſſus inter ſe comparantur. 230.24
Antonius & Craſſus oratores maximi. 221.30
A'[illegible]. 274.34
Apelles, Zeuxis, Aglaophon diſsimiles. 182.5
Apelles pictor. 213.44
Apelles peccare eos dicebat, qui nõ ſentirent quid eſſet ſatis. 254.39
Apertæ dictio, ideſt Apollinis. 18.13
Aperta debet eſſe narratio magis, quàm cæteræ orationis partes. 174.8
Apiſci, id eſt adipiſci. 135.21
Apollonius Alabandenſis non patiebatur, eos, quos iudicabat oratores euadere non poſſe, operam apud ſe perdere. 120.5
Apollonius rhetor. 78.33
Apollonius Rhodi docuit artem dicendi. 114.49
Apparatus epularum. 256.2
Apparatus verborum. 177.7
Appellare debitorem. 208.20
Appellauit nomine. 133.1
Appellere mẽtẽ ad philoſophiã. 153.45
Appendere verba, non annumerare. 305.12
Appetens alieni. 151.38
Appius, Bruti ſocer. 244.45
Appij Cæci oratio de Pyrrho. 212.44
App. Claudius. 218.15
App. Claudius Bruti ſocer, collega Cicer. in auguratu. 237.13
App. Claudius Cæcus, diſertus. 211.30
Appius dicax. 164.45
Applicauerunt ſe ad hiſtoriam ſcribendam. 142.27
Appoſiti loci ad præmij quæſtionem 96.24
Approbatio. 9.49
Approbatio propoſitionis. 70.11
Aptus compoſitione. 242.1
Aqua pluuia. 280.1
Aqua pluuia vltimo genere ea eſt, quæ de cælo, veniens creſcit imbri. 280.6
Aquæ pluuiæ arcendæ adigere arbitrũ. 280.24
Aquula ſecluſa. 154.48
Aquillius collega Ciceronis. 279.18
Aratus ignarus aſtrologiæ ornatiſs. verſibus de cælo, ſtellisque dixit. 114.14
Arbitrium rei vxoriæ. 283.5
Arceſilas ex variis Platonis libris hoc maximè arripuit, nihil eſſe certi, quod aut animo, aut ſenſibus percipi poſsit. 186.48
Arceſſere à capite. 149.33, & 180.4
Arceſſere aliquem capitis. 94.2
Arceſſere arteis ex aliquo loco. 246.5
Arceſsitæ, vndique collectæ res. 189.39
Arceſsitum dictum, cauendum. 166.12
Arceſsitur maieſtatis. 7.7, & 90.25
Archilochus. 246.46
Architas Tarentinus Philolaum inſtituit. 165.7
Architectari ſitum loci. 28.28
Architecti verborum Stoici. 219.20
Ardere communi incendio. 250.11
Ardeat inuidia ſenatus. 179.48
Ardor animi non ſemper adeſt. 216.30
Areſcunt ſiccitate. 33.2
Argentarius. 12.26
Argo nauis. 282.27
Arguere, aut refellere. 173.33
Argumentandi duo ſunt genera. 292.25
Argumentandi genus ad fidem directò ſpectans. 292.16
Argumentandi genus ad motum ſe inflectens. 293.26
Argumentatio quid. 65.39. & 292.21
Argumentatio vno nomine duas res ſignificat. 71.35
Argumentatio artis expers. 283.47
Argumentatio abſolutiſsima, & perfectiſsima, quæ. 14.20
Argumẽtatio aliqua eſt, in qua aſſumtio non indiget approbationis. 69.37
Argumẽtatio omnis aut per inductionẽ tractanda, aut per ratiocinationẽ. 67.7
Argumentatio, aut probabilis, aut neceſſaria debet eſſe. 63.42
Argumentatio ex fortuna interdum naſcitur. 83.2
Argumentatio ex genere. 280.9
Argumentatio, in qua complexio non

efficitur ex conceſsis, quo modo reprehendatur. 74.2
Argumẽtatio per ratiocinationem quadripertita cur cõmodius partita. 69.14
Argumentatio per ratiocinationem expolita maximè ab Ariſtotele, & Peripateticis frequentata eſt. 69.11
Argumentatio quinquepertita. 68.26
Argumentatio tripertita. 68 49
Argumentatio quib. modis reprehendatur. 72.18
Argumentatio quomodo vitioſa eſſe oſtendatur. 74.27
Argumentationis perfectiſsimæ partes quinque propoſitio, ratio, rationis cõfirmatio, exornatio, complexio. 14.25
Argumentationis vitia. 73.29
Argumentationis vitia eius, in qua aliqua pars ad id, quod inſtitutum eſt, nõ accommodatur. 75.24
Argumentationes ἄτεχνοι. 278.14
Argumẽtationes firmiſsimæ in primis, & poſtremis partibus collocãdæ. 25.1
Argumẽtationes infirmæ, in medio debent collocari. 25.2
Argumentationes quomodo ornatè & abſolutè tractare poſsimus. 14.13
In iis Argumentationibus, in quibus exitus perſpicuus eſt, vti conſecutione oportet. 71.31
Argumentationes — in breuibus argumentationibus id ſolùm, quod conficitur, aut ex cõtrario complecti oportet. 71.30
Argumẽtationes. — in longis argumẽtationibus, aut ex cõductionibus propoſitionis, & aſſumtionis in vnum, aut ex contrario complecti oportet. 71.29
Argumentum. 4.4
Argumentum quid. 9.27
Argumentum quid. 287.44
Argumentum, pars narrationis, quid. 61 22
Argumentum propriæ notæ, quod nunquam aliter fit. 291.17
Argumentum — refert quo modo argumẽtum excogitatũ tractetur. 71.43
Argumentũ ratio ipſa confirmat. 161.10
Argumentum ratio rei dubiæ faciens fidem. 277.4
Argumentum ſimul, atque poſitum eſt, arripitur. 161.8
Argumentum ab antecedentib. conſeq. repugn. 277.43
Argument. ex comparatione. 278.7
Argumentum à coniugatis. 277.24
Argumentum à conſequent. 277.46
Argumentum ex contrariis. 277.37
Argumenta ex contrariis. 280.43
Argumentum à differentia. 277.35
Argumentum à forma generis. 277.28
Argumentum à genere. 277.25
Argumentum ab effectis. 278.6
Argumẽtum ab efficientib. cauſis. 278.1
Argumentum à maiore. 278.8
Argumentum à minore. 278.9
Argumentum à pari. 278.10
Argumentum à repugnantibus. 277.48
Argumentum à ſimilitudine. 277.33
Argumento moleſto, aut difficili non reſpondendum. 170.29
Argumento quomodo reſiſtatur. 161.15
Argumenta cauſarum expendenda, non numeranda. 172.16
Argumenta, in quibus aliquid eſt vitij, remouenda. 172.12
Argumenta mediocria in mediam turbam conliciantur. 175.40
Argumentorum genus aliud alij cauſæ generi cõuenit. 155.49
Argumentorum genus, quod ex facti veſtigiis ſumitur. 291.39
Argumentorum pars quædam adiuncta eſt ei cauſæ ſolùm, quæ dicitur. 85.36
Argumentorum puncta occulenda. 156.13
Argumẽtõs peccata cõuincentur. 300.25
Aridum & exſangue genus orationis. 35.4
Argutiæ digitorum. 253.12
Aries in actionib. iuriſconſultorum. 281.44
Ariolus. 50.8
Ariſtides laudatus. 175.31
Ariſtippus Cyrenaicæ philoſ. parens. 186.14
Ariſtippus pecuniam in mare deiecit. 106.23
Ariſtophanéus verſus. 269.31
Ariſtoteles philoſophus. 112.26
Ariſtotelis laus. 154.36
Ariſtoteles, & Xenocrates à Platone. 186.12
Ariſtoteles ab ipſis philoſophis, præter admodum paucos, ignoratur. 276.31
Ariſtoteles adoleſcenteis exercuit in theſi. 251.43
Ariſtoteles arti rhet. plurima adiumenta ſubminiſtrauit. 55.19
Ariſtoteles artem dicendi illuſtrauit, atque ornauit. 165.16
Ariſtoteles ceterorum philoſophorum ſtudia admirabili quadam ſcientia, & copia non reſtinxit. 245.48
Ariſtoteles commodior ceteris explicator. 79.40
Ariſtoteles doctiſſ. acutiſſ. &c. de numeris præcipit. 267.13
Ariſtotelis hypallagen, metonymiam, catachreſin tranſlationi ſubiungit. 256.50
Ariſtoteles Iſocratis æmulus. 165.12
Ariſtoteles Iſocratem laceſsiuit. 253.25
Ariſtoteles neruoſus. 219.35
Ariſtoteles probat in clauſulis pæana ſecundum. al. pæona. 272.32
Ariſtoteles propoſuit quoſdam locos ex quibus omnis argumenti ratio inueniretur. 153.30
Ariſtoteles rationis inueniendi & iudicandi princeps. 276.46
Ariſtoteles rerum omnium vim, naturámque vidit. 154.36
Ariſtoteles. — rebus quæ ab illo dictæ, & inuentæ ſuer, aliter debuerunt philoſophi vt illum cognoſcerẽt. 276.33
Ariſtoteles ſuauitate, & breuitate dicẽdi ceteris præſtitit. 79.36
Ariſtotelis topica pluribus libris explicata. 276.19
Ariſtoteles tradidit præcepta plurima diſſerendi. 259.16
Ariſtus. Academiæ veteris heres, hoſpes & familiaris Ciceronis. 246.7
Armis tectus. 110.30
Armûm pro armorum. 264.35
Arripere patrocinium æquitatis. 135.20
Ars quid. 1.31. & 118.14
Ars quarum rerum ſit. 139.42
Ars aliquid limare poteſt. 118.47
Ars bene diſſerendi, & vera ac falſa diiudicandi, quæ διαλεκτικὴ dicitur. 154.15
Ars conciliandæ voluptatis reperienda fuit, ſi iis, qui audiũt, placere & iucundus eſſe is, qui dicit, voluit. 265.44
Ars dicendi opiniones hominum, & ſæpe errores aucupatur. 139.49
Ars dicendi ſola viam tradit argumentorum, & ſententiarum, & deſcriptionis, & ordinis. 140.30
Ars demõſtrat tãtùm vbi quæras. 153.22
Ars indotata, atque incomitata, & incõta. 132.18
Ars iuris ciuilis vtrùm facilis ſit, nécne. 133.43
Ars ludicra armorum, & gladiatoria militi prodaſt aliquid. 146.5
Ars memoriæ à Simonide inuẽta. 171.11
Ars niſi naturam delectet, nihil egiſſe videatur. 202.2
Ars nulla eſſe poteſt, niſi quæ cognitis, penitúſque perſpectis rebus cõtinetur. 116.35
Ars omnium maxima, quaſi lux ad ea, quæ confuſe ab aliis aguntur. 223.10
Ars oratoria, virtus. 295.46
Ars, quæ docet rem vniuerſam tribuere in parteis. 223.6
Ars, quæ rem diſſolutam, diuulſámque conglutinet, & ratione quadam conſtringat, dialectica eſt. 126.26
Ars ſalis nulla eſt. 162.24
Ars ſine aſsiduitate non multùm iuuat. 1.15
Ars — cùm tradita ſunt cuiuſque artis difficillima, reliqua tradi non neceſſe eſt. 144.7
Artis dicendi munera. 303.15
Artis præceptio eſt infirma ſine ſumma aſsiduitate. 30.9
Artem aliquarũ rerum inſtituere. 126.8
Artem nullam eſſe dicendi, aut pertenuem. 118.13
Artem nullam eſſe dicendi. 116.21
Arte aliquid accipere. 118.43
Artes aliter tractantur ab iis, qui vtuntur, aliter ab iis, qui earum tractatu delectantur. 189.6
Artes — omnes aliæ Artes ſine eloquẽtia ſuum munus præſtare poſſunt, orator ſine ea nomen ſuum obtinere non poteſt. 140.42
Artes duæ ciuiles ac forenſes. 223.28
Artes mutæ. 182.6
Artes. Omnes in artibus recta, & praua diiudicant, ſine vlla ratione. 201.41
Artes omnes olim fuerunt coniunctæ, non, vt nunc, diſcerptæ. 164.5
Artes reconditæ. 108.3
Artes virtutis magiſtræ. 49.27
Artiũ magnitudines diſtributione partium ſunt diminutæ. 164.4
Artium omnium magnarum altitudo, ſicut arborum, nos delectat: radices, ſtirpéſque non item. 263.21
Arteis recolere. 107.25

Arteria læditur,ſi principio dicendi acri clamore compleatur. 425.33
Arteria leni voce permolſa. 25.33
Arteriæ vulnerantur nimis acuta, & attenuata exclamatione. 25.37
Articulus ad numerum cadens. 153.12
Articulus quis dicatur. 38.18
Artificioſa verborum concluſione nullum carmen aptius. 140.15
Artificij quàm minimam ſignificationẽ populo dare debet orator. 153.37
Artificioſius eſt ipſum ex arte ſcribere, quàm intelligere,quę ſunt ex arte ſcripta. 32.11
Aſcendere gradibus. 239.10
Aſcendere in magnũ honorem. 260.37
Aſclepiades medicus. 113.45
Aſcribere ſuæ aliorũ ſententiam. 305.22
Aſia tota à Cicerone peragrata. 243.26
Aſiaticæ dictionis duo genera. 244.49
Aſiatici oratores parum preſsi, & nimis redundantes. 211.32
Aſiaticum dicendi genus adoleſcentiæ magis conceſſum, quàm ſenectuti. 244.48
Aſpergendum mendaciunculis id quod verè narratur. 164.19
Aſpergere ſales orationi. 256.19
Aſperitas fugienda. 266.2
Aſpicere lucem. 207.34
Aſpicere per tranſennam. 123.30
Aſpirare ad laudem. 262.38
Aſſentior tibi vtrumque. 162.37
Aſsiduo vindicem aſsiduũ dari. 277.15
Aſsiduus vnde dictus. 276.16
Aſsignare alteri. 214.14
Aſsignare occupationibus debebis. 7.38
Aſſuefaciendum ad. 161.5
Aſſumta,arte tractanda. 292.38
Aſſumta quæ ſine arte appellãmus,verùm aliquo loco artis indigeant. 292.36
Aſſumtio quid. 70.12
Aſſumtio non eſt perfecta ſine approbatione. 69.2
Aſſumtionis approbatio. 70.13
Aſtrictior verſu poëta, quàm orator. 254.6
Aſtrictus certa quadam numerorũ moderatione. 135.2
Aſtringere numeris. 199.13
Aſtrologia: in aſtrologia cæli cõuerſio, ortus,obitus,motúſq; ſiderum. 126.23
Aſturco. 50.25
Athenæ omnium doctrinarum inuentrices. 108.30
Athenis primùm ſe orator extolit. 209.10
Atheníenſium ſemper fuit prudens,ſincerúmque iudicium. 249.8
Athletæ & gladiatores nihil nec vitando cautè faciunt,nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæſtram quamdam. 274.29
Atreus. 44.18
Atridæ. 29.2
Attentio & docilitas, quomodo comparentur. 290.26
Attentè vt audiamur, trium rerum aliqua conſequemur. 290.40
Attentus fieri poteſt iudex tota actione excitandis mentibus iudicum, nõ prima denuntiatione. 145.40
Attenti,dociles,beneuoli reddendi ſunt auditores in tota oratione, ſed maximè in exordio. 3.32
Attenti quomodo fiant. 60.1
Attentos auditores quomodo habere poſsimus. 2.32
Attenuata dicendi figura. 33.27
Atticè dicere quid. 239.29
Atticè dicere. 304.41
Attice dicere — bene dicere. 305.5
Atticè dicere non eſt bene dicere: ſed bene dicere, Atticè dicere eſt. 240.31
Atticus quis. 255.8
Atticus annorum ſeptingentorum memoriam vno libro colligauit. 260.5
Attici. 161.29
Attici. Aduerſus eos,qui ſe Atticos eſſe, & Atticè dicere videri volebãt. 213.23
Attici ipſi inter ſe ſunt diſsimillimi. 239.39
Attici quæ vitia vitarint. 304.14
Atticorum aures teretes, & religioſæ. 249.22
Atticorum diſsimilitudines, & gradus. 239.35
Atticorum eſt nihil habere moleſtiarũ, nec ineptiarum. 243.28
Atticorum eſt ornatè, grauiter,copioſè dicere. 249.32
Atticorum eſt amplè, & ornatè, & copioſè dicere. 304.49
Atticorum laus propria,quæ. 249.1
Atticorum plura genera. 249.23
Atticorum vis ignota eſt, nota gloria. 204.20
Atticum quid ſit. 248.48
Atticum dicendi genus. 213.25
Atticum in Lyſia quid, & quare ſit. 249.30
Attingere cogitatione. 180.1
Attribuere alicui. 138.6
Attributa negotiis. 64.28
Auarus negligit iuſiurandum. 66.15
Auctores locupletiſsimi orationis faciendæ. 267.11
Auctoritas ſæpe ex oratorum, philoſophorum, poëtarum dictis petitur. 284.36
Auctoritas tempore nata. 284.2
Auctoritatem aut natura,aut tempus affert. 284.2
Aucupari delectationem dicẽdo. 253.30
Auceps ſyllabarum. 132.31
Aucupari amphibolias — al. amphilogias. 11.43
Aucupari ſimilitudines ab alio. 6.8
Aucupari verba. 166.11
Aucupari vtilitatem aliquam ad dicendum. 143.3
Aucupium delectationis. 270.24
Audacia fortitudinem imitatur. 296.12
Audacia temeritati, nõ prudentiæ coniuncta. 300.24
Audere etiam cum bonis rebus coniunctum,fugiendum. 189.49
Audientiam facere. 52.25
Audientiam fieri. 173.39
Auditio & cogitatio præcurrit ætatem. 151.7
Auditoris animus tribus ex cauſis infeſtus eſſe poteſt. 60.10
Auditorum aures moderantur oratori prudenti & prouido. 289.5
Auertere animos ab eo, quod agitur. 162.18.
Auferre in ventrem. 167.28
Augendi genere alio vtendum in alia cauſa. 263.37
Augendi genere quo vtamur in quaque cauſa,iudicij eſt. 263.37
Augendi proprius locus in perorando. 293.6
Augurum coniectura. 117.1
Augures verùm vacationem habeant, quo minus iudiciis operã dent. 219.14
Augurum inſtituit is,qui ab aliquo cooptatus eſt in collegium augurum,illũ parentis loco colere debet. 206.24
Auidum hominem ad has diſcendi epulas recepi. 278.20
Auium volatus atque cantus teſtimonia ſunt diuina. 284.28
A. Albinus benè Latinè loquebatur. 221.14
A. Furius poëta. 220.50
A. Sempronius. 165.2
Aures extremum ſemper exſpectant. 270.41
Aures inhumanæ,& agreſtes. 267.9
Aures mutila quædam & quaſi decurtata ſentiunt. 268.3
Aures naturalem quamdam continent vocum omnium menſionem. 268.1
Aures quid plenum,quid inane ſit,iudicant. 209.45
Aures — quicquid ſub aurium menſuram cadit, etiam ſi abeſt à verſu, numerus vocatur. 253.50
Aures teretes. 304.44
Aures vocum & numerorum ſunt iudices. 265.42
Aurium iudicium ſubtiliſsimũ. 263.45
Aurium voluptati morigerari debet oratio. 265.22
Auribus elegantis conuentus minimè digni. 231.29
Auribus idem gratum, quod lateribus tolerabile, & facile. 200.10
Aurum maluſariam defoſſum. 155.45
Auſcultatur modò. 288.27
αὔξησιν maximè excellere debet in locis communibus. 260.42

B.

BAcchari apud ſobrios. 257.32
Baiulus. 141.3
Barbaria forenſis. 119.14
Barbariſmus. 35.22
Bellè & feſtiuè. 190.37
Bellum Italicum. 21.15
Bellum Punicum. 214.20
Bellum Viriaticum. 215.20
Bellum Volſcorum. 210.29
Bene dicere quid. 137.5
Bene dicere eſt Atticè dicere. 305.5
Bene dicere non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis ſeptum teneatur. 137.6
Bene & præclarè. 190.36
Bene merentibus gratiam referendam. 21.40
Beneficia ex ſua vi, ex tẽpore, ex animo ei⁹,qui fecit,ex caſu cõſiderãtur. 96.26

Beneuolentia vnde concilietur. 290.31
Beneuolentia quattuor ex locis comparatus. 59.39
Beneuolẽtia ab aduerſar. perſona. 59.41
Beneuolentia ab auditorum perſona. 59.47
Beneuolẽtiam colligere ab auditorum perſona. 2.49
Beneuolentia à noſtra perſona. 59.37
Beneuolentia ab ipſis rebus. 59.50
Beneuolum auditorem efficere à rebus ipſis. 3.13
Beneuolentiam capere ab aduerſariorum perſona. 2.43
Beneuolentiam contrahere à noſtra perſona. 2.38
Beneuolus fit iudex facilius in curſu orationis, quàm cùm omnia ſunt inaudita. 145.38
Beneuolos auditores quattuor modis facere poſſumus. 2.36
Blandiri ſuppliciter iis, à quibus ſit petẽdum. 116.12
Boliſcus Sicyonius. al. Boiſcus. 31.24
Bona aut animi, aut corporis, aut externa in id genus adhibentur, in quo de expetẽdo, fugiendóq; quæritur. 285.45
Bona dicta, quæ falſa ſunt. 162.1
Bona exiſtimatio diuitiũ præſtat. 155.36
Bona innata, & inſita anteponuntur aſſumtis & aduentitiis. 283.23
Bono fuiſſe alicui. 9.5
Bonũm cauſæ amplectendum, & ornãdum. 170.19
Bonorum comparatio, à numero, ſpecie, vi, affectione ad res aliquas. 283.19
Bonorum & malorum tria genera. 295.20
Bonorũ partim neceſſaria ſunt, vt vita, pudicitia, libertas, &c. partim non neceſſaria. 296.42
Bonorum partitio. 296.41
Bonis verbis vti. 196.21
Brachium procerius proiectum. 205.6
Brachii contractio in remiſsionibus. 253.14
Brachij proiectio in cõtẽtionib⁹. 253.13
Breuiter, aut ſummiſſe dicere. 161.13
Breuiter rem narrare quomodo poſsimus. 4.12
Breuitas quid. 52.12
Breuitas quæ. 173.42
Breuitas appellanda cùm verbum nullũ redundat. 173.42
Breuitas defraudat aures. 173.32
Breuitas eſt cùm tantum verborum eſt, quantum neceſſe eſt. 163.43
Breuitas in vniuerſa eloquentia laudem non habet. 211.27
Breuitas obeſt interdum in narrando. 173.44
Breuitatis imitatio multos decipit. 61.45
Bruges non Phryges. 263.28
Bulla ſalis delectabatur. 189.23
Brumale ſignum. 196.40
Bucc s fluentibus. 167.27
Burrum Ennius ſemper: numquam Pyrrhum. 265.27
Byzantij. 161.28

C.

Cachinnos irridentium commouere. 265.27
Cadere in vnam formam. 250.30
Cadere cauſa. 124.3
Cadere in curſu. 220.16
Cæpionis caſus. 158.43
Cæcæ res, & ab aſpect⁹ iudicio remotæ. 177.21
Cæcilius comicus. 303.41
Cæcilius male locutus Latinè. 236.4
Cælius hiſtoricus. al. C lius. 142.21
C. Cælius iudex. 12.31
C. Cælius. al Cælius. 119.8
C. Cælius. al. Cælius. 224.33
Cælum, rotundum. 199.38
Cæpiones duo. 217.5
Cæſar contra Catonem. 186.25
Cæſaris oratio — Cæſar nouam rationẽ orationis attulit. 182.24
C. Aculeo. 126.45
C. Aculeo propinquus M. Tullij Cic. 136.33
C. Aquillius Gallus iuriſc. 223.14
C. Bilienus. 215.42
C. Carbo. 111.24
C. Carbo 117.26
C. Carbo eloquentiſsimi viri fil. 231.14
C. Carbo. 242.15
C. Carbo conſul. 148.27
C. Carbonis mors nefaria. 180.15
C. Cato, Africani ſororis filius. 118.16
C. Cenſorinus Græcis litteris ſatis doctus 233.27
C. Clodius Cæci fil. 214.4
C. Clodius diſertus. 224.38
C. Cornelius cos. 214.10
C. Coſconius Calidianus nullo acumine. 231.9
C. Cotta. 109.48
C. Cotta orator. 226.28
C. Cotta è ciuitate eiectus. 180.17
C. Curio. 218.24
C. Curio orator. 226.29
C. Curio illuſtris orator. 219.41
C. Curio: de quo multa. 238.50
C. Curio tribunus pl. 242.13
C. Fabricius ad Pyrrhum de captiuis recuperandis miſſus orator. 211.2
C. Fabricius. 167.35
C. & L. Cæpaſij, fratres. 234.7
C. Fannij annales. 215.14
C. Fannij duo. 217.11
C. Fannius M. fil. Lælij gener, moribus & genere dicendi durior, hiſtoricus. 217.24
C. Figulus. 214.40
C. Fimbria. 220.28
C. Fimbria M. Craſsi inimicus. 233.4
C. Flaminius. 86.23
C. Flaminius. 214.26
C. Flaminius cos. apud Thraſymenum interfectus. 212.12
C. Gorgonius, eques Ro. 226.15
C. Gracchus. 39.36
C. Gracchus. 41.46
C. Gracchus. 218.25
C. Gracchus eloquens: Graccho nemo vberior, nemo plenior. 220.5
C. Gracchus grandis verbis, ſapiens ſententiis, genere toto grauis. 220.11
C. Iulius ædilis. 242.15
C. Iulius Cæſar qualis orator fuerit futurus. ibidem multa de Cæſare. 235.19
C. Iulius Cæſar. de cuius laudibus orationis multa. 236.10
C. Iulius crudeliſsimè interfectus. 242.36
C. Iulius feſtiuitate & faceriis æqualib⁹ ſuis præſtitit. 225.47
C. Lælius. 113.23
C. Lælius. 169.36
C. Lælius. 129.20
C. Lælius eloquens fuit. 129.47
C. Lælius, & P. Africanus eloquentes 215.4
C. Lælius laudatur. 154.2
C. Licinius Nerua. 220.28
C. Licinius Calu⁹, de quo multa. 239.21
C. Licinius nimiùm inquirens in ſe, verũ ſanguinem deperdebat. 239.23
C. Lucillius, doctus, & perurbanus. 114.34
C. Lucillius, homo doctus, &c. 139.17
C. Macer patronus diligentiſs. 233.30
D. Mancinus. 125.35
C. Memmius. 169.20
C. Mẽmius L. fil. perfectus litteris Græcis. 234.39
C. L. Memmij fratres, oratores mediocres. 221.16
C. Metellus. 167.33
C. Norbanus à Sulpicio accuſat⁹. 146.35
C. Perſius litteratus homo. 217.14
C. Piſo gener Ciceronis, ingenio acerrimo, de quo hic multa. 237.39
C. Stalenus, qui ſe de Staleno Ælium fecerat; idem in facinore manifeſto deprehenſus. 231.3
C. Piſo ſtatarius, & ſermonis plenus orator. 233.37
C. Pompilius. *lege* Pompilius. 7.3
C. Publicius. 158.4
C. Ruſcius, accuſator vetus. 136.16
C. Ruſticellus Bononienſis. 225.2
C. Sergius Aurata. 125.13
C. Seruilius Glaucia improbiſſ. poſt homines natos. 231.34
C. Seruilius Glaucia, prætor, eodem die quo Saturninus, interfectus. 231.37
C. Sextus Caluinus. 220.34
C. Sicinius Q. Pompeij cẽſorij, ex filia, nepos. 236.36
C. Sulpicius Gallus. 214.31
C. Titius eques Ro. orator mediocris. 224.40
C. Titius ſcripſit tragœdias, 224.43
C. Tuditanus. 216.38
C. Varro. 214.26
C. Velleius Epicureus. 188.6
C. Viſellius Varro Ciceronis conſobrinus. 236.42
Calamidia ſigna dura. 213.39
Calamiſtros adhibere. 255.24
Calamiſtris inurere. 236.34
Calcei habiles, atque apti ad pedem. 131.50
Calcei Sicyonij, non viriles. 131.50
Calidius. 82.48

Callidè

Callidè, argutéque dicere. 257.20
Calliſthenes comes Alexandri ſcripſit biſtoriam. 142.42
Calores animi, atque ingenij motus. 118.40
Caluus dici ſe Atticum oratorem volebat. 239.27
Campus oratorum latior, quàm philoſophorum. 280.35
Canachi ſigna rigidiora, quàm vt imitentur veritatem. 213.58
Cancellis forenſibus circumſcripta ſciẽtia. 112.42
Canere bellicum. 251.1
Cannenſis calamitas. 207.35
Cantilena ex ſcholis. 118.4
Cantu remoto à modis quibuſdam ſoluta videtur oratio. 268.39
Capere aures. 266.43
Capere. docendi cauſa, non capiendi loquuntur philoſophi. 253.30
Capere dolorem. 206.28
Capita expoſita, nec explicata. 214.26
Caput — à capite fluere. 270.43
Caput. — ad dicẽdũ probabiliter caput eſt noſſe mores ciuitatis. 173.4
Caput accuſatori in conſt. coniectur. demonſtrare poſſe, alij nemini cauſam faciendi fuiſſe. 82.9
Caput artis, decere. 120.41
Caput eſt q̄ plurimum ſcribere. 122.15
Capite deminuti. 278.49
Capite ſe deminuit. 277.41
Captare miſericordiam. 30.4
Captio — nihil habere aut captionis, aut vitij. 302.27
Captioſum populo. 227.47
Carbo profluẽs quiddam habuit, & canorum in dicendo. 182.17
Caria minimè polita, minimèque elegans. 249.4
Cariſius, orator Atticus. 239.43
Caritas deorum, patriæ, parentum. 293.28
Carmina in epulis cantitabantur à ſingulis conuiuis de clarorum virorum laudibus. 214.18
Carneades Acad. 112.2
Carneades Academiæ recẽtis patronus. 287.5
Carneades artem memoriæ habebat. 177.39
Carneades, Critolaus, Diogenes miſſi legati ad ſenatum ab Athen. 154.6
Carneades de Clitomacho, & Charmada. 252.17
Carneadis vis incredibilis dicendi & varietas. 354.40
Carpenda ſæpe membris minutioribus oratio eſt. 202.18
Caſilinenſes. 105.34
Caſilinum. 105.35
Caſſandra. 167.26
Caſus in exitu ſimiles. 266.6
Catilina à Cicerone in ſenatu accuſatus obmutuit. 261.12
Cato Lyſiæ comparatus. 240.45
Cato maior, annos quinque & LXXX. natus exceſſit è vita. 214.43
Cato maior cum Philiſto & Thucyd. comparatus. 241.3
Cato eloquens. 54.28
Cato, id eſt liber de ſenectute, abſolutus. 250.14
Cato perfectus Stoicus, & tamen eloquens. 219.21
Catonis laus. 240.49
Catonis cum Lyſia comparatio. 213.11
Catonis luminibus obſtruxit poſteriorũ altius exaggerata oratio. 213.22
Catonis orationes non minus multæ, quàm Lyſiæ. 213.2
Catonis maioris orationes quales. 241.1
Catonis orationes horridulæ. 264.4
Catulus minime indoctus, benè loquebatur. 236.11
Catuli oratio pura, grauis, cum lepôre. 182.20
Cauere ab alio, neminem amplius à ſe petiturum. 208.16
Cauere ab alio pro ſatis accipere. 208.16
Cauetur legibus. 6.6
Cauillatio. 161.33
Cauſa quid. 55.28
Cauſa ambigendi. 148.16
Cauſa, aut cõtrouerſia tribus definitur, hic, aut deliberatione, aut laudatione. 291.36
Cauſa diſcenda eſt primùm oratori. 147.45
Cauſa efficiens. 285.7
Cauſa facti parum firmitudinis habet, niſi animus eius, qui inſimulatur, in ſuſpicionem adducatur. &c. 83.28
Cauſa generis demonſtratiui diuiditur in laudem, & vituperationem. 23.4
Cauſa, id eſt quæſtio definita, auditorũ genere diſtinguitur. 288.27
Cauſa in certis perſonis, locis, tẽporib⁹, actionibus, negotiis cernitur. 284.43
Cauſa in quæ diſtribuatur. 81.15
Cauſa in rebus ciuilib. maxima: quibus de rebus. 125.41
Cauſa inferior. 209.28
Cauſa ſuperior. 209.28
Cauſa peccati ſi in hominem confertur, quid quærendum. 14.4
Cauſa peccati ſi in rem confertur, quid quærendum. 14.9
Cauſa pro Milone dicta exercitu in foro & omnibus templis, quæ circum forum erant, collocato. 304.38
Cauſa publ. pro Sex Roſcio prima à Cicerone dicta. 243.6
Cauſa quamobrem Galbæ, & ſimilium orationes deteriores ſint ſcriptæ, quàm habitæ. 216.25
Cauſa, ratio efficiendi. 299.43
Cauſa ſine qua. 282.10
Cauſa ſubſcripta patricidij. 87.35
Cauſæ controuerſia quid. 145.21
Cauſa — in genere cauſæ dubio à beneuolentia principium conſtituendum. 2.22
Cauſa — in genere cauſæ finitino, ſitne nomen, quod cauſam facit, definiẽdum. 148.35
Cauſa — in genere cauſæ honeſto licebit vel vti, vel non vti principio. 2.25
Cauſa — in genere cauſæ humili attenti faciendi auditores. 2.23
Cauſa — in genere cauſæ turpi inſinuatione vtendum. 2.24
Cauſam accipere, eſt legem tollere. 99.30
Cauſa — quid faciat cauſam. 151.16
Cauſam extra ſcriptum accipi nõ oportere, quo modo oſtendatur. 99.23
Cauſa cadere. 6.5, & 87.33, & 124.10
in Cauſa rationali quæ quærãtur. 12.13
in omni Cauſa quid ab actore & reo quæri oporteat. 88.7
Cauſæ aliæ alia forma dicendi tractãdæ. 255.4
Cauſæ aliæ quæ ipſæ conficiunt, aliæ quæ vim aliquam ad conficiendum habent. 297.34
Cauſæ capitis alium verborum ſonum requirunt, alium rerum priuatarum. 203.53
Cauſæ centumuirales. 132.40
Cauſæ cõmuniter videntur inſimulare & arguere omneis poſſe, quorum modò interfuerit aliquid. 300.14
Cauſæ, criminum inſitatione defendũtur. 148.30
Cauſæ ex æternitate pendentes. 282.13
Cauſæ in certis perſonis ac temporib. locatæ partim in iudiciis verſantur, partim in deliberationibus, partim in laudationib. 121.23
Cauſæ in iure ciuili poſitæ. 298.22
Cauſæ, in quibus ineſt conſtantia: cauſæ in quibus non ineſt. 282.37
Cauſæ non conſtantes aliæ perſpicuæ, aliæ latentes. 282.39
Cauſæ — nõ eodem modo omnes cauſæ ſunt agendæ. 258.38
Cauſæ non neceſſariæ. 282.36
Cauſæ omnes inter ſe genere primò, tum etiam forma diſsident. 96.13
Cauſæ pendent ex genere quæſtionis, non ex temporibus, neque ex perſonis. 132.3
Cauſæ præcurſionem quamdam adhibentes. 282.13
Cauſæ, quæ plureis habent rationes in ſimplici conſtitutione. 88.36
Cauſæ, ſeu res efficientes. 282.6
Cauſæ, ſine quibus, & remotæ. 282.25
Cauſarum ſine quibus diuiſio. 282.12
Cauſæ ſingulæ quo tempore defendi cœptæ ſint à pluribus. 229.34
Cauſarum aliæ voluntate, aliæ ſine voluntate efficiunt. 282.32
Cauſarum cognitio cognitionem euentorum facit. 283.15
Cauſarum diuiſio. 4.42
Cauſarum efficientium diuiſio. 282.17
Cauſarum euentus, id eſt effecta de cauſis. 288.10
Cauſæ — in cauſarum contentionibus magnum eſt quoddam opus. 144.29
Cauſarum genera. 148.17
Cauſarum genera duo. 282.8
Cauſarum genera ſunt plura. 297.33
Cauſarũ multitudo eſt infinita. 152.10
Cauſarum omnium vnum eſt naturale principium, vna peroratio. 229.39
Cauſarum tria genera. 7.30
Cauſarum tria ſunt genera. 286.5
Cauſarum vnum genus eſt deliberationis, alterum iudicij, tertium exornationis ſeu laudationis. 294.49
Cẽcidit inſperanti, ſed valdè optanti 117.8

Cécidit mihi peropportunè. 138.14
Cedere honeſte. 182.40
Cedere non modò non abiectò, ſed ne reiectò quidem ſenio. 170.32
Cernere, ambiguum. 52.1
Cernere.— amicitiæ caritate & amore cernuntur. 291.1
Cenſus domini voluntate. 125.48
Cerſicum mollitia. 253.12
Ceſrio in iure. 278.37
Character. 261.36
Chares Lyſippi diſcipulus. 33.3
Chariſius orator Atticus. 239.43
Charybdis bonorum. 197.37
Choragium falſæ gloriæ. 50.25
Chorij pedes. 201.32
Chryſippus ieiune, & exiliter diſputauit. 112.30
Cibi ſatietas, & faſtidium aut ſubamara re leuatur, aut dulci mitigatur. 60.38
Cicero in affectibus mouendis plurimū valebat. 261.15
Cicero in quadam cauſa ſublato rei filio paruo plangore & lamentatione forum compleuit. 261.21
Cicero magnificentius genus dicendi attulit, quàm anteà fuerat. 219.46
Cicero modum omnem, quo animus audientis vel incitatur, vel lenitur, tentauit. 261.25
Cicero puerum infantem perorans in iudicio tenuit. 261.20
Ciceronis aures auidæ, & capaces. 258.5
Ciceronis aureis non implet Demoſthenes. 258.5
Ciceronis de ſuis orationibus prædicatio, & iudicium. 258.1
Ciceronis diſputatio in eos, qui numeros in oratione eſſe debere negant. 267.8
Ciceronis nomen celebratum in foro. 243.20
Ciceroni cùm plures dicerent, perorationem relinquebant. 261.15
Ciceroni non ſatiſfacit Demoſthenes. 258.4
Cimber ſubornat Iphigeniam. 29.2
Cincinni oratoris, aut poëtæ. 190.34
Cinnus. 248.33
Circuitio quid. 43.29
Circuit°, cõglutinatióq; verborū. 255.20
Circuitus incitatior numero fertur, & labitur quoad ad finem perueniat, & inſiſtat. 269.12
Circuitus verborum nec breuior, quàm aures exſpectent, nec longior quàm vires, atque anima patiatur. 201.24
Circulans iudex. 228.31
Circumcidere & amputare aliquid de aliqua re. 114.5
Circumueniri. 165.21
Circumueſtire dictis. 197.11
Ciſtas deuexit.al.ciſtellas. 5.45
Ciſtellam detulit.al.ſitellam. 5.43
Cithara auro & ebore diſtincta. 49.21
Ciuilis rationis pars eſt eloquentia artificioſa, quæ rhetorica dicitur. 55.2
Ciuilis ſcientia eloquentia indiget. 55.4
Ciuitas bene morata, & bene cõſtituta. 207.10
Ciuitates bene moratæ. 215.49
Clades importuna ciuitatis. 246.1
Clamare à principio, agreſte quiddam eſt. 205.45
Clamator. 164.45
Clamator,— orator. 226.27
Clamores facere. 245.8
Clamores & admirationes efficere. 122.24
Clari viri à doctis magiſtris eruditi. 165.1
Claudicat, aut inſiſtit oratio. 166.47
Clauſulæ diligenter ſeruandæ. 201.25
Clauſulæ in orationibus interpunctæ debent eſſe non librariorum notis, ſed verborum & ſententiarum modo. 199.10
Clauſulas, & interpuncta verborū animæ interclusio, atque anguſtiæ ſpiritus attulerunt. 200.8
Clauſulas Ariſtoteles vult longa ſyllaba terminari. 200.28
Clementia quid. 104.30
Cleon turbulentus quidem, ſed tamen eloquens. 209.19
Clepſydra.— Ad clepſydram latrare. 164.46
Cliſthenes dicendo valuit. 209.15
Clitomachus Academicus. 112.2
Clitomachus eadem dicebat, Charmadas eodem modo. 252.17
Cn. Flauius. 126.16
Cn. Lentulus. 232.28
Cn. Lentulus actione opinionem dicendi faciebat. 233.6
Cn. Lentulus Marcellinus. 234.37
Cn. Lentulus, vt Curio verborum bonitate, ita actione, mediocritatē ceterarū dicendi virtutum occultauit. 233.12
Cn. Octauius eloquens. 225.44
Cn. Octauius M. filius. 231.25
Cn. Pompeius ad omnia ſumma natus. 233.42
Cn. Pompeius Sexti fil. 225.39
Cn. Pōponius orator. 226.29, & 242.15
Cn. Pomponius laterib. pugnans. 231.18
Cn. Sicinius tribunus pl. 230.34
Coæ Veneris pulchritudo. 246.1
Coagmentare verba. 213.30
Coagmentatus concurſus verborum, & læuis. 198.45
Coemtio. 131.36
Coemtionem fecit mulier. 132.37
Cœptus adhiberi. 241.40
Cogitandum alio tempore quid dicendum ſit, alio tempore dicendū. 148.13
Cogitatione & mente complecti. 247.16
Cognitio omnium rerum, cum dicendi ratione à veteribus coniungebatur. 187.24
Cognitio vitioſarum argumentationū duplicem vtilitatem habet. 15.11
Cognitionis quæſtio. 191.49, & 284.48
Cognitionis quæſtiones tripertitæ ſunt. 285.1
Cognitionis tres modi. 192.2
Cognoſcere — quæ ſint cognoſcenda ei, qui veras cauſas agat. 147.50
Cognoſſe—, nō parum cognoſſe, ſed in parum cognito ſtultè & diu perſeuerasse turpe eſt. 80.9
Cohortere. 179.37
Cohortari ad virtutem ardēter. 240.23
Cohortatio quid. 26.18
Collatio quid. 9.4, & 66.41
Collecta gratia ex priuatorū negotiis. 164.23
Collectam à conuiua exigere. 163.20
Colligare verbis ſententiam. 266.31
Colligendi ſui cauſa. 109.43
Colliguntur oculis pæne innumerabiles voluptates. 181.49
Collocanda non ſunt prima, quæ minimè ſunt firma. 172.32
Collocandi ordines ſunt varij. 288.36
Collocare ad inueniendum refertur. 287.34
Collocare in bono lumine. 236.26
Collocare quaſi tabernaculum vitæ in aliqua re. 188.4
Collocari verba quomodo debeant. 263.33
Collocatio ad finem accommodanda eſt quæſtionis. 288.24
Collatio benè ſtructa, ſi diſſoluatur, corrumpitur. 275.8
Collocatio quæ efficiat. 199.4
Collocatio quæ ſit ſeruanda in iudiciis, compoſitio, concinnitas, numerus. 288.44
Collocatio verborum. 271.5
Collocationis præcepta quædā breuia. 252.17
Collocationis quid ſit propriū. 198.44
Colonia Narbonenſis. 223.46
Color veritatis ſine fuco. 224.14
Color vrbanitatis. 225.11
Colorata oratio vrbanitate — quaſi colorata. 225.10
Comiſſatio. 197.43
Comicorum ſenarij ita ſunt interdum abiecti propter ſimilitudinem ſermonis, vt vix in his numerus appareat. 268.43
Comitas à ſeueritate valde diſtat. 250.6
Commentarij C. Iulij Cæſaris. 236.30
Commentatium orationis paullo plenius. 224.28
Commentatio domeſtica. 237.40
Committi cū tempore negotium. 65.1
Comminatio. 203.9
Cōmiſerationem breuem eſſe oportet. 20.31
Committere contra legem. 211.17
Commoda, & incommoda data animo aut corpori in perſonis cōſiderantur. 64.5
Commodè partiti ſunt, qui in quinque parteis argumentationem partiti ſunt. 69.8
Commoditas in dicendo non eſt negligenda. 279.8
Commoditas orationis. 1.7
Commoditas praua virtutis imitatrix. 54.10
Commoratio quid. 48.28
Commoratio vna in re. 202.35
Commouere admirationem, & aſſenſionem. 228.16
Commouere magnam exſpectationē. 49.22
Commouere memoriam. 238.39
Commune exordium. 3.37
Commune præceptum ad enumerationem. 76.41

Communes

Cõmuner loci à Protagora ſcriptl. 211.8
Communes quidam loci, qui ex cauſæ genera non ducuotur. 87.18
Cõmuni honore io morte carere. 78.17
Communicatio. 202.49
Communitio. 173.17
Commutatio pœnæ. 87.44
Commutatio quæ. 42.5
Commutatur dictio eiuſdem rei tripliciter: verbis, pronuotiando, tractando. 47.14
Compar quid. 38.34
Comparabile quid. 66.38
Comparabila quomodo infirmetur. 72.47
Comparantur bona, aut mala numero, ſpecie, vi, &c. 283.18
Comparantur ea, quæ aut maiora, aut minora, aut paria. 283.17
Comparare ſimilitudines. 262.19
Comparatio criminis. 7.1
Comparatio cum præſtantibor viris, in laudatione valet plurimum. 176.21
Comparatio parium. 283.33
Comparatio para aſſumtiuæ iuridicialir quid. 57.43
Comparatio pars iuridic. aſſumt. quid. 90.5
Comparatio pars aſſumtiuæ iuridic. quo modo ſit infirmaoda. 90.48
Comparationis locur. 283.16
Comparationũ duo genera ſunt. 285.18
Compaſcuur ager. 277.24
Compellere in exiguum gyrum. 187.19
Compenſare — labores magna gloria compenſati. 180.33
Complecti animo rei alicuius magnitudinem. 109.17
Complecti animo. 181.19
Complecti cogitando. 177.23
Complecti cogitatione. 246.31
Complecti omnem rerum memoriam libro. 207.46
Complementa numerorum. 274.47
Compleaio. 14.26
Complexio quæ. 36.11
Compleaio quid. 65.48, & 70.14
Complexio, quæ vtrùm concefferis, debet tollere, ſi vera eſt, numquam reprehendetur. 73.17
Complexio, quæ vtrùm concefferis debet tollere, ſi falſa eſt, cõuerſione, aut alterius partis infirmatione reprehendetur. 73.18
Complexio vitioſa quæ. 19.28
Complexione quãdo ſuperſedendum. 14.50
Compicaioonm genera. 72.19
Componere artem. 211.19
Componere cauſas. 262.50
Componi cum aliquo. 305.28
Compoſitè & aptè ſine ſententiis dicere, inſania eſt. 275.38
Compoſitio quid. 35.27
Compoſitio. 273.12
Compoſitio tota ſeruit grauitati vocũ, aut ſoauitati. 208.32
Compoſitione verborum non eoerua tur oratio: quin ſine ea nec impetur vllus, nec vis eſſe poteſt. 274.37
Compoſitione verborum non impolitus orator. 242.47
Compoſuit, conſueuit, concrepuit, &c. 265.21
Compreheodenda ſcientia rerum plurimarum eloquentiæ cúpido. 108.50
Compreheudere celeriter animo omnia, quæ ſunt in natura rerum. 251.42
Comprehendere memoria. 122.36
Comprehendere ſeuſu, aut cogitatiooe. 181.24
Comprehẽſam animo formam quamdam eloquentiæ habuit Antonius. 248.18
Comprehẽſio numeroſè, & antè cadat. 263.35
Comprehenſio plena conſtat è quattuor. 273.34
Comprehenſio verborum, περίοδος. 224.15
Comprimere inuidiam — excitare opp. 160.27
Compuognat ſe ipſi ſuis acuminibus. 154.21
Conceptio iudiciorum priuatorũ. 87.35
Conceſsio quid. 57.34, & 93.52
Coocefsio crimiois qoid. 6.33
Conceſsio criminis diuiditur io duas parteis. 6.33
Conceſsio crimiois diuiditur in purgarion. & deprecationem. 13.19
Cõceſsio in duas parteis diuiditur 57.35
Conceſsionis partes duæ, purgatio, & deprecatio. 93.33
Coociliandorum aolmorom ratio lenitatem deſiderat. 150.42
Cooaliare beneuolentiam. 261.8
Cõcilientur animi quibus rebus. 156.37
Conciliatio, & permotio aoimorum, debet eſſe ſicut ſanguis in corporibus, in oratione ſuſæ. 172.18
Concinnæ & venuſtæ ſentẽtiæ. 244.50
Cõcinnæ verborum elocutioner. 25.14
Concinnè diſtributa, nõ peritè. 145.35
Concionitas elaborata. 256.7
Cõcinnitas ſententiarum ornata. 245.6
Concinnitas verborum cõficiat orbem ſuum. 203.35
Coocio maxima quaſi oratori ſcena. al. contio. 175.21
Coocio capit omnem vim orationis. 174.38
Conciones ſæpe exclamaot cùm apte verba ceciderunt. 266.30
Conciſum non concæſum. 265.16
Concitandorum animorum ratio vim deſiderat. 150.44
Concitandorom animorum ratio. 157.5
Concitaotur odia in, &c. 293.31
Concitare inuidiam. 214.23
Concludendi modus primur. 281.27
Concludeodi modus ſecundus. 281.35
Concludendi modus tertius. 281.37
Cooludere argumentũ ratione. 262.12
Concludere verba. 189.41
Concluſio quid. 2.8, & 76.14
Concluſio inter exornationes verborũ quid. 42.44
Concluſio quid efficere debeat. 174.28
Concluſio ſententiarum. 266.40
Concluſio ſimplex ex neceſſaria conſecutione. 66.6
Coocluſio ſimplex quomodo reprehendatur. 63.40
Concluſio treis habet parteis. 76.14
Concluſionis reprehenſio duplex. 27.23
Concluſiones in genere demõſt. breues eſſe debent. 24.16
Cõcluſionibus quot locis vti poſsimus. 19.34
Concluſiones tripertitæ ſunt. 19.33
Conducere vonm in locum. 79.39
Conducere io vnum. 82.17
Conduplicatio quid. 41.44
Confecto ſermone. 110.3
Cooferre ingeoium ad. 225.40
Conferre omnia tela in aduerſariam. 120.26
Conferre vſum, ſcientiam, ſtudiom ad rem aliquam. 129.19
Conficere eundem curſum. 244.43
Conficere munur. 237.40
Conficient cauſa, alia abſoluta, & perfecta per ſe: alia aliquid adiuuans. 197.36
Cõfirmare ſine vlla dubitatione. 209.2
Confirmatur ter omnir aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod negotiis eſt attributum. 63.44
Confirmatio qoid. 2.6
Confirmatio quid. 63.38
Confirmatio, & confutatio in cauſa coniect. qualis eſſe debeat. 302.12
Confirmatio & reprehenſio coniunctæ ſunt. 174.26
Confirmatio ratioois accurata. 17.7
Confirmatio rationis vitioſa. 17.14
Conflare ſuſpicionem. 9.35
Conflictatio rerum cõtrariarum, & diſſimiliũ, & inter ſe pugoantium. 293.21
Conflictio cauſarum quid. 58.28
Cooſligendum. 4.34
Cõfligere aduerſarij ſcriptum cum ſcripto. 98.47
Conformanda oratio electione & conſtructione verborum. 109.2
Cooformare. 183.14
Conformatio quid. 51.33
Conformatio inſignita, & impreſſa intelligentia. 278.30
Cooformatio ſententiæ. 262.5
Conformatio verborum, quid à conformatione ſententiarum differat. 202.28
Conformatio oris. 118.46
Conformatio vocis. 109.39
Cooformationes ſententiarum σχήματα. 221.45
Conformationes verborum. 203.10
Confutatio quid. 2.7
Congerere turbam in ſermonem. 246.3
Coniectir oculis. 162.23
Coniectura. — In coniectura cùm eſt in infitiaodo reus, accuſatori, ſeu petitori hæc duo prima ſunt, cauſa & euentus. 299.40
Cooiectura. — in coniectura nulla eſt tarignum & firmamentorũ contẽtio. 299.7
Coniectura, diuinatio eſt. 102.49
Coniectura omnis iiſdem ex locis ſumenda eſt. 85.34
Coniectura ex perſona quomodo capiatur. 82.40
Coniectura in cogitione. 192.2
Coniectura in quattuor diſpertitur. 192.6
Coniectura vnde capienda ſit. 81.14

Coniectura vtilitatis. 199. 48
Coniecturæ loci. 291. 14
Coniecturæ quæſtiones in cognitione. 192. 3
Coniecturæ ratio in quatuor parteis diſtributa eſt. 285. 3
Coniecturam mouere. 212. 14
Cõiectura duci ad inſpicandum. 212. 12
in Coniecturis quæ ſint conſideranda. 85. 19
Coniecturalis cauſa omnium difficillima. 8. 19
Coniecturalis conſtitutio. 5. 15
Coniecturalis conſtitutio tractatu difficillima eſt. 10. 43
Coniicere oculos in aliquem. 139. 34
Coniicere ſe in verſum. 201. 38
Coniugata. 277. 18, & 22
Coniugatio, συζυγία. 279. 50
Coniunctio exornatio verborum, quid. 41. 37
Coniunctio verborum — in coniunctione numeri quidam ſunt ſeruandi. 289. 19
Coniunctionum negantia. 282. 2
Conqueſtio quid. 26. 19, & 77. 45
in Conqueſtione quid primum efficere oporteat. 77. 46
Conquiſitè. 20. 34
Conſecutio quid. 9. 41
Conſecutio, & quæ ad eam pertinent. 65. 32
Conſecutio. 84. 38, & 281. 24
Conſecutio in cognitione. 192. 5
Conſecutio in verbis. 289. 25
Conſecutionis duo genera quæſtionũ. 192. 17
Conſecutionis ex comparatione diſceptatio. 192. 19
Conſecutionis ſimplex diſceptatio. 192. 17
In Conſecutione quid quæratur. 84. 38
Conſedit cura. 207. 26
Conſenſio vna naturæ. 181. 21
Conſenſus doctrinarum, & concentus. 181. 28
Conſentanea. 255. 13
Conſenuiſſe vetuſtate. 134. 1
Conſequentia cernere. 248. 5
Conſequentia quędam ſigna præteriti, & quaſi impreſſa facti veſtigia. 300. 12
Conſequentia quomodo diluantur à defenſore. 300. 50
in Conſequenti tempore quid ſpectetur. 9. 36
Conſequi facultate rem aliquã. 246. 30
Conſequi magnam gratiam. 119. 11
Conſignare publicis commentariis. 362. 18
Conſilium quid. 64. 23
Conſilium dare de rep. Ad conſilium de rep. dandum caput eſt noſſe remp. Ad dicendum probabiliter, caput eſt noſſe mores ciuitatis. 175. 3
Conſiſtere in primis, ſecundis, tertiis. 246. 45
Conſperſa florib. oratio. 190. 9
Conſtituendum primùm in omni diſputatione quid quidque ſit. 259. 46
Conſtituere actiones. 298. 25
Conſtituere in oculis ciuium. 141. 8
Conſtituta pœna. 180. 21
Conſtitutio quid. 5. 11, & 56. 11
Conſtitutiones an ſit, quid ſit, quale ſit. 187. 13
Conſtitutiones tres ſitne, quid ſit, quale ſit. 251. 38
Conſtitutio legitima quid. 5. 18
Conſtitutio cauſæ coniuncta ex plurib. conſtitutionibus, quæ. 58. 10
Conſtitutio cauſæ coniuncta ex comparatione, quæ. 58. 11
Conſtitutio cauſæ ſimplex, quæ. 58. 8
Conſtitutiones cauſæ quatuor, vel vt alij, tres. 5. 8
Conſtitutio coniecturalis, quæ. 56. 13
Conſtitutionis coniecturalis ratio in ſex parteis diſtributa eſt. 8. 23
Conſtitutionis coniecturalis exemplũ. 80. 42
Conſtitutio definitiua quæ. 56. 14, & 86. 22
Exẽplũ Conſtitutionis definitiuę. 86. 13
Conſtitutio generalis, quæ. 56. 15
Conſtitutio generalis, quæ ſit. 88. 21
Conſtitutio generalis duas habet parteis. 57. 26
Conſtitutio generalis, negotialis. 88. 22
Conſtitutio iuridicialis. 89. 32
Conſtitutio Iuridicialis abſoluta. 89 34
Conſtitutio iuridicialis aſſumtiua, quæ dicatur. 90. 3
Conſtitutionis iuridicialis aſſumtiuæ partes quatuor. 90. 4
Conſtitutionis iuridicialis partes duæ. 89. 33
Conſtitutio tranſlatiua. 56. 18, & 57. 45
Conſtitutio tranſlatiua. 87. 24
Conſtrictæ res vna vi, atque vna conſenſione naturæ. 181. 21
Conſtrictum quippiam vno in loco. 123. 30
Conſtringere ſupplicio. 118. 15
Conſtructio minuta. 265. 41
Cõſtructio verborum. 109. 2, & 289. 43
Conſtructio verborum apta, & quaſi rotunda. 237. 43
Conſuetudo cauſarũ ſingularum à pluribus defendendarum quamobrem aſcita ſit. 229. 43
Conſuetudo gignitur ex exercitatione. 177. 29
Conſuetudo etiã indocta artifex ſuauitatis. 265. 38
Conſuetudo pura & incorrupta. 236. 23
Conſuetudo vim naturæ obtinet. 54. 8
Conſuetudo vitioſa. 236. 23
Conſuetudini auribus indulgenti libenter obſequor. 264. 49
Conſuetudinis ius. 89. 15
Conſuetudinis regula prauiſſima: ea nõ eſt vtendum. 236. 9
Conſulere in reliquũ ſuis viribus. 173. 2
Conſumendi otij cauſa. 113. 13
Contaminet perſonam quàm plurimis vitiis. 8. 43
Contentio — in contentionem quomodo aduerſarij adducantur. 159. 45
Contendere interdicto cũ aliquo. 111. 30
Contendere lateribus, aut clamore. 135. 9
Contentio duplex: altera in ſententiarum exornationib. altera in verborũ. 48. 34
Contentio quid. 26. 8, & 48. 33
Contentio quæ. 56. 38
Contentio de conſtituendo iudicio. 298. 17
Contentio rationum & firmamentorum adducit in anguſtum diſceptationem. 299. 6
Contentio vocis diuiditur in continuationem & diſtributionem. 26. 15
Contentio — non eadem locis omnibus contentione vtendum. 258. 30
Contentiones curſum magis requirũt. 272. 18
Contentiones vocis binæ. 235. 45
Conteri in re aliqua. 134. 17
Continentia cauſarum, quæ referuntur ab accuſatore. 298. 4
Continentia quid. 104. 30
Continentia cum ipſo negotio. 64. 30
Continentia cum ipſo negotio, videnda accuſatori & defenſ. in conſt. coniect. 84. 12
Continere animam. 135. 44
Continere ſe in ſuis perennibus ſtudiis. 246. 2
Continuatio quid. 38. 23
Continuatio longa verborum. 184. 32
Continuatio orationis quid. 26. 16
Continuatione vti licet tripertitò. 38. 14
Contortæ res & difficiles. 134. 22
Contortè aliquid dicere. 4. 25
Contra ſcriptum qui dicit, quibus locis vti debeat. 100. 31
Contrahebant nomina veteres, vt eſſent aptiora, vt Duellium, Bellium nominauerunt. 264. 12
Contrahitur oratio in verbum. 290. 4
Contrarium quid. 65. 25
Contrarium contrario oppoſitũ. 173. 19
Contrarium, in verborum exornationibus quid. 37. 99
Contraria contrariis relata. 261. 49
Contraria negantia, ἀποφατικά. 281. 1
Cõtraria, quæ aduerſa dicuntur. 280. 43
Contraria, quæ cum aliquo conferuntur. 280. 50
Cõtrariorum genera ſunt plura. 280. 40
Contrariis referendis numeroſa fit oratio. 266. 13
Contrariis relata contraria. 266. 13
Contremiſcere omnibus artibus. 119. 32
Cõtrouerſa res — Omnis res cõtrouerſa habet aut nominis, aut generis, aut actionis quæſtionem. 50. 8
Controuerſia. — quicquid in controuerſia verſatur, in eo aut ſitne, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur. 251. 27
Cõtrouerſia. — quicquid in cõtrouerſiã venit, id aut ſit, nécne ſit, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur. 291. 12
Controuerſia definita certis temporib. ac reis. 191. 33
Cõtrouerſia ex ambiguo. 5. 33, & 97. 12, & 148. 47
Controuerſia cauſæ. 145. 1
Controuerſia ex cõtrariis legibus. 5. 27, & 10. 28
Controuerſia, ſeu cauſa ex definitione. 5. 37
Controuerſia in definitione poſita. 102. 50

Contro-

Controuerſia nominis quando. 50.25
Controuerſia generis quando. 36.33
Controuerſia ex ratiocinatione. 6.7
Controuerſia facti in omnia tempora diſtribui poteſt. 56.21
Controuerſia ex ratiocinatione. 102.10
Controuerſia ex ſcripto & ſententia. 5.20
Controuerſia quæſtionis. 245.21
Controuerſia ſcripti quæ. 58.15
Cõtrouerſiæ ex ſcripti interpretatione. 121.21
Controuerſia ex ſcripto & ſententia. 98.6
Controuerſia ex ſcripto quomodo tractanda. 302.19
Controuerſia ex ſcripto legis, aut teſtamenti, &c. non incurrit in eas cauſas, quæ coniectura cõtinentur, neque in definitionem. 299.25
Controuerſiæ ſcripti genera quinque. 58.17
Cõtrouerſia in ſcripto verſatur quattuor modis. 97.10
Controuerſia ex tranſlatione naſcitur. 5.47
Controuerſia ex vi nominis. 103.14
Controuerſia inter hominum ſententias vbi ſit. 174.43
Controuerſiam aut res facit, aut verba. 260.10
Cõtrouerſiam in omni ſcripto tria ſunt quæ facere poſſunt. 286.35
Controuerſiam intendere. 19.14
Controuerſiam ſtruere. 19.7
Controuerſiæ omnes ad vniuerſi generis vim & naturam referuntur. 151.30
Cõtrouerſiæ, factúmne ſit: quale ſit, quo nomine vocetur: rectène factum ſit. 121.10
Cõtrouerſię omnes de iure ciuili, aut de æquo & bono cadunt in eam formam, in qua quale quid ſit, ambigitur. 198.29
Controuerſiæ temporibus & perſonis notatæ. 143.40
Controuerſiarum, ſeu cauſarum forma duplex eſt. 294.41
Conturbiſſet duo capita inter ſe cõtraria. 162.10
Contumelia cum iniuria iuncta. 77.39
Cõtumelia—nemo eſt tã agreſtis, quem non, ſi minus ipſa honeſtas, at contumelia tamen & dedecus magnopere moueat. 297.30
Contumelia inſanabilis. 256.28
Conuenire in manu viri. 278.6
Conuerſio quæ. 36.4
Conuerſione quo modo reprehendatur complexio. 73.24
Conuerſiones abſolutæ. 201.16
Connectere animos hominum ad ſe aliqua re. 244.21
Conuertere animos in hilaritatem, aut riſum. 262.18
Conuertere ſe aliquò animo & cogitatione. 107.44
Cooptatus in collegium. 206.32
Copia dicendi non parum in ſe fructus habet. 1.7
Copia dicendi — qui dicendi copiam grauiit, plus reip. dignitatis attulit, quàm qui caſtella Ligurum expugnarunt. 231.37
Copioſus ſaculeare. 242.3
Corax, dicendi magiſter. 188.25
Corax & Tiſias primi artem dicẽdi docuerunt. 116.29
Corax & Tiſias Siculi artem dicẽdi primi ſcripſerunt. 211.6
Coriuthus diſciplinis erudita. 51.39
Coriolanus exul. 210.30
Coriolani mors qualis. 210.38
Corneliæ matris Gracchorum epiſtulæ. 229.49
Corneliana ſecunda. 274.5
Corona — à corona relinqui. 240.17
Corona multiplex. 240.22
Corpus intelligi ſine loco non poteſt. 177.26
Corporis bona optanda, non laudanda. 175.39
Corporis commoda quæ. 83.8
Corporis commoda. 64.6
Correctio quid. 41.8, & 202.47
Coruncanius. 185.23
Cotta nihil amplè dicebat. 258.14
Cotta orator remiſſus & lenis. 243.39
Cottæ oratio pro lege Varia à L. Ælio ſcripta eſt. 229.16
Crantor philoſophus. 186.47
Craſſi genus. 230.7
Craſſus C. Carbonem adoleſcentulus perculit. 111.24
Craſſus annos natus vndeuiginti Carbonem in iudicium vocauit. 187.39
Craſſus & Antonius inter ſe comparantur. 230.14
Craſſus faſtidioſus erat in cauſis recipiendis. 229.30
Craſſus plurima & maxima habuit ornamenta dicendi. 150.12
Craſſus pro M'. Curio dixit. 228.3
Craſſus vnde exorſus ſit cauſam. M'. Curij. 228.3
Craſſi oratio. 182.46
Craſſi mora. 179.38
Creatur odium. 160.22
Crebri ſententiis. 209.21
Credibile quid. 66.30
Credibile — quod pro credibili ſumtum eſt, quibus modis infirmetur. 72.28
Crepidine quadam ſuſtinetur comprehenſio. 273.49
Crepundiis cognoſcere. 243.9
Creticus, pes. 201.22, & 272.36
Creticus ſententia Ciceronis orationi cadenti aptus. 273.7
Cretiones. 117.33
Crimen depellere. 300.4
Criminum multitudo, non defenſionum, aut locorum, eſt infinita. 151.43
Criminatio accuſatoris acerrima, per quam, perturbationem fore omnium iudiciorum demonſtrat, ſi de indemnato pœnas ſumere liceat. 91.4
Criſpiſulcans igneum fulmen. 282.29
Critias. 147.8
Critias Socraticis diſputationib. eruditus. 64.49
Critolaus Peripateticus. 112.4, & 154.6
Critolaus oratoris ſtudio prodeſſe poterat. 154.32
Crotoniatæ. 78.42
Crotoniatæ corporum viribus multùm omnibus antiſteterunt. 79.5
Cubito ſe emungere. 52.6
Cuius temporis homo. 168.5
Culpam in aduerſarium cõferre in eo, in quo reprehendatur. 262.16
Culpa iſto præſtare. 118.37
Cultus deorum, parentum, excellentiũ ſapientia, aut opibus ad caritatem referri ſolet. 297.2
Cum nobis non dicitur, ſed nobiſcum. 264.21
Cum te quæ quæramur. 281.15
Cumulatè ſatisfactum voluntati tuæ. 287.1
Cumulatius ſuũ munus augere, quàm poſtulatum ſit. 252.32
Cumulum afferre. 195.30
Cunctantem, & quaſi verecundantem incitare. 183.12
Cura & cogitatione intentus. 153.20
Cura me ſollicitat. 245.44
Cura me torquet. 182.47
Cura mea omnis in hoc ſolet verſari. 172.1
Curator mutis reficiendis Demoſthenes. 305.40
Curiana cauſa. 280.25
Curiatij fratres. 91.12
C. Curio facilè, ſolutéque voluebat ſatis interdum acutas, crebras quidem certè ſententias. 238.50
Curio in iudicio quodam priuato vel maximo ſubitò totam cauſam oblitus eſt. 230.41
Curio in omni genere artium honeſtarum indoctus. 230.17
Curio literarum nihil admodum ſciebat. 229.46
Curio memoria nulla. 230.39
Curio pater in magna cauſa cùm cœpiſſet Ciceroni reſpondere, ſubitò aſſedit, cùm ſibi veneuis ereptam memoriam diceret. 261.13
Curio pater neminem eſt imitatus. 147.36
Curio ſplendidioribus verbis vtebatur. 229.45
Curio ſuæ ætatis tertius à quibuſdam habetur. 229.45
Curionis domus aſſuefacta puro ſermoni. 230.15
Curionis obliuio inſignis etiam in ſcripto. 230.47
Currentem incitare. 157.12
Curricula multiplicium, variorúmque ſermonum. 247.36
Curriculum. 208.37
Curſus in oratione incitatior. 270.49
Curſus verborum. 123.19
Curſum vitæ tenere. 107.13
Cuſtodire litteris. 137.17
Cuſtodire memoria. 120.20
Cycnea vox. 179.34
Cynici ab Antiſthene. 186.14
Cyrenaici ab Ariſtippo. 186.15

D.

DActylus. 272.47
Dactylus duas habet breues. 269.40

Dactylicus numerus hexametrorũ magniloquentiæ accommodatior eſt. 169.38
Dædali opus. 214.3
Damnatus de pecuniis repetundis. 5.29
Damni infecti promittere. 275.3
Dare ſalutem. 110.29
Dare — quam ſe cumque in partem dediſſet. 185.50
Dare ſe. 157.18
Dare ſe alicui. 169.31
Dare ſe hominum doctiſs. ſermonibus. 136.43
Dare vela. 255.7
Dare veniam. 263.27
Dare veniam, vt &c. 117.20
Debere tibi non potui diutius. 276.35
Decere aliud, aliud oportere. 254.44
Decere — difficillimum quid deceat, videre. 254.22
Decere. — quid deceat, videndum oratori non ſolùm in ſententiis, ſed etiam in verbis. 254.26
Decemuiri x i i. tabulas perſcripſerunt. 113.22
Decernere pro fama, & fortunis. 159.12
Decernitur ferro. 173.4
Decius ceperitne pecunias. 299.3
Decimus prænomen Romanum. 28.12
D. Brutus is, qui conſul cum Mamerco fuit. 225.37
D. Brutus M. fil. 218.6
D. Sillanus. 233.45
D. Valerius Soranus. 225.2
Declamator de ludo. 251.47
Declinare à propoſito, deflectereque ſententiam. 262.10
Declinationes ad amplificandum dantur in curſu ipſo orationis. 293.6
Decocta ſuauitas. 191.2
Decoloratus. 18.44
Decoloratũ corpus tumore, aut liuore. 9.38
Decorum. 260.25
Decorum — multa de decore. 254.26
Decorũ. — quid maxime deceat in oratione videndum. 203.31
Decorum nõ eſt in omnibus rebus, nec in perſonis idem. 254.26
Decorum arte tradi non poteſt. 120.41
Decorum tractatur à philoſoph. & grãmaticis. 254.31
Decori ignoratione multa & in vita, & in oratione peccantur. 254.25
Decreta virtuti præmia. 176.17
Decurſus honorum. 107.19
Dedere ſe deſidiæ, aut mæſtitiæ. 263.18
Dedita opera. 181.4
Deditus ſtudiis. 113.18
Deducere ab errore. 128.17
Deducta cauſa in iudicium. 305.37
Deerrare ab eo, quod cœperimus exponere. 4.15
Deerraſſe angiportu toto. 50.45
Deeſſe nolui ne tacitæ quidẽ flagitationi tuæ. 276.41
Defendere — ſemper is, qui defendit, non ſolùm reſiſtat oportet aliquo ſtatu, aut infitiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda, ſed etiam rationem ſubiiciat recuſationis ſuę. 298.39
Defendere — quæ inter defendantur. 148.30
Defenſionis debet vnum corpus eſſe. 229.37
Defenſor quomodo cauſas infirmare debeat. 300.43
Defenſor in conſtit. coniectur. vitã eius, qui inſimulabitur, quàm honeſtiſsimã demonſtrare debebit. 83.43
Defenſor nonnumquam iracundiã mouere debet. 293.42
Defenſor —. 8.47, & 92.39, & 94.35
Defenſor quomodo facultates infirmet. 300.40
Defenſoris oratio quæ debeat eſſe cùm ratiocinatione factum aliquid eſſe arguetur. 82.27
Defenſoris oratio quæ eſſe debeat in conſtit. coniectur. cùm impulſione factum aliquid eſſe arguetur. 82.19
Deferbuerat oratio. 243.37
Deferre cauſam ad aliquem. 184.37
Definiendo rem explicare. 248.4
Definiendum ſæpe ex contrariis. 291.50
Definitio quid. 40.43, & 126.34, & 278.23
Definire extrema ſimiliter. 253.44
Definitio aduerſarij in definitiua cõſtitutione quomodo infirmãda. 86.49
Definitio cõmouet ſtam gignens. 102.50
Definitio diuiſionum formas omneis complectitur. 278.35
Definitio doctrinam redolet. 148.44
Definitio inuolutum euoluit id de quo quæritur. 277.9
Definitio in cognitione. 192.4
Definitio mala quæ. 74.49
Definitio, oratio quæ quid ſit id, de quo ambigitur, ſeu agitur, oſtendit quàm breuiſsimè. 259.29
Definitio partitionum quid. 278.33
Definitio per tranſlationem. 279.16
Definitio reprehenſo vno verbo, aut addito ſæpe extorquetur è manibus. 148.43
Definitionis diſceptationes. 192.11
Definitionis modus quis. 278.39
Definitiones aliæ partitionum, aliæ diuiſionum. 278.32
Definitionis quæ ratio, & quæ via. 291.47
Definitiones conglobatæ. 293.20
Definitiones falſæ. 17.50
Definitiones vulgares. 18.1
Definitionum duo ſunt genera. 278.24
Definitiua cauſa. 286.13
Definitiua cauſa quomodo tractanda. 301.18
Defixus in cogitatione. 181.5
Deformata ciuitas. 179.50
Defugere aliquid. 163.21
Defugere diſputationem. 118.9
Degredi ab eo, quod propoſueris, permouendorum animorum cauſa. 172.25
Degredi de cauſa niſi per locum communem diſplicet Ciceroni. 76.11
Degrediendi locus ad commouendos animos re narrata, &c. 172.26
Degreſsio à cauſa poſt reprehenſionem debet poni, ex ſententia Hermagoræ. 76.3
Degreſsio à re. 202.4
Deguſtare auditorum menteis & ſenſus. 130.47
Deiicere de ſtatu. 261.10
De induſtria. 275.3
Deiotari cauſa ornatiſsimè à Bruto defenſa. 208.33
Delabi in ſermonem. 117.10
Delapſi in fraudem. 205.39
Delectare, honorarium eſt. 303.50
Delectat quicquid eſt admirabile. 289.45
Delectationem ſibi proponet in exornatione orator. 288.32
Delectus, & dilectos militum pro eodem. 168.26
Delegare quippiam ad aliquem. 150.29
Deliberandi finis vtilitas. 286.7, & 295.27
Deliberatio omnis inciditur, ſi intelligitur non poſſe fieri. 175.2
Deliberatio tollitur ſiquid effici non poteſt. 296.30
Deliberationes partim eiuſmodi ſunt, vt quæratur vtrum potius ſit faciendũ, partim vt, quid potiſsimùm. 21.5
in Deliberationibus quid honeſtum, & quid vtile, quæritur. 80.32
in Deliberatiuo genere finis honeſtas & vtilitas. 103.22
Deliberationum honeſtũ & vtile fines. 80.32
Deliberatiuũ genus, quod. 1.21, & 55.22
Deliberari putent de ſua gloria. 96.48
Delibutus multis medicamentis. 230.37
Delumbare ſententias. 275.5
Demades præter ceteros facetus. 251.33
Demadis nulla extant ſcripta. 210.5
Demetrius Phalereus. 147.20, & 239.40
Demetrius Phalereus, eruditiſsimus oratorum. 210.7
Demetrius Phalereus in dicendi genere mediocri ceteris præſtitit. 256.40
Demetrius Phalereus primus inflexit orationem, & eam mollem, tenerámque reddidit. 210.11
Demetr. Phalereus tranſlationes frequentat maximè. 157.4
Demetrius Syrus dicendi magiſter. 243.24
Demochares. 147.19
Demochares Demoſthenis ſororis filius. 239.44
Democritus phyſicus. 112.23
Democritus ſcripſit, neminem bonum eſſe poëtam ſine quodam afflatu furoris. 158.20
Democritus. 163.36, & 186.26
Democriti locutio quibuſdam poëma viſa eſt. 254.2
Democritici. 111.32
Demonſtratio quid. 52.19
in Demonſtrationibus quid honeſtum ſit, quæritur. 80.32
Demonſtrationum honeſtum finis. 80.32
Demonſtratiua cauſa — omnis demonſtratiua, & deliberatiua, & iudicialis cauſa in aliquo ſtatu verſatur, aut in plurib. 80.17
Demonſtratiuum genus, quod. 1.20, & 55.21
in Demonſtratiuo gen. finis honeſtas. 103.23

Demorari.

Demotari. 161.31
Demoſthenes. 113.11. & 147.20.& 142.20
Demoſthenes oratorũ Græcorum princeps. 305.3
Demoſthenes Athenis exagitatur vt putidus. 249.20
Demoſthenes balbus. 135.41
Demoſthenes coniectis in os calculis ſumma voce verſus multos vno ſpiritu pronuntiare conſueſcebat. 135.46
Demoſthenes curator muri a reficiendis fuit. 305.40
Demoſthenes eius artis, cui ſtudebat, literam non poterat dicere. 135.42
Demoſthenes frequens Platonis auditor. 248.2
Demoſthenes fugit vitioſam vocalium concurſionem. 264.2
Demoſthenes minus facetus habetur: dicax potius fuit. 256.33
Demoſthenes multa perficit: Cicero multa conatur. 258.9
Demoſthenes nihil Æſchini lenitate cedit,& ſplendore verborum. 258.42
Demoſthenes nihil Hyperidi argutiis & acumine cedit. 258.42
Demoſthenes nihil Lyſię ſubtilitate cedit. 258.40
Demoſthenes planiſsimè locutus eſt. 135.45
Demoſtenes Platonem lectitauit,& audiuit. 219.36
Demoſthenes quantum tribuerit actioni. 222.4
Demoſthenes quia frequentiſsimè ſententiarum ornamentis vtitur, idcircò putatur eius eloquentia maximè laudabilis. 262.4
Demoſthenes ſummiſſe poteſt dicere. 304.36
Demoſthenes vim habuit. 182.15
Demoſthenes vnus inter omnes oratores Græcos excellit. 247.5
Demoſthenis fulmina non ita vibrarẽt, niſi numeris cõtorta ferrẽtur. 275.27
Demoſthenis imago ex ære inter ceteras imagines in Tuſculano Bruti poſita. 258.41
Demoſthenis laus. 210.50
Demoſthenis quædam orationes totæ ſubtiles. 158.43
Demoſthenis Philippicæ quædam graues. 258.44
Demoſthenis ſtudium, & labor. 135.40
Demoſtheni nihil admodum deeſt. 209.50
Demoſthenem oratorib. omnibus anteponit in Bruto Cicero. 248.45
Demoſthenem ſummam prudentiam, ſummámque vim habuiſſe dicendi. 116.18
Demoſthene nę Athenæ quidem ipſæ magis fuerunt Atticæ. 248.48
Demoſthene dicturo concurſus ex tota Græcia fiebant audiendi cauſa. 240.16
Demoſthene nemo nec grauior, nec callidior, nec temperatior. 248.45
Demouere à ſe odium. 160.19
Demouere culpam ab aliquo. 82.39
Demulcere voluptate. 238.25
Denominatio quid. 43.14.
Deplorare aliquid. 179.18
Deprauatio oris non eſt digna oratore 165.35.
Deprecatio quid 6.39.& 57.37.& 94.5
Deprecatio vix in iudicio probari poteſt. 95.6
Deprecatione quando, & quo modo vti poſsimus in iudicio. 95.8
Deprecatione quando vtendum. 13.41
Depulſus à conatu. 250.28
Depulſi de poſſeſsione. 292.26
Deripi è gremio parentum. 46.19
Derogatio. 11.25
Deſcendere ad omnem animi remiſsionem, ludúmque. 138.5
Deſiderium triſte ſuæ virtutis reliquit. 206.29
Deſcriptio quid. 45.50
Deſcriptio, quam Græci χαρακτῆρα vocant. 285.11
Deſcriptio oſtentatoris pecuniæ. 50.17
Deſcriptiones, & enumeratio cõſequẽtium, & explicatio vocabuli. 292.1
Deſperatione debilitatu. 246.41
Deſpiciens ſui. 178.16
Deſpicientia in contemnendis honoribus gloriæ laudiſque ſtudium videtur imitari. 296.11
Deſtinati. 7.9
Detrahere de picturæ veteris colore. 244.12
Deterrere, exacuere — opponuntur. 120.32
Detexta retexere. 154.23
Detrudere aliquem ab eo, quod non poteſt, ad id, quod poteſt. 120.27
Deuerſorium ſermonis. 170.5
Deuincire vna cõplexione, multa. 256.13
Deuinctus faſcis. 230.36
Deûm. — prò deûm fidem, non prò deorum fidem. 264.25
Deuorandæ ſũt ineptiæ hominũ. 233.21
Deuortia doctrinarum. 187.9
Deus in aliqua re. 156.24
Deus in dicendo. 218.7
Dialectica, quæ doceat. 259.20
Dialecticæ munus. 225.6
Dialecticæ munera. 303.11
Dialectica quaſi contracta & aſtricta eloquentia eſt. 241.41
Dialectica ſimilis pugno. 259.10
Dialectica Stoicorum in excogitandis argumentis muta, in iudicãdis loquax. 254.31
Dialectica Stoicorum nihil oratorem adiuuat. 154.13
Dialectica vicina, & finitima rhetoricę. 258.3
Dialectici ambigua melius norunt. 149.5
Dialectici qui dicũtur, ſpinoſiora multa quàm Ariſtoteles, pepererunt. 259.17
Dialectici quid ſuſcipiant. 154.19
Dialecticorum eſt diſputare & loqui. 259.7
Dianæ ne quis vitulũ immolaret, apud quoſdam lege ſancitum erat. 95.37
Dicebat patum. 226.11
Dicendi artem eſſe non poſſe. 145.50
Dicendi aſsiduitas aluit audaciam. 54.19
Dicendi copia vtrùm boni, an mali plus attulerit ciuitatibus. 53.18
Dicendi cupiditas in quibus non ſit. 211.2
Dicendi & eloquẽdi vis ſoli oratori cõceditur. 253.23
Dicendi faces adhibendæ. 160.4
Dicendi facultas non debet eſſe ieiuna atque nuda. 130.12
Dicendi genus oppidanum, & inconditum. 234.8
Dicendi genus ſubtile in probando. 254.17
Dicendi genus temperatum in delectãdo. 254.18
Dicendi genus vehemens in flectendo & perturbando. 254.18
Dicendi modus optimus. 183.19
Dicendi opus ex quinque partibus cõſtat. 230.22
Dicere — omnis ratio dicendi tribus ad perſuadendũ rebus eſt nixa. 149.20
Dicẽdi ratio in medio poſita eſt. 108.23
Dicendi tria genera, 254.17.& 248.23
Dicendi vbertas non ſatis inſtructa ad forenſeis cauſas. 247.39
Dicendi virtus niſi ei, qui dicit, ea de quib. dicit, percepta ſint, extare non poteſt. 112.22
Dicendo, homines vt dicãt, efficere ſolent. 122.18
nihil eſt in Dicendo maius, quàm vt faueat oratori, qui audiet. 156.15
in Dicendo vitia acrius videntur, quàm recta. 119.5
Dicere atrociter voce contenta. 252.48
Dicere cauſam nullo apparatu. 131.36
Dicere cauſam pro aliquo. 215.29
Dicere in vtramque partem. 188.18
Dicere nemo bene poteſt, niſi qui prudenter intelligit. 208.43
Dicere nihil aliud eſt, quàm omneis, aut certè pleraſque aliqua ſpecie illuminare ſententias. 262.6
Dicere numquam non eſt ineptum niſi cùm eſt neceſſarium. 118.36
Dicere probabiliter. 175.4
Dicere pulchrè & oratoriè, quid ſit. 274.18
Dicere quod alienum ſit, improbi eſſe hominis. 170.49
Dicere quod opus ſit, non dicere quod non opus ſit. 170.47
Dicere ſolutè, & ſuauiter. 218.29
Dicere. ſpecies & quaſi figura dicendi optima. 246.34
Dicere ſuſpicioſè, & criminoſè. 220.43
Dicere tranquillè, leniter, partitè, definitè, diſtinctè, facetè, 256.30
Dicere vt quiſque optimè dicit, ita maxime Dicendi difficultatem, varióſq; euentus orationis, hominúmque expectationem pertimeſcit. 119.24
Dicunt melius quàm ſcribunt peringenioſi homines. 216.24
Dichoreus in clauſulis. 272.10
Dichoreo clamor concionis maximus excitatus 272.30
Dicta breuia. 161.46
Dicta ex ambiguo, argutiſsima. 165.22
Dicta, proprio nomine ſalſa appellãtur. 162.2
Diducta oratio riuis, non fontibus. 181.37

Dies epiatus. 121.7
Dii genitales. 196.38
Differentia, ſeu diſsimile. 280.37
Difficile factio. 105.21
Difficilia, & perdifficilia proinde habéda ſunt, ac ſi effici non poſsint. 296.34
Difficillimum, ea, quę ſaliſe dici poſſunt, tenere. 161.48
Diffluens extra rippas. 243.36
Diffluentes otio. 164.1
Difficultas artis rhetoricæ. 144.31
Digerere in genera. 126.39
Digitos ad ſoutelaintendere 128.24
Digneotur res coosimili laude, ... 181.47
Dignitas, in ſuadando finis. 174.39
Dignitas. qui ad dignitatem impellit, quid agere debeat. 164.47
Dignitas quid. 204.46
Dignitas orationis, quæ. 35.41
Dignitas ſermonis quid. 26.12
Diiudicare plurimorum controuerſias. 250.8
Dilatare litteras. 236.13
Dilatatur oratio ea verbo. 290.4
Dilectus verborum elegans. 257.42
Diligentia quid. 40.47
Diligentia ingenium etiam ex tarditate incitat. 253.12
Diligentia omnis, minuta eſt. 193.36
Diligentiæ laus. 253.13
Diloricare tunicam. 150.19
Dilucida oratio quibus verbis fiat. 289.25
Dilucidè rem narrare. 4.22
Diluere argumentis res odioſas. 163.47
Diminutio quid. 45.37
Dimittere è manibus. 258.8
Dinarchus. 147.13
Dinarchus orator. 210.4
Dinumerare, & dimetiri ſyllabas. 260.19
Dio Syracuſinus à Platone doctrinis omnibus expolitus. 164.50
Dionem Syracuſium Plato ad liberandam patriam impulit. 163.1
Diodorus Peripateticus. 112.4
Diodotus Stoicus domi Ciceronis mortuus 142.39
Diogenes Stoicus. 54.7
Diogenes Stoicus artem bene diſſerendi tradidit. 254.15
Dionyſius Magnes rhetor. Æſchylus Cnidius rhetor. 143.19
Diophanes Mytilenæus Ti. Gracchi magiſter. 217.43
Dirigere artem, & manum ad aliquam ſpeciem eximiam. 247.21
Diſcentes vita defecit. 189.5
Diſceptatio quæ ſit in ſtatu finitiuo. 299.14
Diſceptatio quæ oritur in ſtatu iuridiciali. 299.19
Diſceptatio ex ſcripti contentione. 299.33
Diſceptator. 288.28
Diſcere — Niſi quod quiſque citò potuerit, numquam omnino poterit perdiſcere. 189.26
Diſceſsit à ſeſe. 238.6
Diſcidium quaſi linguæ atque cordis. 186.7
Diſciplina dicendi. 224.20
Diſciplina eadem debet eſſe intelligendi, & dicendi. 248.11
Diſciplina vitæ, morum, officiorum, virtutum oratori dicendi facultatem ſuppeditat. 248.7
Diſciplinabilis ſcientia. 21.38
Diſcipuli inter ſe diſsimiles, attamen laudandi, ex eodem ludo exierunt. 185.8
Diſcum audire, quàm philoſophum malunt. 138.46
Diſertè dicere, totum eſt oratoris. 140.50
Diſerti à Socrate diſſociati à doctis. 187.26
Diſertus quis. 116.46
Diſertus eſſe in eo nemo poteſt, quod neſciat. 113.49
Diſertos eſſe multos, eloquentem neminem. 116.45
Diſertos multos, eloquentem omnino neminem vidit Antonius. 248.14
Diſiunctio, exornatio ſententiarum quæ. 41.30
Diſiunctio. In diſiunctione plus uno verum eſſe non poteſt. 281.50
Diſparatum quid. 65.25
Diſpondeus. 247.1
Diſpoſitio quid. 1.27. & 55.48
Diſpoſitio quid ſit, & quis eius vſus. 24.26
Diſpoſitio locorum, tãquam inſtructio militum. 25.9
Diſpoſitionis duo genera. 24.28
Diſpoſitione aliena à præceptis quãdo vtendum. 24.37
à Diſpoſitione artificioſa interdum recedendum. 24.37
Diſtributio. 202.47
Diſputandi prudentiam concertatio, captatióque verborum imitatur. 296.14
Diſputandum de omni re in contrarias parteis. 123.7
Diſputare & loqui eſt dialecticorum. 259.7
Diſputatio nulla eſt, in quam non locus aliquis incurrat. 284.39
in omnibus Diſputationibus id de quo diſputatur, & de quo agitur, debet explanari. 129.6
Diſſerendi ratio, & ſcientia, virtus. 295.45
Diſſerendi ſubtilitas. 114.19
Diſſerere in vtramque partem. 251.44
Diſsipare confictam fabulam. 10.42
Diſsipata ſententia alicuius ſcriptoris inconditi. 265.20
Diſsipatus in inſtruendo. 230.31
Diſſoluere crimen. — argumentando criminari opp. 305.26
Diſſoluta apſis contraria. 275.19
Diſſolutio quid. 42.34
Diſſuadentibus aut vtilitas labefactanda eſt, aut efficiendi difficultates efferendæ. 297.48
Diſſuaſori docẽdum eſt alterum è duobus, vel fieri non poſſe, vel inutile eſſe. 296.29
Diſtinguere ambigua. 248.6
Diſtributio quid. 44.32
Diſtributio in duas parteis diuiditur. 4.48
Diſtributio orationis quid. 26.16
Diſtributione vti quando debeamus. 4.48
Diſtricta vita ambitionis labore. 179.41.
Diſtrictus orbis terræ procuratione, ac ſummi imperij gubernatione. 163.48
Diſbyiambus. 200.36
Diuerticula peccatis dare. 302.47
Diuidere in parteis. 261.14
Diuiſio quid. 2.5
Diuiſio: in diuiſione formæ ſunt. 279.4
Diuiſio & partitio quid inter ſe differant. 279.8
Diuiſio exornatio quid. 46.24
Diuiſio — quid inter ſit inter Diuiſionẽ, quæ tertia eſt de partibus orationis, & eã quæ eſt exornatio ſentẽt. 46.31
Diuiſione qua vtendum in genere demonſtr. 23.36
Diuortium in vxore. 197.17
Docẽdi ratio acumen requirit. 150.43
Docere alios non eſt turpe, quod tibi diſcere fuerit honeſtiſsimum. 265.11
Docere debitum eſt. 303.49
Dochimus è quinque ſyllabis conſtat. 273.7
Dociles fieri iudex facilius poteſt cùm docet & explanat orator, quàm cùm pollicetur ſe demonſtraturum. 145.39
Dociles auditores quomodo habere poſsimus. 2.31
Dociles magis eſſe poſſunt auditores in principiis, quàm in reliquis partibus. 175.31
Dociles quomodo fiant auditores. 60.5
Doctus ab indocto & rudi nõ multum differt in iudicando. 202.8
Docti iudicium de oratore, non diſcrepat à iudicio vulgi. 220.22
Doctoris intelligẽtis eſt, videre quò ſua quemque natura ferat. 229.10
Doctrina dicendi treis in parteis diſtributa eſt. 287.30
Doctrina elegans diſertis defuit. 247.43
Doctrina habet quædam quaſi ad commonendum oratorem, quò quidque referat. 121.45
omnis Doctrina ingenuarum artium vno quodam ſocietatis vinculo continetur. 181.26
Doctrina vna eſt omnium rerum, quæ ſint homine erudito dignæ. 165.9
Doctrina rerũ ab aliis quæritur, ab aliis verborum. 248.11
Doctrina vetus eadem & rectè faciendi, & benedicendi magiſtra. 183.32
Doctrina & præceptione natura alteſcit. 27.34
Doctrina opus eſt: ſine qua etiã ſi quid bene dicitur adiuuante natura, tamen id quia fortuitò fit, ſemper paratum eſſe non poteſt. 218.30
Doctrinarum conſenſus, & concentus. 181.28
Doctrinarum deuortia. 187.9

dolorem

Dolorem ſuſtinere. 207.6
Dolus malus cùm aliud agitur, aliud ſimulatur. 288.10
Domicilium ſtudiorum. 183.49
Domitius. 28.50
Domitio.al.domitiu. 28.49
Domus iuriſconſulti oraculum eſt totius ciuitatis. 127.49
Domus, quæ ratione regitur, omnibus rebus inſtructior eſt, quàm quæ temere. 68.30
Doryphorus Polycleti. 241.18
Doryphori ſtatua. 247.2
Draco, lator legis. 126.26
Druſus. 39.38
Duæ leges cùm inter ſe diſcrepãt, quid agendum. 11.24
Duæ res, quæ permulceãt aureis, ſonus, & numerus. 265.45
Dubitanter vnũquicque dicere. 80.12
Dubitatio quid. 42.25
Dubitatio. 201.47
Dubiũ—omnia, quæ in dubium vocantur, non in perſonis hominum innumerabilibus, neque in temporibus infinitis, ſed in cauſis generum ſita ſunt. 152.43.
Dubium genus cauſæ. 2.16
Ducas licet. 166.5
Ducere os. 256.18
Ducere animam de cælo. 258.22
Ducere ex aliquo ſimilitudinem. 247.19
Ductus opinione vulgi. 180.45
Duellius, Bellius dictus, is, qui primus Pœnos claſſe deuicit. 264.13
Dum ſe calor frangat. 136.15
Duo diligẽtiſsimè oratori conſideranda: alterum, quod habet commendationem eorum, quos defendit: alterum, quod eſt accommodatum ad eorum, qui audiũt, animos commouendos. 149.17
Duo genera ad dicendum dantur oratori. 143.33
Duo genera cauſarum: vnum finitum, alterum infinitum. 151.26
Duo genera facetiarum. 161.31
Duo genera orationis, quorũ alterum lene, alterum vehemens. 160.47
Duo, quæ admirabilem eloquẽtiam faciunt. 261.4
Duo quærenda in cauſis: primùm quid, deinde quo modo. 149.45
Duo, quæ condiunt orationem: verborum, numerorúmque iucunditas. 298.46.
Duorum virorum, aut trium virorum numquam dicatur. 264.38
Duodecim ſcriptis ludere. 130.6
Duplex oratori ſubiecta materies ad probandum. 149.22
Duplicatur recti appetendi voluntas, ſi laus conſequitur. 22.23
Duritia immanis patientiam imitatur. 296.12
Duras leges imponere alicui. 135.20

E

EAdem res alij genus, alij pars eſſe poteſt. 56.42
Eadem res eidem genus eſſe, & pars nõ poteſt. 56.43
Edidit, vna littera ſublata. 265.13
Ediſit, vna littera ſublata. 265.13
Effecit fort. efecit. 265.13
Effecta alia ignorata, alia voluntaria. 282.41
Effecta à cauſis. 283.12
Effectæ res. 282.6
Efferre ad cælum. 195.48
Efferueſcens in dicendo. 234.30
Efficere auditores bene exiſtimanteis. 173.25
Efficiendi ratio. 297.42
Efficientia, ſeu cauſæ. 282.6
Effictio quid. 50.11
Effluere ex animo. 171.17
Effluit mens. 231.7
Effrenati populi moderatio. 140.21
Effuſio liberalitatem imitatur. 296.11
Egregia ac præclara indoles ad dicendum. 220.31
Eiuro.as. 179.27
Eiuſdem veſtire, & ornare, quem quis procrearit. 150.15
Elabi è manibus. 259.35
Electio verborum oratori cum poëta communis. 254.10
Elegans homo, & ornatus. 124.22
Elegantia. 35.17
Elegantia & munditia. 255.16
Eleuandum lepôre magis, quàm contentione frangendum. 163.5
Elicere aliquem ad diſputandum, aut ad aliquid aliud agendum. 138.1
Elicere curioſè ex altero quid ſentiat. 232.34
Elicere tubures. 34.28
Elicere verbum ex aliquo. 117.15
Eligere ex alienis ſcriptis quæ ſunt præclara, non eſt magni artificij. 32.1
Elocutio quid. 1.28. & 55.49
Elocutio commoda & perfecta quas res habere debeat. 35.25.
Elocutio inanis eſt, & pæne puerilis niſi ſubſit res ab oratore percepta. 109.22
Eloquendi genus vnum ſua ſponte fuſum: alterum verſum, atque mutatum. 289.8
Eloquens quis. 116.48. & 254.14. & 260.28. & 257.36. & 297.42
Eloquens omnibus de rebus loquitur. 181.33.
Eloquens idem & improbus, furioſus armis inſtructus. 185.20
Eloquens nemo factus victoria. 208.48
Eloquẽs omnibus rebus ita excellat oportet, vt ei turpe ſit, quicquam ſpectari, aut audiri libentius. 275.41
Eloquens ſine philoſophia effici non poteſt. 247.45
Eloquentes viri plura detrimenta rebuſpub. quàm adiumenta importarunt. 111.10
Eloquentiæ origo & progreſſus. 54.8
Eloquentia quo tempore & vbi nata & alta. 210.15
Eloquentia à veteribus Græcis ſapiẽtia nominabatur. 185.22
Eloquentia admirationis habet multũ, iucunditatis minus. 176.2
Eloquentia conſtat ex verbis & ſententiis. 304.3
Eloquẽtia debet populo probari. 226.37
Eloquentia dialectica dilatata. 242.43
Eloquẽtia diſperſos homines in vnum locum congregauit. 110.37
Eloquẽtia epidictici generis nutrimentis educata. 251.25
Eloquentia ex bene dicendi ſcientia conſtat. 115.33
Eloquentia forenſis ornata verbis, & ſententiis, iactationem habuit in populo. 247.42
Eloquentia forenſis, ſpreta & repudiata à philoſophis. 247.40
Eloquentia homines ex feris, miteis & manſuetos reddidit. 53.48
Eloquentia homines à fera, agreſtique vita ad hunc humanum cultum deduxit. 110.38
Eloquentia, ingenij lumen. 212.28
Eloquentia in rebus vrbanis, & pacatis Romæ primas tenuit. 262.38
Eloquentia inuiſa, & inuidioſa. 54.25
Eloquentia maius quiddam eſt, quàm homines opinantur. 108.46
Eloquentia multis ex rebus conſtat. 109.15.
Eloquentia multis poſt alias arteis ſæculis elaborata. 109.8
Eloquentia nihil eſt aliud, niſi copioſè loquens ſapientia. 295.47
Eloquentia obmutuit. 208.40
Eloquentia pacis comes, otiíque ſocia. 211.3
Eloquentia popularis doctis defuit. 247.43.
Eloquentia quas res tenere debeat. 187.44
Eloquentia res omnium difficillima. 209.4
Eloquentia, ſeu lingua hominibus ſuſpecta. 263.9
Eloquentia ſine ſapiẽtia nimiùm obeſt ciuitatibus. 53.28
Eloquentia ſine ſapientia pernicioſa. 54.13
Eloquentia ſolius eſt artis rhetoricæ. 140.38
Eloquentia virtus eſt vna quædã. 115.33
Eloquentia vna eſt de ſummis virtutibus. 185.15
Eloquentia vna eſt, quaſcunque in oras diſputationis delata eſt. 181.32
Eloquentia vt homines fidem, & iuſtitiam colerent, & communis commodi cauſa etiam vitam amittere vellẽt, perfecit. 54.1
Eloquentia vtrùm eruditiſsim. hominum artibus contineatur. 107.40
Eloquentiæ laus ſumma, rem amplificare ornando. 191.6
Eloquentiæ laudem nemo ſine ſummo labore, & doctrina conſequi poteſt. 178.6
Eloquentiæ laude qui ducatur, non debet eſſe rudis dialecticæ. 259.18
Eloquentiæ partium, quibus ea conſtare dicitur, vnaquæque, ars eſt magna per ſe. 209.4
Eloquentiæ principium ex honeſtiſſ.

cauſis natum. 53.34
Eloquentiæ, quaſi membra quinque. 245.24.
Eloquentiæ, ſicut reliquarũ rerum, fondamentum ſapientia. 254.21
Eloquentiæ ſtudia Athenis vehemẽter viguerunt. 108.31
Eloquentiæ veræ qui operam dat, dat prudentiæ. 208.44
Eloquentiæ vis. 185.17
Eloquentiæ vtilites. 54.29
Eloquentiam docere glorioſum eſt. 262.46
Eloquentiã in clamore, & in verborum curſu poſitam putant. 164.31
Eloquentiam veram & abſolutam cur nemo conſequatur. 248.10
Elucere in cauſis, & in foro. 142.25
Elucubrare. 243.8
Eludit quaſi rudibus eius oratio. 305.25
Eluſit cauſam, & diſputationem. 162.3
Emanauit ſermo. 232.37
Emblema vermiculatum. 198.48. & 238.13. & 263.40.
Empedocles phyſicus egregium poëma fecit. 130.8
Enitı omni ſtudio. 108.34
Ennius non diſcedit à communi more verborum. 250.22
Ennius ſummus epicus poetæ. 303.45
Ennius vetera contemſit. 267.2
Ennius. 15.50. & 17.37. & 182.11
Ennius multa à Liuio ſumſit. 214.25
Ennius quo tempore natus. 214.5
Ennius quo tempore mortem obierit. 214.36.
Ἔννοια, notio. 279.18
Enodare contrariæ legis voluntatem. 11.38
Enucleatè. 210.2
Enucleatè dicere. 249.25
Enucleatum dicendi genus. 182.39. & 256.38
Enthymemate. 281.38
Enumeratio quid. 19.36. & 65.50
Enumeratio nonnunquam laudatori, ſuaſori non ſæpe, accuſatori ſæpius, quàm reo, neceſſaria. 293.43
Enumeratio pars concluſionis quid. 76.25
Enumeratio pars concluſionis quo modo tractanda. 76.17
Enumeratio vitioſa quæ. 73.28
Enumerationis initium vnde ſumendum. 19.42
Enumerationis tempora duo. 293.44
Enumerationem nec minus, nec plus, quàm trium partium eſſe non oportet. 4.50
Enumeratione quando vtendũ. 4.49.
Enuntiare dicendi myſteria. 228.40
Ἐπαγωγὴ inductio. 280.20
Epaminondas. 129.14
Epaminondas Thebanorum imperator. 68.5
Epaminondas laudatus. 175.31
Epaminondas Thebanus. doctus homo. 211.25
Ephorus. 142.40. & 147.13
Ephorus & Naucrates Iſocratis diſcipuli. 267.10
Ephorus calcaribus egebat. 183.18
Ephorus leuis orator, profectus tamen ex optima diſciplina. 269.38
Ἐπιχειρήματα. 8.15
Epica, melica, dithyrambica poemata. 303.35
Epicus poeta Ennius. 303.45
Epicureorum philoſophia procul abeſt ab eo viro, qui reip. ſit præfuturus. 186.21
Ἐπιδεικτικοί — in hoc genere placet omnie dici Theopõpéo, & Iſocrateo more. 271.36
Ἐπιδεικτικὸν quaſi ad inſpiciendum comparatum, alii oratorem. 250.33
Epidicticum genus. In epidictico genere dulce orationis genus, & ſolutum, &c. 251.23
Epidicticum genus, proprium ſophiſtarum. 251.23
Ἐπίλογοι. 19.33
Epulones tres. 187.30
Erciſcundæ familiæ cauſa. 132.39
Erectus, & excelſus, alacri, & prompto ore. 126.6
Erertiaci. 186.19
Erigere inclinantem. 157.23
Eripere alicui vitam ferro. 180.22
Eripere ſe ex turba patronorum. 246.3
Eriphyle viri vitam auro vendidit. 75.27
Error, noſter error nobiſmetipſis riſum mouet. 166.8
Erumpit illinc flumen vniuerſum. 254.48
Erutum ex abdito. 255.29
ἐσθιεῖν. 261.5
Ἐτυμολογία notatio, veriloquiũ. 279.33
Euaſerat ſummus. 235.42
Euentus quid. 65.28
Euentus eſt id quod effectũ eſt. 299.43
Euentus dicendi non ſatis ex ſententia interdum procedit. 319.42
Euentus, & veſtigia facti propriè attingunt eos, qui arguuntur. 300.15
Euentus quando fallat. 82.3
Euentus ſeu effecta cauſarũ quæ. 30.12
Euertebant omnem ingenij commendationem vita, mores, vultus. 233.31.
Eupolis de Pericle ſcripſit, aculeos eum in animis auditorum relinquere ſolitum. 210.14
Euolauit oratio. 223.19
Euolutus integumentis diſsimulationis. 176.33
Euripides. 12. & 305.33
Eurotas fluuius Lacedæm. 93.48
Euxinus Pontus. 124.47
Exædificare opus. 223.40
Exæquabimus induſtria, quod noſtro negotio deminutum fuerit. 7.39
Exaggerare aliquid oratione. 132.21
Exacuere, deterrere opponuntur. 110.33
Exalbeſcere. 119.33
Ex aliorum laboribus ſuo nomini liberare laudem. 31.30
Examinare diligentes verborum omnium pondera. 249.13
Examinare ſtatera aurificis. 154.29
Exangui ſermone diſputare. al. exiguo. 113.14
Ex animi ſententia vxorem habere. 166.40
Exarſerunt eius reſponſo iudices. 132.9
Exarſimus omni genere amplificationis. 257.47
Exceptio, Cuius pecuniæ dies fuiſſet. 124.14.
Exceptio, Extrà quàm ſi in reum capitis præiudicium fiat. 87.50
Exceptio, Extrà quàm ſi quis, & cetera. 68.10
Exceptio, Extrà quàm ſi velint fame perire. 105.48
Exceptiones poſtulantur in iure. 87.32
Exceptiones prætoriæ. 87.30
Excipere aliquid memoria dignum ex alterius ſermone. 117.11
Excipere hominum voluntates. 139.4
Excipere iniquitatem actionis. 298.25
Excipere magnos labores. 234.17
Excipere voces. 253.42
Excitare afflictos. 110.28
Excitare aliquem motum dicendo. 157.38
Excitare iacentem. 107.44
Excitare iracundiam. 160.20
Excitare memoriam alicuius alicui. 250.16
Excitare motum in animis hominum. 328.18
Excitare odium. 160.23
Excitare ſummam hominum admirationem. 245.18
Excitare ſuſpicionem. 222.25
Excitare teſtes locupletiſsimos ab inferis ex hiſtoria. 244.26
Excitaſſet duos lectores. 162.8
Exclamatio quæ. 36.39
Exclamatio vel admirationis, vel conqueſtionis. 262.2
Excludere pullos. 188.24
Excluſi ab opere temporibus. 185.38
Excluſum, al. excuſſum patrocinium pacis. 207.13
Exedra, ſeu exhedra. 181.4
Exegit, edixit, effecit. 265.13
Ex euentu cogitatio ſpectanda non eſt. 82.7
Exemplum quid. 49.42
Exemplum quid. 66.42
Exemplum & rei ſimilitudo maximam fidem faciunt. 291.45
inter Exemplum & teſtimonium quid interſit. 31.38
Exemplum ſumitur, iiſdem de cauſis atque ſimilitudo, nempe vt rem faciat ornatiorem, apertiorem, probabiliorem, &c. 49.44
Exemplum, vt teſtimonium, rei confirmandæ cauſa ſumitur. 30.44
Exemplum ab Ennio, aut à Graccho ſumtum. 30.40
Exemplum argumẽtationis quadripertitæ. 70.40
Exemplum argumentationis quinquepertitæ. 70.19
Exemplum comparationis partis iuridic. aſſumtiuæ. 90.7
Exemplum conceſsionis per neceſsitudinem. 94.7
Exemplum conſtitutionis coniecturalis. 80.42

Exemplum

Exemplum cõſtitutionis generalis negotialis. 88.14
Exemplũ conſtitutionis iuridicialis abſolutæ. 89.35
Exemplum deprecationis in iudicio. 95.10
Exemplum expolitionis ſeptem partibus tractatæ. 47.1
Exemplum figuræ attenuatæ. 34.42
Exemplum figuræ grauis. 33.32
Exemplum figuræ mediocris. 34.1
Exemplum purgationis. 93.36
Exemplum relationis criminis. 91.12
Exemplum remotionis cauſæ criminis. 92.25.
Exemplum tranſlationis. 87.46
Exemplum vitioſum. 19.17
Exemplum conſtitutionis definitiuæ. 86.23
Exemplo vnius vtendum eſſe potius, quàm multorum, ei, qui præcepta artis tradat. 32.19
Exempla à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio. 32.27
Exempla ficta ſimilitudinis habẽt vim. 280.29
Exempla in præcipiẽdo pònere expreſſe conſcripta oportet. 33.9
Exempla neceſsitudinis, ſeu neceſsitatis. 105.27
Exempla perpetuarum ſecetiarum. 164.13
Exempla præſentis, atque viua. 182.19
Exempla ſumuntur ex loco ſimilitudinis. 280.25
Exempla, teſtimoniorum locum obtinent. 30.41
Exemplis alienis, an ſuis ſit vtẽdum ei, qui præceptiones artis tradat. 30.27
Exercetur memoria ediſcendis ad verbum quàmplurimis & noſtris ſcriptis, & alienis. 122.50
Exercitatio quid. 2.33
Exercitatio conſuetudinem gignit. 177.29.
Exercitatio diſſerendi in vtramque partem propria putetur duarum Academiarum. 192.22
Exercitatio, qua Craſſus vtabatur, & Carbo. 122.33
Exigere à debitore id, quod debet, ipſius commodo. 208.12
Exiguis quibuſdam finibus oratoris munus circumdare. 136.11
Eximere ex ærariis. 167.39
Ex inferiore loco, ex æquo, ex ſuperiore. 181.34
Ex inſcientia laborare. 79.29
Exire è carceribus. 225.27
Exire ex ore. nihil non conſideratum exibat ex ore. 237.4
Ex iure manum conſertum vocare. 121.30
Exiſtimator acerrimus alicuius rei. 235.18
Exiſtimator doct⁹, & intelligẽs. 244.13
Exiſtimatores, non magiſtri. 258.50
in Exordienda cauſa quid obſeruandum. 3.34
Exordiri ab aliqua re, quæ riſum mouere poſsit. 3.21
Exordiri ab ipſa re in parula cauſis ſæpe eſt commodum. 177.19
Exordiri vnde liceat in deliberatione. 22.27
Exordium. quæ ſint in exordio facienda. 260.18
Exordium quæ debeat habere. 60.42
Exordium commune. 60.50
Exordium commutabile. 61.1
Exordium contra præcepta. 61.6
Exordium dicẽdi non debet eſſe vehemens & pugnax. 173.3
Exordium in duas parteis diuiditur. 59.20.
Exordium longum. 61.2
Exordium nugatorium, exile, vulgare, commune. 172.42
Exordium. quo vtendum exordio, poſtremùm cogitandum. 172.41
Exordium ſeparatum. 61.3
Exordium tranſlatum. 61.4
Exordium vitioſum quod. 3.36
Exordio vitioſo ne vtamur. 3.34
Exordium vulgare. 60.49
quali Exordio ſit vtendum in quoque genere cauſæ. 59.23
Exordia ex viſceribus cauſæ ſumenda. 173.9
Exordiorum duo genera. 2.18
Exordiorum præcepta. 260.17
Exordiorum vitia quæ. 60.47
Exordiorum ratio ad genus cauſæ accommodandum. 2.18
Exornatio. 14.25
Exornatio quando prætermittenda. 15.1
Exornatio, ſeu laudatio. In exornatione finis eſt delectatio. 288.31
Exornationis vnum genus, quod ad laudandos claros viros ſuſceperunt oratores. 294.43
Exornationes ſententiarum. 44.30
Exornationes verborum. 35.44
Exornationes verborum. 43.1
Exorſa, & detexta. 154.23
Exſpectare—de quibuſdam rebus non eſt vtile, quin mox iudicium fiat, exſpectare. 92.13
Exſpectationi eorum, qui audiũt, quàm celerrimè ſuccurrendum eſt. 172.35
Expectorare. 196.35
Expeditio quid. 42.25
Expeditus in pronuntiando. 151.9
Expeditus verbis. 231.17
Expenſum ferre. 12.26
Expetenda partim dignitate, partim fructu quæ. 104.44
Expetuntur alia propter ſe, alia propter vtilitatem, alia partim propter ſe, partim propter vtilitatem. 103.30
Expilati ſumus. 163.7
Explanatio quæ. 35.23
Explanatio duabus rebus comparatur. 35.24
Explere exſpectationem deſiderij. 128.34
Explicans expeditè quod propoſuerat. 233.18.
Explicare ordines temporum. 207.49
Explicare veſtis. 123.21
Explicatè dicere. 185.5
Explicatio mira in diſſerendo. 222.12
Expolitio quid. 47.11
Expolitio fit dupliciter. 47.12
Expoſitio quid. 5.2
Expoſitiones vitioſæ quando. 15.17
Exprimere quamdam quaſi formam, figuramque dicendi. 147.39
Exprimere ſenſa dicendo. 110.34
Exprimere ſpeciem perfecti oratoris. 253.19
Exprimit tuum ſtudium hãc rem à me. 263.25
Expromere vim eloquentiæ. 260.35
Expurgandus ſermo. 236.8
Exputando euoluere. 18.21
Ex ſua vi quando argumenta ſumãtur. 155.2
Exſorbeatur ſanguis alicuius iniquo iudicio. 131.7
Exſules qui. 19.12
Exſultans lætitia. 285.30
Exſultantem verborum audaciã reprimere. 182.12
Exta. 284.29
Extenuare vnamquãque ſuſpicionem. 16.30
Extra ordinem exceptum iudicium. 87.37
Extrema pariter terminata. 250.41
Extremum ſpiritum excipere. 78.15
Extrinſecus quæ ſumantur argumenta. 155.3
Extrudere. 163.31
Extuliſſe ſe in poteſtate. 175.42
Extulit. 265.13
Exulcerare ea, quæ ſanare nequis. 171.37
Exulcerare gratiam. 223.29
Ex vſu. è rep. 265.12

F.

Fabricius eloquens & ſapiens. 185.13
Fabrũm, & procũm. 264.37
Fabula. 4.2
Fabula quid. 61.18
Fabula etſi ſit incredibilis, tamẽ homines commouet. 291.46
Facare aliquid contrà quàm deceat, hominis eſt ſtultitiæ ſuæ plurimos teſteis domeſtico præconio colligentis. 146.18
Facere alteri ſatis. 208.31
Facere cum aliquo. 227.37
Facere de ſe coniecturam. 171.7
Facere fidem. ad faciendam fidem auctoritas quæritur. 283.50
Faceis verborum admouere. 179.23
Faceta rerum genera. 167.11
Facetè dicta aliàs in re, aliàs in verbo facetias habent. 165.7
Facetiæ tradi arte non poſſunt. 161.22
Facetiarũ duo genera. 161.31. & 164.11
Facetiæ non ſolùm forenſium actionũ, ſed omnium ſermonum. 168.2
Facetiarum Craſsi exemplum. 162.11
Facetum in re poſitum, quod. 165.38
Facetum in verbis poſitum, quod. 165.39
Faciendæ, ac poliendæ orationis ignarus. 113.50
Facile factu quid. 105.19

Faciles in ſuum cuique tribuendo. 215.13
Facilius reuocātur ea, quæ ſeſe nimiùm profuderunt, quàm, ſi nihil valet materies, noua ſarmenta cultura excitantur. 146.28
Facinoroſi maiore quadam vi, quàm ridiculi, vulnerari debent. 163.50
Facilius eſt apta diſſoluere, quàm diſſipata connectere. 275.37
quid Factum ſit, aut fiat, &c. 148.19
Facti quæſtio nihil ad iuriſconſultum. 181.10
Facta & euentus conſilij ſunt, aut imprudentiæ. 291.32
Factorum collocatio triplex. 295.25
Factitare accuſationem. 210.38
Fænum eſſe. 163.25
Fætus grandiores. 151.12
Fætus oratorum vberrimus. 226.30
Falſæ voculæ in cantu. 190.21
Facultates quid. 65.18
Facultates quo modo diluantur à defenſore. 300.46
Fama vulgi quoddam multitudinis teſtimonium. 284.22
Famam conſecerat benè loquendi ſuauitas vocis, &c. 236.13
Familiæ philoſophorum diſſentientes inter ſe ortæ à Socrate. 186.10
Familiæ Ro. ſua monumenta ſeruabāt. 212.46
Faſtidioſus litterarum Latinarum C. Memmius L. Filius. 234.40
Faſtidium audiendi. 304.45
Faſtidium in Græcis legendis è Græco conuerſis. 305.36
Faſtidium moroſum, liberū, ingenuum. 233.21
Faſtidium capitolij neceſſitatis cauſa factum. 200.2
Fatum ex cauſis ab æternitate pendentibus nectitur. 282.15
Fautores laudum mearum. 262.31
Felicitas Hortenſium à miſeriis morte vindicauit. 245.33
Femur percutere. 238.39
Feræ partus ſuos diligunt. 155.20
Feriati ab opere. 185.39
Ferre alicui iudicem. 169.27
Ferre iudices. 167.8
Ferre patienter caſus aduerſos, magna laus. 176.15
Fictores non debēt eſſe picturæ rudes. 114.48
Fidentia quid. 104.24
Fides, in rebus creditis Iuſtitia. 295.42
Fides, firma opinio. 288.22
Fides quibus rebus fiat. 287.42
Fides fit perſuadendo. 286.44
Fidei faciendæ ratio diuiditur in confirmationem & reprehenſionem. 291.10
Fidem abrogare oratori, ſeu orationi. 5.2
Fidem facere vnum ex oratoris officiis. 228.11
Fidem magnopere conſeruandam. 21.41
ex Fide bona. 283.3
Figura orationis plenioris, tenuioris, mediocris ad id, quod agimus, accommodata deligatur. 103.39
Figura vocis quid. 25.20
Figuræ dicendi tres: grauis, mediocris, extenuata. 33.23
Filum & genus orationis. 191.5
Filum vberius. 147.10
Fingēdus orator oratione noſtra omni laude cumulatus. 119.12
Fingere & conſtruere nidos. 138.6
Fingere ſe ad arbitrium & nutum aliquorum. 249.3
Finis deliberationis vtilitas. 21.18
Finis rhetoricæ quis. 55.8
Fines ſingularum cauſarum qui. 121.27
Finibus regundis adigere arbitrum. 280.22
Firmamentum quid. 58.40
Firmamentum, quod accuſationē continet. 7.16
Firmamētum, quod ad labefactandam rei rationem ab accuſatore affertur. 198.49
Firmamenta defenſionis. 286.28
Firmiſsima alia prima ponenda, alia poſtrema. 252.12
Firmiſsimū quod ineſt in oratione, debet eſſe primum. 171.38
Firmitudo vocis. 25.23
Fiſtula Gracchi. 205.41
Fiſtulator. 205.50
Fixæ in animo ſententiæ. 177.7
Flagrare ſtudio. 163.18, & 108.38, & 231.14
Flagitator aſsiduus, acer, moleſtus. 208.18
Flagitatio tacita. 176.41
Flagrans bello Italia. 179.47
Flagrans ſtudio. 245.22
Flamen Carmantalis. 212.8
Flammam à ſapiente facilius in ore ardente opprimi, quàm bona dicta teneat. 101.50
Flectere animos iudicum contentione orationis. 228.50
Flexanima oratio. 157.22
Flexiones in cantu molliores, & delicatiores. 190.20
Flectere mentes hominum oratione. 160.5
Flexiones vocis. 252.3
Flexus ætatis. 107.20
Florere dicendo. 244.47
Florere ingenij laude. 179.42
Florere rerum geſtarum gloria. 107.17
Floreſcere ad ſummam eloquētiæ gloriam. 180.19
Floridiora in pictoris nouis pleraque. 190.18
Flos delibatus populi. 212.28
Flos veteris vbertatis exuſtus ſiti exaruit. 208.7
Flos vitæ. 180.23
Fluctuans, & diſſoluta dicendi figura. 34.46
Fluere à capite. 270.43
Flumen grauiſsimorum, optimorúmque verborum. 157.29
Flumen verborum, & volubilitas. 252.25
Fœdus Numantinum. 125.36
Folliculo lupino os obuolutum. 6.17
Forma quid. 279.10
Formæ & ſpecies rei Platonicæ, ἰδέαι. 257.39
Forma generis ἐπιδεικτικοῦ, nutrix oratoris. 250.35
Forma virtutem maximè ſignificat. 295.24
Formæ. in formis & figuris aliquid eſt perfectum. 247.21
Formæ quædam orationis, concinnæ, in quibus ſequitur numerus neceſſariò. 273.18
Formæ, quæ à Græcis ἰδέαι, ſpecies. 279.5
Formarum certus eſt numerus. 279.26
Formula cauſarum. 147.49
Formula conſuetudinis noſtræ. 305.48
Formula dicendi. 305.14
Formulæ teſtamentorum. 325.33
Fornix Fabij. 167.3
Fortitudo quid. 21.31, & 40.48, & 104.21.
Fortitudo gratiſsima virtus. 176.10
Fortitudo quo nomine ab aduerſario appellanda. 22.17
Fortitudo, virtus, quæ venientibus malis obſtat. 295.37
Fortitudinis partes quattuor. 104.22
Fortitudinis retinendæ cauſa aliquid faciendum eſſe quomodo dicamus. 21.49.
Fortitudini fortuna quoque adiumento eſſe ſolet. 22.49
Fortuita tēpora: ſacrificia, nuptiæ, dies feſti. 291.32
Fortuitorum concurſio. 284.19
Fortuna. in fortuna quæ ſpectentur. 291.24
Fortuna fragilis. 179.39
Fortunæ bona. 141.29
Fortunæ bona optanda, non laudanda. 175.39.
in Fortuna, quid quæratur. 64.14
Fortunæ muneribus, & naturæ cōmodis omnibus abundare. 49.26
Fractus, ac debilitatus metu. 119.34
Fraus capitalis. 132.4
Fraudem hominum ad perniciem vocare. 140.22
Frequentatio quid. 46.35
Frequentatio conſequentium. 293.20
Fretus innocentia. 9.48
Frigida. 256.27
Frigidiora ridicula. 166.12
Friuolus ſermo. 35.8
Frontem percutere. 238.39
Frugibus inuentis glande veſci, peruerſum. 149.40
Fucatus nitor. 210.7
Fucus puerilis. 157.30
Fucati medicamēta candoris, & ruboris. 255.25
Fuſius. 187.38
Fugere ea, quæ valde cauſam premant. 171.35
Fugere. — telum manu fugit. 197.12
Fugienda propter ſe, quæ. 104.35
Fugiendæ crebræ vocalium concurſiones. 35.28
Fulmina vibrant. 275.27
Fundamētum conſtitutionis coniecturalis. 81.28

Fundere

Fundere ſe latius. 260.35
Funus duceretur. 169.19
Furere apud ſuos. 257.32
Furius. 146.46
Fuſum æquabiliter per omnem orationem. 190.10

G

GAlba aſperitatem habuit in dicendo. 182.17
Galba commentatus in teſtitudine omnibus excluſis. 215.42
Galba vehemens & incenſus non in agendo ſolùm, ſed etiam in meditando. 215.45
Gallus è Phrygia. 50.8
Gemmant vites. 196.44, & 255.42
Geminatio verborum. 203.10
Genitus filius. 98.12
Genitur. 152.18
Gente ad aliquem hereditatem redire. 125.7
Gentiles qui. 278.47
Genus quid. 63.4, & 65.26, & 126.31, & 279.9
Genus, educatio, inſtitutio ad laudationem valens. 266.18
Genus vniuerſum in ſpecies certas partiri, vt nulla neque prætermittatur, neque redundet. 259.36
Genera cauſarum quot. 2.32
Genera cauſarum quatuor ſunt, quæ oratori debent eſſe cognita. 260.9.
Genera cauſarum ſunt quinque. 59.11
Generis demonſtratiui cauſa ſeparatim minus ſæpe tractatur. 24.20
Genus dicendi, quod ad vitam & mores accommodatur. 161.3
Genus dicendi quod ſit eligendum. 190.11
Genus dicendi compoſitum, & acre, & expeditum. 237.34
Genus dicendi, in quo vis, atque contentio quæritur. 161.3
Genus dicendi non tam ſententiis frequentatum, quàm verbis volucre, & incitatum. 245.3
Genus dicendi præmunitum, & omni ex parte cauſæ ſæptum. 182.29
Genus dicendi purum, & quaſi candidum. 252.19
Genus dicendi, quo auditor perturbatur, non cognitionem iudicis, ſed perturbationem requirit. 161.11
Genus dicendi temperatum & mediocre, quale ſit. 256.35
Genera dicendi molliora. 247.19
Genera dicendi tria ſunt. 248.23
Genus hominum initio in montibus ac ſiluis diſsipatum, prudentium conſiliis cōpulſum, ſe oppidis & mœnib. ſæpſit. 110.48
Genus orationis. Non vnum orationis genus omni cauſæ, aut perſonæ conuenit. 203.31
Genus orationis Aſiaticum in Hortenſio. 244.48
Genus orationis Aſiaticum adoleſcentiæ magis conceſſum, quàm ſenectuti. 244.48
Genus orationis ad delectationem cōparatum ἐνδιάθετον. 271.40
Genus orationis ἐνδιάθετον, neque totum ad cauſas forenſeis aſſumendum eſt, neque omnino repudiandum. 271.45.
Genus orationis fuſum. 143.26
Genus orationis opimum, & tanquam adipatum. 249.5
Genera ridiculi quæ ſint. 163.34
Genera vitioſarum argumentationum duo. 35.7
Genus ſermonis exile, aridum, conciſum, ac minutum. 154.26
in Geometria lineamenta, formæ, interualla, magnitudines. 126.22
Gerendus eſt mos adoleſcentibus. 118.2
Gerere morem alicui. 178.9
Germana itoria. 241.19
Germanus Atticus. 256.31
Germani Thucydidæ. 249.48
in Geſtione negotij quid quæratur. 64.35
Geſtus in Anton. non verba exprimēs, ſed cum ſententiis congruens. 221.50
Geſtus multùm oratorem adiuuat. 134.36
Geſtus. multa de geſto Antonij. 221.50
Geſtum agere ſpectante Roſcio. 161.22
Gladiatorium vitæ certamen. 173.3
Gladiatorū par nobiliſsimum à Cicerone inducitur. 305.26
Gloria quid. 104.46
Gloriæ maximè inuideri ſolet. 160.18
Gloria, merces periculi non iniqua. 160.35
Gorgias Traſimachus, Iſocrates, dicendi faciendique doctores. 185.45
Gorgias Leontinus. 163.36, & 250.45
Gorgias Leontinus antiquiſſ. ferè rhetor. 55.16
Gorgias Leontinus primus dicere iuſsit in maxima hominum frequentia ſiquis quid quæreret. 117.43
Gorgias Leontinus dicendi magiſter. 209.25
Gorgias communeis locos ſcripſit. 211.9
Gorgias princeps in conſectatione numerorum, & compoſitionis. 269.8
Gorgias. apud Gorgiam numerū efficit ipſa concinnitas. 266.28
Gorgias ἀντιθέτοις delectabatur. 266.21
Gorgias primus inuēnit contraria contrariis relata, &c. 167.36
Gorgiæ ſoli ex omnibus ſtatua aurea Delphis ſtatuta eſt. 163.43
Gorgias Platonis. 112.11
Gracchus. 52.22
Gracchus ſeruum quendam Licinium habebat, à tergo qui ſtaret, cūm eburneola fiſtula, cùm contionaretur. 205.33
Gracchi eloquentes. 54.29
Gracchi, aut Craſsi conſequi facultatem. 31.3
Gracchi eloquentia rempub. diſsipauerunt. 111.16
Grandior atq; antiquior oratio. 196.31
Gracilitas & infirmitas corporis in Cicerone. 243.11
Gradatio. 40.33
Gradus ætatis. 188.33
Gradus & quaſi proceſſus dicendi. 232.46
Græcia — vetus Græcia. 202.8
Græcè ſcripta Latinè reddere. 122.43
Græci laudationes ſcriptitauerunt. 175.29
Græci nomen non impoſuerūt inepto. 138.27
Græcorū natio cumulata vitio ineptiarum. 138.26
Grandes verbis. 209.28
Granius dicax. 164.38
Granius præco. 223.48
Gratia quid. 89.6, & 104.10
Gratiæ cauſa nihil facere. 205.10
Grauis dicendi figura quæ. 33.25
Grauia ſine arrogantia. 259.15
Grauium & iocorum vna eſt ratio. 167.5
Gymnaſia multis antè ſæculis inuenta, quàm in eis philoſophi garrire cœperunt. 138.45

A

HAbenæ legum. 198.8
Habere maturitatem quandam ſuam. 244.2
Habere omnia ſuperiora. 158.41
Habere rationem alicuius. ſi rationem eius haberi licere iudicatum eſſet. 231.36
Habere pro derelicto. 235.30
Habere ſenatum. 230.45
Habiles in aliqua re. 119.2
Habitare in Roſtris. 242.15
Habitare in ſubſelliis. 136.8
Habitus quid. 64.16
Habitus animi ad virtutem quaſi præculti, & præparati rectis ſtudiis & artibus. 196.2
Habitus corporis opimi. 213.8
Habitus in perfecta animi, aut corporis abſolutione conſiſtit. 83.6
Habitus orationis, & quaſi color. 202.19
Hærere & habitare in bonis ſuis. 252.7
Hærere in cauſa. 182.29
Hæſitatio tractúſque verborum. 159.38
Haſtæ amentatæ. 133.18
Haſtas miniſtrant oratoribus iuriſconſulti. 283.3
Haud ſcio an. 163.2
Haurire de dolio. 249.9
Haurire de fæce. 234.19
Hegeſias Lyſiam imitari volens ſaltat incidens particulas. 274.11
Hegeſias orator Atticus, fractus & minutus. 239.47
Helenæ ſimulácrum à Zeuxi pictum. 78.49
Hellanicus hiſtoricus. 142.15
Helmius Mancia. 167.25
Hereditas quid. 278.42
Hermacreōti turpe non eſt portorium conducere. 66.23
Hermagoras. 5.9
Hermagoras tranſlatiæ conſtitutionis

inuentus exiſtimatur. 57.48
Hermagoras reprehenditur quod controuerſiæ generis quatuor parteis ſoppoſuerit, deliberatiuam, demonſtratio. iorid. negotial. 56.37
Hermagoras reprehenditur. 55.26
Hermagoræ diſciplina inops ad ornandum, expedita ad inueniendũ. 236.38
Hermagoræ opinio non probatur. 76.3
Hermagoræ præcepta qualia. 237.36
Hermodorus. 113.43
Herodotus, & ſuperior ætas numero caruit, niſi temere & fortuitò. 268.50
Herodotus mirabilis. 210.48
Herodotus princeps hiſtoriam ornauit. 142.28
Herodotus ſine vllis ſalebris quaſi ſedatus amnis fluit. 250.50
Herous. 101.9
Herous numerus grandior, quàm deſideret ſoluta oratio. 269.46
Heroi pedes. 200.18
Heſiodium illud, quod eadem menſura reddere iubet beneficium, qua acceperis, laudatur. 208.3
Herillij. 186.19
Hiare. 264.5
Hiatus orationis habet molle quiddam. 255.17
Hierocles Alabandenſis Aſianus. 145.1
Hierocles. 147.23
Hierocles & Menecles Aſiatici fratres. 147.23, & 274.50
Hieronymus Peripateticus in Iſocrate verſus deprehendit. 269.27
Hippias Eleus. 163.26
Hippocrates Cous. 164.5
Hippolytus. 44.29
Hiſtoria, quid. 43, & 61.21
Hiſtoria cognoſcenda oratori. 160.1
Hiſtoria — nihil eſt in hiſtoria, pura, & illuſtri breuitate dulcius. 236.35
Hiſtoria magnum munus oratoris. 143.15
Hiſtoria nihil erat olim niſi annalium confectio. 142.9
Hiſtoria nuſquam reperitur inſtructa rhetorum præceptis. 143.16
Hiſtoria ſophiſtarum orationi ſimillima. 253.44
Hiſtoria teſtis temporum, magiſtra vitæ, nuntia vetuſtatis, &c. 140.25
Hiſtoria — prima hiſtoriæ lex ne quid falſi dicere audeat. 143.17
Hiſtoriæ leges. 143.27
Hiſtoriam ſcribere qualis, & quanti hominis ſit. 142.6
Hiſtoricus quid præſtare debeat. 243.17
Hiſtoricũ ſatis eſt non eſſe mendacem, vt Latini ſunt hiſtorici. 142.7
Hiſtoricorum oratio tracta, & fluens. 213.46
Hiſtrio non poteſt in geſtu ſatisfacere, niſi palæſtram didicerit. 188.39
Hiſtriones imitatores veritatis. 204.9
Hiſtriones agunt res triſteis cum dolore. 158.17
Hiſtriones interdum ex animo loquuntur. 258.8
Hinulcus. 198.44
Homerus. ante Homerum poëtæ. 213.46
Homerus. 246.45
Homerus, Ennius, & ceteri poëtæ crebrò mutant, neq; ſemper eadem contentione vtuntur. 258.30
Homerus multis annis ante Romulum fuit. 210.24
Homerus ornatus in dicendo. 210.23
Homo de ſchola, atque à magiſtro. 139.35
Homo non celeriter omnia, quæ ſunt in natura rerum, animo comprehendans. 251.41
Homo oratione maximè limatus. 225.26
in Homine alia optanda, alia laudanda. 175.38
Homines agreſtes & Indocti anteponunt vtilitatem honeſtati. 297.18
Homines benè inſtituti. — apud homines bene inſtitutos plurimũ de honeſtate dicendum. 297.26
Homines expoliti rebus omnibus dignitatem anteponunt. 297.14
Homines hac re maximè beſtiis præſtant, quòd loqui poſſunt. 54.43
Homines indocti. — apud indoctos fructus, emolumenta, voluptates, vitationéſque dolorũ profertãtur. 297.28
Homines plura iudicant odio, aut amore, &c. quàm veritate, aut præſcripto, aut legib. 156.28
Homines primi diuinæ religionis, iuris æquabilis, legitimarum nuptiarum, & certorum liberorum ignari. 53.39
Homines primi in agris diſperſi oratione in vnum locum compulſi. 53.45
Homines quòdam beſtiarum more in agris vagati ſunt. 53.36
Hominum duo ſunt genera. 297.12
Hominum victus Athenieñſium beneficio excultus, & item oratio. 249.41
Honeſta non tam expetunt homines, quàm turpia deuitant. 297.20
Honeſtam rationẽ qui rutæ præponat, quibus locis vti debeat. 23.44
Honeſtas. — genus hominũ ad honeſtatem eſt natũ, ſed malo cultu, prauiſq; opinionibus corruptum. 297.22
Honeſtas diuiditur in rectum & laudabile. 21.26
Honeſtas in demonſt. gen. finis. 103.23
Honeſtas quaſi materies quædam ſuaſori ſubiecta. 296.50
Honeſtũ eſt, quod propter ſe expetitur ſiue totũ, ſiue aliqua ex parte. 103.44
Honeſtum genus cauſæ. 2.13
Honeſtum genus cauſæ, quod. 59.13
Honeſtũ nihil oportet exiſtimari, quod non ſalutem pariat. 22.43
Honos præmium virtutis, iudicio, ſtudióq; ciuium delatũ ad aliquẽ. 239.5
Honores, quàm opes conſequi malle debemus. 239.4
Horatius, victor. 91.22
Hortenſius. de Hortenſij progreſſu & facultate multa. 241.39
Hortẽſi°. — cauſæ duæ veriſsimæ quare adoleſcens magis floruerit dicendo, quàm ſenior. 244.47
Hortẽſius Appium defendit quarto & ſexageſimo ætatis anno. 244.45
Hortenſius Catuli gener. 206.6
Hortenſius melius dicebat, quàm ſcribebat. 261.31
Hortenſius non multa grauiter dicebat. 258.18
Hortenſius orator ornatus, acer, & verborum & actionis genere commotior. 243.41
Hortẽſius perpetua felicitate vſus ceſſit è vita. 206.45
Hortenſius primas tenebat adoleſcens. 245.15.
Hortenſius pro Meſſalla dixit abſente Cicerone. 145.24
Hortenſius pro rege Bithyniæ dixit. 106.9
Hortenſius quo tempore primùm cauſas agere cœperit. 243.44
Hortenſius quot annos floruerit. 245.26
Hortenſius ſummus orator Ciceroni pro familiari reo nõ reſpũdit. 261.11
Hortenſij memoria maxima. 241.41
Hortenſij oratio totidem, quot dixit, verbis ſcripta. 245.25
Hortenſij partitiones quibus de rebus dicturus eſſet. 241.49
Hortẽſij vox ſuo fato extincta. 245.28
Hortenſij fortunatus exitus. 245.29
Hoſpes in conſuetudine ciuitatis, &c. 151.10
Hoſpitium liberale. 163.30
Hoſtilianæ actiones. 133.35
C. Hoſtilij Mãcini controuerſia. 132.43
Humi ſtrati. 181.29
Humile genus cauſæ. 2.17, & 59.14
Hyppallage. 256.48
Hyperbolus Athenienſis improbus. 231.39
Hyperides. 113.18, & 147.15, & 219.4
Hyperides acumen habuit. 182.15
Hyperides ſatis facetus. 256.33
Hypotheſis. 284.42

I

IActare haſtas. 173.8
Iactare ſe inſolentius. 160.30
Ialyſus, qui eſt Rhodi. 246.50
Iambus. 272.45
Iambus & dactylus in verſum cadunt maximè. 270.4
Iambum, & trochæum frequentem ab oratione ſegregat Ariſtoteles. 200.13
Iambus & trochæus natura in orationem incurrunt. 200.14
Iambus frequentiſſ. in iis, quæ demiſſo & humili genere dicuntur. 270.21
Iambus nimia eſt è vulgari ſermone. 269.47
Iambi. — magnã partẽ ex iambis noſtra conſtat oratio. 269.24
Idea, ſeu ſpecies vnde aliquid exprimitur, neque oculis, neq; vllo ſenſu percipi poteſt. 247.15
Ideæ ſemper ſunt, ac ratione, & intelligentia continentur. 247.25
Ideæ. — cetera omnia præter ideas, naſcuntur,

naſcuntur, occidunt, fluunt, labuntur. 147.26
Ἰδέαι, ſpecies dicūtur à Latinis 06 peſsimè quidem, ſed inutiliter ad mutādos caſus in dicendo. al. docendo. 279.5
Ideas gigni negat Plato. 247.25
Idem pro iiſdem in recto. 265.1
Ieiuna concertatio verborum. 144.5
Ieiunæ aures alicuius rei. 258.16
Ieiunè & exiliter diſputare. 312.26
Ieiunitas & ſiccitas & inopia orationis. 239.33
Ignoti, ignaui, ignari. 265.11
Illigare ita ſententiā verbis, vt eam numero quodam complectaris. 199.22
Illigati anguſtis & cōciſis diſputationibus. 145.11
Illuminatus, a, um. 230.14
Illuminandæ ſententiis. 221.48
Illuminatum genere verborū. 267.30
Illuſio. 202.40
Illuſtrare oratione ea, quæ ſunt quarumlibet artium propria, oratoris eſt. 313.39
Illuſtris oratio quomodo fiat. 289.31
Imago quid. 49.50, & 66.39
Imago, laudis, aut vituperationis cauſa ſumitur. 50.1
Imagines ad memoriā artificio ſam paratæ, debent eſſe rerū, quas meminiſſe volumus, ſimiles. 28.31
Imagines ad memoriam comparatæ. 27.42
Imagines ad memoriam mouendam, quales debeant eſſe. 177.28
Imagines aliæ ſunt acres, & firmæ, aliæ imbecilles & infirmæ. 29.10
Imagines duplices, aliæ rerum, aliæ verborum. 28.33
Imagines eſſe ſuo cuiuſque arbitrio cōparandas. 29.36
Imagines quales eſſe debeāt, vt memoriam adiuuare poſsint. 29.26
Imaginum conformatio. 29.3
Imagines maiorum ducebantur in funeribus. 162.25
Imbutus aliquo vſu. 134.47
Imitanda non ſunt vitia. 146.45
Imitari. —tantùm quiſque laudat, quātū ſe poſſe ſperat imitari. 248.50
Imitari aliquid penicillo. 255.1
Imitatio quid. 1.32
Imitatio vitæ, & naturarum. 267.26
Imitatio plurimum poteſt. 146.38
Imitatione ea aliquo expreſſū. 184.25
Imitatione ſimulatum. 157.33
Imitator debet primùm quē imitetur, deligere, deinde in eo, quæ excellent, perſequi. 146.50
Imitatores. natura fingit homines, & creat imitatores facetos. 162.36
Imitatores ſtulti. 146.43, & 267.7
Immigrare in ſuum locum. 238.15
Immanitas in voluptatibus aſpernādis temperantiam imitatur. 258.9
Immolauit taurum. 167.40
Immutare verba. 198.20
Immutatio in oratione. 198.18
Immutatio verbi. 166.14
Immutatione litteræ quæſitæ venuſtates. 256.6
Impedimenta naturæ ſuperare diligentia. 135.41
Impedimenta relinquere. 7.5
Impedimenta amittere. 7.6
Impedire curſum orationis alterius, interpellando. 140.45
Impellendus iudex in principio leniter. 173.36
Impellere in ſermonem. 178.8
Impellere ſenſus voluptate. 150.16
Impendium. 208.9
Imperator quid. 129.9
Imperioſi populi. 260.2
Imperiti homines facilius, quod ſtultè dixeris, reprehendere, quàm quod ſapienter tacueris, laudare poſſunt. 171.26
Imperium omnium gentium conſtitutum. 108.32
Impertias mihi aliquid tuæ ſuauitatis. 138.19
Impetus populi ſæpe multi non iniuſti. 150.22
Impiis apud inferos pœnæ ſunt paratæ. 66.16
Implicatus multarum ætatum oratoribus. 235.36
Imponere onus. 109.24
Importunum tempus. 138.39
Imponere iniuſtum onus. 250.19
Impreſſa veſtigia Platonis in Academiæ ſpatiis. 147.37
Improbitas inſignis non ridetur. 163.49
Impudentiæ nomen effugitur, non pudendo, ſed non faciendo id, quod non decet. 119.28
Impudentiæ ludus. 190.1
Impulſio quid. 81.16
Inambulare in aliquo loco. 207.23, & 137.43
Incendium concitare. 138.40
Incenſus alicuius amore. 117.14
Incenſus ſtudio. 244.10
Incenſus ſtudio aliquorum hominum. 117.14
Incenſi ſtudio diſcendi. 136.29
Incidere fortuitò in ſermonem aliquorum. 118.32
Incidere in anguſtias. 215.43
Inciſa, & membra. 272.11
Inciſè, membratimve dici quomodo oporteat. 272.15
Inciſim & membratim tractata oratio in veris cauſis plurimùm valet. 274.4
Inclinare, & propendēre. 157.29
Inclinare ſtantem. 157.23
Inclinatio vocis. 225.58
Inclinato in pomeridianum tempus die. 186.6
Inclytus, prima littera breui. 265.18
Incolumitas quid. 105.16
Incōmoda multa conſecutura, ſi à ſcripto recedatur. 99.8
Increbruit numer' in oratione. 233.49
Increbruit ſermo. 304.40
Incorrupta ſanitate eſſe, proprium Atticorum. 304.29
Inculcamus ſæpe verſus. 269.25
Inculcare leuiora. 252.13
Inculcare ſe auribus aliorum. 138.34
Incumbere inclinato. 173.36
Incumbere in gladium. 103.10
Incumbere in ſtudium. 110.43
Incunabula puerilis doctrinæ. 109.34
Incurrere in aliquam rem vſu, aut caſu. 156.27
Incurrere in eadem veſtigia. 155.34
Incurrit trāſuerſa fortuna in aliquem. 245.43
Incurro in memoriam. 234.22
Incurro in memoriam cōmunium miſeriarum. 235.10
Incuruiſceret 196.39
Incutitur timor. 160.23
Indagare vias inuſitatas, tritas relinquere. 247.33
Indecorum. 255.46
Indicere bellum. 154.8
Indices librorum. 143.9
In diem viuere. 155.22
Indignatio quid. 76.44
Indignatio iuncta conqueſtioni inducenda à defenſore in cōſtit. coniecturali. 84.4
Indignatio quibus ea locis ſumi, aut tractari poſsit. 76.46
Indiſerta prudentia, quàm ſtultitia loquax, optabilior. 193.25
In doctrina, & arte plus præſidij eſt, quàm in natura. 29.7
Indoles maior ad virtutem. 251.15
Inducere in errorem. 240.45
Inducere muta quædam, loquentia. 262.17
Inductio quid. 67.8
Inductio, ἐπαγωγή. 288.19
Inductionis extremum aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. 67.42
Inductio tripertita eſt. 67.47
Inductionis præcepta. 67.31
in Inductione quæ ſint obſeruanda. 67.31
Induſtriam alicuius in plura ſtudia diſtrahere. 154.27
Indutus ſoccis. 163.32
Ineptus quis, & vnde nomen ſit ductū. 138.22
Ineptus quomodo Græcè dicatur, reperiri non poteſt. 138.28
Ineptiarum maxima. 138.29
Infantes. Itaque qui audiunt ſummiſſum oratorem, quamuis infantes ſint, illo modo confidunt ſe poſſe dicere. 255.9
Infantia eius, qui rem norit, ſed eam explicare dicendo non queat, laudanda eſt. 195.13
Infelix breui prima littera. 265.19
Infercire verba. 275.4
Infeſtam prouinciā tenebant excurſionibus, & latrociniis. 96.18
Inferiores ætate. 227.27, & 246.11
Inferre ſermonem. 110.16
Infitialis cauſa, ſeu coniecturalis. 286.12
quæ Infitiatione defendantur. 148.21
Infirmatio quæ. 16.18
Infirmatione alterius partis quomodo reprehendatur complexio. 73.26
Infixa rebus ipſis quæ. 287.50
Inflammare animos audientium. 238.44

Inflammare iudicem vtilius, quàm docere. 216.3
Inflammare eorum, qui audiunt, menteis dicendo. 130.19
Inflammauit me ſtudio. 214.14
Inflexio laterum fortis, ac virilis. 205.4
Influere in ſenſus hominum. 189.35
Informandus nobis orator Atticus. 255.7
Informabo oratorem. 247.10
Informari. non ſolùm arbitrabar à me informari oportere qualis eſſe poſſet is, qui habitaret in ſubſellijs, ſed,&c. 136.8
Informatio totius ſententiæ vnius verbi imagine. 177.31
Infracta,& amputata loqui. 266.45
Infundere in aureis orationem. 177.8
Infundi in alienum genus. 213.1
Infuſcati barbaria domeſtica. 236.6
In laudando & vituperando quid maximè videndum. 106.34
In loco opportunitas conſideranda eſt ab accuſ.in conſtit.coniect. 84.30
In manibus. Ecce in manib' vir & præſtantiſsimo ingenio, & flagráti ſtudio C.Gracchus,&c. 220.4
In mente & cogitatione defixũ. 156.2
Ingenij bonitas imitatur ſæpe doctrinam. 27.28
Ingenioſi homines melius dicũt, quàm ſcribunt. 216.24
Ingenium, hominis decus. 212.28
Ingenio peracri. 206.12
Ingenia diſciplinis exculta, feraciſsima. 252.3
Ingreſsio moderata. 270.50
Ingreſsio prima. 247.28
Ingreſſus in vitã paullo ſerius, tanquam in viam. 245.37
Inhumanus breui prima littera. 265.18
Iniquum, non inæquum. 265.15
Initia inuentionis ab arte debent proficiſci: cetera comparabis exercitatio. 9.15
Iniuriæ quæ ſint. 40.45
Iniuriarum agere. 6.29
Iniuſſu populi. 68.12
Inopportunus. 181.11
In procinctu teſtamentum facere. 131.25
In regno alicuius eſſe. 111.28
In rem præſentem venire. 134.23
Inſanire cœpi in Tuſculano idest, ſumtuoſè ædificare. 50.36
Inſanus prima littera longa. 265.18
Inſcientia dicendi. 132.23
Inſcientia illius, cui res non ſuppetat, verba non deſint, non eſt laudanda. 195.13
ex Inſcientia laborare. 79.29
Inſcribere in animo. 177.9
Inſequi acriter. 182.40
Inſerere in os omnia minima manſa. 154.46
Inſerere nouas opiniones. 257.18
Inſeri, aut donari ab arte omnia non poſſunt. 118.44
Inſeruire artibus. 108.28
Inſidebat in Antonij mente ſpecies eloquentiæ, quam cernebat animo. 248.14
Inſidebat in ipſius mente ſpecies quædam eximia pulcritudinis. 247.19
Inſidére penitus in memoria. 150.9
Inſignia,& lumina quædam. 190.11
Inſignia quæ appellantur in amplo ornatu ſcenæ, aut fori. 261.43
Inſinuare ſe ad cauſam. 3.17
Inſinuare ſe penitus in cauſam. 153.19
Inſinuatio quid. 59.22
Inſinuatio qualis eſſe debeat. 3.29
Inſinuatione quando vtendum. 60.9
Inſipientem, non, inſapientem. 265.15
Inſolens in pecunia. 175.42
Inſolentia, ac turba verborum. 184.40
Inſolentia diſputationis, & aliquarum rerum inſcientia. 117.29
In ſpecie poſita. 180.35
Inſtans tempus — in Inſtanti tempore quæ quæratur. 9.33
Inſtituere ſermonem. 131.3
Inſtitutum debet accõmodari ad cuiuſq; naturam. 183.9
Inſtitutus de aliquo ſermo. 170.45
Inſtitutus Græcis doctrinis. 225.31
Inſtructus a doctrina mediocriter, à natura anguſtius. 232.49
Inſtructus magnarum artium diſciplina. 246.43
Inſtructi ad permouendos & conuertendos animos. 248.26
Inſtruere aliquid proprijs præceptis. 141.48
Inſtruere ſe domeſticis copiis. 140.44
Inſtrumentum cauſarum, & generum vniuerſorum. 153.1
Inſtrumentum forenſe. 189.35
In ſua patria eſſe peregrinum, atque aduenam. 234.17
In ſuam tutelam venire. 125.28
Inſueti rerum maiorum. 32.1
Integra contaminatis potiora. 283.23
Integra nobis eſſe non poſſunt. 180.32
Integra valetudo. 255.13
Integritas Latini ſermonis incorrupta. 210.48
Integritatem hominum ad ſalutem vocare. 140.22
Intellectio quid. 43.44
Intelligens imperio quare præſtet in oratore probando. 228.22
Intelligens iudicium. 304.44
Intelligéret vt audiamur & attentè, vnde ordiendum ſit. 290.36
Intelligentia quid. 104.2
Intelligentia communi contentus. 134.15
Intendere litem. 111.37
Inter, vt inter bonos, bene agier. 283.4
Interdictum aqua, & igni aliquibus. 19.11
Interdicto eum aliquo contendere. 111.30
Intereſſe ſermoni. 113.17
Inter exemplum & teſtimonium quid interſit. 31.38
Inter inſinuationem & principiũ quid interſit. 3.27
Inter ingeniũ, & diligẽtiam perpaullulum loci relictum eſt arti. 153.22
Intermittere. non intermittis ſtudia doctrinæ in maximis occupationibus. 250.13
Internoſcere. 176.49
Interrogatio quæ. 36.48
Interpellatores moleſti alieni ſermonis. 11.44
Interpellatorem coërcere. 262.20
Interpretatio quæ. 42.2
Interpretatio nominis. 166.17
Interpretatione diſertorum ſcripta ſimplicium hominum peruertere. 227.48
Interpuncta ſermonibus narratio. 174.6
Interualla vocem confirmant. 25.45
Interuenire moleſtum aliquibus. 138.4
Intrare in ſenſum, & in mentem iudicis. 248.45
Intorquere mentum in dicendo. 167.29
Inuehi, maledicere. 171.25
Inuehi acerbius & contumelioſius in homines caros. 171.41
Inuehi in cauſam aliquorum. 109.42
Inueniendi artem, quæ topice dicitur, Stoici reliquerunt. 276.48
Inuenire & iudicare quid dicas, propria magis prudentię, quàm eloquentiæ. 252.33
Inuenire proprie in reb. eloqui in verbis. 287.33
Inuenire quid dicas, prudentiæ eſt mediocris. 149.46
Inuentio quid. 2.24.& 55.47
Inuẽtio in eo poſita eſt, vt orator quærat quomodo fidem faciat,& motum afferat animis. 287.40
Inuentio in ſex parteis orationis conſumitur. 2.2
Inuentio omnium artis rhet. partium princeps. 59.7
Inuentionis præcepta quædam breuia. 252.6
Inuentum expolire,& expeditè pronũtiare difficillimum. 14.14
Inuerſa verba. 166.49
Inuideri ſolet gloriæ. 160.18
Inuidetor cõmodis hominum. 160.16
Inuidetur præſtanti, florentíque fortunæ. 160.38
Inuidi plerique. 160.37
Inuidia referta ſunt omnia. 262.30
Inuidia in quos cadat. 160.28
Inuidia maximè commune vitium. 160.37
Inuidia —. In inuidiam quomodo adducatur aduerſarij. 59.43
Inuiriũs. 178.11
Inuolare. in poſſeſsionem vacuam & quaſi caducam inuolauerunt. 193.2
Iocatio quid. 26.14
Iocus. in iocando habenda eſt ratio hominum, rei, temporis, nequid iocus de grauitate deperdas. 162.45
Iocus arte tradi non poteſt. 161.22
Iocus in deformibus ponitur. 165.11
Ioco quomodo, quãdo, & in quos vtẽdum ſit. 162.48
Iocus ſcurrilis, aut mimicus oratori vitandus. 164.10
Iocus, ſuauis, & vehementer vtilis. 161.21

Iouis

Iouis Olympij ſimulacrum. 247.2
Iphigenia. 29.2
Iracundia quid. 130.27
Ironia, quæ fuit in Socrate, faceta, & elegans. 240.35
Ironia tam reprehendenda eſt in hiſtoria, quàm in teſtimonio. 140.43
Irrauſerit. 135.32
Irrepere in ſenſus. 257.18
Irruere in alienas poſſeſsiones. 111.31
Irruere in alienum locum. 238.15
Irrumpere in alienum patrimonium. 191.28.
Irrupiſſe in alienum locum. 198.1
Iſocrates. 185.46
Iſocrates quo tẽpore floruerit. 209.35
Iſocrates adoleſcens in Theſſalia Gorgiam ſenem audiuit. 267.41
Iſocrates cur à Cicerone laudetur. 251.5
Iſocrates cur, & in quo maximè laudetur. 267.29
Iſocrates doctor ſingularis, in Ephoro calcaribus, in Theopompo frenis vtebatur. 183.10
Iſocrates Theopompo frenos, Ephoro calcaria adhibebat. 229.11
Iſocrates, eloquentiæ pater. 137.31
Iſocrates, & eius diſcipuli Ephorus, & Naucrates. 267.10
Iſocrates forenſi luce caruit. 209.36
Iſocrates Herodori & Thucydidis ætati ſucceſsit. 251.3
Iſocrates magnus, & nobilis rhetor. 79.47
Iſocrates magnus orator, & perfectus magiſter. 209.36
Iſocrates omnium magiſter. 147.11
Iſocrates Platonis æqualis, laudatus à Socrate. 305.22
Iſocrates primus inſtituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explere ſententias. 251.7
Iſocrates primus intellexit, in ſoluta oratione numerum quendam oportere ſeruari. 209.39
Iſocrates princeps inſtituiſſe fertur, vt oratio ſoluta numeris aſtringeretur. 199.11
Iſocrates quibus ſucceſſerit. 251.3
Iſocrates ſcribere aliis orationes ſolitus. 211.16
Iſocrates ſuauitatem habuit. 181.14
Iſocrates Timotheum inſtituit. 165.3
Iſocrates verbis ſolutis numeros primus adiunxit. — ſalſum. 207.29
Iſocratis domus habita eſt officina eloquentiæ. 251.9
Iſocratis domus, quaſi ludus Græciæ quidam patuit. 209.35
Iſocratis liber ad Philippum Maced. 267.44
Iſocratis Panathenaicus. 250.42
Iſocratis Panegyricus. 250.31
Iubatus draco. 50.5
Iubere leges, aut vetare. 113.32
Iucunditas verborum & numerorum orationem condit. 268.4
Iudex duabus de cauſis dubitare debet. 98.49
Iudex quæſtionis. 236.44
Iudicare. — non ſolùm inueniet orator quid dicat, ſed etiam expendet. 272.2
Iudicare quæ vera, quæ falſa ſint. 248.5
Iudicatio. 7.21
Iudicatio ex intentione, & infitiatione conſtituitur. 7.29
Iudicatio quid. 58.35
Iudicationes qua via in omnibus cõſtitutionibus, præterquàm in coniecturali, reperiantur. 7.26
Iudicatum quid. 12.27, & 66.32, & 89.20, &.104.19
Iudicatum approbatum quid. 66.35
Iudicatum commune quid. 66.33
Iudicatum quibus ex locis cõfirmetur, & infirmetur. 73.4
Iudicatum religioſum quid. 66.33
Iudicatum ſolitarium. 73.13
Iudiciale. — quicquid de homine probã do, aut improbando dicitur, iudiciale eſt, etiam ſi agatur in ſenatu. 96.10
Iudiciale genus, quid. 1.22, & 55.23
Iudicialis generis finis æquitas. 298.13
in Iudiciali genere finis æquitas. 103.21
Iudicium difficile eſt excellentis maximè voluptatis. 182.1
Iudicium factum eſt aliquot annis pòſt. 106.5
Iudiciũ. — In iudicio aut ſæuitia iudicis, aut clementia propoſita eſt oratori. 288.32
Iudicium vulgi vtrùm congruere debeat cum intelligentium iudicio in oratore probando. 226.32
Iudicij finis, ius eſt. 186.6
Iudicium purum poſtulare. 88.1
Iudicium recuperatorium. 88.3
Iudicio minus firmo prædìti. 248.50
Iudicia, in quibus ex fide bona eſt additum. 283.3
Iudicia priuata maximarum rerum in iuriſconſultorum ſunt prudentia. 281.50
Iudiciorum, æquum finis. 80.32
in Iudiciis quid æquum ſit, quæritur. 80.32
Iugurthina coniuratio. 220.17
Iunonis templum Crotone. 78.43
Iurare in certa verba. 99.42
Ius æquabile. 21.46
Ius applicationis. 125.11
Ius ciuile quid. 277.10
Ius ciuile docere ſemper pulcrum fuit. 262.42
Ius ciuile quomodo redigi poſsit ad artem. 126.37
Ius ciuile, quod in legibus, ſenatuſc. rebus iudicatis, iuriſperitorum auctoritate, &c. conſiſtit. 278.34
Ius ciuile ſummatim percipi ſine doctrina poteſt. 134.39
Ius conſuetudine quid. 12.25, & 104.15
Ius conſuetudinis. 89.15
Ius diuinum & humanum. 302.2
Ius ex æquo & bono. 12.35
Ius ex pacto. 12.38
Ius incontrouerſum. 133.15
Ius in parentes, deos, patriam, natura comparatum eſt religioſè eſſe colendum. 21.43
Ius lege quid. 12.24, & 104.20
Ius natura quid. 12.22, & 104.6
Ius naturæ quid. 89.2
Ius ſcriptum aliud priuatum, aliud publicum. 301.8
Ius ſtirpis ac gentilitatis. 125.8
Iuris ciuilis cognitio facillima. 126.10
Iuris ciuilis cognitio ſuauis. 127.1
Iuris ciuilis ſcientia auxiliũ ab eloquentia ſæpe petit, ea verò repugnante vix ſuas regiones, finiſque defendere poteſt. 262.41
Iuris ciuilis ſcientia oratori prodeſt 134.24
Iuris ciuilis ſcientia Romæ ſecũdas tenuit rebus pacatis. 262.39
Iuris initium à natura ductum. 88.50
Iuris interpretatio ſenectuti celebrãdæ honeſtum perfugium eſt. 127.39
Iuris partitio. 302.1
Iuriſconſultus quid. 129.21
Iuriſconſultus vtrùm etiam orator ſit, & contrà. 132.26
Iuriſperiti apud Græcos oratorum miniſtri ſunt in cauſis. 134.43
Iura quædam ex vtilitatis ratione aut perſpicua nobis, aut obſcura in conſuetudinem venerunt. 88.50
Iura publica, & monumenta rerũ geſtarum oratori nota eſſe debent. 128.3
Iura vſucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, &c. 124.38
Iuridicialis cauſa quæ dicatur. 96.4
Iuridicialis cauſa. 286.14
Iuridicialis cauſæ tractatio. 301.49
Iuridicialis conſtitutio. 5.13, & 89.32
Iuridicialis conſtitutio quid. 6.25, & 57.27
Iuridicialis conſtitutio abſoluta quid. 6.27
Iuridicialis abſoluta quæ. 57.31
Iuridicialis abſolutæ partes quattuor. 57.33
Iuridicialis conſtitutio abſoluta. 12.18
Iuridicialis cõſtitutio abſoluta quibus, & quot partibus conſtet. 12.21
Iuridicialis abſoluta iuris & iniuriæ quæſtionem continet. 57.31
Iuridicialis conſtitutio aſſumtiua quid. 6.31
Iuridicialis conſtitutionis aſſumtiuæ partes quattuor. 6.32
Iuridicialis aſſumtiua quæ. 57.32
Iuridicialis conſtitutio in duas parteis diſtribuitur. 57.30
Iuridicialis conſtitutionis partes duæ. 6.25
Iuſtitia quid. 21.30, & 104.3
Iuſtitia quo nomine appellanda ab aduerſario. 22.14
Iuſtitia virtus in communione poſita. 295.41
Iuſtitiæ initium à natura profectum eſt. 104.4
Iuſtitiæ partibus quomodo vtamur in dicendo. 21.39

K

Karthago delenda, an relinquenda. 21.8
Karthago dolis malitioſã. 51.38
Κῶλον membrum. 273.45
Κῶλα membra. 224.16

Κόμματα & κῶλα inciſa, & membra. 272.11
Κόμματα, inciſa. 273.42
Κρινόμενον. 7.21, & 260.46
Κρινόμενον, qua de re agitur. 286.26

L.

LAbantem populum ad decus excitare. 128.16
Labor & cura me torquet. 182.47
Laceſsiti. probabiliora ſunt quæ laceſsiti dicimus, quàm quæ priores. 163.1
Lacinia. 191.41
Lacryma citò areſcit præſertim in alienis malis. 293.35
Lacryma nihil citius areſcit. 20.32, & 78.35
Ladas Sicyonius. 51.24
Lælius eloquens. 54.28
Lælius lenitatem habuit in dicendo. 181.16
Lælius cauſam dixit pro publicanis. 215.29
Læliæ Caij filiæ ſermo. 229.50
Læna amictus. 211.9
Læſus effectarit iracundia. 171.44
Lætæ ſegetes. 255.42
Læuitas coniunctionis. 202.53
Languentis populi incitatio. 140.21
Langueſcat induſtria. 247.8
Lapidatio. 158.42
Laquei interrogationum. 101.39
Laqueis diſputationum, atque interrogationum irretitus. 111.39
Largiri aliquid inertiæ. 114.20
Latera dolore conſumtus. 179.58
Latera valentiora. 256.14
Laterum inflexio virilis. 253.13
Laterum magna contentio. 243.13
Latina lingua patitur, veterem Græcorum prudentiam ad vſum, moſémque Rom. transferri. 190.3
Latinè dicendi prima maturitas in qua ætate extiterit. 224.8
Latinè loqui. Nemo vnquam eſt oratorem, quòd Latinè loqueretur, admiratus. 184.50
Latinè vt loquatur, quomodo quis aſſequi poſsit. 183.34
Latinè loquendi laus, ſicut innocentiæ, certæ cuiuſdam eſt ætatis. 236.3
Latinè loqui in magna laude ponendũ. 221.39
Latinè loquendi præcepta puerilis doctrina tradit. 184.26
Latinè loqui, ſeu dicere, primum eſt in oratore. 183.22
Latinè loquendi ſine moleſtia diligens elegantia. 222.12
Latinè ſcire non tam præclarum, quàm turpe neſcire. 221.41
Latini non multa ſcripta reliquarunt. 147.3
Latinitas. 35.29
Latrani oratores. 211.24
Laudabile quid. 22.18
Laudabile ex recto naſcitur. 22.11
Laudabilia — quæ res laude dignæ. 176.20
Laudabilia quæ cum virtute coniuncta ſunt. 295.4
Laudanda — quæ ſint in homine laudanda. 141.25
Laudanda in homine quæ. 175.58
Laudandi ac vituperandi rationes non ſolùm ad benè dicendum, ſed etiã ad honeſtè viuendum valent. 295.2
Laudare. — grauis in laudando. 213.14
Laudare bonos ornatiſsimè. 140.14
Laudare, & vituperare poſſe, ad exaggerandam & amplificandam orationem accommodatiſsimum eſt. 191.13
Laudatio. — in laudationibus omnia ferè referuntur ad voluptatem auditoris. 295.10
Laudationis finis honeſtas. 286.8, & 194.5
Laudationes falſæ, quibus hiſtoria facta eſt mendoſior. 212.48
Laudationes, genus tertium cauſarum. 141.19
Laudationes tertium genus. 175.26
Laudationes, quibus Romani vtuntur in foro vbi habeant locum. 175.32
Laudationes vtrùm ſint in oratoris officio. 176.14
Laudationes. in laudationibus vtendum eſt verborum inſignibus, quæ plurimùm habeant ſuauitatis. 295.11
Laudationes mortuorum. 212.45
Laus ab externis rebus. 23.40
Laus communis. 236.17
Laus præcipua. 256.27
Laus rerum externar. corporis, & animi. 25.5
Laus ſeneſcens. 237.18
Laus vera virtuti debetur. 175.38
Laudes & vituperationes vnde ducantur. 106.28
Lauare iudicum animos. 244.27
Lauare modos. 135.5
Legitima conſtitutio. 5.13
Legitima conſtitutio diuiditur in parteis ſex. 5.29
Legitimæ conſtitutionis partes. 10.47
Legitimæ diſceptationes. 186.38
Lenis appellatio litterarum. 236.12
Lenitas vocis. 156.39
Lenitas ſine neruis. 225.58
Lenè ferre. 157.41
Lentus in dicendo, & pæne frigidus. 216.6
Lepidi orationes. 241.9
Lepos non ſcurrilis, ſed oratorius. 222.11
Lepôre facetiarum, tanquam ſale, omnis oratio perſpergenda. 123.12
Leuare curã. 207.30
Leuare ignominia. 167.41
Leuare mærorem. 140.25
Leuatus errore. 177.50
Lex Apuleia. 148.55, & 159.18
Lex Athenis nequis populi ſcitum faceret, vt quiſquam corona donaretur in magiſtratu priuſquàm rationes retuliſſet. 305.37
Lex Athenis, vt, qui à populo corona donarentur, in contione donarentur. 305.39
Lex Cæpionis iudiciaria. 74.16
Lex 12 tab. Qui parentem necaſſe iudicatus erit, &c. 6.11
Lex 12. ſi furioſus exiſtit. 6.9
Lex 12 t. Pater familias vti ſuper familia, &c. 6.13
Lex 12 tab. Si paterfamilias inteſtatus moritur, &c. 6.14
Lex Mentia. al. Gabinia. 212.6
Lex Mucia. 213.6
Lex. nulla lex eſt niſi reip. cauſa lata. 70.56
Lex Pompeia ternas horas dat ad dicendum. 244.40
Lex, quæ vetat, corrigere videtur eam, quæ iubet. 101.46
Lex ſcripta: lex non ſcripta. 302.7
Lex Seruilia. 162.9. & 124.3
Legis Seruiliæ ſuaſio. 241.18
Lex tabellaria. 217.1
Lex Toria. 169.13
Lex Varia. 242.8
Legis ſcriptor nullum certius ſuæ volũtatis teſtimonium relinquere potuit, quàm ſcriptum. 70.46
Lege agere. 124.9
Leges iubere, aut vetare. 113.32
Leges nobis caræ ſunt, non propter litteras, ſed propter earũ rerum, de quibus in eis ſcriptum eſt, vtilitatem. 101.5
Leges omneis ad commodum reip. referri oportet. 70.19
Leges omneis ad reip. vtilitatem referri conuenit. 70.38
Leges quædam cum exceptionibus ſcriptæ. 99.28
Leges quomodo contendendæ ſint inter ſe in controuerſia ex contr. legib⁹. 101.37
Leguleius quidam cautus, & acutus, præco actionum, cantor formularum. 132.30
Libaſſe vt aliena. 130.15
Liberalitas in vſu pecuniæ. 295.38
Liber exiſtimãdus, qui nulli turpitudini ſeruit. 57.19
Liber non videtur, qui non aliquando nihil agit. 138.14
Liber fit cenſu, vindicta, teſtamento. 277.13
Liberûm, non liberorum. 264.29
Liberos amici etiam poſt eius mortem eſſe cuſtodiendos. 49.13
Libertatem impunitam omnium rerum tenere. 151.12
Libertini in vrbanas tribus tranſlati à patre Gracchorum. 111.15
Libri carent ſpiritu illo, propter quem maiora videri ſolẽt cùm agũtur, quàm cùm leguntur. 261.17
Licentia quid. 44.47
Licentia duplici ratione tractari poteſt. 45.34
Licentia, quæ nimiũ acrimoniæ habet, mitiganda, & leniendã eſt. 45.16
Licentiæ genus aſtutiore ratione conſtans. 45.22
Limare aliquid de aliquo. 183.41
Limare arte naturam. 235.17
Limatius dicendi genus conſectari. 216.18
Linguæ ſolutio. 118.45
Lingua hæſitantes. 118.49
Litem perdere. 124.11
Litem ſuam facere. 271.44

Litteræ quomodo pronũtiandæ. 183.37
Litteræ reconditæ & exquiſitæ. 235.22
Litteræ, tenues & obſcuræ notę volontatis. 101.5
Literas neſciebat T. Flaminius. 236.11
Literis fons perfectæ eloquentiæ continetur. 244.22
Littus quid. 279.20
Littora omnia, publica. 279.19
Liuianæ fabulæ. 214.3
Liuius primus fabulam docuit. 214.4
Locaples eſt, aſsiduus, appellatus ab aſſe dando. 177.16
Locupletare ipſam eloquẽtiam grauiorum artium inſtrumento. 145.48
Locus ex quarto lib. accuſationis. 266.23
Locus ex Miloniana. 166.9
Locus ad augẽdum: non eſſe expectandum dum reus fateatur. 300.25
Locus, argumenti ſedes. 277.4
Locus, celebris, an deſertus: ſacer an profanus: publicus, an priu. 9.21
Locus — in loco opportunitas cõſideranda eſt ab accuſatore in conſtitutione coniectur. 84.30
Locus opacus, & frigidus. 181.10
Locus à contrario. 280.40
Locus à ſententia, & voluntate. 11.12
Locus ab adiunctis magis ad cõiecturaleis cauſas valet. 281.6
Locus ab antecedentibus, conſequentibus, repugnantibus. 281.19
Locus comparationis. 283.16
Locus quomodo cõſideretur in ĩs, quæ in geſtione negotij ſpectantur. 64.37
Locus communis aut certę rei continet amplificationem, aut dubiæ. 85.40
Locus communis ab eo, qui tranſlatione vtetur. 88.14
Locus communis contra eum, qui contra præmium poſtulantem dicet. 96.44
Locus communis contra eum, qui ſcriptum oppugnet cùm fateatur ſe contra leges feciſſe. 11.10
Locus communis contra eum, qui ſcriptum recitet, & voluntatem ſcriptoris non interpretetur. 11.23
Locus communis cõtra eum, qui tranſlationem inducet. 88.13
Locus cõmunis accuſatoris cõtra eum, qui plus cẽſeat vim, quàm iudicia valere oportere. 13.14
Locus cõmunis accuſatoris cõtra eum, qui cùm ſe peccaſſe fateatur, oratione iudices demoretur. 13.38
Locus communis certus accuſatoris in conſtitut. coniecturali. 86.14
Locus primus accuſatoris in conſtitut. definitiua. 86.38
Locus communis accuſatoris in cõſtit. definitiua. 87.7
Locus communis accuſatoris in cauſa definitiua, — non eſſe cõcedendum, vt is, qui de re cõfiteatur, verbi ſe interpretatione defendat. 301.41
Locus communis accuſatoris in remotione criminis. 93.4
Locus communis certus defenſoris in conſtitutione coniect. 86.15
Locus communis defenſoris, voluntatem omnibus in rebus ſpectari conuenire. 13.39
Locus communis primus defenſoris in conſtit. definitiua. 87.10
Locus communis defenſoris in remotione criminis. 93.5
Locus communis rumoribus credi nõ oportere. 9.1
Locus proprius accuſatoris in cauſa cõiecturali. 10.2
Locus proprius defenſoris in cauſa cõiectur. 10.3
Loco earum rerũ, quæ abſcõdita ſunt, demonſtrato, facilis inuentio eſt. 277.1
Loci ab eo, qui ſcriptũ defendat. 98.34
Loci æquitatis. 298.17
Loci æquitatis ad quæſtionem de æquo & iniquo colliguntur. 285.48
Loci alij ad alias quæſtiones aptiores. 285.33
Loci ab Ariſtotele appellati ſunt ſedes, è quibus argumenta promuntur. 277.3
Loci argumentorum & rationum oratori cognoſcendi. 251.36
Loci duplices. 160.15
Loci qui vocentur. 287.43
Loci communes. 85.40, & 251.49
Loci communes cur appellati. 191.15
Loci communes vnde dicti. 160.43
Loci communes approbationis. 10.1
Loci communes à quæſtionib. & contra quæſt. 10.11
Loci cõmunes à ratiocinatione. 103.46
Loci communes à rumoribus, & cõtra rumores. 10.33
Loci à ſcripto cõtra voluntatem. 10.48
Loci communes à teſtibus, & contra teſteis. 10.7
Loci communes ab argumẽtis, & contra argumenta. 10.24
Loci communes accuſatoris, & defenſoris. 10.5
Loci cõmunes accuſatoris in eum, qui cùm de facto aliquo confiteatur, quærat tamen defenſionem. 91.1
Loci communes defenſoris in conſtitutione iurid. aſſumt. comparatiua. 91.3
Loci communes accuſatoris & defenſoris in conceſsione. 94.40
Loci communes contra ratiocinationem. 102.49
Loci communes de amore, de tormentis, de rumore, &c. 219.5
Loci communes ex decem præceptis commodiſsimè ſumuntur. 19.44
Loci communes in conſtitutione iuridiciali abſoluta qui inducendi. 89.50
Loci communes in controuerſia ex ratiocinatione. 103.26
Loci communes in eum, qui præmium pecuniarium petat. 97.4
Loci communes, per quos fortunæ vis in omneis, & hominum infirmitas oſtenditur 77.47
Loci communes pro ſcripto, & contra ſcriptum. 101.23
Loci cõmunes qui in cõiectural. cõſtitutionem incidere ſolent. 86.7
Loci conſequentes, antecedentes, repugnantes adiunctis etiam iis, qui ſumuntur ex cauſis & effectis, conueniunt in quæſtionem de eodem & alio. 285.38
Loci ex quibus tractatur indignatio, vnde ſumantur. 76.50
Loci maritimi, à mari remoti: plani, mõtoſi: leues, aſperi: ſalubres, peſtilentes: opaci, aprici, &c. 291.25
Loci ad memoriam comparati. 27.38
Loci memoriæ artificioſæ ordine ſunt digerendi. 28.1
Loci memoriæ artificioſæ tãquam ceră remanere debent. 28.9
Loci memoriæ artificioſæ quibus in regionibus ſint comparandi. 28.13
Loci memoriæ artificioſæ quales eſſe debeant. 28.15
Loci memoriæ quales debeant eſſe. 177.27
Loci pro cera. 177.4
Loci ceræ, aut chartæ ſimillimi: imagines litteris, in memoria artificioſa. 27.47
Loci miſericordiæ. 78.1
Loci communes, quibus miſericordiam captare oporteat eum, qui deprecetur. 95.39
Loci — non omnes loci in omnem cauſam conueniunt. 81.11
Loci omnes ſunt omnium diſputationum ad argumenta ſuppeditanda. 280.14
Loci pro tabulis & contra tabulas: pro teſtibus, & contra teſteis, &c. meditati oratori eſſe debent. 149.34
Loci proprij approbationis. 9.50
Loci quæſtionibus alij aliis aptiores. 284.40
Loci ridiculorum. 165.9
Loci, qui ad fidem faciendam adhibentur. 191.9
Loci, qui aſſumuntur extrinſecus. 283.43
Loci, vt litteræ ad verbum ſcribẽdum, ſic ad cauſam explicandam ſtatim occurrare debent. 151.5
Locorum & ſimulacrorũ ratio ad memoriam vtilis. 123.1
Locorum interualla quanta eſſe debeant. 28.22
Locorum communium duo genera. 89.24
Locorum diuiſio. 277.45
Locorum explicatio. 154.50
Locos noſſe debet qui argumẽtum aliquod peruestigare velit. 277.2
Locos, quibus in iudiciis, deliberationibus, laudationibus vtamur, eſſe certos. 111.27
Locos tradidit Ariſtoteles, quaſi argumentorum notas. 251.45
Locis communibus quando vtendum. 191.19
Locis communibus rarò inducendis diſtinguitur atque illuſtratur oratio. 85.46
Loci — quibus ex locis aliqua res confirmari poteſt, iiſdem ex locis poteſt infirmari. 72.12

Locutio omnis,oratio eſt. 253.36
Λογάδες ἰδέλει, 250. 46
Longiſsimè diſiunctũ ab imperitorum intelligentia. 108.25
Longitudo obtundit aureis. 273.32
Longo intervallo. 208.20
Loqui è lintre. 230.33
Loquendi elegantia quibus rebus augeatur. 183.27
Loquenteis res inducere per enumerationem. 76.37
Loqui nõ eſt idem,quod dicere. 259.6
Loqui putè & emendatè, quod eſt Latinè. 304. 4
Loqui vaſtè,aſperè,tuſticè,hiulcè,preſſè,æquabiliter,leniter. 184.14
Lubricum.verſari in lubrico. 257.25
Lucebat quædã ingenij forma. 245.17
Lucilius poeta. 52.32
L.Accius,ſeu Attius poëta. 52.33
L. Accius poëta D. Bruti familiaris. 218.7
L. Ælius Stoicus eſſe voluit, idémque orationes ſcribebat, quas alij dicerẽt. 229.21
L.Ælius, vir egregius, idémque Græcis litteris & Latinis eruditiſsim'. 229.16
L.Afranius poeta. 224. 44
L. Apuleius Saturninus eloquentiſsimus. 231.32
L.Beſtia P. Popiliũ vi Gracchi expulſum ſua rogatione reſtituit. 220. 22
L.Brutus. 52.40,& 162.25
L.Brutus mente,non lingua reges exegit. 111.8
L.Cælius Antipater, ſcriptor ſuis temporibus luculentus.al. Cœlius. 117.32
L.Cælius Antipater hiſtoricus. 274.40
L.Cæſuleu' de plebe,accuſator. 220.41
L.Caſsius. 44. 43
L.Caſsius nõ liberalitate,ſed ipſa triſtitia & ſeueritate popularis. 216.50
L.Cicero patruus M.Tullij Cic. 136. 33
L.Cotta. 158. 44
L Cotta.de quo multa. 228.46
L.Cotta prætorius. 221.25
L.Cotta,veteranor habitus. 215. 4
L.Craſſo,Q.Scæuula coss. 232. 14
L. Craſſus accuſauit C. Carbonem. 223.42
L.Craſſus defendit Liciniam virginem. 223. 44
L. Craſſus elegantium parciſsimus. 222.34
L. Craſſus eloquentium iuriſperitiſs. 222. 21
L.Craſſus. hic de L. Craſſo multa. 223.36
L.Craſſus in M'. Curij cauſa Q.Scæuolam vicit. 222. 18
L. Craſſus orator, de quo hic multa. 222. 10
L.Craſſus quibus coſſ.natus. 224.7
L.Craſſus ſic Græcè loquebatur,ut nullam vt noſſe aliam linguam videretur. 136. 39
L.Craſſus volebat exiſtimari non didiciſſe Græcorum diſciplinas, atq; adeò deſpicere. 136.48
L. Craſsi. & Q. Scæuolæ comparatio. 229.34
L.Domitius nulla quidem arte,ſed Latiuè tamen dicebat. 237.15
L.& C.Aurelij Oreſtæ. 216.36
L. Fufidius in aliquo numero patronorum fuit. 218.40
L.Fufius. 125,19,& 226.29
L.Fufius M'.Aquilliũ accuſauit. 231.20
L.Fufius orator. 226.29
L.Furius laudatur. 154.2
L.Furius Philus. 218.13
L.Gellius. 225. 33
L.Heluius Lamia. 166.50
L. Iunius Brutus ingenio præſtans, de matre inuianda ex Apollinis oraculo coniecit. 211.39
L.Iunij Bruti facta laudabilia. 211.40
L.Lentulus. 214.40
L.Lentulus ſatis fortis orator, ſi modò orator. 237.21
L.Lucillius Balbus. 223.14
L.Licinius Craſſus. 96.16
L.Lucullus acutus. 231.23
L.Octauius Reatinus. 234.2
L.Opimius. 95.18
L.Opimius Gracchi interfector. 220.26
L.Opimij cauſa. 148. 26
L.Papyrius Fregellanus. 225.7
L.Paullus Africani pater. 214. 44
L.Paullo, C. Marcello coſs. mortuus Hortenſ. 232.17
L. Philippus proximus Craſſo, & Antonio. 225. 24
L.Philippus qualis orator. 225.29
L. Quinctius turbulentis concionibus aptus. 231. 30
L.Sabellius. 220. 41
L.Saturninus. 5.39
L.Scribonius Libo. 167.7
L. Scribonius quæſtionem tulit in Ser. Galbam. 132. 20
L.Siſenna doctus vir,& ſtudijs optimis deditus hiſtoriam ſcripſit. 232.6
L. Torquatus. de L. Torquato multa. 236.50
L. Torquatus elegans in dicendo. 133.40
L.Torquatus πολιτικός. 236.49
L.Valerius Potitus. 211.48
L.& Sp.Mummij fratres. 216.33
L.Piſonis annales. 218.3
Luculentus patronus. 220.29
Ludus impudentiæ. 190.1
Ludus. è ludo Iſocratis, tanquam ex equo Troiano meri principes exierũt. 147.11
Ludi Iuuentatis. 214.10
Ludi ſcenici. 179.10
Ludorum Rom.dies. 109.43
Ludos facere. 113.17
Lumina dicendi. 149.43
Lumina orationis. de ornamentis verborum. 261.44
Lumina, quæ ſumuntur ex collocatione verborum magnum afferũt ornatum orationi. 261.42
Lumina ſententiarum, quibus oratio illuſtratur. 202,tota pag.
Lumina verborum & ſententiarum. σχήματα. 238.18
Luminoſę,& quaſi actuoſæ partes duę. 260.39
Locutio emendata,fundamentum oratoris. 236.1
Lumina ſingulorum verborum & collocatorum. 261.38
Luna acceſſu,& receſſu ſuo ſolis lumen accipit. 199.40
Luſtrum condere. 167.39
Luſtrum conditum. 125. 49
Luxuries auaritiæ mater. 155.33
Luxuries orationis. 147.27
Luxuries orationis ſtilo depaſcenda. 147.28
Luxuriam eſſe in herbis. 196.44
Luxurioſa frumenta. 255.43
Lycurgus,aut Solon. 113.20
Lycurgus,& Draco. 127. 25
Lycurgus,Æſchines. 147.15
Lycurgus,Pittacus. 185. 22
Lycurgus orator. 210. 4
Lycurgus Lacedæm. 210. 25
Lycurgus accuſationem Athenis factitauit. 220.38
Λυρικοί,quos ſi cantu ſpoliaueris, nuda pæne remanebit oratio. 268.40
Lyſias. 14.78
Lyſias cauſidicus quidam. 249.34
Lyſias elatè non poteſt fortaſſe dicere. 304.37
Lyſias ſatis facetus. 256.33
Lyſias in cauſis forenſibus non verſatus. 209.47
Lyſias orationem ſcriptam Socrati attulit,quam ediſceret,&c. 131. 48
Lyſias ſubtilitatem habuit. 181.15
Lyſias ſubtilis ſcriptor. 209. 48
Lyſias, cur Atticè dicere exiſtimetur. 249. 30
Lyſias paruarum rerum cauſulas ſcripſit. 304. 33
Lyſias primò profeſſus eſt artem dicendi. 211.13
Lyſias ſtrigoſior. 213.10
Lyſias tenuis. 304.31
Lyſias venuſtiſſ. & politiſſ. ſcriptor. 249.30
Lyſias videtur eſſe ieiunior, quoniam ſe ipſe conſultò ad minutarum genera cauſarum limauerit. 304.33
Lyſippus. 33.3,& 241.18
Lyſippus fictor. 182. 5
Lyſis Pythagoreus Epaminõdam Thebanum inſtituit. 165.5

M

Macedones ad imperium Græciæ Aſiam adiunxerunt bello ſubactam. 40. 41
Mæſtus & conturbatus vultus. 27.14
Magiſtri videre debent quò ſua quẽque diſcipulum natura ferat. 183.6
Magna alia videntur natura, alia vſu. 293. 24
Magna Græcia. 153. 47
Magni intereſt quos quiſq; audiat quotidie domi. 229.47
Magni laboris eſt quàm plurimũ ſcribere. 122.15
Magnificentia quid. 104.23
Magnitudo animi. 295.38
Magnitudo vocis à natura datur. 25.22
Magnum eſt onus & munus ſuſcipere, atque profiteri,ſe eſſe omnibus ſilentibus vnum audiendum. 119. 2

Magnum.—permagnũ pro neceſſario ſæpe babetur. 296.36
Mago Karthaginienſis de agricultura ſcripſit. 134.15
Maieſtas quid. 154.5,& 299.11
Maieſtatem minuere quid. 11.50
Maiorem parĕ ſemper locis vti. 98.34
Malè audire. 168.34,& 171.45
Malle pro magis velle. 264.29
Maleficium ſine cauſa non ſuſcipitur. 66.3
Malitia ingenio freta vrbeis peruertit. 54.32
Malitia prudentiam imitatur. 298.9
Malum cauſæ obmendum nonde ſugiendo, ſed bono ornando. 170.20
Malleolus iudicatus eſt matrem necaſſe. 6.16
Mancinus. 151.46
Mancini cauſa. 279.46
Mancipium. 125.16
Mancipi lex. 125.15
Mancipio dare. 287.5
Mancipio dare quod mãcipio dari non poteſt. 280.30
Mandare aliquid litteris. 137.15
M'.Aquillius. 158.23
M'.Curius. 125.23,& 212.4
M'.Curij cauſa. 222.17,& 227.44, & 132.42
M'.Glabrio natura ſocors. 233.39
Manlianæ venalium vendendorum leges.al.Mamil.anæ. 133.49
Manus extrema. 220.12
Manus minus arguta. 205.3
Manu tenere. 238.35
M.Æmilius Lepidus Porcina. 216.41
M.Æmilius Porcina. 111.24
M.Æmilius princeps ſenatus, & ciuitatis. 158.44
M.Antiſtius Pirgenſis. 169.43
M.Antius Briſo.trib.pl. 217.2
M.Antonius. 109.45,& 242.7
M.Antonius vir natura peracuta, & prudens. 248.12
M.Antonius crudeliſsimè interfectus. 242.30
M.Antonij caput in roſtris poſitum. 180.8
M.Aurelius Scaurus polité dicebat. 221.13
M.Bibulus ſcriptitauit accuratè. 237.12
M.Brutus accuſator dictus. 220.36
M.Brutus iuriſconſ. 225.41
M.Bucculeius. 125.17
M.Marcellus Æſernini pater. 223.20
M.Marcellus qualis orator. 234.47
M.Cincius. 169.37
M.Marius Gratidianus. 125.14
M.Cœlius.de quo multa. 237.48
M.Callidius orator non vnus è multis. 238.7
M.Callidius non permouebat, neque incitabat animos. 238.15
M.Callidij actio lenta, & languida, & ſine contentione, & ſine animi dolore. 238.35
M.Canuleius.
M.Cato Galbæ inimicus. 231.20
M.Cato pater. 231.25
M.Cato eloquẽs, & iuriſperit⁹. 124.26
M.Cato eloquens fuit. 129.47
M.Catonis doctrina. 164.20
M.Coponius. 25.23
M.Coponij cauſa à Q.Scæuula defenſa. 227.42
M Cornelius Cethegus. 212.27
M.Craſſus. 232.28,& 232.48
M.Druſus prætor vrbanus. 32.29
M.Druſus Bruti magnus auunculus. 231.30
M.Druſus C.Fil. 218.18
M.Druſus orator. 226.29
M.Duronius. 168.21
M.Flaccus. 169.26
M.Fuluius Flaccus. 218.16
M.Gratidius Ciceronis propinquus. 224.47
M.Herennius in mediocribus oratoribus numeratus eſt. 224.35
M.Lepidus. 169.40
M.Manilius. 164.12,& 218.14
M.Manilius iuriſconſ. 129.23
M.Meſſalla non nimis ornatus genere verborũ, prudens, acutus, &c. 234.33
M.Octauius, Cn. fil. legẽ Semproniam frumentariam abrogauit. 231.23
M.Octauius, qui Ti.Gracchum patientia fregit. 216.40
M Pennus. 218.20
M.Perperna. 166.49
M.Pinarius. 166.46
M.Piſo. 232.28,& 233.49
M.Piſo quicquid habuit, ex diſciplina habuit. 233.16
M.Pontidius Arpinas. 234.19
M.Popilius. 212.7
M.Scaurus. 218.25
M.Seruilius. 166.45
M.Silanus. 221.12
M.Tuditanus. 214.5
M.Tull.anno ſuo conſul factus. 244.35
M.Tullius collega Ser.Sulpitij anno x. poſt reges exactos. 213.2
M.Tullius fatetur ſe, oratorem, quicũque ſit, ex Academiæ ſpatiis extitiſſe. 247.34
M.Tull.iuris ciuilis ſtudio operam dedit Q.Scæuulæ,P.F. 242.20
M.Tullius magno ſemper vſus impetu, ſæpe aduerſarios de ſtatu omni deiecit.al.animi. 261.10
M.Tull.Moloni Rhodio Romæ operam dedit. 242.30
M.Tull.prætor primus incredibili voluntate populi factus. 244.18
M.Tull.Cicero.quæſtor in Sicilia. 243.50
M.Tull.quo primùm tempore ad cauſas priuatas & publicas adire cœperit. 243.2
M.Tullius reſpondet reprehẽſoribus. 262.30
M.Tullius ſemper præ ſe tulit, ſe didiciſſe. 263.12
M.Tullius Cicero, teſtimonio C.Cæſaris pæne princeps, atque inuentor copiæ verborũ, quibus quis præclarè cogitata eloqui poſsit. 235.28
M.Tullius—in M.Tullio ſumma gracilitas, & infirmitas corporis, procerũ & tenue collum. 243.12
M.Tullij, & Ser.Sulpicij comparatio. 222.43
M.Tullij ſtudium, & induſtria. 242.38
M.Tullium Quæſtorem Sicilienſis excepit annus. 243.48
M.Tullium nimis redundantem Molo repreſsit. 243.34
M.Valerius dictator. 211.46
M.Vigellius Stoicus. 188.10
M.Virginius, qui tribunus pl.L.Syllæ imperatori diem dixit. 226.12
Mare inferum Tuſcum, ſcopuloſum. 187.11
Mare Ionium ſuperum, portuoſum. 187.10
Mathematici in magna rerum obſcuritate verſentur. 108.12
Materfamilias, quæ in manum viri cõuẽnit. 277.31
Materia artis rhet.quæ ſit. 55.12
Materia ineſt in verbis. 268.47
Materis tranſalpina. 43.19
Materies quantũuis ad exardeſcendum facilis ſit, nõ niſi admoto igni tamẽ ignem concipere poteſt. 157.43
Mecum, tecum non cum me, cum te. 264.23
Medicina—ex Medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis vtilitatem ſpectet. 70.27
Medico diligenti morbus eius, cui mederi volet, & conſuetudo valentis, & natura corporis cognoſcenda eſt. 157.13
Medici iidem fuerunt olim vulnerum & morborum: oculorum, & aurium. 164.5
Mediocris dicendi figura, quæ. 33.25
Megarici. 186.19
Mehercule, non mehercules. 265.4
Membrum orationis quid. 38.12
Membra numeris vincienda. 201.18
Membra κῶλα. 214.16
Memmius. 167.32
Memoria, quid. 1.29,& 55,30,& 104.1
Memoria aliqua eſt artificioſa. 27.24
Memoria artificioſa quæ. 27.27
Memoria artificioſa ex locis & imaginibus conſtat. 27.38
Memoria cuſtos ceterarũ ingenij partium. 231.5
Memoria gemina eſt litteraturæ. 290.17
Memoria inuentorum theſaurus, & omnium partium rhetoricæ cuſtos. 27.20
Memoria iuriſconſultorum. 120.12
Memoria mouetur atque excitatur formis, ſeu imaginibus. 177.24
Memoria alia naturalis, alia artificioſa. 27.26
Memoria naturalis quæ. 27.26
Memoria, omnium rerum oratoriarum eſt fundamentum. 204.10
Memoria omnium rerum cuſtos. 287.35
Memoria rerum omnium theſaurus. 109.12.
Memoria rerum propria eſt oratoris. 177.35
Memoria verborum non eſt improbanda. 30.4

Memoriæ confectio tamquam cera, locis vtitur. 290.19
Memoriæ fructus. 177.5
Memoriæ tradere. 79.14
Memoriam redintegrare. 76.30
Memoriam rei totius licet ſæpe vna nota & imagine comprehendere. 28.36
Memoriam rerum Rom. tenere. 244.25
Memoria cuſtodire. 120.9
Memoria tenere. 136.24
Menecles Alabandenſis. 147.23
Menecles Hieroclis Alabandēſis frater. 245.2
Menelaus. 29.2
Menelaus dulcis orator. 211.26
Menelaus Maratheous. 217.21
Menippus Stratonicenſis, orator Aſiaticus. 243.27
Menſura cumulatiore. 208.4
Mentio. 21.14
Meridies, non medidies. 265.5
Metelli duo Celer, & Nepos. 234.36
Metiri omnia voluptate. 186.16
Metiri rem aliquam ipſius viribus, non ſua imbecillitate. 248.49
Metiri ſcientiam rerum geſtarum vtilitate, vel magnitudine. 107.46
Metonymia. 256.48
Metrodorus. 187.43
Metrodorus Acad. Carneadis auditor. 111.3
Metrodorus memoriæ artem tenebat, eáque vtebatur. 177.40
Mihi cane & Muſis. 227.3
Militis, de cuius morte falſus ab exercitu domum nuntius venerat, cauſa. 124.50
Mimi ethologi. 164.27
Mimicum ridiculum. 256.24
Minima macula in os inſerere. 154.45
Minister. 171.47
Minuere auctoritatē ſuam apud homines. 153.42
Minuere maieſtatem. 5.47.& 99.9
Minuere maieſtatem, quid. 86.39.& 87.11
Minutus animus pro paruo. 256.50
Mirari ſumma, inferiora tamen probare. 247.4
Mirum quantum. 256.20
Miſcere atque agitare animorū motus. 130.29
Miſcere omnia odio, inuidia, miſericordia. 159.46
Miſerationes— in miſerationib. excellebat Cicero. 261.14
Miſeria inſignis non videtur. 163.49
Miſericordia captus. 158.28
Miſericordia quomodo animus auditoris commoueatur. 20.22
Miſericordiam captabimus. 20.25
Miſericordiam commouere. 258.27
Miſer ex beato, miſerabiliſſimum. 293.32
Miſereri eorum oportet, qui propter fortunam, non qui propter malitiam in miſeriis ſunt. 95.49
Mitigare extenuando. 171.39
Mnesarchos Panætij auditor. 112.4
Mneſarchus. 115.31
Mnemonicā. 27.46
Mobilitas linguæ. 120.10
Moderabor ipſe mihi. 118.28
Moderator reip. quid. 129.15
Moderator temporum & perſonarum. 260.26
Modeſtia quid. 21.33.& 104.31
Modeſtia quo nomine appellāda ab aduerſario. 32.16
Modeſtiæ partibus quomodo vtamur in dicendo. 22.6
Modus quid. 65.13
Modus nullus florentior in ſingulis verbis, tranſlatione. 198.2
Modi concludendi ex diſiunctionibus. 281.48
Modi partes duæ. 65.13
Moles. 204.42
Moles moleſtiarum. 107.23
Moleſta, & putida. 184.43
Moliri oratione amorem, odium, iracundiam, &c. 160.8
Mollitia animi, & lenitudo lenitatem imitatur. 296.13
Mollitudo humanitatis. 197.24
Mollitudo vocis. 25.25
Mollitudo vocis diuiditur in ſermonē, contentionem, amplificationem. 6.7
Molo. Cicero ad Molonem Rhodi ſe applicat, quem iam Romæ audierat. 243.32
Molo legatus Romam venit dictatore Sylla. 243.5
Molo Rhodius doctor. 234.25
Molo Rhodius Romæ docuit Ciceronem. 242.30
Monere prudenter. 207.33
Monita tradere. 156.2
Mons ſacer à plebe occupatus. 211.46
Mora & ſuſtentatio. 101.50
Moralis oratio ad beneuolentiam conciliandam parata. 261.8
Morem gerere. 196.9
Morem gerere alterius voluntati. 20.39
Morem gerere voluntati. 1.14
Mores oratoris effingere debet oratio. 137.3
Mors dedecore & infamia leuior. 22.45
Mors eorum, qui laudabuntur, ſilentio prætereunda non debet. 296.22
Mortalium pars in hominum, pars in beſtiarum genere numeratur. 63.50
Mortuus antè quàm in ſuam tutelā veniret. 88.24
Mortuos ab inferis excitare. 256.12
Mortuorum voluntates tutari. 228.12
Morum & vitæ cognitio debet eſſe cognita oratori. 114.20
Mos hominum, vt nolint eundem pluribus rebus excellere. 215.18
Motus animi eſt incitatio aut ad voluptatem, aut ad moleſtiam. 288.22
Motus animorum debent eſſe permediocres, ac potius leues. 130.32
Motus animorum oratori pernoſcendi. 109.3
Motus animorū inflammari, aut extingui non poſſunt ſine diligentiſſ. peruestigatione naturæ, & morum generis humani. 213.34
Motus animorum ſpectant ad cauſam facti. 299.50
Motus corporis quid. 26.46
Motus corporis, vultus, & geſtus ad ſermonem accommodandi. 27.2
Motus in animis nulli eſſe debent. 130.30
Motus inuidiæ, acerrimus. 160.26
Motus omnis animi ſuum quemdam à natura habet vultum, ſonum, geſtum. 204.13
Mouere approbationes, admirationes, clamores, plauſus. 275.42
Mouere clamores. 258.46
Mouere coniecturam. 222.14
Mouere fletum populo. 131.24
Mouere ſuſpicionem facti. 281.18
Mouere tribu. 168.8
Mucius augur. 217.30
Mulier. quod mulieri debeat, rectè ipſi ſine tutore auctore ſoluas. 280.38
Mulieres ad omnia maleficia cupiditas vna ducit. 37.17
Mulieres benè Latinè loquentes. 230.1
Mulieres facilius incorruptam antiquitatem conſeruant. 281.9
Mulieres inornatæ nonnullæ, quas id ipſum deceat. 255.22
Multam petere. 220.42
Multi ſunt, qui neminem imitentur. 147.32
Multifariam. 151.45
Multitudo facillimè à triſtitia, & ab acerbitate commodè, & acutè dicto deducitur. 175.23
Multitudo oratori eſt, quod tibia tibicini. 175.12
Multitudo pedes nō nouit, nec vllos numeros tenet. 267.20
Multitudinis eſt iudicium ſit aliquis bonus orator, néc ne. 227.3
Mundi natura conſilio adminiſtratur. 68.42
Munditia, & elegantia. 255.26
Muneratri. 79.19
Munire ſibi viam ad audiendum. 159.40
Munus iuris reſpondendi ſuſtinebat Rutilius. 218.45
Munus oratorium conficere. 5.7
Muſæ agreſtiores. 247.39
Muſici iidem quondam poëtæ. 199.13
Muſica— in Muſicis numeri, & voces & modi. 126.22
Muſtū.— quaſi de muſto ac lacu feruida oratio. 240.30
Muta loquentur in amplificationibus. 293.22
Mutata verba, quæ. 256.44
Mutila quædam & hiantia loqui. 249.47
Myro. 33.4
Myro fictor. 182.3
Myronis opus. 214.20
Myronis ſigna nondum ſatis ad veritatem adducta. 215.40
Myſia minimè polita, miniméque elegans. 249.4

N.

NÆuius. 214.23
Næuius hiat. 264.5

Næuius

Næuius quibus coſſ. mortuus. 212.38
Næno, aut crepundiis aliquem cognoſcere. 243.99
Narrandum dilucidè, probabiliter, ſuauiter, breuiter. 290.50
Narratio quid. 2.4, & 26.13, & 61.11, & 290.47
Narratio à cauſa ciuili remota. 3.48
Narratio alia, quàm cauſa poſtulat. 62.26.
Narratio diſtincta perſonis. 174.6
Narratio fons omnis reliquæ orationis. 174.22
Narratio geſti negotij ab accuſatore, & defẽſore diligẽter pertractãda. 85.18
Narratio in cauſa coniectur. qualis eſſe debeat. 301.9
Narratio in cauſa coniecturali qualis eſſe debeat, tum accuſatoris, tum deſenſoris. 8.10
Narratio in negotiorum expoſitionn poſita treis habet parteis. 4.1
Narratio in perſonis poſita quas res habere debeat. 4.5
Narratio maiore periculo obſcura eſt, quàm ceteræ partes. 174.11
Narratio non eſt neceſſaria in genere demonſt. 23.33
Narratio non loco poſita. 62.24
Narratio obſcura totam excæcat orationem. 174.13
Narratio preteritarum rerum eſt, aut præſentium. 288.43
Narratio, quæ cauſæ expoſitionem continet, treis debet res habere. 61.37
Narratio quæ debeat habere. 173.42
Narratio.—quę in narratione facienda. 260.19
Narratio, quæ in perſonis verſatur, debet habere feſtiuitatem varietatis plenam. 61.32
Narratio quando non interponatur. 62.16
Narratio quo breuior, eo dilucidior, & facilior. 4.27
Narratio quomodo breuis ſit. 61.38
Narratio quando nihil proſit. 62.21
Narratio quando obſit. 62.17
Narratio quomodo fiat probabilis. 62.10, & 291.3
Narratio quomodo fiat ſuauis. 291.7
Narratio quomodo ſit aperta. 62.2
Narratio quomodo ſit perſpicua. 174.15
Narratio treis res habere debet. 4.10
Narratio veriſimilis. 4.28
Narrationis à cauſa ciuili remotæ duo ſunt genera. 3.50
Narrationis non eſt proprium eſſe veriſimilem, apertam, breuem. 145.42
Narrationis vnus eſt in cauſa locus. 174.14
Narrationes aut amputandæ, quæ lędũt, aut relinquendæ, ſi totæ ſunt moleſtæ. 289.2
Narratione non eſt opus in deliberatione. 288.42
Narratione quando vtendum, aut non vtendum. 174.16
in Narratione quid obſeruandum, & conſiderandum. 62.4
Narrationes breues, euidentes, credibiles, moratæ, cum dignitate. 286.41
Narrationes quales debeãt eſſe. 260.32
Narrationum tria genera. 61.11
Narrationum tria ſunt genera. 3.44
Natura ad dicendum vim affert maximam. 118.38
Natura prudẽtiæ, & grauitatis domina eſt. 165.5
Natura in pleriſque rebus vtilitatem cũ voluptate coniunxit. 199.35
Natura, memoriæ, & aliarum rerum oratoriarum princeps. 177.12
Natura.—Omnia, quæ fiunt, lenioribus principiis natura prætexuit. 173.8
Natura in omni verbo poſuit acutam vocem. 253.6
Natura omnium acutarum, grauiúmque vocum iudicium in auribus noſtris collocauit. 267.22
Natura orationis, quæ ſuſcipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipſum magis, quàm auditores permouet. 157.14
Naturæ auctoritas in virtute ineſt maximè. 284.1
Naturæ bona. 141.19
Naturæ bona quomodo in laudando tractanda. 23.46
Naturæ bona quomodo in vituperatione tractanda. 23.49
Naturæ hominum, & perturbationum animi, & virtutum cognitio, philoſophorum propria eſt. 112.49
Naturæ ius parteis habet duas, tuitionem ſui, & vlciſcendi ius. 285.49
Naturæ notatio, & animaduerſio peperit artem. 268.37
Naturæ obſcuritas. 114.19
Naturæ partes in iis, quæ perſonis ſunt attributa. 63.49
Naturæ rerum cognitio magnam oratori ſuppeditat copiam. 248.7
Naturæ rerum gratia quædam debetur. 25.41
Naturæ vis magna in aliis reb. & maximè in numeris, & vocibus. 201.41
Naturam definire difficile eſt. 63.48
Natura factus. 238.28
Naturæ variæ & voluntates effecerunt varia genera dicendi. 252.24
Natus malo genere. 169.36
Nauare operam. 139.25, & 239.17
Naucrates. 147.13
Naucrates Iſocratis diſcipulus. 199.13
Nauicula duorum ſcalmorum. 124.46
Nauigandi difficultas. 115.27
Nauis optime curſum ſuum conficit ea, quæ ſciẽtiſſ. gubernatore vtitur. 68.33
Nauiũ partes habent in ſpecie venuſtatem cũ voluptate coniunctam. 199.50
Ne primoribus quidem labris attigiſſe. 116.13
Neceſſaria quomodo reprehendantur. 73.15
Neceſſaria ſemper antè cognoſcuntur, quàm voluptaria. 269.3
Neceſſe id eſt, ſine quo ſalui, liberiue eſſe non poſſumus. 296.31
Neceſsitas, ſeu neceſsitudo quid. 105.26
Neceſsitas cùm à corporib. tum ab animis. 284.10
Neceſsitas facit fidem. 284.9
Neceſsitas ſumma honeſtatis, proxima incolumitatis, tertia ac leuiſsima commoditatis. 106.4
Neceſsitatis inuenta antiquiora ſunt, quàm voluptatis. 268.48
Neceſsitatis excuſatio non eſt probanda. 274.42
Neceſsitudo cum adiunctione, aut ad honeſtatem pertinet, aut ad incolumitatem, aut ad vtilitatem. 105.48
Neceſsitudo honeſtatis ſumma eſt. 106.3
Neceſsitudo vtilitatis leuiſsima. 106.4
Neceſsitudines quædam cum adiũctione, quædam ſimplices. 105.33
Negantia coniunctionum. 282.2
Negantia contraria aientibus. 281.2
Negligentia diſſoluta. 22.16
Negligentia non ingrata. 255.18
Negligentia quædam eſt diligens. 255.21
Negligere alicuius auctoritatem. 118.12
Negotialis conſtitutio quæ. 57.28
Negotium ſuſcepimus. 1.5
Negotio adiunctum. 84.33
Negotij geſtio pertractanda accuſatori & deſenſ. in conſtit. coniect. 84.25
Negotiis impediti. 1.1
Nemo eius, quod negat factum, rationem aut poteſt, aut debet, aut ſolet reddere. 299.7
Nemo eloquentia præſtare poteſt ſine omni ſapientia. 137.4
Nemo facultatem dicendi aſſequi poteſt, niſi qui philoſophorum inuenta didicerit. 115.41
Nemo in eo diſertus eſſe poteſt, quod neſciat. 113.49
Nemo, niſi vratur, dicitur formare orationem. 140.28
Nemo poteſt de ea re, quam non nouit, non turpiſsimè dicere. 148.6
Nemo poteſt vno aſpectu, neque prætetiens in amorem incidere. 72.37
Neoptolemus apud Ennium. 154.9
Nequire pro non quire. 264.19
Nerui forenſes. 188.22
Neſciebat litteras. 236.11
Neſcire dulcius, quàm non ſcire. 265.5
Neſcire quid antequàm natus ſis, acciderit, id eſt ſemper eſſe puerum. 260.5
Neſtor eloquens. 210.22
Nexum, quod per libram agitur. 197.16
Nexus. 278.37
Nicander Colophonius de rebus ruſticis ſcripſit. 114.26
Nicomachus pictor. 213.44
Nihil admodum. 137.21, & 229.46
Nihil attinet. 96.20
Nihil attinebant. 1.11
Nihil dicere. 68.25
Nihil eſt in natura rerum, quod ſe vniuerſum profundat. 173.6
Nihil eſt ſimplici in genere omni ex parte perfectum. 79.16
Nihil eſt tam inſigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ ſtabile, quàm id, in quo aliquid offenderis. 120.20
Nihil in cauſa mali facere, maximum, Antonij iudicio. 171.2
Nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri poteſt. 120.14
Nihil indignius, quàm eum, qui culpa non careat, ſupplicio nõ carere. 94.40

Nihil ineptius, quàm de dicendo dicere. 118. 36
Nihil præſtabilius, quàm poſſe dicendo tenere hominum cœtus. 110. 20
Nihil tam miſerabile, quàm ex beato miſer. 293. 32
Nimium magis offendit, quàm parum. 254. 39
Nimium quod eſt, plus offendit, quàm parum. 268. 6
Nimis inſidiarum. 266. 43
Nocere cauſæ. 171. 35
Nocere cauſæ turpius, quàm non prodeſſe. 170. 38
Nodus — aptus quaſi verborum nodus. 295. 16
Nodi, quaſi nodi continuationis. 273. 35
Nola. prœlium ad Nolam. 207. 36
Nolle pro non velle. 264. 19
Nomen. cùm intelligitur quid ſignificetur, minus laborãdum eſt de nomine. 279. 37
Nomen. omne nomen ex aliquibus, nõ ex omnibus litteris ſcribitur. 8. 12
Nomen perſonæ quid. 63. 47
Nomina quæ in nominib° ſunt. 277. 56
Nomina rebus ignotis nota eſſe non poſſunt. 272. 12
Nominatio, exornatio verborum. 43. 1
Non eſt ſatis reperire quid dicas, niſi id inuentum tractare poſsis. 156. 7
Non omnia concedenda antiquitati. 31. 18
Non omnia laborioſa, ſunt & præclara. 31. 48
Non poteſt fieri vt doleat, vt oderit, &c. is, qui audiet, niſi iidem motus erunt in eo, qui dicet, impreſsi. 157. 31
Non poteſt in eo ſuccus eſſe diuturnus, quod nimis celeriter eſt maturitatem aſſecutum. 146. 30
Non ſcire, barbarum eſt. 265. 5
Non tam quæ recta ſunt probantur, quàm quæ praua, faſtidiis adhæreſcũt. 135. 29
Non vt quidque dicendum primum, ita primũ animaduertendũ videtur. 58. 50
Notas, & nouetas. 264. 45
Norbanꝰ minuerit ne maieſtatẽ. 299. 4
Norbanus quo modo ab Antonio fuerit defenſus, & ereptus. 159. 1
Nuſſe, iudicaſſe. 264. 45
Nota Aniciana. 240. 18
Nota ϲυμβόλων. 279. 35
Notæ argumentorum. 155. 48
Notæ doctrinarum in ſermone inſunt. 263. 25
Notæ optimæ. 240. 7
Notandum & animaduertendum aliquid in Hortenſio. 244. 7
Notatio quid. 50. 15, & 277. 14
Notatio cùm ex vi nominis argumentum elicitur, quàm ἐτυμολογίαν Græci vocant. 279. 33
Notatio temporum. 214. 15
Noti, naui, nari. 265. 10
Notio quid. 279. 11
Notio quomodo quæratur. 285. 11
Notitia rei innoitæ definiendo aperienda eſt. 259. 28
Nouamsager, & iteratus. 151. 12
Nuces legere. 167. 21
Nulla lex eſt, niſi reip. cauſa ſcripta. 70. 36
Nullus cantus moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inueniri poteſt. 140. 15
Nulla res nõ propria oratoris, quæ quidem ornatè dici, grauitérque debeat. 140. 19
Numa Pompilius. 111. 5
Numa Pompilius Pythagoreus habitꝰ. 153. 47
Numantia virib. robuſta. 51. 38
Numerari in vulgo patronorum. 246. 5
Numerius Furius cantor. 189. 12
Numerus, quibus potiſsimùm numeris ſit vtendum. 269. 20
Numerus adhibendus non ſolùm ne infinitè feratur, vt flumen, oratio, verùm etiam quia multo maiorem vim habeat apta, quàm ſoluta. 274. 26
Numerus adhibetur ad delectationem. 271. 15
Numerus cognitus ſatiat, & cognita facilitate contemnitur. 272. 35
Numerus & numeroſum quid inter ſe differant. 271. 22
Numerus etiam apud oratores increbruit. 253. 49
Numerus Græcè ῥυθμός. 254. 1
Numerus Latinè, Græcè ῥυθμός, habet inuidiam cùm in oratione iudiciali, & forenſi ineſſe dicitur. 266. 42
Numerus in continuatione nullus eſt. 200. 43
Numerus orationis omnis quidem eſt, ſed alius alio melior atq; aptior. 271. 12
Numerus in oratione. 209. 40
Numerus in oratione ſolũta. — de hoc numero quæſtiones multæ. 268. 11
Numerus in oratione qualis ſit. 268. 18
Numerus in oratione vitium. 254. 1
Numerus inuidioſus. 266. 48
Numerus non erat apud antiquos, neque ambitus verborum completus. 266. 31.
Numerus nullus eſt extra poëticos. 269. 15
Numerus oratorius debet fugere poëticum. 274. 21
Numerus quaſi quandã palæſtram, & extrema lineamenta orationi attulit. 269. 7
Numerus ſerius aliquanto notatus & cognitus. 269. 7
Numeri in oratione ſoluta quæ natura. 268. 10
Numerum conficit diſtinctio, & æqualium & ſæpe variorum interuallorum percuſsio. 200. 43
Numerum eſſe in oratione iudicat ſenſus. 268. 34
Numerum in cadentibus guttis notare poſſumus. 200. 44
Numeri, ac voces — nihil eſt tã cognatum mentib. noſtris, quàm numeri atque voces. 202. 4
Numeri adhibendi in oratione ſoluta. 199. 8
Numeri iidem ſunt omnium, quæ metiri auribus poſſumus. 274. 24
Numeri iidem ſunt oratorij, qui poëtici. 269. 34
Numeri inſunt etiam in ſolutis verbis. 269. 34
Numeri oratorij totóne in ambitu verborum ſint tenendi, an in primis partibus, atque in extremis. 270. 38
Numeri qui cum quibus miſceri debeãt tamquam purpura. 270. 20
Numeri qui maximè in orationem cadant. 269. 23
Numerorũ genera ſunt definita. 269. 15
Numerorũ orationis curſus ne nimius eſto. 270. 28
Numerorum origo in oratione ſoluta. 267. 47
Numerus aures ipſæ metiuntur. 289. 20
Numeros incidere & confringere. 274. 48
Numeroſa oratio fit non ſolùm numero, ſed & compoſitione, & genere cõcinnitatis. 237. 11
Numeroſa oratio quando adhibenda. 271. 49
Numeroſa oratio. quas aures habeant, quid in his hominis ſimile ſit, qui non ſentiunt orationem numeroſam, neſcio. 266. 27
Numeroſa oratio ritme aliqua. 268. 16
Numeroſa ſit, an è numeris cõſtet oratio, multùm intereſt. 273. 24
Numeroſæ orationis cauſa efficiens. 267. 47
Numeroſæ orationis origo, cauſa, natura, vſus. 267. 27
Numeroſum quod dicimus in oratione, non ſemper numero fit, ſed aut concinnitate, aut conſtructione verborũ. 271. 11
Numeroſum eſt id in omnibus ſonis, ac vocibus, quod habet quaſdam impreſsiones. 200. 38
Numeroſum in oratione id eſſe putandum, quod ad numeros proximè accedit. 270. 23
Numeroſum in oratione vtrum numero ſolùm efficiatur, an etiam vel compoſitione quadam, vel genere verborum. 268. 25
Numeroſè cadere oportere, terminarique ſententiam. 270. 39
Numitor. al. munitor. 44. 23
Nuntium remittere. 277. 45
Nuntium remittere vxori. 126. 8
Nuperrimè dictum facilè memoriæ mandatur. 25. 7
Nutu legum domitas habere libidines. 127. 13

O.

OBedire tempori multorum, honori vel periculo ſeruire. 234. 13
Obeſſe ei, quem defendas, & non obeſſe. 171. 6
Obire iudicia priuata. 124. 36
Obire ſuos fundos. 134. 10
Oblectatio animi libera. 119. 16
Obligatus culeo, ſeu corio. 6. 12
Oblinere ſe externis moribus. 211. 31
Obrogatio. 11. 25
Obtueri obliuione. 212. 36
Obtriti ambitione & foro. 116. 50
Obruſſa — adhibenda tanquam obruſſa, ratio. 336. 9. lege annot.
Obſcura oratio quomodo fiat. 289. 26

Obſcurum genus cauſæ quod. 59.17
Obſtruanti is quid. 89.9,& 104.13
Obſeruatio eſt earum rerum, quæ in dicendo valent,non ars. 163.12
Obſeſſus ab oratore iudex tenetur. 272.6
Obſoletior oratio. 182.47
Obſoleuerunt. 164.30
Obſtringere religione. 167.40
Obſtruere luminibus. 213.22
Obtinere aliquem numerum. 225.39
Obtinere locum illuſtrem in re aliqua. 233.36
Obtinere perpetuum & eundem ſpiritum in iiſdem cauſis. 258.40
Obtrectatio, & inuidia exulcerare ſolent gratiam æqualium. 223.28
Obtundere vocem in dicendo. 169.15
Obtundi ingenia. 189.46
Obtutus oculorum. 181.3
Occaſio quid. 65.4
Occaſio à tempore differt. 65.5
Occaſio in tria genera diuiditur. 65.9
Occaſiu,quomodo quæratur. 9.21
Occlamitare. 242.45
Occupatio quid. 41.19
Occurrit animo. 148.16
Otij fructus eſt non contentio animi, ſed relaxatio. 138.50
Oculi,animi indices. 205.10,& 253.17
Oculorum intentione,remiſsione,coniectu, hilaritate motus animorum ſignificantur. 205.15
Oculorũ magna eſt moderatio. 253.16
Oculorum omnis eſt dominatus in agendo. 205.8
Oculorum ſenſus acerrimus. 197.23
Oculos nobis natura, vt equo aut leoni iubas, caudam, aureis ad motus animorum declarandos dedit. 205.17
Odiũ.—in odium quomodo adducantur aduerſarij. 59.42
Odium ſuſceptum. 95.44
Odor vrbanitatis. 197.23
Odorari quàm ſagaciſsimè. 157.17
Odyſſea Latina. 214.3
Ofella. 226.4
Offendere ad eundem ſcopulum. 198.6
Offendere in arrogantiam. 79.29
Officiebatur cæli parti alicui. 225.22
Officiũ—inter officium & finem quid interſit. 55.8
Officium oratoris quod. 121.17
Officium rhetoricæ quod. 55.7
Olympiacus curſus. 31.22
Ominare melius. 245.28
Omne nomen ex aliquibus,non ex omnibus literis ſcribitur. 81.12
Omne probabile,aut ſignũ eſt,aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. 66.25
Omnes controuerſiæ ad vniuerſi generis vim & naturam referuntur. 151.30
Omneis in eo,quod ſciunt,ſatis eſſe eloquenteis probabile eſt, neque tamen verum. 113.47
Omnes, qui probari volunt, eorum, qui audiunt, voluntatem intuentur. 249.2
Omnia ornamenta elocutionis in communeis locos conferuntur. 86.1
Omnia, quæ ab oratoribus tractantur, dubia ſunt,& incerta. 116.37
Omnia,quæ ad vſum ciuiũ, morem hominum, &c. pertinent, cognoſcenda ſunt oratori. 143.49
Omnia—nõ omnia, quæ cadunt in orationem,ſuis præceptis inſtrui debent. 141.37
Omnia, quæ in dubium vocantur, non in perſonis hominum innumerabilib. neque in temporibus infinitis, ſed in cauſis generum ſita ſunt. 152.43
Omnia,quæ ſunt ſuprà, & ſubter,vnum eſſe. 181.28
Omnia quæcumque in hominum diſceptationem cadere poſſunt, benè ſunt oratori dicenda. 137.7
Omnis doctrina ingenuarũ artium vno quodam ſocietatis vinculo cõtinetur. 181.26
Omnis ratio dicendi tribus ad perſuadendum rebus eſt nixa. 149.20
Omnis res controuerſa habet aut nominis, aut generis, aut actionis quæſtionem. 56.8
Onus iniuſtum. 250.18
Opem ferre ſupplicibus,regium. 110.28
Operam multam & vtilem præbuit amicis. 225.35
Operarius quidam. 136.3
Opere prohiberi tempeſtatis cauſa. 185.36
Opimius Gracchum interfecit. 151.18
Opimius iuréne Gracchum occiderit. 299.4
Opinio dupliciter fallit homines. 81.45
Opinio ſtudiorum, & ſuſpicio artificij apud eos,qui res iudicant, oratori aduerſaria eſt. 154.11
Opinio vulgi mutari vix poteſt. 284.5
Opinionem facere. 233.7
Oportere & decere differunt. 254.44
Opplorare auribus. 51.16
Opponuntur duo genera reprehenſorum huic labori noſtro. 305.30
Opportunitates locorum. 4.30
Oppreſſus ruina. 176.48
Oppreſsi opinionibus vulgi. 181.38
Opptimi memoriam imaginum pondere,falſum. 177.37
Optanda quæ. 175.38
Optimum aliquid eſt in omnibus rebus. 250.28
Optimũ,q omneis laudes habet.204.18
Optimum,vnum: & proximum, quod ei ſimillimum. 304.1
Optimi formam exponere in omni re difficillimum. 250.20
Optimis proxima, in præſtantib. rebus, magna ſunt. 247.9
Optio eligendi patroni datur. 227.16
Oracula vnde dicta. 284.26
Oratio à ſenſibus abhorrens. 115.37
Oratio accurata, & facta quodammodo. 209.24
Oratio acris,& contorta. 253.46
Oratio adhibere lumen rebus debet. 184.40
Oratio alia anguſta, atque conciſa: alia dilatata,& diffuſa. 269.8
Oratio aliud eſt,aliud diſputatio. 259.6
Oratio altè repetita. 189.22
Oratio altius exaggerata. 213.2
Oratio Calui nimia religione attenuata. 239.25
Oratio caneſcens. 207.17
Oratio claudicat,aut inſiſtit. 206.47
Oratio compoſita,& ornata,& artificio quodam & expolitione diſtincta, oratoris propria. 111.34
Oratio conſperſa verborum floribus. 190.9
Oratio conuerſa atque mutata. 290.2
Oratio debet ad auditorem ardens peruenire, ſi futurum eſt, vt is incẽdatur. 261.38
Oratio debet cadere numeroſè, & quadrare,&c. 199.19
Oratio debet eſſe numeris aſtricta, cætere verſibus. 269.13
Oratio debet eſſe rebus par & æqualis. 260.30
Oratio debet eſſe remiſsius numeroſa. 200.34
Oratio Demoſthenis contra Æſchinem falſæ legationis,varia eſt. 258.44
Oratio Demoſthenis contra Leptinem, ſubtilis. 258.43
Oratio pro Cteſiphonte longè optima. 249.11
Oratio Demoſthenis pro cauſa Cteſiphontis. 258.45
Oratio Demoſthenis pro Cteſiphonte in formam maximæ eloquentiæ includi poteſt. 261.35
Oratio Demoſthenis pro Cteſiphonte. 303.49
Oratio.— efficiendũ ne fluat oratio, ne vagetur,ne inſiſtat interius, ne excurrat longius,&c. 201.15
Oratio ex rerum cognitione debet efflореſcere. 109.21
Oratio expedita, & perfacilè currens. 232.1
Oratio flacceſcens. 216.28
Oratio flexanima, atque omnium regina rerum. 157.22
Oratio Græca plura ornamenta ſuppeditat. 242.47
Oratio grandior. 196.32
Oratio grandis,ſplendida. 238.2
Oratio grauis & ornata, & hominum ſenſibus,ac mentib.accõmodata, proprium quiddam eſt oratoris. 113.3
Oratio Hortenſij incitata & vibrans. 245.12
Oratio Hortenſij non probabatur ſenibus. 245.13
Oratio Inciſim, & membratim tractata, al.tracta. 274.4
Oratio incitata & volubilis. 229.4
Oratio in genere deliberatiuo tota debet eſſe ſimplex & grauis,& ſententiis ornatior,quàm verbis. 298.18
Oratio. In longa oratione difficile eſt non aliquando aliquid ita dicere, vt ſibi ipſum non conueniat. 229.41
Oratio. in omnibus orationis partibus hoc euenit, vt vtilitatem, ac propè neceſsitatem ſuauitas quædam conſequatur. 200.7
Oratio.— in oratione effugimus poëmatis ſimilitudinem. 271.2
Oratio.—in oratione,prima pauci cernunt,poſtrema plerique. 201.28

Oratio iram reſtinguens. 285.29
Oratio ita liberè fluens, vt nuſquam adhæreſceret. 238.12
Oratio Lælij de collegiis. 215.14
Oratio liberior eſt, quàm verſus. 200.31
Oratio L. Craſsi in legem Cæpionis magiſtra Ciceroni fuit à pueritia. 224.21
Oratio mollis, & pellucens veſtiebat ſententias reconditas. 238.9
Oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, vt ſequatur, quocunq; torqueas. 152.23
Oratio nec numeroſa eſſe debet, vt poëma: nec extra numerum, vt ſermo vulgi. 270.14
Oratio.— nihil eſt tam tenerum, neque tam flexibile, quàm oratio. 199.27
Oratio non ad veritatem ſolùm, ſed etiam ad opiniones eorum, qui audiũt, accommodanda eſt. 297.11
Oratio non apparata in exordio. 3.35
Oratio non valde nitens, nec planè horrida. 233.33
Oratio nuda ac rudis, ad ſolos animorũ ſenſus exprimẽdos reperta. 268.49
Oratio numeroſa eſſe debet. 209.40
Oratio in omni rerum genere cumulata. 140.18
Oratio omnis ciuilis in alterutro duorum genere verſatur, &c. 191.32
Oratio omnis conſtat ex re, & verbis. 181.17
Oratio omnis ex verbis conficitur. 196.11
Oratio omnium conceſſu funditur numeroſè & volubiliter in amplificanda re. 272.3
Oratio oratorum multitudinis eſt auribus accommodanda. 154.28
Oratio ornata, & illuminata ſententiis. 181.44
Oratio ornata & polita ſapientib. ſententiis, grauibúſque verbis. al. grandibúſque. 210.25
Oratio pacata. 219.39
Oratio plagam grauem non facit, niſi petitio fuit apta, &c. 274.32
Oratio plena animi, & terroris. 237.22
Oratio popularis aſſenſum vulgi debet mouere. 227.29
Oratio præceps. 236.45
Oratio pro Cluentio. locus ex ea in Saſiam. 258.26
Oratio pro Cornelio ſecunda. 274.5
Oratio pro lege Manilia in qua ornatur Pompeius. 257.45
Oratio pro Rabirio pduell.reo. 257.46
Oratio pro Roſcio Amer. & ex ea locus de ſupplicio parricidarum. 258.29
Oratio propria oratoris. 112.28
Oratio pugnax. 219.38
Oratio quaſi naturalis, & nõ explanata, & grandibus referta verbis, ad augendum accommodatior eſt. 295.14
Oratio rapida, & celeritate cæcata:—. al. citata. 236.46
Oratio redundans, & circũfluẽs. 229.5
Oratio regnat in perturbandis animis. 261.6
Oratio ſenior, (vt ita dicam) quàm ætas ferat. 223.48
Oratio, ſeu cauſa pro Cæcinna. 257.43
Oratio ſpinoſa, & exilis. 115.36
Oratio ſubtilis & preſſa, & limata. 248.29
Oratio tum ſtabilis eſt, tum volubilis. 269.10
Oratio vincta numeris. 253.33
Oratio vna L. Craſsi potior, quàm caſtellani triumphi duo. 235.43
Orationis compoſitæ genus detrahit actionis dolorem, aufert humanum ſenſum actoris, tollit funditus veritatem & fidem. 271.46
Orationis compoſitæ inſidiis fidem auditoris attentare. 271.42
Orationi compoſitæ res ab oratore cognita ſubeſſe debet. 112.35
Orationis curſus admirabilis. 245.6
Orationis duæ partes ad motum animi valent, duæ ad fidem faciendam. 290.21
Orationis genus exquiſitius, & minimè vulgare. 241.20
Orationis genus inſigne, florens, pictũ, & expolitum. 257.10
Orationis genus quódnam ſit optimũ. 252.22
Orationis materia. 259.43
Orationis error. 259.25
Orationis ornamẽtorũ præcepta. 121.39
Orationis pars omnis debet eſſe laudabilis. 260.38
Orationis partes. 121.35
Orationis partes quot. 145.28
Orationis quot ſint partes. 287.36
Orationis quatuor partes. 290.21
Orationis partes ſex. 59.6
in ſingulis ~~Orationis~~ partibus quid maximè faciendum. 145.30
Orationis quaſi formæ, & lumina. 268.29
Orationis quaſi mæſtitia. 252.30
Orationis veſtitus. 245.21
Orationis vitia, inane, inconditum, curtum, claudicans, redundans. 267.18
Orationi nihil inimicius, quàm verſus. 270.6
Orationẽ duo ſunt quæ cõdiũt. 268.46
Orationem neque humilem, neque nimis altam & exaggeratam probat Ariſtot. 269.47
Oratione vti difficilius, quàm verſibus. 270.33
Orationes delectationis cauſa ſcriptæ multa recipiunt ornamenta, quæ non ſunt conceſſa in cauſis. 250.37
Orationes duorum eloquentiſsimorũ ex Atticis inter ſe contrariæ, Æſchinis & Demoſthenis à Cicerone conuerſæ. 305.7
Orationes Hortenſij. 244.46
Orationes ornatiſsimæ quæ. 192.39
Orationes ad vniuerſi generis vim explicandam ſe conferentes. 192.40
Orationum plura genera, & diuerſa. 250.29
Orationum quot genera, tot oratorum. 252.31
Orator quid. 135.36
Orator quis. 114.1, & 129.29
Orator. id eſt ſummi oratoris ſummũ oratorem populo videri. 227.1
Orator à gubernaculis ciuitatum repellitur à philoſophis. 112.6
Orator à philoſophorum, ſophiſtarum, hiſtoricorũ, poëtarum eloquentia ſeiunctus. 254.12
Orator ad ornatius dicendi genus excitatur in concione 175.11
Orator admirandus, & in quo homines exhorreſcant, quis. 185.5
Orator amplus, copioſus, grauis, ornatus. 257.13
Orator cognoſcat rerum geſtarum, & memoriæ veteris ordinem. 260.8
Orator de bonis rebus & malis, æquis, iniquis, &c. diſputare non poteſt ſine philoſophia. 303.17
Orator debet rem definire non tã preſſe, quàm philoſophus, ſed cùm explanatiua, tum vberius, &c. 259.32
Orator debet videre quid deceat. 260.25
Orator —de bono oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo nũquam diſſenſio fuit. 226.45
Orator de iis rebus, quæ ſunt ceterarum artium, ſi modò eas cognorit, optimè poteſt dicere. 140.34
Orator de re quaque, quam didicerit, melius dicet, quàm eius rei artifex. 112.39
Orator. diſsimilitudo maxima eſt inter bonos oratores. 246.55
Orator.— duæ ſummæ in oratore laudes: vna ſubtiliter diſputandi: altera grauiter agendi. 226.2
Orator eſſe nõ poteſt, in quacũque quia parte officij oratorij claudicet. 230.23
Orator & exagitatus, & adiutus philoſophorum diſputationibus. 247.38
Orator excellens auocat à propriis perſonis, & temporib. controuerſiam. 251.40
Oratorum fætus vberrimus. 226.19
Orator grauis, acer, ardens, ſuam copiã duobus aliis generibus debet temperare. 257.25
Orator in iudicia, & contiunculas tamquam in aliquod piſtrinum compingitur. 112.8
Orator.— in oratore probando vtrùm vulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruere debeat. 226.32
Orator interiectus inter grandiloquum, & tenuem. 248.32
Orator intermedius, temperatus. 248.32
Orator ius ciuile teneat. 259.49
Orator mediocris quis eſſe poſsit. 146.13
Orator medius, modicus, temperatus. 256.22
Orator melius dicet de re qualibet, cùm ab iis cognouerit, qui quamque rem tenent, quàm illi ipſi, quorum ex ſunt artes. 114.8
Orator.— vtrùm orator menteis auditorũ permouere poſsit, niſi rerum omnium naturam, & mores hominum penitus perſpexerit. 130.18
Orator nemo eſt, qui ſe Demoſthenis ſimilem eſſe nolit. 204.14
Orator nemo habendus, qui non ſit omnibus iis artibus, quæ ſunt libero dignæ, perpolitus. 114.36

Orator non debet eſſe phyſicorũ ignarus. 259.47
Orator non ſolùm inueniet quid dicat, ſed etiam expendet. 252.2
Orator nulla in re tiro, ac rudis, nec peregrinus eſſe debet. 130.16
Orator nulla alia re magis, quàm verborum ſplendore & copia commendatur. 239.29
Orator nullius ornamenti expers eſſe debet. 136.10
Orator omneis debet habere philoſophiæ notos & tractatos locus. 256.19
Orator omni laude cumulatus. 109.10
Orator omnia maiora verbis facit. 130.33
Orator optimus primus dicat. 172.38
Orator optimus quis. 303.48
Orator perfectus quis eſſe poſsit. 146.8
Orator perfectiſs. mediocris, deterrimus. 204.12
Oratoris perfecti moderatione ſapiẽtia & ipſius dignitas, & reip. ſalus continetur. 110.44
Oratoris perfecti eſt poſſe in vtramq; partem de omnibus rebus dicere, &c. 188.8
Orator perſpectam & cognitam habere debet omnium rerum naturam, vitam, mores, affectus hominum. 130.18
Oratore perfecto nihil præclarius. 140.12
Orator plenus atq; perfect', quis. 113.26
Orator præſtat minutis imperatoribus. 235.41
Orator prius rẽ habeat oportet, de qua dicat, quàm cogitet quibus quidque verbis dicat, aut quomodo. 259.44
Orator quamcumque rem à quoque cognorit, de ea multo dicet ornatius, quàm ille ipſe, vnde cognorit. 114.17
Orator — quæ debeant eſſe nota oratori præter ea, quæ ſunt communia, & peruagata. 113.45
Orator, qui Latinè non loquatur, irridetur. 184.50
Orator quomodo inſtituendus. 146.7
Orator relictus à corona dicere non poteſt. 227.38
Orator ſapiens, philoſophus dici poteſt. 165.21
Orator, ſeu eloquens debet dialecticorum ſcientiam aſſumere. 259.5
Orator ſine Academicorum doctrina, & conſuetudine diſputandi perfici nõ poteſt. 219.31
Orator tragicus. 229.3
Orator tria debet efficere. 238.23
Orator vbi copioſè loqui poſsit. 112.14
Orator vel mediocris tenet aureis. 227.40
Oratoris omnis actio opinionibus, non ſcientia, continetur. 139.42
Oratoris boni opera. 227.5
Oratoris caput, vt talis videatur iis, apud quos agat, qualem ſe eſſe optet: & vt eorum, qui audiunt, ſic afficiantur animi, vt eos ipſe affici velit orator. 116.7
Oratoris eſt mouere riſum. 163.41
Oratoria incunabula, orationes generis epidictici. 251.26
Oratoris inſtrumentum. 123.49
Oratoris locutio ſola, oratio nominatur. 253.36
Oratoris officium quod ſit. 1.17
Oratoris opera, ſeu officia. 144.26
Oratoris officia tria, & totidem genera dicendi. 254.17
Oratorum propria opera quæ ſint. 215.7
Oratoris maximè proprium rem augere poſſe laudando, & contrà, &c. 211.10
Oratoris maximè proprium quæcumque cauſa poſtulet, ad eas animum iudicis impellere. 244.32
Oratoris proprium ornatè dicere de re qualibet. 140.33
Oratoris propria ſunt quę de virtutibus, de officio, de inſtituendis ciuitatibus, de omni viuendi, etiam de naturæ ratione dicuntur. 163.4
Oratori debet eſſe cognita ſcientia naturæ humanę & morum, & virtutum. 114.15
Oratori debent eſſe naturæ hominum, vis humanitatis, & cauſæ, quibus mẽtes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perſpectæ. 112.47
Oratoris ſolum, & quaſi fundamentum, locutio emendata. 236.1
Oratoris ſubtilis qualis actio debeat eſſe. 256.27
Oratoris ſummi eſt ſummum oratorem populo videri. 227.1
Oratoria vis inflammandis auditorum mẽtibus, aut inflammatis reſtinguendis maximè cernitur. 130.20
Oratoria vis eſt in rebus, & verbis. 287.32
Oratoris vis in quinque parteis diſtributa. 121.30
Oratoris vis maxima exſiſtit in hominũ mentibus permouendis, &c. 115.45
Oratori amplo cauendum inflatum & corruptum orationis genus. 228.46
Oratori quid faciendum. 252.10
Oratori quæ res notæ, & pertractatæ eſſe debeant. 112.16
Oratori docto palma danda. 195.26
Oratori faciẽdum eſt, vt iudex omni affectuum genere concitetur. 261.22
Oratori minimũ eſt de arte loqui, multò maximum ex arte dicere. 55.43
Oratori multa tribuenda. 112.15
Oratori non ſunt ſatis ea, quæ ex vſu forenſi comparantur. 113.27
Oratori omnia, quæ ſunt in hominum vita, tenenda. 185.13
Oratori perfecto nota eſſe debet omnis loquendi & diſſerendi ratio. 259.14
Oratori populi aures, tanquam tibiæ ſunt. 227.35
Oratori preſſo inopia, & ieiunitas cauenda eſt. 228.45
Oratori ſubtili quæ fugienda. 256.5
Oratori quidam ſunt numeri ratione quadam obſeruandi. 255.14
Oratori tria efficienda. 254.15
Oratori tria videnda, quid dicat, quo quidque loco, quo modo. 251.28
Oratori virtutum cognitio neceſſaria. 176.25
Oratorem acrem, incẽſum & agentem, & canorum concurſus hominum, foſique ſtrepitus deſiderat. 243.45
Oratorem eſſe, niſi ſapiẽs ſit, neminem. 115.33
Oratorẽ eſſe ſummum, difficillimum & maximum quiddam. 188.46
Oratorem quas res habere oporteat. 1.23
Oratorem quid diſtinguat à ſcurra. 164.50
Oratore bono ſurgente ad dicendum, quæ fieri ſoleant. 240.22
Oratores etiam ij, qui optimè dicunt, niſi initio dicendi perturbentur, pæne ſunt impudentes. 119.22
Oratores grandiloqui. 248.14
Oratores grandiloqui non vno orationis genere ſiunt. 248.27
Oratores pauci fuerunt in ciuitate Ro. non plurimi auſi ſunt dicere, &c. 226.25
Oratores poſſunt eſſe ſummi qui ſint inter ſe diſsimiles. 229.9
Oratores, ſi viri boni haberi volunt, eos, quos defendunt, alienos exiſtimare non poſſunt. 158.6
Oratores ſtatarij. 219.9
Oratores tenues, & acuti, qui. 248.29
Oratores, veritatis actores. 204.8
Oratorum alij grandes, alij tenues, alij medij. 303.40
Oratorum bonorum duo genera ſunt. 228.41
Oratorum eloquentiæ ſemper moderatrix fuit auditorum prudentia. 249.2
Oratorum eſt dicere & ornare. 259.7
Oratorum facultas quibus in rebus verſetur. 116.25
Oratorum genera eſſe dicuntur, tanquã poëtarum: ſed id ſecus eſt. 303.35
Oratorum Græciæ partus. 211.19
Oratorum propriæ quædam ſententiæ & cauſæ ſunt. 112.41
Oratorum trium interitus. 242.50
Oratorib. & poëtis conceſſum eſt vti fictis exemplis: & ita muta facere loquẽtia, & mortuos ab inferis excitare. 280.32
Oratores, operarios eſſe quoſdam lingua celeri, & exercitata. 115.32
Oratoris dictio magis aſsiduè verſatur in foro. 112.43
Oratoria fides, grauitas, ſeueritas minuitur quibuſdam exornationib. frequẽter collocatis. 39.44
Orbis orationis. 275.30
Orbis verborum. 202.13
Ordiri orationem. 260.17
Ordo, & ornatus orationis apud animos hominum plurimum valet. 257.41
Ordo eſt, qui memoriæ maximè lumen affert. 177.1
Ordo in vita demonſtranda quis adhibendus. 23.40
Ordo multum poteſt in dicẽdo. 156.27
Ordo, ſeu collocatio rerum, ac locorum duplex. 172.4
Ordo verborum efficit numerũ. 273.15
Oreſtes in matrem cõfert crimen. 6.46
Oreſtes matricidij accuſatus. 58.32
Origines Catonis. 213.18, & 241.3
Os acceſsit ad artem. 139.39
Os illius patroni quódnam eſt, qui, &c. 124.49

Os — in ore eſſe omnibus. 10.39.
Oris non eſt nimiùm mutanda ſpecies. 205.14
Oris preſſus. 184.5
Ornamenta orationis. 198.20
Ornamenta ſententiarum. 262.3
Ornamẽta verborum, & ſententiarum, & eorum nomina. 202.23
Ornamenta verborum, & ſentẽtiarum, σχήματα. 279.29
Ornatè, copioſéque dicere, oratoris perfecti proprium. 149.48
Ornati naturæ muneribus. 119.2
Ornatur oratio colore quodam, & ſucco ſuo. 190.6
Ornatus duplex vnus ſimplicium: alter collocatorum. 255.31
Ornatus orationis, ex cõtinuatis verbis. 196.13
Ornatus orationis ex ſingulis verbis. 196.13
Ornatus oratoris duplex. 260.37
Ornatus verborũ oratoris proprius eſt. 112.14
Ornatus verborum tribus exſiſtit ex rebus. 198.39
Ortus, & obitus ſignorum definitũ ordinem ſeruant. 68.38
Oſcitans & dormitans ſapientia. 152.39
Oſcitans iudex. 228.31
Otij fructus. 107.14
Ouantem in Capitolium aſcendiſſe. 158.25

P.

PAcis diuturnitas orium confirmauit. 108.33
Pactum quid. 89.19, & 104.18
Pacta, quæ ſine legibus obſeruantur ex conuentu. 12.40
Pacuuius. 182.21, & 17.4, & 158.18
Pacuuius malè locutus Latinè. 236.4
Pacuuius tragicus. 303.45
Pacuuij verſus omnes ſunt ornati, & elaborati. 250.22
Pæan, al. pæon. 201.19
Pæan, ſeu pæon. 272.37
Pæan duplex. 200.20, & 272.38
Pæan frequens eſſe debet in amplo genere dicendi. 270.23
Pæan habet treis breueis. 269.40
Pæan maximè probatur ab Ariſtotele. 200.19
Pæan minimè aptus ad uerſum. 270.7
Pæan molliſsimus numerus. 269.45
Pæan prior. à pæâne priore ordiendum. 201.32
Pæan poſterior. 201.32
Pæan poſterior. in pæana poſteriorem optimè cadere cẽſent veteres. 272.40
Pæan quòd ploreis habeat ſyllabas, quàm treis, numerus à quibuſdam, nõ pes, habetur. 273.4
Pæana probat Ariſtoteles. 270.1
Pæanem, aut minutitionẽ citare. 134.35
Palamedes proditionis accuſat⁹. 284.32
Palicanus aptus aurib. imperitorum. 231.30
Palmam accipere. 225.27
Pammenes Bruti doctor, Demoſthenis ſtudioſiſſ. 258.7
Pammenes rhetor vir eloquentiſſ. Brutum exercuit. 46.7
Pamphilus rhetor. 188.24
Par gladiatorum nobiliſsimum. 305.26
Par quid. 104.19
Par pari relatum. 273.19
Paria paribus adiuncta. 267.35
Paria paribus relata. 256.5
Paribus paria redduntur. 266.6
Paria paribus referre. 253.43
Parcendum dignitati aduerſarij. 161.46
Parcendum eſt caritati hominum. 164.1
Parendũ cõſuetudini, & aurib⁹. 198.40
Parere gloriam. 160.35
Paries directus. 278.2
Paries fornicatus. 278.3
Παρονομασία. 166.14
Pars generis quid. 63.5
Pars, quam ſe cumque in partem dedıſſet. 185.50
Pars, quæ ſubeſt generi. 65.27
Partes artis rhetoricæ quinque. 55.46
Partes generis. 116.32
Partium diſtributio ſæpe eſt infinitior. 279.26
Partium enumeratio. 277.12
Particulatim narrare. 4.13
Partiretur cauſas. 227.21
Partiri cum aliquo. 278.19
Partitè dicere. 257.38
Partitio membra continet. 279.3
Partitio altera eſt, in qua earum rerum, de quibus dicturi ſumus, expoſitio breuiter ponitur. 62.37
Partitio altera eſt, quæ quid cũ aduerſariis cõueniat, quid nõ, oſtendit. 62.35
Partitio rectè facta, illuſtrem totam efficit orationem. 62.23
Partitio quæ inducenda ab eo, qui pro ſcripto dicat. 99.20
Partitio rerum diſtributam expoſitionẽ cõtinens, tria debet habere, breuitatẽ, abſolutionem, paucitatem. 62.46
Partitionis duæ ſunt partes. 62.34
Partitionis vtroque genere quomodo vti conueniat. 62.39
Partitione ſic vtendũ, nullam vt partem relinquas, ſi partes ſint paucæ. 279.33
Parua magnis ſæpe rectè conferuntur. 247.46
Patent, in promptúque ſunt omnibus. 109.37
Patefacere aditum aliquarum rerum. 117.19
Pater patratus. 135.36, & 151.47
Patère in tabulis. 277.37
Παθητικὸν. 261.6
Patiens ac lentus. 168.50
Patiens & lentus. 171.46
Patientia quid. 104.25
Patientia virtus quæ mala ea, quæ iam adſunt, tolerat. 295.37
Patienter carere fortunæ aut naturæ bonis. 141.31
Patriæ vis, ac natura. 127.18
Patrocinia controuerſiarum ciuilium ſuſcipere. 259.50
Patronus optimus primus debet dicere. 172.33
Patroni cauſarum impedẽtes qui. 132.33
Paucitas in partitione, quid. 63.3
Paucitas in partitione quo modo ſeruetur. 63.3
Paucitas oratorum. 108.6
Pauſanias Lacedæmonios à ſe ipſo indicatus. 184.19
Peccata peccatis, iniurias iniuriis vlciſci. 91.35
Peculatus accuſatus. 6.2
Πειθὼ, ſuadela. 211.30
Pellicere partem ſententiarum ſale & lepôre. 133.22
Penetrare in animos. 222.6
Penetrare ad ſenſum, opinionémque iudicis. 301.19
Penicillo quippiam imitari. 255.1
Penitus cognoſcat remp. 226.2
Penſum. 192.36
Perceptione tua lætabere. 20.36
Percipere animo. 320.9
Percipere aurib⁹, aut cogitatione. 177.22
Percipere multa auribus. 181.47
Percurriſſe multa animo, & cogitatione. 130.14
Percuſsionum modi. 270.36
Perducere ad eãdẽ ſimilitudinẽ. 160.25
Perducta ad ſummum. 224.9
Perfecti vnum genus eſt. 303.47
Perfunctio honorum. 179.43
Perfunctus honoribus, & reip. munerib. 127.43
Perfundi voluptate. 227.7
Pericles, Alcibiades, Thucidides, quorũ ſcripta exſtent, antiquiſsimi Græcorũ. 147.6
Pericles Anaxagoræ phyſici auditor, eóq; ceteris præſtitit oratorib. 247.48
Pericles ab Anaxagora didicit quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. 247.50
Pericles ab Anaxagora phyſico erudit⁹. 210.47
Pericles ab Ariſtophane poëta fulgurare, tonare, permiſcere Græciã dictus. 249.28
Pericles eloquentiæ laude clariſsimus. 209.18
Pericles eloquentiſſ. Athenis & princeps conſilij publici. 219.50
Pericles & Thucydides Athenis iam adultis fuerunt. 209.12
Pericles quadraginta annos præfuit Athenis. 164.48
Pericles relinquere ſolitus aculeos in animis auditorum. 210.14
Pericles Xantippi filius. 210.46
Pericles phyſicorum cognitionem habuit. 259.46
Periclis eloquentia. 104.40
Periclis eloquentiam Athenæ admiratæ ſunt. 210.49
Pericles. in Periclis labris Suada ſeſsitauit. 212.32
Periclis in labris veteres comici lepôrẽ habitaſſe dixerunt. 164.44
Periclis quædam ſcripta ferũtur. 209.12
Pericli primæ ſine controuerſia deferebantur in dicendo. 249.27
Periodus, ambitus, comprehẽſio. 224.15
Περίοδος: ambitus, circuitus, cõprehẽſio, continuatio. circumſcriptio. 271.20
Periodus verborum. 200.48
Peripatetici. 111.39
Peripatetici, & Academici. 186.45
Peripatetici vnde dicti. 191.30
Peripatetici & Academici veteres diſſerendi

rendi rationem cum ſuauitate & copia dicendi coniungunt. 219.30
Peripateticorum inſtitutis commodius fingitur oratio, quàm Stoicorum. 219.27
Peripateticorum mos. 260.48
Permiſsio quæ. 42.14
Permotio, & conciliatio animorum debet eſſe fuſa in perpetuis orationibus, ſicut ſanguis in corporib. 172.20
Permouere iudicum menteis. 157.6
Permouere neceſſarium eſt. 303.50
Permutatio quid. 44.18
Perorandi locum Ciceroni ſemper relinquebat Hortenſius. 227.21
Perorationem Ciceroni oratores omnes relinquebant, cùm plures dicebant. 261.15
Peroratio cùm alia, tum amplificationē habet maximè. 286.46
Peroratio diuiſa eſt ī duas parteis. 293.5
Peroratio in cauſa coniecturali qualis eſſe debeat. 301.14
Perpetuare verba. 200.10
Perpugnax in diſputando. 116.43
Per tranſennam aſpicere. 123.30
Peragrare animos hominum. 130.38
Perrumpere periculum. 300.4
Perſequētiſsimus inimicitiarum. 14 40
Perſequi alicuius veſtigia. 118.6
Perſequi ordinem inſtitutum. 223.36
Perſeuerantia quid. 104.27
Perſius doctiſsimus. 139.20
Perſona non qualiſcumque teſtimonij pondus habet. 283.49
à Perſona auditorū ſi laudabimus, quomodo exordiamur. 23.22
à Perſona eius, de quo loquemur, ſi laudemus, quomodo exordium ſumamus. 23.19
à Perſona eius, de quo loquemur, ſi vituperabimus, quomodo exordium ſumamus. 23.21
à Perſona noſtra ſi laudabimus, quo modo exordium ſumamus. 23.14
à Perſona noſtra ſi vituperabimus, quo modo exordium ſumamus. 23.16
Perſonæ, in quam ſiquid crudelites factum ſit, indignatio excitata ſummum in eum, qui fecerit, odium commouet. 77.23
Perſonarum ficta inductio. 203.2
Perſonis quæ ſint attributa. 63.45
Perſpicere aliquid per quædam inuolucra, atque integumenta. 123.24
Perſtringere leuiter. 244.37
Perterricrepam. 266.2
Pertinacia, & perſeuerātia idémne ſint. 285.37
Pertiſum non dicimus, ſed pertæſum. 265.16
Pertractare animos hominum. 139.3
Perturbare animos — in perturbandis animis regnat oratio. 261.6
Perturbationes animi ſunt illæ quidem voluntariæ, ſed ita vt in orationem & imprudentiam cadant. 282.47
Peruenire ad exitum. 259.27
Peruenire in diſputationem alicuius rei pæne intimam. 117.12
Peruenire in numerum patronorum. 234.15
Peruerſè dicendo homines, peruerſè vt dicant, facillimè cōſequuntur. 122.12
Peruestigare ſagaciter. 130.44
Peruertit omnem ſpem, & vitæ cōſilia. 179.44
Pes in naui. 197.16
Pes, qui adhibetur ad numerum, partitur in tria. 269.16
Pedis pars aut æqualis eſt alteri parti, aut altero tanto, aut ſeſqui maior. 269.16
Pedes duo, aut tres extremi ſeruandi, & notandi. 201.31
Pedes omnes in oratione ſunt permixti ex ſententia Cic. 270.13
Pedetentim ad cauſam accedere. 3.12
Peto. quantum res petes. 163.10
Petere blandius, eſt eſſe ineptum. 118.33
Petere miniſtratorem, non aduerſariū. 171.47
Petere multam ab aliquo — hanc multam Æſchines à Cteſiphōte petiit, &c. 306.4
Petere — ſerò petiſti: non à me petere debuiſti. 298.21
Phædrus Platonis. 130.8
Phalereus Demets. 210.7
Pherecydes hiſtoricus. 142.15
Phidiæ clypeum diſſoluere. 275.28
Phidiæ ſignum. Hortenſij ingenium, vt Phidiæ ſignum. 232.14
Phidiæ ſimulacris cogitare poſſumus pulchriora. 247.16
Phidiam me eſſe malim, quàm vel optimum fabrum tignarium. 235.47
Phidias Mineruę ſignum effecit. 144.40
Philippus laudatus. 175.31
Philippus orator dicebat, ſe, cùm brachium concalefeciſſet, tum ſe ſolere pugnare. 172.50
Philippus ſæpe irridebat orationē Hortenſij, & ſtomachabatur eo dicente. 245.13
Philiſtus Syracuſi Dionyſij familiaris. 142.37
Philiſtus Syracuſius. 213.19
Philo Academiæ princeps domo profugit bello Mithridatico. 242.24
Philo Academicus in Academia maxime viget. 191.42
Philo architectus, Athenienſib. armamentarium fecit. 113.4
Philoctetæ ſagittæ. 42.46
Philoſophari paucis. 154.9
Philoſophia in treis parteis diſtributa. 114.18
Philoſophia mater omnium benefactorum, benéque dictorum. 244.23
Philoſophia omnium laudatarum artiū procreatrix. 108.7
Philoſophia quæ oratori maximè coniuncta. 186.28
Philoſophia præpotēs & glorioſa. 127.8
Philoſophia ſic eloquentiæ ſtudioſum adiuuet, vt palæſtra hiſtrionē. 247.46
Philoſophia. ſine cognitione philoſophiæ non poteſt grauiter, ample, copioſè dici de virtutibus, de religione, &c. 259.29
Philoſophia. ſine philoſophia nemo de magnis, variiſque rebus latius aut copioſius dicere poteſt. 247.47
Philoſophiam multi nihil prodeſſe, plerique etiam obeſſe arbitrantur. 69.43
Philoſophia quid. 129.26
Philoſophus eloquens orator dici poteſt. 165.20
Philoſophi doctorum animos ſedare, quàm incitare malunt. 253.28
Philoſophi. omnis vbertas & quaſi ſilua dicendi à philoſophis ducta. 247.38
Philoſophi politici. 191.31
Philoſophi quidam ornatè locuti ſunt. 253.14
Philoſophorum libri inſcripti ſunt de rebus notis, & illuſtribus. 143.10
Philoſophorum oratio mollis eſt, & vmbratilis. 253.32
Philoſophorum oratio qualis. 253.32
Philoſophorū oratio neq; neruos neque aculeos oratorios & forenſeis habet. 253.28
Phœnix. 185.34
Phormio delirus ab Annibale iudicat⁹. 145.7
Phormio Peripateticus. 144.50
Phormiones multi. 145.15
Phryges, & Pyrrhum aurium cauſa dicimus. 265.31
Phrygia minime polita, minimé que elegans. 249.4
Picta oratio, ſeu poëſis, claris coloribus. 190.32
Pictor hiſtoriam ſcripſit. 142.9
Pictor prudens, qui vidit, Agamemnoni caput eſſe obuoluendum cùm immolarent Iphigeniā. 254.49
Pictura antiqua paucorum colorum. 266.34
Pictura. in picturis alios horrida, inculta, abdita & opaca: contrà alios nitida, læta, colluſtrata delectant. 250.15
Pietas quid. 89.5, & 104.9
Pietas, iuſtitia erga parenteis. 295.41
Pigmenta. 157.30
Pigmentorum flos & color. 241.26
Pila — qui pila ludunt, non debent eſſe palæſtræ ignari. 114.39
Pindarus. 246.46
Pingendis verbis. in verbis pingendis habent pondus σχήματα. 221.48
Piſiſtrati vis in dicendo. 210.26
Piſiſtratus dicendo valuit. 209.15
Piſiſtratus eloquentia floruit. 164.39
Piſiſtratus Homeri libros confuſos antea ſic diſpoſuiſſe dicitur, vt nunc habemus. 164.38
Piſo hiſtoriam ſcripſit. 142.9
Piſtrinum. in piſtrino viuere. 152.39
Placideianus. cum Placideiano Æſernīnus componitur, &c. 305.28
Planè loqui, ſeu dicere. 183.24
Plangor fœmineus. 27.13
Platanus ad opacandum locum patulis diffuſa ramis. 110.9
Plato Antimacho inſtar multorum millium. 227.28
Plato de rebus à ciuilib⁹ cōtrouerſiis remotiſsim⁹ diuinit⁹ eſt locutus. 112.25
Plato diuinus auctor. 305.23
Plato exagitator omniū rhetorum vnū Iſocratem miratus. 251.20
Plato in dicendo vberrimus. 219.34
Plato in geometria, & muſica præſtātiſ. 130.10

Plato. — in libris Platonis Socrates exprimitur. 180.37
Plato in oratoribus irridendis ſummus orator. 102.12
Plato. Ionem ſic aiunt loqui, vt Plato, ſi Græcè loquatur. 219.35
Plato longè omnium quicumque ſcripſerunt, aut locuti ſunt, princeps & ſuauitate & grauitate. 253.27
Plato non intelligendi ſolùm, ſed etiam dicendi grauiſsimus auctor & magiſter. 247.25
Plato nouam finxit in libris ciuitatem. 130.50
Plato ſcripſit, bonum poëtam eſſe neminem ſine inflammatione animorũ, & ſine quodam afflatu furoris. 158.20
Platonis amplitudo Ariſtotelem nõ deterruit à ſcribendo. 246.48
Platonis ciuitas commentitia. 131.42
Plato Iſocratem laudari fecit à Socrate. 305.23
Platonis de Iſocrate teſtimoniũ. 251.13
Platonis locutio quibuſdam poëma videtur. 254.2
Platonis oratio popularis, in qua laudãtur, qui in prœlio interfecti ſunt. 263.50
Plautus. 214.13
Plautus quibus coſſ. mortuus. 212.39
Plenum verbum. 264.44
Plures diſsimilibus de cauſis vnius pecuniæ heredes eſſe non poſſunt. 88.39
Pius petere. 124.9
Plus petiſti: ſerò petiſti: nõ fuit tua petitio. 298.21
Plus vidiſſe. 181.19
Poëma reconditum paucorum approbationem debet mouere. 227.29
Poëma tragicum, comicum, epicum, melicum, dithyrambicum. 303.35
Poëta bonus nemo ſine inflammatione animorum. 158.19
Poëta fugit dedecere, vt maximum vitium. 254.47
Poëta oratori finitimus, numeris aſtrictior paullo, &c. 114.28
Poëta verſu aſtrictior, quàm orator. 254.6
Poëtæ. In poëtis nõ Homero ſoli locus eſt, aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro. 246.45
Poëtæ quid differant ab oratoribus. 253.48
Poëtæ diſsimiles inter ſe ſiue Latini, ſiue Græci, pari tamẽ laude digni. 182.11
Poëtæ Græci, etiam Latini facti leguntur. 305.32
Poëtæ legendi oratori. 123.5
Poëtæ non omnibus locis eadem contentione vtuntur. 258.30
Poëtæ ſuorum æqualium mortẽ doluerunt. 206.41
Poëtæ transferunt verba cùm crebrius, tum etiam audacius, & priſcis libentius vtuntur, & liberius nouis. 271.7
Poëtæ voluptati inſeruiunt vocibus magis, quàm rebus. 254.9
Poëtarum egregiorum minima eſt copia. 108.18
Poëtarum licentia maior, quàm oratorũ in faciendis & iungendis verbis. 254.7
Poëtarum tragicorum verſus niſi cùm tibicen acceſsit, orationi ſolutæ ſunt ſimillimi. 268.43
Poëtis cum oratoribus proxima cognatio eſt. 182.10
Poëtica & verſus inuentus eſt terminatione aurium, & obſeruatione prudẽtium. 268.7
Polemo Xenocratis auditor. 186.47
Pollere ſcientia. 295.31
Polycletus. 33.4
Polycleti ſigna planè perfecta. 213.41
Polycletus cùm Herculẽ fingebat, quomodo pellem, aut hydrã fingeret, non quærebat. 144.17
Polycletus fictor. 182.3
Polygnotus pictor. 213.42
Pomeridianas quadrigas. 265.4
Pompæ, quàm pugnæ aptius epidicticũ genus. 251.24
Pomponius orator Sulpicio & Cottæ proximus. 229.28
Ponere ſtudium in re aliqua. 113.24
Ponere tempus in acerrima, & attentiſſ. cogitatione. 181.2
Pondus in verbis. 237.3
Pondus in vita. 171.29
Pontem diſturbat. 5.45
Populi ſcitum facere de aliquo. 305.38
Populi ſumma dignitas. 175.6
Porcam ſuſtinuit adoleſcens in fœdere quodam. 93.20
Porrigere atque tendere lucem ingenij & conſilij ſui. 126.18
Portenta, mulierum cetũ in terra portẽta. 284.29
Portenta, quærit ab ipſo vtrùm illa verba, an portenta ſint. 249.16
Porticus cur inuentæ à Græcis. 138.43
Portum conſpicere. 179.40
Poſita ante oculos. 126.46
Poſitum in diſquiſitione. 18.5
Poſſeſsio caduca, & quaſi vacua. 193.1
Poſſeſsio prudentiæ & doctrinæ eſt oratorum. 193.1
Poſſeſsio ſecundum tabulas. 277.41
Poſt homines natos improbiſsim' Glaucia. 231.34
Poſt homines natos optimus gladiator. 305.29
Poſt rem quæ quærantur. 281.16
Poſtliminium. 151.49, & 279.38
Poſtliminio redire. 125.46
Poſtliminium ei nullum eſſe, quem aut pater ſuus vendidiſſet, &c. 125.40
Poſtliminij vis quæritur, & verbum notatur. 279.40
Poſtliminio quæ res redeant. 279.39
Poſtliminio rediſſe. 279.46
Poſtulatur de ambitu. 168.22
Poteſtas exemplorum eligendi. 79.32
Præcepta principiorum & narrationum in totis orationibus ſunt conſeruanda. 145.37
Præcepta quædam dari poſſunt peracuta ad pertractãdos hominum animos. 139.3
Præceptorum quæ vis ſit, aut quæ vtilitas. 163.14
Præceptores iidem viuendi atque dicẽdi. 185.33
Præcepta de inductione. 67.31
Præcidere. 52.7
Præciſa mihi dubitatio. 139.32
Præciſio quid. 42.38
Præciſio. 202.39
Præcurrentia. 155.13
Præclare intelligo. 216.19
Præditi minus firmo iudicio. 249.1
Πραγματικοί. 127.33
Præiudicium fieri alicuius maleficij. 88.4
Præluſio. al. proluſio. 173.40
Præmium pecuniarium 97.3
Præmij ratio in parteis quattuor eſt diſtributa. 96.25
Præmio virtutis peruulgato minus cupidi virtutis ſunt homines. 96.46
Præmia virtutis & officia ſancta, & caſta eſſe oportere. 97.44
Præmonitio. 202.48
Præmunitio. ſine præmunitione orationis inuehi in aliquos. 171.41
Præponere muneri. 141.8
Præſcriptum certum, quãdo incolumitatis, quando honeſtatis ratio ſit habẽda. 106.7
Præſenſio per eam, inuenta. 284.29
Præpoſitio, in, priuat. 280.47
Præſidia ſua confirmare. 172.6
Præſtamus hoc feris quòd colloqui inter nos, &c. 110.33
Præſtare culpam. 118.38
Præſtare incommodum. 125.17
Præſtare ingenuitatem, & ruborem. 144.29
Præſtare pietatem patriæ. 220.9
Præſtare reliquis tantum, quantũ pueris. 251.17
Præſtinguere omniũ aſpectus gemmæ nitore, & auri ſplendore. 50.20
in Præterito tempora quæ conſiderare oporteat. 9.29
Præteritorum recordatio acerba, exſpectatio reliquorum acerbior. 237.9
Prætoriis exceptionibus multæ excluduntur actiones. 87.30
Præuaricatoris nomen contrarium eſt vero accuſatori. 301.33
Præuaricatoris notio. 301.35
Præuaricatio quid. 301.23
Praxiteles. 33.4
Precario. 198.1
Prehendere manu. 257.33
Prehendere ſtilum. 216.27
Premi inuidia, & odio hominum. 131.27.
Premit ingenij cœlum importuna clades. 246.1
Πρέπον, decorum. 254.23
Prenſare. 118.32
Preſſa oratio. 147.26
Preſſe loqui. 184.13
Primas agere. 242.36
Primas haſtas iactare leniter. 173.1
Prima quæque pars vt in partitione poſita eſt, ita in omni dictione prima debet tranſigi. 63.22
Prima ſequentem honeſtum eſt in ſecũdis conſiſtere. 246.45
Primum præceptum oratori dandum, non tam acutum, quàm neceſſarium. 117.45
Princeps conſilio, linguáque. 118.6

Princeps ſermonis ordiendi. 117.19
Principium debet eſſe connexum conſequenti orationi. 173.37
Principium quid. 2.20, & 59.21
Principium prima eſt cognitio, & commẽdatio orationis in principio. 172.42
Principium quid habere debeat. 173.16
Principium quomodo ſumatur. 2.25
Principium vnde ducatur. 173.20
Principio quando ſuperſedendũ. 24.42
Principio vti non poſſumus tribus temporib. 3.4
à Principio videndum quemadmodum velis venire ad extremum. 270.50
Principia. in principiis vt beneuoli, vt dociles, vt attenti ſint qui audiunt, efficiendum eſt propriis locis. 286.40
Principia qualia eſſe debeant. 172.44, & 260.30
Principia quamobrem adhibeantur. 290.29
Principia ducuntur aut ex perſona, aut ex rebus ipſis. 290.28
Principia in cauſis coniectur. qualia eſſe debeant. 301.5
Principia i deliberatione qualia. 288.41
Principia præponenda orationi pro poſitione rerum. 173.18
Principia in ſententiis dicendis breuia eſſe debent. 298.7
Principia tot ſumenda ſunt ad beneuolentiam conciliandam. 289.5
Principia vnde ducantur in gener. demonſtr. 23.18
Probabile quid. 8.25, & 66.11
Probabile. omne probabile aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. 66.25
Probabile diuiditur in cauſam, & in vitam. 8.26
Probabile genus orationis quo modo fiat. 289.29
Probari mores & facta & eorum, qui agent cauſas, & eorum, pro quibus: & improbari aduerſariorum, multum valet ad vincendum. 156.34
Probat is, qui dicit, duob' modis. 149.22
Probationum duo genera. 149.22
Procedare ætate. 251.16
Procedere honoribus longius. 226.18
Procedere in ſolem, & puluerem. 210.30
Procedens longius. 244.15
Proceſſus. tantos proceſſus efficiebat, vt, &c. 237.41
Procudenda lingua. 192.47
Procurator voluntarius. 208.14
Prodeſſe cauſis. Non tam elaborãdum, vt cauſis proſis, quàm vt nequid obſis. 120.37
Prodeſſe. non quantum quiſque proſit, ſed quanti quiſque ſit, ponderandum eſt. 235.48
Prodicus Chius. 163.34, & 209.26
Proditum memoriæ. 125.40
Producere ſermonem aliquem longius. 235.11
Producti ſumus, vt de orationis partibus loqueremur. 2.9
Proferre in lucem. 123.31
Proferre in medium. 148.10
Profeſſio benè dicendi quid ſuſcipiat. 209.24
Proficiſci ad inſtituta. 31.1
Profluentia quædam verborum inanis vim oratoriam imitatur. 296.15
προλήψις. — Notionẽ appello, quã Græci tũ ἔννοιαν, tum προλήψιν dicunt. 279.12
Prometheus. 32.46
Pronominatio quid. 43.8
Pronuntiatio quid. 1.30, & 56.1
Pronuntiatio bona facit, vt res ex animo agi videatur. 27.19
Pronuntiatio diuiditur in vocis figurã, & corporis motum. 25.20
Pronuntiatio maximè vtilis oratori. 25.18
προοίμιον. 2.19
Prooemium citharœdi afflictum. 173.37
Propagare ſibi vitam victu fero. 53.37
Propoſiti ad imitandum. 305.4
Propoſitum eſt huic omni ſermoni, vt, &c. 244.2
Propoſitum argentum. 123.21
Propoſitum actionis aliud ad orationẽ officij pertinet: aliud ad ſedandos animos & oratione ſanandos. 294.31
Propoſitum pars cauſæ eſt. 284.43, & 294.4
Propoſiti actionis duo genera. 294.10
Propoſiti cognitionis genera tria. 294.8
Propoſiti cognitionis, in quo quid ſit id de quo agitur, quæritur, duo ſunt genera. 294.19
Propoſiti ſeu conſultationis duo genera. 294.5
Propoſitio quid. 14.22
Propoſitio non eſt abſoluta ſine approbatione. 69.1
Proſequi miſericordia: beneuolentia. 206.49
Protagoras Abderita. 163.35
Protagoras Abderites. 209.26
Protagoras diſputationes rerum illuſtrium ſcripſit. 211.8
Protogenes, pictor. 113.44
Prouehi in portum. 103.12
Prouerbium. mihi canæ & muſis. 227.3
Prouidentia quid. 104.2
Prouocatio patrona ciuitatis. 159.6
Proximus longo interuallo. 225.25
Proximus primo nõ eſt ſecundus. 225.25
Prudens in exiſtimando. 233.41
Prudentia quid. 21.28, & 103.50
Prudentia quo nomine appellanda ab aduerſario. 22.15
Prudentia hominib. grata eſt. 263.9
Prudentia intelligendi. 116.26
Prudentia nunquam deficit oratorem. 216.29
Prudentia, ſapiẽtia, calliditas vna. 295.30
Prudentiæ partibus quo modo vtamur in dicendo. 21.33
Prudentiæ partes tres. 103.50
Puberes filij cum patribus nõ lauabantur. al. non lauabant. 162.18
Publicæ quæſtiones. 6.5
P. Africanus. 129.19
P. Africanus eloquens fuit. 129.47
P. Africanus, Lælius, Furius ſecum eruditiſſ. homines ex Græcia palàm ſemper habuerunt. 154.2
P. Africanus laudatur. 154.2
P. Antiſtius. 226.29
P. Antiſtius, rabula probabilis. 231.44
P. Antronius voce peracuta, & magna. 234.1
P. Cethegus C. Iulij æqualis. 226.5
P. Cominius Spoletinus, qui accuſauit P. Cornelium. 237.33
P. Corneli' homo auar' & furax. 167.35
P. Craſſus. 214.26
P. Craſſus Diues. 124.21
P. Craſſus idem eloquens, & iuris peritus. 129.2
P. Craſſus M. Fil. de quo multa. 239.11
P. Craſſus ſuapte manu interfectus. 180.13
P. Craſſus valde probatus orator. 277.5
P. Decius. 151.37
P. Decius Flacci æmulus. 218.17
P. Galba primus poſt Romam conditam iudicio publ. eſt condemnatus. 220.19
P. Galba Seruij illius eloquentiſſ. fil. al. C. Galba. 226.14
P. Lentulus. 214.26
P. Lentulus iniuriarum Cicer. vltor, auctor ſalutis. 237.17
P. Lentulus Sura. 232.28
P. Lentulus, princeps ille. 129.18
P. Licinius Varus. 165.25
P. Magius tribunus pl. 226.12
P. Mucius. 12.32, & 169.27
P. Mucius iuriſc. 129.23
P. Mucius XII. ſcriptis optime ludebat, idémque optimus erat iuriſconſultus. 130.6
P. Murena mediocri ingenio, ſed magno ſtudio rerum veterum. 233.25
P. Orbius. 226.8
P. Pupillius. 216.37, & 220.20
P. Rutilius. 125.38, & 218.25
P. Rutilius cauſam ornatius, aut liberius agi ſuam noluit, quàm veritatis oratio ſimplex ferebat. 131.33
P. Rutilius Rufus homo doctus, & philoſophiæ deditus. 131.17
P. Rutilius, exemplum innocẽtiæ. 131.31
P. Scæuola. 218.15
P. Scipio bis conſul, Corculum dictus. 230.11
P. Scipio Naſica Corculum. 214.38
P. Scipio priuat' ex dominatu Ti. Gracchi temp. in libertatem vindicauit. 230.9
P. Scipio, qui in conſulatu mortuus, omneis ſale, facetiiſq; ſuperabat. 220.20
P. Sextius pr. deſignatus damnatus ambitus. 226.17
P. Sulpicius orator. 128.51
P. Sulpicius. P. Sulpicium ſe fateatur occidiſſe. 6.49
P. Sulpicius. 109.48, & 226.25
P. Sulpicij continuantis totum dicendi genus cognouit Cicero. 242.23
P. Tubero Africanum laudauit oratione à Lælio ſcripta. 175.35
Primas ferre. 226.30
Priuantia στερητικά. 280.46
Pueri ſæpe aliquid indicauerunt. 284.14
Pugiles inexercitati pugnos & plagas ferre poſſunt, ſolẽ nõ poſſunt. 234.35
Pulchrius eſt id, vnde pulchrum aliquid, tamquam ex ore aliquo, quaſi imago exprimitur, quàm id, quod exprimitur. 247.14
Pulcros, Cetegos, triumpos, Kartaginẽ

dicebant veteres ſine.h. 265. 24
Punitus ſit factum. 91. 28
Purgatio. quid.6.34. & 13.10. 57.36, & 93. 34
Purgatio diuiditur,in fortunam, imprudentiam,neceſsitudinem. 6.34,& 13.20
Purgatio treis habet parteis. 57. 36
Putatio arborum,ac vitium. 134. 12
Putidus. 249. 21
Pytthonei. 185. 20
Pythagoras. 185. 25
Pythagoras magnam Græciam erudiit. 165. 7
Pythagorei. 111. 38
Pythius. 18. 13

Q.

QVa de re agitur. 238. 19
Quadraodæ orationis induſtria. 270. 25
Quadrigis volare per medias laudes. 245. 43
Quadrat. 210. 42
Quando conſiderandum ſit,quo principio ſit vtendum. 173. 10
Quadruplator. 18. 2,& 51. 7
Quæ bona ſunt, doctrina fieri meliora poſſunt. 118. 47
Quæ dicēda ſint ab eo,qui, ſibi vt ignoſcatur, poſtulet. 95. 23
Quæ dicenda ſint contra eum, qui deprecatione vtatur. 95. 40
Quæ nō ſunt optima, arte sciri poſſunt, & corrigi. 118. 48
Quæ res ſigno ſint attributæ. 72. 39
Quæ ſint in quoque imitanda. 146. 41
Quædam ſunt in rep. ad corpus ciuitatis pertinentia,quædam quiddam magis amplum & minus neceſſarium cōficientia. 105. 10
Quǽnam partim dignitate, partim fructu nos ducant. 104. 44
Quæ res adiuuent in oratore. 156. 39
Quæ rere inter ſicarios de aliquo maleficio. 88. 3
Quæſita,nec ex tempore ficta, ſed domo allata. 256. 27
Quæſtio quid. 55. 31
Quæſtio à propriis perſonis,& temporib.ad vniuerſi generis orationem traducta,theſis. 151. 42
Quæſtio de re certis in perſonis,ac temporibus locata. 121. 19
Quæſtio eſt controuerſia, quæ ex conflictione cauſarum gignitur. 58. 27
Quæſtio definita,ὑπόθεσις,cauſa. 284.42
Quæſtio finita vel in lite ordinanda, vel in conſilio dando poſita eſt. 141. 16
Quæſtio finita,θέσις,propoſitū. 284.42
Quæſtio finita temporibus & perſonis, controuerſia, ſeu cauſa appellatur. 294. 2
Quæſtio infinita, conſultatio nominatur. 191. 37
Quæſtio infinita eſt de vniuerſo genere. 151. 32, & 191. 34
Quæſtio infinitæ rei. 121. 18
Quæſtio infinita, propoſitum ſeu conſultatio nominatur. 294. 3
Quæſtio infinita ſine perſonis, & temporib. 143. 36
Quæſtio indicij naſcitur ex ratione defenſionis, & ex firmamento accuſationis. 7. 10
Quæſtio omnis,aliqua de re eſt earum, quibus cauſæ continentur. 284. 46
Quæſtio perpetua de vniuerſo genere. 260. 47
Quæſtio an ſit, coniectura explicatur. 285. 2
Quæſtio quid ſit,definitione explicatur. 285. 2
Quæſtio quale ſit,iuris, & iniuriæ diſtinctione explicatur. 285. 2
Quæſtio,quas habeat parteis. 287. 38
Quæſtio,ſeu diſceptatio oritur ex rationis & firmamenti ratione,& quaſi cōcurſu. 298. 50
Quæſtionis controuerſia quid. 145. 22
Quæſtiones actionis:quarum duo ſunt genera. 285. 25
Quæſtiones perpetuæ quo tēpore primùm conſtitutæ. 218. 2
Quæſtiones quæ ad agendum referuntur,aut in officij diſceptatione verſantur, aut in animorum aliqua permotione, aut gignenda, aut ſedanda, aut tollenda tractantur. 192. 27
Quæſtiones,tormenta. 292. 44
Quæſtiones & tormenta. 300. 33
Quæſtiones.dicta in quæſtionibus ſæpe reprehenduntur. 293. 2
Quæſtionū duo genera, in quibus eloquentia verſatur. 141. 11
Quæſtionum duo ſunt genera. 284. 41, & 284. 47
Quæſtionum duo genera:alterum finitum temporib. & perſonis : alterum infinitum. 294. 1
Quæſtionum partitio. 294. 1
Quæſtionum ſimplicium quale quid ſit tria genera ſunt. 285. 17
Quæſtiunculam, ſeu quæſtionem alicui ponere. 117. 39
Quæſtor vrbanus. 5. 40
Quale ſit. 148 46
Quale quid ſit, quæritur aut ſimpliciter, aut comparatè. 285. 15
Quale ſit, aut iure factum defenditur, aut, vlciſcendi doloris gratia,&c.292. 5
Quamobrem optimus quiſque orator, maximè pertimeſcat initio dicendi. 119. 39
Quatenus. 254. 38
Quemadmodum tibicen ſine tibiis canere, ſic orator ſine multitudine audiente eloquens eſſe nō poteſt. 175. 13
Qui breuiter,aut ſummiſſè dicunt, docere iudicem poſſunt, commouere nō poſſunt. 161. 14
Qui contra ſcriptum dicit,æquitatis aliquid afferat oportet. 100. 19
Qui primatum, & certarum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua per ſe nō incommodè perſequuntur. 144. 12
Qui res facileis ſine moleſtia meminiſſe volunt, eos oportet in difficilioribus antè eſſe exercitatos. 30. 4
Quid multa? 184. 34
Quid ſuſcipiant dialectici. 154. 19
Quis imitandus. 146. 40
Quibus inuideant homines. 160. 28, & 156. 37
Quibus rebus animi concilientur. 156. 37
Quibus rebus animi hominum moueātur. 160. 3
Quinque membra eloquentiæ. 145. 24
Quinquēnalis celebritas ludorū. 163. 27
Q. Ælius Tubero L. Paulli nepos, vita, & oratione durus,incultus, horridus. 219. 11
Q. Arrius M. Craſsi quaſi ſecundarius. 234. 11
Q. Catulus filius. 231. 25
Q. Catulus crudeliſſ. interfectus. 242. 30
Q. Catulus litteratus. 220. 46
Q. Catulus ſe ipſe vita priuauit. 180. 7
Q. Cæpio. 5. 40, & 6. 35
Q. Cæpio nimis æqueſtri ordini deditus. 231. 27
Q. Cæpio vir acer,& fortis. 221. 25
Q. Ennius. 212. 18
Q. Fabius Labeo. 215. 8
Q. Fabius Maximus, Verrucoſ. 212. 14
Q. Granius præco dicax : de quo multa Lucillius. 225. 16
Q. Hortenſius in patronorum numero annos 22. fuit. 232. 18
Q. Hortenſius quibus coſſ. mortuus. 232. 17
Q. Hortenſius quibus coſſ. primùm in foro dixerit. 232. 15
Q. Hortēſij æqualis M. Piſo,&c. 232. 28
Q. Hortēſij adoleſcētis ingenium ſimul aſpectum,& probatum eſt. 232. 13
Q. Hortenſij mors. 206. 27
Q. Maximus. 214. 26
Q. Metellus. 229. 19, & 214. 26
Q. Metellus, eloquens fuit. 229. 47
Q. Metellus Numidicus. 221. 11
Q. Metellus is, cuius quattuor filij conſulares fuerunt. 215. 8
Q. Metellus Celer. 242. 14
Q. Metellus L. Veturij Philonis collega. 212. 15
Q. Minucius cos. 214. 10
Q. Mucius. 109 44
Q. Nobilior. 214. 40
Q. Numitorius Pullus. 95. 18
Q. Opimius conſularis. 168. 34
Q. Pompeius. 242. 9
Q. Pompeius A fil. Bithynicus. 233. 46
Q. Pompeius non contemtus orator. 216. 47
Q. Rubrius Varro à ſenatu cum C. Mario hoſtis iudicatus. 224. 45
Q. Scæuula. 135. 24
Q. Scæuula augur, percomis habitus. 230. 10
Q. Scæuula iuriſperitorum eloquentiſſ. 222. 22
Q. Scæuola peritorum elegantiſsimus. 222. 18
Q. Scæuula pro M. Coponio dixit. 227. 42
Q. Sertorius ſenator ſolutiſsimus in dicendo. 226. 15
Q. Tubero philoſophiæ ſtudioſus. 189. 15
Q. Varius. 119. 10, & 236. 28, & 242. 14
Q. Varius orator. 226. 28
Q. Varius acutus rebus inueniendis. 231. 16
Q. Varius ſua lege damnatus. 242. 19

Q. Velocius. 189.8
Q. Vettius Vettianus è Marſis. 224.50
Qui vnam virtutem habeat, omneis habet. 115.34
Quiuis vnus es populo. 244.13
Quomodo aſſequi poſsimus, vt, quæ dicamus, intelligantur. 184.30
Quomodo dicas, multùm intereſt etiã in philoſophia. 252.28
Quomodo dicatur, eſt in agendo, & in eloquendo. 252.37
Quomodo ſit imitandum. 146.40
Quónam modo dicas, videre, maximum. 252.16
Quorſum ſpectat? 189.21
Quot oratores, tot ferè genera dicendi. 183.2
Quoties dicimus, toties de nobis iudicatur. 119.50

R.

Rabula. — cauſidicus, proclamator, rabula. 228.9
Rabula de foro. 251.47
Rape lumen poſtremum oculis. 197.33
Rapere in fraudem. 84.6
Rapere aduerſarium in odium. 2.44
Ratio quid. 54.43
Ratio animi. 53.58
Ratio appellatur, quæ affertur à reo ad recuſandum depellendi criminis cauſa. 298.47
Ratio differendi duas habet parteis. 276.45
Ratio facti, quæ cauſam facit, & continet defenſionem. 7.11
Ratio me fugit. 17.40
Rationis confirmatio. 14.24
Rationes totius Antonij facultatis in dicendo, & orationis, tres. 150.41
Rationes ſuas in tuto collocare. 22.42
Ratiocinatio quid. 57.3. 68.19, & 81.19
Ratiocinationis quot partes. 68.22
Ratiocinationis ſuſpiciones à defenſore quomodo infirmandæ in conſtitut. coniectur. 82.27
Re capſe. 40.16
Recentior in dolore alius alio. 10.19
Recepit lumina in mancipio, vti tum erant. 125.20
Recepiſſe ſolium paternum in tutis & cæſis. 162.29
Receperant, ſeu inuitarant ſplendidè. 50.30
Recipere onus. 250.19
Recipere vocem ab acutiſsimo ſono vſque ad grauiſsimum. 134.33
Récidant omnia ad nihilum. 275.29
Recinit & reſonat quiddam vrbanius in vocib. oratorum noſtrorum. 225.14
Rectène factum ſit. 149.14
Rector reip. & conſilij publici auctor quis habendus. 129.18
Rectum quid. 21.26
Rectum diuiditur in prudentiam, iuſtit. fortitud. modeſtiam. 28.27
Rectum eſſe laudabile quo modo oſtẽdamus. 22.24
Recuſare. 124.4
Reddere verbum verbo. 205.11
Redeamus ad inſtituta. 189.10
Redita ad inſtituta. 231.24
Redite in memoriam. 76.25
Reditus ad propoſitum. 202.43
Redemtor hoſtias ad ſacrificium præbere debebat. 93.46
Redigere ad artem. 152.29
Redigere aliquid ad artem quis poſſit. 126.17
Redigere id, de quo diſputatur, ad vltimam ſui generis formam. 247.27
Redigere in quadrum ſententiam diſsipatam. 275.21
Redigere numeris in quadrum, numerúmque ſententias. 271.41
Redolere videntur Athenæ ex Demetrij Phalerei orationib. 239.41
Redundans ſcelere & malis cogitationibus. 52.23
Redundantia iuuenilis. 258.27
Redundat vrbs militibus. 51.8
Referre — nihil Referre ad vtilitatem ſuam. 160.15
Referre eundem in cadendo ſenſum. 250.41
Referre imitando ea, quæ ſub oculos ipſa cadunt, ad ſpeciem perfecti es cogitatam. 247.22
Referre in album. 142.12
Refingera ſeipſum. 263.1
Refricare dolorem. 159.12
Refugere à re aliqua. 117.25
Refugere à re aliqua agenda pudore, & timiditate quadam ingenua. 137.32
Regnũ — in regno alicuius eſſe. 114.32
Regula, ad quam diriguntur eorum orationes, qui Atticè volũt dicere. 306.12
Regula, qua vera, & falſa iudicentur. 223.8
Rei qui. 156.48, & 173.21
Relaxare animus ex priſtino ſermone. 110.15
Relaxare animum. 208.38
Relatio criminis quid. 57.42, & 91.10
Relictis rebus. 184.45
Religio quid. 89.4, & 104.8
Religio, iuſtitia erga deos. 295.42
Relinquere ſui deſiderium. 206.39
Rem explicare propriis, aptiſq; verbis. 182.19
Remetiri voluntatem. 208.4
Remex vnius operis. 141.3
Remiges ſuſtinuerunt. 222.30
Remiſerunt dolores pedum. 220.34
Remiſsio continui clamoris vocem cõſeruat. 25.47
Remiſsiores cantus. 235.1
Remittere ſuum ſtudium ſummum. 244.10
Remotio criminis quid. 6.44, & 57.39, & 92.23
Remotio criminis fit bipertitò. 92.24
Remotio criminis fit ſimpliciter. 57.39
Remotio ipſius rei, ſeu facti quãdo fiat. 93.6
Remotionis rei, ſeu facti exemplum. 93.8
Remotum à re argumẽtationem vitiat. 74.43
Remouere crimen à nobis cùm volemus, peccati cauſam aut in rem, aut in perſonam conferemus. 14.3
Remunerari alterum ſi non pari, at grato tamen munere. 208.2
Renouare animi curam, & moleſtiam. 179.6
Renouetur, non redintegretur oratio. 19.37
Repetere ab vltimo. 4.26
Repetere memoriæ recordationem. 107.33
Repetitio. 55.44
Reponere in numero. 305.25
Reprehendendæ argumentationis modus, cùm contra firmam argumentation. æquè firma, aut firmior ponitur. 75.47
Reprehenſio quid. 72.20
Reprehẽſio — quomodo ſit reprehendẽda aduerſarij argumentatio. 292.12
Reprehenſionis modi. 72.27
Reprehenſorum duo genera opponuntur labori noſtro. 305.30
Repromittere. 208.18
Repueraſcere. 138.2
Repugnant rectè accipere, & inuitum reddere. 278.1
Repugnantia. 281.24
Repugnantia videré. 248.5
Res, quæ intelliguntur. 278.25
Res, quæ ſunt. 278.25
Res & ſententiæ vi ſua verba pariunt. 152.48
Res externæ, quæ. 23.6
Res implicatæ. 184.48
Res inſignes & nouæ manent in animo diutius. 29.19
Res iudicata quãdo vitioſè proferatur. 19.20
Res mancipi. 278.37
Rerum bonarum & malarum tria genera ſunt. 291.36
Rerum copia verborũ copiam gignit. 163.15
Rerum & verborum iudicium prudentiæ eſt. 265.41
Rerum expetendarum tria ſunt genera, totidem fugiendarum. 103.29
Rerum principia ab ingenio profecta ſunt, exitus diſciplina comparantur. 29.25
Res ſplẽdore illuſtratæ verborũ. 140.18
Res vſitatæ facilè è memoria elabuntur. 29.19
Reſederat nimia vocis cõtentio. 243.37
Reſperſum ſanguine. 180.14
Reſponſum verum magis, quàm ad ſuã rem accommodatum auferre. 132.50
Reſp. Ad conſilium de rep. dandum caput eſt noſſe remp. 175.3
Reſtinguere auditorũ menteis inflammatas. 130.19
Retexere exorſa, & detexta. 154.23
Retinere homines in ciuitate. 310.29
Retulit ad ſenatum. 179.14
Reueteri aſſentandi ſuſpicionem. 150.5
Reuertamur ad inſtitutam diſputationem. 263.35
Reuocare Atticos ad certam dicendi formulam. 305.14
Reuocare aliquos è curſu ipſo. 276.26
Reuocare quæ de altero deplorentur, ad ſuas res. 160.41
Reuocare à vitiis acriter. 140.25
Reuocare ſe ad ſuũ munus, & penſum. 192.36

Reuocare ſe ad induſtriam. 244.34
Reuocare ſe ipſum. 261.12
Rhetor & eloquens non inuentor, aut compoſitor, aut actor, dicitur. 253.20
Rhetoribus conceſſum eſt ementiri in hiſtoriis. 210.35
Rhetorica, ciuilis rationis pars. 55.2
Rhetorica altera ex parte dialecticæ reſpondet. 259.12
Rhetorica ſimilis manui dilatatæ, ſeu palmæ. 259.11
Rhodij non probauerunt genus dicendi opimum & tamquam adipatũ. 249.7
Rhodij oratores Aſiaticis ſaniores. 211.54
Rhodij ſalſi. 161.28
Ridentur quæ notant, & deſignant aliquam turpitudinem non turpiter. 163.40
Ridiculum præter exſpectationem. 166.1, & 169.21
Ridiculi locus, & quaſi regio. 163.38
Ridiculo quo modo vtatur orator. 256.23
Ridicula quatenus ſint oratori tractanda. 163.48
Ridiculorum materies quibus in vitiis ſit. 164.4
Rigare omnium ingenia. 33.1
Rimas explere. 275.4
Riſus.— de riſu quinque ſunt, quæ quæruntur. 163.32
Riſus nonnumquam aliquem obruit. 169.33
Riſus tenuiſsimus ingenij fructus. 165.3
Riſum mouere, leue eſt. 161.34
Dicacitas. 161.33
Riſum mouere ſine oratoris. 163.35
Riſum vix tenebam. 240.45
Romani veteres omnibus de rebus cõſulebantur. 164.13
Romulus paſtores, & conuenas congregauit, &c. 111.3
Romulus ſapientia, non eloquentia, res geſsit. 111.3
Roſcius in quaque arte, id eſt perfectus, & excellens. 120.24
Roſcius in ſcena eſt. 240.25
Roſcius perſonatus nõ magnopere laudabatur. 205.8
Roſcius ſiquando aliquid minus benè fecit, aut noluiſſe, aut crudus fuiſſe dicitur. 119.46
Roſcij geſtus & venuſtas. 134.28
Roſcio ſpectante geſtum agere. 163.22
Roſtra manubiis ornata. 180.9
Roſtrata nauis. 94.9
Rudis — quaſi rudibus eius eludit oratio. 305.25
Ruſticari. 138.1
Ruta, & cæſa. 162.29
Ruta cæſa. 299.19
Rutis cæſis receptis. 187.4
Rutilius cauſam ipſe pro ſe dixit: Craſſum & Antonium patronos adhibere noluit. 219.3
Rutilius propè perfectus in Stoicis. 218.47

S.

S. litteram poſtremam, antecedente, & ſequente conſonante detrahebant veteres. 265.33
Sacramento contendere. 111.28
Sales in dicendo mirum quantum valent. 256.19
Saliorum verſus. 202.8
Salſorum duo genera ſunt. 256.20
Salſamentarius. 52.5
Sannis. 189.10
Samnitum magiſter. 189.8
Samnites vibrant haſtas ante pugnam. 173.40
Sanctio plus valet permiſsione. 11.28
Sanitas incorrupta. 304.29
Sanguis incorruptus. 210.6
Sannio. 165.29
Sanum quod eſt in oratione, id propriũ Atticorum eſt. 256.32
Sapiens ſi algebis, tremes. 169.34
Sapientis eſt conſilium explicare ſuum de maximis reb. 174.34
Sapientia faciendi ac dicendi. 185.43
Sapientia inops dicendi, non potuit homines à conſuetudine ſubitò ad aliud vitæ genus conuertere. 53.50
Sapientia ſine eloquentia parùm prodeſt ciuitatib. 53.28
Sapor vernaculus. 225.18
Satiſſæ. 43.18
Satis. quid ſit ſatis, iudicandum. 254.40
Satis eſt ſimilem eſſe hominis ceteris artificiis percipiendis. 120.8
Satis eſſe incitatum ad ſtudium cognoſcendæ, percipiendæque virtutis, magnum eſt. 128.27
Saturninus. 39.37
Scaurus accuſauit Rutilium. 169.6
Scæuola pontifex. 278.50
Σχήματα. 213.33
Σχήματα. 238.1, & 298.30
Σχήματα, conformationes ſentẽtiarum. 221.47
Σχήματα, quaſi geſtus. 255.50
Scientia ciuilis tota XII. tabulis continetur. 127.5
Scientia pollere. 295.31
Scientia & cognitione comprehendere. 108.17
Scientia iuris eloquentiæ tamquam ancillula. 131.32
Scientia rerum certarum forenſib. cancellis circumſcripta. 113.42
Scientia rerum terreſtrium, aut maritimarum. 113.31
Scientiæ magna vis eſt ad perſuadendũ. 284.8
Scientiæ ſuauitas. 185.27
Scientię omnes oratori proſunt. 134.25
Scipio ſine ſoluendus legibus. 21.12
Scipio Tib. Gracchum perculit. 169.26
Scitum eſt. 252.16
Scitum eſt conferre cauſam in tempus, cùm afferre, &c. 206.2
Scitum populi facere. 305.38
Scopas diſſoluere. 275.32
Scopas, homo fortunatus, & nobilis. 176.40
Scopulus libidinis. 253.45
Scopulus patrimonij. 197.36
Scribendo adeſſe. 179.34
Scribere pro ſcribẽdo, & formulis præſcriptis canere. 276.36
Scripſère, & ſcripſerunt. 264.49
Scriptum ambiguum. 11.34, & 286.32, & 299.30
Scriptum. Contra ſcriptum quomodo dicatur. 99.3
Scriptum imago voluntatis ſcriptoris. 99.14
Scriptum quomodo defendatur. 98.33
Scriptum quomodo defendatur contra eum, qui ſcriptorem aliud ſcripſiſſe, aliud ſenſiſſe dicat. 99.6
Scriptum quomodo oppugnetur. 99.3
Scripti & ſententiæ contentio. 98.34
Scripti interpretatio. 149.9
Scripta contraria. 299.35
Scriptio plurimùm ad dicendum prodeſt. 216.20
Scriptorum inter ſe diſſentientium tractatio. 303
Scrutari oportet, & quærere ex omnibus locis argumenta, ſed adhibito iudicio. 288.14
Scurra exhauſto rubore. 34.32
Scurra qua re ab oratore diſtinguatur. 164.50
Scurrilia quæ. 164.44
Sectio prædæ venierit. 73.35
Secundarius. 234.12
Secundus heres. 277.49
Secundi heredes. 88.16
Secundus, & proximus primo, differũt. 225.24
Sedare iracundiam. 160.20
Sedare ſeditionem. 212.10
Sedare ſuſpicionem. 222.15
Sedatis tempeſtatibus. 103.11
Seditio conflata. 150.25
Seditiones multas è rep. eſſe factas. 150.23
Seditiones nonnullæ iuſtæ, & neceſſariæ. 159.4
Segetes fæcundæ & vberes, non ſolùm fruges, verùm etiam herbas effundunt inimiciſſ. frugibus. 252.4
Senarios & Hipponactéos effugere vix poſſumus. 269.23
Senatus. in ſenatu minore apparatu dicendum. 174.36
Senectus in ætatibus auctoritatem habet. 266.36
Senectus occaſus vitæ. 279.21
Senſus videndi ex omnibus noſtris ſenſibus acerrimus. 177.20
Senſus vnuſquiſque varias habet voluptates. 181.46
Senſa mentis & cõſilia explicare. 185.17
Sententia quid. 37.27
Sententia mente antè circumſcribitur, confeſtímque verba concurrunt. 270.46
Sententia niſi aptè expoſita, atque abſoluta fructum non fert oratori. 274.18
Sententia omnis enthymema dicitur, ſed ea, quæ ex cõtrariis propriè. 281.40
Sententia ſcriptoris cùm ex aliquo facto, aut euentu interpretanda dicitur, ex partibus iuridicialis aſſumtiuæ maximè ſuſtinetur. 98.20
Sententia, ſeu voluntas ſcriptoris duobus modis defenditur. 98.8
Sententiæ concinnę, & venuſtæ. 244.50
Sententiæ dupliciter efferuntur, & ſine ratione, & cum ratione. 37.39
Sententiæ graues, & ſeueræ. 244.50

Sententiæ quamuis ſu aues, grauéſve, tamen, ſi incondita poſitis verbis efferuntur, offendunt aureis. 263. 45
Sententiæ quænam vtiles ſuaſori, aut diſſuaſori ad animos commouendos, ſi ſint incitandi. 298. 2
Sententiæ quænam vtiles ſuaſori, aut diſſuaſori ad animos commouendos, ſi erunt reprimendi. 298. 4
Sententiæ verbis finiantur. 202. 21
Sententiarum exornatio. 35. 43
Sententiarum lumina. 256. 21
Sentẽtiarum ornamẽta. 225.37, & 262.3
Sententiarum ornamenta, & conformationes. 281. 45
Sentẽtiarum totidem genera ſunt, quot oratorum gradus. 304. 6
Sententias rarò conuenit interponi. 37. 45
Sententioſè ſine verborum ordine & modo dicere, infantia eſt. 275.39
Separatum exordium. 3. 40
Sepire cogitatione. 253. 8
Sepire memoria. 251. 33
Septus liberali cuſtodia. 245. 35
Seponere ſibi tempus ad rem aliquam. 262. 48
Sepoſitum tempus ad diſcendum. 239. 2
Septem ſapientes omnes præter Mileſium Thalem ciuitatib. ſuis præfuerunt. 164. 36
Septimuleius Anagoinus. 167. 44
Sepulcrum, lacrymas, coronas ſine. h. dicimus. 265. 27
Series artis. 303. 3
Series diſputationum. 144. 5
Sermo quid. 26. 7
Sermo ab hoc initio tractus. 208. 34
Sermo diuiditur in quattuor parteis, dignitatem, demonſtratioo. narrationem. iocation. 26. 10
Sermo emanauit. 232. 37
Sermo facetus, ac nulla in re rudis. 110. 33
Sermo inciebmn. 304. 40
Sermo iotentios. 135. 8
Sermo lenis eſſe debet in exordio. 3. 55
Sermo planus quibus rebus fiat. 184. 29
Sermo purus & dilucidus. 183. 21
Sermocinatio quid. 47. 25, & 51. 7
Sermonem aliò transferre. 120. 42
Sermo hinc ductus. 208. 32
Sermo Latinus, laus eſt in dicendo non mediocris. 211. 4
Sermonis genus non liquidum, non fuſum ac profluens. 154. 26
Serpere longius. 190. 1
Serpere occultè. 159. 42
Serui in dominos non torquentur, niſi de inceſtu 300. 39
Seruire hominum periculo, aut honori. 234. 13
Seruire ſeruitutem. 278. 49
Seruit pars quædam ædium. 225. 15
Ser. Fabius Pictor. 214. 50
Ser. Fuluius. 214. 50
Ser. Galba. 211. 23, & 113. 23, & 167. 7, & 214. 46
Ser. Galba abſolutus miſericordia commota. 216. 11
Ser. Galba eloquentia præſtans. 215. 6
Ser. Galba Lælio ſucceſsit in defendenda publicanorum cauſa. 215. 37
Ser. Galba princeps ex Latinis opera oratorum propria tractauit. 215. 6
Ser. Galbæ orationes exiliores. 215. 10
Ser. Sulpicius Galba populi miſericordiam concitauit. 131. 18
Seruius Sulpicius. 279. 42
Ser. Sulpicius. In Sulpicio vno ars fuit iuris ciuilis 223. 5
Ser. Sulpicius maluit eſſe in ſecunda arte primus, quàm in prima ſecundus. 222. 50
Ser. Sulpicij iuriſc. ſtudiũ dicẽdi. 222. 46
Ser. Tullius. 111. 5
Seſtertiũ n nummũm, nõ ſeſtertiorum nummorum. 264. 42
Seueritas in vultu. 337. 3
Sex. Ælius. 164. 12
Sex. Ælius, iuris ciuilis omnium peritiſs. 214. 30
Sex. Ælius iuriſconſ. 129. 23
Sex. Iulius prætor vib. 12. 31
Sex Pompeius. 188. 9
Sex. Pompeius in philoſophia eruditus. 134. 16
Sex. Titius. 167. 16
Sex. Titius, homo loquax, mollis in geſtu: à quo ſaltatio Titius nomine, nata. 231. 40
Si fortè. 184. 23
Siculi ſalibus excellunt. 161. 28
Sier, plenum eſt: ſis, imminutũ. 264. 46
Significatio quid. 51. 45
Significatio maior, quàm oratio. 262. 25
Significatio quot modis fiat. 51. 46
Significatio per ambiguum. 51. 48
Significatio per conſequentiam. 51. 4
Significatio per exſuperationem. 51. 47
Significatio per ſimilitudinem. 52. 8
Signum quid. 9. 9, & 66. 27
Signum in parteis ſex diuiditur. 9. 10
Signum iiſdem ex locis, quibus confirmatur, etiam infirmatur. 72. 38
Signa conſcientiæ. 9. 44
Signa ingenij immemoris. 230. 42
D. Silanus æqualis Ciceronis non multùm ſtudij habuit. 233. 4
Silus Strãtia: al. ſilus Sita. al. Sila. 215. 36
Silua rerum ac ſententiarum comparanda eſt. 191. 4
Simile. — vnde ſimile duci poteſt, inde verbũ vnum transferri, quod ſimilitudinem contineat. 197. 28
Simile à neruorum ſono in fidibus ad motum animorum. 228. 27
Simile quomodo iudicetur. 65. 22
Simile per breuitatem. 49. 9
Simile per colliſionem. 49. 18
Simile vitioſum. 19. 17
Similia — in ſimilibus quid obſeruare oporteat. 49. 33
Similium inuentio quomodo facilis eſſe poſsit. 49. 37
Similiter definita. 267. 35
Similiter cadens quid. 38. 44
Similiter deſinens quid. 38. 49
Similiter verba cadentiã. 273. 20
Similitudo quid. 48. 39
Similitudo ad equo indomito. 49. 3
Similitudo per contrariũ ornandi cauſa. 48. 44
Similitudo per negationem. 49. 3
Similitudo in contrariis, paribus, & iis rebus, quæ ſub eandem rationem cadunt, ſpectatur. 66. 17
Similitudo quattuor de cauſis ſumitur. 48. 40
Similitudo à citharœdo benè veſtito. 49. 19
Similitudo latè patet, ſed oratoribus & philoſophis magis, quàm iuriſconſultis. 280. 22
Similitudo, negotij ante oculos ponendi cauſa. 49. 18
In Similitudinibus non eſt neceſſe totam rem toti rei eſſe ſimilem. 49. 41
Similitudo omnibus in rebus ſatietatis eſt mater. 71. 46
Similitudo quomodo vitanda. 292. 33
Simonides à Caſtore & Polluce ſeruatus. 276. 45
Simonides Ceus artem memoriæ primus protulit. 276. 39
Simonides quo modo artem memoriæ inuenerit. 276. 50
Simulacra pro litteris. 277. 4
Sine oculis; & ſine mente viuere. 134. 11
Sine ſtudio, & ardore amoris nihil quicquam in vita egregium eſt. 120. 50
Singulos ſẽſus ſingulæ voluptates oblectant diſpares. 181. 50
Siniſtra mentum ſubleuat. 50. 19
Siſenna verbis inuſitatis vtebatur. 236. 16
Sitiunt agri. 255. 42
Societas dicendi & intelligendi. 187. 33
Socrates εἴρων. 167. 49, & 241. 35
Socrates inductione plurimùm vſus eſt. 67. 28
Socrates interrogatus quàm pœnæ æſtimationem meruiſſet, reſpondit ſeſe meruiſſe, vt ampliſsimis honorib. & præmiis decoraretur. 138. 7
Socrates omnium eruditorum teſtimonio prudentia, & acumine, &c. omnium facilè princeps. 185. 48
Socrates omnium ſapiẽtiſsimus, & ſanctiſsimæ vitæ, in iudicio capitis ita pro ſe dixit, vt non reus, ſed iudicum dominus eſſe videretur. 131. 48
Socrates oppoſuit ſe ſophiſtis. 209. 29
Socrates oratione Lyſiæ vti noluit. 131. 50
Socrates quid de Iſocrate augureretur. 251. 19
Socrates ſapienter ſentiendi, & ornatè dicendi ſcientiam re cohærenteis diſputationibus ſuis ſeparauit. 186. 6
Socrates ſcriptam literam nullam reliquit. ibid.
Socrates ſibi ipſe ſapientiam detrahit, aliis, qui eam ſibi arrogant, tribuit. 240. 38
Socratis ex vberrimis ſermonibus extiterunt doctiſs. viri. 209. 30
Socratis ironia faceta & elegans. 240. 35
Socrates in Gorgia oratores irridens cauillatur. 163. 8
Socratici. 186. 11
Sodalitium. 50. 37
Sol accedit ad brumale ſignum. 199. 39
Sol circumfertur. 199. 39
Solis eclipſeis cur magis mirentur homines, quàm lunæ. 29. 21

Soleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt.al. inditæ.al.induiæ. 6.17
Solitudo ab oratorib. 232.5
Solium.— ſedentes in ſolio. 164.14
Solœciſmus. 35.21
Solon, eloquens. 183.20
Solon, lator legum. 127.26
Solon, ſapiens. 185.23
Soluere legibus. 21.12
Solum incultum, & derelictum. 208.9
Solutus & expeditus ad dicendum. 234. 26
Solutus in explicandis ſententiis. 225.30
Solutiſsimos in dicendo. 226.14
Sollertia iudicandi. 304.45
Somno impeditus. 81.3
Sonare & olere peregrinum. 184.7
Sonare ſubagreſte quiddam, planéque ſubruſticum. 236.14
Sonitus verborum inanis nulla ſubiecta ſententia,furioſum quiddam eſt. 112. 38
Sonorum gradus tum intendere, tum remittere. 253.10
Sonus totius orationis vnus eſt,& idem ſtilus. 217.20
Sonus vocis. 221.5
Sonus vocis rectus & ſimplex. 184.11
Sonus vocis vrbis proprius. 183.48, & 184.6
Soni.— è tribus ſonis ſuauis varietas perfecta eſt in cantibus. 232.50
Sophiſtæ. 255.32
Sophiſtę quid ab oratore differát.253.39
Sophiſtarum oratio. 253.37
Sophiſtis propoſitum non perturbare animos, ſed placare & delectare. 253. 39
Sophocles, Æſchylus, Euripides diſsimiles. 182.12
Sophocles. 246.46
Spartiatæ Athenienſium potiti. 40.40
Spatiari in zyſto. 304.26
Spatium quomodo conſideretur. 9.18
Species. Ad ſpeciem valere. 173.5
Species.— quicquid eſt, de quo diſputetur, id eſt ad vltimam ſui generis formam,ſpeciémque redigendum.247.27
Speciem cuiuſque rei cernere, 248.4
Speciem & formam excellentis eloquentiæ adumbrabimus. 251.30
Specierum, & ſpeciebus non dixit Cicero. 279.7
Specimen ingenij tranſilire ante pedes poſita. 197.19
Specimen popularis iudicij. 227.12
Spes celandi. 9.26
Spes hominum fallax. 179.39
Spes infringatur. 247.7
Spes iniecta eſt. 31.2
Spes perficiendi. 9 22
Spes vtilitatis futuræ plus valet apud homines, quàm beneficij præteriti commemoratio. 160.23
Spem incertam certo venditat pretiu. 96.38
Spe vberiore commoueri. 208.28
Speuſippus Platonis ſororis filius. 186. 46
Spiritus anguſtior. 135.43
Spiritus.Non in iiſdem cauſis vnus & idem ſpiritus ſine vlla commutatione eſt obtinendus. 258.40
Spiſſè & via. 221.19
Spiſsi exitus, & producti. 161.4
Spiſsius. 195.43
Spoliare alios dignitatu. 180.20
Spondeus. 272.40
Spondeus conſtat ex longis. 269.42
Sponſione victus eſt. 40.8
Spumans ex ore ſcelus. 52.30
Sp. Carulius. 165.15
Sp. Memmius. 168.4
Sp.Torius valuit in populari genere dicendi. 221.20
Sputatilica crimina.— ſputatilica nomé irriſum à Ruſcio. 236.19
Stadium eiuſdem laudis. 232.30
Stalenus à ſe ipſo indicatus. 284.16
Stare à mendacio contra verum. 34.18
Stare à ſenatu, & à bonorű cauſa. 238.1
Stare ſuo iudicio. 275.45
Staſeas Peripateticus. 117.50
Statarij oratores. 219.9
Stateta artificis. 154.29
Statuere aliquem ante oculos. 133.38
Statura appoſita ad dignitatem. 49.22
Status erectus, & celſus. 253.11
Status.— non eſſe diutius vno & eodē ſtatu. 247.26
Status *στάσις*. 286. 15
Status coniecturalis. 286 20
στάσις.— Status, in quo primum inſiſtit quaſi ad repugnandum congreſſa defēſio. 286.15
Status tres. 298.32
Status tres:an ſit,quid ſit,quale ſit.29.13
Status primus coniectura quadam tractatur. 298.36
Status ſecundus definitione,atq; deſcriptione,aut informatione verbi tractatur. 298.37
Stat⁹ tertius æqui & veri,& recti & humani ad ignoſcendum diſputatione tractandus eſt. 298.37
Status iidem ſunt interdum in deliberationibus & laudationibus,atque in iudiciis. 286.17
στερητικά,priuantia. 280.46
Stillicidium, mancipium, pecunia,ſupellex, res quæ ſunt. 278.26
Stilus exercitatus. 263.41
Stilus multi ſudoris eſt. 135.23
Stilus optimus dicendi magiſter. 122.16
Stipulatiuncula. 124.44
Stirps generoſa. 230.12
Stirpe ad aliquam hereditatem venire. 225. 7
Stoici. 111.38
Stoici ab Antiſthene. 186.14
Stoici eloquentiam virtutem eſſe dicűt. 186.34
Stoici in diſſerendo prudentiſſ.in dicēdo verborum inopes. 219.20
Stoici in iudicandi parte elaborauerunt. 276. 46
Stoici iraſci neſciunt. 186.33
Stoici iudicandi ſcientiam, dialecticam appellant. 276.47
Stoicorum aſtrictior oratio eſt, aliquãtóque contractior, quàm populi aures requirunt. 219.32
Stoicorum decreta. 186.35
Stoicorum omnis cura in dialecticis cõſumitur. 219.24
Stoicorum orationis genus ſubtile quidem, ſed exile, inuſitatum, abhorrens ab auribus vulgi. 186.40
Stomachoſa ac ſubmoroſa ridicula. 168. 46
Structa, & nexa verbis. 262.27
Structura quædam fiat,non tamen operosè. 263.37
Struere odium in alios. 160.19
Struere, & illuminare verba. 163.20
Struere verba. 198.44,& 163. 20
Studere patrimonio augendo non eſt nobilitatis. 162.27
Studium quid. 64.22, & 83.10
Studium armis perterritum conticuit ſubitò & obmutuit. 144.40
Studium dicendi proprium Athenarum att. 23
Studium diſcendi. 233.47
Studioſi diſcendi. 152.47
Studium diſcendi acerrimum. 115.15
Studio eloquentiæ maxima propoſita præmia. 108.42
Studio incenſus. 209.7
Studio quodam admirabili ad philoſophiam concitatus. 242.26
Studia perueniēdi aliquò nihil proſunt, niſi illud,quod eò,quò intendas,ferat, cognoris. 121.3
Stultitia excuſatione nõ non habet.119.48
Stupefactus. 185.3
Stuprare ingenuam maius maleficium, quàm ſacra legere. 20.18
Suadere aut diſſuadere,grauiſsimæ perſonæ. 174.33
Suadæ medulla. 212.30
Suaſio eſt rerum futurarum. 288.43
Suaſio.— in ſuaſione aut ſpes,aut reformidatio deliberantis propoſita eſt oratori. 288.33
Suaſor, & diſſuaſor debet habere ad augendum exemplorum aut recentium, aut veterum copiam. 297.49
Suaſori, aut diſſuaſori videndum quid aut poſsit fieri, aut non poſsit, quid aut neceſſe, aut non neceſſe. 296.29
Suaſori docendum eſt vtile eſſe, & fieri poſſe. 296.39
Suaue genus orationis quomodo fiat. 289. 37
Suauitas appellandarum litterarum. 221. 5
Suauitas auſtera,& ſolida,non dulcis,& decocta. 191.2
Suauitas, quæ exit ex ore. 183.47
Suauitatis cauſa peccare licet,in vſu vocabulorum. 265.3
Subactum ingenium. 151.12
Subegit. 265.13
Subiectio. 40.2
Subiicere rationem. 89.45
Subiicere ſcelus, fraudémque innocentis odio ciuium. 128.14
Subire ferri ciuilis crudelitatem. 180.25
Subitæ dictiones. 122.26
Subiũgere omneis arteis oratori. 130.12
Subſeciuæ operæ.al.ſubſiciuæ. 178.14
Subſellia grandiorem,& pleniorem vocem deſiderant. 240.19
Subſidium ſenectutis in otio & ſolitudine

dine ponendum. 135.12
Subſidium ſibi comparare. 127.40
Subtile genus dicendi quale eſſe oporteat. 255.13
Subtilis orator numeros adhibere non debet. 255.13
Subtilis,ſeu tenuis orator qualis eſſe debeat. 255.58
Subtiliſsimè perſequi. 278.23
Subtilitas orationis imitabilis videtur exiſtimanti: ſed nihil eſt experienti minus. 255.10
Subtilitas orationis non eſt plurimi ſanguinis. 255.11
Succinctus gladio. 51.9
Succreſcit veſtræ ætati. 206.12
Sufflata dicendi figura. 34.38
Suggerere firmamenta. 173.23
Συζυγία. 277.24
Sulpicius. 39.38,& 19.8
Sulpicius accuſauit C. Norbanū. 146.25
Sulpicius grandis orator. de eodem hîc plura. 229.2
Sulpicius nihil leniter dicebat. 258.14
Sulpicius quo anno occiderit. 242.29
Sulpicij nulla oratio eſt. 229.15
Sulpicij fortiſsimus quidam animi impetus. 182.31
Sumenda reo principia ad beneuolentiam conciliandam. 289.1
Sumere in manus. 180.41
Sumere ſibi tempus ad cogitādū. 148.15
Summa animi æquitas. 148.11
Summatim narrare. 4.13
Summittere faſceis. 208.39
Summum bonum vtrùm ſit in animo, an in corpore. 130.39
Summutauit. 265.13
Supellex oratoris. 255.30
Superari à ſeipſo. 179.18
Superbia in animis extollendis magnitudinem animi imitatur. 296.10
Superlatio quid. 43.38
Superlatio veritatis. 202.44
Superſedenda. 14.3
Superſtitio religionem imitatur. 296.13
Suppeditare, abſolutè. 163.14
Suppeditauiſſet vita. 220.3
Supplodere, pedem. 131.44
Supploſio pedis. 184.22, & 221.50, & 238.40
Supploſio rara pedis dextri. 27.10
Supponatur ratio. 88.38
Supponendis rationibus. 96.21
Supponere exemplum. 103.20
Supponere rationem. 89.46
Suprà ferre rem, quàm fieri poſsit. 267.25
Surculo deſtringendo vſurpare poſſeſſionem amiſſam. 191.40
Surripiat imitationem orator. 164.28
Sus Mineruam. 163.24
Suſcipere laborē vtilem ſtudioſis. 305.6
Suſcipere patrociniū voluptatis. 186.21
Suſcipere perſonam. 114.18
Suſpendiſſe ſe de fico. 168.41
Suſpenſo animo & occupato. 133.3
Suſpenſi oratione, vt auis cantu aliquo. 228.35
Suſpicere. 181.29
Suſpicio ſumitur interdum ex conſilio. 83.13
Suſpicionem afferre auditori præmeditationis. 5.1
Suſpicionem facti quæ res confirment, atque augeant. 300.5
Suſpicionem ſedare. 222.15
Suſpiciones aliquæ ſunt, quæ communiter ex negotiorum & perſon. attributionibus ſumuntur. 84.38
Suſpiciones de natura ducere licet. 82.47
Suſpiciones etiam ex quæſtione, teſtimonio, rumore duci oportet. 85.30
Suſpiciones ex facto quomodo ducantur. 84.17
Suſpiciones ex victo trahere licet. 82.50
Suſtentor ea conſolatione. 245.39
Suſtinen treis perſonas. 148.10
Suſtuliſſet litteram. 265.13
Syllaba poſtrema breuis ſit, an longa, non in verſu quidem refert. 273.1
Syllabas dinumerare. 263.19
Σύμφωνον, onta. 279.36
Syri venales. 167.23
Syrtis patrimonij. 197.36

T.

TAbernaculum vitæ collocare in aliqua re. 138.4
Tabulas benè pictas collocare in bono lumine. 236.26
Tabulæ.—in XII. Tabulis plurima antiquitatis effigies. 127.3
Tacita quædam criminum ſunt teſtimonia, facti veſtigia. 300.13
Tacitum tamquam myſterium tenere. 166.30
Taciturnitas imitatur confeſsionem. 67.45
Tactus, dulcitudine præter ceteros ſenſus commouetur. 190.26
Talis ludere. 189.21
Tamquam ignotum hominem aliquid præterire. 156.28
Tantùm ſibi de facultate detraxit, quātùm imminuit induſtriæ Hortenſ. 234.41
Tardare ſtudia aliorum. 246.40
Tardi ingenij eſt riuulos conſectari. 149.31
Tardiores tibicinis modi. 155.1
Tardus ad excogitandum. 225.34
Tardus in cogitando. 230.30
Tauriſcus quidam actus auerſus dicere ſolebat. 205.12
Tectiſsimus in dicendo. 170.43
Tectus armis. 110.30
Tela texitur. 205.40
Telamon. 158.12
Telum manu fugit. 282.44
Temeritas quid. 40.50
Temeritas gladiatoria, & inconſiderata. 22.17
Temperantia. 104.18
Temperantiæ munus eſt in agendo. 295.32
Temperantiæ partes tres. 104.28
Tempeſtas. Qua tempeſtate Paris Helenam, &c. 204.49
Tempeſtates turbulentiſsimæ. 107.23
Tempus percutit. 52.31
Tempus commune. 65.11
Tempus publicum. 65.10
Tempus ſingulare. 65.12
Tempus, quod ſpectatur in geſtione negotij quid. 64.42
Tempus quomodo quæratur. 9.16
Tempore alieno. 206.38
Tempora inimica virtuti. 250.15
Tempora tria. 9.29
Tempora, vetuſta, recentia, inſtantia, &c. 291.30
Tenebat plebem. 231.37
Tenere — Alexandro iam Aſiam tenente. 306.6
Tenere animo. 257.39
Tenere curſum. 246.44
Tenere narratione auditorem. 305.17
Teneri ſtudio acerrimo. 142.18
Tentare aliquem omni ratione. 138.1
Tenue filum argumentandi. 260.33
Tenuis venia excuſationis daretur. 158.49
Terentius ab Accio differt genere. 303.48
Terentius, Cæcilius, Menander. 305.34
Terere omnē ætatem in diſcendo. 163.8
Terra media eſt. 199.39
Teſſerulæ. 263.39
Teſtamentū facere in procinctu. 131.26
Teſtamenti factio. 281.6
Teſtes. de teſtibus quædam. 300.27
Teſtes, teſtimonia. 291.39
Teſtes laudandi accuſatori. 300.29
Teſtium dicta ſæpe reprehenduntur. 293.2
Teſtificor me à te rogatum, & recuſantem hæc ſcribere eſſe auſum. 250.16
Teſtimonium quid. 283.48
Teſtimonium debet cum re conuenire. 31.40
Teſtimonia diuina. 284.25
Teſtimoniorum duo genera, diuinum, & humanum. 287.46
Teucer. 5.15
Teucer Pacuuij 133.48
Thaſus. 52.13
Thebanis nihil vtilius, quàm Lacedæmonios opprimi. 70.32
Thebani accuſantur apud Amphictyonas. 89.39
Thebe Alexandri Pheræi vxor. 101.33
Thebe virum ſuū noctu occidit. 101.33
Themiſtocles. 185.44
Themiſtocles Athen. 171.10
Themiſtocles eloquens. 209.17
Themiſtocles laudatos. 175.31
Themiſtocles malebat doceri obliuiſci, quàm meminiſſe. 171.15
Themiſtocles obliuionis artem, quàm memoriæ malebat. 176.38
Themiſtocles quo tempore floruerit. 210.27
Themiſtoclis & Coriolani caſus ſimiles. 210.31
Themiſtoclis mors. 210.36
Theodectes Ariſtotelis auditor in primis politur ſcriptor, atque artifex, de numeris præcepit. 267.15
Theodorus. Byzantius. 250.45
Theodorus in arte ſubtilior, in orationibus ieiunior. 211.14
Theophraſtus. 112.26
Theophraſtus de numeris accuratè præcepit. 267.16

Theophraſtus diuinitate loquendi nomen inuênit. 253. 24
Theophraſtus dulcis. 219. 36
Theophraſto quid reſponderit anicula percunctanti quanti aliquid venderet. 225. 20
Theopompus. 147.13,& 142.37
Theopompus,& Ephorus. 229. 12
Theopompus elatione ſua officit Thucydidis, & Philiſti ſententiis conciſis. 213. 21
Theopompus ſtenis egebat. 182. 11
Theopompus reprehenditur,quòd vocaliũ concurſum nimis fugerit.263.47
Theramenes. 147. 8, & 185. 44, & 209.21
Theſis. 251.43
Θέσις. 260.41, & 284.42
Thraſymachus. 185. 46
Thraſymachus Chalcedonius. 209.25, & 250. 44
Thraſymachus primus numeros inuenit in oratione ſoluta. 267.34
Thraſymachus conciſos minutis numeris,& Gorgias. 251. 5
Thraſymachus & Gorgias primi traduntur arte quadam verba iunxiſſe, ſeu vinxiſſe. 251. 6
Thucydides,de quo multa. 249. 41
Thucydides. In Thucydide orbis modò orationis deſideratur. 275. 30
Thucydides. nihil à Thucydide transferri poteſt ad vſum forenſem.249.37
Thucydides concurſum vocalium non admodum fugit. 263.48
Thucydides creber rerum frequentia, &c. 142 31
Thucydides dicendi artificio omneis facilè vicit. 142. 30
Thucydides imitandus hiſtoriam ſcribere cogitantibus. 240. 1
Thucydides in exſiliũ pulſus eſt.142.36
Thucydides incitatus fertur. 250. 50
Thucydides mutabilis. 250. 48
Thucydides præfractior,nec ſatis(vt ita dicam) rotundus. 252. 7
Thucydides rerum geſtarum pronunciator ſincerus,& grandis. 240. 2
Thucydides res geſtas & bella narrat,& prœlia. 249. 36
Thucydidis contiones quales. 249. 38
Thucydidis orationes , quas is interpoſuit,imitandæ non ſunt oratori. 240.4
Thucydidium dicendi genus. 305. 20
Ti.Gracchus. 39.35,& 169.26,& 217.29
Ti. Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus. 217. 41
Ti.Gracchus pater. 129. 19
Ti.Gracchus P. Fil. 214. 36
Tibiæ inflatæ niſi referant ſonum , abiiciendæ tibicini. 227.35
Timæus hiſtoricus. 213. 5
Timæus hiſtoricus , omnium eruditiſſ. 142. 45
Timæus in hiſtoria qualis. 245. 1
Timantes pictor. 213.42
Timiditas verecundiã imitatur. 296.13
Timore obmutuerunt. 51. 12
Tincta Lælia elegantia patris. 230. 1
Tinctus literis. 146. 8
Tiſias artis rhetoricæ inuentor. 79. 36
Tiſias & Corax. 211. 6
Tiſias & Corax inuentores artis rhetoricæ. 116. 29
Titius pila delectabatur. 189. 23
Titus Poſtumius non contemnendus in dicendo. 237.23
T. Accius Piſaurenſis, qui accuſauit A. Cluentium. 237.34
T. Albucius , penè Græcus , Epicureus. 220. 44
T. Annius luſcus. 214.43
T. Annius Velina. 225.5
T. Aufidius. 226. 10
T. Betucius Barrus Aſculanus. 225 3
T. Coruncanius. 212. 2
T. Didius. 158. 45
T.& C. Sempronij eloquentiſſ. 111. 12
T. Flaminius. 218. 23
T. Flaminius exiſtimabatur benè Latinè loqui. 236. 10
T. Iunius L. F. Tribunitius. 226.17
T. Iuuentius. 226. 6
T. Libo tribunus pl. rogationem in Ser. Galbam tulit. 216. 6
T. Tinca Placentin⁹, homo facetiſſ. 225.15
T. Torquatus T. Fil. doctus vir. 234.24
Tolerabiles oratores. 208. 2
Tolleretur opinio. 137.15
Topice,ars inueniendi. 276. 48
Toti in corona. 248. 36
Tormentis, verberibus, igni fatigati quę dicunt,vera habentur. 284. 10
Torquentur homines dolore, cupiditate,ira,metu,&c. 284. 11
Torquet me labor,& cura. 182. 47
Tota ſpes vincendi, ratióq; perſuadendi,poſita eſt in confirmatione,& confutatione. 5. 5
Tracta & fluens oratio hiſtoricorum. 253. 46
Tractare animos. 257. 17
Tractatio varia eſſe debet. 156.8
Tradere alicui habenas regendi. 131.16
Tradere in curiam. 158. 16
Tradere ſtudioſis dicendi præcepta, & quaſi vias,quæ ad eloquentiam ferant. 261. 36
Traducere à ſeueritate ad hilaritatem, riſúmque. 244. 18
Traducere animos à ſeueritate ad hilaritatem. 228. 7
Tragica, & diuina ex oratione Craſsi. 162. 34
Tragœdorum mos in voce exercenda. 134. 31
Traductio quæ. 36. 18
Trahere ad ſuę cauſæ commodum. 11.32
Trahere aduerſarium in inuidiam. 2.46
Traiectio verborum. 274. 45
Traiicere verba. 275. 3
Tranſactis ſuis partibus. 138.14
Tranſgreſsio quid. 43.31
Tranſilire ante pedes poſita ingenij ſpecimen eſt. 197. 19
Tranſitio quid. 41. 3
Tranſitio ad duas res proficit. 41. 3
Tranſitiones à plebe. 212. 50
Tranſlata quæ ſint. 256. 42
Tranſlatum verbum debet ſenſum ferire. 197.39
Tranſlatum exordium. 3. 40
Trãſlata verba ſic vt non irruiſſe in alienum locum , ſed immigraſſe in ſuum diceres. 258. 15
Tranſlatio criminis quid. 13. 17
Tranſlatio criminis. 6. 44
Tranſlatio quid. 44. 8
Tranſlatis omnes magis delectãtur verbis, quàm propriis. 197. 15
Tranſlatio. verecunda debet eſſe tranſlatio. 197. 50
Tranſlatio debet eſſe pudens. 44. 16
Tranſlatio durior, molliendaeſt præpoſito verbo. 197. 48
Tranſlatio. in verbis trãſlatis perficiendum eſt, vt ſimilitudinem ſecuti verecundè vtamur alienis. 304. 5
Trãſlatio inſtituta inopiæ cauſa. 196. 43
Tranſlatio ne ſit deformis. 197. 39
Tranſlatio omnis ad ſenſus admouetur, quæ quidem ſumta ratione eſt, 197. 22
Trãſlatio omnis, ſimilitudinis eſt ad verbum vnum cõtracta breuitas. 196. 49
Tranſlatio tamquam ſtellis quibuſdam notat, & illuminat orationem. 198. 42
Tranſlatio vel clariorem rem facere debet, vel magis ſignificare, vel breuius exponere. 197. 2
Tranſlatione vtetur orator ſummiſſus paulo liberius, quàm ceteris ornamentis. 255. 45
Tranſlationes audaciores. 196. 47
Tranſlationes primò neceſsitas genuit, pòſt delectatio celebrauit. 196. 40
Tranſlationes molliſſimæ. 256. 11
Tranſlationes plures continuæ, allegoriam efficiunt. 257. 2
Trãſlatio. — allegoria ex pluribus trãſlatis verbis connectitur. 198. 3
Tranſlatione omnes vtuntur, vrbani & ruſtici. 255. 41
Tranſlatione vtimur interdum rei ante oculos ponendæ cauſa. 44. 9
Tranſlationes quaſi mutuationes ſunt. 196. 47
Tranſlationes — in Trãſlationibus quæ quærantur. 12. 10
Tranſlationes propter ſimilitudinẽ trãſferunt animos. 261. 40
Tranſlatiua conſtitutio. 87. 14
Tranſmarina, & aduenticia doctrina. 194. 21
Tres figuræ dicendi. 202. 20
Tres ſunt gradus in omnibus cauſis: ex quibus vnus aliquis capiendus, ſi plureis non queas, ad reſiſtendum. 298. 31
Triarij oratio plena litteratæ ſenectutis. 237. 3
Tria efficere debet orator. 238. 23
Tria genera, quæ in diſceptationẽ, & cõtrouerſiam cadere poſſunt. 149. 12
Tria genera cauſarum. 1. 19
Tria ſunt cauſarum genera. 288. 30
Tria, quæ debent cõcurrere, aut aliquod eſſe ex tribus, vt aliquid fieri poſsit. 82. 11
Tria illa, quæ Græci commonent vt in principiis fiant, non magis eſſe principij propria, quàm reliquarum partiũ. 173. 29
Tria, quæ ſint efficienda dicẽdo. 226. 41
Tribus in generibus verſatur officium oratoris. 55. 20
Tribus rebus aſſequimur oratoris officia. 1. 32

Tribus rebus homines ad noſtrā ſententiam perducimus. 172.17
Tribuere rem in parteis. 248.4
Tribunatus infringi iam ac debilitari videtus. 109.42
Tricipitem, non tricapitem. 265.25
Triclinium iſtratum. 50.39
Triptolemus. 32.45
Trochæus è breuibus fit. 269.42
Trochæus eodem ſpatio, quo choréus, cordax. 269.49
Trochæus & iambus. 200.13
Trochæus habet treis breueis. 272.46
Trochæus temporibus, & interuallis eſt par iambu. 270.10
Trupæum æneum. 89.38
Tρόπος. 213.32
Trutina pupularis, 154.30
Tundere eandem incudem diem, noctémque. 154.45
Turius paruo ingenio, ſed multo labore. 233.28
Turnus. 50.2
Turpe genus cauſæ. 2.15
Tutam rationem qui ſequi ſuadeat, quibus locis vti debeat. 22.40
Tutela.— mortuus prius quàm in ſuam tutelam venerit. 288.27
Tutelæ iudicium turpe. 124.5
Tutò viuit, qui honeſtè viuis: non qui in præſentia incolumis ſit. 21.50
Tutor fidelis. 179.19
Tutor fidem præſtare debet, ſocius, is cui mandatis, is, qui fiduciam accepit. 280.17
Tutor mimus. 166.32

V.

VAcare.— nullum tempus illi vacabat à forenſi dictione. 237.40
Vacationem habere. 219.24
Vacuo animo. 208.25
Vagabitur oratio longius. 180.2
Valere ad ſpeciem. 173.5
Valerius cantor, & ſcenicus. 189.11
Valetudini operam dare. 136.15
Valetudine incommoda. 200.33
Vana ratio quæ. 16.18
Vargula dicax. 264.38
Varianda enumeratio aliis actionis modis. 76.30
Varro cur ingenio præſtans, omníque doctrina. 229.19
Varro diligentiſsimus inueſtigator antiquitatis. 212.38
Vaſtè loqui. 184.13
Vaſti atque agreſtes vultu, motúq; corporis. 118.50
Vaſtior litera.2.— hanc è certis nominibus euellit conſuetudo Latini ſermonis. 264.16
Vaſtitas iudiciorum, & furi. 208.35
Vaſtus homo, atque fœdus. 119.10
Vbertas omnis dicẽdi à philoſophis docta. 247.38
Veientani. 19.3
Vela dare ad id, vnde aliquis flatus oſtenditur. 157.20
Velia. 276.40
Velitibus haſtæ amentatæ traduntur. 237.37
Venditores liberales quid facere ſoleāt. 287.3
Venia excuſationis daretur. 158.49
Venire ad conditionem aliquam. 90.18
Venire ad pactionem aliquam. 90.17
Venire in arbitrium exiſtimantium. 216.23
Venire in ſpem. 161.27
Venire in certamen. 244.5
Venit in collocutionem cum hoſtium ducibus. 7.4
Venire in conſultationem. 21.13
Venire in controuerſiam. 174.23
Venire in iudicium. 151.17
Venire in ſuam tutelā. 88.24, & 227.45
Venire ſub aſpectum. 177.25
Venit res in conſultationem. 90.47
Venuſtati ſeruire. 173.1
Verberare.— hac exercitatione communes iſtos verberabis. 188.16
Verbum aliquod ardens facile eſt notare, idque reſtinctis iam animorum incendiis irridere. 249.17
Verbum durum, inſolens, humile, longius ductum. 238.14
Verbum.— eadem res aut probatur, aut reiicitur, alio, atque alio elata verbo. 254.37
Verbum inſolens, odioſum. 249.10
Verba— in verbo ſimplici quæ videnda, quæ orator afferat ad illuſtrandam orationem. 196.26
Verbum.— quo verbo quid appellandum ſit. 148.32
Verba à ſententiis ſeiungi non poſſunt, vt nec ab animo corpus. 181.40
Verba aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa transferuntur. 272.12
Verba collocata. 255.35
Verba coniuncta collocanda. 289.9
Verba coniuncta.— in coniunctis verbis triplex adhiberi poteſt commutatio. 290.7
Verba eligenda ſunt benè ſonantia. 265.46
Verba & componenda ratione, & finienda. 266.3
Verba copulando iungebant veteres, vt in ſodes, pro ſi audes. 264.18
Verba eadem exanimata exire. 183.38
Verba componere, ſyllabas dinumerare. 263.18
Verba imaginibus exprimere difficile eſt. 28.47
Verba in amplificatione qualia eſſe debeant. 293.9
Verba inflata, & quaſi anhelata grauius. 183.38
Verba inuſitata quæ. 196.27
Verba intermiſſa ab vſu quotidiani ſermonis. 196.28
Verba lecta. 266.46
Verba melius in ſyllabas longiores cadunt. 270.21
Verba neminem mouent, niſi eum, qui eiuſdem linguæ ſocietate coniunctus eſt. 205.12
Verba non eſſe ſpectanda, ſed voluntatem. 100.49
Verba non ꝓpria, ſeu aliena, quæ. 255.33
Verba non ſoluta, nec diffluentia, ſed aſtricta numeris. 238.16
Verba nouata. 289.11, & 169.33
Verba partim natiua, partim reperta, 289.10
Verba propria. 35.26, & 196.16
Verba propria, addita ad nomen, tranſlata, &c. 289.14
Verba propria, ſint vel optimè ſonantia, uel rē maximè explanantia. 255.33
Verba, quæ quaſi articuli connectunt membra orationis. 177.33
Verba quot modis finiantur. 66.4
Verba relata, iterata, duplicata, & quæ aſcendunt gradatim ab humilioribus ad ſuperiora. 293.13
Verba relata contrariè ornant in primis orationem. 167.6
Verba rerum notæ. 279.35
Verba ſedem habere nõ poſſunt, ſi rem ſubtraxeris: neque res lumen, ſi verba ſemoueris. 181.18
Verba ſimiliter cadentia, vel deſinẽtia. 261.48
Verba ſimplicia quæ. 255.32
Verba ſimplicia inuenienda ſunt. 289.9
Verba ſonantia & læuia. 289.38
Verba tralata, aut facta, aut iuncta facile ſunt cognita. 269.4
Verba tranſlata, noua, priſca. 271.4
Verba tranſlata. 304.5
Verba verbis quaſi coagmẽtare. 255.27
Verba vſitata quæ. 35.25
Verba, vt cera fingantur. 199.31
Verborum apparatus. 177.7
Verborum bonitas. 232.9
Verborum bonorum vſus & copia fundamentum oratoris. 196.24
Verborum complexio longiſsima, quæ vno ſpiritu volui poteſt. 200.12
Verborum concluſio. 199.16
Verborum delectus, origo eloquentiæ. 235.25
Verborum exornatio quæ. 35.42
Verborum immutationes. 213.32
Verborum inſignia. 295.10
Verborum lumen non appâret, niſi diligentes collocatorum. 274.20
Verborum lumina omnia cadunt in dicendi genus temperatū, & multa ſententiarum. 257.6
Verborum maieſtas. 248.25
Verborum ornatus duplex. 255.32
Verborum periodus. 200.48
Verborum priſca vetuſtas cognoſcitur ex XII.tab. 127.3
Verborum ſimpl. & coniũn. communia hæc quaſi lumina dilucidum, breue, probabile, illuſtre, ſuaue. 289.23
Verborum ſtructura quædam numerū & læuitatem efficiens. 204.8
Verborum vſitata conſuetudo in exordio. 3.35
Verborum vel optimorum ſonitus inanis nulla ſubiecta ſententia, furioſum quiddam. 112.38
Verbis vtendum aut propriis, aut tranſlatis, aut nouatis. 196.14
Verbis vtendum nõ eſſe vſitatis. 183.31
Verè dicam. 138.9
Verè loquar. 117.17
Verecundari. 265.16
Verecundia, cuſtos virtutum omnium. 295.50
Verecundus ſine ſegnitia. 239.16
Verecundus vſus oratoriæ ſupellectilis

eſſe debet oratori ſubtili. 255.30
Veriloquium, ἐτυμολογία. 279.33
Veriſimile quid. 290.16
Veriſimilia moueot ſiogula ſuo pondere. 191.42
Veriſimilia quomodo, & vbi reperiantur. 291.18
Veritas quid. 89.11, & 104.14
Veritas in omni re imitatiooem vincit. 204.9
Vermiculatum emblema. 198.48, & 238.13, & 263.40
Vernaculæ res. 189.40
Verſicoloria, nimiúmque depicta. 250.47
Verſus. vulgus ſiqoid eſt in verſu peccatum, videt. 202.10
Verſus io oratione ſi efficitur, vitium eſt. 199.18
Verſus natura primùm eſt cognitus, nō ratione 268.36
Verſutiloquæ malitiæ. 196.36
Verſutiloqua malitia. 266.3
Verſus, atque caotus ad voluptatem comparatus. 199.14
Vertebat in bonum. 222.2
Verum inuenitur interdum ex ſomno, vino, inſanis. 284.15
Verum in occulto latet. 276.1
Veſtibula ædibus ac templis pro portione præponenda. 173.18
Veſtibula honeſta, aditúſq; ad cauſam facere illuſtreis. 252.10
Veſtigiis inſiſtere. 182.45
Veſtire atque ornare oratiooe. 121.33
Veſtis frigoris depellendi cauſa primò reperta, pòſt adhiberi cœpta ad ornatum corporis. 196.41
Vetera videntur nooa, qoæ ſunt inaudita pleriſque. 247.34
Via laudis, trita à maioribus, relicta. 239.13
Viæ ioſitatæ. 247.32
Viæ non patientes errare in dicendo. 236.40
Vibrare haſtas. 173.40
Vicinitas finitima artium & ſtudiorum. 223.27
Viciſsitudo gratiæ referendæ. 302.5
Viciſsitudines diurnæ, & nocturnæ. 68.40
Victus quotidianos in Prytanéo præbebatot viris fortiſſ. optiméque de rep. meritis. 132.8
Victus—io Victo quæ ſint conſideranda. 64.10
Videre omnia vno in cōſpectu. 207.50
Vidiſſe plos. 181.12
Vigere memoria. 177.9
Vincire ſeoteutias aut explere patùm. 266.33
Vindicare ab atrocitate mortis. 180.15
Vindicare à miſeriis, morte. 245.33
Vindicare ab obliuiooe humioum, & à ſilentio. 137.19
Vindicare domū ſuā à ſolitudine. 127.42
Vindicare in libertatem. 152.42
Vindicatio qoid. 89.7, & 104.11
Vinum Falernom. 240.5
Vinom Opimio, aut Anicio cōſule natum. 240.6
Vinū proximis conſulibus natū. ibid.
Vir fortis in miſeriis eſſe non poteſt. 131.6
Vires corporis perniciofiſsimæ ſatellites. 53.42
Virtus quid. 103.47
Virtus alia eſt alia laudabilior, & ad laudem aptior. 175.46
Virtus aut ſcientia cernitur, aut actione. 295.29
Virtus homioibus inſtituendo, & perſuadendo, oon minis, & vi, ac metu tradi debet. 134.3
Virtus natura, ao doctrina efficiatur. 285.7
Virtus omnis eſt mediocritas. 212.38
Virtus proſtrata, & afflicta, maximè luctuoſa eſt. 160.43
Virtus ſemper & ſola libera eſt. 131.10
Virtus ſeruire non poteſt auctoribus philoſophis. 131.9
Virtus viri præſtantis, quæ eſt fructooſa aliis, ipſi laborioſa, aut certè gratuita. 176.13
Virtutis opioio in homine valet plurimùm. 284.31
Virtutis partes amplificaodæ, ſi ſoadebimus: attenuandæ, ſi dehortabimur. 22.9
Virtutis partes plures. 175.44
Virtutis partes quatuor. 103.49
Virtutis vis duplex. 295.29
Virtuti vnicuique finitimum vitium reperitur. 104.39
Virtutes aliæ io moribus homioum, in comitate & beoeficentia poſitæ: aliæ, &c. 175.46
Virtutes aliæ in ingenij aliqua facultate, vel animi quodam robore ſitæ. 175.47
Virtutes omneis inter ſe eſſe pares. 115.35
Virtutes omnes ſunt æquales. 185.16
Virtutes ſpecie diſpares, prudentia cooiunguntor. 230.5
Virtutum cognitio oratori neceſſaria eſt. 176.25
Virtutum ſingolarum certa quædam ſunt officia. 176.6
Virtutibus vti oō poteſt, qui ſuas rationes in tuto noo collocarit. 22.42
Viſa dormientium multa ſignificaront. 284.30
Viſendum. quid tam viſendom, aot tam audieodum, quàm ſummorum oratorom in grauiſsima cauſa, accurata & inimicitiis incenſa oratio? 306.7
Vita eius, qui arguitur, ex antè factis ab accuſatore improbaoda. 83.22
Vita hominis ea aotè factis ſpectanda. 8.35
Vita honeſtè aotè acta qoāplorimùm prodeſſe debet io iudicio. 84.8
Vitam victu ferino propagare. 53.37
Vitanda eſt iogeoij oſteutationis ſuſpicio. 174.37
Vitanda propter ſe, qoæ. 104.35
Vitioſa ratio quæ. 16.16
Vitioſum io ſententia. 204.22
Vitioſum io verbis. 304.23
Vitioſum cauſas ſingulas defendi à pluribus. 229.34
Vitioſorum exempla. 17. tota pag.
Vitium in dicendo maximum, à vulgari genere orationis abhorrere. 108.26
Vitium facere. 277.33
Vitia quædam virtutem videntur imitari. 196.8
Vitia duo in ſermone qoo minus Latinus ſit. 35.20
Vitia orationis, inane, incooditum, curtum, claudicans, redundans. 267.18
Vitia quę vitanda ſint ei, qui oumeroſè dicere, aut ſcribere velit. 273.3
Vitia quæ ſint vitanda in exordio. 3.34
Vitia ſimilium, exemplorum, amplificationum, rerum iudicatarum. 19.17
Vituperandi præcepta ex vitiis ſumenda. 176.26
Vituperare improbos aſperè. 140.23
Vituperare. acerbus io vituperando. 213.14
Vituperatio ab externis rebus. 23.43
Viuere beatiùs, certè remiſsiùs. 244.11
Vlyſſes. 5.14
Vlyſſes patriam immortalitati antepoſuit. 127.19
Vlyſsi laudem dicendi tribuit Homerus. 210.21
Vmbra aliqua, & receſſus. 190.39
Vmbratilis oratio. 253.33
Vnctior, & ſplendidior conſuetudo loquendi. 214.34
Vnguenta magis delectaot, quę terram, quàm quæ crocum olent. 190.24
Vnguentis minus diu delectamor ſumma, & acerrima ſuauitate conditis. 190.23
Vnumquodqne caoſæ geons ſuam habet conſtitutiooem. 148.19
Vnus è multis. 238.8
Vnus ex populo. 244.13
Vno tenore fluens. 248.34
Vocaleis diſtrahere. 264.4
Vocaleis coniuogere ne ruſtici quidem volunt. 263.46
Vocare io diſceptationem, & quæſtiooem. 163.40
Vocari in diceodi diſceptationem, aut controuerſiam. 170.17
Volitare in foro. 124.35
Volitare toto foro. 148.3
Voluiſſe hoc eum, qol teſtamentū feciſſet. 228.8
Volubilitas verborum. 252.25
Volubilitas verborum ſine rerum ſciētia, inanis eſt. 109.1
Voluntario facinori nullam eſſe excuſatiooem. 20.11
Volontario maleficio veniam dari non oportet. 77.16
Volūtas faciendi—Io volūtate quæritor vtilitas ex adeptione alicoius cōmodi, vitationéque alicuius incommodi. 300.8
Voluotas—io omnibus rebus volontatem ſpectandam. 94.38
Volontatem diſcēdi ſimul cum ſpe perdiſcendi abiicere. 152.26
Voluptas laudanda ſæpe eſt cùm homioibus indoctis, & inhomanis cooſilium des. 297.18
Voluptas maximè eſt ioimica virtuti, huiúſque oaturam ſallaciter imitādo adulterat. 297.16

Voluptas

Voloptas nimia celerrimè abalienat faſtidio quodam, & ſatietate. 190. 16
Voluptatem auditoris quæ res gignant. 295. 18
Voluptatibus maximis faſtidium finitimum eſt. 190. 29
Votago bonorum. 197. 37
Vox accõmodanda ad res, & affectus, quos miſcere velis. 255. 48
Vox accõmodanda ad eum affectum, quem in animis auditorum gignere velis. 252. 40
Vox acuta, grauis: cita, tarda: magna, parua. 204. 16
Vox. ad actionis laudem maximã partem vox obtinet. 205. 25
Vox canora. 237. 21
Vox canora, & ſuauis Hortanſij. 242. 4
Vox firma quomodo conſeruetur. 25. 31
Vox in treis parteis diuiditur. 25. 21
Vox mollis, atque muliebris, fugienda. 183. 40
Vox mutãda pro eo motu, quẽ gignere in animis auditorum velis. 204. 21
Vox optanda nobis. 205. 26
Vox oratori maximè neceſſ. 134. 30
Vox ruſtica & agreſtis. 183. 42
Vox ſedata, ad firmitudinem vocis vtilis eſt. 25. 44
Vox ſpiritu recreatur. 25. 34
Vox tragœdorum. 120. 12
Vox variè tractanda, & commutanda pro ſermonis varietate. 26. 23
Vox vna maximè eloquentiam vel cõmaodat, vel ſuſtinet. 134. 36
Vocis bonitas optãda eſt. non eſt enim in nobis. 253. 8
Vocis commutationes vtiles. 25. 36
Vocis genus flexibile, plenum, interruptum. 204. 27
Vocis genus quodnam ira ſibi ſumat, & cęteri affectus. 204. 12
Vocis moderatio. 199. 16
Vocis mutationes totidem ſunt, quot animorum. 252. 38
Vocis natura, mira. 255. 49
Vocis ſplendor. 25. 38
Vocis tractatio eſt in nobis. 253. 9
Vocis tres ſoni, inflexus, grauis, acutus. 252. 50
Voce inclinata, & vlulanti. 249. 25
Vocem tueri quæ res maximè poſsint. 205. 31
Voces maximè cognatæ mentibus noſtris. 202. 5
Voces omnes hominum, vt neruí in fidibus, ita ſonãt, vt à motu animi ſunt pulſæ. 204. 15
Voces, vt chordæ, ſunt intentæ. 204. 16
Vocibus monemur. 205. 5
Vrbs, domos habita doctrinæ. 246. 5
Vrgere interrogando. 262. 13
Vſucapio, tutela, gens, agnatio, intelliguntur, non tanguntur. 278. 29
Vſu auctoritas fundi biennium. 278. 11
Vſus dicendi in omni pacata, & libera ciuitate dominatur. 140. 12
Vſus, non abuſus. 277. 39
Vſus numeri oratorij. 271. 18
Vſus omnium magiſtrorum præcepta ſuperat. 108. 41
Vſum ætas denique affert. 151. 7
Vſum loquendi populo conceſsi: ſcientiam mihi reſeruaui. 265. 25
Vſum rerum percallere. 253 8
Vſus. Vt ipſorum vſus ferebat. 137. 46
Vt eò reuocetur, vnde hue declinauit oratio. 154. 13
Vt ſementem feceris, ita & metes. 166. 47.
Vt temporibus illis. 209. 16, & 218. 8, & 225. 31
Vti lingua num cupaſsit. 133. 40
Vtilitas cũ decoro, & dignitate coniuncta plerumque eſſe ſolet. 205. 30
Vtilitas & honeſtas in delibet. genere finis. 103. 22
Vtilitas finis deliberationis. 21. 18
Vtilitas in ciuili conſultatione alia tuta, alia honeſta. 21. 19
Vtilitas interdum cum honeſtate certat. 297. 8
Vtilitas in pleriſq; rebus cum voluptate coniuncta natura. 199. 35
Vtilitas plerumque vincit dignitatem. 174. 42
Vtilitas poſita aut in corpore, aut in extran. rebus. 105. 16
Vtilitas. qui vtilitatem defendit in deliberatione, quid agere debeat. 174. 45
Vtilitas tuta, quæ. 21. 20
Vtilitas tuta in conſultatione diuiditur in vim, & dolum. 21. 21
Vtilitatis duæ ſunt partes. 105. 16
Vtilius eſt ſumto ſpatio ad cogitãdum paratius, atq; accuratius dicere, quàm ſubitò. 122. 14
Vtinam ne in nemore Pelio, &c. 16. 2, & 74. 47, & 281. 26
Vtrùm qui ſit iuriſconſultus, idem ſit orator, & qui orator iuriſconſultus. 132. 26
Vulgare exordium. 3. 36
Vulgus interdum non probãdum oratorem probat, ſed probat ſine comparatione. 227. 38
Vulgi aſſenſus, & aurium voluptas duo ad iudicandum leuiſsima. 275. 48
Vulneri debet eſſe præſtò medicamentum. 62. 20
Vultus, animi imago. 205. 9, & 253. 17
Vultus oculis gubernatur. 205. 19
Vultus pudorem, & acrimoniam habere debet. 26. 47
Vultus ſecũdum vocem plurimùm poteſt. 253. 14
Vultus ſenſus animi plerumque indicant. 253. 17
Vulnoſum. 253. 15

X

XEnocles Adramitenus rhetor. 243. 30
Xenocrates à Platone. 186. 12
Xenocrates Platonem audiuit. 186. 46
Xenophon Ageſilaum inſtituit. 165. 6
Xenophon Socraticus. 142. 41
Xenophontis ſermo melle dulcior, ſed à forenſi ſtrepitu remotiſsimus. 249. 49
Xenophontis voce muſas quaſi locutas ferunt. 253. 25
Xenophonteum ſermonis genus: molle. 220. 5

Z

ZEno, à quo diſciplina Stoicorũ eſt, manu oſtendere ſolebat quid inter rhetoricã, & dialect. intereſſ. 259. 8
Zethus cum Amphione. 18. 32
Zethus Pacuuianus philoſophiæ bellum indixit. 154. 8
Zeuxis Heracleotes pictor excellens. 78. 45
Zeuxis in corpore muliebri pingendo plurimùm alijs præſtabat. 78. 50
Zeuxis pictor. 182. 5
Zeuxis pictor laudatur. 213. 42

Omiſſa ex hoc Indice ſuo loco reponenda.

C. Hoſtilij Mancini cõt rouerſia. 181. 9
Docere non habet dignitatem, maximè in ludo. 263. 4
Doctrina tranſmarina & aduentitia. 194. 21
Eiuro iudicem. 169. 27
Furioſum. — quid eſt tam furioſum, quàm verborum vel optimorum ſonitus inanis, nulla ſubiecta ſcientia, nec ſententia? 112. 37
Inſita argumenta. 28. 48, & 50

FINIS.

OMISSA QVÆDAM ADDENDA ANNOTATIONIBVS IN LIB. I. Cornificij.

PAGINA *context.*5.*lin.*43. *lege*, ſitellam detulit. PAG. *contextus* 18. *linea* 33. *Aperte fatur Pythius*] *lege* Apertæ fatur dictio: Apertæ *autem, id eſt Apollinis.*

IN LIB. IIII.

PAG. 45. *l.* 11. *Plagioſippus iſte, &c.*] *Turnebus legendum putat*, Plaginaſphus iſte. *malim legi* Philoxiphus iſte. *Philippus ſignificatur.*

IN ORAT. PARP.

PAG. *contextus* 264. *l.* 28. Texitur, cximium eamen rapit.

OMISSA QVÆDAM ADDENDA ANNOTATIONIBUS IN BRUTUM, Pag. annotationum 325.

PAG. *contextus* 336. *l.* 8. *Adr. Turnebus homo ſingulari doctrina legit, adhibenda, tanquam obruſſa, ratio. obruſſa autem eſt, probatio & nota auri atque argenti, vt ait ille. ſic igitur lege.*

OMISSA QVÆDAM ADDENDA ANNOTATIONIBUS IN TOPICA. Pag. annot. 329.

PAG. *contextus* 278. *l.* 27. *Quo ex genere quædam interdum nobis, &c.*] *legendum*, quædā interdum vobis, &c. *Eadem pag. l.* 31. *& impreſſa intelligentiæ, quam, &c.*] *partim ſic habent libri veteres, partim* impreſſa intelligentia, &c. *quam poſteriorem lectionem quidam magis probant. ego priorem magis probo.*

PAG. 279. *l.* 6. *Sed inutiliter ad mutandos caſus in dicendo.*] *legendum potius, vt habent libri duo veteres, in docendo.*

PAG. 280. *l.* 32. *In hoc genere oratoribus & philoſophis, &c.*] *legendum potius, vt habet liber vetus mihi à Leod. Querno, collega meo, viro humaniſs. mo commodatus*, oratoribus & poëtis. *l.* 37. *rei maximè contraria ſuperiori.*] *delenda vox* rei.

PAG. 282. *l.* 42. *Qua autem fortuita, vel ignot. vel voluntr.*] *quidam ſic legi volunt*, quæ autem fortuita, ignorata: *quibus facilius aſſentirer ſi adderetur copulatio*, etiam, *hoc modo:* quæ autem fortuna, etiam ignorata. PAG. 283. *l.* 2. *& adhibentur in conſilio.*] *legendum videtur*, in conſilium, *vel, vt habet liber vetus Leod. Querni*, in conſilia. PAG. 284. *l.* 35. *tentur eos eſſe quales, &c.*] *quidam lego volunt, idque ex auctoritate veterum librorum*, videntur eis eſſe, quales, &c. *ego, ſi hæc vetus eſt ſcriptura, malim ſic*, videntur ij tales eſſe, quales, &c. *l.* 45. *Sed omnis quæſtio, &c.*] *Quidam ſic legi volunt*, pars cauſæ eſt, ſi quidem omnis quæſtio earum, &c. PAG. 285. *l.* 19. *Sintne expetendæ diuitiæ, ſitne fugienda paup.*] *vel ſic legendum, vel, vt habet liber vnus manuſcr.* Sintne expetendæ diuitiæ, fugienda paupertas.

IN PARTITION. ORATORIAS.

PAG. *cōtextus* 287. *l.* 42. *argumētis, quæ ducūtur ex locis aut in re ipſa inſitis, aut aſſumtis*] *videtur diſtinctio locāda poſt vocē inſitis, aut ſic legendū*, argumētis aut in re ipſa inſitis, aut aſſumtis, quæ ducuntur ea locis. PAG. *contextus* 295. *l.* 5. *apto quaſi quodam verborum modo.*] *malim legi*, apto quodam quaſi verborum modo, *ſeu potius*, nodo: *vt per nodum verborum, apta verborum clauſula, & continua terminatio intelligatur. rei tamen iudices eruditi.*

NOTÆ IN SECVNDVM TOMVM SVO loco reponendæ.

IN LIB. IIII. ACCVS.

PAG. *contextus* 182. *lin.* 47. *nullas vnquam vllo tempore*] *legendum videtur*, nullas vnquam vllo in templo fuiſſe, &c.

IN ORAT. PRO LEGE MANILIA.

PAG. *cōtextus* 242. *lin.* 22. *certe & ſi quid etiā dicēdo, &c.*] *hic deeſt vnum membrum, quod reperitur in libris manuſcr.* certè, & ſiquid auctoritatis in me eſt, ea apud eos vtar, qui eam mibi dederunt, & ſi quid dicendo, &c. *Ead.* PAG. *lin.* 46. *quibus eſt & à vobis & ab imperatoribus, &c.*] *ex codice Nicol. Clerici & altero Memmij, legendū videtur*, quibus eſt à vobis, & ipſorū, & reip. cauſa cōſulendū. *Nam in eis ſic legitur*, quibus eſt à vobis & ipſorū, & pret. cauſa conſulendū. *Nā ex r.p. quod valet reip. factum primum pr. hinc prætorib. hinc* imperatoribus, &c.

PAG. 243. *lin.* 13. *vſque in Hiſpaniam legatos Ecbatanis miſit*] vox Ecbatanis *doctis quibuſdam viris ſuſpecta eſt: eáque in quibuſdam libris veteribus, variè ſcripta eſt. lin.* 15. *ab viris hoſtiū copiis, &c.*] *ſi in duobus locis diſiunctis, maximéque diuerſis bellum gerebatur, quomodo poterāt eſſe vnæ copiæ? malim igitur legi* ab vnius hoſtis copiis. *Sed quum in vno codice manuſc. reperiatur ſcriptū* à vinis, *videtur potius legendum* à binis hoſtium, &c. *lin.* 24. *mercatoribus, aut nauiculatoribus*] *malim legi* nauiculariis. PAG. 245. *lin.* 12. *quam prædicant in fuga, fratris, &c.*] *lege* quā prædicant, in fuga, fr. &c. *lin.* 16. *ex tota Aſia direptas, &c.*] *legendum videtur potius*, dereptas. *lin.* 45. *quantum illud bellum fuerimus, &c.*] *iidem libri, quos ſuprà laudaui, habēt*, quantum illud bellum factum putetis. *quod probo. quantum factum autem interpretor, quām auctum, quām magnum factum. lin.* 46. *vetere expulſo exercitu.*] *legendum, vt habent iidem libri*, vetere exercitu pulſo.

PAG. 246. *l.* 12. *non ſtipendiis, ſed triumphis eſt traducta.*] *ſic habent aliquot libri manuſcr. cum vulgatis conſentientes, niſi quòd in nonnullis ſcriptum reperi* reidocta *cum litura: vnde mihi ſuſpicio orta eſt, legendum* perdocta, *niſi quis malit*, edocta. *perdocta tamen mihi videtur aptius. In duobus aliis ſcriptum eſt*, tradita, *neque ſine litura: Vnde Turnebus putabat fieri commodiſſime poſſe* erudita. *quod ſi probaremus ac reciperemus, numeroſius terminaretur ſententia.* PAG. 248. *l.* 3. *ad prædam aliquam reuocauit.*] *legendum ex aliis libr.* deuocauit. *lin.* 15. *hoc ipſo in loco, &c.*] *legendum* hoc ipſo ex loco. PAG. 249. *l.* 30. *clariſſimus, reip. & veſtris beneficiis, &c.*] *deeſt vox* amantiſsimus *ante vocem reip. l.* 47. *vt neque priuatam rem maritimam.*] *legendum*, tranſmarinam, *vt habent illi iidem libri.* PAG. 250. *lin.* 21. *Gabinio dicam, anne Pompeio, &c.*] *legendum potius, vt habent iidem libri*, Gabinióne dicam, an Pompeio, &c.

IN ORAT. DE HARVSP. RESP.

PAG. *contextus* 431. *l.* 18. *verbo, aut ſymbolo aberrauit.*] *ſic quidem edendum curaui, & ita reperi ſcriptum in aliquot libris manuſcr. ſed diſſimulare non arbitror oportere, ex Arnobio, lib.* 4. *aduerſus gentes ſuſpicionem mihi ortam eſſe, ne hanc quidem lectionem eſſe emendatam, neque rectam. Verba autem Arnobij ſunt hæc, non longè ab extremo libri:* Et piaculis dicitur contracta eſſe commiſsio, ſi per imprudentiæ lapſum, aut in verbo quiſpiam, aut ſympinio deerrarit. *Ex illis igitur verbis, legēdum hîc videtur* ſympinio, *non* ſymbolo. *veruntamen iudicet lector. Sympinium autem, ſiue ſimpinium, vas eſſe ligneum, quo etiam vtebantur in ſacris, ex Nonio Marcell. cognoſcere licet. vtitur hoc verbo & M. Tullius lib.* VI. *de rep. Conſule Nonium, in verbo* Sapinum: *apud quē vulgo legitur, quām ſi* impetra *pontificum, vbi legendum quām* ſimpina, aut ſimpinia pontificum.

IN ORATION. POST RED. IN SENATV.

PAG. *contextus* 400. *lin.* 26. *vt, qua voce ſemel omnino poſt Rom. cond.*] *ſic reſtitui hunc locum ſine dubio in libris vulg. corruptū: in quibus partim ita legitur*, qua voce te Romule, &c. *partim ſic*, qua voce à te Romule. *De quo loco cùm mecum Briſſonius, vir doctiſs. nuper domi ſuæ verba faceret, atque ex me quæreret, quomodo eū in libris manuſcr. ſcriptū reperiſſem, reſpondiſſémque, me non ſatis meminiſſe: ille autem dixiſſet, ſibi videri legendum*, qua voce ter omnino, &c. *ego domum reuerſus cùm reperiſſem à me eſſe editum*, ſemel omnino, *idque ducibus libris duobus veteribus: non contentus duorum librorū auctoritate, aliū quendam peruetuſtū, quē vnū habebam domi reliquū (nā cæteros dominis reddiderā) cōſului: in quo ita ſcriptū reperi*, vt, qua voce te romanino poſt, &c. *Vnde quis non videt, molli brachio, & ſine magna admodum vi fieri poſſe*, qua voce ter omnino, &c. *quo modo coniecit eſſe legendum Briſſonius iuriſconſultus noſtræ ætatis doctiſs. actorque cauſarum diſertiſſimus? Quare ſi etiam ex hiſtoria cognoſcimus, non ſemel tantùm, hoc voce vſum eſſe conſulem, ſed ſæpius, nihil eſt quòd lectionem* ſemel

omnino

omnino, *probare debeamus. Primùm igitur nouem circiter annis antè quàm hanc orationem haberet Cicero, hac voce erat vſus C.Calpurnius Piſo, vt teſtatur ipſe M.Tullius in oratione pro C.Cornelio maieſtatis reo: cuius ſunt hæc verba apud Aſconium.* At enim extremi ac difficillimi temporis vocem illam, C.Corneli, conſulé mittere coëgiſti, qui rẽp. ſaluã eſſe vellent, vt ad legẽ accipiendam adeſſent. *Iterum anno ab vrbe cõdita* ꝺↄCLIIII. *C.Marius & L. Valerius Flaccus, vt teſtatur idem M. Tullius in oratione pro C.Rabirio perduellionis reo, eandem vocem miſerant. ſic autem ille*: Fit s. c. vt C.Marius, L. Valerius conſules adhiberent tribunos plebis, & prætores, quos eis videretur: operámque darent, vt imperiũ populi Ro. maieſtáſque conſeruaretur. Adhibent omneis tribunos pl. præter Saturninum: omneis prætores, præter Glauciam. qui rempub. ſaluam eſſe veller, arma capere, & ſe ſequi iubent. *Eadem voce vſus erat Scipio Naſica priuatus in Tib.Gracchum, vt teſtatur idem Cic.lib.4. Tuſcul.quæſt.his verbis*: Mihi verò ne Scipio quidem ille, pôtifex maximus, qui hoc Stoicorum, verum eſſe declarauit, nunquam priuatum eſſe ſapientem, iratus videtur fuiſſe Tib. Graccho tum cùm conſulem languentem reliquit, atque ipſe priuatus, vt ſi conſul eſſet, qui remp. ſaluam eſſe vellet, ſe ſequi iuſſit. *Quod ſic refert Appianus lib. primo ciuilium.* Καὶ ταῦτα δ' ἔτι λεγομένων ... ὁ Νασικᾶς ... *id eſt, ſui autem decreuerunt, in Capitolium aſcenderunt: & primus eis prætuit, & ducem ſe præbuit pontifex maximus, Cornelius Scipio Naſica, clamabátque voce maxima, vt qui ſaluam remp. eſſe vellent, ſe ſequerentur. Et Plutarchus in vita Gracchorum, quamquam paullo aliter*: ... ὁ Νασικᾶς ... *id eſt, Exſiluit Naſica, &, quoniam (inquit) vrbem prodit conſul, qui volunt legibus opitulari, me ſequimini. & anno* CCXCVIII. *ab vrbe condita Sex. Tempanius decurio apud Liuium lib.4. eandem vocem emiſit. Sic Liuius*: Datáque mox terga hoſtibus forent, ni Sex. Tempanius decurio equitũ, labente iam re, præſenti animo ſubueniſſet: qui cùm magna voce exclamaſſet, vt equites, qui ſaluam remp. eſſe vellent, ex equis deſilirent: omnium turmarum equitibus, velut ad conſulis imperium motis, niſi hæc, inquit, armata cohors ſiſtat impetum hoſtium, actum de imperio eſt. ſequimini pro vexillo cuſpidem meam, &c. *Ex his locis primùm hoc intelligere licet, in difficillimis temporibus, & ſummo reip. diſcrimine hunc morem fuiſſe, vt vel conſul, vel quis alius nomine conſulis, hac voce vteretur. Deinde, bis tantùm ante hoc tempus, quo tempore hæc oratio habita eſt, conſulem, aut conſules hac voce populum ad arma capienda excitaſſe: ſemel in ſeditione illa, in qua Saturninus occiſus eſt: iterum in C. Cornelij tribunatu. Nam duo illa tempora, & id quo Sex. Tempanius, & id, quo Naſica eandẽ vocem priuati vſurparunt, non numero. dilucidè enim hîc dicitur*, conſul. *Quare ſi conſules illi non erant, vt non erant, non explent numerum ternarium: quòd requiritur, vt ſit verum quod hîc à Cicerone dicitur, ſi hæc ſcriptura comprobetur*, vt, qua voce ter omnino poſt Romam conditam conſul vſus eſſet, &c. *Quid igitur dicendum? Omnino veriorem lectionem eſſe puto*, ter omnino *quàm* ſemel omnino: *quamuis duo tantùm exempla huius vocis à conſule miſſæ mihi ſuppetant. Nam cùm tam bis reperiantur conſules hanc vocem vſurpaſſe, falſum eſt ſemel omnino hac voce conſulem vſum eſſe poſt vrbem conditam.*

Huius autem annotationis cauſam mihi attulit Briſſonius, ſuperiorâque exempla ex libris nondum editis de conceptione formularum, mihi protulit, ac ſuppeditauit.

IN ORAT. IN PISONEM.

PAG.541.*l*.27. *Non æquè leget,*] *lege* non eum leget. *l*. 49. *lege*, Arſinoam, Stratum, Naupactum, &c.

IN ORAT. PRO C. RABIRIO POSTVMO.

PAG.564. *lin*.9. *Præter rogitatum ſi loquare:*] *cùm dicat hæc eſſe imperia, videtur legendum*, Præter rogitatum ne loquere, *fore* non loquare.

IN ORAT. PRO LIGARIO.

PAG.571. *lin*.27. *& ante hunc diem inauditum*] *duo libri manuſcr. habent* ante hunc diem non auditum, *& paullo poſt*, familiaritate ea, quæ, &c. *vbi vulg.* ea famil. *lin*.34. *vt id integrum iam non eſſet,*] *libri veteres duo habent*, vt integrum non eſſet, *alij*, vt integrum iam non eſſet: *nulli habent vocem*, id. *lin*.35. *omnis ratio*] *omnes ferè libri vet. habent*, omnis oratio *lin*.38. *ſed tamen ita confitentem, &c.*] *plerique libri vet. non habent, vocem*, ita, *neque, paullo poſt, vocem* Tubero. *lin*.41. *legatus in Africam cum pro conſule Conſ.*] *non habent* pro conſule *libri veteres*. *li*.45. *integritas eius & fides.*] *libri vet. habent*, eius integritas & fides.

PAG.573. *lin*.14. *in exſulio eſt, ſicuti eſt:*] *libri duo veteres habent*, vti eſt. *lin*.19. *C.Cæſar, caue credas, caue ignoſcas,*] *hoc totum*, caue credas, *nõ reperitur in tribus libris veteribus. Et verò delendũ eſt. nam intulcatum eſt ex eo quod paucis pòſt verſibus ſequitur, vbi*, diceres: Cæſar, Caue credas: fuit in Afr. leg. *l*. 37, *quem demiratus ſis.*] *ſic nonnulli libri veteres: alij, vt vulgati*, admiratus ſis.

PAG.574. *lin*.9. *veniamus ad noſtram.*] *libri quidam manuſcr.* veniam ad noſtram. PAG.575. *lin*.16. *quis in eum locum veniſſes, &c.*] *quidam libri manuſcr. habent*, veneras, &c.

PAG.606. *lin*.22. *confer cum hac numinis nundinatione, &c.*] *reperi in vno lib. antiq.* cum hac numeratione tua.

IN RESPONSIONEM M.TVLLII AD SALLVST.

PAG.674. *li*.9. *Ita non eſt facile reputare, &c.*] *libri veteres habent*, eſ putare.

NOTÆ IN III. TOMVM, OMISSÆ SVO loco reponendæ. In Epiſtolas ad familiareis.

IN EPIST. I. LIB. 7.

PAG.71. *lin*.28. *& patefeciſti Seianum*] *libri veteres aliquot habent*, patefeciſti ſinum. *quod quidam probant & retinent. Quid ſi legamus*, Miſenum?

IN EPIST. 5. LIB. 8.

PAG.86. *lin*.13. *Sanè tanquam in quodam ſilice tam omnia adhæſerunt*] *Turnebus Aduerſ. lib*.XII. C.XVII. *legit* tanquam in quodam cilicio, &c. *alij* in incili.

IN EPIST. 17. LIB. 9.

PAG.102. *lin*. 10. *aut etiam Polypum miniati Iouis, &c.*] *Turnebus lectionem receptam & vulgatam retinet*, miniani: *teſtificor tamen ita ſcriptum eſſe in nonnullis libris manuſcr. vt edendũ curauı. Quòd ſi quis alteram illam magis probabit*, miniani: *hoc ſtatuat oportet*, miniani, *idem valere quod* miniati.

IN EPIST. 18. LIB. 16.

PAG.194. *li*.34. *Tibi* ... *gaudeo prof*] *nonnulli libri veteres habent* Tibi ..., &c. *li*.38. *legendum* ..., *non* ... *lin*.40. *ſalaco nequiſſimus*] *ſic edendum curaui, & probat Victorius. Alij tamen legunt* heluco, *quod non damno. Nonnulli enim libri veteres habent*, helico. Σαλάκων *(inquit Suidas)* ... ἀλαζὼν, *id eſt, Salaco, is, qui ſimulat ſe diuitem eſſe, cùm pauper ſit, arrogans.* Heluo *ſtupidum & hebetem, & languidum ſignificat. licet etiam legere* ſilico. *Eſt autẽ* ſilico *homo nullius vſus, vt docet Feſtus.*

IN EPISTOLAS AD ATTICVM.

IN EPIST. 15. LIB. I.

PAG.206. *l*. 28. *Noſti enim Marianas*] *vulgata ſcriptura tutior fortaſſe eſt*, marinas, *præſertim cùm ita habeant omnes ferè libri manuſcr. in his Turnebianus.*

IN EPIST. 18. EIVSD. LIB.

PAG.210. *l*.21. *Lentulus Clodia filius*] *ſic habent omnes veteres codices, quos vidi: in his Turneſ. Sed Turnebo aſſentior, qui legit* Clodiani filius.

IN EPIST. I. LIB. VI.

PAG.264. *l*.24. *Sed heus tu: Gennarios à Cæſare, &c.*] *ſcripturam antiquam fideliter repræſentaui: Turnebus* Gennarios *putat vocem eſſe corruptam, & ex ea faciendum*, Genuæ vos, *Sue Ge-*

nua vos. *Ego malim legi*, Sed heus tu, ingenuum os, *vt ſit hic Ciceronis ſenſus*, Heus tu, Sit tibi aliquis pudor, habe ingenuum os. *Significat enim parum pudentes hanc pecuniam Attium & eius ſocios à Cæſare extorſiſſe. Ead. p. li. 25. Cæſarem in Marathone ædificando, &c.] Hic ſcriptura antiqua corrupta eſt. Sic enim habent ſcripti manu codices, in his Turneſ.* Cæſarem in mentor ædificãdo, &c. *Turnebus legendum putat*, in nemore, *ſeu* in Nemorenſi ædif. *indicent eruditi.* PAG. 272. *l.* 46. *eius teſtamentum deporto Romam, &c.] ſecutus ſum in hoc loco doctorum quorundam virorum coniecturam. Nam, quod ſugit me lectorem admonere, veteres codices planè habent* eius teſtamentum deportorium, Cicetonum ſignis. &c. *quod quid ſibi velit, quæro. Turnebus quædam hic excogitauit. ſed ea parum mihi probantur. Corradus & quidam alij, lego volũt*, decretoriō. *l.* 47. *Fecit palam te ex libella, &c.] admonui iam in alijs notis, ita lego ex codice Turneſ.* Fecit palam te ex libertum, extaruacus. *pro* extaruacus *alij quidam habent*, me extra vacuum. *Sed de hoc loco lege Turnebum Aduerſ. libr. xx.*

IN EPIST. 5. LIB. XII. AD ATTICVM.

PAG. 337. *l.* 20. *quid autem ſi in hanc rem, &c.] cùm me offenderet vulgata lectio, à qua non admodum diſcrepat antiqua*, quod autem oſim hãc rem, &c. *neque doctiſſimi quidam viri mihi probarent huius loci explicationem: Ego Corradi coniecturam*, quid autem ſi in hanc rem, &c. *initio tanquam probabilem ſecutus eram: ſed mei me facti poſteà pœnituit, cùm in codice Turneſ. ſcripturæ veteris veſtigia conientis oculis inſpexi, attentéque conſiderarem, quæ talis eſt:* quod autem oſin hanc rem. *Venit enim mihi in mentem*, oſin *eſſe diuidendum, & ex vno, coniunctáque voce duas eſſe faciendas, vt ſit*, os io: *atque ita hunc locum legamus*, quod autem os io hanc rem, *legeres à: id eſt, quæ hæc impudentia eſt Q. fratris, petere abs te pecuniam in hanc rem?*

IN EPIST. 13. EIVSD. LIB.

PAG. 339. *lin.* 10. *ἀν ἐγείτονα eſt.] Legendum αἰγείτονα, vt Turnebo videtur. αἰγείτονα autem inter protos locum aſperum, ſterilem, monteſum, deſertum & quaſi à capris depaſtum: quod & Adr. Turnebo videtur.*

IN EPIST. 43.

PAG. 349. *l.* 31. *Philotimus nec Catteia Pompeium teneri, &c.] ſecutus ſum Manutij coniecturam. Nam cod. Turneſ. planè habet, vt vulgati*, nec Cattini Pompeium teneri: *ex qua ſcriptura Turnebus exiſtimat legendum potius*, negat Cn. Pompeium teneri.

IN EPIST. I. LIB. XVI.

PAG. 388. *lin.* 39. *Redeo ad meum igitur ἰδιώτην] Licet etiam ex antiquæ ſcripturæ veſtigijs legere, ἰδιώτην, quod valet, ſimanus. Ead. PAG. lin. 47. Omnis enim receſſus multa, &c.] codex Turneſ. habet*: Obuius enim receſſis multa, &c. *Vnde legendum puto*: Ouius enim receſſis multa, &c. *paullò antè, poſt vocẽ* optime. *ſcribe interpunctum.*

IN EPIST. AD OCTAVIVM.

PAG. 445. 24. *Item faciunt dolorem, quàm quæ ſunt ſal.] Legendum potius*, ſed ô faciunt dolorem quamuis ſint ſalutaria. *Ead. PAG. l.* 36. *& abſentium ſenſim ſign.] lege*, & futurorũ ſenſus, &c. *Ead. PAG. l.* 37. *abſens pro ſim ſiquidem, &c.] lege*, abſens pro me expoſtulẽ: atque ita dico pro me, ſiquidè, &c. *l.* 49. *donabat vnitate ex comm.] lege*, donabat ciuitates & nationes immunitate ex commentario. *l.* 50. *prohibebat dict. xe. legib.] lege*, phibebas dict. creari: ipſe regnabat in ſenatu, *vel, vt hab&t quidã libri*, in cõſulatu. PAG. 446. *li.* 1. *prouincias vnus omnis.] lege*, prouincias omneis vnus concupierat. *l.* 3. *vt nunc quidem, optimus] lege*, vt nunc quoque optamus. *l.* 5 *Subitò propè iam affectam.] lege*, ſubitò propè iam afflictam ac proſtratam. *l.* 13. *aut immemor beneficij ſui, &c.] ferri quidẽ hæc lectio poteſt, vt ſui referatur ad ſenatum, ſed melius legi videatur*, beneficij tui. *Quidam etiam hoc modo lege volunt*, cur aut ingratum crudeliter, aut immemorem beneficij ſui ſcel. &c. *l.* 46. *qui proximus, &c.] lege*, qui proximè. PAG. 447. *l.* 8. *concilaſſet opẽ potentiã.] lege*, conciliaſſet eam potentiam, &c.

PAG. *annotationum in tertium tomum* 467. *in epiſt.* 3. *lege* Tagax, furuncolus à tagendo dictus.

NOTÆ IN IIII. TOMVM OMISSÆ SVO loco reponendæ.

IN LIB. I. ACAD. QVAEST.

PAG. *contextus* 4. *lin.* 26. *lege*, cùm cauſas rerum efficienteis, &c.

IN LIB. IIII. ACAD. QVAEST.

PAG. 34. *lin.* 6. *lege*, nec eò tamen aiunt empirici notiore eſſe. *Ead. PAG. lin.* 14. *Nicetas Syracuſius.] ex Diogene Laertio legendum*, Nicetas Syracuſius, *vt Turnebus animaduertit.*

IN LIB. II. DE FINIB.

PAG. 53. *lin.* 5. *ſic vos de Pelaſgis omnibus, &c. Turnebus legendũ cenſet*, vel de plagis, *vel* de pagis. *ego* de Pelaſgis *malo. propius enim accedit ad veterem ſcripturam*, Pelagis: *atque ita Victorius.*

IN LIB. I. TVSC. QVAEST.

PAG. 124. *li.* 44. *lege*, quanta ſuper Caſmadas. PAG. 125. *lin.* 32. *tanquam ab oculis caliginem diſpulit] legendum potius*, depulit, *vt habent nonnulli libri vet.*

IN LIB. II. TVSC. QVAEST.

PAG. 137. *lin.* 40. *lege*, ſic nunc ſtoe doctrina, &c. PAG. 147. *lin.* 25. *ſed tibi hoc video, &c.] legendũ videtur*, & tibi hoc video.

IN LIB. III. TVSC. QVAEST.

PAG. 154. *lin.* 30 *& hoc ille ἀκρόχειρας me audiente] ſic malo legi, quàm vt alij volunt*, acriculos. *quamquam hoc non damno. Verumtamen magis placet alterum, & magis conuenit Epicureorum ingenio, quos ſæpe M. Tullius ait eſſe iracundos.*

IN LIB. IIII. TVSC. QVAEST.

PAG. 163. *lin.* 22. *& cantus tum fuiſſe deſcriptos] Turneb. legit* reſcriptos, *vt reſpõdeat Græcæ voci ἀναγεγραμμένα.* PAG. 167. *l.* 38. *Eſt autem quædam animi ſanitas, &c.] Turn. legendum cenſet reclamantibus libris omnibus*, Eſt autem quædam animi inſanitas, quæ in ſapientem etiam cadat. *quæ coniectura valde mihi probabilis videtur, atque adeò planè certa.*

IN LIB. I. DE NAT. DEOR.

PAG. 195. *lin.* 31. *quæ ad agnitionem, &c.] quidam libri vet. habent* ad cognitionem, *&c. vtraque lectio probabilis eſt.*

IN LIB. I. DE DIVIN.

PAG. 257. *lin.* 22. *Turnebus legendum cenſet*, Sed ineſt in re vis, & ranunculis, &c. PAG. 260. *lin.* 28. *P. Attium notauit, &c.] quidam legi volunt* M. Attium notauit, *& paullo pòſt*, obnuntiatio Attij, &c. *quibus aſſentior.* PAG. 258. *lin.* 34. *Tum ſpecies ex ære vetus, generoſáque Nattæ Concidit, &c.] Turnebus legit, vt habent libri vulgati, & nonnulli veteres, generataque Nattæ, &c. à quo diſſentio, neque eius interpretationem probo. Nam ſpeciem eſſe Nattæ effictam & ſimulatam, non veram, ſatis appàret ex eo, quòd ex ære eſſe dicta eſt. At generoſa dicitur, quia Nattæ erant nobiles. M. Tull. de diuin. lin.* 2. Pinarij Nattæ, nobiles. à nobilitate igitur periculum. PAG. 266. *lin.* 47. *Sed quid oculis rapere, &c. lege* rabere, *vt vidit eſſe legendum Fruterius.* PAG. 267. *lin.* 5. *lege* Med obeſſe, illos prodeſſe. *li.* 22 *lege*, exitiũm examen rapit.

PAG. 273. *lin.* 25. *lege*, Quàm mox emittat.

IN LIB. II. DE DIVINATIONE.

PAG. 292. *lin.* 20. *lege Proclei, & Euriſthenes.*

IN FRAGMENTA.

PAG. 314. *lin.* 43. *canent temere] legendum, vt eſt apud Nonium*, carẽt temere. *erratum eſt operarum quãquam carent ferri poteſt.*

IN LIB. I. DE LEGIBVS.

PAG. 330. *lin.* 20. *Sed nos tres, &c.] lege vt conſuit Raeuardus*, ſed è XII. tres arbitri, &c.

IN LIB. II. DE LEG.

PAG. 332. *lin.* 37. *Attici noſtri Amalthèo] Turnebus legendum putat*, Æmathio, *vt per Æmathium, fundum, ſeu prædium intelligamus in Epiro, ſeu in Macedoniæ finib.*

IN LIB.

IN LIB. III. DE LEG.

PAG. 337. *lin.* 34. *Quod mihi diſpliceat in noctuinis, poëtæ indicant comici*] *in omnibus libris vulgatis, & nonnullis manuſcr. vocem* poëtæ, *antecedit* vox innocentes, *quam ego ſuſtuli, non repertam in aliis manuſcr. Et verò videtur nata ex illa,* in nocturnis, *quod eſt anteà. Veruntamen ſi quis retinendam eſſe contendet, non pugnabo.*

PAG. 339. *lin.* 13. *diuiniſſima autem dona, &c.*] *quidam libri manuſcr. habent* diuinibus digniſſima: *vnde putat Turnebus legendũ,* vel numinibus digniſſima, vel diuis digniſſima. *ego vulgatam lectionem magis probo,* diuiniſſima, *cùm præſertim nulla vox Latina reperiri queat, quæ Græcæ magis reſpondeat,* θειοτάτη. PAG. 341. *l.* 5. *quàm corpus ceſſum eſt*] *Turnebus legendum putat Aduerſ. lib.* 14. c. 6. quàm corpus eius eſt, *& ſubintelligit* ſepulcri, *vt ſit*, quàm corpus eius ſepulcri factum eſt. *quod aliquanto durius ſcriptum eſt. Quod ſi legamus*, quàm corpus tectum eſt? *Ead. p. l.* 36. *credo vel propter ignis periculum.*] *Turnebus legit*, credo videlicet propter, &c. *Ead. p. l.* 44. *Neue aurum addito.*] *legendũ*, adduito, *pro*, *addito. & paullo pòſt*, eſcunt, *pro erunt.*

IN LIB. II. DE OFFIC.

PAG. 377. *l.* 49. *multorum impunita ſcelera, &c.*] *nos hanc lectionem noſtrorum librorũ auctoritate tueri & confirmare poſſumus. Siquis tamen legi malet*, multorum impunita ſcelera tulerunt, *vt teſtantur quidam in vno repertũ, non pugnabo, modò fateatur, hanc ſcripturam, quam ſecuti ſumus, eſſe rectam & antiquam.*

IN LIB. III. DE OFFIC.

PAG. 400. *l.* 3. *Sin ipſa opes expetuntur quoquo modo, non poterunt, &c.*] *ſic reperimus ſcriptum in noſtris libris manuſcr. neque aliter edidit Langius. quidam tamẽ legi volunt*, quomodo poterunt eſſe viles cum infamia? *non malè. ſed ne hæc quidem lectio, quam ſecuti ſumus, reiicienda eſt, præſertim cùm repetiatur in libris antiquis.*

IN LIB. DE AMICITIA.

PAG. 431. *lin.* 41. *Quòd ſi in ſcena, &c.*] *quidam libri manuſcr. habent*, in ſcamna, *nonnulli*, in ſcanna, *alij, in quibus Cuiacianus*, in ſcena, *id eſt*, in contione, *vt vulgati: ex qua ſcripturæ varietate docti quidam legendum arbitrantur*, in ſcamnis. *ſcamna autem interpretantur ſedilia contionis, in quibus ſedebat populus ad contionem vocatus. Langius exiſtimat facilem fuiſſe lapſum à* ſcena, *ſeu* ſcæna, in ſcamna. *idcirco legit*, in ſcena. *reliquum illud*, id eſt in contione, *gloſſam eſſe arbitratur. cuius ſententiã, editionémq; ſecutus ſum. Verũtamẽ nondũ hic locus mihi videtur purgatus. Nã primùm monet me ſcripturæ varietas: deinde* ſcamna *pro cõtione poſitũ me ſuboffẽdit: deinde*, in ſcamna, *pro* in ſcamnis, *nouũ & inſolẽs. Iã rurſus*, in ſcena, *vt per ſcenam cõtionẽ intelligamus, tranſlatio eſt longè petita. Quòd ſi quis dicet, nullã eſſe tranſlationẽ, ſed ſcenã accipiendam pro ludis ſcenicis, ſeu loco, in quo ludi ſcenici fiunt: ea, quæ antecedunt, declarant, hîc agi de contione, non de comœdiis aut tragœdiis. Itaque ſententia poſtulare videtur, vt legamus*, Quòd ſi in contione, in qua, &c. *ſi libri veteres ferant.*

IN PARAD. I.

PAG. 434. *lin.* 8. *lenius diſputantur*] *quidam legi volunt*, latius diſputãtur. *ead. p. lin.* 16. *ac fictiles vrnulas, &c.*] *in quibuſd. libris manuſcr. vt in Pithœano, & Cuiaciano, reperitur*, hirnulas. *Eſt autem* hirnula, *&* hirnella, *ſeu* irnula *&* irnella *vaſis genus in ſacris, vt docet Feſtus.*

LOCI EX M. TVLLIO, QVOS A. GELLIVS, SEV AGELLIVS PROFERT.

Loci ex primo tomo.

Ex lib. 1. *de Oratore ad Q. F. pag.* 112. *lin.* 38. Quid enim eſt tam furioſum, quàm verborum vel optimorum atque ornatiſſimorum ſonitus inanis, nulla ſubiecta ſententia, nec ſcientia? *Gellius lib.* 1. *cap.* 15.

Ex lib. 2. *de Orat. ad Q. Fr. pag.* 167. *l.* 34. Arguta etiam ſignificatio eſt cùm parua re, & ſæpe verbo res, obſcura & latens illuſtratur: vt cùm C. Fabricio P. Cornelius, homo, vt exiſtimabatur, auarus, & furax, ſed egregiè fortis & bonus imperator, gratias ageret, quòd ſe homo inimicus conſulem feciſſet, bello præſertim & magno, & graui: nihil eſt quòd mihi gratias agas, inquit, ſi malui compilari, quàm venire. *Idem Gellius lib.* 4. *cap.* 8.

Ex lib. 3. *de Orat. ad Q. Fr. pag.* 195. *l.* 22. dum modò hoc conſtet, neque infantiam eius, qui rem norit, ſed eam explicare dicendo non queat: neque inſcientiam illius, cui res non ſuppetat, verba non deſint, eſſe laudandam: quorum ſi alterum ſit optãdum, malim equidem indiſertam prudentiam, quàm ſtultam loquacitatem. *Idem Gellius lib.* 1. *cap.* 15.

Ex lib. 3. *pag.* 205. *l.* 33. Itaque idem Gracchus, quod potes audire Catule ex Licinio, cliente tuo, litterato homine, quẽ ſeruum ſibi ille habuit ad manum, cum eburneola ſolitus eſt habere fiſtula qui ſtaret occultè poſt ipſum cùm contionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum ſonum, quo illũ aut remiſſum excitaret, aut à contẽtione reuocaret. *Gell. lib.* 1. *cap.* 11.

Ex Orat. Perf. pag. 265. *l.* 8. Quid ſi etiã abfugit? eſt turpe viſum eſt? & abfer noluerunt, aufer maluerunt? quæ præpoſitio, præter hæc duo verba nullo alio in verbo reperietur. *Gellius lib.* 15. *cap.* 3.

Ibid. ead. pag. l. 17. Quid verò hoc elegantius, quod non fit natura, ſed quodam inſtituto? inclytus dicimus breui prima littera, inſanus producta, inhumanus breui, infelix longa. Et, ne multis, quibus in verbis eæ primæ litteræ ſunt, &c. *Gellius lib.* 2. *cap.* 28.

Ibid. pag. 266. *lin.* 30. contiones ſæpe exclamare vidi cùm aptè verba cecidiſſent. *Gell. lib.* 18. *cap.* 7.

LOCI EX II. TOMO, QVI ORATIONES CONTINET.

Ex oratione de accuſatore conſtituendo, ſeu Diuinatione in Verrem. pag. 46. *lin.* 6. quòd eorum ſimulacra ſanctiſſima C. Verres ex delubris religioſiſſimis ſuſtuliſſet. *Gell. lib.* 4. *cap.* 9.

Ex lib. 2. *Accuſ. pag.* 118. *lin.* 36. Nemo ita viuebat, vt nulla eius vitæ pars ſummæ turpitudinis eſſet expers: nemo ita in manifeſto peccatu tenebatur, vt cùm impudens fuiſſet in facto, tum impudentior videretur, ſi negaret. *Gell. lib.* 13. *cap.* 19.

Ex lib. 3. *Accuſ. pag.* 156. *lin.* 1. Locus intra Oceanũ iam nullus eſt neque tam longinquus, neque tam reconditus, quò nõ per hæc tempora noſtrorum hominum libido, iniquitáſque penetrarit. *Gell. lib.* 12. *cap.* 13. *vbi tamẽ ſcribitur, paullo aliter, quàm vulgò editur, hoc modo*, Eſt autem modò locus intra Oceanum iam nullus neque tam long. &c.

Ex ead. oratione in extr. Ead. pag. lin. 38. Nunc verò quid faciat Hortẽſius? auaritiæne crimina frugalitatis laudibus (al. laude) deprecetur? At hominem flagitioſiſſimum, libidinoſiſſimum, nequiſſimum defendit. *Gell. lib.* 6. *cap.* 16. *apud quem mendosè legitur:* An hominem, &c.

Ex lib. 4. *Accuſ. pag.* 182. *lin.* 25. *quæ inſula ab iſto ſic ſpoliata atque direpta eſt, non vt ab hoſte aliquo, qui tamen in bello religionum, & conſuetudinis iura retineret, ſed vt à barbaris prædonibus vexata eſſe videatur. Gell. lib.* 2. *cap.* 6.

Ex lib. 5. *Accuſ. pag.* 214. *lin.* 12. Ipſe inflammatus ſcelere & furore in forum venit. ardebant oculi: toto ex ore crudelitas emanabat [*al.* emicabat.] Exſpectabant omnes, &c. *paucis pòſt.* Cędebatur virgis in medio foro Meſſanæ ciuis Rom. Cùm interea, &c. *paucis pòſt* O nomẽ dulce libertatis: ò ius eximiũ noſtræ ciuitatis, &c. *Gell. lib.* 10. *cap.* 3.

Ex ead. oratione, pag. 215. *l.* 18. Homines tenues obſcuro loco nati, nauigant, adeúntque ad ea loca, quæ numquam antea viderunt, (al. adierunt.) vbi neque noti ſunt iis, quò venerunt, neque ſemper cum cognitoribus eſſe poſſunt. Hac vna tamen fiducia, &c. Hanc ſibi rem præſidio ſperant futurum. *Gell. lib.* 1. *cap.* 7.

Ex ead. orat. pag. ead. lin. 42. perangusto freto diuiſa libertatis iura. *Gell. lib.* 13. *cap.* 19.

Ex orat. pro Cæcina. pag. 230. *li.* 16. Quid huic homini facias? nonne concedas interdum, vt excuſatione ſummæ ſtultitiæ, ſummæ improbitatis odium deprecetur? *Gell. lib.* 6. *cap.* 16.

Ex orat. pro Plancio, princ. pag. 440. *lin.* 38. dolebam, iudices, & acerbè ferebam, ſi huius ſalus ob eam ipſam cauſam eſſet infeſtior, quòd is meam ſalutem, &c. *Gell. lib.* 9. *cap.* 12.

Ex Orat. pro Planc. pag. 452. l. 10. Quamquam diſsimilis eſt pecuniæ debitio, & gratiæ. Nam qui pecuniam diſſoluit, ſtatim non habet id, quod reddidit: qui autem habet, is retinet alienum. Gratiam autem & qui refert, habet, & qui habet, in eo ipſo, quòd refert, habet. Neque ego nunc Plancio deſinam debere, &c. *Gell. lib. 1. cap. 4. Hæc eadem ſententia vſurpata eſt in orat. ad Quir. poſt reditū in extr. pagina. 395. l. 31. & lib. 2. de Offic. pag. 384. l. 27. in 4. tomo.*

Ex Orat. pro P. Sextio, pag. 469. lin. 14. Antiochum illum magnum maiores noſtri magna belli contentione, terra, mariſque ſuperatum, intra montem Taurum regnare iuſſerunt. *Gell. lib. 12. cap. 13.*

Ex Orat. pro M. Cœlio, pag. 494. lin. 15. Nam quod obiectum eſt de pudicitia, quódq; omnium accuſatorū nō criminibus, ſed vocibus, maledictiſq; celebratum eſt, id numquam tam acerbe feret M. Cœlius, vt eum pœniteat non deformem eſſe natum. *Gell. lib. 17. cap. 1. A. Gellium adiunge ſimilis locus in orat. pro Deiot. pag. 581. lin. 45.* Tauro tenus regnare iuſſus eſſet, &c.

Ex Orat. de prouinciis conſularibus, pag. 510. lin. 18. Bellū affectum videmus, & verè vt dicam, penè confectum. *Gellius lib. 3. cap. 16.*

Ex Orat. in Piſon. princip. pag. 527. lin. 18. Mihi hic vir clariſſimus, qui propter te ſedet, L. Gellius, his audientibus ciuicam coronam deberi à populo Ro. dixit. *Gell. lib. 5. cap. 6.*

Ex Orat. pro T. Annio Milone, pag. 551. lin. 40. Ante fundum Clodij: quo in loco facile mille hominum verſabatur valentium. *Gell. lib. 1. cap. 16.* *Ex Philipp. 2. pag. 599. lin. 45.* Cùm præſertim belli pars tanta reſtaret, &c. *Gell. lib. 1. cap. 22.*

Ex ead. Philipp. pag. 600. lin. 39. At videte leuitatem hominis. Cùm hora diei decima fere ad Saxa Rubra veniſſet, delituit in quadam cauponula: atque ibi ſe occultans [al. occulens] perpotauit ad veſperam, [al. veſperum] Inde ciſio celeriter ad vrbem aduectus, domum venit capite obuoluto. [al. ore inuoluto] Ianitor quis tu? [al. ianitor rogat, quis tu?] Cōfeſtim ad eā, cui' cauſa venerat: eiq; epiſt. tradit. [al. cuius cauſa venerat, deducitur, eiq; epiſtolā tradit:] quā cùm illa [al. illa cùm] legeret flēs: erat enim amatoriè ſcripta. [al. ſcripta amatoriè.] Caput autē litterarū, ſibi cū illa nihil [al. caput autē litterarū hoc erat, ſibi, &c.] nihil futurum. Omnem ſe amorē abiecisse illim, atque in hanc tranſtuliſſe. Cùm mulier fleret vberius: homo miſericors ferre nō potuit: caput aperuit in collum inuaſit. O hominem nequam, &c. *Gell. lib. 7. cap. 11.*

Ex Philip. v 1. pag. 606. lin. 40. Itene? Ianus Medius in L. Antonij clientela ſit? (al. eſt?) Quis vmquam in illo Iano inuentus eſt, qui L. Antonio mille nummūm ferret expenſum? *Gell. lib. 1. cap. 16.*

EX III. TOMO QVI EPIST. CONTINET.

Ex lib. 4. Epiſt. ad famil. Epiſt. 4. pag. 38. lin. 10. modicè hoc faciam, aut etiam intra modum. *Gell. lib. 12. cap. 13.*

Ex lib. 10. epiſt. 33. pag. 123. lin. 28. Nam neque deeſſe, neque ſupereſſe reip. volo. *Gell. lib. 1. cap. 23.*

Ex lib. 9. epiſt. ad Attic. epiſt. 4. pag. 300. lin. 32. Vt maiores noſtri funeſtiorem diem eſſe voluerunt Allienſis pugnæ, quàm vrbis captæ: quòd hoc malum ex illo, itaque alter religioſus etiam nunc dies, alter in vulgus ignotus, &c. *Gell. lib. 4. c. 9.*

EX IIII. TOMO, QVI PHILOSOPHICA CONTINET.

Ex lib. 2. de finib. bon. & mal. pag. 58. lin. 6. quos non eſt veritum in ea voluptate, quæ maxima dulcedine ſenſum moueret, ſummum bonum ponere. *Gell. lib. 15. cap. 23.*

Ex lib. 1. de diuinat. pag. 264. lin. 40. Ex quo ita illud ſomnium eſſe interpretatum, &c. *Gell. lib. 15. cap. 13.*

Ex eod. lib. pag. 270. lin. 15. clariſsimis monumentis teſtata, conſignataque antiquitas. *Gell. lib. 15. cap. 13.*

Ex Lælio, ſeu de amicitia, pag. 427. lin. 13. His igitur finibus vtendum arbitror, vt cùm emēdati mores amicorum ſint, tum ſit inter eos omnium rerum, conſiliorum, voluntatum, ſine vlla exceptione communitas, &c. *Gell. lib. 1. cap. 3.*

Ex Fragmentis de iure ciuili. repone hæc inter fragmenta, pag. 474. lin. 47. Non grauarer verò Læli, niſi & hos velle putarem, & ipſe cuperem, te quoque aliquam partem huius noſtri ſermonis attingere, præſertim cùm heri dixeris, te nobis etiam ſuperfuturum. *Gell. lib. 1. cap. 22.*

Ex Fragm. lib. 2. de gloria, pag. 478. lin. 36. Apud eundem poëtam Aiax cum Hectore congrediens depugnandi cauſa agit, &c. *Gell. lib. 15. cap. 6.*

FINIS.

Errata operarum ſic corrigito: prior numerus paginam, poſterior verſum, ſiue lineam indicat.

5.	42.	ad populum ferat, aduerſus ſemp.
ibid.	45.	arceſſitus Cæpio
7.	5.	Popilius.
ibid.	15.	inuenta iudicatione,
8.	26.	afuiſſe.
ibid.	38.	vita hominis poſsis accomm.
12.	20.	defenſionis. in ea, &c.
ibid.	33.	condemnauit.
ibid.	48.	ante meridiem cauſam coniicito, vel conicito.
13.	11.	fortunam, imprudentiam, &c.
ibid.	44.	ſi qua ſpes erit, vſus futurum.
14.	30.	ſe incolumem non futurum. *& ſic emenda ſemper poſt verſibus.*
16.	16.	quod ipſe facturus eſt,
17.	15.	plurcit res
18.	13.	Aperte fatetur dictio,
20.	24.	ſi, quæ nobis
ibid.	26.	ſi, quid noſtis
21.	13.	quem ii, qui
ibid.	15.	aut aliquibus ſociis
ibid.	18.	vel ob iiſdem rationibus,
ibid.	36.	quot erant, tot
23.	17.	tractati ſimus:
24.	36.	duplex diſpoſitio eſt:
26.	13.	ſermo cùm eſt in dignitate,
29.	7.	ita tamen, vt
28.	49.	dominationem, al dominatum
30.	16.	quod tempore
31.	36.	verbi cauſa, conſtet ex
31.	26.	nunc ſeparatim, quæ dici
33.	34.	quod maleficium
33.	45.	virginibus, matribus familiās,
35.	16.	commutatis operis
38.	44.	Similiter cadens
39.	30.	à pueritia conformarit.
40.	4.	aut illis obfuturum
44.	11.	obſcœnitatis vitandæ
45.	38.	egregium, dicerous: quod
47.	36.	animum commoueamus,
51.	15.	noſcere eſſe hominem.
52.	13.	Thaſi præſidium
53.	9.	progreſſa longius
55.	12.	officium eſſe dicimus:
57.	5.	partis eius, quam hic dicit,
58.	11.	Karthaginienſibus reddatur,
ibid.	50.	Nam non, vt quidque
73.	11.	vt de ipſo, qui iudicaris,
ibid.	45.	cohærere videatur.
83.	16.	ſi, quem pecunia
88.	11.	qui heredes ſecundi
91.	28.	quod ſponte ſua
96.	18.	qui ſumſerit,
99.	18.	perſuadere, aſſinem
10[illegible].	23.	vti iudices, etiam ſi
102.	18	deinde
108.	38.	dicendi ſtudio
109.	3.	quod omnis ſit,
ibid.	32.	te quæſita,
115.	19.	ſtudium dicendi acerrimum
117.	38.	artem aliquam
120.	7.	ad quam quemque artem putabat
121.	16.	communis contrita
123.	36.	& conſularem,
126.	41.	quam difficilem,
134.	31.	Græcorum more tragœdorum,
ead.	35.	immutationem
138.	16.	vel hoc ſint
150.	2.	vt & concilientur
153.	30.	ſed Ariſtoteles
159.	19.	noſtram concitaram
161.	17.	ridicula, & falſa
175.	16.	quoque
186.	6.	diſsidium linguæ atque
193.	13.	quantam vim
196.	1.	phorum quemquem deſidero.
202.	31.	interdumque factis,
210.	7.	M. Popilij
215.	14.	de collegiis,
216.	5.	L. Libone tribuno
217.	30.	quod opus erat, ipſe per ſe
220.	14.	C. Galbæ Seruij illius
222.	24.	cum ſumma breuitate
224.	49.	M. Gratidianus pater
228.	32.	mittētē ad horas: quæſitorē, vt dim.
235.	14.	de ratione Latinè loquendi
236.	8.	adhibenda tanquam obtuſa, ratio, &c. al. obtuſa,
241.	8.	quem tu plus, quàm te,
ibid.	30.	memor quæ eſſent
247.	50.	& magnifica didiciſſet,
248.	14.	eloquentem omnino
ibid.	36.	inter hos medius
249.	11.	ſummiſsius à primo:
252.	32.	Ac duo breuiter prima. ſunt enim
253.	14.	Sunt enim quidam (vt ſcis) oratorii numeri,
263.	43.	ne extremorum verb. cum inſeq.
ibid.	46.	quin vocales nolit
264	20.	& dein pro deinde, & exin pro exinde dicimus.
ibid.	28.	examen rapit,
270.	35.	niſi ne aut immoderata,
272.	17.	numerus à primo
276.	48.	Inueniendi verò
278.	15.	ad ſolum, &c.
ibid.	27.	interdum vobis deſin.
280.	37.	differētia, maximè contraria ſuperioris
285.	28.	ſunt querelæ,
290.	42.	etiam in præceptis,
293.	47.	in breuitate non lucebit,
303.	34.	nec minus Terentium, &c.

Numeros paginarum, ſiqui mendoſi erunt, per te corrigito.

In pagina ſecunda epiſt. ad lectorem verſ. 60. ſcribe in *Galba*. In vita Cicer. quæ eſt in veſtibulo, inter libel columna 1e. verſu. 21. ſcribe *paruum & quietes*.